



İÇİNDEKİLER

(1)

Dr. Yurdagül ATUN; Prof. Dr. Ata ATUN
Kıbrıs İlim Üniversitesi

TARİHİN TOZLU SAYFALARINDA KAYBOLMUŞ AZİZ DOMİNİK KİLİSESİ
THE ENIGMA OF THE ST. DOMINIC CHURCH IN FAMAGUSTA
SAYFA 11

(2)

Doç. Dr. Faruk KALAY

ELIE WIESEL'S DANGLING CHILD: THE PROTAGONIST OF NIGHT
ELIE WIESEL'İN SALLANAN ÇOCUĞU: *NIGHT'IN BAŞKAHRAMANI*
SAYFA 22

(3)

Prof. Dr. Sebahattin BEKTAŞ

TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİNDE PLANSIZLIK
PLANNESS IN TURKISH HIGHER EDUCATION
SAYFA 29

(4)

Hasan ÖZ; Dr. Öğr. Üyesi Serkan Tevabil AKA; Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR

MODERN OLİMPİYAT OYUNLARINDA TÜRKİYE'NİN GÜREŞTE ELDE ETTİĞİ SONUÇLARIN
İNCELENMESİ
EXAMINATION OF THE WRESTLING BRANCH RESULTS OF TURKEY IN THE MODERN OLYMPIC GAMES
SAYFA 35

(5)

Doç. Dr. Sevinc CƏBRAYILZADƏ

Mövzu. III SİNİFDƏ “ŞƏKLİN FRAQMENTİ İLƏ İŞ” MÖVZUSUNUN ŞAĞİRD LƏRƏ ÖYRƏDİLMƏSİ
LEARNING OUTCOMES OF "BUSINESS WITH SHAEING FRUIT" IN III TIMES STUDENTS
SAYFA 47

(6)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül PALTA; Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan AY

ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞİŞİKLİK HUY KALIBINI KULLANMA ve YILMAZLIK DÜZEYLERİ
CHANGING THE TEACHERS 'CHANGES AND USING THE CHARACTER CALIBRATION LEVELS
SAYFA 52

(7)

Dr. Aysel QƏRİBLİ

“ORTAQ TÜRKÇƏ” PROBLEMİ: İDDİALAR və İMKANLAR
“ORTAK TÜRKÇE” MESELESİ: İDDİALAR ve OLANAKLAR
THE PROBLEM OF "COMMON TURKIC": CLAIMS and OPPORTUNITIES
SAYFA 62

(8)

Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin SARIKAYA

TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ YÜRÜTÜCÜ BİLİŞ BECERİLERİNİN ÇEŞİTLİ DEĞİŞKENLER
AÇISINDAN İNCELENMESİ
*INVESTIGATION OF EXECUTIVE COGNITIVE SKILLS OF PROSPECTIVE TURKISH TEACHERS IN TERMS
OF VARIOUS VARIABLES*
SAYFA 67

(9)

Prof. Dr. Mehmet KORKMAZ; Müslüm ÇAĞLI



**EĞİTİM YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK TARZLARI İLE ÇATIŞMA YÖNETİM STRATEJİLERİ
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ**

***THE RELATIONSHIP BETWEEN LEADERSHIP STYLES and CONFLICT MANAGEMENT STRATEGIES OF AN
EDUCATION MANAGERS***

SAYFA 77

(10)

**Dr. Öğr. Üyesi Oktay ALKUŞ
ALMANYA'DA KAMU YÖNETİMİ ve PERSONELİ
PUBLIC ADMINISTRATION and PERSONNEL IN GERMANY**

SAYFA 91

(11)

**Halil İbrahim KELEŞ
İSLAMİ BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA MODELLERİ: SİİRT İLİ ÖRNEĞİ
MARKETING MODELS IN ISLAMIC BANKING: THE CASE OF SIIRT**

SAYFA 102

(12)

**Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAĞAÇLI
CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞI (1954-1962)
ALGERIA INDEPENDENCE WAR (1954-1962)**

SAYFA 107

(13)

**Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ; Canan Ece BÜYÜKKAYA
8. ve 12. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMEN KAVRAMINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI
METAPHORIC PERCEPTIONS OF 8TH and 12TH GRADE STUDENTS FOR TEACHERS' CONCEPT**

SAYFA 116

(14)

**Dr. Öğr. Üyesi İlkin GULUSOY
MİRZƏ FƏTƏLİ AXUNDZADƏNİN KOMEDİYALARININ DİLİNDƏ İŞLƏNMİŞ XƏBƏR BUDAQ CÜMLƏLİ
TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏLƏRİN STRUKTUR-SEMANTİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ
MİRZE FETELİ AHUNDZADE'NİN KOMEDİLERİNİN DİLİNDE KULLANILMIŞ YÜKLEM YAN CÜMLELİ
BAĞIMLI BİRLEŞİK TUMCELERİN YAPISAL-ANLAMSAL ÖZELLİKLERİ
STRUCTURAL and SEMANTIC FEATURES OF COMPLEX SENTENCES WITH PREDICATIVE SUBORDINATE
CLAUSES IN COMEDIES BY MIRZA FATALI AKHUNDZADA**

SAYFA 125

(15)

**Samirə TAĞIYEVA
GEOMETRİ İÇERİK SATIRININ ÖĞRETİLMESİNDE ALGORİTMANIN KELİME SÖZCÜK TEKNİĞİNİ
KULLANARAK ÖĞRENCİLERİN TEORİK BİLGİLERİNİN OLUŞTURULMASI
FORMATION OF STUDENTS' THEORETICAL KNOWLEDGE USING THE ALGORITHM'S WORD-BY-WORD
TECHNIQUE IN TEACHING THE GEOMETRY CONTENT LINE**

SAYFA 130

(16)

**Dr. Ramil RÜSTEMOV
ZENCAN ve HEMEDAN OStanLARININ GELENEKLERİNİN ÖĞRENİLMESİNİN ÖNEMİ ve GÜNCELLİĞİ
IMPORTANCE and ACTUALITY RESEARCH OF THE CUSTOMS and TRADITIONS OF THE PROVINCE OF
ZANJAN AND HAMADAN**

SAYFA 135

(17)

**Rahim BABAYEV
DOĞUŞ TEORİLERİ, PARTİ TİPOLOJİLERİ ve KURUMSALLAŞMA ÖLÇÜTLERİ BAĞLAMINDA
ANAVATAN PARTİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
EVALUATION ON ANAVATAN PARTY IN THE CONTEXT OF THEORIES OF EMERGENCY, PARTY
TYPOLOGIES and INSTITUTIONALIZATION CRITERIA**

SAYFA 144

(18)



Prof. Dr. Müseyib İLYASOV

DOĞULU GENÇLERİN MESLEK SEÇİMİ İÇİN FİKİR ADAMLARININ DÜŞÜNCELERİ
EASTERN THINKERS ABOUT THE YOUNGS' PREPARATIONS FOR THE CHOICE OF THE PROFESSION
SAYFA 161

(19)

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA

QƏDİM TÜRK YAZILARINDA MÜRƏKKƏB CÜMLƏ
ESKİ TÜRK YAZITLARINDA MÜREKKEP CÜMLE
COMPOUND SENTENCE IN OLD TURKISH WRITINGS
SAYFA 167

(20)

Erhat YALÇIN

1980 ASKERİ DARBESİ VE SONRASINDA ÖZAL DÖNEMİ SİYASAL ve EKONOMİK YAPILANMA
1980 MILITARY PULSE and AFTER POLITICAL and ECONOMIC STRUCTURE OF OZAL PERIOD
SAYFA 171

(21)

Dr. Öğr. Üyesi Ali Osman ABDURREZZAK

SIMILAR and DIFFERENT ASPECTS OF THE HEALING MOTIF DETERMINED IN THE TURKISH EPICS and
THE FINNISH NATIONAL EPIC IN THE CONTEXT OF FOLK MEDICINE
HALK HEKİMLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRK DESTANLARI ve FİN MİLLİ DESTANINDA TESPİT EDİLEN
SAĞALTMA MOTİFİNİN BENZER ve FARKLI YÖNLERİ
SAYFA 176

(22)

Şafak VAROL

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASININDA PARLAMENTER SİSTEMİN YERİ ÜZERİNE GENEL BİR
DEĞERLENDİRME
II. GENERAL EVALUATION ON THE PLACE OF THE PARLIAMENTARY SYSTEM IN THE PRESS RELEASE
SAYFA 185

(23)

Dr. Öğr. Üyesi M. Selman KOBANOĞLU

ERZURUM ALT BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN AİLE İŞLETMELERİNİN KURUMSALLAŞMA
DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: BİR UYGULAMA
DETERMINING THE LEVEL OF INSTITUTIONALIZATION OF FAMILY ENTERPRISES OPERATING
ERZURUM SUB-DISTRICT: AN APPLICATION
SAYFA 192

(24)

Vefa ADIGÜZEL

DİN-DEVLET İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP OF RELIGION and STATE
SAYFA 200

(25)

Murat Ahmet KELEŞ; Dr. Öğr. Üyesi Sevil FİLİZ

TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAZMA ALIŞKANLIKLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN
İNCELENMESİ
EXAMINING THE WRITING HABITS OF TURKISH TEACHER CANDIDATES IN TERMS OF SOME
VARIABLES
SAYFA 206

(26)

Dr. Öğr. Üyesi Şehnaz BİÇER ÖZCAN

UYGUR TÜRKLERİNDEN OSMANLI NAKKAŞLARINA MİNYATÜR SANATININ SERÜVENİ
THE ADVENTURES OF MINIATURE ART FROM UYGHUR TURKS TO OTTOMAN PAINTERS
SAYFA 213

(27)

Dr. Öğr. Üyesi Sezai BEKDEMİR

FIKİH USULÜNDE 'NAZAR' NAZARİYESİ



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

THE 'NAZAR' THEORY IN THE PRINCIPLES OF ISLAMIC JURISPRUDENCE

SAYFA 222

(28)

Kevser GÜNDÜZ

BOLU BELEDİYESİNDE KURUMSAL KAPASİTE KULLANIMININ TESPİTİ ve GELİŞTİRİLMESİ
DETERMINATION and DEVELOPMENT OF INSTITUTIONAL CAPACITY USE IN BOLU MUNICIPALITY

SAYFA 231

(29)

Doç. Dr. Humeyra MUSTAFAYEVA

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA BİRGƏ YAŞAYIŞ TƏRZİ
KÜRESELLEŞME DURUMUNDA AZERBAJCANIN KATILIM TÜRÜ
SOLIDARY LIVING STYLE IN AZERBAJIAN DURING GLOBALIZATION

SAYFA 243

(30)

Dr. Öğr. Üyesi Tünay ASLAN

KÜRESELLEŞMENİN İŞLETMELERİN MALİ YAPILARINA ETKİSİ
THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON FINANCIAL STRUCTURES OF ENTERPRISES

SAYFA 250

(31)

Dr. Öğr. Üyesi Oktay ALKUŞ

FRANSA'DAKİ KAMU YÖNETİMİ
PUBLIC ADMINISTRATION IN FRANCE

SAYFA 256

(32)

Doğan ASLAN

POPÜLER TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN İSLAM MEDENİYETİ KENT FORMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE
ELEŞTİREL BİR BAKIŞ
A CRITICAL VIEW OF THE EFFECT OF POPULAR CONSUMPTION CULTURE ON THE URBAN FORMS OF
ISLAMIC CIVILIZATION

SAYFA 269

(33)

Dr. Öğr. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ; Erkan ÇIBIK

BİST'DE İŞLEM GÖREN ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDEKİ FİRMALARIN FİNANSAL PERFORMANS
ANALİZLERİ: MOORA ve VIKOR UYGULAMA
FINANCIAL PERFORMANCE ANALYSIS OF COMPANIES OPERATING IN BIST TRANSPORTATION SECTOR:
MOORA and VIKOR APPLICATION

SAYFA 275

(34)

Zeynep Elif TUNÇ

TURGUT ÖZAL'IN ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARININ WALLERSTEİN'İN DÜNYA SİSTEMİ KURAMI
ÜZERİNDEN ANALİZİ
ANALYSIS OF TURGUT OZAL'S CORPOZATIZATION IN THE TERMS OF WALLERSTEIN'S WORLD SYSTEM
THEORY

SAYFA 285

(35)

Öğr. Gör. Hande ÖZOLGUN

KÜÇÜK ve ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN NİTEL ÖLÇÜTLERİ
QUANTITATIVE MEASUREMENTS OF SMALL and MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

SAYFA 291

(36)

Fatma TUNÇTAN

TÜKETİMİN YAŞAM TARZLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ
THE EFFECT OF CONSUMPTION ON LIFE STYLES

SAYFA 295



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(37)

Fatma EMREN
KONYA'YA GÖÇ EDEN SURIYE'Lİ KADINLAR
SYRIAN IMMIGRANT WOMEN IN KONYA
SAYFA 300

(38)

Doç. Dr. Başak Aydem ÇİFTÇİOĞLU; Emre SAK
KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ve MÜŞTERİ BAĞLILIĞI İLİŞKİSİ
RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY and CUSTOMER LOYALTY
SAYFA 305

(39)

Nuray ALİYEVA
NAHÇIVAN TUZU ve BÖLGE AĞIZLARINDA TUZLA BAĞLI KULLANILAN İFADELER
NAKHCHIVAN SALT and EXPRESSIONS RELATED WITH SALT USED IN ACCENTS
SAYFA 310

(40)

Dr. Yılmaz ARI
SEKÜLERİZM ve DİN
THE SECULARISM and RELIGION
SAYFA 314

(41)

Dr. Şehnaz BİÇER ÖZCAN
UYGUR TÜRKLERİNDE KULLANILAN KİTAP ÇEŞİTLERİ ve SAYFA TASARIMLARI
THE BOOK FORMS and PAGE DESIGNS USED BY UYGHUR TURKS
SAYFA 319

(42)

Dr. Ali Nazmi ÇORA
WHO IS MUSTAFA KEMAL ATATURK
MUSTAFA KEMAL ATATÜRK KİMDİR
SAYFA 326

(43)

Dr. Hakan ÇORA
STRATEGIC PERSPECTIVE IN MILLENNIUM COMPANIES
MİLENYUM FİRMALARINDA STRATEJİK PERSPEKTİF
SAYFA 335

(44)

Dr. Murat ŞAHİN
KÖŞE YAZARLARININ 7 KASIM 1982 ANAYASASI İLE 12 EYLÜL 2010 REFERANDUMUNA İLİŞKİN
BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ
EXAMINATION OF THE PERSPECTIVES OF THE COLUMNISTS ON THE NOVEMBER 7, 1982
CONSTITUTION AND THE SEPTEMBER 12, 2010 REFERENDUM
SAYFA 347

(45)

Şehla HALİLLİ
ALAADDİN SABİT BOSNALI“KÜLLİYATI”NIN YAZMA NUSHALARININ KARŞILAŞTIRILMALI
İNCELENMESİ
A COMPARATIVE STUDY OF ALAEDDIN SABIT BOSNAVI'S "KULLIYAT" COPIES
SAYFA 354

(46)

Erdal SEZGİ
ERMENİLERİN RUSLAR TARAFINDAN REVAN TOPRAKLARINA YERLEŞTİRMESİ (XIX. YÜZYIL)
PLACING ARMENIANS IN THE REVAN LAND BY THE RUSSIAN
SAYFA 360

(47)



Öğr. Gör. Gamze GEZGİNCİ; Taylan MARAL
BİR PAZARLAMA ARACI OLARAK SOSYAL MEDYA: 'İSTANBUL TEKNOKENT' ÖRNEĞİ
SOCIAL MEDIA AS A MARKETING TOOL: 'İSTANBUL TEKNOKENT' EXAMPLE

SAYFA 369

(48)

Öğr. Gör. Dr. Güllü KARANFİL
GAGAUZLAR ve DEVLETLEŞME
GAGAUZ STATEHOOD

SAYFA 376

(49)

Dr. Öğr. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ; Arş. Gör. Hatice CAN ÖZİÇ; Mustafa ŞAHİN
F/K ANOMALİSİ VE PD/DD ANOMALİSİNİN BORSA İSTANBUL'DA KARŞILAŞTIRMALI ÖRNEĞİ
A COMPARATIVE EXAMPLE OF F/K ANOMALYS AND PD / DD ANOMALYS IN BORSA İSTANBUL

SAYFA 382

(50)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Taner KÖROĞLU
YÖNETİCİ, MOTİVASYON ve İKNA
ADMINISTRATOR, MOTIVATION and PERSUASION

SAYFA 391

(51)

Mustafa GÜVENÇ
EBU CA'FER MUHAMMED B. CERİR ET-TABERÎ ve TEFSİRİ
ABU JAFAR MUHAMMAD B. JARİR AL-TABARÎ and HİS TAFSEER

SAYFA 404

(52)

Prof. Dr. Tamar KHVEDELİANİ; Arş. Gör. Dr. Sudan ALTUN
VAJA PŞAVELA'NIN "MİSAFİR ve EV SAHİBİ" ADLI ŞİİRİNDE MİSAFİRPERVERLİK ÂDETİ: "BUGÜN O
BENİM MİSAFİRİMDİR..."
THE TRADITION OF HOSPITALITY IN VAJA PSHAVELA'S "GUEST and HOST" POEM: "TODAY HE IS MY
GUEST..."

SAYFA 413

(53)

Namiq ƏHMƏDOV
TÜRK BİRLİĞİ DÜŞUNCESİNE AZERBAYCAN'DAN İLMİ-NAZARİ BİR BAKIŞ: BİLİM ve SİYASET ADAMI
JAVANSHIR FEYZİYEV HAKKINDA
ALL-TURKIC UNION: SCIENTIFIC-CONCEPTUAL VIEW FROM AZERBAIJAN (ABOUT CREATIVE WORK OF
THE MAN OF POLITICS AND SCIENCE JAVANSHIR FEYZIYEV)

SAYFA 420

(54)

Hakan ALBALIK
GEOMETRİDE EĞTİMİNDE YENİ BİR MATERYAL OLAN AÇIORTAY DEDEKTÖRÜNE İLİŞKİN
ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ
TEACHERS 'OPINIONS ON THE OPENING DETECTOR WITH A NEW MATERIAL IN GEOMETRY
EDUCATION

SAYFA 430

(55)

Dr. Çağrı HAMURCU
IS THE MARRIAGE A DETERMINANT FACTOR FOR BITCOIN INVESTMENT? A RESEARCH STUDY IN
TURKEY
EVLİLİK BITCOIN YATIRIMI İÇİN BELİRLEYİCİ BİR FAKTÖR MÜDÜR? TÜRKİYE'DE BİR ARAŞTIRMA
SAYFA 439

(56)

Prof. Dr. Ali YAKICI
TÜRK DÜNYASINDAN OSMANLI DÖNEMİ KÜLTÜR ve EDEBİYATINA NEVRUZ GELENEĞİ ve
UYGULAMALARI



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

**ENVIRONMENT and APPLICATIONS OF THE OTTOMAN PERIOD OF CULTURE and LITERATURE FROM
TURKISH WORLD**

SAYFA 444

(57)

Burcu SESLİ

**MANAS DESTANINDA HALK HUKUKU
FOLK LAW IN THE FOOT OF MANAS**

SAYFA 450

(58)

Emre ŞEKER

**MANAS DESTANINDA ÇİN İMPARATORLUĞUNUN İZLERİ
TRACK OF CHINA EMPIRE IN MANAS DESTAN**

SAYFA 463

(59)

Turhan YOLDAŞ

**KUR'AN'I KERİM'DE "NECM" KAVRAMI
THE TERIM "AL-NACM" IN THE QUR'AN**

SAYFA 472

(60)

Günel GAFAROVA

**XVII. YÜZYIL MİMARLIK ANITI "ŞAH ABBAS KERVANSARAYI"
XVII. MONUMENT OF ARCHITECTURE OF THE CENTURY "ŞAH ABBAS KERVANSARAYI IL.**

SAYFA 479

(61)

Dr. Öğr. Üyesi Shurubu KAYHAN

**TÜRK CUMHURİYETLERİNDE NEVRUZ KUTLAMALARI
NEVRUZ CELEBRATIONS IN TURKISH WORLD**

SAYFA 484

(62)

Ayşe KAPTAN

**ALFRED CORTOT'NUN, FREDERIC CHOPIN'İN OP.10 NO:1 VE NO:2 ETÜTLERİNE DAİR
ÇALIŞMALARININ ANALİZİ
AN ANALYSIS OF ALFRED CORTOT'S WORK ON FREDERIC CHOPIN'S OP.10, ETUDES NO:1 AND NO:2**

SAYFA 490

(63)

Emine AY YİĞİT; Yusuf YİĞİT

**GASTRONOMİ EKONOMİSİNİN YENİ ÜRÜNÜ KAPARI
NEW PRODUCT COVERING THE GASTRONOMY ECONOMY**

SAYFA 501

(64)

Hakkı Cüneyt ULUTİN, Ulaş ÇINAR, Tolga BARIŞIK

**YERALTI MADEN İŞLETMELERİNDE RADON GAZI TEHLİKESİ VE KORUNMA ÖNLEMLERİ
RISK OF EXPOSURE TO RADON GAS AND PROTECTIVE MEASUREMENTS IN UNDERGROUND MINING**

SAYFA 508

(65)

Prof. Dr. Hasan LATİF

**YÖNETİM DANIŞMANLIĞI: İÇ ve DİŞ DANIŞMANLAR
MANAGEMENT CONSULTING: INTERNAL and EXTERNAL CONSULTANTS**

SAYFA 513

(66)

Mustafa Said ARSLAN

**ÖZBEK TÜRKÇESİNDE GÖZ ORGAN İSMİYLE KURULMUŞ DEYİMLERİN TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE
EŞDEĞERLİĞİ**



**TURKEY TURKISH EQUIVALENCY OF THE IDIOMS WHICH WERE FORMED USING THE WORD "EYE" IN
UZBEK TURKISH**

SAYFA 517

(67)

Dr. Öğr. Üyesi Müge ERTEMLİ

MEKÂNDA BİR İLLÜZYON OLARAK; DÜŞEY SINIRLAYICILARDA KULLANILAN YANSITICI
MALZEMELERİN GÖRSELLİĞE ETKİSİ
AS A ILLUSION IN THE SPACE; THE EFFECT OF REFLECTIVE MATERIALS USED IN VERTICAL BORDER
ELEMENTS

SAYFA 528

(68)

Dr. Mustafa Kemal ÖZTÜRK

BİRİNCİ SINIF HAYAT BİLGİSİ DERS KİTABININ HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA
YER ALAN TEMEL BECERİLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF LIFE SCIENCE TEXT BOOK (CLASS 1) ON BASIC SKILLS IN LIFE SCIENCE

SAYFA 535

(69)

Doç. Dr. Faruk KALAY

VOLATILE MASCULINITY IN DAVID MAMET'S SPEED-THE-PLOW
DAVID MAMET'İN SPEED-THE-PLOW ADLI OYUNUNDA ERKEKLİK DEĞİŞKENLİĞİ

SAYFA 542

(70)

Dr. Öğr. Üy. Aysen ŞİMŞEK KANDEMİR; Prof. Dr. Halim KAZAN; Engin KARAMAN
İMALAT SEKTÖRÜNDE MESLEKİ EĞİTİM VEREN GİRİŞİMLERE GÖRE HEDEFLENEN BECERİ TÜRÜ
SEÇİMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA: ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ
AN APPLICATION ON SELECTION OF TARGETED SKILLS ACCORDING TO ENTERPRISES PROVIDING
VOCATIONAL EDUCATION-TRAINING IN MANUFACTURING SECTOR: ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS

SAYFA 549

(71)

S. Hilal ARPACIOĞLU; Dr. Şehnaz BİÇER ÖZCAN

"TİMUR DEVRİ BAYSUNGUR DÖNEMİ MİNYATÜRLERİNDEN, NİZAMİ'NİN HELF PEYKER'İNİN,
TASARIM PRENSİPLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ"
RESEARCH FOR NİZAMİ'S HEFTPEYKER, WHICH IS ONE OF THE MINIATURES BELONG TO TIMUR ERA
BAYSUNGUR PERIOD, FROM THE POINT OF DESIGN PRINCIPLES

SAYFA 558

(72)

Emrah AYKORA

BİTLİS ve VAN İLLERİNDE OKUL SPORLARINA KATILAN ERGENLERİN ÖZGÜVEN ve SOSYAL KAYGI
DÜZEYLERİ İNCELEMESİ
AN EXAMINATION OF SELF-RELIANCE and SOCIAL ANXIETY LEVELS OF ADOLESCENTS WHO
PARTICIPATE IN SCHOOL SPORTS IN BITLIS and VAN PROVINCES

SAYFA 566

(73)

Dr. Öğr. Üyesi Metin Erkan KAFKAS

KAYBOLMAYA YÜZ TUTMUŞ CAMALTI RESMİ
UNDERGLASS PAINTING THAT ALMOST EXTINCT

SAYFA 573

(74)

Öğr. Gör. Dr. Mükerrerem ATALAY ORAL

GENÇLERİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ ve SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYA YÖNELİK
TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KANONİK KORELASYON ANALİZİ İLE İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF
YOUTH and THEIR ATTITUDES TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT BY CANONICAL CORRELATION
ANALYSIS

SAYFA 579



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(75)

Vahit Oğuz KİPER; Assoc. Prof. Dr. Şefik Okan MERCAN; Prof. Dr. Orhan BATMAN
*FIRST STEPS OF PLANNING AN UNKNOWN OR A DEVELOPING DESTINATION: A STUDY ON EZINE
DISTRICT*

BAKİR VE GELİŞMEKTE OLAN DESTİNASYONLARIN PLANLANMASINA DAİR İLK ADIMLAR: EZİNE
İLÇESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

SAYFA 590

(76)

İbrahim BARAN

BİR DÜŞÜNCE SİSTEMİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK NEDİR, NE DEĞİLDİR?
WHAT IS THE PROPOSAL AS A THOUGHT SYSTEM, WHAT IS NOT?

SAYFA 596

(77)

Assoc. Prof. PhD Zaur IMRANI ; Prof. PhD Elshan HASHIMOV ; Prof. ScD Azad BAYRAMOV , Assoc. Prof. PhD
Natavan DJAFAROVA

ECONOMIC AND SOCIAL PROBLEMS OF WAR ZONE SETTLEMENTS OF THE GORANBOY
ADMINISTRATIVE REGION OF AZERBAIJAN REPUBLIC

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI GORANBOY İNZİBATİ RAYONUNUN SƏRHƏDBOYU CƏBHƏ
ZONASINDA YERLƏŞƏN KƏNDLƏRİN SOSIAL-İQTİSADI PROBLEMLƏRİ

SAYFA 601

(78)

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ*

TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA’YA YÖNELİK KÜLTÜREL DİPLOMASİ FAALİYETLERİ
TURKEY’S CULTURAL DIPLOMACY ACTIVITIES TOWARDS CENTRAL ASIA

SAYFA 608

(79)

Dr. Gülay ÇELİKEL ÇUBUKÇU ; Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN

ÇAYKARA (TRABZON, TÜRKİYE) İLÇESİNDE YETİŞTİRİLEN YEREL ARMUT (Pyrus spp.)
GENOTİPLERİNİN SELEKSİYON YOLUYLA ISLAHI: II-AĞAÇ ÖZELLİKLERİ

BREEDING BY SELECTION OF LOCAL PEAR (Pyrus spp.) GENOTYPES GROWN IN ÇAYKARA COUNTY
(TRABZON PROVINCE, TURKEY): II-TREE TRAITS

SAYFA 616

(80)

Dr. Öğr. Üyesi Emel İŞTAR İŞIKLI

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KADINA YÖNELİK ŞİDDETE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN
İNCELENMESİ

AN INVESTIGATION OF VIEWS ON VIOLENCE AGAINST WOMEN AMONG UNIVERSITY STUDENTS

SAYFA 625

GENEL BİLGİLER

ve

DERGİ YAZIM KURALLARI

SAYFA 635



(1)

Dr. Yurdagül ATUN¹; Prof. Dr. Ata ATUN²

Kıbrıs İlim Üniversitesi³

TARİHİN TOZLU SAYFALARINDA KAYBOLMUŞ AZİZ DOMİNİK KİLİSESİ
THE ENIGMA OF THE ST. DOMINIC CHURCH IN FAMAGUSTA

ÖZ

Kıbrıs adasının doğusunda, deniz kıyısında yer alan Gazimağusa kentinin Kale içi olarak anılan bölgesinde yer alan antik yapıların isimleri, ne amaçla yapıldıkları ve kimler tarafından yapıldıkları eldeki tarih kayıtlarına veya tarihimizi içeren belgelerin içeriğine göre tespit edilebilmekte, çoğu zaman ise eldeki tarih kitaplarının azlığı veya kayıtların yetersiz olması nedeni ile de bu bilgiler elde edilememekte veya yanıltıcı bilgiler ile yanlış isimler ve tanımlar kullanılmaktadır. Gazimağusa antik kenti olarak bilinen, yerel halk arasında “Sur içi”, İngilizce’de “Old town” olarak tanımlanan kale içindeki, “Yeni Kapı” adlı çıkış kapısından 50 m. evvel sol tarafta, Türk Gücü spor klübü binasının 30 m. kuzey batısında yer alan, harabe halindeki Azize Fotu (Ayia Fotu) kilisesi veya İngilizce “Ayia Photou Underground Church” olarak tanımlanan kilise bu tür yanlışlıkların veya iyi araştırılmadan isimlendirmenin kurbanı olmuş ve bu nedenle de gerçek ismi ve amacı bir türlü gün ışığına çıkamamıştır. KKTC. İskan Dairesi Harita Şubesi’nin 1995 yılında çıkarmış olduğu Gazimağusa Suriçi plânında da bu kilise ile ilgili bilgiler yer almakta ve yan yana, iki adet Azize Fotu (Ayio Photou) Kilisesi görülmektedir. Her iki kilisenin de adlarının aynı olamayacağına göre, gerçekte bir tanesinin ve özellikle de, bir kısmı yer altında olan kuzeydeki kilisenin adının ‘Aziz Dominik Kilisesi’ ve 5 metre güneyinde bulunan kalıntının da oraya konan tabelada yazdığı gibi Azize Fotu (Ayios Fotu) olması gerekmektedir. Bu araştırma, resmi kayıtlara geçmiş bu tarihsel yanlışlığa dikkat çekmek amacı ile yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Aziz Dominik, Kilise, Azize Fotu, Gazimağusa, Fransiskan.

ABSTRACT

To the east of the island of Cyprus, the names of the ancient buildings in the area known as the Oldtown of Famagusta, which is located in the sea side, can be determined according to the history records or the contents of the documents which contain our history. Most of the time, due the scarcity of the history books or inadequate records, the necessary information cannot be obtained or misleading information and wrong names and definitions are extracted and used. Known as the ancient city of Famagusta, also known as “Sur içi” (within walls) in Turkish by the local people or “Old town” in English, the church known as Azize Fotu (Ayia Fotu) or in English known as “Ayia Photou Underground Church” located 50 m. before on the left of “Yeni Kapı” (New Gate) and 30 m. on the north-west of “Türk Gücü Spor Klübü” (Türk Gücü Sports club) was the victim of such inaccuracies or naming, without good investigation and therefore its real name and purpose could not come to light. In the “Gazimağusa Suriçi” (Famagusta Old town) plan of the Mapping Office of TRNC Rehabilitation Department issued in 1995, , contains information about this church and two Azize Fotu (Ayio Photou) Church are seen next to each other. Since the names of the two churches cannot be the same, the one on the north, where some parts are still underground should be “Aziz Dominik Kilisesi” (St. Dominic Church) and the ruins situated 5 m. to the south bearing the sign “Azize Fotu Kilisesi” (Ayia Fotu) should be Azize Fotu (Ayia Fotu – St. Photou) Church. This research has been done to draw attention to this historical error that has been recorded in official records.

Keywords: St. Dominic, Church, St. Photou, Famagusta, Franciscan.

¹ Dr. Yurdagül Atun, Uzman, Kıbrıs İlim Üniversitesi; Girne/KKTC; E-posta: yurdagulatun@csu.edu.tr

² Prof. Dr. Ata Atun, Kıbrıs İlim Üniversitesi; Girne/KKTC; E-posta: ataatun@csu.edu.tr

³ Kıbrıs İlim Üniversitesi, Dr Fazıl Küçük Caddesi, Ozanköy, Girne, KKTC, 99320 Turkey. TEL: +90 392 650 0000.
Email: info@csu.edu.tr . Web: http://csu.edu.tr



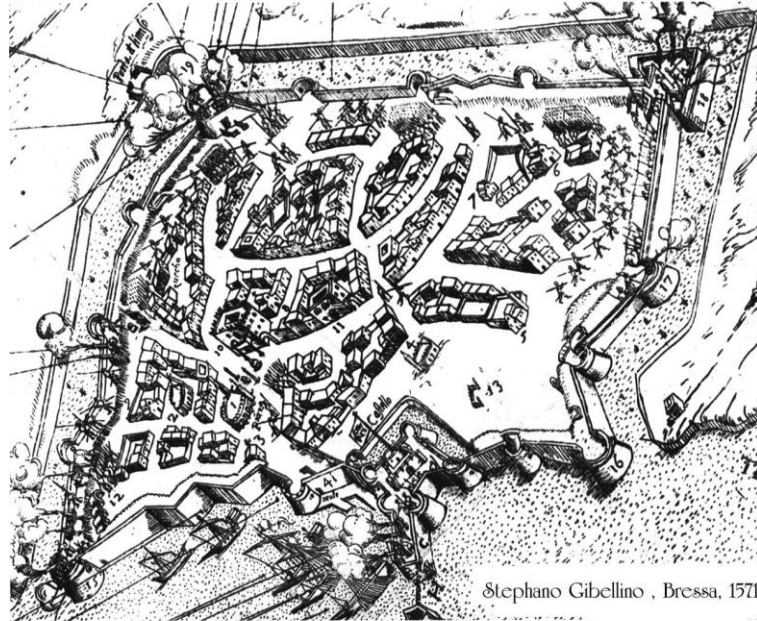
GİRİŞ

Hıristiyan dünyasında Aziz Dominik (St. Dominic) olarak bilinen İspanyol rahip Santo Domingo de Guzman, 1214 yılında Fransa’da, yörenin piskoposundan izin alarak “Vaiz Verenler tarikatını kurmuştur. Bu tarikat, kurucusunun, Hıristiyan isminin (Göbek adı) “Domingo” olmasından dolayı, İngilizce’de kısaca “Dominic”, Türkçe’de “Dominik” olarak bilinen bir Katolik tarikatıdır. Papa tarafından yoldan çıkmış Hıristiyanları tekrar geri kazanmakla görevlendirilmiştir. Bunun yanında Dominik tarikatının ana hedeflerinden biri de, kadınlara dini ve kültürel bilgiler vermek, onları toplumda örnek ve faydalı işler yapacak şekilde yetiştirmektir.

Robert Francis’in *The Medieval Churches of Cyprus* (Kıbrıs’ın Ortaçağ Kiliseleri) (Francis, 1949) adlı eserinde bahsedildiğine göre Dominik misyonerlerin Kıbrıs’a ilk gelişleri 1225 yılında gerçekleşmiştir.

Kiliselerin kuruluş amaçları ve tarih kitaplarındaki yerleri

1291 yılında Akka’nın Müslümanlar tarafından fethinden sonra oradan ayrılan büyük sayıdaki ‘Dominik Tarikatı’ mensubunun Kıbrıs’a yerleşebilmesi için Kıbrıs Kralının izin vermesi ve bu nedenle de 1571 yılındaki fetihten evvel, Kıbrıs’ta ve Mağusa’da (Gazimağusa) önemli sayıda ‘Dominik Tarikatı’ mensubu olması nedeni ile Dominik kilisesi saygın ve paralı bir kilise idi. Resim tekniği ile çizilmiş haritalarda, genelde, önemli binalar ve önemli kiliseler gösterildiğinden, S. Gibellino’nun çizdiği 1571 tarihli haritada (Gibellino, 1571) 5 numara ile ‘Aziz Dominik’ kilisesi gösterilmiş ve adı da dipnota yazılmıştır. (bakınız Resim 1 ve Resim 2).



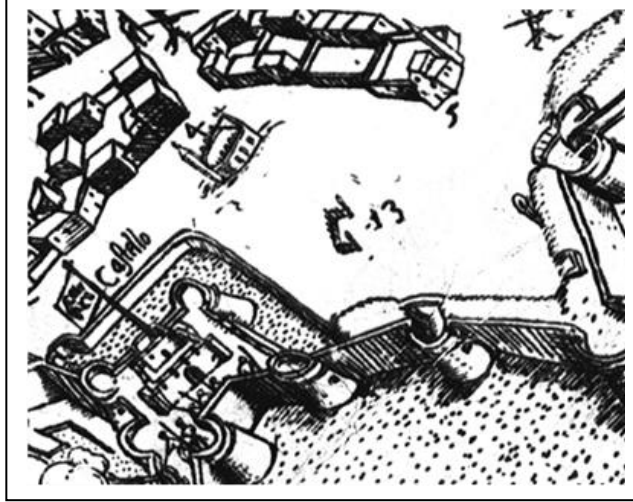
1571 tarihli ver isimleri : (İtalyanca orijinal yazılım ile

- 1 - S. Nicolo Domo di Franchi damata
al qual glielara di Venere posta fra
due colonne
- 2 - S. Giorgio Domo di Greci
- 3 - S. Antonio
- 4 - S. Gioralco (Latin)
- 5 - S. Dominico (Fransız)
- 6 - M. Carmine (St. Catharina)
- 7 - S. Anna
- 8 - S. Pietro et Paulo
- 9 - S. Bar (St. Barnabé)
- 10 - Palazzo del Clar. Cap. di Famagosta
- 11 - Palazzo della Regina
- 12 - L'arsenale (Ceptanelik)
- 13 - Loro di trar al palio (Alı müsabakalar yeri)
- 14 - Porta de mare.
- 15 - Torion del Arsenale. (Silahçilik kalesi)
- 16 - Torion del Diamante. (Sevgiler kalesi)
- 17 - Torion del Mozzo (Köpük Kalesi)
- 18 - Baluardo Martincengo (Baluardo nicolası duvarları)
- 19 - Torio et cavale de limiso.

2002 tarihli Türkçe ver isimleri ile :

- 1 - Lala Mustafa Paşa Camii
- 2 - St. George Katedrali
- 3 - St. Antonio Kilisesi (Harabe)
- 4 - St. George Kilisesi (Harabe)
- 5 - Ay. Photou Kilisesi (Harabe)
- 6 - Carmelites Kilisesi (Harabe)
- 7 - St. Anne Latin Kilisesi
- 8 - Buğçay Camii (San Dago C. - St. Peter & Paul K.)
- 9 - Ay. Nikolas Kilisesi
- 10 - Lala Mustafa Paşa Camii karşısındaki binalar
- 11 - Saray (Harabe) Kraliçenin sarayı
- 12 - Canbulat Müzesinin önü
- 13 - Alı müsabakalar yeri
- 14 - Deniz Kapısı
- 15 - Canbulat Daru (Talyas) Şahıtlık kalesi
- 16 - Karpaz Talyas (Sevgiler Kalesi)
- 17 - Köpük Kalesi
- 18 - Çifte Marçal
- 19 - Akkule

**Resim 1. 1571 yılında S. Gibellino’nun çizdiği Mağusa haritası
Resmin alındığı yer: Stephano Gibellino, Citta di Famagosta, Bressa 1571**



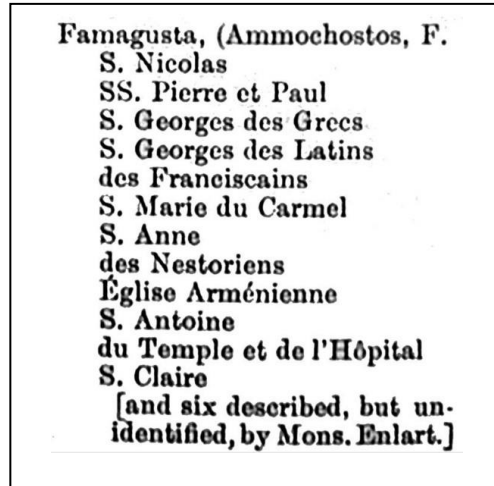
Resim 2: Resim 1’de St. Dominik Kilisesinin bulunduğu yerin büyültölmüş resmi.

Hemen bitişişindeki bahçeli bina ise büyük bir olasılıkla ‘Yoksul Klaralar’a (Poor Clares,2019) ait kilise, (Ayia Fotu) ve kadın eğitim eviydi.

C.D. Cobham’ın Excerpta Cypria (Atun,2005) adlı eserinin çevirisi olan Gazimağusa Yazıları (Atun,2002) kitabının 24.cü sayfasında, Gazimağusa şehrine 27 Kasım 1394 tarihine ayak basan Günay İtalya’nın Campania bölgesindeki Carinola kasabasının Noteri olan Nicolai de Marthono, “mükemmel kemerli yapısı ile Aziz Dominik Kilisesi”nden bahseder. Aynı paragraf, Keşişlerin binalarının kalıntı halinde olmasından söz ettiğine göre, söz konusu kilisenin en az bir yüzyıl evvel yapıldığı anlaşılmaktadır.

C. D. Cobham’ın *The Churches and Saints of Cyprus* (Kıbrıs’ın Kiliseleri ve Azizleri) adlı eserinin birinci kısmı olan Kiliseler bölümünün 5.ci sayfasında, Gazimağusa’da bulunan kiliselerden bahsedilmektedir. Gazimağusa’da bulunan kiliseler listesinin en altında Azize Klara (St. Claire) kilisesi yer almaktadır. (Resim 3). Bu kilise de Fransiskan Katolik kilisesi olup, K. Baedeke (Adam,2019) tarafından çizilen 1914 tarihli Gazimağusa haritasında yer almış Azize Klara (St. Clara) kilisesidir. Azize Klara (St. Clara) kilisesi ise Aziz Dominik Kilisesinin olduğu yerin yanındaki kilisedir.

Eldeki tüm bulgular ve veriler, Gazimağusa’da 1300’lü yıllardan beri Aziz Dominik tarikatına ait bir Katolik kilisesi bulunduğudur.



Resim 3: C.D. Cobham’ın “The Churches and Saints of Cyprus” adlı kitabının 5’nci sayfasındaki Gazimağusa kiliselerini gösteren bölüm.

Cobham, C. D., (1910). *The Churches and Saints of Cyprus*. London: s.5



Azize Klara'nın (St. Clara) kimliği

12'nci yüzyıl sonunda ve 13'ncü yüzyıl başında yaşayan Azize Klara, Aziz Francis (St. Francis) tarafından, görev yaptığı kiliseye kabul edildi ve orada kendini Allah'a adanarak rahibe görevine başladı. Kısa bir müddet sonra kız kardeşi Azize Agnes ve diğer bayan arkadaşları da ona katıldı. Aziz Francis'in takipçisi olan Azize Klara, adı "Yoksul Klara'lar" olan Katolik rahibe tarikatının da kurucusudur. Amacı kadınları eğitmek ve topluma örnek olarak yetiştirmektir. (Biography,2014)

Azize Fotu'nun (St. Photina, Ayioa Photou) kimliği ve tarihte Azize Fotu kilisesi

1'nci yüzyılda yaşamış olan Azize Fotu (Saint Photina, Ayia Photou) Katolik Azizler listesinde gözükmesine rağmen, Yunan din tarihine göre Hıristiyanlığı seçmiş olan bir Samaritan'dı (Montgomery,1907) ve Aziz John İncil'inin (Jackson,2007) dördüncü bölümünde bahsedilen, Hz. İsa'nın kuyu başında konuştuğu ve elinden su içtiği kadındır. Hıristiyanlığı yaymak suçundan dolayı kimine göre Kartaca'da kimine göre de Roma'da idam edilmiştir. Eldeki tarihi kayıtlara, haritalara, resimlere ve anılara bakarsak hiçbirinde, 1928 yılına kadar Azize Fotu (Ayia Fotu, Saint Photina) kilisesinin öne çıkarıldığına veya önemli bir kilise konumunda olduğuna rastlanmamıştır. S. Gibellino'nun detaylı ve dipnotlu Gazimağusa resminde, Gazimağusa'daki hangi sokakta hangi kilisenin olduğu belirtilmesine rağmen maalesef Azize Fotu kilisesi bu resimde ve dipnotlarında yer almamış veya yer alamayacak kadar önemsenmemiştir.

Rupert Gunnis'in Historic Cyprus (Tarihi Kıbrıs) adlı eserinin (Gunnis,1956) 91'nci sayfasında verilen Gazimağusa şehrindeki bulunan kiliselerin haritasında da Azize Fotu kilisesinden söz edilmemektedir. Aslında bu isim altında bir kilise 1928 yılına kadar Gazimağusa'da hiç kayıtlara geçmemiş ve önemsenmemiştir.

S. Gibellino tarafından çizilen 1571 tarihli resimdeki konumu

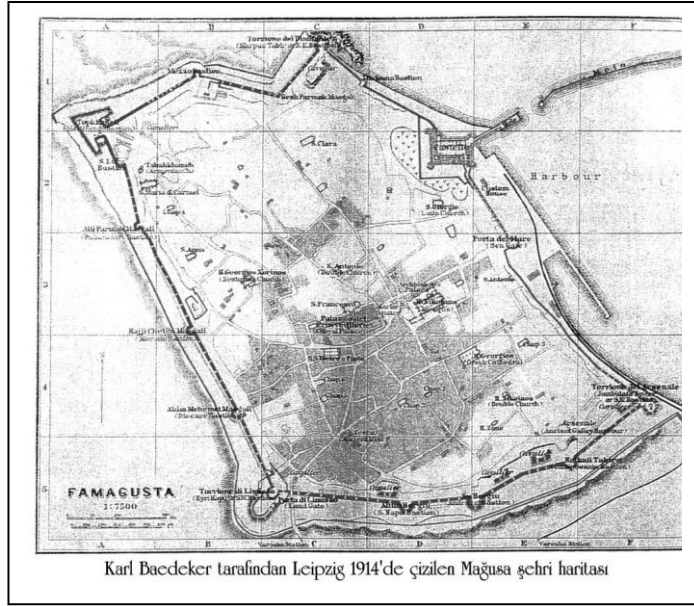
Ortaçağın en zengin ve görkemli kenti olan Gazimağusa'nın 1571'de Osmanlılar tarafından fethinden evvel, kentte iki Piskoposluk ve yedi ayrı Hıristiyan mezhebine ait kilise bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi ve o günlerde 5ci derecede önemli olanı, şimdiki Türk Gücü spor kulübü binasının 30 m. kuzey batısında yer alan, bir Katolik kuruluşu olan Aziz Dominik tarikatının Katolik kilisesiydi. Kilisenin konumu Stephan Gibellino'ya ait 1571 tarihli Gazimağusa kuşatmasını gösteren bir el çizimi resimde açık ve net olarak belirtilmiştir.

Kilise, çan kulesi ve etrafı duvarlarla kesilmiş arka bahçesi ile, Karpaz Tabya (Torrión del Diamante) ile Köpük Kulesi (Torrión del Mozzo) arasında, orta yere doğru Beş parmak Mazgalı (Baedeker,1914) olarak adlandırılmış surların köşe yaparak kesiştikleri yerin güneyinde görülmektedir ve 5 numaralı dipnot ile "St. Dominico" (Frenklerin Kilisesi) olarak tanımlanmıştır. Doğusunda ise 13 numaralı dipnot ile işaretlenmiş (loro di trar al palio) Atlı müsabakalar yeri, (bir dönem cirit meydanı olarak anılmıştır) görülmektedir. (Resim 1-2)

Karl Baedeker tarafından çizilen 1914 tarihli haritadaki konumu

Karl Baedeker tarafından çizilen ve 1914 yılında Leipzig'de basılan Gazimağusa şehri haritasında söz konusu kilise S. Clara (Azize Klara - Fransiskan Katolik Kilisesi) adı ile Karpaz Tabya (Torrión del Diamante) ile Köpük Kulesi (Torrión del Mozzo) arasında, orta yere doğru Beş parmak Mazgalı olarak adlandırılmış surların köşe yaparak kesiştikleri yerden 90 m. güneyde görülmektedir.

Karpaz tabya ile Beş Parmak Mazgalını birleştiren doğru'ya Halkalı Mazgaldan bir paralel çizilirse, bu çizginin 140 m. ilerde, söz konusu kilisenin üzerinden geçtiği görülür. (Resim 4)

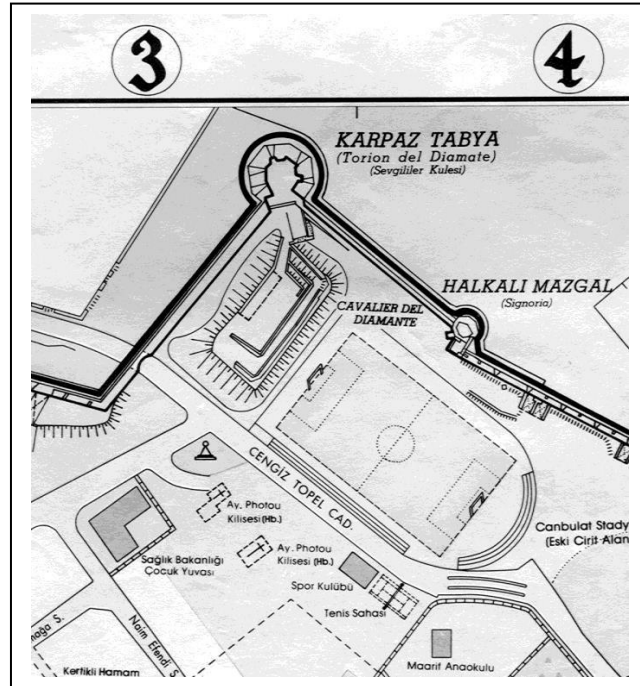


Resim 4: Karl Baedeker tarafından çizilen ve 1914 yılında Leipzig'de basılan Gazimağusa haritası

Baedeker, K : 1914. Plan of Old Town of Famagusta (146 x 179 mm). Leipzig, Germany.

KKTC İskan Dairesi Harita Şubesince çizilen 1995 tarihli haritadaki konumu

KKTC İskan Dairesi Harita şubesince, 1995 yılında çizilen haritada ise söz konusu kilise Azize Fotu (Ayios Photou) adı altında, Türk Gücü Spor Kulübü binasının 30 m. kuzey batısında görülmektedir. (Resim 5)

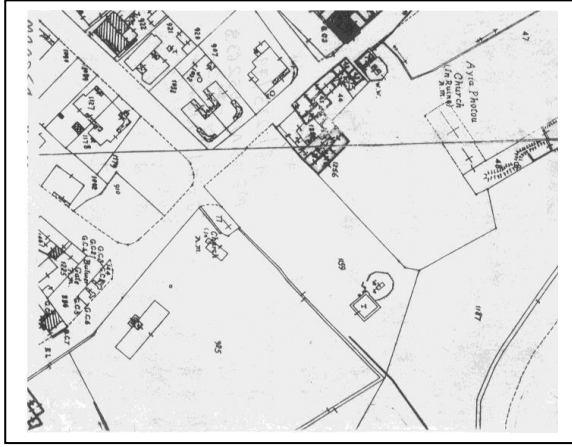


Resim 5: Gazimağusa Suriçi. KKTC İskan Dairesi Harita Şubesi, 1995 yılında çizilen harita.



İngiliz sömürge yönetimi, Kıbrıs hükümeti, arazi ve sörvey dairesi tarafından çizilen 1928 ve 1930 tarihli tapu yer planlarındaki konumu

1928-1930 yılları arasında çizimleri bitirilen ve halkın kullanımına sunulan Kıbrıs adası tapu yer planlarının Varaka/Harita : 33/4.5.1&2, Blok: A, Kasaba: Gazimağusa'da 47 numaralı arazi içinde gösterilen söz konusu kilise, Ayia Photou Church (In Ruins) A.M. (Azize Fotu Kilisesi [Harabe]) not ile belirtilmiştir. Planda, kilise bu günkü KIBATEK binasının 110 m. kuzeyinde görülmektedir. (Resim 6)



Resim 6: 1928-1930 yıllarında çıkarılan Ay. Photou kilisesi yer planı

Guisseppo Rosaccio tarafından çizilen 1597 tarihli resimdeki konumu

Guisseppo Rosaccio tarafından, Gazimağusa kuşatmasında çizilen ve 1597 Venedik'te basılan, 1571 Gazimağusa kuşatması ana temalı resimde, Othello kalesi ile Karpaz tabya arasında bulunan alanda görülen dört adet askerin hemen altında Çan kulesi ile birlikte bir kilise görülmektedir. Gibellino'nun resminde olduğu gibi bu resimde dip not olmamasına rağmen, 16.cı yüzyıl resimlerinde sadece önemli kiliselerin çizilmesi geleneği uyarınca orada gösterilen kilisenin aynı yıllarda Gibellino'nun çizdiği Gazimağusa kuşatması resminde gösterdiği ve St. Dominic (Aziz Dominik) kilisesi olarak tanımladığı kilise ile aynı kilisedir. Yer aynıdır, konum aynıdır ve her iki çizimdeki kilise binası ile çan kulesi aynı modeldedir. (Resim 7)



Resim 7: Guisseppo Rosaccio tarafından 1597'de çizilen Gazimağusa şehri resmi. Hadjipaschalis, A., Maps and Atlases, Bank of Cyprus Foundation, 1989, S.76



Basil Stewart'ın gazimağusa'daki antik yapıların (A. M. –Antique Monument) İsimlerinin tespiti ile ilgili bulguları

Basil Stewart, Londra 1908 basımlı “*My Experience of Cyprus*” adlı kitabının 72’nci sayfasında (Steward,1908), C. Enlart’ın, 1899 yılında Paris’te yayınladığı “*L’art Gothique et la Renaissance en Chypre*” adlı eserinde (Enlart,1899), Gazimağusa kale içindeki bazı kiliselerin adını Stephan Gibellino’ya ait 1571 tarihli haritadan tespit ettiğini belirtmekte ve örnek olarak da, haritada 4 numara ile işaretlenmiş “*St. George of the Latins*” (*Latinlerin Aziz Corc’u*) kilisesini, Gazimağusa’da yaşayan Hıristiyanların söz konusu kilisesinin adının “*St. Catherina Kilisesi*” (Azize Katerina Kilisesi) olduğu iddialarına karşın, Gibellino’nun haritasını kaynak göstererek, kitabında “*Church of St. George of the Latins*” (*Latinlerin Aziz Corc’u Kilisesi*) olarak gösterdiğini belirtmektedir.

Kilisenin kesin tespiti

Karl Baedeker tarafından çizilen 1914 tarihli harita, İngiliz Sömürge Yönetimi, Kıbrıs Hükümeti, Arazi ve Sörvey Dairesi tarafından çizilen 1928-1930 tarihli harita ve KKTC İskan Dairesi Harita şubesince çizilen 1995 tarihli haritalar üst üste konursa, görülecektir ki, Azize Klara (St. Clara) kilisesi (Fransiskan Katolik Kilisesi) ile Azize Fotu (Ayia Photu) kilisesi aynı yerdedirler, aynı konumdadırlar ve üstü üstü çakışmaktadırlar.

S. Gibellino tarafından çizilen 1571 tarihli resimde 5 numara ile işaretlenen ve dipnot da Aziz Dominik (St. Dominic) kilisesi olarak belirtilen kilise ile Guiseppe Rosaccio tarafından çizilen 1597 tarihli resimde, Othello kalesi ile Karpaz tabya arasında yer aldığı gösterilen kiliseler de aynı kiliselerdir. Yerleri ve konumlar aynıdır. O dönemki geleneklere ve resim çizme anlayışına göre, önemli olan her kilise mutlaka çizilmekteydi.

S. Gibellino tarafından çizilmiş olan resim, iyice incelenirse, söz konusu Aziz Dominik Kilisesinin, referans noktası olarak, yakınlarda bulunan Karpaz Tabya’sına (Torrión del Diamante), Köpük Kulesi’ne (Torrión del Mozzo), aralarında orta yerlerde bulunan Beş parmak Mazgalı’na, Halkalı Mazgal’a (Signoria) ve Othello Kalesi’ne olan mesafesi, perspektif kuralları göz önüne alınıp ölçülürse, görülecektir ki, konumu haritalarda gösterilen Azize Klara (St. Clara) kilisesi veya Azize Fotu (Ayia Photu) kilisesi ile çakışmamakta ve hemen yanlarına rast gelmektedir.

Sonuç olarak görmekteyiz ki, yukarıda sözü edilen iki adet resim ve üç adet haritada belirtilen kiliseler aslında ayrı ayrı kiliseler olup konumları yan yanadır.

Kilisenin mimari tarzı

Hıristiyanlık dini mimarisinde, uzun süre yaygın biçimde kullanılan “Bazilikal Planlı” yapıların kökeni Hıristiyanlık öncesine dayanır. İ. Ö II. yüzyıldan itibaren Roma İmparatorluğu’nda, mahkeme ve toplantı salonu olarak inşa edilen “Bazilika”lar, Hıristiyanlığın ortaya çıkışından sonra, bu dine mensup olanlar tarafından ibadet mekanları olarak kullanılmıştır.

Yazılı kaynaklarda Bazilika, İ. Ö. I. yüzyılda yaşamış ve Fanum’da bir de bazilika inşa etmiş olan Romalı mimar Marcus Vitruvius Pollio tarafından “Mimarlık Üzerine” adlı eserinde tanımlanmıştır (Karacaü2001). Buna göre bazilika; sütun dizileriyle ayrılmış, uzunlamasına dikdörtgen planlı ve bir kısa kenarlı bölümü yarım daire biçiminde çıkıntılı olan yapıdır. Yarım daire biçimindeki bu bölüm içte yükseltilerek yarım kubbe ile örtülmüş ve yargıcın oturması için ayrılmıştır. Bazı değişikliklerle ibadet yapıları olarak kullanılan bazilikalılar, Hıristiyanlık dini mimarisinde zamanla değişime uğramış, bu plan tipinde farklı türler ortaya çıkmıştır.

Dominik misyonerlerinin Kıbrıs’a ilk gelişlerinin 1225 yılında gerçekleşmesi ve 1291 yılında Akka’nın Müslümanlar tarafından fethinden sonra oradan ayrılan büyük sayıdaki ‘Dominik Tarikatı’ mensubunun Kıbrıs’a yerleşmiş olması nedeni ile kilisenin mimarisinin ve yapı tarzının, Hıristiyanlığın ilk dönemlerinde Suriye’de ve Filistin’de inşa edilen kilise modeli ile Bizans kilise yapı tarzından etkilenmiş olması gerekmektedir.

Gotik tarzındaki kiliselerin yapımına yaklaşık bir asır sonra başlanmış olması nedeni ile, söz konusu Aziz Dominik Kilisesinin mimarisinde etkili olan formun bazilika planı olması gerekmektedir. (Resim 8)



<http://www.turansam.org>

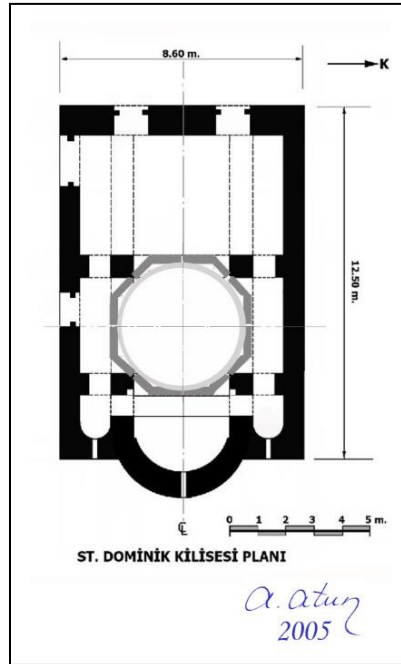
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



**Resim 8: St Dominic Kilisesinin üç boyutlu sanal resmi.
Sanal çizim: Ata Atun**

Ana plan dikdörtgen şeklinde olup, yüksek bir merkezi kubbe ile belirlenen Suriye tipi kilise yapısındadır. Uzunluğu 12.50 metre, genişliği 8.60 metredir. Orta nefte apsis önünde kubbe ile örtülü bir merkezi mekanın oluşturulmuştur. Kubbe, eşit kenarlı sekizgen şeklindeki yükseltinin üzerinde yer almaktadır. Sekizgen şeklindeki kubbe altı yükseltisinin her birinde birer pencere bulunmaktadır. Toplam sekiz adet kubbe altı penceresi vardır. (Resim 9)



**Resim 9: Aziz Dominik Kilisesi Planı.
Ölçüm ve çizim: Ata Atun**



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Çan kulesi kilisenin batı tarafındadır. Kısa kenar doğuya bakacak şekilde konumlandırılmış olup, doğuya bakan kısa kenarda apsis yer almaktadır. İki ana taşıyıcı sütun dizisi ile üç nefli olarak düzenlenmiştir. Orta nef, yan neflerden geniş ve örtüde daha yüksektir. Genellikle batıda, girişin bulunduğu yerde nartheks olması gerekmesine rağmen bu kilisede nartheks yoktur. Giriş batıya bakan kısa kenardaki iki kapıdan yapılmaktadır. Kuzeye bakan uzun kenardaki, apsis tarafındaki (ön) kapı rahipler, arkaya yakın (arka) kapı da kral veya en üst seviyedeki yöneticinin girmesi için yapılmıştır.

Naos, neflerle düzenlenmiş olup üç neflidir. Orta nef, yan neflerden geniş olup doğuda ekseninde apsisle sınırlanmıştır. Orta neften apsise iki basamak ile yan neflere de bir basamak ile çıkılmaktadır. (Resim 9)

Galeri olarak tanımlanan kadınlar bölümü geleneklere göre kuzey taraftaki yan nefte olması gerekmektedir.

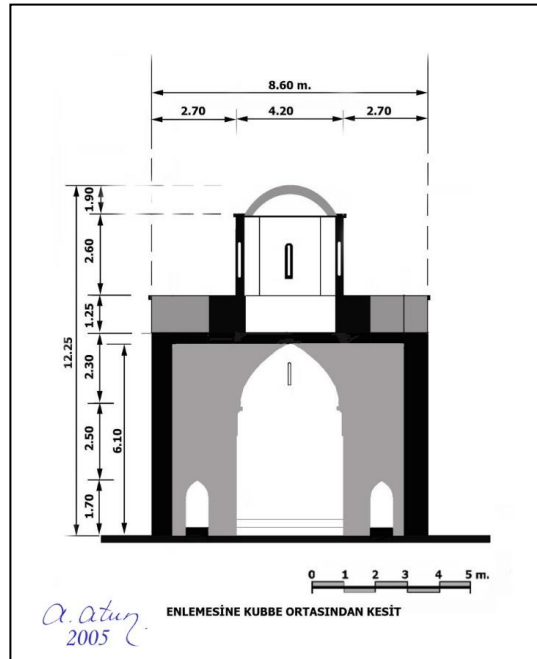
Söz konusu kilisenin yapıldığı dönemde, rahiplerin oturması için ayrılan bema, ayinle ilgili litürjinin hazırlandığı kutsal bölüm olup, naosun doğusunda apsise çıkış basamaklarının her iki kenarında yer alan büyük sütunların hizası ile belirlenmiştir.

Apsis, erken Hıristiyanlık dönemlerinden itibaren kutsal olarak bilinen bir bölümdür. Litürjiye uygun olarak tek yapılmıştır. İçte ve dışta yarım yuvarlak form olup, doğuda ekseninde dışa 2/5 oranında çıkıntı yapmaktadır. (Resim 9)

Kilisenin yapım tarzı

Temelde bitevi taş yapı sistemi kullanılmıştır. Kilisenin yapımında kullanılan taşlar, Gazimağusa şehrinin 100m. kuzeyindeki taş ocağından çıkarılmış olup, çok ince delikli kum taşıdır. Taşlar genel olarak 25 x 25 x 50 cm ebadındadır.

Ekteki planda ve kesitte görüldüğü gibi, ortada doğu-batı istikametinde ana taşıyıcı olan eşkenar tipi kemer ve yanlarda da, kubbenin getirdiği yükten dolayı oluşacak kaymaları önlemek için daha küçük boyutta eşkenar tipi kemer kullanılmıştır. (Resim 10)



Resim 10: St Dominic Kilisesinin Kubbe altından enlemesine kesiti
Sanal çizim: Ata Atun



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Naosda, haç formunu vermek için, kuzey-güney istikametinde ana taşıyıcı kemer ile aynı boyutlarda ve ona dikey olarak benzeri bir kemer inşa edilmiştir. Naosun oluşturduğu haçın iç köşelerinden yukarı doğru yükselen taşıyıcı sütunların üzerine, kare şeklinde bir platform, onun üzerine sekizgen formunda kubbe altı ve onun üstüne de kubbe inşa edilmiştir.

Kilisenin tavan izolasyonu, üzeri tamamen kapalı ve taştan boydan boya yapılmış kemer tavanın üstüne toprak dolgu konarak sıkıştırılması ve onun üzerine de, harç ve küçük taş karışımından yapılmış su geçirmez bir koruyucu tabakanın yerleştirilmesi ile gerçekleştirilmiştir. Kubbe ise, 25 x 25cm. taşlardan, enine ve boyuna dairesel olarak örülerek en orta ve üst kısma kilit taşı konarak inşa edilmiştir. Kubbenin üstü de çok ince bir şekilde, yukarıda bahsedilen karışım ile izole edilmiştir.

Kapılar, dikey halde yan yana dizilmiş 5 x 20 cm ebadındaki tahtalardan yapılmıştır. Tahtaları tutan, enlemesine konmuş demir lamanın ucu, menteşenin dışı kısmını oluşturacak şekilde kıvrılmıştır. Ana kapı kasasına da kapı menteşesinin dışı kısmının üstüne geçtiği üç adet dikey pim monte edilmiştir.

Pencereler açık olup, içlerinde cam veya benzeri herhangi bir koruyucu yoktur.

SONUÇ

1571-1878 Osmanlı döneminde kale içinde hiç bir Hristiyan ikamet etmemiş ve bu kiliselere kimse dokunmamıştır. Osmanlı İdaresinin özel izinleri ile 17.ci yüzyıldan sonra bir kısım Hristiyan kuruluşlar Kıbrıs'a gelerek kiliselerini tamir etmişlerdir. 1878'de adanın İngilizlere kiralananmasından sonra adaya gelen İngiliz bürokratları adanın tarihi ve kültürü ile ilgili araştırmalar ve çalışmalar yapmışlar bulgularını da yayınlamışlardır. Bunlardan biri olan Excerpta Cypria'nın yazarı Claude Deleval Cobham, Kıbrıs'ın Kiliseleri ve Azizleri hakkında bir çalışma yapmış ve "The Churches and Saints of Cyprus" (Kıbrıs'ın Kiliseleri ve Azizleri) adlı kitabını 1910 yılında yayınlamıştır. Bu kitabın 5ci sayfasında Gazimağusa'daki Kiliseler bölümünde verilen listede, St. Fransis tarikatına ait Katolik kilisesinin adı Sr. Claire (Azize Klara) olarak belirtilmiştir.

1914 yılında ise Gazimağusa sur içi'nin detaylı bir haritasını hazırlayan Karl Baedeker, Leipzig'de yayınladığı haritada aynı kiliseyi St. Clara (Azize Klara) adı ile tanımlamıştır. Kıbrıs'ta Yüzbaşı Kitcehener'in çalışmaları sonucu tamamlanan topoğrafik haritalamanın devamı olarak 1928 de başlayan taşınmaz malların yer planlarının çıkarılması hazırlıklarında, Rumların çoğunlukta bulunduğu Tapu dairesinde, bu kilise İngilizce yazılımı ile "St. Photina", (Azize Fotu) yerel yazılımı ile "Ayia Photou" olarak kayıtlara geçirilmiştir.

Kilisenin inşa edildiği dönemde, Ortodoks'lar Katolik'lerden nefret etmekteydi ve tüm dini hakları Katolikler tarafından ellerinden alındığı için, Ortodokslar Müslüman idaresine girmeği dahi arzulamaktaydılar.

Söz konusu kiliselerden, Yeni kapı girişi karşısındaki Atatürk heykelinin hemen arkasındaki tarihi esere Aziz Dominik Kilisesi adı verilmeli ve gerçek kimliği kendisine kazandırılmalıdır.

Aynı şekilde, Türk Gücü Spor Kulübünün arka yan tarafında yer alan kiliseye de Ayia Photou (Azize Fotu) veya St. Clara (Azize Klara) adı verilmeli ve gerçek kimliği kendisine kazandırılmalıdır.

Tarih, bu gerçeği artık bildiğimiz halde düzeltmememiz durumunda, bizi asla affetmeyecektir.

KAYNAKÇA

1. Adam, A., (2019). *Karl Baedeker*. London: Encyclopaedia Britannica. 25 Şubat 2019 tarihinde alıntı yapılan site: <https://www.britannica.com/biography/Karl-Baedeker>
2. Ana Yayıncılık A.Ş. ve Encyclopaedia Britannica Inc. (1994). *Ana Britannica Genel Kültür*
3. Atun, A. (2002). *Gazimağusa Yazıları*. Gazimağusa: Samtay Vakfı, 330 sayfa, 165 x 240 mm
4. Atun, A. (2005). *Milat Öncesinden Günümüze KIBRIS TARİHİ Üzerine Belgeler*. Gazimağusa: Samtay Vakfı, s.xii
5. Baedeker, K., (1914). *Map of Famagusta*. Leipzig: Wagner & Debes' Geogr . Establ



6. Baedeker, K., (1914). (*Plan of old town of*) *Famagusta*. Leipzig: Wagner & Debes' Geogr . Establ
7. Baedeker, K. (1914). *Plan of Old Town of Famagusta*. (146 x 179 mm). Leipzig: Wagner & Debes' Geogr . Establ
8. Biography, C. E., (2014). *St. Clare of Assisi Biography*. Biography.com Editors 25 Şubat tarihinde alıntı yapılan site: <https://www.biography.com/people/st-clare-of-assisi-9249093>
9. Cobham, C. D. (1908). *Excerpta Cypria, Materials for a history of Cyprus*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Cobham, C. D.(1910). *The Churches and Saints of Cyprus*. London, England
11. Cyprus Government. (1928 & 1930). *Department of Lands & Surveys*. Nicosia, Cyprus.
12. Enlart, C. (1899). *L'art Gothique et la Renaissance en Chypre*. Paris, France
13. Francis, R., (1949). *The Medieval Churches of Cyprus*. The Ecclesiological Society, Londra: The Ecclesiological Society printers. s. 34, ISBN XXX
14. Gibellino, S. (1571). *Citta di Famagosta*. Bressa, Italy
15. Gunnis, R., (1956). *Historic Cyprus*. London: Methuen Publishing
16. Hadjipaschalis, A., (1989). *Maps and Atlases*. Nicosia: Bank of Cyprus Foundation, s.76
17. Harita Şubesi. (1995). *Gazimağusa Suriçi*. KKTC İskan Dairesi Harita şubesi, Lefkoşa: Devlet Matbaası
18. Jackson, D., (2007). *Saint John's Bible: Gospels and Acts*. Minnesota: Liturgical Press
19. Karaca, Z., (2001). *İstanbul'da Osmanlı Dönemi Rum Kiliseleri*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. s.282
20. Montgomery, J. A., (1907). *The Samaritans, The Earliest Jewish Sect: Their History, Theology and Literature*. Philadelphia: The J.C. Winston Co.
21. Poor Clare Sisters. (2019). *Monastery of St. Clare*. Spokane: Spokane Poor Clare Sisters
22. 25 Şubat tarihinde alıntı yapılan site: <http://poorclare.org/blog/>
23. Rosaccio, G. (1597). (*The plan of*) *Famagosta*. (100 x 178 mm). Venice: S. Scolari & M. Sadeler, Italy
24. Steward, B. (1908). *My experience of Cyprus*. London, England
25. Vitruvius, P. M. (1960). *The Ten Books on Architecture*. New York: Dover. (Çeviri : Morris Hicky Morgan)



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(2)

Doç. Dr. Faruk KALAY⁴

ELIE WIESEL'S DANGLING CHILD: THE PROTAGONIST OF NIGHT
ELIE WIESEL'İN SALLANAN ÇOCUĞU: NIGHT'İN BAŞKAHRAMANI

ABSTRACT

Nobel Laureate Elie Wiesel is one of the most preeminent writers of both American and European literature. The author, who is raised in an Orthodox Jewish family living in Romania, struggles against the World War II and the Holocaust in his childhood. His work Night is an autobiographical novel concerning about the writer himself with his family in Nazi German concentration camps at Auschwitz and Buchenwald in 1944–1945, at the worst and most catastrophic days of the Holocaust toward the end of the Second World War. Wiesel is intensely affected by genocides and war; he deals with the notion of God and the extinction of humanity. Furthermore, the protagonist survives in such terrible time that he experienced a moment to feel happiness for his father's death. His point of view of his self and others has agony and confusion. This traumatic incidence creates traumatic personality. Wiesel's Night encapsulates a Holocaust survivor's traumatic memory and experience.

Also, Wiesel quests the existential questions. In this study, traumatic effects of war and Holocaust in the eyes of a child in Night will be argued.

Keywords: *Elie Wiesel, Holocaust, Night, World War II.*

ÖZ

Nobel ödüllü Elie Wiesel hem Amerika ve hem de Avrupa edebiyatının en önemli yazarlarından biridir. Dönemin Romanya'sında yaşayan Ortodoks bir Yahudi ailesinden gelen yazar çocukluk döneminde Nazi Soykırımını ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sağ çıkmayı başarmıştır. Wiesel, *Night* adlı eserinde, babasının ve kendisinin İkinci Dünya Savaşı sonlarında, Auschwitz ve Buchenwald toplama kamplarındaki yaşamlarını anlatmıştır. Wiesel, katliam ve savaştan son derece etkilenmiştir ve parçalanmış anlatımıyla insanlığın yok oluşunu ve Tanrı kavramını sorgulamaktadır. O kadar kötü zamanlarda hayata tutunmaya çalışmıştır ki babasının ölümüne sevinecek kadar anları olmuştur. Wiesel'in *Night* adlı çalışması bir Holokost felaketzedesinin travmatik anı ve tecrübelerini anlatır.

Ayrıca Wiesel varoluşsal sorunları da dillendirir. Bu çalışmada *Night* adlı eserde Holokostun ve savaşın travmatik etkilerini bir çocuğun gözlerinden irdelenecektir.

Anahtar Kelimeler: *Elie Wiesel, Holokost, Night, 2. Dünya Savaşı.*

⁴ Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Manisa/TÜRKİYE; E-posta: faruk.kalay@adu.edu.tr



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

I. INTRODUCTION

Elie Wiesel, a Jewish writer, professor, Nobel Laureate of 1986 and the owner of many awards, is one of the most prominent representatives of the Holocaust literature. His first work, *Night*, has autobiographical characteristics dealing with the protagonist Eliezer, a child at the age of fifteen and his family's deportation from Hungarian Jewish village to Auschwitz. Eliezer recounts his mother and sister's metamorphoses "into the smoke above the crematoria" (Wohlgelernter, 1971: 111) and his father's death just before liberation. This gloomy and catastrophic atmosphere influences the novel. As Sherwin states it "presents a world without mercy, without humanity, without God. It is a world of night and abandonment of responsibility" (1978: 41-2). This situation gives the reader the feeling of shock and amazement. One can feel too embarrassed to live in this world. Furthermore, as known, the novel has autobiographic characteristics, it duplicates these kinds of emotions. In one of the interviews, Wiesel says: "I have never spoken about the Holocaust except in one book, *Night* – the very first – where I tried to tell a tale directly, as though face to face with the experience" (Roth, 1988, 30). The novel elaborates the Holocaust and the survivors. The experiences they had are excruciating and cause religious, humanitarian, and physical wounds on them.

The novel owes its success to the author who is a distinctive representative of Holocaust survivors. He was born one year before Anne Frank; A young girl, Anne Frank is one of the most distinctive representatives of Holocaust. However, Wiesel recounts a different story from hers. While Frank has hope and anticipation from life, Eliezer sees the dark side of life and seeks answers for his existence, religion, and identity. *Night* is the first famous Holocaust survivor's memoir. As the author himself claims in his interviews, "Having explained that Elie is taking an existential journey into nothingness, I developed concepts of both "existentialism" and "nihilism" (Meisel, 1982: 41). Therefore, his protagonist, poor child Eliezer is preeminent to illustrate Auschwitz and Nazism. *Night* can be regarded as a bildungsroman because there can be the protagonist's progress in the face of death camp, and gas chambers. Eliezer attempts to create himself. Losing everything, his family, religion, and hope, the narrator contrives to survive. In this sense, it would be wrong if *Night* is merely read as a Holocaust novel. No matter how disheartening it seems, the novel includes faith and optimism. The critic advocates the idea of hope in the novel as follows:

While many know Wiesel from reading *Night*, this collection of interviews helps us better understand the man himself, the ways in which he has come to grips with moral issues of this and previous days, and his real connections to Jewish traditions. It provides the reader with the opportunity to realize the many dimensions of this citizen of the world. But perhaps more important, this book has the power to awaken, to urge us to think and rethink our stand on the moral issues that face us all, Jewish and gentile alike. Our task is made somewhat easier by having Wiesel as ours. (Kahn, 2003: 157)

So, besides the novel deals with Holocaust and its survivors, it concerns about a person's existential and religious interrogation, the importance of instinctive behaviors, and hairline between insanity and sanity. Yet, first of all, we must focus on Wiesel's stylization.

II. WIESEL'S STYLIZATION:

The novel has mythopoetic narration, which makes the novel more sentimental. Many critics such as Seidman think; "Wiesel and his French publishing house fashioned something closer to mythopoetic narrative" (1996, p. 5). This sentimentality adds spice to Holocaust experiences and griefs. Instead of giving only reality of journey and life in the camp, Wiesel uses metaphors and other literary techniques. For instance, the narrator says: "That night the soup tasted of corpses". As readers, we know that the ingredients of soup consists of corpses not ordinary foods. Confronting with kind of death, Eliezer feels deeply it and makes us sense as though it were right beside. Corpses leave a bad taste in his and our mouth and we know they have to eat to live not to enjoy. The novel teems with these kinds of metaphors as the critic states: "The reality of Wiesel's vision of hell thus paradoxically renders null its metaphorical associations, an irony underlined by the passage's scriptural tone" (Ballinger, 1998: 110-1).

On the one hand, another important characteristic of his narration is disposition of mysticism. This enables him to incline religion and inner psychology. Many critics bolster this idea. For instance, Sibelman



(1993: 186) claims “his techniques have become more ethereal, more mystical”. According to the critic, Wiesel mingles past and present. The other critic Idinopulos (1972: 202) his novel has a sense of “deep mystery” giving him an advantage of step into his inner world and memoirs. In fact, Wiesel indicates how a childhood having the memoirs of innocence and beauty transforms into suffering and catastrophe. On the other hand, silence is another distinctive factor in his narration. Eliezer is in danger of loss of religion and faith to humanity. His silence evokes readers’ curiosity of what will be next. Also, he gives the blanks which must be filled by the readers. As the critic states:

That is why silence is the language of Wiesel's first book, *Night*, as it documents the camp experience that killed his faith "forever." Its neutral tone is the language of the witness. By suppressing all emotion, analysis, and embellishment, it speaks of despair and cynicism. But it also forces the reader to fill in the feelings and judgment that Wiesel has silenced. It thus communicates Wiesel's perception, the perception of the witness. (Cedars, 1986: 258)

As for theme, the only theme in Wiesel’s novels, essays, and interviews, of course, is Holocaust. Actually, it can be regarded as only single theme in Wiesel’s works. His experience of Holocaust is blended with his artistic capability and his literary world is decked out with numerous works. The combination of autobiographical elements constitutes the novel. The Holocaust is said to have a distinctive role shaping his literary movement. The critic asserts: “Holocaust. What it might do is to enrich our awareness of how Wiesel's creative verve transmutes his special life experience into art which is pertinent to the self-understanding of any person” (Estess, 1976: 18). This is related with its technique of narration because the Holocaust, a cataclysmic and terrifying disaster for the Jews cannot only be recounted realistically. Using the Holocaust theme, Wiesel deals with both human nature and identity.

III. MEMORIES AND THEIR EFFECTS: DANGLING

Night deals with Wiesel odyssey beginning in 1944’s spring at the age of fifteen ending in Buchenwald in April of 1945. These years pass in Auschwitz Nazi death camp. In the following ten years, Wiesel preferred not to tell anybody his bad experiences but then he thought “he was condemning Holocaust victims to a second death” (Hernandez, 2001: 54). Afterwards, he decided to pen *La Nuit* [*Night*] for the sake of his family and the Holocaust survivors. For Yiddish readers, Wiesel’s experiences or memoirs are unbelievably priceless to represent themselves in world arena. Especially, East European Jews were ignored and Germans’ intention of genocide was taciturnly spoken in world policy. However, Wiesel turns into their voice and representative in literary world. In this context, the memoirs play very important role in *Night*. As Wohlgelernter states, Wiesel chooses “a subject with which he is even more closely related and, obviously, knows best: himself” (1971: 113). Knowing himself very well, Wiesel builds a bridge between past and present. The aim of this bridge is to constitute the future of the Jews. After all, he clearly states in one of the interviews: Berger writes: “In Wiesel’s words, memory permits a person “to live in a more than one world, to prevent the past from fading and to call upon the future to illuminate it” (1997: 282-3). Therefore, Wiesel believes in telling his memoirs objectively with maturity. Yet, he accepts insurrections in the novel. When the reporter asks how he defines his work – whether it is protest or consolation – he answers: “Mainly protest, but here and there ... I am a student of the ancient prophetic texts; every prophet usually had to be both a seer of pain and a console” (Franciosi, Shaffer, and Wiesel, 1987: 289). Wiesel is good at recounting the story from a-fifteen-year old boy, that is himself. By doing so, he tries to have voice of Holocaust witnesses. *Night* refreshes their experiences and memoirs.

Additionally, depicting himself as inclusive, Wiesel’s journey to his inner world begins with the novel. The novel is a vehicle taking him his childhood, memoirs, and traumas. Foley indicates: “Wiesel invests his memoir with some of the symbolic dimensions of a full-fledged fiction” (1982: 341). So, Eliezer is Wiesel’s himself who has traumas, and personal contradictions. At first, he endures in silence. The reason why he kept silent is unknown; however, he may as well want to hide his own sorrow or he does not want to remember this catastrophe. Then, he decides to write the experiences he had. In other words, he wants to give a testimony about Holocaust and in fact his aim is to convulse his readers and other people who refuse to see it. In one of



his interviews, he tells Bowen: “The first goal would be to shake readers out of their indifference. I would like the persons who read me not to be indifferent to their surroundings, to family and friends, to things in the world. That is my first objective” (1999: 487). In this sense, he manages to create awareness about humanity.

In his novel, there are many contradictions and dilemmas about religion, and beliefs. The most important dilemma is about God’s existence. Wiesel disapproves a God whose servants be permitted to experience such dreadful genocide. “With this act Wiesel's rebellion against the God of Judaism, begun passionately in the setting of Nazi concentration camps in the autobiographical *Night*” (Knopp, 1974: 215). This rebellion continues in his first novels. Judaism, a monotheistic religion, refuses the question of God’s presence or uprising against God. However, Wiesel quests for inner calm. Wiesel’s life parallels with Eliezer’s life together. For instance, he discusses God’s existence with the Lubavitcher Rebbe. Berger states that Wiesel asks the question of whether to like God without faith or not (1997: 291). This proves the religious and emotional vacancy in him. The possible reason why he chooses silence for ten years might be that because, either Wiesel, as a Holocaust survivor, remains quiet on the subject of depravity of genocide or he announces his dilemmas, traumas by the publication of the novel. A person tending to write or having inspiration of writing cannot be silence like Wiesel. His dilemma between silence and saying turns into a dilemma between belief and disbelief.

Night is a narrative that traces the dissolution of the Jewish community in Sighet, the ghettos, deportations, concentration camps, crematoriums, death marches, and, finally, liberation. Distilling memoir into narrative form *Night* traces the growth of adolescent courage and the loss of religious faith. (Schwarz, 1998: 225)

The critic resembles the novel a bildungsroman. His religious odyssey helps him think about his existence, humanity, and religion.

In addition to this, the novel refers to many religious sources. It can be compared to other Holocaust novels. David Roskies juxtaposes Jewish memory origination as followed: exile, destruction, martyrdom (Mîndra, 2009: 49). This is exactly the same as Roskies’ order. Furthermore, this juxtaposition looks like biblical stylization. Many critics think the author uses the doctrinal narration. For instance, Mîndra claims “*Night* is torn between factual and Bible existentialist rhetoric” (2009: 53). And, we can deduce that the novel reflects biblical portrayal of God’s perspective of His people. The Holocaust memoirs in the novel can be regarded as a chronicle or a memorial book; yet, it is incontestable that it has biblical style. These characteristics are

written the biblical style in which highlighted moments full of significance are presented without the careful concentration of events we find in the realistic novel. Yet, he has an eye for details that may owe something to his journalistic career in the years prior to meeting Mauriac. The biblical style owes itself to his being steeped not only in the old Testament – a text that pays little attention to background or setting, and eschews gradual introductions of its heightened and sublime moments – but also to a Talmudic tradition by which parabolic anecdotes are used to illustrate important themes. (Schwarz, 1998: 228-9)

Not only does the novel catechize theological and religious doctrines but also it interrogates the humanity and human’s conditions. Wiesel brazenly depicts human situation in modern society. There is a confiscated mixture of human identity with theological narration. For the critic, the novel “compels the survivor to ask not only whether God rules the universe but whether he deserves to rule” (Idinopulos, 1972: 200). Self-signification and dignifying come into questions for those who were exposed to the Holocaust. In a general way, the novel’s atmosphere is gloomy, suffering, and hurts. Writing a novel dealing with the Holocaust, Wiesel commemorates his people’s suffering. Wiesel, telling his memoirs or personal experiences affects all his readers. These unforgettable experiences make a deep impression on readers’ mind. However, the survivors not telling anyone about their tortures have deeper wounds. Silence has adverse effect on survivors’ condition. Sibelman combines it with religious situation. He/She states: “These silences have placed him in contact and combat with the Divine Silence. Each encounter with the silence of the anus mundi has heightened Wiesel's awareness of the eternal silence which is God” (1993: 188). This is exactly what the author thinks. As a survivor, he wants to break his silence by literature. Thinking that he is responsible for his



father's death, Eliezer seeks quietude. Furthermore, he feels responsible for the survivors whose experience must be told to world. In one of his interviews, he states:

My universe is the universe of the survivor. Writing is a duty for me as a survivor. I entered literature through silence; I seek the role of witness, and I am dutybound to justify each moment of my life as a survivor. Not to transmit my experience is to betray that experience. Words can never express the inexpressible; language is finally inadequate, but we do know of the beauty of literature. We must give truth a name, force man to look. The fear that man will forget, that I will forget, that is my obsession. Literature is the presence of the absence. Since I live, I must be faithful to the memory. Though I want to celebrate the sun, to sing of love, I must be the emissary of the dead, even though the role is painful. If we study to forget, live to die, then why? (Walker & Wiesel, 1980: 58)

The existentialist writers such as Dostoevsky, Camus and Wiesel deal with the connection between agony and destiny. The character portrayals of these writers suppose that God always remains silent about what was happening on humanity. It means that there is a God but He has no power or significance. As Idinopulos states, "What they dramatize through the tortured reflections of their heroes is not the death of God, but the death of God's creation" (Idinopulos, 1975: 52). As for Eliezer, it does not mean he lost God's belief. He had anger towards Him. This inclination is another version of comprehension of God and His choices for Auschwitz are much harder than the rest of world. It indicates the religious aspect of the novel.

In this sense, religion plays very important role and finds its place between fiction and reality or between myth and memoir. As the author says, "Auschwitz is as important as Sinai" (Manseau, 2006, p. 387-8). The persons who experienced the Holocaust began to question their humanity, religion and places in the society. Wiesel knows that his readers will be divided into two groups: those who believe in God's test and those who hesitate in God's existence. The Holocaust fluctuates human's connection with God. As the critic purports "the most characteristic form of the religious question becomes the question of authenticity, of how we are to keep faith with and safeguard the 'single one' or the 'true self' -in a bullying world" (Estess, 1976: 19-20). Eliezer quest a way which makes him escape from his traumatic experiences. On the other hand, Manseau (2006) purports that some Jews, especially forgot they were Jews. However, thanks to Holocaust, they remembered what they are. Many organizations such as AAARGH (L'Association des Anciens Amateurs de Recits de Guerre French) support the Holocaust literature and writers. Wiesel plays very important role and he can be regarded as "its prophet" (2006: 390). In this context, when Wiesel experienced many traumatic incidences, he did not know he would be a representative of Jews exposed to the Holocaust. Also, on reading the novel, the reader confronts with theological references, which indicates author's inner psychology.

These sufferings and psychological traumas cause a deep impact on Eliezer. It takes him a mental and emotional junction which makes him write a novel "whose message would probably deliver the shock of cognition as savagely and directly" (Exner, 1986: 404). Should he not tend to use the literature or write something, he is likely to have psychological problems or be insane. Madness is a common ground as the author proposes "there is a bond of madness which unites victims, survivors, and even executioners" (Idinopulos, 1972: 203). *Night* wanders at the extreme points of human nature. For instance, a boy, aware of his father's would-be-death does not reply his father's appeal in the novel. Wiesel creates a world that feelings disappeared. Yet, as we know the autobiographical features of novel, we are deeply affected by reality. Diamond deals with Wiesel's stylization: "Wiesel's tales and speculations center on a world so different from all others that its emotions and events bear scant relation to any outside that world, either in degree or in kind" (Diamond, 1983: 228). However, no matter what was experienced in Auschwitz, Wiesel does not let his guard down. His feelings are raw and human and he does not tell just his feeling but his tales.

From this point on, we can argue about the author/protagonist of the novel. Having agonizing from people's silence and negligence, Wiesel decides to speak out the Holocaust and barbarism. This supplies him "a new beginning. ... It is a possibility to speak louder" (Cedars, 1986: 257). One of the most important reasons to start writing is not to have anyone to talk and confide. Also he thinks that silence serves the purpose of Nazis and those who commit war crimes. Also, I think, there is an existential problem because Eliezer wants to have a story for his own life in discordance with other survivors.



As for Eliezer, he feels complicated feelings. For example, imagining a boy whose father called him just before his death is very painful. He depicts: “No prayers were said over his tomb. No candle lit in his memory. His last word had been my name. He had called out to me and I had not answered” (*Night*, 112). How could a fifteen-year-boy endure this incidence? Furthermore, after losing his all family members, he dreams: “I spent my days in total idleness. With only one desire: to eat. I no longer thought of my father, or my mother. From time to time, I would dream. But only about soup, an extra ration of soup” (*Night*, 113). These examples give clues about severity of his traumas. As Kerman claims, the survivors including Eliezer “accuse themselves of cowardice, complicity, or selfishness” (1993:16). They are forced to make a choice between life and death. It is unthinkable to leave a boy in such a situation.

Nonetheless, the scene of ‘mirror’ at the end of the novel is very important indicating his situation after the concentration camp. Eliezer tells:

One day when I was able to get up, I decided to look at myself in the mirror on the opposite wall. I had not seen myself since the ghetto. From the depths of the mirror, a corpse was contemplating me. The look in his eyes as he gazed at me has never left me. (*Night*, 115)

In these final lines Eliezer can be regarded as both a survivor and reader/audience, both subject and object. Looking himself in the mirror, the protagonist sees nothing but an image of corpse. The corpse symbolizes “so unfamiliar, so unassimilable to the living consciousness of the survivor” (Seidman, 1996: 3). Yet, his dichotomy – either he will be silent forever or stand up for and declare the survivors’ situation – would be resolved after his rescued from the concentration camp ten years later.

IV. CONCLUSION

In one of 1904 letters, Franz Kafka depicts how a book must affect its readers. He says that a book must be the ax for the frozen sea within us. Wiesel manages it very successfully. His first novel *Night* plies between destruction and creation. As Estess states “the community and the family are in flames and the self is left. The only place to go is within” (1976: 21). While Eliezer’s family officially died in the concentration camps, Eliezer realizes his moral and psychological death. Yet, it must bear in mind that death is an antagonist in the novel. Not only does Wiesel concern about dying and humanitarian emotions but also theology and religion play a crucial role in the novel. In this sense, Wiesel is able to describe his traumas and contradictions in his novel.

REFERENCES

1. BALLINGER, P. (1998), The Culture of Survivors: Post-Traumatic Stress Disorder and Traumatic Memory, *History and Memory*, 10(1), 99-132.
2. BERGER, A. L. (1997), Elie Wiesel's Memoirs: A Review Essay, *Modern Judaism*, 17(3), 281-295.
3. BOWEN, D. (1999), Faithfully Reading Elie Wiesel and Joy Kogawa, Two Generations After, *Christianity and Literature*, 48(4), 487-495.
4. CEDARS, M. M. (1986), Silence And Against Silence: The Two Voices Of Elie Wiesel, 36(3), 257-266.
5. DIAMOND, D. (1983), Elie Wiesel: Reconciling the Irreconcilable, *World Literature Today*, 57(2), 228-233
6. ESTESS, T. L. (1976), Elie Wiesel and the Drama of Interrogation, *The Journal of Religion*, 56(1), 18-35.
7. EXNER, R. (1986), Some Reflections on Holocaust and Post-Holocaust Writing, *World Literature Today*, 60(3), 402-406
8. FOLEY, B. (1982), Fact, Fiction, Fascism: Testimony and Mimesis in Holocaust Narratives, *Comparative Literature*, 34(4), 330-360.
9. FRANCIOSI, R., SHAFFER, B., WIESEL, E. (1987), An Interview with Elie Wiesel, *Contemporary Literature*, 28(3), 287-300.



10. HERNANDEZ, A. A. (2001), Telling the Tale: Sharing Elie Wiesel's "Night" with Middle School Readers, *The English Journal*, 91(2), 54-60.
11. IDINOPULOS, T. A. (1972), The Holocaust In The Stories Of Elie Wiesel, *Soundings: An Interdisciplinary Journal*, 55(2), 200-215.
12. IDINOPULOS, T. A. (1975), The Mystery of Suffering in the Art of Dostoevsky, Camus, Wiesel, and Grünewald, *Journal of the American Academy of Religion*, 43(1), 51-61
13. KAHN, B. B. (2003), Reviewed Work(s): Conversations with Elie Wiesel by Elie Wiesel and Richard D. Heffner, *Shofar*, 21(2), 156-157.
14. KERMAN, J. B. (1993), Uses of the Fantastic in Literature of the Holocaust, *Journal of the Fantastic in the Arts*, 5(2), 14-31
15. KNOPP, J. (1874), Wiesel and the Absurd, *Contemporary Literature*, 15(2), 212-220.
16. MANSEAU, P. (2006), REVISING NIGHT: Elie Wiesel and the Hazards of Holocaust Theology, *CrossCurrents*, 56(3), 387-399
17. MEISEL, E. (1982), "I Don't Want to Be a Bystander": Literature and the Holocaust, *The English Journal*, 71(5), 40-44.
18. MÎNDRA, M. (2009), Narrative Constructs and Border Transgressions in Holocaust Literature within the American Context, *Studies in American Jewish Literature (1981-)*, 28, 46-54
19. ROTH, J. K. (1988), On Teaching The Holocaust With Elie Wiesel, *Shofar*, 6(4), 27-43.
20. SCHWARZ, D. R. (1998), The Ethics of Reading Elie Wiesel's "Night", *Style*, 32(2), 221-242.
21. SIBELMAN, S. P. (1993), The Mystical Union: A Re-Examination Of Elie Wiesel's "Le Mendiant Dejerusalem", *Literature and Theology*, 7(2), 186-197.
22. SEIDMAN, N. (1996), Elie Wiesel and the Scandal of Jewish Rage, *Jewish Social Studies New Series*, 3(1), 1-19.
23. SHERWIN, B. L. (1978), Jewish Messianism and Elie Wiesel, *Notre Dame English Journal*, 11(1), 33-46.
24. WALKER, H. A., WIESEL, E. (1980), How and Why I Write: An Interview with Elie Wiesel, *The Journal of Education*, 162(2), 57-63
25. WIESEL, E. (2006), *Night*, New York: Hill and Wang
26. WOHLGELERNTER, M. (1971), of Books, Men and Ideas: From Generation to Generation: Or, Elie Wiesel's Oral and Written Tradition, *A Journal of Orthodox Jewish Thought*, 11(8), 105-120.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(3)

Prof. Dr. Sebahattin BEKTAŞ⁵
TÜRK YÜKSEKÖĞRETİMİNDE PLANSIZLIK
PLANNING IN TURKISH HIGHER EDUCATION

ÖZ

Özellikle son yıllarda her ile bir üniversite açma kampanyası çerçevesinde; gerekli altyapının, öğretim üyesi kadrosunun, laboratuvarlarının, kütüphanesinin olup olmadığına bakılmaksızın yeni üniversitelerin açıldığı, mevcut yükseköğretim programlarının kontenjanlarının artırıldığı normal öğretim yanında bir de II.Öğretim (Gece) programlarının açıldığını, tamamen ticari kaygılarla Açık Öğretim, Yaz okulları, Uzaktan eğitim, tezsiz yüksek lisans programlarının açıldığını görmekteyiz.

Yeni açılan üniversitelere, bölümlere, artırılan kontenjanlara bakıldığında maalesef bu yeni bölümlerin artırılan kontenjanların bir plan dâhilinde günümüzün ya da gelecekteki bir ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak yapıldığını söylemek çok zor olacaktır. Bu çalışmada plansızlığın Yükseköğretim sistemimize getirdiği olumsuzluklar ele alınacak ve çözüm önerilerimiz de takdim edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Türk Yükseköğretim Sisteminin Plansızlığı, Meslek Yüksekokullarının Yetersizliği, Vakıf Üniversiteleri.

ABSTRACT

Especially in recent years the framework of the campaign to open a university to every city in Turkey; we see that the new universities are opened regardless of whether the necessary infrastructure, faculty staff, laboratories or library is available, and there are also secondary education programs besides the normal education where the quotas of the existing higher education programs are increased. We also see that Open Education, Summer Schools, Distance Education and Non-thesis master programs are opened completely with commercial concerns.

When we look at the newly opened universities, departments, increased quotas, it will be difficult to say that the quota of these new departments has been made in order to meet today's or future needs within a plan. In this study, the negativities of unplannedness to our higher education system will be discussed and our solution suggestions will be presented.

Keywords: *Unplanning Turkish Higher Education System, Insufficiency of vocational schools, Foundation universities.*

⁵ Ondokuz Mayıs Üniversitesi; Mühendislik Fakültesi, Samsun/TÜRKİYE; E-posta: sbektas@omu.edu.tr



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Ülkemizde bir planlama kültürünün olmadığını biliyoruz. Her alandaki plansızlıklar ülkemizin kıt kaynaklarını heder etmekte, sağlıksız bir çevre ve toplum oluşmasına katkıda bulunmaktadır. “Biz plan değil pilav isteriz” zihniyetinin 40 yıl memleketin tepesinde oturduğu bir ülkede bu sonuç şaşırtıcı olmasa gerekir. Bu plansızlığın bir uzantısını da maalesef üniversiteleşme konusunda görmekteyiz. Özellikle son yıllarda her ile bir üniversite açma kampanyası çerçevesinde; gerekli altyapının, öğretim üyesi kadrosunun, laboratuvarlarının, kütüphanesinin olup olmadığına bakılmaksızın yeni üniversitelerin açıldığı, mevcut yükseköğretim programlarının kontenjanlarının artırıldığı normal öğretim yanında bir de II.Öğretim (Gece) programlarının açıldığını, tamamen ticari kaygılarla Açık Öğretim, Yaz okulları, Uzaktan eğitim, tezsiz yüksek lisans programlarının açıldığını görmekteyiz. Yeni açılan üniversitelere, bölümlere, artırılan kontenjanlara bakıldığında maalesef bu yeni bölümlerin artırılan kontenjanların bir plan dâhilinde günümüz ya da gelecekteki bir ihtiyacı karşılamaya yönelik olarak yapıldığını söylemek çok zor olacaktır. Ülke halkının vergileriyle doğrudan ya da dolaylı olarak finanse edilen üniversitelerden ülke insanının kendi refah ve mutluluğunu, yaşam kalitesini artırıcı faaliyetlerde bulunmasını beklemek en doğal hakkıdır. Ancak ülkemiz halkı bu beklentisini karşılayabiliyor mu elbette ki hayır. Tabi bu saydığımız alanlarda iyileşme ülkenin bilim ve teknoloji yeteneğiyle doğrudan orantılıdır. Bunda kaliteli mühendislik eğitiminin rolü yadsınamaz. Ancak doğaldır ki bu bir öncelik sorunudur. Hükümetlerin üniversiteye bakış açısı üniversiteye sağladığı olanaklar para-kadro, teşvik imkânları son derece önemlidir.

Yanlış Üniversite Modeli

Ülkemizde maalesef *Torba üniversite modeli* diyeceğimiz yanlış bir model uygulanmaktadır. Torba üniversite modeli diyeceğimiz bize has bu uygulamada her türden akademik öğretim biriminin bir arada açıldığını görüyoruz; örneğin bakıyoruz Anadolu da bir üniversite açılıyor, açılıyorken zaten Fen fakültesi ya da Temel Bilimler fakültesiyle birlikte açılıyor. Hemen yanına bir Eğitim Fakültesi, bir Ziraat fakültesi mümkünse bir de Tıp fakültesi, ondan sonra aklınıza ne gelirse, İlahiyattan, Güzel Sanatlara, Veterinerlikten Diş Hekimliğine, İletişimden, İktisattan, Mühendislik fakültesine, Eczacılıktan Hukuk fakültesine kadar üniversite yatay olarak sağlıksız büyümektedir. Bu açılan fakültelelere gereksinim olup olmadığını sorgulamak bir yana bu fakültelerin kurulup gelişmeleri için o bölgenin sosyo-ekonomik yapısının uygunluğu da hiç araştırılmamaktadır. Bu kadar birbirinden farklı alanlarda at koşturmak zorunda olan o üniversitelerden nasıl başarı beklenebilir.

Önerimiz Torba üniversite modelinden vazgeçip *Branş (ihtisas) üniversitesi modeline* geçilmelidir. Yani üniversitenin ilgi alanının (araştırma-egitim) belirli konularda yoğunlaşmalıdır. Örneğin Tarım ya da Ziraat üniversiteleri, Teknik Üniversiteler, Tıp ya da Sağlık Bilimleri Üniversiteleri kurulabilir. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi(MSGSÜ) branş üniversitesi modeline iyi bir örnektir. Bu sayede kurulacak üniversitelerin Torba üniversite modelindeki gibi yatayda sağlıksız gelişmesi yerine dikeyde sağlıklı gelişmeleri, niteliklerini yükseltmeleri, buldukları bölgeye uygun bölümleri sayesinde iyi uyum sağlamaları ve gelişmelerini daha kolay tamamlamaları ihtisaslaşmaları mümkün olabilecektir.

Kontenjanlar nasıl artırılıyor?

Üniversitedeki bir bölümün kontenjanının belirlenmesi prosedürü aşağıdaki şekilde işlemektedir. Öncelikle Bölüm kendi olanaklarına göre istediği kontenjanı belirlemekte ve bu önerisini Fakülte Kuruluna iletmektedir. Dekanın başkanlık yaptığı kurulda bu istek değerlendirilmekte ve genellikle bölümün isteği bir miktar artırılarak Üniversite senatosuna iletilmektedir. Rektörün başkanlığını yaptığı Senato da Fakültelerden gelen kontenjan talebini ve genellikle bir miktar artırılarak YÖK'e bildirmektedir. Kontenjan belirlemede son karar verici YÖK tür. YÖK de bu yetkisini genellikle siyasi iradenin beklentisine uygun olarak kendine ulaşan kontenjan taleplerini artırmak yönünde kullanmaktadır.

Ayrıca üniversite ya da yüksekokul açma konusundaki yerel istekler (sırf bölgeye ekonomik anlamda hareket gelsin diye) siyasiler tarafından YÖK e iletilmekte ve YÖK ün bugünkü konjonktürü itibarıyla de bu istekler engellenememektedir.



2018 yılı içinde YÖK almış olduğu bir kararla üniversiteler bünyesinde bölüm/program açılması kontenjan doluluğu şartı da getirmiştir. YÖK bu kararıyla ilk defa öğrenci alım tekliflerinde dikkate alınacak doluluk oranlarını belirledi. Buna göre; Devlet üniversiteleri için Türkiye Geneli doluluk oranının %90 olarak belirlenmesine, Vakıf üniversiteleri için Türkiye Geneli doluluk oranının %85 olarak belirlenmesine karar vermiştir. Bu durumu sevindirici bir gelişme olarak değerlendirebiliriz.

Atanamayan öğretmenler

Bugün kamuoyunun yakından bildiği atanamayan Fen-Edebiyat, Eğitim Fakülteleri mezunu öğretmenler sorunu gün gibi ortadadır. 350 bine yakın ataması yapılmayan öğretmenden bahsedilmektedir. Öte yandan ilk ve orta öğretim düzeyinde bugün öğretmen sayısı yeterlidir? Öğretmen ve sınıf yetersizliği nedeniyle çok kalabalık sınıflarda eğitim yapıldığı normal eğitim yerine ikili eğitim (sabahçı-öğleci) yapıldığı da herkesin malumudur. Şüphesiz sorun siyasi iradenin tercihiyle çözülecektir ya da çözülmeyecektir. Durum böyleyken her açılan üniversitede hemen bir Fen Fakültesi ya da Eğitim Fakültesini açıldığını görüyoruz. Böylece her üniversitede öğretmen yetiştiren ikişer Matematik, fizik, biyoloji ve kimya bölümlerinden ikişer tane olduğu eğer gece öğretimi de yapılıyorsa aynı bölümlerin sayısı dörde çıkmaktadır. İşte böyle bir plansızlık sonucu bugün atanamayan öğretmenler sorununu doğurmuştur. Fen fakültelerinin durumu artık gözden geçirilmelidir. Öğretmen yetiştirmek Eğitim fakültesinin görevi ise Fen fakültelerinin misyonu öğretmen yetiştirmek olmamalıdır dolayısıyla bilim lisansiyeri yetiştirecek Fen fakültelerinin II. öğretimleri kapatılmalı normal (gündüz) öğretim kontenjanları da 20-25 i geçmemelidir. Keza Ziraat fakültelerinde de lisans seviyesinde gereksiz olarak aşırı branşlaşmaya gidildiği için gereksinim fazlası Ziraat mühendisi piyasadadır. Aynı durum ilahiyat fakülteleri için de geçerlidir.

Tıp, Hukuk ve Mühendislik branşlarına getirilen taban puan uygulaması

YÖK ün 2015 yılında uygulamaya koyduğu Tıp ve Hukuk fakültelerine taban puan uygulamasını 2016 yılında Mühendislik fakültelerine de getirmesi uygulamasını son derece yerinde görüyor ve özellikle Mühendislik fakültelerine getirmeyi düşündüğü ilk 240 bine girmek barajını biraz daha yukarılara (ilk 150 bin gibi) taşımalarının daha uygun olacağını düşünüyoruz. Zira mühendislikler Matematiğin uygulamalı bir alt dalıdır. Yeterli matematik ve fen bilgisine sahip olmayan öğrencilere mühendislik eğitimi verilmesinde büyük güçlükler yaşanmaktadır. Gerçi buna kimi üniversitemiz pratik bir çözüm bulmuş başarısızlığın en yüksek olduğu Matematik-fizik derslerinin sınavlarını en kötü başarı ölçme yöntemi testlerle yapmaya başlamış ve bir de sonuçlara çan eğrisi uygulaması getirerek bu derslerdeki başarı oranını suni artırmıştır. Bu taban puan uygulaması çoğu vakıf olmak üzere bazı devlet üniversitelerinde kontenjan boşlukları doğuracağını da şimdiden görmek gerekir.

Meslek Yüksekokulları ve mesleki eğitimin yetersizliği

Ülkemizde yükseköğretimdeki okullaşma oranının son derece düşük olduğu gerçeği ortadayken yeni açılacak üniversitelere karşı çıkmak da kolay olmamaktadır. Öte yandan ülkemizde mesleki eğitimin özendirilmemesi, teşvik edilmemesi üniversiteler önünde aşırı yığılmaya neden olmaktadır. Lisans programlarına aşırı talep de sorunu büyütülmektedir. Gelişmiş ülkelerde meslek liselerinin sivil liselere oranı %70-%30 iken ülkemizde bu oran tam ters %30-%70 dir. Bugün Türkiye ile Almanya nın nüfusları yaklaşık eşittir. Almanya da 3 milyon üniversite öğrenci varken Türkiye de bu sayı 8 milyondur. Bu rakamlar Türkiye de ki eğitim politikasının yanlışlığı göstermektedir. Bu nedenle Üniversite kapısına bu kadar büyük bir kitle yığılmaktadır. Çare ara insan gücü yetiştirmek ve yüksek öğretimi de buna göre programlamadan geçmektedir. 12 Eylül darbesiyle kurulan YÖK ün ülkemizdeki lise üstü olan 2-3 yıllık ne kadar öğretim kurumu varsa bunları Meslek Yüksekokulu (MYO) kapsamında üniversite bünyesine sokmuştur. Sanırım bu işlemin amacı düşük olan Yükseköğretimli nüfus oranını suni olarak artırmaktı. Ancak uygulama göstermiştir ki MYO lar bu süreçte başarılı olamamış, kuruluş amaçları olan Ara insan gücü yetiştirmekte başarılı olamamışlardır.

Bu MYO-ön lisans programlarına gelen öğrencilere verilen öğretim programı uygulama ağırlıklı olması gerekirken biraz da ekonomik kaygılarla (10 saatten fazla uygulama dersine Ek ders ücreti ödenmemesi



uygulanması nedeniyle) teorik ağırlıklı derslerden oluştuğu görülmektedir. Öte yandan sanki MYO ların birinci amacı Ara insan gücü yetiştirmek değil de sanki öğrencilerinin Lisans programlarına kolay dikey geçiş yapabilmeleriymiş gibi MYO müfredatlarının aynı alandaki lisans programlarının ilk iki sınıfıyla uyumlu olarak teorik ağırlıklı olarak planlandığını üzülmekteyiz. Bugün üniversitelerimize baktığımızda bu MYO ların üniversitelerin sırtında birer kambur oldukları Üniversitelerin evrensel tanımındaki bilim yapma (araştırma), bilim yayma (eğitim-öğretim) görevlerini yerine getirmekte bir ayak bağı olduklarını görüyoruz. Mevcut 2 yıllık MYO ların öğretim programlarına baktığımızda 1.sınıfdaki derslerin neredeyse tamamına yakını Matematik, fizik, İngilizce, Türkçe, Tarih derslerinin oluşturduğunu sadece 2.yılda mesleğe yönelik derslerin verilmeye çalışıldığını görmekteyiz bu da amaç olan nitelikli ara insan gücü yetiştirmeye yetmemektedir. Özellikle teknik branşlardaki MYO larda ciddi bir altyapı laboratuvar eksikliği görülmektedir. Hatta MEB bünyesindeki benzer daldaki Meslek liselerinin bile laboratuvar olanakları açısından daha iyi durumda olduğunu söyleyebiliriz. Öte yandan MYO ya devam eden öğrencilerin çoğunun psikolojik sorun yaşadıkları da gözlenmektedir. MYO öğrencileri bir taraftan üniversite öğrencisi olmanın gururunu yaşarken diğer taraftan yetki sorunu lisans programı mezunları Mühendisler gibi imza atamamaları, yedek subay askerlik haklarının olmayışı ve hiç okuma -yazma bilmeyenlerle aynı askerlik hizmetine tutulmaları bazı MYO öğrencilerinde psikolojik sorunların yaşanmasına sebebiyet vermektedir. MYO lar konusunda önerimiz ise şudur:

Tüm MYO lar kapatılıp lağvedilmeli ve MEB bünyesine aktarılmalıdır. MEB deki meslek liselerinin mevcut öğrenim süreleri 1-2 yıl artırılmalı bu programı bitirenlere de Ön lisans diploması (Teknikerlik ve/veya muadili unvanlarıyla) verilmelidir.

Açık öğretim fakülteleri ve Uzaktan Eğitim Merkezleri

Ülkemizde ilk olarak Anadolu Üniversitesinde başlayan Açık Öğretim Fakültesi uygulaması başarılı olmamış ve maalesef Türk Üniversite tarihinde üniversite eğitimini sulandırma, metalaştırma, ticarileştirme uygulamalarına öncülük etmiştir. Günümüzde mezunlarına hiç ihtiyaç duyulmayan ağırlıklı olarak İktisat, İşletme olmak üzere pek çok alanda hatta uygulamalı eğitim verilmesi gereken alanlarda bile Açık Öğretim fakülteleri gerek ön lisans gerekse lisans düzeyinde eğitim öğretim vermektedir. Bugün Açık Öğretim fakültesinin Türkiye'ye ne kattığı sorgulanmalıdır. Maalesef AÖF Türkiye de Üniversite diplomasını ucuzlatmıştır. AÖF ün ülkeye katkıları nelerdir diye sayacak olursak;

1-AÖF kamu çalışanlarının kadro yükselmesinin önünde ön şart olan ön lisans ve lisans diplomalarını kolayca almalarını sağlamıştır. Burada insanların kendilerini geliştirmelerine, eğitim düzeylerinin yükseltmelerine kesinlikle karşı değiliz, karşı olduğumuz AÖF ün yapmış olduğu sulandırılmış bir eğitimle diplomaların verilmesidir.

2- AÖF ün diğer yararı da Anadolu üniversitesi çalışanlarına sınavlardan elde ettiği gelirden Döner sermaye payı dağıtması olarak özetlenebilir.

AÖF için saydığımız benzer kaygılar UZEM ler için de geçerlidir. Üniversiteler AÖF ve UZEM ile gelir temin edebileceğini görünce pek çok üniversite AÖF-UZEM merkezi açmıştır ve açmaya çalışmaktadır.

Açık Öğretime ve Uzaktan Eğitim uygulamalarına pedagojik açıdan baktığımızda örgün öğretime göre pek çok zaafı vardır. Bunlar; disiplinli bir öğrenme ortamının olmaması, AÖF-UZEM de öğrenciler kendi kendine bir şeyler öğrenmeye çalışmaktadır. Öğrencilerin tek başına öğrenme durumunda kaldıkları için örgün öğretimdeki gibi öğrencilerin birbirinden etkilenmesi söz konusu değildir. Özümseyerek öğrenmenin gerçekleşmemesi sadece ezberci bir öğrenmenin olması, etkin bir öğrenmenin gerçekleşmemesine sebebiyet vermektedir, özellikle uygulamalı alanlarda eğitimin olmazsa olmazı olan uygulama, ödev, egzersiz, proje yapma ve yaptırma olanağının olmaması, öğrencilere yorumlama ve analiz etme gibi yetkinliklerin kazandırılması hiç de kolay değildir. AÖF-UZEM bünyesinde öğrencilerin yeterlilikleri testlerle ölçülmektedir ki Testler başarıyı ölçmede en kötü yöntemdir. Ayrıca AÖF-UZEM sınavlarının ÖSYM



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

sınavlarına göre daha ciddiyetsiz yapıldığını da bu sınavlarda zaman zaman görev alan bir öğretim üyesi olarak söyleyebilirim.

Vakıf Üniversiteleri

Bugün üniversitelerimizin sayısı 200 lere yaklaşmıştır, bunlardan 76 tanesi Vakıf üniversitesidir. Maalesef vakıf üniversitesi dediklerimiz içinde bu işi ciddi yapanların sayısı bir çift elin parmaklarını geçmez. Geri kalan büyük kısmının ise bu işi biraz ticari gaye ile yaptıkları görülmektedir. Ticari gayenin öne çıktığı durumlarda eğitim-öğretimin ciddi yapıldığını söylemek biraz zor olsa gerekir. Örneğin Samsun'daki bir Vakıf üniversitesinin kadrosunda sadece 1 tane sağlık kökenli yardımcı doçent olmasına rağmen Hemşirelik alanında Uzaktan Eğitim yoluyla lisans tamamlama programı açmış ve 3500TL karşılığında herkese diplomalarını vermiştir. İşin ilginç YÖK ün bölüm-program açma konusunda koyduğu kriterlere bakılınca devlet üniversitelerine kıyasla vakıf üniversitelerine daha hoşgörülü davrandığı görülmektedir. Gerekli alt yapı koşullarını sağlamayan 4-5 katlı bir apartmanda öğretim yapan pek çok vakıf üniversitesinin varlığı hepimizin malumudur.

Bugün dünyada sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş süreci yaşamaktadır. Bu durum, daha çok üretim sistemlerinin dayandığı teknoloji tabanındaki köklü değişimlerle karakterize ediliyor. Elektronik, bilgisayar ve telekomünikasyon teknolojileriyle bunların bir bileşimi olan enformasyon (bilgi) teknolojisindeki olağanüstü gelişmeler bu değişimde belirleyici bir rol oynamıştır. Türkiye henüz sanayileşme eşliğini aşamamıştır. Bilim ve teknoloji yeteneğini yükseltmeden, sanayileşme eşliğini aşabilmek ve sanayi yeteneğini yükseltmek mümkün değildir. Günümüzde iletişim olanakları hızla artmakta, dünya globalleşmekte (küreselleşmekte), sınırlar ortadan kalkmakta ve serbest dolaşım yaygınlaşmaktadır. Bir anlamda küreselleşme, dünya ekonomisine egemen olan çok uluslu şirketlerin arzu ve istekleri bağlamında, sermayenin ve malların dünyada serbest dolaşımını sağlamayı hedeflemiştir, ancak emeğin tam serbest dolaşımını küreselleşmede dikkate alınmamıştır

Dünyadaki bu değişim sürecinde, çok açık olarak görülmektedir ki teknolojiye ve teknolojinin kaynağı bilime egemen ülkeler, sanayi başta olmak üzere bütün ekonomik etkinlik alanlarında mutlak bir üstünlük elde etme yolundadırlar. Artık ülkelerarası rekabeti bilimsel ve teknolojik düzey belirlemektedir. Dolayısıyla da dünya nimetlerinin yeniden paylaşılmasında ve toplumsal refahın yükseltilmesinde bilim ve teknoloji alanındaki üstünlük belirleyici olmaktadır.

Türkiye'nin globalleşen dünyadaki yeri nedir ya da ne olacaktır? Türkiye dünya ticaretinden ne kadarlık bir pay alabilecektir? Ya da bir başka deyişle gümrük duvarlarına dayalı korumacılığın bütünüyle kalktığı koşullarda bilim, teknoloji ve sanayideki yetkinlikleriyle rekabet üstünlüğüne sahip bulunan ülkeler karşısında Türkiye dünya ticaretinden ciddi bir pay alabilecek midir? Ya da bilim ve teknoloji yeteneğini henüz geliştirmeden bu yeni düzen içinde yer almaya çalışan Türkiye gereksinim duyacağı dünya teknolojisini, transfer yoluyla edinmenin bedelini nasıl ve hangi imkânlarla ödeyecektir?

Son yıllarda Üniversitelerde akademik yükseltmeler için getirilen SCI uluslararası atıf endekslerince taranan dergilerde yayın yapma zorunluluğu ülkemizin uluslararası platformda yayın sıralamasındaki yerini epeyce yükseltmiştir. Ancak bu yayınlardan ülke halkına geri dönüşüm ne olmuştur. Beklenir ki bu bilimsel çalışmalar ülke halkının refah ve mutluluğunu yaşam kalitesini artırsın. Bugün dünyada kısa vadede üretime-paraya dönüşecek nitelikteki çalışmalarda kolay kolay yayınlanmazlar.

SONUÇ

Bugün yükseköğrenim sistemimizde görülen plansızlık acilen yeni düzenlemeler gerektirmektedir. Esasında bu planlamanın tüm (ilk+orta+yüksek) eğitim kademelerimiz için yapılması gerekir. Özellikle yükseköğrenim öncesi mesleki eğitime gerekli yönlendirmelerin mutlaka yapılması gerekir. Böylece üniversite kapısı önündeki yığılmalar da bir miktar azaltılabilir. MYO lar Üniversitelerden çıkartılıp MEB bünyesine aktarılmalı ve bu okul mezunlarının kamuda, özel sektörde çalışmalarının önünü açacak yeni düzenlemeler yapılmalıdır. Sağlıklı bir yükseköğretim planlaması için YÖK, MEB ve DPT'nin bir araya gelip



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

ülkenin geleceğine yönelik bir kestirim yaparak hangi dallarda yetişmiş insan gücüne gereksinim duyacağını belirlemesi ve yükseköğretimi bu konuda planlamasıdır.

KAYNAKÇA

- 1) Türkiye'nin Yükseköğretim Stratejisi. (2007). Yükseköğretim Kurulu. Ankara: Meteksan A.Ş.
- 2) Küçükcan, T., & Gür, B. S. (2009). Türkiye'de Yükseköğretim: Karşılaştırmalı Bir Analiz. Ankara: SETA Vakfı Yayınları.
- 3) Ernst & Young, Dünya'da ve Türkiye'de Madencilik Sektörü. (2011). Erişim: http://www.vergidegundem.com/tr/c/document_library/get_file?uuid=799f643c-16f0-427a-b282-b78516feaa1f&groupId=10156.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(4)

**Hasan ÖZ⁶; Dr. Öğr. Üyesi Serkan Tevabil AKA⁷; Prof. Dr. Gökhan BAYRAKTAR⁸
MODERN OLİMPİYAT OYUNLARINDA TÜRKİYE’NİN GÜREŞTE ELDE ETTİĞİ
SONUÇLARIN İNCELENMESİ⁹**

**EXAMINATION OF THE WRESTLING BRANCH RESULTS OF TURKEY IN THE MODERN
OLYMPIC GAMES**

ÖZ

Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC) tarafından organize edilen olimpiyat oyunlarında güreş dalı üç kategoride düzenlenmektedir. Grekoromen stil 1896 yılında, serbest stil ise 1904 yılında oyunlara dâhil edilmiştir. Kadınlar kategorisi ancak 2004 yılında olimpiyatlara dâhil olabilmektedir. Bu çalışmanın amacı; modern olimpiyat oyunlarında serbest, grekoromen ve kadınlar kategorisinde Türkiye milli takım güreşçilerinin elde ettikleri sonuçların incelenmesidir. Araştırmada gözden geçirme derleme yöntemi ve doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Modern olimpiyatların başlangıcından günümüze dek yapılmış olan tüm olimpiyatlara güreş dalında Türkiye’yi temsilen katılan 76’sı grekoromen stilde, 88’i serbest stilde, 10’u hem serbest hem grekoromen stilde, 5’i kadınlar kategorisinde olmak üzere toplam 179 güreşçinin elde ettikleri sonuçlar ve kazandıkları madalyalar çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Araştırmanın sonucunda serbest stilde Türkiye’yi temsil eden 98 milli güreşçinin 18’i altın 12’si gümüş 9’u bronz olmak üzere toplamda 39 madalya; grekoromen stilde Türkiye’yi temsil eden 86 güreşçinin 11’i altın, 6’sı gümüş, 7’si bronz olmak üzere toplam 24 madalya kazandıkları görülmüştür. Elde edilen sonuçlara göre Türkiye’nin 2016 yılı itibarıyla serbest stil en iyi ülkeler sıralamasında 3. sırada, grekoromen stil en iyi ülkeler sıralamasında ise 6. olduğu görülmüştür. Sonuçlara bakıldığında ülke sıralamalarına etki eden en önemli faktörlerin, ülkelerin ekonomik durumları, gelişmişlik düzeyleri, küresel savaşların etkisi, spor politikaları, antrenör ve sporcu yeterlilikleri ile ilişkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Güreş, Olimpiyat, Grekoromen Stil, Serbest Stil.

ABSTRACT

Wrestling in Olympic Games organized by the IOC (International Olympic Committee) is held in three categories. GrecoRoman style was included in the games in 1896, and freestyle was included in the games in 1904. The category of women was only included in the Olympics in 2004. The aim of this study is searching the results obtained by adults national team wrestlers representing Turkey in free, GrecoRoman and women categories from the first to the last of the modern Olympic Games. In this research compilation method and "document analysis method" is used as data collection method. The scope of this study includes 179 competitions and medals which are 76 in GrecoRoman, 88 in freestyle, 10 in both of free and GrecoRoman style, 5 in women’s categories.

The results of the survey demonstrates that 98 national wrestlers representing Turkey won 39 medals in freestyle which of them are 18 gold, 12 silver, 9 bronze and 86 wrestlers representing Turkey won 24 medals in GrecoRoman style which of them are 11 gold, 6 silver and 7 bronze. According to the obtained results Turkey is at the 3th place in the ranking of freestyle best countries and at the 6th place in the ranking of the GrecoRoman style best countries as of 2016. From the results, it can be seen that the most important factors affecting the country's rankings are related to economic conditions of countries, development levels, effects of global wars, sports politics, trainer and athlete competences.

Keywords: Turkey, Wrestling, Olympics, GrecoRoman Style, Freestyle.

⁶ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor A.B.D. Yüksek Lisans Öğrencisi.

⁷ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğretim Üyesi; Ağrı/TÜRKİYE; E-posta: serkantevabilaka@gmail.com

⁸ Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu Öğretim Üyesi; Ağrı/TÜRKİYE

⁹ Bu çalışma; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor A.B.D. tarafından kabul edilmiş yüksek lisans tezinden üretilmiştir.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Spor, bireylerin fizyolojik, psikolojik ve ruhsal açıdan kendisini iyi hissetmesini sağlayan, toplumda davranışlarını düzenleyen, zihin ve motor özelliklerini belirli bir seviyeye ulaştıran biyolojik, pedagojik ve toplumsal bir kavramdır. Başka bir tanımla spor, bireyler arasında fikir, ruh ve bedenen iyileşmesini ve bu öğeler arasında koordinasyonu ve sosyalleştirmeyi amaçlayan bir kavramdır (Yetim, 2015, 25). Sporun zirve organizasyonları olan olimpiyatlar, M.Ö. 776 ve M.S. 392 tarihleri arasındaki dönemde Antik Olimpiyat Oyunları; 1896 yılından günümüze kadar gelen dönemde ise Modern Olimpiyat Oyunları olarak bilinmektedir. Eski oyunlar her dört yılda bir aynı yerde tekrarlanırken, Modern olimpiyatların her dört yılda bir Dünya'nın bir başka köşesinde ve şehrinde organize edilerek tüm dünyanın ortak malı olduğu vurgulanmaktadır (Fıratlı, 1988). Modern Olimpiyat oyunlarında Birinci Dünya Savaşı sebebiyle 1916 yılındaki ve İkinci Dünya Savaşı sebebiyle 1940-1944 yıllarındaki oyunlar düzenlenememiştir. Geriye kalan tüm olimpiyat yıllarındaki oyunlar günümüze kadar süregelmiştir. Modern olimpiyatlar 1896 yılında başladığında 14 ülkenin katıldığı toplam 43 branş bulunmaktayken, 2016 Rio Oyunlarına 207 ülke 306 branşta katılmıştır. Bu branşlar içerisinde en eski ve en köklü olanların başında güreş gelmektedir.

Güreş; İki kişinin belirli kurallar dâhilinde ve belirli bir alan üzerinde herhangi bir araç kullanmaksızın teknik, beceri, psikoloji, güç ve zekâlarını kullanarak birbirlerini yenmek için uğraştıkları bir yakın mücadele sporudur (Arslan, 1984, 4). Dünya'nın neredeyse tüm bölgelerinde yapılan güreşin tarihçesi ilk insanlara kadar gitmektedir. Dünya üzerinde 200'ün üstünde güreş türünün değişik yörelerde yapıldığı, güreşin evrensel bir spor olduğunu da gösterir. M.Ö. 776 yılında başlayan Antik olimpiyat oyunlarının 18.sinde (M.Ö. 708) programa dâhil edilen güreş; pentatlonun koşu, uzun atlama, disk atma ve cirit atmadan sonra en belirleyici disiplini olmuştur. Yunanca da beş anlamına gelen "penta" kelimesinden türeyen pentatlon çok kısa zaman içerisinde olimpiyatların en gözde sporu haline gelmiştir. Daha sonraları pentatlondan ayrılarak olimpiyatlarda bağımsız bir spor dalı olan güreş o dönemlerde yağlı vücutlarla yapılmaktaydı ve amaç rakibin sırtının üç defa yere getirilmesiydi (Seçilmiş, 2004). Modern olimpiyat oyunlarında ise grekoromen (1896), serbest(1904) ve kadınlar kategorisi (2004) adı altında 3 stilde düzenlenmektedir. Eski FILA şimdiki adıyla UWW (Dünya Güreş Birliği) tarafından, İlk Olimpiyat, Dünya ve Avrupa şampiyonalarında tek sıklet ya da iki sıklet yer almaktayken, bu sıklet sayıları sayıları 1969 yılına kadar 10 sıklete kadar artırılmıştır. 1997 yılında yapılan dünya şampiyonasında 8 sıklete düşürülmüş, ardından 2002 yılındaki dünya şampiyonasında 7 sıklete düşürülmüş ve son olarak 2016 olimpiyat oyunlarında grekoromen, serbest ve bayanlarda 6'şar sıklet yer almıştır (URL-1)

Güreşe bazı devlet ve milletler özel önem vermektedir ve güreş konusunda söz sahibidirler. Güreş branşında önde gelen milletler arasında Türklerde ön sıralarda yer almakta ve güreşi "ata sporu" olarak görmektedirler. Türkler, kuvvete tutkun karakteristik özellikleriyle asırlar boyunca güreşi baş tacı yapmıştır. Gılgamış Destanı, Oğuz Kağan yazıtları ve Dede Korkut hikâyeleri güreşle ilgili hikâyeler ve efsanelerden bahseder. Geçmişten günümüze kurulan çoğu Türk devletlerinde güreş ocakları ve güreş tekkeleri kurulmuştur.

1908 yılında TMOK (Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi) kurulmuştur ve aynı yılın aralık ayında IOC Türkiye'yi kabul etmiştir. Türk güreşinin yönetiminde en üst basamağını oluşturan (TGF) Türkiye Güreş Federasyonu, 1922 yılında TİCİ (Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı) bünyesinde kurulmuş, 1923 yılında FILA (Federation Internationale de Lutte Amateur)'ya üye olan Türkiye Güreş Milli Takımı, Modern Olimpiyat Oyunlarıyla 1924 yılında tanışmıştır. 1924 Paris Oyunlarından, 2016 Rio Oyunlarına kadar Türkiye'nin katıldığı tüm oyunlarda yerini alan güreş milli takımının elde ettiği sonuçlar gözönünde bulundurulduğunda, Türkiye'nin en başarılı olduğu branşın güreş olduğu görülmektedir. "Modern Olimpiyat Oyunlarında Türkiye'nin güreş dalında elde ettiği sonuçlar nelerdir?" sorusu, bu araştırmanın problemi ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışmanın amacı, Türkiye Güreş Milli Takımının 1924-2016 yılları arasında düzenlenen tüm olimpiyat oyunlarında elde ettiği sonuçların incelenmesidir.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

YÖNTEM

Araştırmada gözden geçirme derleme yöntemi ve Best'in (1959) mevcut kayıt ya da belgelerin, veri kaynağı olarak, sistemli incelenmesi olarak tanımladığı "belgesel gözlem", "doküman metodu" gibi isimlerle de anılan doküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Doküman analizi; çalışılması gereken ünitelerle alakalı yazılmış veya basılmış belgelerin analiz edilmesidir. (Yıldırım & Şimşek, 2006; Karasar, 2007; Çepni, 2007).

Modern olimpiyatların başlangıcından günümüze dek yapılmış olan tüm olimpiyatlara güreş dalında Türkiye'yi temsilen katılan 76'sı grekoromen stilde, 88'i serbest stilde, 10'u hem serbest hem grekoromen stilde, 5'i kadınlar kategorisinde olmak üzere toplam 179 güreşçinin elde ettikleri sonuçlar ve kazandıkları madalyalar çalışma kapsamında ele alınmıştır.

Uluslararası Olimpiyat Komitesi (IOC), Dünya Güreş Birliği (UWW) ve Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK) gibi olimpiyatlar ve güreş dalıyla resmi olarak ilişkisi bulunan ve tüm resmi sonuçların kayıtlarının tutulduğu ve arşivlendiği kurumların resmi internet sitelerindeki araştırma kapsamında ele alınan tüm kayıtlar ve sonuçlara ulaşılmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde 1896 Atina ile 2016 Rio Olimpiyatları arasındaki tüm olimpiyat oyunlarında Türkiye Güreş Milli Takımının elde edilen sonuçlar incelenmiştir. Türkiye'nin elde ettiği sonuçlar kronolojik olarak açıklanmıştır. 1924 Paris Olimpiyatlarından önceki 6 olimpiyat oyununda Türkiye güreş milli takımı yer almamıştır.

1896 Atina, 1900 Paris, 1904 St. Louis, 1908 Londra, 1912 Stockholm ve 1920 Anvers, 1932 Los Angeles, 1940-1944 oyunları, 1980 Moskova Oyunlarına Türkiye güreş milli takımının çeşitli nedenlerle katılmadığı görülmektedir.

1924 Paris Oyunları; Türkiye güreş milli takımının olimpiyat oyunlarındaki ilk durağı olan Paris oyunlarında 1 yönetici, 1 antrenör ve grekoromen stilde 5 güreşçi Türkiye'yi temsil etmiştir. Grekoromende 6 sıklet, serbestte 7 sıklet üzerinden yapılan şampiyonada, Türk güreşçileri 2 galibiyet 4 mağlubiyet almış olup toplam 6 maç yapmışlardır. Türkiye'nin madalya kazanamadığı bu oyunlarda, Finlandiya 13 sıklette 16 madalya kazanarak sıralamada birinci olurken madalyaların 10 farklı ülkeye gittiği görülmektedir.

1928 Amsterdam Oyunları; Amsterdam Oyunları güreş programı grekoromende 6, serbestte 7 sıklet üzerinden yapılmıştır. Oyunlara Türkiye; 1 yönetici 1 antrenör ve grekoromen stilde 6 güreşçi ile katılmıştır. Şampiyonada Türk güreşçileri 10 galibiyet 15 mağlubiyet almıştır. Türkiye'nin madalya kazanamadığı bu oyunlarda madalyalar 14 farklı ülkeye dağılmaktayken Finlandiya toplam 9 madalya ile sıralamanın başında yer almaktadır.

1936 Berlin Oyunları; Türkiye Cumhuriyeti tarihinde olimpiyatlarda kazanılan ilk madalyalar Berlin oyunlarındadır. Mersinli Ahmet Kireççi'nin kazandığı bronz madalya Türk spor tarihinin ilk olimpiyat madalyası olmuştur. Yaşar Erkan'ın kazandığı altın madalya ise Türk spor tarihinin ilk olimpiyat şampiyonluğu olmuştur. Türkiye'ye döndükten sonra Atatürk'ten çeşitli ödül ve hediyeler alan Yaşar'ın çaresiz anlamına gelen soyadı "naçar" Atatürk tarafından "Erkan" olarak değiştirilmiştir (Atabeyoğlu 2003). Grekoromen ve serbest stilde 7'şer sıklet üzerinden yapılan müsabakalara, 1 yönetici, 1 antrenör, 3 hakem ve 11 güreşçi ile katılan Türkiye, 14 sıkletin tamamında mücadele etmiştir. Türkiye güreş milli takımı; 21'i galibiyet, 23'ü mağlubiyet olmak üzere toplam 44 müsabakaya çıkmışlardır. Toplamda 1 altın 1 bronz madalya kazanan Türkiye sıralamada 6. olmuştur. İsveç toplam 9 madalya ile sıralamanın başında yer almış olup madalyalar 11 ülkeye dağılmaktadır.

1948 Londra Oyunları; Londra oyunlarına Türkiye; 1 yönetici, 1 antrenör, 2 hakem ve 16 güreşçi ile katılmıştır. Türk güreşçileri bu oyunlarda 6 altın, 4 gümüş, 1 bronz, toplam 11 madalya ile Türk güreş tarihinin bir olimpiyatta kazanabileceği en çok madalyayı kazanmıştır. Toplam 69 müsabakanın 53'ünü kazanan



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

milliler madalya sıralamasında da ilk sırada yer almaktadır. Türkiye 6 altın madalya ile sıralamanın başında yer alırken İsveç Türkiye'den daha fazla madalya kazanmasına rağmen, altın madalya eksikliğinden dolayı 2. sırada yer almaktadır. Madalyalar toplam 11 farklı ülkeye dağılmıştır.

1952 Helsinki Oyunları; Türkiye, Helsinki Oyunlarına 1 yönetici 1 antrenör 2 hakem ve 15 güreşçi ile katılmıştır. 1948 Londra oyunlarında altın madalya kazanan güreşçilerden, Yaşar Doğu, Nasuh Akar, Celal Atik ve Gazanfer Bilge'ye, Türkiye Cumhuriyeti devleti ve bazı kuruluşları tarafından 'Sporcuları Koruma Derneği' aracılığıyla 20'şer bin lira armağan edilmiştir. Aldıkları ödül, onların FİLA tarafından profesyonel olarak ilan edilmesine sebep olmuşve bu durum, şampiyon güreşçilerin bir sonraki 1952 Helsinki Oyunlarında güreşmemelerine neden olmuştur (Seven 2017). Oyunlara katılan güreş milli takımı 33 galibiyet, 19 mağlubiyet alarak toplam 52 müsabaka yapmışlardır. Grekoromen ve serbestte 8'er sıklet üzerinden yapılan karşılaşmalarda Türkiye güreş milli takımı 2 altın 1 bronz madalya ile en iyi dördüncü ülke olmuştur. Sovyet Rusya 6 altın madalya ile zirvede yer alırken madalyalar toplam 14 ülkeye dağılmıştır.

1956 Melbourne Oyunları; 1956 Melbourne Oyunlarına Türkiye; 1 yönetici, 1 teknik danışman, 2 antrenör, 4 hakem ve 13 güreşçi ile katılmıştır. Toplam 64 müsabakaya çıkan milliler 46 galibiyet, 18 mağlubiyet almışlardır. 3 altın 2 gümüş 2 bronz olmak üzere 7 madalya kazanan Türkiye, Sovyet Rusya'nın ardından ikinci sırada yer almıştır. Melbourne'da madalyalar toplam 13 farklı ülkeye dağılmıştır.

1960 Roma Oyunları; Türk olimpiyat tarihinin en çok altın madalya kazanıp sıralamada en iyi dereceyi aldığı Roma Oyunları'na Türkiye; 2 yönetici, 1 teknik danışman, 2 antrenör, 5 hakem ve 16 güreşçiyle katılmıştır. Türkiye güreş milli takımı, 52 galibiyet, 14 mağlubiyet, 14 beraberlik, toplam 80 müsabaka yapmıştır. 7 altın, 2 gümüş, toplam 9 madalya kazanan Türkiye diğer ülkelere farkla sıralamanın başında yer alırken madalyalar 17 farklı ülkeye dağılmaktadır.

1964 Tokyo Oyunları; Türkiye, Tokyo Olimpiyatları'na 2 yönetici, 1 teknik direktör, 2 antrenör, 4 hakem ve 15 güreşçi ile katılmıştır. Toplam 67 müsabakaya çıkan milliler 36 galibiyet, 17 mağlubiyet, 14 beraberlik almışlardır. Serbestte ve grekoromende tam kadro ile güreşen milliler; 2 altın, 3 gümüş, 1 bronz, toplam 6 madalya ile sıralamada 4. olmuştur. Ev sahibi Japonya madalya sıralamasında ilk sırada yer alırken, madalyalar 14 ülkeye dağılmıştır.

1968 Meksiko Oyunları; Meksika Oyunlarına Türkiye; 2 yönetici, 2 antrenör, 3 hakem ve 16 güreşçi ile katılmıştır. Serbest ve grekoromen stilde 8'er sıklet üzerinden düzenlenen oyunlara Türkiye güreş kafilesi tam kadroyla katılmıştır. Güreş milli takımı 27 galibiyet, 17 mağlubiyet, 13 beraberlik, toplam 57 müsabakaya çıkmış olup 2 Altın madalya ile beşinci sırada yer almıştır. Meksika'da madalyalar toplam 15 farklı ülkeye dağılırken Japonya dört altın madalya ile zirvede yer almaktadır.

1972 Münih Oyunları; Türkiye oyunlara; 1 yönetici, 3 antrenör, 3 hakem ve 16 güreşçi ile katılmıştır. Serbest güreş 62 kg'da Vehbi Akdağ'ın aldığı gümüş madalya Türkiye'nin sadece güreşte değil tüm spor dalları içinde kazandığı tek madalya olmuştur. Münih'te toplam 55 müsabakaya çıkıp 24 galibiyet, 29 mağlubiyet, 2 beraberlik alan Türkiye, kazandığı gümüş madalya ile sıralamada 12. olmuştur. 9 altın madalya ile zirveyi Sovyet Rusya alırken, madalyalar 19 farklı ülkeye dağıldığı görülmektedir.

1976 Montreal Oyunları; Montreal Oyunlarında Türkiye'yi 1 yönetici, 2 antrenör, 2 hakem ve 11 güreşçi temsil etmiştir. 11 galibiyet, 20 mağlubiyet, 1 beraberlik alan milliler toplam 32 müsabakaya çıkmıştır. 1936'dan 2016 yılına kadar devam eden süreçte, Türkiye'nin madalya kazanamadığı tek olimpiyat oyunu olarak Türk spor tarihine geçmiştir. Toplam 20 altın madalyanın 12'sini kazanan Sovyet Rusya sıralamanın başında yer alırken madalyaların toplam 15 farklı ülkeye dağıldığı görülmüştür.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

1984 Los Angeles Oyunları; Los Angeles Oyunları'nda 2 antrenör, 1 hakem ve 16 güreşçi ile katılan Türkiye güreş milli takımının tek madalyasını serbest +100 kiloda Ayhan Taşkın kazanmıştır. Toplam 59 müsabakaya çıkan milliler 28 galibiyet, 30 mağlubiyet, 1 beraberlik almışlardır. Ev sahibi ABD 9 altın madalya ile zirvede yer alırken, Türkiye kazandığı tek bronz madalya ile 14. sırayı almıştır. Madalyalar toplam 16 farklı ülkeye dağılmaktadır.

1988 Seul Oyunları; Seul'de; 1 yönetici 2 antrenör ve 12 güreşçi Türkiye'yi temsil etmiştir. 27'si galibiyet, 24'ü mağlubiyet, toplam 51 müsabakaya çıkan millilerden Serbest stil 82 kg'da güreşen Necmi Gençalp'in kazandığı gümüş madalya Türkiye güreş milli takımının Seul Oyunlarındaki tek madalyası olmuştur. Seul'de zirveyi 8 altın madalya ile Sovyet Rusya alırken Türkiye kazandığı gümüş madalya ile 11. sırada yer bulmuştur. Madalyalar toplam 18 farklı ülkeye dağılmıştır.

1992 Barselona Oyunları; Barselona Oyunları'nda 1 yönetici, 2 teknik sorumlu, 2 antrenör, 2 hakem ve 15 güreşçi Türkiye'yi temsil etmiştir. 1968 yılından beri gelmeyen altın madalya, grekoromen 62 kg'da Türkiye'yi temsil eden Mehmet Akif Pirim tarafından gelmiştir. Bu altın madalya Türk güreşinin 24 yıllık, grekoromen güreşin 28 yıllık altın hasretini bitirmiştir. 33 galibiyet, 23 mağlubiyet, 2 beraberlik, toplam 57 müsabakaya çıkan milliler, 1 altın, 2 gümüş, 1 bronz, toplam 4 madalya ile sıralamada 7. olmuştur. Sovyet Rusya sıralamada ilk sırayı alırken, madalyalar toplam 18 farklı ülkeye dağılmıştır.

1996 Atlanta Oyunları; 1 yönetici, 4 antrenör, 3 hakem ve 13 güreşçinin temsil ettiği oyunlarda Türkiye güreş milli takımı, 34 galibiyet, 22 mağlubiyet olmak üzere toplam 56 müsabakaya çıkmışlardır. Rusya Federasyonu 4 altın madalya ile zirvede yer alırken, Türkiye 2 altın 1 bronz madalya ile 4. sırada yer almıştır. Atlanta'da madalyalar toplam 23 farklı ülkeye dağılmıştır.

2000 Sidney Oyunları; Sidney Oyunları öncesi IOC tarafından olimpiyat oyunlarına kota getirilmiş, buna göre; oyunların yapılacağı yıla kadar gerçekleştirilen Avrupa ve Dünya Şampiyonaları ile Olimpiyat Kalifikasyon Turnuvalarından sporcuların elde ettikleri neticelere göre olimpiyat oyunlarına katılabilmeleri mümkün olabilmıştır (URL-2). Türkiye oyunlara; 1 yönetici, 4 antrenör, 3 hakem, 12 asil, 3 yedek güreşçi ile katılmıştır. Hamza Yerlikaya, kendisinin 2. Türk güreşinin 27. altın madalyasını kazanmıştır. 31 müsabakaya çıkan milliler 15 galibiyet, 16 mağlubiyet almışlardır. Türkiye 1 altın 1 bronz madalya ile 6. sırada yer almıştır. 6 altın madalya ile sıralamanın başında Rusya yer alırken madalyalar toplam 22 farklı ülkeye dağılmıştır.

2004 Atina Oyunları; Oyunlara, 1 yönetici 5 antrenör, 2 hakem ve 12 güreşçiyle katılan Türkiye güreş milli takımı, 21 müsabakada galip gelirken 14 müsabakada mağlup olmuştur. 2004 Oyunlarında Bayanlar güreşi programa dahil edildiği için madalya sayıları ve dağılımları artmıştır. Toplam 35 müsabakaya çıkan milliler, 1 gümüş, 2 bronz, toplam üç madalya ile 14. sırada yer almıştır. Atina Oyunlarında Rusya, kazandığı 5 altın madalya ile zirvede yer alırken madalyalar 22 farklı ülkeye dağılmıştır.

2008 Pekin Oyunları; Pekin Oyunları'nda, 1 yönetici, 1 teknik direktör, 5 antrenör, 3 hakem ve 13 güreşçi Türkiye'yi temsil etmiştir. 14 galibiyet, 17 mağlubiyet, toplam 31 müsabaka yapan Türkiye güreş milli takımı 1 altın 1 bronz madalya ile 8. sırada yer almıştır. Sıralamanın başında 7 altın madalya ile Rusya yer alırken madalyalar toplam 29 farklı ülkeye dağılmıştır.

2012 Londra Oyunları; Oyunlarda 1 yönetici, 2 teknik direktör, 12 antrenör ve 13 güreşçi Türkiye'yi temsil etmiştir. Londra Oyunlarında, grekoromen stil 120 kiloda müsabakalara çıkan Rıza Kayaalp'in kazandığı madalya Türk güreşinin tek madalyası olmuştur. 23 müsabakaya çıkan milliler sadece 7 galibiyet almış olup, 16 müsabakayı kaybetmişlerdir. Londra'da, Rusya 4 altın madalya ile sıralamanın zirvesinde yer alırken Türkiye kazandığı bronz madalya ile 22. sırada yer almıştır. Madalyalar toplam 29 farklı ülkeye dağıldığı görülmektedir.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

2016 Rio Oyunları; Oyunlara 1 yönetici, 8 antrenör, 2 hakem ve 13 güreşçiyle katılan Türkiye güreş milli takımı, 1964 Roma Oyunları'ndan bu yana ilk defa 5 madalya kazanmıştır. 20 galibiyet, 14 mağlubiyet, toplam 34 müsabakaya çıkan güreşçiler 1 altın, 2 gümüş, 2 bronz toplam 5 madalya ile 5. sırada yer almıştır. Rusya 4'ü altın olmak üzere toplam 9 madalya ile zirvede yer alırken madalyaların 27 ülke tarafından paylaşıldığı görülmüştür.

1896-2016 yılları arasında 4 yılda bir olmak üzere toplam 28 Olimpiyat düzenlenmiş, Türkiye güreş milli takımı düzenlenen bu olimpiyatların 20'sine katılmıştır. Düzenlenen olimpiyatların 26'sında grekoromen stil, 25'inde serbest stil, 4'ünde ise kadınlar kategorisi müsabakaları oynanmıştır. Bu müsabakalar ve Olimpiyat Oyunlarında 1924-2016 yılları arası Türkiye güreş milli takımının elde ettiği sonuçlar stillere (Grekoromen, Serbest, Kadınlar) göre aşağıda belirtilmiştir.

Olimpiyat Oyunlarının grekoromen stil şampiyonalarında Sovyet Rusya, kazandığı 34 altın madalya ile en iyi ülkeler sıralamasında listenin başında yer almaktadır. Türkiye'nin ise 11 altın, 6 gümüş, 7 bronz toplam 24 madalya ile grekoromen stilde en iyi altıncı ülke olduğu görülmektedir. Tüm olimpiyatlarda grekoromen stilde toplam 601 madalyanın 46 farklı ülke tarafından kazanıldığı görülmektedir.

Türk kültüründe güreşin daha ziyade modern haliyle serbest güreş stiline daha yatkın olduğu bundan dolayı da grekoromen güreş becerisinin kazanılmasının serbest stile göre daha geç olması grekoromen stilde Türkiye'nin başarısının beklenin altında olmasına neden olduğu söylenebilir (Koloğlu, 1972).

Serbest stil şampiyonalarında ABD'nin kazandığı 50 altın madalya ile en iyi ülkeler sıralamasında listenin başında yer aldığı görülmektedir. Bunun en büyük sebeplerinden birisinin dört olimpiyata ev sahipliği yapmış olması olduğu düşünülebilir. Türkiye'nin ise 18 altın, 12 gümüş, 9 bronz, toplam 39 madalya ile Sovyet Rusya'nın ardından en iyi üçüncü ülke olduğu görülmektedir. Tüm Olimpiyat Oyunlarında serbest stil kategorisinde toplam 616 madalyanın 48 farklı ülke tarafından kazanıldığı görülmektedir.

Kadınlar kategorisi, yapılan son dört Olimpiyat oyununda yer almıştır. Japonya 11 altın madalya ile en iyi ülkeler sıralamasında sıralamanın başında yer almaktadır. Türkiye kadınlar kategorisinde henüz madalya kazanamadığı için sıralamada yer almamaktadır. Kadınlar kategorisinde toplam 68 madalyanın 18 farklı ülke tarafından kazanılmış olduğu görülmektedir.

Kadınlar kategorisinde Türkiye güreş milli takımının hiç madalya kazanamamış olmasının başlıca nedeni bu kategoride yeterli tecrübeye sahip olamaması ve bu kategorinin Türkiye'de son yıllarda yeni yeni gelişmeye ve yaygınlaşmaya başlamasıdır.

Modern Olimpiyat Oyunlarında güreş dalındaki kategorilerde kazanılan tüm madalyaların ülke başarılarına göre sıralamaları incelendiğinde; Türkiye; Sovyet Sosyalist Rusya (1922-1991), Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Rusya'dan sonra 29'u altın toplam 63 madalya ile Olimpiyat Oyunlarının güreş branşındaki en başarılı beşinci ülkesi konumundadır.

Yapılan 28 Olimpiyat oyununun 27'sinde olimpiyat programında yer alan güreş dalında 61 farklı ülkenin toplam 1285 madalya kazanmış olduğu görülmektedir. Listenin ilk sırasında yer alan Sovyet Sosyalist Rusya (1922-1991) ikinci dünya savaşından sonra astronomi, tıp, makine gibi alanlarda gelişme göstermiş ve bu gelişme spordaki ilaç sanayi ve antrenman bilimleri alanlarında sıçramıştır. Dağılıma sürecine girene kadar diğer spor branşlarında olduğu gibi güreşte de ilk sıralarda yer almışlardır. Ruslar için şans olan bir diğer etken ise sıkletlerin 10'a yükseldiği 1972 Münih oyunlarından sıkletlerin 8'e düştüğü 1997 yılına kadar olan sürenin Rusların en parlak dönemine denk gelmiş olması gösterilebilir. Örneğin Türkiye 1948 ve 1960 oyunlarında 32 sıklette 13 altın madalya ile zirvede yer alırken, Sovyet Rusya 1972 ve 1976 oyunlarında 40 sıklette 21 altın madalya ile zirvede yer almıştır. Yani sıklet sayısı fazla olduğu için kazanılan madalyalarda daha fazladır. Diğer bir faktör ise sadece bir kez ev sahipliği yaptığı 1980 Moskova olimpiyatlarına güreşte söz sahibi olan birçok ülkenin katılmamasıdır. Bu sayede bir Olimpiyatta 20 sıklette 12'si altın olmak üzere 17 madalya kazanmışlardır (Bozgil,1997).

Listenin 2. sırasında yer alan ve serbest stil güreş kültürüne sahip olan Amerika Birleşik Devletleri'nin kazandığı madalyalara etki eden en önemli faktörün olimpiyatlara 4 defa ev sahipliği yapmış olması denilebilir. ABD katıldığı 24 olimpiyat oyununda kazandığı 54 altın madalyanın 22'sini ev sahipliği yaptığı 4



olimpiyattan kazanmıştır. 1904 St Louis oyununda Amerikalı sporculardan başka sporcu olmaması ve 7 süklette yer verilmesi üzerine, bu olimpiyatta 7'si altın olmak üzere 21 madalya ABD'nin olmuştur (URL-3). 1984 Los Angeles oyunlarında ise Sovyet Rusya ve Doğu Bloku Ülkeleri'nin ABD'yi protesto etmek amacıyla olimpiyatlara katılmamaları, 9'u altın olmak üzere 13 madalya kazanan ABD'nin lehine olmuştur (Bozgil,1997; İstanbulluoğlu, 2008).

Listenin 3. sırasında yer alan Japonya kazandığı 32 altın madalyanın 11'ini kadınlar kategorisinden elde etmiştir. Serbest ve grekoromen stilde madalyaların çoğu hafif sükletlerde kazanılmasına rağmen, kadınlar kategorisinde tüm sükletlerde başarılı olması Japonya'yı sıralamada ön sıralara taşımıştır. Japonlar grekoromen ve serbest stilde katıldığı 20 olimpiyattan 21 altın madalya kazanmasına rağmen, kadınlar kategorisinde 4 olimpiyattan 11 altın madalya kazanmış olması Japonların listedeki sıralamasına ciddi olumlu etki yapmıştır.

İsveç, Finlandiya, Macaristan ve Almanya gibi listenin üst sıralarında yer alan ve güreş branşında köklü kültüre sahip olan bu ülkelerin kazandıkları madalyaların çoğunun ilk modern olimpiyatlarda elde edilmiş oldukları bilinmektedir. Son dönem olimpiyatlarda pek madalya kazanamayan bu ülkeler, eski dönemde katılımın az olduğu ve bir süklette birden fazla güreşçinin katıldığı olimpiyatlarda (1908-1952) kazandıkları madalya sayılarının yüksek olması nedeniyle sıralamada üst sıralarda yer almaktadırlar.

Tablo 1. Türkiye Güreş Milli Takımının müsabakalarda elde ettiği sonuçlarının, Olimpiyat Oyunlarına göre dağılımları

Olimpiyatlar	Grekoromen			Serbest			Kadınlar		
	Gal.	Mağ.	Brb.	Gal.	Mağ.	Brb.	Gal.	Mağ.	Brb.
1924 Paris	2	5		-	-	-	-	-	-
1928 Amsterdam	10	13	-	-	-	-	-	-	-
1936 Berlin	11	11	-	11	12	-	-	-	-
1948 Londra	19	10	-	33	6	-	-	-	-
1952 Helsinki	7	11	-	25	9	-	-	-	-
1956 Melbourne	19	12	-	27	7	-	-	-	-
1960 Roma	24	7	7	29	6	7	-	-	-
1964 Tokyo	11	8	8	25	7	8	-	-	-
1968 Meksika	9	7	6	18	7	7	-	-	-
1972 Münih	7	11	1	16	17	1	-	-	-
1976 Montreal	4	8	-	7	12	1	-	-	-
1984 Moskova	8	14	-	19	17	1	-	-	-
1988 Seul	5	8	-	22	16	-	-	-	-



1992 Barselona	12	9	1	21	14	1	-	-	-
1996 Atlanta	18	11	-	16	11	-	-	-	-
2000 Sidney	10	7	-	6	10	-	-	-	-
2004 Atina	15	7	-	8	8	-	-	-	-
2008 Pekin	4	7	-	10	10	-	-	-	-
2012 Londra	3	8	-	4	7	-	-	1	-
2016 Rio	6	3	-	10	5	-	5	7	-
Toplam	204	177	23	307	181	26	5	8	-

Olimpiyat oyunlarında Türkiye grekoromen stil güreş milli takımı toplam 20 olimpiyat oyununda yer almıştır. 86 grekoromen stil güreşçi toplamda 404 müsabaka oynamış, bu müsabakaların 204'ü galibiyet, 177'si mağlubiyet, 23'ü ise beraberlik ile sonuçlanmıştır.

Olimpiyat oyunlarında Türkiye serbest stil güreş milli takımı toplam 18 olimpiyat oyununda yer almıştır. 98 serbest stil güreşçitoplamda 514 müsabak oynamış, bu müsabakaları 307'si galibiyet, 181'i mağlubiyet, 26'sı ise beraberlik ile sonuçlanmıştır.

Kadınlar kategorisinde ise Türkiye sadece 2 olimpiyat oyununda temsil edilmiştir. 5 kadın güreşçi, 5'i galibiyet, 8'i mağlubiyet olmak üzere toplam 13 müsabaka yapmıştır.

Genel olarak bakıldığında; Türkiye, Olimpiyat oyunlarında güreş branşında tüm kategorilerde toplam 179 güreşçi ile temsil edilmiş olup, 516'sı galibiyet, 366'sı mağlubiyet, 49'u ise beraberlik ile sonuçlanan toplam 931 müsabakaya katılmıştır.

Tablo 2. Olimpiyatlarda Madalya Kazanan Türk Güreşçiler

Oyunlar	Sporcu Sayısı	Altın	Gümüş	Bronz
1924 Paris	5	X	X	X
1928 Amsterdam	6	X	X	X
1936 Berlin	11	Yaşar Erkan	X	Ahmet Kireççi
1948 Londra	16	Mehmet Oktav, Ahmet Kireççi, Nasuh Akar, Gazanfer Bilge, Celal Atik, Yaşar Doğu	Kenan Olcay, Muhlis Tayfur, Halit Balamir, Adil Candemir	Halil Kaya
1952 Helsinki	15	Hasan Bayram Şit Gemici,	X	Adil Atan



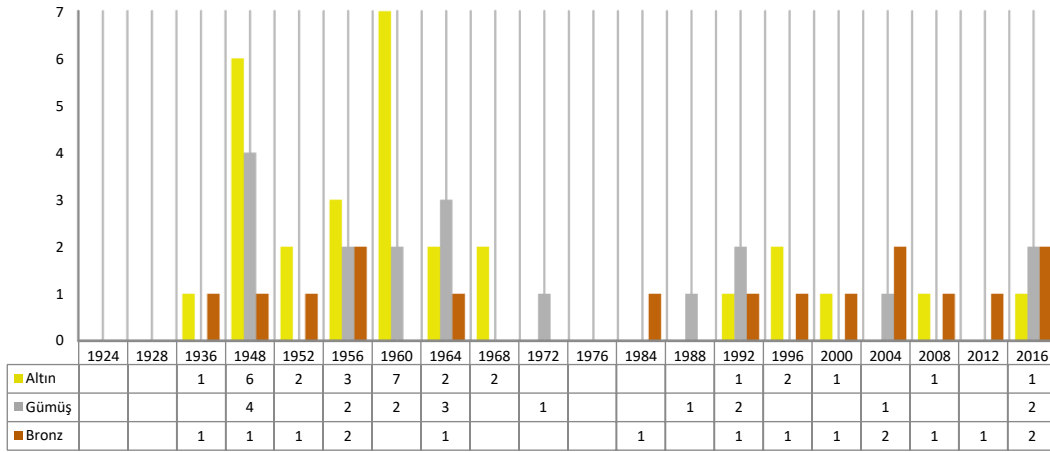
1956 Melbourne	13	Hamit Kaplan, Mustafa Dağıstanlı, Mithat Bayrak	İbrahim Zengin, Rıza Doğan	Hüseyin Akbaş, Dursun Ali Eğribaş
1960 Roma	16	Ahmet Bilek, Mustafa Dağıstanlı, Hasan Güngör, İsmet Atlı, Müzahir Sille, Mithat Bayrak, Tefik K1ş	İsmail Ogan, Hamit Kaplan	X
1964 Tokyo	15	İsmail Ogan, Kazım Ayvaz	Hüseyin Akbaş, Hasan Güngör, Ahmet Ayık	Hamit Kaplan
1968 Meksiko	16	Ahmet Ayık, Mahmut Atalay	X	X
1972 Münih	16	X	Vehbi Akdağ	X
1976 Montreal	11	X	X	X
1984 Los Angeles	16	X	X	Ayhan Taşkın
1988 Seul	12	X	Necmi Gençalp	X
1992 Barselona	15	Mehmet Akif Pirim	Kenan Şimşek, Hakkı Başar	Ali Kayalı
1996 Atlanta	13	Mahmut Demir, Hamza Yerlikaya	X	Mehmet Akif Pirim
2000 Sidney	12	Hamza Yerlikaya	X	Adem Bereket
2004 Atina	12	X	Şeref Eroğlu	Aydın Polatçı, Mehmet Özal
2008 Pekin	13	Ramazan Şahin	X	Nazmi Avluca
2012 Londra	13	X	X	Rıza Kayaalp
2016 Rio	14	Taha Akgöl	Rıza Kayaalp, Selim Yaşar	Soner Demirtaş, Cenk İldem

Tablo 3'e bakıldığında; Türkiye güreş milli takımının 20 Olimpiyat oyununa 179 sporcu ile Türkiye'yi 262 kez temsil ettikleri ve 29'u altın, 18'i gümüş, 16'sı bronz olmak üzere toplam 63 olimpiyat madalyası kazandıkları görülmektedir. Madalya kazanan toplam sporcu sayısı 51'dir. Türkiye güreş milli takımı



sporcularından Hamit Kaplan (1 Altın, 1 Gümüş, 1 Bronz) 3 madalya kazanmıştır. Ahmet Kireççi (1 Altın, 1 Bronz), Mustafa Dağıstanlı (2 Altın), Mithat Bayrak (2 Altın), Hasan Güngör (1 Altın, 1 Gümüş), İsmail Ogan (1 Altın, 1 Gümüş), Ahmet Ayık (1 Altın, 1 Gümüş), Hüseyin Akbaş (1 Gümüş, 1 Bronz), Mehmet Akif Pirim (1 Altın, 1 Bronz), Hamza Yerlikaya (2 Altın) ve Rıza Kayaalp (1 Gümüş, 1 Bronz) 2'şer madalya kazanmışlardır.

Grafik 1. Türkiye Güreş Milli Takımının Olimpiyatlarda Kazandığı Madalyaların Oyunlara göre Dağılımı



Grafik 1'e bakıldığında Türkiye Güreş milli takımının en fazla madalyayı (11) 1948 Londra Oyunlarında, en fazla altın madalyayı (7) ise 1960 Roma Oyunlarında kazandığı görülmektedir.

Güreşte ilk madalyaların 1936 Berlin Oyunlarında kazanıldığı, en son kazanılan madalyaların ise 2016 Rio Oyunlarında elde edildiği, madalya kazanılmayan toplam üç olimpiyatın (1924 Paris, 1928 Amsterdam, 1976 Montreal) olduğu görülmektedir.

Grafik 1'e bakıldığında üç dönem dikkat çekmektedir. Bu dönemleri 1936-1968, 1972-1988 ve 1992 ve sonrası olarak ele almak mümkündür. Dönem dönem incelediğimizde başarılı olarak tanımlanabilecek olan 1936-1968 arası dönem Olimpiyatlara giriş ve yükselme dönemi olarak adlandırılabilir.

Bu döneme etki ettiği düşünülen ilk faktörün Türkiye'ye getirilen yabancı antrenörler olduğu düşünülmektedir. 1924 ve 1928 Olimpiyat oyunlarında Türkiye güreş milli takımının başına Macaristan'dan Raul Peter, 1936 Olimpiyat oyunlarında ise Finlandiya'dan Onni Pellinen getirilmiştir. Türkiye'de önemli sporcuların yetiştirilmesine katkı sağlayan bu antrenörlerin ortak özellikleri grekoromen stildeki tecrübeleridir (Koryürek,1996; İstanbulluoğlu,2008;Bozgil,1997).

İkinci faktör ise 1948 Olimpiyatlarında altın madalya kazanmış olan ve 1953 yılından itibaren antrenörlük, teknik danışmanlık ve yöneticilik sıfatlarıyla Türk güreşine hizmet eden Yaşar Doğu faktörüdür. Sporcu seçimi konusundaki başarısı, seçmiş olduğu güreşçilerin birçoğunun Avrupa, Dünya ve Olimpiyat şampiyonalarında defalarca madalya kazanması, güreşçilerin refah seviyelerinin artırılmasına yönelik yaptığı çabalar ve güreş hayatı biten sporculara sağladığı istihdam olanakları Türkiye'de güreşin parlamasına neden olmuştur. Bu dönemin Yaşar Doğu'nun vefatı (1961) ile yavaş yavaş son bulmaya başladığı söylenebilir (Seven, 2017).

1968 Olimpiyatlarında ilk dönemin etkileriyle elde edilen başarılar, 1972 Olimpiyatlarından 1992 Olimpiyatlara kadar yerini başarısızlığa bırakmıştır. 1972-1988 arası dönemi güreş sporu açısından duraklama ve gerileme dönemi olarak adlandırmak mümkündür. Bu döneme etki eden en önemli faktör ülke ekonomisinin iyi olmaması ve buna bağlı olarak gelişen olumsuzluklardır. Olimpiyatlara bazı sıkletlerde sporcu gönderilememesi, sporcuların ekonomik olarak hayatını sadece güreş yaparak idame ettirememeleri bu olumsuzlukların başlıcalarıdır (Bozgil,1997).



Bu dönemin ardından 1992 Olimpiyatlarıyla birlikte güreş sporunda tekrar başarılar elde edilmeye başlanmıştır. Güreş sporu açısından toparlanma ve yeniden yükselme dönemi olarak adlandırılabilir olan bu döneme etki eden başlıca faktörleri; pilot bölgelerde güreş eğitim merkezlerinin kurulması, yabancı antrenörlerin olumlu etkileri, ödül yönetmeliğinin çıkarılması ve sporcuların bu yolla desteklenebilmeleri, Bulgaristan'dan göç yoluyla gelen Türk güreşçilerin sağladıkları olumlu katkılar, Soyvetler Birliğinin dağılma sürecine girmesi ve bunun Türk güreşine olan olumlu etkisi olarak sıralamak mümkündür (Bozgil, 1997).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Olimpiyat Oyunlarında 1924-2016 yılları arası Türkiye güreş milli takımı, 20 olimpiyatta Türkiye'yi temsil etmiştir. Bunun nedeni olarak; 1896 ve 1904 yılındaki olimpiyatlara Osmanlı devletinin uluslararası olimpiyat komitesine henüz üye olmamış olmasından dolayı katılmadığı, sonrasındaki süreçte Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu olumsuz koşullardan dolayı 1908 ve 1912 yıllarındaki olimpiyatlara sadece 3 sporcu gönderilebilmesi ancak bu sporcuların da güreşçi olmamaları gösterilebilir. Ayrıca Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşını çıkaran devletler arasında olduğu gerekçesiyle 1920 Anvers oyunlarına davet edilmemiş olması gösterilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında resmi olarak kurulmasının ardından ancak 1924 yılından itibaren olimpiyatlara katılmaya başladığı görülmüştür.

Olimpiyat Oyunlarında 1924-2016 yılları arası serbest stilde 88 milli güreşçi 115 kez, grekoromen stilde 76 milli güreşçi 110 kez, hem serbest hem grekoromen kategoride 10 milli güreşçi 31 kez, kadınlar kategorisinde ise 5 milli güreşçi 6 kez Türkiye'yi temsil etmiştir. Toplam 262 kez Türkiye'yi temsil eden 179 milli güreşçinin 51'i madalya kazanmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı dönemlerde içinde bulunduğu bazı ekonomik olumsuzluklardan dolayı olimpiyat oyunlarına çeşitli sıkletlerde sporcu gönderememiştir (Bozgil,1997). Bu durum Sporcu ve temsil edilme sayısının düşük olma nedeni olarak gösterilebilir.

Grekoromen güreş milli takımı kazanmış olduğu 11 altın, 6 gümüş, 7 bronz, toplam 24 madalya ile Olimpiyat oyunları grekoromen kategoride en iyi altıncı ülke konumundadır. Serbest güreş milli takımı kazanmış olduğu 18 altın, 12 gümüş, 9 bronz, toplam 39 madalya ile Olimpiyat oyunları serbest kategoride en iyi üçüncü ülke konumundadır. Olimpiyat Oyunlarında Türk güreş milli takımı 29 altın, 18 gümüş, 16 bronz, toplam 63 madalya kazanmıştır. Türkiye kazandığı 29 altın, 18 gümüş, 16 bronz, toplam 63 madalya ile Olimpiyat Oyunları güreş dalında en iyi beşinci ülke konumundadır.

Grekoromen stilde Türkiye güreş milli takımı 204 galibiyet, 177 mağlubiyet, 23 beraberlik almış olup toplam 404 müsabakaya çıkmıştır. Serbest stilde Türkiye güreş milli takımı 307 galibiyet, 181 mağlubiyet, 26 beraberlik almış olup toplam 514 müsabakaya çıkmıştır. Kadınlar kategorisinde sadece iki olimpiyata katılan güreş milli takımı, 5 galibiyet 8 mağlubiyet almış olup toplam 13 müsabaka yapmıştır. Oyunlar tarihinde Türkiye güreş dalında toplam 931 maça çıkmış, maçların 516'sı galibiyet, 366'sı mağlubiyet, 49'u ise beraberlik ile sonuçlanmıştır.

Olimpiyat oyunlarda en çok milli mayoyu giyen güreşçi Hamit Kaplan'dır. Üç Olimpiyatta beş kez Türkiye'yi temsil eden Kaplan; 13 galibiyet, 6 beraberlik, 3 mağlubiyet olarak toplam 22 müsabakaya çıkmıştır (Gümüş, 1975). Türkiye Güreş Milli Takımı kafiye başkanlığını 17 farklı kişi yapmıştır. Bu konuda dört defa görev alan Vehbi Emre, en çok görev alan yönetici olmuştur. Güreş antrenörü olarak olimpiyatlarda görev alan toplam 49 antrenör bulunmaktadır. En çok görev alan antrenör ise Celal Atik olup dört Olimpiyatta güreş antrenörlüğü yapmıştır. 26 Türk hakemin olimpiyatlarda görev yaptığı bilinmektedir. Ender Büyükerşen altı olimpiyatta görev alarak, Türk tarihinin Olimpiyatta en çok görev alan Türk hakemi olmuştur (İstanbuluoğlu, 2008).

KAYNAKÇA

1. Arslan Cengiz, (1984), *Güreşçinin Rehberi*, Uğur Ofset Matbaacılık, İzmir.
2. Atabeyoğlu Cem, (2003), *Olimpiyatlardaki İlk Altın Adamımız Yaşar Erkan*, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları (1. Baskı), İstanbul,



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

3. Bozgil H. (1997), *Doğu Blokunun Dağılmasının Türk ve Dünya Güreşine Etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dicle Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Diyarbakır.
4. Çepni, S. (2007), *Araştırma ve proje çalışmalarına giriş* (Gözden geçirilmiş baskı). Celepler Matbaacılık, Trabzon.
5. Fıratlı Jerfi, (1988), *Olimpik Hareket*, Hürriyet Gazetesi Matbaası, İstanbul,.
6. Gümüş Ali, (1975), *Asrımızın Koca Yusufaları*, Tercüman Gazetesi Yayınları (1. Baskı), İstanbul.
7. İstanbulluoğlu Altuğ, (2008), *Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin 100 Yılı*, Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi Yayınları(1. Baskı), İstanbul.
8. Karasar, N. (2007), *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*, Nobel yayınları Ankara,.
9. Koloğlu Orhan, (1972) *Batı Kaynaklarına Göre Türk Güreşçilerinin Avrupa ve Amerika GüreşleriMüthiş Türkler*, Yavuz Yayınları (1. Baskı), İstanbul.
10. Koryürek E. Cüneyt, (1996), *Eski Olimpiyadlar, Modern Olimpiyad Oyunları, Olimpiyadlar'da Türkler*, Arçelik Yayınları (1. Baskı), İstanbul.
11. Seven Ahmet, (2017), *Cihan Pehlivanı Yaşar Doğu*, Yazarlar Derneği Yayınları (1.Baskı), Samsun.
12. Yetim A. Azmi, (2015), *Sosyoloji ve spor*, Morpa Kültür Yayınları, Ankara,.
13. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2006), *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık (6. baskı) Ankara,
14. URL-1, <https://unitedworldwrestling.org/database> (23.04.2018)
15. URL-2, <https://unitedworldwrestling.org/organisation/history-wrestling> (28.04.2018)
16. URL-3, <https://www.olympic.org/olympic-results> (30.04.2018)



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(5)

Doç. Dr. Sevinc CƏBRAYILZADƏ¹⁰

Mövzu. III SİNİFDƏ “ŞƏKLİN FRAQMENTİ İLƏ İŞ” MÖVZUSUNUN ŞAGİRD LƏRƏ
ÖYRƏDİLMƏSİ

LEARNING OUTCOMES OF "BUSINESS WITH SHAEING FRUIT" IN III TIMES STUDENTS

ÖZ

Grafik Editörleri bölümü 3 4 tema halinde verilmektedir. Bunlar:• Boya programı• Palet• Resmin parçasıyla çalışmak• Fotoğrafları bilgisayarda tutma Bu konuların öğretimi şu şekilde yorumlanabilir. İnsan gözü, ihtiyaç duyduğu bilgilerin çoğunu alır. Bu nedenle, bilgiyi grafiksel olarak vermek çok faydalıdır. Bilgilerin grafik gösterimi grafik editörleri tarafından gerçekleştirilir. 3 sınıfta verilen Paint programı aynı zamanda grafik editörlerinden biridir 3-cü sınıfta 4 saatten fazla bir sürede "Paint Program" mevzusuna ayrılmış olan 1 saatlik grafik editörlerinin öğretimine verilir.

III sınıfında, "Görüntünün Parçası ile Çalışmak" temasını öğretme süreci, kursu aktif öğrenme yöntemleriyle inşa etmek için faydalıdır. Kağıda fotoğraf çekerken, bir kısmını kırmalı ve yeniden boyamalıyız. Bazı el sanatları yaparken, aynı kısmı çoğaltır ve sonra kullanırız. Bu tür çalışmalar grafik editörlerinde de görülebilir. Grafik editörlerde, resmin bir kısmına parça denir ve bu parçayı taşımak, ya da silmek de mümkündür ve bu işlemlere resmin parçasıyla çalışmak denir.

Anahtar Kelimeler: Motivasiya-hər hansı bir mövzuya giriş, kompüter-fərdi rəqəmsal hesablayıcı, texniki qurğu, klaster- şaxələndirmə, Paint- qrafik redaktor.

ABSTRACT

Graphic Editors section 3 is taught in 4 themes. These are: • Paint program; • Palette; • Working with the fragment of the image; • Keeping pictures on a computer. The teaching of these topics can be interpreted as follows. The human's eyes take the most of the information it needs. Therefore, it is very useful to give the information graphically. The graphic representation of the information is carried out by graphic editors. The Paint program, which is taught in Grades 3, is also one of the graphics editors. The 3rd grade is devoted to the teaching of graphic editors over 4 hours of teaching, with 1 hour devoted to the theme of "Paint Program".

In the III class, the process of teaching the theme of "Working with the Fragment of the Image" is useful to build the course through active learning methods. When we take pictures on paper, we have to break some of it and re-paint it. Or, when making some handicrafts, we multiply the same part and then use it. This kind of work can also be seen in graphic editors. In graphic editors, some part of the picture is called fragment and it is also possible to move the fragment, move it or delete it, and these processes are called work with the fragment of the image.

Keywords: Motivation-introduction to any topic, Computer- calculating device, Paint- graphic editor, Cluster-klaster.

¹⁰ Pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent; Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti; Bakı/AZERBAIJAN; E-posta: sevinge.jabrayilzadeh.1973@mail.ru



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

3-cü siniflərdə Qrafik redaktorlar bölməsi 4 mövzuya bölünərək tədris olunur. Bunlar aşağıdakılardır:

- Paint proqramı
- Palırtı
- Şəklin fraqmenti ilə iş
- Şəkillərin kompüterdə saxlanması

Bu mövzuların tədrisini aşağıdakı kimi şərh etmək olar. İnsan lazımlı informasiyaların əksəriyyətini göz ilə alır. Bu səbəbdən də informasiyanın qrafik formada verilməsi çox faydalıdır. Informasiyanın qrafik formada təsviri isə qrafik redaktorlar vasitəsilə həyata keçirilir. 3-cü siniflərdə tədris olunan Paint proqramı da qrafik redaktorlardandır biridir. 3-cü sinifdə qrafik redaktorların tədrisinə 4saat dərs yükü ayrılmışdır ki, bunun da 1saatı “Paint Proqramı” mövzusunun payına düşür. III sinifdə “Şəklin fraqmenti ilə iş” mövzusunun təlimi prosesini- dərslin gedişini fəal təlim metodları vasitəsilə qurmaq daha faydalıdır.

Biz kağız üzərində şəkil çəkərkən onun hansısa hissələrini pozub yenidən çəkməli oluruq. Yaxud, hansısa əl işi düzəldərkən eyni hissəni çoxaldıb sonra istifadə edirik. Bu cür işləri qrafik redaktorlarda da görmək mümkündür. Qrafik redaktorlarda şəklin bir hissəsi fraqment adlanır və fraqmentin yerini dəyişmək, üzünü köçürmək və ya silmək də mümkündür ki, bu proseslərə də şəklin fraqmenti ilə iş deyilir.

“Şəklin fraqmenti ilə iş” mövzusunda dərslər aşağıdakı kimi təşkil etmək olar.

Motivasiya

Müəllim şagirdlərə suallarla müraciət edir:

– “Təsviri incəsənət” dərslərində rəsm çəkərkən karandaş və pozandan nə üçün və necə istifadə edirsiniz?

– Bəs “Texnologiya” dərslərində applikasiyanı, mozaikaları necə düzəldirsiniz?

Elə olur ki, eyni bir fiquru dəfələrlə kəsmək lazım gəlir.

– Şəklin hər hansı bir hissəsini başqa bir yerə necə köçürmək olar?


Şagirdlərin cavablarını dinlənilir. Müəllim lövhədə tədqiqat sualını və şagirdlərin fərziyyələrini yazır.

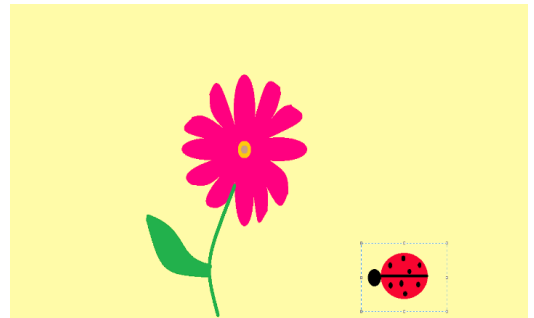
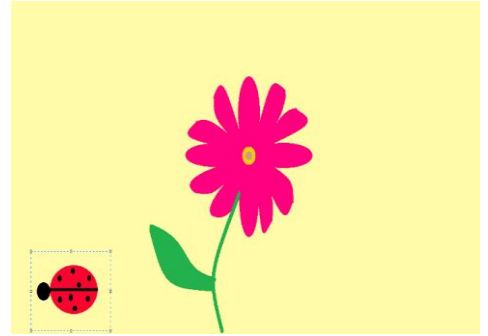
Tədqiqat sualı: Paint proqramında şəklin üzərində hansı əməliyyatları aparmaq olar?

Tədqiqatın aparılması


Müəllim dərslərdən istifadə edərək, kompüter və proyektor vasitəsilə, şagirdlərin də fəal iştirakı ilə “Şəklin fraqmentinin seçdirilməsi”, “Şəklin fraqmentinin yerinin dəyişdirilməsi”, “Şəklin fraqmentinin çoxaldılması” alqoritmlərini ardıcılıqla şərh edir və əyani göstərir.

Şəklin fraqmentinin seçdirilməsi alqoritmi

1. İstənilən şəkil çək.
2.  seçdirmə alətini seç.
3. Siçanın göstəricisini seçdirmək istədiyiniz fraqmentin yuxarı sol küncündə yerləşdir.
4. Siçanın sol düyməsini bas və siçanı hərəkət etdirməklə fraqmenti çərçivəyə al.
5. Siçanın sol düyməsini burax.




Şəklin fraqmentinin yerinin dəyişdirilməsi alqoritmi

1.  seçdirmə alətini seç
2. Şəklin istənilən fraqmentini seçdir.
3. Siçanın göstəricisini seçilmiş fraqmentin üzərinə apar.



4. Siçanın sol düyməsini bas, basılı saxla və siçanı hərəkət etdirməklə fraqmenti istədiyın yerə apar.
5. siçanın sol düyməsini burax.

Şəklin fraqmentinin çoxaldılması algoritmi

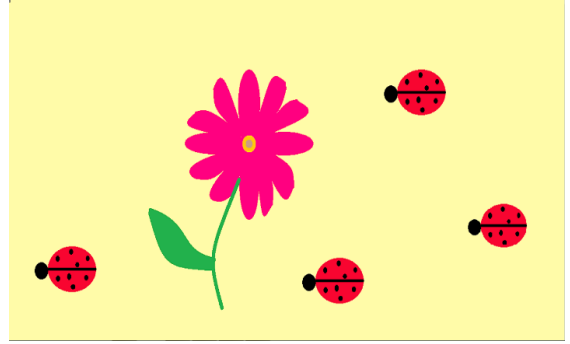
1.  seçdirmə alətini seç.
2. Şəklin istənilən fraqmentini seçdir.
3. **Edit** menyusundan **Copy** komandasını seç.
4. **Edit** menyusundan **Paste** komandasını seç. İş


sahəsinin yuxarı sol küncündə seçdirilmiş fraqmentin surəti alınacaq.

5. Yuxarı sol küncdəki seçdirilmiş fraqmenti istənilən yerə apar.


6. Siçanın sol düyməsini burax.

Bəzən bu algoritmi bir neçə dəfə təkrar yerinə yetirmək lazım gəlir. Bu halda klaviaturanın “Ctrl” klavişindən istifadə etmək daha əlverişlidir. Bunun üçün aşağıdakı algoritmi yerinə yetirmək lazımdır.



1.  seçdirmə alətiylə çoxaltmaq istədiyın fraqmenti seç.
2. Klaviaturadan “Ctrl” klavişini basılı saxla.
3. Göstəricini istədiyın yerə gətirib siçanın sol düyməsini basmaqla fraqmenti çoxalt.
4. “Ctrl” klavişini burax.

Şəklin fraqmentinin silinməsi algoritmi

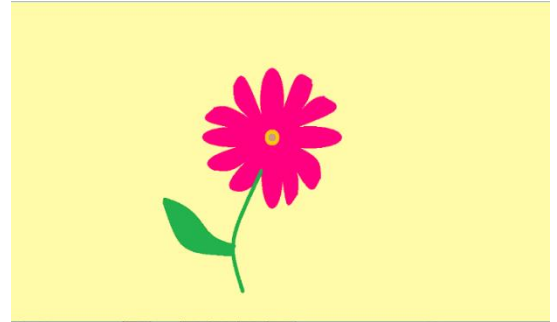
1.  seçdirmə alətini seç.
2. Şəklin istənilən fraqmentini seçdir.
3. Klaviatura üzərində “Delete” klavişini bas.

Müəllim şagirdlər ilə kompüterdə iş və təhlükəsizlik qaydalarını təkrar edərək tapşırığı elan edir. Şagirdlər cütlüklərə ayrılır. Hər cütlük bir kompüterin qarşısında əyləşib tapşırığı yerinə yetirirlər.

Tapşırıq: Paint proqramında həndəsi fiqurlardan istifadə edərək rəngli şəkillər yaradın (Şəklin fraqmenti ilə iş qaydalarından istifadə edərək).

Şagirdlər tapşırığı yerinə yetirərkən müəllim də otaqda gəzərək şagirdlərin işlərini müşahidə edir.

Şagirdlər kompüterdə işi birirdikdən sonra müəllimin göstərişilə iş dəftərinin axıncı səhifəsindəki göz gimnastikasını yerinə yetirirlər.



Məlumat mübadiləsi və müzakirəsi

Növbə ilə hər bir cüt işlərini müəllimə təqdim edib, mozaikada nədən və necə istifadə etdiklərini söyləyirlər. Müəllim əlavə olaraq suallar verə bilər ki, fraqmentin çoxaldılması, yerinin dəyişdirilməsi və silinməsi proseslərini hansı proseslərlə əvəz etmək olar? Mozaika yaradarkən fraqmentin çoxaldılması əvəzinə həmin hissələri yenidən yaratsaydınız nə baş verərdi? Fraqmentin silinməsi əvəzinə pozandan istifadə etsəz nə olardı? Fraqmentin yerinin dəyişdirilməsi ilə həmin hissəni silib lazım olan yerdə yenisinin çəkilməsində nə fərq var ?



Şagirdlərin cavabları dinlənir. Daha sonra isə müəllim tədqiqat sualını xatırladır. Şagirdlər lövhədə qeyd olunan cavablarla yeni öyrəndiklərini müqayisə edərək müəllimlə birlikdə ümumiləşdirmə aparıb nəticə çıxarırlar.





Ümumiləşdirmə və Nəticə

Müəllim şagirdlərə müraciət edir:

– Şəklin hansısa bir hissəsini hansı yolla seçdirmək olar? Bəs seçilmiş hissə ilə nə etmək olar?

Paint proqramında şəklin özünün yaxud fraqmentinin yerini dəyişmək, onu çoxaltmaq və ya silmək üçün  seçdirmə alətindən istifadə olunur.  alətindən istifadə etmək üçün siçanın göstəricisini alətinin üzərinə gətirib, sol düyməni sıxmaq lazımdır. İş sahəsində lazımlı fraqmenti təyin edib, siçanın sol düyməsini basılı saxlamaqla, onu çərçivəyə almaq, sonra düyməni buraxmaq lazımdır. Həmin seçilmiş fraqmenti istədiyimiz yerə aparıb qoymaq, çoxaltmaq, silmək olar. Bu aləti saxlamaqdan ötrü alətlər qutusunun










aşağısındakı iki şəkildən hər hansı birini seçmək lazımdır.  halda fraqment fon ilə kəsiləcək,  halda isə fonsuz.

Yaradıcı tətbiqetmə

İş dəftərindəki 2-ci və 3-cü tapşırıqların yerinə yetirilməsi.

Qiymətləndirmə

Müəllim şagirdlərə aşağıdakı formada qiymətləndirmə vərəqləri paylayır.

Şagirdin adı	_____			
Sınıf	_____			
Qiymət	_____			
<i>Doğru cavabları dairəyə al.</i>				
1. Seçdirmə aləti hansıdır?				
				
2. Fraqmenti çoxaltmaq üçün hansı klavişdən istifadə etmək olar?				
<Ctrl>	<shift>	<delete>	<enter>	
3. Fraqmenti silmək üçün hansı klavişdən istifadə etmək olar?				
<Ctrl>	<shift>	<delete>	<enter>	
4. Şəklin fraqmentini fon qarışıq kəsmək aləti hansıdır?				
				
5. Şəklin fraqmentini çoxaldarkən şəklin surəti harada yaranır?				
Sol yuxarı küncdə	ortada	sağ aşağı küncdə		

Qiymətləndirmə vərəqlərinin nəticəsi nəzərə alınaraq aşağıdakı meyarlar üzrə qiymətləndirmə aparılır:

Nö	Meyarlar	əla	Orta	zəif
1	Qiymətləndirmə vərəqinin nəticəsi			
2	Seçdirmə alətindən istifadə edərək müxtəlif şəkillər çəkir			

Ev tapşırığı: İş dəftərində 4-cü və 6-cı tapşırıqların yerinə yetirilməsi.

NƏTİCƏ.

1. III sinif şagirdlərinin Paint qrafik redaktorunda şəkil çəkilmiş səhifənin ölçülərinin və səhifənin istiqamətinin dəyişdirilməsi ilə bağlı məlumatları həm nəzəri həm də praktik olaraq mənimsəyirlər ki, bu da onların gələcəkdə daha savadlı şəkildə Paint proqramının imkanlarından yararlanmaq imkanlarını artırır.

2. Şagirdlər qrup işinə cəlb edilməklə birgə əmək fəaliyyətinə alışdırılırlar və eyni zamanda müəllimin rəhbərliyi altında praktik fəaliyyətlərini daha qüsursuz və dəqiq formada həyata keçirirlər ki, bu da şagirdlərin məsuliyyət hissini inkişaf etdirir.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Hübətəliyev R, Qasımova G İnformatikanın tədrisi metodikası “Elm və təhsil” Bakı- 2017.s 81-82.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

2. Pələngov Ə.Abdullayeva M. Orta məktəbdə informatikanın tədrisi metodikası “Elm və təhsil” Bakı- 2017. S 76.
3. Novruzova X. İnformatikanın tədrisi metodikası. Bakı -2017. s 132.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(6)

Dr. Öğr. Üyesi Ayşegül PALTA¹¹; Dr. Öğr. Üyesi Alpaslan AY¹²
ÖĞRETMEN ADAYLARININ DEĞİŞİKLİK HUY KALIBINI KULLANMA ve YILMAZLIK
DÜZEYLERİ
CHANGING THE TEACHERS 'CHANGES AND USING THE CHARACTER CALIBRATION
LEVELS

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeylerini incelemektir. Araştırma, tarama ve ilişkisel modeldedir. Araştırmanın örnekleme, uygun örnekleme yöntemi ile belirlenmiş Erzincan Üniversitesi'nde eğitim alan 201 öğretmen adayından oluşmaktadır. Badem (2015) tarafından geliştirilen Değişiklik Huy Kalıbı Ölçeği ve Karairmak (2010) tarafından Türkçeye uyarlanan Connor-Davidson Yılmazlık Ölçeği kullanılmıştır.

Araştırma bulguları; öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri cinsiyetlerine, anne ve baba eğitim durumlarına göre farklılaşmamaktadır. Öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeylerinin boyutları arasında orta düzeyde pozitif yönde ilişki vardır.

Anahtar Kelimeler: değişiklik huy kalıbı, yılmazlık, öğretmen adayı.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine levels of using change pattern and resilience of teacher candidates. Research model is survey and relational model. The sample of the study consisted of 201 teacher candidates who are educated in Erzincan University. Using change pattern Scale developed by Badem (2015) and Connor-Davidson Resilience Scale adapted to Turkish by Karairmak (2010) were used.

Levels of using change pattern and resilience of teacher candidates do not differ according to their gender, educational status of their parents. There is a positive correlation between levels of using change pattern and resilience of teacher candidates.

Keywords: using change pattern, resilience, teacher candidate.

¹¹Hakkâri Üniversitesi; Eğitim Fakültesi, Hakkari/TÜRKİYE; E-posta: aysegulkadi.33@gmail.com

¹²Erzincan Üniversitesi; Eğitim Fakültesi, Erzincan/TÜRKİYE; E-posta: alpaslanay@hotmail.com



GİRİŞ

Bireyde gözlenen tepkilerin bütünü huydur (TDK, 2017). Carrel'a (1997) göre huy, bireyin doğuştan getirdiği fizyolojik niteliklerle ilgili ruhi tutumdur. İnsanların davranış kalıpları Woodsmall ve Woodsmall'e (2003) göre algılama, bilişsel, duyuşsal ve fiziksel boyutlarından oluşur. Algılama eylemi ise değişiklik kalıbı, temel ilgi kalıbı ve bilgi kalıbından meydana gelir. Değişiklik kalıbı huy kalıplarının temelidir. Bilişsel eylem değerlendirme ve karar kalıplarından oluşur. Motivasyon ve dürtü kalıbı da duyuşsal eylemi oluşturur. Fiziksel eylemlere karşılık gelen kalıplar ise, etkinlik kalıbı ve organizasyon kalıbıdır. "Değişiklik kalıbı" dört grupta incelenmektedir. Aynılık insanları, aynı işte uzun süre çalışabilmekte ve günlük alışkanlıklara sahiptirler. Farklılık insanları, ev ve iş yerlerini değiştirmeye eğilimlidirler. Nitelikli aynılık insanları, düzeni ve aynılığı severler ancak, tekdüzeliği de kırarlar. Nitelikli farklılık insanları ise değişimi severler ancak bazı durumların sabit kalmasını sağlarlar (Çalışkan ve Badem, 2016).

Yılmazlık, zorluk ve krizden kurtulmayı sağlayan kapasite olarak tanımlanır (Grotberg, 1995). Ayrıca yılmazlık, riskler içeren yaşantılar ve elde edilen olumlu psikolojik sonuçların birleşimiyle ilgilenir (Rutter, 2006). Yılmazlık zorlu çevre koşullarının etkisiyle gelişen bir nitelik değil, gelişimsel dönemlerin getirdiği değişimlerden de etkilenir (Svetina, 2014). Yılmazlığa zorlu yaşam koşulları karşısında pes etmemek, vazgeçmemek, sorunu çözmeye devam etmek olarak bilinir. Yılmaz bireyler; yüksek düzeyde özerk, empatik, meraklı ve problem çözme becerisine sahip, iyi kişilerarası ilişkiler kurarlar (Werner ve Smith, 1992), özyeterlik, özsaygı, iyimserlik (Terzi, 2008) ve iyilik hali düzeyleri yüksektir (Gürkan, 2013). Yılmazlık beklenmeyen olumsuz olaylar karşısında olumlu yaklaşım benimsemektir (Li, Xu ve Wu, 2012; Fredrickson, 2001). Yılmazlık, zorlu yaşam deneyimleri ile baş etme olarak ifade edilir (Newman, 2005). Yılmazlığı etkileyen faktörler aile, arkadaş desteği, okul iklimi, öğretmen tutum ve davranışlarıdır (Arastaman, Balcı, 2013).

Bu bağlamda, öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri arasında ilişki olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca alan yazın incelendiğinde değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeylerini bir arada araştıran çalışmaya rastlanamamıştır. Bu çalışmanın amacı, öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeylerini incelemektir. Amaca bağlı aşağıdaki alt problemler belirlenmiştir:

1. Öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılaşmakta mıdır?
2. Öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri anne eğitim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
3. Öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri baba eğitim durumlarına göre farklılaşmakta mıdır?
4. Öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri ile yaşları arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Araştırmanın modeli

Araştırma, öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeylerini demografik değişkenlere göre incelenmeye yönelik olan tarama modelinde bir çalışmadır. **Tarama modeli insanların tutumları, algıları, düşünceleri vb. ni incelemede kullanılır (Mcmillan ve Schumacher, 2001).** Araştırma aynı öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri ile yaşları arasındaki ilişkiyi incelediğinden ilişkisel (korelasyonel) modeldedir. Korelasyonel araştırmalar, korelasyonel istatistikleri tercih eder ve değişkenler arasındaki ilişkileri bulmayı sağlar (Balcı, 2011).

Evren ve Örneklem

Evren, öğretmen adaylarından oluşmaktadır. Örneklem ise Erzincan Üniversitesi'nde eğitim alan ve uygun örnekleme yöntemiyle seçilen 201 öğretmen adayından oluşmaktadır. **Uygun örnekleme yöntemi**



zaman, para, iş gücü açısından araştırmacıya kolaylıklar sağlar (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2011).

Tablo 1.

Öğretmen Adaylarının Demografik Değişkenlerine Göre Dağılımları

Değişken	Özellik	n	%
Cinsiyet	Kadın	123	61,2
	Erkek	78	38,8
	Toplam	201	100,0
Anne eğitim durumu	İlkokul	151	75,1
	Ortaokul	19	9,5
	Lise	19	9,5
	Üniversite	11	5,5
	Lisansüstü	1	,5
	Toplam	201	100,0
Baba eğitim durumu	İlkokul	102	50,7
	Ortaokul	55	27,4
	Lise	27	13,4
	Üniversite	14	7,0
	Lisansüstü	3	1,5
Toplam	201	100,0	

Öğretmen adaylarının demografik değişkenlerine ait değerler yukarıdaki gibidir.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada Badem (2015) tarafından geliştirilen Değişiklik Huy Kalıbı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 25 maddeden ve 2 boyuttan oluşmaktadır. Farklılıkçılar boyutunun Cronbach Alpha değeri ,91 ve Aynılıkçılar boyutunun bu değeri ,86’ dır. Ölçeğin geneli için ,93’dir. Ölçek beşli likert tipinde ve maddelere katılma dereceleri; “her zaman”, “sık sık”, “bazen”, “nadiren” ve “asla” dır. Ayrıca araştırmada Kararımak (2010) tarafından Türkçe’ye uyarlanan Connor-Davidson Yılmazlık Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek 23 maddeden oluşmaktadır. Ölçek beşli likert tipindedir. Maddelere katılma dereceleri; “hiç doğru değil”, “nadiren doru”, “bazen doğru”, “sıklıkla doru” ve “her zaman doğru” dur. Ölçek 3 boyuttan oluşmaktadır. Kişisel yeterlik boyutu için Cronbach Alpha değeri ,87, stresin etkilerine karşı dayanıklılık boyutu için Cronbach Alpha değeri ,71, iyimser düşünme boyutu için Cronbach Alpha değeri ,57 dir.

Verilerin Analizi

Araştırmada öğretmen adaylarının demografik değişkenleri için frekans ve yüzde değerleri, öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeylerinin cinsiyete göre farklılaşmasını incelemek için t testi, öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeylerinin anne-baba eğitim durumlarına göre farklılaşmasını incelemek için Kruskal Wallis testi ve öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri ile yaşları arasındaki ilişkiyi incelemek için pearson korelasyon analizi tercih edilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde veri toplama araçlarından elde edilen bulgular araştırmanın alt problemlerine göre sırasıyla verilmiştir:



Tablo 2.

Cinsiyetlerine Göre Öğretmen Adaylarının Değişiklik Huy Kalıbını Kullanma Ve Yılmazlık Düzeyleri

Puanlar	Cinsiyet	N	Ort.	S.s.	t
Farklılıkçılar	Kadın	123	62,4065	7,80693	1,37
	Erkek	78	60,8077	8,43625	17
Aynılıkçılar	Kadın	123	36,5122	5,04466	1,45
	Erkek	78	35,3974	5,63924	14
İyimser düşünme	Kadın	123	12,0569	2,23350	1,20
	Erkek	78	11,6538	2,42191	22
Stresin etkilerine karşı dayanıklılık	Kadın	123	27,7154	5,01885	-,78
	Erkek	78	28,2821	4,93568	43
Kişisel yeterlik	Kadın	123	46,5447	7,73988	,13
	Erkek	78	46,3974	7,36496	89

Tabloya göre öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri cinsiyetlerine göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 3.

Anne Eğitim Durumlarına Göre Öğretmen Adaylarının Değişiklik Huy Kalıbını Kullanma Ve Yılmazlık Düzeyleri



	Anne eğitim durumu	N	Sıra ort.	²	
Farklılıkçılar	İlkokul	51	99,42	,94	56
	Ortaokul	9	105,66		
	Lise	9	94,71		
	Üniversite	1	119,23		
	Lisansüstü		170,00		
Aynılıkçılar	İlkokul	51	103,96	,85	58
	Ortaokul	9	99,76		
	Lise	9	80,26		
	Üniversite	1	98,59		
	Lisansüstü		98,00		
İyimser düşünme	İlkokul	51	104,17	,28	68
	Ortaokul	9	95,82		
	Lise	9	91,21		
	Üniversite	1	87,00		
	Lisansüstü		61,50		
Stresin etkilerine karşı dayanıklılık	İlkokul	51	97,65	,75	21
	Ortaokul	9	122,84		
	Lise	9	92,39		
	Üniversite	1	125,91		



	Lisansüstü	81,50		
Kişisel yeterlik	İlkokul	102,85		
		51	,39	66
	Ortaokul	97,58		
		9		
	Lise	85,32		
		9		
	Üniversite	104,00		
		1		
	Lisansüstü	151,50		

Tabloya göre öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri anne eğitim durumlarına göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 4.

Baba Eğitim Durumlarına Göre Öğretmen Adaylarının Değişiklik Huy Kalıbını Kullanma Ve Yılmazlık Düzeyleri



	Baba eğitim durumu	N	Sıra ort.	²
Farklılıkçılar	İlkokul		103,29	
		02	,04	55
	Ortaokul		102,55	
		5		
	Lise		91,87	
		7		
	Üniversite		87,29	
		4		
Aynılıkçılar	Lisansüstü		140,67	
	İlkokul		105,92	
		02	,34	25
	Ortaokul		105,04	
		5		
	Lise		80,93	
		7		
	Üniversite		85,57	
		4		
İyimser düşünme	Lisansüstü		112,50	
	İlkokul		104,12	
		02	,91	57
	Ortaokul		105,13	
		5		
	Lise		89,37	
		7		
	Üniversite		83,96	
		4		
Stresin etkilerine karşı dayanıklılık	Lisansüstü		103,33	
	İlkokul		101,55	
		02	,57	63
	Ortaokul		100,45	
		5		
	Lise		98,22	
		7		
	Üniversite		114,07	
		4		
Kişisel yeterlik	Lisansüstü		56,17	
	İlkokul		104,97	
		02	,89	42
	Ortaokul		100,83	
		5		
	Lise		100,94	
		7		



Üniversite	72,32
	4
Lisansüstü	103,67
Total	01

Tabloya göre öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri baba eğitim durumlarına göre farklılaşmamaktadır.

Tablo 5.

Öğretmen Adaylarının Değişiklik Huy Kalıbını Kullanma Ve Yılmazlık Düzeyleri İle Yaşları Arasındaki İlişki

	Yaş	Farklılıkçılar	Aynılıkçılar	İyimser düşünme	Stresin etkilerine karşı dayanıklılık	Kişisel yeterlik
Yaş	p	,125	,059	-,010	,020	,017
.c	p	,076	,409	,892	,777	,810
Farklılıkçılar	p	1	,491**	,442**	,475**	,584**
.c	p	125	,000	,000	,000	,000
	p	076				
Aynılıkçılar	p	,491**	1	,650**	,402**	,513**
.c	p	059	,000	,000	,000	,000
	p	409				
İyimser düşünme	p	,442**	,650**	1	,399**	,558**
.c	p	,010	,000	,000	,000	,000
	p	892				
Stresin etkilerine karşı dayanıklılık	p	,475**	,402**	,399**	1	,694**
.c	p	020	,000	,000	,000	,000
	p	777				
Kişisel yeterlik	p	,584**	,513**	,558**	,694**	1
.c	p	017	,000	,000	,000	,000
	p	810				

Tabloya göre öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeylerinin boyutları arasında orta düzeyde pozitif yönde ilişki vardır.



SONUÇ

Araştırma bulgusuna göre öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeyleri cinsiyetlerine, anne ve baba eğitim durumlarına bakımından farklılaşmamaktadır. Badem'e (2014) göre öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbı cinsiyet ve okudukları bölüme göre farklılaşmazken, sınıflarına göre farklılaşmaktadır. Okul yöneticilerin yılmazlık düzeylerinin cinsiyet, görev yapılan okul türü ve eğitim durumu değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık göstermediği; ancak kıdem değişkenine göre anlamlı ölçüde farklılaştığı anlaşılmıştır (Karabulut, 2015). Cinsiyet ve yaş değişkenlerine göre öğretmenlerin yılmazlık düzeyleri farklılaşmamaktadır (Irmak, 2015). Sezer ve Kezer' e (2016) göre öğrencilerin yılmazlık puanları cinsiyete göre farklılık göstermezken sınıf düzeyine göre farklılık göstermektedir. Cinsiyete göre öğrencilerin yılmazlık düzeyleri farklılaşmamaktadır (Büyüksahin Çevik, Doğan ve Yıldız, 2016). Öğrencilerin yılmazlık puanları cinsiyet, yaş, anne baba eğitim düzeyine farklılaşmamaktadır (Shikholeslami, 2016).

Araştırmanın diğer bir bulgusuna göre öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma ve yılmazlık düzeylerinin boyutları arasında orta düzeyde pozitif yönde ilişki vardır. Öğretmen adaylarının yılmazlık düzeyleri ile duygusal zeka ve umut düzeylerinin pozitif yönlü anlamlı ilişkilere sahip olduğu bulunmuştur (Danacı ve Pınarcık, 2017). Okul yöneticilerinin yılmazlık ve denetim odağı düzeyleri arasında düşük düzeyde ve negatif yönde ilişki bulunmuştur (Karabulut, 2015). Öğrencilerin yılmazlık puanları umutsuzluk puanlarını yordamaktadır (Sezer ve Kezer, 2016). Ilgaz'a (2011) göre üniversite öğrencilerinin yılmazlık ile kariyer seçimleri arasında negatif yönlü bir ilişki vardır. Öğrencilerin tükenmişlik ile yılmazlıkları arasında negatif yönde ilişkinin olduğu bulunmuştur (Büyüksahin Çevik, Doğan ve Yıldız, 2016). Üniversite öğrencilerinin yılmazlık ve alçak gönüllülük düzeyleri arasında ilişki yoktur (Shikholeslami, 2016). Araştırma farklı örneklem ve yöntemlerle tekrar yürütülebilir ve araştırmanın bulgularının nedenleri araştırılabilir.

KAYNAKÇA

1. Arastaman, G. ve Balcı, A. (2013). Investigation of high school students' resiliency perception in terms of some variables. *Educational Sciences: Theory & Practice*, 13(2), 922-928.
2. Badem, Ö. (2014). Öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanmalarını belirlemeye yönelik ölçek geliştirme çalışması. *Yüksek lisans tezi*, Ahi Evran Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı, Kırşehir.
3. Balcı, A. (2011). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeleri*. Ankara: Pegem Akademi.
4. Büyüköztürk, Ş., Kılıç, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş. ve Demirel, F. (2011). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
5. Büyüksahin Çevik, G., Doğan, İ. ve Yıldız, M. (2016). Pedagojik formasyon eğitimi alan öğrencilerin yılmazlık ve tükenmişliklerinin incelenmesi. *Mersin Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(3), 971-984.
6. Carrel, A. (1997). *İnsan denen meçhul*. İstanbul: Hayat.
7. Çalışkan, N. ve Badem, Ö. (2016). Öğretmen adaylarının değişiklik huy kalıbını kullanma düzeylerini belirlemeye yönelik analitik bir çalışma. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*, 17(1), 461-479.
8. Fredrickson, B.L. (2001). The role of positive emotions in positive psychology. *American Psychologist*, 56(3), 218-226.
9. Grotberg, E. H. (2007). A Guide to promoting resilience in children: Strengthening the human spirit. Erişim tarihi: 21.01.2019 URL: <https://bibalex.org/baifa/Attachment/Documents/115519.pdf>
10. Gürkan, U. (2013). Üniversite öğrencilerinin yılmazlık ve iyilik halinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 18-35.
11. Ilgaz, B. (2011). Üniversite düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin yılmazlık, umutsuzluk durumları ve sektörel tutumlarının kariyer seçimlerine etkileri: Akdeniz Üniversitesi örneği. *Yüksek lisans tezi*, Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.



12. Irmak, M. (2015). Matematik öğretmenlerinin yılmazlık düzeylerinin bazı değişkenlere göre incelenmesi. *Yüksek lisans tezi*, Bayburt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İlköğretim Anabilim Dalı, Bayburt.
13. Karabulut, N. (2015). Okul yöneticilerinin yılmazlık düzeyleri ve denetim odağı ile ilişkisi. *Yüksek lisans tezi*, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi Ve Politikası Anabilim Dalı, Eğitim Yönetimi Bilim Dalı, Ankara.
14. Li, M., Xu, J. ve Wu, Z. (2012). The analysis of the resilience of adults one year after the 2008 wenchuan earthquake. *Journal of Community Psychology*, 40(7), 860-870
15. Mcmillan, J.H. ve Schumacher, S. (2001). *Research in education. A conceptual introduction* (5th ed.). New York: Addison Wesley Longman.
16. Newman, R. (2005). APA's resilience initiative. *Professional Psychology: Research and Practice*, 36(3), 227-229.
17. Özözen-Danacı, M. ve Pınarcık, Ö. (2017). Öğretmen adaylarının yılmazlık ve geleceğe yönelik umut düzeylerinin duygusal zekaya olan etkisinin incelenmesi. *International Journal Of Eurasia Social Sciences*, 8(29), 1054-1070.
18. Rutter, M. (2006). *Implications of resilience concepts for scientific understanding. Annals of the New York Academy of Sciences*. USA: Blackwell.
19. Sezer, S. ve Kezer, F. (2016). Öğretmen adaylarının yılmazlık ve umutsuzluk düzeylerinin incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 25(2), 1-15.
20. Shikholeslami, P. (2016). Üniversite öğrencilerinde yılmazlık ve alçak gönüllülük düzeylerinin incelenmesi. *Yüksek lisans tezi*, Hacettepe Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik Anabilim Dalı, Ankara.
21. Svetina, M. (2014). Resilience in the context of Erikson's theory of human development. *Curr Psychol*, 33, 393-404.
22. Türk Dil Kurumu (2017). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK.
23. Werner, E., ve Smith, R. (1992). *Overcoming the odds: High-risk children from birth to adulthood*. New York: Cornell University.
24. Woodsmall, M. ve Woodsmall, W. (2003). *Davranış kalıplarının gücü*. İstanbul: Kariyer.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(7)

Dr. Aysel QƏRİBLİ¹³

“ORTAQ TÜRKÇƏ” PROBLEMİ: İDDİALAR VƏ İMKANLAR
“ORTAK TÜRKÇƏ” MESELESİ: İDDİALAR VƏ OLANAKLAR
THE PROBLEM OF "COMMON TURKIC": CLAIMS and OPPORTUNITIES

ÖZ

Bilindiği üzere “Ortak Türkçe” veya “Türkler için Ortak iletişim dili” konusu, 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında genel bir “Türk edebi dili” oluşturma meselesi olarak ortaya çıkmıştır. Birçok dilciler, aydınlar “Türk edebi dili”nin destekçileri idi. Aynı zamanda türkologlar, aydınlar tarafından bu konuyla ilgili farklı görüşler de dile getirildi.

XX yüzyılın başlarında neredeyse hiç bir ideolojik baskı olmadan tartışmaya açık olan “Ortak Türk edebi dili” konusu Eski Sovyetler birliğinin ilk yıllarından tamamen gündemden kaldırıldı. Son yıllarda “Ortak Türkçe” konusu ile ilgili meydana gelen çok sayıda makale, kitap, farklı düzeylerde yazılmış araştırmalar, görüş ve düşünceler mevcuttur.

Anahtar Kelimeler: ortak türkçe, türk dilleri, edebi dil, norm.

ABSTRACT

As it is known, today the problem of "common Turkic" or "common communication for all Turks" has emerged as an ideal for the creation of the "general Turkic literary language" at the end of XIX and beginning of the twentieth century. Many intellectuals were the supporters of the "general literary language", and different opinions were voiced by the same time.

In the early years of the Soviet period, the issue of "general Turkic literary language", which was discussed almost without any ideological pressure, was not raised so far. There is a great deal of literature, different ideas and considerations in recent years üith the problem of "Common Turkic".

Keywords: common turkic, turkic languages, literary language, norm.

¹³ F.üz.f.d.; Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, AMEA-nın Nəsimi adına Dilçilik İnstitutunun böyük elmi işçisi; Bakü/AZERBAYCAN; E-posta: aysel-qerib@hotmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Məlum olduğu kimi, bu gün “ortağ türkcə”, yaxud “bütün türklər üçün ortağ ünsiyyət vasitəsi” adlandırılan problem XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərində “ümumtürk ədəbi dili” yaratmaq ideali kimi meydana çıxmışdır. Əlbəttə, türk dillərinin əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərindəki vəziyyəti ilə indiki vəziyyəti arasındakı fərq nə qədərdirsə, problemin o zamankı xarakteri ilə bu günkü xarakteri arasındakı fərq də təxminən o qədərdir.

XX əsrin əvvəlləri ziyalıların fikirləri

Professor Bəkir Çobanzadə XX əsrin 20-ci illərində “Tərcüman” nəşiri İsmayıl bəy Qaspralının, eləcə də digər “ümumtürk ədəbi dili” tərəfdarlarının cəhdlərini təhlil edərək yazırdı:

“Əcəba, hər hankı bir millətin lisani nöqteyi-nəzərdən bir yeknəsəq lisanı olmuşdur? Və ola bilərmə? Bunu iddia etmək lisan elminin ən bəsit qaydalarına aşına olmamaq deməkdir.

... Lakin lisanın müəyyən bir dövrdəki vəziyyətini qeyd və təsbit edərək onu süni surətdə, yəni məktəblər, mətbuat, teatro, ictimalar, cəmiyyətlər vasitəsilə nəşr etmək (yaymaq-A.Q.) tamamilə başqa bir şeydir” (2,s. 168-169).

B.Çobanzadə türklər üçün “süni ədəbi dil” yaratmağın mümkünlüyünə ona görə inanırdı ki, a) ilk ciddi (və uzun sürən) təcrübələr olmuşdu (bu barədə bax: 2,s. 164-168), b) türk dillərinin, demək olar ki, əksəriyyətinin ədəbi dili ya formalaşmamışdı, ya da yeni dövrün tələblərinə (xüsusilə terminoloji baxımdan) cavab vermirdi, c) maarifin, mədəniyyətin inqilabi bir sürətlə kütləviləşməsi “süni ədəbi dil”in təbliği, yayılıb mənimsənilməsi üçün müəyyən perspektivlər vəd edirdi. Və ona görə də dövrünün milli ruhlu görkəmli türkoğlu “Türk-tatar lisaniyyatına mədxəl”i bu sözlərlə bitirmişdi:

“Əsasən, türk-tatar xalq dilləri bir-birinə yaxın olub yalnız dürlü mədrəsə və dillərdə təhsil görə münəvvər təbəqənin dili bir-birindən ayrı və uzaqdır. Demək ki, arzu edildiyi təqdirdə mədəni bir ədəbiyyata, əsri bir mətbuata və əl-hasil ictimai və iqtisadi həyatın ən böyük təməl və vasitələrindən birisini əldə etməmizə, kəndimizdən başqa, heç bir ciddi maneə yoxdur” (2,s. 173).

Sovet hakimiyyəti illərində “ümumtürk ədəbi dili”

Əlbəttə, sovet hakimiyyətinin ilk illərində, demək olar ki, heç bir ideoloji təzyiq olmadan müzakirə edilən “ümumtürk ədəbi dili” məsələsi çox çəkmədi ki, gündəmdən çıxarıldı. Fikrimizcə, bunun iki əsas səbəbi vardı:

1) nə qədər ciddi, xüsusilə terminoloji problemləri olsa da, türk ədəbi dilləri artıq ən azı ləhcə əsaslarının (ümumxalq danışq dilinin) hər cəhətdən perspektivliyinə görə bir-birindən ayrıldıqlarına görə “ümumi” dil ideyası kütləviləşmədi;

2) hakimiyyət “pantürkizm”in hər cür “təzahürlərinə qarşı amansız mübarizəyə” başladı.

80-ci illərin sonları “ümumtürk ədəbi dili”

Və “ümumtürk ədəbi dili” ideyası fərqli şəkildə bir də 80-ci illərin sonlarında özünü göstərməyə başladı.

Əhməd Bican Ərcilasunun 1989-cu ildə yayınlanmış “Türk Dünyasında dil birliyi məsələsi” alimin “ortağ türkcə” problemi barədəki mövqeyini bütün təfsilatı ilə ortaya qoymayla yanaşı, Türkiyə türkoğliyasının Sovetlər Birliyinin dağılması, sovet türklərinin müstəqillik qazanması ərəfəsində məsələyə baxışının əsaslarını müəyyən edir: təklif yazı birliyinə nail olmaqdan ibarətdir, çünki “Türk dünyasının dil baxımından düşdüyü birinci problem fərqli yazı dillərinə sahib olmasıdır” (4,s. 66).

Məqalə müəllifi yazırdı:

“ Sovetlərdəki türk boyları 1925-30-cu illər arasında latın əlifbasına keçirilmiş, lakin Türkiyə Cümhuriyyətinin də latın əlifbasını qəbul etməsi səbəbindən 1937-1940-cı illər arasında bütün türk boylarına Kiril əlifbası qəbul etdirilmişdir. Ancaq rusların bir növ milli əlifbası olan Kiril əlifbası hər türk boyuna fərqli bir şəkildə uyqulanmış və eyni səs bir-birindən fərqli hərflərlə göstərilmişdir” (4,s. 72).

Və belə bir nəticəyə gəlir:



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

“Ortaq bir yazı dili bütün türk boylarının hürr iradələrilə verəcəkləri qərarla mümkün olacaqdır... İkinci olaraq da bunu söyləyə bilirik: Bu iş çox uzun illər alacaq və addım-addım gerçəkləşəcəkdir. İlk addım yazı dillərindən birinin (yəqin ki, Türkiyə türkcəsinin) bir “üst dil” olaraq mənimsənilməsidir... İkinci addımda bu “üst dil” digər türk yazı dillərindən ünsürlər alaraq zənginləşəcək və daha çox ortaqla halə gələcəkdir. Qənaətinə görə, ... mövcud türk yazı dilləri isə hər biri “alt dil” olaraq uzun müddət davam edəcəkdir” (4,s. 75).

Əlbəttə, bu mülahizələr gələcəkdən çox, keçmiş əsaslanırdı. Və kifayət qədər ağır iqtisadi, ictimai-siyasi şərtlər daxilində öz müstəqilliklərini elan etmiş türk xalqları (dövlətləri) türkçülük ideallarına nə qədər bağlı olsalar (hətta, məsələn, Azərbaycanın təcrübəsində olduğu kimi, müəyyən dövrdə dövlət dilini “türk dili” adlandırsalar) da, XX əsr boyu yaşanmış tarix üzərindən postsovet illərində xətt çəkmək bir də ona görə mümkün olmadı ki, bu, yalnız qeyri-müstəqillik deyil, həm də inkişaf, milli özünüdərkən kütləviləşməsi və müstəqillik uğrunda özünəməxsus bir mübarizə tarixi idi.

Əhməd Bican Ərcilasun 1991-ci ildə yazırdı:

“XIX əsrdə İsmayıl Qaspralı Kırımda “Tərcüman” qəzetini çıxardı, “dildə, fikirdə, işdə birlik” şüarıyla türkcə dilini yaxınlaşdırmaq, birləşdirmək istədi. Onun qəzetini Kazanda, Türkiyədə, Kaşğarda və İstanbulda oxuyub anlayırdılar. Rus şərqşünası İlimski Qaspralıya qarşı çıxdı, onun haqqında çar polisində rapor yazdı. Bəzi türk ziyalıları İlimskinin və Ostroumovun arxasınca getdilər. Türk ləhcələri bir-birindən daha uzaqlaşdı. 1917 inqilabından sonra türk ləhcələri daha da uzaqlaşdı: əlifbaları dəyişdirildi və fərqliləşdirildi” (4,s. 18).

Sonra isə əlavə edirdi ki, “Bu işlər olarkən Rusiyadakı türklər bağımsız, erkin deyildilər, azadlıqları yox idi. Qərarlarını öz iradələri ilə verməmişdilər. Lakin indi zaman dəyişib, özgərdi: artıq türklərin çoxu müstəqil, erkin oldular. Bundan sonra öz qərarlarını özləri verəcəklər...” (4,s. 18-19).

Zahirən doğru olan bu təsəvvür yenə də “bugün”ün deyil, “tarix”in interpretasiyasına dayandığına görə xeyli dərəcədə “idealist” təsir bağışlamaya bilməzdi. Lakin həmin “idealizm” öz müstəqilliklərini əldə etmiş türk xalqlarının milli ruhlu ziyalıları üçün də yad deyildi. Ümumən türk birliyi məfkurəsi total olaraq müdafiə edilirdi, bununla belə, məsələ konkret şəkildə dil birliyi, yaxud “ortaqla türkcə”yə gəldikdə isə, əlbəttə, burada tez qərar qəbul etmək, yaxud dərhal addımlar atmaq elə də asan deyildi. XIX əsrin sonu XX əsrin əvvəllərində meydana çıxmış “dildə, fikirdə, işdə birlik” (İsmayıl bəy Qaspralı) formulu da bütün eyforiyasına baxmayaraq olduqca ümumi, hətta bir qədər də mücərrəd səslənirdi. Orta əsrlərdə “türkcə”nin cəmi-cümlətəni iki ədəbi təzahürü olması faktı da o demək deyildi ki, tarixi geri qaytarmaq və yaxud yenidən orta əsrlərə qayıtmaq lazımdır.

Təbiidir ki, ədəbi dil bütün hallarda “yaradılır”, lakin bunun üçün tarixi şərait, ümumictimai ehtiyac, ən əsası isə üzərində “seçmə və əvəz etmə əməliyyatı” aparmaq üçün canlı ünsiyyət materialı tələb olunur. “Ümumiyyətlə, ədəbi dildən danışılarkən “işlənmiş forma”, norma, normalaşdırma anlayışları daim ön plana çəkilir” (1,s.108). Ona görə də zahirən bu prinsipə düzgün əməl edən ilk konkret təklifi özbək dilçiləri verdilər. Onlar heç bir türk xalqının xatirinə dəyməmək məqsədilə bütün türk dillərindən vahidlər seçib ortaqla türkcə yaratmağın ən doğru yol olacağını göstərməklə kifayətlənməyib bunun mümkünlüyünü təsdiq edən işlər də gördülər.

Lakin bu təcrübə, Türk dünyasında demək olar ki, nə elmi, nə də praktik maraq doğurdu.

Tofiq Hacıyevin “Türklər üçün ortaqla ünsiyyət dili”

Görkəmli türkoloq Tofiq Hacıyevin “Türklər üçün ortaqla ünsiyyət dili” monoqrafiyası hələ ki “ortaqla türkcə” probleminin ən obyektiv təfsirini verən əsərdir. Ə.B.Ərcilasun kimi T.Hacıyev də əvvəl “ümumtürk ədəbi dili” ideyasının tarixini araşdırır. Və göstərir ki, “bu ideya o zaman dirçəldi ki, rus imperiyasındakı türklərbir-birilə ünsiyyətlərini, qarşılıqlı anlaşmalarını itirdilər... İmperiya türk toplumlarını bir-birindən təcrid edir, hər biri ilə təkbaşına öz ünsiyyətini qururdu” (3,s. 10). İsmayıl Qaspralı, Əli bəy Hüseynzadə, Ziya Gökalp kimi türk dünyası mütəfəkkirlərinin məsələyə münasibətini şərh edərkən müəllif “ümumtürk ədəbi dili” axtarıclarının çox tez-tez İstanbul şivəsinə üz tutduqlarını göstərir. Və Ziya Gökalpın “Türkçülüğün əsasları”ndakı fikrini xatırladır: “Türkiyənin milli dili İstanbul türkcəsidir. Ancaq İstanbulda iki türkcə var:



biri danışılan, amma yazılmayan İstanbul ləhcəsi; o biri yazılan, amma danışılmayan Osmanlı dilidir” (3,s. 82).

XIX əsrin sonu –XX əsrin əvvəllərində türk ziyalıları İstanbulun hansı “dil”ini “ortaq türkcə” hesab edirdilər? T.Hacıyev bu suala verilən cavabların (və praktik cəhdlərin) yekcins, yaxud birmənalı olmadığını göstərir. Əslində, Ziya Gökalpın məsələyə münasibətindən (xüsusilə terminologiyanın vəziyyəti ilə bağlı) məlum olur ki, İstanbulun və ümumən Türkiyənin özündə də yeni türk ədəbi dili axtarırların getdiyi bir şəraitdə, məsələn, İ.Qaspralı, yaxud Ə.Hüseynzadə kimi ədiblərin İstanbul şivəsini “ümumtürk ədəbi dili” elan etmələri hələ çıxış yolunun tapılması demək deyildi.

“Türklər üçün ortaq ünsiyyət dili”nin müəllifi problemin tarixində 1926-cı ildə Bakıda keçirilən Birinci Türkoloji qurultayın oynadığı rol üzərində ayrıca dayanaraq yazır:

“F.Köprülüzadə məruzəsində vurğulamır ki, bu gün türklər üçün vahid ədəbi dil yaratmaq lazımdır. Ancaq məruzəsinin adı hay-küysüz, qışqırıqsız öz məzmununu elan edir: “Türk xalqlarında ədəbi dilin inkişafı” deyilir, “Türk xalqlarında ədəbi dillərin inkişafı” deyilmir” (3,s. 97).

T.Hacıyev ümumən Birinci Türkoloji qurultayda “ümumtürk ədəbi dili” məsələsinə xüsusi diqqət verildiyini, problemə dərinlən bələd olan professor Bəkir Çobanzadənin “Türk dillərinin yaxın qohumluğu”, “Elmi terminologiyanın sistemi haqqında” məruzələrində “bir ədəbi dil, bir ədəbi ləhcə bütün türk xalqlarına xidmət göstərə bilər” qənaətinə gəldiyini qeyd edir (3,s. 98-100).

Müəllif yazır:

“... Türk olmayan, ancaq ürəyində türkcə sevgisi olan Aleksandr Nikolayeviç Samoyloviç... söylədi ki, ümumi türk ədəbi dili məsələsinə pessimist yanaşmalıyıq... Türk dillərinə yaxşı bələd olan A.N.Samoyloviç dedi ki, çuvaşca və yaqutcaları çıxarmaqla qalanları ayırı-ayrı dillər yox, bir dilin dialektləri və şivələridir. Bunu böyük professional kürsüdən rəsmi elan etdi: “Başqa dil ailələri ilə müqayisədə türk dilinin dialekt və şivələri o qədər yaxındır ki, hətta slavyan və german qrupları arasında belə yaxınlıq yoxdur” (3,s. 106).

“Türklər üçün ortaq ünsiyyət dili” müəllifi Birinci Türkoloji qurultayın gəldiyi “türklər üçün ümumi ədəbi dil yaratmaq mümkündür” qənaətini müəyyənləşdirdikdən sonra öz mövqeyini kifayət qədər sərt şəkildə bildirir:

“Ümumi ortaq türk ədəbi dili yaratmaq əsla mümkün deyil. Müxtəlif coğrafiyalarda formalaşmış yerli milli dillər şəklində düşmüş türkcələri bir yana qoyub yeni dil hazırlamaq olmaz.

...Bütün bunlarla yanaşı, türklər üçün ümumi ünsiyyət təşkil etmək olar, həm də “olar” demək azdır, bunu mütləq etmək lazımdır...Belə ümumi ünsiyyət dili vəzifəsini bugünkü müstəqil türk dövlətlərindən hər birinin ədəbi dili yerinə yetirməyə qabildir. Ancaq o dil seçilməlidir ki, o dilin sahibi dövlət hamıdan artıq iqtisadi gücə, mədəni imkanlara, beynəlxalq siyasi nüfuzla malikdir. Bu gün bu imkanların sahibi Türkiyə türkcəsidir” (3,s. 107-108).

Əlbəttə, T.Hacıyevin XX əsrin 20-ci illərindəki vəziyyətə bizim günlərin şərtləri mövqeyindən “sərt” münasibəti, əslində, görkəmli mütəxəssisin ümumən üslubu üçün səciyyəvi olan stilistik maneradır. O, yaxşı bilirdi (və kitabında verdiyi müfəssəl təhlillərdən də görünür) ki, “ümumtürk ədəbi dili” yaratmaq cəhdləri XX əsrin 20-ci 30-cu illərində hədəf təşəbbüslər deyildi. Hər şeydən əvvəl ona görə ki, türk dilləri arasındakı fərqlər xüsusilə ədəbi təzahür səviyyələrində indiki qədər çox olmamışdı. XX əsrin sonu-XXI əsrin əvvəllərindən isə bu cür təşəbbüslər, doğrudan da, absurd görünür.

Türkiyə türkcəsinin “ortaq türkcə” rolunu oynaya biləcəyi məsələsinə gəldikdə, T.Hacıyev tamamilə haqlıdır ki, belə bir proses artıq özünün ilk addımlarını atmışdır. Və ona görə də “Türklər üçün ortaq ünsiyyət dili” müəllifinin “Türkiyə türkcəsi yalnız türkiyəlilərin deyil” tezi ilə çıxış etməsi (bax: 3,s. 148-163), əlbəttə, iddialı səslənmədiyi kimi, “Türkiyə türkcəsinin ilətişim dili imkanlarını təmin etmək üçün nələr gərəkdir?” sualına verdiyi cavab da həm elmi-nəzəri, həm də təcrübi baxımlardan əsaslıdır. Və burada T.Hacıyev Türkiyə türkcəsinin türklər üçün ortaq ünsiyyət (ilətişim) dili funksiyasını gücləndirmək üçün aşağıdakılara əməl olunmasını təklif edir:

- 1) eyni səsin eyni hərflə işarələndiyi vahid əlifbaya nail olmaq;
- 2) imla (orfoqrafiya) prinsiplərini uyğunlaşdırmaq, yaxud unifikasiya etmək;
- 3) bütün türk dilləri üçün ortaq terminoloji baza yaradaraq onun işləkliyini təmin etmək;



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

- 4) bütün türk respublikalarının orta məktəblərində Türkiyə türkcəsini “azacıq saatlarla” tədris etmək;
- 5) Türkiyənin televiziya kanallarında Türkiyə türkcəsi ilə digər türkcələrin fərqli sözlərini paralel işlətməyə çalışmaq (“təxminən 150-200 işlək sözün sinonimini işlətmək yolu ilə doğu və batı türkcələri arasında anlaşmaya nail olmaq olar”);
- 6) “Türkiyə türkcəsi də o biri türkcələrə doğru bir addım atmalıdır”, yəni o sözlər ki Türkiyə türkcəsində yabançıdır, digər türk dillərindəki müvafiq milli sözlərlə əvəz edilməlidir;
- 7) “süni söz yaradıcılığı dayandırılmalıdır”;
- 8) Türkiyə türkcəsində vaxtilə işlənilib sonradan çıxarılan sözlər süni yaradılanlarla paralel işlənməlidir, “başqa türklərin anlaması üçün bu, zəruridir”;
- 9) “yabançı qrammatikanın qarşısı qətiyyətlə alınmalıdır”;
- 10) “söz sonunda olan saitə diqqət yetirilməli: qəzetə > qəzet, banka > bank... və s. (3, s. 237-238).

NƏTİCƏ

“Ortaq türkcə” problemi ilə son illər ortaya çıxmış külli miqdarda ədəbiyyatın – müxtəlif fikir və mülahizələrin təhlili belə bir ümumiləşdirmə aparmağa imkan verir ki, a) XIX əsrin sonu-XX əsrin əvvəllərindəki vəziyyət tamamilə fərqli olduğuna görə müasir türk ədəbi dillərini “alt dil” elan edib hər hansı bir orta q “üst dil” yaratmaq ideyası özünü doğrultmur; b) türklər üçün orta q bir ünsiyyət dili müəyyənləşdirmək fikri heç də təsadüfi, yaxud qeyri-mümkün olmayıb ciddi etnokulturoloji əsaslara malikdir; c) belə bir ünsiyyət vasitəsi funksiyasını linqvistik, mədəni və siyasi baxımdan bir çox səbəblərə görə Türkiyə türkcəsi öz üzərinə götürməkdədir.

ƏDƏBİYYAT

1. Axundov A. Ümumi dilçilik, Bakı, “Şərq-Qərb”, 2011, 280 s.
2. Çobanzadə B. Türk-tatar lisanıyyatına mədxəl, Bakı, “Aspoliqraf”, 2006, 180 s. Nəşrə hazırlayan Nuriyə Novruzova.
3. Hacıyev T. Türklər üçün orta q ünsiyyət dili, Bakı, “Təhsil”nəş., 2013, 248 s.
4. Ercilasun A.B. Türk Dünyası Üzerine İncelemeler, Ankara, Akçağ Yayınları, 1993, 311 s.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(8)

Dr. Öğr. Üyesi Bünyamin SARIKAYA¹⁴
TÜRKÇE ÖĞRETMENİ ADAYLARININ YÜRÜTÜCÜ BİLİŞ BECERİLERİNİN ÇEŞİTLİ
DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF EXECUTIVE COGNITIVE SKILLS OF PROSPECTIVE TURKISH
TEACHERS IN TERMS OF VARIOUS VARIABLES

ÖZ

Bu çalışmada amaç Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerini çeşitli değişkenler açısından incelemektir. Araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerini belirlemek amacıyla Altındağ (2008) tarafından geliştirilen ve 30 maddeden oluşan “Yürütücü Biliş Becerileri Ölçeği” ve “Kişisel Bilgi Formu” kullanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu 5 farklı devlet üniversitesinde öğrenim gören 257 Türkçe öğretmeni adayını oluşturmaktadır. Araştırmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır.

Çalışmada veriler 2018-2019 eğitim - öğretim yılı güz döneminde toplanmış ve bir istatistik programı ile analiz edilmiştir. Analizler sonucunda Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerinin “yüksek düzeyde” olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri, öğrenim görülen sınıf düzeyi ve mezun olunan lise değişkenlerinde anlamlı farklılık göstermezken cinsiyet değişkeninde anlamlı farklılık göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Biliş, yürütücü biliş, Türkçe öğretmeni adayını.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the executive cognitive skills of prospective Turkish teachers in terms of various variables. In order to determine the cognitive skills of prospective Turkish teachers, “Executive Cognitive Skill Scale” and “Personal Information Form”, developed by Altındağ (2008) and consisting of 30 items, were used. The study group consisted of 257 prospective Turkish teachers studying at 5 different state universities. Relational screening model was used in the study.

The data were collected in the fall semester of 2018-2019 academic year and analyzed through a statistical program. As a result of the analyses, it was found that the executive cognitive skills of prospective Turkish teachers were “at high level”. In addition, there was no significant difference in the executive cognitive skills of the prospective Turkish teachers in the grade level and the high school graduated from while there was significant difference in the gender variable.

Keywords: Cognition, executive cognition, prospective Turkish teachers.

¹⁴ Muş Alparslan Üniversitesi; Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ABD, Muş/TÜRKİYE; E-posta: b.sarikaya@alparslan.edu.tr



GİRİŞ

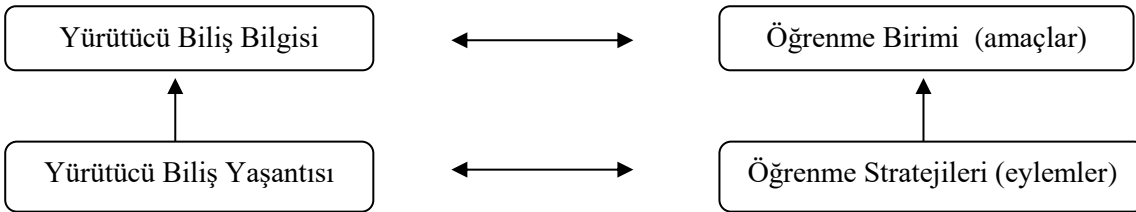
Eğitimde bilinçli ve ne istediğini bilen bireylerin yetiştirilmesi ancak öğrencilerin kendi becerilerinin farkındalığı ile mümkündür. Bu becerilerin geliştirilmesi ve istenilen başarının sağlanması öğrencilerin düşünme yeteneklerinin geliştirilmesi ile kazanılmaktadır. Düşünme yetenekleri gelişen bireylerin kendi öğrenmelerini de gerçekleştirmeleri daha kolay olmaktadır (Doğan, 2013: 7). Bireylerin kendi öğrenmelerini gerçekleştiren ve bunu kontrol altında tutmasını sağlayan temel becerilerden biri yürütücü biliş özellikleridir.

Yürütücü biliş, Flavell ve arkadaşları tarafından bireylerin bellek süreçlerine yönelik 1970 yılında yaptıkları bir çalışma sonunda ortaya çıkmış bir kavramdır (Altındağ, 2008: 6). Flavell ve arkadaşları bu kavramla ilgili ilk olarak çocuklar hakkında çalışmışlardır. Alanyazında yürütücü biliş kavramının birçok tanımı yapılmıştır. Farklı alanlarda çalışan araştırmacıların öne sürdüğü çok sayıda farklı tanımlamalar bulunmaktadır.

Inoue (2000) yürütücü biliş becerilerini, 5 ila 7 yaşından itibaren gelişmeye başlayan ve öğrenim düzeyi arttıkça bu gelişimin devam ettiği bir süreç olarak tanımlamaktadır. Yürütücü biliş kavramını ilk kullanan araştırmacı olan Flavell (1981; akt. Altındağ, 2008) bu kavramı her türlü bilişsel girişimi meydana getiren ya da bilişsel girişimleri düzenleyen bilgi veya biliş olarak tanımlamaktadır. Ülkemizde bu kavramla ilgili ciddi çalışmalar yapmış olan Senemoğlu'na (2007: 336) göre ise yürütücü biliş, “genel olarak bireyin kendi biliş sistemi, yapısı, çalışması hakkındaki bilgisi, diğer bir deyişle, bireyin kendi biliş yapısı ve öğrenme özelliklerinin farkında olması ve bilişsel süreçlerini izleyip düzenleyebilmesi” özelliğidir. Bu tanımlamalardan anlaşıldığı üzere yürütücü biliş becerileri, öğrenme ve öğretme sırasında kullanılan üst düzey düşünme becerisidir.

Yürütücü biliş konusunda çalışan araştırmacılardan biri de Mayer'dir. Mayer'e (2003) göre yürütücü biliş, bireyin bilişsel süreçlerinin bilgisi ve bu süreçlerin farkında olmasıdır. Yürütücü biliş düşünme hakkında düşünmedir (Blakey ve Spence, 1990; Livingston, 1997; Rickey ve Stacy, 2000). Başka bir tanımda ise yürütücü biliş, kişinin sahip olduğu düşünceleri, düşünme süreçleri ile ilgili bilgi ve düşüncelerini ifade etmesidir (Fortunato vd, 1991). Yürütücü biliş kavramını örnekle açıklamak gerekirse bir bireyin herhangi bir problemi düşünürken, “bütün alternatifleri göz önünde bulundurmalıyım” kaygısı içinde olması buna örnek gösterilebilir (Welton & Mallan 1999: akt. Ektem 2007).

Yürütücü biliş becerisi birkaç faktörden ve bu faktörlerin birleşmesinden oluşmaktadır. Flavell (akt. Senemoğlu, 2007)'e göre bireyin kendi bilişsel etkinliklerini düzenlemesi; yürütücü biliş bilgisi, yürütücü biliş yaşantısı, öğrenme birimi ve öğrenme stratejileri öğelerinin etkileşiminin sonucu oluşmaktadır. Senemoğlu (2007) bu ilişkiyi aşağıda daha açıklayıcı bir şekilde ortaya koymuştur:



Şekil 1. Bireyin Öğrenme Etkinliklerini Düzenlemesi ile İlgili Faktörler (Senemoğlu, 2007: 338)

Birey, belli bir öğrenme birimine yönelik hedeflere ulaşmak için, yürütücü biliş yaşantılarına dayalı olarak edindiği yürütücü biliş bilgisi ışığında hangi stratejinin etkili olacağına karar verir ve bu strateji uygulamaya başlar. Uygulama bitiminde amaçlara ulaşırsa yürütücü biliş bilgisi doğrulanır. Amaçlara ulaşamadığında yeni kazanılan yürütücü biliş yaşantıları ışığında yürütücü biliş bilgisi yeniden düzenlenir. Kullandığı stratejinin amacına ulaşmadığını anlar ve yeni bir stratejiyi denemeye başlar. Bu ilişki sonucunda, birey ne kadar çok yürütücü biliş yaşantısı kazanırsa, yürütücü biliş becerisi veya hangi durumda hangi stratejiyi kullanarak amaca ulaşacağına doğru karar verme olasılığı artar. Böylece kendi öğrenmesini kendi düzenleyebilen etkili öğrenci haline gelebilir (Senemoğlu, 2007: 338). Bu durum onun kendi yürütücü biliş becerilerini geliştirdiğini göstermektedir.



Yürütücü biliş kavramı alanyazında “üst biliş”, “metabiliş” ve “bilişin bilişi” gibi farklı şekillerde de tanımlanmıştır. Bu kavramları birbirinin yerine kullanan çok sayıda araştırmacı da bulunmaktadır. Bu araştırmacılardan biri de Livingstone’dur. Livingstone (2003) bu kavramı üst düzey düşünme kavramının yerine kullanmıştır. Ona göre yürütücü biliş, öğrenme sırasında kullanılan bilişsel süreçlerin aktif kontrolünü sağlayan üst düzey düşünme becerisiyle aynıdır. Altındağ (2008) ise yürütücü biliş ve zekâ kavramlarını ilişkilendirmektedir. Günlük yaşamda, yürütücü biliş etkinlikleriyle her gün karşılaşmaktayız. Yürütücü biliş bizim başarılı öğrenenler olmamıza yardımcı olur ve zekâyla yakından ilişkilidir. Bunun yanı sıra verilen bir göreve nasıl yaklaşacağını planlama, o görevi anlama ve öğrenme gereksinimlerini izleme ve görevi tamamlamaya doğru ilerlemeyi değerlendirme ya da ortaya çıkan yeni durumlara göre görevde değişiklik yapma yürütücü biliş ile ilgilidir.

Yürütücü biliş kavramı ve yürütücü biliş becerileri farklı alanlarda çalışan birçok araştırmacı tarafından farklı şekillerde tanımlanmış ve çeşitli unsurlara ayrılmıştır. Yürütücü biliş alanında araştırma yapan önemli araştırmacıların bu kavramla ilgili tanım ve sınıflandırmaları Tablo 1’de verilmiştir. Her bir araştırmacının tanımı ve unsurlarının ayrı ayrı verilmesi yerine bu yöntemle karar verilmiştir.

Tablo 1: Yürütücü Biliş Alanında Çalışan Önemli Araştırmacıların Yürütücü Biliş Tanımları

Araştırmacı	Çalışma Alanı	Tanım: Unsurlar ve Alt-ölçek veya Süreçler
Flavell (1976)	Öz-düzenleme	2 unsur: Biliş bilgisi; kişi değişkenleri, görev değişkenleri ve strateji değişkenleri. Bilişin düzenlenmesi; bireyin amaca ulaşmak için kullandığı mekanizmalar.
Brown (1978)	Sözel İfadeler	2 unsur: Biliş bilgisi; bireyin kendi düşünmesine ilişkin sahip olduğu sabit ve açıklanabilir, sıklıkla yanılabilir bilgi. Bilişin düzenlenmesi; planlama ve izleme aktivitelerini ve çıktıları kontrol etmeyi içerir.
Borkowski (1990)	Okuma	3 unsur: Özel strateji bilgisi, üst bellek kazanma süreçleri ve genel strateji bilgisi.
Osman ve Hannifin (1990)	Yönetici Kontrol	2 unsur: Biliş bilgisi; teorik, işlemsel ve durumsal bilgiyi içerir. Bilişin düzenlenmesi; bireyin sahip olduğu bilgiyi nasıl düzenleyeceğine yönelik aktiviteler.
Schraw ve Dennison (1994)	Yönetici Kontrol	2 unsur: Biliş bilgisi; açıklayıcı bilgi, işlemsel bilgi ve durumsal bilgi. Bilişin düzenlenmesi; planlama, bilgi yönetme, kavramı yönetme, hatayı ayıklama stratejileri ve değerlendirme.
Wellman (1985)	Öz-düzenleme	Tam bir yürütücü biliş teorisini 5 süreç oluşturur: Var olma, belirgin süreçler, bütünleştirme, değişkenler ve bilişsel izleme.
Zimmerman (1986)	Öz-düzenleme	Yürütücü biliş öz-düzenlenmiş öğrenmenin üç unsurundan birisidir. Bu üç unsur öğrenmede (a) yürütücü biliş unsurları, (b) motivasyonel unsurlar ve (c) davranışsal unsurlardır.

Kaynak: (Moore, 1999, Aktaran: Akın, 2006)

Yürütücü biliş bireylerin;



- Kendi öğrenmesinin ve bellek kapasitesinin sınırlarını bilmesi,
- Belirli bir sürede ne kadar öğrenebileceğini bilmesi,
- Hangi öğrenme stratejilerinin etkili hangilerinin etkisiz olduğunu öğrenmesi,
- Öğrenme sırasında başarılı olacağını düşündüğü bir yaklaşımı planlaması,
- Yeni materyalleri işleme ve öğrenmede etkili öğrenme stratejilerini kullanması,
- Kendi bilgisini ve kavramasını izlemesi, başka bir ifadeyle bilgiyi ne zaman öğrendiğini ya da öğrenmediğini bilmesini içermektedir (Hall, 2001).

Yürütücü biliş becerisine sahip olan ve olmayan öğrenciler arasında çeşitli farklılıklar bulunmaktadır. Carrell, Gajdusek ve Wise' nin (1998) yaptıkları bir araştırmaya göre yürütücü biliş stratejilerine sahip öğrenciler, sahip olmayan öğrencilere göre daha stratejik düşünebilmekte ve daha başarılı özellikler gösterebilmektedir. Çalışkan (2010) öğrenme sürecinde yürütücü biliş bilgisine sahip ve bu bilgiye dayanarak yürütücü biliş becerilerini kullanabilen öğrencilerin etkili öğrenmeyi daha rahat gerçekleştirebildiklerini ve dolayısıyla daha başarılı olduklarını belirtmektedir. Senemoğlu'na göre (1997) ise öğrencilerin başarı gösterebilmeleri için kendi öğrenme yöntemlerini bilmeleri ve kendi öğrenmelerini yönetebilmeleri gerekmektedir. Bununla birlikte öğrencilere, öğrenme ve çalışma stratejilerinin ilkökul çağından itibaren öğretilmesi gerekir.

Biliş ve yürütücü biliş kavramlarının karışmaması ve aralarındaki farkın bilinmesinde yarar vardır. Senemoğlu (2007: 336) biliş ve yürütücü biliş arasındaki farkı "biliş, herhangi bir şeyin farkında olma, onu anlama iken yürütücü biliş, herhangi bir şeyi öğrenmeye, anlamaya ek olarak onu nasıl öğrendiğinin de farkında olma, nasıl öğrendiğini bilmedir" biçiminde açıklamaktadır.

Araştırmanın Amacı

Yürütücü biliş becerileri öğrencilere çok erken yaşlarda kazandırılmalıdır. Öğrencilerin böylece kendilerini tanımaları ve kendi öğrenmelerini en iyi şekilde bilmeleri sağlanmış olur. Öğrencilerin yürütücü biliş becerilerini geliştirecek olanlardan biri de öğretmenlerdir. Öğretmenlerin de bu becerileri aktarma ve bilme durumları üniversitede aldıkları eğitimler ışığında gelişmektedir. Bu bağlamda çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi amaçlanmıştır. İlgili değişkenler alanyazında bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalar ışığında belirlenmiştir. Bu amaç doğrultusunda çalışmada aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır:

1. Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri ne düzeydedir?
2. Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre anlamlı değişiklik gösteriyor mu?
3. Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri cinsiyete göre anlamlı değişiklik gösteriyor mu?
4. Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri mezun oldukları lise türlerine göre anlamlı değişiklik gösteriyor mu?

YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve güvenilirliği, verilerin istatistiksel analizleri yer almaktadır.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi amaçlandığından araştırma ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Wood ve Brink'e göre (1998) ilişkisel tarama modelleri iki ve daha fazla sayıdaki bağımlı ve bağımsız değişken arasında birlikte değişimin varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri bağımlı değişken, Türkçe öğretmeni adaylarının cinsiyeti, öğrenim gördükleri sınıf düzeyi ve mezun oldukları lise türü ise bağımsız değişkenler olarak incelenmiştir.



Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 5 farklı devlet üniversitesi Türkçe öğretmenliği bölümünde öğrenim gören 257 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan Türkçe öğretmeni adaylarının 94'ü birinci sınıf (%36,6), 45'i ikinci sınıf (%17,5), 38'i üçüncü sınıf (%14,8), 80'i ise dördüncü sınıf (%31,1) öğrencisidir. Öğrencilerin cinsiyet dağılımına göre 166'sı kız (%64,6), 91'i (%35,4) ise erkektir.

Veri Toplama Aracı

Araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerini ölçmek amacıyla Altındağ (2008) tarafından geliştirilen ve tek boyutlu bir yapıya sahip “Yürütücü Biliş Becerileri Ölçeği” kullanılmıştır. Ölçek 30 maddeden oluşmaktadır. Bu maddelerden 7'si olumsuz 23'ü ise olumludur. Ölçek, likert tipinde olup olumlu ifadeler için 5-4-3-2-1, olumsuz ifadeler için 1-2-3-4-5 biçiminde ters puanlanmıştır.

Yürütücü Biliş Becerileri ölçeğinden elde edilebilecek en düşük puan 30, en yüksek puan ise 150'dir. Puanın yüksek olması Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerinin yüksek olduğunu gösterir. Altındağ (2008) ölçeğin tamamına ait Cronbach alpha değerini .94 olarak hesaplamıştır. Bu çalışmanın verileri ile yeniden hesaplanan Cronbach alpha değeri ise .92 olarak belirlenmiştir. Bu sonuçlar ölçeğin güvenilir olduğunu göstermektedir.

Yürütücü Biliş Becerileri ölçeğinin yanı sıra Türkçe öğretmeni adaylarının cinsiyetlerini, sınıf düzeylerini ve mezun oldukları lise türlerini belirlemeye yönelik soruların yer aldığı “Kişisel Bilgiler Formu” da kullanılmıştır.

Verilerin İstatistiksel Analizi

Araştırmada elde edilen veriler bir istatistik programı kullanılarak analiz edilmiştir. Verilerin değerlendirilmesinde tanımlayıcı istatistiksel yöntemleri olarak sayı, yüzde, ortalama, standart sapma kullanılmıştır. İki bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında t-testi, ikiden fazla bağımsız grup arasında niceliksel sürekli verilerin karşılaştırılmasında Tek yönlü (One way) Anova testi kullanılmıştır. Anova testi sonrasında farklılıkları belirlemek üzere tamamlayıcı post-hoc analizi olarak Scheffe testi kullanılmıştır. Elde edilen veriler .05 anlamlılık düzeyinde test edilmiştir.

BULGULAR

Bu bölümde çalışmanın temel problemi ve alt problemlerine yönelik ulaşılan bulgulara yer verilmiştir. Bulgular alt başlıklar biçiminde tablolaştırılıp yorumlanmıştır.

Tablo 2: Türkçe Öğretmeni Adaylarının Tanımlayıcı Özelliklerinin Dağılımı

Tablolar	Gruplar	Frekans (f)	Yüzde (%)
Sınıf	1	94	36,6
	2	45	17,5
	3	38	14,8
	4	80	31,1
	Toplam	257	100,0
Cinsiyet	Kız	166	64,6
	Erkek	91	35,4
	Toplam	257	100,0
Mezun Olunan Lise	Genel Lise	52	20,2
	Anadolu Lisesi	101	39,3
	Öğretmen Lisesi	26	10,1
	Meslek Lisesi	63	24,5
	Diğer Liseler	15	5,8
	Toplam	257	100,0



Çalışmada yer alan Türkçe öğretmen adaylarının öğrenim gördükleri sınıflara göre 94'ü (%36,6) 1., 45'i (%17,5) 2., 38'i (%14,8) 3. ve 80'i (%31,1) 4. sınıf olarak dağılmaktadır. Türkçe öğretmeni adaylarının cinsiyete göre 166'sı (%64,6) kız, 91'i (%35,4) erkek olarak dağılmaktadır. Türkçe öğretmeni adayları mezun olunan liseye göre 52'si (%20,2) genel lise, 101'i (%39,3) Anadolu lisesi, 26'sı (%10,1) öğretmen lisesi, 63'ü (%24,5) meslek lisesi, 15'i (%5,8) ise diğer liseler (sağlık meslek lisesi, sosyal bilimler lisesi vb.) olarak dağılmaktadır.

Alt Problem 1'e Ait Bulgular

Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri düzeyleri Tablo 3'te verilmiştir:

Tablo 3: Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yürütücü Biliş Becerileri Puan Ortalaması

	N	Ort	Ss	Min.	Max.
Yürütücü Biliş Becerisi	257	116,315	15,776	43,000	150,000

Yürütücü Biliş Becerileri ölçeğinden en düşük 30; en yüksek ise 150 puan alınabilmektedir. Ölçekten alınan puanın yükselmesi yürütücü biliş becerisinin arttığını göstermektedir. Türkçe öğretmeni adaylarının ortalama biliş becerileri puanları 116,315'tir. Bu puan Türkçe öğretmeni adaylarında yüksek düzey yürütücü biliş becerisi olduğunu göstermektedir.

Alt Problem 2'e Ait Bulgular

Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerinin öğrenim gördükleri sınıf değişkenine göre düzeyleri Tablo 4'te verilmiştir:

Tablo 4: Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yürütücü Biliş Becerilerinin Öğrenim Gördükleri Sınıfa Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
Yürütücü Biliş Becerisi	1	94	115,011	15,997	0,347	0,792
	2	45	116,711	16,152		
	3	38	117,316	12,715		
	4	80	117,150	16,760		

Tablo 4 incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri öğrenim gördükleri sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Birinci sınıfta öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş beceri puanları $\bar{X} = 115,011$; ikinci sınıfta öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş beceri puanları $\bar{X} = 116,711$; üçüncü sınıfta öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş beceri puanları $\bar{X} = 117,316$; dördüncü sınıfta öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş beceri puanları ise $\bar{X} = 117,150$ 'dir. Puanların birbirine çok yakın olduğu ve anlamlı farkın oluşmadığı görülmektedir.

Alt Problem 3'e Ait Bulgular

Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerinin cinsiyet değişkenine göre düzeyleri Tablo 5'te verilmiştir:

Tablo 5: Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yürütücü Biliş Becerisinin Cinsiyete Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	t	p
Yürütücü Biliş Becerisi	Kız	166	118,482	13,886	3,021	0,006
	Erkek	91	112,363	18,164		

Tablo 5'e göre Türkçe öğretmeni adaylarının cinsiyet değişkenine göre yürütücü biliş becerisi puanları anlamlı farklılık göstermektedir ($t_{(255)}=3.021$; $p=0.006<0,05$). Kız öğrencilerin yürütücü biliş becerisi puanları



(\bar{X} =118,482), erkek öğrencilerin yürütücü biliş becerisi puanlarından (\bar{X} =112,363) yüksek bulunmuştur. Bu durum anlamlı farkın oluştuğunu göstermektedir.

Alt Problem 4'e Ait Bulgular

Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerinin mezun olunan lise türü değişkenine göre düzeyleri Tablo 6'da verilmiştir:

Tablo 6: Türkçe Öğretmeni Adaylarının Yürütücü Biliş Becerilerinin Mezun Olunan Lise Türüne Göre Ortalamaları

	Grup	N	Ort	Ss	F	p
Yürütücü Biliş Becerisi	Genel	52	114,750	17,350	0,717	0,581
	Lise					
	Anadolu	101	115,822	15,824		
	Lisesi					
	Öğretmen	26	115,154	12,155		
	Lisesi					
	Meslek	63	119,159	15,408		
	Lisesi					
	Diğer	15	115,133	17,299		
	Liseler					

Tablo 6 incelendiğinde Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerisi puanları mezun olunan lise türü değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir ($p>0.05$). Genel lise türünden mezun Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerisi puanları \bar{X} =114,750; Anadolu lisesi mezunu Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerisi puanları \bar{X} =115,822; öğretmen lisesi mezunu Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerisi puanları \bar{X} =115,154; meslek lisesi mezunu Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerisi puanları \bar{X} =119,159 ve diğer lise türlerinden mezun olan Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerisi puanları \bar{X} =115,133'tür. Puanların birbirine yakın olduğu ve anlamlı farkın oluşmadığı görülmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının ortalama biliş becerileri puanları 116,315'tür. Bu puan Türkçe öğretmeni adaylarında "yüksek düzey" yürütücü biliş becerisi olduğunu göstermektedir.

Araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri öğrenim gördükleri sınıf düzeylerine göre ele alınmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileri öğrenim gördükleri sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermemektedir. Yürütücü biliş becerileri puanları sınıf düzeyine göre birbirine çok yakındır. Birinci sınıftan dördüncü sınıfa doğru bir puan yükselmesi olsa da anlamlı fark bulunamamıştır. Berkant, Ermeydan ve Bedir'in (2018: 3428) yaptığı çalışmada eğitim fakültesi öğrencilerinin yürütücü biliş becerileri sınıf değişkenine göre anlamlı farklılık göstermiştir. Ayrıca çalışmalarında sınıf düzeyi arttıkça yürütücü biliş becerilerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Altındağ (2008) sınıf öğretmenliği ile fen ve matematik alanlar eğitimi bölümü birinci ve dördüncü sınıf öğrencilerinin yürütücü biliş puanlarını incelediği çalışmasında arasında dördüncü sınıf öğrencileri lehine anlamlı fark bulmuştur. Özbey ve Şahin (2018: 667) tarafından birinci ve ikinci sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının eleştirel düşünce eğilimleri ve yürütücü biliş düzeylerinin incelendiği araştırmada öğretmen adaylarının yürütücü biliş düzeylerinde sınıf değişkenine göre anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Ayrıca çalışmada ikinci sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının yürütücü biliş puanları daha yüksek bulunmuştur. Yapılan diğer çalışmalarda da (Memnun ve Akkaya, 2009; Güzel, 2011) öğretmen adaylarının sınıf düzeyi arttıkça yürütücü biliş becerilerinin de geliştiği sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının sınıf düzeyleri arttıkça yürütücü



biliş becerileri puanlarının da yükselmesi yaş, gelişimsel özellikler, problem çözme becerisinin gelişmesi, mantıksal düşünme vb. etkenlere bağlanabilir.

Araştırmada ulaşılan başka bir sonuç ise cinsiyet değişkeninin öğretmen adaylarının yürütücü biliş becerileri üzerinde etkili olduğudur. Bu sonuca göre kız öğrencilerin yürütücü biliş becerileri erkek öğrencilerin yürütücü biliş becerilerinden yüksektir. Kız öğrencilerin kendi öğrenmelerinin farkında olması, düzenleyip planlaması ve kontrol etmesi erkek öğrencilerden daha yüksektir. Altındağ (2008) da çalışmasında benzer sonuca ulaşmıştır. Aynı araştırmaya göre eğitim fakültesi öğrencilerinin yürütücü biliş becerileri arasında kız öğrenciler lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Özbey ve Şahin'in (2018: 666) çalışmasında kız öğrencilerin yürütücü biliş becerileri puanları erkek öğrencilerin yürütücü biliş becerileri puanlarından yüksek bulunmuştur. Tuncer, Berkant, Bilgin ve Tanaş'ın (2016) meslek yüksekokulu öğrencilerinin üst biliş düşünme becerilerini inceledikleri çalışmada kız öğrencilerin lehine anlamlı farklılık bulunmuştur. Akın ve Çeçen'in (2014) ortaokul öğrencilerinin okuma stratejileri üstbilişsel farkındalık düzeylerini değerlendirdiği çalışmada cinsiyete göre okuma stratejileri üstbilişsel farkındalık düzeyleri istatistiksel olarak kız öğrenciler lehine anlamlı bir farklılık göstermiştir. Dilci ve Kaya (2012) ilköğretim dördüncü ve beşinci sınıflarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeylerini çeşitli değişkenler açısından inceledikleri çalışmalarında kadın öğretmenlerin üstbilişsel farkındalık düzeylerinin erkek öğretmenlerin üstbilişsel farkındalık düzeylerinden daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Berkant, Ermeydan ve Bedir'in (2018: 3428) çalışmalarında cinsiyete göre anlamlı fark bulunmasa da kızların yürütücü biliş becerisi puanları erkek öğrencilerin puanlarından yüksek bulunmuştur. Kana (2015: 70) Türkçe öğretmeni adayları ile yaptığı çalışmada kız öğrencilerin üstbiliş farkındalık düzeylerinin erkek öğrencilerden daha yüksek olduğunu tespit etmiştir.

Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerilerinde mezun oldukları lise türü değişkenine göre anlamlı farklılık yoktur. Genel lise, Anadolu lisesi, öğretmen lisesi, meslek lisesi ve diğer lise türlerinden mezun olan öğrencilerin puanları birbirine yakındır. Yürütücü biliş puanları en düşük olanlar genel lise mezunlarıdır. Berkant, Ermeydan ve Bedir'in (2018: 3430) çalışmasında mezun olunan lise türü ile yürütücü biliş becerileri arasında anlamlı bir ilişki bulunmamıştır. Özbey ve Şahin'in (2018: 667) çalışmasında da öğretmen adaylarının yürütücü biliş puanlarında mezun olunan okul türüne göre anlamlı farklılık tespit edilmemiştir. Alanyazında yürütücü biliş becerisi ile mezun olunan okul türü değişkeni arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı diğer çalışmalar da (Adıgüzel ve Orhan,2017; Demirel, Aşkın ve Yağcı, 2015; Özsoy ve Günindi, 2011; Sarpkaya, Arık ve Kaplan, 2011) bulgulanmıştır. Kana (2015: 73) Türkçe öğretmeni adaylarıyla yaptığı çalışmada Anadolu öğretmen lisesi mezunu öğrencilerin düz lise mezunu öğrencilerine göre daha bilişsel tercih yaptıklarını tespit etmiştir. Tuncer ve Kaysi (2013) ise öğretmen adaylarının üst biliş düşünme becerileri arasında öğrenim gördükleri üniversiteye göre anlamlı düzeyde bir fark olmadığını belirlemiştir.

Çalışmada ulaşılan sonuçlar ışığında eğitimi fakültesi derslerinde ve etkinliklerinde öğretmen adaylarının yürütücü biliş becerilerini arttıracak çalışmalara daha fazla yer verilmelidir. Diğer fakültelerde öğrenim gören öğrencilerin de yürütücü biliş becerileri tespit edilmeli ve eğitim fakültesi öğrencileriyle karşılaştırılmalıdır. Türkçe öğretmeni adaylarının yürütücü biliş becerileriyle üst düzey düşünme becerileri arasındaki ilişki de ele alınabilir.

KAYNAKÇA

1. Adıgüzel, A. ve Orhan, A. (2017). Öğrencilerin üstbiliş beceri düzeyleri ile İngilizce dersine ilişkin akademik başarıları arasındaki ilişki. *Ihlara Eğitim ve Araştırma Dergisi* 2(1), s. 05-14
2. Akın, A. (2006). *Başarı amaç oryantasyonları ile biliş ötesi farkındalık, ebeveyn tutumları ve akademik başarı arasındaki ilişkiler*. Yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
3. Akın, E. ve Çeçen, M.A. (2014). Ortaokul öğrencilerinin okuma stratejileri üstbilişsel farkındalık düzeylerinin değerlendirilmesi (Muş-Bulanık örneği). *Turkish Studies*, 9(8) , s. 91-110.



4. Altındağ, M. (2008). Hacettepe üniversitesi eğitim fakültesi öğrencilerinin yürütücü biliş becerileri. (Yayımlanmış Yüksek lisans tezi.) Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
5. Berkant, H.G., Ermeydan, Z. ve Bedir, G. (2018). Eğitim fakültesi öğrencilerinin yürütücü biliş becerilerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *SSS Journal*, 4 (21), s. 3424-3433.
6. Blakey, E., & Spence, S. (1990). *Developing metacognition*. Web: <http://www.vtaide.com/png/ERIC/Metacognition.htm> 12.Aralık.2018'de alınmıştır.
7. Carrell, P. L., Gajdusek, L., & Wise, T. (1998). Metacognition and EFL/ESL reading. *Instructional Science*, 26, 97-112.
8. Çalışkan, M. (2010). Öğrenme stratejileri öğretiminin yürütücü biliş bilgisine, yürütücü biliş becerilerini kullanmaya ve başarıya etkisi. (Yayımlanmış Doktora Tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
9. Demirel, M., Aşkın, İ., and Yağcı, E. (2015). An investigation of teacher candidates' metacognitive skills. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174, s. 1521-1528.
10. Dilci, T., ve Kaya, S. (2012). 4 ve 5. sınıflarda görev yapan sınıf öğretmenlerinin üstbilişsel farkındalık düzeylerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 27, 247-267.
11. Doğan, (2013). Üstbiliş ve üstbilişe dayalı öğretim. *Middle Eastern & African Journal of Educational Research. Issue 3*, s. 6-20.
12. Ektem, I. S. (2007). *İlköğretim 5. sınıf matematik dersinde uygulanan yürütücü biliş stratejilerinin öğrenci erişimi ve tutumlarına etkisi*. Yayımlanmış doktora tezi. Selçuk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
13. Flavell, J. H. (1981). Cognitive monitoring. W.P. Dickson (Ed.). *Children's oral communication skills* (s. 35-60). New York: Academic Press, Inc.
14. Güzel, A. (2011). Rehberlik ve psikolojik danışmanlık öğrencilerinin bilişüstü becerilerinin çeşitli değişkenler bakımından karşılaştırılması ve empati eğilimleri ile olan ilişkisinin incelenmesi. (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
15. Hall, C. W. (2001). A measure of executive processing skills in college students. *College Student Journal*, 35 (3), 442-450. Erişim: 24 Nisan 2018. Academic Search Complete.
16. Inoue, Y. (2000). *Learning and cognitive theory applied to education* [Rapor]. http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/16/b8/08.pdf Erişim: 18.12.2018.
17. Kana, F. (2015). Türkçe öğretmeni adaylarının üstbiliş farkındalık düzeyleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 3(17), s. 66-81.
18. Livingston, J. A. (1997). Metacognition an overview. Web: <http://www.gse.buffalo.edu/fas/shuell/cep564/Metacog.htm> 20 Aralık 2018'de alınmıştır.
19. Livingston, J. A. (2003). *Metacognition an overview*. (Rapor). Erişim:20 Aralık 2018.http://www.eric.ed.gov/ERICDocs/data/ericdocs2sql/content_storage_01/0000019b/80/1a/de/02.pdf.
20. Mayer, R. E. (2003). *Learning and instruction*. New Jersey: Merril Prentice Hall.
21. Memnun, D. S., ve Akkaya, R. (2009). The levels of metacognitive awareness of primary teacher trainees. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), s. 1919-1923.
22. Özbey, A., Şahin, S. (2018). Öğretmen adaylarının eleştirel düşünce eğilimleri ve yürütücü biliş düzeylerinin incelenmesi. *Atlas International Refereed Journal On Social Sciences*. 4 (10), s.662-676.
23. Özsoy, G., ve Günindi, Y. (2011). Okulöncesi öğretmen adaylarının üstbilişsel farkındalık düzeyleri. *İlköğretim Online*, 10 (2), s. 430-440.
24. Rickey, D. and Stacy, A.M. (2000). The role of metacognition in learning chemistry. *Journal of Chemical Education*, 77, 915-920.
25. Sarpkaya, G., Arık, G. ve Kaplan, H. A. (2011). İlköğretim matematik öğretmen adaylarının üstbiliş stratejilerini kullanma farkındalıkları ile matematiğe karşı tutumları arasındaki ilişki. *Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi* (2), s. 107-122.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41

TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

26. Senemoğlu, N. (1997). *Gelişim öğrenme ve öğretim: kuramdan uygulamaya*. Ankara: Gazi Kitabevi.
27. Senemoğlu, N. (2007). *Gelişim, öğrenme ve öğretim: kuramdan uygulamaya (13. baskı)*. Ankara: Gönül Kitabevi.
28. Tuncer, M., Berkant, G. H., Bilgin, B. ve Tanaş, R. (2016). Meslek yüksekokulu öğrencilerinin üst biliş düşünme becerilerine yönelik görüşlerinin cinsiyete göre karşılaştırılması. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(24) s. 1121-1142
29. Tuncer, M., ve Kaysi, F. (2013). Öğretmen adaylarının üstbiliş düşünme becerileri açısından değerlendirilmesi. *Turkish Journal of Education*, 2(4), s. 44-54.
30. Wood, M. J., & Brink, P. J. (1998). Correlational designs. In P. J. Brink & M. J. Wood (Eds.), *Advanced Design in Nursing Research* (pp.160-177). USA: Sage.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(9)

Prof. Dr. Mehmet KORKMAZ¹⁵; Müslüm ÇAĞLI¹⁶

EĞİTİM YÖNETİCİLERİNİN LİDERLİK TARZLARI İLE ÇATIŞMA YÖNETİM STRATEJİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ¹⁷

THE RELATIONSHIP BETWEEN LEADERSHIP STYLES and CONFLICT MANAGEMENT STRATEGIES OF AN EDUCATION MANAGERS

ÖZ

Bu çalışma, okul yöneticilerinin okul içerisinde sergiledikleri liderlik stillerinin çatışma yönetim stratejileri ile nasıl ilişkilendirilebileceğini araştırmaktadır. Başka bir ifadeyle, okul müdürlerinin okul içerisinde ortaya çıkan çatışmaların yönetiminde kullandıkları çatışma yönetim stratejileri ile sahip oldukları liderlik stilleri arasındaki ilişkinin var olup olmadığıdır. Verilerin analizi için SPSS 15.0 istatistik paket programından yararlanılmıştır. Korelasyon ve çoklu regresyon analizi sonuçlarına göre dönüşümcü liderlik tarzı ile tümleştirme çatışma yönetim stratejisi manidar bir ilişkiye sahiptir. Diğer bir ifadeyle, okul yöneticilerin dönüşümcü liderlik davranışlarını gösterme düzeyi arttıkça; tümleştirme, uzlaşma ve ödün verme çatışma yönetim stratejilerini kullanma sıklığının da arttığı, fakat hükmetme stratejisi kullanma sıklığının azaldığı görülmüştür.

Ancak dönüşümcü liderlik ile kaçınma yönetim stratejisi arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır. Tümleştirme çatışma yönetim stratejisinin en güçlü yordayıcısının dönüşümcü liderlik olduğu; dönüşümcü liderliğin hükmetme stratejisini negatif yönde, etkileşimci liderliğin ise pozitif yönde yordadığı, dönüşümcü liderliğin etkileşimci liderliğe göre uzlaşma stratejisinin daha etkili bir yordayıcı olduğu araştırmanın bulguları arasındadır. Araştırmaya göre kaçınma stratejisini dönüşümcü liderlik negatif yönde etkileşimci liderlik ise pozitif yönde yordamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dönüşümcü liderlik, etkileşimci liderlik, çatışma, çatışma yönetimi, okul yöneticisi.

ABSTRACT

The purpose of this research is to determine the leadership styles of school managers and their skills in using conflict management strategies, to explain the impact of leadership styles on conflict management and to reveal the relationship between leadership style and conflict management strategy. The research model used in this research is a relational screening model. For data analysis, SPSS 15.0 statistical package program was used. In line with the findings of the research, although the rates of those who exhibit transformational and transactional leadership styles of school administrator are close to each other, the number of those exhibiting transformational leadership behaviors is the majority. School administrators use the most integration strategy in the face of conflict situations.

The most preferred style by manager after integration style is reconciliation and compromise. School administrators use conflict management strategy in the least avoidance and domination. As the level of showing the transformational leadership behaviors of school administrators increased; It has been observed that frequency of integration, reconciliation, concession, avoidance conflict management strategy has increased and the level of domination strategy decreased. The most powerful predictor of integration strategy is transformational leadership; It is among the findings of the research that transformational leadership is a more effective predictor of transformational leadership, and transformational leadership is positively predicting the dominant strategy and negative interactionist leadership is positively predictive. According to the research, transformational leadership negatively and transactional leadership positively predicts the avoidance strategy.

Keywords: Transformational leadership, transactional leadership, conflict, conflict management, school manager, teacher.

¹⁵ Prof. Dr. Gazi Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ve Denetimi, Ankara/TÜRKİYE; E-posta: korkmaz@gazi.edu.tr

¹⁶ Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırıkkale/TÜRKİYE, E-posta: muslumcagli@gmail.com

¹⁷ Bu çalışma Prof. Dr. Mehmet KORKMAZ'ın danışmanlığını yaptığı Müslüm ÇAĞLI tarafından hazırlanan aynı konulu tezden uyarlanmıştır.



1. GİRİŞ

İlköğretim ve ortaöğretim kurumlarının sağlıklı bir örgütsel yapıya kavuşturulması bütün araştırmacıların amacı haline gelmiştir. Alan araştırmacıları çalışmalarında okul müdürlerinin okul içerisinde sergiledikleri liderlik stillerini; liderlik stilleri ile iş doyumunu, örgütsel bağlılık, örgütsel vatandaşlık gibi değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Fakat, okulun örgütsel sağlığı üzerinde okul müdürünün liderlik davranışları ile çatışma yönetim stratejileri arasında bir ilişkinin olup olmayacağı araştırma konusu yapılmamıştır.

Müdür mükemmel bir okulun yaratılmasında anahtar kişidir. Müdürün yöneticilik bilgi ve becerisi hem okulun örgütsel sağlığı üzerinde hem de sınıf içerisindeki eğitsel gelişme için kritik önem taşımakta ve bir okulun bütün başarısında önem bir yer tutmaktadır (Anderson, 1991). Birçok şekilde okul müdürü okuldaki en önemli ve etkili bireydir. Okuldaki öğrenme iklimini ve çalışanların moralini etkileyen onun liderliğidir. Bir okul yeniliğe açıksa çevresi ile iyi ilişkiler kurabiliyorsa okulda ortaya çıkan çatışmalar okulun gelişimi için bir fırsat olarak görülüyorsa yöneticinin okul içerisinde gösterdiği liderlik stilini başarının anahtarı olarak düşünebiliriz (Hoy & Sabo, 1998). Bu noktada okulda ortaya çıkan çatışmaların yönetimi gelişmenin bir DNA'sı olacaktır. Okul müdürlerinin görevi sadece prosedür ve yönetmelik sınırları içerisinde okulu yönetmek değildir. Örgütsel amaçları gerçekleştirmeye yönelik olumlu bir okul iklimi oluşturmak okul müdürlerinin önemli görevlerindedir (Şişman, 2002).

Alanyazın incelendiğinde çatışmanın meydana gelmesindeki etkenlerden birinin insanlar arasındaki uyumsuzluk olduğu sıkça vurgulanmaktadır. Kişiler arasındaki değer, yetenek, amaç, beklenti, kişilik ve algı gibi farklılıkların nedeni, kişilerin farklı kültür ortamlarından gelmelerinden kaynaklanmaktadır. Bu da örgüt içindeki çatışmaları kaçınılmaz hale getirmektedir (Akkirman, 1998, s.2; Karataş, 2007, s.2). Gümüşeli (1994), doğası gereği insanın farklı istek, çıkar, gereksinim, hedef, değer, tercih, zevk ve kişilik özelliklerine sahip olduğunu, bu kadar çok çeşitliliğe sahip olan insanın bulunduğu her mekanda farklılıktan kaynaklanan bireyler arası çatışmanın olması da kaçınılmaz olduğunu, özellikle temel girdisinde, sürecinde ve çıktısında insan olan okullarda çatışmanın daha da belirgin olarak ortaya çıkabileceğini belirtmiştir. Çünkü okulların toplumsal işlevi nedeniyle öğretmenler, öğrenciler, veliler, yöneticiler ve toplumdaki diğer gruplar arasında çatışma için elverişli bir ortam her zaman vardır.

İyi yönlendirildiği takdirde çatışmanın örgütsel başarıyı artırmada önemli yerinin olduğunu kabul etmek mümkündür. Dolayısıyla çatışma veya örgüt için istenmeyen türden etkileşimler, örgütsel değişimin nedeni olabilir. Eğer örgütsel çatışma olmazsa, durağanlık ortaya çıkar. Örgütsel hareketin azalması kişilerin yönetici yeteneklerinin gelişmesinin yavaşlamasına, yaratıcılığın zaman içinde yok olmasına yol açabilir. Ancak çatışmanın bir yönetim aracı olabilmesi için kontrol altında tutulması ve planlanması gerekir. Çatışma kontrollü olabileceği gibi kontrol dışı da ortaya çıkabilir (Karip, 1999). Çatışma iyi yönetildiği takdirde örgüt için olumlu değişimin ve örgütsel etkililiğin tetikleyicisi olabilir (Arslantaş & Özkan, 2012).

Fairman ve Clark'e (1983, s.95) göre yöneticilerin örgütteki en önemli sorumluluklarından birisi örgüt içi sorunları çözmek ve örgütün amaçlarına ulaşabilmesi için meydana gelen çatışmanın varlığını kabul etmek ve çatışmayı örgüt menfaatleri doğrultusunda yönetebilmektir. Hem çatışmaların farklılık gösteren yapısı, hem örgütün etkililiği ve gelişimi için doğru yönetilmesi gerekliliği; doğru yönetilmediğinde veya kontrol edilemediğinde yıkıcı etkiler yapabileceği tehlikesi çatışma yönetimini hassas ve önemli bir duruma getirmektedir (Özmen, 1997). Okullarda çatışmaların yıkıcı bir şekilde sonuçlanması, çalışanların örgütsel bağlılıklarını azaltıp, onların etkililiğini ve verimlerini düşürmesi okulların varlık sebebi olan eğitim ve öğretime olumsuz yansıtacaktır.

Okullarda farklı boyutlarda ortaya çıkan çatışmaların etkili bir biçimde yönetilebilmesi için, çatışmayı yönetecek okul müdürlerinin çatışma yönetim stratejilerini bilmesi gerekir. Her yönetici, okul içindeki çatışmaları doğru yönetmek durumundadır. Yöneticinin kendisi de çatışmanın zaman zaman tarafı olacaktır. Yönetici çatışma durumunu doğru tespit etmek ve okulun ve eğitimin amaçları doğrultusunda çatışmayı yönetmek zorundadır. Aksi halde çatışmalar, kurumu ilerlemez hale getirecek, bunun bir sonucu olarak, okul amaçlarına ulaşamayarak varlığını tehlikeye atacaktır (Elma, 1998).



Tüm bu açıklamalar sonucunda dikkat edilmesi ve üzerinde düşünülmesi gereken durum, örgütlerde ve insan ilişkilerinde çatışmaların bastırılması, ortadan kaldırılması veya çatışmalardan kaçınmak değil; çatışmayı örgütün amaçları doğrultusunda, bireylerin motivasyon düzeylerini artırarak, değişime ve gelişime fırsat bilip, etkin ve olumlu şekilde yönetmenin yollarını aramaktır. Bu nedenle yöneticilerin liderlik tarzı ile çatışma yönetim stilleri arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi daha da önem arz etmektedir

Bu amaca ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara cevap aranacaktır:

1. Okul müdürünün okul içerisinde sergilediği davranış, daha çok dönüşümsel liderlik davranışı özelliğini mi yoksa etkileşimsel liderlik davranışı özelliğini mi yansıtmaktadır?
2. Dönüşümsel liderlik davranışı ile çatışma yönetim stratejileri arasında nasıl bir ilişki vardır?
3. Etkileşimsel liderlik davranışı ile çatışma yönetim stratejileri arasında nasıl bir ilişki vardır?
4. Okul yöneticilerinin liderlik stilleri, okul içerisindeki anlaşmazlıkların yönetiminde kullandıkları çatışma yönetim stratejilerinin anlamlı bir yordayıcısı mıdır?

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Dönüşümcü ve Etkileşimci Liderlik

Yönetim ve liderlik alanında 1978 yılından itibaren klasik ve geleneksel liderlik davranışı biçimlerinin yanı sıra, J.M. Burns ve B.B. Bass yaptıkları araştırmalarda yeni bir sınıflama yapılması gerektiğini düşündüler. Bu sınıflama geleneklere ve geçmişe daha bağlı etkileşimci liderlik davranışı ile geleceğe, yeniliğe ve reforma açık dönüşümcü liderlik biçimleridir (Eren, 2012, s.435).

Burns etkileşimci liderlik ile dönüşümcü liderliği ayrı kutuplara gömmüş ve bir kişinin iki liderlik tipini birden gösteremeyeceğini, bu iki liderlik tipinin birbirine zıt iki uçta yer aldığını savunmuştur. Bass, Burns'un aksine, dönüşümcü ve etkileşimci liderlik kavramlarını bir birine zıt kavramlar olarak değil bir bütünün parçaları olarak değerlendirmiştir. Bass'a göre lider, hem etkileşimci hem de dönüşümcü liderlik özelliklerini bir arada gösterebilir (Korkmaz, 2007, s.61-62).

2.1.1. Dönüşümcü liderlik

Liderlik, öğrenen örgütlerde önemli bir anlam ifade etmektedir. Çünkü öğrenen örgütlerde liderler, örgütü ve örgütün yeteneklerini inşa eden kişilerdir. Bu liderler yönetimdeki konumlarına bakmaksızın ileriye doğru yürüyen liderlerdir. Bu tip liderliğin dönüşümsel liderlik olduğu açıktır (Korkmaz, 2008, s.76).

Bass ve Avolio'ya (1993) göre dönüşümcü liderlik özelliklerinin ve davranışlarının ölçülmesi; liderin, astın kendi yapabileceğine inandığından daha fazlasını yapmasını sağlama, başarıya isteğini artırma, daha çok çaba gösterme ve daha çok çalışma isteğini artırmasını sağlayacaktır. Dönüşümcü liderlik özelliklerinin önde olduğu kurumlarda, astlar gereksinimlerinin etkili bir biçimde karşılandığı, liderin astları etkili bir biçimde temsil ettiği, kurumsal gerekleri yerine getirmede etkili olduğu ve o grubun etkili bir grup olduğunu düşünürler. Liderin astlarla çalışma yöntemi astlar için doyum sağlayıcı niteliktedir. Dönüşümcü liderlik davranışlarının gösterilmesi fazladan çaba gerektiren, etkililik ve doyum üzerinde bir "artırma etkisi"ne sahiptir (Karip, 1998, s.450).

Bu özellikleri sayesinde dönüşümcü liderler, örgütlerin amaçlarına ulaşabilmesi için, oluşturdukları yeni vizyon ile birlikte gerekli örgütsel koşulları da hazırlayarak, çevresel değişimleri fırsatlara dönüştürmektedirler (Özalp & Öcal, 2000, s.209).

Dönüşümcü liderler vizyon sahibidirler. Lider gruptaki bireylerin, örgütün amaçlarına yönelik ilgilerinin artmasını sağlar ve takipçilerindeki enerjiyi harekete geçirebilir. Bireyler grubun çıkarlarını kendi çıkarlarının önünde tutarlar. Dönüşümcü liderler, vizyon sahibi olmasının yanında bu vizyonu başkalarıyla birlikte gerçekleştirebilirler. Anlık olaylarla değil, gelecekle ilgilenirler (Özden, 2005, s.110). Bass ve Avolio (2000) dönüşümcü liderliği dört boyutta açıklamıştır. Bunlar, idealleştirilmiş etki, telkinle güdüleme, entelektüel uyarım ve bireysel destektir (Çetin, Korkmaz, & Çakmakçı, 2012, s.14-15).



Dönüşümcü liderliğin birinci boyut olan idealleştirilmiş etki (karizmada)dönüşümcü liderlerin davranışlarını takipçiler benimser, çalışanlar liderlerini model alır, saygı gösterir ve onlara itaatkar davranır (Korkmaz, 2007, s.61-62).

Dönüşümcü liderliğin diğer boyutu olan telkinle güdüleme kavramı en basit anlamı ile liderin takipçilerde,daha iyisini yapma yolunda duygusal uyanış meydana getirmesi sürecidir. Bu süreçtamamen duygusaldır ve kesinlikle bilişsel bir süreç değildir (Bass, 1985, s.62).

Entelektüel uyarım boyutu, liderin takipçilerini sorunlara çözüm bulmaları için motive edebilme becerisi ile doğrudan alakalıdır (Korkmaz,2006).Entelektüel uyarımda liderler, çalışanların etkili problem çözme becerilerinin de gelişimine katkı sağlarlar (Bass&Steidlmeier, 1999, s.184).

Dönüşümcü liderliğe ait bireysel destek boyutu ise, bireysel ilgi göstermenin diğer bir şekli ise takipçilerin hatalı ve zayıf oldukları yönleri yapıcı şekilde dile getirmektir. Amaç takipçilerieleştirmekdeğil, geliştirmek olmalıdır (Korkmaz, 2006).

2.1.2. Etkileşimci Liderlik

Bu liderlik stili, geleneksel yönetimin işlevini detaşmaktadır (Yukl,1999, s.285). Lider, takipçilerin görevlerini, iş gereklerini, yapıyı belirler, uygunödülleri geliştirir, taraftarların sosyal ihtiyaçları üzerinde durur. Liderin, takipçilerimemnun etme becerisi verimliliği artırmaktadır. Özellikle yönetim fonksiyonlarıüzerinde üstündürler. Çok sıkı çalışırlar, çok hoşgörülüdürler, zekidirler. Her şeyin planlı ve etkili bir şekilde gerçekleştirilmesinden dolayı kendileri ile övünürler. Lider daha çok kişisel olmayan grup performansına, plan, program ve bütçeye önem verir. Kaynakları, kurumsal kuralları düzenleme eğilimindedirler (Warner,1997, s.322).Etkileşimci liderler ise, takipçilerin geçmişten günümüze süregelen faaliyetlerini daha etkin ve verimli hale getirmek veya iyileştirmek suretiyle iş yapma ve yaptırma seçiminde bulunurlar. Takipçilerin üretken ve yenilikçi yönleri ile çok az ilgilenirler (Eren, 2012, s.464).Etkileşimci liderliğin üç boyutu vardır. Bu boyutlar; koşullu ödül, istisnalarla yönetim ve tam serbesti tanıyan liderlik davranışlarından oluşmaktadır (Karip, 1998).

Koşullu ödül,liderin astlarıyla amaç-ödül etkileşimi içine girdikleri liderlik davranışbiçimidir. Olası beklentileri karşılamak vehedefler ile görevlerin tamamlanması sonucunda verilen ödül ve onaylanmalardır (Bass&Steidlmeier, 1999, s.183).

Etkileşimci liderliğe ait istisnalarla yönetim boyutu,aktif ve pasif olarak iki bölümde ele alınabilir. Aktif lider,sapmalar ve düzensizlikler meydana geldikçe harekete geçer. Lider izlenecek yöntemleri ve etkisiz performans kriterlerini belirler ve takipçiler bu standartlarauyamadıkları zaman cezalandırır (Avolio&Bass,2004, s.97).Pasif lider ise belirlenmiş prosedüre uyulmama eğilimi ortaya çıktığında müdahil olur (İnci, 2001, s.60).

Tam serbesti tanıyan liderlik boyutunda ise, yöneltme ve yönlendirmeişlevi en alt düzeyde tutulmaktadır. Lider ile takipçileri arasında etkileşim, ilişki, iletişim ve ortakhareket etme davranışı alt düzeyde görülmektedir. Tam serbesti tanıma durumunda, yönetim yetkisine oldukça az başvurulmakta, takipçiler kendi hallerine bırakılmakta ve her takipçininkendisine verilen kaynaklar ölçüsünde amaç, plan ve program yapmalarına olanaktanınmaktadır (Avolio, 1999, s.10).

2.2. Çatışma ve Yönetimi

2.2.1. Çatışma

Çatışma; farklı fikirlere sahip olma, karar verme bozukluğu, iletişim eksikliği, şiddeti ve anlaşmazlığı ifade ettiği gibi; yaratıcı ve yapıcı etkilerin kaynağını, yeniliği, gelişmeyi, toleransı ve var olmanın temel bir koşulunu da ifade edebilir (Korkmaz, 1994). Koçel (2003) ise çatışmayı, iki veya daha fazla kişi veya grup arasında, çeşitli nedenlerle açığa çıkan anlaşmazlık olarak tanımlamaktadır (s.664). İnsanların etkileşim durumunda olduğu her alanda çatışma kaçınılmaz bir olgudur. Bireyler, gruplar ve örgütler amaçlarını gerçekleştirmek doğrultusunda hareket ederken sürekli bir etkileşim içindedirler. Bu etkileşim sürecinde taraflar arasındaki ilişkilerde, uyuşmazlık ve tutarsızlıklar taraflar arasında çatışmayı doğurur. Uyuşmazlık ve tutarsızlıklar tarafların sınırlı kaynağı paylaşımı, ortak bir eylem veya etkinlikte farklı şeyler yapmak



istemeleri; farklı değerlere, tutumlara ve inançlara sahip olmalarından doğabilir. Çatışma; çıkar, güç ve statü çekişmesi olarak da tanımlanabilir (Karip, 2010).

Örgüt içerisindeki çatışmaları önlemek ve istenilen başarıyı sağlamak, yöneticilerin karşılaştığı en büyük sorunlardan bir tanesidir. Ancak çatışma hem bireylerin günlük yaşantılarının hem de örgütsel hayatın inkar edilemez gerçeklerinden bir tanesidir. Çatışmaya yönelik yaklaşımlardan bir kısmı çatışmayı olumsuz bir durum olarak açıklarken, diğer bir kısmı da çatışmanın doğru yönetildiği takdirde örgüt açısından olumlu sonuçlar doğurabilecek bir kavram olarak açıklamışlardır (Erdoğan, 1999, s.145).

2.2.2. Çatışma Yönetim Stratejileri

Çatışma yönetimi stratejileri, bireyin bir çatışma durumu ile karşılaştığında düzenli olarak gösterme eğiliminde olduğu davranışlar bütünüdür (Gümüseli, 2001). Çatışma yönetme stratejileri konusunda literatüre bakıldığında farklı gruplandırmanın yapıldığını görmek mümkündür. Ancak, bu gruplandırmaların içinde, 1964 yılında Blake ve Mouton tarafından ileri sürülen ve daha sonraları Hall, Lawrance&Lorsh, Thomas, Rahim ve Bonama başta olmak üzere birçok bilim adamının çalışmalarında kullandıkları; tümleştirme (bütünleştirme), ödün verme, hükmetme, kaçınma ve uzlaşma stratejileri olmak üzere beşli gruplama en çok rastlanandır (Gümüseli, 1994).

Tümleştirme (Bütünleştirme) Stratejisi:Bütünleştirme, işbirliği, entegrasyon, problem çözme stili olarak da adlandırılan tümleştirme stratejisi, kişinin hem kendisinin hem de karşı tarafın beklentilerini dikkate alarak hareket ettiği bir çatışma yönetim yaklaşımıdır. Taraflar karşılıklı olarak çatışmanın kaynağını ve problemin çözümüne yönelik yapılabilecekleri “kazan- kazan” anlayışı ile tartışırlar. Empati ve iletişimin hakim olduğu demokratik bir yöntemdir (Üngören,2008).

Ödün Verme (Uyma) Stratejisi: Bu strateji, çatışma yönetim sürecindeki taraflardan birinin kendi ilgi ve gereksinimlerini bir yana bırakarak karşıdaki kişinin ilgi ve gereksinimlerini ön plana alması; kendi ilgi ve gereksinimlerine düşük, karşıdaki bireyin ilgi ve gereksinimlerine yüksek ilgi göstermesi biçiminde uygulanmaktadır (Gümüseli, 2001)

Hükmetme (Üstünlük Kurma) Stratejisi: Çatışmanın bir türlü sona erdirilememesi ve anlaşmanın sağlanamaması durumlarında, yönetenin emir vererek çatışmaya hükmetmesi ve üstünlük kurması durumudur (Erdoğan, 2000). Hükmetme stratejisi, taraflardan birinin kendi ilgi ve gereksinimlerini doyurma, karşı tarafın ilgi ve ihtiyaçlarını ikinci plana atma yaklaşımıdır(Karip, 2003, s.66-67).

Kaçınma Stratejisi: Tarafların hem kendi hem de karşı tarafın ilgilerine ve ihtiyaçlarına verdikleri önemin düşük olduğu durumlarda kaçınma stratejisine daha sık başvurulur. Bu strateji mücadeleden vazgeçme, ilgilenmeme, olumsuzlukla karşılaşmak istememe, kenara çekilme davranışları ile kendini gösterir (Karip, 2010). Kaçınma stratejisi tümleştirme stratejisinin tam tersi davranışları içerir. Yönetici, çatışma durumunda açık olarak taraf olmak istemez (Koçel, 2010).

Uzlaşma stratejisi: Bu stratejide çatışan taraflar kendilerine ve karşı tarafa normal düzeyde ilgi gösterme eğilimindedir. Bu stratejide verme-alma veya paylaşma durumu söz konusudur. Uzlaşma stratejisinin kullanılması durumunda, her iki taraf da kabul edilebilir kararlar elde edebilmek için bazı şeylerden vaz geçmektedir. Uzlaşma stratejisi, arta kalanları paylaşma, karşılıklı ödün verme veya hızlı bir şekilde orta yolu bulma şeklinde de ifade edilebilmektedir(Rahim, 2001, s.30).

2.2.3. Çatışma yönetiminde strateji seçimi

Çatışma yönetim stratejilerinden bazıları istenilen (tümleştirme, ödün verme, uzlaşma), bazıları da istenmeyen (kaçınma, hükmetme) durumlar olarak belirtile de, her birinin avantajlı olduğu durumlar olabilir. Genel olarak durumlar ve stratejiler değerlendirildiğinde bütünleştirme ve uzlaşma stratejilerinin daha çok stratejik sorunların çözümünde kullanılabileceği görülmektedir. Uyma, hükmetme ve kaçınma stratejileri ise daha çok taktik sorunların; günlük işleyiş ve işlemlerle ilgili sorunların çözümünde daha tercih edilebilir olduğu görülmektedir (Karip, 2010, s.69).



3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli

Araştırma modelinde, biri bağımsız/dışsal (okul yöneticilerinin liderlik tarzı), biri bağımlı/içsel (okul yöneticilerinin çatışma yönetim stratejileri) olmak üzere iki değişken bulunmaktadır. Araştırmanın bu aşamasında, ilişkisel tarama modeline uygun bir şekilde liderlik stilleri (dönüşümcü, etkileşimci) ile çatışma yönetim stratejilerini kullanma dereceleri (tümleştirme, ödün verme, hükmetme, kaçınma, uzlaşma) arasındaki ilişki istatistiksel işlemler ile değerlendirilmiştir.

3.2. Araştırma Grubu

Araştırmaya Kırıkkale ili tüm ilçelerde (Merkez, Keskin, Karakeçili, Delice, Sulakyurt, Balışeyh, Bahşılı, Yahşihan, Çelebi) 48 okulda görev yapan öğretmenler katıldı. 700 örneklem grubundaki öğretmenlerden 464'ü anketlere cevap verdi ve kullanılabilir bir biçimde iade etti. Ankete cevap veren öğretmenlerin (%45) 209'u bayanlardan (%55) 255'i erke ise erkek öğretmenlerden oluşmakta idi. Bayan öğretmenlerin %12,5 yıllık mesleki kıdeme sahip iken %37'si 6-10 yıl, %25'i 11-15 yıl, %22'si 16-20 yıl ve %4'ü ise 20 yıldan fazla mesleki kıdeme sahip idi. Erkek öğretmenlerin %8'i 5 yıllık bir mesleki kıdeme sahip iken %25'i 6-10 yıl, %26'sı 11-15 yıl, %24'ü 16-20 yıl ve %17'si ise 20 yıldan fazla mesleki kıdeme sahip idi. Araştırma kapsamında yer alan 48 okul müdüründen 13'ü bayanlardan 35'i ise erkek yöneticilerden oluşmaktadır. Bu okul yöneticilerinden 39'u 6 aylık yönetici yetiştirme kursunu bitirerek bu göreve atanmış. Bu yöneticilerin yönetim görevindeki mesleki kıdemleri, 8 ila 17 yıl arasında değişmektedir. 9 yönetici ise herhangi bir yönetici yetiştirme kursuna katılmadan bu göreve getirilmişlerdir. Aynı zamanda bu 9 yönetici mesleki kıdemi en fazla (35 yıl) olan kişilerdir. Anketlerin dönüş oranı %66 idi. Çalışmada yer alan okulların %42'si ilçe merkezlerinde yer alan okullardan, %58'i ise il merkezinde yer alan okullardan ve bu okullarda görev yapan öğretmenlerden oluşmaktadır.

3.3. Veri Toplama Araçları

2018 yılında 700 öğretmene likert tipi ölçeğe uygun hazırlanan sayısal bir anket verildi. Araştırmaya katılanlardan halihazırda okullarında görev yapan müdürlerini göz önünde bulundurarak, müdürlerinin kendi okullarında uyguladıkları Liderlik stilleri ve Çatışma yönetim stratejilerine ilişkin hazırlanan farklı konulardaki soruları cevaplamaları istendi.

Anketin ilk bölümü dönüşümcü ve etkileşimci liderlik hakkında idi. "Liderlik Tarzları Davranış Ölçeği (LTDÖ)" Taş, Çelik, ve Tomul'dan (2007) alındı. Daha önceden türk kültürüne adapte edilen ilgili anket (1. hiçbir zaman, 5. her zaman)'a kadar değişen 5 ölçekli 25 sorudan oluşmakta idi. Katılımcılardan dönüşümcü liderliğe ait 15 soru, etkileşimci liderliğe ait 10 soru ile okul müdürlerinin liderlik biçimi hakkındaki sorulara cevap vermeleri istendi. LTDÖ Taş, Çelik, ve Tomul tarafından bir çok çalışmada test edildi. Taş, Çelik, ve Tomul (2007), anketi 765 kişide uygulamış, ölçeğin güvenilirliği için, iç tutarlılık Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmış ve 25 maddenin genel güvenilirlik katsayısı .87 olarak tespit etmişlerdir.

Anketin ikinci bölümü örnekleme yer alan okullarda görev yapan okul müdürlerinin kendi okullarında uyguladıkları çatışma yönetim stratejilerinin tespit edilmesine ilişkindi. Bu bölümde kullanılan örgütsel çatışma ölçeği (ROCI-II) ilk olarak, Rahim tarafından geliştirilen ve Gümüşeli (1994) tarafından Türkçe 'ye uyarlanan Örgütsel Çatışma Envanteri (Rahim Organizational Conflict Inventory II) ölçeği alan yazında çoğu zaman ROCI-II olarak geçmektedir. Bu çalışmada ölçek, yöneticilerin çatışma yönetim stratejilerini belirlemek amacıyla kullanılmıştır. Ölçek 28 maddeden oluşmaktadır ve çatışma yönetim stratejilerinin (tümleştirme, ödün verme, kaçınma, uzlaşma ve hükmetme) boyutlarını belirlemektedir.

Araştırmada kullanılan ROCI-II'nin dili anlam ve kültürel açıdan eğitim sistemine uygun bir hale getirilmiştir. Kültürel uyumu yapılan ölçüm aracı likert tipi 5 ölçekli (1- hiçbir zaman, 5- her zaman) 5 alt boyut ve 28 maddeden oluşmakta idi. Katılımcılardan ROCI-II'nin 5 alt boyutuna (tümleştirme, ödün verme, kaçınma, uzlaşma ve hükmetme) ilişkin sorulara cevap vermeleri istendi. ROCI-II bir çok çalışmada test edilmiştir. Bu çalışmalardan biri 1994 yılında Gümüşeli tarafından yapılmıştır. Gümüşeli tarafından ölçülen Cronbach Alpha ile Kristof güvenilirlik değerleri sonucu alt boyutların sırasıyla (tümleştirme, ödün verme,



hükmetme, kaçınma, uzlaşma) test retest güvenilirlik katsayıları .83, .81, .76, .79 ve .60; Cronbach Alpha katsayıları sırasıyla .77, .72, .72, .75 ve 72 olarak saptanmıştır. ROCI-II Abacıoğlu (2005:33- 34) tarafından yapılan araştırmaya da hizmet etmiş ve araştırmada, ölçeğin Cronbach Alpha katsayıları tümleştirme için .8471, ödün verme için .8417, hükmetme için .8471, kaçınma için .8408 ve uzlaşma için .8439 olarak bulunmuştur. ROCI-II ölçüm aracı yüksek geçerlilik ve güvenilirlik test etmiştir.

Araştırmaya veri toplama amacıyla hizmet eden araçların her ne kadar yazarları tarafından geçerlilik ve güvenilirlikleri test edilmiş ise de bu araştırma için faktörel yapılar tekrar test edilmiştir. Ölçek geçerliliğini test etmek için tesadüfi yöntemle seçilen 65 kişiden oluşan öğretmen grubuna uygulanan ölçeğe daha sonra SPSS programından varimax rotasyonu analizi uygulandı. Ölçek üzerindeki bir takım değişikliklerden sonra (örneğin; cümleleri anlam bakımından netleştirmek, ilgisiz maddelerin çıkartılması gibi) anket yeniden 20 öğretmen üzerinde test edildi ve son biçimini aldı.

3.3.1. Dönüşümcü ve etkileşimci liderliğin boyutları

Okul müdürlerinin liderlik davranışlarını ölçmek için kullanılan Taş, Çelik, ve Tomul (2007) tarafından geliştirilen LTDÖ'nün 25 maddesi üzerinde Varimax rotasyonu uygulandı. Buradaki amaç Taş, Çelik, ve Tomul tarafından önerilen değişik davranışsal boyutların bu örnekleme aynı sonuçları verip vermeyeceğini belirlemek idi. Faktör analizi iki faktörlü bir yapı ortaya çıkarttı. Birinci faktör dönüşümcü liderliğe ait 15 madde içeriyordu. α değeri .92 dir. İkinci faktör etkileşimci liderliğe ait 10 madde içeriyordu ve α değeri .95 idi. Her bir faktörün yarattığı alt boyutlar araştırmamıza hizmet etmeyeceği için çalışmamıza belirtilmemiştir. Çalışmamıza, dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ayrı ayrı iki boyut olarak hizmet etmiştir.

3.3.2. Örgütsel çatışma envanteri boyutları

Varimax rotasyonu yöneticilerin çatışma yönetim stratejilerini belirlemek için oluşturulan 28 maddeye uygulandı. Faktör analizi 5 faktörlü bir yapı ortaya çıkarttı. Birinci faktör; tümleştirme yönetim stratejisine atıfta bulunan ve madde yükleri .45'ten .82'ye kadar değişen 6 madde içeriyordu. İkinci faktör; ödün verme alt boyutuna işaret eden ve madde yükleri .43'ten .71'e kadar değişen 5 maddeden oluşmuştu. Üçüncü faktör; kaçınma alt boyutuna işaret eden ve madde yükleri .55'ten .79'a kadar değişen 6 madde içeriyordu. Dördüncü faktör; uzlaşma alt boyutuna işaret eden ve madde yükleri .48 ile .64 arasında değişen 6 maddeden oluşmuştu. Beşinci faktör; hükmetme alt boyutuna işaret eden ve madde yükleri .54 ile .75 arasında değişen 5 madde içeriyordu. 5 ölçeğin ayırt edici değerleri aşağıdaki gibi idi. 6.26 (faktör 1), 3.68 (faktör2), 2.38 (faktör 3), 1.60 (faktör 4) ve 1.39 (faktör 5). Bu toplam varyansın %62'sini açıklıyordu. Faktör analizinin bulguları ile her bir faktör için hesaplanan Cronbach Alpha katsayısının değerleri orijinal çalışmada elde edilen değerlere çok yakın değerler ortaya çıkarttı. bu sonuç ayrıca, bu faktörlerin içerik geçerliliğinin diğer bir teyidi idi.

3.4. Verilerin Analizi

Bu araştırmada elde edilen verilerin istatistiksel çözümlenmeleri ve analizinde SPSS 15.0 paket programı kullanılmıştır. İstatistiksel çözümlenmeler SPSS programına aktarılmış ve ulaşılan verilerin analizleri yapılmıştır. Çalışmada değişkenler arasında ilişkinin olup olmadığını tespit etmek amacıyla Pearson korelasyon katsayıları hesaplanmıştır. Değişkenlere ilişkin karşılaştırmalı analizlerde ise Bağımsız Örneklem t-Testi ve Yönlü Varyans Analizi gibi istatistiksel tekniklerden yararlanılmıştır.

Veri giriş işlemi bittikten sonra yöneticilerin liderlik stilleri ile çatışmayı yönetim stratejileri arasında ilişki olup olmadığını anlamak için pearson korelasyon analizinden ve değişkenlerin birbirini yordayıp yordamadığına ilişkin bilgi edinmek için ise regresyon analizinden yararlanılmıştır. Elde edilen bütün sonuçlar $p < .05$ düzeyinde test edilmiştir.

4.BULGULAR ve TARTIŞMA

Tablo 1 bu çalışmadaki betimsel istatistiklerin bir özetini göstermektedir. Tabloda dönüşümcü liderlik, etkileşimci liderlik ve çatışma yönetim stratejisi alt boyutlarına ilişkin aritmetik ortalamalar (\bar{X}), standart sapmalar (S) ve n değerleri verilmiştir.



Tablo 1 de de görüldüğü gibi çatışma yönetim stratejileri alt boyutlarına ilişkin en yüksek ortalamaya (*tümleştirme*, $\bar{x}=3.71$) sahip iken en düşük ortalamaya (*hükmetme*, $\bar{x}=2.629$) alt boyutunda olduğu görülmektedir. Öğretmenlerin dönüşümsel liderlik ölçeğine ilişkin aritmetik ortalama değeri (*dönüşümcü*, $\bar{x}=3.49$), etkileşimci liderlik ölçeğine ilişkin aritmetik ortalama değeri (*etkileşimci*, $\bar{x}=3.22$) olduğu görülmektedir. Ayrıca, öğretmenlerin etkileşimci liderlik ölçeğine ilişkin algıları en küçük standart sapmaya sahiptir. Yani bu ölçek tutarlılığın en yüksek olduğu değişkendir. Öğretmen algılarındaki en büyük değişim dönüşümcü liderlik ölçeğine aittir. Diğer bir ifade ile bu ölçek öğretmen algılarındaki tutarlılığın en düşük olduğu değişkendir.

Tablo 1

Üç ölçeğe ait betimsel istatistik değerleri

Değişkenler	<i>n</i>	Minimum	Maximum	\bar{X}	<i>S</i>
Liderlik					
Dönüşümcü	464	1.00	5.00	3.49	1.05
Liderlik					
Etkileşimci	464	1.40	4.60	3.22	.51
Çatışma yönetim stratejileri					
Tümleştirme	464	1.00	5.00	3.71	.99
Ödün verme	464	1.00	5.00	3.21	.89
Hükmetme	464	1.00	5.00	2.62	.89
Uzlaşma	464	1.00	5.00	3.48	.88
Kaçınma	464	1.00	5.00	3.04	.70

Tablo 2

Liderlik stilleri ve çatışma yönetim stratejileri arasındaki ilişkiler

Değişkenler							
1. Liderlik	Dönüşümcü						
		78**	65**	57**	.30**	.59**	.09
2. Liderlik	Etkileşimci						
			54**	52**	.08	.54**	.23**
3. Tümleştirme							
				81**	.35**	.88**	.30**
4. Ödün verme							
					.21**	.80**	.40**
5. Hükmetme							
						.24**	.22**
6. Uzlaşma							
							.36**
7. Kaçınma							

** $p \leq .01$

Tablo 2 bu çalışmada kullanılan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ölçeklerine ilişkin bütün değişkenlerin Pearson moment korelasyon katsayılarını özetlemektedir. Bağımsız değişkenler ‘dönüşümcü liderlik, etkileşimci liderlik’ ile bağımlı değişken ‘çatışma yönetim stratejileri’ ne ilişkin korelasyon matrix’i aşağıdaki sonuçları ortaya çıkarttı.

Dönüşümsel liderlik, güçlü bir şekilde tümleştirme ($r = .65, p \leq .01$), uzlaşma ($r = .59, p \leq .01$) ve ödün verme ($r = .57, p \leq .01$) ile güçlü bir şekilde ilişkili bulunmuştur. Bunun bir sonucu olarak dönüşümsel liderlikteki bir standart sapmalı artış tümleştirme değişkeninde .65 ve uzlaşmada .59 luk bir standart sapma



ile sonuçlanacağı beklenmektedir. Müdürlerin hem dönüşümcü liderlik tarzını hem de tümleştirme çatışma yönetim stratejisini daha çok benimsemeleri, dönüşümcü liderlik ile tümleştirme stratejisinin arasındaki anlamlı ve yüksek düzeydeki ilişkinin doğal bir göstergesidir.

Tabloda da görüldüğü üzere değişkenler arasındaki en güçlü ilişki ($r = .88, p \leq .01$) uzlaşma ile tümleştirme arasında bulunmuştur. Bu ilişki aynı yönlü bir ilişkidir. Yani çatışma yönetim stratejileri olarak belirlenen uzlaşma stratejisi, arta kalanları paylaşma, karşılıklı ödün verme veya hızlı bir şekilde orta yolu bulmaya ilişkin öğretmen algılamalarındaki artış öğretmenlerin tümleştirme düzeyi hakkındaki görüşlerinde de bir artış ile sonuçlanmaktadır.

Diğer taraftan dönüşümcü liderlik ile hükmetme çatışma yönetim stratejisi arasında negatif yönde orta düzeyde anlamlı bir ilişki tespit edilirken ($r = -.30, p < .01$); dönüşümcü liderlik ile kaçınma çatışma yönetimi stratejisi arasında anlamlı bir ilişki tespit edilmemiştir ($r = .09, p \geq .05$).

Tablo 3'te tümleştirme çatışma yönetim stratejisinin yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 3

Çatışma yönetim stillerinden tümleştirme alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata B	β	t	p
Sabit	1.314	.241		5.454	.000
Dönüşümcü Liderlik	.561	.053	.597	10.606	.000
Etkileşimci Liderlik	.134	.110	.069	1.225	.221

$R = .65, R^2 = .43, F(2, 461) = 170.948, p \leq .01$

Tablo 3 incelendiğinde, tümleştirme çatışma yönetim stratejisinin dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ile birlikte anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir ($R = .65, p < .01$). Araştırmanın yordayıcı değişkenleri olan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik, tümleştirme çatışma yönetim stratejisindeki toplam varyansın %43'ünü açıklamaktadır. Bununla birlikte, tümleştirme çatışma yönetim stratejisini yalnızca dönüşümcü liderlik anlamlı bir şekilde yordamaktadır ($\beta = .59, p \leq .01$).

Bu araştırmanın sonucuna göre tümleştirme çatışma yönetim stratejisi dönüşümcü ve etkileşimci liderlik arasında anlamlı bir ilişki olmasına karşın, bu stratejiyi sadece dönüşümcü liderlik tarzı anlamlı bir şekilde yordamaktadır. Tümleştirme stratejisi çatışma taraflarının ilgi ve gereksinimlerini dikkate almayı, demokratik olmayı, iletişim ve koordinasyon gerektirmektedir. Dönüşümcü liderliğin, insan ilişkilerine, iş birliği ve ortak çözüm prensiplerine önem veren, demokratik bir yaklaşım olması sebebiyle tümleştirme stratejisinin dönüşümcü liderlik tarzı ile yordanması araştırmanın bulguları açısından beklenen bir sonuçtur. Bu bulgular Şirin (2008), Önk (2015), Geçmez'in (2009) bulguları ile örtüşmektedir.

Tablo 4'te ödün verme çatışma yönetme stratejisinin yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 4

Çatışma yönetim stillerinden ödün verme alt boyutunun yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları

Değişken	B	Standart Hata B	β	t	p
Sabit	.881	.233		3.784	.000
Dönüşümcü Liderlik	.355	.051	.419	6.946	.000



Etkileşimci Liderlik	.339	.106	.194	3.209	.001
----------------------	------	------	------	-------	------

$$R = .58, R^2 = .34, F(2, 461) = 118.793, p \leq .01$$

Tablo 4 incelendiğinde, ödün verme çatışma yönetim stratejisinin dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ile birlikte anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir ($R = .58, p < .01$). Araştırmanın yordayıcı değişkenleri olan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik, ödün verme çatışma yönetim stratejisindeki toplam varyansın %34'ünü açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin ödün verme çatışma yönetim stratejisi üzerindeki görece önem sırası incelendiğinde, dönüşümcü liderliğin daha etkili bir yordayıcı olduğu görülmektedir ($\beta = .42, p \leq .01$).

Ödün verme çatışma yönetim stratejisi de dönüşümcü ve etkileşimci liderlik arasında anlamlı bir ilişki içermektedir. Ancak ödün verme stratejisi için dönüşümcü liderlik etkileşimci liderliğe karşı daha etkili bir yordayıcıdır. Şirin (2008), Geçmez (2009), Önk'ün (2015) bulguları da bu yöndedir. Ödün verme stratejisinde çatışmaya müdahale edecek olan taraf, genellikle mevcut çatışmayı sonlandırmak için karşı tarafın isteklerine öncelik vermektedir. Bu strateji, karşı tarafın isteklerine rıza gösterme ile gerçekleşmektedir (Koçak & Baskan, 2013, s.213). Fedakarlık ve özveri hem ödün verme stratejisinin, hem de dönüşümcü liderlik tarzının ortak davranış biçimidir.

Tablo 5'da hükmetme çatışma yönetme stratejisinin yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 5 incelendiğinde, hükmetme çatışma yönetim stratejisinin dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ile birlikte anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir ($R = .39, p < .01$). Araştırmanın yordayıcı değişkenleri olan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik, hükmetme çatışma yönetim stratejisindeki toplam varyansın %16'sını açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin hükmetme çatışma yönetim stratejisi üzerindeki etkileri açısından, dönüşümcü liderliğin negatif yönde ($\beta = -.62, p \leq .01$) etkileşimci liderliğin ise pozitif yönde anlamlı etkileri bulunmaktadır ($\beta = .40, p \leq .01$).

Tablo 5

Çatışma Yönetim Stillerinden Hükmetme Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Hata B	Standart	β	t	p
Sabit	2.162	.265			8.170	.000
Liderlik Dönüşümcü	-.524	.058	.616	-	9.017	.000
Liderlik Etkileşimci	.710	.120		.403	5.905	.000

$$R = .39, R^2 = .16, F(2, 461) = 42.255, p \leq .01$$

Hükmetme stratejisi için dönüşümcü liderlik negatif, etkileşimci liderlik pozitif yordayıcıdır. Şirin (2008), Geçmez (2009), Önk'ün (2015) çalışması buna paraleldir. Hükmetme stratejisi yöneticinin kendi gücünü ya da yetkisini kullanarak çatışmaları yönetmeye çalışmasıdır. Yönetici "burada patron benim, bu iş bu şekilde olacaktır" demektir (Koçel, 2010). Etkileşimci liderler yetkilerini kullanarak yönetmelik doğrultusunda ulaşılmaması gereken sonuçlara, yönetilenlerin durumlarını dikkate almadan ulaşma eğilimindedirler. Dönüşümcü liderler ise ikna yolunu tercih ederek, yönetilenleri motive ederek, takipçilerin özveri içerisinde sonuçlara ulaşmalarını amaçlamaktadır. Hükmetme stratejisi için dönüşümcü liderliğin negatif, etkileşimci liderliğin pozitif yordayıcı olması olağan karşılanmaktadır.

Tablo 6'da uzlaşma çatışma yönetme stratejisinin yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları sunulmaktadır. Tablo 6 incelendiğinde, uzlaşma çatışma yönetim stratejisinin dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ile birlikte anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir ($R = .60, p < .01$). Araştırmanın yordayıcı değişkenleri olan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik, uzlaşma çatışma yönetim stratejisindeki toplam varyansın %37'sini açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin uzlaşma çatışma yönetim stratejisi üzerindeki



görelî önem sırası incelendiğinde, dönüşümcü liderliğin daha etkili bir yordayıcı olduğu görülmektedir ($\beta = .44, p \leq .01$).

Uzlaşma stili her iki liderlik tarzı ile anlamlı ilişkileri içermekle beraber, dönüşümcü liderlik bu stili daha etkili yordamaktadır. Etkileşimci liderlerin de bu stratejiye başvurmaları olağan olmakla, dönüşümcü liderlik davranışları bu strateji ile daha iyi örtüşmektedir. Uzlaşma stratejisi tarafların beklentilerinden karşılıklı ödün vererek bir orta noktada buluşmaya çalıştıkları, taraflardan herhangi birinin kazanan ya da kaybeden olmadığı bir stratejidir. Her iki taraf ta anlaşmadan memnundur (Eren, 2012). Burada karşılıklı anlaşma, birbirlerini ikna etme, karşı tarafa saygı ve ilgi söz konusudur. Bu davranışlar dönüşümcü liderlik davranışı ile örtüşmektedir. Bu bakımdan dönüşümcü liderlik davranışlarının uzlaşma stratejisini yordaması olağandır.

Tablo 6

Çatışma Yönetim Stillerinden Uzlaşma Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata B	β	t	p
Sabit	1.124	.225		4.986	.000
Liderlik Dönüşümcü	.371	.050	.444	7.500	.000
Liderlik Etkileşimci	.330	.102	.190	3.216	.001

$R = .60, R^2 = .37, F(2, 461) = 132.689, p \leq .01$

Tablo 7’de kaçınma çatışma yönetme stratejisinin yordanmasına ilişkin çoklu doğrusal regresyon analizi sonuçları sunulmaktadır.

Tablo 7 incelendiğinde, kaçınma çatışma yönetim stratejisinin dönüşümcü ve etkileşimci liderlik ile birlikte düşük düzeyde anlamlı bir ilişki içinde olduğu görülmektedir ($R = .27, p < .01$). Araştırmanın yordayıcı değişkenleri olan dönüşümcü ve etkileşimci liderlik, kaçınma çatışma yönetim stratejisindeki toplam varyansın %7’sini açıklamaktadır. Yordayıcı değişkenlerin kaçınma çatışma yönetim stratejisi üzerindeki etkileri açısından, dönüşümcü liderliğin negatif yönde ($\beta = -.23, p \leq .01$) etkileşimci liderliğin ise pozitif yönde anlamlı etkileri bulunmaktadır ($\beta = .40, p \leq .01$).

Tablo 7

Çatışma Yönetim Stillerinden Kaçınma Alt Boyutunun Yordanmasına İlişkin Çoklu Doğrusal Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	B	Standart Hata B	β	t	p
Sabit	1.768	.218		8.096	.000
Liderlik Dönüşümcü	-.153	.048	-.228	3.190	.002
Liderlik Etkileşimci	.562	.099	.405	5.661	.000

$R = .27, R^2 = .07, F(2, 461) = 17.923, p \leq .01$

Kaçınma stratejisi için, hükmetme stratejisinde olduğu gibi; dönüşümcü liderlik negatif, etkileşimci liderlik pozitif yordayıcıdır. Dönüşümcü liderlik davranışı sergileyen okul müdürleri geliştirici, problem çözücü, zorluklarla mücadele edici özelliklere sahip oldukları için çatışmadan kaçınma eğilimi göstermezler. Çatışmadan kaçınma, görmezden gelme etkileşimci liderlik davranışı sergileyen yöneticilerde olağan kabul edilebilir, ancak dönüşümcü liderlerin çatışmadan kaçınmaları beklene bir durum değildir. Etkileşimci liderler çalışanları serbest bırakıcı özelliklere sahiptir. Mevzuat sınırları içerisinde hareket ederler. Çatışmalara dahil



olmaları düşük olasılıklıdır. Dolayısı ile araştırmanın bu bulgusu kaçınma stratejisi, dönüşümcü ve etkileşimci liderliğin özellikleri dikkate alındığında tutarlılık göstermektedir.

5. SONUÇ

Bu araştırmaya göre, okul müdürleri, etkileşimci ve dönüşümcü liderlik davranışlarını gerçekleştirme düzeyleri birbirine yakın olmakla beraber, dönüşümcü liderlik davranışlarını daha fazla gerçekleştirmektedir.

Okul yöneticileri çatışma yönetim stratejilerinden en çok tümleştirme stratejisini benimsemektedir. Tümleştirme stratejisini sırasıyla uzlaşma ve ödün verme takip etmektedir. Okul yöneticilerinin en az kullandıkları stratejiler ise hükmetme ve kaçınma stratejileridir. Hem tümleştirme, uzlaşma ve ödün verme stratejilerinin çok tercih edilmesi, hem de kaçınma ve hükmetme stratejilerinin en az başvurulan stratejiler olması; okul müdürlerinin çatışmayı dikkate aldıkları, çatışma yönetiminde yapıcı ve problemleri ortadan kaldırmaya, hatta avantaja çevirmeye yönelik davranışlarda buldukları, baskıcı bir yönetim anlayışından uzak ve problemlere çözüm getirecek bir yaklaşım içinde oldukları sonucunu vermektedir.

Dönüşümcü liderlik tarzını daha çok sergileyen okul müdürleri çatışma yönetiminde tümleştirme, ödün verme, uzlaşma stratejisini çok tercih ederken, hükmetme stratejisinden uzaklaştıkları görülmüştür. Dönüşümcü liderlik ile kaçınma stratejisi arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Etkileşimci liderlerin dönüşümcü liderler kadar olmasa çatışma yönetiminde tümleştirme ödün verme ve uzlaşma stratejilerini kullandıkları görülmüştür. Etkileşimci liderlerin çatışmadan kaçındıkları da bulgular arasındadır. Ayrıca etkileşimci liderlik ile hükmetme stratejisi arasında anlamlı ilişkiye rastlanmamıştır.

Yöneticiler genel anlamda yönetilenleri yönetim sürecine dahil etmekte, onların fikirlerine önem vermektedir. Kaçınma stratejisine az başvurmaları, yöneticilerin çatışmaların varlığını kabul ederek, çatışma yönetiminde astları ile iş birliği ve koordinasyona önem verdiklerini yansıtmaktadır.

Yöneticilerin hükmetme stratejisinden kaçınmaları, zorlayıcı yönetim anlayışından uzak olduklarını göstermektedir.

"Dönüşümcü liderlik tümleştirme, ödün verme ve uzlaşma stillerini yordamaktadır. Hükmetme ve kaçınma stilini dönüşümcü liderlik negatif, etkileşimci liderlik pozitif yönde yordamaktadır.

6. KAYNAKÇA

1. Akkirman, A. D. (1998). Etkin çatışma yönetimi ve müdahale stratejileri. *D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi*, 13(2):1-11.
2. Altun, S. A. (2003). İlköğretim okulu müdürlerinin dönüşümcü liderliğe verdikleri önem ve uygulama düzeyleri. *İlköğretim Online E-Dergi*, 2(1), 10-17.
3. Arslantaş, H. İ., & Özkan, M. (2012). İlköğretim okullarında görev yapan öğretmenlerin görüşlerine göre okul müdürlerinin çatışma yönetimi yaklaşımlarının incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20 (2), 555-570.
4. Avolio, B. J. (1999). Full leadershipdevelopment: Building the vital forcesin organizations. Thousand Oaks: Sage Publications
5. Avolio, B., & Bass, B. (2004). Multifactor leadership questionnaire. Manual and Sampler Set. Third edition, MindGarden, Inc.
6. Bass, B. M. (1985). *Leadership and performance beyond expectation*. New York: Free
7. Bass, B. M., & Steidlmeier P. (1999). Ethics, character and authentic transformational leadership behavior. *Leadership Quarterly*, 10(2), 181-217.
8. Bass, B. M., Avolio, B. J., Jung, D. I. & Berson, Y. (2003). Predicting unit performance by assessing transformational and transactional leadership. *Journal of Applied Psychology*. 88(2), 207-218.
9. Çetin, Ş., Korkmaz, M., & Çakmakçı, C. (2012). Dönüşümsel ve etkileşimsel liderlik ile lider-üye etkileşiminin öğretmenlerin örgütsel vatandaşlık davranışı üzerindeki etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*, 18(1), 7-36.



10. Elma, C. (1998). *İlköğretim okulu yöneticilerinin çatışmayı yönetme yeterlilikleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
11. Erdoğan, İ. (1999). *İşletme yönetiminde örgütsel davranış*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi.
12. Eren, E. (2012). *Örgütsel davranış ve yönetim psikolojisi*. İstanbul: Beta.
13. Fairman, M. & Clark, E. (1983). Common sense strategies for managing conflicts. *National Association of Secondary School Principals Bulletin*, 67(9) 93-102.
14. Gümüşeli, A. İ. (1994). *İzmir ortaöğretim okulları yöneticilerinin öğretmenleri ile aralarındaki çatışmaları yönetme biçimleri*. Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
15. Gümüşeli, A. İ. (2001). İlköğretim okulu müdürlerinin çatışma yönetimi stilleri ile öğretmenlerin iş doyumunu arasındaki ilişki. *Akdeniz Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(1), 30-36
16. Karataş, S. (2007). Afyonkarahisar ili merkez ilköğretim okullarında görev yapan sınıf ve branş öğretmenlerinin kurum içi çatışmaları yönetim biçimine ilişkin görüşleri. *Bilim Eğitim Düşünce Dergisi*, 7(2).
17. Karip, E. (1998). Dönüşümcü liderlik. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 16, 443-466.
18. Karip, E. (1998). Dönüşümcü liderlik. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 16, 443-466.
19. Karip, E. (2000). *Çatışma yönetimi*. Ankara : Pegem.
20. Koçak, S., & Baskan, G. A. (2013). Okul müdürleri tarafından kullanılan çatışma yönetim yöntemlerinin etkililik düzeyleri. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi*, 44(44).
21. Koçel, T. (2010). *İşletme yöneticiliği, yönetim ve organizasyon, organizasyonlarda davranış, klasik-modern-çağdaş ve güncel yaklaşımlar*. İstanbul: Beta.
22. Korkmaz, M. (1994). *Örgütlerde çatışma ve nedenleri*. Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
23. Korkmaz, M. (2006). Okul yöneticilerinin kişilik özellikleri ile liderlik stilleri arasındaki ilişki. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 46(46), 199-226.
24. Korkmaz, M. (2007). Örgütsel sağlık üzerinde liderlik stillerinin etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi Dergisi*. 13(49), 57-91.
25. Özalp, İ., & Öcal, H. (2000). Örgütlerde Dönüştürücü (Transformational) liderlik yaklaşımı. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 3(4), 207-227.
26. Özden, Y. (2005) *Eğitimde yeni değerler eğitimsel dönüşüm*. Ankara: PegemA.
27. Özmen, F. (1997). *Fırat ve İnönü Üniversitelerinde örgütsel çatışmalar ve çatışma yönetimi yaklaşımları*. (Doktora tezi). <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
28. Rahim, M. A. (2001). *Managing conflict in organizations*. Westport, CT: Greenwood Publishing Group.
29. Şişman, M. (2002). *Örgütler ve kültürler*. Ankara: Pegem A.
30. Warner, M. (1997). *Organizational behavior*. London: International Thompson
31. Yukl, G. (1999). An evaluation of conceptual weaknesses in transformational and charismatic leadership theories. *Leadership Quarterly*, 10(2), 285-305.

Extended Abstract

The purpose of this research is to determine the leadership styles of school managers and their skills in using conflict management strategies, to explain the impact of leadership styles on conflict management and to reveal the relationship between leadership style and conflict management strategy. The research model used in this research is a relational screening model. One of the variables of the research (independent / external) is the leadership style of the school administrators and the other one (dependent / internal) conflict management strategies. The essence of this study consists of teachers working in kindergarten, primary, middle and high schools located in Kırıkkale province and 464 teachers working in various majors from Kırıkkale province were consulted. In this research, Leadership Style Behavior Scale Form and Organizational



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Conflict Inventory (Rahim Organizational Conflict Inventory II) were used as data collection tools. The first part of the questionnaire is about transformational and interactive leadership. The related questionnaire, which was previously adapted to Turkish culture (1. never, 5. always), consisted of 25 questions with 5 scales. Participants were asked to answer 15 questions about transformational leadership, 10 questions of interactive leadership, and the leadership of school managers. The second part of the survey was related to the identification of conflict management strategies applied by the school managers in the schools. Organizational conflict Scale (ROCI-II) which is used in this section was firstly developed by Rahim and was adapted to Turkish by Gümüşeli (1994), is the most commonly used scale. In this research, the scale was used to determine the conflict management strategies of managers. The scale consists of 28 items and sets the dimensions of conflict management strategies (integration, compromise, avoidance, reconciliation and domination). For data analysis, SPSS 15.0 statistical package program was used. In line with the findings of the research, although the rates of those who exhibit transformational and interactive leadership styles of school administrators are close to each other, the number of those exhibiting transformational leadership behaviors is the majority. School administrators mostly use integration strategy in the time of conflict situations. School managers with transformational leadership behaviors do not tend to avoid conflict because they are developers, problem solvers and struggling with difficulties. Interactionist leaders have liberating features. They act within the limits of legislation. They are less likely to be involved in conflicts. The most preferred style by managers after integration style is reconciliation and compromise. School administrators use avoidance and domination as a conflict management strategy the least. As the level of showing transformational leadership behaviors of school administrators increased; It has been observed that frequency of integration, reconciliation, compromise, avoidance conflict management strategy has also increased and the level of domination strategy has decreased. It was concluded that there was no significant relationship between transformational leadership and avoidance strategy. Because the transformational leaders are open to innovation and development, instead of ignoring the conflicts, they are expected to eliminate the problem and even exhibit behavior to contribute to the development of the school. It has been seen that interactional leaders do not use as much as transformational leaders, whereas conflict management integrates compromise and compromise strategies. The fact that interactional leaders behave in a way similar to those of the transformational leaders also suggests that they may exhibit different leadership behaviors depending on the location of the school heads. Interactionist leaders also avoid conflicts. Moreover, no significant relationship was found between interactional leadership and domination strategy. The most powerful predictor of integration strategy is transformational leadership; It is among the findings of the research that transformational leadership is a more effective predictor of transformational leadership, and that the transformational leadership is positively predicting the dominant strategy and negatively the interactional leadership is positive. According to the research, transformational leadership is positively predicting the negative strategy of transformational leadership. Managers are generally involved in the management process and they give importance to their ideas. The fewer appliance to the avoidance strategy reflect that the importance of co-operation and coordination recognizing the existence of conflicts with their subordinates in conflict management. In general, it is concluded that school managers take the conflict into consideration in time of conflicts within the school, they conduct constructive and conflict-oriented behaviors in conflict management and even turn the conflicts into advantage, they are in an approach that is far from an oppressive management approach that will solve the problems.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(10)

Dr. Öğr. Üyesi Oktay ALKUŞ¹⁸
ALMANYA'DA KAMU YÖNETİMİ ve PERSONELİ
PUBLIC ADMINISTRATION and PERSONNEL IN GERMANY

ÖZ

Federal bir Cumhuriyet olan Almanya'da devletin yükümlülükleri federal devlet ile eyaletler arasında yetki sıralaması yapılmıştır. Federal hukuk eyalet hukukunun üzerindedir. Devlete ait yükümlülüklerin yerine getirilmesi ve yürütülmesi hem federal devlete hem de eyaletlere aittir. Bazı eyaletler kendi egemenlik, hak ve sorumluluklarında kısmi özerkliklere sahiptir. Bazı eyaletlerde kurulmasına izin verilmiş bağımsız idari kuruluşlar da vardır. Bunlar sınırlı bir devlet denetimine tabidir. Bunun temel nedeni bazı özel yerel sorunların yerelden çözümlere ihtiyaç duymasıdır.

Her devlette olduğu gibi Almanya'da da kamu yönetiminde kamu hizmeti sunumunda temel unsur kamu personelidir. Almanya'da kamu hizmetleri sunan kamu personeli “memurlar, hâkimler, savcılar”, “kamu çalışanları”, “subaylar ve tam zamanlı gönüllü çalışanlar” olarak sınıflandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Kamu Yönetimi, Kamu Personeli.

ABSTRACT

In the Federal Republic of Germany, the state duties are ordered from the federal state and the provinces the state's obligations. Federal law is over state law. Both state and federal obligations execution belongs to the province. Some states have their own sovereignty, autonomy, rights and responsibilities in partial issues. In some states there are some institutions that has been granted administrative permission for the independent establishment and These are subject to limited federal government control. The main reason is some specific local solutions to local problems.

In every state in delivering public service in public personnel as a key element for Public Administration in Germany. Public personnel that provide public services in Germany “officers, judges, prosecutors”, “public employees”, “officers and full-time volunteer” is classified as.

Keywords: Germany, Public Administration, Public Personnel.

¹⁸ Aksaray Üniversitesi; İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü; Aksaray/TÜRIYE; E-posta: oktayalkus@aksaray.edu.tr



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Almanya'nın adı "Allemanni" sözcüğünden gelir. Üçüncü yüzyıldan sonra Elbe ve Tuna nehirleri arasında yaşayan bir "Germen" kavminin; küçük büyük bir takım "Germen" klanlarının ortak adıdır. "Germenler" günümüz Avrupası halklarını oluşturan "aslı soy"lardan biri sayılır. Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Hollanda, İsveç, İsviçre, Lüksemburg, Norveç, Kuzey İtalya, İzlanda, Kuzey ve Orta Fransa ile aşağı İskoçya ve İngiltere'yi oluşturan halkların kökeni "Germen"dir (Alatlı, 2008).

Almanya imparatoru 9. yüzyılda Roma'da taç giydi. Devleti'ni Kutsal Roma İmparatorluğu olarak adlandırmıştı. Devlet'in ömrü kısa oldu. Ancak, Almanlar bu adı kullanmaya devam etti (Roskin, 2016: 199). Almanya'nın federal devlet yapısı Kutsal Roma İmparatorluğu olarak adlandırılan eski Alman İmparatorluğu'na dayandırılır. İmparatorluk esasen federal bir yapıya sahipti. "Devletlerden oluşan devlet" olarak biliniyordu. Önceleri dukelerden ve prensliklerden oluşuyordu. Prenslikler zamanla güçlenip bağımsızlık mücadelesine girişti (Muratoğlu, 2014: 297-298). Bu mücadeleler sonunda çok sayıda bağımsız küçük devletler haline geldiler.

13. yüzyılda Almanya'da imparator simgesel yöneticiydi. Prensler ve din adamları küçük ülkeli devletler kurmuştu. Soylular, zamanla iktidarlarını arttırdı. Almanlar tek ülke sınırları içinde tek devlet egemenliğinde birleşemedi. Yüzlerce bağımsız prensliklerden ve bunların egemenliğindeki şehirlerden oluşmuş küçük devletler kurdular.

16. yüzyılda Kuzeydeki Alman prensleri Katolik Roma'ya vergi ödemek istemedi. Doğdakiler de aynı düşüncedydi. Bu düşünceyle Kuzey ve Doğu Almanya Protestanlığı seçti. Güney Almanya Katolik kaldı (Roskin, 2016: 199).

Prenslerin bir kısmının Protestanlığı diğer kısmının Katolikliği tercihi sonucu iki savaş çıktı. İlki 1545-1555 yılları arasındaki savaştı. Bu savaşın başlangıcında Katolikler, Protestanları yenmeye başlamıştı. Protestanlar, Katolik Fransa ile ittifak yaptı. Sonuçta, Almanya'nın hangi kısımlarının Katolik, hangi kısımlarının Protestan olacağını Prens'in dininin belirleyeceği bir anlaşmayla kabul edildi. Bu anlaşma, yerel prenslerin egemenliklerini kuvvetlendirdi. Ancak birbirlerini kendi egemenliklerine yönelik tehlikeli ve tehditkâr görmeye başlamışlardı.

İkinci savaş 1618-1648 yılları arasındaki otuz yıl savaşlarıydı. Önceleri Katolikler üstünlük sağlamıştı. İsveç ordusu da Protestanların yanında savaşa katıldı. Protestanlar, yine Katolik Fransa'dan yardım istedi ve aldı. Nedeni Katolik Fransızların birleşik ve güçlü bir Almanya'nın kurulmasını istememesiydi. Kurulursa, o Almanya'nın Fransa'ya yöneleceğini tahmin ediyorlardı. 1648'de Westphalia Antlaşması imzalandı. Almanya üç yüzden fazla prens arasında bölüldü. Bu savaşta Almanların yaklaşık %30'u ölmüştü (Roskin, 2016: 200).

1740-1786 yılları arasında Prusya ve Avusturya üç yüzden fazla sayıdaki Alman küçük devletlerinden en güçlü ikisiydi. Prusya ve Avusturya dışındaki Alman küçük devletlerini Fransızların Mareşali Napolyon, sayıları otuzlara ininceye kadar birleştirdi. Bunlara "Ren Konfederasyonu" adı verildi. Ren Konfederasyonu'nun varlığı Napolyon'a bağlıydı. Dağılması da Napolyon'un 1813'teki Leipzig Savaşı yenilgisiyle oldu (Karadağ 2015: 124). Aslında bu olayla milliyetçilik fikri Almanlarda oluşmaya başlamıştı. Alman milliyetçiliği gelecekte Fransa'nın Almanlar tarafından üç defa işgali sonucunu doğurdu (Roskin, 2016: 202-203).

1862'de Bismark, Prusya'nın başbakanlığına atandı (Özdemir ve Bakan, 2016: 24). Alman milliyetçisi değildi. Prusya'yı yaşatmanın yolunun Prusya önderliğinde Alman birliği olduğunu düşünüyordu. Aslında Kral'ın sadık bir memuruydu (Roskin, 2016: 204). İttifaklarla Almanya'yı önemli bir güç haline getirdi. Alman prensliklerini, "Kan ve Demir" adlı politikası ile bir dizi savaşlarla birleştirdi. Bu savaşlar 1864'te Danimarka'ya, 1866'da Avusturya'ya ve 1870'te Fransa'ya karşı yapılan savaşlardı (<http://www.tarihakli.com>).

1871'den 1918'e kadar Almanya'da 2. İmparatorluk dönemi yaşandı. Dönem, bir demokrasi dönemi değildi. Parlamento, sadece bütçeyi kabul veya reddedebilirdi. Başbakan, bakanları göreve atıyordu. Parlamento karşısında sorumlu değildi.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

1875'te emek hareketi ortaya çıktı. İşçiler örgütlendi. Kısmen sendika kısmen de siyasi parti olan "Genel Alman İşçileri Birliği" kuruldu. Bu örgüt, bugün dünyanın en eski sosyal demokrat partilerinden biri olan "Alman Sosyal Demokrat Partisi"ne dönüşmüştür.

1890'da Bismark, görevinden istifa etti. Sosyal demokratları sevmezdi. Alman Sosyal Demokrat Partisi, Parlamento'da üçte bir çoğunluğa ulaşmıştı. Almanya'nın en büyük partisi oldu. Sosyalizmi devrimlerle değil, demokrasiyle yaygınlaştırmaya çalıştılar (Roskin, 2016: 205-206).

1919'da Parlamento monarşiyi kaldırdı. Cumhuriyet ilan etti. Almanya'nın cumhuriyet ve demokrasi deneyimi yoktu. Bu cumhuriyete Weimar Cumhuriyeti adı verildi. Yeni kurulan hükümet kendisini yıkılan Alman İmparatorluğu'nun halefi, ardılı olarak nitelendirdi. Aslında Weimar Cumhuriyeti, cumhuriyetçileri olmayan bir cumhuriyet; demokratları olmayan bir demokrasiydi. Kabul edilen anayasa idari yapılarda etkili değişiklikler getirememişti. Sayıları yirmi beş olan Lander sayısı Weimar döneminde on sekize indirilmişti (Tuncer, 2012: 795).

1923'te Birinci Dünya Savaşı tazminatları Almanları zor durumlara düşürdü. Basabildikleri kadar para bastırıp piyasaya sürdüler. Enflasyon aşırı yükseldi. Bir ekmek almak için bir el arabası para vermek zorunda kaldılar. Dünya ekonomik krizi etkisini arttırmıştı. İşsiz sayısı yükseldi. Nazilere ve Komünistlere ilgi arttı. İşsizlik arttıkça bu radikal partilerin destekçileri de çoğaldı.

1930'da Alman komünistleri ile Alman Sosyal Demokratları anlaşamadılar. 1932'nin sonunda NAZİ yani Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi seçmen oylarının üçte birini topladı. 1933'te Hitler Başbakan olarak atandı (<http://www.tarihiolaylar.com>). Almanya'nın ilk demokrasi denemesi olan Weimar Cumhuriyeti de bu şekilde son buldu. Bu Cumhuriyet'in ömrü kısa ve istikrarsızdı. Kısaydı, on dört yıl sürdü. İstikrarsızdı, yirmi iki hükümet kuruldu ve dağıldı (Roskin, 2016: 207).

Hitler iktidarında yürütmeye, yasama yerine geçerek düzenleme yapma yetkisi verildi. Yasaların Anayasaya uygunluğunu denetleyecek bir organ yoktu. Bu nedenle Hitler dönemi yasama, yürütme, yargı güçlerinin yürütmeye birleştirilmiş olduğu bir diktatörlüğe dönüştü. Almanların çoğu, demokraside istekli değildi. Dolayısıyla diktatörlükten de rahatsız olmadı. Hitler kabullenilmişti (Roskin, 2016: 210).

1945'te Dünya Savaşı'nı kazanmış devletler Amerika Birleşik Devletleri, İngiltere, Fransa ve Sovyetler Birliği, Alman topraklarının batısı üzerinde egemenlik kurdu. Ülkenin batısında parlamenter sisteme dayanan Federal Alman Cumhuriyeti kuruldu. Doğusunda da Sovyetler Birliği'nin üzerinde egemenlik kurduğu ülkenin dörtte bir büyüklüğünde Demokratik Alman Cumhuriyeti kuruldu. Federal Cumhuriyet 1955'te tam bağımsızlığına kavuştu (Çapar, 2010: 48). Almanlar, Batı Almanya ve Doğu Almanya olarak iki ayrı devlet yönetimiyle yaşadı. Yaklaşık otuz beş yıl sonra 3 Ekim 1990 tarihinde iki Almanya birleşti (<http://www.mfa.gov.tr>). Böylece bugünkü Almanya Federasyonu oluştu.

1. Almanya Federasyonu

Almanya üniter bir devlet sistemini seçmiştir (<https://www.mevzuatdergisi.com>). Federal bir cumhuriyettir (Bağlı, 2011: 45). Federal cumhuriyet olmasının iki nedeni vardır. Birincisi, Almanya'nın uzun bölünmüşlük ve bölgecilik tarihidir. İkincisi, İkinci Dünya Savaşı'nı kazanmış devletlerin kuşkusudur. Almanya'nın yeniden canlanışının merkezi bir devlet biçiminde olabileceğinden korkmuşlardır (<https://www.tbmm.gov.tr>).

Almanya, demokratik ve sosyal bir devlettir. Egemenlik halka aittir. Halk, egemenliğini, seçimler ve oylamalarla yasama, yürütme ve yargı organlarıyla kullanır. Yasama, anayasal düzene bağlıdır. Yürütme ve yargı organları da yasaya ve hukuka bağlıdır (<http://www.adalet.gov.tr>). Devletin örgütsel yapısı "federalizm", "kuvvetler ayrılığı" ve "yerel idarelerin özerkliği" ilkelerine dayanır (Karaer: 25).

Almanya'nın başkenti Berlin'dir. Devletin tümünün başkentten temsil edilmesi federasyonun görevidir. Federasyonun bayrağı, siyah-kırmızı-altın sarısı renklidir (<http://www.adalet.gov.tr>). Renklerin anlamı "Beraberlik, hak ve özgürlük"tür (<https://www.turkcebilgi.com>). Alman bayrağı millî bayrak ve resmî bayrak olarak iki türdür. Millî bayrak, ülkenin sivil bayrağıdır. Ortasında kartal motifinin bulunduğu diğer resmî bayrağı, devlete bağlı kurumlar kullanır (<https://onedio.com>).



Devlete ait yetkiler Federal Anayasa'da federal devlet ile eyaletler arasında paylaştırılmıştır (Muratoğlu, 2014: 306). Almanya'nın on altı eyaleti vardır. Her eyalet tüzel kişiliğe sahiptir (Çapar, 2010: 49). Federal hukuk eyalet hukukunun üzerindedir.

Almanya'da yabancı devletlerle ilişkilerin düzenlenmesi Federasyonun yükümlülüğündedir. Bir eyaletin kendi durumuna ilişkin bir anlaşmanın imzalanmasından önce, o eyaletin görüşü istenir. Eyaletler, yasama yetkileri içerisinde, Federal Hükümetin onayı ile yabancı devletlerle anlaşma yapabilir (<http://www.adalet.gov.tr>).

2. Federal Meclis

Federal meclisin en önemli görevleri, yasa koymak, Federal Başbakan seçmek ve hükümeti denetlemektir. Federal Meclis seçimlerinin denetimi de kendi görevidir. Milletvekilleri genel, doğrudan, serbest, eşit, gizli oyla dört yıl için seçilir (Erkul vd., 2016: 42). Federal Meclis'e bu dönem yedi yüz dokuz milletvekili seçilmiştir (<http://www.ihha.com.tr>). Başkanını, başkan yardımcılarını ve kâtiplerini seçer. İç tüzüğünü yapar. Bir Milletvekilinin üyelik sıfatını kaybetmesi konusunda karar verir. Kararlarına karşı Federal Anayasa Mahkemesine itiraz edilebilir. Bütün halkın temsilcisidir. Milletvekilleri vicdanları karşısında sorumludur. Federal Meclisin görüşmeleri herkese açıktır.

Bir milletvekiline, hiçbir zaman, Federal Meclis veya onun komisyonlarından birinde verdiği oy veya konuşması nedeniyle adli veya idari kovuşturma yapılamaz. Federal Meclis dışında hesap vermeye çağrılmaz. Sövmeli hakaret, suçüstü hali veya cezayı gerektiren bir eylemi varsa Federal Meclisin izniyle ifade vermeye çağrılabilir veya tutuklanabilir.

Federal Meclis, üyelerinin salt çoğunluğuyla Federal Başbakana güvensizlik oyu verebilir. Federal Cumhurbaşkanı'dan görevden azlini isteyebilir. Halef seçebilir. Seçtiği halefin atanmasını Federal Cumhurbaşkanı'ndan isteyebilir. Federal Cumhurbaşkanı bu isteğe uyar ve seçilene atar (<http://www.adalet.gov.tr>). Almanya federal meclisi kamu görevlileri meclisi gibidir. Üyelerinin çoğu memurdur (Yavuzdoğan, 2016: 232).

Federal Meclis federal yasayı yapar, Federal Konseye gönderir. Onayı gerekiyorsa, onayı beklenir. Gerekmiyorsa, Federal Konsey, yasanın yürürlüğe girmemesi için iki hafta içinde Federal Meclis'e itiraz edebilir. İtirazı Federal Meclis reddederse yasa yürürlüğe girer (<http://www.adalet.gov.tr>).

3. Federal Konsey

Federal Konsey, Almanya'nın eyaletlerinin temsil edildiği yasama kurumudur. Eyaletler, Federal Konsey aracılığıyla, Federasyonun yasamasına ve yürütmesine katılır.

Eyalet hükümetleri, Federal Konsey üyelerini seçer. Eyaletler, kendi hükümet üyelerince de temsil olunabilir. Her eyaletin en azından üç; nüfusu iki milyondan fazla olan eyaletlerin dört; nüfusu altı milyondan fazla olanların beş; nüfusu yedi milyondan fazla olanların altı oyu vardır. Her eyalet sahip olduğu oy sayısı kadar üye gönderir (<http://www.adalet.gov.tr>).

Federal hükümet, her eyaletin yükümlülüklerini yerine getirmesi için gerekli önlemleri alır. Federal Hükümet eyaletlere ve onların makamlarına emir vermek yetkisine sahiptir. Bir eyalet, kendisine mevzuatla verilmiş yükümlülüğü yerine getirmezse, Federal Hükümet, Federal Konsey'in onayı ile yaptırım uygulayabilir (<https://www.tbmm.gov.tr>).

Federal Konsey, Federal Hükümetin veya eyaletin isteği üzerine, o eyaletin hukuku ihlal edip etmediğine karar verir. Federal Konsey'in kararına karşı Federal Anayasa Mahkemesi'ne başvurulabilir (<http://www.adalet.gov.tr>).

4. Federasyon Kongresi ve Federal Cumhurbaşkanı

Federasyon Kongresi, Federal Meclis üyelerinden ve eyalet parlamentoları tarafından seçilen eşit sayıdaki üyeden oluşur. Federal Meclis Başkanı tarafından toplantıya çağrılır. Federal Cumhurbaşkanı, Federal Meclis seçimlerinde oy hakkı olan ve kırk yaşını doldurmuş bulunan her Alman, Cumhurbaşkanı seçilebilir. Federasyon Kongresi tarafından görüşmesiz olarak seçilir. Federasyon Kongresi üyelerinin



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

çoğunluğunun oyunu alan aday seçilir. İlk iki turda hiçbir aday bu çoğunluğu sağlayamamışsa, bunlardan sonraki turda en çok oy almış aday seçilmiş olur. Görev süresi beş yıldır. Sürenin bitiminde bir defaya özgü olmak koşuluyla tekrar seçilebilir (<http://www.adalet.gov.tr>).

Federal Cumhurbaşkanı Federal Devletin başı ve yürütmenin en üst görevlisidir (Çapar, 2010: 49). İçte ve dışta devletin birliğini temsil eder (Karaer: 20). Federal yargıçları, federal memurları, subay ve astsubayları göreve atar, görevlerini sonlandırabilir. Federasyon adına özel af yetkisi kullanabilir. Federal Cumhurbaşkanı'na Federal Konsey Başkanı vekâlet eder.

Federal Cumhurbaşkanının kararlarının ve işlemlerinin geçerli olabilmesi, Federal Başbakan veya yetkili Federal Bakanca onayı ile imzasına bağlıdır. Federal Cumhurbaşkanı uluslar arasında Federasyonu temsil eder (<http://www.adalet.gov.tr>).

Federal Meclis veya Federal Konsey, Anayasayı veya diğer bir federal yasayı kasten ihlal ettiği gerekçesiyle, Federal Cumhurbaşkanı hakkında Federal Anayasa Mahkemesi'ne dava açabilir. Davanın açılması talebinde bulunmak için, Federal Meclis üyelerinin en az dörtte biri veya Federal Konsey'deki oyların en az dörtte biri oranındaki üyenin oyu zorunludur. Davanın açılması kararı, Federal Meclis üyelerinin veya Federal Konseydeki oyların en az üçte ikisinin oyu ile kararlaştırılır. Federal Anayasa Mahkemesi, davanın açılmasından sonra, Federal Cumhurbaşkanının görevini yerine getirmesini durdurabilir. Federal Anayasa Mahkemesi, Federal Cumhurbaşkanını suçlu bulduğu takdirde Federal Cumhurbaşkanının görevini sonlandırabilir (Dinler, 2016: 1559).

5. Federal Hükümet

Federal Hükümet, Federal Başbakan ve Federal Bakanlardan oluşur. Federal Başbakan, Federal Cumhurbaşkanının önerisi üzerine Federal Mecliste görüşmesiz seçilir. Federal Meclis üyelerinin oylarının çoğunluğunu elde eden aday seçilir. Seçimi kazanan aday, Federal Cumhurbaşkanınca atanır. Federal Bakanlar, Federal Başbakanın önerisi üzerine, Federal Cumhurbaşkanınca atanır veya görevi sonlandırılabilir. Federal Başbakan, Federal Bakanlardan birini, Başbakan Yardımcısı olarak göreve atar (<http://www.adalet.gov.tr>). Bakanlar meclise karşı değil, doğrudan başbakana karşı sorumludur (Çapar, 2010: 49).

Federal Hükümet, Federal Konsey'in onayıyla, genel idari kurallar koyabilir. Eyaletlerin, federal yasaları yürürlükteki hukuka uygun olarak uygulayıp uygulamadıklarını gözetir. Eyaletlerin en yüksek makamlarına görevli gönderebilir. Memur ve sözleşmeli görevlilerin eğitimi konusunu düzenler. Orta dereceli makamların yöneticileri onun onayı ile atanır.

Federal Hükümet, eyalet ve diğer eyaletlerin güvenlik güçlerini olağanüstü hallerde kendi emri altına alabilir. Eyalet hükümetlerine talimatlar verebilir.

Federal Hükümet, vergi idaresi eyalet mali makamlarına; belediyelere; köylere Federal Konsey'in onayını almak koşuluyla, genel idari kurallar koyabilir. Federal Hükümetin yasa tasarıları öncelikle Federal Konseye sunulur (<http://www.adalet.gov.tr>).

6. Federal Yargı

Yargı yükümlülüğü yargıçlarındır. Bu yükümlülüğü, Anayasada öngörülen federal mahkemeler ve eyaletlerin mahkemeleri yürütür.

Federal Anayasa Mahkemesi, Federal yargıçlar ve diğer üyelerden oluşur. Üyelerinin yarısını Federal Meclis, diğer yarısını Federal Konsey seçer. Federal bir yasa, Anayasa Mahkemesinin kuruluş ve yargılama usulünü düzenler. Kararlarının hangi hallerde yasa gücünde olacağını belirtir (<http://www.adalet.gov.tr>).

Federasyon adli, idari, vergi, iş ve sosyal yargı kısımlarını içerir. Yüksek mahkemeler olarak Federal Temyiz Mahkemesi, Federal İdare Mahkemesi, Federal Vergi Mahkemesi, Federal İş Mahkemesi ve Federal Sosyal Mahkemesi vardır (Muratoğlu, 2014: 338). Bunların dışındaki mahkemeler, federe devlet mahkemeleridir.



Federe mahkemelerin başında federe anayasa mahkemeleri gelmektedir. Almanya Federal Cumhuriyeti'ni oluşturan on altı federe devletin her birinin kendine ait bir anayasa mahkemesi vardır (Muratoğlu, 2014: 340). Bu mahkemelere yargıçların atanmasına, yetkili Federal Bakan, yetkili eyalet bakanlarından ve aynı sayıda Federal Meclis tarafından seçilen üyelerden oluşan bir yargıçlar seçim komisyonu karar verir.

Yargıçlar bağımsızdırlar ve yalnızca yasaya bağlıdırlar. Görev süreleri sona ermeden ancak mahkeme kararıyla ve yasaların öngördüğü neden ve şekillerle azledilebilirler. Aynı neden ve şekillerle sürekli veya geçici olarak işten el çektirilebilir, başka bir yere atanabilir veya emekliye sevk edilebilirler (http://www.adalet.gov.tr).

7. İdare

Almanya'nın idaresinin özelliği, yerel özerkliğin korunarak merkezi ulusal birliğin oluşturulmasıdır. Özerkliği özgürlüğün, merkezileşmeyi de ulusal birliğin temeli saymışlardır (Bağlı, 2011: 44). İdarenin örgütlenmesi federalizm ve özerk yerinden yönetim ilkelerine göre gerçekleşir. İdare beş kademeye ayrılmıştır. Bu kademeler:

- a) Federal idare
- b) Eyalet idareleri
- c) Bölge idareleri
- d) İlçeler
- e) Belediyelerdir (Karaer: 22).

Federal devlete özgü yönetim mekanizması sadece dışişleri, iş ve işçi bulma, gümrük, federal sınır koruma ve federal ordu hizmetlerini kapsar. Bu nedenle herhangi bir merkezi yönetimin, taşra uzantıları çok yaygın değildir.

Kamu hizmetlerinin yürütülmesi federal devlet, eyaletler ve yerel yönetimler arasında paylaştırılmıştır. Ülke nüfusunun %85'i kentlerde yaşar. Büyük kentler içinde nüfusu bir milyonu geçen sadece beş kent bulunmaktadır (Çapar, 2010: 49-50).

8. Eyalet İdaresi

Eyaletler Almanya'daki kamu yönetiminde önemli yer tutar. Eyalet sayısı on altıdır. Eyalet idaresi tek tip değildir. Eyaletten eyalete fark vardır. Eyaletler büyük eyaletler, küçük eyaletler ve kent eyaletleri olarak üç gruba ayrılabilir (Karaer: 24). Her eyaletin kendi başbakanları, parlamentoları ve anayasaları bulunur.

Eyaletler daha çok idari görevleri yürütür. En yüksek devlet düzeyindeki yetkilileri eyalet bakanlarıdır. Bunlar yerelde federal bakanlara göre daha etkindir. Her eyalet idaresinin devlet örgütlenmesi o eyaletin kendisine bırakılmıştır (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 16).

Bir eyalet, kendisine Anayasa veya diğer bir federal yasayla verilmiş olan yükümlülükleri yerine getirmediği takdirde, Federal Hükümet, Federal Konsey'in onayıyla federal yaptırım yetkisini kullanır. Eyaletin yükümlülüklerini yerine getirmesi için gerekli önlemleri alır. Federal yaptırım yetkisinin kullanılmasında, Federal Hükümet veya temsilcisi bütün eyaletlere ve onların idare makamlarına emir vermek yetkisine sahiptir.

Eyalet makamları, yetkili federal makamların talimatlarına tabidir (http://www.adalet.gov.tr). Almanya eyaletleri kendi işlerini kendileri yürütür. Vergilerden pay alır. Polis teşkilatı ülkesel değil, eyalet içidir. Her eyalet, kendi çevre sorununu kendisi çözümler.

9. Yerel İdareler

Yerel idarelerin iki özelliği vardır. Birincisi, bu idareler gelenekler, değerler ve düzenlemelerle güçlü konum edinmişlerdir. İkincisi, bu idareler birbirlerinden farklı türlerdedir (Karaer: 24). Kamu yönetiminde 1.400.000 personel yerel yönetimlerde görevlidir. Belediyeler eyalet yönetimlerinin gözetimi ve denetiminde çalışır. Yükümlülüklerinin hepsi yerel kamu hizmetleridir. Şehir planlama, yol inşaatı, konut, sosyal hizmetler, sağlık hizmetleri, kamu tesisleri yüzme havuzları, kütüphaneler, gündüz bakım merkezleri, spor tesisleri



işletilmesi, yerel toplu taşıma, atıkların taşınması, su, gaz, elektrik ve ısıtmadan sorumludurlar. Bu hizmetler büyük ölçüde özel hukuk tüzel kişisi şirketler ve işletmeler tarafından yerine getirilir (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 16).

10. Kamu Personel Yönetimi

Almanya’da kamu personeli oldukça saygın ve güvenilir bir konumdadır. Almanya, Kıta Avrupası’nda güçlü memurluk rejimi geleneğinin önde gelen temsilcilerinden biridir. Nitelikli uzmanlaşma, yönetsel işleyiş mekanizmaları ve kalıplarında süreklilik kamu personel sisteminin en önemli özellikleridir (Çapar, 2010: 51).

Her Alman, her eyalette, yurttaş olarak, eşit hak ve yükümlülüklerle sahiptir. Yetkinliğine göre, eşit olarak kamu hizmetlerine girme hakkı vardır. Kamu hizmetlerine atanma, kamu hizmetlerinde kazanılan haklar, ilgilinin dini inancına bağlı değildir. Hiç kimse, bir felsefi görüşü nedeniyle ya da bir mezhebin üyesi olduğu veya olmadığı için ayrımcılığa tabi tutulamaz.

Yüksek federal makamların memurları, her eyaletten uygun bir oranda istihdam edilir. Federal makamlarda görevli diğer memurlar, genel kural olarak çalıştırıldıkları eyaletten alınır (<http://www.adalet.gov.tr>). Alman Anayasa’sı üst düzey yönetimi tanımlamamıştır. Kesintisiz hizmet yürüten, profesyonelliğe dayanan, uzmanlık gerektiren işler genel olarak memurlarca yürütülür. Bunlar iş güvencesine sahiptir. Hâkimler ve askeri personelin istihdamı, memurların istihdam edilmesi gibidir.

Memurlardan farklı olarak kamu çalışanları özel hukuka tabi olarak sözleşme ile istihdam edilir. İş kanunu özel sektörde olduğu gibi kamu çalışanları için de geçerlidir. Ancak, çalışma koşulları toplu sözleşmelerde belirtilir. Bu sözleşmeler federal, eyalet ve yerel yönetimler düzeyinde yapılır. Kamu çalışanları ve memurlar eşit statüye sahiptir. Kamu çalışanlarının sorumlulukları yapılan işle sınırlı olmak üzere iş sözleşmesi ve toplu sözleşmelerde belirtilmiştir. Sadece memurların grev hakları yoktur (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 19).

Almanya’da kamu çalışanı sayısı 4.640.000’dir. Memurlar, hâkimler ve savcılar 1.694.500; subaylar ve tam zamanlı gönüllü çalışanlar 174.200 ve diğer kamu çalışanları 2.766.600’dür (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 8). Federal düzeyde 434.000 kamu görevlisi çalışır. Bunun 130.600’ü hâkimler ve memurlar, 129.800’ü kamu çalışanı yani sözleşmeli 174.200’ü askeri subaylar ve gönüllü askerlerdir (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 20). Federal, eyalet ve yerel yönetim düzeyinde istihdam edilen kamu personeli toplam nüfusun %3,5’idir. Askeri personel hariç doğrudan federal yönetim tarafından atanan yaklaşık 260.400 kamu görevlisi kamu hizmeti sunar.

Federal hükümet 18.600 personeldir. Her bir bakanlık kendi personelini kendisi seçer, istihdam eder, görevlendirir. Ödemelerini kendi bütçelerinden karşılar. Diğer kurumlara personel görevlendirebilir. Bakanların yerel yönetimler üzerinde herhangi bir yetkisi yoktur.

Federal yönetimin görevleri genel olarak dışişleri, maliye, savunma, polis, denizcilik ve su kaynakları yönetimidir. Dışişlerinde, dış ülkeler de dâhil olmak üzere 11.300 çalışanı bulunmaktadır. Maliye Bakanlığının 42.600 görevlisi vardır.

Silahlı kuvvetler 174.200 askeri personelden oluşur. Federal Polis Yönetimi ve Federal Suç Polis Yönetimi sadece belli polis görevlerini gerçekleştirir. Federal polis sayısı 38.900 personeldir. Başlıca görevleri sınır yönetimi ve gözetimi, demiryolu korunması ve büyük havaalanlarında havacılık güvenliğidir. Eyaletler talep ettiğinde yardım yükümlülükleri vardır. Denizcilik ve Su Kaynaklarının Yönetimi yaklaşık 14.000 personeli istihdam etmektedir (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 12-15).

Bağımsız kamu kurum ve kuruluşları, Devlet veya yerel yönetim idaresine dâhil değildir. Bunlar büyük ölçüde sosyal güvenlikle ilgili kurumlardır. Kendi özyönetimlerine sahip ve özerktirler. Yaklaşık 371.000 kişi bu kurumlarda çalışır.

Kamu kurumu niteliğinde olmayan kuruluşlar olarak sağlık ve sosyal alandaki hizmetlerin çoğu genellikle özel kuruluşlarca sağlanır. Bunlar kiliseler, yardım kuruluşları ve az da olsa ticari kuruluşlardan oluşur. Bu tür hizmetlerin örneği hastaneler, özel okullar ve özel üniversitelerdir (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 17).



Federasyon, federasyon düzeyinde, eyalet düzeyinde, yerel düzeyde memurlar hakkında düzenlemeler yapabilir. Eyaletler kendi personel istihdam hakkına kendisi sahiptir (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 21).

11. Federal Düzeyde Kamu Personeli Alım Sistemi

Federal düzeyde kamu personeli alım sistemi İçişleri Bakanlığı içerisinde yer alan İdari Federal Ofis federal düzeyde kamu personeli alımlarıyla yükümlüdür. İdari Federal Ofis kamu personeli alım hizmetlerini merkezi olarak yürütür. İşe alımda son kararı ilgili kurum verir. Yetkinlik değerlendirmesi yapar. Kurumlar, ISO 10667 kılavuz ve süreçleri ortaya koyan bir yöntemi uygular.

Anayasa, memur olmak ile vatandaşlık arasında bağ kurmuştur. Almanya’da ömür boyu memurluğa atanmak için en az yirmi yedi yaşında olmak koşuldur. Eğitim düzeyi ile memuriyet arasında ilişki kurulmuştur. Memuriyete girişte öğrenim düzeyi ön koşuldur. Memurluk bir statüdür. Memuriyete “yaşam boyu”, “sınırlı süreli”, “deneme süreli” ve “geçici” şekilde atanabilir. Memurluk kariyere dayanır. Aynı uzmanlık alanındaki tüm kadrolara atanmak için aynı nitelikler ve eğitim düzeyi aranır (Çapar, 2010: 55).

İşe alım süreci iş ilanıyla başlar. İş ilanları öncesinde iş analizleri yapılır. İş analizlerinde o iş için gerekli nitelikler belirlenir. İlanlar basın yoluyla ve elektronik ortamda yapılır. İlan sonrası başvurular elektronik ortamda çevrimiçi alınır.

Başvuru formunda kişinin ismi ve kişisel bilgileri görünmez. Tüm başvurular ön seçim için ilgili idareye gönderilir. Başvuruların tamamlanmasından sonra bir ön seçim yapılır (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 21). Ön seçimde kişinin sadece fotoğrafı görülebilir. İsim, yaş, etnik köken, engellilik ve benzer özellikler gizlidir. Ön seçim sonrasında son aşama mülakat aşamasıdır. Daha sonra kamu personeli alım gerçekleştirilir.

Memurluğa girişte, genel bir devlet sınavı uygulanır. Sınavda başarılı olanların üç yıllık staj ve eğitim döneminden sonra yeniden bir sınavda başarılı olmaları koşuldur. Başarılı olurlarsa asıl devlet memurluğuna atanabilirler. Adaylık süresi en çok beş yıl olabilir (Çapar, 2010: 56).

Federal düzeyde memurlar eğitim düzeylerine göre normal, orta, yüksek ve en üst şeklinde kategorilere ayrılır. Orta hizmet sınıfı teknik ve mesleki hizmetlerdir. Yüksek hizmetler üniversite mezuniyeti gerektirir. En üst hizmetler ise yüksek lisans ve doktora ister.

İşe alımdan sonra hazırlık dönemi diyebileceğimiz bir gözlemlene süreci vardır. Orta hizmetler için bu süre 1-2 yıl, yüksek hizmetler için üç yıl ve en üst hizmetler için iki yıldır. Bu süreçten başarıyla geçilmesi gereklidir.

Her kurum bağımsız şekilde kendi çalışanını seçebilme hakkına sahiptir. Kamu hizmetine kamu personeli alımlar için boş pozisyon gereklidir. Kamuda engelli istihdamı oranı %5’tir (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 22-23).

12. Memurluk

Almanya’da memurluk oldukça saygın ve güvenceli meslektir. Statü görevidir. Kamu görevlileri içinde en önemli görevleri memurlar üstlenir. Devlet gücü kullanmayı içeren görevleri yürütmek üzere prensip olarak sadece memur atanabilir (Çapar, 2010: 56).

Memuriyet biçimleri şunlardır:

- Kadrolu çalışan memurlar.
- Belirli bir süreyle sınırlı çalışan memurlar. Bunların görevleri belirli bir süreyle sınırlandırılmıştır.
- Seçilmiş yerel yönetim memurları. Belediye başkanları gibi üst düzey sivil memurlardır. Belirli bir süre için görev yaparlar. Oradaki tüm kamu çalışanlarının atanmasından, haklarından bu kişiler sorumludur.
- Siyasi memurlar. Hükümetin politikalarını yürütecek politikalarla uyum sağlayacak kişilerdir. Herhangi bir gerekçe gösterilmeden görevleri sonlandırılabilir (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 24).



13. Memurların Hakları

Almanya’da memurların hakları şunlardır:

- Hayat boyu çalışma hakkı.
- Sosyal ve mali haklar.
- Durumuna uygun kadrolarda çalıştırılma hakkı.
- Sağlık ve güvenlik hakkıdır.

Kişiler emekli olmazsa, disiplin soruşturması sonunda çıkarılmazsa, kendileri istemezse görevlerine son verilemez. Bu durum, anayasal görevlerini bağımsız yerine getirebilmeleri için gereklidir.

Kamu çalışanlarının ücretleri federal, yerel ve eyalet düzeyindeki yetkili sendikalarla toplu sözleşme görüşmeleriyle düzenlenir. Kamu çalışanlarının ücretleri yaptıkları işteki performanslarına göre belirlenir (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 25-26).

Çalışma saatleri ve şekilleri bakımından Federal sivil memurlar haftalık ortalama çalışma süresi kırk bir saattir. Kamu çalışanları ise haftalık ortalama otuz dokuz saat çalışmaktadır.

Yaşlı çalışanlar için emekliliğe hemen geçiş yerine çalışma saatleri yavaş yavaş azaltılır. Bu sayede yaşlı çalışanların tecrübelerinden bir süre daha en azından yarı zamanlı olarak faydalanma olanağı sürdürülür. Diğer taraftan emekliye ayrılacak çalışanlar da emekliliğe hazırlanır.

Çocuk parası çocuk sayısına göre sınıflandırılır. Birinci ve ikinci çocuk için 184 EURO, Üçüncü çocuk için 190 EURO, Dördüncü ve daha çok çocuk için 215 EURO verilir. Çocuk parası genelde 18 yaşına kadar olan çocuklar için ödenir. İşsiz olan çocuklarda ödeme yirmi bir yaşına kadardır. Meslek eğitiminde olan çocuk için yirmi beş yaşına kadar ödemeler devam eder (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 33-35). Tüm memurlar ve kamu çalışanları haftada beş gün çalışır. Yılda otuz gün izin kullanma hakları vardır (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 37).

Memurlara disiplin soruşturması sonucunda verilecek cezalar şunlardır:

- Kınama.
- Para cezası.
- Maaşında kesinti(memurun maaşında %50’yi geçmemek üzere kesintiye gidilebilir).
- Derece indirme.
- Meslekten çıkarmadır (Devlet Personel Başkanlığı, 2015: 26).

Alman kamu yönetimi ve kamu personel sistemi, klasik bürokratik modeldir. Bu model, katı hiyerarşiye, uzmanlaşmaya, katı kurallara, liyakate dayanan bürokrasinin ideal türü olan Weberyen anlayıştır (Yavuzdoğan, 2016: 234).

SONUÇ

Tarihte Almanya prensliklerden oluşmuştur. Prensler ve din adamları küçük ülkeli devletler kurdu. Prenslikler zamanla güçlenip bağımsızlık mücadelesine girişti. Bir dönem federal sisteme benzer bir devlet ortaya çıkmıştı. Zamanla soylular, iktidarlarını arttırdı. Almanlar tek ülke sınırları içinde tek devlet egemenliğinde birleşemedi. Yüzlerce bağımsız prensliklerden ve bunların egemenliğindeki şehirlerden oluşmuş küçük devletler halindeydiler.

Almanya’nın kuzeyi Protestan; güneyi Katolik’ti. Protestanlar, Katolik Roma’ya vergi ödemek istemedi. Protestan prenslikler ile Katolik prenslikler arasında iki savaş çıktı. İki savaşı da Protestanlar zafer kazandı. Her iki zaferde Katolik Fransızlar Protestanlara yardım etmişti. Nedenleri güçlü bir Almanya’nın oluşmasını engellemekti.

Bir dönem prensliklerin sayısı üç yüzü aşmıştı. Bunların içinde Prusya ve Avusturya Prenslikleri dışındaki prenslikleri Napolyon, bunların sayıları otuzlara düşünceye kadar birleştirdi. Bir Konfederasyon kuruldu. Bismark, Prusya’nın önderliğinde bir Alman birliği kurmaya çalıştı. İttifaklarla Almanya’yı önemli bir güç haline getirdi.

20. Yüzyılın başlarında Birinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya, Cumhuriyet ilan etti. On dört yıl süren Cumhuriyet, Hitler’in başbakanlığında diktatörlüğe dönüştü. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Almanya



ikiye bölündü. Bu ikiye bölünmüşlük otuz beş yıl sürdü. 20. Yüzyılın sonlarında tekrar birleşme gerçekleşti. Böylece bugünkü Almanya Federal Cumhuriyeti oluştu.

Almanya Federal Cumhuriyeti Devleti'nin örgütsel yapısı "federalizm", "kuvvetler ayrılığı" ve "yerel idarelerin özerkliği" ilkelerine dayanır. Devletin yükümlülükleri Federal Anayasa'da federal devlet ile eyaletler arasında paylaştırılmıştır. Almanya'nın tüzel kişiliğe sahip on altı eyaleti vardır. Federal hukuk eyalet hukukunun üzerindedir.

Devletin temel organları Federal Meclis, Federal Konsey, Federasyon Kongresi, Federal Cumhurbaşkanı, Federal Hükümet, Federal Yargı'dır. İdarenin örgütlenmesi federalizm ve özerk yerinden yönetim ilkelerine göre gerçekleşir. Beş kademeye ayrılmıştır. Bunlar Federal İdare, Eyalet İdareleri, Bölge İdareleri, İlçeler ve Belediyelerdir.

Kamu hizmetlerinin yürütülmesi federal devlet, eyaletler ve yerel yönetimler arasında paylaştırılmıştır. Eyaletler büyük eyaletler, küçük eyaletler ve kent eyaletleri olarak üç gruba ayrılabilir. Her eyaletin kendi başbakanları, parlamentoları ve anayasaları bulunur.

Bir eyalet, kendisine Anayasa veya diğer bir federal yasayla verilmiş olan yükümlülükleri yerine getirmediği takdirde, Federal Hükümet, Federal Konsey'in onayıyla federal yaptırım yetkisini kullanır. Almanya eyaletleri kendi görevlerini kendileri yürütür.

Yerel idareler birbirlerinden farklı türlerdedir. Belediyeler eyalet yönetimlerinin gözetimi ve denetiminde çalışır.

Yüksek federal makamların memurları, her eyaletten uygun bir oranda istihdam edilir. Federal makamlarda görevli diğer memurlar, genel kural olarak çalıştırıldıkları eyaletten alınır.

Memurların grev hakları yoktur. Her bir bakanlık kendi personelini kendisi seçer, istihdam eder ve görevlendirir. Bakanların yerel yönetimler üzerinde herhangi bir yetkisi yoktur. Eyaletler kendi personel istihdam hakkına kendisi sahiptir.

Federal düzeyde kamu personeli alım sistemi İçişleri Bakanlığı içerisinde yer alan İdari Federal Ofis, federal düzeyde kamu personeli alımlarıyla ilgilenmektedir. İdari Federal Ofis kamu personeli alım hizmetlerini merkezi olarak yürütür. İşe alımda son kararı ilgili kurum verir. Yetkinlik değerlendirmesi yapar. ISO 10667 kılavuz ve süreçleri ortaya koyan bir yöntemi uygular.

Devlet gücü kullanmayı içeren görevleri yürütmek üzere prensip olarak sadece memur atanabilir. Memurlar emekli olmazsa, disiplin soruşturması sonunda memurluktan çıkarılmazsa, kendileri istemezse görevlerine son verilemez.

KAYNAKÇA

1. Alatlı, A. (2008), "Avrupa, Kökler, Efsaneler, İnançlar", <http://www.alevalatli.com.tr/makale.asp?s=detay&ID=198> Erişim: 17.05.2018.
2. Bağlı, M. S. (2011), "Alman Yerel Yönetim Yapısı", **Türk İdare Dergisi**, Ankara: Sayı 473: 43-74, Aralık 2011, http://www.tid.gov.tr/Makaleler/Mehmet_Selim_BA%C4%9ELI_473.pdf Erişim: 18.05.2018.
3. Çapar, S. (2010), "Almanya'da Kamu Personel Sistemi", **Türk İdare Dergisi**, Ankara: Sayı 466: 47-63, <http://www.tid.gov.tr/Makaleler/466selimcapar.pdf> Erişim: 17.05.2018.
4. Devlet Personel Başkanlığı, (2015), **Federal Almanya Kamu Yönetimi ve Kamu Personel Sistemi**, Devlet Personel Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Birimi Ankara, Organizasyon ve Hazırlık Aren Reklam Tanıtım. www.dpb.gov.tr/F/Root/daireler/avrupa_birligi_dis.../DPB.almanyafederal1.pdf Erişim: 16.04.2018.
5. Dinler, V. (2016), "Anayasal Suç Ne Değildir?", **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Ankara: Sayı 65 (4): 1545-1575, http://uvt.ulakbim.gov.tr/uvt/index.php?cwid=9&vtadi=THUK&c=iparadigms&ano=278709_3f613a6db2efd210f29fa86f9bbc41e Erişim: 19.05.2018.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

6. Erkul, H., Kara, H., Şimşek, S. (2016), “ABD ve Almanya Yerel Yönetimlerinin Karşılaştırılması”, **Yönetim Bilimleri Dergisi**, Çanakkale: Cilt XIV, Sayı 27: 33-58
7. <http://dergi.comu.edu.tr/dosyalar/Ybd/yil-2016-cilt-14-sayi-1-2.pdf>, Erişim: 07.04.2018.
8. <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/08-ALMANYA%20209-276.pdf> Erişim: 04.04.2018.
9. <http://www.iha.com.tr/haber-federal-mecliste-vekil-sayisi-artti-kadin-vekil-sayisi-dustu-674874/> Erişim: 02.07.2018.
10. <https://www.mevzuatdergisi.com/2010/03a/03.htm> Erişim: 02.07.2018.
11. <http://www.mfa.gov.tr/almanya-siyasi-gorunumu.tr.mfa> Erişim: 02.04.2018.
12. <http://www.tarihakli.com/demir-sansolye-otto-von-Bismark/> Erişim: 02.04.2018.
13. <http://www.tarihiolaylar.com/tarihi-olaylar/weimar-cumhuriyeti-390> Erişim: 03.04.2018.
14. <https://onedio.com/haber/ulke-bayraklarinin-anlamlari-258528> Erişim: 03.04.2018.
15. https://www.tbmm.gov.tr/yayinlar/parlamentar_sistem.pdf Erişim: 05.04.2018.
16. https://www.turkcebilgi.com/almanya_bayra%C4%9F%C4%B1 Erişim: 06.04.2018.
17. Karadağ, C. T. (2015), “Alman Federalizminin Tarihsel Süreçteki Gelişimi”, **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Manisa: Cilt XIII, Sayı 2: 121-136, Haziran 2015 Geliş Tarihi: 02.02.2015 Doi Number: 10.18026/cbusos.32235 Kabul Tarihi: 18.05.2015 <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/46149>, Erişim: 20.05.2018.
18. Karaer, T. “Federal Almanya’da Siyasal ve Yönetimsel Yapının Genel Görünümü”, Sayfa Sayısı: 15-29 http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/a85b4544062c23c_ek.pdf?dergi=Amme%20Idaresi%20Dergisi Erişim: 20.05.2018.
19. Muratoğlu, T. (2014), “Almanya Federal Cumhuriyeti’nde Devlet Yapılanması”, **Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi** Cilt XVIII, Sayı 2: 291-366, http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/18_2_9.pdf, Erişim: 21.05.2018.
20. Özdemir, H. ve Bakan S. (2016), “Ulus Devletin Oluşumu ve Sorunları Açısından Almanya ile Fransa’nın Karşılaştırılması”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** Cilt V, Sayı Ek Aralık 2016: 19-58.
21. Roskin, M.G. (2016), **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür**, Ankara: Liberte Yayınları.
22. Tuncer, A. (2012), “Federal Almanya’nın Avrupa Birliği Bölgesel Politikalarının Oluşumundaki Etkisi”, **Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi**, Cilt 9, Sayı 1: 793-815, <https://www.j-humansciences.com/ojs/index.php/IJHS/article/viewFile/2290/885> Erişim: 01.06.2018.
23. Yavuzdoğan, S. (2016), “Almanya’da Kamu Görevlilerinin Hizmet Öncesi Eğitimi ve Atanmaları”, **Türkiye Adalet Akademisi Dergisi**, Yıl:7, Sayı:26 (Nisan 2016), ss. 227-246, <http://www.taa.gov.tr/yayin/turkiye-adalet-akademisi-dergisi-sayi-26/> Erişim: 24.05.2018.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(11)

Halil İbrahim KELEŞ¹⁹

İSLAMİ BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA MODELLERİ: SİİRT İLİ ÖRNEĞİ MARKETING MODELS IN ISLAMIC BANKING: THE CASE OF SİİRT

ÖZ

İslami Bankacılık olarak da adlandırılan katılım bankacılığı günümüzde sadece katılım bankalarında değil, klasik bankalarında kullanmaya başladığı bir sektör haline gelmiştir. Klasik bankacılığında bu sektöre yer almaya başlamasıyla artan rekabetle beraber pazarlama öğeleri farklılık göstermeye başlamıştır. Yapılan bu araştırma da katılım bankalarının, klasik bankacılığın kullandığı pazarlama yöntemlerinin kullanarak, faiz ögesini kullanmadan yaptığı görülmektedir.

Bu hedeflere ulaşmak içinde klasik bankaların kullanmış olduğu ürün ve hizmetleri kullanmanın yanında müşterilerle güçlü ilişkiler kurmaya çalışma, çeşitli iletişim kanalları kullanması ve bireysel olarak her müşteriyle sürekli irtibat halinde bulunma gibi bireysel pazarlama uygulamaları ve yaklaşımları benimsediği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Katılım Bankacılığı, Pazarlama Fonksiyonları, Pazarlama.

JEL Kodu: M31.

ABSTRACT

Participation banking, which is also called Islamic Banking, has now become a sector not only in participation banks but also in classical banks. As this sector started to take place in classical banking, the marketing elements began to vary with increasing competition. In this research, it is seen that the participation banks are using all the ways of classical banking with interest free.

For reaching these aims, it seems that besides using the products and services which classical banks use, they have adopted individual marketing practices and approaches such as trying to establish strong relationships with customers, using various communication channels and constantly contacting each customer individually.

Keywords: Participation Banks, Marketing Function, Marketing.

JEL Code: M31.

¹⁹ Düzce Üniversitesi; İşletme Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi; Düzce/TÜRKİYE; E-posta: keles_halilibrahim56@hotmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

1. GİRİŞ

Para, kredi ve sermaye gibi konularda faaliyet gösteren, ister kamu ister özel kişi ya da işletmelerin her türlü finansal ihtiyacını karşılayan ekonomik kuruluşlara banka denilmektedir. Bankaların faaliyette geçtiği ilk andan itibaren toplumların yaşayış biçimleri etkilemiş ve günlük hayatın içinde yer almıştır. Günümüzde gelişen teknoloji ve hayat standartları ile artan pazarlama ve gelişen kapitalizmin etkisiyle günlük hayatımızın ayrılmaz bir parçası olmuştur. Batı ülkelerinde gelişmiş olan bankacılık sektörü, İslam Ülkelerinde bazı kesimlerinde gerekli olan ilgiyi görmemiştir.

İslami finans, son yıllarda sadece Müslüman ülkelerinde değil ayrıca Dünya çapında da kişi ve kurumların ilgisini çekmeye başlamıştır. İlgi çekmesinin sebebi hızlı büyüme oranlarının yanında, 2008 yılında başlayan finansal kriz ile faize dayalı finans bölümlerinin sarsılmasıdır (Keleş,2018). İslami finansa finansal aracılık, İslam dininin gerektirdiği faiz yasağı ve diğer kuralları göz önüne alarak yapılmaktadır. Bu aracılık işlemleri için ise, bankacılık faaliyetleri kullanılmaktadır. Faizsiz çalışan bankalar katılım bankası olarak adlandırılmaktadır.

Dünya'da olduğu gibi Türkiye'de de toplumun bir kısmı, faiz esasına göre çalışan bankalardan uzak durmaktadır. Din, kültür ve benzeri nedenlerle ekonomi dışında kalmış bunun gibi atıl sermayenin ekonomik faaliyetlerde yer almaması hem atıl sermaye sahiplerini hem de ekonomiyi etkilemektedir. Özellikle İslam Ülkelerinde bu sebeplerden dolayı bu sermayelerin ekonomiye kazandırılması için faizsiz bankalar kurulmuştur. 1960'lı yıllarda Mısır'da bu sistem hayata geçirilmiştir. Türkiye'de ise faizsiz banka için ilk yasa 1983'te onaylanmış, ilk faizsiz banka(Katılım Bankası) ise 1985 yılında kurulmuştur (Tenekeci, 2017).

Faizsiz bankacılık diğer yaygın adıyla katılım bankaları, kısa bir geçmişi olmasına rağmen ve artan Müslüman nüfus ile birlikte, bankacılık sektöründe ciddi bir pay sahibi olmuştur. Bugün küresel ekonomide yaklaşık olarak %3, Türkiye ekonomisinde ise %6 paya sahiptir. Özellikle 2005- 2012 yılları arasında Türkiye'de, konvansiyonel bankacılık oluşturmuş olduğu varlık artış oranı %19, Katılım bankalarının varlık büyümesinin ise %32 büyümesi hem Türkiye Ekonomisi için hem de bankacılık sektörü için dikkat çekici olmuş ve katılım bankacılığını önemin artmasına neden olmuştur (Çürük, 2013).

Pazarlama, birey veya ticari şirketlerin tüketici olarak gördüğü müşteri, birey ve diğer şirketler gibi kurum ve kuruluşlara üretmiş olduğu mal ve hizmet gibi ekonomik değerlerin sunulduğu veya değiştirildiği sosyal ve yönetsel bir süreçtir. Bankacılık sektöründe pazarlama kavramı ise genel olarak hizmet pazarlaması olarak ele alınmaktadır. Katılım bankaları da, hem kendi pazar yerlerini korumak ve büyütme, hem de mevcut müşteri kitlesini geliştirmek zorundadırlar. Bu amaçlar çerçevesinde çalışmanın amacı, katılım bankalarının pazarlama modelleri incelemek ve konvansiyonel banka modelleri ile karşılaştırmaktır.

Dünya'da ve Türkiye'de İslami Finans konusu hakkında pek çok bilimsel çalışma yapılmış ve kitaplar yazılmıştır. Ancak, İslami Bankacılığın Pazarlama Modelleri Üzerine çalışma sayısı oldukça azdır.

2. BANKACILIK SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA KARMASI

Bankalar, gelişmekte olan ekonomik sistemde kendi ürünlerinin değerlendirme ve karlarını artırma yolunda pazarlamanın değerini keşfetmiştir. Pazarlama fonksiyonlarını kullanarak bankalar istenilen hedeflere ulaşmaya çalışmaktadırlar. Her ne kadar farklı iki anlayışın ürünleri olarak tanımlansa da katılım ve geleneksel bankalar aynı sektörde faaliyet göstermesi sebebiyle, pazarlama faaliyetleri benzerlikler göstermektedir. Bankacılık hizmetleri genel olarak aynıdır (Uslucan, 2013).

Bankacılık bir hizmet sektörüdür ve geleneksel pazarlama kavramları bankacılık pazarlama stratejilerinde kullanılmaktadır. Geleneksel pazarlama karması işlevleri 4P olarak anılan ürün, fiyat, tutundurma ve dağıtım işlevlerinden oluşmaktadır. Bankacılık sektörü bir hizmet sektörü olduğundan bu işlevler genişletilerek 7P kavramı olarak anılmaya başlanmıştır. Bu işlevler şunlardır: ürün, fiyat, tutundurma, dağıtım, süreç, fiziksel kanıtlar ve insan faktörleridir (Rakesh ve diğerleri, 2016).

Katılım bankacılığı, literatürler de yeni bir kavram olduğu için konvansiyonel bankacılıktan hangi konularda ayrıştığı henüz tam olarak ifade edilememektedir. Genel olarak bilinen faiz getirisi üzerine dayanmadığıdır. Faiz üzerine çalışmadığından dolayı İslami Finans olarak adlandırılmaktadır. Faizsiz bankacılık uygulandığından dolayı, birkaç pazarlama stratejileri farklılık gösterebilmektedir. Bu



farklılıklardan ilki, müşteri odaklı bireysel pazarlama stratejilerinin, klasik bankacılığa göre daha yoğun bir şekilde uygulamalarıdır. Katılım bankacılığında faiz odaklı çalışmayıp, kar- zarar temel alan hizmetler sunmaktadır. Bu nedenle katılım bankaları, kendilerini tercih eden müşterilerini sadakatini kazanmak için daha çok bireysel pazarlamaya öne çıkarmaktadır (Uslucan, 2013:59).

Katılım bankalarının, klasik bankalardan ayıran bir diğer özellik, hitap ettikleri yerel pazarlara girişlerde daha farklı stratejiler geliştirebilmeleridir. Nüfusun yoğun olarak Müslüman olduğu kesimlerde, katılım bankaları muhafazakar kalmak yerine, yenilikçi özelliklere dayanarak bilgilendirme yapmaktadır (Uslucan, 2013: 61).

3. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın ilk bölümünde literatür kısmını değinilip, araştırma kavramları çerçevesinde bankaların hizmet pazarlama kavramlarına değinilmiştir. Bu bölümde ise, yöntem ve amaç konularına değinilecektir.

Pazarlama anlayışının odak noktası, tüketici ihtiyaçlarını anlayabilmektir. Pazarlama anlayışı araçlar açısından müşteri memnuniyetini sağlamaya yönelik bütüncül bir yapıyı kapsamaktadır (Bilgin, 2015). Bilgin (2015), yapmış olduğu çalışmada pazarlama anlayışının belirlenmesinde, ürün anlayışı, satış anlayışı pazarlama anlayışı ve sosyal pazarlama anlayışına değinmiştir.

Araştırmanın amacı, katılım bankalarının pazarlama modelleri hakkında bilgi edinmektir. Bu amaca uygun olarak nitel araştırma yönteminde veri toplama tekniklerinden olan mülakat yöntemi kullanılmıştır. Bu amaçla, daha önce Bilgin (2015) ve Uslucan (2013) yapmış olduğu çalışmalardan faydalanılmıştır. Hazırlanan sorular bir özel bankanın müdürü ve pazarlama alanında çalışan akademisyenlerin görüşü alınarak aşağıdaki sorular dönüştürülmüş ve katılım bankalarına sorulmuştur.

1. Pazarlama faaliyetleri açısından işletmenizde yeni bir ürün ve hizmetin gelişim sürecini nasıl tanımlarsınız?

2. Bankanızın, sunmuş olduğu ürün ve hizmetleri pazarlamak adına yapmış olduğunuz planlı çalışmalar var mı?

3. Müşterilerinizle hangi amaç ve sıklıkla iletişim kurarsınız?

4. Müşterilerle satın alma öncesinde ve sonrasında iletişim var mı?

5. Müşteri sadakat noktasında yaptığınız çalışmalar nelerdir?

6. İşletmenizde gerçekleştirilen pazarlama faaliyetleri hakkında bilgi verebilir misiniz?

7. Geliştirmiş olduğunuz ürün ve hizmetleri her şubeniz aynı stratejilerde mi pazarlamaktadır?

8. Pazara göre stratejileriniz değişkenlik gösteriyor mu?

9. Muhafazakar kitle tek hedef kitleniz mi?

10. Muhafazakar kitle dışındakilere ulaşmak için hangi stratejileriniz mevcuttur?

11. Katılım Bankaları ile konvansiyonel bankaların pazarlama ürünleri arasında fark var mıdır? Varsa nelerdir?

12. Bankanız çalıştığı kitleye göre mi pazarladıkları ürüne göre mi yoksa piyasa şartlarına göre mi pazarlama satışı yapmaktadır?

13. Size göre pazarlamada başarı ölçütü nelerdir?

14. Bankanız pazarlama satış işini müşterilerinin talep ve ihtiyacına göre mi yoksa bankanın mali yapısına göre mi yapmaktadır?

Hazırlanan sorular Siirt ilinde faaliyet halinde olan katılım bankaları pazarlama yetkilileri ile mülakat yöntemi kullanılarak yöneltilmiştir. Verilen cevaplar not edilmiş ve buna göre analiz edilmiştir.

Verilerin Analizi

Veri analizleri için, pazarlama konusunda çalışmalar yapan akademisyenlere başvurulmuştur. Bunun sonucunda daha önce not alınan cevaplar analiz edilmiştir.

Katılım bankalarının pazarlama anlayış modellerinin incelenmesi amacıyla yapılan bu çalışmada, daha çok bireysel pazarlamada farklılıklar göze çarpmıştır. Yeni ürün ve hizmet geliştirirken katılım bankaları genel olarak, faizsiz olma prensibini göz önünde bulundurmaktadır. Bununla beraber, pazarlama ekibi yeni



bir ürün geliştirdikten sonra ürün hakkında tüm şubelere bilgi vermektedir. Daha sonra ise bu hizmet ve ürünün pazarlanması adına gerekli olan altyapı hazırlanıp ve pazarlama eğitimlerinden sonra müşterinin onayını sunulmaktadır.

Katılım bankalarının sunmuş olduğu ürün ve hizmetleri pazarlama adına yapmış olduğu planlı çalışmalar mevcuttur. İncelemede bulunulan katılım bankalarında, her şube ve bölgeye banka üst yönetimi tarafından verilmiş olan hedefler şube ekipleri tarafından bu hedeflere ulaşmak amacıyla, buldukları bölge ve şehrin yapısı göz önünde bulundurularak plan hazırlamaktadır.

Katılım bankalarının müşteri ile sürekli iletişim halinde oldukları görülmektedir. Bu araştırmada görülen sonuçlardan biri, müşteri ihtiyaçlarına cevap vermek adına her gün iletişim halinde olunduğudur. Gerekli olan durumlarda ise katılım bankaları, iş yeri ve ev gibi yerlerde daha önce müşteri bilgilendirilerek ziyaretler gerçekleştirmektedir. Bununla beraber satılan ürün ve hizmetle ilgili bir soru ya da sorunda müşteri ile sürekli bir iletişim söz konusudur. Müşteri tarafından yapılan geri bildirimler satış sonrası da dikkatle takip edilmektedir. Katılım bankaları müşteri sadakatini sağlamak adına birebir iletişimi ve ikili ilişkileri ön plana çıkarmaktadır.

Katılım bankaları pazarlama faaliyetleri gerçekleştirirken, klasik bankacılığın gerçekleştirmiş olduğu her hizmeti yapmaktadır. Bununla beraber şube hizmeti ile birlikte, sahada da hizmet söz konusudur. Ayrıca geliştirilen bir hizmet ve ürün bulunduğu koşullara, sektöre, risk bölgesine göre belirlenmektedir. Her katılım bankası şubesi, ürün ve hizmeti bankanın pazarlama prensipleri dışına çıkmadan, piyasa koşulları göz önünde bulundurularak, bölgeye göre farklılıklar içerecek şekilde pazarlamasını ve satışını yapmaktadır.

Genel olarak faizsiz bankacılık prensibini benimsemiş olan katılım bankalarının muhafazakar kitleye ulaşma çabası ön plandayken, klasik bankacılık ürün ve hizmetlerini diğer müşterilere ayırım gözetmeksizin sunmaktadır. Bu ürün ve hizmetleri faizsiz bankacılık prensibine göre uygulamaktadırlar. Muhafazakar ve muhafazakar olmayan kesime de hazırlanan ürün ve hizmetler televizyon, radyo, sosyal medya, gazete ve şube içi broşürlerle ulaşılmaktadır.

Katılım bankaları ile konvansiyonel bankalar arasındaki en büyük fark faiz uygulamasıdır. Bunun yanında konvansiyonel bankacılıkta uygulanan mevduat getirisi ve risk algıları farklılıklar göstermektedir. Konvansiyonel bankacılıkta faiz geliri var iken, katılım bankalarında kar payı söz konusudur. Bununla birlikte konvansiyonel bankacılıkta faiz getirisi riski en aza indirmek için kullanılıyorken, katılım bankalarında zarar etme riski bulunmaktadır.

Katılım bankalarında, piyasa şartlarına göre ürün ve hizmet satışı yapılmaktadır. Bununla birlikte yine, ürün ve hizmetler ile kitle arasındaki ilişkiye göre ürünler geliştirilmektedir. Ve katılım bankalarında başarı ölçütü, üst yönetim tarafından belirlenmiş olan büyüme hedeflerinin gerçekleşmiş olması durumudur.

Katılım bankalarında ürün ve hizmet satış işi yapılırken, öncelikli olarak bankanın karı göz önünde bulundurulur. Bununla birlikte, müşteri talep ve ihtiyacına cevap verebilmesi de bir diğer önemli unsurdur. Hizmet ve ürünün satışı yapılırken bankanın mali yapısı pazarlamayı sadece, hangi kalemlere ağırlık verilmesi gerektiğini göstermektedir.

4. SONUÇ ve TARTIŞMA

Türkiye nüfusu yoğun olarak Müslüman olmasına rağmen, klasik bankacılığının pazar payının daha ekonomik olarak daha yüksek olduğu görülmektedir. Dünyada yaklaşık olarak 50, Türkiye’de ise 30 yıla yakındır faaliyet gösteren katılım bankacılığı, her yıl artan düzeyde pazar payını artırma eğilimindedir.

Daha çok İslami kesime hitap etmekte olan katılım bankacılığı, zamanla klasik bankacılık tarafından da benimsenmiştir. Bu çalışma da ele alınan literatür analizinin sonucu olarak, artan rekabetle birlikte katılım bankaları, pazar payında yer elde edebilmek için hem diğer katılım bankalarıyla hem de klasik bankalarla rekabet etmektedir.

Araştırma sonucunda, katılım bankaları üzerinde yapılan bu çalışma da, katılım bankalarının bireysel pazarlama kavramı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Daha çok muhafazakar kesime hitap etmeye çalışsa da, diğer müşteri kitlelerine ulaşmak ve memnuniyetlerini kazanmak için klasik bankacılığın kullanmış olduğu hizmet ve ürünleri geliştirip, kendi sistemlerine uyumlu hale getirmeye çalıştıkları gözlenmiştir. Hedef



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

kitlesini genişletebilmek içinde ürün çeşitliliğini artırma, pazara göre ürün ve hizmet geliştirme, müşteri sadakati için birebir ilişkileri ön planda tutmaya çalıştıkları görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Bilgin, Y. (2015). 'İşbirlikçi Pazarlama Yaklaşımının Otel İşletmelerinin Pazarlama Anlayışları Çerçevesinde İrdelenmesi'. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Düzce Üniversitesi, Düzce
2. Çürük, S. (2013). 'İslami finansın Türkiye'deki gelişimi, Mevcut sorunlar ve çözüm önerileri'. Doktora Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Selçuk Üniversitesi, Konya
3. Keleş, H.İ., (2018). 'İslami Finansta Yeni Yöntem: Yeşil Sukuk'. Turan- Sam Stratejik Araştırmalar Merkezi, ss. 110-117, ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033
4. Rakesh D., Srinath B., Karki N. (2016). 'A Conceptual Study of Service Marketing: Competitive Edge of 7P's over 4P's in Indian Market'. International Journal of Application or Innovation in Engineering & Management, Volume 5, Issue 6, ss.36-40
5. Tenekeci, M.(2017), 'Katılım Bankacılığının Finansal İstikrara Etkisi: Türkiye Örneği'. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, KTO Karatay Üniversitesi, Konya
6. Uslucan, E. (2013). 'Katılım Bankalarında Bireysel Pazarlama Faaliyetleri ve Tüketicilerin Katılım Bankaları Tercihinde Etkili Olan Faktörler'. Yüksek Lisans Tezi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atılım Üniversitesi, Ankara



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(12)

Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAĞAÇLI²⁰
CEZAYİR BAĞIMSIZLIK SAVAŞI (1954-1962)
ALGERIA INDEPENDENCE WAR (1954-1962)

ÖZ

Cezayir veya diğeri ismiyle Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti bir Kuzey Afrika ülkesidir. Yüzölçümünün büyüklüğü sayesinde dünya sıralamasında onuncu ülke konumundadır. Ülke idari olarak 48 vilayetten oluşmaktadır. Ülkenin büyük çoğunluğu vaha ve çöllerle kaplıdır. Cezayir de Berberilerde yaşamaktadır. Cezayir, 5 Temmuz 1830'da Fransız egemenliğine girmiştir. Ülkede yarı başkanlık tipi sistemi ön plandadır. Fransız emperyalistleri stratejik, siyasal ve ekonomik sebeplerden dolayı ne pahasına olursa olsun Cezayir'i kaybetmek istemiyordu. Cezayir Halk Partisi, ülkedeki en güçlü siyasal örgütlerden biridir. Bu parti 1920 yılında Fransız Komünist Partisi içerisinde faaliyetlere başlamıştır. Cezayir, 1954-1962 yılları arasında Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi vermiştir. Bu bağımsızlık mücadelesinde Cezayir, önemli kayıpları yaşamıştır. Uzun süren bağımsızlık mücadelesinde birçok görüşmeler yapılmış ancak Fransa'nın sömürgesinden vazgeçememesinden dolayı, önemli bir ilerleme kaydedilememiştir. Ancak 1962 yılında Evian antlaşmasıyla bir sonuca ulaşabilmiştir.

Cezayir'de 130 yıl süren Fransız sömürgeciliği 1954-1962 tarihleri arasında gerçekleşen kurtuluş savaşının ardından 1962'de imzalanan Evian anlaşması ile nihayet sona erecektir. Bağımsızlığından bu yana tek partili sistem ile yönetilen Cezayir ancak 1989'da çok partili sisteme geçiş yapmıştır. Bu, ülkenin demokrasiye geçiş sürecinde atılan önemli bir adım olarak görülebilir. Her ne kadar ülke içerisinde 1992-1999 tarihleri arasında istikrarsızlık yaşansa da ülke, bugüne kadar bağımsızlığını sürdürüp gelmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cezayir, Afrika, Fransa, Sömürgecilik, Bağımsızlık, Evian Anlaşması.

ABSTRACT

Algeria or Democratic People's Republic of Algeria is a North African country. Thanks to the size of its surface, it is the tenth country in the world rankings. The country consists of 48 states administratively. The vast majority of the country is covered with oasis and deserts. Algeria also lives in Berber. Algeria entered French domination on July 5, 1830. The semi-presidential system is at the forefront. French imperialists did not want to lose the Algerian at all costs, some of the political and economic reasons. French imperialists did not want to lose the Algerian at all costs due to strategic, political and economic reasons. The Algerian People's Party is one of the strongest political organizations in the country. This party began its activities in the French Communist Party in 1920. Algeria struggled for independence against France between 1954 and 1962. In this struggle for independence, Algeria experienced significant losses. There have been many discussions in the long struggle for independence, but no major progress has been made, since France has failed to abandon its colony. However, , he reached a conclusion with the treaty of Evian in 1962.

The French colonialism, which lasted 130 years in Algeria, will finally end with the Evian agreement, signed in 1962, following the liberation war between 1954 and 1962. Algeria, which was governed by a single-party system since its independence, however, moved to a multi-party system in 1989. This can be seen as an important step taken in the process of transition to democracy in the country. Although there was instability in the country between 1992-1999, the country has remained independent until today.

Keywords: Algeria, Africa, France, Colonialism, Independence, Evian Agreement.

²⁰ Giresun Üniversitesi; İİBF, Öğretim Üyesi, KARASAM Müdürü, Giresun/TÜRKİYE; E-posta: kara_agacli@yahoo.com



GİRİŞ

Cezayir²¹, 5 Temmuz 1962 yılında Fransız sömürgesinden kurtulup bağımsızlığını kazanmıştır. Akdeniz' e kıyısı olan Cezayir²², yüzölçümü bakımından dünyanın onuncu, Afrika'nın ise en büyük ülkesidir.²³ Bu kadar büyük toprağa sahip olmasına karşın ülkenin verimli tarım alanları, ülke topraklarının yalnızca % 10'unu oluşturmaktadır. Afrika'nın giriş kapısı konumunda olan Cezayir, tarih boyunca İspanya, Fransa, Portekiz ve İngiltere'nin ilgi odağında kalmıştır. (Nam, 2013, s. 156). Cezayir'in Akdeniz'e kıyısı olması nedeniyle ve önemli petrol yataklarından dolayı Avrupa devletlerinin sömürge yarışının en şiddetli yaşandığı yerlerden biri olmuştur.

Coğrafi konum açısından Fas ve Tunus'un arasında yer alması ve Libya, Moritanya, Nijer ve Mali'ye de komşu olmasından dolayı Afrika'da her zaman elinde tutulması gereken bir yer olmasını sağlamıştır. Kuzey Afrika'nın önemli petrol ve doğalgaz üretici konumunda olan Cezayir, 2017 yılı verilerine 78.5 milyon ton eşdeğer petrol(mtep) doğalgaz ve 66.5 mtep petrol üretimi gerçekleştirmiştir²⁴. (petroleum, 2018). Cezayir din²⁵ ve etnisite bakımından homojen sayılabilecek bir görünüm arz etmektedir. Bu bağlamda ülkede en önemli iki etnik grubu, Araplar ve Berberilerden oluşmaktadır.²⁶

Bu çerçevede Cezayir'de Arapça ve Berberice²⁷ devletin resmi dilleri arasında olup Fransızcada halk arasında iyi bilinen diller arasında yer almaktadır. Ayrıca Cezayir 1976 yılında yapılan Anayasa ile birlikte yarı başkanlık sistemiyle yönetilen merkezîyetçi bir cumhuriyettir.²⁸ Devletin başında geniş yetkilere sahip 5 yıllığına seçilen bir Cumhurbaşkanı²⁹ bulunmaktadır. Bunun yanında yine üyelerinin 5 yılda bir seçildiği ve 462 üyeden oluşan bir Ulusal Meclis bulunmaktadır. Kuzey Afrika'nın en önemli ülkelerinden biri olan Cezayir, uzun yıllar Osmanlı ve Fransız egemenliğinde kalmıştır. Son olarak 132 yıl Fransız egemenliğinde kaldıktan sonra bağımsızlığını kazanabilmiştir. Bu çalışma da Cezayir'in Fransız egemenliğinden nasıl bağımsız bir devlet olduğunu incelenmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda Cezayir'in kısa tarihçesi, bağımsızlık sürecinde yaşanan gelişmeler, Fransa ile yapmış olduğu diplomatik görüşmeler ve anlaşmalar, bağımsızlık sürecinde etkili olan aktörler ve bağımsızlık savaşı incelenmeye çalışılacaktır. Arap baharının, diğer Kuzey Afrika ülkelerinde ve Orta doğu ülkelerinde şiddetli yaşanmasına karşın Cezayir'de neden böyle bir ortamın olmadığını anlamak amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Cezayir'in Kıssa Tarihi

Cezayir topraklarının bilinen eski yerleşimcileri M.Ö 10. yüzyılda Fenikelilerdir. Fenikelilerin ardından 600 yıl boyunca Kartacalıların hüküm süreceği bir dönem başlamıştır. MÖ 146 yılında bölge Roma Devletinin egemenliği altına girmiş, Roma'nın yıkılmasının ardından bölgeye Bizanslılar (Doğu Roma İmparatorluğu) egemen olmuştur. MS VII. yy.' da Müslüman savaşçılar Cezayir'de kendi kontrollerini sağlayıp burayı İslami bir devlete(Rüstemi Devleti) dönüştürmeye başlamışlardır. Böylece ülkenin nüfusunun büyük çoğunluğu İslam dinini benimseyip Müslüman olmuşlardır.

Ayrıca tarih boyunca bölgede Berberilerde önemli bir etnik unsur olarak var olmuştur. Müslümanlarla birlikte yaşayıp İslam kültürünü de benimseyip yaşantılarında uygulamaya başlamışlardır. Lakin dağlarda yaşayan bazı berberi kabileler değişimden uzak kalmışlardır. Kendi kültür, gelenek ve göreneklerini korumuşlardır. Bu yıllardan itibaren ülkede yerel imparatorluklar oluşmaya başlamıştır. "El Morvarit ve El Muhaddes" Müslüman devletlerden olan Fas devletinden aldığı destek ile birlikte egemenliklerini sürdürmüşlerdir. İspanyol savaşçıları Akdeniz'i geçip bu bölgeye ve ülkeye saldırmaya başlamışlardır. İspanyolların 1505 yılında Mers-El-Kebir ve 1509 yılında Oran şehrini işgal etmelerinin ardından Cezayir'de

²¹ Resmi adı Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti, Uluslararası adı Algeria'dır.

²² 998 km Akdeniz'e kıyısı bulunmaktadır.

²³ Yüzölçümü, 2.381. 741 km² dir.

²⁴ İhracat gelirlerinin %97 si ve bütçe gelirlerinin % 70'i petrol ve doğalgazdan elden edilen gelirlerden oluşmaktadır.

²⁵ Cezayir'in % 99 u Müslüman'dır.

²⁶ Yüzde 70 Arap, %29 Berberi, %1 diğer

²⁷ 2016 yılında yapılan Anayasa değişikliği çerçevesinde resmi dil olarak kabul edilmiştir.

²⁸ Fransa'nın Beşinci Cumhuriyet Anayasasından esinlenerek yapılmıştır.

²⁹ Şimdiki Cumhurbaşkanı, Abdulaziz Buteflika'dır.



Katolik baskısına karşı direniş hareketi başlamış ve Cezayirli Osmanlı İmparatorluğunu yardımı çağırılmışlardır. Cezayir'deki, İspanyol hâkimiyeti 1516 yılında son bulmuştur. Ancak İspanyolların Oran şehrindeki hâkimiyeti 1792'ye kadar devam etmiştir. (Subaşı, 2011, s. 3)

Bu saldırılar sürekli bir şekilde devam etmiştir. XVI. yy.' da bölge Osmanlı Devleti toprağı olmuş, Osmanlı Devletini egemenliğı altına girmiştir. Cezayir'de 1830 yılındaki Fransız işgaline kadar Osmanlı yönetimi devam etmiştir. 1830 yılında bölgeyle Fransa devleti de ilgilenmeye başladı. Fransızlar, Cezayir'i ele geçirmeye kalkmışlardır. 14 Haziran 1830 tarihinde Fransız işgaline uğrayan başkent Cezayir, 5 Temmuz 1830'da Fransız egemenliğine geçmiştir. (Subaşı, 2011, s. 3)

Cezayir'in Fransa Egemenliğine Girmesinden Bağımsızlık Savaşına Kadar Olan Süreç

Cezayir Fransa'nın egemenliğine geçmesi ardından artık ülkede baskı ve zulüm yılları başlamış oldu. Fransa, Cezayir'i asimilasyona uğratmak amacıyla çeşitli baskı ve şiddet eylemleri uygulamışlardır. Fransızların girişmiş olduğu asimilasyon politikasına karşın Cezayir halkı sürekli olarak direnmiş ve her daim Fransız emperyalizmine karşı mücadele etmişlerdir. Bu bağlamda Emir Abdülkadir yönetiminde bulunan halk kitleleri işgalci Fransızlara karşı amansız bir mücadele yürütmüşlerdir. Cezayir direnişinin sembolü haline gelen Emir Abdülkadir, 17 yıl boyunca işgalci Fransız ordusuna karşı büyük darbeler indirmişlerdir. Çoğu yerde başarıya ulaşmalarına rağmen Emir Abdülkadir yakalanıp esir edilmiştir. Ve böylece Cezayir topraklarında çoğunluğunun Fransızların oluşturduğu egemenlik alanı altına girmişlerdir. Bu tarihten itibaren de Cezayir'in doğrudan sömürüsü başlamıştır. XX. yy' nın başlarında Cezayir'in toprak bütünlüğü Fransız emperyalistlerin egemenliğı alanı haline gelmiştir.

Fransız emperyalizmi Cezayir'e her zaman özel bir önem vermiş ve hatta bu ülkenin topraklarının hepsini ele geçirdikten sonra Cezayir'i kendi topraklarına katma politikası izlemiştir. Ve bu doğrultuda da, tarıma elverişli toprakların çoğunu Araplardan alıp Fransız sakinlerine dağıtmıştır. Bu konuda büyük Rus araştırmacı M. Bıragneski Afrika'nın Uyanışı adlı kitabında şöyle demektedir:

“Elde olan istatistiklere göre 1954 yılında Cezayir'de bulunan 25000 Fransız ülkenin en verimli topraklarından 2.700.000 hektarın sahibiydiler. Bu topraklardan 1.000.000 hektarı yalnız 700 Fransız'ın mülkiyetindeydi. Ortalama her Fransız 100 hektar toprağın sahibiydi. Oysaki aynı tarihte 3.000.000 Cezayirli hiç birinin bir karış dahi toprağı olmayıp tarlalarda çiftçi, tarım işçisi olarak çalışmaktaydılar.” (Bıragneski, 1974, s. 8)

Fransız sömürgecilerinin Cezayir'in aslında Fransız olduğunu kanıtlamak için (Algeria is France) sloganını yaymaya çalışmışlardır. Yerel Arap halkı bu tezi asla ama asla benimsemeyip bütün güçleriyle birlikte Fransızlara karşı koyup çok uzun sürecek bağımsızlık savaşlarını başlatmışlardır. II. Dünya Savaşı'nın başlaması Fransız emperyalizmin Kuzey Afrika'daki konumunu sarsarak bu bölgede bağımsızlık hareketlerinin gelişmesine sebep olmuştur.

Şubat 1943 yılında ülkedeki Burjuva-Liberal grupların oluşturduğu sözlü temsilciler “Cezayir halkının Manifassasu”³⁰ adlı bildiriye çoğunluğun federal bir hükümetin kurulmasını ve Cezayir'e içişlerinde bağımsız bir özellik tanınması talep ediliyordu. Fransız milli kurtuluş komitesi başkanı Charles de Gaulle'ye bu bildiri sunulmuştur. Bu deklarasyonda Cezayir'in giderek bağımsız bir Müslüman devleti haline gelmesi ve ülkede bulunan bütün vatandaşların eşit haklara sahip olması talep ediliyordu.

Cezayir Bağımsızlık Mücadelesinde Yer Alan Örgütler ve Bağımsızlığa Giden Süreç

Cezayir'in bağımsızlığına giden süreçte çeşitli örgütler öne çıkmıştır. Bu örgütler gerek silahlı, gerekse de pasif eylemler ile Fransız emperyalizmine karşı mücadele etmişlerdir. Bağımsızlığa giden süreçte önemli katkıları olan bu örgütler bazı devletlere göre terörist gruplar olarak anılırken bazılarına göre de Cezayir halkının temsilcisi olarak görmüşlerdir. Bu bağlamda Mart 1944'de (Özgürlük Beyannamesini Koruma Teşkilatı) (T.F.T.M.L.O.)³¹ adlı örgüt özerklik almak için kuruldu ve faaliyetlerine başladı. Cezayir halkı değişik gruplar oluşturarak farklı örgütlerde bağımsızlık savaşına katılmaya başladılar.

³⁰ The Manifesto of the Algerian People (Cezayir Halkının Manifestosu)

³¹ The Friends of the Manifesto and Liberty Organization (Manifesto ve Özgürlük Arkadaşları Örgütü)



Mayıs 1946'da Ferhat Abbas liderliğindeki nasyonalistler “Cezayir Beyannamesinin Birleşik Demokratik Destekçileri” (U.D.M.A.)³²adlı örgütü kurmuşlardır. Bu örgüt o güne değin gruplar içerisindeki en dinamik ve örgütlü çalışma grubu olarak değerlendirildi. Halktan büyük destek görmekte ve ülkenin çoğu yerinde de sağlam teşkilatlanmaya ve örgütlenmeye gitmişlerdir.

2 Haziran 1946'da yapılan genel seçimlerde örgüt oylarının 717'sini alarak 13 sandalyeden 11'ini ele geçirdi. Saldırgan Fransız emperyalistleri, Kasım 1954'ten başlayarak, Mart 1962'ye kadar 7 yıl süren kirli bir savaşı Cezayir halkına karşı sürdürdüler. Cezayir halkı, bu haksız savaşta silahlanıp bağımsızlık için savaştı. Bu amansız savaşta yüz binlerce Cezayirli vatanseverler şehit oldu ve bir o kadar da yaralandılar. Fransız emperyalistleri stratejik, siyasal ve ekonomik sebeplerden dolayı ne pahasına olursa olsun Cezayir'i kaybetmek istemiyordu. Zengin petrol yataklarının Cezayir'de ve madenlerin Sahra'da bulunmasıyla, Fransız yönetimini Fransız şirket ve tekelliğinin dünya çapında güçlü bir konuma gelmesini amaçlıyordu.

Cezayir'de ikamet eden Fransız vatandaşları, bu ülkede büyük imtiyazlar ve çıkarlar elde ettiklerinden dolayı Fransız Devletini bağımsızlık yanlısı hareketlerde, her türlü diyalog ve müzakereye karşı çıkıyorlardı. Cezayir'deki Avrupalı yurttaşları ve özellikle onların en tutucu ve gericileri Cezayirli Arap halkının her türlü özerklik ve bağımsızlarına karşı çıkıyorlardı. Bu karşı devrimci hareketler, Cezayir halkının bağımsızlık yoluna verdiği mücadeleyi olumsuz yönde etkiliyor ve çok zorluklar çıkartıyordu. Cezayir halkı bütün bu olumsuz koşullara rağmen istikrarlı bir şekilde bağımsızlık savaşını kahramanca yürütmekte idi. Bu süreç içerisinde bağımsızlık hareketi, önerdiği burjuvaci ve küçük burjuvaci örgütlerindeydi.

1946 yılında sınıfsal olarak yine küçük burjuvaciya dayanan “Demokratik Özgürlük Başarısı” (T.O.D.F)³³adlı örgüt, küçük tüccar, zanaatkârlar, aydınlar ve işçilerle köylülerin bir kısmını birleştirip, bir çatı altında anti-emperyalist mücadeleyi sürdürmelerini sağladı. Bu örgüt başlangıçtan itibaren işgalci Fransızlara karşı saldırılara geçip, başarıyı elde etti. Fransızlar, ulusal bağımsızlık savaşını bastırmak için acımasızca halkı öldürmekten çekinmemekte ve büyük katliamlar yapmaktadır. Şehirde yaşayan küçük burjuvaci kitleler arasında Milli kimliğe sahip çıkma giderek yaygın bir hale gelip, kentlerde işgalci kuvvetler çok zor duruma düşüyorlardı.

1945 yılında Sitif şehrinde çıkan ayaklanmada binlerce kişi öldü ve binlerce kişi yaralandı. Bu kentteki olayların meydana gelme sürecini Jerar Shalian, 3.Dünya ülkelerindeki devrimci “Ustureler” adlı kitabında şöyle diyor:

“Sitif şehri ayaklanmasında 100 Avrupalı öldürüldü. Fransa'nın bu olaya karşılığı çok seri ve şiddetli oldu. Fransız uçakları o bölgede şehri ve ona bağlı 41 köyü bombalayıp, yerle bir ettiler. Fransa'ya bağlı kuvvetler yerel halktan yüzlercesini sokaklarda yargısız infaz edip, idam ettiler. Bu olaylarda ölenlerin gerçek sayısı hiçbir zaman ortaya çıkmadı. Yalnız 6 ile 45 bin arasında olduğu sayılıyor”. (Shalian, 1983, s.99)

Cezayir Halk Partisi, ülkedeki en güçlü siyasal örgütlerden biriydi. Bu parti 1920 yılında Fransız Komünist Partisi içerisinde faaliyete başladı. Daha sonra 1936 yılında bağımsız bir partiye dönüştü. Bu süreç içerisinde parti örgütlenmesini tamamlayıp, Cezayir siyasal alanında kendinden söz ettiren, siyasal ortak haline gelmişti. 1946 yılında bir beyanname ile demokratik Cezayir Cumhuriyeti'nin icadını ve Cezayir hükümetinin kurulmasını istedi. Bu parti bağımsızlık hareketine katılan bütün milli ve demokratik güçlerin işbirliği ve birleşmesinden yana bir politika izlemekte ve 1946 yılında “Cezayir Milli Demokratik Cephesi'nin” kurulmasını teşvik etmiştir.

Bu cephenin istekleri ve ekmek isteği ile büyük halk kitleleri tarafından destek görmekteydi. Nihayet bu faaliyetler sonucunda 1951 yılında “Siyasal özgürlükler için Cezayir Cephesi” (T.A.F.D.P.F)³⁴kuruldu. Bu cephe bir müddet faaliyetten sonra, içerisinde çıkan ideolojik fikir ayrılıklarından dolayı dağıldı. Yalnız birlik ve beraberlik fikri bütün milli ve demokratik grup ve örgütlerin gündemine girdi. 1950'de yapılan yerel yönetimler ve 1951'de yapılan Parlamento seçimlerinde Cezayir Halk partisi kentlerde ve özellikle kırsal bölgelerde büyük başarı elde etti. Fransız sömürgecilerini Cezayir halkının haklı isteklerine karşı duyarsız davranmaları ve şiddete başvurmaları siyasal ortamı günden güne gerginleştiriyordu. Bağımsızlık hareketi

³² Union Democratique du Manifeote Algerion

³³ The Triump Of Democratic Freedom

³⁴ The Algerian Front For The Defence of Political Freedoms



liderlerinin çoğunluğu barışçıl yoldan bir yere varamayacaklarını ve tek yolun halkın silahlanarak özgürlüklerine sahip çıkmalarından gerçekleşeceğine inanmaya başladılar.

Temmuz 1954'te Demokratik Özgürlük Başarısı (T.O.D.F) hareketi kendini feshedip onun üyeleri "Devimci Eylem ve Birlik Komitesi" (T.R.C.U.A)'ni³⁵ kurdular. Bu yeni parti silahlı mücadele biçimine önem verip hemen eyleme geçti. 1 Kasım 1954'te Fransızlara karşı büyük bir silahlı ayaklanma örgütledi. Ayaklanma sürecini "Milli Kurtuluş Cephesi" (T.N.L.F)³⁶ komuta ediyordu. Bu cephe ayaklanmadan hemen sonra oluşmuş ve bütün partizan birlikler bir araya gelip milli Kurtuluş ordusunu meydana getirmişlerdir. Bu milli kurtuluş ordusundan başka bağımsız hareket eden örgütler ve gruplar vardı. Bunlardan "Halk Partisinin Özgürlük Savaşçıları Askeri Örgütü" (T.C.P.F.F.M.O)³⁷ Temmuz 1956 tarihine kadar bağımsız bir şekilde savaşını sürdürmekte ve büyük başarılar elde etmekteydi. Bu tarihte "Milli Kurtuluş Ordusu" (T.N.L.A)³⁸ örgütüne bağlanıp ve böylece vatansever birliklerin bir arada savaşmalarına öncülük etmiş oldu. Bağımsızlık savaşçılarının birleşmesi ve Milli Mücadeleleri bir arada yürütmeleri Fransız devletini tedirgin edip, Cezayir'e yeni birliklerin sevk etmesini sağladı. Bu birliklerin halka acımasızca davranmalarına karşın ve en son silah ve teçhizatla donatılmalarına rağmen sonradan belli oldu ki ülke çapına yayılmış olan bağımsızlık savaşçılarına karşı başarı elde etmeleri mümkün değildi.

Sömürgeci ordunun askerleri ardı ardına yenilgiye uğramış ve Fransız askerlerinin moralleri çökmüştür. Fransız halkı da bu savaştan bıkmışlardı. Bu durumda 13 Mayıs 1958'de sömürgeci birliklere bağlı askerler "Cezayir aslında Fransa'dır" sloganı ile silahlı bir planlayıp uygulamaya koydular. Bu karşı devrimci hareket Fransa'nın en gerici ve sağcı generalleri olan Massu, Salan ve Jouhaud tarafından komuta ediliyor ve Cezayir'deki Fransız subaylar ve özel polis timleri "Milli Kurtuluş Komitesi" (T.C.P.S)³⁹ adlı bir örgüt kurarak devlet dairelerine saldırıya geçip, seçilmiş belediye başkanlarını ve yerel yöneticilerini yakalayıp içten el çektirdiler. Bu aşırı gruplar karşı devrimci hareketlerini Temmuz 1959'da Charles De Gaulle'nin Fransa'da iktidara gelmesini fırsat bilip, Cezayir bağımsızlık savaşını sekteye uğratmayı planladıkları ortaya çıktı. Gericilerin beklentilerine karşın De Gaulle baskıya dayalı politikanın artık bir işe yaramayacağını ve bundan sonra müzakere yoluyla manevralar yapmaya karar verdi. 16 Eylül 1959'da General De Gaulle bir beyannameye Cezayir halkının önüne 3 sorudan oluşan bir halk oylaması planladığını ortaya koydu.

16 Eylül 1959 yılında, Fransız Cumhurbaşkanı Charles de Gaulle bir beyanname yayınlamak üzere üç sorudan oluşan bir referandum planladığını belirtti. Cezayir halkının geleceğini etkileyecek üç soruluk referandum şöyleydi;

1. Cezayir halkı Fransa'ya bağlanmak istiyor mu?
2. Fransa'ya bağlı özerk yönetim mi olmak istiyorlar?
3. Tamamen Fransa'dan ayrılıp bağımsızlık mı kazanmak istemektedirler? (Crozier & Mansell, 1960, s. 312)

De Gaulle'nin bu beyannamesi Cezayir'in Fransa'ya ait olduğu tezlerini çürütmüştür. İlk kez bir Fransız Cumhurbaşkanı Cezayir'in Fransa'ya ait olmadığını ve Cezayir vatandaşlarının da Fransız olmadıklarını kabul etmiştir. Bu beyannamenin diğer bir önemi ise Fransa'nın sömürge topraklarından vazgeçebileceğini açıkça ortaya koyması bakımından da önemlidir. De Gaulle'nin ortaya koyduğu irade ile 1958'de kurulan geçici Cezayir hükümeti ve Fransa arasında müzakerelerin başlaması için önemli bir zemin oluşturmuştur. Ancak sonradan anlaşıldı ki atılan bu adımlar çözüm amacıyla değil, diplomatik ayak oyunları ile Cezayir bağımsızlık hareketini kontrol altına alma amacıyla atılan bir adım olmuştur. Bu adımın asıl amacı, ateşkes sağlayarak Cezayir'in giriştiği bağımsızlık hareketini kontrol altına alma amacı taşımaktaydı. De Gaulle'nin niyetinin anlaşılmasının ardından Cezayir geçici hükümeti müzakerelerden çekilmiştir.

14 Haziran 1960 yılında De Gaulle tekrar bir beyanname yayınlamak üzere Cezayir halkının self determinasyon(kendi kaderini tayin hakkı) hakkını tanıdığını ve Cezayir geçici hükümeti ile ateşkes ve diğer

³⁵ The Reudutionary Committee of Unitand Aetion

³⁶ The National Liberation Front

³⁷ The Communist Parts of Freedom Fightens Military Orrganisation

³⁸ The National Liberation Army

³⁹ The Committee of Public Salutation



konularda müzakere etmeye hazır olduğunu açıkladı. De Gaulle'nin teklifini kabul ederek bir heyet gönderen Cezayir ile Fransa arasında ki ön görüşmeler 1960'lı yılın sonlarında Fransa'nın Melun kentinde başladı. Ancak bu müzakereler de sadece Cezayir vatandaşlarının ayaklanması fikrini bastırmak yönünde bir girişim olmaktan öteye gidemedi. De Gaulle, Cezayir yönetiminin özerklik hakkını kabul etmekle birlikte, Cezayir delegasyonunu kendi fikirleri çerçevesinde yönlendirmeye ve hatta baskı yoluyla politikalarını kabul ettirmeye çalışmıştır.

Cezayir geçici hükümet başkanı Ferhat Abbas, Melun da gerçekleştirilen müzakerelerin başarısızlıkla sonuçlandığını ve bunun da sorumlusunun Fransa'nın baskıcı tutumlarının etkili olduğunu açıklamıştır. Fransa'nın izlediği emperyalist politikaya karşı Birleşmiş Milletler nezdinde de Amerika ve birkaç devlet haricinde herhangi bir destek bulamamıştır. BM siyasi komitesinin 15 Aralık 1960 tarihinde 27 çekimsiz, 8 red ve 63 evet oyu ile Cezayir'in bağımsızlık hakkını tanıdı. 8 Mayıs 1961'de De Gaulle, Fransız radyo ve televizyonlarından yayınladığı mesaj ile Cezayir halkının bağımsızlığı ya da özerkliği seçme çağrısında bulundu. Aslında Fransa ile birleşme adında sunulan yönetim biçimi sömürgecilik sisteminin bir başka versiyonuydu. Bu sistemde Fransız yönetiminin konumu, Cezayir'de güçlü bir şekilde belirlenmişti. Cezayir bağımsızlık yönünde fikir beyan ettiği takdirde, çok zengin petrol ve maden yataklarına sahip olan Sahra bölgesi(Cezayir topraklarının 1/5 i) Fransa'ya bağlanacaktı ancak Cezayir halkı bu durumu kabul etmedi.

Cezayir'in bağımsızlık savaşı sona erip, bağımsız Cezayir Devleti'nin kurulmasından sonra Sahra halkına Fas ve Moritanya devletleriyle girdikleri mücadelelere Cezayir hükümeti destek vermiştir. Sahra halkının oluşturduğu Polisario Cephesi liderliğinde Sahra Demokratik Halk Cumhuriyeti kuruldu.

Fransa ile Cezayir arasında ki barış görüşmelerine Mayıs 1961'de İsviçre'nin Evian şehrinde başlandı. Görüşmelerde ki en önemli husus, Cezayir'in bağımsızlığını kazanmasının ardından Fransa vatandaşlarının durumu oluşturmuştur. Fransa vatandaşlarının aynı zamanda Cezayir vatandaşı olmasını(çifte vatandaşlık) Cezayir, bağımsızlığa aykırı olduğunu dile getirmekteydi. Ayrıca görüşmelerde Sahra bölgesinin statüsü de bir diğer önemli anlaşmazlık noktasını oluşturmuştur. Fransa'nın zengin petrol ve maden yatakları yeri olan Sahra bölgesinin kendisinde kalması yönünde ısrar etmiştir. Bu anlaşmazlıkların herhangi bir çözüme kavuşturulamamasının ardından görüşmeler, 1961 yılının Haziran ayında sona ermiştir. (Sönmez, 2007, s. 80-81)

1961 yaz aylarında Cezayir Geçici hükümeti yeniden hükümeti yeniden örgütlenip, Yaussef Bin Khedda başkanlığında Cezayir halkının bağımsız ve demokratik bir cumhuriyet kurması azimli hedeflerini açıkladı. Bu hükümetin programında, Cezayir bağımsızlık savaşı ile ilgili olarak;

"Biz silahı elimize savaşı sevdiğimiz için almadık. Biz savaşa son tercih olarak başvurmak zorunda kaldık. Şimdi biz haklı mücadelemizle kendi hedeflerimize ulaşmaya çalışıyoruz. Girdiğimiz bu haklı savaşta bağımsızlık kazanana kadar mücadelemize devam edeceğiz. Bu süreç içerisinde Fransız hükümeti ile barış görüşmeleri yapabiliriz. Ancak Fransa, Evian ve Legrin konferansların başarısızlığa ulaşmasına neden olan tutumlarından vazgeçmelidir." (Braganeski, 1974, s. 58)

Mart 1962 yılında, Evian'da yapılan antlaşma ile ateşkes sağlanmıştır. Bu anlaşma genel olarak; saldırıların sona ermesi, ateşkesin sağlanması, karşılıklı olarak esirlerin serbest bırakılması ve merkezi Rocher Noir olan ateşkesin sağlanmasını denetleyen bir karma komisyon kurulması kararlaştırılmıştır. (Courier, 1971, s. 650)

132 yıllık Fransız işgaline başkaldıran Cezayir 8 yıllık savaştan sonra bağımsızlığını 5 Temmuz 1962 yılında ilan etmiştir. Bağımsızlığın ardından Cezayir'in kurucu devlet başkanlığını Ahmet Bembala üstlenmiştir. (Yapar, 1996, s. 42). Bu bağımsızlığın kazanılmasında eğitim, Fransa'da çalışan işçiler ve dış konjonktür etkili olmuştur. (Nam, 2013, s. 167).

Evian Antlaşması

Evian ateşkes antlaşması; Fransa'ya karşı uzun yıllardır yaptığı mücadele sonunda Cezayir halkına büyük bir başarı sağlamıştır. Fransa devleti, Cezayir'de egemenliğini sürdürmesinin artık mümkün olmadığını anlamıştı. Böylece Fransa, Cezayir'in geçici hükümetinin ülke içerisindeki meşru haklarını tanıdı ve Cezayir topraklarındaki işgaline son vermeyi kabul etmiş oldu. Evian antlaşması Fransa'ya da ekonomik haklar



tanımlıydı. Buna göre Cezayir, Fransız frangı⁴⁰ havzasında kalacaktı, yalnız kendi parasını da basabilirdi. Sahra'daki madenler Cezayirli ve Fransızlar ile ortak kullanılacak ve satılmasında Cezayir'e öncelikli haklar tanınacaktı. İki devlet arasındaki ekonomik ve kültürel ilişkilerin devam etmesinin yanı sıra Fransa, Cezayir'e 3 yıl süreyle ekonomik yardımda bulunacaktır. Yine anlaşmaya göre; "Mers el Kebir" deniz üssü de 15 seneliğine Fransız egemenliğinde kalacak, diğer kuvvetlerini ise Fransa 3 yıl içinde geri çekecektir. (Dursun, 1993, s. 492).

Evian anlaşmasıyla; Fransızların elindeki bütün tutsak yurtsever Cezayirli ve serbest bırakılması ve ülkeyi terk etmek zorunda kalan vatandaşların hiçbir cezai işleme tabi tutulmadan ülkeye dönmeleri öngörülüyordu. Yine anlaşma ile; Cezayirli ve Fransızlarla aynı yasal korunma hakkı tanınan Avrupalılara, 3 yıl içerisinde ya Cezayir vatandaşı olma ya da yabancı kabul edilip tüm haklarından yoksun kalma zorunluluğu getirilmişti. (Dursun, 1993, s. 492).

Evian anlaşması ve Cezayir'in bağımsızlığını sabote etmek için Fransız ordusu destekli "kara ayak"⁴¹ örgütleri, Cezayir'in çeşitli yerlerinde sivillere yönelik terör saldırıları düzenleyerek ülkede kaos ortamı yaratmaya çalıştılar. Bunlar daha sonra bastırılacaktır.

Evian anlaşmasına göre; bağımsızlık sürecinde Cezayir'de yeni bir yönetimin yanı sıra, Cezayirli ve Fransız temsilcilerinden oluşan geçici bir İcra Komitesi oluşturulacaktı. Bu İcra Komitesi'nin ilk görevi; ateşkesten 6 ay sonra ülke çapında bir halk oylaması düzenlenmesi ve bu halk oylamasında "Cezayir'in 19 Mart 1962 tarihli beyannamede belirtilen şartlar altında Fransa ile işbirliği yapan bağımsız bir devlet olmasını ister misiniz?" sorusunun sorulmasıydı. Bu kapsamda; 1 Temmuz 1962 tarihinde Evian anlaşması gereğince bir halk oylaması yapılacak. Yapılan halk oylamasında, halkın ezici çoğunluğu (%99,7'si) ülkenin tam bağımsızlığı yönünde oy kullandı. 3 Temmuz günü ise, dönemin Fransa Cumhurbaşkanı Charles De Gaulle Cezayir'in bağımsızlığını ilan etmiştir. (Bellisari, 2017)

Bağımsızlık Sonrası Cezayir

1962'de Cezayir halkı, kurucu meclisi oluşturmak için tekrar sandık başına gitti. Bu seçimlerde Ulusal Kurtuluş Cephesi (FLN) büyük başarı elde etti. 25 Eylül 1962'de ise kurucu meclis, Cezayir Demokratik Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu dünya kamuoyuna duyurdu. Cumhuriyet'in kurulmasıyla, barışın sağlanması ve kalkınmanın yolları aranmaya başlandı. Bağımsızlığın tesis edilmesinden sonra bütün konferanslar ve özellikle de Evian konferansları süreci içerisinde Eylül 1963 tarihinde Cezayir'in ulusal kurtuluş savaşında önemli rol oynayan 3 devrimciden biri olan Ahmed Bin Bella, ülkenin ilk Devlet Başkanı olarak seçilerek, 33 ay bu görevi başarıyla sürdürecektir. Bu dönem içerisinde Devlet Başkanı Bin Bella, Cezayir'in Afrika'da bağımsızlığa giden yolda önemini vurgulayarak, Cezayir'in üçüncü dünya ülkeleri içerisinde yerini almasını ve dünya kamuoyunda saygın bir konuma gelmesini sağladı. Ülke içinde ise Bin Bella, devamlı örgütlenen muhalefet cephesiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu muhalefet, iki yönden yani hem sağ hem sol cepheden yükselip, Bin Bella yönetimini sıkıştırıyordu. Nihayet 19 Haziran 1965 tarihinde Albay Huari Bumedyen, herhangi bir ciddi muhalefetle karşılaşmadan Cezayir'de hükümeti ele geçirdi.

Bumedyen, Milli Devrim Konseyi başkanlığında Cezayir'de sosyalist bir hükümet kurmaya ve ekonomik kaynakları kullanarak ülkenin kalkınmasını sağlayacak adımlar atmaya başladı. Eylül 1973'te Cezayir'in başkenti El Cezire'de toplanan Bağlantısızlar Hareketi liderleri, Huari Bumedyen'i, üçüncü dünya ülkeleri içerisinde en büyük liderlerden biri olduğunu açıkladılar. Aslında 1974 ve 1975 yılları arasında kuzey-güney konferansının toplanmasının hazırlıkları ve bu konferansların Cezayir'e faydasının sağlanması, özellikle 1975 yılında Cezayir'in açıkça Fas aleyhine Batı Sahra halkının yanında yer alması ve Polisario Cephesine askeri ve lojistik destek vermesi Bumedyen'i, büyük bir lider konumuna getirmişti. Yalnız Cezayir'in bu tutumundan memnun olmayan gerici Arap ülkeleri Fas Kralını destekliyorlardı ve Cezayir'e karşı tedirgin olmaya başladılar. Ülke içerisindeki sorunlar, ekonomik yönden hedeflere ulaşmayı güçleştirdi ve sonuçta bu hedeflere ulaşamadı.

⁴⁰ Frank, Fransa'nın para birimi

⁴¹ Kara Ayaklar(Pieds Noirs) Avrupa'nın çeşitli yerlerinden gelip Cezayir'e yerleşenlerdir.



1978’de Bumedyen öldükten sonra yerine Şadli Bin Cedit geçecek ve 1992’ye kadar görev yapacaktır. (İNSAMER, Cezayir). Şadli Bin Cedit, ulusal kurtuluş ordusuna katılan ve ülkenin bağımsızlık mücadelesinde Ahmed Bin Bella ve Huari Bumedyen ile yan yana savaşan bir isimdir. Şadli, en zor zamanlarında bile Bumedyen’in destekçisi oldu ve birkaç darbe girişiminin önlenmesinde veya bastırılmasında önemli rol oynamıştır.

5 Kasım 1988 yılında, “Ekmek Ayaklanması” olarak da bilinen işsizlik, kötü yaşam şartları ve fiyatların artmasından dolayı 6 gün süren ve 500 kişinin ölümüne ve 1000 den fazla yaralanmaya sebep olan bir sosyal tepki gerçekleşmiştir. Bağımsızlığını kazandığında bu yana tek partili sistem ile yönetilen Şadli Bin Cedit Başkanlığındaki Cezayir, 1989 yılında yapılan halk oylaması sonucunda kabul edilen anayasa ile çok partili sisteme geçiş yapacaktır. (Subaşı, 2011, s. 3). Bu, ülkenin demokrasiye geçiş sürecinde atılan önemli bir adım olarak görülebilir.

Ocak 1992’de Cezayir’de bir darbenin gerçekleşmesiyle ülke uzun sürecek bir iç savaşa sürüklenecek. 1999’da yapılan seçimlerle Cezayir Devlet Başkanı görevine Abdulaziz Buteflika gelecek ve görevini halen sürdürmektedir. (İNSAMER, Cezayir). Buteflika, yaklaşık 150 bin kişinin canına mal olan 1992-1999 yılları arasında süren iç savaşın ardından “barış ve uzlaşma siyasetini” hayata geçirerek ülkesini yeniden birleştirmeyi başaran bir isimdir. (Timetürk, Abdülaziz Buteflika).

Abdulaziz Buteflika Başkanlığındaki Cezayir, 2011 yılında Ortadoğu coğrafyasında başlayan Arap Baharı sürecinden en az etkilenen ülkelerden biri olmayı başarabilmiştir. Bunun nedeni; Cezayir’in yirmi yıl önce bu süreci yaşamasından kaynaklanmaktadır. 1992 devlet başkanı Bin Cedit’e yapılan darbenin ardından 200 bin kişi hayatını kaybetmiş ve bir milyondan fazla insan göç etmek durumunda kalmıştır. (Baştürk, 2016, s. 60) 1992 yılından alınan dersler sayesinde Cezayir halkının böyle bir maceraya sürüklenmek istememesi ve ülkede 19 yıldır devam eden OHAL’in kaldırılmasından dolayı Cezayir Baharı gerçekleşmemiştir. (İNSAMER, Cezayir).

SONUÇ

Sonuç olarak Cezayir pek çok medeniyeti topraklarında barındırmıştır. Uzun yıllar Fransız sömürgeciliği altında kalmıştır. Bağımsızlığı için çok fazla mücadele vermiştir. Ülkenin büyük çoğunluğu çöllerle kaplı olsa da, dünyanın önemli petrol rezervlerine sahip ülkesi konumunda değerlendirilebilir. Mart 1944 yılında kurulan “Özgürlük Beyannamesini Koruma Teşkilatı” adlı örgüt özerklik almak için kurulmuş ve Cezayir halkı farklı gruplar oluşturarak bağımsızlık savaşına katılmaya başlamışlardır.

Cezayir’in bağımsızlık sürecine destek veren örgütler şunlardır: Siyasal özgürlükler için Cezayir Cephesi, Cezayir Halk Partisi, Milli Kurtuluş Cephesi, Halk Partisinin Özgürlük Savaşçıları Askeri Örgütü ve Milli Kurtuluş Ordusu.

Cezayir bağımsızlık mücadelesi, Afrika kıtasının en önemli mücadelelerinden biri olarak tarihe kazınmıştır. Bir asırdan fazla Fransa’nın egemenliği altında bulunan Cezayir, 1962 yılından sonra bağımsızlığını kazanarak uluslararası ilişkilerde devlet olarak tanınmaya başlanmıştır. Cezayir bağımsızlığını kazanmasına karşın Fransa’nın hem iç politikada hem dış politikada etkisi devam etmiştir.

Cezayir’in Devlet Başkanı Şadli Bin Cedit döneminde 1989 tarihinde anayasa değişikliği ile çok partili sisteme geçiş yapması, ülkenin demokrasiye geçiş sürecinde atılan önemli bir adımdır. Ülke her ne kadar 1992’de 7 yıl sürecek iç savaşa sürüklenen istikrarsızlık dönemi yaşasa da; sonra Abdulaziz Buteflika’nın da Devlet Başkanlığı görevine gelmesiyle, kendini toparlayıp bugüne kadar bağımsızlığını ve ülke içersinde istikrarını sürdürüp gelmektedir.

KAYNAKÇA

1. Anadolu Ajansı, “Cezayir”, (<https://www.aa.com.tr/tr/ulke-profilleri/cezayir/924984>), Erişim Tarihi: 05.01.2019.
2. BAŞTÜRK, Levent, “1992 Cezayir Darbesi: Rekabetçi Otoriter Rejimin Doğuşu”, Ortadoğu Analiz Dergisi, Cilt: 8, Sayı:76, Güz 2016, s.s 57-60



3. BELLİSARİ, A. H., “The Evian Accords: An Uncertain Peace”, March 2017, (<http://origins.osu.edu/milestones/march-2017-evian-accords-uncertain-peace>), Erişim Tarihi: 11.01.2019.
4. BROGİNESKİ, M., Bidariye Afrika (Afrika'nın Uyanışı), Çeviren: Celal ALERİNİYA, Hakikat Yayınları, Tahran: 1352 (1974).
5. BP Statistical Review of World Energy Report 2018, <https://www.bp.com/content/dam/bp/en/corporate/pdf/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2018-full-report.pdf>, E.T(17.01.2019)
6. COURRIER, Y. (1971). *La guerre d' Algerie*. Paris: Les Feux Du Desespoir.
7. CROZIER, B., & Mansell, G. (1960). France and Algeria. *International Affairs*, 310-321.
8. DURSUN, Davut, “Cezayir”, TDV İslam Ansiklopedisi, Cilt: 7, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul: 1993, ss. 489-494.
9. İNSAMER (İHH İnsani ve Sosyal Araştırmaları Merkezi): Ülke Raporu, “Cezayir”, (https://insamer.com/tr/Cezayir_829.htm), Erişim Tarihi 11.01.2019.
10. NAM, M. (2013). İşgalden İstiklale Cezayir. *Tarih Dergisi*, 155-187.
11. SHALİUN, Jerar, Ostorehaye İngilabi der Chone Sevum (Üçüncü Dünya Ülkelerinde Devrimci Hareketler), Çeviren: Mehmud ZİYAI, Traje yayınları, Tahran: 1361 (1983).
12. SÖNMEZ, Ş. (2007). Cezayir Bağımsızlık Hareketi ve Türk Kamuoyu(1954-1962). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlke ve İnkılap Tarihi Enstitüsü.
13. SUBAŞI, Evren, “Cezayir”. T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı İGEME (İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi): Ülke Raporu, Ankara: Nisan 2011.
14. Timetürk, “Abdulaziz Buteflika”, <https://www.timeturk.com/abdulaziz-buteflika/biyografi-787126>, Erişim Tarihi: 11.01.2019.
15. Yapar, A. (1996). Le Monde Gazetesi ve Cezayir Olayları. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 37-51.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(13)

Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ⁴²; Canan Ece BÜYÜKKAYA⁴³

8. ve 12. SINIF ÖĞRENCİLERİNİN ÖĞRETMEN KAVRAMINA YÖNELİK METAFORİK ALGILARI METAPHORIC PERCEPTIONS OF 8TH and 12TH GRADE STUDENTS FOR TEACHERS' CONCEPT

ÖZ

Araştırmada ortaokul 8.sınıf ve lise 12.sınıf öğrencilerinin öğretmen kavramına yönelik metaforik algılarını belirlemek amaçlanmıştır. Araştırma bulgularına göre öğrenciler öğretmen kavramını ifade etmek için 27 metafor üretmişlerdir. Öğrenciler öğretmen kavramını en çok kitap, ağaç, anne-baba, güneş, ışık, su ve yıldız metaforlarına benzetmişlerdir. Öğrencilerin oluşturduğu metaforların 7 kavramsal kategoride toplandığı görülmektedir. Öğrenciler tarafından oluşturulan metaforlar “Aydınlatıcı Öğretmen”, “Bilgilendirici Öğretmen”, “Biçimlendirici Öğretmen”, “Rehber Öğretmen”, “Sevgi İfadesi Olarak Öğretmen”, “Şefkat Unsuru Öğretmen”, “Tutarsız Öğretmen” kategorileri altında toplanmıştır.

Sonuç olarak; 8. ve 12. sınıf öğrencileri öğretmene genel anlamda olumlu bakış açısına sahiptir. Fakat 12. sınıf öğrencileri öğretmeni 8. sınıf öğrencilerine göre daha fazla olumsuz özellikleri ile algılamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Metafor, Öğretmen, Öğretmen metaforu.

JEL Kodları: I2, I21.

ABSTRACT

The aim of the study was to determine the metaphorical perceptions of secondary school students in the 8th grade and high school 12th grade. According to the research findings, students produced 27 metaphors to express the concept of teacher. The students compared the concept of teacher to the metaphors of books, trees, parents, sun, light, water and stars. It is seen that metaphors formed by students are collected in 7 conceptual categories. The metaphors created by the students are gathered under the categories of “Illuminating Teacher”, “Informative Teacher”, “Formative Teacher”, “Counselor Love Expression Teacher”, “Element of Compassion Teacher”, “Inconsistent Teacher”.

As a result; 8th and 12th grade students have a positive outlook in general to the teacher. However, Grade 12 students perceived their teachers with more negative characteristics than the 8th grade students

Keywords: Metaphor, Teacher, Teacher Metaphor.

JEL Codes: I2, I21.

⁴² Gazi Üniversitesi; Gazi Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, Ankara/TÜRKİYE; E-posta: gelisli@gazi.edu.tr

⁴³ İltekin İlkokulu, Ankara/TÜRKİYE; E-posta: cananece1983@gmail.com



GİRİŞ

Metafor, bir kavramı, olguyu, kendinden daha ileriye taşımak, kendinden daha fazlasını almak anlamındaki Yunanca “Metapherein (meta: öte, üst; pherein: taşımak)” kelimesinden türetilmiştir (Uyan Dur,2016).

“Metafor özü itibariyle, soyut ilişkileri anlamak veya formüllelemek üzere somut bir sembolün kullanılmasında yatmaktadır” (Draaisma, 2014: 34). Metaforlar, kelime ve görüntüden oluşan, somut bir nesneye işaret ettikleri için görsel araç olarak işlev görürler (Draaisma, 2014: 28, Ziss, 2016: 176). Fakat G. Lakoff ve M. Johnson’ın metafor kuramı, metaforun yalnızca bir edebi sanat olmayıp algı ve davranışları etkileyen psikolojik ve bilişsel sistem olduğunu göstermektedir (Aydın,2018).

Kavram olarak metafor, bir bireyin üst düzeyde soyut, karmaşık veya kavramsal bir olguyu anlamlandırma ve açıklamada kullanabileceği güçlü bir zihinsel araç olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle metaforlar, bireylerin soyut veya karmaşık olan olguları daha somut veya deneyimlenen olgularla kıyaslamalarını ve bu sayede de bilinmeyen olgulara ilişkin anlamlandırma yapmalarını sağlarlar (Saban, Koçbeker ve Saban, 2006).

Alan yazın incelendiğinde metaforlar karmaşık bir yapıya sahip bir şeyi açıklamak ya da ifade etmek için, çok iyi bilinen bir şeye benzeterek anlatmaya çalışmak olarak ifade edilmektedir (Şahin ve Baturay, 2013).

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere metafor, bir kavramı başka bir kavrama benzeterek açıklamak şeklinde tanımlanabilir.

Metafor, Antik Çağlar’dan günümüze kadar felsefe, dilbilim, anlambilim, eğitim, psikoloji gibi farklı alanlarda uygulanmıştır. (Uyan Dur, 2016). Metaforlar aracılığıyla yapılan araştırmalar, Türkiye’de eğitim alanında 1990’ ların ikinci yarısından itibaren başlamıştır (Balcı, 2011).

YÖNTEM

Amaç

Bu araştırmanın amacı ise ortaokul son sınıf (8.sınıf) düzeyinde öğrenim görmekte olan öğrenciler ile lise son sınıfta (12. sınıf) öğrenim görmekte olan lise öğrencilerinin “öğretmen” kavramına yönelik metaforik algılarını incelemektir.

Araştırmanın Modeli

Bu çalışma tarama modelinde nitel bir araştırmadır.

Araştırma Grubu

Araştırmanın çalışma grubunu 2017-2018 eğitim öğretim yılında Ankara’nın merkez ilçelerinde öğrenim gören ortaokul 8.sınıf ve lise 12. sınıf öğrencilerinden oluşan 40 kişilik bir grup oluşturmaktadır.

Veri Toplama

Araştırmaya katılan öğrencilere metaforun anlamını açıklayan bilgiler ve bir tane örnek metafor cümlesi içeren anketler verilmiştir. Bu anketler iki kısımdan oluşmaktadır. Anketin ilk kısmında öğrencilerin kişisel bilgilerini belirtmesi, ikinci kısmında ise “Öğretmengibidir, çünkü” cümlesini tamamlamaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Katılımcılar tarafından belirtilen metaforlar araştırmacı tarafından kavramsal kategoriler altında toplanmıştır. Bu aşamada 2 uzman görüşüne başvurulmuş, kavramsal kategori ile uyuşmadığı düşünülen metaforlar tekrar incelenerek uygun kategoriye yerleştirilmiştir. Ayrıca kategori geliştirme aşamasında kategorilerin en az başlık altında toplanmasına dikkat edilmiş ve bu metaforlar kod olarak 7 kavramsal kategori altında toplanmıştır. Araştırmada her bir kategoriye temsil eden metaforların frekans ve yüzdeleri



hesaplanarak içerik analizi yapılmıştır. Son olarak bulgular yorumlanmış ve bulgulara yönelik frekans ve yüzde değerleri verilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde 8. sınıf ve 12. sınıf öğrencilerinin “öğretmen” kavramına yönelik ürettikleri metaforlara ve bu metaforlarla oluşturulan kategorilere yer verilmiştir. Öğrencilerin “Öğretmen” kavramına yönelik ürettikleri metaforların frekansları ve yüzdesi Tablo 1’ de verilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin “Öğretmen” Kavramına Yönelik Ürettikleri Metaforlar

Metaforlar	f	%
Kitap	5	12,5
Ağaç	4	10
Anne-baba	3	7,5
Güneş	2	5
Işık	2	5
Su	2	2,5
Yıldız	2	2,5
Aile	1	2,5
Arkadaş	1	2,5
Ay ışığı	1	2,5
Baba	1	2,5
Bulutlu hava	1	2,5
Çiçek	1	2,5
Çiftçi	1	2,5
Durmuş saat	1	2,5
Elma	1	2,5
Gül	1	2,5
Güneş	1	2,5
Kandil	1	2,5
Kapı	1	2,5
Kum	1	2,5
Kuş	1	2,5
Lamba	1	2,5
Mikser	1	2,5
Rehber	1	2,5
Tablo	1	2,5
Tılsım	1	2,5
Yol gösterici	1	2,5
Toplam	40	100

Tablo 1’e bakıldığında öğretmen ile ilgili kitap (5), ağaç (4), anne-baba (3) ve güneş (2), ışık (2), su (2) ve yıldız (2) metaforlarının frekanslarının yüksekliği dikkat çekmektedir. Ayrıca öğrencilerin aile, arkadaş, ay ışığı, baba, bulutlu hava, çiçek, çiftçi, durmuş saat, elma, gül, güneş, kandil, kapı, kum, kuş, lamba, mikser, rehber, tablo, tılsım ve yol gösterici (1) metaforlarını da ürettikleri görülmektedir.

Araştırma grubundaki öğrencilerin “öğretmen” kavramına yönelik ürettikleri metaforlar 7 kategori altında toplanmıştır. Araştırmada öğretmenle ilgili oluşturulan metaforların kategorileri ve metaforlara ilişkin örnek cümleler Tablo 2’ de gösterilmiştir.



Tablo 2. Araştırmanın Kavramsal Kategorileri

Kavramsal Kategori	Metaforlar	f	%
Aydınlatıcı Öğretmen:	güneş (2), ışık (2), yıldız (2), ay ışığı (1), kandil (1), lamba (1),	9	22,5
Biçimlendirici Öğretmen	çiftçi (1)	1	2,5
Bilgilendirici Öğretmen	kitap (5), ağaç (4)	9	22,5
Rehber Öğretmen	kapı (1), rehber (1), yol gösterici (1)	3	7,5
Sevgi İfadesi Olarak Öğretmen	su (2), çiçek (1), elma (1), gül (1), tılsım (1)	6	15
Şefkat Unsuru Öğretmen	anne-baba (3), aile (1), arkadaş (1), baba (1)	6	15
Tutarsız Öğretmen	bulutlu hava (1), durmuş saat (1), kum (1) ,kuş (1), mikser (1), tablo (1)	6	15
Toplam		40	100

Tablo 2 incelendiğinde; öğrencilerin oluşturduğu metaforların 7 kategoride toplandığı görülmektedir. Öğrenciler tarafından oluşturulan metaforların %22.5'inin (9) “Aydınlatıcı Öğretmen” ve “Bilgilendirici Öğretmen”, %15'inin (6) “Sevgi İfadesi Olarak Öğretmen”, “Şefkat Unsuru Öğretmen” ve “Tutarsız Öğretmen”, %3'ünün (7.5) Rehber Öğretmen”, %2.5'inin “Biçimlendirici Öğretmen” (1) kategorilerinde üretildikleri görülmektedir. Buna göre öğrencilerin oluşturduğu metaforlar sonucunda oluşturulan kategorilerin frekans sıklığına göre “öğretmen” kavramının öğrenciler tarafından aydınlatıcı öğretmen ve bilgilendirici öğretmen, sevgi ifadesi olarak öğretmen, şefkat unsuru olarak öğretmen, tutarsız öğretmen ve biçimlendirici öğretmen olarak algılandığı söylenebilir.

Ayrıca öğrencilerin “öğretmen” kavramına yönelik 28 metafor ürettikleri görülmektedir. Öğrencilerin en fazla metafor ürettiği kategorilerden biri olan “Aydınlatıcı Öğretmen” kategorisinde toplam 9 metafor üretilmiştir. Bu kategoride öğrenciler en fazla güneş (2), ışık (2) ve yıldız (2) metaforlarını üretmişlerdir. Bu kategoride üretilen diğer metaforlar ay ışığı, kandil ve lamba (1) metaforlarıdır. Yine bu kategori ile aynı sıklıkta metafor üretilen diğer bir kategori ise “Bilgilendirici Öğretmen” kategorisidir. Bu kategoride öğrenciler en fazla kitap (5) metaforunu, ardından ağaç (4) metaforunu üretmişlerdir. Öğrencilerin ikinci sırada “Sevgi İfadesi Olarak Öğretmen” kategorisinde toplam 6 metafor ürettikleri görülmektedir. Bu kategoride öğrencilerin en fazla su (2) metaforunu ürettikleri görülmektedir. Bu kategoride üretilen diğer metaforlar ise çiçek, elma, gül ve tılsım (1) metaforlarıdır. Yine ikinci sırada yer alan “Şefkat Unsuru Öğretmen” kategorisinde 6 metafor üretilmiştir. Bu kategoride öğrencilerin en fazla anne-baba (3) metaforu ürettikleri görülmektedir. Bu kategoride üretilen diğer metaforlar aile, arkadaş ve baba (1) metaforlarıdır. “Tutarsız Öğretmen” kategorisi de en fazla metafor üretilen kategoriler arasında 6 metafor üretilmesi bakımından ikinci sıradadır. Bu kategoride bulutlu hava, durmuş saat, kum, kuş, mikser, tablo (1) metaforları üretilmiştir. Üçüncü sırada yer alan “Rehber Öğretmen” kategorisinde öğrenciler kapı, rehber, yol gösterici



(1) olmak üzere toplam 3 adet metafor üretmişlerdir. Son sırada yer alan “Biçimlendirici Öğretmen” kategorisinde öğrenciler yalnızca çiftçi (1) metaforunu üretmişlerdir.

Öğrencilerin öğretmen kavramını en çok kitap (5), ağaç (4), anne-baba(3), güneş (2), ışık (2), su (2), yıldız (2) metaforlarına benzettikleri görülmektedir. Öğrencilerin öğretmen kavramını en çok aydınlatıcı, bilgilendirici ve şefkat unsuru olarak algıladıkları söylenebilir. Öğrencilerin “öğretmen” kavramını aile, arkadaş, ay ışığı, baba, bulutlu hava, çiçek, çiftçi, durmuş saat, elma gül, kandil, kapı, kum, kuş, lamba, mikser, rehber, tablo ve yol gösterici (1) metaforları ile de özdeşleştirdikleri saptanmıştır.

8.Sınıf öğrencileri “öğretmen” kavramına ilişkin toplam 14 adet metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar 6 kategori altında toplanmıştır. “Öğretmen” kavramını tanımlamada kullanılan metaforlar ve bu metaforlara ait kategorilerin frekansları Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3. 8.Sınıf Öğrencilerinin “Öğretmen” Kavramına Yönelik Ürettiği Metaforlar

Kavramsal Kategoriler	“Öğretmen” Metaforları	f	%
Aydınlatıcı Öğretmen	yıldız (2), Ay ışığı (1), güneş (1), ışık (1), kandil (1),	6	30
Biçimlendirici Öğretmen	çiftçi (1)	1	5
Bilgilendirici Öğretmen	kitap (3), ağaç(2)	5	25
Rehber Öğretmen	rehber (1), kapı (1)	2	10
Şefkat Unsuru Öğretmen	anne-baba (3), baba (1)	4	20
Tutarsız Öğretmen	bulutlu hava (1), kum (1)	2	10
Toplam	14	20	100

Tablo 3 incelendiğinde; 8. sınıf öğrencilerinin oluşturduğu metaforların 6 kategoride toplandığı görülmektedir. Öğrenciler tarafından oluşturulan metaforların %30’unun (n=6) “Aydınlatıcı Öğretmen”, %25’inin (n=5) “Bilgilendirici Öğretmen”, %20’sinin (n=6) “Şefkat Unsuru Öğretmen”, %10’unun (n=6) “Rehber Öğretmen” ve “Tutarsız Öğretmen”, % 5’inin (n=1) ise “Biçimlendirici Öğretmen” kategorilerinde üretildikleri görülmektedir. 8. Sınıf öğrencilerinin “Sevgi İfadesi Olarak Öğretmen” kategorisinde metafor üretmedikleri saptanmıştır. Öğrencilerin oluşturduğu metaforlar sonucunda oluşturulan kategorilerin frekans sıklığına göre “öğretmen” kavramının öğrenciler tarafından “Aydınlatıcı Öğretmen”, “Bilgilendirici Öğretmen”, “Şefkat Unsuru Öğretmen”, Tutarsız Öğretmen” ve “Rehber Öğretmen” olarak algılandığı söylenebilir.

Ayrıca 8.sınıf öğrencilerinin “öğretmen” kavramına yönelik 14 metafor ürettikleri görülmektedir. Öğrencilerin en fazla metafor ürettikleri kategori “Aydınlatıcı Öğretmen” kategorisidir. Bu kategoride öğrenciler toplam 6 metafor üretmişlerdir. Bu kategoride en fazla üretilen metafor yıldız (2) metaforudur. Ay ışığı, güneş, ışık, kandil (1) bu kategoride üretilen diğer metaforlardır. Öğrenciler ikinci sırada yer alan “Bilgilendirici Öğretmen” kategorisinde ise toplam 2 metafor üretmişlerdir. Bu kategoride öğrenciler en fazla kitap (3) metaforunu üretmişlerdir. Bu kategoride yer alan diğer bir metafor ise ağaç (2) metaforudur. Üçüncü sırada yer alan “Şefkat Unsuru Öğretmen” kategorisinde öğrenciler 2 metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar sırasıyla anne-baba (3) ve baba (1) metaforlarıdır. Dördüncü sırada “Rehber Öğretmen” ve “Tutarsız Öğretmen” kategorileri yer almaktadır. Öğrenciler “Rehber Öğretmen” kategorisinde rehber ve kapı (1) olmak üzere 2 ; “Tutarsız Öğretmen” kategorisinde ise bulutlu hava ve kum (1) olmak üzere 2 metafor



üretmişlerdir. En son sırada yer alan “Biçimlendirici Öğretmen” kategorisinde yalnızca çiftçi (1) metaforu yer almaktadır.

8. sınıf öğrencilerinin öğretmen kavramını en çok kitap (3) ve anne-baba (3), ağaç (2) ve yıldız (2) metaforlarına benzettikleri görülmektedir. Öğrencilerin öğretmen kavramını en çok bilgilendirici, şefkat unsuru ve aydınlatıcı olarak algıladıkları söylenebilir. Öğrencilerin “öğretmen” kavramını ay ışığı, baba, bulutlu hava, çiftçi, güneş, ışık, kandil, kapı, kum, rehber, (1) metaforları ile de özdeşleştirdikleri saptanmıştır.

8. sınıf öğrencilerine ait bazı metafor örnekleri ve metafor cümleleri şöyledir:

- **Ö1.** Öğretmen *kitap* gibidir, çünkü *kitabın her sayfasını okuduğumuzda yeni bir bilgi kazanırız. Öğretmenlerimiz de bize her gün yeni bir bilgi kazandırır.*
- **Ö2.** Öğretmen *ağaç* gibidir, çünkü *oksijen yayar gibi bize bilgiler dağıtır ve bizi ayakta tutar.*
- **Ö3.** Öğretmen *kapı* gibidir, çünkü *seni bambaşka ortamlara götürür.*
- **Ö4.** Öğretmen *çiftçi* gibidir, çünkü *bize öğrettiği her bilgi, çiftçinin ürünlerini sulayıp büyütmesi gibidir.*
- **Ö5.** Öğretmen *anne-baba* gibidir, çünkü *bize bir şey olursa hemen yanımıza gelir.*
- **Ö6.** Öğretmen *kandil* gibidir, çünkü *kendini yakarak, kendinden feda ederek öğrencisini aydınlatır.*
- **Ö7.** Öğretmen *bulutlu hava* gibidir, çünkü *güneşli bir günde enerji doluyken, havanın bozmasıyla sizin birden kötü hissetmenizi sağlayabilir.*
- **Ö8.** Öğretmen *kum* gibidir, *güneş fazla geldiğinde ayağımızı yakabilir, fakat hava ferahken çok güzeldir. (Sinirlendiğinde üzebilir, fakat sınırlı değilken çok iyidir.)*

12.sınıf öğrencileri “öğretmen” kavramına ilişkin toplam 17 adet metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar 6 kategori altında toplanmıştır. “Öğretmen” kavramını tanımlamada kullanılan metaforlar ve bu metaforlara ait kategorilerin frekansları Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. 12.Sınıf Öğrencilerinin “Öğretmen” Kavramına Yönelik Ürettiği Metaforlar

Kavramsal Kategoriler	“Öğretmen” Metaforları	f	%
Aydınlatıcı Öğretmen	güneş (1), ışık (1), lamba (1)	3	15
Bilgilendirici Öğretmen	ağaç (2), kitap (2)	4	20
Rehber Öğretmen	Yol gösterici (1)	1	5
Sevgi İfadesi Olarak Öğretmen	Su (2), gül (1), elma (1), çiçek (1), tılsım (1)	6	30
Şefkat Öğretmen	Unsuru Aile (1), arkadaş (1)	2	10
Tutarsız Öğretmen	Durmuş saat (1), mikser (1), kuş (1), tablo (1)	4	20
Toplam	17	20	100

Tablo 4 incelendiğinde; 12.sınıf öğrencilerinin oluşturduğu metaforların 6 kategoride toplandığı görülmektedir. Öğrenciler tarafından oluşturulan metaforların %30’unun (n=6) “Sevgi İfadesi Olarak Öğretmen”, %20’sinin (n=4) “Bilgilendirici Öğretmen” ve “Tutarsız Öğretmen”, %15’inin (n=3) “Aydınlatıcı



Öğretmen”, %10’unun (n=2) “Şefkat Unsuru Öğretmen”, % 5’inin (n=1) ise “Rehber Öğretmen” kategorilerinde üretildikleri görülmektedir. 12. sınıf öğrencilerinin “Bıçimlendirici Öğretmen” kategorisinde metafor üretmedikleri saptanmıştır. Öğrencilerin frekans sıklığına göre öğretmen kavramını en çok bilgilendirici, sevgi ifadesi ve tutarsız olarak algıladıkları söylenebilir.

Ayrıca 12. sınıf öğrencilerinin “öğretmen” kavramına yönelik 17 metafor ürettikleri görülmektedir. Öğrencilerin en fazla metafor ürettikleri kategori “Sevgi İfadesi Olarak Öğretmen” kategorisidir. Bu kategoride toplam 6 metafor üretilmiştir. Bu kategoride en fazla üretilen metafor su (2) metaforudur. Gül, elma, çiçek, tılsım (1) bu kategoride üretilen diğer metaforlardır. Öğrenciler ikinci sırada yer alan “Bilgilendirici Öğretmen” kategorisinde kitap (2) ve ağaç (2) olmak üzere toplam 2 metafor üretmişlerdir. Yine ikinci sırada yer alan “Tutarsız Öğretmen” kategorisinde öğrenciler 4 adet metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar durmuş saat, mikser, kuş, tablo (1) metaforlarıdır. Üçüncü sırada yer alan “Aydınlatıcı Öğretmen” kategorisinde öğrenciler 3 metafor üretmişlerdir. Bu metaforlar güneş, ışık ve lamba (1) metaforlarıdır. Dördüncü sırada “Şefkat Unsuru Öğretmen” kategorisi yer almaktadır. Bu kategoride aile ve arkadaş (1) olmak üzere öğrenciler 2 metafor üretmişlerdir. Son sırada yer alan “Rehber Öğretmen” kategorisinde ise yalnızca yol gösterici (1) metaforunu üretmişlerdir. En son sırada yer alan “Bıçimlendirici Öğretmen” kategorisinde yalnızca çiftçi (1) metaforu yer almaktadır.

12. sınıf öğrencilerinin öğretmen kavramını en çok ağaç (2), kitap (2) ve su (2) metaforlarına benzettikleri görülmektedir. Öğrencilerin “öğretmen” kavramını aile, arkadaş, çiçek, durmuş saat, elma, gül, güneş, ışık, kuş, lamba, mikser, tablo, tılsım ve yol gösterici (1) metaforları ile de özdeşleştirdikleri saptanmıştır.

12. sınıf öğrencilerine ait bazı metafor örnekleri ve metafor cümleleri şöyledir:

- **Ö9.** Öğretmen ağaç gibidir, çünkü meyvesiyle bizi besler.
- **Ö10.** Öğretmen su gibidir, çünkü bize hayat verir ve su gibi güzeldir.
- **Ö11.** Öğretmen elma gibidir, çünkü çok tatlıdır.
- **Ö12.** Öğretmen mikser gibidir, çünkü öğrencide var olan bilgi birikimine, kendisinde var olan bilgiyi aktarmaya çalışırken öğrencide var olan bilgi birikimini yok eder.
- **Ö13.** Öğretmen tablo gibidir, çünkü tablonun kişiden kişiye anlamı ve sanatı değişir. Öğrenciler de her öğretmenin dediğini anlamaz ve her öğretmen tablolar gibi farklı şekillerde anlatır.
- **Ö14.** Öğretmen durmuş saat gibidir, çünkü o kadar yaptığı şeyden sadece birkaçı doğru geliyor, o doğruları da şansına denk getiriyor.
- **Ö15.** Öğretmen gül gibidir, koparılmadığı zaman sevgisiyle çok kişiyi etkiler.
- **Ö16.** Öğretmen kuş gibidir, fazla sıkarsan ölür, gevşek bırakırsan uçar.
- **Ö17.** Öğretmen çiçek gibidir, bizi güzelleştirir.
- **Ö18.** Öğretmen tılsım gibidir, çünkü hayat yolunda yürüyecek olan bireyi, en güzel hale getiren bir etki ile yetiştirir.

SONUÇ

Bu araştırmada öğrencilerin oluşturduğu metaforların 7 kavramsal kategoride toplandığı görülmektedir. Öğrenciler tarafından oluşturulan metaforlar “Aydınlatıcı Öğretmen”, “Bilgilendirici Öğretmen”, “Bıçimlendirici Öğretmen”, “Rehber öğretmen”, “Sevgi İfadesi Olarak Öğretmen”, “Şefkat Unsuru Öğretmen”, “Tutarsız Öğretmen” kategorileri altında toplanmıştır. Öğrencilerin oluşturduğu metaforlar sonucunda oluşturulan kategorilere göre öğretmen kavramı öğrenciler tarafından en çok “Aydınlatıcı Öğretmen” ve “Bilgilendirici Öğretmen” olarak algılanmıştır.

Öğrencilerin öğretmenlerini birinci sırada “Bilgilendirici Öğretmen” olarak algıladıkları görülmektedir. Öğrenciler bu kategoride kitap ve ağaç metaforlarını üretmişlerdir.

Öğrenciler yine birinci sırada öğretmeni “Aydınlatıcı Öğretmen” olarak algılamışlardır. Bu kategoride en çok güneş, yıldız, ay ışığı, kandil ve lamba metaforları kullanılmıştır.

Öğrencilerinin öğretmen kavramına ilişkin sahip oldukları metaforları ortaya çıkarma amacına yönelik olarak gerçekleştirilen bu araştırmada ortaokul 8.sınıf ve lise 12. sınıf öğrencilerinin öğretmen kavramına



yönelik metaforik algılarını belirlemeyi amaçlayan araştırma sonuçlarına göre öğrenciler öğretmen kavramını ifade etmek için 27 metafor üretmişlerdir. Öğrenciler öğretmen kavramını en çok ağaç, kitap, anne-baba, su ve yıldız metaforlarına benzetmişlerdir. Öğrencilerin, öğretmen kavramını ağaç ve kitap metaforuyla açıklamaları öğrencilerin öğretmenlerini bilgili ve bilgi kaynağı olarak görmeleri ile ilgilidir. Anne-baba olarak açıklamaları ise günlük hayatlarında geçirdikleri zamanın, ailelerinden sonra en fazla öğretmenleri ile olmasından görmeleri görmeleriyle açıklanabilir. Öğrencilerin öğretmeni su metaforu ile anlatmaları ise onların öğretmeni sevmeleri, yaşam için gerekli bir unsur olarak görmeleri ile açıklanabilir. Öğrencilerin öğretmeni yıldız olarak görmesi ise öğretmenin bilgileriyle aydınlatan, ufuk açan biri olarak algılanmasıyla ilgilidir.

8. sınıf öğrencileri öğretmeni öncelikle aydınlatıcı ve bilgilendirici olarak görmektedir. Ayrıca 8. sınıf öğrencilerinin çoğunluğunun öğretmeni daha çok mesleki özelliklerine göre tasvir ettiği, az sayıda 8. Sınıf öğrencisinin ise öğretmeni kişisel özelliklerine göre tasvir ettiği görülmektedir.

12. sınıf öğrencileri öğretmeni en çok sevilen, hoşça giden bir unsur olarak görmektedir. Bu lise öğrencilerinin öğretmeni mesleki özelliklerinden çok kişisel özelliklerine göre değerlendirdiğini göstermektedir.

Ayrıca 8.sınıf öğrencilerinin %20'si öğretmeni şefkatli biri olarak görürken, 12. sınıf öğrencileri aynı oranda öğretmeni tutarsız, öğrenciden öğrenciye anlamı değişen ve bu yüzden karışıklığa yol açan biri olarak görmüşlerdir. 12.sınıf öğrencilerini 16-18 yaş grubu oluşturmaktadır. Eğitimin yaşayan fakat sorgulayıcı öğrencileri ortaöğretim öğrencileridir. Bu öğrenciler genellikle 15-18 yaş grubunda bulunur ve fiziksel ve psikolojik olarak gençlik ve ergenlik dönemindedirler (Güzel,2017). Ergenlerdeki ahlâkî gelişimin etkileri, başta ailesi olmak üzere çevresindeki kendisinden yaşça büyük kişiler ile ilişkilerinde de görülür. Bu anlamda ergen, ebeveynlerinin davranışlarını eleştirir ve kendi kişiliğini oluşturabilmek için sevgi ve saygı duyduğu yetişkinlerin söz ve davranışlarındaki uyuma dikkat eder (Koç,2004). Bu durum 12. sınıf öğrencilerinin öğretmeni neden tutarsız gördüğünü açıklayıcı nitelikte olabilir.

Öğretim kademesi yükseldikçe olumsuz algıların artması önemli eğitim sorunlarından biridir. Bu nedenle çeşitli eğitim kademelerinde; yönetici, öğretmen, öğrenci ve velilerin öğretmene yönelik algılarını tespit etmeye yönelik farklı çalışmalar yapılabilir. Eğitimin en önemli paydaşlarından biri olan öğrencilerin öğretmene yönelik olumsuz algılarının nedenleri araştırılabilir. Öğrencilerin topluma uyum sağlayabilmesi, yeterli ve gerekli bilgi ve becerilere sahip olabilmesi için önemli eğitim paydaşlarından biri olan öğretmenlerin toplumun farklı kesimleri tarafından olumlu olarak algılanması büyük önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aydın, T. (2018). Lakoff ve Johnson'ın metafor kuramı ve eski Türkçe ile orta Türkçede birleşik fiillerde yük metaforu. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 44, 163-181.
2. Balcı, F. A. (2011). Okul metaforları: İlköğretim müfettişlerinin okul algıları, *Eurasian Journal of Educational Research*, 3 (44), 27-38.
3. Draaisma, D. (2014). *Bellek Metaforları Zihinle İlgili Fikirlerin Tarihi*. Gürol Koca (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları
4. Güzel, H. (2017). Lise öğrencilerinin istenmeyen öğretmen davranışlarına yönelik algılarının incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 38, 209-220.
5. Koç, M. (2004). Gelişim psikolojisi açısından ergenlik dönemi ve genel özellikleri. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 231-238.
6. Saban, M., Koçbeker B.N. & Saban, A. (2006). Öğretmenlik adaylarının öğretmen kavramına ilişkin algılarının metafor analizi yoluyla incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 6(2), 461-522.
7. Şahin, Ş. ve Baturay, M. H. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin internet kavramına ilişkin algılarının değerlendirilmesi: bir metafor analizi çalışması. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 21 (1), 177-192.
8. Uyan Dur, B.İ. (2016). Metafor ve ekslibris. *Uluslararası Ekslibris Dergisi*, 3(5), 122-128.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

9. Ziss, A. (2016). *Estetik Gerçekliği Sanatsal Özümsenin Bilimi*. Yakup Şahan (Çev.). İstanbul: Hayalbaz Kitap



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(14)

Dr. Öğr. Üyesi İlkin GULUSOY⁴⁴

**MİRZƏ FƏTƏLİ AXUNDZADƏNİN KOMEDİYALARININ DİLİNDƏ İŞLƏNMİŞ XƏBƏR
BUDAQ CÜMLƏLİ TABELİ MÜRƏKKƏB CÜMLƏLƏRİN STRUKTUR-SEMANTİK
XÜSUSİYYƏTLƏRİ**

**MİRZE FETELİ AHUNDZADE’NİN KOMEDİLERİNİN DİLİNDE KULLANILMIŞ YÜKLEM
YAN CÜMLELİ BAĞIMLI BİRLEŞİK TUMCELERİN YAPISAL-ANLAMSAL ÖZELLİKLERİ
STRUCTURAL and SEMANTIC FEATURES OF COMPLEX SENTENCES WITH PREDICATIVE
SUBORDINATE CLAUSES IN COMEDIES BY MIRZA FATALI AKHUNDZADA**

ÖZ

Azerbaycan milli dramaturjisinin kurucusu M. F. Ahundzade’nin komedilerinin dil özellikleri ile ilgili bir dizi araştırmaların olmasına rağmen, komedilerin dilinin sözdizimsel özellikleri yeterince incelenmemiştir. Yazarın canlı halk dilinde yazmış olduğu komediler, XIX. yüzyıl Azerbaycan yazı dilinin sözdizimsel manzarasını görebilmek için zengin malzemeye sahiptir. Bu çalışmada da M. F. Ahundzade’nin komedilerinin dilinde kullanılmış yüklem yan cümleli birleşik tümcelerin yapısal ve anlamsal özelliklerinden bahsedilmiştir. Yazarın komedilerinin dilinde kullanılan yüklem yan cümleli birleşik tümcelerin yapısal olarak çağdaş Azerbaycan dilindeki aynı adlı tümcelerden büyük ölçüde farkı olmadığı görülmekle birlikte, komedilerin dilindeki birleşik tümce taraflarını bağlayıcı unsurların çağdaş Azerbaycan Türkçesinde olduğu kadar çok çeşitli olmadığı da görülmüştür. Komedilerin dilinde ana cümledeki fikrin ifade şekli ile ilgili olarak yüklem yan cümleleri farklı anlamlarda (şart, sebep, amaç, hayret vb.) kullanılmıştır. Genel olarak, komedilerin dilindeki yüklem yan cümleli birleşik tümcelerin sadece yüzde üçünün *yan cümle + ana cümle* yapısında olduğu ve diğer cümle türleri ile birlikte kullanılarak renkli kuruluş özellikleri ortaya çıkardığı tespit edilmiştir.

Çalışma, Azerbaycan Türkçesi dilbilgisi kurallarından (G. Kazimov “Müasir Azerbaycan Dili” (2004), Abdullayev, A., Seyidov, Y., Hasanov, A. “Müasir Azerbaycan Dili” (2007), İ. Kasimov “Müasir Azerbaycan Dili” (2017) kitapları) yola çıkılarak yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mirze Feteli Ahundzade, Azerbaycan Türkçesi, XIX. Yüzyıl, Yüklem Yan Cümlesi.

ABSTRACT

Despite the presence of a large number research works devoted to the analysis of the language features of comedies of the founder of the national drama M. Akhundzada, **the syntactic** features of the writer's comedies still remain unexplored. Akhundzada's comedies, in which the living folk language was used, provide rich material for the investigation of the syntax of the XIX century Azerbaijani literary language. The structural and semantic features of complex sentences with predicative subordinate clauses used in Mirza Fatali Akhundzada's comedies were analyzed in the article. During the research it was determined that complex sentences with predicative subordinate clauses used in the language of the writer's comedies do not differ in their structure from the sentences of modern Azerbaijani language. The main differences are that there are much more prepositions used between parts of sentences in modern Azerbaijani language. The study also found that the various shades of meaning (condition, purpose, admiration, etc.) of complex sentences with predicative subordinate clauses used in the language of comedies make up only 3 percent of the other types of sentences (subordinate clause + main clause).

The work was done according to the Azerbaijan grammar. (Q. Kazimov “Modern Azerbaijan language” (2004), Abdullayev, A., Seyidov, Y., Hasanov, A. “Modern Azerbaijan language” (2007), I. Qasimov “Modern Azerbaijan language” (2017).

Keywords: Mirza Fatali Akhundzada, Azerbaijan language, XIX century, predicative subordinate clauses.

⁴⁴ Kars Kafkas Üniversitesi, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, Azerbaycan Türkçesi ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Doktor Öğretim Üyesi, Kars/TÜRKİYE; E-posta: ilkingulusoy@gmail.com



GİRİŞ

XIX əsr Azərbaycan xalqının ictimai-siyasi və mədəni inkişaf tarixində ən zəngin və ziddiyyətli bir dövr olmaqla yanaşı, Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafı tarixində də xüsusi mərhələ sayılır (Azərbaycan ədəbi dili tarixi, 2007: 8; Cahangirov, 1978: 9). Belə ki, bu dövrdə Azərbaycanda mətbuatın yaranması, rəsmi idarələrdə ana dilindən geniş istifadə olunması, bədii ədəbiyyatın yeni janrlarının, xüsusilə təməlini M. F. Axundzadənin qoyduğu dram janrının yaradılması Azərbaycan ədəbi dilinin inkişafına da müsbət təsir göstərmişdir.

M. F. Axundzadə görkəmli dramaturq, nasir və realist ədəbiyyatın qüdrətli simalarından biri kimi Şərqi xalqlarının milli intibahında, mədəni və mənəvi tərəqqisində böyük səy göstərmiş, özündən sonrakı nəsillər üçün zəngin ədəbi irs qoymuşdur. Böyük sənətkarın demokratik fikirləri, maarifçilik və tərəqqipərvərlik ideyaları bədii nəsr janrında yeni vüsət, yeni məna dərinliyi, yeni qüdrət, yeni təsir gücü, yeni siyasi kəskinlik kəsb etmişdir. (Əfəndiyev, 1963: 169). O öz pyesləri ilə milli ədəbiyyatın real gerçəkliklə əlaqəsini olduqca qüvvətləndirmiş, ona dövrün aktual ictimai-siyasi məsələləri və problemləri ilə bağlı olan yeni mündəricə, yeni ideyalar gətirmiş və Azərbaycan ədəbiyyatında yeni bir ədəbi formanın mükəmməl təməl daşlarını qoymuşdur. (Məmmədov, 2005: 15).

M. F. Axundzadə 1850-1855-ci illərdə altı komediya yazmış, bununla da Azərbaycanda, ümumiyyətlə, Yaxın Şərqi ədəbiyyatında dramaturgiyanın əsasını qoymuşdur. (Gerayzadə, 2018: 73). Onun komediyaları öz dili, mövzusu, ideyası, obrazları, əks etdirdiyi məişət baxımından milli hadisədir. (Məmməd, 2010: 130).

M. F. Axundzadənin “Təmsilat” adı altında birləşdirilmiş altı komediyası (“Hekayəti-Molla İbrahimxəlil kimyagər”, “Hekayəti-Müsyö Jordan həkimi-nəbatat və Dərviş Məstəlişah cadüküni-məşhur”, “Hekayəti-xırs quldurbasan”, “Sərgüzəşti-vəzir-xani-Lənkəran”, “Sərgüzəşti-mərdi-xəsis”, “Mürəfiə vəkillərinin hekayəti”) 1859-cu ildə Tiflisdə nəşr edilmişdir. M. Cahangirov bu əsərlərin dili ilə bağlı yazır: “M. F. Axundzadənin dramaturgiya dili nümunələri timsalında ümumxalq Azərbaycan danışıq dilinin hələ XIX əsrin ortalarında çox böyük milli ədəbi dil potensialına malik olduğu kəşf edilmiş – o vaxtadək əsasən potensial vəziyyətdə olan xalq ədəbi dili üslub xətti Axundzadə qələmi ilə, mahiyyətcə, çoxsahəli, çoxüslublu milli ədəbi dil səviyyəsinə yüksəlmişdir.” (Cahangirov, 1978: 15).

Bu komediyalar XIX əsr Azərbaycan danışıq dilinin ümumi mənzərəsini əks etdirir və bu dövr Azərbaycan ədəbi dilinin sintaktik quruluşunu öyrənmək üçün zəngin material verir. Q. Kazımov da M. F. Axundzadənin əsərlərinin Azərbaycan dilinin bütün təbii imkanlarını, o cümlədən tabeli mürəkkəb cümlə modellərini, baş və budaq cümlələri əlaqələndirən vasitələri küll halında üzə çıxarmaq və qeydə almaq üçün əvvəlki dövrlərdən qat-qat geniş imkanlar yaratdığını qeyd etmişdir. (Kazımov, 2010: 218).

Azərbaycan dilçiliyində tabeli mürəkkəb cümlələr iki və daha artıq sadə cümlənin məna və qrammatik cəhətdən tabelilik yolu ilə vahid bir tam kimi birləşməsi nəticəsində yaranan sintaktik vahid olaraq öyrənilir (Kazımov, 2004: 305; Qasımov, 2017: 223) və növləri budaq cümlələrə görə müəyyənləşdirilir, budaq cümlələr də ənənəvi olaraq sadə cümlənin üzvlərinin adı ilə adlandırılır. (Müasir Azərbaycan Dili, 1981: 387; Abdullayeva, 2013: 258; Qulusoy, 2018: 1033). Xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr də bu cümlə növlərindən biridir və M. F. Axundzadənin komediyalarının dilində baş və budaq cümlənin yerinə, aktualaşdırma formasına, bağlayıcı vasitələrə görə: 1) baş cümlə+budaq cümlə quruluşlu tabeli mürəkkəb cümlələr; 2) budaq cümlə+baş cümlə quruluşlu tabeli mürəkkəb cümlələr olmaqla iki yerə ayrılır.

1. Baş cümlə+budaq cümlə quruluşlu tabeli mürəkkəb cümlələr.

Xəbər budaq cümləsinin bu tipi komediyaların dilində işlənmə tezliyi ilə seçilir və xəbəri əvəzliliklə ifadə olunduğu üçün ümumilik bildirir, izaha ehtiyacı olur. Belə xəbərlərin əsil məzmunu budaq cümlədə verilir. Baş cümlə ilə budaq cümlə ya ki bağlayıcısı, yaxud da yalnız intonasiya ilə bağlanır; məs.:

Mən dediyim budur ki, Hacı Qara ağcabədidən ki, sövdağər və dövlətli kişidir, pul götürürük, gedərik mal gətiririk, satarıq, onun pulunu özünə rədd edərik, qazancı bizə qalar. (Axundzadə, 2005: 45); *Təklifiniz budur ki, indi gün batmamış özünüzü yaxın kəndlərə yetirəsiniz.* (Axundzadə, 2005: 43); *Axi iksirin xasiyyəti budur ki, butədə qaynadığı yerin dörd ətraf və həvalisində bir ağacadək əcnəbi bəni-adəm ayağı gərək basılmasın.* (Axundzadə, 2005: 41).



Bu tip cümlələrdə baş cümlədəki qəlib söz-ışarə əvəzliyi müxtəlif şəkillərdə özünü göstərir:

1. Baş cümlənin xəbəri *o*, *bu* sözlərindən ibarət olur və bu sözlər *odur*, *budur*, *bu idi* şəkillərində işlənir, cümlənin məzmununu ya indiki, ya da keçmiş zamanla bağlayır; məs.:

Axırı odur ki, Pərzad bacarmır sənə gedə. (Axundzadə, 2005: 75); *Xanım, əlac odur ki, bayaq sənə deyirdim.* (Axundzadə, 2005: 55); *Yaxşısı odur ki, tənbihin yüngül olmaq üçün boynuna götür, yoldaşlarını nişan ver.* (Axundzadə, 2005: 89); *Qərəzim odur ki, Hacı Qafurun dövləti sənə yetişsin.* (Axundzadə, 2005: 173); *Mənim fikrim budur ki, indidən başımın çarəsini görəm, Tarverdini aradan götürəm!* (Axundzadə, 2005: 72); *İş budur ki, mən bir neçə bəylər ilə xanın hüzurunda oturmuşduq.* (Axundzadə, 2005: 43); *Mətləb budur ki, bizim Şahbaz lap yolundan azıb.* (Axundzadə, 2005: 58); *Ümidim budur ki, əlinə düşən ovu məndən gizləməyəsən.* (Axundzadə, 2005: 77); *Mən dediyim budur ki, Hacı Qara ağcabədilidən ki, sövdəgər və dövlətli kişidir, pul götürürük, gedərik, mal gətiririk, satarıq.* (Axundzadə, 2005: 123); *Sənin qərəzin budur ki, gedəsən Əziz bəyə, o əhli-zələmədən törəyəyə, tamam ölürlərimizin ruhunu özünə qarğadasan.* (Axundzadə, 2005: 162); *İş budur ki, mən bir neçə bəylər ilə xanın hüzurunda oturmuşduq.* (Axundzadə, 2005: 107); *Əzizim, mətləb budur ki, Novruz bayramına iki ay qalıbdır.* (Axundzadə, 2005: 100); *Ancaq sözüüm budur ki, məndən əl çək!* (Axundzadə, 2005: 164); *Mənim də gümanım bu idi ki, bu iş sizin laməhalə xatirinizdə olacaqdır.* (Axundzadə, 2005: 181) və s.

Bəzən belə cümlələr sual məqsədilə işlədilir; məs.:

Qərəzin budur ki, mən mətləbi vazeh açıb sənə danışam? (Axundzadə, 2005: 99); *Qərəziniz budur ki, mən sizin kimi sarsaqlara allanam, yaxın gəlib öz bildiyinizi edəsiniz?* (Axundzadə, 2005: 145); *Sənin qərəzin budur ki, sənin kimi nadurust qardaşoğlundan ötrü mən vilayətlər içində bədnam olam?* (Axundzadə, 2005: 114).

2. Baş cümlənin xəbəri *o* əvəzliyinə çıxışlıq hal şəkilçinin və ya səbəb bildirən *ötrü* qoşmasının birləşməsi ilə ifadə olunur. Bu zaman baş cümlə ümumi səbəbi bildirir, məzmunu budaq cümlə vasitəsilə açılır; məs.:

...mənim təəccübüm ondandır ki, sizin kimi bimisil fazil bu güzarişi mayeyi-iftixar sanıb, öz etiqadınız ilə onu sədəti-üzma güman edirsiniz... (Axundzadə, 2005: 91); *Bıy, Allahu sevirsən, baba dərviş, belə danışma, bu işlər tamam ondan ötrüdür ki, Şahbaz bir gün gözümüzdən uzaqlaşmasın.* (Axundzadə, 2005: 59); *Mənim sənin evinə gəlməyim ondan ötrü idi ki, mən sənin baldızın Nisə xanıma təəşşüq yetirib Allahın əmri ilə onu almağa talib idim.* (Axundzadə, 2005: 120).

3. Baş cümlənin xəbəri *o*, *bu* ışarə əvəzlilikləri ilə *ibarət* sözlərinin birləşməsi şəklində (*ondan ibarətdir*, *bundan ibarətdir* şəklində) ifadə olunur. Bu cür xəbərlər mübtədani ümumi şəkildə məhdudlaşdırır və xəbər budaq cümləsi ilə konkret surətdə izah edilir; məs.:

Çox arvad almaq ibarətdir ondan ki, bir kişi bir arvada iktifa etməsin və çox ər almaq da ibarətdir ondan ki, bir arvad bir kişiyə iktifa etməsin. (Axundzadə, 2005: 52); *İksir ibarətdir həmin bundan ki, filizzati-kəşifəni, məsələn, mis kimi miqdari-müqərrərdə ərinəndən sonra bəməcərrədi-məzc xalis gümüşə münqəlib edir.* (Axundzadə, 2005: 82).

Bu tip cümlələrdə müşahidə olunan inversiya canlı xalq dili xüsusiyyəti kimi yazarın üslubunu şərtləndirən amillərdən olub, fikrin aktuallaşdırılması, daha aydın nəzərə çarpdırılması ilə əlaqədardır.

4. Baş cümlənin xəbəri *bura* sözündən ibarət olur və bu söz *buradadır* şəklində işlənir; məs.:

Amma səhvi buradadır ki, haman vücudi-küllə iradə və ixtiyar qərar verir. (Axundzadə, 2005: 204).

2. Budaq cümlə+baş cümlə quruluşlu tabeli mürəkkəb cümlələr.

Azərbaycan dilçiliyində xəbər budaq cümləsinin bu tipi daha qədim hesab edilir. (Abdullayev və b., 2007: 308). Xəbər budaq cümləsinin bağlayıcı sözlü modeli qədim olsa da, müasir Azərbaycan dilində olduğu kimi, XIX əsrin ədəbi dilində də xəbər budaq cümləsinin “baş cümlə + budaq cümlə” quruluşlu tipi daha işlək olmuşdur.” (Kazımov, 2010: 220).

Azərbaycan dilində bu tip budaq cümlələr baş cümlədən əvvəl işlənir və ona *kim*, *hər kim*, *hər kəs*, *nə*, *hər nə* və s. bağlayıcı sözlərlə bağlanır. Budaq cümlənin xəbərində *-sa*, *-sə* şəkilçisi və ya bağlayıcı sözdə *ki*



ədəti işlənə bilər (bunlar işlənməyə də bilər). (Kazımov, 2004: 330). Belə cümlələr M. F. Axundzadənin dilində çox azdır; məs.:

Hər kəs bu tiflin barəsində şəhadət etsə, (otuz tümən) onun qabağına sanıyam. (Axundzadə, 2005: 180); *Vallah, hər kəs mənim bura gəlməyimi açmış ola, bu xəncəri dəstəsinədək onun ürəyindən çıxacağam.* (6, 106).

Verilən nümunələrdə “baş cümlədə qarşılıq bildirən söz müəyyənlik və ya qeyri-müəyyənlik bildirən ziyəlik halda olub söz birləşməsinin birinci tərəfi kimi çıxış edir.” (Kazımov, 2004: 331). Hər iki cümlədə budaq cümlə baş cümləyə *hər kəs* bağlayıcı sözü ilə bağlanmışdır.

3. Komediya dilindəki xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə məna çalarları.

Ə. Abdullayev Azərbaycan dilində xəbər budaq cümlələrinin semantik xüsusiyyətləri haqqında yazır: “Baş cümlələrin lüğəvi mənaları müxtəlif olur, buradan da xəbər budaq cümlələrinin müxtəlif məna çalarları meydana gəlir. Xüsusilə baş cümlənin içində məqsəd, səbəb, şərt sözlərinin olması bəzilərinə çəşdirir; onların lüğəvi mənada əmələ gətirdiyi çalarlıqlara uyaraq xəbər budaq cümləsini məqsəd, səbəb və şərt budaq cümlələri ilə qarışdırırlar.” (Abdullayev və b., 2007: 311).

M. F. Axundzadənin komediyalarının dilindəki xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrdə aşağıdakı məna çalarları özünü göstərir:

a) məqsəd çaları: *Sənin qərəzin budur ki, gedəsən Əziz bəyə, o əhli-zələmədən törəyəyə, tamam ölürlərimizin ruhunu özünə qarğadasan.* (Axundzadə, 2005: 162); *Onun fikri budur ki, atam evində mənim birçəyimi ağarda.* (Axundzadə, 2005: 124); *Bax, bax, fikri odur ki, mən onun dalısınca ağaca çıxam.* (Axundzadə, 2005: 84);

b) səbəb çaları: *Səbəb odur ki, pul tapmıram xarcın çəkib, toyun edib gətirəm.* (Axundzadə, 2005: 93); *Səbəbi odur ki, qarabağlıların, erməni yasavullarının, gömrükxana qaravullarının və kazakların qorxusundan quş quşluğu ilə Arazın o tayına səkə bilmir.* (Axundzadə, 2005: 132); *Mənim sənin evinə gəlməyim ondan ötrü idi ki, mən sənin baldızın Nisə xanıma təəşşüq yetirib Allahın əmri ilə onu almağa talib idim.* (Axundzadə, 2005: 120);

c) şərt çaları: *Hər kəs bu tiflin barəsində şəhadət etsə, (otuz tümən) onun qabağına sanıyam.* (Axundzadə, 2005: 180);

ç) təklif çaları: *Yaxşısı budur ki, danaram, deyərəm ki, heç ağlamırdım.* (Axundzadə, 2005: 46); *Təklifiniz budur ki, indi gün batmamış özünüzi yaxın kəndlərə yetirəsiniz.* (Axundzadə, 2005: 81);

d) heyrət çaları: *Təəccüb odur ki, kişilər həmişə bizə deyirlər: caduya, pitiyə inanmayın!* (Axundzadə, 2005: 68);

e) məsləhət çaları: *Yaxşısı budur ki, indi bir tövr ilə buradan uzaqlaşib gecənin yarısında at və adamlar darvaza dalısında hazır olasan.* (Axundzadə, 2005: 116);

f) qınaq çaları: *Ağa Bəşir, sənin təqsirin budur ki, bu qapıda qulluq edənlərin vəzifəsini olara tanıtmayıbsan!* (Axundzadə, 2005: 103) və s.

4. Komediya dilində xəbər budaq cümləli qarışıq tipli mürəkkəb cümlələr.

M. F. Axundzadənin komediyalarının dilində xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr digər cümlə növləri ilə birlikdə işlənərək aşağıdakı şəkildə qarışıq tipli mürəkkəb cümlə əmələ gətirirlər:

a) Birləşdirmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlənin hər iki komponenti xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə şəklindədir; məs.:

Çox arvad almaq ibarətdir ondan ki, bir kişi bir arvada iktifa etməsin və çox ər almaq da ibarətdir ondan ki, bir arvad bir kişiyə iktifa etməsin. (Axundzadə, 2005: 52);

b) Xəbər budaq cümləsi tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə şəklindədir; məs.:

Zeynəb xanım, səbəbi odur ki, özün inanmırsan ki, bunu sən doğubsan. (Axundzadə, 2005: 174);

c) Xəbər budaq cümləsi birləşdirmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlə şəklindədir; məs.:

Fikriniz odur ki, gedib murova xəbər verəsiniz, özü gəlib mənim üstümə tökülə? (Axundzadə, 2005: 121);



ç) Xəbər budaq cümləsi aydınlaşdırma əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlə şəklindədir; məs.:

Mətləb budur ki, bizim Şahbaz lap yolundan azıb: bir firəngi qonağımız var, xəyalındadır ki, ona qoşulub Paris şəhərinə getsin, mənim bu oturan, gül üzülü uşağımı ki, onun adaxlısıdır, iyirmi gündən sonra toyu başlanacaq, ağlar-sızlar qoysun. (Axundzadə, 2005: 113);

d) Birləşdirmə əlaqəli tabesiz mürəkkəb cümlənin ikinci komponenti qarışıq tipli xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlə şəklindədir: məs.:

Bəli, bundan sonra bu təəccüb deyil; təəccüb odur ki, kişilər həmişə bizə deyirlər: caduya, pitiyə inanmayın! (Axundzadə, 2005: 68).

NƏTİCƏ

Tədqiqat zamanı gəldiyimiz qənaətləri aşağıdakı kimi sıralaya bilərik:

- M. F. Axundzadənin komediyalarının dilində işlənən xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr struktur etibarilə müasir Azərbaycan dilindəki eyniadlı cümlələrdən əsaslı şəkildə fərqlənir, nəzərə çarpan əsas fərqlər bağlayıcı vasitələrin müasir dildəki qədər zəngin olmamasında özünü göstərir;

- Komediya dilindəki xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr baş və budaq cümlənin yerinə və bağlayıcı vasitələrə görə iki yerə ayrılır və bunlardan *baş cümlə+budaq cümlə* quruluşlu olanlar digərinə görə üstünlük təşkil edir.

- Komediya dilindəki xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin cəmi üç faizi *budaq cümlə+baş cümlə* quruluşludur;

- Komediya dilində xəbəri *o, bu* sözlərindən ibarət olub, *odur, budur, bu idi* şəkillərində işlənən *baş cümlə+budaq cümlə* quruluşlu xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr intensivliyi ilə seçilir;

- Komediya dilindəki xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr müxtəlif mənə çalarlarında (şərt, səbəb, məqsəd, heyrət və s.) işlənməsi ilə diqqət çəkir;

- Komediya dilindəki xəbər budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələr digər cümlə növləri ilə birlikdə işlənərək rəngarəng quruluş xüsusiyyətləri ortaya çıxarırlar ki, bu da XIX əsrdə xalq dili əsasında zənginləşən Azərbaycan ədəbi dilindəki mürəkkəb cümlələrin nitqdəki çevikliyini göstərir.

QAYNAQÇA

1. Abdullayev, Ə., Seyidov, Y., Həsənov, A. (2007), *Müasir Azərbaycan dili*. Sintaksis, IV hissə. Bakı, Şərq-Qərb.
2. Abdullayeva G. A. (2013), *Müasir Azərbaycan dili*. II hissə, Bakı, Elm və təhsil.
3. Axundzadə, M. F. (2005), *Əsərləri*. 3 cildə. I cild. Bakı, Şərq-Qərb.
4. *Azərbaycan ədəbi dili tarixi* (2007), Redaktor: S. Mehdiyeva, 4 cildə, III c., Bakı, Şərq-Qərb.
5. Cahangirov, M. P. (1978), *Azərbaycan milli ədəbi dilinin təşəkkülü*, I hissə, Bakı, Elm.
6. Əfəndiyev, H. (1963), *Azərbaycan bədii nəsrinin tarixindən*. Bakı, Azərnəşr.
7. Gerayzadə, E. (2018), *Yeni Azərbaycan Edebiyatı (XIX. Yüzyıl ve XX. yüzyılın evvelleri)*, Ankara, Sonçağ Matbaacılık.
8. Kazımov, Q. (2004), *Müasir Azərbaycan dili*. Sintaksis. Bakı, "Aspoliqraf LTD" MMC.
9. Kazımov, Q. (2010), *Seçilmiş əsərləri*, 10 cildə, VIII cild, Bakı, Nurlan.
10. Məmməd, T. (2010), *XIX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı*, I hissə, Bakı, Apostrof.
11. Məmmədov, N. (2005), *Mirzə Fətəli Axundzadənin həyatı və bədii yaradıcılığı // Axundzadə Mirzə Fətəli*. Seçilmiş Əsərləri, I cild, Bakı, Şərq-Qərb.
12. *Müasir Azərbaycan Dili* (1981), III c., Sintaksis, Redaktor: Z. Budaqova, Bakı, Elm.
13. Qasımov, İ. (2017), *Müasir Azərbaycan Dili*, Bakı, Afpoligraf.
14. Qulusoy, İ. (2018), *Mirzə Fətəli Axundzadənin komediyalarının dilində tamamlıq budaq cümləli tabeli mürəkkəb cümlələrin struktur xüsusiyyətləri // II International Scientific Conference Of Young Researchers*, 27-28 April 2018, Baku, Azerbaijan, s.1033-1036.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(15)

Samirə TAĞIYEVA⁴⁵

**GEOMETRİ İÇERİK SATIRININ ÖĞRETİLMESİNDE ALGORİTMANIN KELİME SÖZCÜK
TEKNİĞİNİ KULLANARAK ÖĞRENCİLERİN TEORİK BİLGİLERİNİN OLUŞTURULMASI⁴⁶
FORMATION OF STUDENTS' THEORETICAL KNOWLEDGE USING THE ALGORITHM'S
WORD-BY-WORD TECHNIQUE IN TEACHING THE GEOMETRY CONTENT LINE**

ÖZ

Antik çağlardan beri insanlar geometriyi bir bilim olarak öğrenmişlerdir. Geometri önce zemin ölçüm çalışmaları, daha sonra da şekillerin özelliklerinin incelenmesiyle çalışılmıştır. VII-IX derecelerinde, Azerbaycan okullarındaki geometri içerik çizgisi, düzlemde geometrik figürlerin özelliklerinin sistematik bir eğitimidir, mekansal hayaller yaratır, mantıksal düşünme geliştirir ve komşu konuları (fizik, coğrafya, resim vb.) öğrenmemize yardımcı oluyor.

Geometri, doğasına göre algoritmik özelliklere sahiptir. Çünkü problemin çözümü ve tek bir teorik problemin geometrisi, belirli işlemlerin ardışık yürütülmesiyle gerçekleştirilir - adımlar (siparişler). Bu işlem, bilindiği gibi, belirli bir algoritmadan başka bir şey değildir. Geometri konularının algoritmik temeli çalışırken geometriyi daha hızlı ve derinlemesine öğrenmek mümkündür. Bununla birlikte, ders kitaplarında bazen teoremlerin ispatı ya da sorunun açıklamasının açıkça belirtilmediğine dikkat edilmelidir. Uygun durumlarda çözüm sürecinin kanıtını veya teoremlerin ispatını algoritmize etmenin yararlı olduğunu düşünüyoruz. Öğrencilerin bağımsız bilişsel etkinliklerini geliştirmedeki problem çözme rolü matematiksel bilginin, matematiksel becerilerin ve alışkanlıkların oluşumunda büyük rol oynar. Çözümü ne kadar açık bir şekilde yorumlanırsa, o kadar çabuk anlaya bilir ve etkili bir şekilde uygulamaya bilirsiniz.

Anahtar kelimeler: algoritma, matematiksel bilgi, beceri ve alışkanlıklar, geometri.

ABSTRACT

Since ancient times, people have studied geometry as a science. Geometry first engaged in ground measurements, and then the study of the properties of figures. In the VII-IX grades, the content line "Geometry" in Azerbaijani schools is a systematic teaching of the properties of geometric figures on a plane, the formation of spatial imagination, the development of logical thinking and the development of the necessary apparatus for studying neighboring subjects (physics, geography, painting, etc.).

In accordance with its nature, Geometry has algorithmic properties. Because the solution of the problem in geometry and the proof of theorems is carried out by successively performing certain operations - steps (orders). This process, as you know, is nothing more than a kind of algorithm. It is possible to master geometry faster and deeper when introducing an algorithmic framework to topics on geometry. However, it should be noted that in textbooks sometimes the proof of theorems or the explanation of the problem is not clearly indicated. We consider it expedient to use algorithmization in the process of proving theorems and solving geometric problems. The solution of this problem develops independent cognitive activities of students, plays an important role in the formation of mathematical knowledge, mathematical skills and habits. The more clearly the solution is interpreted, the faster the students will be able to understand and apply it effectively.

Keywords: algorithm, mathematical knowledge, skills and habits, geometry.

⁴⁵ Azərbaycan Respublikası, Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, İbtidai Təhsil Fakültəsi, Bakü/AZƏRBAYCAN; E-posta: sama-qasa@mail.ru

⁴⁶ Azərbaycan Türkçesinde: HƏNDƏSƏ MƏZMUN XƏTTİNİN ÖYRƏDİLMƏSİNDƏ ALQORİTMİN SÖZLƏRLƏ TƏSVİR ÜSULUNUN TƏTBİQİ İLƏ ŞAĞİRDLƏRİN NƏZƏRİ BİLİKLƏRİNİN FORMALAŞDIRILMASI



GİRİŞ

Qədim zamanlardan insanlar həndəsəni bir elm olaraq öyrənmişlər. Həndəsə ilk vaxtlar yer ölçmə işləri, sonra isə fiqurların xassələrinin öyrənilməsi ilə məşğul olmuşdur. Azərbaycan məktəblərində VII-IX siniflərdə həndəsə məzmun xəttinin təlimi müstəvi üzərində həndəsi fiqurların xassələrinin sistemətil öyrədilməsi, fəza təsəvvürlərinin formalaşdırılması, məntiqi təfəkkürün inkişafı və qonşu fənlərin (fizika, coğrafiya, rəsmxət və s.) öyrənilməsi üçün zəruri aparatın hazırlanmasından ibarətdir. Bundan başqa məqsəd yuxarı siniflərdə (X-XI siniflər) həndəsənin stereometriya bölməsinin (fəza fiqurları) öyrənilməsinə baza yaratmaqdır. X-XI siniflərin həndəsə məzmun xəttinin öyrənilməsində əsas məqsəd şagirdlərdə fəza fiqurları haqqında təsəvvür yaratmaq və inkişaf etdirmək, onların əsas xassələrini öyrətmək və fəza fiqurlarının səthinin sahəsini, həcmələrini hesablamaq bacarığı və vərdişlərini yaratmaqdan ibarətdir. Həndəsə öz təbiətinə görə alqoritmik xassəyə malikdir. Çünki nə bir teoremin isbatı və həndəsə məsələlərinin həlli müəyyən əməliyyatların – addımların (əməllərin) ardıcıl icrası vasitəsi ilə yerinə yetirilir. Bu cür proses isə məlum olduğu kimi müəyyən alqoritmədən başqa bir şey deyildir. Həndəsə mövzularının alqoritmik əsaslarını işlədikdə həndəsəni daha tez və dərinləndirən mənimsəmək mümkündür. Bununla belə, qeyd etməliyik ki, dərsləklərdə bəzən istər teoremlərin isbatı və istərsə də məsələlər həllinin izahı kifayət qədər aydın şəkildə ifadə olunmur. Belə hesab edirik ki, lazımi hallarda məsələlər həllinin və ya teoremlərin isbat prosesinin alqoritmləşdirilməsi faydalıdır. Şagirdlərin müstəqil idrak fəaliyyətlərini inkişaf etdirmək üçün məsələ həlli riyazi biliklərin formalaşmasında, riyazi bacarıq və vərdişlərin yaradılmasında böyük rol oynayır. Məsələnin həlli nə qədər aydın şərh olunarsa, onu bir o qədər tez qavramaq və səmərəli tətbiq etmək olar.

Həndəsənin öyrədilməsində alqoritmlərin sözlər və blok-sxemlərlə təsvir üsullarından istifadə edilməsi təlimin səmərəsini artırır, şagirdlərin məntiqi düşüncəsini inkişaf etdirir.

Alqoritmlər xətti, budaqlanan və dövrü olur. Xətti alqoritmlər həndəsənin tədrisində daha geniş tətbiq imkanlarına malikdir. Teoremin isbatı və ya məsələnin həlli yolu məlum olmasa onları alqoritmləşdirmək olmaz. Ona görə də əvvəlcə həll olunacaq məsələnin həll yolu tapılmalı və bundan sonra ona əsaslanaraq həllin alqoritmə təsvir olunmalıdır. Bu halda alqoritmə təsvirinin əsas vəzifəsi həllin şagirdlərə daha anlaşıqlı olmasını təmin etməkdir.

Azərbaycan məktəblərində Həndəsə məzmun xətti vasitəsilə müstəvi və fəza fiqurlarının xassələrinin öyrənilməsi, fəza təsəvvürlərinin formalaşdırılması, həndəsi fiqurların xassələrindən və həndəsi metodlardan istifadə etməklə riyazi məsələlərin təhlili və həllinin yerinə yetirilməsi təmin olunur. Aşağı siniflərdə həndəsə məzmun xətti vasitəsi ilə əsas həndəsi fiqurların tanınması (məsələn, üçbucaqlılar, dairələr, kvadratlar və kublar) həyata keçirilir. Sonrakı illərdə isə həndəsənin məzmunu bucaqların, sahələrin və həcmələrin öyrənilməsi vasitəsi ilə genişləndirilir.

Şagird aşağıdakı nəticələrə yiyələnir:

- Müşahidələrdən və fəza təsəvvürlərindən istifadə etməklə həndəsi fiqurların əlamətlərini və xassələrini təhlil edir;

- Həndəsi münasibətləri tanıyır və əsaslandırır;

- Həndəsi çevirmələr və simmetriyanın elementlərini tətbiq etməklə problemlərin həlli ilə bağlı situasiyalı təhlil edir;

- Problemlərin həlli ilə bağlı situasiyalı təhlil etmək üçün xüsusi mühakimə üsullarından və həndəsi modelləşdirmədən istifadə edir. (Ümumtəhsil məktəblərinin I-IV sinifləri üçün fənn kurikulumları, 2008: səh. 59)

Məktəb həndəsə məzmun xəttinə daxil olan materiallar əsasında:

- Nəzəri materizlərin alqoritmləşdirilməsi;

- Məsələlər həllinin alqoritmləşdirilməsi metodikasını şərh edək.

Teoremlərin isbatı vasitəsi ilə şagirdlərin alqoritmik mədəniyyətinin formalaşdırılması

Ümumtəhsil məktəblərində riyaziyyat təlimində mühüm və çətin məsələlərdən biri teoremlərin isbatının şagirdlərə öyrədilməsidir. Teoremlərin isbatının öyrədilməsində bir sıra çətinliklər meydana çıxır:

1) Təklifin isbatı üçün şagirdlərin riyazi hazırlığı həmişə lazımi səviyyədə olmur. Belə ki, əvvəlcə



öyrədilən bilikləri şagirdlərin bəziləri unutmuşdursa, həmin biliklərə əsaslanan isbatı ya mənimsəmirilər, ya da çətin mənimsəyir və tez yaddan çıxarırlar. Bunu nəzərə alaraq müəllim hər bir təklifin isbatının öyrədilməsinə başlamazdan əvvəl, bu təklifin isbatı üçün əsas olacaq təklifi və ya anlayışı təkrar etməlidir.

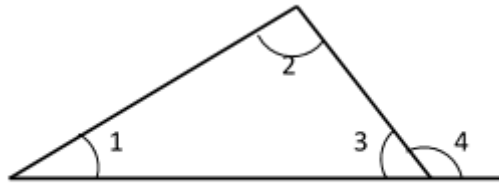
2) Aydın və ardıcıl cümlələr (əməliyyatlar ardıcılığı) ilə ifadə edilən fikirlər şagirdlər tərəfindən daha tez və şüurlu mənimsənilir. Bunu isbat prosesinin öyrədilməsinə də aid etmək olar.

3) Hər hansı təklifin isbatı zamanı şagirdlərin fəallığına da fikir verilməlidir. Şagirdlərin diqqəti tamamilə isbat prosesinə cəlb olunmalıdır.

Təklifi isbat edərkən çalışmaq lazımdır ki, anlayışlar arasında riyazi əlaqə və münasibətləri şagird özü müstəqil olaraq tapsın. Belə olduqda şagirdlərin məntiqi mühakimələri, təfəkkürü və isbat etmə bacarıqları daha yaxşı inkişaf edir. İsbat prosesi ilə şagirdlər, xüsusilə, teoremlərin isbatında rastlaşırlar. Teoremlərin isbatını alqoritm şəklində təsvir etdikdə şagirdlər onu daha tez qavrayırlar və uzun müddət yadda saxlayırlar. Fikrimizi teoremlərin isbatına aid nümunələr əsasında izah edək.

Nümunə 1: Üçbucağın xarici bucağının xassəsi haqqında teoremin isbatının alqoritmləşdirilməsi
VII sinifdə şagirdlər Üçbucağın xarici bucağının xassəsi haqqında aşağıdakı teoremi öyrənirlər:

Teorem: Üçbucağın xarici bucağı ona qonşu olmayan iki daxili bucağının cəminə bərabərdir.



Şək. 1

Teoremi isbat etmək üçün əvvəlcə teoremin şərtinə uyğun şəkil çəkək bə asanlıq üçün bucaqları nömrələyək. (Şək. 1) Sonra verilənlər və isbat ediləcək nəticə şəkli uyğun ifadə edilir.

Verilir: $\angle 1$, $\angle 2$, $\angle 3$ daxili, $\angle 4$ -xarici bucaq

İsbat etməli: $\angle 4 = \angle 1 + \angle 2$

İsbatı:

1) Üçbucağın daxili bucaqlarının cəmi 180^0 olduğundan

$$\angle 1 + \angle 2 + \angle 3 = 180^0$$

$$2) \angle 1 + \angle 2 = 180^0 - \angle 3$$

3) $\angle 3$ və $\angle 4$ qonşu bucaqlar olduğundan $\angle 3 + \angle 4 = 180^0$ və ya $\angle 4 = 180^0 - \angle 3$

$$4) 2) \text{ və } 3) \text{ əsasən } \angle 1 + \angle 2 = \angle 4$$

Bununla teorem isbat edildi.

Üçbucağın bucaqlarının cəmi haqqında teoremin isbatı alqoritminin təsvir edilməsini şagirdlərə müstəqil iş kimi tapşırmaq olar.

Nümunə 2: Düzbucaqlı paralelepiped haqqında teoremin isbatı alqoritminin sözlərlə təsviri

Teorem: Düzbucaqlı paralelepipedin ixtiyari diaqonalının kvadratı onun üç ölçüsünün kvadratları cəminə bərabərdir.

Şagirdlər teoremin isbatından əvvəl aşağıdakı anlayışlarla tanış olmalıdırlar:

Tərif: Oturacağı paraleloqram olan prizmaya paralelepiped deyilir.



Tərif: Paralelepipedin yan tilləri oturacaqlara perpendikulyardırsa, ona düz paralelepiped deyilir.

Tərif: Oturacağı düzbucaqlı olan düz paralelepipedə düzbucaqlı paralelepiped deyilir.

Düzbucaqlı paralelepipedin üç xətti ölçüsü vardır.

Bu anlayışları təkrarladıqdan sonra şagirdlər teoremin şərtinə əsasən şəkil çəkirlər (Şək.2). Verilənlər və nəticəni qeyd edirlər.

Verilir: $ABCD A' B' C' D'$ düzbucaqlı paralelepiped

İsbat etməli: $AC^2 = CC'^2 + AB^2 + BC^2$

İsbatı: İsbat alqoritmini səzlərlə təsvir edək

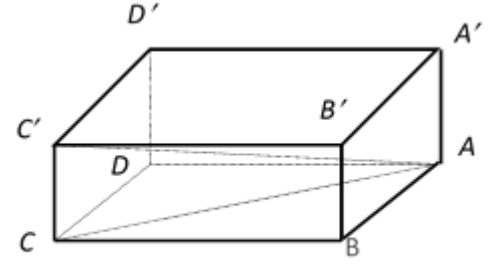
1) $\Delta ACC'$ -dən Pifaqor teoreminə görə $AC'^2 = AC^2 + CC'^2$

2) ΔABC -də Pifaqor teoreminə görə $AC^2 = AB^2 + CB^2$

3) $\Delta ACC'$ -dən

$AC'^2 = AB^2 + CB^2 + CC'^2$

4) AB, CB, CC' tilləri paralel deyil, onlar xətti ölçüdür. Bununla teorem isbat edildi.



Şək.2

Prizmanın kəsiyinin qurulması alqoritmi

Kəsiklərin qurulmasına başlamazdan əvvəl şagirdlərə izah edilir ki, prizmanın yan tillərə paralel müstəvilərlə kəşiməsindən alınan kəsiklər paraleloqramlardır. Praktikada, xüsusən məsələlər həllində çox vaxt oturacaqların birinin üzərində olan g düz xəttindən keçən müstəvi ilə prizmanın yan üzlərinin kəşiməsindən alınan kəsiyi qurmaq lazım gəlir. Belə g düz xəttinə kəsən müstəvinin oturacaq müstəvisi üzərindəki izi deyilir. Prizmanın kəsiyini qurmaqdan ötrü kəsən müstəvi ilə prizma üzlərinin kəşimə parçalarını qurmaq kifayətdir. Prizmanın səthində kəsiyə aid hər hansı A nöqtəsi məlum olduqda, kəsiyin qurulma alqoritmini təsvir edək (verilmiş A nöqtəsi yan üz üzərindədir):

1) verilmiş $K_1 E_1 B_1 C_1 N_1 K_2 E_2 B_2 C_2 N_2$ prizmasında $B_1 C_1$ tilin uzantısının g izi ilə kəşimə nöqtəsini – D_1 qurun (Şək. 3).

2) AD_1 düz xəttini qurun və $C_2 C_1$ və $B_2 B_1$ tilləri ilə kəşimə nöqtələrini uyğun olaraq C və B işarə edin;

3) $E_1 B_1$ tilin uzantısının g izi ilə kəşimə nöqtəsi – D_2 qurun;

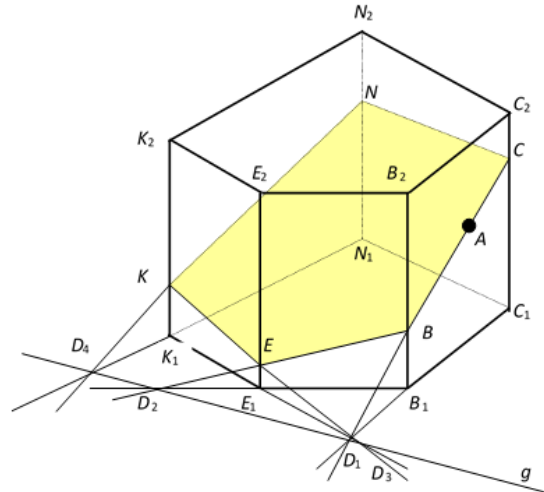
4) BD_2 düz xəttini qurun və $E_2 E_1$ tili ilə kəşimə nöqtəsini E işarə edin;

5) $K_1 E_1$ tilin uzantısının g izi ilə kəşimə nöqtəsi – D_3 qurun;

6) ED_3 düz xəttini qurun və $K_2 K_1$ ilə kəşimə nöqtəsini K işarə edin;

7) $K_1 N_1$ tilin uzantısının g izi ilə kəşimə nöqtəsi – D_4 qurun.

8) $D_4 K$ düz xəttini qurun və $N_2 N_1$ tili ilə kəşimə nöqtəsini N işarə edin.



Şək. 3



9) N və C nöqtələrini birləşdirin. $BCNKE$ axtarılan kəsikdir.

Piramidanın müstəvi kəsiyinin qurulması alqoritminin sözlərlə təsviri

Piramidanın tərədən keçən müstəvilərlə kəsikləri üçbucaqlardır. Piramidanın tərədən keçməyən kəsiklərinin oturacağına tərəflərinin sayına bərabər tərəfləri var. Piramidanın müstəvi kəsiyini qurmaqdan ötrü kəsən müstəvi ilə yan üzünün kəsişməsini qurmaq lazımdır. Verilmiş A nöqtəsinin g izinə paralel olan üz üzərində yerləşdiyi hal üçün kəsən müstəvinin qurulması alqoritmini təsvir edək:

1) A nöqtəsindən g izinə paralel düz xətt çəkin və OC' , OB' tilləri ilə kəsişmə nöqtələrini uyğun olaraq C və B işarə edin; (Şək. 4)

2) $N'C'$ tilin uzantısının g izi ilə kəsişmə nöqtəsini D_1 işarə edin;

3) D_1C düz xəttini çəkin ON' ilə kəsişmə nöqtəsini N işarə edin;

4) $K'N'$ tilin uzantısının g izi ilə kəsişmə nöqtəsini D_2 işarə edin;

5) ND_2 düz xəttini çəkin və OK' tili ilə kəsişmə nöqtəsini K işarə edin;

6) $E'B'$ tilin uzantısının g izi ilə kəsişmə nöqtəsini D_3 işarə edin;

7) D_3B düz xəttini çəkin, OE' tili ilə kəsişmə nöqtəsini E işarə edin;

8) E və K nöqtələrini birləşdirin. Alınmış $CBEKN$ çoxbucaqlısı axtarılan müstəvi kəsiyidir.

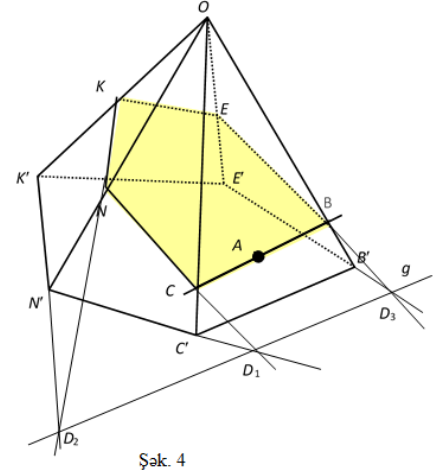
Riyaziyyat dərslərində həndəsə məzmun xəttinin öyrədilməsinə alqoritmik yanaşma

- Şagirdlərin məntiqi təfəkkürlərinin, yaradıcı qabiliyyətlərinin inkişafına kömək edir, əqli fəaliyyətlərini gücləndirir, müasir riyaziyyatın tətbiqi bölmələrini öyrənməyə və ümumiləşdirmə aparmağa qadir olan şagirdlər hazırlamağa real şərait yaradır;

- Məktəb riyaziyyat kursu təliminin effektivliyinin artırılmasına və elmi səviyyəsinin yüksəldilməsinə kömək edir;

- Gənc nəsli alqoritmik xarakterli bacarıqlara yiyələnməyə və alqoritmləri tətbiq etməyə hazırlayır.

Tədqiqat nəticəsində deyə bilərik ki, riyaziyyat və informatika kurslarının orta məktəbdə əlaqəli tədrisi təlim keyfiyyətini daha da artıracaq.



Şək. 4

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Полюхова Т.В. Алгоритмы в школьном курсе математики, Методическое пособие, Москва, 2013

2. Саламатова М.Ф. Применение алгоритмов при обучении школьников математике, Москва, 2008

3. Шайкина В.Н. Алгоритмизация обучения как один из методов осуществления внутрипредметных связей при изучении математики, Москва, 2016



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(16)

Dr. Ramil RÜSTEMOV⁴⁷

ZENCAN ve HEMEDAN OStanLARININ GELENEKLERİNİN ÖĞRENİLMESİNİN ÖNEMİ ve GÜNCELİĞİ

IMPORTANCE and ACTUALITY RESEARCH OF THE CUSTOMS and TRADITIONS OF THE PROVINCE OF ZANJAN AND HAMADAN

ÖZ

Azerbaycan'ın maddi kültürünün önemli bir parçası olan Zencan ve Hemedan geleneklerinin öğrenilmesi güncel konulardan biridir. Bu bölgenin arkeolojik ve etnografik araştırmaları, Kuzey Azerbaycan ve Güney Azerbaycan arasında benzer yönler tespit etmiştir. Bu topraklar 1828 tarihli Türkmençay Antlaşması üzere birbirinden ayrı olsa da, onlar tarih, kültür, dil ve kültürel miras açısından aynı halklar oluşuyordu.

Güney Azerbaycan'ın maddi kültürünü sahte yollarla Fars kültürünün bir parçası olarak verilmesi Türk milletinin kültürel mirasına en ağır darbedir.

Anahtar Kelimeler: Zencan, Hemedan, gelenekler, arkeolojik, maddi kültür, halk bayramları.

ABSTRACT

Studying the traditions of Zanjan and Hamadan, which is an important part of Azerbaijan's material culture, is one of the topical issues. In the archaeological and ethnographic studies of this area, similarities between Northern Azerbaijan and Southern Azerbaijan have been discovered. Although these lands were separated from each other by the Turkmenchay Treaty of 1828, they consisted of the same people in terms of their history, culture, language and cultural heritage.

Fraudulent ways of giving South Azerbaijan's material culture as part of the Persian culture is the heaviest blow to cultural heritage of the Turkic nation.

Keywords: Zanjan, Hamadan, traditions, archaeological, cultural, folk holidays.

⁴⁷ Araştırmacı; Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi; Şarkiyat Enstitüsü, Güney Azerbaycan Şubesi; Bakü/AZERBAYCAN; E-posta: rustemovramil@mail.ru



GİRİŞ

Zencan ve Hemedan ostanlarının maddi medeniyetinin öğrenilmesinin Azerbaycan tarihi için oldukça büyük önemi vardır. Çünkü bu topraklar bütün Azerbaycanımızın bölünmez hissessi olarak vatanımızın tarihi ve kültürünün bir parçası olmuştur. Bu bölgelerin araştırılması sırasında tarihi, kültürel, etnografik vs. bakımdan Azerbaycan'a ne bağlı olduğu ispat edilmiş ve bu durum Zencan ve Hemedanın öğrenilmesini gündeme getiriyor. Aşağıdaki araştırmamızda biz bunun bir daha tanık olacağız.

1. Halk bayramları ve törenler

Manevi kültürün önemli parçalarından biri halk bayramlarıdır. Onların arasında en eskisi ve yaygın Nevruz bayramıdır. Bu bayram kendi yaşarlılığı, kitleliliği, anlam ve içeriği açısından diğer bayramlardan seçilir. Bu üstün vasıf dikkate alınarak bahar bayramına daha fazla yer ayrılması tesadüf olmayıp, doğaldır. Sözlüklerde Nevruz hakkında çeşitli anlamlar verilmiştir. Bunlardan merhum alim Ali Ekber Dehkoda yazıyor: Nevruz, “yeni gün” demek yani doğa uyanıyor yenileniyor, bu da mevzu olarak aynı saftadırlar ayının ilk gününe yani martta 21'e denk geliyor. Aynı zamanda Adem peygamberin de bu günde yaratıldığı belirtilir⁴⁸.

Belirtelim ki, İran kaynaklarında Nevruz'un hem de kutsal bayram olması hakkında bazı mülahazalar vardır. Bu varsayımlar arasında aşağıdakiler önemlidir:

1. Bazı bilgilere göre, bugün Cemşit tahta çıkmış ve halk bu günü bayram olarak kutlanmıştır.
2. Diğer görüşe göre Nevruz dinin uyanışının bayramı olarak kabul edilmiştir.
3. Bazı insanlar Nevruz'u Süleyman peygamberle birleştiriyor ve Süleyman'ın çalınan saltanatının bugünde bulunduğu söylendi.
4. Zerdüştinin takipçilerine göre, bugünde Zerdüş elçi seçilmiştir.
5. Şiilere göre, Nevruz, Ali'nin (a.s) Muhammed (s.a.v).dan sonra seçildiği ve İmamlara oturduğu gündür. Bir başka deyişle, İmamet ilk günü ferverdinin (mart 21) birinci gününe eşit idi.

Nevruz bayramı konusunda Doğu kaynaklarında çok sayıda ve değişik fikirler mevcuttur. Ama onların çoğunda konuya sami inançları açısından yaklaşıldığı için tarihi hakikat ortada kayboluyor. Nevruz bayramının en eski öğeleri Azerbaycan'da ilk insan meskenlerinden olan Kobustan, Gemikaya, Abşeron, Güney Azerbaycan'da Muğan, Hemedan kaya resimlerinde, ayrıca birçok eski yerleşim yerlerinde tespit edilen arkeolojik malzemelerde yer bulmuştur. Elde edilen maddi kültür anıtları arasında bahar motifli örnekler - ateş-toprak etrafında yallı dansı, çeşitli maddi kültür kalıntıları üzerindeki güneş, malt, yazın gelişini yansıtan gül-çiçek tasvirleri, kuşak artışıyla ilgili kilden koyun, keçi figürleri ve öküz kafası biçimli ocak ibadethaneleri dikkat çekiyor⁴⁹.

Hemedan ve Zencan'da bu milli bayram geleneklerinin çeşitli aşamalarını aşağıdaki gibi tarif edilebilir:

Yalda, resmi bir bayram olmasa da, yine de İranlılar ve orada yaşayan Azerbaycan türkleri arasında oldukça yaygın bir şekilde kutlanıyor. Zerdüştinin geleneğinde, yelling en using geese loan kiss gündönümü özellikle hayırlı bir gün idi ve Yalda o dönemde herhangi bir kötü olayın insanları korumak geleneğini yansıtıyordu. Yalda, kışın ilk gününün 30 aralık'tan başlatıldığını ifade ediyordu. Yalda gecesinde İranlı aileler genellikle tatlı yemek, çeşitli meyve ve en çok karpuzdan yiyecek gibi kullanırlar. “Yalda” süryani kökenli kelime olarak “büyük çille” ve “küçük çille” törenlerinin demektir. Ebu Reyhan el-Biruni bu bayramı “Güneşin doğumu” olarak adlandırmıştır. Hemedan'da yalda gecesi özel yapılıyor ve herkes odada oturuyor, yaşlı bir bayan ise şiir okumakla meşgul oluyordu. Hemedanın diğer bölgelerinde bu bölgenin iklimi ile uygun olan dükkanlar bu gece yenir. Tuysarkan ve Malayerde bu şehirlerde en yaygın yiyeceklerden biri olan ceviz, kuru üzüm vb. meyveler de yenir. Hem nişanlı kızlara meyve ve sebze getirilir ve bu eski adetlerdendir⁵⁰.

⁴⁸ علی اکبر دهخدا، "الغت نامه دهخدا" (دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سازمان لغت نامه ۱۳۲۵-۱۳۴۴، در جلد 34/30)، 225

⁴⁹ “Azərbaycan etnoqrafyası” (3 cildə, III cild, Bakı: “Şərq-Qərb” 2007), 33

⁵⁰ هاشم رضی، "گاه شماری و جشن های ایران باستان" (تهران بهجت 1392)، 554



Kış mevsiminin en uzun süren Büyük çille kendi kar fırtınasına, soğuk ve dondurucu soğuğuna göre halk arasında qaraqış da denir. Büyük çille başladığı günü, yani 22 aralığı bazen Çille bayramı da adlandırmışlardır. Aynı günün gecesi yılın en uzun gecesi olduğundan buna Çille gecesi de denilmiştir. Çille gecesinin akşamı kişiler kıştan qorxmadıqlarını sergilemek için ateşler yakılır, ateşin üstünden atlıyor, ateşin etrafında dans ediyor, eğlenceli oyunlar gösteriyorlar. Büyük çille şerefine her evde açılmış sofraya cana ısı getiren lezzetli yemekler yapılıyor. Büyük çil sofrasının en sayılıb-seçilen, yaydan işte bugün için tutulan çil karpuz. Şubat ayının başından başlayarak yirmi gün süren Küçük çille kışın erkek çağı sayılıyor. Küçük çille soğukluğu, boran-tufanı, şaxta-sazağı ile kendinden önceki çillerden seçilir. Küçük çille Hızır nebi adlandırılan birinci haftayı ise, genellikle kış mevsiminin en sert, fırtınalı, dondurucu vakti sayılır ve bu hatta bu özelliğine göre "yalkuzak sırasında" da denir. Halk arasında kış mevsimi Hızır nebi nitelendirilmektedir. "Hızır nebi" törenine, bir kural olarak, çille ilk gününden hazırlık başlıyor. Buğday kavrulup el taşında (değirmen taşı) öğütülerek kovut çekiliyor. Kaynatılmış yumurtalar daha çok Güneşin ve yazın simgesi sayılan sarı, kırmızı, yeşil renklerle boyanıyor. Isı veren yemekler pişirmek için tedarik görülür.

Ev temizleme: Nevruz bayramı arifesinde insanlar arasında bugün bu gelenek halen devam ediyor. Evin temizlenmesi martın başında yapılıyor, bazen ucuz cihazlar değiştirilir ve yerine yenisi alınır kullanılıyor. Bu sırada gerçekleştirilen geleneklerden biri de "kuze sıdırma" olarak bilinen bir su kapının kırılmasıdır. Geçmişte, ev hanımlar giyim ve diğer eski yaşam araçlarını evden atarlarmış. Avlar süpürülmüş ve evlerin duman bacaları artıyormuş.

Paltaralma: Nevruz yeni bir günün başlangıcı olduğundan bu değişikliğe uygun olarak, halk bayramı yeni kıyafetlerde karşılıyor. Fakat bugün bu gelenek neredeyse unutulmak üzeredir ki, bu da sosyal durumu ile doğrudan ilişkilidir. Eskiden ailede sadece büyük çocuk için elbise veya ayakkabı alındı, diğer çocuklar ise ağabeylerinin veya ablalarının kıyafetlerini kullanıyorlardı.

Semeni çıkarma: Bu, bir zaman gerçekten Semeni bayramı denilen bayramın çok sayıda tören ayinlerinden biridir. Baharı çağırmak, böylece doğayı yeşil görmek, kendi ektiği buğdayın morarması arzusunun yapay sembolünü kurma girişiminden kaynaklanan semeni çıkarmanın tarihi atalarımızın erken emek, tarım hayatı ile ilgilidir. Yaşamını, dolanacağını tarım yılının - baharın, yazın başlanmasında gören ulu atalarımız tahılı yapay şekilde, yani ev ortamında çıkarmakla çabuk gelmesini, bu toprağın uyanmasını, ürünün filizlenip büyümesi arzusunu ifade etmişlerdir. Semeni helvayı pişirmek için büyük çille başlarından itibaren yaklaşık 1 cm yüksekliğinde çıkarılmış maldini tahta çanak veya tablada taşla eziyor, dövüp suyunu sıkırlar. Aynı suda yedi evden alınmış buğday unundan bulamaç hamur yoğurulur. Helvayı pişirmeye başlarken onu karıştırmak, çalmak için uzun destekli tahta kocasından kullanılır. Helva hasıla gelince daha ziyade vücuda ısı, ısı getiren, böylece kıştan, soğuktan korkmamak izlenimi yaratan bu dövülmüş advaları (kara biber, tarçın, karanfil, ceviz, qulun'iyorsun, zencefil, hill) elekten geçirip ona katmaktadırlar. Bundan sonra helvasını pekmezde karıştırıyor ve goğal veya parça biçiminde yumrular evlere dağıtıyorlar. Bu eski gelenek Hemedan ve Zencan'da şimdi de sürdürülüyor, bolluk ve bereket sembolü olarak gösteriliyordu⁵¹.

A) Derviş Morteza Ali: Morteza Ali'nin dervişleri, yeni yıl yaklaşırken Hz. Ali'nin şiirlerini okuyarak insanlardan bahşiş ve bayram payı almışlardır.

B) qaşıqvurmaq- Salı günü qaşıqları birbirine vuran ev kadınlar bununla sonraki günlerin güneşli, bereketli bir gün olduğunu beyan ediyorlardı. Onlar çeşitli evlere giderek kapıları dövüyorlar ve ev sahibi soruyor: "Ne istiyorsunuz"? Cevabında ise siz para ödemeniz diyerek bayram payı alıyorlar.

Ağaç dikme: Son çarşamba akşamı "ağaç dikme günü" de denir. Bugün her aile bireyinin adına ağaç dikiyorlar. Eski zamanlardan ilgi düşürmek, yeşillik yaratmak atalarımızın geleneği oldu. Ağaç dikmek, özellikle meyve ağacı, üzüm dikmek bolluk tatlılık, ister simgesi olarak kabul edildi. Halk tasavvuruna göre avluda, konutunun etrafında ağaç dikilirse, aileye bereket sol nasip olur. "Barlı ağacın başına dolan" fikri ile

⁵¹ "استان شناسی همدان" [کتاب های درسی]. (مؤلفان: حسن پور عرب، نعمت ملکی، علی پاک مهر، بهجت پاکدست، رضا بلوریان، محمد آیینی و حشمت الله محمدی؛ تجدیدنظر کنندگان حسن پور عرب) ... و دیگران [تهران: شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، ۱۳۹۱]، 77



ömür sürenler doğaya, yeşile, ağaca hayat kaynağı olarak görmüş, ağaç dikmeyi, ona kulluk etmeyi insanın doğumu ve olgunluğu kadar kutsal saymışlardır⁵².

Yıl sonu gecesi- Eski çağlardan yüzü bu tarafa, sadece Azerbaycan'da değil, dünyanın birçok yerlerinde hayatını kaybedenlerin, ata ruhlarının hatırlanma, anma günleri olmuştur ve bugün de vardır. İnanca göre, aynı günlerde ruhlar kendi mensubu oldukları kuruma gelir, anılıb-anılmamalarına göz koyarlar. Nitekim o günlerde bilhassa ruhların şerefine özel hazırlık yapılıyor, sofraya açılır, dualar söylenir. Benzerleri çarşamba ateşinin küllerini evin dört köşesine serperler, bu hem bereket, bolluk olarak, hem de kötü ruhları kovmak amacıyla olarak değerlendiriliyor. Eski inançlara göre Nevruz günlerinde ölümlerin evlerine döneceklerine inanıyorlardı. Nevruz bayramı'nda hamamlanmaq ve temizlenmek gibi de alışkanlığımız oldu. Evler temizlendikten sonra bireysel temizlemeler yapılıyordu ve bayramın ilk günlerinde erkekler ve kadınlar hamamlanırdılar. Berberler özellikle, erkeklerin saçlarını ve yüzlerini ettiriyorlardı.

Heftsin: Bu gelenek yaygın adetlerdendir. Nitekim sofraya yüzü kibleye açılır ve "s" harfi ile başlayan 7 türlü nimet dizilir. Kur'an, şam ve ayna de bu masada yerleştirilerek aile üyeleri masanın etrafında toplanır ve dua ederler. Yedi türlü nimetlerden içde, semeni iyilik sembolü olarak kabul edilir, balık aşk ve sevgi sembolü, sarımsak sağlık, hikmeti kardeşlik ve yaşam sembolü, sikke yani metal para hayır ve bereket, elma sevgi ve aşk sembolü, sumak ise hayat sembolü olarak karakterize edilir. Yılın teslimi sırasında ailenin tüm üyeleri masa etrafında oturuyorlar ve ailenin büyüğü Kur'an'ı Kerim ayetlerinden duaları okuyor. İnsanlar düşünüyorlar ki, kim yılı nasıl karşılıyorsa yılın sonuna kadar yılı öyle yaşa vuracaktır⁵³.

Hemedan ve Zencan vilayetinde Nevruz bayramı hep özel geleneklerle yapılıyor. Genellikle ailenin küçük üyeleri ailenin büyüklerini yani büyükanne ve büyükbabaları ve yakınlarını ziyaret ediyorlar. Bu arazi için karakteristik bayramlardan biri de sizdeh bedar adlandırılan bayramdır. (Sizdeh Bedar yani 13 Ferdevdin / 2 Nisan, Doğa günü olarak adlandırmışlardır). 13 rakamı başarısız bir numaradır ve o günün herhangi bir tartışması veya sorunu, tüm yılın başarısızlığına bir işarettir. Bugünlerde herkes, geleneksel olarak açık havada bir parkta veya açık alanda pikniğe harcayarak, olabildiğince iyi bir dönem geçirerek başarısızlıktan kaçınmaya çalışmalıdır. Bu bölüm için geleneksel gıdalar farklı bölgelerde ve çeşitli etnik gruplar arasında değişiyor. Ancak birçoğu erişte çorbası, şeker ve sirke karışımı içi adlı bir ev şerbeti hazırlıyorlar. Yeni günün bayramlarının sonuncu oluşturulmasına dair gündüzler için kullanılan çimenleri de yok etmek gelenektir. Bayram ayının on dördüncü günü insanlar genellikle evden çıkıyorlar ki, doğa koyununa gitsinler. Bu günde akar suya semeni atılıyor. Nevruz töreni on üç günün sonunda sona eriyor⁵⁴.

2. Düğün gelenekleri

Hemedan vilayetindeki düğün törenleri ülkemizin diğer bölgeleri gibi, yerel ve bölgesel özelliklere sahiptir. Hemedanın Malayer kentinde evlenmek isteyen gençler arasında bir kadın aracı oluyordu. Bu aracı her iki ebeveynlere bu haberi sunuyor, kızın ebeveynlerinin onayı ile yakın arkadaşlardan biri kızın evine gidip onlarla konuşuyor. Oğlan annesi kızını görmek bahanesiyle bir bardak su istiyor ve aday kız su getirerek birbirlerini görüyorlar. Nihavendde ise gençler için evlilik yaşı yirmi yaş üstü olmalıdır. Bu şehirde Malayerden farklı olarak, kız ve erkekler birbirlerini seçmekte özgürdürler. En yaygın evlilik adetlerinden biri de göbek kesdirdir. Yıllar boyunca kızın düğününe kadar olan zaman diliminde giysi ve giderleri oğlanın babası tarafından ödeniyordu. Gariptir ki, eğer çocuklardan herhangi birinin fiziksel kusurları olsa bile her iki taraf kendi sözlerine sadık kalıyorlardı. Başka bir evlilik yolu kısa adaylık dönemini kapsayan bir gelin seçmektir. Genç yirmi yaşına geldiğinde, kız ebeveynler tarafından seçilir, ama kız düğüne kadar çocuğa gösterilmiyor, oğlanın ailesi yılbaşı arifesi ve diğer bayramlarda gelinin ailesine hediyeler gönderir.

Kız görme ameli ve Mehrin tayin edilmesi: İki ailenin aksakalları nikah anlaşmasının yerine getirilmesi için toplanıyor, birkaç koyun, bir çuval un ve bir çuval şekeri, bazı tatlılar, pirinç ve yağlar ile

⁵² M.Arif "Azərbaycan xalq teatri", "Ədəbiyyat məcmuəsi", Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun əsərləri, I c, Bakı", (1946):23

⁵³ "Fəslnamə Fəhrgə Mərdm İrən" (Təhrən Mərkəz Təhqiqət Sədə və Səmə Şməreh 11 Zəstən 1386), 26
⁵⁴ Mərdə Gəyət-Əbədī, "Gəşn-hə və Gərdəhəməyī-həy Məly İrən Bəstən" (Təhrən 1384), 47



gelinin evine götürüyorlar. Sonra bu iki aile ve onların yakınları bir araya gelirler ve o gece bayram ediyorlar. Sonra şeker çuvalını açıyor, bir kişi şekeri parçalıyor. Daha sonra, şekerin üst yarısı ve bir kap pirinç damadın evine götürülür, çünkü oğlanın gelin evinde gitmeye hakkı yoktur. Tuyserkanın batısında, bey babasının gelin babasına getirdiği mehriyyenin fiyatı: On bin riyal para, üç koyun, yaklaşık seksen kilo buğday veya un, beş çuval şeker, gelinin annesi için üç kilo çay, beş kilo şeker, 6 kilo pirinç, 2 kilo sarıkök ve kadife elbise Bakır kevser 6 adet vs. sonunda tutar hesaplanıyor⁵⁵.

Ahd name- Nahaventde gelin ve damat tarafı aşağıdaki gibi aktı yerine getirmeye başlarlar. İki aile nikah töreninden sonra şehre geliyor, gelin ve damat kan testi ediyor ve devletin ilgili kurumu tarafından nikah mukavelesini veriyor. Burada gelin ve damat konuşmazlar ve başkası onları takip ediyor. Bu aşama bittikten sonra, iki aile alışveriş yapmak için hazırlanıyor ve damat gelinin kız yakınları için bir sabahlık alışılmış oluyor. Önceki sözleşmeye göre, gelin babası ise iki takım ev-ev teknolojisini veriyor.

Ayak açdı-Belirtildiği gibi, damat kızın babası evine gidemezdi. Bunun için kızın babası uygun bir zamanı seçerek damadı evine yemeğe davet etmelidir. Bey de birçok dost ve yakınlarını törene davet ediyor. Onlar öncelikle bey evinde toplanırlar ve damadı gelecek kayınpederinin evine getirir ve seviniyorlar. Sonra damat flört verdiği hediyeyi veriyor. Bu hediye genel bir yüzük veya altın bir kolye.

Hınayahdı- Azerbaycan halkının eskiden beri yaşatıp muhafıza ettiği zengin ve rengarenk düğün gelenekleri içerisinde hınayahdı geleneği de vardır. Bu gelenek uzun zaman mesafesi kat ederek bugün de sürdürülmektedir. İlginç gerçektir ki, "bir zaman Azerbaycan'da nişanlı oğlanlar ve kızlar tanışınlar diye kırmızı renkli elbiseler giyerlermiş. Oğlan evinden kız için kırmızı renkli don yapılmış, kız da nişanlısı için kırmızı renkli gömlek dokuyup gönderir. Böylece onlar çevrelerinde olanlardan seçilmiş ve hep onların nişanlı olduklarını biliyordu". [2, 429]⁵⁶.

Zaman geçtikçe kırmızı rengi temsil eden kına düğün törenlerinin önemli bir unsuruna dönüşerek bir anlam yükü taşımaya başlamıştır. Halk sanatı örneklerinde düğün töreni sırasında kınadan kullanıldığı kaydediliyor. Hatta onun sürülmesi düğünün özel törenine dönüşmüştür. "Kitab-i Dede Korkut" destanında hınayahdı adeti konuda hatırlatma vardır. Artık yüzyıllardan beri gelenek halini almış hınayahdı konuda çeşitli yazarlar da bilgi vermişler. Araştırmalar onu söylemeye dayanarak hınayahdı töreni içerik itibarıyla kız düğünü demektir ve gelinin baba evindeki son gününün kutlanmasıdır. Bu törenden sonra kız baba evini terk edip koca evine aktar.

Günümüzde de gözlemlediğimiz adet İslama kadar mevcut olmuştur. Usule göre erkek tarafın akrabaları bir araya gelip kız evine gidecek tepsiyi hazırladıktan sonra kız evine gidiyorlardı. Akrabalar arasında genellikle çocuğun büyükannesi, teyzesi, kız kardeşi ve diğerleri katılıyorlar. Kız evinin yakınları da konukları karşılayıp kabul ediyorlar. Getirilen tepside kına ile beraber çeşitli tatlı şeyler de oluyor. Kızı usule göre oğlanın ablası giydiriyor. Eğer oğlanın ablası yoksa, o erkek evinden gelen misafirler içerisinden herhangi genç kız (gelin de olabilir) onu giydirebilir mi. Sonra sevinç nidaları altında gelin giden kızı herkesin toplandığı odaya geçirirler. Yemek töreni sırasında yiyip içtikten sonra başı duvaklı gelini ortalığa getirirler. Gelinin sağdıcı ve soldışı kız çocuklarından oluyordu. Onlardan biri kız, diğeri ise erkek evi tarafından oluyordu ve ellerinde yanan mum tutuyorlardı. Tören sırasında müzisyen kızı tarif ediyordu. Yenge tası eline alıp kına ıslatıyordu. Evde "hınayahdı" meclisinde katılanların hepsine kına dağıtıyordu. Onlar da biraz kınadan avuç içine ve parmaklarına süre bilselerdi. Gelinin eline kına yaktı parça bağlıyorlardı. Erkek için de bu kınadan evine gönderiyorlardı ki, o da ayağına sürsün. Etnografik gözlemler Türkiye topraklarında düzenlenen kına gecesinin Azerbaycan'daki gibi içerik taşıdığını söyleyebiliriz. Orada da bizlerde olduğu gibi erkek evi kına getirir, kızın arkadaşları toplanıyor, eğlence başlar ve türküler (maniler) söylenir⁵⁷.

Zencan ve Hemedan vilayetinde ayrıca, Kerkük'te hınayahdı töreni sırasında "gelini sırtında" hınalık elbisesi" bir ağaç üstünde oturturlardı. Ayakları altına bir testi su verirdi, yüzüne ayna tutarlardı. Bu

⁵⁶ "Azərbaycan etnoqrafiyası", 3 cildə, III cild, 429

⁵⁷ Orhan Çeltikçi, "Türk kültüründe «kına» ve Akdeniz bölgesi uygulamaları" (Türkbilim. Sonbahar №1, Ege Üniversitesi Vilkom, 2009), 30



da aydınlık demekti. Kızın bir avucuna şeker konurdu. Bu da amel demekti. Onun elinin içi, el ve ayak parmakları hınalan'yıyordu. Gelini xınala'tıktan sonra herkes parmağını basardı. Bu da murat için idi. Sonra gelin ayağa kalkıp herkesin elini öperdi. Geceyarı'sına kadar kız evinde müzik çalınır, gelin arkadaşları ile eğlenir, neşeleniyordu. Evde mumlar yakılırdı. Bu da gelinin hayatı koca evinde ışıklı olsun diye edilirdi"⁵⁸. Hınayahdı töreni Afganistan'da da icra ediliyor. Sabah açılan gibi ayrı ayrı gelin ve damat evinde "dibe bendan" (hınayahdı) töreni olur. El ve ayak kınaya konur, evlenenlerin önüne çam, temiz su ve ayna konuyor. Ayağı sayılı, temiz niyetli bir adam oğlanın sağ elinin içine ve serçe parmağına kına sürüyor, sonra ali taze kumaş parçası ile bağlar ki, buna "seçeş" töreni denir. Bu tören aynı gelin için de icra ediliyor. Törelerden sonra evlenenlerin evi yakınsa çocuğu kız evinin avlusuna sokup çıkarıyor ve geri evine dönüyorlar"⁵⁹.

Aynı gün sabaha kadar kimse uyumamalı idi. Çünkü gelin giden kız da heyecandan uyuyamazdı. Yatıp uykuya gidene ise takıma yapıyorlardı. Nitekim sabaha kadar kimse uyumaya cesaret edemiyordu. Kız evi bozbaş, et kavurması pişiriyor ve pilav demledi. Tepside kız için getirilen eşyalar içinde göre allık, kirşan, atkı, ıslığa, kırmızı hare parça, tatlı vs. oluyordu. Şekerbura ve baklava getirilirdi. Kız-gelinler hamama gidiyorlardı. Sonra eve dönen akşamı gelin damat evine aktarılıyordu. Erkek evi müzisyenlerle birlikte kızını götürüyorlardı. Mirzeyi, terekeme, innabı gibi havalar çalınıyordu. Bu sırada bahçede beyi tutuyorlardı. Bey tanımı oluyordu. Beyin önüne para atıyor veya hediyeler de verdiler"⁶⁰.

Zencan'ın düğün geleneklerinde genel benzerliklerle birlikte köy yerlerinde bazı farklar vardı. Evlenecek oğlan öncelikle babası ve ihtiyarlardan oluşan birkaç kişiyle gelecek gelinin evine elçi gitmek için gönderiliyordu. Konunun müzakeresi tamamlandığında gelinin babası kızının onayından sonra gençlerin ileride evlenmesi için erkek evi ile ortak karar kabul ediyorlar. Bey evi düğün için kız evine mali yardımı vermesi, aynı zamanda şeker, çay, pirinç, yağ, şeker, kuru üzüm ve bazı düğün ürünleri de ödemelidir"⁶¹. Bundan sonra gelin babası düğün için çadır qurdurur ve istediği insanlar için düğün davetleri gönderir. Bu törende gelinin amcası ve dayısı gelin için "amca parayı" ve "dayı parası" adlı koyun ve kostümden oluşan hediye veriyorlar. Gelinin büyükanne ve büyükbabası geline ipek kumaş hediye ediyor, bey babası tarafından ise süs eşyaları hediye ediliyor. Sonra gelinin ve damadın babası bir temsilci tayin ediyorlar, alınmış kıyafetleri kız evine ulaştırmalarını ve konukları düğün günü davet ediyorlar. Gelinin çeyizi oğlan evine gidene kadar gelin evine toplanmış konuklar gelin için para, halı vs. hediyeler de veriyor. Gelinin babası ve amcasından izin aldıktan sonra makine veya atla gelinin kardeşinin müşaiyeti ile damat evine doğru hareket ederler. Bey evine ulaştığında bey kendi dostlarıyla evde bekliyor, gelin için eve para, elma, tatlılar vb. koyarlar. Sonra küçük oğlan çocuğu gelinin gucağında oturtuyorlar. Gelini odasına yolasalmazdan önce kurban kesiyor, yumurta pişirilir, onu tandır başına dolaşır kendi odasına uğurlarlar. Düğünden iki gün sonra "duvak kaptı" adlı adet gerçekleştirilir. Bu gelenek sırasında gelin odasından çıkarıldı bir sandalye üzerine oturturlar ve yüzünü bezle örtülür. Konukların katılımıyla bir erkek çocuğu tahta kaşıkla gelinin yüzündeki kumaşı açıp kendi boru hattına bağlıyor ve beyin annesinden bunun karşılığında hediye alarak onu teslim ediyor. Bu törelerden sonra ise saat 6'de ameller dağıtıyor. Yirmi gün sonra "ayak açtı" adeti yapılır, yani gelinin babası gelini ve damadı evine davet ediyor. Misafirlikten sonra gelin babası genç aileye çeşitli eşyalardan oluşan hediyeler veriyor. Evliliğin ilk ayından sonra ise damat ve gelinin diğer akrabaları da genç aileyi kendi evlerine misafir çağırırlar"⁶².

3. Misafirperverlik

Halkımızın yaşamında yüzyıllardan beri kök salmış adet olan misafirperverlik onun varlığını, iyiliğini, yaşam tarzını, manevi dünyasını, kültürel düzeyini bütün renkleri ile sunan ilerici bir gelenektir. Bu

⁵⁸ "Kerkük folkloru antologiyası" (Bakı, "Azərənəş", 1990), 38

⁵⁹ Hacıyev M, "Əfqanıstan görüşləri", (Bakı, "Yazıçı", 1989), 117

⁶⁰ Bünyadova Ş.T., "Orta əsr Azərbaycan ailəsi", (Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 2012), 62

⁶¹ "مجموعه : فرهنگ زندگی "عروسی در زنجان قدیم چگونه بود؟"

http://www.beytoote.com/art/city-country/old-wedding1-zanjan.html

⁶² "مراسم عروسی، استان زنجان"



gelenek Azerbaycan topraklarında yaşayanların kimliğini, neye kadar olduğunu açıklamayla birlikte, onların manevi dünyasına nüfuz etmeye de olanak sağlıyor. Ortaçağ'da misafirperverlik geleneği feodal ilişkilerinin güçlü etkisi altında olmuştur. Ortaçağ arap yazarı el-Mükaddası Azerbaycan hakkında bilgilerinde yazıyor, buranın ahalisi fasahatlı ve saygılıdır. Yakut Hakkında ise Azerbaycan sakinlerinin gülyüz, yumuşak tabiatlı ve hoşgörüyü olmaları ile ayrıldığını söylüyor⁶³.

Azerbaycan ailelerinde eve gelen misafir için ya ayrı bir yapı ya da evin bir odası hazır tutuluyordu. Gelen misafirin adı vardysa, öncelikle onun atının dizgini tutulur ve atı gerekli yere bağlıyorlardı. Hatta atın dinlenmesi için gerekli tedarik görülüyordu. Genelde konuğu birçok soruyla yormak, ziyaretinin amacını sormak ve ne zaman gideceği ile ilgilenmek ev sahibi için edepten uzak sayılıyordu. Konuklar yemeyle, odayla ve yatakla temin ediyorlardı. Onlar için ayrılmış misafir odası ev sahibi tarafından daha güzel, yakışıklı ve itinalı süslenir. Sadece kendi kişiliği hakkında bilgi verdikten ve ziyaretinin amacını beyan ettikten sonra ailenin tüm üyeleri ona gereken şeylerin elde edilmesi işinde yardımcı olup, kendi yardım ellerini uzatıyorlar. XVI-XVII yüzyıllar Safevi tarihçisi Mirzebey ibn Hasan el-Hüseyni Günabadi farsça yazdığı "Rövizet es-Sefeviyye" ("Safeviler bahçesi") eserinde Safeviler döneminden bahsederken birçok yemek meclislerinden söz etmeyi de unutmamış, "yemek töreni ve peşkeş edabını ve büyüklerin görüşme koşulunu yerine getirdikten sonra, onun hükümeti özetle alıp yerleşti". Yazar daha sonra misafirlik törenine nasıl heyecan ve ciddiyetle yaklaşıldığını vurguladı. Diğer yazarlar gibi, Günabadi de burada misafirlere hediye takdim edilmesine işaret etmiştir. Onun bilgileri bununla bitmiyor. O, Safevilerin misafirlik yemeğini "cennet simgesi" olarak değerlendiriyor, misafirin meclisin üst başında oturduğunu gösteriyor. Diğer konukların da yer aldığı mecliste müzisyenler ve hanelerin her birinin uygun yerde oturduğunu vurgulamakla beraber, yazar ayrıca onların güzel ses ve uyuma sahip ünlü şarkıcılar olduklarını da söylüyor⁶⁴.

Günabadi tanık olduğu konukseverlik özgü özellikleriyle kompakt şekilde tasvir etmekle birlikte, parti meclisinin sonunda "birçok miktar kırmızı -qızıldan ve beyaz gümüştan ve kıymetli cinslerden, yani ipek ve zerbaflardan peşkeş yoluyla ve hediye tarzıyla onun mülazimlerine verdiler" demekle, hediyeler dağıtmasına dokunmuş ve o şahsın de. Halatlar ve az bulunan kıyafetler takdim ettiğini vurguladı. Enteresan nokta şudur ki, yazar hediyelerin ne olduğunu da göstermiştir. Bu tür bilgiye ünlü tarihçi akademisyen Fazlullah Reşideddin'in (1247-1318) eserinde de rastlamak mümkündür⁶⁵.

Zencan Hamse türkleri bölgesi olarak adlandırılırdı ve edebiyatta da bu adla kabul edilmiştir. Hamsede yaşayan türklerle şahseven veya elseven türkleri, avşarlar, usanlı, mügeddem, bayat ve hudabende türklerini verebiliriz. Hamse türkleri çok misafirperver insanlardır. En iyi oda konuklar için açılıyor. Misafir için bu odada en iyi halı ve diğer olanaklar var. En yeni ve en temiz yatak misafirler içindir. Aile her düzeyde bireysel konuk hizmetine katılıyor. Misafire hazırlanan yemek için kullanılan bulaşık da dikkatle seçilir. Bazen misafir odasına yemekhane olarak hazırlanmış bir oda hazırlanıyor ve ev sahipleri bu odayı boş tutuyorlar. Bu misafirin yemek ve içmek sürecinin rahat olmasını sağlamak içindir. Aile üyeleri konuklar yedikten sonra sonra yemeye başlarlar. Konuklar yemek yerken ev sahibi misafirin ihtiyaçlarına cevap vermek için ayakta beklerler. Yiyip içtikten sonra misafirler yatak odasına yapıldıktan sonra, aile üyelerinden kimse uyumak için odasına çekilmeyeceklerini. Bu tür adetler Kars, Bayburt ve Trabzon şehirleri için karakteristiktir. Salon olarak bilinen odaları çoğu zaman misafir odası da adlandırmışlardır.

Zencan ustanın eski geleneklerinden biri de "hala" adlandırılan gelenektir. Bu gelenek genelde ostanın ziraat gelişmiş birimlerinde ve bağcılıkla uzmanlaşmış yerlerinde kutlanıyor. Çünkü bu adet üzüm toplayarak ilişkili olup, hatta zerdüş ayinlerinden kaynaklandığı da kaydedilmiştir. Sonbahar mevsiminin başlarında ürün bayramı adıyla insanlar harman noktalarına gelerek burada belirtiyorlar. Bu bayram günlerinde ürün yığıldıktan sonra her tarımçı 20 m² alanda buğday serperler. Sonra ekinciler "mübarek olsun!", "bereketli olsun!" Diyerek birbirlerini tebrik ediyor, kurbanlar keserek evlerde toplanıp belirtiyorlar. Bu törende kadınlar katmıyorlar. Sonra aksakallar konuklara ekmek ve bal öneriyor, konuklar da bu

⁶³ Əbu Bəkr əl-Oütbi əl-Əhəri, "Tarix-e Şeyx Üveys", (Bakı, "Elm", 1984), 67

⁶⁴ Aleksandr Düma, "Qafqaz səfəri" (Bakı, "Yazıçı", 1985), 75

⁶⁵ Bünyadova Ş., "Azərbaycan qonaqpərvərliyi", (Bakı, "Elm", 2005), 97



yiyeceklerden tadarak "harman bereket!" Diyerek "hala" yerini terk ediyorlar ve böylece bayram sona ermiş sayılır⁶⁶.

4.Yerel mutfak

Zencan ve Hemedan ostanlarında günlük ve tören yemekleri birbirinden ayrılmış, yemekler biki ve et-süt kökenli olmuş, yemek sofraların mühtelif kurabiyeler, külçeler, arapa, buğday ve çavdar ekmeği, yemiş, kebab, etli yemekler, helva, pilav, (pilav) balık ve kuş yemeleri, tutmac, muzevver çorbası, xengel, süd-ağartı yemekleri, bal vs. sofralar süsü olmuş, gülsuyu, buxur, şerbet, normal su, ayran, üzüm şarabı vs. gibi içeceklerden kullanılmıştır. XV yüzyılda Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın (1453-1478) yemek sofralarında yer almış ünlü İtalyan gezgini ve diplomatı A.Kontarini saray ehlinin "az miktarda et katılmış saraçın darısı veya başka herhangi bir darı" dan hazırlanmış yemeği bir sofrada yemek edenlere ise çok ve oldukça iyi hazırlanmış yemekler veriyorlardı. 1562 ağustos 20 tarihinde Şirvan hakimi Abdullah han Ustaclının konuğu olmuş İngiliz gezgini A.Cenkinson yazıyordu: "...nahar vakti geldiğinde yerde sofralar açıldı ve farklı yemekler verildi; Yemekler türlerine göre saf dizilmişti; Benim hesabıma göre sofrada 140 tür yemek vardı. Bu yemekler yenildikten sonra kapları sofraya ile birlikte toplayıp, taze sofralar düşürdüler. Ortaya 150 çeşit meyve ve başka ziyafet yemekleri getirildi. Nitekim iki defada 290 tür yemek verildi". XVII yüzyılda Azerbaycan'da olmuş Alman gezgini A.Oleari de Azerbaycan halkının yemek sofrasının takdirle karşılanmış, katı pekmez, "helva" denilen, ufalanmış badem çekirdeği, buğday unu ve ceviz içinden hazırlanan tatlı-bonbon, "sucuk", nar suyu, sumak ve diğer ekşi sular hakkında ayrıntılı bilgiler vermiştir⁶⁷.

Hatta Azerbaycan yemekleri arasında öyleleri olmuştur ki, gezginler onlardan özel olarak bahsetmişlerdir. Örneğin Rus bilim adamı İ.N.Berezin pilavı Doğu mutfağının klasik yemeği adlandırmış, ünlü Fransız gezgini A.Düma (XIX yüzyıl) kebab hakkında şöyle yazmıştır: "Kebab benim seyahat boyunca rastladığım en leziz yemektir. Onu Fransa'da meşhur olan yemeklerin listesine dahil edilebilir"⁶⁸.

Zencan ve Hemedan mutfağı ümumiran ve Azerbaycan mutfağının bir parçası olmak hem de yerel özelliklere sahip olmuştur. Bu yiyeceklerden kebab, fisincan, sebze pilav, kavurma pilav, haşlamak vs. gösterilebilir. Zencan'ın yerel yemeklerinden çorba, bulğur çorbası, erişte çorbası, nar çorbası, ekşi çorba, sular vb. yerli olmayan yemeklerden ise türk köftesi, kelle-paça, tavuk karası, dolma, türk kebabı, domates kuru meyveleri, kök, kıyma pilav, ceviz helvası, umaç, dessertler, turşular, reçeller, ekmeği, salatalar vs. gösterilebilir.

KAYNAKÇA

1. KİTAP

Tek yazarlı,

1. Березин И.Н. Путешествие по Дагестану и Закавказью. Казань, 1850
2. Bünyadova Ş.T. Orta əsr Azərbaycan ailəsi. Bakı, "Elm" nəşriyyatı, 2012
3. Bünyadova Ş.T. Azərbaycan qonaqpərvərliyi. Bakı, "Elm", 2005
4. Düma, Aleksandr. Qafqaz səfəri. Bakı, "Yazıçı", 1985
5. دهخدا، علی أكبر. دانشگاه تهران، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، سازمان لغت نامه / در جلد 34 / جلد 30 / 1325-1344
6. Hacıyev M. Əfqanıstan görüşləri. Bakı, "Yazıçı", 1989
7. əl-Əhəri, Əbu Bəkr əl-Oütbi. Tarix-e Şeyx Üveys. Bakı, "Elm", 1984
8. Kerkük folkloru antologiyası. Bakı, "Azərnəşr", 1990

⁶⁶حسن زنده دل و دستیاران، " استان زنجان"، (تهران : نشر ایرانگردان، 1377)، 3
⁶⁷ А.Олеарий., "Описание путешествия в Московию и через Московию в Персию и обратно", ((пер. П.Барсова). М., 1870), 396

⁶⁸ И.Н.Березин, "Путешествие по Дагестану и Закавказью" (Казань, 1850), 75



9. **رضای، هاشم.** گاه شماری و جشن های ایران باستان. تهران بهجت، 1392

10. Олеарий Адам. Описание путешествия в Московию и через Московию в Персию и обратно, (Пер. с нем. А. М. Ловягина) — Смоленск: “Русич”, 2003

11. زنده دل، حسن و دستیاران استان زنجان، تهران : نشر ایرانگردان، 1377

12. غیاث‌آبادی، مرادی. جشن‌ها و گردهمایی‌های ملی ایران باستان. تهران، 1384

Dört ve fazla yazarlı,

13. Azərbaycan etnoqrafiyası 3 cilddə, III cild, Bakı: “Şərq-Qərb”, 2007

14. استان شناسی همدان [کتاب های درسی]. مؤلفان: حسن پورعرب، نعمت ملکی، علی پاک مهر، بهجت پاکدست، رضا بلوریان، محمد آیینی و حشمت الله محمدی، تجدیدنظر کنندگان حسن پورعرب] ... و دیگران [تهران : شرکت چاپ و نشر کتاب های درسی ایران، ۱۳۹۱

2. Makaleler

15. Arif M. Azərbaycan xalq teatrı. "Ədəbiyyat məcmuəsi", Azərbaycan EA Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun əsərləri, I c, Bakı, 1946

16. Çeltikci, Orhan. Türk kültüründe «kına» ve Akdeniz bölgesi uygulamaları. Türkbilim. Sonbahar №1, Ege Üniversitesi Vilkom, 2009, s 27-37

17. فصلنامه فرهنگ مردم ایران. تهران مرکز تحقیقات صدا و سیما. شماره 11 زمستان 1386 ص.26

3. İnternet kaynakları

18. <http://anthropology.ir/article/8965.html>

19. <http://www.beytoote.com/art/city-country/old-wedding1-zanjan.html>

20. <http://vista.ir/content/116406/%D9%85%D8%B1%D8%A7%D8%B3%D9%85%D8%B9%D8%B1%D9%88%D8%B3%DB%8C%D8%8C%D8%A7%D8%B3%D8%AA%D8%A7%D9%86%D8%B2%D9%86%D8%AC%D8%A7%D9%86/>



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(17)

Rahim BABAYEV⁶⁹

DOĞUŞ TEORİLERİ, PARTİ TİPOLOJİLERİ ve KURUMSALLAŞMA ÖLÇÜTLERİ BAĞLAMINDA ANAVATAN PARTİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME
EVALUATION ON ANAVATAN PARTY IN THE CONTEXT OF THEORIES OF EMERGENCY, PARTY TYPOLOGIES and INSTITUTIONALIZATION CRITERIA

ÖZ

Bu çalışmanın amacı 12 Eylül askeri darbesi sonrasında demokrasiye yeniden geçiş sürecinde kurulan Anavatan Partisi'ni doğuş teorileri, parti tipolojileri ve kurumsallaşma ölçütleri çerçevesinde değerlendirmektir. Çalışmada esas olarak ANAP'ın kuruluşunun hangi doğuş teorileri bağlamında açıklanabileceği, parti tipolojileri açısından nasıl değerlendirileceği ve kurumsallaşma ölçütleri göre nasıl açıklanabileceği gibi sorular üzerinde durulmuştur. Çalışmada ilk olarak partinin tarihsel görünümü (kuruluş süreci, kurucu kadrosu, temel değerleri, ideolojisi, tarihsel manada yaşadığı kırılma anları) ele alınarak incelenmiştir. ANAP'ı doğuş teorileri bağlamında Kriz Teorileri çerçevesinde; Meşruiyet Kriz, Katılma Krizi Teorileri ve son olarak Kurumsal Teori çerçevesinde Parlamento Dışında doğan parti olduğu sonucuna varılmıştır. Parti Tipolojileri bağlamında ANAP'ın Kitle partisi özelliği taşıdığı ancak Hepsini Yakala Partisi özelliklerini tam olarak barındırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Kurumsallaşma ölçütleri çerçevesinde karmaşıklık, özerklik yönlerinden kuvvetli, uyarlanabilirlik ve tutarlılık yönlerinin ise zayıf olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Siyasal Partiler, Anavatan Partisi, Doğuş Teorileri, Parti Tipolojileri, Kurumsallaşma Ölçütleri.

ABSTRACT

The aim of this study is to estimate Anavatan Party founded in the re-transitional period to democracy after military coup of the 12th September in the framework of theories of emergency, party typologies and institutionalization criteria. The questions on which the foundation of ANAP can be clarified in the context of theories of emergency, how this can be evaluated in terms of party typologies and how they can be explained in the context of institutionalization criteria were focused in the study. For the first of all the historical appearance of the party (the instituting process, founding staff, basic values, ideology, , the breaking moments from the historical viewpoint) was examined in the study. It came to conclusion that ANAP had been a party emerged in framework of Crisis Theory; Legitimacy Crisis, Theories of Participation Crisis within the context of theories of emergency and finally out of Parliament pursuant to Institutive Theory; In the context of Party Typologies, a result was accomplished that ANAP had peculiarity of a Mass party but had the characteristics of the Catch All Party. It was concluded that complexity and autonomy were strong but the aspects of adaptivity and coherence were weak within the framework of institutionalization criteria.

Keywords: Political Parties, Anavatan Party, Theories of Emergency, Party Typologies, Institutionalization Criteria.

⁶⁹ Sakarya Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü; Uluslararası İlişkiler Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, Sakarya/TÜRKİYE, E-posta; babayevrahim.rb@gmail.com



1. GİRİŞ

Siyasal partilerin, modern siyasal sistemlerin en önemli unsurlarından biri olduğuna şüphe yoktur. Nitekim demokrasinin oluşum, gelişim ve yaygınlaşması da siyasal partiler sayesinde gerçekleşmiştir. Günümüzde siyasal partiler, halk iradesinin en etkin ve etkili bir biçimde yansıtıldığı en önemli kurumların başında görülmektedir. Türk siyasal hayatında da Cumhuriyet tarihi öncesinde ve Cumhuriyet tarihi boyunca birçok siyasi parti yer almıştır. Bu siyasi partiler, hayata, siyasete ve ekonomiye dair farklı görüşleri benimseyenlerin haricinde aynı temel görüşte birleşip farklı çatılar altında partileşenleri de içermektedir. Ancak Türk siyasal hayatının her evresinde, savunulan her fikir partileşme gösterememiştir. Örneğin daha önceki dönemlerde kendisine yer bulamayan bir kaç farklı siyasal eğilimi birleştirmeye çalışan görüşler ancak 12 Eylül 1980 Askeri darbesi sonrası siyasal hayatta etkinlik kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda 12 Eylül 1980 Askeri darbesinden sonra Türkiyede bir kaç farklı siyasal eğilimi birleştirmeye çabası gösteren Anavatan Partisi en önemli örnektir.

Türkiye'nin yakın siyasal tarihinde varlığı her ne kadar yirmi altı yılı gibi kısa bir süre olsa da, yer edinmiş bu siyasal partinin uygulamış olduğu politikaların sonucunda radikal nitelikte siyasal ve toplumsal değişimler yaşanmıştır. Bu politikalar sonucunda Türkiye'nin bambaşka bir eksene kaydığı görülmektedir.

12 Eylül askeri müdahalesinden bir süre sonra, eski siyasal partiler kapatılmış ve halkoylamasıyla kabul edilen 1982 Anayasası'yla "yeni bir siyasal düzen" getirilmesi amaçlanmıştır. Yeni bir siyasal düzen kurmak amacıyla, demokrasiye yeniden geçiş süreci içinde, 1983 yılı ilkbaharında yeni siyasal partiler kurulmuştur. Bunlardan, 12 Eylül'ün temsilcisi olduğunu söyleyen Milliyetçi Demokrasi Partisi, sosyal-demokrat nitelikte olduğunu savunan Halkçı Parti ile Anavatan Partisi, seçime katılmasına izin verilen üç parti olmuştur. Anavatan Partisi 12 Eylül 1980 Darbesinde sonra geçirilen seçimleri kazanarak iktidara gelen ilk parti olmuştur. Özellikle 1980 sonrası dönemde İngiltere'de ve Amerika'da, Thatcher ve Reagan yönetimi ile siyasal pratikte yansımalarını bulan neo-liberalizmin, Türkiyede taşıyıcısı olarak siyasal arenada yerini alan parti Anavatan Partisi'dir.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden sonra çok partili hayata geçiş sürecinde ortaya çıkan partilerde ve özellikle Anavatan Partisi'nde de gördüğümüz üzere, siyasal partiler kuruluş biçimleri, ideolojileri, politikaları, işlevleri, kurumsal yapıları, var olma ve kapanma süreçleri gibi birçok yönden farklılıklar göstermektedir. Dolayısıyla kuruluşlarından işlevlerine, kurumsal yapılarından faaliyetlerine kadar siyasal partilerin birbirinden ayrılmasını sağlayan birçok farklı nitelik bulunmaktadır. Bu niteliklerin varlığı sebebiyle siyaset bilimciler tarafından siyasi partiler; doğuş teorileri, parti tipolojileri ve partilerin kurumsallaşma ölçütleri bakımından sınıflandırılmıştır. Çalışma konumuz olan Anavatan Partisi'nin ise yukarıda bahsi geçen yapısal incelenmesi ve sınıfsal ayrımı eksik kalındığı görülmektedir. İşte bu çalışmanın problemiği, Anavatan Partisini doğuş teorilerine göre açıklayabilmenin yanı sıra parti tipolojileri ve kurumsallaşma ölçütleri bağlamında ANAP'ın ne düzeyde olduğunu ortaya koyabilmektir. Bu problematik doğrusunda çalışmanın araştırma soruları şu şekilde belirlenmiştir.

- 1) Anavatan Partisi'nin tarihsel görünümü nasıl açıklanabilir?
- 2) Anavatan Partisi doğuş teorileri bağlamında hangi teorilerle açıklanabilir?
- 3) Anavatan Partisi'nin parti tipolojileri anlamında yeri nerededir?
- 4) Anavatan Partisi kurumsallaşma ölçütleri bağlamında nasıl ifade edilebilir?

Çalışmada ağırlıklı olarak partinin tarihsel görünümü üzerinde durulmuştur. Aynı zamanda doğuş teorileri, parti tipolojisi ve kurumsallaşma ölçütleri bağlamında da parti incelenecektir. Çalışmanın birinci bölümünde ilk önce, partinin tarihsel görünüm ele alınarak bu doğrultuda; kuruluşu süreci, kurucu kadrosu, temel değerleri, ideolojik manada izlediği seyr ve tarihsel anlamda yaşadığı kırılma anları gibi hususlar incelenecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde Doğuş teorileri bağlamında partinin kuruluşu ele alınacak. Bu bölümde M. Duverger'in parlamento-siyasal parti ilişkisi üzerine yoğunlaşan kuramsal teori, sosyo-ekonomik gelişme ile partilerin doğuşunu açıklayan modernleşme teorileri ve tarihsel krizler üzerinden partilerin doğuşunu açıklayan kriz teorileri üzerinden partinin doğuşu açıklanmaya çalışılacaktır. Çalışmanın üçüncü bölümünde ise parti tipolojileri bağlamında M. Duvergerin ortaya koyduğu klasik kitle-kadro partisi ayrımından kitle partisi sınıflandırılması üzerinden partinin tipolojisi açıklanacak. Aynı zamanda Otto Kirchheimer'in



geliştirdiği hepsini yakala partisi tipolojisi açısından da parti incelenecektir. Dördüncü bölümde ise Amerikalı siyaset bilimci Samuel Huntington'un kuramsallaşma kriterleri olan; uyarlanabilirlik, karmaşıklık, özerklik ve tutarlılık ölçütleri üzerinden ANAP'ın kurumsallaşması incelenecektir.

2. Anavatan partisi'nin tarihsel görünümü

2.1. Kuruluş Süreci

Anavatan Partisi'nin kuruluşu 1980 yıllara özellikle 12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden sonra yeniden çok partili siyasal hayat geçiş dönemine tekabül etmesi açısından özel bir öneme sahiptir. Anavatan Partisi'nin kuruluşunu ve genel olarak ortaya çıkma sürecine doğru bir şekilde anlamamız ve analiz etmemiz için 1980 yıllarda Türkiyede ve uluslararası sistemde yaşanan siyasal, ekonomik ve sosyal olaylara ve değişimlere bakmamız gerekiyor. Çünkü, ANAP'ın kuruluş sürecini tek Türkiye eksenin de değerlendirmek parti ile ilgili yapaçağımız analiz için eksik kalacaktır. Özellikle 1970 yıllarda uluslararası sistemde yaşanan siyasal ve ekonomik sorunlar dünyanın bir çok ülkesinde olduğu gibi Türkiye'yi de etkilemiştir. Bundan dolayıda ANAP'ın kuruluşunu çok boyutlu düşünmekte fayda vardır.

12 Eylül 1980 Askeri Darbesinden önceki yıllarda, uluslararası sisteme baktığımızda siyasal ve ekonomik alanlarda yaşanan krizlerin olduğunu göre biliriz. Özgürlükçü 1960'lı ve 1970'li yıllar sürecinde yaşanan ekonomik, sosyal toplumsal olaylar sonrasında, bir taraftan ABD ile SSCB arasında soğuk savaş rekabetinin yaşanması, diğer taraftan 1972-1974 yıllarında yaşanan Watergate Skandalı, Arap-İsrail Savaşı, 1974 Petrol Krizi, Vietnam Savaşı, 1979 Sovyetler Birliğinin Afganistana müdahilesi gibi siyasal anlamda krizlerin olduğunu göre biliriz. Bunun yanı sıra 1960 yılların sonu kar oranlarını istikrarlı bir şekilde aşağı düşmesi, sabit kur sistemin (Bretton Woods) çöküşü, sermaye dolaşımının önündeki engeller, sınıf mücadelesinin yaşanması, toplumsal muhalifetin gelişmesi ile birlikte her türlü sorunun sebebar gibi devlet gösterilmeye başlanılmıştır. 1970'li yıllarda ortaya çıkan küresel ekonomik kriz sosyal devlet anlayışından liberal piyasa ekonomisine geçişe neden olmuştur. Böylelikle, 1980'li yılların başından itibaren neoliberal politikalar kapitalist sistemin krizine bir yanıt olarak devreye sokulmaya başlanılmıştır. (Kozanoğlu ve Sönmez, 2002:45). İngiltere'de Margaret Thatcher, ABD'de Ronald Reagan, Türkiye'de ise Turgut Özal neoliberal politikaların inşa sürecinde aktif rol almışlardır. Neoliberal politikalar uluslararası üst kuruluşlar (Dünya Bankası ve IMF) aracılığıyla dünya üzerinde yaygınlaştırılmıştır. Dünya Bankası ve IMF dünya üzerindeki bütün ülke ekonomilerin "ortak" hareket etmesini sağlayacak uygulamalar gerçekleştirerek düşen kar oranlarının yükseltilmesini hedeflemişlerdir. (Boratov, 2009: 148-149). Neoliberal politikalar toplumsal alanda güç dengelerinin yeniden ifade edilmesine olanak sağlamıştır. Yeni dönemin politikalarını benimsemeyen özellikle az gelişmiş kapitalist ülkelerin yönetimleri ya askeri diktatörlükler aracılığıyla devrildi ya da borç krizine sürüklenerek IMF ve DB'nin önerdiği politikaları kabul etmek zorunda kaldı. (Türkay, 2002:166).

Türkiyedeki duruma baktığımızda ise, 12 Eylül 1980 darbesinin aslında, Türkiye'de yeni bir dönemin başlangıcını oluşturduğunu görebiliriz. 12 Eylül bir nevi, 1971 muhtırasıyla başlayan sürecin derinleştirilmesi, tamamlanmasıdır. 1971 muhtırası akabinde askeri yönetim, zor ögesine dayanarak aldığı bütün önlemlere rağmen, ne ülkede yaşanan siyasal ve hegemonik bunalımın önüne geçebilmiş ne de iktisadi çalkantıyı dizginleyebilmiştir. Söz konusu kriz, iktidar blokunun kendi iç parçalanmışlığı ve politize olmuş bağımlı sınıfların artan siyasal etkinliği neticesinde, siyasal araçlarla yönetilebilmekten de uzaktı. (Özçelik, 2002:74). Kıbrıs Barış Harekatının verdiği prestiji politikada kullanmak isteyen Ecevit, erken seçim umuduyla 18 Eylül 1974'te başbakanlıktan istifa etmiş, ancak erken seçim kararı çıkmayınca Türkiye uzun bir bunalıma girmiştir. 31 Mart 1975'te, Süleyman Demirel başkanlığında Adalet Partisi (AP), Milli Selamet Partisi (MSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ve Cumhuriyetçi Güven Partisi (CGP) tarafından, halk arasında "1. Milliyetçi Cephe" olarak bilinen koalisyon hükümeti kurulmuştur (Belhan, 2005:9). 31 Mart 1975 seçimlerinin ardından çok partili zayıf koalisyon hükümetleri ve azınlık hükümetleri ile Türkiye'de siyasi bir istikrarsızlık dönemi başlamıştır. Ülkede giderek şiddet olayları artmaya başlamıştır. 1 Mayıs 1977'de Taksim'de yapılan gösteriler sırasında çok sayıda insan ölmüş, ülke toplumsal olarak bölünmeye başlamış sağ-sol gruplar arasında yaşanan şiddet olayları giderek karşısı alınmaz bir düzeye ulaşmıştır. Aynı zamanda enflasyon, aylık yüzde



10'lara ulaşmış, yokluklar, fabrikalar kapanmış, yatırımlar durmuştur. Merkez Bankası ve Hazine ödeme yapamaz duruma gelmiştir ve ülke büyük bir ekonomik krizle karşı-karşıya kalmıştır (Arcayürek, 1990:30). 22 Aralık 1978'de Kahramanmaraş'ta sağ ve sol gruplar arasında yaşanan çatışmada 31 kişi ölürken, yüzlerce insan yaralanmış, bunun üzerine sıkıyönetimin ilanı kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu olaylar sonucunda 13 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş ve terör olayları karşısında çaresiz kalan Ecevit hükümeti yerine de 12 Kasım 1979'da Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel başkanlığında AP azınlık hükümeti kurulmuştur (Belhan, 2005:12).

Azınlık hükümetinin en önemli icratı, 24 Ocak Kararları adıyla bilinen ekonomide reform hareketinin başlanmasıydı. 1980 önçesi küreselleşen dünyadaki değişmelere yapısal uyum sağlamak, 1979 krizinin açtığı ağır yaraları sarmak, ekonomide istikrarlı bir büyümeyi sağlamak (24 Ocak Kararları'nın alındığı dönemde ekonomideki büyüme hızı -% 1,1 idi.), enflasyonu kontrol altına almak (yine bu kararların alındığı dönemde enflasyon oranı % 102,7 idi.) v.b. gibi ekonomiyi refaha kavuşturma ve dünya piyasalarına entegre etme amacı taşıyan ve Ekonomik Stabilizasyon Programı olarak da adlandırılan, 24 Ocak 1980 Kararları ile Türkiye, Ekonomik Liberalizasyona adımını atmıştır. Türkiye ekonomisinin geleneksel olarak askeri-sivil bürokrasi kontrolündeki devletçi yapısı kapitalist sıçramanın önünde büyük bir engeldi. Burjuvazi de o güne dek askeri-sivil bürokrasinin himayesinde ve denetiminde büyüüp gelişmiş olduğu için, yine askeri-sivil bürokrasinin icazetiyle 24 Ocak Kararları'nın alınmasını sağladı. Başbakan Süleyman Demirel ve Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından açıklanan kararlarla ekonomide ana hatlarıyla aşağıdaki şekilde bir değişim yaşandı:

- %32,7 oranında devalüasyon yapılarak günlük kur ilanı uygulamasına gidildi,
- Devletin ekonomideki payını küçültüldü, KİT'ler kaderlerine terk edilerek özelleştirmenin önü açıldı, buna paralel olarak tarım ürünleri destekleme alımları sınırlandırılarak
- Gübre, enerji ve ulaştırma dışında sübvansiyonlar kaldırıldı,
- Dış ticaret liberalleştirilerek serbest hale getirildi, yabancı sermaye yatırımları teşvik edildi, kar transferlerine kolaylık sağlandı, her konuda sermayenin önü açıldı,
- İthalat kademeli olarak liberalleştirildi, ihracat; vergi iadesi, düşük faizli kredi, imalatçı ihracatçılara ithal girdide gümrük muafiyeti, sektörlere göre farklılaşan teşvik sistemi ile teşvik edildi (Tülekyan, 2016:405).

24 Ocak kararları, aynı zamanda, kapitalist sistemin 1970'li yıllarda yaşadığı yapısal krizi aşmaya dönük olarak yeniden yapılanma sürecine, Türkiye'nin uyum göstermesine/eklemlenmesine tekabül etmektedir. Söz konusu kararlar, Türkiye'de yeni bir birikim rejimine geçişin işaretlerini de içermiştir. Söz konusu istikrar paketi, kısa vadeli ekonomik istikrarın ötesinde serbestleşme ve dışa açılma ekseninde, kapsamlı ve uzun vadeye yayılmış bir yapısal uyum/dönüştürme programı öngörmektedir (Mütevellioglu ve Sönmez, 2009:26). Sermayenin her alanda önünü açan ve dışa açılmasını olanaklı kılan bu kararlar, Türkiye'deki devrimci mücadelenin yoğunluğu nedeniyle bir türlü uygulanmaya konulamadı. Bu uzun vadeli yapısal uyum programının önderliğinde yeni birikim rejimine geçişin koşullarını hazırlamak, bu yönde gerekli yasal, politik düzenlemeleri gerçekleştirmek ve 24 Ocak Kararlarını derinleştirerek uygulamak, 12 Eylül 1980 Darbesi ile siyasal iktidara el koyan askeri yönetime düşmüştür (Özçelik, 2002:75).

Gerek uluslararası sistemde başveren olaylar ve değişimler gerekse de Türkiye'nin içinde yaşan siyasal ve ekonomik krizler ülkede yeni bir değişim yaşanmasında neden oldu. Bu değişimi ise 12 Eylül 1980 yılında Türk Silahlı Kuvvetleri yaptı. 12 Eylül 1980 sabahı saat 04.30'da okunan ilk bildiriyle Türk Silahlı Kuvvetleri emir komuta zincirinin müdahilesi ile Süleyman Demirel Başbakan olduğu hükümet görevden alınarak ülke yönetim Türk Silahlı Kuvvetlerine geçmiştir. Aynı zamanda parlamento dağıtılmış, kabinenin görevine son verilmiş, milletvekili dokunulmazlıkları kaldırılmış ve 1970 sonrasında değiştirilen 1961 Anayasası uygulamadan kaldırılmıştır. 12 Eylül 1980 tarihinde yapılan askeri darbe ile ülke yönetimine el konulması ve Türkiye'deki bütün özgürlükler askıya alınmasından sonra yasama ve yürütme yetkilerini kullanmak üzere Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren'in liderliğinde, Kara Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Nurettin Ersin, Hava Kuvvetleri Komutanı Orgeneral Tahsin Şahinkaya, Deniz Kuvvetleri Komutanı Oramiral Nejat Tümer ve Jandarma Genel Komutanı Sedat Celasun'dan oluşan Milli Güvenlik Konseyi oluşturulmuştur. Bütün devlet erkleri MGK elinde toplanmıştır. Kenan Evren bu dönemde, MGK ve



Genelkurmay başkanlığının yanı sıra devlet başkanlığını da üstlenmiş ve 20 Eylül'de Deniz Kuvvetleri eski komutanı emekli oramiral Bülent Ulusu'ya hükümeti kurma görevi vermiştir. 21 Eylül 1980 yılında Bülent Ulusu başkanlığında yeni Hükümet kurulmuştur. Yeni Hükümet 13 Aralık 1983 yılına kadar görev yapmıştır (Doster, 1997:4-7). Ayrıca Yeni Anayasa hazırlamak amacıyla Milli Güvenlik Konseyi tarafından Danışma Meclisi oluşturulmuştur.

12 Eylül askeri müdahalesiyle siyasal yaşam askıya alındığı sırada mevcut olan 18 parti 16 Ekim 1981'de çıkarılan 2533 sayılı yasayla kapatılarak, tüm mal varlıkları hazineye aktarılmıştır (Doğan, 1986:132). Danışma Meclisi ve Milli Güvenlik Kurulu tarafından hazırlanan yeni anayasa 7 Kasım 1982 yılında yapılan halkoylamasında yüzde 92 oy oranı ile kabul edilmiştir. Yeni anayasanın 68 ve 69 maddeleri siyasi partilerle hükümleri içermektedir ve demokrasiye yeniden geçiş sürecinde 1983 yılının Nisan ayında Siyasi Partiler Kanununun yürürlüğü girmesi ile siyasi partileri çalışmalarını serbest bırakılmıştır. Siyasi Parti Çalışmalarının serbest bırakılmasından sonra 16 yeni parti kurulmuştur. 19 aylık partisiz dönemden sonra ilk kurulan parti, 16 Mayıs 1983'te Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) olmuştur. Onu 20 Mayıs'ta Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP), ve Büyük Türkiye Partisi (BTP) izlemiştir. Böylece, Türk siyasi hayatında ilk defa, yarımşar saat arayla üç parti birden kurulmuştur (Turgut, 1986:149). Mayıs, Haziran ve Temmuz aylarında arka arkaya tam on altı parti kurulmuştur. Bunlar: Sosyal Demokrasi Partisi (6 Haziran), Yüce Görev Partisi (6 Haziran), Yeni Doğu Partisi (20 Haziran), Yeni Düzen Partisi (1 Temmuz), Fazilet Partisi (4 Temmuz), Cumhuriyetçi Muhafazakar Parti (7 Temmuz), Bizim Parti (8 Temmuz), Refah Partisi (18 Temmuz), Türkiye Huzur Partisi (22 Temmuz), Doğru Yol Partisi (23 Haziran), Bayrak Partisi (29 Temmuz) ve İslahatçı Demokrasi Partisidir. 24 Nisan 1983 tarihinden temmuz ayı sonuna kadar 16 parti kurulmuş olmasına rağmen 1983 seçimlerine sadece MDP, HP ve ANAP girebilmiş fakat bu partilerden aday olan pek çok kimse MGK tarafından veto edilmiştir.

Böylelikle bu koşullar altında kurucuları arasında bürokrat, teknokrat ve iş adamlarından oluşan ve Turgut Özal başkanlığında, 20 Mayıs 1983 tarihinde, İçişleri Bakanlığı'na verilen kuruluş dilekçesi ile Anavatan Partisi kurulmuştur (Köse, 2010: 70-71). Turgut Özal partiye "Anavatan" isminin verilmesini şöyle açıklamaktadır: "1950'lerde Türkiye'nin demokrasi ihtiyacı vardı. 1940'larda başladı bu ihtiyaç, Demokrat Parti işte bu ihtiyaçtan doğdu ve parti bu sebeple bu ismi aldı o zaman. 1960'larda memleketin adalete ihtiyacı vardı bu sefer. Adalet Partisi de bu ihtiyacın neticesinde kuruldu ve adını bu sebepten aldı. Demokrasi geçildi, adalet geçildi, 1980'lerde Türkiye parçalanmayla karşı karşıya kaldı. Şimdi vatanın bütünlüğünün sembolize edilmesi lazımdır. Bu bütünlüğü en iyi belirten Anavatan'dır. Şimdi vatana sahip çıkmak lüzumludur. Onun için de partimizin adı Anavatan olacaktır" (Doğan, 1986: 333). Parti 2009 yerel seçimlerinde Rize dışında bir varlık gösteremeyerek aldığı binde 7'lik oy oranı, siyasi tabanının tamamen eriyerek eski günlerine nazaran artık bir tabela partisi konumuna geldiğinin en açık göstergesi oldu. 31 Ekim 2009 tarihinde Ankara'da yapılan 10. Olağan Büyük Kongresi'nde, kendini fesih ve Demokrat Parti ile birleşme kararı alındı. Böylece bir dönem Türkiye siyasetinde etkin rol oynayan Anavatan Partisi tarihe karışmıştır.

2.2. Kurucu kadro

ANAP, 20 Mayıs 1983'te, Adalet Partisi (AP) iktidarı sırasında alınan ve 12 Eylül döneminde de uygulaması sürdürülen 24 Ocak 1980 ekonomik önlemler paketini hazırlayan, 12 Eylül döneminde bir süre ekonomiden sorumlu başbakan yardımcısı olan Turgut Özal tarafından kurulmuştur. ANAP Özal'ın çevresinde örgütlenmiş, büyük ölçüde kişiselleşmiş bir partiydi. Siyasi kadrosu önemli ölçüde, devlet ve özel sektör deneyimi sırasında Turgut Özal'la birlikte çalışmış bürokratlar, teknokratlarla ve iş adamlarından, Milli Selamet Partisi (MSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Adalet Partisi (AP) ve hatta Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) gelme, 1980 öncesi dönemde fazla ön planda olmayan siyasetçilerden oluşuyordu. (Avenoğlu, 2015). ANAP kuruluş safhasında "hiçbir partinin devamı olmadığı" imajı vermeye çaba göstermiş ise de yerel teşkilat yöneticilerinin % 52'si 12 Eylül öncesi çeşitli partilerde görev yapmış kişilerden oluşmaktaydı. Yüzde 48'i ise birbirini tanımayan ve 12 Eylül öncesi herhangi bir partide yer almayan şahıslardır. Özellikle merkez teşkilatında, yasakların da etkisiyle siyasi tecrübe sahibi kişilerin az olması nedeniyle ANAP'ın bir lider partisi olduğu yorumunu yapmak mümkündür. 30 Kurucu üyesi olan Parti,



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

kurulduktan kısa sonra yapılan görev dağılımıyla Genel Başkanlığa Turgut Özal, genel başkan yardımcılığına Mesut Yılmaz, Veysel Atasoy, Halil Şıvgın, Mehmet Altınsoy ve partinin genel sekreterliğine ise Mustafa Taşar seçilmişlerdir (Köse, 2010: 71).

2.3. Partinin temel değerleri

Anap tüzüğünün 2 madesine göre parti şöyle nitelendirilmiştir. Milli hakimiyeti ve milletin üstünlüğünü, milli birlik ve bütünlüğü herşeyin üzerinde telakki eden, Millet iradesinin tecellisinin ve millet hakimiyetinin tesisinin ancak halkın serbest oyunun esas olduğu hür demokratik düzen içerisinde mümkün olabileceğine inanan, İnsan temel hak ve hürriyetlerini vazgeçilmez kabul eden, «Adalet mülkün temelidir» anlayışına sahip, Milliyetçiliği, milli ve manevi değerlere bağlılığı düstur ittihaz eden, Cumhuriyetimizin kurucusu büyük önder Atatürk'ün ilke ve inkılabları istikametinde muasır medeniyet seviyesine erişmeyi hedef alan, «Asıl olan fertlerin ve toplumun mutluluğudur» görüşü içerisinde sosyal adalete ve fırsat eşitliğine inanmış, İktisadi kalkınmanın hızlandırılmasını, işsizliğin ve fakirliğin kaldırılmasını, gelir dağılımı farklılıklarının azaltılarak refahını yaygınlaştırılmasını öngören, İktisadi gelişmede fertlerin teşebbüs gücünü esas kabul eden, Demokratik siyasi mücadelede tek yolu ikna, uzlaşma ve fikirlerine hürmet olarak gören; hür, bağımsız, gelişmiş, itibarlı, büyük ve güçlü Türkiye idealine ulaşmayı gaye edinmiş bir siyasi partidir.

2.4. Partinin ideolojik manada izlediği seyr

Parti programında ANAP, kendisini “Milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz” şeklinde tanımlamaktadır. ANAP'nin kendini tanımlamada kullandığı ve ideolojisinin temelini oluşturan dört eğilimi birleştirme hedefi, Japonya'daki iktidar partisinden (Liberal Parti) esinlenerek hazırlanmıştır (Anavatan Partisi Parti Tüzüğü 1983:12-13). Parti programındaki bu tanımda özellikle sağ unsurların ağır basmasının nedeni ANAP'nin Türkiye'deki siyasal kitlenin sağ oylar üzerine oturduğunu net bir biçimde görmüş olmasıdır. Böylece hem toplumu depolitize etme gayreti hem de sağ tabanı elinde tutma isteği ile ANAP, dört siyasal eğilimi birleştiren ve neredeyse “partiler üstü” veya daha doğru bir ifade ile “politika üstü” bir siyasal kimlik oluşturmaya çalışmış ve bunu başarmıştır. Dört eğilimin partilerinin yani MHP, MSP, AP ve CHP'nin oylarını bünyesinde bütünleştirmesi yeni sağın siyasal söylemine de uygundur. ANAP ideolojiden ziyade uzlaşmaya dayalı, parti içi çoğulculuktan yana, modern fakat geleneksel değerlere saygılı, bölücü değil birleştirici, klasik bürokrasiyi değil serbest piyasa ekonomisini iyi bilen bürokratlara dayanan bir üsluba sahiptir (Köse, 2010: 73). Bu bağlamda ANAP'nin rakiplerine karşı kaygısız, uzlaşma ve hoşgörüyü savunan, ekonomik sorunları çözmeye kararlı, yüzü ileriye dönük ve yenilikçi pozitif bir söylem kurgulamıştır.

ANAP'nin bütünleştirilmek istediği dört eğilimden olan milliyetçilik anlayışı, ırkçılıktan farklı hatta azınlık ve etnik milliyetçiliği benimsemeyen bir anlayıştır. Azınlık milliyetçiliği ve etnik bilinç, üst kavrayışın zayıf, yetersiz ve sınırlı kaldığı durumlarda ön plana çıkıp etkinlik kazanır”. ANAP'nin benimsediği milliyetçilik ekonomik anlamda gelişmeye dayalı bir perspektifle ele alınmaktadır (Tasar, 2001:8-9). Zira ekonomik anlamda güçlü olmayan toplumlarda, milliyetçi duyguların uzun süre canlı kalması ve pozitif güdüleme etkisine sahip olması imkansızdır. Görüldüğü gibi ekonomi ağırlıklı bir milliyetçiliği benimseyen ANAP için milliyetçiliğin bir diğer anlamı da Türkiye'nin Türk toplumlarının kalkınmasında lokomotif görevi üstlenmesidir. ANAP milliyetçiliği, Özal'ın 16 Ekim 1989 tarihinde Genel Merkez binasının açılış konuşmasındaki şu sözleri ile tanımlanabilir: “Biz, milliyetçi bir partiyiz. Ama dışardaki birçok kişinin anladığı gibi, şovenist bir milliyetçiliğimiz yok. Bizim milliyetçiliğimiz, başka ülkelerle yarışma milliyetçiliğidir” (Köse, 2010: 74-75). Özetle ANAP milliyetçiliği, 1980 öncesi öne çıkan ırkçı, şoven ve antikomünist vurgulardan arındırılıp millete iyi hizmet vermek suretiyle çağdaşlaşma yarışında Batı'ya yakalama şeklindeki ilerlemeciliktir.

ANAP'nin kendini tanımlamada kullandığı bir diğer temel unsur olan Muhafazakarlık, tıpkı milliyetçilik gibi, bilindik tanımlamanın dışında yeni bir anlam kazandırılarak sunulmaktadır. Özal, partisinin muhafazakarlık anlayışını şöyle açıklamaktadır: “Bizim muhafazakarlığımız, bazılarının tanıdığı, düşündüğü gibi bir tutuculuk değildir. Bizim muhafazakarlığımız adetlerimize, ananemize, tarihimize ve inançlarımıza



saygıdır. Ve bu adet ve ananelerimizden devre uyan en iyilerini, en iyi şekilde muhafaza etmektir. ANAP muhafazakarlığı aynı zamanda Türkiye’de İslamcılık ekolünün güçlenmesine, örgütlenmesine ve yeni boyutlar kazanmasına neden olmuştur. Dini cemaat ve grupların varlığını demokrasinin gereği olarak gören Özal, din ve vicdan özgürlüğü olmadan, düşünce özgürlüğünün de anlamsız olacağını iddia etmiş ve Batıda olduğu gibi, dini örgütleri diğer sivil toplum örgütleriyle aynı çerçevede değerlendirmiştir. Bu anlamda, Özal’ın dini grup ve cemaatlere bakışının, Kemalist gelenekten farklı radikal bir değişim olarak ortaya çıktığı söylenebilir. “Özal döneminde dini grupların faaliyet alanları genişlemiş, o zamana kadar gizli yönetilen pek çok faaliyet açıkça yapılmış ve dini kesim, ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda boy göstermeye başlamıştır” (Köksal, 2006:75).

ANAP’nin parti programının yer alan bir diğer temel unsur olan liberalizm, ekonomik liberalizm olarak şekillenmiş ve siyasal liberalizme geçilemediği kabul edilmiştir. Bu nedenle, parti söyleminde bulunan ekonomik liberalizm anlayışı çoğu kez demokratikleşme ile ilişkilendirilmiştir. ANAP’nin liberalliği, serbest piyasa ve devletin ekonomiye sınırlı müdahalesi şeklindeki ekonomik liberalizmdir. Bunun nedeni, Türkiye’de özellikle 1980 sonrası dönemde ekonomik büyümenin temel amaç haline getirilmesidir (Köse, 2010:75). Parti programında da yer alan “Asıl olan devletin zenginliği sonucu milletin zenginliği değil, milletin zenginliği sonucu devletin zengin olmasıdır”ifadesi ile ekonomik liberalizme verilen öneme dikkat çekilmiştir. ANAP’nin siyasal liberalizme geçmek istemediğinin en önemli kanıtı 1987 yılında yapılan, 1980 öncesi siyasilerin yasaklarının kaldırılmasına ilişkin referandumda takındığı olumsuz tavidir. Parti programında yer alan “Sosyal adalet, sosyal güvenlik ve sosyal yardımın düzenlenmesi ve sağlanması; sosyal hizmet ve faaliyetlerin tanzim, teşvik ve yönlendirilmesi ve gereğinde doğrudan yapılması devletin başlıca görevleri arasındadır”ifadesi ile sosyal adaletçiliğe verilen önem, gösterilmeye çalışılmıştır (Anavatan Partisi Parti Programı,1983).

ANAP sosyal adaletçiliği, siyasal literatüre kazandırdığı meşhur kavramlardan biri olan “orta direk” söylemiyle gerçekleştirmek istemiş hatta ekonomide yapılmak istenenlerle orta direğin ekonomik durumunun iyileştirilmesi amacının güdüldüğü savunulmaktadır. Özellikle orta direk kavramı ile dar gelirli kesimleri kasteden ANAP’nin, bu kesimin ekonomik olarak güçlü olmasını istemesinin nedeni, nüfusun büyük bir kısmını bu orta direğin oluşturuyor olmasıdır (Bulut, 2009: 86). ANAP orta direk temelli sosyal adaletçiliğe, hem geniş bir seçmen kitlesini etkilemesi hem de ekonomi merkezli milliyetçilik hedefin gerçekleştirmesi bakımından önem vermiştir. Görüldüğü gibi ANAP ideolojisini oluşturan dört temel eğilim, parti programında da sık sık vurgulandığı gibi, ekonomiye dayandırılmıştır. ANAP’ne göre, ekonomik açıdan güçlü olmayan bir ülkede milliyetçilik, muhafazakarlık, liberalizm ve sosyal adaletçilik gibi kavramların bir anlam taşımayacaktır. Bu noktadan hareketle ANAP, tüm enerjisini ekonomiye harcarken, kanun ve siyasal düzeni askeri rejime bıraktığı söylenebilir.

ANAP ideolojisi, ekonomiyi liberalleştirirken siyaseti aynı oranda liberalleştirememesi, geleneksel ve dini yapılara saygı duyması, müdahaleci devlet yerine koruyup gözeten ve düzeni sağlayan devlet anlayışı ve yenilikçiliği ile 1970’li yılların sonunda başlayıp Yirminci yüzyılın son çeyreğine damgasını vuran yeni sağ düşünceye yakındır. Özal döneminin, Batı’da yeni sağın en belirgin örnekleri Reagan ve Thatcher dönemleri ile pratikteki farklılıkların dışında temel ve eğilim açısından farklılıklar yok denecek kadar azdır (Köse, 2010: 77-78).

2.5. Partinin tarihsel anlamda yaşadığı kırılma anları

Anavatan Partisi’nin mevcut olduğu 26 yıllık sürede tarihsel anlamda yaşadığı bir kaç kırılma anının olduğu söylenebilir. Bunlardan ilki, 6 Eylül 1987 tarihinde 1982 Anayasası’nın geçici 4. maddesi ile getirilen 5 ve 10 yıllık siyasal yasakların kalkıp kalkmaması konusunda düzenlenen halkoylamasıdır. Halkoylaması ile yasakların kalması parti tarihinde en önemli dönüm noktası olduğu belirtmek mümkündür. Siyasal Yasakların kaldırılması ile Erdal İnönü, Süleyman Demirel, Bülent Ecevit, Necmettin Erbakan, Alparslan Türkeş gibi isimlerin yeniden siyasal arenaya dönmüşler, aynı zamanda yeni partiler yaranmaya başlamıştır. Siyasal yasakların kaldırılmasının en önemli göstergesi 1987 yılında yapılan genel seçimlerde olmuştur. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, 1983 yılında yapılan seçimlere 3 parti katılmışken, 1987 yılında yapılan seçimlere ise 7



parti katılmıştır. 1983 yılında yapılan seçimlerde % 45 oy alan parti 1987 seçimlerinde ise % 36 oy oranlarına kadar gerilemiştir. Aynı zamanda siyasal yasakların kaldırılmasının en belirgin olarak görüldüğü seçimler ise Mart 1989 da yapılan yerel seçimleri olmuştur. 1984 yılında yapılan yerel seçimlerde % 41 oy oranı ile seçimlerden birinci olarak çıkan parti 1989 seçimlerinde ise %21 oy oranı ile Sosyaldemokrat Halkçı Parti %28.69, Doğru Yol Partisi 25,13% arından üçüncü parti olarak çıkmıştır. ANAP bu seçimlerde özellikle büyük kentlerde belediye başkanlıklarının çoğunu yitirmiştir.

ANAP'ın tarihsel anlamda yaşadığı diğer önemli bir kırılma anı Turgut Özal'ın 31 Ekim 1989'da TBMM'deki ANAP çoğunluğunun oylarıyla cumhurbaşkanı seçilmesi olmuştur (Zariç, 2011:69). Turgut Özal'dan sonra 17 Kasım 1989'daki ANAP I. Olağanüstü Kongresi Turgut Özal'dan boşalan genel başkanlığa Turgut Özal'ın desteği ile Yıldırım Akbulut'u seçilmiştir. Özal başkanlıktan ayrılmasına rağmen, siyasi olayların gelişmesinde belirleyici rolünü sürdürmüştür. Dış politikayı yönlendirmesi iki dışişleri bakanının, Mesut Yılmaz ve Ali Bozer'in istifasına neden olmuştur (Dündar, 2016:7-8). Böylelikle Özal'ın cumhurbaşkanı seçilmesinden sonraki dönemlerde partide görülen koalisyon görüntüsü giderek kaybolmaya başlamıştır ve kutuplaşmalar sonucunda partiyi bir arada tutmak çok daha zor hale gelmiştir. Özal'ın partiden ayrılıp Cumhurbaşkanı olmasından sonra da devam ederek, zaman ilerledikçe Türk siyasal yaşamındaki etkisi azalmıştır. Özal sonrasında parti bütünlüğü iyice kaybolmuş ve parti içinde hizipleşmelerin iyice ortaya çıktığı görülmeye başlanmıştır (Erdoğan, 2008:50).

ANAP'ın tarihsel anlamda yaşadığı diğer önemli bir kırılma anı ise Mart 1991'de ANAP İstanbul il başkanlığı için yapılan seçimde Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın eşi Semra Özal'ın aday olması olayıdır. Semra Özal'ın adaylığı partinin milliyetçi ve muhafazakar kanatlardan oluşan "kutsal ittifakı" ile liberaller arasındaki çekişme daha görünür hale getirmiştir. Aralarında bakanların da bulunduğu muhafazakar grup bu adaylığa karşı çıksada, Cumhurbaşkanı Özal'ın da desteklediği Semra Özal il başkanlığına seçilmiştir. Semra Özal'ın adaylığına karşı çıkan ve Turgut Özal'ın "istenmeyen bakanlar" olarak ilan ettiği Hüsnü Doğan, Mehmet Keçeciler, Cemil Çiçek ve Abdülkadir Aksu'dan, Milli Savunma Bakanı Hüsnü Doğan, Özal'ın baskısıyla, Başbakan Akbulut tarafından görevinden alınmıştır (Avenoğlu, 2015). 15 Haziran 1991'de yapılan 3 Olağan Kongreye ANAP tarihinde diğer bir önemli kırılma noktası olarak ele almak mümkündür. 3 Olağan Kongreye doğru Parti Yılmazcılar, Keçeciler, Güzelciler, Akbulutçular olarak dörde bölünmüştür. Seçim sonucu 15 Haziran 1991'de yapılan olağan kongrenin ilk turunda liberal kanadı temsil eden Mesut Yılmaz 580 oy oranı ile yeni genel başkan seçildi ve seçimi yitiren Yıldırım Akbulut başbakanlıktan da istifa etti; böylece Türkiye Cumhuriyeti tarihinde ilk kez bir başbakan, görevi başındayken parti içi muhalefet hareketi sonucunda makamını kaybetti.

ANAP tarihi'nin belkide en önemli kırılma anı ise 20 Ekim 1991'de yapılan genel seçimler olmuştur. Seçimlerde oyların yüzde 24'ünü toplayan ANAP 115 milletvekili çıkararak ikinci parti durumuna düşmüştür ve 1983 yılından itibaren elinde tuttuğu iktidarı kaybetmiştir. 1991 genel seçimlerinden sonra partinin kendi içersinde bir türlü toparlanamadığı görülmektedir. 1990'lı yıllarla birlikte parti içinde üç eğilim (milliyetçiler, muhafazakarlar, liberaller), yerini "Özalcı"- "Yılmazcı" ayrımına bırakmıştır. Parti için sonuncu kırılma anı deşebileceğimiz olaysa ise 3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimleri olmuştur. ANAP seçimlerde %5,11'lik oy oranıyla tarihinde ilk kez TBMM dışında kalmıştır (Erdoğan, 2008:159-160).

3. Doğuş teorileri bağlamında anavatan partisi'nin incelenmesi

Siyasi partilerin doğuşu, demokratik düşüncelerin yaygınlık göstermesine bağlanabilmektedir. Şöyle ki, Davut Dursun'a göre egemenliğin aristokrasi, oligarşi veya teokrazi gibi sınırlı bir kesime mahsus olduğu yönetim biçimlerinde toplumun geri kalanının iktidarda etkin olması söz konusu olamamaktadır. İktidarın kullanımına toplum üyelerinin katılmalarının sağlanması durumunda ise, insanların iktidara talip olabilmeleri için örgütlenmeleri gerekmektedir. Bunun için de iktidarın kaynağının halkta olduğuna toplumsal bir inanç olması ve iktidara herkesin talip olma şansının verilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda genel oy ilkesi ve temel hak ve özgürlüklerin geniş çaplı kabulü, siyasi partilerin doğuşuna ve gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur (Dursun, 2012: 253).



Günümüzde demokrasinin vazgeçilmez koşulu olarak kabul edilen siyasal partilerin araştırma konusu olması uzun bir zaman dilimi sonucunda mümkün olabilmektedir. 1850’de ABD dışında hiçbir ülkede bugünkü anlamda siyasal partiler bulunmamaktaydı. Buna karşın buralarda (Amerika dışında yer alan Batı Avrupa ülkelerinde), fikir akımları, halk klüpleri, felsefi dernekler ve parlamento grupları bulunmaktaydı. Fakat gerçek partilerin varlığından söz edebilmek imkansızdı (Duverger, 1993: 15). Siyasal partilerin doğuşunu görebilmek için Batı Avrupa ülkelerinde gerçekleşmiş bulunan sosyo-politik gelişmeleri dikkatle incelemek gerekmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak siyasal partiler de hızlı bir şekilde sahneye çıkmaya başlamışlardır. 1850’lerden sonraki dönemde yüzyıl gibi bir süre içerisinde bütün demokratik sistemlerde faaliyet gösterir duruma gelmişler ve aynı zamanda bu sistemlerin devlet yönetimi mekanizmasının ana çarkını oluşturmuşlardır. Bu kadar kısa bir zaman sürecinde dünyanın büyük kesiminde partisiz sistemden, bir parti ya da partiler rejimine geçilmiş olması düşünürler tarafından inceleme konusu yapılmaktadır. Modern siyasal partilerin doğuşunda rol oynayan etkenler nelerdir sorusuna yanıt aranmaktadır.

Günümüz itibari ile siyaset bilimcileri tarafından partilerin doğuşunu açıklayan üç ana teori genel olarak kabul görmektedir. Bunlardan ilki parlamentolar ve siyasal partilerin doğuşu arasındaki ilişki üzerinde yoğunlaşan kurumsal teoridir. İkinci teori sosyo-ekonomik gelişme ile siyasal partilerin doğuşu arasında paralellik üzerine vurgu yapan modernleşme teorisidir. Üçüncü teori ise tarihsel krizler üzerinde siyasal partilerin doğuşunu açıklayan kriz teorisidir.

3.1. Kurumsal teori

Kurumsal teori, siyasal partilerin ortaya çıkışını kurumsal birtakım etkenlerle açıklamaya çalışan bir teori olarak algılanmaktadır. Siyasal sisteminin işleyişinde belirli rol oynayan kurumlarda yapılacak bazı düzenlemelerin, diğer kurumların niteliğini ve işleyişini etkileyerek, siyaseti biçimlendirdiği varsayılır (İnanç, 2007: 8-9). Teorinin baş temsilcilerinden birisi olarak kabul edilen M. Duverger siyasi partileri seçimlerde ve parlamentoda doğan partiler ile parlamento dışında doğan partiler olarak ikiye ayırmaktadır. Seçimlerde ve parlamento içinde doğan partiler doğuşun`un genel mekanizması basittir. M.Duverger`e göre seçimlerde ve parlamento içinde doğan partiler tarih sahnesine diğerlerinden daha önce çıkmışlardır. Bunların ortaya çıkışı da önce parlamentoda grupların oluşturulması ve onu takiben sürekli aralarında bir bağlantı kuraçal olan seçim komiteleri oluşturulur. Bundan sonraki süreçte ise bu iki unsur arasında devamlı bir bağlantı kurulmaktadır. M.Duverger`e göre parlamento dışından doğan partilere bakıldığında ise farklı bir tablo ile karşılaşmaktadır. Buna göre bir parti seçimler ve parlamento dışında bulunan kurumların etkisiyle oluşmuşsa buna kısmen parlamento dışından doğmuş bir parti denilebilir. parlamento dışından doğan partilere sendikalar tarafından oluşturulmuş partiler örnek olarak gösterilebilir. Yine aynı şekilde tarım kooperatifleri ile kilise ve dinsel grupların da etkisi, partilerin parlamento dışında doğuşuna neden olan etkenlerdendir. Siyasi partilerin kuruluşuna yol açan çeşitli dış örgütler arasında Duverger eski muharip dernekleri ile sanayi ve ticaret gruplarını da saymaktadır (Duverger, 1993: 1).

Duverger`in seçimlerde ve parlamentoda doğan partiler ile parlamento dışında doğan partiler ayırımına göre Anavatan Partisi`ni incelendiğinde, ANAP`ın parlamento dışında doğan bir parti olduğu görülmektedir. Çünkü, Anavatan Partisinin kurulduğu dönemde 12 Eylül 1980 Askeri Darbesi ile parlamento ve siyasi partiler kapatılmıştır. Tüm yasama, yürütme, yargı erkleri Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından oluşturulan Milli Güvenlik Konseyini elinde bulunmuştur. Dolayısıyla Parlamentonun olmamasından dolayı, Anavatan Partisinin rahatlıkla parlamento dışında doğan bir parti olduğu söylenebilir.

3.2. Modernleşme teorisi

Siyasi Partilerin doğuşunu açıklayan önemli teorilerden birde modernleşme teorisidir. Bu teori, siyasal partilerin doğuşu ile modernleşme süreci arasındaki ilinti üzerinde durarak siyasal partileri karmaşık bir süreç olan modernleşmenin bir ürünü olarak kabul eder. Modernleşmenin çeşitli yönleriyle siyasal partilerin doğmasına elverişli bir ortam hazırladığı öngörülür (İnanç, 2007:15). Eğer toplumda modernleşme gerçekleşmemişse siyasi partilerin varlığından söz edilemez. Eğer bir ülkede modernleşme süreçleri



başlatılmışsa o andan itibaren siyasi partiler de toplumsal hayatta kendisini göstermeye başlamaktadır. Bir ülkede modernleşme hareketleriyle birlikte eğitim, sanayileşme, temel hak ve özgürlükler, kentleşme gibi alanlarda gelişmeler ve en sonunda meclislerin ortaya çıkışı görülebilir. Eğitim seviyesinin artmasıyla fikir hareketleri ve yine meclislerin kurulmasıyla da oy hakkı elde edildiği için yaşanan bu gelişmelerin neticesinde partilere ihtiyaç duyulmaktadır. Görüldüğü gibi modernleşmeyle gelen yenilikler siyasi partileri doğurmaktadır (Dursun, 2012: 255).

Modernleşme teorisi açısından Anavatan Partisinin doğuşuna baktığımızda, partinin bir modernleşme sürecinin sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir. Gerek 12 Eylül 1980 öncesinde ülkede yaşanan siyasal, ekonomik, sosyal krizler gerekse de, 12 Eylül sonrası ülkede olan siyasal, ekonomik, sosyal sorunlar çözme dönemi olması, özellikle partinin kurulduğu yıllarda ülkede herhangi bir modernleşme ve kalkınma olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla Anavatan Partisinin bir modernleşme sürecinin ürünü olarak ortaya çıktığı söylenemez.

3.3. Kriz teorileri

Siyasi partilerin doğuşuna etki ettiği düşünülen diğer bir olgu da toplumsal bunalımlardır. Bu bağlamda siyaset bilimciler tarafından kriz teorileri ortaya atılmıştır. Meşruluk bunalımı (krizi), bütünleşme bunalımı ve katılma bunalımı bu teoriyi açıklamak üzere oluşturulmuş alt başlıklardır.

Meşruluk krizine bakılırsa, bir toplumda ülkeyi kimin yöneteceği konusundaki ortak fikir kaybolursa meşruluk krizinin başladığından söz edilebilir. Bunun kökeninde ülkeyi yönetenlerin bu konudaki yeterliliklerinin ne derecede olduğu ve egemenliğin asıl kaynağı olan halk nezdinde ne derecede meşruluğa sahip oldukları yatmaktadır. Bu iki sorunun da yanıtına verilecek olan cevaplar olumsuz ise ve toplumda bu yönde yaygın bir kanı oluşmuşsa işte orada meşruluk krizi vardır denilebilir. İşte bu tarz siyasal ortamların yeni bir partinin doğuşuna neden olduğu, meşruluk krizi teorisyenleri tarafından iddia edilmektedir. Bütünleşme bunalımı teorisini açıklamaya çalışırken, toplumun büyük kısmıyla bütünleşemeyen, herhangi bir ortaklık kuramayan ve kendisini kapatan bir kesimden bahsedilmektedir. Dursun'a göre bu teori çeşitli din, dil ve ırk gruplarından ulusal bir devlet yaratma çabasının karşılaştığı güçlükleri açıklamak için kullanılmaktadır.

Katılma bunalımının ise, siyasal sisteme dahil olmak isteyen birey veya grupların yöneticiler tarafından meşru görülmeyip geri çevrilmeleri sonucu ortaya çıkan bir çatışma ve kriz olarak tanımlandığı görülmektedir. Teoriye göre ülkede demokratikleşme oranı yükselir ve siyasal sisteme dahil olamayan kişi veya gruplara verilen medeni ve siyasi haklar gelişmeye başlarsa, katılma bunalımı yaşayan grup veya kişiler bir siyasi parti kurarak siyasal sisteme dâhil olmaktadır (Dursun, 2012:255-258).

Meşruluk krizi açısından Anavatan partisinin doğuşunu incelediğimizde, ANAP'ın bir meşuriyet krizi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Çünkü Anavatan Partisi kurulduğu dönemde, ülkede bir askeri rejim mevcut olmuştur. Bu ise ülkeyi yönetenlerin (Askeri Rejim) egemenliğin asıl kaynağı olan halk nezdinde bir meşruluğa sahip olduğu tartışmasına neden olmuştur. Bunun temel nedeni, Askeri Rejim halkın iradesi sonucu ülkeyi yönetmek hakkına sahip olmaması, aksine zorla, yasal olmuyan yollarla iktidara gelmiş ve iktidar elinde bulundurması olmuştur. Bu ise ülkeyi sürekli askermi yönetecek yoksa sivil yönetimi yönetecek gibi bir sorunu ortaya çıkarmıştır. Bu tarz siyasal ortamların olduğu ülkelerde, bir meşruluk krizi olduğu teorisyenleri tarafından kabul edilmektedir. Dolayısıyla, o dönem için Türkiyede ülkeyi kimin yöneteceği konusunda bir meşruluk krizi olduğu söylenebilir. İşte bu tarz siyasal ortamların yeni bir partinin doğuşuna neden olduğu, meşruluk krizi teorisyenleri tarafından iddia edilmektedir. ANAP'ın ortaya çıktığı süreçte baktığımızda da ANAP'ın bir meşruluk krizinin sonucu olarak ortaya çıktığını görebiliriz.

Bütünleşme krizi açısından Anavatan Partisinin doğuşuna bakarsak eğer, Anavatan Partisinin kurucu kadrosunun herhangi bir dil, din ve ırk ayrılığı gibi nedenlerden dolayı toplumun büyük bir kısmıyla bütünleşemeyen veya ortaklık kurmayan bir kesimden oluştuğu söylenemez. Aynı zamanda partinin kurulma amacının bu gibi sorunlardan kaynaklandığını ileri sürmek mümkün değildir, dolayısıyla bütünleşme krizi ANAP'ın doğuşunu açıklamak için doğru bir model olarak görünmemektedir.



Yine katılma krizi açısından Anavatan Partisinin doğuşuna bakacak olursak eğer, ANAP'ın kısmende olsa katılma krizi sonuç ortaya çıktığı söylenebilir. ANAP'ın kurucu kadrosunu baktığımızda genelde kamuoyunun pek bilmediği isimler arasından seçmeye özen gösterilmesi ve toplum çeşitli kesimlerinin partinin kurulmasında yer alması buna örnek verilebilir. Siyasi kadrosu önemli ölçüde, devlet ve özel sektör deneyimi sırasında Özal'la birlikte çalışmış bürokratlar, teknokratlarla ve iş adamlarından (Sistem de söz sahibi olmak isteyen Anadolu sermayesinin temsilcisi), Milli Selamet Partisi (MSP), Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Adalet Partisi (AP) ve hatta Cumhuriyet Halk Partisi'nden (CHP) gelme, 1980 öncesi dönemde fazla ön planda olmayan siyasetçilerden oluşmuştur. Parti, herhangi eski bir partinin devamı olmadığını kamuoyuna göstermek için yeni simalar, yıpranmamış isimler ve genç beyinlerden oluşan bir ekiple kamuoyunun karşısına çıkmıştır. Dolayısıyla hem 1980 öncesi siyasal sistemde bulunmayan hemde siyasal sistemde bulunan (Anap'ın kurucu kadrosunda bulunan MSP, MHP, AP, CHP) kişilerin yeniden 1983 sonrası demokratik siyasal hayata geçiş sürecinde ANAP vasıtasıyla siyasal sistem girme çabaları açısından baktığımızda ANAP'ın bir katılma krizi sonucu ortaya çıktığı söylenebilir.

4. Parti tipolojileri açısından anavatan partisi'nin incelenmesi

Siyasi Partiler her ne kadar benzer amaç ve fonksiyonlara sahip olsalarda, temel değerli, ideolojileri, kurumsal yapıları, üyelik sistemi, liderlik, parti içi ilişkiler, parti tutarlığı, parti disiplininin sıkı ya da gevşek oluşu bakımından farklılık göstermektedirler. Parti tipolojileri bu farklılıkları inceleyen ve tasnifi hakkında hazırlanmış teorilerdir (Dursun, 2012:265-266). Genel olarak siyaset biliminde kabul gören çeşitli parti tipolojileri mevcuttur. Bunların en önemlileri M. Duverger tarafından ortaya konulan "kadro" ve "kitle" partileri tipolojisidir. Daha sonra Sigmund Neumann'a ait olan "temsil partileri ve bütünleşme partileri" ile Otto Kirchheimer'in ortaya attığı "hepsini yakala partileri" gelmektedir. Aynı şekilde Panebianco'nun "profesyonel partiler" tipolojisi, Katz ve Mair'in "kartel partiler" tipolojisi ve Ruud Koole'ye ait olan "modern kadro partileri", ideolojik parti, kalıntı parti tipolojisi de siyaset biliminde kullanılan diğer parti tipolojileridir.

4.1. Kadro ve kitle partileri

Maurice Duverger'nin 1951'de yapmış olduğu "kadro partisi" "kitle partisi" ayrımı geniş yankı uyandırmış ve -bazı yönlerden eleştirilmekle beraber- genellikle benimsenmiştir. Bu iki tip parti arasındaki esas farkın üye sayısı ya da hitap ettikleri seçmen kitlesinin büyüklüğü değil, fakat yapı farkı olduğunu baştan belirtmek gerekir.

Kadro Partileri - Batı demokrasilerinde iktidar yarışmasında ilk örnekleri görülen partilerdir. Bunlar üye sayılarını artırmak bakımından özel bir çaba göstermezler ve üyelerinde her hangi bir aidiyat almazlar. Genellikle siyasal yelpazenin sağ kanadında yer alan bu partiler için önemli olan nicelik değil, niteliktir. Seçim çevrelerinde etki ve servet sahibi olan, isim yapmış bulunan kişileri bir araya getirmeye çalışırlar. Burada güdülen başlıca amaç, bu kişilerden yararlanarak parti adaylarına parasal destek ve oy sağlamaktır. Çevrenin "ileri gelenlerinden" oluşan yerel komitelerin başlıca görevi seçimleri hazırlamak ve kampanyayı yürütmektir (Bu bakımdan bunlara "Komite Partileri" de denir). Zaten kadro partileri seçim zamanları dışında pek faaliyet göstermezler. Bu tip partilerin ideolojik takıntıları yüksek değildir ve gevşek bir ideolojik yapıya sahip olurlar. Genellikle bu tip partilerde parti teşkilatları ve genel merkez güçlü olmaz. Bugün Batılı demokrasilerde genellikle liberal ve muhafazakar partiler kadro partisi tipine örnek olarak gösterilebilir.

Kitle Partileri - kadro partilerinden çok daha sonra, 20. yüzyılın başlarında, kitlelerin oy hakkına kavuşarak politika sahnesinde yer almaları sonucunda ortaya çıkmışlardır. Kitle partileri için üyelik kavramı ve üye sayısını artırma hayati bir önem taşır. Her şeyden önce başlangıçta, üye devşirme mali yönden bir zorunluk olarak kendini göstermiştir: Böylece, seçimlerin kapitalist yoldan finansmanına karşılık, küçük fakat çok sayıda katkılardan oluşan yeni bir finansman tekniğinin ortaya çıktığı görülür. Kitle partileri için üyeler, sadece mali yönden değil, fakat siyasal yönden de önem taşır. İdeolojik çizgileri daha belirgin ve tutarlı olan bu tip partiler, üyelerini siyasal yönden eğitime, yetiştirme ve bilinçlendirme yolunda devamlı faaliyet gösterirler. Bu faaliyet yalnız seçim dönemleri ile sınırlı kalmaz, her zaman aktif olurlar. Güdülen amaç, ülkenin yönetimine ağırlığını koyabilecek, zamanı geldiğinde iktidarı ele alabilecek bir "elit" yetiştirmektir.



Bu bakımdan partinin bir "okul" rolü oynadığı söylenebilir. Öte yandan, örgütlenme açısından kitle partilerinin, gevşek bağlantılı kadro (komite) partilerinden farklı olarak, merkezîyetçi ve disiplinli kuruluşlar niteliğinde olduklarına işaret etmek gerekir (Kapani, 2006:184-193).

M. Duvergerin bu ayrımından yola çıkarak Anavatan Partisi'ni incelediğimizde partinin kitle partisi özelliklerini taşıdığı görülmektedir. Kitle partisinin en önemli özelliği olan üye sayısını arttırmak ANAP içinde önemli olmuştur. Kurulduğu andan itibaren aşağıdan yukarıya doğru bir teşkilatlanma yolu izlemiştir. Geniş bir örgütlenmeye sahip olması ve bu örgütlerin merkezi bürokrasi ile yönetilmesi ise kitle partisini çağrıştırmaktadır. Toplumun tüm kesimlerine hitap etmeyi kendine düstur edinmiştir. Anavatan partisi tüm toplumsal kesimlerini bünyesinde barındırdığından hem nicelik hem nitelik olarak üyeleri parti içinde önemlidir. Kitle partilerinin özelliği süreklilik arz etmeleridir. Partinin faaliyetleri incelendiğinde yalnızca seçim dönemlerinden ibaret kalmadığı görülmektedir. Parti faaliyetleri seçimlere göre ayarlanmamış olup süreklilik arz eden yapıdadır. . Kitle partilerinin diğer bir özelliği olan ideolojiye bağlılık ANAP'ın kuruluş ve ilk yılları için söyleyebiliriz. Ancak partinin ideolojisi kitle partilerinde görülenler kadar katı ve baskın bir hal almamıştır. Kurulduğu andan itibaren dört eğilimi (milliyetçilik, muhafazakarlık, liberalizm ve sosyal demokrasi) birleştirme iddiasını hep taşımış, ancak partinin sonlarını doğru bu çoğulcu ideolojilerin parti içinde çözüldükleri ve zayıfladıkları görülmüştür (Yalnızoğlu, 2017:73).

4.2. Hepsini yakala partisi

M.Duverger'nin klasikleşen kadro ve kitle tipolojisindeki eksiklikleri tamamlamak amacıyla siyaset biliminde yeni kategorilerin ortaya atıldığı da görülmektedir. Bunların belki en ilginç olanı Otto Kirchheimer'in "Catch-All Party" olarak adlandırdığı parti tipidir. Kelime anlamıyla "Hepsini Yakala Partisi" olan, özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batılı ülkelerde gelişmeye başlayan bu parti tipi, ne tam anlamıyla bir kadro partisi, ne de gerçek anlamda bir kitle-sınıf partisi (veya sosyal bütünleşme partisi) sayılabilir (Süer, 2011: 59). Hepsini Yakala Partisi, sınıf çizgilerini aşarak mümkün olduğu kadar geniş bir seçmen kitlesine hitap etmeye çalışan, ideolojik eğilimi oldukça yumuşak, pragmatik yönü ağır basan bir parti görünümündedir (Kapani, 2006: 193). Üst düzey lider grubun daha fazla kuvvetlenmesi, liderlerin eylem ve hatalarının, mensubu oldukları teşkilatlanmanın hedefleri bakımından değil, bütün olarak toplumsal sistemin etkinliğine katkısı bakımından değerlendirilmektedir. Aynı zamanda parti üyesi bireylerin rolünün azalması, hepsini yakal partisi için en önemli etkenlerden biridir. Bu tür partilerin amaçları, toplumsal yapıdaki değişiklikler sonucu sayıları giderek artan marjinal seçmenleri ılımlı bir programla kendi yanlarına çekmek ve böylece kitlesel tabanlarını olabildiğince genişleterek iktidar yarışını kazanabilmektir.

Anavatan Partisi'ni parti tipolojileri içinde sınıflandırırken özellikleri bakımından en yakın olduğu parti tipinin "Hepsini Yakala Partisi" olduğunu söylenebilir. ANAP'ın özellikleri incelendiğinde tam olarak bu parti tipolojisinin özelliklerini taşıdığını görmekteyiz. 12 Eylül yasaklarıyla birlikte sağ ve soldaki tüm toplum kesimlerinin düşünce ve tercihleri doğrultusundaki partilerin kapatılmış olması, Anavatan Partisi'nin ideolojisini oluşturmasında büyük etken olmuştur. Parti, tüm toplumsal kesimlerin beklentilerini dikkate alarak ideolojisini oluşturmuştur (Süer, 2011: 61).

ANAP parti programında farklı düşünce ve görüşteki insanları tek çatı altında bir araya getirmeye çalışmıştır. Özal, "dört eğilimi birleştirdik her kesimden oy alacağız" mesajlarıyla yola çıkarak, sağ ve solu birleştirdiğini gösteren el hareketiyle tüm toplum kesimlerine hitap etmiştir. Partinin çekirdek kadrosunu milliyetçi, muhafazakar, sosyal demokrat ve liberal kadrolardan oluşturmuştur. Özal, partinin amacını, Türk insanını bir araya getirerek uzlaştırmak olduğunu söyleyerek partiye bu misyonu yüklemiştir. Parti programında, "milliyetçi, muhafazakar, sosyal adaletçi ve rekabete dayalı serbest pazar ekonomisini esas alan bir siyasi partiyiz. Bunun için daha önceki eğilimleri ne olursa olsun programımıza inananları birliğe ve beraberliğe davet ediyoruz." şeklinde yer alan ifadelerle tüm toplum kesimlerini kucakladığını açıkça ifade etmiştir (Uluç, 2014: 118).

Görüldüğü üzere ANAP, 12 Eylül'ün ideolojik kamplaşması sonucunda dört eğilimi aynı çatı altında birleştirmek istemiştir. Böylece parti "kadro" ve "kitle" partisi yapısından farklılaşarak hepsini yakala partisi niteliğini üstlenmeye çalışmıştır. Hepsini yakala partilerinin tam olarak kadro veya kitle partisi olmaması,



popülizmi ideolojiye tercih etmesi ve herhangi bir kesimin değil mümkün olan en yüksek oy için tüm kesimlerin temsilciliğine talip olması gibi özellikler, ANAP'ı hepsini yakala partisi sınıfına dahil etmektedir. Sonuç olarak ANAP kitle partisi özelliği taşıyan, hepsini yakala partisi olduğu söylenebilir.

5. Samuel P. Huntington'un kurumsallaşma ölçütlerine göre anavatan partisi'nin incelenmesi

S. P. Huntington'a göre siyasal yapıların (siyasi partiler) kuvvet, istikrar ve zayıflıkları onların kurumsallaşma düzeyi ile bağlantılıdır. Siyasal örgüt ve usüllerin kuvveti, bunların destekleniş alanlarına ve kurumsallaşma düzeylerine göre değişir. Huntington kurumsallaşmayı, örgütlerle usüllerin itibar ve istikrar kazanmaları süreci olarak tanımlamaktadır. Bir siyasal sistemin kurumsallaşma düzeyi, o sistemdeki örgüt ve usüllerin uyarlanabilirliği (adaptability), karmaşıklığı (complexity), özerkliği (autonomy) ve tutarlılığı (voherence) ile ölçülebilir. Aynı şekilde, belli bir örgüt veya usülün kurumlaşma düzeyi de, onun uyarlanabilirliği, karmaşıklığı, özerkliği ve tutarlılığı ile ölçülebilir. Bu kriterleri belirtip ölçebilirsek, siyasal sistemleri kurumlaşma düzeyleri açısından mukayese edebiliriz.

5.1. Uyarlanabilirlik Ölçütü

S. P. Huntington'un kurumsallaşma ölçütlerinden ilki uyarlanabilirliktir. Uyarlanabilirlik, sonradan kazanılan bir örgütsel nitelik olup; genel anlamıyla, çevresel baskıların ve yaşın bir fonksiyonudur. Bir örgüt ne kadar eskiyse ve çevresinin baskılarına ne kadar çok maruz kalmışsa, uyarlanabilirliği o kadar yüksektir. Eğer bir örgüt veya usül ne kadar uyarlanabilirse, o kadar kurumlaşmış demektir; ne kadar az uyarlanabilirse, o kadar az kurumlaşmıştır. Huntington'a göre bazı çevresel değişimler, örneğin personel değişiklikleri, bütün örgütler için kaçınılmaz mahiyettedir. Diğer bazı çevresel değişimleri ise, örgütün kendisi yaratabilir; örneğin örgütün, kuruluş amacını başarıyla gerçekleştirmesi durumunda olduğu gibi çevreden örgüte gelen baskıların çevreden çevreye değişebileceğini unutmamak şartıyla, bir örgütün uyarlanabilirliğini kabataslak o örgütün yaşıyla ölçebiliriz. Örgütün yaşı ise, üç şekilde ölçülebilir. Bunlar bir partinin kronolojik yaşı, kuşaksal yaşı ve fonksiyonelliğidir.

Bir partinin yaşı üzerinde kurumsallaşma analizi yapılırken ilk önce o partinin kronolojik yaşına bakılmaktadır. Eğer bir örgüt veya usül ne kadar uzun bir süredenberi mevcut bulunuyorsa, kurumlaşma düzeyi o kadar yüksektir demektir. Eski bir örgütün, gelecekte de varlığını devam ettirebilme şansı daha büyüktür. Kronolojik yaş açısından Anavatan Partisi değerlendirildiğinde, partinin çok kısa bir ömrü (1983-2009) olması dolayısıyla, bu ölçüt bakımından zayıf olduğu söylenebilir.

Uyarlanabilirliğin ikinci ölçüsü de, kuşaksal yaşıdır. Buna göre bir örgütün başında hala o örgütün ilk liderler takımı bulunuyorsa, bir usül hala kendisini ilk defa tesis etmiş kişilerce izlenmekteyse, bu örgüt ve usüllerin uyarlanabilirliği henüz şüphede demektir. Bir örgüt, kendi içinde iktidarın barışçı yoldan intikali problemini kaç kere çözmüş ve bir liderler takımı yerine bir başkasını geçirebilmişse, kurumlaşma düzeyi o kadar yüksektir. Kuşaksal yaş açısından Anavatan Partisi değerlendirildiğinde, güçlü lider olan Özal'ın cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte partide lider değişimi yaşanmış ve parti güçlü lider endeksli bir yönetim anlayışı benimsediği için Özal partiden ayrıldığı zaman parti güç kaybetmiştir. Yaşanan ikinci lider değişimde parti oylarında büyük düşüş yaşanmıştır. İlerleyen zamanlarda dört lider değişimi daha yaşanmış ve parti seçimlerde varlık gösterememiştir. Bu nedenle kuşaksal yaş açısından partinin kurumsallaşmadığı görülmektedir.

Uyarlanabilirliğin üçüncü ölçütü olan fonksiyonellikte ise bir partinin belirli bir fonksiyonu yerine getirmek üzere kurulmasının ardından belli bir süre sonra artık bu fonksiyona olan ihtiyacın ortadan kalkmasıyla parti kendisine ya yeni bir fonksiyon bulmak ya da yok olmak zorundadır. Eğer bir parti çevresindeki değişimlere uyarlanabilmiş ve temel fonksiyonlarını bir veya birkaç defa başarıyla değiştirebilmişse, bu yeteneği gösterememiş bir partiye oranla daha fazla kurumlaşmış sayılmaktadır. Fonksiyonellik açısından Anavatan Partisi değerlendirildiğinde, partinin kurulduktan sonraki dönemlerde herhangi bir radikal fonksiyon değişimine gitmediği görülmektedir. Partinin ilk kurulduğu zaman kendisine temel olarak kabul ettiği, dört eğilimi bir araya toplayarak, ülkenin demokratikleşmesini, istikrarını ve kalkınmasını sağlama fonksiyonununun, partinin mevcut olduğu yıllarda yaşadığı bir çok soruna rağmen



değişmemesi fonksiyonellik açısından partinin kurumsallaşma düzeyinin zayıf olduğunu göstermektedir. Her ne kadar Mesut Yılmaz partideki iktidarının ilk yıllarında partinin bir fonksiyon değişikliğine giderek daha liberal yönümlü politikalar izlemeye çalışıldığı görülmüşse, genel olarak partinin bu fonksiyon değişimini gerçekleştirme bilmediği görülmüştür.

5.2. Karmaşıklık ölçütü

İkinci ölçüt olan karmaşıklığa göre; Bir örgüt (siyasi parti) ne kadar karmaşık, o kadar kurumsallaşmış demektir. Karmaşıklık, hem örgütsel alt-birimlerin (subunits) hiyerarşik ve fonksiyonel bakımdan çoğalması, hem de çeşitli alt-birim tiplerinin farklılaşması anlamına gelir (Huntington, 1965: 64-71). ANAP karmaşıklık ölçütü açısından değerlendirildiğinde, parti kurulduğu ilk yıldan itibaren hızlı bir teşkilatlanmıştır. Partinin kurumsal yapısının, ana birimleri (genel merkez, yönetim kurulu, disiplin kurulu, belde teşkilatı, ilçe ve il teşkilatları, parti grupları, tbmm grupları), yan kuruluşlar ise gençlik ve kadın kollarından oluşturulduğu görülmektedir (Anavatan Partisi Parti Tüzüğü, 1983:31). Ayrıca partiye yakınlığı ile bilinen ve Semra Özal tarafından Türk Kadını Güçlendirme ve Tanıtma Vakfı'nda kurulmuştur. Genel olarak partinin karmaşıklık açısından kurumsallaşma düzeyinin yüksek olduğu söylenebilir.

5.3. Özerklik ölçütü

Üçüncü ölçüt olan özerkliğe göre; Siyasal partiler, bir takım sivil toplum örgütleriyle, sosyal gruplarla ve birimlerle ilişkili olabilirler. Ancak bir siyasi parti siyasi arenada, ilişki içerisinde bulunduğu sosyal grupların sözcülüğü rolünü üstlenir ve onların menfaati doğrultusunda açıklama ve faaliyetlerde bulunursa, o partinin kurumsallaşmadığı söylenebilir. Çünkü böyle bir durumda partinin ilişki içerisinde olduğu gruplardan özerkliği söz konusu olamamaktadır. Dolayısıyla Huntington'na göre bu gruplardan bağımsız olarak hareket edebilen bir parti kurumsallaşmış sayılmaktadır (Huntington, 1965:73-74). Özerklik hususunda, Anavatan Partinin özerk olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü parti zaman zaman kendisini destekleyen çeşitli grupların, sivil toplum kuruluşlarının ve kendi seçmen tabanının düşüncelerine ve isteklerine karşı zıt hareketler etmeyi başarabilmiştir. Örneğin partinin ilk kurulduğu zaman kendisine temel olarak kabul ettiği, dört eğilimi bir araya toplayarak ülkenin demokratikleşmesini, istikrarını ve kalkınmasını sağlaması (Anavatan Partisi Parti Tüzüğü, 1983: 36), yolunda verdiği sözler sayesinde çeşitli grupların ve halkın desteğini almayı başararak iktidara gelmiştir. Fakat 1982 Anayasası'nın geçici 4. maddesi ile getirilen 10 ve 5 yıllık siyasi yasakların kalkıp kalkmaması konusunda 6 Eylül 1987'de düzenlenen halkoylamasında Özal'ın liderliğindeki ANAP'ın iş birliği yaptığı grupların ve seçmenin aksine giderek bu halkoylaması sürecinde yasakların kalmaması yolunda bir politika izlediği görülmektedir. Diğer bir örnek ise 1991 yılında Körfez Savaşı sırasında ANAP hükümetinin TBMM'den İraka asker göndermek ve yabancı güçleri davet etmek için geniş yetkiler alması, Çekiç Gücün Türkiye yerleştirilmesi, incirlik havaüstünün yabancıların kullanımına açması, TBMM'den almış olduğu yetkiyi kullanıp Çekiç Gücün görev süresini uzatması gibi örnekler bir özerklik göstergesi olarak gösterilebilir. Bunun temel nedeni ANAP'ın gerek bu kararların alınma aşamasında gerekse de, uygulanma aşamasında kendini destekleyen milliyetçi ve muhafazakar kesimlerin, iş adamlarını, dini grupları karşısına alma cesaretini göstermesidir. Her ne kadar tepkilere olsada ANAP bu kararların alınması ve uygulanması sürecinde geri adım atmamıştır. (Dündar, 2016: 11-13).

5.4. Tutarlılık ölçütü

Dördüncü ölçüt olan tutarlılığa göre; Bir siyasi örgütün tutarlılığı, yönetici kadrosu ve üyeleri arasında görüş ayrılıklarının gittikçe artış sergileyip sergilemediği, örgütün içerisinde açık bir şekilde yabancılaşmanın bulunup bulunmadığı ile ölçülebilir. Dolayısıyla bir örgütün birlik ve tutarlılığı ne kadar kuvvetli ise, kurumlaşma düzeyi de o kadar yüksektir, örgüt birlikten ne derece yoksunsa, o derece az kurumsallaşmıştır (Huntington, 1965: 75-77). ANAP'ı tutarlılık ölçütü açısından değerlendirildiğinde, Turgut Özal'ın liderliği döneminde partinin söylemleri ve faaliyetlerinde, aynı zamanda yönetici kadroyla üyeler arasında bir fikir birliğinin, tutarlılığın olduğu görülmektedir. Özal'ın cumhurbaşkalığına seçilmesi ve yerine Yıldırım Akbulutun getirilmesi ile birlikte parti içinde çeşitli fikir ayrılıkları ve paraçlanmalar yaşanmıştır. Partinin



başına Mesut Yılmaz gelmesi ile bu fikir ayrılıkları ve parçalanmalar daha da belirginleşmiştir. Mesut Yılmaz partinin genel başkanı seçildikten sonra partinin 4 eğilimi kapsayan söylemleri değişmiş ve Mesut Yılmaz, liberalleri ön plana çıkarmak istemiştir. Bu durum parti üyeleri arasında bir parçalanmaya neden olmuştur. Tutarlılık ölçütüne göre değerlendirildiğinde, ANAP'ın kurumsallaşmadığını söylemek mümkündür.

6. SONUÇ

12 Eylül 1980'den itibaren Türkiye siyaseti her yönüyle farklı bir döneme girmiştir. Terörü önleyip ülkeyi eski huzurlu günlerine kavuşturma idealinde olan askerler, ülke yönetimine el koymuşlar ve üç yıllık bir iktidar sürecinin ardından 1983 yılında yönetimi sivillere devretme kararı almışlardır. Turgut Özal'ın liderliğindeki ANAP, seçim öncesinden itibaren savunduğu değişim, farklı siyaset ve yönetim anlayışını seçim sonrasında da devam ettirmiş; muhafazakar, milliyetçi, sosyal adaletçi ve serbest piyasaya dayalı bir kimlik etrafında siyaset yaparak 1983 sonrası Türkiye'de yaşanan değişim ve gelişime büyük oranda katkıda bulunmuştur. Parti 12 Eylül sonrası kurulan partiler arasında en uzun ömürlüsü (26 yıllık) olmuştur. 1983 yılında iktidara gelen ANAP, 1991 yılına kadar iktidarda kalabilmeyi başarmıştır. ANAP'ın özellikle iktidarının ilk döneminde kapsayıcı bir hegemonya (tek-ulus) oluşturmayı amaçladığı yönünde söylemsel olarak işaretler görülmüştür. Ancak, parti bu söylemleri hayata geçirme konusunda başarılı olmamıştır refahın tabana yayılması, ortadireğin güçlendirilmesi gibi söylemler hep havada kalmıştır. Genel olarak ANAP'ın kuruluş süreci, seçim kampanyaları, ideolojisi, kadrosu, uyguladığı politikalar, türk siyasal hayatında büyük değişimlere neden olmuş ve tarihsel süreç içerisinde her zaman adından söz ettirmeyi başarmıştır.

ANAP'ın doğuş teorileri çerçevesinde kurumsal teori bağlamında incelenmiştir. Sonuç olarak partinin kurulduğu dönemde ülkede 12 Eylül Darbesi ile birlikte parlamentonun kapatılmasından dolayı ANAP'ın M. Duvergerin'in parlamento iç-dış ayrımında hareketle parlamento dışında doğan parti olduğu sonucuna varılmıştır. Aynı zamanda doğuş teorileri bağlamında modernleşme teorisi açısından ANAP'ın kuruluş süreci ele alınarak incelenmiştir ve partinin bir modernleşme sürecinin ürünü olmadığı kanısına varılmıştır. Yine doğuş teorileri kapsamında ANAP'ın kuruluş süreci kriz teorileri bağlamında ilk meşruiyet krizi açısından incelenmiştir. 12 Eylül Darbesi ile ülkede bir askeri yönetimi kurulmuş bu ise iktidarın kaynağı konusunda toplumda bir meşruiyet sorunu ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla ANAP'ın bir meşruiyet sorunun ürünü olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca kriz teoriler bağlamında ANAP'ın kuruluş süreci katılma krizi ekseninde incelenerek partinin kuruluş sürecinde yer alan kişilerin aslında daha önce siyasal hayata yeteri kadar katılamayan ve ya katılsa da, yeteri kadar etkinlik sağlayabilmiyen ve 12 Eylül sonrası yeniden siyasal hayatta yer almak isteyen kişilerden oluşmasından dolayı partinin doğuşunun katılma krizi ile de açıklanabileceği sonucuna varılmıştır.

Parti tipolojileri açısından ANAP'ın M.Duvergerin klasik kadro ve kitle partisi ayrımından daha çok kitle partisi özelliğini taşıdığı görülmüştür. ANAP'ın üye edinmek, örgütlenmeye önem vermesi, süreklilik arz etmesi, merkezi bürokrasisinin güçlü olması, mevcut olduğu ilk yıllarda ideolojiye önem vermesi gibi hususlardan dolayı partinin bu kategoriye dahil olmasını sağlamıştır. Yine Parti tipolojisi açısından ANAP'ın O. Kircheimer'in ortaya attığı "hepsini yakala partileri" tipolojisinin özelliklerinin tam taşıdığı sonucuna varılmıştır. 12 Eylül yasaklarıyla birlikte sağ ve soldaki tüm toplum kesimlerinin düşünce ve tercihleri doğrultusundaki partilerin kapatılmış olması, Anavatan Partisi'nin ideolojisini oluşturmasında büyük etken olmuştur. Parti, tüm toplumsal kesimlerin beklentilerini dikkate alarak ideolojisini oluşturmuştur. Bu ise ANAP'ın tam olarak bu parti tipolojisinin özelliklerini taşıdığı göstermektedir. Sonuç olarak çalışma sonucunda ANAP'ın kitle partisi özelliğini taşıyan ve hepsini yakala partisi olduğu sonucuna varılmıştır.

S.Huntington'un kurumsallaşma ölçütlerinden ilki olan uyurlanabilirlik ölçütü kapsamında ANAP'ın gerek fonksiyonellik, gerekse kronolojik ve kuşaksal yaş bağlamında kurumsallaşma düzeyin zayıf olduğu sonucuna varılmıştır. Diğer bir kurumsallaşma ölçütü olan karmaşıklık hususunda ANAP'ın parti içerisinde hem ana birimleri ile hem yan birim ve kuruluşları ile kurumsallaşma düzeyinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özerklik ölçütü kapsamında ANAP'ın işbirliği yaptığı çeşitli kesimlerden ve kendi seçmen tabanından 1987 halkoylaması, Körfez Savaşı gibi olaylarda özerk politikalar gösterdiği görülmüştür. Sonuç olarak bu örneklerden hareketle partinin özerklik ölçütü bakımından kurumsallaşma düzeyinin yüksek olduğu



sonuçuna varılmıştır. Kurumsallaşma ölçütlerinden sonucusu olan tutarlılık açısından ANAP'ın özellikle Özal'ın cumhurbaşkanlığına seçilmesinden sonra partiden ayrılması ile birlikte bir tutarlılık sorunu yaşadığı tespit edilmiştir. Dolayısıyla partinin tutarlılık açısından kurumsallaşma düzeyinin zayıf olduğu sonucuna varılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Anavatan Partisi Parti Tüzüğü (1983).
2. Anavatan Partisi Seçim Sonuçları (2018), <http://www.secim-sonuclari.com>, (Erişim Tarihi: 15.04.2018).
3. Arcayürek, Cüneyt (1999), Demokrasi Dönemecinde Üç Adam, 1 Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
4. Avenoğlu, Gökçe, Yükselişi ve Çöküşüyle Anavatan Partisi (2015), <https://line.do/tr/yukselisi-ve-cokusuyle-anavatan-partisi/ljk/vertical>, (Erişim Tarihi: 14.04.2018).
5. Belhan, Şeyda (2005), Anavatan Partisi'nin Kuruluşu ve İktidara Gelişi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri Ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir.
6. Boratav, Korkut (2009), Türkiye İktisat Tarihi, 1908-2007, 13. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara.
7. Bulut, Sedef (2009), "27 Mayıs 1960'tan Günümüze Paylaşılmalı Demokrat Parti Mirası", SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Mayıs, ss. 73-90.
8. Doğan, Yalçın (1986), Dar Sokakta Siyaset 1980-1983, 5 Baskı, Tekin Yayınevi, İstanbul.
9. Doster, Barış (1997), 1980 Sonrası Girilen Seçimlerde Anavatan Partisi ve Doğru Yol Partisi'nin Aldıkları Oy Oranlarının Karşılaştırılması, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
10. Dursun, Davut (2012), Siyaset Bilimi, 6. Baskı, Beta Yayıncılık, İstanbul.
11. Duverger, Maurice (1993), Siyasi Partiler, (çev. Ergun Özbudun), Bilgi Yayınevi, Ankara.
12. Dündar, Lale (Bahar 2016), "Özal Dönemi Türk Dış Politikasında Turgut Özal'ın Kişisel Özelliklerinin Rolü", Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı, 58, ss. 1-20.
13. Erdoğan, Selami (2008), Anavatan Partisinin Siyasal Dönüşümü, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi (Siyaset Bilimi) Anabilim Dalı, Ankara.
14. Forze, Ahmet (2014), Bir Kimlik Peşinde Türkiye, 5. Baskı, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
15. Huntington, Samuel P (1965), "Siyasal Gelişme ve Siyasal Bozulma", (çev. Ergun Özbudun), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Sayı 22-23, ss. 64-78.
16. İnanç, Hüsametin; Selami Erdoğan; Ümit, Güner (2007), Siyasal Partilerin Ortaya Çıkışını Hazırlayan Sosyo-Politik Nedenler, Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Ekim, Sayı 13, ss. 1-18.
17. Kapani, Münci (2006). Politika Bilimine Giriş, 8 Baskı, Bilgi Yayınevi, Ankara.
18. Kozanoğlu, Hayri; Mustafa, Sönmez (2002), Neler Oluyor Hayatta?- 10 Başlıkta Türkiye ve Dünya Analizi, 1.Baskı,NotaBene Yayınları, Ankara.
19. Köksal, Tuğçe (2006), 1980 Sonrası Yeni Sağ Politikalar Ve İcraatın İçinden Programlarının (1984-1989) Değerlendirilmesi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Gazetecilik Anabilim Dalı, Ankara.
20. Köse, Muhammet Ali (2010), Anavatan Partisinin Siyasal İdeolojisi, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, , Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Kütahya.
21. Mütevellioğlu, Nergis; Sinan, Sönmez (2009), Küreselleşme, Kriz ve Türkiye'de Neoliberal Dönüşüm, 1. Baskı, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
22. Özçelik, Pınar Kaya (2010), "12 Eylülü Anlamak", Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Cilt 1, Sayı 66, ss. 73-93.
23. Süer, Sançar Sefer (2011), "Catch-All" Siyasal Partiler, TBB Dergisi, Sayı 66, ss. 49-90.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

24. T.C. Yüksek Seçim Kurulu 03 Kasım 2002 XXII. Dönem Milletvekili Genel Seçim Arşivi (2002), www.ysk.gov.tr, 5 Kasım, (Erişim Tarihi: 17.04.2018).
25. T.C. Yüksek Seçim Kurulu 18 Nisan 1999 Mahali İdareler Genel Seçim Arşivi (2015), <http://www.ysk.gov.tr>, 11 Haziran, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).
26. T.C. Yüksek Seçim Kurulu 27 Mart 1994 Mahali İdareler Genel Seçim Arşivi (2015), 12 Haziran, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).
27. T.C. Yüksek Seçim Kurulu 28 Mart 2004 Mahali İdareler Genel Seçim Arşivi (2004), <http://www.ysk.gov.tr>, 28 Mart, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).
28. T.C. Yüksek Seçim Kurulu 29 Mart 2009 Mahali İdareler Genel Seçim Arşivi, (29 Mart 2009), <http://www.ysk.gov.tr>, 29 Mart, (Erişim Tarihi: 17.03.2018).
29. Tasar, Mustafa (2001), Türkiye'nin Düşünce Gündemi, 3. Baskı, Primit Yayıncılık, İstanbul.
30. Turgut, Hulusi (1986), 12 Eylül Partileri, 2. Baskı, ABC Ajansı Yayınları, İstanbul.
31. Tülekyan, Hayretin; Selçu, Bayramoğlu (2016), "Türkiye'de 24 Ocak Kararları İle Başlayan Finansal Serbestleşmenin Günümüz İktisadi Ve Mali Yapısına Yansımaları", The Journal of Academic Social Science Studies, Sayı 44, ss. 401-420.
32. Türkay, Mehmet (2002), Sermaye Birikimi, Kalkınma, Azgelişmişlik-Türkiye ve Dünya Üzerine Notlar, 1.Baskı, SAV, İstanbul.
33. Uluç, Vahab (2014), "Liberal - Muhafazakar Siyaset ve Turgut Özal'ın Siyasi Düşüncesi" Yönetim Bilimleri Dergisi, Cilt 12, Sayı 23, 2014, ss. 107-140.
34. Yalınzoğlu, Yasemin (2017), "Hepsini Yakala Partisi" Bağlamında Anavatan Partisi'ne Yönelik Bir Analiz" Pesa Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Şubat, Sayı 1, Cilt 3, ss. 67-77.
35. Zariç, Sami (2011), 1983-1993 Yılları Arasında Türk Siyasal Hayatın Anavatan Partisi ve Turgut Özal'ın Partideki Rolü, Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı, Malatya.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(18)

Prof. Dr. Müseyib İLYASOV⁷⁰

DOĞULU GENÇLERİN MESLEK SEÇİMİ İÇİN FİKİR ADAMLARININ DÜŞÜNCELERİ
EASTERN THINKERS ABOUT THE YOUNGS' PREPARATIONS FOR THE CHOICE OF THE
PROFESSION

ÖZ

Makalede mukaddes kitabımız Kurani Kerim'de, Kabusname, Kelile ile Dimne gibi Doğu edebi anıtlarında, halk yaratım ürünlerinde Nizami Gencevi, Nesrettin Tusi, Celaleddin Rumi, Evhedi Marağalı, Muhammed Füzuli, Mehmethüseyn Şehriyar gibi ünlü fikir adamlarının ve Abaskulu ağa Bakıhanov, Seyid Azim Şirvani, Üzeyir Haçibeyli gibi eğitimci-pedagokların meslek, sanat ve meslek edinme konusunda günümüzde bile kendi etkisini sağlayan değerli düşünceleri incelenmiş, mahiyet ve meramı çözülmüş, ümumileşmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Pedagoji, çalışmak, zehmet çekmek, meslek edinmesi.

ABSTRACT

Many valuable ideas about the choice of profession, occupation and profession that are in our sacred book Koran, in Eastern literary monuments as Kobusnama, Kalila and Dimna, in verbal folklore, also precious thoughts of eminent thinkers as Nizami Ganjavi, Nasraddin Tusi, Jalaladdin Rumi, Avhadi Maragai, Muhammad Fuzuli, Muhammedhusein Shahriar and of educationist—pedagogues as Abbaskuli aga Bakıhanov, Seid Azim Shirvani, Uzeir Hajibayli were interpreted, their essence and intention were analysed and generalized.

Keywords: Pedagogy, work, attractiveness, profession.

⁷⁰ Azerbaycan Devlet Pedagoji Üniversitesi'nin Pedagoji Kürsüsü; Bakü/AZERBAYCAN; E-posta: museyibilyas@gmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Çocuk ve gençlerin çalışma ve meslek edinmesi tüm devirlerde aktuâl olmuş, ötekiler gibi Azerbaycan halkının da pedagojik fikir tarihinde özel yer almaktadır.

Büyük Azerbaycan şairi Nizami Gencevi'den başlamış zamanımızın en büyük filozof, şair, yazar ve pedagoğları meslek konusunda, sanat adamlarına dair, her hangi bir mesleğe edinerken onu içten sevmek konusunda şimdi de etkisini sağlayan ve güzel anlam taşıyan değerli kelimeler söylemiş, düşüncelerde bulunmuşlardır.

Yetişen insanın meslek edinmesinin gerekli olması hele yazılı edebiyatımız oluşmadan çok daha önceleri halkımızın aydın, büyük fikir adamları tarafından yüksek değerlendirilmiş, halk yaratım ürünlerinde yer almıştır. Masallarımızda şiir, ata sözleri, destanlarda ve bir çok ağız edebiyatı biçimlerinde meslek ve iş konusunda, çalışmanın güzelliği ve gerekliliğine dair ürünler kanıtlıyor ki, halkımız her hangi bir meslek edinmeyi ve sanat kazanmayı birşeylerden, maldan – mülkten yücede görmüş, şu meseleye özel dikkat etmiştir. Bir manide denildiği gibi:

Günleri bir-bir sana,
Yar verdi bir sır sana
Bir ilim, bir de sanat,
Hazinedir insana.

Ve ya:

Güllerin heşem olsun,
Gün vursun heşem olsun
Var-devletin olunca,
Sanatın, peşen olsun.

Meslek ve sanat edinmenin gerekliliği konusunda halk yaratım ürünlerindeki sonuç şu ki, vazife, ün, para, hepsi elden gider, fakat mesleği her zaman kişiye gerekli olan, kötü durumunda yardım eder.

Sanat, meslek edinmek meselesi Doğu'nun, aynı zamanda Azerbaycan'ın birçok yazılı anıtlarında ve fikir adamlarının eserlerinde özel bir biçimde yer almıştır.

Kendi zahmet ve çalışmanın gerekliliği ve önemi konusunda mukaddes Kurani-Kerim'de de güzel ve zengin fikirler vardır. Orada okuyoruz: «Tanrı kimseyi küvvesi yetmeyen işi yapmağa tehrick etmez. Her kesin kazandığı iyilik de, kötülük de kendisine aittir» (1, s.42), «içinizde (insanları) iyiliğe sesleyen, hayırlı işler yapmayı emreden ve kötü olanları engelleyen bir kütle olsun» (1, s.54).

Doğu'nun büyük edebi anıtı Kabusname'de okuyoruz: «Sanatı olmayan kişiler gevdesi olup da, kölgesi olmayan Muğilan ağacı gibi gereksiz olan, ne kendilerine hayır vermezler, ne çevrelerine» (2, s.35) «İlim ve meslek öğrenmek, büyükten küçüğe herkese gereklidir, zira insan kendi çevresi içinde yalnız ilim ve mesleği hususunda yüksekte dayanabilir» (2, s.40).

Kabusname'de mesleklerin düzeniyle ilgili düşünceler merak doğurur: 1) meslekle ilgisi olan ilimler (tıp, nücum, hendese, şiir ve b.); 2) bilimsel meslekler (müziyenlik, baytarlık ve b.); 3) akıl kullanmakla oluşan meslekler.

Kitap yazarı Kabus her kesin kendi mesleğine iyice edinmesini ve özelliklerini bilmesini gerekli görüyor.

Doğu dünyasının diğer anıtlarından olan Kelile ile Dimne'de de bu konuda çok söylenmiş ve bu meslekler mutlu yaşamının nedeni gibi değerlendirilmiştir. Kitapta okuyoruz: «Her kes yüksek akıl ve düşünce sahibi olarak meslek kazanmaya gayret ederse, beşeriyetin kazanmış olduğu pratik konusunda iyice düşünüp, onları becerikli kullanarsa, hem bu dünyada kendi dileklerine kavuşur, hem de öbür dünyada mutlu olur» (3, s.154).

Türk halkının büyük filozof ve fikir adamı Mevlâna Celaleddin Rumi insanın yalnız sevdiği bir işle uğraşmasını, bu işte kendi gücünü harcamasını ve sevmediği işle gönülsüz uğraşmamağı önemsiyor. Bu konuda Mesnevi'de yazıyor: «Dünya işlerinden, zevklerinden hangisine istekte bulunuyorsan, işte o andan şu alanda birşeyler yapma gücünü açıkça ortaya koy, o işi kendi isteğinle ve bildiğin gibi yap. İstemediğin bir işi gönülsüz kabûllenip de: «Kul ne yapsın ki? Bu yüce Tanrı'nın takdiridir» —diye düşünürsün» (4, s.124).



Ünlü Azerbaycan şairi N.Gencevi meslek edinmenin önemini yüksek görerek helâl ve doğru yaşamının başlıca nedeni gibi değerlendiriliyor. Yazar işe, iş adamlarına yüksek değer vermiş, çalışan insanları bal arısına benzetmekle kendi zahmetiyle yaşamını en büyük nimet sanmıştır:

Onunçin öğrettim ki, elimi bu senete,
Bir gün sana el açıp düşmeyim hacalet

– söyleyen yazar kendi zahmetiyle ömür süren kişinin basit yaşamını çevresinin sayesinde yaşanan süslü hayattan yüksekte görüyor.

N.Gencevi her hangi bir işle uğraşmanı, meslek edinmeni yüksek değerlendiriyor, kişinin işsiz, çalışmadan yaşamasını ve hangi işle uğraşırsa uğraşsın, onu iyice bilmesini tavsiye eder:

Kamil bir palançı olsa da insan,
İyidir yarımçık papaklıktan (5, s.61).

13. yüzyıl Azerbaycan filozof ve ahlak kuramcısı Nesrettin Tusi çalışma, iş ve meslek konusunda değerli düşünceler öne sürmüştür.

Tusi "Ahlaki — Nasiri" kitabında meslekleri üç öbeğe ayırıyor: şerefli, orta, kötü (rezil).

"Her mesleğin şerefi onun amacında her yaratığın islahı onun zatındaki şerefindedir" (6, s.80) – söyleyen filozof şerefli mesleğin bedenini değil, nefsin hayırına olduğunu belirtiyor (6, s.149).

N.Tusi şerefli dediği meslekleri de üç biçimde ayırıyor: birinci – akıla ve mantığa dayananlar; ikinci – edep ve ilime ait olanlar, üçüncüsü–kuvvet ve güçlülüğe ait olanlar. Halka ziyan eden, insanlara karşı ve nefret doğuran mesleklere ise rezil denilir.

Bir kaç zaruri, qayırzaruri, basit ve karışık meslekler (yanı belirli bir meslek talep etmeyen – M.I.) orta sanılır (6, s.149 –150).

Tusi güzel bir filozof ve pedagoğ olarak öğüt veriyor: "Kim hangi mesleği olursa, o meslekte düşük katta durmadan ileri gitmeli, daha da yüçelmeli, mesleğinde doğru ve dürüst olmalıdır" (6, s.150). Yazar meslek kazanma probleminde bir az daha ileriye vararak her kesin becerik ve durumuna dikkat etmesini, onlara dayanmasını gerekli görüyor (6, s.160 –161).

Bu büyük fikir adamı vicdanlı zahmet ve mesleği bahtiyar yaşamın en güzel aracı sanıyor, bunun için kötü işlerden uzakta dayanmağı gösteriyor. O yazıyor: "Hepimiz bilmeliyiz ki, hoş yaşamdan daha güzel bir şey olamaz, bunu kazanmanın en iyi yolu ise adaletli, mürüvvetli, namusla çalışmak ve meslek edinmektir" (6, s.150).

Şu düşünceler çağımızda da meslek sahibi olmanın bilimsel yönde çözümünün talep ve gereksinimlerini ortaya koyar.

13. yüzyılda yaşamış ünlü Azerbaycan şairi Hümmam Tabrizi yazıyordu: "Kendisine insan denen her kes... bir hüner, bir meslek sahibi olmalı, kendi gücüyle eşsiz mucizeler yaratan... olmalıdır" (7, s.14).

13.—14. yüzyılların büyük fikir adamı Evhedi Marağalının da meslek edinmek, kendi işini güzelce bilmek konusunda çağımızda bile değerini koruyan zengin efkarları vardır. Yazar insanı öteki canlılardan ayıran özelliklerin en başlangıcını ilim öğrenmekle gerçeği duymak, zahmet ve çalışmakla meslek kazanmada görüyor, okul ve zeka sahiplerini yüksek değerlendiriyordu. Ona göre kendi çocuğuna meslek kazandırmak anne babaların en büyük görevi olmalıdır ve yaşamın zahmetle, emekle, meslekle sürülmesine hepimiz güvenmeliyiz.

Evhedi toplumsal gelişimde hayırlı ve huzurlu mesleklerin önem taşıdığını belirtiyor ve diyor ki, iyi meslekle insan kötülüklerden kurtulur ve çevresinin gelişmesine hizmet eder. Yazar, aynı zamanda, meslek sahibinin kendi işinde uzman olmasını ileri sürüyor, asıl mesleğe edinenleri hayırlı, gerekli ve mutlu kişiler sırasında görüyordu. Dünyada en güzel faaliyeti ilim öğrenmek ve meslek kazanmada gören filozof Çami – Çam kitabında şöyle söylüyor:



En büyük nimettir, anlasan, peşe,
Peşekâr düz yolla gider hermişe (8, s.130).

Ve ya:

Dünyanı nizama peşekâr salar,
Her nizam peşeden, hünerden olar (8, s.131).

E.Marağalıye göre çocukları zahmetle büyütme ve onlara belirli bir meslek öğretmek çok önemlidir. Zorluklara karşı güçlü ve başarılı olmak, mutluluğa kolayca ermek için çocukları işten, zahmet ve emekten ayırmamak gerekir:

Nazla büyümesin, koy çok da evlat,
Onu iş-güçten de eyleme azat.
Sonra çetinliye düşerse eğer,
Bir möhnet, bedbahtlık onu mahveder (8, s.111).

Evhedi ilimi idraktan ayırmıyor, mesleği de bilimle birarada görüyor ve medreselerde, hanegâhlarda şuna büyük dikkat etmeni öğütüyordu.

Büyük Azerbaycan şairi Muhammed Füzuli çocukların ilim öğrenmesi, meslek kazanması konusunda güzel kelimeler söylemiş, kendi eserlerinde şu meselelere geniş yer vermiştir. Rindü Zahit eserinde şair gösteriyor ki, gençlik döneminde doğru görülmeyen meslek tüm yaşam süresinde kötü etkisini ortaya koyar. Zahit kendi evladı Rind'e söylüyor: " Ey Rint! Yüce hikmetli ol ve iyi bir meslek bul ki, gerek hayatta sana yardımcı olsun, gerekse de öldükten sonra seni yaşatsın ve hep kalsın! Şunu da bilmelisin ki, bugün her neye reğbet ve sevgide bulunsan, onu yapabileceksin. Yarın ne hatırlamış olsan, özleyeceksin. İnsan çalışmadığında hiç bir şey kazanamaz. Eğer bedeninin öğeleri düşük olursa, pişmanlık çekmek hayırsız olacaktır" (9, s.22).

Füzuli Zahid'in dili ile ekincilik ve alış- verişle uğraşmayı, meslek edinmeyi tavsiye ediyordu. Zahit söylüyor: "İyi meslek iyi yaşamının nedenidir. Senetkar olana bu feyiz yeter ki, gerek özünü geçindirir, gerekse de çevresinde olanlara hayırlandırır" (9, s.28).

Şair bir meseleye de dikkati çeker ki, aile kendi çocuğuna öyle bir meslek vermeli ki, insanları üzmesin, topluma hayır getirsin ve gelişimine engel olmasın.

M.Füzuli'nin meslek konusunda düşünce ve talepleri kendisinden sonra gelen pedagoğ ve fikir adamlarının düşünce ve talepleri kendisinden sonra ve fikir adamlarının düşünce ve mülâhezeleri ile, bir de bilimsel pedagojiyle uyuyor ve günümüzde de aktuâldir.

13.-14. yüzyıllarda yaşayan büyük fikir adamı Muhammed ibn Hinduşah Nahçıvani kendi yaratıcılığında çocuk ve gençlerin meslek görmesine geniş yer veriyordu. Yazar Desturlül-katip fi teyinilmeratip kitabında "devlethahlardan" yalnız ilimi değil, meslek ve senetkârlıktan da anlamalarını talep ediyordu ve diyordu ki, buna dikkat edilmezse devlet yaşayamaz ve bunalım geçirir. Bu yüzden de görevine, hangi alanda çalışmasına rağmen tüm hakim ve avukatları çeşitli meslekleri devretmeğe ve geliştirmeye sesliyordu. Nahçıvani ilk önce hükümdarları, hakimleri, sonra ise anne babaları meslek konusunda dikkatli olmağa dâvet ediyordu. Şunu sağlıklı ailenin temel görevi gören şair anne babalara bir kaç ay süresinde hiçbir engel olmadan kendi çocuklarına meslek öğretmeyi tavsiye ediyor, sakın unutmamalarını tavsiye ediyordu (10, s.183 – 184).

Meslek konusuna yalnız orta yüzyıl değil, sonraki dönemde yaşamış Azerbaycan pedagoğ- eğitimcileri, aydınları, şair ve yazarları da özel biçimde dikkat etmişlerdir. Bu açıda Abaskulu ağa Bakıhanov, Seyid Azim Şirvani, Üzeyir Hacıbeyli, Mehmethüseyn Şehriyar ve diğer yazar ve şairlerin değerli ve dikkatçekici düşünceleri vardır.

A.Bakıhanov birtakım eserlerinde meslek edinmenin önemini ileri çekmiş, şu meselede becerik ve faaliyet durumunun göze alınmasını gerekli görmüştür. Yazar Nesihatname'de şöyle söylüyor: "Her kes kendi kuvve ve gücüne güvenirse, kendisi çok da istediğini kazanmağa kalkar"(10, s.10).

"Akıldan ve emelden [meslekten – M.I.] yüce bir devlet yoktur. Çünkü şunlar ebediyen seninledir ve hiç kimse onları senden koparamaz" – söyleyen fikir adamı (11, s.12) kişinin şerafetinin onun zâtına göre değil



de, kendi güç ve beceriğinden dolayı (11, s.13) kazanmasını tavsiye ediyor (11, s.17). Tahzibî ahlâk kitabında şöyle yazıyor: "Kişinin kazanmış olduğu hüner ve meslek hiçe enmez. Zamanı gelince gerekli olur" (11, s.41).

19. yüzyılda yaşayan ve Azerbaycan okucusuna yalnızca Nasihati – Loğman kitabıyla tanındık bulunan Mirze Mahmut Şirvani aynı eserindeki nasihat ve tavsiyelerinde kendi çocuğuna önce ilim, sonra meslek edinmenin gerekliliğini anne babalara sunarak yazıyor:

Ezel elm öğret ona, sonra senet
Ki görmez hiç ruzisinde zillet,
Hünerdir, kesp ve senet nev-i insan,
Bilen vakite çatar ruzisi asan.
Ola alim o kes, hem bile senet,

Bulur tez mal, hem dünyada izzet
Eğer üç, ya ki dört bilse sinaye (senet)
Olur alim ona cümlesi tabe,
Olur hörmətli halk-alem içre,
Çatar tez devlete, kalmaz gem içre! (12, s.11).

M.M.Şirvani kendi evladının muhterem ve efendi olmasını, halk içinde aziz ve sevimli tutulmasını isteyenlere herhangi bir mesleği iyice öğretmelerini tavsiye ediyor. O mesleği ki: "O meslekler yücedir çihanda, geçiptir kaç defa imtahanda"– diye belirtiyor ve halka huzur getirecek birkaç mesleğin – halk mesleğinin – zergerlik, mimarlık, ettarlık ve b.mesleklerin ismini kaydediyor (12, s.12).

Büyük Azerbaycan şair ve fikir adamı Seyyit Azim Şirvani de mesleğe, meslek sahibi olmaya yüksek değer vermiş, çalışmayan kişiyi kuru ağaç parçasına benzetmiş, mesleksiz olanı ise insan bile sanmamıştır. Şair daha çok ilimle, bilgiyle ilgili meslek görmeyi tavsiye etmiş, " İlimdir ehli mesleği hünerin, ilimsiz mesleğin nedir semeri" (13, s.16) söylemekle gençleri zahmetle yaşamaya, meslek görmeğe seslemiş, bu hususta yazmış olduğu şiirleri onların hayatına iyice etkide bulunmuştur.

Şair kendi oğlu Cefer'e hitap ederek yazıyordu:

Ey oğul bil ki, ademi bikâr,
Hüsk olan bir odundu, layığı nar.
Bunu bizden deyibler egdem,
Seneti olmayan deyildir adem.
Puç olup gitse devletim zaye,
Yine senettir elde sermaye (13, s.168).

S.A.Şirvani birkaç mesleği eskik öğrenmeğin, çok senete yönelmenin sonunda zarar verdiğini belirtiyor ve bir mesleği iyice edinmeyi tavsiye ediyor:

Kişi bir seneti biler halis,
Çoğuna meyleden kalar nakis (13, s.120).

Ünlü Azerbaycan müzikbilimcisi, büyük fikir adamı Üzeyir Hacıbeyli da her kezini kendi mesleğini iyi ve güzel bilmesini gerekli görmüş, bu amaçla da köy okullarında bağcılık, baramacılık, ekincilik ve b. öğretilmesini zaruri bilmiştir (14, s.127).

Büyük Azerbaycan şairi M.Şehriyar Şiir ve Hikmet isimli şiirinde gençlerin meslek kazanma, bir seneti içten öğrenme, ona yürekten ilgi gösterme, zahmete alışma gibi önemli meseleleri ileri sürüyor, yüksek değerlendiriyordu. Şuraya dikkat edelim:

Dünyada ne kadar iş var, senet var,
Birinden yapışar akil olanlar.
Her kes öz yerini bulsa hayatta,



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Sanki, hazine var başının altta.
Sevdiğin seneti intihap etsen,
Yoruldum demezsen ne kadar gitsen.
Gönül verdiğin iş yüçelder seni,
Gönül vermediğin kocaldar seni.
Senin yüz senetten başın çıksa da,
Birini sevirsen yakın dünyada.
Senin saadetin sevdiğindedir,
Eşgi iliyinde, sümüyündedir.
Ona gözlerinin nurunu ver sen,
Ona yüreyinden ateş içir sen.
Dünyada en güzel şah eserleri,
Yarattı zahmetin cesur elleri.
Zahmete arkan, işe güven sen
Budur tarakkinin yolu ezelden (15, s.288).

Şunu da eklemeliyiz ki, klâsik ve çağdaş Azerbaycan edebiyatında, o sıradan Doğu edebiyatında bu tür şiirlere çok rastlanabilir. Fakat burada dikkati çeken özellik büyük şairin nice meslekler sırasından yalnız birini, hem de gönülden geçenini götürmesini tavsiye etmesidir. Yazar işte bunu akıllı görüyor, mantığa dayanıklı sanıyor ve hayatta kendi yerini doğru bulmanı en büyük hazine biliyor.

Gerek halk edebiyatında, gerekse de eğitimci – pedagoğların eserlerinde yetişen insanların meslek edinmesinin gerekliliği tekrar tekrar verilir ve bunun hayırlı, huzurlu özellikleri öne çekiliyor. Demek ki, gençlerimizin nurlu sabahları tüm Doğu insanlarını, aydınlarını, zeka sahiplerini, aynı zamanda da Azerbaycan halkının şair ve yazarlarını, fikir adamlarını hep düşündürmüş, günümüzde de öylece devam etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Kurani-Kerim. Bakû: Azereşr, 1992.
2. Kabusnâme. Bakû: Azereşr, 1989.
3. Kelile ile Dimne. Bakû: Azereşr, 1982.
4. Mevlâna Celaleddin Rumi. Mesneviden seçmeler. Bakû: Yom yayımları, 2007.
5. Nizami'nin hikmet ve nasihatleri. Bakû: Yazıcı, 1981.
6. Nasireddin Tusi. Ahlâki—Nasiri. Bakû: İlim, 1980.
7. Müdrük sözler. Bakû: Yazıcı, 1979.
8. Marağalı E. Cami Cam Bakû: Lider, 2005.
9. Muhammed Fizuli. Seçilmiş eserleri. 5.cilt. Bakû: İlim, 1985.
10. Mollayev I.A. Orta yüzyıl Azerbaycan fikir adamları telim-terbiye konusunda. Bakû: Maarif, 1996.
11. Bakıhanov A. Seçilmiş eserleri. Bakû: Yazıcı, 1984.
12. Şirvani M.M. Nasihati Loğman. Bakû: Maarif, 1993.
13. Şirvani S.E. Seçilmiş eserleri. Bakû Avraziya-Press, 2005.
14. Hacıbeyov Ü. Seçilmiş eserleri. Bakû: Yazıcı, 1985.
15. Şehriyar M. Yalan dünya. Bakû: Azerbaycan Ansiklopedisi, 1993.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(19)

Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA⁷¹

**QƏDİM TÜRK YAZILARINDA MÜRƏKKƏB CÜMLƏ
ESKİ TÜRK YAZITLARINDA MÜREKKEP CÜMLE
COMPOUND SENTENCE IN OLD TURKISH WRITINGS**

ÖZ

Eski Türk yazıtları üzerine aparılan çalışmalarda esas adımlardan biri, yazıtların sintaktik yapısının, cümle ve onun struktur türlerinin incelenmesidir. Yazıtların incelenmesi, Türkçe yazılmış metinlerin sözdiziminin modern Türk dillerinden neredeyse hiç farklı olmadığı sonucuna yol açmaktadır. Türk runik yazıtlarındaki cümleler, çağdaş Türkçe'de olduğu gibi basit ve karmaşık (mürekkep) olarak iki bölüme ayrılmıştır. Çağdaş Azerbaycan dilinde basit cümleler, üzvlənən veya üzvlənəməyən olmaqla iki guruba ayrılır. Ama eski Türk yazıtlarında üzvlənəməyən cümleler, yəni kəlimələrə ayrılamayan cümlelər yoxdur. Karmaşık cümlelərə gəlincə, ilk türk yazılı metinlərində basit cümlelərlə yanaşı, mürekkep cümlelər də işlənmişdir. Bunlara hem tabeli, hem de tabesiz karmaşık cümlelər aittir. Şu bildiri də biz yalnız bağımsız (tabesiz) mürekkep cümlelər haqqında fikirlərimizi bildirməyi qarşıya məqsəd koymuşuk. Eski Türk yazılı kaynaklarında, mürekkep cümlelərin tərəflərini bərbərinə bağlayan çox az sayda bağlayıcı istifadə edilmişdir. Bunun əsas səbəbi, bağlayıcıların Türk dilinin daha sonrakı dövrlərində əmələ gəlmiş olmasıdır. Orxon-Yenisey yazıtlarında istifadə edilən bağlayıcılar karmaşık cümlelərin tərəfləri arasında, "ta // da; yama (ayrıca)" bağlayıcıları istifadə edilmişdir.

Eski Türk yazılı metinlərinin incelenməsi nəticəsində, bu metinlərin dilinin modern Türk dillerindən dilsel açıdan fərqli olmadığı sonucuna varıla bilər. Eski türk dilləri bəzən çağdaş türk dilləriylə eynidir, bəzən fonetik fərqliliklər görülür. Yəni Türk xalq dilləri formalaşana qədər onların fonetikasi, ləksik sistemi və qrammatikası əmələ gəlməsi artıq tamamlanmışdır.

Anahtar Kelimələr: Azerice, Türkçe, eski, yazı, cümle, kısıtlanmamış, bağlaç.

ABSTRACT

One of the main step in the study of ancient Turkish inscriptions is the study of the syntactic structure of writing, the sentence and its types. The investigation of the writings give rise to such a conclusion that the syntax of Turkish written texts are almost no different from the modern Turkish languages. The sentences in the Turkish Roshik writings are divided into two parts, simple and complex as in modern Turkish. Simple sentences in modern Azerbaijani are divided into two groups, whether registered or not. However, there are unscriptural sentences in ancient Turkish inscriptions, that is, the absence of word-sentence, binding, unconnected inkless sentences. In the ancient Turkish written sources, very few used connectors that connect the sides of complex sentences. The main reason for this is that the connectors were created in the subsequent periods of Turkish language development. Among the components of the complementary compound sentences employed in Orxon-Yenisei writings are, in essence, "ta // da; Yama (also) "were used.

As a result of the study of ancient Turkish written monuments, one can conclude that the language of these texts is different from the modern Turkish languages in linguistic terms. Sometimes it is identical to our modern language, and sometimes phonetic differences are observed. That is, the phonetic, lexical system, grammatical norms have been defined before Turkish national languages are formed.

Keywords: Azerbaijani, Turkish, ancient writing, sentence, unconstrained, conjunction.

⁷¹ Azərbaycan Devlet Pedaqoji Universiteti, Filoloji Bölümü, Bakü/AZERBAYCAN; E-posta: hacerhuseynova@mail.ru



GİRİŞ

Eski türk yazılarında cümle

Eski Türk yazıtları üzerine aparılan çalışmalarda esas adımlardan biri, yazıtların sintaktik yapısının, cümle ve onun struktur türlerinin incelenmesidir. Yazıtların incelenmesi, Türkçe yazılmış metinlerin sözdiziminin modern Türk dillerinden neredeyse hiç farklı olmadığı sonucuna yol açmaktadır.

Türk runik yazıtlardaki cümleler, çağdaş Türkçe'de olduğu gibi basit ve karmaşık (mürekkep) olarak iki bölüme ayrılmıştır.

Çağdaş Azerbaycan dilinde basit cümleler, üzvlenen veya üzvlenmeyen olmakla iki gruba ayrılır. Ama eski Türk yazıtlarında üzvlenmeyen cümleler, yani kelimelere ayrılamayan, incelenemeyen cümleler yoktur. Karmaşık cümlelere gelince, ilk türk yazılı metinlerinde basit cümlelerle yanaşı, mürekkep cümleler de işlenmiştir. Bunlara hem bağımlı, hem de bağımsız karmaşık cümleler aittir. Şu bildiride biz yalnız tabesiz mürekkep cümleler hakkında fikirlerimizi bildirmeyi karşıya maksad koymuşuk.

Modern Türk edebi dillerinde olduğu gibi, eski Türk yazılı kaynaklarında da, Goyturk yazıtlarında, taş yazılarda, bağımsız karmaşık cümleler ilginç dil özellikleri ile dikkati çekiyor. Modern Türk dillerinde, bağımsız mürekkep cümleler intonasiya ve bağlayıcılarla oluşturulmaktadır. Eski Türk yazıtlarında bağımsız mürekkep cümlelerin bağımsızlık bağlayıcılarıyla birbirine bağlanan variantlarına çok az rastlanıyor. Aynı zamanda, onu da söylemek gerekiyor ki, bağlayıcı bağımlı mürekkep cümleler hala pratürk döneminden işlenmiştir.

Eski türk yazılarında bağımsız mürekkep (karmaşık) cümle

Orxon-Yenisey yazıtlarında, bağımlı ve bağımsız karmaşık cümleler, ilginç dil özelliklerine sahiptir. Her şeyden önce, tabesiz mürekkep (karmaşık) cümlelere dikkat edebiliriz. Yazılı metinlerin transkriptinde, çoğu zamanlar, tabesiz mürekkep (karmaşık) cümlelerin tarafları ayrıca cümle olarak gösteriliyor. Bağlayıcısız tabesiz mürekkep (karmaşık) cümlelerde intonasiya ve mâna alakası daha güçlüdür. Yazılı metinlerde zaman, açıklama, ardıcılık, karşılaştırma, sebep-sonuç vb. anlamlı mâna alakaları ile bağlanmış karmaşık cümlelerle karşılaşırız.

1. Eski türk yazılı metinlerinin dilinde işlenmiş zaman alakalı tabesiz mürekkep cümlelerde her bir sade cümlede (bundan sonra komponent adlanacaktır), hakkında konuşulan hareket, iş aynı anda baş veriyor.

Örneğin;

Altı yigirmi yaçına eçim kağan ilin, törüsün ança kazğantım, Altı Çub Söğdak tapa sülədimiz, buzdımız (KT b 31) // On altı yaşımdayken, xağan amcamın xağan olduğu eline ulaştı ve altı Çub Çoğdak terefe qoşun çekdik, mehv etdik.

2. Modern Türk dillerinde olduğu gibi, eski Türk metinlerinde de açıklama ifade eden tabesiz mürekkep cümlelerden 1.de söylenmiş fikir diyer cümleler vasıtasıyla inceleniyor, açıklanıyor. Sonrakı cümlelerde 1.cümlenin öznesi, yüklemi, nesnesi, bəzən də tümleçi izah edile bilər. İşte bir örnek:

Körüg sabı antağ: tokuz oğuz bodun üzə kağan olurdu (Ton. 91) // Gözlemcinin (müşahideçinin) sözleri şöyledir: o tokuz oğuz halkı üzerinde han oldu.

3. Goyturk yazılı metinlerinde modern Türk dillerinde olduğu gibi ardıcılık alakalı tabesiz mürekkep cümlelerde hareket birbirinin ardınca, sistematik baş veriyor. 1.cümledeki fikir sonraki cümlelerdeki fikirle tamamlanmaktadır. Şu cümlelerde, komponentlerin sayısı “n” sayıda olabilir. Buradaki komponentlerin sayısı konusunda herhangi bir kısıtlama yoktur. Örneğin;

Türqis kağan süsi Bolçuda otça-borça kelti, sünüştümüz (KT b 37) // Türk kağanın askerleri Bolçu'da ateş gibi, od gibi geldi ve savaştık.

Ardıcılık alakalı tabesiz mürekkep cümleler eski Türk yazıtlarında yoğun bir şekilde işlenmiştir.

4. Eski Türk yazıtlarının metinlerinde işlenmiş tabesiz mürekkep (karmaşık) cümlelerin tarafları arasında karşılaştırma alakasına da rastlanılır.

Diyer mana ilişkileriyle karşılaştırıldığında, karşılaştırma alakalı tabesiz mürekkep cümleler eski yazılarda daha yaygın olarak kullanılmıştır.



Örneğin;

İlgəri Şontun yazıka təgi sülədim, taluyka kiçig təgmədik (KT c 3) // Şərqa Şantun düzünə kimi qoşun çəkdim, dənizə çatmadıq // Doğu'ya Shantun ovalarına kadar çaptım, denize ulaşmadık.

Karşılaştırma alakalı tabesiz mürekkep cümlelerin komponentlerinde ifade edilen iş, hal, hareket bir-biri ilə karşılaştırılır. Çağdaş Azərbaycan dilinde Karşılaştırma alakalı tabesiz mürekkep cümlelerin komponentlerinin örneğlerde olduğu gibi, hem intonasiya, həm de karşılaştırma bağlayıcılarının yardımı ile formalaşan növləri vardır. Örneğin;

Onu bekledik, ama gelmedi. Bu gece yağmur yağacağını söylediler, ama yağmadı.

5. Göytürk metinlerinde, Orhon-Yenisey taş yazıtlarının metinlerinde, bağlayıcısız tabesiz mürekkep cümlelerin komponentləri arasında işlənmiş başka bir alake növü de sebep-sonuç alakasıdır. Şu cümlelerde 1.cümle sebep, sonrakı cümleler şu sebepten alınmış neticeni bildirir. Sebep-sonuç alakalı tabesiz mürəkkəb cümleler tarafları arasında ardıcılık alakası olan mürekkep cümlelere benzese de, onları ayırt etmenin yolları vardır:

1.Sebep-sonuç alakalı bağimsız mürekkep cümlelerde baş veren hareket, iş bizden asılı olmuyor. Bizden asılı olmadan baş veriyor.

2.Ardıcılık alakesinde ise, hareket, iş birbirinin ard ardına baş veriyor.

3.Ardıcılık alakalı mürekkep cümlelerde sade cümlelerin sayısı ikiden çox ola bilər. Örneğin:

Fırın yandırıldı, kazanlar asıldı, pirinç süzüldü ve pilav pişirildi.

4. Sebep-sonuç alakalı bağimsız mürekkep cümlelerde ise daha çok iki sade cümle iştirak ediyor. İlk cümle nedeni ve ikinci cümle sonucu gösterir. Örneğin:

Yağmur yağdı, çamur oldu.

Sebep-sonuç alakalı bağimsız mürekkep cümleleri mantıqla sadeleştirirken, genellikle gerekli zarfa dönüşüyor ve koşmalı fiili-sıfat bileşimleri ile ifade edilir:

Yağmur yağdığı için çamur oldu.

Yani yağmurun yağması sebebiyle çamur oldu. Aynı zamanda, yağışın yağması bizden asılı değil, tabieten baş veriyor. Aynı dilbilimsel proses, eski Türk yazılı metinlerin dilinde de bulunmuştur.

6. Bölüştürme alakalı bağimsız mürekkep cümlelere de eski Türk yazılı metinlerin dilinde rast geliyoruz. Şu cümlelerde baş veren hareket, görülen iş komponentler arasında paylanmış oluyor. Onu da söylemek gerekiyor ki, bölüştürme alakalı bağimsız mürekkep cümleler eski Türk yazılı metinlerin dilinde az işlenmiştir. Örnek:

İnisi ecisin bilməz erti, oğlı kaşın bilməz erti (KT ç 21) // Kiçik qardaş böyük qardaşını tanımadı, oğlı da atasını tanımadı // Küçük kardeş ağabeyi tanımıyor ve oğlu babasını tanıyıyordu.

Mürekkep cümlelerin taraflarını bağlayan bağlayıcılar

Göründüğü gibi, verilen mürekkep cümle içindeki (sade) basit cümleler intonasiya ve "bağlayıcı" ile bağlanır. Çağdaş Azərbaycan ve türk dilinde, edebi dillerde bölüştürme alakalı karmaşık cümlelerde bölüştürme (paylaşım) bildiren bağlayıcılar yoğun olarak kullanılmaktadır. Örneğin;

Ya sən öz günahını boynuna alacaqsan, ya da mən söyləyəcəm // Ya kendi hatalarını kendin itiraf edeceksin, ya da ben söyleyeceyim.

Modern türk dillerinde olduğu gibi, eski Türk yazılı metinlerinde de bağimsız mürekkep cümlelerin komponentlerini bağlayan vasıtalar intonasiya (tonlama) ve bağlayıcılardır.

Bağlayıcının işlenip işlenmemesine bakılmazsa, bağimsız mürekkep cümlelerin komponentleri arasında intonasiyanın (tonlama) her zaman olduğunu söyleyebiliriz. Buna dayanarak, tonlamanın karmaşık cümleleri birbirine bağlayan en eski bağlantı aracı olduğunu söyleyebiliriz.

Eski Türk yazılı kaynaklarında, karmaşık cümlelerin komponentlerini birbirine bağlayan çok az sayıda bağlayıcı kullanılmıştır. Bunun temel nedeni, bağlayıcıların Türk dilinin daha sonraki dönemlerinde oluşmuş olmasıdır. Orxon-Yenisey yazılarında kullanılan bağlayıcı bağimsız mürekkep cümlelerin tarafları (içindeki sade cümleler) arasında, esasen, "ta // da; yama (ayrıca) " bağlayıcı sözleri kullanılmıştır. Örneğin;



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

1) Anta kisrə inisi kağan bolmuş erinç (KT ş 4) // Ondan sonra kiçik qardaşı xaqan olmuş, oğlu da xaqan olmuş // Ondan sonra küçük kardeşi bir kagandı, oğlu da bir kagan olmuş.

2) Kazğantukın için, uduğ özüm Kazğantukım üçün il yəmə il boltı, bodun yəmə bodun boltı (T 55) // Qzandığı üçün, ardınca özüm qazandığım üçün el də el oldu, xalq da xalq oldu // Kazandığım için, ardınca kendim kazandığım üçün il de il oldu, ulus da ulus oldu.

Verilen örneklerde de yukarıda gösterdiğimiz gibi, ta<da // yəmə<da, də- bağlayıcıları işlenmiştir.

Sonuç

Genel olarak, eski Türk yazılı metinlerinin incelenmesi sonucunda şunu söyleye biliriz: bu metinlerin dili lingvistik açıdan modern Türk dillerinden farklı deyildir. Bazen hatta modern dillerimizle aynıdır. Bazı durumlarda ise çok az fonetik (ses bakımından) farklılıklar ve ses değişiklikleri görülür. Yani Türk halk dilleri oluşana kadar onların fonetik ve leksik sistemi artık oluşmuş, gramer normları tamamlanmıştır. Türk ulusları dünyanın en eski ulusları ve Türk dilleri eski diller olarak kabul edilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Jafarov N. (2004). Eski Türk Edebiyatı. Bakü.
2. Jalilov F. (2014). İslamiyet öncesi Azerbaycan Türklerinin tarihi. (Dokuz bitik) Bakü.
3. Aliyev Y. (2004). Eski Türk yazılarının dili. Bakü.
4. Halilov B. (2013). Türkolojiye giriş. Bakü.
5. Hudiyevev N. (2015). Eski Türk yazıtlarının dili.
6. Kazimov S. (2004). Azerbaycan dili tarihi. Bakü.
7. Guliyev E. (1993). Eski Türk yazıtlarının sözdizimi. Bakü.
8. Guliyev E. (1994). Eski Türk yazılı abideleri müntehebatı. Bakü.
9. Sümer F. (1992). Oğuzlar. Bakü.
10. Qumilyov L. (1993). Eski Türkler. Bakü.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(20)

Erhat YALÇIN⁷²

1980 ASKERİ DARBESİ VE SONRASINDA ÖZAL DÖNEMİ SİYASAL ve EKONOMİK YAPILANMA

1980 MILITARY PULSE and AFTER POLITICAL and ECONOMIC STRUCTURE OF OZAL PERIOD

ÖZ

Demokrasinin tahribata uğradığı gelişmekte olan üçüncü dünya ülkelerinde hükümet yönetimlerinde ordu etkili olmuştur. Vesayet aracı olarak da darbeyi kullanmıştır. Gelişmekte olan Türkiye’de bu vesayet anlayışından nasibini almıştır. Darbe, temel parametrelerini oluşturan siyasi istikrarsızlık, ekonomik ve politik vb. kurumların devre dışı kalışı ile ilişkili olarak meydana çıkmaktadır.

Türkiye’nin de tam anlamıyla bu kötü devrimin içinde bocaladığı durumlarda darbeler geçirmiştir. Yarattığı siyasi tahribat, toplumsal alandaki adaletsiz uygulamalarla bilinen en önemli darbe 1980 darbesidir. Bu çalışmada 1980 darbesinin gelişim süreci anlatılacaktır. Devamında Turgut Özal’la birlikte Türkiye’nin siyasi ve ekonomik alanda geçirdiği dönüşümler anlatılacaktır.

Anahtar Kelimeler: 1980 Askeri Darbesi, Özal Dönemi.

ABSTRACT

In the developing third world countries where the democracy was destroyed, the army was effective in the government. He used the coup as a guardianship tool. Emerging in Turkey has taken its cue from this trusteeship concept. Impact, the basic parameters of political instability, economic and political, etc. It occurs in relation to the outage of institutions.

Turkey also has spent literally blows where faltered badly in this motion. The most important blow known to the political destruction and unfair practices in the social field is the 1980 coup. In this study, the development process of the 1980 coup will be explained. Turgut Özal continued with the transformation experienced in Turkey's political and economic fields will be covered.

Keywords: 1980 Military Pulse, Özal period.

⁷²Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi; Konya/TÜRKİYE; E-posta: yalcinerhat@gmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Türkiye toplumu 1971- 1980 arasındaki süreçte siyasal bir yaşam düzeni yakalayamamış, parti siyaseti bazında bir istikrarsızlık devam etmiştir. Partiler bir araya gelip bir koalisyon kuramamıştı. Bir yanda ekonomik istikrarsızlık bir yandan da anarşi topluma hâkim olmuştu. Toplumunu kısacasına alan bu olumsuz koşullar 1980 darbesinin temel eksenini oluşturmaktadır. Ordu, 1980 darbesi ile bu gerekçeleri göstererek sivil siyasete darbe yapıp hükümeti ele geçirmeye niyetlenmiştir. Ordunu başa geçmesiyle toplumsal işleyişin bütün kurumlarında tam denetim sağladı. Anayasayı yürürlükten kaldırmış, kararnamelerle ülkeyi yönetme yoluna girmiştir. Bütün siyasi partiler feshedildi. Bazı parti başkanları tutuklandı bazıları ise siyasi alandan uzaklaştırılmıştır. Türkiye cumhuriyeti korucu liderleri askeri gelenekten gelen kişilerdi. Bu anlamda askerler her zaman ülkeyi yönetmeye taliptiler. Buna karşılık sivil siyasetçiler ordunun yönetime dâhil olmalarına sıcak bakmıyorlardı. 1983 seçimlerinde ordu yönetimi sivillere devretmek zorunda kaldı. Yönetime Özal geçti. Bu dönemde birçok yenilikler yapıldı. Öncelikli alan ekonomi oldu. Türkiye bu dönemde büyük bir atılım yapmış dünya kamuoyunda da önemli bir yer edinmiştir.

1980 Darbesi

Türkiye'nin içinde bulunduğu anarşi ortamından çözüm bulamaması ve siyasi partilerin bir ara gelmeye yanaşmalarını toplumu daha çıkmaza sokuyordu. Bunun yanında süregelen ekonomik sıkıntılar halkı da zor durumda bıraktı. Sivil demokrasiden yana tavır takınan halk en sonunda kurtuluş yolu olarak darbenin yapılmasına olumlu bakmak mecburiyetinde kalmıştı. Bu çıkmazlar darbenin oluşumuna haklı zemin oluşturuyordu. Bu durumu Kenan Evren darbenin yapılma gerekçelerinde şöyle açıklamıştı “Türkiye Cumhuriyeti Devleti, son yıllarda, izlediğiniz gibi dış ve iç düşmanların tahriki ile varlığına, rejimine ve bağımsızlığına yönelik fikri ve fiziki haince saldırılar içindedir. Devlet, başlıca organlarıyla işlemez hale getirilmiş, anayasal kuruluşlar tezat veya suskunluğa bürünmüş, siyasi partiler kısır çekişmeler ve uzlaşmaz tavırlarıyla devleti kurtaracak birlik ve beraberliği sağlayamamışlar ve lüzumlu tedbirleri alamamışlardır. Böylece yıkıcı ve bölücü mihraklar faaliyetlerini alabildiğine arttırmışlar ve vatandaşların can ve mal güvenliği tehlikeye düşürülmüştür” (www.1haber.com). Bu gerekçeleri göstererek askeri yönetim Kenan Evren başkanlığında kara, deniz, hava ve jandarma komutanları bir araya gelerek MGK'yı kurdular. 1983 seçimine kadar ülkeyi yönetme kararı aldılar. MGK'daki yöneticiler her ne kadar olayı yönetecek kişiler olarak ön plana çıkmışlarsa da aslında olayın arkasında sıkıyönetim komutanları vardı. Bu komutanlar ülkeyi günlük olarak yönetenlerdi. Bu generallerin arkasında yüksek rütbeli subaylar vardı. Bu subaylar generalleri bir şey yapmaya zorluyorlardı.(Ahmad, 1999:214-215).

Tufan ve Varner'e göre Askeri komuta bu darbe noktasında kendi aralarında ikiye ayrılıyordu. “ılımlılar” ve “aşırılılar” olarak. Burada ılımlılar daha yumuşak bir siyaseti seyretilmişti. Eski politikacılar ile halk arasında köprü görevi kurup siyaseti ve yönetimi sivillere devretmek istiyorlardı. Aşırılılar ise daha sert bir yön takınırlardı. İlimlilerin tersine aşırılılar ise eski politikacıları siyasetten tam olarak tasfiye ederek yeni yönetim biçimi oluşturmak istemekteydiler. Bir yanda söylenebilir ki komutanlar bu tasfiyelerle kendileri bir parti kurup ülkeyi yönetmek istiyorlardı (aktaran: Ahmad, 1999:215). Her ne kadar darbe yapma sebepleri yukarıda belirtildiği gibi ülkenin içinde bulunduğu durumdan dolayı yapıldığı belirtilse de bu durumların olgunlaşmasında askerlerin etkisi olmuştur. Bu kuşkulandırıcı durumu Bülent Ecevit şöyle açıklar: ‘Ben hilal denilen bölgelerdeki illerden bazılarının sıkıyönetim kapsamına alınmasını istedim. Fakat Sayın Evren, “kuvvetimiz yetmez” gerekçesiyle bu illerde sıkıyönetime razı olmadı’(Ertunç, 2013: 416). Birkaç şehirde sıkıyönetim yapmaya gücü yetmeyen askerler, çok geçmeden ülkenin yönetimini ele alacaklar ve terörü durduracaklar. Buna benzer Gaziantep, Kahramanmaraş ve çorum olaylarında askerlerin olaylara çok geç müdahale etmesi darbe sürecine meşruluk kazandırılmaya çalışıldığını göstermektedir (Ahmad, 1999).

Darbe emir-komuta çerçevesinde iyi planlanmış, ordu içinden gelebilecek tepkilere karşılık önlemler alınmıştır. Darbeye meşruiyet kazandırılmak adına haklın desteğine büyük önem vermiştir. Bu dönemde meydana gelen sağ-sol çatışmaları ve içinde bulunulan anarşik durum halkı bezdirmiş, güvenlik ve huzur ortamını sağlayacak her hareketi kabul etmeye hazır duruma getirmiştir (Karpaz, 2013: 210). Her ne kadar darbenin yapılmasına halk sıcak baktıysa da toplumun bir kesimi darbeye karşıydı. Böyle bir durumun



gerçekleşmesi toplumu daha zor durumda bırakacağını düşünmekteydiler. Onlara göre darbe tam anlamıyla karşı devrimci hareketti, Generaller sadece kendi ekonomik ve siyasi çıkarları çerçevesinde yapmışlardı. Bu anlamda attıkları ilk adım anayasayı askıya almak oldu. Devamında ülkenin içinde bulunduğu duruma son vermek için kararname çıkarıldı. Bu kararname ile partiler kapatılmış, işçi grevlerine son verilmiş, bazı belediye başkanları ve valiler görevlerinden alınıp yerine subaylar atanmıştır. Bu yönde attıkları adımlar bütün ülkeye el koyduklarını göstermektedir. Sadece iki alana dokunulmadı. Dış politika ve Demirel'in ekonomik istikrar programıydı (Ahmad, 1999:215-216). Bu dönemde ülkenin eski durumuna dönüşmesi için yetkisi MGK'ya ait olmak üzere yeni hükümet kuruldu. Başbakanlığa askerlerin içinden gelen Bülent ulusu seçildi. Aynı zamanda dönemin en önemli gelişmesi ise Turgut Özal'ın ekonomiden sorumlu başbakan yardımcılığına getirilmesi olmuştur. Özal'ın IMF ve Dünya bankası ile yakın bir ilişkisi vardı. Bu doğrultuda Özal'ın önemli bir şahsiyet olduğunu gören darbeciler kendisine ekonomi alanında tam yetki verdiler (Ahmad, 1999:216-217).

Ülkenin başta içinde bulunduğu istikrarsızlık durumundan dolayı halk bir umut olarak darbecileri desteklemişlerdi. Fakat darbecilerin siyasi toplumda baskılarını arttırması ve toplumu zora sokmasından dolayı halkın tepkisi değişmeye başlamıştır. Halk ilk başta orduya saygı duyuyordu. Ama mevcut siyasi iktidara da sahip çıkıyordu. Bu anlamda orduya 12 Eylülde destek verir gibi görünmesine rağmen askeri baskıların uzun dönem devam etmesine ve hürriyetleri kaldırılmasına sessizce karşı çıkmaya başlamıştır (Karpat, 2013:213). Halkın fazla tepkisini çekmemek için Evren Türkiye'nin eski siyasi hayata tekrar döneceğini söyledi. Bu süreçte yeni anayasa yapıldı. Bu anayasa siyasi partilerle ilgili düzenlemeleri de içinde barındıracaktı. Anayasa komisyonunun hazırladığı yasa tasarısı danışma meclisinde tartışılacak ve 1982'de MGK'da gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra kamuoyuna sunulacaktı. Halk bu anayasayı onaylarsa siyasi partiler ve seçim ile ilgili yasalar çıkarılacak ve akabinde 1983'te seçim yapılacaktı (Ahmad, 1999:219-220). Bu yasayla birlikte eski partilerin devamı sayılacak birçok parti kuruldu. Fakat birçoğu eski partilerin devamı ve birçok eski milletvekiliyi içinde barındırmasından dolayı kapatıldı. Sadece üç parti seçime katılabildi; Anavatan Partisi (ANAP), Halkçı Parti (HP) ve Milliyetçi Demokrasi partisi (MDP). Kenan Evren MDP'yi destekliyordu. Aynı zaman Özal'a karşıydı. TV yayınlarında Anavatan Partisine oy verilmemesini istedi. Tüm bunlara rağmen Anavatan Partisi oyların %45'ni alarak seçimi kazandı (Akşin, 2007:280-281). Bu süreçte birlikte ordunun vesayeti ortadan kalkmış oldu.

Özal Dönemi Siyasi ve Ekonomik Yapılanma

Özal merkezi bir siyaset izledi. Milliyetçi, muhafazakâr, sosyal demokratlar ve liberallerden oy almıştır. Toplumun tüm kesimlerinden kadrolar kazanmıştır. Özal devletçiliği bir kenara bırakarak, yerel yönetimleri güçlendirerek liberal bir çizgi ile muhafazakâr, İslamcı bir görüntü içinde iktidara gelmiştir (Uluç, 2014:116).

Askeri vesayet ortadan kalkması ile yeni bir döneme girildi. Artık Türkiye sivil demokrasiye doğru yol almıştı. Ordunun denetimi döneminde siyaset dışı bırakılan partiler ve liderleri Özal'a baskı yaparak yeni bir seçim yasası yapmasını istediler. Halk karşısında Özal boyun eğmek zorunda kaldı. Fakat siyasal yasakların ortadan kalkmasını halk oylamasına sunulmasını istedi. Özal yasakların kalmasına karşı çıkıyor, böyle bir durumun gerçekleşmesini “ anarşi özlemi” olarak nitelendiriyordu. Sonuçta oylamaya gidilmeye karar verildi. ANAP halkın evet dememesi için kampanyalar yaptı. Fakat bütün bunlara rağmen yapılan halk oylamasında bu yasaklar kıl payı kaldırıldı. Demirel, Ecevit, Türkeş ve Erbakan tekrardan partilerin başına geçtiler. Buna karşılık Özal iki hamle yamak zorunda kaldı. Birincisi erken seçim kararı aldı. İkincisi ise seçim yasasını kendine göre değiştirdi. 1987'de yapılan seçimde ANAP %36, SHP %25 ve DYP %19 oranında oy aldılar. Özal bunun üzerine TBMM'yi olağanüstü toplantıya çağırdı. Seçimleri erkene almak için yasa değişikliği girişiminde bulundu. Yeterli çoğunluğu elde edemeyince halk oylamasına gidildi. Oylama %65 oranında olumsuz çıktı bu da Özal'ın lehine oldu (Akşin, 2007:283).

1989 yılında yapılan seçimlerle ANAP'ın oyu SHP ve DYP'nin altında kalmıştı. Diğer yanda 1983'teki güven ortamı yok olmaya başlamıştı. Buna rağmen Özal'ın yaptığı atılımlarla ekonomi, serbestlik ve güven gelişmekte, vesayet rejimleri geçerliliğini yitirmekteydi. Bu arada Evrenin cumhurbaşkanlığı süresi



doldu. Özal cumhurbaşkanı olmaya karar verdi. Bazı karşıtlıklar ve itirazlarla birlikte 1 Kasım 1989'da 8. Cumhurbaşkanı olarak seçildi. Türkiye tarihinin ikinci sivil cumhurbaşkanı oldu (Karpaz, 2013:223-224). Özal'ın cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte başbakanlığa TBMM başkanı Yıldırım Akbulut getirildi. Yıldırım Akbulut yönetimde pasif rol adı. Hükümet tepeden Özal tarafından yönetmekteydi. Bu durum siyasetler arasında huzursuzluk doğurdu. Hatta hükümet programını bile Özal'ın düzenlediği söylentileri vardı. Kimilerine göre hükümetin yönetim şekli parlamenter olmasına rağmen uygulamada yarı-başkanlık şeklinde yönetilmekteydi. 15 Ocak 1991'de yapılan ANAP kongresinde Akbulut'un yerine Mesut Yılmaz seçildi. Yılmaz daha etkin ve bağımsız biriydi (Akşit, 2007: 284-285; Karpaz, 2013:224). Yılmaz ANAP genel başkanı ve başbakan seçildikten sonra muhalefetin isteğiyle 1991'de seçimlere gidildi. Tahmin edildiği gibi seçimden koalisyon çıktı. Bu koalisyon 1970'lerin koalisyonundan farklıydı. Demirel'in başkanlığında Doğru yol partisi ile Erdal İnönü'nün lideri olduğu sosyal demokratlar arasında koalisyon kuruldu.(Ahmad, 1999:239)

Bu dönemde Özal'ın en önemli ilgi alanı ekonomiydi. Türkiye toplumu ekonomik krizler yaşamış, piyasalar durgunluk geçirmişti. Türk ekonomisi "ithalat" yönelikti. Özal bu duruma son verdi. Türk ekonomisini "ihracata" yöneltti. Ekonomi sahasında tam bir serbestlik sağladı. Siyasi ve politik alanlarda Batıya bağlanmaktan ziyade daha çok Batı ile Doğu arasında köprü görevi sağladı. Önceki dönemlerle kıyaslandığında aktif bir dış politika izledi (Ataman, 2003:51). Özal dönemi ilkler dönemi değildi. Kimsenin cesaret edemediği şeyleri yaptı. 1980 öncesi "yoksullar ülkesi" olarak bilinen Türkiye bu dönemde ekonomi alanında piyasa ekonomisine geçerek rekabetçi bir dönüşüm sağladı. Sadece ülke içinde değil aynı zamanda da dünya politikasında da ağırlıklı konumlarda bulundu (İzmirli, Gökbunar, & Özer, 2014:245). Özal ülke içi ekonomide özelleştirme yoluna gitti. Bu anlamda bazı devlet işletmelerini özelleştirdi. Özelleştirdikleri kurumlara aynı zamanda devlet desteği sağladı. Özal böyle bir politika izleyerek üretimi arttırmayı düşündü. Bunu neticesinde hem ucuz hem de kaliteli mallar üretilecekti. Bir yanda ülke içinde yollar, barajlar, altyapı ve ulaştırma alanlarında çalıştı. Diğer yanda da dış piyasa arayışına girdi. "Hükümet dış piyasa araştırmalarında fiilen özel sektörün ortağı haline geldi ve diplomasi yeni bir ticaret alanı oldu. İşadamlarından oluşan gruplar Başbakan Özal'ın resmi ziyaretlerinin bir parçası olarak dünyayı dolaştılar."(Ahmad, 1999: 242). Özal'ın yaptığı bu devrim niteliğindeki yeniliklerle Türkiye yeni bir çağın kapısını aralamıştır.

SONUÇ

Türk siyasi tarihinde 1980 darbesi çıkmazlara yol açmıştır. Askeri vesayet altında sivil alanın işleyen bütün yapısı bir anda işlenemez duruma gelmiştir. Ordu darbenin gerçekleşme koşullarını kendi elleriyle yaratmış, meşru bir dayanak yaratarak bunu gerçekleştirmeye çalışmıştır. 1980 öncesi ve kısmen sonrası ülkenin içinde bulunduğu siyasi istikrarsızlıktan halk bunamış, kısa süreliğine olsa bir umut olarak darbecilerin istikrarı yeniden getirme düşüncesiyle destekler görünmüştür. Fakat askeri yönetimin hükümette uzun süreli kalmasına razı olmamıştır. Bunu üzerine 1983 seçimlerinde yönetim sivilere devredilmiştir. 1983 seçimleriyle yönetime Özal'ın genel başkanı olduğu ANAP geçmiştir. Özal ile birlikte Türkiye siyasi, kurumsal ve ekonomi alanında radikal değişiklikler yaşamıştır. Bu dönemde ülke içe kapanık durumdan kurtularak aktif bir rol alarak dünya sahnesi çıkmıştır. Bu dönemin ilk belirleyici yönü ekonomi olmuştur. Ülke ithalat politikasını benimseyerek dış piyasada rekabet eder duruma gelmiştir. Dış siyasette pasif konum devri son buldu. Dış gelişmeleri takip eden ve ona göre politikalar üreten bir döneme geçilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Ahmad, F. (1999). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
2. Akşin, S. (2007). *Kısa Türkiye Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
3. Ataman, M. (2003). Özalist Dış Politika: Aktif ve Rasyonel Bir Anlayış. *Bilgi Dergisi*, (1), 49-64.
4. Ertunç, A. C. (2013). *Cumhuriyetin Tarihi*. İstanbul: Pınar Yayınları.
5. Karpaz, K. H. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012*. İstanbul: Timaş Yayınları.
6. İzmirli, R., Gökbunar, R., & Özer, B. (2014). Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*,(42), 254-256.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

7. Uluç, A.V. (2014). Liberal-Muhafazakâr Siyaset ve Turgut Özal'ın siyasi Düşüncesi. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 12(23), 107-140.

8.<http://www.1haber.com/guncel/12-eylul-darbesi-1980-ihtilali-nedir-neden-yapildibilancosusunuarigazete-mansetleri.html> (07.02.2019 tarihinde erişildi).



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(21)

Dr. Öğr. Üyesi Ali Osman ABDURREZZAK⁷³

SIMILAR and DIFFERENT ASPECTS OF THE HEALING MOTIF DETERMINED IN THE TURKISH EPICS and THE FINNISH NATIONAL EPIC IN THE CONTEXT OF FOLK MEDICINE
HALK HEKİMLİĞİ BAĞLAMINDA TÜRK DESTANLARI ve FİN MİLLİ DESTANINDA TESPİT EDİLEN SAĞALTMA MOTİFİNİN BENZER ve FARKLI YÖNLERİ⁷⁴

ABSTRACT

Magic / magic motifs within the scope of frost changing, disguise / shape change, improvement, revival, such as motifs can be counted. Other motifs can be used for both good and bad purposes, except for healing and resurrection. In particular, the improvement of the motif of rehabilitation (folk reproduction) also shows the historical basis of natural healing. The resurrection motif is the manifestation of creation myth. In other words, it can be thought of that the human being receives a box and provides the order in the middle world with a favor provided by God. It is tried to use plants in the studied epics, but it is not beneficial for herbal treatment alone. In the context of folk medicine, it can be mentioned that there are practices regarding treatment and the practices of Central Asian shaman cult by using nature.

Here we will try to identify similar and different mythological elements by comparing the mythological Turkish epics with the epic of Kalevala: Finnish epic, the healing pattern used for the resurrection of the hero who died along with magic / magic, magical herbs or magical words. We will also see the folk medicine motif, also known as right-handing, in the motif of death.

Keywords: Magic/sorcery motif, Turkish epics, Kalevala, mythological, suppression.

ÖZ

Büyü/Sihir motifleri kapsamında don değiştirme, kılık/şekil değiştirme, iyileştirme, diriltme gibi motifleri sayabiliriz. İyileştirme ve diriltme haricindeki diğer motifler hem iyi hem de kötü amaç için kullanılabilir. Özellikle iyileştirme (sağaltma) motifinin halk hekimliği hakkında da bilgi vermesi doğal yollarla iyileştirmenin tarihsel temelini göstermektedir. Diriltme motifi ise yaratılış mitinin insandaki tezahürüdür. Diğer bir deyişle, insanın kut alması, tanrının sağladığı bir lütuf ile orta âlemdeki düzeni sağlaması olarak düşünülebilir. İncelenen destanlarda bitkilerden yararlanılmaya çalışılsa da tek başına bitkisel tedavi fayda sağlamamaktadır. Halk hekimliği bağlamında doğadan yararlanılmak suretiyle tedavi ve Orta Asya şaman kültürüne ait uygulamaların varlığından söz edilebilir.

Biz burada sihir/büyü, büyülü otlar ya da büyülü sözler ile iyileştirme durumunu yanında ölen kahramanın dirilmesini için kullanılan sağaltma (iyileştirme) motifini mitolojik döneme ait Türk destanları ile Fin destanı: Kalevalayı karşılaştırarak benzer ve farklı mitolojik öğeleri tespit etmeye çalışacağız. Sağaltma olarak da bilinen halk hekimliği motifini ölüp-dirilme motifi içerisinde de göreceğiz.

Anahtar Kelimeler: Büyü/sihir motifi, Türk destanları, Kalevala, mitolojik, sağaltma.

⁷³ Kastamonu Üniversitesi; Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilgiler Bölümü; Kastamonu/TÜRKİYE; E-posta: ali-37@hotmail.com

⁷⁴ Bu çalışma 7-8 Aralık 2018 tarihlerinde Kemer/Antalya'da düzenlenen II. Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresinde Türkçe olarak sunulan bildirinin geliştirilmiş ve İngilizceye çevrilerek makale formatına getirilmiş halidir.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

1. INTRODUCTION

W. Wilson (1987, p.82-84) praised the Kalevala epic is the cultural awakening and national identity, the country's movement towards independence, the development of folklore, and Lönnrot's devoted advocates and Lönnrot's contribution, who can serve as models for us all. Wilson pointed out that, Finland has gained value among the civilized nations of the world thanks to Kalevala.

Moreover, Tahir Alangu (1983, p.125) who said that “in the young national states of the Baltic region and above all in Finland, strong movements in the field of folklore emerged from the need to make the existing folk culture the basis of the national culture that has yet to be established and created” emphasized the existence of the elements of folklore such as Finnish School, Folklore Fellows and its existence in organizations that have an impact on the formation of national identity that pioneered its dissemination. Kaarle Krohn, who is a director and editor of the Folklore Fellows, chairman of the Finnish Academy of Sciences, has led the Finnish School by researching a group of animal fables with the universally known Finnish method (Kiefer, 1947, p. 17).

As an example of societies that decide to be more people than individuals, the Finnish people who want to have sovereignty can be shown. The main nationalism among the Finns and the development of independent movements of independence is the result of the folklore studies of the Finnish intellectuals by compiling the Finnish folk culture in the direction indicated by Herder (Çobanoğlu, 2002, p.112). Therefore it can be said that the reason of “the mythology of Finland has been more carefully preserved than the mythologies of all the other Altaic races” is the desire of the people without national identity and the promotion of folklore studies (Müller, 1882, p.132-133).

In addition to this, it is seen that language unity is gained along with identity unity. “On the level of language, the epic rejuvenated and standardized the Finnish language, and enriched it with new and archaic vocabulary and expressions” (Mulokozi, 1992, p.74).

Language is an important tool that shows the independence of a nation. Language, which is the only element that can complete national unity in the process of gaining identity, ensures that societies can become nations throughout the ages. It acts as a bridge in the context of culture, art, politics, economy and social environment. The conflict between the old and the new is again found in the language of the solution. For this reason, it is common for the Kalevala epic to be written as old and new Kalevala and to be affected by the new thematic and structurally.

When the influence of Christianity began to manifest itself in Finland by Russia, the Orthodox influence came from Russia and the Catholic influence came from Sweden's beliefs about local culture and attempts to suppress the religious system. Especially the hard attitude of the Catholic Church can be said to have almost eliminated traditional beliefs and ceremonies in the western part of Finland. The places such as the Karalia region remained almost unharmed until the 18th century. Lönnrot's Kalevala songs were chosen to compile the Karelia region. Muzzoluni (1992, p.72) who stated “Sandwiched between two big powers, Sweden in the west and Russia in the east, Finland was for many centuries a pawn in the imperial rivalry of the two powers but owing to its geography, Finland was relatively insulated from alien influences until about A.D. 100” explained that due to political and cultural pressures, Kalevala began to develop quietly. The movements of nationalism and romanticism, which had an impact in all of Europe, emerged in the early 19th century.

It can be said that there is a tradition and a commitment to culture on the basis of the romanticism felt in the Kalevala saga. In the age of romanticism in the 19th century, emphasis was placed on the importance of Finnish culture. Kalevala began to emerge at such a time and revealed the romantic and mythic past of the Finnish people. It is the method of romance that the person can reveal his / her emotions and thoughts, and that the people who make up the society will have a regular life by social improvement. Romanticism, which believes that having independent thinking and spirit is one of the most important steps towards national identity, began to influence other European countries with the changes in the political, intellectual and sociological context after the French Revolution. The Kalevala fulfilled the expectations of a nationalistic educated class for a work which would raise Finnish culture to the level of that of Sweden and Russia. The



Kalevala became the object of a cult around which a mythology of its own began to be spun. Hannes Sihvo's study of Karelianism, which was a devotion to Karelia which originated in the late 19th century, specifies the following basic myths taken seriously by Lönnrot himself and already outlined in the previous century by H. G. Porthan (Vento 1992, p.83).

Çobanoğlu's statement about Kalevala epic "this epic is far from the limits of being an epic saga in the way of giving a Finnish sense of the nation to the Finns and the source of Finnish writing language, music, history and the flag of independence of the Finnish nationalists will be a holy text for them." is remarkable in terms of showing the resurrection of the nation (2002, p.113).

It takes place in opposite views about whether Kalevala's saga is a natural or an artificial saga. Sepetçioğlu (1998, p.81) said that this epic on the Kalevala epic was more of an epic than an epic. However, the fact that Elias Lönnrot gave a direction to the flow of the epic during the collection, compilation and ranking caused this epic to be included in the artificial saga section. This discourse shows a contradiction to the expression of Kalevala and Togan as the national epic of Kalevala.

Togan (2011, p.32-33) has made it clear that "Lönnrot did not write the epic of Kalevala alone, but brought together the scattered pieces in order to strengthen the unity and solidarity with the will of gaining national identity. While most of the Turkish epics couldn't be compiled by the national folk poet and disappeared, it was stated that Lönnrot who undertook the task of bringing together the individual pieces of Kalevala, Homer and Firdevsi were the people who acted for their nations". Yıldırım in pursuance of "the culture maintains national identities by creating the beauty of diversity" underlines the Finnish people also gained the national identity with Kalevala and provided the revival of their own culture (1998, p.81).

Köprülü (2011, p.67) stated that a society has a low level and that it has to live in the shadow of other nations, and that it is one of the factors that make up the national epic. He states that by forming the elements that feed the oral culture among the people, it constitutes the beginning in the realization of the different transfers, and that the content of these transfers has taken place around a hero and that it will be compiled by a folk poet and lead to the social awakening by creating the epic with the national spirit. H.Nihal Atsız (2011, p.56) also states that the epics can be subjected to some changes while passing from generation to generation, and that they will be considered as the product of the period when the surface changes from the oral culture to writing and the changes will take place.

"In Finland, Finns were for several centuries under the rule and cultural domination of the Swedes, and as Wilson justly observes, It was against this background of Swedification of Finnish culture that the stirrings of Finnish national consciousness first began to appear. By the end of the eighteenth century, educated Finns spoke Swedish while the Finnish language was spoken only by peasants. We can now better understand why it is that certain small countries suffering from poor self-images vis-a-vis other nations, for example, relatively small countries like Finland, Hungary, and Ireland, have been particularly active in collecting and studying folk" (Dundes 2006, p.12/14).

The two most important works of Lönnrot are the ancient Kalevala (1835-1836) known as the Karalia or Kalevala poems of the ancient people of the Finnish people, and in 1849 it was known as the new Kalevala. The English translations of the world-famous poems are now made in 1889, 1907, 1963, 1988, 1989. Turkish translation was made by Lale Obuz and Muammer Obuz for the first time. The first translation of Kalevala from Turkish to Turkish was translated from the twentieth century in 1940 and it is stated that translation and additions in the effort of loyalty to the Finnish text were carefully avoided. Since the Turkish language is a rich language, it is not possible to give the meaning of the translations that we want to make, and some of the secondary subjects which do not affect the essence of the text are made in temporary and small savings (Lönnrot 1965, s.VI).

In this study, the examples of epics of Altay, Tıva, Kyrgyz, Kazakh and Hakas Turks and the epic of Kalevala, which has an important role in the Finnish people to have national identity, will be compared in terms of folk medicine.



2. Similarities In The Healing Motif

The belief that the cult of life is dominant or that the cult of the living or non-living being k can benefit or harm people; as a consequence of this belief, the existence of summons, damage-related visits, offerings, sacrifices and similar applications c is in question (Ocak, 2000, p.113). As it is seen, the necessity of gaining holiness as a result of a belief that it will bring benefit or harm to the living or non-living being are the conditions that should be for the cult belief system. In order to eliminate a physical or psychological disorder, the application of beliefs about nature to human beings emerges. Nature, ancestors, mountains, stones, celestial gods, caves, caverns cults have been believed to be a result of the perception of the human being acquired by the holiness. According to shamanism, shamans use spirits to diagnose and treat the disease. Evil spirits in the universe is believed to be the cause of the disease. However, it is tried to use plants in the studied epics, but it is not beneficial for herbal treatment alone. In the context of folk medicine, it can be mentioned that there are applications of magic by means of nature and practices of Central Asian shamanism.

Elias Lönnrot's being a doctor and his doctoral dissertation on "The Magic Treatment of Finns" also points to the signs of folk medicine in Finnish culture (Alho et. al, 1997, p.110). It is worth noting that it is a common practice in Turkish epics. All improvement activities take into account the body and body. Lönnrot claimed that many diseases were psychosomatic from creation.

After this brief information, it will be tried to determine how similar and different aspects are determined in terms of folk medicine with examples from two different culture epics and how treatment by magic and magic is realized.

As is also understood from the verses "The ancient Väinämöinen /Thus begins his incantations,/Thus begins his magic singing,/Of the origin of evil; /Every word in perfect order,/Makes no effort to remember,/Sings the origin of iron,/That a bolt he well may fashion,/Thus prepare a lock for surety,/For the wounds the axe has given,/That the hatchet has torn open./But the stream flows like a brooklet,/Bushing like a maddened torrent, /Stains the herbs upon the meadows,/Scarcely is a bit of verdure /That the blood-stream does not cover /As it flows and rushes onward/From the knee of the magician, / From the veins of Väinämöinen./Now the wise and ancient minstrel/ Gathers lichens from the sandstone,/Picks them from the trunks of birches /Gathers moss within the marshes, /Pulls the grasses from the meadows,/Thus to stop the crimson streamlet./Thus to close the wounds laid open; /But his work is unsuccessful,/And the crimson stream flows onward." (Crawford 1910, p.103). It can be said that in the shamanistic practice of medicine, the belief that the evil spirits are bestowed with good spirits is the stabbing of the ax to the leg because of Hiisi.

Väinämöinen, thus encouraged,/Quickly rises in bis snow-sledge,/Asking no one for assistance,/Straightway hastens to the cottage, /Takes a seat within the dwelling./ Come two maids with silver pitchers,/Bringing also golden goblets; /Dip they up a very little,/But the very smallest measure /Of the blood of the magician, /From the wounds of Väinämöinen /From the fire-place calls the old man, /Thus the gray-beard asks the minstrel: /"Tell me who thou art of heroes, / Who of all the great magicians? /Lo! thy blood fills seven sea-boats,/Eight of largest birchen vessels, / Flowing from some hero's veinlets, / From the wounds of some magician./Other matters I would ask thee; /Sing the cause of this thy trouble,/Sing to me the source of metals, / Sing the origin of iron,/ How at first it was created (Crawford 1910, p.106).

In the scope of the benefits and damages that iron provides to human beings, iron has been emphasized on the fact that iron is a tool for combat and war. Väinämöinen, who couldn't find a solution for his wound by himself, of course, healed the wound as a result of his encounter with an elderly man.

"Straightway hastens to the cottage, Takes a seat within the dwelling. Come two maids with silver pitchers, Bringing also golden goblets; Dip they up a very little, But the very smallest measure Of the blood of the magician, From the wounds of Wainamoinen. From the fire-place calls the old man, Thus the gray-beard asks the minstrel: " Tell me who thou art of heroes, Who of all the great magicians ? Lo ! thy blood fills seven sea-boats, Eight of largest birchen vessels, Flowing from some hero's veinlets, From the wounds of some magician. Other matters I would ask thee; Sing the cause of this thy trouble, Sing to me the source of metals, Sing the origin of iron, How at first it was created." (Crawford 1910, p.106) In these verses, Väinämöinen's knowledge is measured with the long and explanatory answer to the question.



The statements that “Here I bring the balm of healing,/ Wonderful the salve I bring thee: / It will join the broken granite, /Make the fragments grow together, /Heal the fissures in the mountains, And restore the injured birch-tree. / “With his tongue the old man tested, / Tested thus the magic balsam, / Found the remedy effective, / Found the balm had magic virtues; / Then anointed he the minstrel, / Touched the wounds of Wainamoinen, / Touched them with his magic balsam, / With the balm of many virtues'; / Speaking words of ancient wisdom” are the old man with enchanted words before the blood to stop flowing, and then the powerful medicines that show the treatment of the wound (Crawford 1910, p.121).

In Manas's saga, it is seen that Kankey recovered Manas's wound and Manas recovered with the black drug and red scar on the wound and Manas recovered (Naskali, 1995, p.200; Yıldız, 1995, p.813; Gülensoy, 2002, p.283). It is seen that Seytek wraps the Kül-Çoro in oil and after seven days the bones boil together (Yıldız, 1995, p.901–902; Naskali, 1995, p.259).

Diseases that are treated in both medical and magic (magically) manner and in a way that are treated with magic are among the methods of treatment of folk medicine (Boratav 2000, p.76). With this classification, the type and manner of treatment can be more easily understood. When we look at the types of treatment that are categorized, it is seen that Väinämöinen is a wise type of old man with an ax, and he treats it with both medical and magical words. The only way to get rid of helplessness is to believe in the belief of the god of heaven and to pray to him by the verses “Answers thus old Väinämöinen, Grateful for the invitation: “Never do I court strange tables, Though the food be rare and toothsome; one's own country is the dearest, one's own table is the sweetest, one's own home, the most attractive. Grant, kind Ukko, God above me, Thou Creator, full of mercy, Grant that I again may visit My beloved home and country” (Crawford 1910, p.93).

In addition to healing with magic, enchanted words, healing herbs and waters, it is often repeated to pray and thank the god of heaven Ukko. The coming of evil with the prayer of Louhi, the woman of Pohjola in Ukko, again shows that Väinämöinen's prayers to the Ukko to get rid of the evils, and the people of Kaleva return to peace, God is with the good people.

In the Alday-Buucu epic, it is seen that information about herbal medicine is given to the hero by his horse (Ergun and Aça 2004, p.221). After the same epic, it is seen that Han-Buuday was poisoned with poisonous milk, and the two brothers were healed (Ergun and Aça 2004, p.232). Healing herbs and parts of the body are seen to be combined (Ergun and Aça 2004 p.267 ile268). In addition to healing with herbs, it is also used for sudden solutions in case of unusual situation. Bora-Sheeley disguised as a man made her breasts noticeable by temporarily rubbing medicinal herbs in a remedy bag with the advice she received from her horse in order to keep wrestling with men.

“It would seem, at least among the Laplanders, Finns, Eskimo, and Red Indians, that the first stage of Shamanism was a very horrible witchcraft, practised chiefly by women, in which attempts were made to conciliate the evil spirits; the means employed embracing everything which could revolt and startle barbarous men” (Leland 1891, p.12). It can be said that Lemminkäinen's mother's healing was an example of Shamanism.

The statements as "Little bee, my honey-birdling, Fly away in one direction, Ely across the seven oceans, In the eighth, a magic island, Where the honey is enchanted, To the distant Turi-castles, To the chambers of Palwoinen; There the honey is effective, There, the wonder-working balsam, This may heal the wounded hero; Bring me of this magic ointment, That I may anoint his eyelids, May restore his injured senses" shows that the magic medication that the bee brings from Tapiola and the holy river shows that Lemminkäinen didn't heal and gave the upper world medicines are remedy (Crawford 1910, p.215).

The fact that the old woman who picked up the juniper, white oak in the saga of Boktu-Kiris, Bora-Sheeley belonging to Tıva Turks, poured water into the cauldron day and night, bathing the girl with her water day by day and healing with her after three days takes part (Ergun and Aça, 2004, p.306 -307). Two shamans who are named Çöptüğ Kuu and Baştan Kuu were informed because they were killed and since Han Hülük was killed his soul and made sick by Demir Möğe in the Tıva epic where healing with the help of the shaman was seen. (Ergun and Aça 2005, p.170). In the legend of Alday Buucu, Han-Buuday released the herbs of the old woman's sons with herbs and released them (Ergun and Aça 2004, pp.267-268).



Boktu Kiris before taking the name the eyes of raven are placed in the eyes of his mother (Ergun and Aça 2004, p.319). In Altai Malçı Mergen epic, Malçı who broke the feet of the brown rat gnawing Mergen's broken feet with a needle in the tooth, plucked his ears, he heals the reeds in the reeds and heals them from the green beautiful grasses of the reeds and is six times and ten times better than the old ones (Dilek 2002, pp.230–231). In the K zy ke epic, which belongs to the other Altay Turks, where the healing of the sacred water of the ground gold is seen, Karatı Kağan wants to kill the K zy key cannot succeed thanks to the woodpecker, and without knowing the poisonous flesh itself heal with the holy water of ground and ground gold (Dilek, 2002, pp.354-355).

The death of Lemminkäinen is expressed in the following verses: “These the words that Ahti uses: “Dire misfortune will befall me, /Some sad fate will overtake me, /When blood oozes from those bristles.”/“Since alas ! the blood is flowing From the brush of Lemminkainen, /Bed drops oozing from the bristles” (Crawford 1910, pp.164/202).

Lemminkäinen's blood dripping from the brush to be the harbinger of the bad event and the death of Lemminkäinen indicating that the situation can be evaluated within the motif of the notification.

In the 15th Runo, Lemmihakainen's mother joins her son's tracks after finding them in the river. It is explained in detail the provision of the sherbet necessary for the son to speak and to be fully raised with the sherbet in the sky which is the place of the god. However, since the motifs of death and resurrection and complementary information are complemented by two motifs, they are dealt with in two motifs.

In the Alpamiş epic of the Kazakh Turks, Khan said the fact that the daughter of Khan's daughter had identified himself as a mad and that the only thing that could save Alpamiş from the dungeon could be his horse, and that the horse was sick at the age of three when he sucked his mother and saved the horse by spitting for 3 days in order to save the horse from the King's hand gives information about the breath of people with qualifications gives information about the ability of saliva to improve ( ç nc  2006, p.105).

It is seen that in the Altın Ariş epic, the Alp Khan Girl can be resurrected by the water of life known as immortality water and the fire can be burned by the life water (Özkan 1997, pp.309/319). Huu Iney, Piçen Ariş and İcen Ariş were killed by the Altın Ariş, Ak Boz and six-year-old boy from the pocket of his acik drive out of the magic water is seen to rise again and put the water in the pocket of the Altın Ariş takes a day is needed. This water revives the dead person. No one will find this water after Huu Iney (Özkan 1997, p.93).

As a result, David J. Hufford (2007, p.75) who states that sorcery is a tradition of folk medicine, emphasizes that magic / sorcery practices will be included under the title of folk medicine, because the intertwining of having the power of folk medicine and the magic of being show complementary. It can also be said that using some materials in the resurrection motif and enlivening the way of enlightenment by the way of magic has created the esoteric structure of folk medicine. It can be said that today's modernization is the basis of positive sciences and it is a dynamic field which is used as alternative medicine.

3. Differences In The Healing Motif

The Finnish has a very important place in Finnish culture. The Finnish bath, which is frequently used by the Finnish people, has been the subject of the Kalevala saga. The Kalevala epic was performed in activities in daily life. “Epic poems were sung on fishing expeditions, during free moments spent in the forest saunas, or at religious village festivals” (Siikala 2000: 269), We can understand the importance of the sauna for the Finnish people from the statements such as in building a sauna before a Finnish man builds his house ”and opening his eyes in the sauna. In Finnish folklore, the importance of sauna is indicated. (Lönnrot 1965, p.IX).

In the study called “Motif-İndeks of Folk Literature” in the group of auxiliary insects beside the auxiliary birds. B481.3. The helper bee motif is seen in the 15th Episode of the Kalevala epic, and this motif is not seen in Turkish epics. The function of the bee is in B510 under the head of “Healing by Animal” in the Motif-Index of Folk Literature. After Lemminkäinen's mother learned that her son had been killed and under the water, the fact that her son to be gathered together after gathering pieces of his body from the land of the black land, and the bee brought him from heaven for resurrection through the nectar of immortality shows that Lemminkäinen's mother was a healer.



The preparation of the sauna for the birth of Marjatta shows that the saunas are used for cleaning as well as the places used for health. The sauna is a remedy to get rid of diseases as it is understood from the verses “Vainämöinen heats the bath-rooms, Heats the blocks of healing-sandstone With the magic wood of Northland, Gathered by the sacred river” (Crawford 1910, p.415); In the autumn the malt was sweetened in a malt sauna and spirits were brewed. (Kaivola-Bregenhøj, 2002, p.303). While bathing in the sauna or “braking linen”, it also takes its place among the folk memories of bad spirits. (Klemettinen 2002, p.141). The Devil also meets human beings at crossroads, in the sauna and in the church. In terms of the supernatural, all these places are significant; for example, many magic rites are conducted at crossroads (WolfKnuts 2002, p.154).

4. Conclusion

In this study where the epics of two different cultures are compared in terms of folk medicine, firstly, the process of Kalevala's existence, the importance of language to become a nation, the role of epics in the formation of national unity were tried to be put forward. In addition to this, in the center of this study, the popularization motifs were compared in two different culture geographies.

Folk medicine is carried out by the person (s) who is respected in the society and believed to have healing power to recover health. It is seen that healing is done by using the spell, unlike the ones who only heal the herb using the herb. It is understood that the healing of the epics that reflect the mythological period, healing and healing of herbs through the magic path. Although the resurrection is different from the improvement, the applications seen in the epics are the same. To get rid of the disease, the healing process for the recovery of the wounds are done for the recovery of the dead. Medicinal herbs, water or sacred objects used for healing or resurrection are meaningful with magic and magic. In other words, anyone cannot achieve the same result by using herb, water, objects believed to be healing. He must have the power of magic. Among the roles of women in the epic of the Kalevala and the Turkish epics are the mother, the lover, the spouse, the enemy. With these features, it is also seen that the woman is also a healer. In the Kalevala saga, the mother's being a healer shows the presence of female shamans. “This role, which is attributed to the shaman who is believed to be a healing force in a community, ultimately puts the healing power of his during and after “trans” into an identity of magic-based healer” (Kaplan 2010, p.40).

It is observed that folk medicine was carried out with medicinal herbs. Magic words can also be included in the right-hand operation. It is also possible to raise the dead by using herbs. Magic warfare instruments such as Arrow, Bow, Sword is also the nearest item as the hero's horse. The fact that the hero cannot be killed outside his own weapon indicates that the instruments have a soul and that the concept of the external soul is hidden outside the hero's own body. In terms of motifs, similarities are more than differences because of a general motif characteristic in the epic structure. It was determined that there were differences in terms of drink culture, cleanliness culture and religion. These differences stem from the nature of the socio-cultural and religious structure.

It was determined by comparing the samples taken from the Turkish World epics with Kalevala. For such a study, which is the subject of a very large research, similar and different aspects that have been achieved around folk medicine have been revealed. In this study, it was aimed to show that comparative studies, especially based on different cultures, are important for all areas of Turcology.

KAYNAKÇA

1. Alangu, T. (1983). Türkiye Folkloru El Kitabı. İstanbul: Adam Yayınları.
2. Alho, O., Hawkins, H., Vallisaari, P. (1997). *Finland a cultural encyclopedia*. Helsinki. Finnish Literature Society.
3. Atsız, H. N. (2011). *Türk Destanını Sınıflandırma Tecrübesi*. S. Sakaoğlu, A. Duymaz (Ed.). İslamiyet Öncesi Türk Destanları (6.bs.) (s.52-55). İstanbul: Ötüken Yayınları.
4. Boratav, P. N. (2000). *Halk Edebiyatı Dersleri*, M. Sabri Koz (Ed.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.



5. Lönnrot, Elias (1910). *The Kalevala The Epic Poem Of Finland Into English* (Translated By Crawford, J.Martin). Cıncınnatı The Robert Clarke Company.
6. Çobanoğlu, Ö. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş* (2.bs.).Ankara: Akçağ Yayınları.
7. Dilek, İ. (2002). *Altay Destanları I*. Ankara: TDK Yayınları.
8. Dundes, A. (1985). Nationalistic Inferiority Complexes and the Fabrication of Fakelore: A Reconsideration of Ossian, the Kinder- und Hausmärchen, the Kalevala, and Paul Bunyan *Journal of Folklore Research*, Vol. 22, No. 1, pp. 5-18, Indiana University Press.
9. Ergun, M; Aça, M. (2004). *Tıva Destanı I*. Ankara: TDK Yayınları.
10. Ergun, M; Aça, M. (2005). *Tıva Destanı II*. Ankara: TDK Yayınları.
11. Gülensoy, T. (2002). *Manas Destanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
12. Hufford J. D. (2007). Halk Hekimleri M. Sever (Çev.). *Millî Folklor*, 19 (73), s. 73-80. Kaivola Annikki -Bregenhøj Sexual Riddles The Test of the Listener, A.Siikala (Ed.). *Myths and Mentality* (s.301-317). Helsinki: SKS.
13. Kaplan, M. (2010). *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın*. Ankara: Ankara Üni. Yayınları.
14. Kiefer, E. E. (1947). *Albert Wesselski And Recent Folktale Theories*. Indiana University Publication.
15. Klemettinen, P. (2002). *Many Faces of Evil*. A. Siikala (Ed.). *Myths and Mentality* (s.130–147). Helsinki: SKS.
16. Köprülü, M. F. (2011). *Millî Türk Destanı*. S. Sakaoğlu, A. Duymaz (Ed.). İslamiyet Öncesi Türk Destanları (6.bs.) (s. 13–17). İstanbul: Ötüken Yay.
17. Köprülü, M. F. (2011). *Türk Edebiyatı Tarihi* (8.bs.).Ankara: Ötüken Yayınları.
18. Leland, C. G. (1891). *Gypsy Sorcery And Fortune Telling Illustrated By Incantations, Specimens Of Medical Magic, Anecdotes, Tales by Late President of the Gypsy-Lore Society* London: T. Fisher Unwin
19. Lönnrot, E. (1965). *Kalevala-Fin Destanı (Runo 1–25)*. Obuz, L; Obuz, M. (Çev.). Ankara: Balkanoğlu Matbaacılık.
20. Mulokozi, M.M. (1992). Kalevala and Africa, *Nordic Journal of African Studies* 1(2): 71–80.
21. Müller, F, M. (1882). *Introduction To The Science of Religion*. Oxford: Longmans Green, And Co.
22. Mulokozi M. M. (1992). *Kalevala And Africa*. *Nordic Journal Of African Studies* 1 (2), 71–80.
23. Naskali, E.G. (1999). *Altay Destanı-Maaday Kara*. İstanbul: YKY.
24. Ocak, Y. (2000). *Alevi ve Bektaşi İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*. İstanbul: Uçuşim Yayınları.
25. Özkan, F. (1997). *Altın Arığ Destanı*. Ankara: Biliğ Yayınları.
26. Sepetçioğlu, M. N. (1998). *Karşılaştırmalı Türk Destanları*. İstanbul: İrfan Yayınevi.
27. Siikala, A. L. (2000). *Body, Performance, and Agency in Kalevala Rune-Singing*. *Oral Tradition*, 15 (2), 255–278.
28. Togan, Z. V. (2011). *Türk Destanının Tasnifi*. S. Sakaoğlu, A. Duymaz (Ed.). İslamiyet Öncesi Türk Destanları (6.bs.) (s. 31–34). İstanbul: Ötüken Yay.
29. Üçüncü, K. (2006). *Kazak Türklerinin Kahramanlık Destanı - Alpamış*. İstanbul: Töre Yayın Grubu.
30. Vento, U. (1992). *The Role of the Kalevala in Finnish Culture and Politics*. *Nordic Journal of African Studies* 1 (2), 82–93.
31. Yıldırım, D. (1998). *Türk Bitiği*. Ankara: Akçağ Yayınları.
32. Yıldız, N. (1995). *Manas Destanı (W. Radloff) ve Kırgız Kültürü ile İlgili Tespit ve Tahliller*. Ankara: TDK Yayınları.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

33. Wilson, W. A. (1987). *Partial Repentance Of A Critic: The Kalevala, Politics And The United States*. A. Jabbour ve J. Hardin (Ed.). Folklife Annual (s. 81-91). Washington: A Publication Of The American Folklife Center At The Library Of Congress.
34. Wolf-Knuts, U. (2002). *Two Discourses about the Devil*. A.Siikala (Ed.). Myths and Mentality (s.148–170). Helsinki: SKS.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(22)

Şafak VAROL*

II. MEŞRUTİYET DÖNEMİ BASININDA PARLAMENTER SİSTEMİN YERİ ÜZERİNE GENEL BİR DEĞERLENDİRME

II. GENERAL EVALUATION ON THE PLACE OF THE PARLIAMENTARY SYSTEM IN THE PRESS RELEASE

ÖZ

Tarih ve kamu yönetimi alanlarının en önemli konularından birini siyasi sistemler oluşturur. Bunlardan biri de şüphesiz modern devlet yönetimi ve demokrasiyle bağdaşır yapısıyla parlamenter sistemdir. Parlamenter yani meclis sisteminin Türk siyasi hayatında ortaya çıkışı ve gelişim süreci fiili olarak çok gerilere gitse de günümüzün anladığı ve algıladığı biçimiyle 19.yüzyılın ikinci yarısındadır. Osmanlı devletinin siyasi, askeri ve iktisadi buhranlarla mücadele ettiği bir dönemde gerek iç gerekse dış sebeplerle ortaya çıkan parlamento ve parlamenter sistemin günümüzdeki uygulamaları, fonksiyonu ve gelişimi her dönem önemli bir ilgi ve araştırma konusu olmuştur.

Zira parlamenter sistemin varlığı demokratik ve çağdaş sistemin korunması anlamını taşımaktadır. Nitekim II. Meşrutiyet Dönemi Parlamentarizmi, söz edilen demokratik esasların Türk Siyaseti adına ilk nüvelerini göstermesi bakımından önem arz etmekte ve Türkiye Cumhuriyetinin demokratik parlamentarizm sürecinde başlangıç olmak özelliğini taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Parlamenter sistem, Anayasa, Seçim, Demokrasi.

ABSTRACT

Political systems constitute one of the most prominent aspects of the fields of history and public management. One of these is definitely modern state government and parliamentary system with its nature compatible with democracy. Although the evolution and development of parliamentary, in other words assembly, system dates back further behind, its today's understanding and perception appeared in the second half of the 19th century. Developing because of both domestic and external reasons occurring in a period during which Ottoman Empire was in struggle with political, military and economic crisis, current practices, function and development of parliament and parliamentary system has always been a significant interest and research subject.

Likewise, the existence of parliamentary system has the meaning for prevention of democratic and modern system. Thus, Second Constitutional Era Parliamentarism is important in terms of showing the first core of the mentioned democratic principles for Turkish Politics and has the characteristics of elementariness in the period of Turkish Republic democratic parliamentarism.

Keywords: Parliamentary system, the Constitution, Elections, Democracy.

*Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı; Ankara/TÜRKİYE; E-Posta: safak.varol91@gmail.com



GİRİŞ

Monarşi esaslı yönetim sistemlerinin etkisini yitirip parlamenter sistemlere dönüşme süreci Avrupa da Osmanlı Devletinden çok daha önceleri başlamıştır. İngiltere’de 1214 Magna Carta sözleşmesiyle başlayan dönüşüm altı yüz yıllık süreç içerisinde katlanarak gelmiş ve en son şekline XIX. yüzyıl başlarında bürünmüştür. Bu dönüşüm kıta Avrupası’nda yer alan Fransa’da, ihtilalle birlikte kendini göstermiştir. Ancak siyasi olayların rejim üstünde etkili olması sebebiyle daha meşakkatli şekilde gerçekleşmiştir. Türk Siyasal Hayatında ki Anayasal gelişmelerin başlangıç noktasını ise Osmanlı Devleti’nin XIX. Yüzyıl içerisinde modernleşme maksadıyla yapmış olduğu faaliyetler içerisinde aramak mümkündür. Bu anlamda XIX. Yüzyıl’da ortaya çıkan anayasal faaliyetler ve etkileriyle oluşturulmaya çalışılan demokratik kurumlar geç kalınmış bir siyasal modernizeme yetişme çabası olarak görülmektedir. Yüzyıl’ın başından sonuna kadar bu yönde gayret gösterilmiş ve gelişen olaylar dizisi beraberinde siyasal rejimin zamanla farklılaşmasını doğurmuştur.

Osmanlı Devletinin mutlak monarşiden meşrutî monarşiye gitme sürecinde ön ayak olan yegane amil şüphesiz basındır. Özellikle 1860 yılından sonra basın hayatında özel teşebbüsün artmasıyla aydın-gazeteci nesil tarafından devletin içinde bulunduğu vaziyet eleştirilen yaklaşımla ele alınmaya başlanmıştır. Bu anlamda Osmanlı’da basın faaliyetlerinin ortaya çıkması yüzyıl’ın ilk çeyreğine denk geldiği görüle de bahsedildiği gibi özellikle 1860 sonrası edinilen amacın meşrutî monarşinin kabul edilmesinin sosyolojik temelini oluşturduğu söylenebilir.

I. Meşrutiyet’e giden süreçte ön plana çıkarak parlamenter usulün ülkenin birçok sorununa çözüm getireceğini düşünerek fikir beyan eden bazı önde gelen gazeteciler göze çarpmaktadır. Bunlar arasında yer alan Şinasi’nin yazılarında toplumu bilinçlendirmeyi ve halkın yönetimde etki sahibi olmasını savunduğu görülürken; Ali Suavi’nin, büyük bir Meşveret Meclisi’nin toplanarak ülke sıkıntılarının burada gündeme getirilerek belirlenmesi gerektiğini beyan ettiği görülmektedir.⁷⁵ Bunun yanı sıra Namık Kemal ise meşveret usulü kadar basının da ülke idaresinde faydalı olduğunu düşünmektedir. Zira ona göre denetim ve kontrol ancak bu yolla sağlanabilir.⁷⁶

Basının XIX. yüzyıl içerisinde etkinlik kazanıp parlamentarizm fikirlerinin aydın-gazeteciler tarafından savunulmasının yanında yüzyıl içerisinde idari anlamda yapılan yenilikler de Osmanlı Parlamentarizminin temelini oluşturmuştur. Tanzimat Dönemi boyunca önemini koruyacak olan uzmanlık meclislerinin ve sürekli meclislerin kurulması bu dönemde başlangıç göstermektedir. Zira Tanzimat Fermanının ilan edilmesinden bir yıl önce 24 Mart 1838 tarihinde zamanının yasama erki görevini üstlenecek olan Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye ve hükümet başkanına danışma birimi olması düşünülen Dar-ı Şura-yı Bab-ı Ali vücuda getirilmiştir.⁷⁷ Bu iki yeni idari organın ve ilerleyen süreçte türevleri olarak ortaya çıkan farklı birimlerin Osmanlı Parlamentarizmine katkısı, özellikle yasama ve yargı eklerinin bu süreçte ayrıştırılması şeklindedir. Bununla beraber bağlı kurulan uzmanlık meclisleri de meclis sistemi uygulamasının bir nevi hazırlayıcısı ve ufak çaplı sistematik örgütlenmesi biçiminde görülmektedir.

Osmanlı Parlamentarizminin taşradaki temelini ise şüphesiz Tanzimat Döneminde mali sebeplerle yerel idarelere görevlendirilen Muhassıl adlı memurların başkanlığında ve Talimat-ı Seniyye⁷⁸ ile kurulan meclisler oluşturmuştur. Vergilerin düzenli toplanması maksadıyla oluşturulan Muhassıllık uygulaması Meclis-i Vala’da alınan bir karar gereği 1842 yılında kaldırılmışsa da meclis uygulamasına son verilmemiştir. Bu meclislerin yerini öncelikle Eyalet ve Sancak Meclisleri almış daha sonra ise sırasıyla çıkarılan 1849 Yönetmeliği, 1864 Vilayet Nizamnamesi, 1871 İdare-i Umumiye-i Vilayet Nizamnamesi ile düzenlemelere gidilerek hem yerel yönetimlerin idaresinde gelişim gösterilmiş hem de Osmanlı Parlamentarizmine temel oluşturulmuştur.

⁷⁵ Topuz, H. (2018). II.Mahmut’tan Holdinglere Türk Basın Tarihi. İstanbul: Remzi Kitabevi, 41

⁷⁶ Girgin, A.(2009). Yerel Basın. İzmir: DER Yayınları, 52

⁷⁷ Sancaktar, F. M. (2009). II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyete Milli Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 31

⁷⁸Ortaylı, İ.(1982). “Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahalli İdare Alanındaki Gelişmeler”. İdare Hukuku ve İlimler Dergisi. 3(1-3), 141



XIX. yüzyıl'ın fikri dönüşümü ve idari yapılanmasının getirdiği meşrutiyet yönetiminin uygulamaları ve toplumda ki algısı, gazetelerinde ideolojik yansıtımla sütunlarda yer almıştır. Bu bakımdan modern parlamenter sistem uygulamalarının görülüp, günümüz Türk Siyasetinin temelini teşkil eden bu dönemin ilk zamanlarının basında ki haber ve makaleler üzerinden ortaya koyulması önemli görülmektedir.

1.) II. Meşrutiyet Dönemi Basınında Kanun-ı Esasi'nin Yürürlüğünün (Merisinin) ve Parlamenter İdarenin Karşılığı

I. Meşrutiyet'in, 1877/1878 Osmanlı-Rus Harbinin öne sürülerek II. Abdülhamit tarafından sonlandırılmasıyla Osmanlı Devleti, meşruti monarşiden yeniden mutlak monarşi idaresine girmiş, bu durumdan en çok etkilenenler arasında şüphesiz basın da yer almıştır. Bu doğrultuda, 23 Temmuz 1908 tarihinde ilan edilen II. Meşrutiyet'in yayın özgürlüğüne kavuşan basın için olağan üstü hissiyat yarattığı kesindir. Nitekim siyasal sistemin değişimi basının odak noktasını teşkil etmekle beraber, bu dönemde Osmanlı Gazetelerinin genel olarak parlamenter yönetime olan bakış açısının olumlu olduğu dikkat çekmektedir. 28 Temmuzda İkdam Gazetesinde geçen "Artık şimdi meclis-i mebusanın açılmasına mütalik muamelata intizardan başka bir şey kalmadı. İstikbalimizden, gösterilen samimiyetten emin olmadığımızı işkal edecek bir sebep yoktur. Müsterihiz. Ayam iyid-i zaman sa-i ve amel takib eder. Çalışmak ise huzur-ı kalb ile istirahat fikir ile olur. Çalışalım efkar-ı ahaliye parlamento usulü kuvved esasiyle neticeden ferağ olmayalım"⁷⁹ ifadeleri söz edilen duruma açık kanıt olmakla birlikte parlamenter sistemin tebaaya anlatılması için çaba sarf edilmesi gerektiği noktasında fikir sunmaktadır.

Otuz yıl aradan sonra tekrarda parlamenter idarenin uygulanmaya başlanacak olmasıyla görülen, toplumun tepkisi ve Avrupa Devletlerinin düşüncelerini yansıtan haberler dönemin gazetelerine uzunca bir süre konu olmuştur. Genç, yaşlı, kadın ve erkek ayrımı olmadan bütün halk Anayasanın yeniden tesisine sevinçle yaklaşmıştır. Meşrutiyet'in ilanı günü Tanin Gazetesinde yer alan "Kanun-ı Esasinin ilanı münasebetiyle bey oğlu geçleri tarafından temmuzun yirmi yedinci Pazar günü için sultaniye çayırında bir tertip olunduğu ve Kanun Esasinin muhafazasına ait bazı nutuklar irad olunacağını ve buna iştirak etmek isteyenlerin köprüde ikbal kütüphanesine ve Beşiktaş iskelesinde pastacı vasilin dükkanına müracaat eylemeleri matbuamıza varid olan bir mektupta bildiriliyor"⁸⁰ haberi basının, toplumda var olan sevinç hissini desteklediğini ve farklı kitlelere yaymaya çalıştığını göstermesi bakımından önemlidir. Bunun yanı sıra "Dün birçok Müslüman muhedderat balası tuğra-yı garra-yı hümayun ile dikili, hürriyet, müsavat, adalet, uhuvvet kelimat muazzesi ile mezin elvah latife-i seniye-i iffetlerine talik ederek arabalar ile sokaklardan geçmişlerdir. Yaşasın muhedderat!" şeklindeki Osmanlı kadını konu alan haber ve "Mekteb-i Harbiye-i şakirdanı tarafından istikbal olarak padişahı yad edilmekle beraber "Yaşasın millet, yaşasın hürriyet" nidaları izhar olunmuştur. Beyoğlu kumandanı Faik Paşa hazretleri dahi nümayişçiler meyânında bulunmakta idi. Bu suretle teşkil edilen heyet geç vakte kadar meserretini izhar etmiştir"⁸¹ haberi parlamenter idarenin basın ve toplum nazarında bulduğu karşılığı göstermektedir.

II. Meşrutiyet basınının meşruti idare ile ilgili üzerinde durduğu bir diğer önemli konu Avrupalı Devletlerin tutumları açısından dır. Bu doğrultuda 24 Temmuz'da Sofya ve Atina'dan gelen telgraflarda, tüm Avrupa'nın Osmanlı'da ki yeni sistemden memnuniyet duydukları beyan edilirken, ülkede ki Rum vatandaşlarında hayırları için çalışılacağına inanıldığı yazılmıştır.⁸² Nitekim çok geçmeden Avrupalı devletler de sefaretleri vasıtasıyla tebriklerini göstermekte vakit kaybetmemişlerdir. Buna mukabil bakıldığı zaman Avrupa Devletlerin Osmanlıda ki meşruti yönetimden beklentilerinin gayrimüslim unsurunda yaşadığı Makedonya bölgesinin huzura erdireceği yönünde olduğu dikkat çekmektedir. İngiltere Hariciye Nazırı Sör Edvar Garey'in Avam Kamarasında yapmış olduğu konuşmanın bu anlamda önemli olmasının yanında,⁸³ Londra'da bulunan bir Osmanlı diplomatın İngiliz bir basın mensubuna dile getirmiş olduğu beyanatında

⁷⁹ Umum ve Matbuat.(28 Temmuz 1908).İkdam, s.1

⁸⁰ (24 Temmuz 1908). Tanin, s.4

⁸¹ Mekteb-i Harbiye Önünde. (29 Temmuz 1908). İkdam, s.3

⁸² Kanun-ı Esasinin İlanı.(27 Temmuz 1908). İkdam, s.4.

⁸³ Kanun-ı Esasi "İngiltere Avam Kamarası".(31 Temmuz 1908). Sabah, s.2-3



geçen “Devlet-i Ali Makedonya’nın cebren alınmasına müsaade etmeyecektir. Vatanını seven her Osmanlı Makedonya’nın, Devlet-i Aliye’nin Avrupa’daki mevkiini muhafaza için en son istihkam olduğunu bilerek ona göre müdafaa edecektir. Balkanda bize hemcevad olan hükümet-i seçireninde bizi rahat bırakacakları tabidir”⁸⁴ şeklindeki ifadeler de dikkate değerdir.

2.) Basında II. Meşrutiyet’in ilk Mebusan Seçimi ve Parlamenter Seçim Sistemi

II. Meşrutiyet’in ilk seçimleri basından anlaşıldığı üzere belirsizlikler altında yapılmıştır. Bu durumun il göstergesi ise 5 Ağustos 1908’de Tanin Gazetesinde yer verilen “*Meclis-i Mebusan İntihabat-ı için taşralara çekilen telgrafnamede vaktin müsteclitine mebni Meclis idare azalarından münasiblerinin mebus sıfatıyla İstanbul’a gönderilmesi hakkında emir verildiğini duyduk böyle bir emir verilmeğe cesaret eden zat kendisini ne kadar müthiş bir mesuliyete attığını elbette anlar zan ederiz*”⁸⁵ şeklindeki haber olmuştur. Buna göre taşradan parlamentoya gelecek azaların seçilerek mi yahut tespit usulüyle mi belirleneceği şüphesinin ortaya çıktığı görülmektedir. Bununla beraber taşra seçimlerine olan güvensizlik bu kadarıyla kalmamış, gazeteci ve siyasetçi kimliğiyle bilinen Hüseyin Cahit’inde gündemine gelmiştir. Cahit özellikle I. Meşrutiyette bölgelere gönderilen talimatnameler üzerinden bir değerlendirme yaparak belgelerin her mahalle yönetiminde bulunmadığını dile getirmektedir. Ayrıca, bundan kaynaklı olarak kimi mahallelerde seçmen olabilmek için emlak sahipliği şart görülürken, kimilerinde ise anne ya da babanın konutunun yeterli bulunmasının emniyetsiz olduğundan söz etmektedir.⁸⁶

Parlamentoda yer alacak vekillerin ehil kişilerden oluşması gerektiği hususu da Cahid Bey’in dikkat çektiği bir konu olmuştur. Basiretsiz kimselerin parlamentoyu işgal etmesi halinde dönemin İran ve Rusya Parlamentoları örnek verilerek ya topa tutulacağı yahut ta azaların hapis edilebileceği uyarısında bulunmaktadır.⁸⁷

Bu dönem basınında görülen yegane çaba önde gelen yazarların fikirlerini beyan etmek yahut parlamenter sistemin gerekleri noktasında uygulamalarda ki muğlak konuları açıklama adına olmuştur. Bu anlamda seçimlerin çift dereceli olmasıyla ilgili kaleme alınan “*Meclisi Mebusan İntihabatı için Kanunumuz Esasi pek muğlak anlaşılmaz bir şey değildir. Azıcık bir sabır ve dikkat ile muhteviyatına pek kolayca akıl erdirilebiliyor. Böyle olduğu halde ihtiyar zahmet edipte kanun okumuş zatlara pek az tesadüf ediyoruz işin en içinde olmaları lazım gelenlerde bile bir terded var. Hele belediye intihabatıyla mebusan intihabatını karıştıranlar pek çok. Bizde İntihab iki derece üzerinedir yani hak intihaba malik olan zatlar birleşipte mebus intihab etmeyeceklerdir. Yapacakları şey mebusları intihab hakkına malik olan ikinci derece müntahibleri tefrikden ibaretdir. Daha doğrusu bunlar kendilerine bir vekil tayin edeceklerdir. Bu vekil muakilleri olan beş yüz kişi namına rey verecek asıl mebus bu vekillerin tayin resmiesiyle müntahib sanilerin verdikleri rey neticesinde tayin edecektir*”⁸⁸ haberi söz edilen bu duruma örnek teşkil etmektedir. Bir başka örnek ise vekil olabilme hakkına haiz olabilme ve adaylıklarını nasıl beyan edecekleri üzerinedir. Buna göre Anayasanın 11. Maddesinde belirtilen vergi verme şartında, aday başvurusunun yeterli olmayacağı düşüncesiyle değişiklik yapıldığı görülür. Ayrıca, hangi verginin adaylık koşulunu sağlayabileceği de Hüdavendigâr (Bursa) ve Selanik Vilayetlerinin talepleri sonucunda açıklanmıştır.⁸⁹

II. Meşrutiyet’in ilk seçimlerinin yapılması öngörüldüğü üzere merkez ve taşra için ayrı ayrı planlanmıştır. Merkezde umumi seçimlerin yapılabilmesi için öncelikle belediye idaresinin kurulması gerektiği fikrinden yola çıkarak, bu yönde çalışmalara başlanıldığı görülmektedir. İstanbul’un sınırlarını çizen belediye kanunu gereğince burası 20 daireye ayrılmış ve belediye seçimlerinde yapıldığı şekliyle umumi seçimlerde dairelerin etki ve kontrolünde gerçekleştirilmiştir.⁹⁰ Taşrada ise merkezden verilen talimat ile 4-5

⁸⁴ Mütalalar.(30 Temmuz 1908). Sabah, s.2

⁸⁵ İntihabat Nasıl Oluyor. (5 Ağustos 1908). Tanin, s.3.

⁸⁶ Cahit, H.(8 Ağustos 1908).İntihabat. Tanin, s.1.

⁸⁷ Cahit, H.(9 Ağustos 1908).İntihabat Suret-i İcrası Hakkında Tahkikat. Tanin, s.1.

⁸⁸ Cahit, H.(5 Eylül 1908).Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Belediye İntihabatı. Tanin, s.1.

⁸⁹ İntihab-ı Mebusan Hakkı. (11 Eylül 1908). Tanin, s.3.

⁹⁰ Cahit H.(10 Ağustos 1908).Belediye İntihabatı. Tanin, s.1



köyün meydana getirdiği geçici şubelerin kurulması istenmiş ve bununla beraber nahiyelere dikkat çekilerek nüfusun 500'ün üzerinde ve 250'nin altında olanların mebus seçme hakkına sahip olduklarının Meclis-i Vükelada karar altına alındığı bildirilmiştir.⁹¹

Genel olarak seçimler belirtilenler ışığında yapılırken Gayrimüslim tebaanın da parlamentoda temsil edilebilme adına ilgisi ön plana çıkmıştır. Seçimlerin başlamasından iki ay önce başkentin nüfusu oranında 10 mebus çıkarılabileceği ve bunlardan 2-3 'ünün Ermenilere ayrılması gerektiği belirtilmiş⁹² ayrıca Ermeniler de seçimlerle ilgili kendileri adına kontrol sağlayabilmek maksadıyla İntihap Komitesi oluşturmuşlardır.⁹³

II. Meşrutiyet Dönemi seçim uygulamaları günümüz uygulamalarıyla karşılaştırıldığında şüphesiz başlangıç seviyesindedir. Seçim esaslarının bağlı olunan mevzuatta açık hükümlerle ifade edilmemesi sebebiyle sağlıklı bir seçim süreci geçirilmediği basının bu yöndeki gayretinden anlaşılmaktadır. Ancak kısmi laik niteliğe sahip olduğu da seçmenlik ve mebus adaylığı konusunda ırk ve din ayrımı gözetilmemesi gerçekliğinden yola çıkılarak ulaşılan bir başka sonuçtur.

3.) II. Meşrutiyet Basınında Parlamenter Sistem Algısı

II. Meşrutiyet basınında muharrirlerin parlamenter usulün uygulanması ve işleyişin nasıl olması gerektiği konularında ki görüşleri, sistemin ne şekilde anlaşıldığının bilinmesi bakımından oldukça önemlidir. Bu açıdan ilk dikkat edilen husus Heyet-i Vükelanın seçimi aşamasında ortaya çıkmıştır. Hüseyin Cahit '*İdare-i Osmaniye cidden meşrutiyet esasını takip etmek, memleketimizde parlamento usul ve adeti tekrar etmek için nazar ehemmiyette tutulması ıslah edilmesi lazım gelen noktalardan biri heyet-i vükelanın intihabı keyfiyettir. Terakki ve İttihat cemiyetinin programı mevzu bahis ettiğimiz sırada izah eylediğimiz vecihle hükümet-i meşrutada reis-i vükela meclis-i mebusanda ekserini ihraz eden fırkadan intihab olunur*'⁹⁴ diyerek ele aldığı yazısında hükümet başkanı yani başbakanın vekil olmasının şart olduğu ve bunun anayasaya eklenmesini dile getirmektedir. Böylelikle Heyet-i Vükelanın keyfi seçiminin parlamenter işleyişe aykırılık gösterdiğini dile getirmiştir.

Hüseyin Cahit'in parlamenter sistem adına kaleme aldığı yazılar dönemin siyasal algısını kavrayabilmek adına oldukça muteber niteliktedir. Bu tespite bir başka örnek ise Heyet-i Vükelanın parlamentoya karşı sorumluluğu esasını gündeme getirmesi verilebilir. Bu bakımdan, '*Meşrutiyet usulünde meydan vükela var kuva-i icraate onlara tevdi edilir. Fakat bu icra memurları kendilerine tevdi emir eden millete ve binaaliyeh milletin vekilleri olan mebuslara karşı hesap vermek mecburiyetiyle mükelleftirler. Eğer. Kendilerini bu hesap vermek vazifesinden azade ad edersek idare-i meşrutiyet ortadan kalkmış keyfi ve istidad geri gelmiş demektir*'⁹⁵ ifadeleriyle sistemin en önemli niteliklerinden olan bir ilkenin daha kesinlikle uygulanması gerektiğini beyan etmiştir.

Dönemin önde gelen gazetecilerinden İsmail Hakkı Bey ise Hüseyin Cahit'ten farklı olarak Heyet-i Ayanın oluşumundan bahsetmektedir. Hakkı Bey bu konuda ki görüşünü '*Kanun-ı Esasinin 7. Maddesi mucibince Heyet-i Ayanın reis ve azası nihayet miktarı Heyet-i Mebusan azasının salisi miktarını tecavüz etmemek üzere doğrudan doğruya taraf-ı hazret padişahın nasb olunur. Zat-ı hazreti mülükanaanın nasb ayan hususundaki hakkı hümayunları pek aşıkâr olduğu halde bunun emri icrasında bir mertebe zafiyet görüleceği adni mülahaza ile müsteban olur*'⁹⁶ diyerek ortaya koymakla birlikte burada anayasanın 7. Maddesi gereği padişahın, vekillerin üçte birini geçmemek koşuluyla ayan atamasını gerçekleştirebileceği, ancak bunun anayasayı hükümsüz bırakabileceğini belirtmiştir.

Dönemin parlamentosundan, ülke sorunlarının çözümü ve mebusların gayreti noktasında, beklentinin son derece yüksek olduğu yine basının yer verdiği yayınlardan çıkarılmaktadır. Buna göre Biga Mebusu olarak seçilen Arif İsmet Bey'in 11 Kasım 1908'de sabah gazetesinde yer alan '*Millet bizden hidmet bekliyor vatan*

⁹¹ (27 Ağustos 1908). İkdâm, s.2

⁹² İntihabat.(15 Eylül 1908). İkdâm, s.2.

⁹³ İntihabat.(21 Eylül 1908). İkdâm, s.2.

⁹⁴ Cahit, H.(14 Eylül 1908). Bir Fikir. Tanin, s.1.

⁹⁵ Cahit, H.(3 Ocak 1909).Vükeladan İstizah. Tanin, s.1.

⁹⁶ Hakkı, İ.(26 Eylül 1908). Ayan Meselesi. İkdâm, s.1.



*himmət istiyor. Milletın halen istikbalen selamet ve saadetıne şeref ve haysiyetine tali şan ve şevkatıne hukuk mugasebe ve münehvebesıne istıdad ve muhafazasına ait hususatta nakıt canı bile eşarı hıçe sayacak bır zamandıyız. Bızı aşıa ve en ufak mevcudıyet maddıye ve maneıyamızı temın eden mıllettır. Muhterem arkadaşlarımız her bırıımız yalnızca bır lıvanın bır vılayetın değil otuz otuz beş mılyon Osmanlıdan mürekkeb bır mılletin üç yüz bu kadar mılyonluk bır cemaatin vekıllerıyız*⁹⁷ açıklamaları söz edılen beklentının olası sorumluluğunun vekıllerinde bilıncinde olmasını anlatmaya yöneliktır.

Sıyasetın önemli bır parçası olan muhalıf yapılanmaların parlamento içerisinde ki varlığı da II. Meşrutıyet Basınında ele alınan konular arasındadır. Ali Kemal Bey parlamentoda iktıdar karşısında yer alarak fikirlerini açıkça beyan edebilen bır muhalefetin önemini “ *Bütün hüküm ve nüfuz bır tarafın elinde olurda karşıda hıç maruz bulunmazsa şerait –i meşrut nasıl ifa edılır? Rahmet ihtılaf ne veci ile tecelli eder. O halde bır meclıs meşrutıyet şanı sınırlı bır derecede fırka-i sıyasiye-ye mazhardır*”⁹⁸ söylemiyle ortaya koymuş ve alınacak kararlarda doğruya ulaşmanın bu yolla mümkün olabileceğini, tekelden alınan kararların meşrutı yönetimeye uygun olmadığını vurgulamıştır.

SONUÇ

Osmanlı Devleti’nde sıyasal sistemin değişim ve gelişiminde basının rolü ciddi derecede önemlidir. I. Meşrutıyet’in ilanı sürecinde aydın gazeteci unsurun gayretiyle anayasal yönetim ilan edilmişken, bu durum II. Meşrutıyette de geçerli olmuş ayrı olarak ise sistemin günümüzde uygulanan birçok ilkesi tartışma konusu yapılmıştır. Osmanlı Basınıının parlamentarizm idaresine yaklaşımı olumlu olmakla birlikte, uygulama noktasında Avrupa Devletlerin örneklerine dikkat edilmiş ve dönem itibarıyla var olan eksiklere dikkat çekilmiştir.

Klasik parlamenter sistem ilkelerinin, dönemin meşrutıyet idaresi içinde olması gerektiğinin savunulduğu muharrirlerin kaleme aldığı yazılardan net olarak anlaşılmalıdır. Bunun yanı sıra, gerçek bır demokrasi birlikteliğinin bu dönemde söz konusu olmamasına rağmen meşrutıyet dönemi bütün olarak göze alındığında, gerek yapılan idari yenilikler gerekse anayasa değişiklikleri sonucunda demokratik parlamenter sisteme yönelik eğilimin olduğu göze çarpmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Girgin, A. (2009). *Yerel Basın*. İzmir: DER Yayınları.
2. Ortaylı, İ. (1982). "Osmanlı İmparatorluğunda İdari Modernleşme ve Mahalli İdare Alanındaki Gelişmeler". *İdare Hukuku ve İlimler Dergisi*, 137-148.
3. Sancaktar, F. M. (2009). *II. Meşrutıyet'ten Cumhuriyete Millı Hakimiyet Düşüncesinin Gelişimi Hüseyin Cahit Yalçın Örneği*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
4. Topuz, H. (2018). *II.Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Sürelı Yayınlar

(1908, Temmuz 24). *Tanin*, s. 4.

(1908, Ağustos 27). *İkdam*, s. 2.

Cahit, H. (1908, Ağustos 10). Belediye İntıhabatı. *Tanin*, s. 1.

Cahit, H. (1908, Eylül 14). Bir Fikir. *Tanin*, s. 1.

Cahit, H. (1908, Ağustos 8). İntıhabat. *Tanin*, s. 1.

Cahit, H. (1908, Ağustos 9). İntıhabat Sureti-İ İcrası Hakkında Tahkikat. *Tanin*, s. 1.

Cahit, H. (1908, Eylül 5). Meclis-i Mebusan ve Belediye İntıhabatı. *Tanin*, s. 1.

Cahit, H. (1909, Ocak 3). Vükeladan İstızah. *Tanin*, s. 1.

⁹⁷ İsmet, A.(11 Kasım 1908). Mebus Arkadaşlarıma. Sabah, s.1.

⁹⁸ Kemal, A.(26 Kasım 1908).Fırka-i Sıyasiler Meclis-i Mebusanımız. İkdam, s.1.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

- Hakkı, İ. (1908, Eylül 26). Ayan Meselesi. *İkdam*, s. 1.
İntihabat. (1908, Eylül 15). *İkdam*, s. 2.
İntihabat. (1908, Eylül 21). *İkdam*, s. 2.
İntihabat Nasıl Oluyor. (1908, Ağustos 5). *Tanin*, s. 3.
İntihab-ı Mebusan Hakkı. (1908, Eylül 11). *Tanin*, s. 3.
İsmet, A. (1908, Kasım 11). Mebus Arkadaşlarıma. *Sabah*, s. 1.
Kanun-ı Esasi "İngiltere Avam Kamarası". (1908, Temmuz 31). *Sabah*, s. 2-3.
Kanun-ı Esasinin İlanı. (1908, Temmuz 27). *İkdam*, s. 4.
Kemal, A. (26 Kasım 1908). Fırka-i Siyasiler Meclis-i Mebusanımız. *İkdam*, s.1.
Mekteb-i Harbiye Önünde. (29 Temmuz 1908). *İkdam*, s.3
Mütalalar. (1908, Temmuz 30). *Sabah*, s. 2-3.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(23)

Dr. Öğr. Üyesi M. Selman KOBANOĞLU⁹⁹

**ERZURUM ALT BÖLGESİNDE FAALİYET GÖSTEREN AİLE İŞLETMELERİNİN
KURUMSALLAŞMA DÜZEYLERİNİN BELİRLENMESİ: BİR UYGULAMA¹⁰⁰**

**DETERMINING THE LEVEL OF INSTITUTIONALIZATION OF FAMILY ENTERPRISES
OPERATING ERZURUM SUB-DISTRICT: AN APPLICATION**

ÖZ

Bu çalışma, TRA 1 bölgesinde faaliyet gösteren aile işletmelerinin kurumsallaşma düzeylerini açıklığa kavuşturmayı amaçlamaktadır. Araştırmanın kavramsal çerçevesinde aile işletmeleri, kurumsallaşma ve aile işletmelerinde kurumsallaşma kavramları açıklığa kavuşturulmuştur. Uygulama bölümünde, TRA 1 bölgesinde faaliyet gösteren 398 aile işletmesi üzerinde yapılan araştırmanın yöntem ve bulgularına yer verilmiştir.

Uygulamada anket tekniği ile veri toplanmış, elde edilen veriler istatistikî analizler aracılığı ile yorumlanmıştır. Bulgular incelendiğinde, TRA 1 bölgesinde faaliyet gösteren aile işletmelerinin orta düzeyde bir kurumsallaşmaya sahip oldukları görülmektedir. Sonuç bölümünde ise, aile işletmelerine öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile İşletmeleri, Kurumsallaşma, TRA 1.

JEL Kodları: M21, L200.

ABSTRACT

This study aims to clarify the institutionalization levels of family enterprises operating in the TRA 1 Region. Within the conceptual framework of the research, the concepts of family enterprises, institutionalization and institutionalization in family enterprises have been clarified. In the application section, methods and findings of the research on 398 family enterprises operating in the TRA 1 region are included.

In application, data were collected by questionnaire technique and obtained statistical tests were interpreted through analyzes. The results shows us, it can be seen that family enterprises operating in the TRA 1 region have moderate institutionalization. In conclusion section, some suggestions are given to family enterprises.

Keywords: Family Enterprises, Institutionalization, TRA 1 Region.

JEL Codes: M21, L200.

⁹⁹ Iğdır Üniversitesi; İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Iğdır/TÜRKİYE; E-posta: mehmet.kobanoglu@igdir.edu.tr

¹⁰⁰ Bu çalışma "Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma Düzeyi ile Stratejik Yönetim ve İnsan Kaynakları Uygulamaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Erzurum Alt Bölgesinde Bir Uygulama" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.



GİRİŞ ve ÇALIŞMANIN AMACI

Aile, insanlığın varadılışından günümüze kadar ilk siyasal toplum olarak varlığını sürdüren bir kurumdur. Ailenin aynı zamanda hem üretim hem de tüketim birimi olduğuna dikkati çeken İ.Doğan (2004: 151), bir köy evini ya da eski bir zanaatkar evini göz önüne getirdiğimizde, ailenin bir işletme görünümü yansıttığını açıkça görebileceğimizi söylemektedir. Gerçekten de, aile içinde yaşa ve cinsiyete göre bir işbölümü mevcuttur, bu işbölümü ekseninde evin reisi aynı zamanda hem baba hem de patron, çocuk ise hem oğul hem de çıraktır. Kendi içinde bu şekilde bir işletme görünümü veren aile, yalnızca kendi ihtiyaçları ekseninde değil, kendi ihtiyaçlarının yanında mevcut pazar için de üretim yaptığı takdirde bir işletmeye dönüşecektir.

Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin can damarını oluşturan aile işletmeleri, ancak geçen yüzyılın ikinci yarısından sonra akademisyenlerce çalışma konusu olarak ele alınmaya başlamıştır. Sürekli bir değişim ve gelişim içinde bulunan günümüz iş dünyası, aile işletmelerinin de bu değişime ayak uydurmak ve sürdürülebilir rekabet avantajlarını koruyabilmek için değişen piyasa şartlarına göre pozisyon almalarını gerekli kılmaktadır. Ancak sürekli değişimi takip ederek rasyonel kararlar almak zorunda olan bu işletmeler, çoğu zaman içlerinde barındırdıkları aile etkisi nedeniyle duygusal davranmaktadırlar.

Aile işletmeleri araştırmaları, diğer işletme araştırmaları ile kıyaslandığında önemli ölçüde farklılık arz ederler (Nordqvist vd., 2009: 294-308), bu araştırmalarda bir taraftan aile araştırması yapılırken diğer taraftan da o ailenin sahip olduğu ya da yönettiği işletme üzerindeki etkileri araştırılmaktadır. Aile işletmelerinin içlerinde bulundukları duygusal yapı nedeniyle, Carlock ve Ward (2001: 3)'ün ifadeleriyle, *"Bir aile işletmesinin hayatta kalmasını sağlamak, belki de yerküredeki en zor yönetim işidir."*

Aile işletmeleri; buldukları ülkenin ekonomik gelişim ve büyümesinin önemli bir kaynağını oluşturmakta, bir yandan, ürün, süreç ve hizmetlere kattıkları yenilikler sayesinde ülke refahına yol açmakta, ekonomik büyümeye de yakıt görevi üstlenmekte (Zahra vd., 2004; 363), ve girişimci teşebbüslerin güçlü bir şekilde teşvik edildiği batı pazar ekonomilerinde, ekonomik ve sosyal yaşamda önemli bir rol işgal etmektedirler (IFERA, 2003: 235; Ataay, 2006: 65).

Aile işletmeleri konusundaki ortak kanı, bu işletmelerin işletme yönetimi ile aile yönetimi arasında belirli bir denge oluşturmaları ve ailenin işletmeyle olan ilgisini daha sistematik bir yaklaşımla ele almaları gerektiği yönündedir. Bahsedilen sistematik yaklaşımın oluşturulabilmesi, bu işletmelerin hem işletme hem de aile içinde belirli kabul edilmiş kuralların varlığına ve bu kuralların tüm sistem unsurları tarafından uygulanmasına bağlıdır.

Bu çalışmanın amacı, Erzurum ve alt bölgesindeki aile işletmelerinin sürekli değişim gösteren çevre koşullarına ayak uydurabilecek düzeyde bir kurumsallaşmaya sahip olup olmadıklarının belirlenmesidir. Aile işletmelerinin yapılarından kaynaklanan yönetsel güçlüklerin ve dolayısı ile kurumsallaşamama nedenlerinin belirlenmesine yönelik akademik çalışmalar, bu işletmelere karşılaştıkları sorunlarla daha kolay nasıl başa çıkabilecekleri konusunda yol göstermeyi amaçlamaktadırlar.

Kavramsal Çerçeve

Aile işletmeleri; çoğunluk hissesi ve hisseler üzerindeki yasal kontrol hakkı bir ailenin elinde olan, aynı aile tarafından hem stratejik hem de operasyonel kararlar alınarak yönetilen, işletme yönetiminde ikinci kuşağın ya da iki kuşağın aynı anda bulunduğu işletmeler şeklinde tanımlanabilir.

Aslında aile işletmeleri diğer tüm işletmelerle ortak birçok yönü paylaşmakta, fakat iş ilişkileriyle aile ilişkilerinin iç içe geçmiş olması bu işletmelere kendilerine özgü birtakım benzersiz örgütsel özellikler kazandırmaktadır (Cater ve Schwab, 2008: 31). Yapılan araştırmalara göre aile işletmeleri, aile işletmesi olmayanlardan, strateji, yapı, sistem, süreç ve yönetim mekanizması gibi konularda farklılık göstermektedirler (Chua vd., 2009: 356).

Kurumsallıkla ilgili görüşler Thorstein Veblen'in (1857-1929) kurumsal iktisat teorisine dayanmaktadır. Bu anlayışa göre üretim, tüketim, bölüşüm gibi unsurları ekonomik yasalar değil toplumsal kurumlar belirler. Toplumbilimin amacı toplumsal kurumları incelemektir, çünkü kurumlar insanlar tarafından



oluşturuldukları halde insanlara göre daha nesnel bir gerçekliğe sahiptirler (Ekelund ve Hebert, 1990:449-483).

Sosyolojik anlamda "kurum", toplumda organize olmuş, yerleşmiş, kabul edilmiş, prosedürleri belli sosyal ilişkiler düzenini ve topluluğunu, köklü ve yaygın sosyal etkileşim sistemlerini ifade etmektedir. Örneğin; evlilik, sigorta, dil, para, masa adabı, işletme, tokalaşma birer kurum örneğidir (Hodgson, 2006: 2; Koçel, 2007: 274). Kurumsallaşma; istikrarsız, zayıf organize edilmiş ve yetersiz teknik faaliyetlerin yerine sosyal entegrasyonu sağlanmış istikrarlı ve düzenli kalıpların oluşturulması şeklinde tanımlanmakta (Selznick, 1996: 271), bir örgüt kurumsallaştıkça belli özelliklere sahip olma ve farklı yetenekler elde etme eğilimine girmektedir (Çakıcı ve Özer, 2007: 89).

Kurumsallaşma; bir işletmenin yürütmekte olduğu faaliyetlerini amaçlarına uygun bir örgüt yapısı oluşturmak suretiyle bireylerin varlığına bağıntılı olmadan sürdürebilmesini ve geliştirebilmesini sağlayabilecek, çevresel değişimlerin farkına vararak işletme yapısında bu değişimlere ayak uydurabilecek değişiklikleri oluşturabilecek, hakim hisse sahiplerinin ya da mensubu bulunduğu ailenin etkisinden çok reel piyasa hareketlerinin talepleri doğrultusunda hareket edebilecek, profesyonel yönetici ve danışmanlar aracılığıyla rasyonel bir anlayışı işletme içinde tesis edebilecek, işletme genelinde belli uzlaşma sağlanmış kuralların hüküm sürdüğü, hangi işin ne zaman kimler tarafından ve nasıl yapılacağı kesin olarak belirlendiği, işletmenin kendine özgü ayırt edici bir kimliğe sahip olduğu bir yapının var olması şeklinde tanımlanabilir. Ancak kurumsallaşmanın var olduğunu söyleyebilmek için belirlenen standartların işgörenler tarafından kabul edilip, tüm uygulamaların bu kurallara göre yerine getirilmesi gerekmektedir, aksi takdirde kullanılmayan kuralların var olması, bir işletmenin kurumsallaşmış olmasını sağlamamakta, aksine "görünürde kurumsallaşma" sorununu ortaya çıkarmaktadır.

Kurumsallaşmadan anlaşılması gereken, "sistem" haline gelebilmek, "sistemin parçalarının, rollerinin ve görevlerinin belirlenmiş olması ve sistemin kendi bütünlüğü içinde işlerliğe kavuşması" olmalıdır. Aile işletmeleri gibi oluşumlarda bu işlerliğin etkin kılınabilmesi için kurumsallaşmanın "işletmenin kurumsallaşması" ve "ailenin kurumsallaşması" şeklinde eş zamanlı ve iki boyutlu gerçekleşmesi gerekmektedir (Kırım, 2005a: 10; Fındıkçı, 2008: 84; Köse, 2010: 42; Karcıoğlu, 2010: 50; Kebeci, 2011: 99).

Literatürde, aile kültürünün işletme kültürünü etkilemesi (Erben, 2004: 354; Genç ve Deryal, 2006: 399), profesyonel yönetici ve danışman istihdam edilmemesi ve yüksek iş gücü devir oranı (Alayoğlu, 2003: 120; Genç ve Karcıoğlu, 2004: 27; Masatoğlu, 2006: 269; Göker ve Üçok, 2006: 54; Öner ve Turhan, 2010: 124; Dyer, 1989: 222; Büyükbese vd., 2004: 309), aile üyesi hissedarlar arası anlaşmazlıklar ve çıkar çatışmaları (Baraz, 2006: 127; Aykan 2008: 148; Ayrancı ve Semerciöz, 2010: 336; Alcaraz vd., 2009: 194; Chrisman vd., 2007: 1005; Güney, 2008: 190; Erdoğan, 2007: 120; Gersick ve Davis, 1997: 237; Adsan ve Gümüştekin, 2006: 180), iş başındaki hissedar kurucu neslin kontrolü tek elde tutmaya çalışması nedeniyle bir türlü sağlanamayan demokratik ve katılımcı bir yapı (Alayoğlu, 2003: 118; Gemlik, 2011: 20; Yazıcıoğlu ve Koç, 2009: 501; Özler vd., 2007: 449; Türkel ve Yaşa, 2006: 621), işletme kurucusunun işletmeyi kendi eseri olarak kabul etmesi ve aşırı merkezîyetçi bir yaklaşımla tüm kararları profesyonel yöneticilerden ve danışmanlardan bağımsız olarak verme eğiliminde bulunması (Güney, 2008: 276), aktif olarak çalışan bir yönetim kurulu eksikliği (Garih, 2009: 164; Günver, 2002: 84), girişimcilerin işletme dışı çevre koşullarını yeterince dikkate almaması (Karpuzoğlu, 2004a: 184; Güney, 2008: 293), örgütsel yedekleme ve yönetim devri planlaması eksikliği (Başer, 2010:25; Villalonga ve Amit, 2006: 385; Aronoff, 1998: 181; Chrisman vd., 2004: 27; Sharma, 1997: 11) ve kurumsallaşmaya inanmayan işgörenlerin pasif direnişi aile işletmelerinin kurumsallaşma süreci önündeki belli başlı engeller olarak değerlendirilmektedir.

Tasarım ve Yöntem

Araştırma, genel tarama yöntemiyle yapılmıştır. Genel tarama yöntemleri, geniş bir evrende, evren hakkında genel bir yargıya varmak amacıyla evrenin tümü ya da ondan oluşan bir grup üzerinde yapılan tarama şeklinde gerçekleştirilmektedir.

Araştırmada, TRA1 bölgesi Ticaret ve Sanayi Odalarına (TSO) kayıtlı işletmeler ana kütle olarak alınmış, ankete konu olabilecek; Erzurum ili için 2291 işletme, Erzincan ili için 1907 işletme ve Bayburt ili



için 793 işletme bulunmuştur. Söz konusu araştırma evreninden % 95’lik güvenilirlik sınırları içerisinde seçilecek örneklem büyüklüğü 357 olarak hesaplanmıştır. Bu doğrultuda, Erzurum için 164, Erzincan için 136, Bayburt için ise 57 işletme ile uygulama yapılması planlanmış, toplamda 650 adet soru formu kullanılmış, soru formlarının ancak 398’i uygulamada kullanılabilecek şekilde cevaplanmıştır.

Araştırmada Dursun (2007) tarafından geliştirilen *Aile işletmelerinin Muhtemel Sorunlarını Tespit Etme Anketi*’nden yararlanılmış, değerlendirme için SPSS paket programı kullanılmıştır. Kullanılan ölçeğin içsel tutarlılığına ilişkin Cronbach's Alpha güvenilirlik katsayısı 0,926 olarak hesaplanmıştır.

Literatür ışığında araştırmada test edilmek üzere aşağıdaki hipotez geliştirilmiştir:

H₁: TRA 1 bölgesinde yer alan aile işletmelerinin kurumsallaşma düzeyleri düşüktür.

Bulgular ve Tartışma

Araştırmaya ilişkin bulgu ve değerlendirmeler aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. İşletmelere İlişkin Veriler.

Üst yönetimde yer alan profesyonel yönetici sayısına göre dağılım			İşletmelerin yaşam süresine göre dağılım		
	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Yok	51	12,8	0-5 yıl	78	19,6
1 Profesyonel Yönetici	152	38,2	6-10 yıl	123	30,8
2 Profesyonel Yönetici	73	18,3	11- 20 yıl	130	32,8
3 Profesyonel Yönetici	122	30,7	21 yıl ve üzeri	67	16,8
Toplam	398	100	Toplam	398	100

Aktif ve çalışan bir Yönetim Kurulunun var olması durumuna göre dağılım			İşletmelerin yönetiminde yer alan kuşağa göre dağılım		
	Frekans	Yüzde		Frekans	Yüzde
Var	207	52	1. Kuşak	280	70,4
Yok	191	48	2. Kuşak	87	21,9
Toplam	398	100	3. Kuşak ve üzeri	31	7,7
			Toplam	398	100

Danışman desteği alma ihtiyacına göre dağılım		
	Frekans	Yüzde
Evet	90	22,6
Hayır	308	77,4
Toplam	398	100



Araştırmaya katılan aile işletmelerinin %12,8'inde aile üyesi olmayan üst düzey profesyonel yönetici bulunmamaktadır. Bünyesinde hiç profesyonel yönetici bulundurmayan işletmelerde, işletmeyle ilgili kararların aile üyesi kurucu girişimci tarafından alındığı kabul edildiğinde; bu işletmelerde profesyonel yönetici eksikliğini iş yapma olgusunun zayıf olduğu söylenebilir. Bu hali ile işletmelerin pazar paylarının küreselleşen rekabete açık bir hedef halinde olduğu kabul edilebilir. Aile işletmeleri, aileden pozisyona uygun olduğu düşünülen yönetici sağlanabildiği takdirde maliyet unsuru oluşturacağından dış kaynaklardan profesyonel yönetici sağlama yoluna gitmemektedirler.

İşletmelerin yarıdan fazlasının, yani %50,4'ünün 10 yıldan daha az bir süredir faaliyet göstermesi, işletmelerin süreklilik açısından çok da arzu edilmeyen bir durumda oldukları anlamına gelmektedir. 2001 yılındaki ekonomik krizin bu durum üzerinde etkilerinin var olduğu kabul edilse bile, yine de işletmelerin kurumsallaşma ve stratejik yönetim problemlerinin var olduğu çıkarılması yapılabilir.

Katılımcıların sadece %52,0'si işletmede aktif bir yönetim kurulunun var olduğunu belirtmektedir. Yönetim kurulunun gerçekten aktif olup olmadığı ve etkin olarak çalışıp çalışmadığı da göz önünde bulundurulur ise bu oran oldukça düşük kalmaktadır. Aktif bir yönetim kurulunun olmaması işletmeye ilişkin kararların daha çok kurucu girişimci tarafından alındığını, demokratik ve katılımcı bir yönetim anlayışının var olmadığını göstermektedir.

İşletmelerin yalnızca %7,7'si üçüncü kuşak tarafından yönetilmektedir. Yapılan araştırmalar ülkemizde üçüncü nesile devredilen işletme oranının %14,7 (Şanal, 2011: 81) ile %18 (Pricewaterhouse Coopers, 2011: 53) arasında olduğunu göstermektedir. TRAI bölgesi için bulunan oran diğer araştırma sonuçlarının bir hayli altında kalmaktadır. Bunun nedeninin, kurucu girişimcilerin uzun vadeli plan yapmaktan çok günlük işletme faaliyetlerine daha fazla zaman ayırmaları olduğu düşünülmektedir.

İşletmelerin %77,4'ü dışarıdan danışman desteğine ihtiyaç duymadıklarını belirtmektedirler. Yöneticilerin bu kanıda olmalarının sebepleri; artacağı düşünülen maliyetlere, işletme sırlarının dışarı sızma korkusuna (gizlilik), kurucunun "ben her şeyi bilirim" tavrına ve belli bir geçim düzeyine ulaşmış olan aile fertlerinin işin büyümesine karşı ilgisiz yaklaşımına yolunmaktadır.

Tablo 2. İşletmelerin Kurumsallaşma Düzeylerine İlişkin Ortalama.

N= 398	Ortalama (X)	Std. Sapma	Değerlendirme
Kurumsallaşma Düzeyi	3,4592	0,673	Orta Düzeyde 2,33 < 3,46 < 3,67

Tablo 2.'de görüldüğü gibi TRAI bölgesindeki işletmelerin kurumsallaşma düzeyi ortalaması $X=3,4592$ 'dir. Bu değer, 2,33 ile 3,67 arasına tekabül ettiğinden, bölgedeki işletmelerin kurumsallaşma düzeylerinin orta derecede olduğu söylenebilir. Bu durumda, H_1 hipotezi kısmen doğrulanmaktadır. Demirdöğen (2004)'de aynı bölgede yaptıkları çalışma sonucunda kurumsallaşma kriter ortalamalarının 2,60 ile 3,60 arasında olduğunu bulgulamışlar, kurumsallaşma kriterlerinin uygulanma düzeyinin yüksek olmadığını ifade etmişlerdir.

Bu konuda yapılan benzer araştırmalarda da kurucusu tarafından yönetilen aile işletmelerinde kurumsallaşmanın düşük düzeyde olduğuna dair sonuçlar ortaya konmuştur (Akdoğan, 2000: 32; Gümüştakin, 2005: 85). Buna ek olarak, çevresel belirsizliğin de kurumsallaşma düzeyleri üzerinde etkili olduğu kabul edilebilir. Alpay vd. (2008: 446) araştırmalarında, çevresel belirsizliğin kurumsallaşma düzeyleri üzerinde etkili olduğunu bulgulamaktadırlar. Yazarlara göre dinamik ve rekabetçi bir çevre, işletmelerin kurumsallaşma çabalarını artırıcı bir etki sağlamaktadır. Bölgede faaliyet gösteren işletmelerin dışa kapalı bir profil çizmelerinin, bu işletmelerin kurumsallaşma düzeylerinin düşük olmasına neden olduğu söylenebilir.

SONUÇ, ÖNERİLER ve KISITLAR

Aile işletmeleri yerleşik buldukları bölgedeki çevresel koşullardan etkilenen ve çevrelerini etkileyen örgütlerdir. Ülke ekonomileri içindeki işletmelerin büyük bir çoğunluğunu oluşturmaları da ülke ekonomisi



açısından ne denli önem taşıdıklarını ortaya koymaktadır. Makro ekonomik politikaları üreten ve yöneten erk açısından bakıldığında, aile işletmelerinin kendine özgü sorunlarının ve bu sorunlara yönelik muhtemel çözümlerin mutlaka dikkate alınması gerektiği açıktır. Özellikle son yıllarda aile işletmelerini konu alan bilimsel araştırmaların artış göstermesi bu bakımdan önemlidir.

Aile işletmelerinin kurumsallaşabilmesi ancak; içlerinde barındırdıkları aile etkisini düşük seviyelerde tutmaları, önceden belirlenmiş kurallara bağlı işletme içi süreçleri yazılı bir hale getirip uygulayabilmeleri, çevresel değişimleri takip edebilecek bir örgüt yapısı oluşturmaları ve profesyonelleşebilmeleri ile ilgilidir. Bu şekilde kurumsallaşan yapılar pazar koşullarına daha çabuk uyum sağlayabilecek, üzerlerindeki zaman baskısına ve içerdikleri kırılmalığa daha fazla direnç göstererek uzun yıllar hayatta kalabileceklerdir.

Araştırma bulguları göz önüne alındığında, aile işletmelerine aşağıdaki öneriler sunulabilir.

- Kurumsallaşma süreci, insan odaklı bir yaklaşım gerektirmektedir. Kurumsallaşmanın gerçekleşmesi, işletme yönetici ve çalışanlarının ortak bir dil oluşturmaları ve şeffaf bir yönetim anlayışı geliştirmelerine bağlıdır. Kurumsallaşma yolunda çaba gösteren işletmeler bu faktörleri dikkate almalıdırlar.

- Yönetim kurullarının önemini bilmesi ve bu kurulların mutlaka etkin bir biçimde çalıştırılması gerekmektedir. İşletmelerin temel politika ve hedeflerinin belirlenmesinde etkin olabilecek bir yönetim kurulu oluşturulmalıdır.

- Bölge işletmelerinde danışman kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.

- Aile işletmeleri kurucu girişimcinin etkisinden çıkabildikleri ölçüde kurumsallaşabilmektedirler, bu nedenle profesyonel yöneticilerin istihdam edilmesi önemlidir. İşletmelerin uzun vadede var olabilmeleri, işletme kültürünü içselleştirebilmiş, değişime adapte olabilecek uygulamaları geliştirebilen nitelikli yöneticilerle mümkündür.

- İşletmede aktif olarak yer alacak aile üyelerinin eğilimleri belirlenmeli, eğitimleri tamamlanmalı, diğer işletmelerde bilgi, deneyim ve görgü kazanmaları sağlanmalıdır.

- Aile aile gibi ele alınırken, işletme de işletme gibi ele alınmalıdır. Ailenin sınırlarının nerede bittiği ve işletme sınırlarının nerede başladığı belirgin olmalıdır.

- Ticaret odaları ve bölge üniversiteleri tarafından, aile işletmelerinin danışmanlık hizmeti alabileceği kurumlar oluşturulmalıdır.

İleride bu konuda, TRA 1 illerinde faaliyet gösteren işletmelerin kurumsallaşma düzeylerinin, stratejik yönetim ve insan kaynakları yönetimi uygulamalarının bu işletmelerin performanslarına sağladığı katkıların ele alındığı çalışmalar yapılabilir. Bu tür bir çalışma, ilgili yazına değerli katkılarda bulunmanın yanında bölge işletmelerine de, faaliyetlerini ne şekilde yürütmeleri gerektiği konusunda ışık tutacaktır.

Bu araştırma TRA1 bölgesi illeri ile sınırlı olduğundan elde edilen bulgular ancak bölge illerini temsil etmekte, bir genelleme yapmaya olanak sağlamamaktadır. Bu nedenle, gelecekte ülke geneline yayılan bir örneklem ile yapılacak araştırmalar ilgili yazına değerli katkılarda bulunacaktır.

KAYNAKÇA

1. Adsan, E. ve Gümüştekin, G.E. (2006). "Halka Açık İşletmelerde Aile Anayasası ve Aile Meclisi Uygulamalarına Yönelik Bir Araştırma". Tamer Koçel (Ed.). 2.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı (ss. 178-190). İstanbul Kültür Üniversitesi 2006.
2. Alayoğlu, N. (2003). **Aile Şirketlerinde Yönetim ve Kurumsallaşma**. Müsiad Yayınları, İstanbul.
3. Alcaraz J.A., Kelly L., Nelly R.T.R. ve Gómez S.M. (2009). "A Family-Based Competitive Advantage: Handling Key Success Family Factors in Mexican Family Businesses". *Cuadernos de Administracion*, 22 (39), 191-212.
4. Alpay, G., Bodur, M., Yılmaz, C., Çetinkaya, S. ve Arıkan, L. (2008). "Performance Implications of Institutionalization Process in Family-Owned Businesses: Evidence from An Emerging Economy". *Journal of World Business*, 43(4), 435-448.
5. Aronoff, C.E. (1998). "Megatrends in Family Business". *Family Business Review*, 11 (3), 181-186.



6. Ataay, A. (2006). Aile Şirketlerinde Başkacılık ve Koruma: Vekalet Maliyetleri. (Ed.)T. Koçel. 2.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı (s. 64-71). İstanbul Kültür Üniversitesi 2006.
7. Aykan, E. (2008). Aile İşletmelerinin Çatışma Nedenleri ve Çatışma Yönetimi Stratejileri: Kayseri İlinde Bir Uygulama. (Ed.)T. Koçel (Ed.). 3.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı (s. 137-150). İstanbul Kültür Üniversitesi 2008.
8. Ayrancı, E. ve Semerciöz, F. (2010). " "Aile-Güç, Deneyim, Kültür" Ölçeği ve Aile İşletmelerinde Aile Etkisi ile Tepe Yöneticilerin Aile Üyesi Olan Yöneticilere Yönelik Bakışı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma". *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(2), 335-358.
9. Baraz, B. (2006). "Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma Ölçütleri". (Ed.)T. Koçel. 2.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı (ss. 120-129). İstanbul Kültür Üniversitesi 2006.
10. Başer, G.G. (2010). Aile İşletmelerinin Süreklilik Sorunsalı: Batı Akdenizli Aile İşletmeleri Üzerine Nitel Bir Araştırma, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Antalya.
11. Büyükbese, T., Bakan, İ. ve Güven, M. (2004). Aile İşletmelerinde Profesyonel Yöneticiliğin Önemi. (Ed.)T. Koçel. *1.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı* (2. bs.) (s. 307-313). İstanbul Kültür Üniversitesi 2004.
12. Carlock, R.S. ve Ward, J.L. (2001). **Strategic Planning for the Family Business: Parallel Planning to Unify the Family and Business**, [Elektronik Sürüm]. Palgrave, New York.
13. Cater, J. ve Schwab, A. (2008). "Turnaround Strategies in Established Small Family Firms". *Family Business Review*, 21(1), 31-50.
14. Chrisman, J.J., Chua, J.H. ve Sharma, P. (2004). "Important Attributes of Successors in Family Businesses: An Exploratory Study". *Family Business Review*, 11(1), 19-34.
15. Chrisman, J.J., Chua, J.H., Kellermanns, F.W. ve Chang, E.P.C. (2007). "Are Family Managers Agents or Stewards? An Exploratory Study in Privately Held Family Firms". *Journal of Business Research*, 2007(60), 1030-1038.
16. Chua, J.H., Chrisman, J.J. ve Bergiel, E.B. (2009). "An Agency Theoretic Analysis of the Professionalized Family Firm". *Entrepreneurship Theory and Practice*, 33(2), 355-372.
17. Çakıcı, A. ve Özer, B.Ş. (2007). "Mersin'de Faaliyet Gösteren Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Kurumsallaşma Göstergeleri Açısından İncelenmesi". *Balikesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(18), 87-110.
18. Demirdöğen, O. (2004). **Küçük İşletme Yönetimi ve Stratejik Planlama**. Erzurum.
19. Doğan, İ. (2004). **Sosyoloji: Kavramlar ve Sorunlar** (6. bs.). Pagem A Yayıncılık, Ankara.
20. Dursun, A. (2007). **Yönetim Açısından Uygulamalı Denetim El Kitabı**. Beta Yayınevi, İstanbul.
21. Dyer, G.W. (1989). "Integrating Professional Management into a Family Owned Business". *Family Business Review*, 2(3), 221-235.
22. Ekelund, R.B. Jr. ve Hébert, R.F. (1990). **A History of Economic Theory and Method**, 1. Baskı, McGraw-Hill Book Co., Singapore.
23. Erben, G.S. (2004). Toplumsal Kültür Aile Kültürü Etkileşimi Bağlamında Paternalizm Boyutuyla İşletme Kültürü: Türkiye Örneği. (Ed.)T. Koçel. *1.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı* (2. bs.) (s. 345-356). İstanbul Kültür Üniversitesi 2004.
24. Erdoğan, N. (2007). **Aile İşletmeleri: Yönetim Devri ve İkinci Kuşağın Yetiştirilmesi**, 2. Baskı, İgiad Yayınları, İstanbul.
25. Garih, Ü. (2009). **Yönetim İlkeleri**, Hayat Yayınları, İstanbul.
26. Gemlik, N. (2011). **Kurumsallaşmamış Bir İşletmede Çatışma Analizi**, Ceres Yayınları, İstanbul.
27. Genç, K.Y. ve Deryal, Y. (2006). Orta ve Doğu Karadeniz'de Aile İşletmelerinde Yönetim ve Organizasyon Sorunlarına İlişkin Bir Araştırma. (Ed.)T. Koçel (Ed.). *2.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı* (s. 399-410). İstanbul Kültür Üniversitesi 2006.
28. Genç, N. ve Karcıoğlu, F. (2004). "Aile İşletmelerinin Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri - Bir Uygulama-". Tamer Koçel (Ed.). *1.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı* (2. bs.) (ss. 20-32). İstanbul Kültür Üniversitesi 2004.



29. Gersick, K.E. ve Davis, J.A. (1997). **Generation to Generation: Life Cycles of the Family Business**, Harvard Business School Press, Boston.
30. Göker, A.Z. ve Üçok, T. (2006). Aile İşletmeleri ve Karar Verme Süreci, Köklü Aile İşletmelerinde Bir Uygulama. (Ed.)T. Koçel (Ed.). 2.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı (s. 45-57). İstanbul Kültür Üniversitesi 2006.
31. Güney, S. (2008). **Aile İşletmelerinde Güncel Konu ve Sorunlar**, Siyasal Kitabevi, Ankara.
32. Günver, B. (2002). **Aile İşletmelerinin Yapısı ve Geleceği**, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
33. Hodgson, G.M. (2006). "What Are Institutions?". *Journal of Economic Issues*, 40(1), 1-25.
34. IFERA. (2003). "Family Business Dominate". *Family Business Review*, 16(4), 235-240.
35. Institute for Family Business (IFB). (February 2008a). **The UK Family Business Sector: An Institute for Family Business Report by Capital Economics**. Institute for Family Business, London.
36. Karcıoğlu, F. (2010). **Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma**, Ekev Yayıncılık, Ankara.
37. Kebeci, T. (2011). **Aile Şirketlerinde Yönetim Anlayışı ve Kurumsallaşma**, İkinci Adam Yayınları, İstanbul.
38. Kırım, A. (2005). **Aile Şirketlerinin Yönetimi**, 3. Baskı, Sistem Yayıncılık, İstanbul.
39. Koçel, T. (2007). **İşletme Yöneticiliği**, 11. Baskı, Arıkan Basım Yayın Dağıtım, İstanbul.
40. Köse, M. (2010). Aile Şirketlerinde İnsan Kaynakları Yönetimi, Kadir Has Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul:
41. Masatoğlu, H. (2006). Aile Şirketleri ile İlgili Bulgular. (Ed.)T. Koçel. 2.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı (s. 265-267). İstanbul Kültür Üniversitesi 2006.
42. Nordqvist, M., Hall, A. ve Melin, L. (2009). "Qualitative Research on Family Business: The Relevance and Usefulness of the Interpretive Approach". *Journal of Management & Organization*, 15(3), 294-308.
43. Öner, H. ve Turhan, Ö. (2010). Aile İşletmelerinde Yönetim ve Kurumsallaşma: Kurukahveci Mehmet Efendi. (Ed.)T. Koçel. 4.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı (s. 119-134). İstanbul Kültür Üniversitesi 2010.
44. Özler, H., Özler, D.E. ve Gümüştekin, G.E. (2007). "Aile İşletmelerinde Nepotizmin Gelişim Evreleri ve Kurumsallaşma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(17), 437-450.
45. PricewaterhouseCoopers (2011). **Aileler İşbaşında: PwC Aile Şirketleri Araştırması Türkiye Sonuçları**. PwC Türkiye.
46. Selznick, P. (1996). "Institutionalism 'Old' and 'New'". *Administrative Sciences Quarterly*, 41(2), 270-277.
47. Sharma, P. (1997). Determinants of the Satisfaction of the Primary Stakeholders with the Succession Process in Family Firms. University of Calgary Faculty of Management, Doktora Tezi, Calgary.
48. Şanal, M. (2011). Aile İşletmelerinde Kurumsallaşma ve Kurumsal Girişimcilik Üzerine Bir Araştırma, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Adana.
49. Türkel, S. ve Yaşa, E. (2006). Aile İşletmeleri ve Kurumsallaşma Süreci (Mersin İli Örneği). (Ed.)T. Koçel. 2.Aile İşletmeleri Kongresi Kongre Kitabı (s. 614-622). İstanbul Kültür Üniversitesi 2006.
50. Villalonga, B. ve Amit, R. (2006). "How Do Family Ownership, Control, and Management Affect Firm Value?". *Journal of Financial Economics*, 80(2), 385-413.
51. Yazıcıoğlu, İ. ve Koç, H. (2009). "Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Düzeylerinin Belirlenmesine Yönelik Karşılaştırmalı Bir Araştırma". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21/2009, 497-507.
52. Zahra, S.A., Hayton, J.C. ve Salvato, C. (2004). "Entrepreneurship in Family vs. Non-Family Firms: A Resource Based Analysis of the Effect of Organizational Culture". *Entrepreneurship Theory and Practice*, 28(4), 363-381.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(24)

Vefa ADIGÜZEL¹⁰¹

DİN-DEVLET İLİŞKİSİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*
AN EVALUATION ON THE RELATIONSHIP OF RELIGION and STATE

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, din ve devlet ilişkilerinin genel bir değerlendirmesini yapmaktır. Din- devlet ilişkileri toplumsal açıdan tartışılan ve toplumsal değişimle birlikte güncelliğini koruyan bir konudur. Toplumsal yapının iki önemli unsuru olan din ve devlet arasında karşılıklı bir etkileşim vardır. Bu ilişki türü, yakın olduğu kadar uzak olabilecek yapısal özellikler belirtir. Özellikle her toplumun farklı iç dinamiklere sahip olması, ilişkinin niteliğini ve amacını etkilemiştir. Bu yüzden din-devlet ilişkileri bir çeşitliliği ifade etmektedir. Dolayısıyla din-devlet ilişkilerinde tek bir model veya sistemden bahsetmek mümkün değildir.

Çalışmada din ve dini algı kavramsal açıdan incelendikten sonra, din ve devletin toplumları farklılıklar ve benzerlikler açısından nasıl ve hangi yönlerden etkiledikleri ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din, Dini Algı, Siyaset, Devlet.

ABSTRACT

The aim of this study is to make a general evaluation of the relations between religion and state. Religion-state relations are socially debated and together with social change, it is an issue that keeps up to date. There is a mutual interaction between religion and the state, which are two important elements of social structure. Especially the fact that every society has different internal dynamics has influenced the quality and purpose of the relationship. Therefore, religion-state relations represent a variety. Therefore, it is not possible to talk about a single model or system in religion-state relations.

In this study, after considering religion and religious perception from a conceptual point of view, how and how the institutionalized religion and state affect societies in terms of differences and similarities are discussed.

Keywords: Religion, Religious Perception, Politics, State.

¹⁰¹ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji, Doktora Öğrencisi; Van/TÜRKİYE; E-posta: vefaadiguzel@gmail.com

* Bu çalışma “ Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde devam etmekte olan “Gençlerin Siyasallaşması ve Siyasal Katılımında Kimlik ve Din Etkisi: Bingöl Örneği” isimli doktora çalışmasından derlenmiştir”.



GİRİŞ

Din-devlet ilişkisi tarihsel ve sosyolojiktir. İnsanlık tarihinde önemli etkileri olan bu iki olgu, bireyleri/grupları, yönetim sistemlerini ve toplulukları etkilemiştir. Özellikle toplumsal örgütlenme ve toplumsal farklılaşmayla birlikte din-devlet ilişkilerinde bazı tartışmalar yaşanmıştır. “Din ve devlet ilişkileri nasıl olmalıdır”? “Devletin dini olmalı mıdır”? “Din ve devleti birbirlerinden ayırmak mümkün müdür”? vb sorular din-devlet konusunda bir paradigma dönüşümünü işaret etmektedir. Temelde yapılan tartışmalar “din ve devletin ayrı olması” yönünde iken, “din ve devletin birlikte bir model inşa etmesi” gerekliliğini dile getiren görüşlerde mevcuttur.

Din-devlet ilişkisinin farklılık göstermesinde aydınlanma düşüncesi, reform hareketleri, laiklik ve modernleşme etkili olmuştur. Din, ilk zamanlarda bir iktidar işlevini görse de sosyolojik değişimle birlikte siyaset dinden ayrı bir iktidar formu olarak önem kazanmaya başlamıştır. Bu süreçten sonra din ve devlet ilişkilerinde ciddi kırılmalar, değişimler ve politik tutumlar ortaya çıkmıştır. Devlet, din veya dinleri kontrol etmeye çalışırken, din de birtakım öğreti ve esaslara göre, devlet üzerinde bir hâkimiyet oluşturmaya çalışmıştır. Buna rağmen din ve devletin meşru bir ilişki içerisinde farklı yöntem, araç ve söylem tarzları kullanarak sosyal hayatta birlikte etkin olmaya çalıştıkları durumlarda vardır. Din insanlar için barışı, sevgiyi ve mutluluğu emrederken, devlet de kişilerin güven, huzur ve barış içerisinde yaşayabileceği bir ortamı sağlamakla yükümlüdür. Başka bir ifadeyle, din devlet ilişkileri bir ayrılıktan ziyade, toplumu etkilemelerindeki amaç ve ilkelerle organik bir ilişkiyi temsil etmektedirler.

Din ve Dini Algı

En kadim varlık Tanrı'dır, çünkü oluşmamıştır; en güzel şey evrendir, çünkü Tanrı'nın eseridir; en büyük şey yeryüzüdür, çünkü her şeyi içine alır; en hızlı şey akıldır, çünkü her yerde dolanır; en güçlü şey zorunluluktur, çünkü her şeyin üstesinden gelir ve en bilge şey zamandır, çünkü her şeyi ortaya çıkarır (Düzgün, 2013: 11).

“Din nedir” sorusu, insanların yüzyıllardır cevabını aradığı bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bireylerin zihnini meşgul eden bu soru, değişen şartlar ve zamana rağmen insan hayatındaki önemini korumaktadır. İnsanların hem mutlu oldukları dönemlerde hem de karamsar ve çaresiz oldukları dönemlerde, dinin tanımı ve dinin nedenselliği sorgulanmıştır (Gürdal, 2013: 7). Subaşı'na (2017: 17-18) göre, “Din nedir?” sorusu, insanlıkla yaşıt bir fenomendir. Bu bağlamda hemen herkesin din konusundaki kişisel bilgisinden, hayat tecrübesinden, deneyim ve gözlemlerinden beslenen birçok din tanımından bahsedilebilir. Bu yüzden din konusunda veya din araştırmalarında belirleyici ve merkezi bir unsur olarak dinin tanımına ilişkin tartışmalar önemsenmelidir. Din ve din tanımı noktasındaki bu tutum, dinin hem bireysel hem de sosyal bir ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla din, sosyal bir olgu olarak kabul görmüştür. Mevcut dinlere itiraz edenler bile, bu dinlerin varlığını sorgularken veya bu dinlerin kaldırılmasını önerirken onların yerine yeni dinler icat etme girişiminde bulunmuşlardır. Çünkü onlarda dini, hayatın asli bir ögesi ve ayrılmaz bir parçası görmüşlerdir (Düzgün, 2013: 18).

Din kavramı (religion), latince “religare” kökünden gelmektedir. Bağlanma anlamına gelen bu terim, Arapçada “ceza, ibadet, tutulan ve gidilen yol, boyun eğme ve kullukta bulunma” anlamlarında kullanılmaktadır (Kula, 2001: 47). Bal'ın (2014) ifadesiyle din, Latineden Avrupa dillerine geçmiş bir kavramdır. İngilizce religion; din, dindarlık, diyanet, din duygusu, iman, kutsal görev, kült, mezhep ve tarikat anlamlarını ihtiva etmektedir. Latince religio sözcüğünde ise din, bir işin sürekliliğinde ve tekrar edilmesinde dikkatli davranılmasını anlatmaktadır. Başka bir ifadeyle din, kişilerin kendilerini ibadete vererek Tanrı'ya bağlanma durumuna atıf yapmaktadır. Bu iki yorum dinin objektif ve sübjektif olmak üzere iki anlamını işaret etmektedir. Dinin; kutsallık, tekrarlanan ibadet, eylem ve törenleri objektif anlamı, bireyin kendi iç dünyasında yaşadığı dini hayat ve din algısı da sübjektif anlamını içermektedir (2014: 47).

Din üzerine yapılan tanımlar, dini konu ve araştırmalar din olgusunun belli bir yönüne veya özelliğine göre yapılmaktadır. Bazı din tanımlarında dinin bilgiyle ilgili yönü ön plana çıkarken, dinin psikolojik anlamı dikkate alınmamaktadır. Bazı din tanımlarında ahlak ve duygu ağır basarken, bazı bilimsel çalışmalarda ise, dinin kültürel boyutu gözlenirken dinin aşkın boyutu ihmal edilmiştir. Örneğin; E. B Tylor'a göre din, ruhsal



varlıklara inanç; R. Otto, dini “kutsalın tecrübesi”; M. Müller aklın ve duyguların nüfus etmediği bir sistem; G. Mensching insanın kutsalla hayati ilişkisi; C. Geertz ruhsal durum ve motivasyonları inşa eden bir semboller sistemi; T. Parsons’a göre din, değer koyucu bir inanç sistemi iken E. Durkheim dini, kolektif bir ilişki içerisinde dayanışmalı bir sistem olarak ifade etmiştir (Okumuş, 2017: 87-88). Bütün dinleri kapsayacak ortak bir din tanımı yapmak zordur. Fakat Sezer’in bu konudaki tespitine göre, “*din, manevi bir birlik meydana getiren topluluğun kutsal şeylerle ilgili inanma ve tapınmalardan doğan dayanışmalı bir sistemdir*” tanımı bilinen tanımlar arasında öncelikli olanıdır. Dini açıklayabilecek bir tanımın içinde “dinler, toplum yaşantısında niçin ve nasıl doğmuşlardır?” “dinlerin toplum içinde önemleri ve yerleri nelerdir?” sorularına dikkat çeken Sezer, bu bağlamda dinin doğuşu ve kaynağı hakkında iki temel görüşü dile getirmiştir; din, bireyin yaşantısından bağımsız doğüstü bir gerçek olduğu gibi, toplumsallaşma sürecinde ortaya çıkan toplumsal bir olaydır (Sezer, 2017: 47-48).

Dinin tanımı noktasında karşılaşılan güçlükler, sınırlılıklar, dinin fonksiyon ve mahiyeti, din konusunda çalışma yapanların kişilik özellikleri, dünya görüşleri, dönemin siyasi, sosyal, iktisadi ve kültürel koşulları din tanımında farklılığa yol açan nedenler olarak gösterilebilir (Kula, 2001:47). Din, kültürün önemli bir ögesi olan tarih, dil, sanat ve estetik gibi insanlık tarihinde içerdiği anlam, amaç, işlev, inanç ve ibadet ilkeleriyle toplumsal yaşamda etkili olan sosyal bir olgudur. Bu yönüyle din, insanın sosyal hayatta başvurduğu önemli bir referans kaynağıdır. Bu yüzden hiçbir fert, toplum ve medeniyet dinin etkisinden uzak kalmaz. Çünkü dinin insan psikolojisi ve sosyal yaşam üzerindeki etkisi kaçınılmazdır (Güven, 2012: 933). Torun (2017: 18) din kavramını, kişilerin duygu ve düşüncelerini, inançlarını ve genel davranışlarını merkeze alan sosyal yapıyı belirleyen bir sistem olarak açıklamıştır. Bu açıdan din, insanların bilincini zihinsel faaliyetlerini toplumsal tutum, değer, tavır ve davranışlarını etkileyen sosyal ilişkilerini düzenleyen ilke ve kaideler toplamıdır.

Din ve Devlet

Din ve devlet ilişkisi, insanlık tarihinde sosyal ve siyasal açıdan güçlü, tarihin her döneminde farklı formlarda meydana gelen bir niteliği ifade etmektedir. Bu yüzden din-devlet ilişkisi, toplumsal hayatta önemli ve dinamik bir konumdur. Din işlevi ve tabiatı gereği sosyal hayatı, kurum ve kuruluşları etkileme özelliğine sahiptir. Bu gerçeğe bağlı olarak siyaseti, iktidarı, yönetim ve devlet işlerini dinden bağımsız bir olgu olarak değerlendirmek mümkün değildir. Dolayısıyla din ile ilişkisi gözetilmeden yapılan devlet tanımları eksik kalmaktadır (Okumuş, 2003: 130-131). Din devlet ilişkisinde diğer bir kavram ise, devlettir. Devlet, Arapça kökenli bir kelime olarak; değişmek, değiştirmek, dolaşmak, üstün gelmek, zafer kazanmak ve el değiştirmek anlamlarına gelmektedir. Devlet kelimesi, batı toplumlarında Latince kökenli; “status” tan türetilen “state”, “stat”, “etat” ve “stato” terimleriyle aktarılmıştır. Farklı biçimlerde tanımlanan ve ilk başlarda soyut olma düşüncesiyle varlığı kabul görmeyen devlet olgusu, tarihsel süreçte toplumsal hayatta önemli bir kurum olarak varlık göstermiştir. Devlet, sosyolojik açıdan yöneten ve yönetilenlerin farklılaşmasıyla oluşmuş siyasi bir mekanizma olarak da tanımlanabilir (Çifçi ve Erdem, 2013: 119). Polat’a (2002) göre, bazı devlet tanımlarında insan ve insan haklarıyla ilgili özgürlükler vurgulanmıştır. Devlet, sosyolojik ve hukuksal açıdan belli bir iradeyi temsil ederek ortak bir coğrafya üzerinde insan topluluklarının oluşturduğu bağımsız bir sistemdir. Bu sistem doğası gereği insanın mutluluğunu, güvenliğini, kültürel, sosyal ve siyasal haklarını gözetilen bir yapıdır (2002: 121).

Çifçi (2012b: 195-196) siyasi yapıların varlığının en eski toplumlarda da görüldüğünü belirtir. Buna bağlı olarak eski toplumların/toplulukların din veya dini inançtan yoksun olmadığı düşünülürse, din-devlet ilişkisinin tarihsel gerçekliğini anlamak daha kolay olacaktır. Çünkü siyasal ve sosyal bir varlık olan insan, inandığı dinin normlarına, emir ve yasaklarına göre bir yaşayış tarzını benimseyecektir. Bu yaşayış öğretisi, aynı zamanda birey-toplum ve birey-devlet ilişkisini de etkileyerek toplumsal çoğunluğun inandığı din ile yönetimi ifade eden devlet ilişkisine de yansımıştır. Bu yüzden din ve devlet arasında yakın bir ilişkinin olması, kaçınılmaz sosyolojik bir çıkarımdır. Din ve devletin insanı etkileme düzeyleri farklılık gösterdiği gibi, temel işlevleri açısından benzer özellikleri de bulunmaktadır. Din, inanç ve vicdan noktasında insanların duygu, düşünce ve davranışlarını düzenleyip kontrol ederken, devlette bireylerin hayatlarını düzenleyip,



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

onların can ve mal güvenliklerini koruyarak, toplumu denetleme fonksiyonunu yerine getirmektedir. Uslu'nun (2004) din ve devlet konusundaki tespitine göre, siyasal iktidar gücünü kutsala dayandırmaktadır. Bu bağlamda yönetici sınıfın kutsal olarak betimlendiği söylenebilir. İktidara itaat kutsal olana itaatle eş görülmüş ve böylelikle devlet yönetimi din ve dini argümanlarla birleşerek kutsal devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Eski Mısır ve eski Roma toplumları bu durumun ilk örneklerini oluşturmaktadır. İlk çağlardaki din devlet ilişkileri; tarihi, kültürü, medeniyeti, siyasal ve sosyal yapıları etkilemiştir. Bu etkileşim ve değişim sonucunda farklı devlet tipolojileri ortaya çıkmıştır. Devlet olgusunda görülen bu değişim aynı zamanda din konusunda da görülmüştür. Toplumların dinleri, zamanla insanların sorumluluk, beklenti ve ihtiyaçlarına cevap veremez duruma gelmişlerdir (Uslu, 2004: 236). Din ve devlet ilişkisini anlayabilmek için, dinlerin dünya karşısındaki tutumlarını ve dünyaya ilişkin bakışlarını kavramak gerekir. Dinler kendi mensuplarından belli bir düşünce, tavır, tutum ve davranış içinde olmalarını bekler. Dünya hayatını güzelleştirmek, kötülüklerle karşı çıkmak, insanın iyiliğini ve mutluluğunu üstün kılmak dinlerin amaçlarındandır. Buna bağlı olarak bütün dinlerin “dünyevi” oldukları söylenebilir. Fakat dinlerin diğer bir özelliği ise, dünya hayatını kendi amaçlarına göre değiştirmek istemeleridir. Dinler, toplumsal hayatı dönüştürmek noktasında bir paradigma özelliği gösterirler. Bu durumda dinlerin sosyal bir kurum olan devletle ilişkileri kaçınılmaz olmaktadır (Okumuş, 2018: 414-415).

Mâverdi, dinin sevgi üzerine inşa edildiğini belirterek, dinlerin insanları merhamete, insafli olmaya, vicdanlı davranmaya ve samimi dostluklar kurmaya davet ettiğini dile getirir. Devlet ise, dinin bu ilke ve esaslarına bağlı kalarak düzeni ve istikrarı sağlayabilir. Dini ilke ve öğretilerin ihmal edilmesi sonucunda; birtakım görüş ayrılıkları, toplumsal kâos ve sosyal çatışmalar ortaya çıkmaktadır. Devlet, bu durumda toplumsal düzeni sağlamak, insanlar arasındaki ihtilafları gidermek, haksız arzu ve istekleri sınırlandıracak bir dine ihtiyaç duyar. Mâverdi düşüncesinde dinin bu misyonu, bütünleştirici işleviyle ön plana çıkmaktadır (Çiftçi, 2012a: 91). Din ve devlet arasındaki ilişkide, dinin ahlaki boyutuna dikkat çeken Çiftçi (2016a), özellikle dinsel etkinliklerin veya dinsel organizasyonların kendi ahlaki ve davranışsal programlarını uygulama noktasında devleti bir kaynak sağlama aracı olarak gördüklerini açıklar. Başka bir anlatımla bütün dinler, ideolojik ve ahlaki mücadelelerini sürdürebilmek için devlet kurumuyla yakınlık kurarak yasal bir zemin elde ederler. Bu yakınlık ilişkisini kurmak için dinler; ırkçılık, pornografik eylemler, okullarda ibadeti yaygınlaştırmak, kürtaj yanlısı ya da kürtaj karşıtı hareketleri içeren bazı mücadeleleri gerçekleştirirler (2016a: 92).

Günay'a (2017: 455-456) göre, dinin tüm toplumsal kurumlarla zengin ve farklı bir ilişkisi gözlendiği gibi, din ve devlet ilişkisinde de bu çeşitliliği görmek mümkündür. Din ve devlet ilişkisinde organik cemaat bağları ile dini bağların aynı olduğu topluluk şekillerinde dinin farklı çeşitlenmeleri ve etkileri gözlenmektedir. Bu tip toplumlarda din, ekonomik yaşam, aile, akrabalık sistemi, siyaset ve eğitim gibi sosyal kurumların bir bütün oldukları ve birbirlerinden ayrılmadıkları görülmüştür. Bu kurumlar toplumsal hayat içerisinde bir bütünlük oluşturmuştur. Din kurumu, bu yapılar içerisinde toplumsal bütünlüşmeyi sağlamaktaydı. Din sadece aile, klan, kabile veya herhangi bir akrabalık grubunun birliğini sağlamakla kalmaz, aynı zamanda farklı kabilelerin birleşerek bir devlet kurmalarında bütünleştirici bir faktör olmuştur. Aile, klan veya kabile gibi yapıların siyasal ve sosyal bir birliği temsil etmesi, bu yapıların bir mâbedin etrafında toplanarak, bir ibadet grubunu oluşturmaları dünya tarihinde rastlanacak sosyal bir durumdur. Eski Yunan'daki Atina site devletinin bu bağlamda oluştuğunu söylemek mümkündür. Uslu'nun ifadesiyle, din ve devlet ilişkileri 18. yüzyıla kadar Avrupa'da sorgulanan ve tartışılan bir konu olmuştur. Bu tartışmalar sürerken devlet kurumu, dini karakterini ve özelliğini koruyarak devam ettirdi. 18. yüzyıldan sonra özellikle Amerika ve Fransa da ortaya çıkan devrimler sonucunda din-devlet ilişkileri farklı ve yeni bir platformda ele alınmaya başlandı. Bu dönemde laik devlet modeli fikri ortaya çıkmıştır. İnsanların hür ve eşit oldukları, dini yaşantılarını diledikleri gibi yaşayabilmelerini içeren düşünce, laik bir sistem olarak adlandırılmaktadır (Uslu, 2004: 238). Modernleşmeyle birlikte din-devlet ilişkilerinin genetik kodları ve yapısı değişime uğramıştır. Bu genel değişim, ulus devlet düşüncesinde laiklik anlayışıyla sonuçlanmıştır. Devletlerin siyasal, sosyal, kültürel ve tarihsel sosyolojik farklılıkları beraberinde farklı modellerin ve sistemlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Örneğin; Fransa'da militan veya katı laiklik anlayışı benimsenirken, ABD'de dinsel özgürlükler



ön plana çıkmıştır. Almanya’da din ve kilise özerk yapılarını korurken, İngiltere’de kilise ile devlet bütünleşme eğilimi göstermektedir (Akkır, 2018: 117-118).

Din-devlet ilişkilerinde mesele din açısından önemli olduğu kadar devlet kurumu açısından da önemlidir. Çünkü her devlet kendi mensuplarının duygu, düşünce ve davranışlarına yön veren bir din olgusuyla karşılaşmaktadır. Dolayısıyla bir taraftan insan gruplarının hayatına yön veren insanların güvenliğini koruyan ve ihtiyaçlarını karşılama noktasında işlev gören bir siyasi müessese olarak devlet, diğer taraftan ise aynı grupların davranışlarını kontrol edip tanzim eden ve saygı duyulan din veya dinler bulunmaktadır. Bu bağlamda, din ve devletin insan hayatını düzenleme noktasında aynı görevleri yerine getirdikleri söylenebilir. Buna rağmen her iki kurum farklı yaklaşım ve etkinlikleriyle Avrupa’da değişik uygulamaların ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Er, 2008: 437-438). Avrupa’da reform hareketleri sonucunda Hristiyanlık ile aydınlanma arasında bazı çıkarımlar tespit edilmiştir. Bu süreçte Hristiyanlık ile aydınlanmanın sentezi yapılmıştır. Kişisel dini özgürlüklerin benimsenip kabul görmesi, din ve devletin farklı özerk yapılarda olması ve din-devlet ilişkilerinin işbirliği içinde olması bu sentezin temel sonuçlarıdır. Bu bağlamda Batı’da din-devlet ilişkileri üzerine çalışmalarda bulunan düşünürlerin konuyu dört farklı şekilde ele aldıkları görülmüştür (Çifçi, 2012b: 201). Vergin’in dört eksende açıkladığı bu yaklaşımların birincisi; Calvin, Luther ve Bousset gibi ilahiyatçı aynı zamanda papaz olan düşünürlerin fikirlerini içermektedir. Bu yaklaşıma göre, devlet dinden bağımsız bir kurum değildir. Devlet, canlılığını ve sürekliliğini dini ilke ve normlarla sağlamaktadır. Başka bir anlatımla, devlet gücünü dinden alan sosyal bir kurumdur. Buna bağlı olarak din ve devlet organik bir bütünü oluşturmaktadır. Bu görüş genel anlamda, “teokratik” yaklaşım olarak adlandırılmaktadır (Fıçlalı, 1997: 13). Vergin’in (2000: 100-101) bu konudaki çalışmasında belirttiğine göre; Makyavel, Hobbes, Montesquieu ve Rousseau gibi siyaset biliminin öncü isimleri ikinci yaklaşımın taraftarlarıdır. Dinin devlete bağımlı ve tâbi olmasını öngören bu yaklaşıma göre din, siyasetin bir ögesidir, siyasete hizmet etmelidir ve dini belirleyen güç devlet olmalıdır. İkinci yaklaşıma tepki olarak doğan üçüncü yaklaşımın temel savı ise, din ile siyasetin birbirlerinden ayrılmaları yönündedir. Bu yaklaşıma göre, din ve devlet kurumu birbirlerine üstünlük ve hâkimiyet kurma iddiasında olmamalıdır. Geleneksel dinlerin modern toplumun ihtiyaçlarına cevap veremediği tezinden hareketle, çağdaş motifli yeni bir din inşa etme tasavvuru üzerine inşa edilen dördüncü yaklaşımın temsilcileri Saint Simon ve A. Comte’dur. Bu yaklaşıma göre; modernleşmeyle birlikte din, temel fonksiyonlarını, anlamını ve özünü kaybetmiştir. Bu durumda Tanrı’ya artık ihtiyaç kalmamıştır. Toplumların ihtiyaçlarına cevap verebilecek bir dine gereksinim vardır. Bu din, insan aklını merkeze alan ve insan gücünü kutsal sayan yeni insanlık dini olmalıdır (Çifçi, 2012b: 204-205).

SONUÇ

Din, geleneksel toplumlarda siyasi bir kimlik elde etmiştir. İlk toplumlarda dinin siyasi mekanizmayla yakın bir ilişki içine girmesi kolay olmuştur. Çünkü mekanik toplumlarda dini sembollerin ve değerlerin belirgin bir siyasi gücü bulunmaktadır. Seküler düşünce, laiklik ve modernleşmeyle birlikte din-siyaset ilişkilerinde bir değişim ve kopuş yaşanmıştır. Örgütlü toplumlarda siyasal iktidar, din dışı bir egemenlik yönetimini benimsemiştir. Ancak bu durum, din-devlet ilişkilerinde bir ayrılık olarak algılsa da, din-devlet ilişkileri kurumsal bir niteliği ifade etmektedir. Dinin veya devletin amaç, işleyiş ve dünyaya ilişkin tutumlarında teorik ve pratik açıdan bu gerçek gözlenebilir. Din, insanlara belli bir yaşam felsefesi sunarak, kendi üyelerinden bu yaşam felsefesine bağlı kalarak bir hayat sergilemelerini bekler. Diğer bir ifadeyle din, bireyleri denetleyen ve kontrol eden bir mekanizmadır. Devlet ise, kişilerin hayatlarını düzenleyip, onların güvenliklerini koruyarak toplumsal düzeni ve istikrarı sağlamaktadır. Kolaylıkla iddia edilebilir ki, din ve devletin insanı etkileme dereceleri farklı olsa da, temel işlevleri açısından yakınlık ve benzerlik vardır.

KAYNAKÇA

1. Akkır, R. (2018). Modern Zamanlarda Ulus-Devlet ve Din-Devlet İlişkilerinin Batı Dünyası Çerçevesinde Değerlendirilmesi. *Sürt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5 (1), 117-118.



2. Bal, H. (2014). *Din Sosyolojisi (Din Olgusu, Dini Gruplar, Yöntem)*. (Birinci Baskı). Ankara: Sentez Yayıncılık, 47.
3. Çifçi, Z. O. (2012a). Mâverdi Düşüncesinde Din-Devlet İlişkisi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1 (2), 91.
4. Çifçi, Z. O. (2012b). Batı'da Din-Devlet İlişkilerinde Ortaya Çıkan Dönemler. *İSTEM (İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi) Dergisi*, (19), 195-196-201-204-205.
5. Çifçi, Z. O. ve Erdem, H. (2013). İslam Siyaset Tarihinde Din ve Devlet İlişkisi. *İSTEM (İslâm, San'at, Tarih, Edebiyat ve Mûsikîsi) Dergisi*, (22), 119.
6. Çiftçi, A. (2016a). *Din Sosyolojisi ve Modernlik-Toplumbilim Yazıları I-*. (Birinci Baskı). Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 92.
7. Düzgün, A. Ş. (2013). *Din Birey ve Toplum*. (Üçüncü Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 11-18.
8. Er, İ. (2008). *Din Sosyolojisi*. (İkinci Baskı). Ankara: Akçağ Yayınları, 437-438.
9. Fırlı, R. E. (1997). *Din ve Devlet İlişkileri*. (Birinci Baskı). Muğla: Muğla Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 13.
10. Günay, Ü. (2017). *Din Sosyolojisi*. (On Dördüncü Baskı). İstanbul: İnsan Yayınları, 455-456.
11. Gürdal, S. (2013). *Din Nedir*. (Birinci Baskı). İstanbul: Beyan Yayınları, 7.
12. Güven, M. (2012). Kültürün Bir Unsuru Olarak Din. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1), 933.
13. Kula, N. M. (2001). *Kimlik ve Din (Ergenler Üzerine Bir Araştırma)*. (Birinci Baskı). İstanbul: Ayışığıkitapları, 47.
14. Okumuş, E. (2003). *Meşruiyet Ekseninde Din ve Devlet*. (Birinci Baskı). İstanbul: Pınar Yayınları, 130-131.
15. Okumuş, E. (2017). Sosyolojinin Din Sorunsalı. *Din Sosyolojisi*. (Birinci Baskı). (Ed. Mehmet Bayyığıt). Konya: Palet Yayınları, 87-88.
16. Okumuş, E. (2018). *Din Sosyolojisi*. (Birinci Baskı). Ankara: Maarif Mektepleri Yayınları, 414-415.
17. Polat, F. (2002). Din-Devlet İlişkisi ve Diyanet. *Ekev Akademi Dergisi*, (10), 121.
18. Sezer, B. (2017). *Toplum Farklılaşmaları ve Din Olayı*. (Birinci Baskı). (Yay. Haz. Ertan Eğribel ve Ufuk Özcan). İstanbul: Doğu Kitabevi, 47-48.
19. Subaşı, N. (2017). *Din Sosyolojisi*. (İkinci Baskı). İstanbul: Dem Yayınları, 17-18.
20. Torun, Y. (2017). *Din ve Siyaset İlişkisi*. (Birinci Baskı). Ankara: Hukuk Yayınları, 18.
21. Uslu, Ş. (2004). Laiklik-Din İlişkisi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16 (16), 236-238.
22. Vergin, N. (2000). *Din, Toplum ve Siyasal Sistem*. (Birinci Baskı). İstanbul: Bağlam Yayıncılık, 100-101.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(25)

Murat Ahmet KELEŞ¹⁰²; Dr. Öğr. Üyesi Sevil FİLİZ¹⁰³

TÜRKÇE ÖĞRETMEN ADAYLARININ YAZMA ALIŞKANLIKLARININ BAZI DEĞİŞKENLER AÇISINDAN İNCELENMESİ¹⁰⁴

EXAMINING THE WRITING HABITS OF TURKISH TEACHER CANDIDATES IN TERMS OF SOME VARIABLES

ÖZ

Öğrencilerde küçük yaşlardan itibaren dinleme, konuşma, okuma ve yazmaya dair belirli yeterliklerin oluşması gerekir. Yazma da bireylerin kendini ifade etmesi, iletişim kurmasının etkili bir yoludur. Öğretmenlerin yazma alışkanlıklarına ilişkin tutumlarının belirlenmesi eğitim sistemi ve öğrencilerin yazmaya yönelik alışkanlıklarının istenilen seviyeye getirilmesi açısından büyük önem taşır. Bu amaçla Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları çeşitli değişkenler açısından incelenmiştir. Araştırmada tarama modeli kullanılmıştır. 336 öğrenciye yazma alışkanlığı ölçeği uygulanmıştır.

Araştırmada elde edilen verilerin analizinde SPSS, frekans ve istatistik bulma yöntemleri kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının genel olarak yazma alışkanlıklarının yüksek seviyede olduğu, 4.sınıf öğrencilerinin 1.,2.,3. sınıf öğrencilerine göre yazma alışkanlıklarının daha yüksek seviyede olduğu, kardeş sayısı az olan öğretmen adaylarının yazma alışkanlıklarının kardeş sayısı fazla olan adaylara göre daha yüksek seviyede olduğu, okunan kitap sayısı yüksek olan adayların kitap sayısı düşük olanlara göre yazma alışkanlıklarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Öğretmen adaylarının yazma konusunda yeterli düzeye getirilmesi için üniversitelerde çeşitli etkinlikler düzenlenmelidir.

Anahtar kelimeler: öğretmen adayları, dil becerisi, yazma, alışkanlık, tutum.

ABSTRACT

Students need to have certain competences for listening, speaking, reading and writing from an early age. Writing is also an effective way for individuals to express themselves and communicate. Determining the attitudes of teachers about their writing habits is of great importance in order to bring the students' writing habits to the desired level. For this purpose, the writing habits of Turkish teacher candidates were examined in terms of various variables. The screening model was used in the study.

The writing habit scale was applied to 339 students. SPSS, frequency and statistical methods were used in the analysis. Pre-service teachers generally had high writing habits, and grade 4 students in 1st, 2nd, 3rd. It was determined that the writing habits of the prospective teachers who had a low number of siblings were higher than the applicants with higher number of siblings, and the number of books with high number of students was higher than the number of books. Various activities should be organized in universities to bring prospective teachers to a sufficient level in writing.

Keywords: teacher candidates, language skills, writing, habits, attitudes.

¹⁰² Gazi Üniversitesi; Eğitim Bilimleri Enstitüsü; Eğitimin Sosyal ve Tarihi Temelleri Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi; Ankara/TÜRKİYE; E-posta: ahmet.1071.4073@gmail.com

¹⁰³ Gazi Üniversitesi; Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Programları ve Öğretim Anabilim Dalı; Ankara/TÜRKİYE; E-posta: sevilb@gazi.edu.tr

¹⁰⁴ Bu çalışma "Türkçe Öğretmen Adaylarının Okuma Alışkanlıkları ile Yazma Alışkanlıkları Arasındaki İlişki-Gazi Üniversitesi Örneği" adlı tez çalışmasından üretilmiştir.



GİRİŞ

Problem Durumu

Öğretmenliğe ilişkin çağdaş bulgular ve toplumun öğretmene yüklediği rol, her kademe öğretim sürecinde belli bir takım yeterliklere sahip olmayı öğretmende zorunlu kılmaktadır. Öğretmenlerin sahip olmaları gereken nitelikler değişik kimselerce farklı şekillerde ifade edilebilmektedir (Taşdemir, 2007). Öğretmenler öğrencilerde belirli alışkanlıkların oluşmasını sağlamak için donanımlı olmak zorundadırlar. Öğretmesi gerekenleri uygulayan bir öğretmen, öğrenciler üzerinde daha etkili olacak ve eğitimin kalitesini de yükseltecektir.

Yazı yazmak içsel bir diyalog aktarımı, gerçek anlamda bir düşünme işidir. Tarihsel gelişim sürecinde çizginin görsel değerden sembolik değere dönüşmesi yazı ile zirveye çıkmış, yazı sözün estetik görünümü olarak görülmüştür. Bir sanat değerinden öğreten ve eğiten bir araca sonra da kendini ifade etmenin en yaygın şekline dönüşen yazı, bilginin yaygınlaşması ile birlikte eğitimin ve öğrenmenin de ayrılmaz bir parçası olmuştur (Karadağ, 2015, s.164-165).

Yazma alışkanlığının kazanılması ve yazma becerisinin geliştirilmesi uzun bir süreç gerektirmektedir. Bu süreçte istenen amaçlara ulaşılması ancak çeşitli ve özendirici yazma uygulamalarıyla olanaklıdır. Yazma alışkanlığının kazandırılması için öncelikle öğretmenlerin öğrencilere anlamlı yazma deneyimleri kazandırması ve onları yazmaya teşvik etmesi gerekmektedir. Bu durum öğrencilerin yazma sürecine etkin katılımlarını sağlayacak yöntem ve tekniklerin kullanılması ile olanaklıdır. Öğrenciler farklı deneyimlere ve öğrenme stillerine sahip olduğu için öğretmenler, yazma becerilerinin gelişimini sağlamada her öğrenciye uygun tek bir yaklaşımın olmadığını bilincinde olmalıdır. Öğrenme-öğretme sürecinde öğrencilerin bireysel farklılıklarını dikkate alan, düşüncelerini organize etmelerine olanak sağlayan beyin fırtınası, salkımlama, kavram haritası gibi farklı tekniklerden yararlanılmalıdır (Karadağ, 2015, s.203-204).

Bu gerekçelerle Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıklarının çeşitli değişkenler açısından irdelenmesi gerekmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu çalışmada amaç Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıklarına ilişkin tutumlarını bazı değişkenler açısından incelemektir. Bu amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

1. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları nasıldır?
2. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları sınıf değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?
3. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları cinsiyet değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?
4. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları mezun olduğu lise türü değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?
5. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları yetiştikleri yer değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?
6. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları baba eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?
7. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları anne eğitim düzeyi değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?
8. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları kardeş sayısı değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?
9. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları ailenin ekonomik düzeyi değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?
10. Türkçe öğretmen adaylarının alışkanlıkları bugüne kadar okunmuş olan kitap sayısı değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?
11. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıkları tercih edilen kitap türü değişkenine göre anlamlı seviyede değişiklik göstermekte midir?



YÖNTEM

Bu bölümde araştırmanın modeli, evren ve örneklem, verilerin toplanması ve çözümlenmesine yer verilmektedir.

Araştırmanın Modeli

Gazi Üniversitesi'nde öğrenim gören Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıklarına ilişkin tutumlarını belirlemeye yönelik olarak yapılan bu çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Öğretmen adaylarının yazma alışkanlıklarına ilişkin tutumları çeşitli değişkenler açısından ele alınmıştır.

Araştırmanın Evren ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini Gazi Üniversitesi 2016-2017 eğitim-öğretim yılında öğrenim gören 1.,2.,3.,4. sınıf öğrencilerinden uygulama sürecinde ulaşılabilen toplam 339 öğrenci oluşturmaktadır. Araştırmada evrenin tamamına ulaşılmaya çalışıldığından örneklem alma yoluna gidilmemiştir.

Verilerin Toplanması ve Çözümlenmesi

Araştırma kapsamında 2016-2017 eğitim-öğretim bahar döneminde öğrenim görmekte olan 1.,2.,3.,4. sınıf Türkçe öğretmen adaylarına doğrudan ulaşılarak Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıklarına ilişkin tutumları ölçmek amacıyla hazırlanan *Türkçe Öğretmeni Adayları İçin Yazma Alışkanlığı Ölçeği* (Erdem & Özdemir, 2011) uygulanmıştır. Öğretmen adaylarına uygulamadan önce kişisel bilgi formu ve ölçek hakkında bilgi verilmiş, ölçekteki maddelere yeterli süre verilerek içtenlikle cevap vermeleri sağlanmaya çalışılmıştır. Türkçe öğretmen adaylarının yazma alışkanlıklarını ölçmek amacıyla yüzdelik ve frekans değerleri bulunmuştur. Elde edilen bulgular çözümlenip yorumlanarak sonuçlar ve öneriler sunulmuştur. Araştırmada elde verilerin çözümlenmesinde SPSS, İstatistik(yüzde, frekans, ortalama) yöntemi kullanılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

Tablo 1

Türkçe Öğretmeni Adayları İçin Yazma Ölçeği” Toplam ve Alt Boyutlarına İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler Tablosu

	n	Ortalama	ss.	Min	Max
Yazma Ölçeği Toplam	336	86,99	15,45	33	125

“Yazma Ölçeği Toplam” puanları 33-125 aralığında değişmekte olup ortalaması 86,99’ dur.

Tablo 2

Sınıf” değişkenine göre Yazma Ölçeği Toplam” Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

							Tek Yönlü ANOVA		
	Sınıf	n	Ortalama	ss.	Min	Max	F	p	Fark
Yazma Ölçeği Toplam	1.Sınıf	83	83,14	16,28	41	117	5,468	0,001*	1-4 3-4
	2.Sınıf	72	86,06	14,63	56	125			
	3.Sınıf	84	85,89	13,45	63	121			
	4.Sınıf	97	91,94	15,90	33	125			

Sınıf değişkenine göre katılımcıların “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,01$). 4.sınıflara ait ortalama “Yazma Ölçeği Toplam” puanı (91,94) 1. ve 3. Sınıflara ait ortalama “Yazma Ölçeği Toplam” puanlarından (83,14 – 85,89) anlamlı derecede yüksektir.



Tablo 3

Cinsiyet Değişkenine Göre “Yazma Ölçeği Toplam” Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Bağımsız T Testi Sonuçları

								Bağımsız t Testi	
		Cinsiyet	n	Ortalama	ss.	Min	Max	t	p
Yazma Ölçeği	Kadın		243	87,63	15,54	33	125	1,487	0,223
	Erkek		93	85,33	15,17	57	123		

Cinsiyet değişkenine göre katılımcıların “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 4

Mezun Olunan Lise Türü Değişkenine Göre Yazma Ölçeği Toplam Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

								Tek Yönlü ANOVA		
		Mezun Olunan Lise	n	Ortalama	ss.	Min	Max	F	p	Fark
Yazma Ölçeği Toplam	And L.		163	87,25	15,59	41	125	0,732	0,571	-
	Fen L.		2	104,50	,71	104	105			
	Sos BL.		6	89,17	19,04	62	117			
	İHL		12	86,42	15,65	65	111			
	Diğer		153	86,45	15,26	33	125			

Mezun olunan lise değişkenine göre katılımcıların “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 5

Yetiştirdiğiniz Yer Değişkenine Göre “Yazma Ölçeği Toplam” Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

								Tek Yönlü ANOVA		
		Yetiştirdiğiniz Yer	n	Ortalama	ss.	Min	Max	F	p	Fark
Yazma Ölçeği Toplam	Köy		64	87,47	16,46	53	125	0,638	0,636	-
	Kasaba		26	84,08	15,56	59	116			
	İlçe		94	86,71	13,46	58	119			
	Şehir		66	85,77	14,81	41	123			
	Büyükşehir		86	88,77	17,21	33	125			

Katılımcıların yetiştikleri yer değişkenine göre “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 6

Baba Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre “Yazma Ölçeği Toplam” Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

								Tek Yönlü ANOVA		
--	--	--	--	--	--	--	--	------------------------	--	--



	Baba Eğitim Düzeyi	n	Ortalama	ss.	Min	Max	F	p	Fark
Yazma Ölçeği Toplam	İlkokul	122	85,46	16,08	33	125	1,954	0,121	-
	Ortaokul	72	85,46	15,69	41	125			
	Lise	86	87,91	13,90	58	119			
	Lisans ve Üstü	56	90,91	15,62	61	125			

Katılımcıların baba eğitim düzeyi değişkenine göre “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 7

Anne Eğitim Düzeyi Değişkenine Göre “Yazma Ölçeği Toplam” Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Tek Yönlü ANOVA									
	Anne Eğitim Düzeyi	n	Ortalama	ss.	Min	Max	F	p	Fark
Yazma Ölçeği Toplam	İlkokul	213	86,43	15,25	33	125	1,223	0,301	-
	Ortaokul	61	85,82	16,09	41	125			
	Lise	47	89,26	15,97	60	125			
	Lisans ve Üstü	15	92,67	13,46	64	121			

Katılımcıların anne eğitim düzeyi değişkenine göre “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 8

Kardeş Sayısı Değişkenine Göre Yazma Ölçeği Toplam Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

Tek Yönlü ANOVA									
	Kardeş Sayısı	n	Ortalama	ss.	Min	Max	F	p	Fark
Yazma Ölçeği Toplam	1 Kardeş	72	89,68	13,55	62	123	3,349	0,010*	1-4 1-5 2-4 2-5
	2 Kardeş	103	89,22	15,67	58	125			
	3 Kardeş	72	87,08	15,49	49	125			
	4 Kardeş	38	81,84	14,59	57	110			
	5 Kardeş	51	82,41	16,68	33	115			

Kardeş sayısı değişkenine göre katılımcıların “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p<0,05$). 1 kardeşi olan katılımcılara ait ortalama “Yazma Ölçeği Toplam” puanı (89,68) 4 ve 5 kardeşi olan katılımcılara ait ortalama “Yazma Ölçeği Toplam” puanlarından (81,84 – 82,41) anlamlı derecede yüksektir. 2 kardeşi olan katılımcılara ait ortalama “Yazma Ölçeği Toplam” puanı (89,22) 4 ve 5 kardeşi olan katılımcılara ait ortalama “Yazma Ölçeği Toplam” puanlarından (81,84 – 82,41) anlamlı derecede yüksektir.



Tablo 9

Gelir Düzeyi Değişkenine Göre Yazma Ölçeği Toplam Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

	Gelir Düzeyi	n	Ortalama	ss.	Min	Max	Tek Yönlü ANOVA		
							F	p	Fark
Yazma Ölçeği Toplam	1000-1500	95	87,69	17,00	41	125	1,642	0,18	-
	1501-3000	152	85,64	14,64	33	125			
	3001-5000	68	90,03	14,51	61	125			
	5000 Üzeri	21	83,76	16,11	58	121			

Gelir düzeyi değişkenine göre katılımcıların “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

Tablo 10

Okunan Kitap Sayısı Değişkenine Göre Yazma Ölçeği Toplam Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

	Okunan Kitap Sayısı	n	Ortalama	ss.	Min	Max	Tek Yönlü ANOVA		
							F	p	Fark
Yazma Ölçeği Toplam	0-49	37	79,57	15,19	57	112	5,951	0,001*	1-4 2-4
	50-99	84	84,55	14,90	41	115			
	100-149	76	87,24	11,92	64	119			
	150 ve üzeri	139	90,32	16,71	33	125			

Okunan kitap sayısı değişkenine göre katılımcıların “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır ($p<0,01$). 150 ve üzeri kitap okuyan katılımcılara ait ortalama “Yazma Ölçeği Toplam” puanı (90,32) 0-49 ve 50-99 arası kitap okuyan katılımcılara ait ortalama “Yazma Ölçeği Toplam” puanlarından (79,57 – 84,55) anlamlı derecede yüksektir.

Tablo 11

Tercih Edilen Kitap Türü Değişkenine Göre Yazma Ölçeği Toplam Puanları Arasındaki Farklılığa İlişkin Tek Yönlü ANOVA Testi Sonuçları

	Tercih Edilen Kitap Türü	n	Ortalama	ss.	Min	Max	Tek Yönlü ANOVA		
							F	p	Fark
Yazma Ölçeği Toplam	Edebi	173	87,57	15,28	33	125	0,208	0,934	-
	Bilim-Kurgu	39	87,41	16,60	53	117			
	Kişisel Gelişim	30	85,30	14,38	63	116			
	Politika-Tarih	52	86,12	16,26	57	125			
	Diğer	42	86,52	15,39	49	121			

Tercih edilen kitap türü değişkenine göre katılımcıların “Yazma Ölçeği Toplam” puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır ($p>0,05$).

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Öğretmen adaylarının yazma alışkanlıklarının genel olarak yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir. Bu durumun üniversitedeki akademik eğitimin ve programın içeriğiyle doğrudan alakalı olduğu düşünülebilir.



Sınıf değişkenine göre 4.sınıf öğrencilerinin 1.,2.,3. Sınıf öğrencilerine göre yazma alışkanlıklarının daha yüksek seviyede olduğu sonucuna ulaşılmıştır. 4.sınıf öğrencilerinin daha yetkin bir seviyeye ulaşmış olması bu sonuçta etkindir. Kardeş sayısı değişkenine göre kardeş sayısı az olan öğretmen adaylarının yazma alışkanlıklarının kardeş sayısı fazla olan adaylara göre daha yüksek seviyede olduğu tespit edilmiştir. Kardeş sayısı az olan adayların yazmaya daha iyi odaklandıkları, daha fazla vakit buldukları söylenebilir. Okunan kitap sayısı yüksek olan adayların kitap sayısı düşük olanlara göre yazma alışkanlıklarının yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu durumun okuma alışkanlığı yüksek seviyede olan adayların yazma alışkanlıklarının da yüksek seviyede olmasına etki ettiğiyle açıklanması mümkündür. Öğretmen adayları akademik eğitimde yazmaya sürekli olarak teşvik edilmelidir. Yazma etkinlikleri düzenlenmelidir. Öğretim programında yazmaya daha detaylı yer verilmelidir. Öğretmen adaylarına yazarlarla buluşma, sempozyum, konferans v.b.etkinlikler yapılmalıdır. Öğrencilerin yazılarının bilimsel ve akademik dergilerde yayınlamasının önü açılmalıdır. Yazma konularında öğretmen adaylarına yönelik bir kısıtlama(tür, üslup v.b.) olmamalıdır.

KAYNAKÇA

1. Büyüköztürk, Ş., Çakmak E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem.
2. Erdem, İ., & Özdemir, N. H. (2011). Türkçe öğretmeni adaylarının yazma alışkanlıklarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (2), 101-125.
3. Erdem, İ., & Özdemir, N. H. (2012). Türkçe öğretmeni adayları için yazma alışkanlığı ölçeği geliştirme. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1, 171-194.
4. Karadağ, R. (2015). Yazma alışkanlığının kazandırılması. F.S.Kırmızı içinde, *İlk ve ortaokullarda Türkçe öğretimi* (s. 163-204). Ankara: Anı.
5. MEB (2009). *İlkoğretim Türkçe Dersi (1-5. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu*. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı.
6. Özdemir, N. H. (2011). *Türkçe öğretmeni adaylarının yazma alışkanlıkları üzerine bir araştırma*. Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Malatya.
7. Susar Kırmızı, F.(2012). Öğretmen adaylarının kitap okuma alışkanlığına yönelik tutum ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 7(3), 2353-2366.
8. Taşdemir ,M. (2007). *Öğretim ilke ve yöntemleri*. Ankara: Nobel.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(26)

Dr. Öğr. Üyesi Şehnaz BİÇER ÖZCAN¹⁰⁵

UYGUR TÜRKLERİNDEN OSMANLI NAKKAŞLARINA MİNYATÜR SANATININ SERÜVENİ THE ADVENTURES OF MINIATURE ART FROM UYGHUR TURKS TO OTTOMAN PAINTERS

ÖZ

Geçmiş çok eskilere dayanan minyatür, doğunun resim sanatıdır. Bu sanat, Uygur fresklerinde duvar resmi olarak serüvenine başlarken, daha sonraki yüzyıllarda kitap sayfalarında yerini alır. Minyatür, Latince “miniare” kökünden gelip, İtalyancaya “miniatura” diye geçmiştir. Bizde minyatür sanatı ile uğraşanlara “nakşeden, işleyen,” manasında “nakkaş” denmiştir. Minyatür sanatı farklı bir bakış açıcı demektir. Minyatürde tabiat, figürler ve mekanlar görüldüğü gibi birebir çizilmek yerine stilize ederek resmedilir. Işık gölge oyununun olmadığı bu görsellerdeki bütün renkler net olmakta, gölgeye yer verilmekten kaçınılmaktadır. Farklı üslupların etkileşimi ile harmanlanarak oluşan bu yazmalar sanat tarihine ışık tutar nitelikte belgelerdir.

Uygur yazmaları ile başladığını düşündüğümüz minyatür sanatının Osmanlı Devleti’ne ulaşana kadar etkileşim içinde bulunduğu süreç ve gelişimlerin, farklı zamanlardaki bağlantıları, günümüz minyatür sanatına ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Asya, Uygur, Türk Sanatı, Manihaizm, Minyatür.

JEL Kodu: N95.

ABSTRACT

Miniature, which dates back to very old times, is the painting art of east. This art starts its adventure as a mural in Uyghur frescoes and takes its place in the pages of books in later centuries. Miniature formed from the root of Latin word “miniare” and transformed to the Italian language as “miniatura”. It is called in our language for the people who works with miniature art “muralist/painter” which means “nakkaş”. Miniature means a different point of view. In miniature, nature, figures and places is depicted in a stlyzed way instead of drawing them directly as seen. Without chiaroscuro light shade the colours are clear in the visuals and using shadows is avoided. While blending with the interaction of different styles, these manuscripts are the references shed light on the art history.

The connection in different ages of process and development of miniature art ,which we think started with the Uyghur manuscripts and the interacted until reaching to Ottoman Empire, shed light on the contemporary miniature art.

Keywords: Central Asia, Uyghur, Turkish Art, Manichaeism, Miniature

JEL Code: N95.

¹⁰⁵ Marmara Üniversitesi; Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü; Acıbadem, İstanbul/TÜRKİYE;
E-Posta: sozcan@marmara.edu.tr



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

1.GİRİŞ

1250 yıl evvel 763 tarihinde Uygur Türkleri, Mani dinini resmi devlet dini olarak kabul ederek aslında yüzyıllar boyu farklı coğrafyalarda ve farklı kültürlerde sürecek bir sanata en büyük hizmeti yaptılar. Mani rahipleri savaşı yasaklayan dinlerinin öğretilerini anlatmanın en güzel yolunu seçtiler ve yazma eserleri daha cazip hale getirebilmek için resmettiler. Asya'nın orta kesiminde hala yaşayan bir toplum olan Uygurların geçmişteki sanatlarına ilişkin bu ayrıntısı, sonraki yüzyılların kitap sanatlarında yankılanmış ve bu örnekler minyatür sanatının bilinen prototipleri olarak tarihte yerini almıştır.

2.Orta Asya Uygur Türkleri

Maniheizm'in kurucusu Mani, M.S. 216'da Part eyaleti Asoristan'da doğar.¹⁰⁶ Dininden daha büyük şöhreti ressamlığıdır ve kendi yazdığı kitapları resmettiği bilinir. Ona inanan rahipleri, 600 yıl boyunca bu kutsal görevi devam ettirir ve bugünkü Doğu Türkistan topraklarına kadar minyatür sanatını götürürler. Mani'nin Mezopotamya topraklarında başlattığı resim üslubu, Mani rahipleri tarafından İç Asya'da 8-11. yy'a kadar Hun, Göktürk, Çin, Hint ve İskender'in Asya istilasıyla birlikte Yunan sanatının izlerini de taşıyarak gelişir.¹⁰⁷ (Resim1)



Resim1

Uygur Dönemi, Koça Alfa Tapınağı, 8-9.yy?, Berlin Devlet Müzesi ve Prusya Kültür Mirası Vakfı,
Env. No: MIK III 4979 a,b -v, "Uygur varağı", 12.4x 25.2 cm

İç Asya'daki resim üslubu şekillenirken, 7. yy' dan itibaren Arap yarımadasında İslam dininin kabulü ile birlikte önemli bir gelişme olur ve özellikle Abbasi halifelerinin hamiliğinde Kur'an-Kerim'in en güzel şekilde süslenmesine ayrı bir çaba gösterilir. Bu dönemde Bağdat yakınlarındaki Samerra kentinde güçlü bir resim okulu doğduğu, bu şehre İç Asya'dan Uygur sanatkarları gelerek resim geleneklerini de getirdikleri bilinir.

Dolayısıyla 3. yy'de ressam Mani'yle birlikte başlayan minyatür sanatı, 8-11 yy'de Uygur Türkleriyle İç Asya'da gelişirken, diğer taraftan Mezopotamya'da Geç Antik Doğu, Helenistik ve Roma mirasına sahip Abbasi (749-1258) halifelerinin koruyuculuğunda ayrı bir kol olarak şekillenir. Bu iki farklı coğrafyadan ve farklı kültürlerden beslenerek gelişen minyatür sanat; 11. yy'de Selçuklu Türklerinin Mezopotamya'dan Suriye ve Anadolu'ya yayılmasıyla birlikte yeni bir üslup oluşturur.

2.Anadolu Selçukluları ve Timur Dönemi

11. yüzyılın başlarında Horasan'da devlet kuran Selçuklular kısa sürede geniş topraklara yayılır. Hükümdarları Melikşah'ın ölümünden sonra (1092) dört devlete ayrılır ve bunlardan Anadolu Selçukluları (1071-1279) 12. yy'ın ortalarından sonra Konya, Kayseri, Diyarbakır, Mardin kentlerini sanat merkezleri yaparlar. Bu dönemden günümüze ulaşan en eski örneklerinden biri Süryaniceden Arapçaya çevrilen

¹⁰⁶ Selçuk Mülayim, *Nakkaşların Ustası Mani, Sanat ve İnanç 2*, MSGSÜ, 2004, İstanbul, s.141

¹⁰⁷ Celal Esat Arseven, *Türk Sanat Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, C.4, İstanbul, 1983, s.2066



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Dioskorides'in şifalı otlar hakkındaki "Kitabü'l Haşa'ış" adlı eseridir. Bu eserde Bizans resminin etkileri açıkça görülür. Dönemde ilmi eserlerin yanında sosyal hayatı yansıtan "Kelile ve Dimne", "Hariri'nin el-Makamat'ı" gibi eserler de resmedilmiştir.¹⁰⁸

13. yy'ın başlarında Konya'da hazırlandığı anlaşılan Varka ve Gülşah adlı mesnevideki minyatürler Selçuklu devri saray hayatını, bunun yanı sıra göçebe çadır yaşantısını, adetleri, geleneklerini yansıtan birer vesika olarak değerlendirilebilmektedir. Minyatürlerin içinde yer alan figürler ise Selçuklu resim üslubunun başlıca örneklerini teşkil eder.¹⁰⁹ (Resim2)

Selçuklu minyatürlü yazmalarının özellikle figür tiplerinde, Uygur minyatürlerinin açık etkisi görülürken, figürler dini yapılarda da rahatlıkla kullanılmıştır. Anadolu Selçukluları kendisinden sonraki Osmanlı kültürünün kaynağı ve öncüsü olması açısından da büyük önem taşır.



Resim2

Selçuklu Dönemi, Konya, 13.yy başları, TSMK, Env. No: H.841,v. 33b "Varka ve Gülşah", 7.2x17.5cm

1220'li tarihlerde İlhanlılar'ın hakim olduğu İran'da ise özellikle Moğol istilasıyla birlikte minyatür sanatında yeni bir tasvir tarzı ortaya çıkar ve Çin sanatına özgü bir teknikle çalışılmış minyatürler yapılır. İlhanlı sonrası Celâyirli devrinde (1340- 1432) Sultan Ahmed Celâyir'in zamanında ise önemli sanat merkezi Bağdat'tır. Şiraz da ise önce İncuların hamiliğinde (1303- 1357), 1353'ten sonra da Muzafferîler döneminde farklı minyatür üslupları gelişir.¹¹⁰

1370'de tarih sahnesine Timur adında büyük bir hükümdar çıkar ve kısa sürede kurduğu devlet geniş bir coğrafyaya yayılır. Ancak askeri başarısından ziyade Timur'un çocuk ve torunlarının hamiliğinde günümüze ulaşan ilim ve sanat kitapları çok daha büyük bir iz bırakır. Kurduğu devletin başkenti Semerkant'tır ve bu şehre Şam, Tebriz, Bağdat, Şiraz, İsfahan, Harezmî, Delhi ve Ankara savaşıyla birlikte de Osmanlı ve diğer beyliklerin sanatkârlarını davet eder. Timur devletindeki hükümdarların ortak özelliği hiç şüphesiz sanatsever kişilikleridir. Timurluların kuruluşundan yıkılışına kadar Timurlu vali ve hükümdarlarından Uluğ Bey Semerkant'ta, Baysungur ve Hüseyin Baykara Herat'da, İskender, İbrahim ve Abdullah Sultan Şiraz'da önemli sanat hamileri olurlar. Timurlu devri minyatür sanatında; Bağdat ve Tebriz atölyelerinin "Celayir Üslubu", Şiraz'da eski Muzafferîlerin izlerini taşıyan "Şiraz Üslubu", Karakoyunluların Tebriz'i almasıyla birlikte Tebriz atölyelerinin etkisi, 1436- 1453 yılları arasında gelişen Şiraz ve Bağdat atölyelerinin oluşturduğu "Türkmen Üslubu", ayrıca Timur hükümdarı Şahruh'un Çin ile ilişkileri neticesinde Çin izlerinin etkisi görülür.(Resim3) Şüphesiz Hüseyin Baykara devrinde Herat'da Timurlu döneminin en önemli minyatür sanatkârı Bihzâd'tır.

¹⁰⁸ Filiz Çağman, Zeren Tanındı, **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri**, İstanbul, 1979, s.9

¹⁰⁹ Gönül Öney, **Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları**, Ankara, 1992, s.138

¹¹⁰ Banu Mahir, **TDVİA**, "minyatür", s.119



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



Resim3

Timur Dönemi, Herat, 1429, TSMK, Env. No. R.1022, v.1b “Kelile ve Dinme”, 28.7x 19.7 cm

Timur’un 1405 ‘de ölümünden sonra 14.yy’ın ikinci yarısında Van Gölü’nün çevresine yerleşmiş olan Karakoyunlu Türkmenleri (1350- 1467) Celayirlerin hakimiyetine son verir. Karakoyunlu Devleti’nin en önemli sanat hamileri, Cihan Şah ve onun oğlu Pir Budak Sultan’dır. Pir Budak Sultan zamanında Şiraz ‘da onun hazinesi için hazırlanan seçkin eserler mevcuttur. Akkoyunlu Devleti (1467- 1500) Anadolu’da kurulan bir Türkmen beyliğidir ve hükümdarı Uzun Hasan, Timur’u Karabağ’da yenilgiye uğrattıktan sonra Herat’taki sanatkarları Şiraz’a getirmiştir. Sürekli yer değiştiren sanatkarlar farklı sanat görüşlerinden etkilenerek Karakoyunlu ve Akkoyunlu döneminde gelişen “Türkmen Üslubu” nu oluştururlar. (Resim4)



Resim4

Türkmen Dönemi, İran, Şiraz, 1475- 1500 arası, TIEM, Env.No: 1978 “Şahname-i Firdevsi”,35x24cm

16. yy’de kuzey batı İran’a yerleşmiş olan Safevîler, Akkoyunlu Türkmenlerini yenerek Tebriz’i, sonra sırasıyla Şiraz, Horasan ve Herat’ı aldılar. Tebriz’de, Şah İsmail’in oğlu Şah Tahmasp zamanında, Şiraz’da



ise 16. yy boyunca Safevî hükümdarlığında birçok minyatürlü yazma hazırlanmıştır. Şah İsmail 1510 yılında Herat'ı alınca, baş ressam Behzat'ı da Tebriz'e götürür.¹¹¹ Şah Tahmasp, ilk yıllarının çoğunu Herat'da geçirir ve birçok eserin verilmesine destek olur. Safevî resmi, büyük edebiyat yapıtlarını bezemekle sınırlı kalmamış, 17. yüzyılda özellikle tek yaprak üzerine minyatürler de yapılmıştır. Bu dönemde en sevilen konular, güzel insanların idealleştirilmiş görüntüleri ve duygusal temalardır. (Resim5)



Resim5

Safevî Dönemi, İran, Şiraz, 16. yy'ın ilk yarısı, Reza Abbasi Müzesi, Env. No: 671-V “Şahname-i Firdevsi”, 47.5x32cm

3.Osmanlı Devleti

Anadolu Selçukluları'ndan sonra Anadolu Beylikleri'nden biri olan ve Osman Gazi tarafından İznik'te kurulan Osmanlı Devleti'nin İstanbul'un fethine kadar geçen döneminden günümüze minyatürlü yazma kalmamıştır. Ancak kaynaklardan Edirne Sarayı'nda bir sanat atölyesinin bulunduğu anlaşılır. Sultan II. Mehmed'in İstanbul'u fethinden sonra İstanbul'a birçok yabancı sanatkar davet edilmiş, bu sanatkarlar arasında Centile Bellini ve Constanza da Ferrara gibi ressamlar Osmanlı minyatür sanatının oluşmasında etkili olmuştur. Saray albümlerinden birisinde Constanza da Ferrara'nın elinden çıktığı kabul edilen Fatih Sultan Mehmed'e ait bir portrenin olduğu ve devrin önemli minyatür sanatkarı Sinan Bey'in ve onun öğrencisi Şiblizade Ahmed'in de portre çalıştığı bilinir.¹¹² Bu dönemde başlayan Osmanlı padişah portreciliği 19. yüzyıla kadar etkin bir tür olarak devam eder.

Osmanlı Devleti'nde Fatih Sultan Mehmed sonrası Bayezid II ve Selim I devrinde saray atölyesine şarktan birçok nakkaş getirilmiştir. Edebi eserlerin resimlendiği ve şark minyatür üslûbunun tesirlerinin ağır bastığı bu devirde, Türk minyatür sanatı derleme bir vasıf arz eder. Saray atölyesinde, Yavuz Sultan Selim'in İran ve Mısır'dan İstanbul'a getirdiği farklı gelenekleri temsil eden nakkaşların birbirleriyle çalışmaları

¹¹¹ C.Esat Arseven, **Türk Sanatı**, İstanbul,1973, s.45

¹¹² Serpil Bağcı, Filiz Çağman, Günsel Renda, Zeren Tanındı, **Osmanlı Resim Sanatı**, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul, 2006, s.34,35,36,37



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

sonucu, hem Hüseyin Baykara dönemi Herat nakkaşhânesinin üslûbu hem de Osmanlı karakterinin yansıdığı bir resim tarzı doğar. Kanunî Sultan Süleyman devrinde ise, kimi Akkoyunlu-Şiraz, kimi de Tebriz'den saraya gelen nakkaşların tesirleri minyatürlere yansır ve 1520- 1574 dönemi Osmanlı sarayında minyatürlü yazmaların sayısı elliye ulaşır. Bu dönemde doğu'dan gelen sanatkârların yanı sıra Bosnalı, Macar, Arnavutluk, Avusturyalı, Moldavyalı, Çerkez ve Gürcüler de vardır.

16.yy'ın önemli nakkaşlarından biri kaleme aldığı tarihî konulu eserleri figürsüz manzaralar ve topografik şehir görünümüleriyle resimleyen Matrakçı Nasuh'tur. Nasuh'un ilk çalışmalarından biri Tarih-i Sultân Bâyezid'dir. Ayrıca Yavuz Sultan Selim devrini konu alan bir başka eserinde de ordunun Tebriz seferinde konakladığı menzilleri resmetmiştir. Kanunî Sultan Süleyman'ın Irak seferine dair Mecmûa-i Menâzil ve Süleymannâme'de Nasuh'un metinlerini yazarak resmettiği diğer kitaplardır. Sanatçı bu eserlerde konaklama yerlerinde bir takım dekoratif unsurlar kullanmasına rağmen, gerçeğin dışına çıkmamıştır. Bilhassa şehir plânlarını mimarî anıtları ve şehirlerin tipik özelliklerini ifadede oldukça titiz davranmıştır.¹¹³ (Resim6)



Resim6

Osmanlı Dönemi, İstanbul, 1537, İÜK, Env.No: T. 5964, 109 b,Eskişehir, “Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i İrakeyn”, Matrakçı Nasuh

Kanunî dönemine, Bağdat'lı olan ve Tebriz'den Anadolu'ya gelip bir süre Amasya'da kalan ve sonra İstanbul'a gelen Şah Kulu adında bir sanatkâr yepyeni bir üslûp ve teknik getirir. Saz üslûbu, saz yolu, saz yazma, saz işlemek denilen bu üslûp aslında daha ziyade mürekkep ve altın ile usta fırça hareketlerinin gösterildiği bir resim tarzıdır. Bu yolda pek çok albümde resimleri bulunan bir başka nakkaş ise, 16. yy'ın sonlarına doğru Veli Can'dır.¹¹⁴ (Resim7)

¹¹³ Zeren Tanınındı, “Tarihi Konuda İlk Osmanlı Minyatürleri”, Sanat Tarihi Yıllığı, İst. Ün. Ed Fak. 1966-68/2, s.102,103

¹¹⁴ Banu Mahir, “Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şahkulu ve Eserleri”, T.S.M. Yıllık-1, İstanbul, 1981, s.113



Resim7

Osmanlı Dönemi, TSMK, Env. No. H 2135 “Saz Üslûbu”

16. yy’ın ikinci yarısında doğan klâsik üslûbun en büyük ustası Nakkaş Osman’la beraber Osmanlı minyatür sanatı kalıpcı ve bezemeci anlayışından sıyrılıp gerçekçi, yalın bir anlatım diline kavuşur. Nakkaş Osman’ın en önemli eserlerinden biri şüphesiz Surnâme-i Hûmayun’dur. III. Murat devrinde (1574- 1595) resmedilen eser şehzade III. Mehmed’in sünnet edilmesi vesilesiyle yapılan geçit törenlerini ve eğlenceleri anlatır. Pastel renkler kullanan Nakkaş Osman, Sûrname-i Hümâyûn’da nakkaşlık konusunda tüm hünelerini göstermiştir. İstanbul’daki günlük hayatı, esnafın karakteristik özelliklerini, törenlerin canlı ve neşeli havasını yansıtan tasvirleri belge değeri taşıması bakımından önem taşır. Sultan III. Mehmed (1595- 1603) ve I. Ahmed (1603- 1617) dönemlerinde, 1581 yılından itibaren Nakkaş Osman’ın yanında çalışanlar arasında yer alan Nakkaş Hasan ise yirmi kadar yazmanın resimlenmesinde çalışır ve 1590 yılından itibaren nakkaşhanede etkin olmaya başlar. Siyer-i Nebî minyatürlerinden de anlaşılacağı üzere 1595’te sanatkârın üslûbu hazırlanan tarih ve edebiyat konulu tüm eserlere yansır.¹¹⁵

Sultan I. Ahmed döneminde tek yaprak resim ve minyatürlerin belirli bir sıraya göre yerleştirildiği el yazması formatındaki murakka (albüm) yapımcılığı önem kazanır. 17. yüzyılda minyatür geleneğindeki tasvirlerin saray dışında, özellikle İstanbul’a gelen yabancılar için hazırlanan kıyafet albümleri içerisinde tek figür resimler olarak yaygınlaştığı görülür.(Resim8) Bu dönemde İstanbul’da yaşayan esnaf grupları hakkında bilgiler veren Evliya Çelebi, kentte faaliyet gösteren üç farklı nakkaş grubundan bahseder. Bu üç esnaf nakkaş grubunun varlığı, o dönemde sarayın dışında da önemli bir sanat ortamının oluştuğuna işaret eder.

¹¹⁵ Banu Mahir, TDVİA, “minyatür”, s.122



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



Resim8

Osmanlı Dönemi, İstanbul, 1710-20, TSMK, Env.No: H. 2164, 21 b, “Resim Albümü”

18. ve 19. yy' lar, Osmanlı'nın gücünü yitirip, Avrupa'yla ticari antlaşmalar yapılmak zorunda kaldığı ve Fransızların sosyal hayatta etkili olmaya başladıkları bir dönemdir. Batılılaşma hareketleri “Lale Devri” olarak bilinen III. Ahmed'in saltanat yıllarında (1703- 1730) hız kazanır ve bu süreç minyatür sanatına yepyeni bir sanatkârı Levni'yi kazandırır. Levni'nin klâsik üslûptan çıkarak yeni bir sanat anlayışını özümlediği söylenebilir. Edirne'den gelerek İstanbul nakkaşhanesinde önce öğrenci olan, bir süre saz üslûbunda tezhip ve resim çalışan Levni'nin en önemli eserlerinden biri, III Ahmed'in dört oğlunun 1720'de yapılan sünnet düğününü anlatan Sûrnâme-i Vehbî'dir. Ayrıca, 1710- 20 yılları arasında saray için kırk sekiz kadın ve erkek tasvirini içeren bir kıyafet albümü de hazırlamıştır.¹¹⁶

Osmanlı tasvir sanatında III. Ahmed döneminden sonra resim yapan sanatçıların daha yenilikçi olduğu görülür. Geleneksel minyatür tekniğiyle çalışan son nakkaşlardan biri Abdullah Buhari'dir. İki boyutlu yüzeysel anlatımı üç boyutlu hacimli bir anlatıma dönüştüren Levni'yi takip eden Buhari, tek figür resimleri dışında çiçek resimleri de yapmıştır.

18. yüzyılın ikinci yarısında artık Osmanlı padişahları yağlıboya portrelerini yaptırmaya başlar ve Osmanlı tasvir sanatı, tekniğin ve malzemenin değiştiği başka bir tarafa doğru yönelir.

Değerlendirme ve Sonuç

Sonuç olarak; elimizdeki en eski örnekler olarak günümüze ulaşan 8.yy Uygur yazmalarında başladığını düşündüğümüz minyatür sanatı 1250 yıl boyunca çok geniş, bir coğrafyaya yayılır, farklı kültür ve dinlerde şekillenir.

Bu sanat; Mezopotamya topraklarında ressam Mani ile başlar ve İç Asya'da Uygur Türkeri'yle gelişip, İslâm sonrası Selçuklu kültür ortamıyla şekillenerek, Timur, Safevî ve Türkmen etkileriyle Anadolu topraklarında Osmanlı Devleti'nde kadar kendine has üslubula ulaşır. Her dönemde aynı anlatım dili kullanılmakla berabere tasarım kurgusu, renk gibi detaylarla döneme ait özellikler kazanmıştır. Bu özellikler bize sanat estetiği açısından önemli bilgiler sunar. Ancak doğunun bu resim sanatı, bize belgeleme niteliği sayesinde daha önemli bir verileri günümüze taşımıştır. Bu sayesinde minyatür sanatı, bugün doğu medeniyetlerinin kültür tarihinin aydınlatılması açısından en önemli belgelerdir.

¹¹⁶ Gül İperoğlu, **Levni**, T.C.Kültür Bakanlığı, İstanbul,1999, s.112



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

1. Basil Gray, Persian Miniature Painting, New York, 1931
2. Banu Mahir, Osmanlı Minyatür Sanatı, Kabalcı, İstanbul, 2005
3. Banu Mahir, “Minyatür”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, C. 30, s.118-123, İstanbul, 2005
4. Esin Atıl, Levni ve Surname, Koçbank, İstanbul, 1999
5. Filiz Çağman-Zeren Tanındı, Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri, İstanbul, 1979
6. Gönül Öney, Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, Ankara, 1992
7. Gül İrepoğlu, Levni, T.C. Kültür Bakanlığı, İstanbul, 1999
8. Hüseyin G. Yurdaydın, Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn-i Sultan Süleyman Han, Türk Tarih Kumu, Ankara, 1976
9. Masterpieces of Persian Painting, Tehran Museum of Contemporary Art, İran, Tehran, 2005
10. Mazhar İpşiroğlu, Bozkır Rüzgarı, İstanbul, 1985
11. Metin And, Osmanlı Tasvir Sanatları, Türkiye İş Bankası, İstanbul, 2004
12. Oktay Aslanapa, Türk Sanatı I, İstanbul, 1976
13. Serpil Bağcı-Filiz Çağman- Günsel Renda-Zeren Tanındı, Osmanlı Resim Sanatı, T.C Kültür Bakanlığı, İstanbul, 2006
14. Thomas W. Lentz-Glenn D. Lowry, Timur And The Princely Vision, Persian Art and Culture in the Fifteenth Century, Washington, D.C, 1989
15. Zeren Tanındı “Tarihi Konuda İlk Osmanlı Minyatürleri”, Sanat Tarihi Yıllığı, İst.Ün. Ed Fak. 1966- 68/2, s.102- 115



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(27)

Dr. Öğr. Üyesi Sezai BEKDEMİR
FIKİH USULÜNDE ‘NAZAR’ NAZARİYESİ
THE ‘NAZAR’ THEORY IN THE PRINCIPLES OF ISLAMIC JURISPRUDENCE

ÖZ

Fıkıh Usulü, şer’i delillerden hüküm çıkarma kaidelerini ihtiva eden bir ilimdir. Müctehidlerin, şer’î hükümlerde musib olmaları, icihadlarında bu kaidelere riayet etmelerine bağlıdır. İşte bu kaidelerden birisi de müctehidin şer’î delillere sahih nazar ile yaklaşmasıdır. Bu bakımdan kelam ve felsefe gibi birçok ilmin konusu olan nazar, fıkıh usulünün de bir konusu olmaktadır. Nazarın, müctehidler tarafından muhtelif tanımları yapılmıştır. Bununla beraber sahih olmak şartıyla nazarın; “medlulü/şer’î hükmü bilmeye ya da medlul/şer’î hüküm hakkında zanna götüren şey” şeklindeki tanımı, fıkıh usulünde genel kabul görmüştür. Nazar, fıkıh usulünde çoğunlukla kıyas ve icihad yerine kullanılır. Nazar ile aynı anlama kullanılan istidlal, fikir, teemmül ve intizar gibi müşterek kavramlar da vardır. Nazar, sahih-fâsid şeklinde iki kısma ayrılmıştır. Müctehidler, Allah’ı bilmenin ve ona taat ve kullukta bulunmanın hükmünün vacip olduğunda fikir birliği etmişlerdir.

Bununla beraber ‘bilme’nin mi “kulluk” etmenin mi daha önemli bir vacip olduğunda ihtilafa düşmüşlerdir. Fukahâ’nın çoğunluğu nazarın, taatin/kulluğun ilk aşaması olduğu görüşündedir. Gazzâlî gibi bazı âlimlere göre ise şer’î hükümlerde ve delillerde, bunların kısımlarında, delillerden hüküm çıkarmanın keyfiyetinde ve hüküm çıkarmanın/müctehidin sıfatlarında nazar vaciptir. Nazarın şer’î konularda vacip oluşuna ittifak eden müctehidler, onun zan mı ilim mi ifade ettiği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Nazar, Fıkıh, Usul, İlim, Zan ve Vâcip.

ABSTRACT

The Principles of Islamic Jurisprudence is a science which comprises making provision principles through sharî evidences. The mujtahids’ giving right decisions in the making provisions depends on their conformity with these principles in their ijihad’s. One of these principles is the fact that the mujtahid is approaching the evidences with valid nazar. In this respect, nazar which is the subject of many sciences like Kalam and Philosophy is also a subject of The Principles of Islamic Jurisprudence. Different definitions have been made by the mujtahids. However, the definition of valid nazar which is described as “the thing which leads to cognition of meaning (medlûl)/sharî provision” has been generally accepted in The Principles of Islamic Jurisprudence. Nazar is a concept that is often used for the same meaning of comparison in The Principles of Islamic Jurisprudence. There are also concepts which are used in the same meaning such as “istidlâl”, idea (fikir), contemplate (teemmül) and expectation (intizar). Nazar is classified as valid (sahih) and invalid (fasid). The mujtahids allied that knowing Allah and obedience and servitude to him is wajib.

However, they have fallen into conflict whether “knowing” him or “servitude” to him is more important. The majority of Jurists/Fukahâ think that nazar is the first stage of obedience/servitude. According to some scholars like al-Ghazali, in sharî provisions and evidences, in parts of them, in circumstances of making provisions and in the quality of the one making provisions/mujtahid, nazar is wajib. The mujtahids who allied that nazar is wajib in sharî issues, disagreed on whether it refers to science or presumption.

Keywords: Nazar, Fiqh, Methodolgy, Science, Zan, Wajib.



1. GİRİŞ

Fıkıh usulü, şer’i delillerden hüküm çıkarma kaidelerini ihtiva eden bir ilimdir. Bu hüküm çıkarma işleminde hakikate ulaşmak için koşulan şartlardan biri de müçtehidin şer’i delillere sahih nazar ile yaklaşmasıdır. Bu bakımdan kelam ve felsefe gibi birçok ilmin konusu olan nazar, fıkıh ilminin de bir konusu olmaktadır. Nazar ve istidlal fıkıh usulü ilminde daha çok kıyas ve ictehad ile müşterek anlamda kullanılmaktadır. Nazar her ne kadar kıyasla eş anlamda kullanılsa da onun kıyastan daha genel bir manası vardır. Fıkıh usulünün prensipleri arasında sayılan nazar ilmi; “*kendisiyle sem’î delillerin icra edildiği mantıkî kaidelerdir*” şeklinde tanımlanmıştır. Zira bu kaidelerin sureti aklın menhecine göre cari olsa bile maddeleri şer’den istinbat edilir. Bu itibarla İbnü’l-Hâcib’in bu mantıkî kaideleri, fıkıh usulünün prensipleri arasında saymasının gerekçesi de bu olsa gerektir.¹¹⁷

Âlimler, nazarı değişik şekillerde tarif etmişler ve müşterek manadaki kavramlardan farkını ortaya koymuşlardır. Nazarı sahih ve fasid diye kısımlara ayıran âlimler, sahih nazar için bir takım şartlar ileri sürmüşlerdir. Ancak bu şartlara uyan sahih nazarin zann-ı galip veya ilim ifade edeceğini ifade etmişlerdir. Âlimler, genel olarak nazarin makulât konusunda caiz; şer’i konularda ise vacip olduğu görüşünü benimsemişler ve ilme ulaşmanın ilk merhalesinin sahih nazar olduğunu savunmuşlardır.

Makalemizde çeşitli yönleriyle tartışmalı bir kavram olan nazar kavramının öncelikle lügat ve terim anlamlarını vereceğiz. Sonra sırasıyla nazar ile müşterek manaya kullanılan kavramlar ile aralarındaki benzerlik ve farklılıkları, âlimlerin nazar mefhumuna yaklaşımlarını, nazarin kısımlarını, şartlarını, şer’i hükmünü ve ilim ifade edip etmeyeceği hususundaki tartışmaları ortaya koyacağız. Daha sonra bu bilgileri değerlendirmek suretiyle bir sonuç elde etmeye çalışacağız.

2. Nazar Kavramı

Bu başlık altında nazarin, sözlük anlamı, sözlük anlamının müşterek kullanılan kavramlardan/lafızlardan farkları ve ıstılâhî anlamı üzerinde durulacaktır.

2.1. Sözlük Anlamı

Ru’yet/görmek, basar/bakmak/görmek ve intizar/beklemek kelimelerinin yerine de kullanılan müşterek bir isimdir.¹¹⁸ Ayetlerde gözle bakmak,¹¹⁹ intizar,¹²⁰ terahhüm/merhametle yaklaşmak¹²¹ gözlemek,¹²² fikir¹²³ ve tekabül gibi müşterek manalarda kullanılan “nazar” lügatte, “*bir şeyi kıyaslayarak ve takdir ederek tefekkür ve teemmül etmek, göz dikip bakmak, korumak gözle görmek, karşı karşıya ve yüz yüze gelmek, düşünmek, dikkat ve özen ile düşünmek*” anlamlarına gelmektedir.¹²⁴ Müşterek manalarda kullanılan nazar, ancak özel karineler ile birbirinden ayırt edilir. Bu karinelerin en başında harfi cerler gelir. Nazar kelimesi beraber kullanıldığı harfi cer ile manalandırılır.¹²⁵

Bazen sadece teemmül ve inceleme, araştırma anlamında da kullanılmaktadır. İbn Akîl (431-513), (فَنَاطِرَةٌ بِمِزْجِ الْمُرْسَلُونَ)¹²⁶ ayetinde geçen “nâzıra” kelimesinin teemmül, tefekkür, hakkı ile batılı bilmeye itibar ve hüccet ile şüphenin arasını ayırmak manasına geldiğini ifade etmiş ve bunun da kalbin fikretmesi ve teemmülü olduğunu söylemiştir.¹²⁷ İbn Arabî’ye (468-543) göre nazar, gözlerle kaydetmektir ve gözlerin hissidir. Gözün nazarı olduğu gibi kalbin de nazarı vardır. Ona da teemmül denir. Cevherî’ye (400/1009’dan

¹¹⁷ Şemseddin İsfehânî, Beyânü’l-Muhtasar Şerhu Muhtasarı İbnü’l-Hâcib (A’rabistan: Dâru’l-Medenî, 1986), 1: 33.

¹¹⁸ İbn Akîl, el-Vazih fi Usulü’l-Fıkıh (Beyrut: 1996), 18; Bedrüddin Zerkeşî, Bahru’l-Muhit (Beyrut: Dâru’l-Kütübî, 1994), 1: 61.

¹¹⁹ Kıyâme, 75/21-22.

¹²⁰ Hadid, 57/13.

¹²¹ Ali İmran, 3/76.

¹²² Bakara, 2/279.

¹²³ Yunus, 10/101.

¹²⁴ İbn Fâris, Mekâyisü’l-Lüğa (Beyrut: Dâru’l-Fikir, 1979), 5: 444; Rağıb İsfehânî, el-Müfredat, (Beyrut: Dâru’l-Kalem, 1412), 813-814; İbn Manzur, Lisânü’l-Arab (Beyrut: Dâru Sâdir, 1994), 5, 215.

¹²⁵ Zerkeşî, Bahru’l-Muhit, 1: 61.

¹²⁶ “... sonra bakacağım elçiler ne ile dönecekler?” Neml, 27/35.

¹²⁷ İbn Akîl, el-Vazih fi Usulü’l-Fıkıh, 18.



önce) göre ise nazar bir şeyin gözlerle teemmülüdür. Bu yüzden Rasûlullah (sav); (النَّظَرُ إِلَى وَجْهِ عَلِيٍّ عِبَادَةً) “Ali’nin yüzüne bakmak bir ibadettir” (Hâkim, *Müstedrek*, 3: 152.) demiştir.¹²⁸

Nazarın sözlük anlamı kıyası da kapsamaktadır, fakat nazar kıyastan daha geneldir.¹²⁹ Kelamî ve felsefî terim olarak nazarın genellikle tefekkür ve itibar ile aynı anlama geldiği ifade edilmektedir.¹³⁰ İtibar bizzat görülenin bilgisinden hareketle görülmeenin bilgisine ulaşmak üzere düşünmek demektir.¹³¹

2.2. Istilâhî Anlamı

Âlimler nazarı, muhtelif şekillerde tanımlamışlardır. Bazıları nazarı, zihnin tertibi; bazıları, fikir/düşünce olarak nitelendirerek tanımlarını bu merkezde yapmışlardır.

Cürcânî (740-816) ise nazarı; "*bilinmeyenlerin elde edilmesi esnasında, bilinenleri belli bir tertip üzere kullanmaktır*"¹³² şeklinde tanımlamıştır. Cürcânî’ye göre nazar bilinmeyene bilinen şeylerle ulaşmaya yarayan bir düşünce eylemidir. Çünkü bilgi tasdiklerden ibarettir. Akıl yürütme ancak öncüllerin sebep ve illetlerin tertibiyle bir araya gelir. Yani nazar, başka bir bilgiye ulaşmak için aklın yanında olan bilgileri harekete geçirmesidir veya başka bir bilgiye götürmesi için bilinen veya zannedilen bilgilerin düzenlenmesidir.¹³³ Ona göre Bakılânî’nin (330-403) tanımı, nazarın bütün kısımlarını kapsamaktadır.¹³⁴

İbn Hacer el-Askalânî’ye (773-852) göre nazar, "*kendisiyle ilimlere veya zanlara ulaşılan malum veya maznun şeylerin tertip edilmesidir*."¹³⁵ İbn Hacer el-Askalânî’nin “zihnin tertibi” diye nitelendirdiği nazarı Fahreddin Râzî de (543-606) benzer şekilde tanımlamıştır. Ona göre nazar, "*kendisiyle başka tasdikâta ulaşmak için tasdikâtın zihinde tertibidir*."¹³⁶ Diğer bir ifadeyle “*başka hükümlere ulaşmak için bir takım önermeleri düzenlemektir*.”¹³⁷ Râzî’nin tanımda kullandığı tasdikâttan maksadı, ispat veya nefy yoluyla zihnin bir işi başka bir işe kesin ve açık bir isnadıdır.¹³⁸ Örneğin;

“*Kâinat değişkendir*

Her değişken mümkündür

O halde kâinat mümkündür” gibi.¹³⁹ Bu tanıma ve örneğe baktığımızda Râzî’nin, nazarı kıyas anlamında kullandığını söyleyebiliriz. Ancak nazar kıyastan daha geneldir. Çünkü her kıyas bir nazardır fakat her nazar bir kıyas değildir.¹⁴⁰

Âmidî (551-631) ise nazarı, “*akılda mevcut olmayanı elde etmek için istenilene uygun, daha önce var olan bilgileri bir araya getirip dizmek suretiyle aklın kullanılmasından ibarettir*”¹⁴¹ şeklinde tarif etmiştir. Başka bir ifadeyle nazar, akılda hâsıl olmayanı elde etmeye niyet ederek özel bir telif ile matluba münasip ilim ve zann yoluyla sabık olan işlerde akıl vasıtasıyla tasarruftan ibarettir. Tasavvur ve tasdiki; kat’î ve zannîyi içeren nazar için genel kullanım budur.¹⁴² Âmidî’nin de nazarı, Cürcânî, İbn Hacer el-Askalânî’ ve Râzî gibi “zihnin tertibi” olarak nitelendirdiği görülmektedir.

¹²⁸ İbn Manzur, *Lisanü'l-Arab*, 215.

¹²⁹ Rağib el-İsfahânî, *el-Müfredat*, 813-814.

¹³⁰ Seyfuddin el-Âmidî, *el-İhkâm fi Usulî'l-Ahkâm* (Kahire: el-Mektebetü'l-İslami, 1967), 1: 8; Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakif* (Beyrut: 1997), 1: 116.

¹³¹ Rağib İsfahânî, *el-Müfredat*, 813-814.

¹³² Cürcânî, *et-Ta'rifat* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998), 270.

¹³³ Cürcânî, *et-Ta'rifat*, 167.

¹³⁴ Cürcânî, *Şerhu'l-Mevakif*, 1: 120.

¹³⁵ İbn Hacer Askalani, *Nüzhetü'n-Nazar* (Riyad: Matbaatü Sefir, 1422), 41.

¹³⁶ Fahreddin Râzî, *Mahsûl* (Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1997), 1: 87.

¹³⁷ Fahreddin Râzî, *el-Muhassal / Kelama Giriş*, Çev. Hüseyin Atay, (Ankara: 1978), 35.

¹³⁸ Râzî, *Mahsûl*, 1: 87.

¹³⁹ Râzî, *el-Muhassal*, 35.

¹⁴⁰ Münâvî Zeyneddin, *et-Tevkifü ala Mühimmatü't-Tearif* (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1990), 326.

¹⁴¹ Âmidî, *el-İhkâm fi Usulî'l-Ahkâm*, 1: 12.

¹⁴² Âmidî, *el-İhkâm fi Usulî'l-Ahkâm*, 1: 12..



İbn Haldun (732-808) nazarı; “*delillerden medlulata intikal melekesi*” olarak tanımlamıştır. Ona göre meçhul ilimlerin kesbedilmesini sağlayan akli nazarın manası da budur. Bu şekilde akletme melekesi kesbedilir. Bu da akli ziyadeleştirir. Nazar sayesinde işlerde keys/akıl ve fetanet/zekâ kuvveti hâsıl olur.¹⁴³

İbn Rüşd (520-595) nazarı; “malumdan/bilinenden meçhulün/bilinmeyenin istinbatıdır” şeklinde tarif etmiştir.¹⁴⁴ Ona göre nazar, belirli bir tertibe uyarak malum işlere istinaden meçhul işlerin kesbedilmesidir. İbn Rüşd’ün bu tanımı kiyaşın tanımıyla benzerlik arz etmektedir. İbn Rüşd’ün “istinbat kabiliyeti”; İbn Haldun’un “meleke” olarak nitelendirdikleri nazar tanımları dikkate alındığında onların bu yaklaşımlarının genel kabul gören yaklaşımlardan farklı olduğu görülür.

Ebu Mansur ise “*zâtının veya sıfatlarından birinin hakikatini öğrenmek için talep olarak manzur fih olan şey hakkındaki düşüncedir/fikirdir*”¹⁴⁵ diye tarif etmiştir. Ona göre bu tür nazar tertibe riayet edildiğinde doğruya götürür, tertibe riayet edilmediğinde ise yanlışla götürür. Nazarı, tıpkı Ebu Mansur gibi “fikir/düşünce” olarak nitelendiren Kadı Ebubekir Bakıllânî onu; “*kendisiyle ilim veya zan ikame etmeye çalışılan fikirdir*”¹⁴⁶ şeklinde tarif etmiştir. Ona göre nazar, istidlal ve tefekkür sonucunda oluşan kesbi bilgidir. Nazarı “fikir” diye nitelendiren alimlerden biri de İbnü’l-Hâcib’dir. Onun; “*kendisiyle ilim veya zannın talep edildiği fikirdir*”¹⁴⁷ şeklindeki nazar tanımı Bakıllânî’nin nazar tanımıyla hemen hemen aynıdır. Bu da onun bu konuda Bakıllânî’den ziyadesiyle etkilendiğini gösterir. Yine Senîkî’nin; “*ilim veya itikâd veyahut da zanna götüren fikirdir*”¹⁴⁸ şeklindeki nazar tanımı da fikir merkezli bir tanımdır. Tüm bunlardan hareketle usul âlimleri genelde nazarın; “*ilim veya zanna götüren fikirdir/düşüncedir*”¹⁴⁹ şeklindeki tanımını kullanmayı tercih etmişlerdir.

2.3. Nazar, İstidlal, Teemmül, Bedihe, Ru’yet, Fikir, İntizar ve Cidal Kavramları Arasındaki Farklar

İstidlal, kendisinin harici bir cihetten bir şeyi bilmeyi/marifeti talep etmektir. Nazar ise kendi cihetinden ve kendisinin harici bir cihetten bir şeyi bilmeyi/marifeti talep etmektir. Bu yüzdendir ki nazar, fiilinden istidlal yönüyle Kadir’i bilmeye güç yetirir. Hareketin hudüsü hakkındaki nazar, bir istidlal değildir. Nazar, basar veya hareket yönünden bir şeyin idrakini talep etmektir. İstidlal böyle değildir. Yine nazar, basar veya fikir yönünden bir şeyin idrakini talep etmektir. Bu mananın idrakinde önce göz sonra fikir vasıtasıyla ince bir hazzı teemmül gibi iki şeyin toplamına ihtiyaç vardır. Çünkü bu ince hazzın idraki ile bu manaya giden yol tümevarır. Böylece ilme götüren delaletin yolu bu mana ile olur. Nazarın aslı mukabeledir. Gözle nazar, bir yöne doğru ikbal/yönelme demektir. Kalp ile nazar ise tefekkür edilen şeye doğru fikir ile yönelmektir. İnsana rahmetle nazar etmek, ona rahmetle yönelmektir. Kitaba göz ve fikir ile nazar etmek, o ikisiyle Kitaba doğru yönelmektir. Nazar kalp ile mukarin olursa bakılan şeyin durumları hakkında bir fikir olur. Nazar, basar/göz ile mukarin olursa bundan murad, sağlıklı bir duyu ile gözün değdiği yere doğru bakış atmak olur.¹⁵⁰

Teemmül, matlubu öğrenmek için müemmel bihe/düşünülen şeye nazar etmektir. Bu, uzun müddet bakmadıkça olmaz. Bu durumda her teemmül bir nazardır. Fakat her nazar bir teemmül değildir.¹⁵¹

Bedihe ansızın/ayaküstü bir bakış ve fikirsiz bir söylemdir. Nazar bazen fikir bazen de bedihe olur. Fikir, bediheden başka bir şeydir.¹⁵² İmamü’l-Harameyn el-Cüveynî’ye (419-478) göre fikir, bir niyet ile manalardan nefse intikal eden şeydir. İşte bu bazen ilim veya zann talebiyle olur. Buna nazar denilir. Bazen nefsin sözlerinin çokluğu gibi ilim ve zann talebiyle olmaz. Buna nazar değil, tehayyül ve fikir denilir. Fikir

¹⁴³ İbn Haldun, Mukaddime (Rabat: 2005), 2: 338.

¹⁴⁴ İbn Rüşd, Faslu’l-Makâle fi mâ beyne’l-Hikmeti ve’ş-Şeriat (Kahire: 1999), 23.

¹⁴⁵ Zerkeşi, Bahru’l-Muhît, 1: 62.

¹⁴⁶ Kadı Ebu Bekr el-Bakıllânî, Kitabu’t-Temhid (Beyrut: 1957), 8-9; Zerkeşi, Bahru’l-Muhît, 1: 62.

¹⁴⁷ Şemseddin İsfehânî, Beyânü’l-Muhtasar Şerhu Muhtasarı İbnü’l-Hâcib, 1: 39.

¹⁴⁸ Zekeriya Senîkî, el-Hududu’l-Enika ve’t-Ta’rifatü’d-Dakika (Beyrut: Dâru’l-Fikir, h1411), 69.

¹⁴⁹ Münâvî, et-Tevkîfü alâ Mühimmâtü’t-Teârif, 326.

¹⁵⁰ Hasen Askerî, el-Furûku’l-Lüğavi (Kahire: ty.), 74-75.

¹⁵¹ Askerî, el-Furûku’l-Lüğavi, 75.

¹⁵² Askerî, el-Furûku’l-Lüğavi, 75.



bu yönüyle nazardan daha geneldir. Velhasıl nazırın niyeti, tanımın cüzlerinden birine intikaldir. Sonuçta fikir ancak/sadece manalar hususunda kullanılır.¹⁵³

Ebu Ya'lâ (380-458), mana olarak nazar ile istidlalin, fikir ve ru'yetten başka olduğunu; nazarın, fikrin peşinden geldiğini ifade etmiştir. Bu görüş Mutezile'nin nazar ile fikrin aynı manada olduğu görüşünün hilafıdır. Bize göre insan, önce cisim hakkında bu kadim mi hâdis mi diye tefekkür eder, tefekkür esnasında oluşan şektir. Sonra delillere nazar eder. İşte bu da nazar ile fikrin birbirinden farklı manayı ifade ettiğini gösterir.¹⁵⁴

İntizar, kendisine nazar edilen ölçüsünü/miktarını talep etmektir. İntizar, bazen hayır ve şer bazen de şekk ve yakîn hakkında olur. Böylece insan, evinde yapılan kendisi için hazırlandığında şüphe olmayan yemeği intizar eder/bekler. İnsan, yarın Zeyd'in gelmesini intizar eder/bekler. Hâlbuki Zeyd'in yarın geleceğinde şekk vardır.¹⁵⁵

Ali b. İsa nazarı; bir şeyin zuhurunu talep etmek olarak tarif etmiştir. Nazır, bir şeyin zuhuruna talip demektir. Nazır, görme veya diğer organları ile duyu yönünden bir şeyin zuhurunu idrak yoluyla talep eden olur. Kişi, bu kumaş şundan daha yumuşak diye nazır/bakan olur. Kalp ile bakmak ise tefekkür ve intizar cihetinden olur. İntizar, bir şeyin doğru vaktini talep için tevakkuftur/duraksamadır. Nazar, eşyanın hallerini tefekkür ve teemmüldür. Bu yönüyle nazır, bir müfekkirdir. Bu yönüyle müfekkirdir ise nazır diye isimlendirilir. İşte bu mana nazırdan ve manzur fihten başkadır. Zira insan nazır olan ile nazır olmayanın arasını ayırır. Kadim, nazar ile vasf edilmez. Çünkü nazar ancak ilmi ve malumu bulmakla beraber olur. Meçhul olan bir şeyi bilmek için nazar kelimesini kullanmak doğru olmaz. Çünkü nazar gözle şahit olmaktır. Ru'yet ise görülen şeyin idrakidir. Allah'ın ru'yet talep etmeksizin eşyayı görmesinin, nazar ile vasıflanması doğru olmaz.¹⁵⁶

Bazı âlimler nazar ile cidal arasında iki yönden fark olduğunu söylemiştir. Birincisi; nazar, doğruyu talep etmek iken cidal ise, görüşün zafer kazanmasıdır. İkincisi; nazar, kalp ve akıl ile fikretmek iken cidal ise dil ile ihticac etmektir/delil getirmektir.¹⁵⁷

Nazar, zikir cihetinden kalp ile manayı talep etmektir. Nitekim gözle hissedilenin idraki talep edilir. Suret üzerinde gözün konumunun evveli nazardır. Hissin haber verdiği bilgi basardır. Başarın hakikate nüfuz etmesi ru'yettir. Basar, nazar ile ru'yet arasında orta bir yeredir. Bu durum (وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ) "Sen onların sana baktıklarını görürsün, hâlbuki onlar görmezler" (el-A'râf, 7/198) ayetinde geçmektedir. Basar veya basiretin yönelmesi, bir şeyin idraki ve ru'yeti içindir. Bazen bununla teemmül ve araştırma/inceleme kastedilir. İncelemeden sonra elde edilen bilgi/marifet kastedilir. Basar hakkında nazarın kullanımı avam nezdinde çok fazladır. Fakat nazarın basiret hakkında kullanımı hass nezdinde daha çoktur.¹⁵⁸

Ebu Mansur'da nazarın bedahetten farklı olduğunu ifade etmiştir. Ona göre matlubun hislerde veya bedahetle idrak edilen konularda his ve zaruretten gâib olması vaciptir. Gâib, nazar kavramının içine girmez. Gâib, hislerde karşılık bulunduğu veya bedahetle bilindiğinde kendisiyle istidlal edilecek delilin varlığı bilinir. Sonra nazar ile delilin medlule teallukunun yönü bilinir.¹⁵⁹

Tüm ifadelerden anlaşıldığı üzere nazar her ne kadar müşterek bir lafız olsa da aynı anlamda kullanılan kavramlardan bir yönüyle ayrılmaktadır.

3. Nazarın Kısımları

Genel olarak nazar sahih ve fâsid diye ikiye ayrılır. Matluba delalet eden delil yoluyla nazır, manzura vakıf olursa buna sahih nazar; manzura vakıf olmuyorsa fâsid nazardır.¹⁶⁰ Râzî de nazarı öncelikle sahih ve fâsid diye ikiye ayırmış; vesail olan tasdikâtın, müteallakına mutâbık olmasına sahih nazar; mutâbık

¹⁵³ Zerkeşi, Bahru'l-Muhît, 1: 61.

¹⁵⁴ Zerkeşi, Bahru'l-Muhît, 1: 63.

¹⁵⁵ Askerî, el-Furûku'l-Lüğavi, 75.

¹⁵⁶ Askerî, el-Furûku'l-Lüğavi, 75-76.

¹⁵⁷ Zerkeşi, Bahru'l-Muhît, 1: 63.

¹⁵⁸ Münâvî, et-Tevkîfü alâ Mühimmâtü't-Teârif, 326.

¹⁵⁹ Zerkeşi, Bahru'l-Muhît, 1: 65.

¹⁶⁰ Âmidî, el-İhkâm fi Usulî'l-Ahkâm, 1: 12.



olmamasına fâsid nazar diye tanımlamıştır. Ona göre bu mutâbık tasdikât, ya bağlayıcı bir ilim olur ya da zann olur.¹⁶¹

Zerkeşî (745-794) ise nazarın dört kısımdan oluştuğunu ifade etmiştir. Çünkü nazar ya câzim/kesin olur ya da olmaz. Bunlardan her biri ya mutâbık olur ya da olmaz. Buna aynı zamanda sahih veya fâsid de denilir. Bunlardan her biri de ya câzim ya da gayri câzim olur. Sahih nazar, mutâbık nazardır. Fâsid nazar ise; matlubu ifade etmeyen nazardır.¹⁶²

Nazarın tertibinde hata olursa ilim ifade etmez. Bu yanlış şöyle olur: Ya onunla bir şey kastedilir ve başka bir şey ifade edilir. Ya da bir şey ifade edilmez. Sahih nazarı Âmidî, bu şekilde taksim etmiştir. Ona göre sahih nazar, delilin delaleti vechi üzere nazırın vakıf olduğu şeydir. Ona göre sahih nazar ilim ifade eder. Bununla beraber zan bir ilim değildir aksine ilmin zıddıdır.¹⁶³

Fahredden Râzî'ye göre nazar ilme münâfidir. Çünkü nazar taleptir. Elde olan bir şeyi talep etmek de muhaldir. Sahih nazar ile kişinin cehaleti yok olur fakat ilim oluşmaz. Çünkü cahil, onu bildiğine inanır ve onu talep etmekten yüz çevirir.¹⁶⁴

Ebu Mansur'a göre gâib, nazara dahil olmaz. Matlubun duyularda veya bedahetle idrak edilen konularda his ve zaruretten gâib olması vaciptir. Gâib, duyularda karşılık bulduğunda veya bedahetle bilindiğinde kendisiyle istidlal edilecek delilin varlığı bilinir. Sonra nazar ile delilin medlule teallukunun vechi bilinir. İşte bu yüzden ki Peygamberin doğruluğunun Kur'an ile istidlali sahih değildir. Çünkü âlemde kimse Kur'an'ın vücudunu bilemez. Yani Kur'an'ın zahiren Peygamberin eline nasıl geçtiğini kimse bilemez.¹⁶⁵

Ebu Ya'lâ'ya göre sahih nazarın her bir cüzü ilimden bir cüz tazammun eder/içerir. Bu görüş Mutezile ve İbn Bakıllânî'nin şu görüşünün hilafıdır: Sahih nazarın her biri ilimden bir cüzü tazammun etmez/içermez. Bilakis nazar tamamlanmadıkça ilme müsmir/elverişli olmaz. Nazar, tam olarak ifa edildiğinde ondan sonra ilim hâsıl olur. Bu âlemin hudûsü hakkındaki nazar gibidir. Biz öncelikle a'razların ispatı için nazar ederiz. Biz âlem hakkında nazar ettiğimizde a'razların varlığıyla ilim hâsıl olur. Sonra ikinci olarak âlemin hudûsü hakkında nazar ederiz. Sonuçta âlemin hâdis olduğunu biliriz. Belki de a'razların varlığına veya hudûsüne deliller nazarın vacip olduğu birçok şey üzerine mebnidir. Sonuçta bu şeylerin her birine bilerek nazar ettiğimizde bizim için ilim hâsıl olur. İşte diğer delillere nazar etmek de böyledir. Zerkeşî'ye göre buradaki ihtilaf lafzidir. Bu ihtilafın fikhî benzeri de şudur: Yıkamanın mücerred haliyle her bir uzuvdan hades/abdestsizlik kalkar mı? Veya hadesin kalkması için uzuvların tamamının yıkanmasına mı bağlıdır?¹⁶⁶

Özetle ifade edecek olursak alimler nazarı, vasıfları itibariyle sahih ve fâsid; hükme delaleti itibariyle de kat'î ve zannî diye kısımlara ayırmışlardır. Ayrıca delilden medlule götürüp götürmemesi yönünden de mutâbık nazar ve gayri mutâbık nazar diye de taksim edilmiştir.

4. Nazarın Şartları

Nazarın ilim ifade etmesi için âlimler bazı şartlar öne sürmüşlerdir. O şartlardan birincisi; nazarın gaflet ve sehv halinde olmaması gerektiğidir. Âmidî'nin de ifade ettiği üzere sahih nazar ilimin yollarından biridir. Sahih nazarın şartı akıldır. Gaflet ve sehv sahih nazarı ortadan kaldırır.¹⁶⁷

İkincisi ise; bir delil ile iki medlule istidlal edilmemesi nazarın şartlarından. Ebu Mansur'a göre bir delil iki şeye delalet ettiği zaman, delilin ikisinden birine delalet etmesi ve diğeriyle istidlali engellemesi nazarın şartlarından biridir. İkisine birden delil olması durumunda nefsinin dışındaki için istidlal ve nazar müfsid olur. Zerkeşî'ye göre bu durumda Hanefiler'in Urve el-Bârikî hadisiyle fuzûlünün satışının sıhhatine

¹⁶¹ Râzî, Mahsûl, 1: 87.

¹⁶² Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 63.

¹⁶³ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 64.

¹⁶⁴ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 64.

¹⁶⁵ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 65.

¹⁶⁶ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 66.

¹⁶⁷ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 64.



istidlalleri sahih olmaz. Çünkü onlara göre bu durumda karşılıklı kabz yoktur. Hadis, akdin cevazına delalet ettiği gibi karşılıklı kabzın cevazına da delalet etmektedir. Onlar bu hadisle karşılıklı kabzdan imtinanın/kaçınmanın ademine istidlal etmediklerinde akdin cevazına istidlalleri de sahih olmaz. Bu şartlar bir araya geldiğinde nazar ilme müsmir/elverişli olur ve ondan ilim üretilir. Bir şey ona zarar verirse o zaman o nazar fâsid olur. O zaman da bu nazarın akabinde ilim vaki olmaz.¹⁶⁸

Kıscası teklif için akıl şarttır. Nazar da bir teklif olduğuna göre onun için de ilk şart gaflet ve sehvdan salim bir akıldır. İkincisi ise bir delil ile iki medlule istidlal edilmemesidir.

5. Nazar Müktesebdir/Kazanımdır

Âlimler, ilmin husulünün keyfiyeti hususunda dört görüşe ayrılmışlardır. Birincisi; Eş'arî'nin görüşüdür. Ona göre bu ilim, Allah'ın icadı yoluyla adet olarak istilzam eder. Mesela yemenin akabinde tokluğun, su içmenin akabinde suya kanmanın hâsıl olması böyledir. İşte burada ilmin husulü, muhal değil vaciptir. Bu durumda kemali nazarın akabinde ilmin hâsıl olmaması muhal olur. İkincisi; bu görüş Mutezile'nin görüşüdür. Onlara göre nazarın tevellüd ile ilim gerekir. O ilim, mübaşeretden dolayı değil hâdis kudretten dolayı makdurdan hâsıl olan şeydir. Mesela atıştan sonra oku hareketi böyledir. İletten sonra malulün vukuu gibi ilmin vukuu da nazardan sonra vaciptir. Üçüncüsü; bu görüşü Râzî savunmaktadır. Ona göre nazar, zati bir icap ile aklen ilmi gerektirir. Dördüncüsü; Kadı Ebubekir ve Cüveynî bu görüştedir. Onlara göre nazar, icap ettirdiği lüzum yoluyla neticelendiren mukaddimelerinin tazammunundan dolayı ilmi gerektirir.¹⁶⁹

Âmidî'ye göre bu mesele fiillerin yaratılması konusuyula ilgilidir. Ashabımıza (Şafîiler'e) göre nazar ilmi doğurucu değildir. Zira insan yapmaya güç yetirmedikçe bir fiilde bulunmaz. İnsanın kudreti o fiili gerçekleştirmeden önce mevcut değildir. Bize (Şafîiler'e) göre delilden dolayı bu asıl sabit olduğundan nazarın akabinde vaki olan ilmin insanın fiilinden olması görüşü batıl olmuştur. Çünkü insanın fiilinden olsaydı mukarın bir kudretle o fiile güç yetirmesi veya kudretin sebebine -ki o sebep de nazardır- mukarın olması vacip olurdu. İşte bu muhaldir. Çünkü kudretin makdûruna tekaddümü vaciptir.¹⁷⁰

Nazar, ittifakla mükteseptir. Şartları mevcut olduğunda ilim ifade eder. Hükemâ ilahiyat alanında nazar, ilim ifade etmez demişlerdir. Nazar ancak hendesiyat ve hesabat/sayısal alanında ilim ifade eder. Meşhur olan ise cüzlerinden birinin sonunda olmakla beraber nazarın akabinde ilim vaki olur.¹⁷¹

İbn Sem'ânî'ye göre matlubun zaruri ilim değil kesbi ilim olması vaciptir.¹⁷² Cüveynî'nin ifadesiyle kesbi ilim, nazar ve istidlale bağlıdır. Zaten nazar da manzur fihin halinde oluşan fikirdir.¹⁷³

Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere nazarın kulun kesbi olup olmadığı hususunda âlimlerin fikir birliğine varamadıkları görülmektedir. Nazarı, fikir ve teemmül diye tarif edenlere göre nazar kesbî olmaktadır. Meleke ve kabiliyet olarak tanımlayanlara göre ise nazar kesbî değil vehbî olmaktadır.

6. İlim Nazarın Akabinde Hâsıl Olur

Nazarın akabinde elde edilen ilim hususunda ihtilaf vardır. Kimileri bu ilim tazammun veya zâtî icab yoluyla ve bu zaruridir derken kimileri de bu ilim adet yoluyla ve zaruri değildir. Sahih nazar, kendisinden sonra ilmin tertibini tazammun eder/içerir. Fâsid nazara gelince şüphe hususunda ne cehli/bilgisizliği ne şekki ne de ilmin zıddından bir şeyi iktiza etmez/gerektirmez. Çünkü delil medlulüne tealluk eder. Şüphenin kendisine ise ilmin zıddıyla tealluk olmaz. Nazır, matlub bih'e nazar ettiği zaman bazılarını ilmen bazılarını zannı galiple öğrenir. Nazır, bazen musib bazen muhti' olur. Bu durumun ikisi de nazırın bakışından kaynaklanır. Sahih bir yöntemle delillere baktığında bazen ilme ulaşır. Sahih olmayan bir

¹⁶⁸ Zerkeşi, Bahru'l-Muhît, 1: 65.

¹⁶⁹ Zerkeşi, Bahru'l-Muhît, 1: 67.

¹⁷⁰ Zerkeşi, Bahru'l-Muhît, 1: 68.

¹⁷¹ Zerkeşi, Bahru'l-Muhît, 1: 66.

¹⁷² Zerkeşi, Bahru'l-Muhît, 1: 64.

¹⁷³ Celâleddin el-Mahallî, Şerhu'l-Varakât (Arabistan: 2001), 99; İmâmü'l-Haremeyn el-Cüveynî, el-Varakât (yy. ty.), 9



yöntemle daha doğrusu yöntemsiz olarak bir delile baktığında ilme ulaşamaz. Bu nazar sonucu şüphe oluşur. Sonuçta bu nazar delil olmaz.¹⁷⁴

Bakillânî'ye göre nazar, istidlal ve tefekkür sonucunda oluşan kesbi bilgi¹⁷⁵ iken Fahreddin Râzî'ye göre nazar ilme münâfidir. Çünkü nazar taleptir. Elde olan bir şeyi talep etmek de muhaldir. Sahih nazar ile kişinin cehaleti yok olur. Çünkü cahil, onu bildiğine inanır ve onu talep etmekten yüz çevirir.¹⁷⁶

Âmidî'ye göre ise, delilin delaleti vechi üzere nazırın vakıf olduğu şey olduğundan dolayı sahih nazar ilim ifade eder. Bununla beraber zan bir ilim değildir aksine ilmin zıddıdır.¹⁷⁷

Nazarı, sahih ve fâsid diye ikiye ayıran Râzî; vesâil olan tasdikâtın, müteallakına mutâbık olmasına sahih nazar; mutâbık olmamasına fâsid nazar diye tanımladıktan sonra nazara mutâbık tasdikâtın, ya bağlayıcı bir ilim ya da zann olduğunu vurgulamıştır.¹⁷⁸

Nazarı; “*delillerden medlûlâta intikal melekesi*” olarak tanımlayan İbn Haldun'a göre meçhul ilimler nazarla kesbedilir. Nazar, akli ziyadeleştirirken onun sayesinde işlerde keys/akıl ve fetanet/zekâ kuvveti hâsıl olur.¹⁷⁹

7. Nazarın Şer'i Hükmü

Nazar şer'an vaciptir. İbnü'l-Kuşeyrî bu konuda icma olduğunu söylemiştir. Çünkü marifetullahın vücubunu icma ortaya koymaktadır. Nazar olmadıkça marifetullah hâsıl olmaz. Vacibin kendisiyle tamamlandığı şey de vaciptir. 'İz b. Abdüsselam'a göre en sahih olan görüş, inancında şüpheye düşenler haricindekilere nazar vacip değildir.¹⁸⁰

Cessâs'ın ifadesine göre; (أَوَلَمْ يَنْظُرُوا فِي مَلَكُوتِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ) “Onlar göklerdeki ve yerdeki sınırsız hükümler ve nizama, Allah'ın yarattığı her şeye hiç bakmadılar mı?” (el-A'râf 7/185.) ayetinde yaratılış ve mahlûkat hakkında nazar, istidlal ve tefekküre teşvik vardır. Bu ayet nazırın vücubuna delalet ettiği gibi nazırın terkinden de sakındırmaktadır.¹⁸¹

Şer'î hükümlerde, şer'î delillerde, bunların kısımlarında, delillerden hüküm çıkarmanın keyfiyetinde ve hüküm çıkarmanın/müctehidin sıfatlarında nazar vaciptir.¹⁸² Fukahâ'nın çoğunluğuna göre nazar, taatin/kulluğun ilk aşamasıdır. Önce Allah'ı bilmek vaciptir. Sonra ona taat ve kullukta bulunmak vaciptir. Her ne kadar hangisi daha önemli bir vaciptir diye tartışma olsa da bu iki nazırın vacip olduğunda fikir birliği vardır.¹⁸³ Kadı Ebu Ya'la'nın ifadesine göre mükellef nazırın ilkinin (marifetullahı) terk ederse ıkabı hak eder. Nazırın ikincisi amel hususundadır. Şer' varid olduktan sonra nazar ve istidlal vaciptir ve taklit caiz değildir. Mutezile ise nazar ve akılla istidlalin şer' varid olmadan önce vacip olduğu görüşündedirler.¹⁸⁴

8. Fâsid Nazar Cehli/Bilgisizliği Gerektirmez

Bazılarına göre ise fâsid nazar cehli gerektirse de meşhur görüşe göre fâsid nazar cehli gerektirmez. Fahreddin Râzî'ye göre nazar ilme münâfidir. Çünkü nazar taleptir. Elde olan bir şeyi talep etmek de muhaldir. Sahih nazar ile kişinin cehaleti yok olur. Çünkü cahil, onu bildiğine inanır ve onu talep etmekten yüz çevirir.¹⁸⁵

Bazı müteahhir âlimlere göre gerçek olan şudur: Fâsid nazar maddede maksur/kısıtlanmış olduğunda cehli gerektirir. Çünkü âlemin kadim olduğuna, her kadimin başka bir şeye muhtaç olmadığına inanan, âlemin

¹⁷⁴ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 68.

¹⁷⁵ Bakillânî, Kitabu't-Temhid, 8-9; Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 62.

¹⁷⁶ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 64.

¹⁷⁷ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 64.

¹⁷⁸ Râzî, Mahsûl, 1: 87.

¹⁷⁹ İbn Haldun, Mukaddime, 2: 338.

¹⁸⁰ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 70.

¹⁸¹ Ebubekir Râzî el-Cessâs, Ahkâmu'l-Kur'an (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3: 47.

¹⁸² Ebu Hamid Gazzâlî, Mustasfâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1995), 1: 7.

¹⁸³ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 69.

¹⁸⁴ Kadı Ebu Ya'la, el-Udde fi Usulü'l-Fıkıh (Riyad: 1990), 4: 1273-1275.

¹⁸⁵ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 64.



müessire muhtaç olmadığına inanır. Bu ise muhal bir cehldir.¹⁸⁶ Fesad, surette maksur olursa veya sureti ve maddeyi kapsarsa cehli gerektirmez. Bu bizim şu görüşümüz gibidir: “Hiçbir insan taş değildir, her taş camiddir/cansızdır, hiçbir insan ilmen cansız değildir.” Kıyasın sureti sahih olmasa bile bu böyledir. Çünkü küçük öncülün/kaziyenin icabı yoktur.¹⁸⁷

9. Sonuç ve Değerlendirme

Çoğunlukla kıyasla eş anlamda kullanılan nazar konusu, kelim ve felsefede olduğu gibi fıkıh usulünde de önemli bir yer tutar. Müçtehidin delillerden hüküm çıkarmak için istidlalde bulunurken sahih nazara başvurması konunun ehemmiyetini göstermektedir. Bu yüzdendir ki usul âlimleri, eserlerine başlarken şer’î delilleri ve ahkâmını izah etmeye başlamadan nazar ile ilgili bazı temellendirmeler yapmış ve mukaddimelerinde bu konuya değinmişlerdir.

Sözlükte teemmül, fikir ve intizar gibi anlamlara da kullanılan nazar kavramı terim olarak kısaca ilme veya zanna götüren fikir/düşünce olarak tanımlanmıştır. Sahih ve fâsid diye iki kısma ayrılmıştır. Bazı âlimlere göre sahih nazar ilme; bazılarına göre ise zann-ı gâlibe ulaştırır. Bazı âlimlere göre sahih nazar ile ilim elde edilmese de cehalet izale edilir.

Sahih nazar için gaflet ve sehvdan uzak salim bir aklı ve bir delilden iki medlule istidlal etmemeyi şart koşan âlimlerin, Allah’ı bilmek hususunda ve imandan sonra amel noktasında şer’an nazarın vacip olduğunda âlimlerin ittifak ettiklerini söyleyebiliriz.

10. KAYNAKÇA

1. **Âmidî**, Seyfuddin. *el-İhkâm fi Usulî'l-Ahkâm*. Kahire: el-Mektebetü'l-İslami, 1967.
2. **Askalânî**, İbn Hacer. *Nüzhetü'n-Nazar*. Riyad: Matbaatü Sefir, 1422.
3. **Bakillânî**, Kadı Ebu Bekr. *Kitabu't-Temhid*. Beyrut: 1957.
4. **Cessâs**, Ebubekir Râzî. *Ahkâmu'l-Kur'an*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1994.
5. **Coşkun**, İbrahim. “Nazarî Akıl İle Allah'ın Bilinmesi”. Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi VI/1 (2004): 1-24.
6. **Cürcânî**, Seyyid Şerif. *et-Ta'rifat*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1998; *Şerhu'l-Mevakif*. Beyrut: 1997.
7. **Cüveynî**, İmâmu'l-Harameyn. *el-Varakat*. Yy.: Ty.
8. **Çaldak**, Hüseyin. “İslam Dünyasında Kullanılan Çıkarım Yöntemleri Ve Mantiki Yöntemlerle İlişkisi”. EKEV Akademi Dergisi 12/37 (2008): 177-194.
9. **Ebu Ya'la**, Muhammed Ferrâ. *el-Udde fi Usulü'l-Fıkıh*. Riyad: 1990.
10. **Gazzâlî**, Ebu Hamid. *Mustasfâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1995.
11. **Hâkim**, Neysabûrî. *Müstedrek*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1990.
12. **İbn Akîl**. *el-Vazih fi Usulî'l-Fıkıh*. Tahk. Curih Makdisi. Beyrut: 1996.
13. **İbn Fâris**. *Mekâyisü'l-Lüğa*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, 1979.
14. **İbn Haldun**. *Mukaddime*. Rabat: 2005.
15. **İbn Manzur**. *Lisanü'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdir, 1994.
16. **İbn Rüşd**. *Faslu'l-Makâle fi mâ beyne'l-Hikmeti ve's-Şerîat*. Kahire: 1999.
17. **İsfehânî**, Rağîb. *el-Müfredat*. Beyrut: Dâru'l-Kalem, H1412.
18. **İsfehânî**, Şemseddin. *Beyânü'l-Muhtasar Şerhu Muhtasarı İbnü'l-Hâcib*. S. A'rabistan: Dâru'l-Medenî, 1986.
19. **Münâvî**, Zeyneddin. *et-Tevkifü ala Mühimmâtü't-Tearif*. Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1990.
20. **Râzî**, Fahreddin. *el-Mahsul*, Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 1997; *el-Muhassal / Kelama Giriş*. Trc. Hüseyin Atay. Ankara: 1978.
21. **Senîkî**, Zekerîya. *el-Hudûdu'l-Enika ve't-Ta'rifatü'd-Dakika*. Beyrut: Dâru'l-Fikir, H1411.
22. **Zerkeşî**, Bedrüddin. *Bahru'l-Muhit*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî, 1994.

¹⁸⁶ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 72.

¹⁸⁷ Zerkeşî, Bahru'l-Muhît, 1: 73.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(28)

Kevser GÜNDÜZ

**BOLU BELEDİYESİNDE KURUMSAL KAPASİTE KULLANIMININ TESPİTİ ve
GELİŞTİRİLMESİ**

***DETERMINATION and DEVELOPMENT OF INSTITUTIONAL CAPACITY USE IN BOLU
MUNICIPALITY***

ÖZ

Bu çalışma, Bolu Belediyesinin kurumsal kapasite kullanımının belirlenmesi ve geliştirilmesi için yapılmıştır. Çalışmada öncelik olarak birimlerde çalışanlardan sorunları belirlemek ve bu sorunların çözümü için de önerilerini almak için tamamlayıcı bir anket çalışması da yapılmıştır. Bunun için kültür ve sosyal işler müdürlüğü personeline 29 gizli anket uygulanmıştır.

Değerlendirmeye 25 anket alınmıştır. Personel genel olarak, kurumun kapasitesinin “geliştirilmesi ve artırılmasını” kabul etmekte ve birimlerindeki "alt yapı eksikliği, kurum dışı nedenler, hizmet içi eğitim vb." sorunlar çözüldüğünde, kurum kapasitenin geliştirilmesine ve "kurum kültürü oluşmasına " katkı sağlayacağı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Bolu, Yerel Yönetimler, Kurumsal Kapasite, Hizmet, Kurum Kültürü.*

ABSTRACT

This study was conducted to determine and develop the institutional capacity utilization of the Municipality of Bolu. As a priority, a questionnaire study was conducted in order to determine the problems of the employees in the units and to get their suggestions for the solution of these problems. For this purpose, 29 secret questionnaires were applied to the personnel of the Directorate of Culture and Social Affairs.

25 questionnaires were taken into consideration. In general, the staff accepts the development and enhancement of the capacity of the institution and the lack of infrastructure in their units, external reasons, in-service training etc. When the problems are solved, it is determined that the institution will contribute to the development of capacity and formation of corporate culture according to the staff.

Keywords: *Bolu, Local Governments, Institutional Capacity, Service, Corporate Culture.*



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Kapasite ve yönetsel kapasite değerlendirme konusunda kaynaklarda yaygın olarak kullanılan iki değerlendirme çerçevesi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın kapasite değerlendirme çerçevesidir. Bu değerlendirme çerçevesinde hesap verilebilirlik, bilgiye erişim gibi çeşitli konular da durum analizi, politika oluşturma gibi temel işlevsel kapasite kriterleri çerçevesinde değerlendirilmektedir. İkincisi, "Avrupa Birliği (AB) Yönetsel Kapasite Değerlendirme Çerçevesi'dir"¹⁸⁸

Kurumsal/idari kapasite olarak nitelendirilen kavram, çok genel ve kısa ifadelerle, "kamu kurumlarının görevlerini gereği gibi yerine getirebilmelerini engelleyen sorunların ve etkenlerin ortadan kaldırılması için yürüttükleri çalışmalar" olarak tanımlanabilir.¹⁸⁹

Honadle, kurumsal kapasiteyi; değişimi tahmin edebilme yeteneği, politikalarla ilgili doğru kararlar verebilme yeteneği, politika uygulamak için program geliştirebilme yeteneği, kaynakları çekebilme ve kullanabilme yeteneği olarak belirlemiştir.¹⁹⁰

UNDP kapasiteyi, ' bireylerin, örgütlerin ve toplumların sürdürülebilir şekilde görevleri yerine getirme, problem çözme, hedefler belirleme ve başarıya yeteneği' olarak tanımlamaktadır.¹⁹¹

Kurumsal kapasite ile ilgili çalışmalar bazı şöyledir;

Fevzioğlu, Kurumsal Kapasite Yetkinlik Modeli Entegrasyonu Uygulaması adlı çalışmada; Kapasite Yetkinlik Modeli Entegrasyonuna (CMMI - Capability Maturity Model Integration) yönelik bir uygulama çalışması yapmıştır. Uygulama için bir organizasyon seçilmiş ve CMMI olgunluk seviyesi için çalışmalar başlatılmıştır. CMMI, kurumlara süreçlerini iyileştirme konusunda gereken temel adımları gösteren bir süreç iyileştirme yaklaşımıdır. Bu yaklaşımda bir projeye, bir kuruma ait bölüme ya da büyük bir organizasyona süreçlerini iyileştirme ve geliştirme konusunda rehberlik eder. Olgun olmayan bir süreçten olgun ve disiplinli bir surece giden evrimsel bir yol çizer ve çalışmada kurumsal kapasite bu yönde alınmıştır.¹⁹²(Fevzioğlu,yılı ve sayfa)

Abacı, AB Projelerinin Kurumsal Kapasite Gelişimi ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi (TR82 Düzey 2 Bölgesi Örneği) adlı çalışmada; AB'den projeler ile sağlanan bu mali yardımların kurumsal kapasite gelişimi ve bölgesel kalkınmaya etkisini ortaya koymak ve bunun sonucunda AB'den sağlanan mali desteklerin etki ve sonuçlarını gösteren bir örnek oluşturması amaçlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda da AB hibe destekli projelerin kurumsal kapasite gelişimine ve bölgesel kalkınmaya katkısının olduğu sonucuna varılmıştır.¹⁹³

Işık, Uluslararası Barışı Koruma Misyonlarında Görev Yapan Türk Polis Teşkilatı Mensuplarının Deneyimlerinin Teşkilatın Kurumsal Kapasitesine Katkısı Üzerine Bir Araştırma adlı çalışmada; Uluslararası barışı koruma operasyonları kapsamında yurtdışı göreve gönderilen personelin, Türk Polis Teşkilatının kurumsal kapasitesine katkıları konusuna üst düzey polis yöneticilerinin yaklaşımını araştırmaktadır. İki önemli kurumsal sonuç ileri sürülmüştür. Birincisi, ülkemizin dış politikası açısından önemi ve konumu, ikincisi ise misyon bölgelerinde görev yapan personelin edindiği uluslararası görev tecrübesi ve birikimini ülkemize aktarması ve yararlanılmasıdır. Çalışmada da daha çok ikinci sonuç üzerinde durulmuştur.¹⁹⁴

Akın'ın, Kent Yönetimi ve Planlama Projelerinde Kurumsal Kapasite, Proje Yönetimi ve Yenilikçilik: İstanbul'da İMP Deneyimi adlı çalışmada; Kent yönetimi kapsamında uluslararası deneyimlerle

¹⁸⁸ Kutlu, A.g.e., 2012, ss.11

¹⁸⁹ Kutlu, A.g.e., 2013, s.460

¹⁹⁰ Honadle, B. W., "A Capacity-Building Framework: A Search for Concept and Purpose", **Public Administration Review**, 1981, Sayı.5, Cilt. 41, (Sep-Oct.), ss. 575

¹⁹¹<http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/capacity-building/undp-paper-on-measuring-capacity.html>, Erişim Tarihi (12.11.2017)

¹⁹² Fevzioğlu, "Kurumsal Kapasite Yetkinlik Modeli Entegrasyonu Uygulaması", 2011, ss. 1-3

¹⁹³ Abacı, " Kurumsal Kapasite Gelişimi ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi (TR82 Düzey 2 Bölgesi Örneği)", 2014, 1-3

¹⁹⁴ Beyhan Işık, "Uluslararası Barışı Koruma Misyonlarında Görev Yapan Türk Polis Teşkilatı Mensuplarının Deneyimlerinin Teşkilatın Kurumsal Kapasitesine Katkısı Üzerine Bir Araştırma", 2014, ss. 1-4



büyükşehirlerde/metropollerde kurumsal kapasite bağlamında İstanbul'da 2005-2015 yılları arasındaki gerçekleşen planlama projeleri deneyimleri incelenmiştir.¹⁹⁵

Tunca'nın, Kalkınma Ajanslarının Kurumsal Kapasitesinin İncelenmesi: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Karşılaştırma adlı çalışmada; yaygın olarak Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye'de kurulan kalkınma ajanslarının kurumsal yapıları ve kapasiteleri çerçevesinde karşılaştırmalı bir araştırma yapılmıştır. Yapılan karşılaştırmalı analiz ışığında bölgesel kalkınma ajanslarının kurumsal kapasiteleri belirlenmeye çalışarak; ajansların etkinlikleri ve başarı durumları ile karşılaştıkları zorluklar ortaya konmaya çalışılmıştır. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının kurumsal kapasitelerine bağlı olarak buldukları bölgelerde başarı ve etkinlikleri de tartışılmıştır.¹⁹⁶

1.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bolu Belediyesinde kültür ve sosyal işler müdürlüğünün ve bağlı birimlerinin kurumsal kapasitenin geliştirilmesine yönelik olan bu çalışmada kültür ve sosyal işlerin daha etkili ve verimli hizmet verebilmesi için mevcut sorunların tespit edilmesi amaçlanmaktadır.

Kültür işleri merkezi yönetim ve yerel yönetimlerce ortaklaşa yürütülmektedir. Belediyeler kendilerine verilen yetkiler doğrultusunda halkın kültür ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik çeşitli hizmetler sunmaktadır.

1.2. Araştırmanın Yöntemi

Evren Bolu Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü ve bağlı birimleri ile sınırlıdır. Örneklem kültür ve sosyal işler müdürlüğünün personeli ile yapılan anket çalışmasıdır.

Araştırmada konuyla ilgili literatür taraması yapılarak birincil ve ikincil verilerden yararlanılmıştır. İkincil verilerle ilgili olarak yerli ve yabancı kaynaklara bakılarak, kitap, makale, tez, rapor kanun, internet gibi kaynaklara ulaşılmıştır.

Birincil kaynaklar olarak da araştırmaya konu olan belediyenin kültür ve sosyal işler müdürü ile mülakat yapılmıştır.

Araştırmada birincil ve ikincil kaynaklara ek olarak belediye çalışanlarına anket çalışması da gerçekleştirilmiştir. Anket soruları Önder Kutlu tarafından gerçekleştirilen "Selçuklu Belediyesi Kurumsal Kapasite Geliştirme Çalışması Raporu" adlı çalışmadan alınarak yürütülecek çalışmaya uyarlanmıştır. İlgili çalışmanın daha geniş olan soru yelpazesi belli ölçülerde daraltılmıştır.

Excel programında giriş yapılan veriler SPSS25.0 programı ile analiz edilmiştir. Araştırmada frekans dağılımları ve çapraz tablolar halinde raporlanmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiye Chi Square testi ile bakılmıştır. Analizlerin yorumlanmasında anlamlılık(p) değeri incelenmiştir. Anlamlılık değeri $p < .05$ olarak baz alınmıştır.

Anket çalışması Bolu Belediyesi Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü bünyesinde istihdam edilen işçi ve memurlara uygulanmıştır. Toplamda 8 memur için anket çalışması hazırlanmıştır. Gönderilen 8 anketten 7'si geri gelmiş 1'i geri gelmemiştir. İşçiler için toplamda 21 anket hazırlanmıştır. Hazırlanıp gönderilen anketlerden 18'i geri gelmiş 3'ü geri gelmemiştir. Toplamda değerlendirmeye alınan anket sayısı 25'tir. Katılım oranı çalışan sayısına oranla yüksektir. Birim içerisinde istihdam edilen personel sayısının az olması katılımcı sayısının da az olması sonucunu doğurmuştur.

1.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın sınırlılıkları içerisinde anket çalışması gerçekleştirilen kişilerden bazılarının isteksiz olması ve verecekleri cevapların olumsuz geri dönüşü olacağı kaygısını duymalarıdır. Bu durum da var olan

¹⁹⁵ Akın Ural, " Kent Yönetimi ve Planlama Projelerinde Kurumsal Kapasite, Proje Yönetimi ve Yenilikçilik: İstanbul'da İMP Deneyimi", 2015, ss. 1

¹⁹⁶ Gülin Tunca, " Kalkınma Ajanslarının Kurumsal Kapasitesinin İncelenmesi: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Karşılaştırma", 2011, ss. 2



sorunları açığa vurmaktan ziyade bazı çalışanları "hiçbir sorun yok, çok iyi" şeklinde cevaplar vermelerine neden olabilmektedir.

Araştırma yapılmadan önce anketin çalışanlara birer birer uygulanması düşünülürken çalışma esnasında birim müdürünün anketi toplu olarak dağıtıp bitirenlerin teslim etmesi usulü sonucu ulaşılamayan anketler olmuştur ve takibi yapılamamıştır. Araştırma öncesinde planlanan kurumsal kapasite kavramı mülakatı da aynı nedenden dolayı gerçekleştirilememiştir.

Araştırmanın bir diğer sınırlılığı ise kurumsal kapasite kavramı ile ilgili veri ve uygulamaların henüz daha tam manasıyla geliştirilmemiş olmasıdır. Kurumsal kapasite Türkiye’de yeni bir çalışma alanı olduğundan ve bu kavramla ilgili çalışmaların azlığı da literatürün taranmasında ve incelenmesinde esnasında birtakım zorlukları ve kısıtlılıkları ortaya çıkarmıştır.

1.4. Araştırma Bulguları ve Yorumları

Bolu Belediyesi’nde yapılan araştırma da Kültür Sosyal İşler Müdürlüğü personelinin tümüne ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu birimde toplam 29 kişi çalışmaktadır. Yürütülen anket çalışması sonucu toplam 25 veriye ulaşılmıştır. Anket uygulanamayanlardan biri ankete hiç katılmamış, diğer anketlerden ise geri dönüş sağlanamamıştır.

1.4.1. Araştırmanın Demografik Dağılımı

Araştırmaya katılanların cinsiyet dağılımı Tablo 3.1.’de gösterilmiştir.

Bolu Belediyesi Kültür Sosyal İşler Müdürlüğü’nde yürütülen araştırmada toplam 25 kişiye ulaşılmıştır. Katılımcıların 16’sı kadın, 9’u erkektir.

Cinsiyet	Sayı	%
Kadın	16	64,0
Erkek	9	36,0
Toplam	25	100,0

Tablo 1.1. Cinsiyet Dağılımı

Araştırmaya katılanların yaş dağılımı ise şöyledir: 20-25 yaş aralığı %12 (3 kişi), 26 - 30 yaş %4 (1 kişi), 31 - 40 yaş %36 (9 kişi), 41 - 50 yaş %40 (10 kişi), 51 - 60 yaş %8 (2 kişi).

Tablo 1.2. Yaş Dağılımı

Yaş dağılımı	Sayı	%
20 - 25 yaş	3	12,0
26 - 30 yaş	1	4,0
31 - 40 yaş	9	36,0
41 - 50 yaş	10	40,0
51 - 60 yaş	2	8,0
Toplam	25	100,0



Katılımcıların eğitim düzeyine bakıldığında ilköğretim mezunu %24 (6 kişi), lise mezunu %20 (5 kişi), ön lisans mezunu %12 (3 kişi), lisans mezunu %40 (10 kişi), lisansüstü mezunu %4 (1 kişi) olarak dağılım gösterdiği görülmektedir.

Tablo 1.3. Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi	Sayı	%
İlköğretim	6	24,0
Lise	5	20,0
Ön Lisans	3	12,0
Lisans	10	40,0
Lisansüstü	1	4,0
Toplam	25	100,0

1.4.2. Çalışma Süresi

Katılımcılara kaç yıldır Bolu Belediyesi'nde çalıştığı sorulmuş ve çalışanların çoğunluğunun 1-5 yıl aralığında Belediye'de hizmet verdikleri gözlenmiştir.

Tablo 1.4. Çalışma Süresi

Çalışma süresi	Sayı	%
1 - 5 yıl	14	56,0
6 -10 yıl	5	20,0
16- 20 yıl	5	20,0
51 - 30 yıl	1	4,0
Toplam	25	100,0

1.4.3. Statü Durumları

Ankete katılan personelin %72'si işçi, %28'i memurdur.

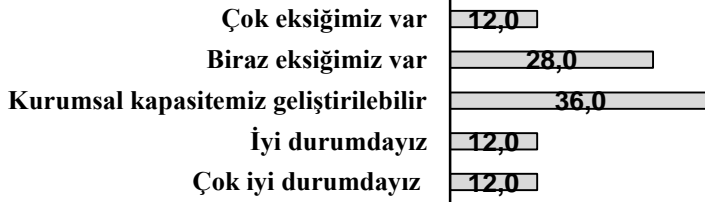
Tablo 1.5. Statü Durumları

	Sayı	%
İşçi	18	72,0
Memur	7	28,0
Toplam	25	100,0



1.4.4. Belediye'nin Kurumsal Kapasitesi

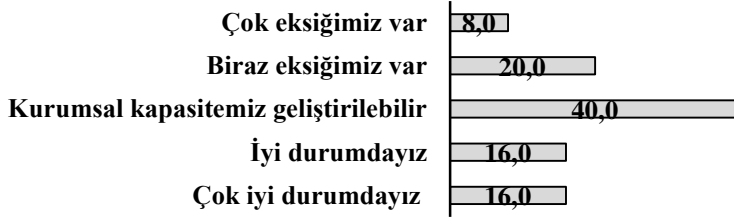
Anket gerçekleştirilen kültür ve sosyal işler müdürlüğü personeline Bolu Belediyesi'nin ve Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü'nün kurumsal kapasite konusunda eksikliklerinin / problemlerinin bulunduğunu düşünüyor musunuz sorusu yöneltilmiş;



Şekil 1.1. Bolu Belediyesi'nin Kurumsal Kapasitesi

Belediye personelinin %40'ı kurumsal kapasite konusunda eksiklik olduğunu, %36'sı geliştirilebilir olduğunu, %24'ü ise iyi durumda olduğunu belirtmiştir. Bu sonuca bakarak belediyenin kurumsal kapasite noktasında yetersiz olduğu söylenebilir. Ortalama değer 2.84'tür.

Biriminizin kurumsal kapasite konusunda eksikliklerinin/problemlerinin bulunduğunu düşünüyor musunuz?



Şekil 1.2. Birimin Kurumsal Kapasitesi

Kurumsal kapasite ile ilgili olarak sorulan bir diğer soru birimin kurumsal kapasite açısından değerlendirilmesi olmuştur. Kurumsal kapasitenin eksik olduğunu düşünenlerin oranı %28, geliştirilebilir olduğunu söyleyenlerin oranı %40, yeterli olduğunu söyleyenlerin oranı ise %32'dir. Bu soruya verilen cevapların ortalaması ise 3,12'dir. Buna göre çalışanların kendi birimlerinde kurumsal kapasitesinin, Bolu belediyesi kurumsal kapasitesine kıyasla daha yüksek olduğunu düşündükleri söylenebilir. (Verilen cevapların ortalaması karşılaştırıldığında da ortalamadaki farklılık dikkat çekmektedir.) Kurum içerisinde kurumsal kapasite konusunda eksiklik/problem olduğunu düşünenlerin yaşlara göre dağılımına bakıldığında genç olan çalışanlar %66.6'sı kurumsal kapasite konusunda kurumun iyi durumda olduğunu düşünmektedir. Bu da kurum içerisinde yeni olmaları, kurumu tam anlamıyla tanımamalarından kaynaklanıyor olabilir. Yaş ilerledikçe kıdem artıkça kurumsal kapasitenin geliştirilebileceği yönündeki cevapların oranında artış gözlenmektedir. Bu artışı da iş hayatındaki tecrübeler ve kurumu tanımaları şeklinde de yorumlamak mümkündür.

İşçiler ve memurların ortalaması dikkate alınır ise kurumun yaklaşık %40 kapasitenin altında çalıştığı anlaşılmaktadır.

Genel bir değerlendirme yapılır ise "çok iyi durumdayız" tespiti %16 ve çok eksikimiz var diyen oranı ise %8'dir. Bu nedenle uçlar değerlendirme dışı bırakıldığında eksikimiz var ve kapasitemiz artırılabilir oranı %74 gibi büyük oranda çıkmaktadır. Birimin problemleri tespit edilip çözülmesi durumunda kapasite kullanımını %100'lere yakın değere ulaşabilir.

1.4.5. Kurumsal Kapasitenin Önemi

Anket gerçekleştirilen kültür ve sosyal işler müdürlüğü personeline Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi Belediye ve biriminiz için ne kadar önemlidir sorusu yöneltildiğinde;



1) **Hiç önemi yok-Az önemli: Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ile ilgili olarak kadın erkeklerin ve eğitim seviyesi ne olursa olsun, işçi ve memur çalışanların ya da tüm personel önemli olduğunu kabul etmektedirler. Yani kurumda ya da birimde kapasite kullanımı eksikliğini de çalışanlar kabullenmiş olmaktadır.**

2) **Önemli: Kurumsal kapasitenin yeterince kullanılmadığını tüm personel kabul etmektedir. Kadınların %18,8 ve erkeklerin ise %33,3 olarak önemli olduğunu belirtmişlerdir. Buradaki çalışanların 31-40 yaş arası büyük oranda ön lisans eğitime sahiptirler. Bu nedenle bunların da tamamı erkek olarak değerlendirilmektedir. Bu personelin daha çok masa başı yerine sahada olma durumları yüksektir. Yine lisans durumundaki personelin de değerlendirme oranı %30 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda önemli görevlerin oranı ise en az %70-90 arasındadır. Ortalaması ise dolaylı olarak %80 önemli görülmektedir. Bunun bir diğer anlamı ise, birim mevcut anlamı ile kapasitesinin altında çalışmaktadır. Bunun mutlaka değiştirilmesi ya da düzeltilmesi gerektiğine inananların oranı da %80'den fazladır.**

Burada ise özellikle ilköğretim aşamasında eğitim almış personelin görüşleri daha belirgindir. Her kesimden kapasite kullanımının yaklaşık olarak %80-90 arası önemli olduğuna inanmamaktadırlar. Bunun nedenleri arasında çalışanların çoğu mevcut durumda eksiklik gördüğü ve ortada sorunların gözetmek gerektiği daha iyi hizmet vermek için bunun

4) **Epeyce önemli: Bu oran %16,7 olarak görülmektedir. Bu oran da 50-60 yaşa karşılık gelmektedir. Yani bu yaş aralığı kurumun kapasite kullanımından memnun olan kişilerdir. Bu yaş aralığında olan çalışanlar birimin kuruluşu dikkate alındığında diğer birimlerden kaydırma usulü ile gelmiş olan çalışanlardır. Kurum da geleneksel anlamda yönetim şekli benimsedikleri için yeniliklere açık olmadıklarını gösterebilir. İşleri klasik yöntem ile devam ettirme yönünde bir eğilim göstermektedirler. Bu da gösteriyor ki klasik anlamda ast-üst ilişkisinde yer alan üstte yer alan bu kesim yetki ve sorumluluğu astlarıyla paylaşmak taraftarı değildir.**

Diğer kesim küçük değişiklikler yapıldığında işlerin çok fazla düzeleceğine inanan kesimdir. Buradaki çalışanların %70-90 arası önemli olduğuna inanmamaktadırlar.

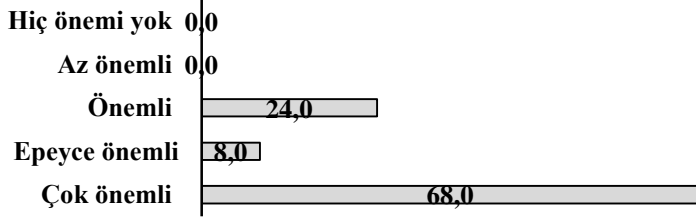
5) **Çok önemli: Burada ise kurumsal kapasitesinin geliştirilmesine kadın erkek çalışanların %55'den fazlası inanmaktadır. Bunun çok önemli olduğuna kıdemi en yüksek olan çalışanlar ve lisans mezunu olanların oranları daha yüksektir.**

Kapasite kullanımının geliştirilmesini personel olarak farklı görüşler mevcuttur. Genel olarak tüm personel, birimin ya da kurumun kapasitesinin geliştirilmesi ve artırılmasını kabul etmektedirler. Yani küçük değişiklikler ile birimin ya da belediyenin kapasitesinin geliştirileceğine personelin yaklaşık %80'lik kısmı inanmıyor. Ancak birimin geliştirilmesinin de %55-90 arasında çok önemli olduğuna inanmaktadırlar. Bunun anlamı ise mevcut düzenle bu işin olmayacağı yeni bir düzenlemenin yapılması gerektiğini göstermektedir. Bunun için tecrübeleri ve liyakati dikkate alarak yeni bir yapılanma ile sorun çözülebilir.

1.4.6. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesinin Önemi



Personele kurumsal kapasitenin geliştirilmesinin Belediye ve birim için önemi sorulduğunda;



Şekil 1.3. Kurumsal Kapasitenin Geliştirilmesinin Belediye ve Birim İçin Önemi

Kurumsal kapasitenin önemine ilişkin olarak sorulan "Kurumsal kapasitenin geliştirilmesi Belediye ve biriminiz için ne kadar önemlidir" sorusuna "hiç önemi yok" ve "az önemli" cevapları verilmemiştir. "Önemli" bulanlar %24 civarında iken; epeyce ve çok önemli bulanların oranı %76'yı bulmuştur. Buna göre kurumsal kapasitenin geliştirilmesi konusunu belediye personeli önemli bulmaktadır.

1.4.7. Yetki ve Sorumluluklarda Hakkaniyet

Belediye görevlilerinin görevlerini yerine getirip getirmediği hususunda sorulan "Belediye görevlileri yetki ve sorumluluklarını kanun ve düzenlemelere uygun ve hakkaniyet kuralları ölçüsünde yerine getiriyorlar mı" sorusuna getiriyorlar %36, genellikle getiriyorlar %12, bazen getiriyorlar %36, genellikle getiriyorlar %8, getiriyorlar %4, fikrim yok %4'tür. Buna göre çalışanların görevlerini yerine getirdiklerini düşünenlerin oranı %50'ye yakındır.

1.4.8. Belediye Hizmet Kalitesi

Belediyenin hizmet kalitesine yönelik olarak sorulan "Sizce belediye hizmet kalitesi yeterli mi" sorusuna yeterli %32, genellikle yeterli %36, bazen yeterli %24, genellikle yetersiz %8'dir. Buna göre belediyenin hizmet kalitesi büyük oranda yeterli olarak görülmektedir.

1.4.9. Birimin Hizmet Kalitesi

Birimin hizmet kalitesine yönelik olarak sorulan bu soruya yeterlidir %33,3, genellikle yeterlidir %37,5, bazen yeterlidir %20,8, genellikle yetersizdir %8,3'tür. Buna göre birimin hizmet kalitesinin büyük oranda yeterli olduğu söylenebilir.

1.4.10. Personel Ödüllendirme

"Bolu Belediyesinin kişisel gayreti destekleyen ve başarıyı ödüllendiren bir çalışma ortamı var mı" sorusuna verilen cevaplar; var %21,7, genellikle var %17,4, bazen %34,8, genellikle yok %21,7 ve hiç yok %4,3 olarak görülmektedir. Buna göre belediye personelinin başarıyı destekleyen bir çalışma ortamı olmadığını düşündükleri söylenebilir.

Bolu Belediyesi'nde hizmet kalitesinin artırılmasına katkı sağlayan personel ödüllendirilip, düşmesine neden olan görevlilere gerekli ceza verilerek hakkaniyet sağlanmakta mı?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında; "sağlanmakta" %33,3, "genellikle sağlanmakta" %33,3, "bazen sağlanmakta" %16,7, "genellikle sağlanmamakta" %16,7 iken "hiç sağlanmamakta" cevabı ise verilmemiştir. Buna göre belediye personeli yarından fazlası ödül ve ceza konusunda hakkaniyetin sağlanmakta olduğunu söylemişlerdir.

Biriminizde çalışmayı destekleyen ve başarıyı ödüllendiren bir çalışma ortamı var mı?

Birim içerisinde çalışmayı destekleyen ve başarıyı ödüllendiren çalışma ortamı var mı sorusuna verilen cevaplar var %28,6, genellikle var %71,4'tür. Buna göre birim içerisinde başarıyı ödüllendiren bir çalışma ortamı olduğunu söylemek mümkündür.



1.4.11. Birim Performansı

Birim performansınızın artırılabilmesi için hangilerine daha fazla önem vermek gerekir sorusuna verilen cevaplara bakıldığında; birim içi yetki ve görev paylaşımı %48, teknik altyapı %28, mevzuat %12 çalışanlar arası ilişkiler %4, diğer birimlerle ilişkiler %2, iş yerinin fiziksel ortamı %2'dir.

1.4.12. Birimin Teknik Altyapısı

Biriminizin, hizmetleri verimli bir şekilde sunmasını sağlayacak, teknik altyapısı yeterli midir sorusuna verilen cevaplara bakıldığında evet %50, sınırlı %50'dir. Hayır cevabı ise verilmemiştir. Buna göre birimin teknik altyapısının %100 olmasa da yeterli olduğunu söylemek mümkündür.

1.4.13. Personel Sayısı ve Niteliği

Biriminizde yeterli sayıda personel bulunmakta mıdır sorusuna verilen cevaplara bakıldığında evet %54,5, sınırlı 18,2, hayır %27,3'tür. Buna göre personel sayısı yarı yarıya yeterli bulunmaktadır.

Biriminizde görev yapan personelin nitelikleri/özellikleri yeterli midir?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında evet %39,1, sınırlı %47,8, hayır %13'tür. Buna göre toplamda sınırlı ve hayır cevabı yarından fazlayı geçmektedir. Birim içerisinde çalışan personelin nitelikleri/özellikleri yeterli bulunmamaktadır.

1.4.14. Hizmet İçi Eğitim

Hizmet içi eğitim ihtiyacınız var mı sorusuna verilen cevaplara bakıldığında evet %72,7, hayır %27,3'tür. Buna göre hizmet içi eğitime büyük oranda ihtiyaç vardır yorumunu yapmak mümkündür. Bir önceki soruya verilen cevap ile benzer bir sonuç çıkmıştır. Birim içerisinde çalışan personelin nitelikleri/özellikleri yeterli bulunmamıştır sonucunun devamında hizmet içi eğitime de ihtiyaç olduğu sonucu çıkmıştır.

Hizmet içi eğitime hangi konularda en fazla ihtiyaç duyuyorsunuz?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında kişisel beceriler %39,1, yasal mevzuat %30,4, bilgi işlem 17,4, diğer 13'tür. Buna göre daha çok kişisel beceriler noktasında eksiliğin olduğunu söylemek mümkündür.

1.4.15 . Birimin Fiziksel İmkanları

Biriminizin fiziksel imkanları yeterli midir sorusuna verilen cevaplara bakıldığında evet %37,5, hayır %62,5'tir. Buna göre birimin fiziksel imkanları yeterli bulunmamaktadır.

1.4.16. Sosyal Tesis

Belediye personelinin, hizmet saatleri dışında kullanabileceği, sosyal tesislere ihtiyacı var mıdır sorusuna verilen cevaplara bakıldığında evet %75, hayır %4,2, fikrim yok %20,8'dir. Buna göre sosyal tesisler ihtiyacın olduğu söylenebilir.

1.4.17. Birimdeki İş Yükü ve İşbirliği

Biriminizdeki iş yükü ne durumdadır sorusuna verilen cevaplara bakıldığında oldukça fazla yetiştiremiyoruz %16,7, fazla ama yetiştirebiliyoruz %45,8, kapasitemize uygun %37,5'tir. Buna göre iş yükü açısından çok yoğunluk olmadığı söylenebilir.

Birim amirlerinizin görevin gerektirdiği nitelikler bakımından yeterli ve işbirliğine açık olduğunu düşünüyor musunuz?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında evet %37,5, genellikle %16,7, bazen %33,3, hiçbir zaman %12,5'tir. Buna göre birimin nitelikleri bakımından yeterli ve işbirliğine açık olduğunu söylemek mümkündür.



1.4.18. Birime Duyulan Güven

Hizmetlerinizden yararlanan kişi ve kuruluşların biriminize olan güveni ne yöndedir sorusuna verilen cevaplara bakıldığında olumlu %75, olumsuz %8,3, tarafsız %16,7'dir. Buna göre büyük oranda güvenilir bir birim olduğunu söylemek mümkündür.

Belediye ve biriminize olan güveni artırmak için aşağıdaki çalışmalardan hangileri yapılmalıdır?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında yeni kurumsal yaklaşım oluşturma %50, yeni standartlar getirip, kurallar koyma %50, belediye çalışmalarını halka daha iyi anlatma %50, teşkilat yapısını gözden geçirme %16,7, belediye içi ve dışı ilişkileri gözden geçirme %16,7, bağımsız araştırmalar yapma %16,7, yönetim süreçlerini açık ve anlaşılabilir hale getirme %16,7'dir. Birden fazla yanıt verildiği için toplam %100'den fazladır.

1.4.19. Personelin Bolu Belediyesi İle İlgili Görüşleri

Bolu Belediyesi'nin en çok hangi özelliğinden hoşlanıyorsunuz?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında gelişim %48, yönetim yaklaşımı %12, çalışanlar %12, özlük hakları %12, diğer %12, imaj %8'dir. Buna göre belediyenin kendini geliştirmesi çalışanların hem dikkatlerinden kaçmadığı hem de memnuniyet duyulduğu söylenebilir.

Bolu Belediyesi'nin en çok hangi özelliğinden rahatsız oluyorsunuz?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında adaletsizlik %36,8, dedikodu %31,6, iş yükü %26,3, birim amirleri %15,8, diğer %5,3'dür. Buna göre personelin daha çok adaletsizlik ve dedikodu gibi konularda rahatsızlık duyduğu söylenebilir.

Bolu Belediyesi'nin kurumsal kapasitesini artırabileceğine inanıyor musunuz?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında evet %96, hayır %4'tür. Buna göre personel belediyenin kurumsal kapasite konusunda olumlu yönde bir gelişim sağlayacağına inandıkları söylenebilir.

Bolu Belediyesi'nde çalışmaktan memnun musunuz?

Bu soruya verilen cevaplara bakıldığında evet %96, hayır %4'tür. Buna göre personelin neredeyse tamamına yakınının Bolu belediyesinde çalışmaktan memnun oldukları söylenebilir.

Sonuç ve Öneriler

Yapılan çalışmadan elde edilen sonuçlara göre;

1. Kapasite kullanımının geliştirilmesi konusunda personeller farklı görüşlere sahiptir.
2. Genel olarak tüm personel kurumun kapasitesinin geliştirilmesi ve artırılmasını kabul etmektedirler. Personel birimin kapasitesinin geliştirilmesinin %55-90 arasında çok önemli olduğunu düşünmektedir.
3. Tüm çalışanların düşünceleri dikkate alındığında kurum dışı nedenlerden dolayı sıkıntının varlığı tespit edilmiştir. Bu nedenle bu sıkıntıların özellikle neler olduğu kesinlikle belirlenmelidir. Bu sorunların öncelikle çözülmesi gerekmektedir. Bu sorunlar vatandaşlardan mı kaynaklanmaktadır? Posta gecikmelerinden mi kaynaklanmaktadır? Yoksa mahkemelerin geç vermiş oldukları kararlardan mı kaynaklanmaktadır? Bunlar tespit edilmelidir.
4. Bolu Belediyesinin kapasitesinin artışı iki şekilde düşünülmelidir. Birincisi dışarıdan hizmet alımı ile işlerin yürütülmesi. Diğeri ise belediyenin kendi vermiş olduğu hizmetlerdeki kapasitesinin artırılmasıdır. Öncelikle kapasite artırımının belediye kendi içerisinde planlamalı ve uygulamaya yönelik programlar yapılmalıdır. Kurumsal kapasitesinin standartlaştırılmasına yönelik sorunlar öncelikle tespit edilmeye çalışılmalıdır.



5. Hizmetin sürekliliği ve kalitenin artırılması için bürokrasinin azaltılması, dışardan gelecek taleplerin tarafsız ve hızlı değerlendirilmesi, oy kaygısı içerisinde olmaması ve hizmetin insan için olması gerektiği yaklaşımlarını benimsemeli ve sorun odaklı çözümler üretilmelidir. Bu sorunlar kişilerin bilgi ve beceri yetersizliğinden kaynaklanıyor ise yeterli bilgi ile desteklenmelidir. Eğer personelin kişisel davranışlarından kaynaklanıyor ise hizmet içi eğitim verilmelidir. Şayet işi bilerek engelliyor ise personelin başka işlerde çalıştırılması değerlendirilmelidir.

6. Uygulamalardan büyük rahatsızlık duyan %50 lisans mezunu olan kesimdir. Lisans mezunlarının muhtemelen memur ya da yönetici olduğu düşünülebilir. Bu rahatsızlığın kaynağı ise belediyenin üst yönetiminden oluşan sorunlar olduğu tahmin edilmektedir. Üst yönetimin adil olmak, adaletli olmak ve liyakate bakmayarak taraflı davranması yasa ve yönetmeliklere uygun yönetim tavrının ortaya konulamaması olarak düşünülebilir. Bu tür sorunların çözülmesi durumunda kurum kimliği daha da güçlenecektir.

7. Belediye, kurumsal kapasiteyi artırmak, çalışanlarından en yüksek düzeyde verim almak düşüncesi içerisinde. Bu düşüncenin etkinleştirilmesi için çalışanlarla ortak paydada buluşması ve sorunları çok yönlü tartışması gerekmektedir.

8. Çalışan personelin ödüllendirilmesine önem verilmelidir. Böylece hem çalışma iklimini hem de kişileri olumlu yönde etkilemesi mümkündür. Çalışanlara yönelik ödüllendirme sisteminin kriterleri kanunda net olarak belirlenmediği için yönetici, çalışanlar arasında ödüllendirmeyi sıra ile uygulamaya çalışmaktadır. Personel ise bu yönetimin adaletli olmadığını ifade edilmektedir. Bu uygulamanın en kısa sürede bırakılarak personelin de görüşleri alınarak yeni standartları olan bir ödüllendirme sistemine geçilmelidir.

9. Çalışanların sadece %25'lik bölümü birimlerini tanımaktadırlar. Bu nedenle bu birimdeki verimlilik personel olarak %25 olarak alınabilir. Çünkü birimlerindeki sorunları da çözüm yollarını da bilmedikleri için çözüm yolları da geliştiremedikleri anlaşılmaktadır. Bunun sonucu olarak da birimdeki kapasite artışının nasıl olacağını da bilmiyorlar. Kısacası birimdeki %25'lik personel dışındaki %75 personelin sorunları tespit edilerek çözüm aranmalıdır. Bunlar içerisinde uzman personelden faydalanılarak karşılaştıkları sorunları bire bir tespit edilerek belirlenmeli ve çözüm içinde bir yol haritası personele verilmelidir.

10. Belediyedeki çalışan her kesim kendi birimine göre alt yapıda %50 eksiklik görmektedirler. Kalitenin artırılması, hizmetlerin iyileştirilmesi için yeni altyapı yatırımlarının yapılması ve artırılması gereklidir.

Yukarıdaki sorunlar çözüldüğünde kalite ve kapasite artışı beklenmelidir.

KAYNAKÇA

1. **ABACI**, Hilal; "Kurumsal Kapasite Gelişimi ve Bölgesel Kalkınmaya Etkisi (TR82 Düzey 2 Bölgesi Örneği)", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2014
2. **FEVZIOĞLU**, Songül; "Kurumsal Kapasite Yetkinlik Modeli Entegrasyonu Uygulaması", Gazi Üniversitesi Bilişim Enstitüsü, 2011
3. **HONADLE**, B. W., 'A Capacity-Building Framework: A Search for Concept and Purpose', Public Administration Review, 1981, Sayı.5, Cilt. 41, (Sep-Oct.), s. 575-580
4. **İŞİK**, Beyhan; "Uluslararası Barışı Koruma Misyonlarında Görev Yapan Türk Polis Teşkilatı Mensuplarının Deneyimlerinin Teşkilatın Kurumsal Kapasitesine Katkısı Üzerine Bir Araştırma", Polis Akademisi Güvenlik Bilimleri Enstitüsü, 2014



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41

TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

5. **KUTLU, Önder**; "Yerel Yönetimlerde Kurumsal Kapasite Geliştirme Çalışmaları", **Kamu Yönetiminde Değişim ve Güncel Sorunlar: 60. Yılında TODAİE**, s. 459-479
6. **KUTLU, Önder**; " Selçuklu Belediyesi Kurumsal Kapasite Geliştirme Raporu ", Selçuklu Belediyesi, 2012, s.1-114
7. **TUNCA, Gülin**; " Kalkınma Ajanslarının Kurumsal Kapasitesinin İncelenmesi: Türkiye ve Avrupa Birliği Ülkeleri Arasında Karşılaştırma", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2011
8. **URAL, Akın**; "Kent Yönetimi ve Planlama Projelerinde Kurumsal Kapasite, Proje Yönetimi ve Yenilikçilik: İstanbul'da İMP Deneyimi", İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, 2015
9. <http://www.undp.org/content/undp/en/home/librarypage/capacity-building/undp-paper-on-measuring-capacity.html>, Erişim Tarihi (12.11.2017)



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(29)

Doç. Dr. Humeyra MUSTAFAYEVA¹⁹⁷

**QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA BİRGƏ YAŞAYIŞ TƏRZİ
KÜRESELLEŞME DURUMUNDA AZERBAIJANIN KATILIM TÜRÜ
SOLIDARY LIVING STYLE IN AZERBAIJAN DURING GLOBALIZATION**

ÖZ

Güncel bilimde çokkültürlülük yeni terim olarak farklı medeniyetlerin korunup saklanması siyasetini hayata geçirir. Modern Azerbaycan Cumhuriyeti devlet siyaseti olarak uluslararası diyalogun gelişimine birlikte yaşayış konumunda farklı medeniyetlerin hoşgörü ortamında faaliyetine destek verilir. Demokratik cumhuriyetimizde farklı milletlerin etnik qrupların birlikte özgür ve barış ortamında yaşayıp faaliyet göstermesine ortam yaratılır. Azerbaycan arazisine hoşgörü ve çokkültürlülük genellikle birlikte yaşayış tarzı çok yıllık tarihi köklere sahiptir. Asrlar boyunca bu topraklarda farklı tayfalar yaşamışlardır. Demokratik Azerbaycan toplumu tarihi geleneklere sadık kalarak farklı medeniyetlerin ve dinlerin temsilcilerini özgür, serbest faaliyet göstermelerine olanak ve ortam yaratılır.

Modern devirde yeni yüzyıl dünya devletleri karşısında duran iki önemli gelişme eğilimi küreselleşme ve entegrasyon her şeyden önce devleti erin sabit gelişiminin korumasızlığının bütünlüğünün ve idarəetmə sistemlerinin stabilliyinin sağlanması siyasi ilişkilerinin ayrı seçimin ortadan kaldırılmasına halklar arasında barışın gönül rahatlığının refahın onarılmasına hizmet etmelidir. Bu istek uluslararası hukuk ve norm prensiplerinin üstünlüğü karşılıklı güven ve evrensel değerlere güvenmek halkların ve devletlerin huzurlu-sıra yaşamak haklarının herkes tarafından tanınması ve saygı duyulması ile ön plana çıkar.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, medeniyet, çokkültürlülük, devlet, arkadaşlık, barış, demokrasi, işbirliği, Hoşgörü, Birlikte Yaşam.

ABSTRACT

In contemporary science, multiculturalism as a new term plays the role of protecting various cultures. In modern Republic of Azerbaijan, development of international relations and collective living are being paid attention, and activities of various cultures are being carried out in a tolerant environment. In our democratic country, members of different nationalities and ethnic groups are allowed to live free and in peace. In Azerbaijan, multiculturalism and tolerance, generally collective living style have very deep historical roots. For centuries, various tribes have lived in these lands.

Modern Azerbaijani community allows and helps members of different religious cultures to live free. The main development tendency for modern countries: globalisation and integration should serve as a mean to constantly improve the countries, improve the importance of safety, prevent the discrimination at economical relations, and restore the peace among nations. This demand increases the importance of superiority of international rights, and in the meantime increases the importance of respecting the rights of nations to live in peace by being based on bilateral trust and international morals.

Keywords: Globalization, culture, multiculturalism, nation, fellowship, peace, democracy, tolerance, solidarity.

¹⁹⁷ Fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru, dosent; Azərbaycan Respublikası, Bakı şəhəri, Azərbaycan Dövlət İqtisad Universiteti; “Humanitar fənlər” kafedrası; Bakü/AZERBAIJAN; E-posta: Humeyra_Mustafayeva@unec.edu.az



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

QLOBALLAŞMA ŞƏRAİTİNDƏ AZƏRBAYCANDA BİRGƏ YAŞAYIŞ TƏRZİ

Müasir elmdə multikulturalizm yeni termin olaraq, müxtəlif mədəniyyətlərin qorunub saxlanması siyasətini həyata keçirir. Müasir Azərbaycan Respublikasının dövlət siyasəti olaraq beynəlxalq dialoqun inkişafına, birgə yaşayış, şəraitində müxtəlif mədəniyyətlərin tolerantlıq mühitində fəaliyyətinə təkan verilir. Demokratik respublikamızda müxtəlif millətlərin, etnik qrupların birgə azad və sülh şəraitində yaşayış, fəaliyyət göstərməsinə şərait yaradılır. Azərbaycan ərazisinə tolerantlıq və multikulturalizm, ümumiyyətlə birgə yaşayış tərzini çox illik tarixi köklərə malikdir. Əsrlər boyunca bu torpaqlarda müxtəlif tayfalar yaşayıblar. Müasir Azərbaycan cəmiyyəti tarixi ənənələrə sadıq qalaraq müxtəlif mədəniyyətlərin və dinlərin nümayəndələrinin azad, sərbəst şəkildə fəaliyyət göstərmələrinə imkan və şərait yaradılır.

Mədəni plüralizm ifadə edən multikulturalizm elə bir siyasətdir ki, o müxtəlifliyin inkişafına şərait yaradır. Ölkə ərazisində yaşayan dini, irqi və etnik müxtəlifliyindən asılı olmayaraq, hər bir vətəndaşın hüquq və azadlıqlarına hörmətlə yanaşılır. Burada yaşayan hər bir vətəndaş öz dinini, dilini, adət ənənələrini, müxtəlif dəyərlərini inkişaf etdirmək hüquqlarına malikdir.

XX əsrin 70-ci illərindən başlayaraq qloballaşma termini yayılmağa başladı. Bu əslindən xalqların, millətlərin yaxınlaşması, eyni zamandan mədəni əlaqələrin birləşməsinə, genişlənməsinə gətirib çıxarırdı. Bir sıra alimlər qloballaşmanın müsbət tərəfi ilə yanaşı mədəni əlaqələrin birləşməsinin mənfi cəhətlərini də göstərirdilər. Azsaylı etnik qrupların mədəniyyətlərin, çoxsaylı xalqların mədəniyyəti tərəfindən assimilyasiya uğraması və milli azlıqların mədəniyyətinin məhv olub getməsi kimi izah edilir. Nəticə etibarlı ilə milli mədəniyyət tutular, xalqın mədəniyyəti içində dəyişikliyə məruz qalaraq bu və digər formada mədəni özünəməxsusluq əriyib itirilə bilər. Qloballaşma şəraitində müxtəlif xalqların mədəni əlaqələrini genişlənməsi ilə yeni-yeni müsbət təcrübələrin qazanılmasına, mədəniyyətin zənginləşməsinə, mədəni dəyərlərin mübadiləsinə, yüksək inkişaf səviyyəsinə daxil olur.

Azərbaycan regionunda yeganə dövlətdir ki, müxtəlif millətlər, dini konfessiyalarla sülh, dostluq, qarşılıqlı hörmət, dinc yanaşı yaşanaqdadır. Ölkəmizdə yaşayan müxtəlif dini təriqətlər üzvləri arasında dini tolerantlıq nümayiş olunur. Ölkə əhalisinin böyük hissəsini təşkil edən müsəlmanlar, sünni və şiə məzhəbləri, digər dini təriqətlərə qarşı xristianlar, pravoslavlar və katoliklər, iudaizm və digər dini təlimlərin nümayəndələri arasında ayrışdırıcılıq qoyulmur. 2016-cı il sentyabrın 26-da keçirilmiş ümumxalq səsverməsində. Azərbaycan Respublikasının ana qanununun da qəbul edilmiş dəyişikliklərdə olan Konstitusiyanın 24-cü maddəsində insan ləyaqəti qorunur və ona hörmət edilir. Hər bir Azərbaycan vətəndaşını doğulduğu andan toxulmaz, pozulmaz və ayrılmaz hüquqlara və azadlıqlara malikdir. Hüquqlar və azadlıqları hər kəsin cəmiyyət və başqa şəxslər qarşısında məsuliyyətini və vəziyyətlərini də əhatə edir. Hüquqlardan sui istifadəyə yol verilmir. 25-ci maddəyə əlavələr yenə də referendum yolu ilə qəbul edilmişdir. Hamı qanun və məhkəmə qarşısında bərabərdir. Kişi ilə qadının eyni hüquqları və azadlıqları vardır. Dövlət irqindən, etnik mənsubiyyətindən dinindən, dilindən, cinsindən, mənşəyindən, əmlak vəziyyətindən, qulluq mövqeyindən, əqidəsindən, siyasi partiyalara, həmkarlar ittifaqlarına və digər ictimai birliklərə mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, hər kəsin hüquq və azadlıqlarının bərabərliyinə təminat verir. “İnsan və vətəndaş hüquqlarını və azadlıqlarını irqi, etnik, dini, dil, cinsi mənşəyi, əqidə, siyasi və sosial mənsubiyyətə görə məhdudlaşdırmağı qadağan edir”.¹⁹⁸ Xüsusilə bu maddəyə VI bəndin əlavə olunması cəmiyyətdən təcrid olunan əlil insanların hüquqlarının bərabər şəkildə cəmiyyət üzvləri tərəfindən qəbul olunmasına şərait yaradılıb. “Sağlamlıq imkanları məhdud olanlar, onların məhdud imkanlara görə həyata keçirilməsi çətinləşən hüquq və vəzifələrdən başqa, bu konstitusiyada təsbit olunmuş bütün hüquqlardan istifadə edir və vəzifələri daşıyırlar”.¹⁹⁹ Eyni zamanda Ana Qanununumuza görə, dövlət hər kəsin hüquqlarının və azadlıqlarının müdafiəsinə təminat verir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına yeni əlavə və dəyişikliklər ölkəmizdə insan hüquq və azadlıqlarının qorunması sahəsində yeni qanunların qəbul edilməsinə, insan hüquqları və azadlıqlarına hamılıqla hörmət edilməsinə, onlara riayət olunmasına, hüquqi islahatların genişlənməsinə, tolerantlıq mühitinə imkan yaradır.

¹⁹⁸ Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası.

¹⁹⁹ Elə orada.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştrmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Tolerantlıq mahiyyət etibarını ilə multikulturalizm siyasəti ilə sırf bağlıdır. Tolerant cəmiyyətin əsas xüsusiyyəti müxtəlif mədəniyyətlərin eyni ortamda fəaliyyət göstərərək, inkişaf etməsidir. Bir mədəniyyətin digər mədəniyyətə inteqrasiya etməsi tolerant cəmiyyətdə müxtəlif xalqların mədəniyyətlərinin zənginləşməsinə, bir-birini yaxından tanımasına multikultural mühitin yaranmasına imkan və şərait yaradır.

Tarixən Azərbaycanda azsaylı xalqlar, müxtəlif millətlər, azsaylı xalqlar və bu etnik rəngarənglik indiki dövrə qədər qorunub saxlanmaqdadır.

Müasir dövrdə yeni əsr dünya dövlətləri qarşısında duran iki mühüm inkişaf tendensiyası qloballaşma və inteqrasiya hər şeydən əvvəl dövlətlərin sabit inkişafının, təhlükəsizliyinin, bütövlüyünün və idarəetmə sistemlərinin sabitliyinin təmin edilməsinə, iqtisadi münasibətlər ayrı seçkilinin aradan qaldırılmasına, xalqlar arasında sülhün, əmin-amanlığın, rifahın bərqərar olmasına xidmət etməlidir. Bu tələb beynəlxalq hüquq və norma prinsiplərinin aliliyi, qarşılıqlı etimad və ümumbəşəri dəyərlərə əsaslanmaqla xalqların və dövlətlərin dinc-yanaşı yaşamaq haqlarının hamı tərəfindən tanınması və hörmət edilməsini ön plana çıxarır.

Qeyd etməliyəm ki, qloballaşan dünyanın ən qaynar nöqtələrindən biri kimi “Şərqlə Qərb, Şimalda Cənub arasında “Qızıl körpü” rolunu oynayan Qafqazın ən vacib, qaçılmaz inkişaf tendensiyalarından olan inteqrasiya prosesi ümumdünya evinin təhlükəsizliyi, ölkələrin və xalqların birgəyaşayışı, əmin-amanlığı, sülh və əməkdaşlığı üçün böyük imkanlar açır, geosiyasi mövqeyinə, zəngin təbii ehtiyatlarına görə dünya dövlətlərinin strateji mənafeələrinə cavab verən məkan kimi xüsusi önəm daşıyır. Bu baxımdan qədim və çağdaş dünyanın etnodil, etnoqrafik və etik baxımdan özünəməxsus bölgələrindən sayılan Qafqaz dövlətləri və xalqları bir tərəfdən qloballaşan dünyanın iqtisadi yüksəlişinə öz töhfələrini verir, digər tərəfdən isə hazırda regionda keçmiş SSRİ-dən miras qalmış münaqişə ocaqları həm Qafqaz dövlətləri, həm də bu bölgə ilə sıx əlaqədə olan dünya dövlətləri üçün ciddi təhlükə törədir, sabit, davamlı sülhə, milli, regional və beynəlxalq təhlükəsizliyə əngəl törədir.

XXI əsrdə dünyanın bir çox dövlətlərini, o cümlədən Qafqazın vahid Asiya ilə Avropa arasında iqtisadi və mədəni körpü rolunu həyata keçirmək bu beynəlxalq layihələrin ana xəttini, leytmotivini, başlıca emalını, təməl prinsiplərini təşkil edir.

Multikultural mühit və tolerantlıq əsasən etibarlılıq, azad iradə, hörmət kimi faktorlara söykənir. Bu əsas amillər eyni zamanda mühüm praktiki resurs hesab oluna bilər. Çünki əgər vətəndaşlar arasında qarşılıqlı etibar, hörmət, demokratiya idəllərinə bağlılıq, azad iradə yoxdursa o zaman şəxsiyyət və cəmiyyət öz məqsədlərinə çatmaq bacarığını itirir. Nəzərə alsaq ki, vətəndaş cəmiyyətinin əsas faktoru insan, insan resurslarının, vətəndaş hüquqlarının qorunması və təminatıdır, bu prinsiplərin əsas şərti birgəyaşayış mədəniyyətidir. Bu mənada, insanların hər hansı bir problemi həll etmək istəyi ilə bir yerə tolaşması üçün etibarlılıq çox mühüm sayılmalıdır. Azad iradə, başqalarına hörmət etmək, bir-birini dinləməyə və dinlənilməyə, fikir ayrılıqlarına daha anlayışlı yanaşmasına kömək edir. Öz növbəsində bu, müxtəliflik vətəndaşlar arasında əlaqəni daha da möhkəmləndirir, gələcək əməkdaşlığı daha mümkün və səmərəli edir. Beləliklə, multikultural mühit tədricən özünün daha humanist və dinamik inkişafa meyilli cəmiyyətin yaradılması bacarığını sübut edir. Aydın ki, hər bir dövlətin səmərəli inkişafı üçün cəmiyyətin münasibəti mühüm rol oynayır. Çünki dövlətin inkişafı cəmiyyətin gücündən və mədəniyyətindən bütövlüklə asılıdır. Birgəyaşayış qaydalarını insanlar birgə yaşamaqla formalaşdırır. Bunları öz fəaliyyətlərində cəmiyyət üzvləri arasında nəzərə alırlar. Diqqət yetirsək məişət, davranış, adət-ənənə oxşarlığı müxtəlif cəmiyyətlərdə meydana gəlir. Kommunikasiya subyektlərinin tipləri və kommunikativ prosesin həyata keçirilməsilə, informasiyanın üsul və vasitələrinin ötürülməsi müasir cəmiyyətdə kommunikativ məkan formalaşdırır. Birgə yaşayış mühitində müxtəlif mədəniyyətlərin və normaların, mənəvi dəyərlərin insanlar arasında yayılması multikultural insan tərakkürünün formalaşmasına, onun davranış xarakterinə, şəxsiyyətlərarası münasibətlərə, müxtəlif məlumatların qavranılmasına çox mühüm təsir göstərir. Məhz cəmiyyətdə mövcud olan mədəniyyət normaları arasındakı fərqləri, mədəniyyətlərarası kommunikasiyanın yaratdığı dəyərlər sistemi aradan götürür və eyni zamanda mədəniyyətlərin zənginləşməsinə səbəb olur. Qloballaşan dünyada xalqlar, millətlər, etnoslar arasında birlik, dostluq, qardaşlıq əlaqələrinin möhkəmlənməsinə insanların mənəvi dəyərlərinin inkişafında, mədəniyyətlərin birləşməsinə və ümumbəşəri mədəniyyət çaları almasına şərait yaradır. Bu gün bir çox ölkələrdə başqa mənəviyyətin şahidi oluruq. Müasir dünyada konfliktlər və münaqişələr,



fikir ayrılıqları günbəgün artmaqdadır. Xüsusilə millətlərarası dövlətlərarası destruktiv münasibətlər güclənməkdədir. İslam dininin mövcud olduğu dövlətlərdə daha geniş təzahür etməkdədir. Baxmayaraq ki, qloballaşma və inteqrasiya prosesində vahid dünya konsepsiyası aparıcı faktor olaraq qalsada, milli dövlətlərin zəifləməsinə, miqrant axınlarının nəticəsində işsizliyin artmasına, milli mədəniyyətlərin zədələnməsinə gətirib çıxarır. Vahid cəmiyyət çərçivəsində müxtəlif mədəniyyətlər arasında problemlər yaranır. Müasir siyasətçilər vaxtilə miqrant böhranı yaşayan, kütləvi insanların qaynayıb qarışması ilə yaranan ksenofobiya, dinlərarası, etnik qruplararası, təriqətlərarası toqquşmaları, yeni çağırışların formalaşmaması üçün yeni tarixi zəmin yaratmalıdırlar. Məlumdur ki, disbalansı formaladırmaq üçün yalnız qlobal siyasi istiqamətdə multikultural modeli yaratmaq lazımdır ki, müxtəlif milli problemlərə siyasi-sosial istiqamətdə öz həllini tapa bilsin. Baxmayaraq ki, multikulturalizm modeli Qərbi Avropada tənqidə məruz qalır, fikir ayrılığı çoxdur. “Assimilyasiya inteqrasiya” düşünənlər olsada insan hüquqlarının qorunması, insanların daha çox qərarların qəbulunda iştiraka cəlb olunması, qarşılıqlı dialoq, qarşılıqlı hörmət və qarşılıqlı anlayış Qərb dövlətləri daxilində inkişaf etməkdədir. Dünya intellektinin tarixi inkişafının müasir mərhələsində siyasi birliklər, dünyanın yeni mədəni birliyini formalaşdırma yeni modellər axtarışındadırlar. Müxtəlif mədəniyyətlər və dinlər arasında səmərəli tolerantlıq mühitini formalaşdırmaq mühitin şərtidir. Bu modeldə etnik milli, dini müxtəlifliklər arasında dialoq adət ənənələr, hüquqi, etik normaların cəmiyyət üzvlərinin tərəfindən qəbulu, humanizm kimi mənəvi dəyərlərin təbliği, ortaq maraqların yaranması və güclənməsi tələb olunur.

Qloballaşma şəraitində ölkəmizdə tarixən mövcud olmuş multikultural mühiti nəinki inkar etmir, azərbaycançılıq ideologiyası əksinə olaraq onu öz daxili məzmununun, bu məzmunun hissələrinin tərkib kimi qəbul edir. Bu nöqtəyi nəzərdən Azərbaycan multikulturalizm modeli azərbaycançılıq ideologiyasının norması olan dövlətçilik, müasirlik, milli-mənəvi dəyərlər, milli mentalitetimizə hopmuş tərkib hissəsi kimi dünyada baş verən izolyasiya, assimilyasiya, aparteid, milli və dini ayrı-seçkiliyə alternativ olaraq təqdim oluna bilər. Multikulturalizm cəmiyyətdə yaşayan, fəaliyyət göstərən insanların irqindən, dinindən, cinsindən, dilindən asılı olmayaraq, mədəni məkanda bütövləşdirən siyasətdir. Birgəyaşayış, bir ailə içində yaşamaq kimi başa düşülə bilər. Əsrlər boyu ölkəmiz ən müxtəlif xalqların və mədəniyyətlərin vətəni olmuşdur. Hər zaman Azərbaycan dövlətinə, ərazi bütövlüyünə, tarixinə və dövlətçiliyinə müxtəlif xalqların sadıqlığı bütün dünya üçün açıq olan mənəvi-mədəni dəyərlərimizin mahiyyətindən irəli gəlir. Demək olar ki, irqi, milli, etnik, dini və sair ayrı seçkiliklər Azərbaycan xalqına yad olan siyasi maraqlardır. Bu gün ölkəmizdə 90-a yaxın azyaşlı etnik qruplar yaşayır. Bu azsaylı xalqlar türkdilli, qazqazdilli, farsdilli, slavyandilli qruplara aiddir və ölkə əhalisinin etno-konfessional tərkibinə daxildirlər. Onların arasında ləzgiləri, yəhudiləri, rusları, qırızları, tatarları, ingiloyları, gürcüləri, talışları, erməniləri, xınalıqları, buduqları, avarları və digərlərini göstərmək olar. Ölkəmizdə yaşayan bu azyaşlı xalqların bir hissəsi tarixin müxtəlif mərhələlərində müxtəlif ümmiqrasiya ilə bağlı torpaqlarımızda məskunlaşblar, bir hissəsi isə tarixən ölkəmizin köklü əhalisi olmuşdur. Qədim Azərbaycanda islam dini yayılana qədər konfessional vəziyyət özünün müxtəlifliyi ilə seçilmişdir. Cənub torpaqlarımızda əsasən əhali zərdüştlüyə, atəşpərəstliyə, maniçiliyə və xristianlığın nestorian məzhəbinə sitayiş etmişdilər. Qafqaz Albaniyasında isə əhalinin müəyyən bir hissəsi politest dinlərə, böyük əksəriyyəti isə xristian dininin diofizit və monofizit mərhələlərinə etiqad etmişdilər. Ölkəmizdə Asiyadan gələn bəzi yəhudililər isə iudaizm dinin daşıyıcıları olaraq adət-ənənələri inkişaf etdirə bildirdilər. Artıq VII əsrdə islam dini ərəb xilafəti dövründə bütün Azərbaycanın bütün bölgələrinə yayılmağa başladı. Ancaq Uti, Kombisena vilayətlərində yaşayan əhali xristianlığı qəbul etdiyi üçün, “kitab əhli” olduqlarına görə ərəblər onların dini etiqadına dözümlü yanaşaraq vergi təyin etmişdilər.

Bura XXI əsrə qədəm qoymuş respublikamız mədəniyyətin, təhsilin səviyyəsini və keyfiyyətini yüksəltmək, milli-mənəvi, əxlaqi və ümumbəşəri dəyərləri nəzərə almaqla, dini tolerantlıq və multikulturalizm çərçivəsində perspektiv inkişafa nail olmaqdadır. Müasir dünyada gedən innovativ proseslər-hüquqi dövlət quruculuğu, siyasi mədəni, iqtisadi azadlıqların inkişafı təhsil sistemi ilə sıx bağlıdır. Cəmiyyət üzvləri arasında təhsilə marağın gün-gündən artması, təhsil sisteminin yeni modellər əsasında qurulmasını qaçılmaz etmişdir. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına görə hər bir cəmiyyət üzvü cinsindən, sosial mənşəyindən, milli, dini mənsubiyyətindən irqindən, fiziki imkanlarından asılı olmayaraq istədiyi dildə təhsil almaq, danışmaq hüququna malikdir. Təbii ki, insanın istədiyi kimi təhsil almaq hüququ təhsilin fəisəlisizlik



prinsipini aktuallaşdırır. Məhz bu baxımdan müasir dövrdə modernləşdirilmiş təhsil həm şəxsiyyətin inkişafına, həm də vətəndaşların əsas hüquq və azadlıqlarının ümumbəşəri insan haqlarının müdafiəsinə müsbət təsir göstərir. Qeyd etmək lazımdır ki, insan daim tərəqqiyə aparan, inkişafa sövq edən hərəkətverici qüvvə məhz təhsilin fasiləsizlik prinsipi əsasında qurulmasıdır. Ümumiyyətlə fərdin bir şəxsiyyət kimi formalaşmasına təsir göstərən amillər: ailə, əmək, kollektiv, ətraf mühitlə yanaşı ən başlıcası təhsildir. İnsan yaşadığı, fəaliyyət göstərdiyi mühitdə təlim-təربiyəsi təhsili mədəniyyəti onu müşayiət edir. Bu xüsusiyyətlər insanları bir-birinə olan münasibətlərini formalaşdırır. Məhz qloballaşma prosesinin genişlənməsi, informasiya və texnologiyanın inkişafı, təhsil mübadiləsi, mədəniyyətlərin inteqrasiyası insanlar arasında müxtəlif mədəniyyətlərə hörmət, dinlərarası dialoqun formalaşmasına, yeni sosial institutların yaranmasına gətirib çıxarmışdır.

Ölkəmiz sivilizasiyaların və mədəniyyətlərin qovşağında yerləşir. Bu baxımdan əsrlər boyu müxtəlif xalqlar və müxtəlif dinlərin nümayəndəli bu torpaqlarda sülh və amin-amanlıq şəraitində yaşamışlar. Daima ölkəmizdə xalqlararası, dinlərarası, millətlərarası yüksək tolerantlıq ənənələri mövcud olmuşdur. Mehriban dostluq, qonşuluq, əməkdaşlıq münasibətləri qorunub saxlanılmışdır. Millətçilik əhval ruhiyyəsi bir çox ölkələrdə baş qaldırsalar, radikal baxışlar artsalar xüsusilə milli zəmində münaqişələr çoxalsada, müxtəlif cəmiyyətlər qarşıdurmalar artsada Azərbaycan xalqı ksenofobiyaya yol vermir.²⁰⁰

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyev: “Azərbaycan məhz onu istəyir ki, bütün xalqların, bütün dinlərin nümayəndələri bir-biri ilə sıx təmasda olsunlar, hər hansı bir problemləri olduqda, bunu açıq şəkildə müzakirə etsinlər, öz fikirlərini bildirsinlər. Əgər biz hamımız istəyiriksə ki, millətlərarası sağlam zəmində qurulsun, buna böyük ehtiyac var. Xüsusilə indiki zamanda. Çünki qloballaşan dünyada informasiya mübadiləsi də daha da sürətlə aparılır. İstənilən yerdə deyilən söz dərhal dünyaya yayılır, düşünülməmiş, yaxud da tərribat xarakterli hər hansı bir addım dərhal adekvat reaksiya ilə üzləşir. Ona görə bu məsələlər, məsuliyyət, xoş niyyət və müsbət təcrübə əsasında aparılan siyasət xüsusi əhəmiyyət daşıyır”.²⁰¹ Bu mənada Azərbaycan başqa ölkələrə nümunə ola biləcək böyük bir tarixə, mədəniyyətə malikdir. Dövlətimiz humanitar problemlərin həllində ənənəvi məkan biri olaraq, sivilizasiyalararası dialoqun, mültikultural dəyərlərin qorunduğu, dini dözümlülüyün inkişafını, mədəni-etnik müxtəlifliyin mövcudluğunu ifadə edir. Bizim ölkəmiz Avropa Şurası həmçinin İslam Əməkdaşlıq təşkilatının üzvü olaraq, müxtəlif tarixli adət-ənənəli, mədəniyyətli dövlətlərin bir-biri ilə yaxınlaşmasında böyük və əhəmiyyətli rol oynayır.

Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin 100-illiyi əlaqədar olaraq bu il sentyabrın 15-də Bakının bolşevik – daşnakı işğalından azad edilməsinin 100-cü il dönümünə həsr olunmuş paradada Türkiyə Silahlı Qüvvələrinin şəxsi heyətində iştirak etdi.

Ölkə başçısı Azərbaycan tərəfinin münaqişəsinin sülh yolu ilə həlli üçün səy göstərdiyini, lakin ciddi hərbi, siyasi, diplomatik və iqtisadi vasitələr olmasa, işğala son qoymağın çətin, bəlkədə qeyri-mümkün olduğunu diqqətə çatdırmışdır. Ona görə də Ermənistan rəhbərliyi münaqişənin sülh yolu ilə nizama salınmasına mane olmaqla Dağlıq Qarabağ və Ermənistan əhalisini necə bir təhlükəyə məruz qoyacağını başa düşməlidir. Azərbaycan dövləti BMT Baş Məclisini, Avropa Şurasını, İslam konfransı Təşkilatını və digər təşkilatları məsələsinin müzakirəsinə cəlb etməklə münaqişənin sülh yolu ilə nizama salınması üçün bütün imkanlardan istifadə edir. Bununla yanaşı Azərbaycan iqtisadiyyatı və hərbi müdafiə sənayesi sahələri möhkəmləndirilir.

Ümumiyyətlə, Avropa dəyərlərinə yaxınlaşma Azərbaycanın mövcud potensialının reallaşması üçün müsbət təsir göstərir. Respublikamızın yeni iqtisadi islahatlar şəraitində inkişafının əsas məqsədi bu dəyərlərdən səmərəli istifadə olunması, maliyyə və təşkilati mexanizmləri cəlb etməklə respublika üçün ali məqsədlər olan ərazi bütövlüyünü, sabitliyi, iqtisadi təhlükəsizliyi və rifah problemlərini daha səmərəli yollarla həll etməkdir.

Azərbaycan dünyəvi bir dövlətdir. Burada yaşayan müxtəlif millətlər və müxtəlif dinlərə sitayiş edən xalqlar çiyin – çiyinə mehriban şəraitdə yaşayırlar. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası Aktına görə din dövlətdən siyasi anlamda ayrı olsada lakin ruhan baxışlara görə, dövlət insanlara dini seçim azadlığı vermişdir.

²⁰⁰ Azərbaycan qəzeti. Bakı 2011, 8 aprel, səh 1-3.

²⁰¹ Elə orada



Azərbaycan xalqı başqa dinlərə və təriqətlərə qarşı daima tolerant münasibət bağışlayıbdir. Əsrlər boyu ölkəmizdə müxtəlif dini təlimlər, təriqətlər mövcud olub və yayılmışdır. Azərbaycanda qədim dövrdən butpərəstlik, mani təlimi, məzdənilik, zərdüştlük, iudaim, xristianlıq, islam və tarixin gedişatında itib batan digər dini təlimlər Azərbaycan multikulturalizmin tarixində mühüm yer tuturlar. Xüsusilə zərdüştlük, xristian, islam abidələri tolerantlıq mədəniyyətin nümunələri olaraq qorunub saxlanılır. Tarixi faktlar göstərir ki, azərbaycanlılar mədədi dəyərləri daxilində başqa dinlərə qarşı tolerant olmasındadır. Məhz bu torpaqlarda dinlərarası savaqlar olmamışdır. Azərbaycanda olan xarici ölkələrin nümayəndələri təsdiqləyirlər ki, Azərbaycanda mövcud olan bütün sosial qrupları arasında yeni şəhər əhalisindən tutmuş ucqar kəndlisi belə, ictimai birlik üzvü hətta ailə üzvləri belə dini müxtəlifliyə qarşı tolerant münasibət bəsləyirlər. Bu təhsildədə, məişətdə, dildədə, inamda ola özünü təzahür edir. Beləliklə başqa dinlərə qarşı tolerant münasibət əsrlər boyunca qədim dövrdən müasir dövrdək sabit vəziyyətə davam etmişdir. Ölkə ərazisində yaşayan müxtəlif dinlərin və təriqətlərin nümayəndələri azad və sərbəst çəkildə öz dini bayramlarını, adət-ənənələrini geniş şəkil qeyd edirlər. Dövlət nümayəndələri dini icmaların keçirdiyi bu bayramlarda iştirak edirlər. Dini icmalar arasında tarix boyu dini dözümlülük və qarşılıqlı anlaşma olmuşdur. Qeyd etmək düzgün olardı ki, Azərbaycanda müasir dövrdə dini zəmində heç bir münaqişə olmamışdır. Bu haqda heç bir sənəd yoxdur.

Unutmaq olmaz ki, cəmiyyətin mühüm bir hissəsini təşkil edən din şəxsiyyətin formalaşmasına mühüm təsir göstərərək, həyatlarında bəzən istiqamət verir. Veber dini dəyəri mühakimələrinin və tutumlarının təyini kimi qiymətləndirir.

1992-ci il 20 avqust tarixli “Dini etiqad azadlığı haqqında” Azərbaycan Respublikasının qanunu ölkəmizdə formalaşan müxtəlif dini icmaların dövlət ilə münasibətini və mövcud olan dini müxtəlifliyin qarşılıqlı münasibətini tənzimləyir. Xüsusilə, “Dini etiqad azadlığı haqqında” qanun ölkədə fəaliyyət göstərən dini qurumlarını statusunu, hüquq və vəzifələrini müəyyən edir. “Həmin qanunun 5-ci maddəsində dövlətdən din və dini qurumların ayrı olması, eyni zamanda dini qurumların qanun qarşısında bərabər olması prinsipi öz əksini tapmışdır: heç bir din (dini cərəyan) və dini qurum barəsində digərlərinə nisbətən hər hansı üstünlük və ya məhdudiyət müəyyən edilə bilməz. Qeyd edilən qanun eyni zamanda Azərbaycan ərazisində yaşayan hər kəsin dini etiqad azadlığının mövcudluğunun, yəni hər kəsin hər hansı dinə təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, dinə münasibəti ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququnun olduğunu hüququ müstəvidə təsbit etmişdir”.²⁰²

Qeyd etməliyəm ki, məhz “Dini etiqad azadlığı haqqında qanunda nəzərdə tutulmuş bu müddəalar Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasının 48-ci maddəsində əsas prinsipləri kimi öz əksini tapmışdır:

I Hər kəsin vicdan azadlığı vardır.

II Hər kəsin dinə münasibətini müstəqil müəyyənələşdirmək, hər hansı dinə təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə etiqad etmək, yaxud heç bir dinə etiqad etməmək, dinə münasibət ilə bağlı əqidəsini ifadə etmək və yaymaq hüququ vardır.

III Dini mərasimlərin yerinə yetirilməsi, ictimai qaydanı pozursa və ya ictimai əxlaqa zidd deyildirsə, sərbəstdir.

IV Dini etiqad və ya əqidə hüquq pozuntusuna bəraət qazandırır.

V Heç kəs öz dini etiqadını və əqidəsini ifadə etməyə (nümayiş etdirməyə), dini mərasimləri yerinə yetirməyə və ya dini mərasimlərdə iştirak etməyə məcbur edilə bilməz. (Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası . Bakı 2017. səh16).

Azərbaycanda dini müxtəlifliyin müdafiəsi, dini-mənəvi dəyərlərin qorunması insanların vətəndaşlıq borcunun yerinə yetirilməsi kimidir. Müasir dünyanın xristian və islam dinləri arasında sivilizasiyalar arası toqquşmaları zamanında Azərbaycan dinlərarası münasibətlərdə tolerant və qardaşlıq nümayiş etdirərək sübut edir ki, multikulturalizmin müasir demokratik ölkələrdə nəinki labüd, hətta zəruridir. Əlbəttə ki, hər bir ölkədə yanaşma və modellər öz xüsusiyyətləri daima fərqli olacaqdır.

²⁰² Azərbaycan Multikulturalizmi. səh. 275



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

1. H.Əliyev işıǵı-İpək yolu. Bakı, 2001, s.106
2. Prezident İ.Əliyev “Multikulturalizm ənənələri Azərbaycanda əsrlər boyu həmişə mövcud olub” <http://www.yap.org.az>.
3. Mehriban-aliyeva.az. 08.09.2015.
4. Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası. maddə 47. Bakı 2017.
5. Зейналова С.М. «Формирование европейских этнических общин на Кавказе (XIX первая половина XX вв.)». Баку. Мутарджим. 2010. 300с.
6. Azərbaycan qəzeti. Bakı 2011, 8 aprel, səh 1-3.
7. Zapletin, Georgu. “İosif Qaslavski. Bakı şəhərinin tarixdəki memar”. Bakı 2013. Qərb-Qərb.
8. Azərbaycan multikulturalizmi. Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı – 2017.
9. Xalq qəzeri. 22 sentyabr, 2018. N 212, s 1-2.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(30)

Dr. Öğr. Üyesi Tünay ASLAN²⁰³

KÜRESELLEŞMENİN İŞLETMELERİN MALİ YAPILARINA ETKİSİ THE EFFECT OF GLOBALIZATION ON FINANCIAL STRUCTURES OF ENTERPRISES

ÖZ

Bu çalışma, küreselleşme sürecinin detaylı bir şekilde ele alınarak, küreselleşmenin işletmelerin mali yapılarına olan etkisinin ortaya konulması amacı ile gerçekteŐirilmiŐtir. Çalışma, tarama modeli ile gerçekteŐirilmiş olup, elde edilen tespitler betimlenmeye çalışılarak, bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır. Çalışmada, küreselleşme sürecinin, başta kültürel olmak üzere sosyo-ekonomik, iktisadi ve teknolojik alanlarda birçok önemli ve stratejik değerişim ve dönüşüme neden olduğu sonucuna varılmıştır. Küreselleşme süreci, işletmelerin mali yapılarını doğrudan etkilemiştir. Küreselleşme sürecine adapte olan ve gerekli reform çalışmalarını doğru zamanda gerçekteŐiren işletmeler, bu süreçten, mali yapılarını güçlendirerek çıkmışlardır.

Çalışma işletmeler açısından, küreselleşme konusunda bir farkındalık oluşturması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, işletme, mali yapı, ekonomi.

JEL Kodları: F60, F63, M20.

ABSTRACT

This study was conducted to determine the effect of globalization on financial structures of enterprises by taking the globalization process into consideration in detail. The study was carried out by the Screening Model; and a case evaluation was made by describing the findings. In the present study, it was concluded that globalization process caused many important and strategic changes and transformations in socio-economic, economic and technological fields, particularly in the cultural sector. The globalization process affected the financial structures of enterprises directly. The enterprises, which adapted to the globalization process and carried out necessary reforms on time, came out of this process by strengthening their financial structures.

The study is important in that it creates awareness on globalization for enterprises.

Keywords: Globalization, Enterprise, Financial Structure, Economy.

JEL Codes: F60, F63, M20.

²⁰³ Siirt Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü, Siirt/TÜRKİYE; E-posta: tunay.aslan@siirt.edu.tr



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

1.GİRİŞ

Küreselleşme açısından 1989-1991 dönemi oldukça önemlidir. Globalleşme olarak da ifade edilmeye başlanan "küreselleşme" söyleminin bu dönemde ön plana çıktığı söylenebilir. Bu yıllar, teknolojik bir söylem olan "Küresel Köy" kavramının oldukça popüler olarak kullanılmaya başlandığı bir dönemdir. 1989'da Sovyetler Birliği'nin dağılma sürecine girmesi, Doğu Almanya ve Batı Almanya'nın birleşme sürecinin ardından, dünyanın internet teknolojisi ile tanışması, bu kavramın ciddi manada popüler olmasına neden olmuştur. "McLuhan'ın (2005: 9) ifadesiyle internet teknolojisi ile artık zaman ve mekan kavramlarının aynı anda yaşandığı dünyamız küresel bir köye dönüşmüştür." (Ertekin, 2016: 26). Çünkü, internet teknolojisi ile artık, mekan ve zaman kavramları, yeni anlamlar kazanmıştır. Ateş (2006), zaman ve mekan kavramları ile ilgili şu vurguyu yapmıştır; "Küreselleşmeye bütüncül yaklaşımlar getirmeye çalışan sosyal bilimcilerin kavramsallaştırmalarına bakıldığında, her yaklaşım sadece bir boyutu daha fazla ön plana çıkarıyor olsa da, bu geniş tanımlamalar bütünüün ortak paydası, küresel ilişkiler ağında zamanın ve mekanın önemini yitirmesi ve küresel ölçekte bir bilincin ortaya çıkıyor olmasıdır" (Friedman, 1992, 70'den aktaran Ateş, 2006: 27-28). Bu bağlamda, teknolojik ve algısal olarak zaman ve mekan kavramlarının, küreselleşme açısından oldukça önemli olduğunu ifade etmekte yarar vardır. Bir başka tanımda küreselleşme algısı, zaman ve mekan bağlamında şu şekilde ele alınmıştır; "Zamanın ve mekânın daralması olarak kısaca tanımlanabilecek küreselleşme olgusunu, insan etkileşimine imkân veren özelliği ile tekerleğin icadına kadar geriye götürmek, kapitalizm ve ulus devletin tarihiyle denkleştirmek mümkündür" (Erdoğan, 2013: 266). Çünkü, İnsanlar, binlerce kilometre uzaklıktaki insanlarla saniyeler içerisinde görüşme fırsatı bulmuşlardır. Teknolojik ve stratejik olarak adlandırabileceğimiz bu gelişmenin, ülke sınırlarının kalktığı dolayısıyla küreselleşme açısından bir dönüm noktası olduğu ifade edilebilir.

Teknolojik anlamda, küreselleşme sürecinde yaşanan değişim ve dönüşüm için Şenses (2004) şu vurguyu yapmıştır; "Son çeyrek yüzyılda hızlanan ve küreselleşme olarak nitelenen sürecin ortaya çıkmasında bilişim ve iletişim teknolojilerindeki hızlı değişim, taşıma/ulaştırma maliyetlerindeki azalma ve bunların üretim teknikleri ve piyasaların bütünleşmesi üzerinde yarattığı köklü değişiklikler kuşkusuz önemli ölçüde etkili olmuştur" (Şenses, 2004: 2). Küreselleşme aslında bir süreçtir.

"Küreselleşme süreci sadece ekonomik ve teknolojik alanlarda değil, demokrasi ve insan hakları gibi evrensel değerlerde de önemli değişim ve dönüşümlere yol açmaktadır" (Özkan, 2004: 9). Küreselleşme söylemi, çok kısa sürede oluşmamıştır. Bu sürecin, 2. Dünya savaşı sonrası, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin sanayileşme devrimini başlattığı eş zamanlı bir süreç olduğunu söyleyebiliriz. Savaş sonrası, sosyo-ekonomik açıdan çöküntü yaşayan ülkeler, ekonomilerini yeniden inşa etmek ve yeni istihdam alanları açmak için harekete geçtiler. Binlerce işçi, yeni açılan fabrikalarda çalışmak ve üretime katkı yapmak için kendi ülkelerinden ayrılarak, farklı ülkelere gittiler. Küreselleşme bağlamında ilk değişim ve dönüşüm bu süreçle yaşanmaya başladı. Artık, milyonlarca insanın toplumsal yapısı değişmeye başladı. Çünkü, insanlar yeni sınırlar görmüşler, bu sınırlardan geçerek, yaşamlarına yeni alanlar açmaya başladılar.

2.KÜRESELLEŞME NEDİR?

"Küreselleşme; gruplar, ülkeler, bölgeler arasında ekonomik, teknolojik, siyasal ve kültürel ilişkilerin artması, karşılıklı olarak daha fazla etkileşimi, sınır tanımaz gelişmelerle millî sınırların zayıflatılması ve bunlara bağlı olarak küresel toplum ve vatandaşlık bilinci geliştiren süreçler, kabuller ve yaptırımlara dair geniş içerikli bir kavramdır" (Karabağ, 2006: 151'den aktaran Çınar, 2009: 14).

Ülkemizin en önemli kuruluşlarından birisi olan Devlet Planlama Teşkilatı küreselleşmeyi şu şekilde tanımlamaktadır; "Küresel bütünleşme, ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi ideolojik ayrımlara dayalı kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin, inanç ve beklentilerin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen ancak, birbirleriyle bağlantı olguları içerir" (DPT, 1995: 23'den aktaran Çelik, 2012: 59). Kaya (2009), küreselleşmenin şu unsurlardan oluştuğunu şöyle ifade etmiştir; "Küreselleşmenin birbiriyle ilişkili üç unsurdan oluştuğu söylenebilir; piyasaların genişlemesi, devletlere ve kurumlara meydan okuması ve yeni sosyal ve politik akımların doğuşu" (Kaya, 2009: 3).



Aksoy ve Danış (2011), küreselleşme ile ilgili şu görüşe yer vermişlerdir; "Küreselleşmenin en genel tanımıyla, birbirinden uzak yerler ve toplumlar arasında artan ve yoğunlaşan ilişkileri ifade ettiğini kabul edersek, bu olgunun sadece içinde bulunduğumuz döneme has olduğunu söylemek güçleşir (Aksoy ve Danış, 2011: 131). "Küreselleşme, sınırları iyi çizilmiş bir sistem, bir ulus devletin ya da bir bölgenin coğrafi olarak tanımlanmış sınırlarından oluşan klasik toplum düşüncesinden uzaklaşarak, toplumsal yaşamın zaman ve mekân boyunca nasıl düzenlendiği üzerinde yoğunlaşan çok farklı bir algı perspektifini içermektedir" (Çapcıoğlu, 2008: 155). "Bir başka tanıma göre küreselleşme; ülkeler arasındaki iktisadi, siyasi, sosyal ilişkilerin yaygınlaşması ve gelişmesi, ideolojik ayrımlara dayanan kutuplaşmaların çözülmesi, farklı toplumsal kültürlerin inanç ve beklentilerinin daha iyi tanınması, ülkeler arasındaki ilişkilerin yoğunlaşması gibi farklı görünen, ancak birbiriyle bağlantılı olguları içermektedir" (Atik, 2007: 3).

Soydan (2012) ise küreselleşmeyi, "Küreselleşme, bazen dünya toplumları arasında benzeşme süreçlerini açıklayan bir kavram olarak kullanılırken, bazen de toplumların, toplulukların ve kimliklerin kendi farklılıklarını tanımlayan bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır" şeklinde tanımlamaktadır (Soydan, 2012: 6). "Küreselleşme, sosyal, kültürel, ekonomik değerlerin uluslar arası alanda yayılması ve kabul görmesidir; ulusal bir alanda üretilmiş değerlerin, ulusal sınırları aşmasıdır. Kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve ekonomik, kültürel ve siyasi düzeyde dünya toplumlarının iç içe girmesidir" (Tezcan, 2002: 35'den aktaran Arslan, Mete ve Bal, 2007: 223)

"Küreselleşmeyi, ekonomik, politik ve kültürel olmak üzere üçe ayıran Crochet (1996: 23); kültürel küreselleşmenin iki farklı boyut taşıdığına işaret eder" (Tutal, 2005: 28). Bu tanımlamalar bağlamında, küreselleşme olgusunun sadece işletmelerin, kurumların yapısında değil yaşamın her alanında ciddi reformist değişim ve dönüşümlere neden olduğu ifade edilebilir. Bu konuyu, Nişancı (2003) şu şekilde ele almıştır. "Küreselleşme sürecinde değişen sadece toplum yapısı değildir, bundan daha önemli olarak topluma ve dünyaya bakış biçimi de değişmektedir; o kadar ki bu konuda yeni bir paradigmanın bile doğduğunu söylemek mümkündür" (Nişancı, 2003: 31). Bu paradigmanın başında toplumdaki kültürel değişimin olduğunu söyleyebiliriz. "Kültürel ilişkileri küreselleşme tanımının tam ortasına koyan Giddens'e göre; Küreselleşme, siyasi ve iktisadi etkilerin belirlediği bir karmaşık güçler dizisi oluşturmaktadır. Özellikle kalkınmış ülkelerde, küreselleşme günlük yaşamı değiştirmekte, yeni uluslar arası sistemler ve güçler yaratmaktadır. Küreselleşme içinde yaşanan toplumun kurumlarını dönüştürmektedir" (Giddens,1998: 33'den aktaran Karakaya, 2004: 64). Sezgin (1993), bu değişimi şu şekilde tanımlamaktadır; "Dünyamız özellikle son beş yıldan beri çığınca bir hızla değişiyor, eski yapılar alt-üst oluyor, fütürist oluşumlarla geleneksel yaklaşımlar birarada biçimleniyor" (Sezgin, 1993: 1).

Küreselleşme bağlamında kültür ile ilgili Tomlinson (2004) şu ifadelerle yer vermiştir; "Çok geniş anlamda eğer ekonomik alandan bahsediyorsak o zaman insanların malları nasıl ürettikleri, değişime soktukları ve tükettiklerinden; siyasi alan üzerine tartışıyorsak iktidarın toplumlarda hangi pratiklerle yoğunlaştığı, yayıldığı ve kullanıldığından, kültürden bahsediyorsak insanların hem bireysel hem kolektif olarak, birbirleriyle iletişim kurarak yaşamlarını nasıl anlamlı kıldıklarından bahsediyoruz demektir" (Tomlinson, 2004: 35). "Yapısalcı yaklaşım (Levi-Strauss) ise kültürü, kamu zihninin birikimsel olarak oluşturduğu semboller sistemi olarak görmektedir ki, bu semboller sisteminin ortak anlayışların ve eylemlerin oluşmasında temel olduğu kabul edilir" (Ertekin, 2017a: 58). Bu tanımlarda küreselleşme bağlamında ele alınan kültürel değişim ve dönüşüm, çalışma konumuzun ana ihtivasını teşkil eden iktisadi ve ekonomik gelişmelerdir. Bu bağlamda küreselleşmenin, işletmelerin, mali yapılarına olan etkilerini ele almaya çalışalım.

3.KÜRESELLEŞMENİN İŞLETMLERİN MALİ YAPILARINA ETKİSİ

Küreselleşme süreci, yukarıda ifade etmeye çalıştığımız, başta kültürel, ekonomik, sosyal ve iktisadi değişim ve dönüşümler eşliğinde gerek ulusal ve gerekse uluslararası işletmeler için yeni bir değişim ve dönüşüm anlamına gelmektedir. Bu değişim sadece özel sektör işletmeleri için değil aynı zamanda kamu sektörleri içinde geçerli olan bir süreç idi. Bu bağlamda, ülkemizde, sağlık sektöründe "kamu sektörünün yeniden yapılandırılması, özzerkleştirme ve kurumsallaştırma" kavramlarının dikkate alınarak, uygulanmaya çalışıldığı görülmüştür (Ertekin, 2017b: 26). Ülkelerin sürdürülebilir ve küresel rekabet ortamında dünyada



rekabet edebilir sanayi ve teknoloji politikalarının varlığı gelişmenin ön koşulu olarak görülmektedir (Gültekin, 2011: 39). Küreselleşmenin etkisiyle işletmeler ayakta kalabilmek için ciddi anlamda rekabet içerisine girmişlerdir. Bu rekabet ortamından başarılı çıkmanın tek yolu, küreselleşmenin etkisiyle ortaya çıkan serbest piyasa koşullarında oluşan yeni ekonomik trendlere eş zamanlı olarak eşlik etmek ve kurumsal anlamda özümsemektir. Bu süreci, sadece işletmeler değil, birçok gelişmekte olan ülkeler yeniden politikalar üreterek uygulamak durumunda kalmışlardır.

Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporunda (2000), işletmelerin kendi varlıklarını korumak ve küresel anlamda rekabet güçlerini artırmak için şu önerilere yer verilmiştir;

a. KOBİ'lerin rekabet gücünü artırmak ve küreselleşmelerini teşvik etmek için mücadele alanlarını ve fırsatları analiz etmek, en iyi uygulamaları belirlemek ve önemli olarak belirlenen alanlarda politika tavsiyeleri geliştirmek zorunludur.

b. KOBİ'ler için küreselleşme baskılarından oluşan yeni bir duruma uyum sağlamak için *teknolojik ilerleme, sosyal ve çevresel değişim ile politik çerçevenin* de değişme zorunluluğu vardır (Kaynak: http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_Kuresellesme.pdf.

Edinme Tarihi: 26.02.2019).

Küreselleşme süreci, bazı sektörler açısından oldukça olumlu sonuçlar vermiştir. Örneğin; "Medya işletmeleri, bu ülkelerin güçlü ekonomilerinin reklam/ilan ve satış gelirleri üzerindeki pozitif etkisi ve finans bulma olanakları sağlanmasıyla sağlam bir finansal ve mali yapıya sahip olmuşlardır" (Baytar, 2011: 47). "Ulaşım ağlarındaki ve teknolojideki ilerlemeler üretimin ve dağıtımın hızını düzenli biçimde artırmakta, üretim ve pazarlama maliyetlerini azaltarak imalat sanayiini teşvik etmektedir.

Türkiye Vakıflar Bankası'nın (2007), "Küreselleşme Sürecinde Dünya ve Türkiye Ekonomisinde Sektörel Yapıdaki Dönüşüm Üzerine Bir İnceleme" adlı gerçekleştirmiş olduğu çalışmada, işletmeler ile ilgili olarak, küresel ekonomik adaptasyon ve teknolojideki değişim ve dönüşüme bağlı gelişmelerin, ulaşımın kolaylaşması, ucuz maliyet, temel altyapı çalışmalarına ağırlık verilmesinin, işletmeleri olumlu etkilediği belirtilmiştir (Kaynak:

https://www.vakifbank.com.tr/documents/earastirma/Kuresellesme_Surecinde_Dunya.pdf. Edinme Tarihi: 26.02.2019).

Gültekin (2011), Tarım Sektörü ile ilgili şu düşünceleri ön plana çıkarmaktadır "Tarımda temel sorunlardan biri de, sektörün üretimini, rekabet gücünü artıracak kaliteli, sürekli, bol, rekabetçi fiyatlarla standart hammaddeye ulaşabilmektir" (Gültekin, 2011: 37). Bu bağlamda, başta tarım sektörü olmak üzere diğer sektörlerde de faaliyet gösteren işletmelerin, mali yapılarında arzu edilen başarının sağlanması için, küresel işletmelerin uygulamakta olduğu kümelenme modelini uygulamaları oldukça önemlidir. Yani işletme, ürünü ürettiği andan, satılincaya kadar gereken hizmetin kendisi tarafından verilmesini takip edecektir.

Koray (2005), küreselleşme konusunda şu ifadelerle yer vermiştir; "Bu nedenle, hem yaşadığımız küreselleşme sürecinin arkasında değişik etkenlerin devrede olduğu (çok etkenli bir değişim), hem bunların etkileşimiyle birçok alanda karşımıza çıkan bir küreselleşme sürecinin yaşandığı (çok boyutlu bir süreç), hem bu sürecin ülkelere ve bölgelere göre farklılaşan sonuçlar ürettiği (mutlak değil değişken sonuçlar), hem de aynı süreç içinde birbirine karşıt etkilerin ve sonuçların da yaşanabildiğini (karmaşık karakter) kabul etmek doğru olur" (Koray, 2005: 14).

4.YÖNTEM

Bu çalışmada küreselleşme ve küreselleşme sürecinin, işletmelerin mali yapılarına olan etkisini ortaya koymak üzere tarama modelinden faydalanılarak, elde edilen tespitler betimlenmeye çalışılarak, bir durum değerlendirilmesi yapılmıştır.

5.SONUÇ

Küreselleşme, 2.Dünya savaşı sonrası başta Avrupa ülkeleri olmak üzere birçok ülkenin ekonomilerini ayağa kaldırmak üzere başlattıkları sanayi devrimi ile eş zamanlı başlayan bir süreç olarak ifade edilebilir. Küreselleşme, 1991'li yıllara doğru sınırların ortadan kalkması ve yeni teknolojik gelişmeler doğrultusunda,



ulusal ve uluslararası alanda kendini hemen hemen her alanda hissettirmeye başlamıştır. Başta kültürel olmak üzere sosyo-ekonomik, iktisadi vb. olmak üzere birçok alanda değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. Küreselleşmenin en bariz etkilediği hizmet sağlayıcı veya üretici konumundaki işletmeler olmuşlardır. Profesyonel kurumsallaşma, yönetim, iletişim ve etkileşim, rekabet gücü ve kümelenme vb. birçok önemli söylem, işletmelerin gündeminde yer almıştır. Küreselleşme sürecinin, işletmelerin mali yapılarına genelde olumlu katkı yaptığını söylemek mümkündür.

Kürselleşme sürecine, (AR-GE çalışmaları, teknolojik adaptasyon, profesyonel yönetim, etkin iletişim ve etkileşim, İK, Pazarlama, kümelenme vb.) kolayca adapte olan işletmeler, bu süreçten ciddi anlamda güçlü çıkarak, mali yapılarını güçlendirmesini bilmişlerdir. Başta tarım sektörü olmak üzere birçok sektörel alanda kümelenme modeli ön plana çıkmıştır. Kümelenme modelinin, tüm işletmelerce uygulanması için gerekli tedbirlerin alınmasında yarar vardır. Küresel anlamda birçok uluslararası işletme, kümelenme modelini benimsemekte ve uygulamakta ısrarcı olmaktadır.

Küreselleşme Özel İhtisas Komisyonu Raporunda, KOBİ'lerin, küreselleşmenin getirmiş olduğu yeni sürece adaptasyonu için önemli olarak belirlenen alanlarda politika tavsiyeleri geliştirmesinin gerekliliği vurgulanmıştır. İşletmelerin, küreselleşme sürecine bağlı yeniden yeni oluşan; teknolojik alt yapı, bilişim, haberleşme, telekomünikasyon, enformasyon, internet teknolojisi, sosyal medya, sosyal ağlar, ulaşım, lojistik, ucuz maliyet, rekabet gücü, serbest piyasa koşulları vb. alanlarda adaptasyon sürecini eş zamanlı olarak gerçekleştirmesi oldukça önemli bir konudur. Bu adaptasyon süreci, doğal olarak işletmelerin, mali yapılarında ciddi oranlarda iyileştirmeler sağlanması ve küresel anlamda oldukça önemli bir söylem olan rekabet ortamını başarılı geçirmeleri açısından önemlidir.

KAYNAKÇA

1. **Aksoy C., Daniş D.** (2011). *Küreselleşme ve Demokrasi*, (Der. Özgür Adadağ ve Cemil Yıldızcan), Ankara: Dipnot Yayınları.
2. **Arslan, İ., Mete, M., Bal, V.** (2007). *Küreselleşmenin Yerel Ekonomiler Üzerindeki Etkileri*, Selçuk Üniversitesi, Karaman İİBF Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı.
3. **Ateş, D.** (2006). *Küreselleşme: Ne Kadar Tek Boyutlu?*, Doğu Üniversitesi Dergisi, 7 (1), s. 25-38.
4. **Atik, S.** (2007). *Küreselleşme ve Küresel İşletmeler*, Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
5. **Baytar, O.** (2011). *Küreselleşme Dinamiklerinin Medya Sektörüne Etkileri*, Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Araştırmaları Dergisi, 1(1), s.45-66.
6. **Çapcıoğlu, İ.** (2008). *Küreselleşme, Kültür ve Din*, AÜİFD, XLIX, II, s. 153-183.
7. **Çelik, M.Y.** (2012). *Boyutları Ve Farklı Algılarıyla Küreselleşme*, Dpujss, 2(32), s.57-74).
8. **Çınar, İ.** (2009). *Küreselleşme, Eğitim ve Gelecek*, Kuramsal Eğitimbilim, 2 (1), 14-30.
9. **Erdoğan, İ.** (2013). *Küreselleşme Olgusu Bağlamında Yeni Güvenlik Algısı*, Akademik Bakış, 6 (12), s. 265-292).
10. **Ertekin, İ.** (2016). *Halkla İlişkilerde Mükemmellik Kuramı Açısından Kurumsal İletişim*, İletişim Çalışmaları Dergisi, 2 (3), s.25-38.
11. **Ertekin, İ.** (2017a). *Örgütsel İletişim*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.
12. **Ertekin, İ.** (2017b). *Sağlık İletişimi*, Gece Kitaplığı Yayınları, Ankara.
13. **Gültekin, S.** (2011). *Küreselleşme Çağında Dış Ticarete Rekabet İçin Kümelenme Stratejisi: Türkiye'nin Tarım Kümelenmesi Gerekliliği*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 22 (2),s.29-40.
14. **Karakaya, S.** (2004). *Küreselleşme, Kültürel Yayılmacılık ve Ulusal Sinemalar*, Muğla Üniversitesi SBE Dergisi, (12). s.63-70.
15. **Kaya, M.** (2009). *Küreselleşme Yaklaşımları*, Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi, 13, s.1-16.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

16. **Koray, M.** (2005). *Reel Küreselleşme veya Küreselleşmenin Realitesi*, Çalışma ve Toplum, (4), s.11-46).
17. **Nişancı, E.** (2003). *Küreselleşme, Ulus Devlet ve Etik*, Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4(1), s.27-40.
18. **Özkan, A.** (2004). *Küreselleşme ve Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye*, Tasam Yayınları. İstanbul.
19. **Sezgin, İ.** (1993). *Küreselleşme Ve Türkiye*, Ekonomik Yaklaşım Dergisi, 4(9), ss. 1-5.
20. **Soydan, M.K.** (2012). *Küreselleşme Sürecinde Medyanın Rolü*, Radyo ve Televizyon Üst Kurulu, Uzmanlık Tezi, Ankara.
21. **Şenses, F.** (2004). *Neoliberal Küreselleme Kalkınma için Bir Fırsat mı, Engel mi?*, ERC Working Paper in Economic 04(09). s.1-27.
22. **Tomlinson, j.** (2004). *Küreselleşme ve Kültür* (Çev. Arzu Eker), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
23. **Tutal, N.** (2005). *Küreselleşme, İletişim, Kültürlerarasılık*, Kırmızı Yayınları. İstanbul.

İnternet Kaynaklar

24. http://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/08_Kuresellesme.pdf
25. https://www.vakifbank.com.tr/documents/earastirma/Kuresellesme_Surecinde_Dunya.pdf



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(31)

Dr. Öğr. Üyesi Oktay ALKUŞ²⁰⁴
FRANSA'DAKİ KAMU YÖNETİMİ
PUBLIC ADMINISTRATION IN FRANCE

ÖZ

Kamu yönetimi sistemleri parlamenter, yarı başkanlık, başkanlık olarak üçe ayrılır. Fransa kamu yönetimi sistemi yarı başkanlıktır. Egemenlik şekli kuvvetler ayrılığına dayanır. Demokratik, laik, sosyal, bölünmez bir Cumhuriyettir. Fransa Cumhuriyeti “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” olgularıyla özetlenir. Halkın, halk tarafından, halk için yönetimi temel ilkedir. Bayrağı mavi, beyaz, kırmızı renklendir. Mavi özgürlük, beyaz eşitlik, kırmızı kardeşlik olgularını anlatır.

Fransa kudretli monarşiden yarı başkanlık sistemine evrilmiştir. Milli egemenliğe, insan haklarına, çevre hak ve ödevlerine kendini bağlı saymaktadır. Kamu yönetimi sistemini yürütme, yasama, yargı ve idare sırasıyla Anayasası'nda düzenlemiştir. Yerinden yönetim esasına dayalı merkezîyetçi bir devlettir.

Anahtar Kelimeler: Fransa, Kamu Yönetimi, Merkezîyetçilik, Yerinden Yönetim.

ABSTRACT

Public administration systems are divided into three as parliamentarians, semi-presidents, presidents. The French public administration system is semi-presidential. The form of sovereignty is based on the separation of powers. It is a democratic, secular, social, indivisible Republic. The Republic of France is summarized with the facts of freedom, equality and brotherhood Fransa. It is the basic principle of administration of the people, by the people, for the people. The flag colors are blue, white, red. Blue describes freedom, white equality, red brotherhood.

France has evolved from a mighty monarchy to a semi-presidential system. He considers himself to national sovereignty, human rights, environmental rights and duties. The administration, the legislative, the judiciary and the administration respectively regulate the public administration system in the Constitution. It is a decentralized state based on centralization.

Keywords: France, Public Administration, Centralism, Decentralization.

²⁰⁴ Aksaray Üniversitesi; İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü; Aksaray/TÜRKİYE; E-posta: oktayalkus@aksaray.edu.tr



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Fransa'nın güneyi tarımsal üretimle geçinir ve yoksuludur. Kuzeyinde sanayi üretimi yaygındır ve zengindir. Fransa bir sınıf toplumdur. Fransızlar ruhban yanlısı-ruhban karşıtı, muhafazakâr-radikal, köylü-kentli, güneyli-kuzeyli olarak birleşmeye veya bölünmeye hep hazırdır.

Fransızlar, aileleri dışındaki insanlardan uzak durur ve güvensizdir. Dünyaları kendi aileleridir. Fransız yaşamının yönlendiricilerinden en temel kurum okuldur. Okul, temelde öğrencilere cumhuriyetçi olmayı, dünyevi düşünmeyi aşılar. Fransızlar güçlü bir devlet için eğitilir. Bireyleri özgürlüğü sever. Akla, düzene, resmi ve kişisel olmayan kurallara ihtiyacı olduğunu bilir (Roskin, 2016: 153-154). Devletçilik, korumacılık ve refah bireyin yaşamında iç içedir (Roskin, 2016: 180).

Fransızlar dünyanın belki de en büyük şikâyetçileridir. Özellikle siyasal olaylar karşısındaki tepkilerini göstermek konusunda etkindirler. Siyasal gösteriler sıkça tekrarlanır. Gösterileri genelde sendika ve dernekler örgütler. Fransız birey, ideallerine kavuşmasa da gerçekte umutlu fakat mutsuzdur (Roskin, 2016: 142-144).

Aslında bir Fransız, hem gizliden gizliye polise hayran anarşist hem de aynı derece anarşiste hayran polis ruhludur. Özgürlüğü ve mükemmel bir toplumu özler ama aynı ölçüde otoriteye ve mükemmel olmayan bir topluma teslimcidir (Roskin, 2016: 153). Fransa'da kimse keyfi olarak tutuklanamaz. Bireysel özgürlüklerin koruyucusu yargıdır (Fransa Anayasası, Madde: 66).

Fransız siyasetini seçim sistemi biçimlendirir (Web_1). Seçimler tek dereceli veya iki dereceli olabilir. Genel, eşit ve gizli oyla seçimler yapılır. Reşit olan, medeni ve siyasal haklarını kullanabilen kadın veya erkek her Fransız vatandaşı seçmendir. Bir Fransızın oy verdiği sıradaki hali "kalbim solda ama cüzdanım sağda" şeklindedir.

Ulusal egemenlik halka aittir. Halk bunu temsilcileri aracılığıyla ve halkoylaması yoluyla kullanır. Halkın hiçbir kesimi veya bireyi egemenliğin kullanılmasını kendine mal edemez (Fransa Anayasası, Madde: 3). Halk meşruluk konusunda sistemlerine gönülsüz bir destekle uyum sağlar (Roskin, 2016: 153).

Fransızlar anayasalarını gelip geçen şeyler olarak görmüşlerdir. Değiştirilmesine karşı değildirlirler (Roskin, 2016: 123). Anayasayı değiştirme girişiminde bulunma yetkisi Başbakanın teklifi üzerine Cumhurbaşkanı ve Parlamento üyelerine verilmiştir. Değişiklik, halk oylamasıyla onaylandıktan sonra kesinlik kazanır (Fransa Anayasası, Madde: 89).

Fransız cumhuriyet ideali, alt kimlikleri olmayan bir tek Fransız kimliğinin varlığını kabul eder. Fransa dışarıdan içeriye göç sorunu yaşamaktadır. Göçmenler genellikle belediyelerin sınırları içinde yaşamaktadır. Dolayısıyla bunların maliyetlerine belediyeler katlanmak zorundadır.

Fransa'da çalışanların dörtte biri kamu sektöründe istihdam edilir. Küresel saygınlık sağlayacak sektörler ile devlet desteği olmadan yaşayamayacak sektörler kamu sektörü içindedir. Örnekleri otomobil, çelik, bilgisayar, nükleer enerji ve havayoludur. Günümüzde Fransa'nın en önemli sorunlarından biri işsizliktir (Roskin, 2016: 180-186).

1. Fransa Tarihçesi

Fransa, Avrupa coğrafyasının en eski devletlerinden biridir. Bugünkü sınırlarına ulaşması 1000 yılı aşkın bir sürede gerçekleşmiştir. Fransa kralları halkları önce güç zoruyla birlikte tutmuşlardı. Sonra dil olarak tek bir lehçenin kullanımını sağladılar. Halkları dil ve kültürle kaynaştırdılar. Aynı dilde nesiller eğitilerek ortak bir Fransız bilinci biçimlendi. Böylece Fransa devleti ve Fransız ulusu doğdu. Esasen ulusçuluk, Fransızların buluşu sayılır (Roskin, 2016: 1 ve 3). Aslında Fransız ulusçuluğu Fransız halkının savaşım tarihidir (Web_1).

1700'lü yıllarda Fransa'da bir yanda sosyal adaletsizlik, diğer yanda mali adaletsizlik yaşanıyordu. Kral soyundan olanlar, aristokratlar, ruhbanlar ve burjuvazi şeklinde sosyal sınıflar oluşmuştu. Aristokratlar çeşitli vergi muafiyetlerine tabiydi. Ruhbanlar da hiç vergi vermiyordu. Devletin mali yükü köylülere, işçilere ve burjuvaziye yüklenmişti. Hem köylüler ve işçiler hem de burjuvazi üzerlerindeki vergi yükü nedeniyle huzursuzdu. Ortaya iki karşıt taraf çıkmıştı. Bir tarafta köylüler, işçiler ve burjuvazi vardı. Diğer tarafta da kral, aristokrasi ve kilise duruyordu.



Köylüler, işçiler ve burjuvazi, Amerikan bağımsızlık hareketinin başarıya ulaştığını görmüşlerdi. 1789'da "özgürlük", "eşitlik", "kardeşlik" sloganlarıyla Fransız Devrimi'ni başlattılar. Bir kurucu meclis kuruldu. Kurucu meclis, mutlak monarşi yönetimine son verdi. Yerine liberal demokrasi ilkelerine dayanan, demokratik öğretile bir yönetim amaçlanıyordu. Aristokratlar giyotinle idam ettirilmeye başlandı. Kilisenin mallarına el konuldu. Bu el koymalar devrimi desteklemeye niyetlenen Ruhbanları destekten vazgeçirdi.

Kurucu meclis, İnsan ve Yurttaş Hakları Beyannamesi'ni yayınladı. Bu beyannamede yazılı haklar kurucu meclisin hazırladığı anayasa ile güvence altına alınmıştı. İnsan ve yurttaş hakları bildirisi özgürlük, eşitlik ve kardeşlik üçlüsü içinden eşitliğe daha fazla önem veriyordu.

1789'daki Fransız Devrimi diğer Avrupa devletlerini korkuttu. Prusya ve Avusturya monarşileri, Fransa kralının eski yetkilerinin kendisine geri verilmesi için Fransa'daki yeni yönetime karşı olduklarını bildirmişlerdi. Doğal olarak bu bir monarşi dayanışmasıydı. Fransa kralının Prusya ve Avusturya ile işbirliği yaptığı anlaşılmıştı. Kral, Prusya'ya kaçarken yakalandı ve giyotinle idam edildi. Bu olaydan ibret alan diğer monarşik devletlerin hanedanları, yönetimdeki yetkilerini, yasama meclislerine devretmeye yöneldi (Web_3). Fransa'nın kurmaya çalıştığı kamu yönetimi düzeni dünya devletlerine esin kaynağı olmaya başlamıştı (Çam, 1976: 141).

1791'de ilk yazılı Fransa Anayasası kabul edildi. Bu anayasa, ulusal egemenliği uygulamada meclis ve kral arasında paylaştırdı. Meşrutiyet kuruldu (Arslan, 2015: 219-220). Anayasaya "ulusal egemenlik", "temsili demokrasi" ve "kuvvetler ayrımı" ilkeleri konuldu. Yasama yasaları yapma işiyle; kral yasaları uygulama(yürütme) işiyle yükümlendirildi. Seçmenlere de ulus adına alınan kararlara uyma zorunluluğu yüklenmişti (Çam, 1976: 145-148).

1792'de Fransa'da Cumhuriyet ilan edildi. 1795'ten itibaren monarşi yanlılarının sayısı artmaya başlamıştı. 1793-1794 yıllarında kuvvetler ayrımı kabul edildi. Yasama, iki kanat şeklinde öngörülmüştü. Bu dönemde siyasi ve idari sistemde kapsamlı değişimler yapıldı. Ancak bu değişimler yapılırken halkın istemlerini karşılayıp karşılamadığına dikkat edilmedi. Tepeden inmece, yukarıdan aşağıya uygulamalar gerçekleştirildi (Parlak, 10). Yürütme kuvveti yasamaya bırakıldı. Kuvvetler birliği uygulanmaya başladı.

1799'da Napolyon bir askeri darbeye bir tür konsüllük düzeni kurdu. Bu konsüllük düzeniyle Napolyon'un diktatörlüğü başladı (Çam, 1976: 149). 1800'de halk oylamasıyla Napolyon 1. Konsül oldu. 1802'deki halk oylamasıyla da Napolyon ömür boyu konsül olarak seçildi. Birinci Cumhuriyet 1804'e kadar sürdü. 1804 de hazırlanan yeni anayasayla Napolyon, Fransa'da monarşiyi ilan etti. Kendisini de 1. Napolyon adıyla Fransızların imparatoru tayin etti. Fransa, monarşiye geri dönmüştü. Napolyon, yasama üzerinde baskı kurdu. Kontrolsüz bir halde Fransa'yı yönetmeye girişti. 1810'da Fransa'da artık sadece Napolyon ve çevresinde küçük bir aristokrasi zümresi vardı. Bu durum, Fransız halkında bir değişim istemini doğurmuştu.

1814'te yapılan anayasa değişikliğiyle yasama kuvveti parlamentonun iki kanadına bırakıldı. Birinci meclis, kral tarafından tayin edilen asil üyelerden oluşuyordu. İkinci meclis, zengin olmayı gerektiren bir seçim sistemine göre halk tarafından gizli oyla seçilen üyelerden kuruluydu. Kral, üstün bir kuvvet olarak tek başına yürütmeye hâkim olmuştu (Çam, 1976: 150).

1815'de Napolyon sürgüne gönderildi (Kazaz, 2018). Monarşi taraftarları eski Bourbon hanedanlığı üyelerini yönetime tekrar getirdi. Bunlar intikam almaya başladılar. Çok geçmeden 1830'da burjuvazi bu duruma son verdi. Bu tarihten sonra artık bu hanedanlığın yönetimine son verildi. Meşrutiyet ilan edildi. Ancak bu meşrutiyet, 1830 ve 1848 yıllarındaki kralların parlamentoyla işbirliği yapmayı ihmal etmeleri nedeniyle (Çam, 1976: 143) iki kez halk ihtilaliyle karşılaştı(Web_1).

1848'de Kral istifa etti. İkinci Cumhuriyet ilan edildi. İkinci Cumhuriyet Anayasası'nda temsili yönetim ve kuvvetler ayrımı öngörülmüyordu. Yasama için halk egemenliğine dayanan ve halk tarafından genel oyla seçilen tek bir meclis olacaktı. Yürütmede ise halkı temsil eden ve halkın dört yıllık süre için seçtiği bir cumhurbaşkanı düşünülmüştü. Yasama ve yürütme arasındaki ilişki kuvvetler ayrımına dayandırılmıştı.

İkinci cumhuriyetin Anayasası toplum tarafından tam anlamıyla anlaşılmasından seçimlere gidildi. İstenen demokrasi kurulamamıştı. 1848'de yapılan seçimi Üçüncü Napolyon kazandı ve Cumhurbaşkanı seçildi. 1851 de yapılan halk oylamasıyla çift meclis uygulaması getirildi. Bu meclislerden biri halkın seçtiği meclis ve diğeri cumhurbaşkanının seçtiği üyelerden oluşan senato idi (Çam, 1976: 151).



1852'de Üçüncü Napolyon, düzenlediği bir darbeyle, İkinci Cumhuriyet'e son verdi. Anayasayı askıya aldı. Kendini imparator ilan etti. Fransa'da İkinci İmparatorluk Dönemi başlamıştı. Bu dönem baskıcıydı. Otoriter demokrasi adıyla adlandırıldı. Fransa'nın Rus yenilgisiyle sonlandı (Web_1). Üçüncü Napolyon 1870'e kadar hüküm sürdü ve Fransa'nın son imparatoru oldu (Web_2).

1870'de Üçüncü Cumhuriyet ilan edildi. Üçüncü Cumhuriyet Anayasası, parlamentonun üç-dört senelik çalışmaları sonucunda hazırlandı ve zorla kabul edildi (Arsel, 98). Üçüncü Cumhuriyet'in genel özelliği parlamenter hâkimiyetti. İki meclisli parlamenter bir yönetimdi. Bir yasa tasarısının yasalaşması için parlamentonun iki kanadının da aynen kabulü şart koşulmuştu. Bir benzetmeyle, Meclis'e motor; Senato'ya fren görevleri verilmişti (Çam, 1976: 152-153). Yürütme daha fazla yetkilerle donatılmaya başladı.

Üçüncü Cumhuriyet 1940 yılına 2. Dünya Savaşı başlangıcına kadar sürdü. 2. Dünya Savaşı'nda Almanya Fransa'yı işgal edince Üçüncü Cumhuriyete de son verdi. 2. Dünya Savaşı'ndaki yenilgiden sonra Almanya ile işbirliği yapan Vichy Hükümeti kuruldu (Web_1). Vichy hükümeti (Özen ve Akdevelioğlu, 2016: 145) yasama, yürütme ve yargıyı tek kişide topladı (Çam, 1976: 154). Bu hükümet otoriter ve kukla bir yönetimdi. Destek bulamadı. De Gaulle başkanlığında geçici bir hükümet kuruldu.

Yeni bir cumhuriyet gerekiyordu. De Gaulle başkanlığında Dördüncü Cumhuriyet ilan edildi. Dördüncü Cumhuriyet'in Anayasası parlamenter yönetim sistemine göre şekillendi. İki meclisli parlamenter bir yönetim öngörülüyor. Parlamento, meclis ve senato olarak iki kanattan oluşturuldu. Meclis, genel oyla seçilen milletvekillerinden; Senato, il ve belediyelerin temsilcilerince seçilen senatörlerden oluşacaktı (Çam, 1976: 157-158). Parlamenteoya geniş yetkiler tanındı. Çok sayıda siyasal partinin temsil edildiği bir meclis ortaya çıktı.

Çok sayıda siyasal partinin parlamentoda yer alması hükümetlerin ömürlerinin kısa olması sonucunu doğurdu. Kısa ömürlü hükümetler, devlet kurumlarının yönetim hiyerarşisini ve istikrarlı çalışmasını olumsuz etkiledi. Sömürgelerde isyanlar çıktı. 1953'te Kamboçya, 1954'te Vietnam bağımsızlıklarını ilan etti. 1954-1962 yılları arasında Cezayir, Fransa'ya karşı bağımsızlık savaşı verdi. Fransa, güçsüz bir yürütmenin ülke için doğurabileceği kötü sonuçları yaşaya yaşaya öğreniyordu. Güçlü bir yürütmenin gerekliliği anlaşılıyordu (Arslan, 2015: 221-223).

Böyle bir dönemde General De Gaulle başbakan oldu. Cumhurbaşkanı'na önemli yetkilerin verildiği bir anayasa hazırlandı. Beşinci Cumhuriyet kuruldu. Cumhurbaşkanı olarak De Gaulle seçildi. Yapılan anayasa iki kanatlı parlamenter sistemi sürdürdü. Parlamento'nun anayasal yetkilerini geniş ölçüde kısıtladı. Cumhurbaşkanı'nın yetkilerini arttırdı. Yarıdoğrudan demokrasi kabul edildi. Cumhurbaşkanı ile Hükümet arasındaki ilişkide hükümet ve başbakanın cumhurbaşkanının gösterdiği yönde siyaseti uygulayan bir yürütme sistemi yani yarı başkanlık yönetim sistemine geçildi (Kalaycıoğlu, 2014). Böylece Fransa bugünkü anayasal düzenine kavuşmuştu. Yasaların anayasallık denetimi ile yetkili Anayasa Konseyi kuruldu (Web_1).

Fransa'da De Gaulle, halk oylaması yöntemini anayasal bir yol, bir yöntem olarak uygulamaya koymuştur (Roskin, 2016: 125). 1962'den itibaren Fransa'da parlamentarizmden fazla başkanlık yönetimine yaklaşan parlamenter çoğunluklu yarı başkanlık sistemi yürürlükte (Çam, 1976: 188). Yarı-başkanlık sistemi Fransa ile özdeşleşmiştir. Ancak benzer sistem daha önce 1919 yılında Weimar Cumhuriyeti Almanyası'nda ve Finlandiya'da uygulanmıştır (Acar, 2016: 62).

2. Siyasal Partiler

Fransa'da siyasal parti ve siyasal gruplar oy vermenin tecellisine katkı yapar. Serbestçe kurulur ve etkinliklerde bulunurlar. Ulusal egemenlik ve demokrasi ilkelerine saygı göstermek zorundadırlar. Farklı fikirlerin ifade edilebilmesi ve siyasal partiler ile siyasal grupların ulusun demokratik hayatına eşit şekilde katılabilmesinin güvencesi yasalarla sağlanmıştır (Fransa Anayasası, Madde: 4).

Fransa'da siyaset çok sayıda siyasal partiye izin verir ve teşvik eder (Roskin, 2016: 180). Birçok siyasal parti kurulmuştur. Hükümetlerin partiler koalisyonuna dayanması, Fransa'da siyasetin bir özelliğidir.

Siyasal partilerin çoğu adlarını değiştirmiştir. Partilerin adları değişir ancak eğilimleri aynı kalır (Çam, 1976: 186-188). Siyasal partilerin isim değişiklikleri siyasete yeni bir başlangıç havası vermede etkilidir.



Partiler adlarını değiştirerek imajlarını farklılaştırır. Parti imajı ve seçmenlerin siyasal partileriyle kimlik edinimi gelişmemiştir. Partilerin bir iki yılda oyları aşırı yükselebilir veya düşebilir.

Fransa’da seçmenlerin oyları gezgindir. Protesto olsun diye bile oy verdikleri siyasal partileri değiştirebilirler. Seçmenlerin çoğunun uzun süreyle destekledikleri belli bir siyasal parti tercihleri yoktur. Karizmatik siyasal lidere meraklıdırlar. Siyasetçiler, işverenlere yakın gözükmez. Çünkü seçmenler, işverenleri duyarsız, merhametsiz ve sömürücü görür. İşverenlere yakın siyaset risklidir (Roskin, 2016: 159-170).

Seçmenler iyi siyasetin bazen kötü ekonomi; kötü ekonominin de bazen iyi siyaset olduğunun farkındadır. Bu bakımdan siyasette denilmeyenlerin ekonomide edildiğini birçok kez yaşamışlardır. Örneğin Başbakan Jospin, hep yavaş özelleştirme veya özelleştirmenin tersi devletleştirme yapacağını söylemişti. Uygulamada kendisinden önceki beş başbakandan daha fazla özelleştirme yaptı. Ancak “özelleştirme” kelimesini hiç kullanmamıştı (Roskin, 2016: 182-183).

Fransa’da sağ partiler ile Kilise iç içedir. Sağ partiler Katolik ve muhafazakârdır. Güçlü Cumhurbaşkanı’ndan yanadır. Ekonomiyi büyütmek, reformlar yapmak eğilimindedir. Ulusal güç ve ihtişam devlet eliyle olur. Ağır sanayi ve yüksek teknoloji devletin elinde olmalıdır.

Fransa’da sol partiler ise Kilise karşıtıdır. Devrimcidir. Güçlü parlamentodan yanadır. Serbest piyasa çözümlerine mesafelidir. Zenginden vergi almak, ekonomiyi kontrolde tutmak, sosyal yardımlar yapmak, eşitlik sağlamak amacındadır. Devletleştirmeyi savunur. Çünkü Devlet kontrolündeki büyük sanayiler, daha çok işçiyi istihdam edebilir ve işçilere daha adil ücretler ödeyebilir.

Fransa’da sağ ve sol partiler 3. Cumhuriyet döneminde güçlenmeye başlamıştır. Gerek sağ gerekse sol partiler devletçidir (Roskin, 2016: 145-181). Hem sağ hem de sol partilerin kurduğu hükümetler, özelleştirme ve âdemi merkezileştirme yönelimleriyle her yirmi yılda bir hareketlenir. Devlet mülkiyeti, devlet kontrolleri, devlet düzenlemeleriyle durgunlaşır. Siyasiler özelleştirmelerden oy kaybı kaygısıyla çekinir. Çünkü özelleştirmeler işsizliği artırır. Fransa’da temsili demokrasi, az oy alabilmiş siyasal partilerin yerel yönetimlerin meclislerine üye gönderebilecekleri şekilde düzenlenmiştir (Yıldız, 2012: 318).

3. Parlamento

Parlamento iki kanatlıdır. Meclis ve senatodan oluşur. Meclis aynı zamanda hükümetin kurulmasını sağlar. Bu nedenle Fransa’nın gerçek parlamentosu olarak kabul görmektedir (Arslan, 2015: 225).

Meclis kanadındaki milletvekillerini doğrudan halk seçer. Milletvekili seçim pusulasında yedek milletvekilinin de adı yer alır. Seçmenler bir milletvekili için oy kullanırken yedeğini de seçer. Meclis en fazla 577 milletvekilinden oluşur. Tek dereceli seçimle seçilirler (Fransa Anayasası, Madde: 24). Görev süreleri beş yıldır (Erbay, 1999: 59). Meclis Başkanı bir yasama dönemi için seçilir (Fransa Anayasası, Madde: 32).

Parlamentonun ikinci kanadı senatodur. Fransa’nın ana ve denizaşırı topraklarındaki yerel yönetimlerin temsilcisi konumundadır (Arslan, 2015: 246). Ülkedeki yerel yönetimlerin temsilini sağlar (Fransa Anayasası, Madde: 24). Yerel yönetimler, Senato’ya nüfusları oranında temsilci gönderir (Kayıkçı, 2003: 10).

Senatörler ülkenin kırsal kesiminden seçilir. Çoğunluğu zirai bölgelerin temsilcisidir. Senatör seçimlerinde milletvekilleri, il meclis üyeleri ve belediye meclis üyeleri oy kullanabilir. Halk doğrudan değil, dolaylı olarak temsilcileri oylarıyla senatörleri seçer. Bir senatör de yerini alacak yedeği ile beraber seçilir. Senatör sayısı azami 348’dir. Görev süreleri altı yıldır (Web_4). Her üç yılda bir senatörlerin yarısı yenilenir. Senatörler, üç yıllık süre için senato başkanını seçer.

Senatörlerin çoğunluğu çiftçidir. Bu nedenle senatoya “tarım meclisi” de denir. Hükümet tarafından önemle dikkate alınır (Roskin, 2016: 133-135). Yerel nitelikteki tüm düzenlemelerde yerel yönetim birimlerinin temsilcisi olarak yasama sürecinde dikkate alınmaları yasal zorunluluktur. Senato ikinci meclis konumundadır. Hükümetin kurulma süreci dışındadır. Hükümete güvensizlik oyu verme yetkisi yoktur. Hükümet, milletvekilleri tarafından seçildiği için senatoya değil, meclise karşı siyasi sorumludur. Ancak senatörler de hükümeti denetleme amacıyla başbakana veya bakanlara ya da üst düzey yöneticilere yazılı ve



sözlü sorular sorabilir (Arslan, 2015: 246-251). Senato'nun feshedilmesi mümkün değildir (Çam, 1976: 170-172).

Meclis ile senato “anayasa değişikliği”, “uluslararası anlaşmaları onaylamak” ve “Cumhurbaşkanı'nı görevden uzaklaştırmak” konularını görüşmek üzere birlikte toplanabilir. Senato ile millet meclis arasında bir anlaşmazlık çıkarsa son söz meclisindir (Gül ve diğerleri, 2017: 112).

Parlamento, olağan toplantı döneminde kendiliğinden toplanır. Bu dönem ekim ayının ilk iş gününde başlayıp haziran ayının son iş gününde biter. Olağanüstü toplantılar, Cumhurbaşkanı kararı ile yapılabilir. Her iki kanadın oturumları açıktır. Kanatların her biri, ya Başbakanın ya da üyelerinin onda birinin istemiyle gizli oturum yapabilir. Görüşmelerle ilgili tutanağın tamamı Resmi Gazete'de yayımlanır. Savaş ilânına parlamento karar verir (Fransa Anayasası, Madde: 28, 30, 33, 35).

Bir parlamenter, bakan olarak atanınca parlamentodan istifa eder. Yerini yedeği doldurur (Roskin, 2016: 130). Parlamenterlerin yaklaşık yüzde 80'inin aynı zamanda yerel yönetimlerde de bir görevi vardır. Bu nedenle yerel siyasal güç fiilen merkezi yönetime yansır. Bir parlamenter yerel seçmenlerin çıkarlarını savunduğu ölçüde yerel seçmenden destek alır (Parlak, 33).

Parlamenterler fikirlerinden ve kullandıkları oylardan dolayı kovuşturulamaz, aranamaz, tutuklanamaz ve yargılanamaz. Parlamento'nun izin vermeden tutuklanamaz, özgürlüğünü kaldıran veya sınırlandıran tedbirler uygulanamaz. Ancak ağır cezalı suç veya suçüstü hali ya da kesin hüküm giyme durumlarında izin gerekmez (Fransa Anayasası, Madde: 26).

Parlamento, hükümetin her uygulaması için bilgi isteyebilir. Böylelikle hükümete sürekli kontrol edildiği hissini vermeye çalışır (Arslan, 2015: 263). Yasa teklifi veya yasa taslağının hem mecliste hem de senatoda aynı cümlelerle kabul edilmesi şarttır (Arslan, 2015: 249).

Yasa teklifini, başbakan veya parlamenterlerden biri verebilir. Yasa tasarıları, Danıştay'ın görüşü alındıktan sonra hükümette görüşülür ve iki kanattan birinin başkanlık kuruluna verilir. Mali yasa tasarıları önce meclise sunulur. Mahalli idarelere ilişkin yasa tasarılarıysa önce senatoya sunulur (Fransa Anayasası, Madde: 39).

Bir yasa tasarısı parlamentonun hangi kanadında görüşülmeye başlanmışsa orada görüşülmesi bitince oylamayla kabul edildiği biçimiyle diğer kanada gönderilir. O kanat da aynıyla kabul ederse tasarı yasallaşır.

Parlamento mali kontrol yetkisi üzerinden hükümeti denetler (Arslan, 2015: 234). Hükümetin etkinliklerini izler. Kamusal politikaları değerlendirir (Fransa Anayasası, Madde: 24). Parlamento, Hükümet programını kabul etmeyip, hükümetin güvenoyu istemine güvenoyu vermeyerek, hükümeti düşürebilir. Hükümet üyeleri de parlamento toplantılarına katılabilir. İstedikleri takdirde konuşma yapabilirler (Fransa Anayasası, Madde: 31). Parlamentoda yapılan konuşmalar hükümete değerli katkılar sağlar (Çam, 1976: 174-175).

Hükümet, yasayla düzenleme gerektiren önlemleri kararnameyle almak konusunda parlamentodan izin isteyebilir. İzin alan hükümet bu kararnameleri, Fransız Danıştay'ın görüşünü aldıktan sonra çıkarabilir.

Eğer hükümet ile meclis başkanı veya senato başkanı arasında anlaşmazlık çıkarsa, taraflardan birinin istemi üzerine Anayasa Konseyi bu uyuşmazlığı karara bağlar (Fransa Anayasası, Madde: 38 ve 41).

4. Cumhurbaşkanı

Cumhurbaşkanı devletin başıdır. 1958'den itibaren Cumhurbaşkanı etkili yürütme gereği Fransız kamu yönetiminin temel dayanağı olmuştur. Doğrudan halk tarafından seçildiğinden ulusal egemenliğe parlamento gibi katılır. Ulusal birlik sembolü ve anayasanın koruyucusudur (Çam, 1976: 160-163). Tüm kurumların anayasaya uymalarını ve uyumlu çalışmalarını sağlar. Devletin sürekliliğinin ve ulusal bağımsızlığının güvencesidir.

Cumhurbaşkanı seçimlerinin yapılması hükümetin görevidir. Cumhurbaşkanı adayı göstermek için Anayasa Konseyi'ne başvurulur. Hükümetin çağrısıyla seçim başlar. Seçim, görevdeki Cumhurbaşkanı'nın yetkilerinin sona ermesinden sonraki bir tarihe ertelenmesi gereğini doğuruyorsa mevcut Cumhurbaşkanı; yeni Cumhurbaşkanı'nın ilân edildiği tarihe kadar görevde kalır.



Cumhurbaşkanı, kullanılan oyların salt çoğunluğu ile seçilir. Salt çoğunluk sağlanamazsa, en çok oy alan iki aday dışındakiler elenir (Roskin, 2016: 137). En çok oy almış iki adaydan birini seçmek için seçimleri izleyen 14. gün ikinci tur seçime gidilir. İkinci turda en çok oyu almış aday Cumhurbaşkanı seçilir (Fransa Anayasası, Madde: 7). Seçilen Cumhurbaşkanı'nın görev süresi beş yıldır. Bir kişi en fazla iki dönem Cumhurbaşkanlığı yapabilir. Cumhurbaşkanı, vatana ihanet dışında hiçbir kuruma karşı sorumlu değildir. Sorumsuz halde yürütmenin başıdır.

Cumhurbaşkanı ulusal bağımsızlığın, ülkenin bütünlüğünün ve antlaşmalara saygının garantörüdür. Hükümetin kararlaştırdığı kararname ve kararları imzalar. Devletin üst sivil ve askeri görevlilerinin atamasını yapar (Fransa Anayasası, Madde: 5 ve 13). Silahlı kuvvetlerin başkomutanıdır. Milli savunma yüksek kurul ve komitelerine başkanlık eder (Fransa Anayasası, Madde: 15). Teklifin hükümetten veya parlamentodan gelmiş olması şartıyla halkı halkoylamasına götürebilir. Aslında bu şartın çok fazla önemi yoktur. Çünkü yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı istediği zaman da hükümetten halk oylaması için teklif isteyip alabilir. Başbakan ve parlamentonun iki kanadının başkanlarına danıştıktan sonra meclisi feshedebilir. Yasaları imzalar ve yayımlar. Yasanın tekrar görüşülmesini isteyebilir. Her yasa tasarısını halk oylamasına sunabilir (Fransa Anayasası, Madde: 10 ve 11). Anayasa Konseyi'nin üç üyesinin atamasını yapar (Arslan, 2015: 252-257). Yargı bağımsızlığının güvencesidir (Çam, 1976: 164-166). Bireysel af yetkisine sahiptir.

Cumhurbaşkanı, hükümete başkanlık eder (Fransa Anayasası, Madde: 9 ve 17). Başbakanın atamasını yapar (Erbay, 1999: 58-59). Atadığı başbakanı görevden alamaz. Bunun için parlamento kararı gereklidir. Başbakan tarafından hükümetin istifası kendisine sunulursa hükümetin görevine son verir. Başbakanın önerisi üzerine bakanların göreve atamasını yapar veya görevden azleder (Fransa Anayasası, Madde: 8).

Cumhurbaşkanı, dışişleri ve savunma konularını doğrudan kendisi yürütür. Diğer konuları başbakan ve hükümetle birlikte yürütür (Arslan, 2015: 261). Fransa Cumhurbaşkanı günlük siyasete karışmaz. Yürütmedeki yetkilerini kullanırken hükümetle işbirliği yapar (Çam, 1976: 188). Fransa'da Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında kesin bir yetki dengesi kurulamamıştır (Roskin, 2016: 124-127).

Cumhurbaşkanı, önemli sorunları parlamentoya götürmez. Halk oylamasıyla halka götürür. Halk oylaması, Fransız geleneğine esasen çok uygundur. Örneğin De Gaulle, cumhurbaşkanlığındaki kişisel saygınlığını her defasında halk oylamalarına dayandırmıştır. Fransa'da cumhurbaşkanları, genellikle daha çok halk desteği sağlamak ve halkı daha önemli sorunlardan uzaklaştırıp başka sorunlara dikkatleri yöneltmek için halk oylamasına gitmiştir. Ancak bu tür halk oylamalarına sık gidişler halkın katılımını giderek azaltmaktadır (Roskin, 2016: 167-168).

Cumhurbaşkanı'nın olağanüstü hal ilan etme yetkisi vardır. Olağanüstü hal ilanını gerektiren hallerin takdiri kendine bırakılmıştır. Olağanüstü hallerde parlamento toplanabilir ancak Cumhurbaşkanı'nın kararlarını engelleme yetkisi yoktur (Roskin, 2016: 127).

Cumhurbaşkanı, başbakan ve meclis başkanlarının görüşünü aldıktan sonra parlamento feshedebilir. Fesih en az yirmi, en çok kırk gün sonra genel seçimler yapılır. Bu seçimi izleyen yıl içinde yeni bir fesih yapılamaz. Meclis, olağanüstü yetkilerini kullandığı süre içinde feshedilemez (Fransa Anayasası, Madde: 12 ve 16).

Cumhurbaşkanı olağanüstü hallerde halka bir mesajla durumu düzeltereğine inandığı her türlü kararı bir diktatör gibi verebilir. Bu kararları Anayasa Konseyi'nin denetimine tabidir (Fransa Anayasası, Madde: 16). Cumhurbaşkanı olağanüstü yetkilere dayanan önlem kararları vermeden önce başbakanın, meclis başkanının, senato başkanının ve anayasa konseyi başkanının görüşlerini alması gerekmektedir. Bu görüş alma usulen bir danışmadır (Çam, 1976: 165).

Cumhurbaşkanlığı makamı boş kalırsa, hükümetin Anayasa Konseyi'ne başvurusu ve bu organın da çoğunlukla bu durumu onaylaması üzerine devlet Cumhurbaşkanı yükümlülükleri kalan süre boyunca Senato Başkanı'na devredilebilir. Ancak Senato Başkanı halk oylamasına halkı götüremez ve meclisi feshedemez. Senato Başkanı da bu yükümü sürdüremeyecek haldeyse hükümetin başında olan başbakan bu yükümü geri kalan süre için yüklenir (Arslan, 2015: 254-255).



5. Hükümet

Başbakan adayının parlamentonun çoğunluğunun desteğine ve Cumhurbaşkanı'nın güvenine sahip olması gerekir. Cumhurbaşkanı, Mecliste çoğunluğu edinmiş ve hükümeti kurabileceğini düşündüğü kişinin başbakan olarak atamasını yapar. Başbakan, hükümette yer alacak bakanları belirler. Bakanların parlamenter olması gerekmez. Çoğu deneyimli yöneticidir. Seçim süreci yaşamıştır. Partili olmayan teknokratlardır (Roskin, 2016: 130). Başbakan müsteşarların tayini için de Cumhurbaşkanı'na teklifte bulunur.

Başbakan, hükümet listesini oluşturup Cumhurbaşkanı'na imzalattıktan sonra yürütmenin ikinci başı olarak hükümetin başına geçer. Hükümet programını meclise sunar. Güvenoyu ister. Parlamento'nun hükümet programını kabul etmemesi veya oylamada güvensizlik bildirmesi hallerinde başbakan, Cumhurbaşkanı'na hükümetin istifasına vermek zorundadır (Çam, 1976: 167-169).

Cumhurbaşkanı, başbakanı görevden alamaz. Görevden almasının yolu Cumhurbaşkanı'nın Meclisi feshetmesi ve yapılan seçimlerden sonra kurulan meclisin güvensizlik oyuyla başbakanı düşürmesidir (Arslan, 2015: 258).

Başbakan, hükümetin başıdır. Hem meclise karşı sorumludur hem de Cumhurbaşkanıyla uyumlu çalışmak zorundadır. Hükümetin etkinliklerini yönetir. Yasaların uygulanmasını sağlar. Düzenleme yetkisini kullanır. Sivil ve askeri bürokrasideki görevlere atamalar yapar. Yetkilerinden bazılarını bakanlara devredebilir (Fransa Anayasası, Madde: 21).

Hükümet ile Cumhurbaşkanı arasındaki karşılıklı anlayış önemlidir. Parlamento önünde sorumlu olan hükümetin milletvekillerinin çoğunluğu tarafından desteklenmesi gereklidir. Parlamento, hükümeti istifaya zorlayabilir. Böyle bir durum 1962'de gerçekleşmiştir (Roskin, 2016: 125).

Hükümet, ulusal politikaları belirlemek ve uygulamakla yükümlüdür. Bakanlar bakanlıkların en üst yöneticisidir. Başbakan hükümet etkinliklerini yönetir ve sorumluluğu üstlenir (Çam, 1976: 168-188). Hükümet politikalarını başbakan ve bakanlar birlikte belirler ve uygular. Başbakan halkın yönetiminin başındaki kişidir. Halkı yönetirken meclise karşı sorumludur ve Cumhurbaşkanı'nın onayına tabidir. Başbakan idari kurumların başı olarak özellikle ülkenin içişlerinde yetkilerini kullanır. Hükümetler başbakana uygun olacak şekilde yeniden yapılandırılabilir. Bakanlık adları değiştirilerek yeniden yapılandırılabilir (Roskin, 2016: 130-131). Fransa'da hükümetlerin ömürleri genellikle kısadır (Arslan, 2015: 259-261).

Hükümet, politics anlamında siyasa ve policy anlamında politika kararlarını alır ve yürütür (Erbay, 1999: 59). Bölgesel ve sektörel planlar hazırlar. Bu planlar işverenler için yol göstericidir. Böylece ekonominin programı belirlenir (Roskin, 2016: 177). Gereğinde hükümet sıkıyönetim kararı alabilir. Sıkıyönetimin on iki günü aşması parlamentonun iznine bağlıdır (Fransa Anayasası, Madde: 36). Fransa'da halkı hayal kırıklığına uğratmayan bir hükümetin henüz kurulmadığı söylenir (Roskin, 2016: 142).

Hükümete yardım hususunda Ekonomik, Sosyal ve Çevre Konseyi kurulmuştur. Hükümetin istemi üzerine, kendisine sunulan yasa, kararname ve karar tasarıları ile yasa teklifleri hakkında görüşünü bildirir. Hükümet; bu konseye, her türlü sorun hakkında danışabilir. Yasa teklifleri için de danışabilir. Ekonomik, sosyal ya da çevresel nitelikteki her türlü plan, program ve yasa tasarısı hakkında görüş bildirmesi için konseye sunulur (Fransa Anayasası, Madde: 69-71).

6. İdare

Fransa krallarının her şeyi kontrol altında tutma alışkanlıkları merkezi devleti gelenekselleştirmiştir. Fransa, on sekizinci yüzyılda idareyi yukarıdan aşağıya düzenledi. Yirminci yüzyılda idarede yeniden yapılanmayla merkezîyetçilikten âdemi merkezîyetçiliğe yöneldi (Parlak, 10). Merkezi otoriteyi, yetki, görev ve sorumluluk aktarımıyla azaltmak ve yerele yaymak hedeflendi (Parlak, 26). Katı üniter devlet yapısı âdemi merkezîyet ile yumuşatıldı (Yıldız, 2012: 312). Merkezin yetkileri yetki genişliğiyle olabildiğince devletin taşradaki görevlilerine devredildi (Erbay, 1999: 67-68). Böylece merkezi yönetimin bir koruma ve denge işlevi görmesi amaçlanmıştır. Bu nedenle merkezi yönetim yerel yönetimler üzerinde idari vesayet yetkisi kullanır. Günümüzde merkezîyetçilik etkisi azalmaktadır ancak idari anlayış ve uygulamalar hâlen daha merkezîyetçidir (Parlak, 14-30).



Fransa'da idare bürokratikleşmiştir (Roskin, 2016: 142-143). Bürokrasi ile siyaset iç içe ve birbirinin gözetimindedir. Bürokrasi sürekli büyümüştür. Her rejim ya da hükümet değişikliğinde bürokrasi biraz daha büyümektedir. Halkta devleti hükümetlerin değil, bürokrasinin yönettiği görüşü hâkimdir. Bürokratlardan özel sektör yöneticiliğine geçişler olmaktadır. Bu geçişler, kamu yönetiminin özel yönetimden ve özel yönetimin de kamu yönetimden birikim sağlama olanağı ve fırsatı verir.

Fransa'yı Ulusal Yöneticilik Okulu(ENA) mezunu üst düzey yöneticilerin yönettiği görüşü yaygındır. Bu okulun mezunları isterlerse kamuda isterlerse özelde çalışabilirler. Fransız üst düzey bürokratlarının özel sektör yöneticiliğine geçmeleri "terlikleri giymek" diye adlandırılır. Fransa'nın en büyük şirketlerinin üst düzey yöneticilerinin yarısından çoğu eski bürokrattır.

Parlamentelerin yaklaşık yarısı ve bakanların neredeyse dörtte üçü bürokrasiden gelir. Bu ilişki bürokratlar tarafından, bürokratlar için bürokratlar hükümeti olgusunu doğurmuştur. Bu olgunun kötü olduğu düşünülmez. Ancak hükümetlerin bürokratik tutumları ve davranışları vatandaşları hassaslaştırmıştır. Bu tutum ve davranışların vatandaşlara kamu hizmeti sunumunda daha çok öğretici ve katı yönlendirici olduğundan vatandaşların çoğu şikâyetçidir (Roskin, 2016: 171-173).

Fransa idaresinde merkezin taşra uzantıları il ve ilçelerdir. İller iki türdür. Biri "anakaradaki iller" diğeri "deniz-aşırı iller"dir. İlin en üst yöneticisi validir. Valileri, içişleri bakanı ile başbakanın teklifi üzerine Cumhurbaşkanı göreve atar. Vali, devleti ve hükümeti temsil eder. Başbakanın ve her bakanlığın ildeki temsilcisidir. Devletin taşra örgütünün en üst yöneticisidir. Bakanlıkların taşradaki teşkilatları valiye bağlıdır. Vali, merkez ile yerel yönetimler arasında arabuluculuk yapar.

Vali, Devletin yetkilerini taşrada kullanır. Yasaları uygular, kontrol eder ve denetler. Emniyet, kamu düzeni ve sivil savunma hizmetleri sunar. Seçimlerin yapılmasını sağlar. Yerel yönetimlerin işlemlerinin sadece hukuka uygunluğunu denetler. Yerel yönetimin kararlarının durdurulmasını veya ertelenmesini isteyebilir. Yerel yönetim bu isteğe uymazsa Vali, idari yargıda dava açabilir. Mahkeme davayı karara bağlar.

İlçe'yi kaymakam, valinin denetiminde yönetir. İlçede kaymakam devletin temsilcisidir. İlde valinin yapabildiklerini ilçede kaymakam yapabilir(Erbay, 1999: 59-71).

Fransa'da yerel yönetimler anayasa ile güvence altına alınmıştır. Belli statüleri vardır. Sınırlı yetki, görev ve sorumluluklar verilmiştir. Bakanlıklara yerel yönetimlerin bazı kamu hizmetlerinde doğrudan kontrol ya da emir verme yetkisi tanınmıştır (Parlak, 15-20).

Yerel yönetimler anayasa, deniz-aşırı topraklar ve özel statülü topluluklarda kurulmuş il, bölge ve belediyelerden oluşur (Erbay, 1999: 59). Bunlar genelde denizaşırı, özel statülü, bölge, il ve belediye olarak bilinmektedir. Bu yerel yönetimlerden başka bir yönetim de yasayla kurulabilir (Fransa Anayasası, Madde: 72). Tüm yerel yönetimlerde, kararlarıyla yerelin yönetimini gerçekleştiren bir meclis ve bu meclisin kararlarını uygulamakla yükümlü bir yürütme bulunmaktadır. Yerel yönetimler devletten bağımsız olarak kendi yetkilerini belirleme yetkisine sahip değildir.

Özel statülü yerel yönetimler kendilerine özgü yasalarla kurulmuştur. Fransız anakarasında özel statüye sahip yerel yönetimler Paris, Lyon ve Marsilya'dır. Bunlar ülkenin en büyük üç kentidir. Paris, Lyon ve Marsilya'nın kendi seçilmiş meclisleri vardır. Yerel yönetim statüsü olmayan mahallere ayrılmışlardır. Bu mahaller, kentleşme konularında hazırladıkları rapor ve projeler ile mahalli konuları görüşülmesi için belediyeye aktarır. Paris hem başkent hem de nüfus yoğunluğu nedeniyle yönetim biçimi açısından diğer iki büyük kentten farklıdır. Aynı toprak parçası üzerinde il ve belediye kimliğine sahiptir(Yıldız, 2012: 315-317). Paris Konseyi adıyla tek bir meclis tarafından yönetilir(Karahanoğulları, 2013: 99).

Yerel yönetimler il yerel yönetimleri ve bölge yerel yönetimleri olarak ayrılır. İl yerel yönetimi il genel meclisi ve başkandan oluşur. İl Genel Meclisi karar organıdır (Erbay, 1999: 65). Üyeleri doğrudan halk tarafından seçilir. Üye sayısı, illere göre değişir. Seçim iki türlü çoğunluk sistemidir. İlk turda seçilebilmek için kullanılan oyun salt çoğunluğunu ve kayıtlı seçmen sayısının %25'ine eşit oyu almak zorunludur. İkinci turda basit çoğunluk aranır. Genel Meclis üyeleri altı yıl için seçilir. Üyelerin yarısı üç yılda bir yenilenir.

Genel meclis başkanı, il yerel yönetiminin yürütme organıdır. Genel meclis başkanını üç yıllık bir süre için seçer. Başkan, bu meclisin yürütme organıdır. Bütçeyi hazırlar ve meclise sunar. Kolluk yetkilerini kullanır.



Bölge yerel yönetiminin organları bölge meclisi ve başkanıdır. Bölge Meclisi, bölge yerel yönetiminin genel karar organıdır. Üyeleri, bölge sınırları içindeki illerden altı yıl için seçilir. Bunlar üyeler içinden bölge meclisi başkanını, başkan vekillerini ve bölge daimi komisyonunun üyelerini seçer. Bölge meclis başkanını, bölge meclisi üyeleri mutlak çoğunlukla üç yıl için seçer. Başkan, bölgesindeki hizmet birimlerinin en üst yöneticisidir. Bölge yönetiminin harcamalarını yapar (Kayıkçı, 2003: 12).

Bölge yerel yönetimleri daha çok ekonomik gelişme ve toprak-arazi planlamasından sorumlu olarak hizmet verir. Ekonomik gelişmeye dair bölge arazi şemaları düzenleme, arazinin düzenlenmesi ve gelişimine dair bölge arazi gelişme şemaları hazırlama yetkilerine sahiptirler.

Belediye, Komün adıyla en küçük yerel yönetim birimidir (Osten, 233). Sayıları otuz beş binin üzerindedir. Şehircilik alanında, şehirleşme planının oluşturulması, çöplerin toplanması, suyun halka ulaşması, eğitim konusunda ilköğretim düzeyindeki okulların inşası ve personelin sağlanması belediyelerin yükümlülüklerindedir (Yıldız, 2012: 313-315).

Fransa'daki belediyeler dört türdür. Bunlar “anakaradaki belediyeler”, “deniz-aşırı illerdeki belediyeler”, “deniz-aşırı topraklardaki belediyeler” ve “özel statülü belediyeler”dir.

Belediye organlarından biri belediye meclisidir. Belediye meclisi kendi üyelerinden bir belediye başkanı ve onun yardımcılarını seçer. Seçim gizli oy ve mutlak çoğunluk esasına göre gerçekleştirilir. İlk iki turda sonuç alınamazsa üçüncü turda basit çoğunlukla seçim sonuçlandırılır.

Belediye başkanı, belediyenin en üst yöneticisidir. Kamu personeli sayılır. Kamu düzenini sağlamakla yükümlüdür. İdari kolluk yetki ve görevleri vardır. Belediye meclisinin başkanıdır (Yıldız, 2012: 313-314). Belediye sınırları içindeki seçim, nüfus, askerlik, eğitim-öğretim hizmetlerinden sorumludur. Belediye bütçesini hazırlar ve uygular (Erbay, 1999: 61-62).

Deniz-aşırı illerde ve bölgelerde yasalar ve tüzükler doğrudan uygulanır. Bunlara bazı konularda kendi sınırları içinde uygulanabilir kurallar koyma yetkisi verilebilir. Bu idarelerin yerine başka bir idare yasayla kurulabilir. Bunun için o idarenin yetki çevresinde kayıtlı seçmenlerin kabulü gereklidir.

Cumhurbaşkanı, hükümetin ve parlamentonun iki kanadının birlikte Resmi Gazete’de yayımlanan önerisi üzerine, bir deniz-aşırı mahalli idarenin teşkilat biçimi, yükümlülükleri veya yönetimi konusunda o mahalli idarenin seçmenlerinin görüşüne başvurulmasına karar verebilir (Fransa Anayasası, Madde: 72-4 ve 73).

Fransa’da özel statüyle yönetilen yerel yönetimler de vardır (Yıldız, 2012: 313). Özel statülü bir mahalli idare oluşturulmak veya yükümlülükleri değiştirilmek istenildiğinde, o yerin kayıtlı seçmenlerinin görüşü alınarak, bir yasayla gerçekleştirilebilir. Yerin sınırlarının değiştirilmesi, yasayla belirlenen şartlara göre seçmenlerin görüşüne başvurularak yapılabilir (Fransa Anayasası, Madde: 72-1).

Yerel yönetimler personel alımlarını merkezi yapılan sınav sonuçlarına göre yapar. Zorunlu durumlarda istedikleri personeli istihdam edebilirler. Yerel yönetimler ve devlet memurları aynı yasaya göre istihdam edilir. Seçimle gelen üyelerin maaşları ve ödenekleri devlet tarafından karşılanır (Erbay, 1999: 67-72).

Yerel yönetimlerin kararları denetlenmeden ve değiştirilmeden uygulanır. Yerel bir idarenin kararı ancak mahkeme kararıyla bozulabilir. Yerel yönetimlerin birbirleri üzerinde vesayet kurmaları yasaktır (Yıldız, 2012: 317).

Fransa’da merkezi yönetim yerel yönetimler üzerinde idari vesayet yetkisi kullanabilir. Yerel yönetimler hukukun verdiği sorumluluklar çerçevesinde merkeze hesap vermek durumundadır. Bakanlıklar yerel yönetimlerin bazı kamu hizmetlerini doğrudan kontrol edebilir veya emir verebilir (Parlak, 15-33).

7. Yargı

Fransa’da yargıda Anayasa Konseyi vardır. Dokuz üyeden oluşur. Üyelerin görev süreleri dokuz yıldır. Bu süre uzatılmaz. Üyelerden üçü Cumhurbaşkanı, üçü meclis başkanı, üçü de senato başkanı tarafından atanır. Her üç yılda bir Konsey’in bir üyesi cumhurbaşkanı; bir üyesi meclis başkanı; bir üyesi senato başkanı tarafından atanarak yenilenir. Eski cumhurbaşkanları Konsey’in doğal ve daimi üyesidir (Çam, 1976: 164-



176). Görevdeki parlamenterler ve bakanlar, Konsey'e üye olarak seçilemez. Konsey başkanı, Cumhurbaşkanı tarafından atanır. Konsey'deki oylamalarda eşitlik olursa, başkanın oyu hangi yöndeyse karar o yönde olur.

Anayasa Konseyi, Cumhurbaşkanı seçiminin usulüne uygun olarak yapılmasını gözetir. Şikâyetleri inceler, oylama sonuçlarını ilân eder. İtiraz halinde milletvekili ve senatör seçimlerinin usule uygunluğunu kararlaştırır. Halkoyulamasının usulüne uygunluğunu gözetir ve sonuçları ilân eder.

Yasa teklifleri halk oylamasına sunulmadan ve meclis içtüzükleri uygulamaya konulmadan önce Anayasa Konseyi'ne sunulur. Anayasaya uygunluğu hakkında Konsey karar alır. Yayınlanmadan önce Cumhurbaşkanı, Başbakan, meclis ve senato başkanları ya da altmış milletvekili veya altmış senatör tarafından yasalar, Konsey'e götürülebilir. Konsey, bir ay içinde bir karara varır. Bu süre, hükümetin isteği üzerine ve acil durumlarda sekiz güne indirilebilir. Anayasa Konseyi'ne başvuru yapılmışsa yayım süresi durur (Fransa Anayasası, Madde: 57-61).

Anayasa Konseyi, kuvvetler ayrılığı uygulamasında yarı başkanlık yönetim sisteminin önemli bir kurumudur. Konsey üyeleri hiçbir siyasal parti ile ilişkili olamaz. Konsey'in kararlarına karşı başvuru yolları kapalıdır. Bu kararlar, yasama, yürütme, yargı ve idare kurum ve kuruluşlarını bağlar.

Yargı bağımsızlığının güvencesi Cumhurbaşkanı'dır. Bu görevinde Cumhurbaşkanı'na Hâkimler Yüksek Kurulu yardımcı olur. Hâkimler azledilemez (Fransa Anayasası, Madde: 62 ve 64). Kurul üyeleri cumhurbaşkanı tarafından atanır. Atandıktan sonra görevlerinden alınamaz ve bağımsızdırlar (Arslan, 2015: 264-268). Kurul'a, Cumhurbaşkanı başkanlık eder. Adalet Bakanı başkan yardımcısıdır. Bakan, bu kurulda Cumhurbaşkanı'na vekâlet edebilir.

Hükümet üyeleri, görevlerini yürütürlerken suç ve kabahat niteliğindeki işlerinden dolayı ceza bakımından sorumludur. Devlet Adalet Divanı'nda yargılanırlar. Devlet Adalet Divanı on beş üyeden oluşur. Üyelerin on ikisi meclis ve senatodan eşit sayıda olmak üzere kendi üyelerinden seçilir. Üyelerin üçü de Fransız Yargıtay'ından seçilir. Üyelerden biri, Divan'a başkanlık eder. Hükümet üyeleri hakkında bir şikâyet, Divan'a gönderilmek üzere Yargıtay başsavcısına iletilirse, Başsavcısı, dilekçe komisyonunun uygun görüşü üzerine, şikâyeti Divan'a gönderebilir.

Cumhurbaşkanı, yaptığı işlemlerden sorumlu tutulmaz. Tanıklık etmeye zorlanamaz. Hiçbir hukuk davasına konu edilemez. Suçlamalara, kovuşturma ya da soruşturmaya tabi tutulamaz. Görevden alınmaz. Görevden alınması ancak Yüce Divan olarak toplanan parlamento kararıyla olabilir.

Yüce divan şeklinde toplanma yönünde Parlamento kanatlarından birinde kabul edilen teklif derhal diğerine sunulur. Diğer bu konudaki teklifin kendisine sunulduğu tarihten itibaren on beş gün içinde karar alır.

Meclis Başkanı, Yüce Divan'a başkanlık eder. Cumhurbaşkanı'nın görevden alınmasına ilişkin kararını meclis, gizli oyla ve bir ay içinde verir. Bu kararın meclisin, ya da Yüce Divan üyelerinin tam sayısının üçte ikisinin çoğunluğuyla alınması zorunludur. Vekâleten oy kullanılamaz. Alınan karar derhal yürürlüğe girer (Fransa Anayasası, Madde: 64-68-2).

SONUÇ

Fransız Devrimi aslında hem bir kırılmayı hem de sürekliliği sağlamıştır. Devrimden önce tek kral, tek yasa, tek inanç anlayışı özgürlük, eşitlik, kardeşlik anlayışıyla ulusal egemenlik, kanun önünde eşitlik ve ulusal dayanışma ilkelerine dönüşmüştür. Egemenlik kraldan alınarak cumhurbaşkanı, hükümet, çift meclisli parlamento ve bağımsız mahkemeler arasında paylaştırılmıştır.

Fransızlar tutkuları ve ideolojik tercihlerindeki keskinlikleri değişerek gündemlerindeki konuları uzlaşmacı, karşılıklı tavizlerle pazarlık yaparak sonuca ulaştırmaya çalışan bireylerden oluşan bir toplum olmaya başlamıştır.

Yarı başkanlık yönetim sistemi örneği olan Fransa'da yasama ve yürütme yükümlülükleri kuvvetler ayrılığı kuramına uygun dağıtılmamıştır. Cumhurbaşkanı ve hükümetten sonra anayasada parlamento düzenlenmiştir. Bu sıra yürütmenin yasamadan üstün görüldüğünün bir göstergesidir. Hükümet politikaların belirlenmesi ve yürütülmesinde anayasaya aykırı olmayan istediği her düzenlemeyi yapabilir.



Seçim sistemleri fazla oy toparlayan büyük siyasal partilere üstünlük sağlamaya yöneliktir. Parlatentonun çift kanatlı olması siyasatçiler arasında merkez ve yerel otorite çekişmelerini doğurabilir. Parlatentoya yedek milletvekili seçimi, ülkede ara seçimlere gitme zorluğunu ortadan kaldırmıştır. Siyasal makamlara seçilmede aynı kişinin birden fazla makama seçilebilmesi yerel siyasatçilerin merkez siyasatini etkileyebilme olasılığını ve olanağını arttırmaktadır.

Senato, esasen devlet başkanına ve hükümete destek için kurulmuştur. Uygulamada meclise az sayıda siyasal parti girip güçlü hükümetler kuruldukça senato kuruluş amacından uzaklaşmış ve danışmanlık yapan kurum konumuna gelmiştir.

İdare, merkeziyetçi ve bürokratiktir. Yerel yönetimlerin anakara, deniz-aşırı topraklar ve özel statülü topluluklarda kurulmuş il, bölge ve belediyeler şeklinde çeşitlendirilmiş olması merkezileşmeyi ve bürokratikleşmeyi arttırmaktadır.

Yerel yönetimler sayısal olarak fazladır. Fazla sayıda yönetim kademesinin olması hizmet sunumunda karmaşa doğurabilir. Yerel yönetimlerin birbirleri üzerinde vesayet kurmaları yasaktır.

Yerel yönetimlerde yükümlülük paylaşımı her yerel yönetim biriminin özelliğine uygun belirlenebilir. Yerel yönetimlerin sayıları azaltılabilir ve yükümlülükleri yasalarla açıkça birbirinden ayrılabilir şekilde belirlenebilir. Yerel bir hizmetin sunumunda birden fazla yerel yönetimin birlikte hareket etmesi gerektiğinde yerel yönetimlerden biri uyumu sağlamak üzere yetkilendirilebilir.

Belli hizmetlerden belli yerel yönetim türünün yükümlü olması sağlanabilir. Yükümlülüklerden planlamayı gerektirenler büyük; programlamayı gerektirenler orta; uygulamayı gerektirenler küçük yerel yönetimlere yüklenebilir.

KAYNAKÇA

1. Acar U., (2016), "İstikrar Sağlama Aracı Olarak Yarı-Başkanlık Sistemi: Fransa ve Rusya Örnekleri", ss. 59-82, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/270523> Erişim: 10.02.2019.
2. Arsel İ., "Üçüncü Fransız Cumhuriyetinde "Senato", ss. 97-144, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/326/3259.pdf> , Erişim: 04.02.2019.
3. Arslan R., (2015), **Demokratik Yönetim Sistemleri: Parlamenter, Başkanlık, Yarı Başkanlık ve Konkordanz Yönetim Sistemleri**, 2. Baskı, Bursa, Dora Basın Yayın.
4. Çam E., (1976), **Devlet Sistemleri**, İstanbul Üniversitesi Yayınlarından No: 381, İktisat Fakültesi No: 2249, İstanbul.
5. Erbay Y., (1999), "Fransa'da İdari Sistem ve Yerel Yönetimler", **Çağdaş Yerel Yönetimler**, Cilt 8, Sayı 2, ss. 58-74 http://www.todaie.edu.tr/resimler/ekler/283285a9bc1ac2a_ek.pdf.
6. Fransa Anayasası, <http://www.adalet.gov.tr/duyurular/2011/eylul/anayasalar/ulkeana/pdf/07-FRANSA%20169-208.pdf> Erişim: 17.02.2019.
7. Gül H., Kamalak İ., Sallan Gül S., (2017), "Amerikan Başkanlık ve Fransız Yarı-Başkanlık Sistemleri Işığında Türkiye'nin Yeni Cumhurbaşkanlığı Hükümeti Sistemi", ss.101-120, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/395496> Erişim: 09.02.2019.
8. Kalaycıoğlu E., (2014), Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler 3.Ders (AÖF 2013 - 2014) - TRT Okul <https://www.youtube.com/watch?v=IIJ1tsDG8is> , Erişim: 27.03.2017.
9. Karahanoğulları, O., (2013), "Fransa'da Kamu Yönetimi", **Kamu Yönetimi Ülke İncelemeleri**, ss. 41-134, Yayına Hazırlayan: Koray Karasu, Ankara, İmge Kitabevi.
10. Kayıkçı S., (2003), "1982 Reform Yasası Sonrası Fransa'da Yerel Yönetimler ve Yerel Özerklik Şartı", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, <http://yonetimbilimi.politics.ankara.edu.tr/files/2013/09/FRtodaie.pdf> ss. 1-29, Erişim: 10.02.2019.
11. Kazaz M., (2018), Siyasi Tarih I - Ünite 4 Konu Anlatımı 1, Açıköğretim Sistemi - Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, <https://www.youtube.com/watch?v=q8eYupPZVgM> Erişim: 28.01.2019.
12. Osten N., "İdare Hukuku Bakımından Türkiye'de Komün", ss. 233-253, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/216/1797.pdf> Erişim: 10.02.2019.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

13. Özen Ç. ve Akdevelioğlu A., (2016), “II. Dünya Savaşı’nda Fransa’da Liderlik Mücadelesi: III. Cumhuriyet’ten Vichy Fransası’na Fransız Siyasetinde Yapısal Salınım”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt: 15, No: 1, ss. 145-172, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/16/2122/21965.pdf> Erişim: 17.02.2019.
14. Parlak B., “Avrupa Birliği Perspektifinden Merkezi Yönetim - Yerel Yönetim İlişkileri”, **TESAM Akademi Dergisi**, <http://dergipark.gov.tr/download/article-file/137984> ss. 7-40, Erişim: 28.01.2019.
15. Roskin M. G., (2016), **Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür**, Çeviren: Bahattin Seçilmişoğlu, Ankara, Liberte Yayınları.
16. Web_1 https://www.youtube.com/watch?v=jVV_uaLHK1Y Yayın tarihi, 07.11. 2018, Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler - Ünite 3 Konu Anlatımı 1 Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Sistemi, Erişim: 26.01.2019.
17. Web_2 <https://www.biyografi.info/kisi/iii-napolyon> Erişim: 04.02.2019.
18. Web_3 <https://www.youtube.com/watch?v=4jQNLIQN3Us> Erişim: 05.02.2019.
19. Web_4 <http://www.senat.fr/lng/tr/senateurs.html> Erişim: 09.02.2019.
20. Yıldız H., (2012), “Fransız Yerel Yönetim Sistemi”, **Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Sayı 1, Yıl 2012, ss. 311-322, <http://asosindex.com/cache/articles/fransiz-yerel-yonetim-sistemi-f378234.pdf> Erişim: 10.11.2018.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(32)

Doğan ASLAN²⁰⁵

POPÜLER TÜKETİM KÜLTÜRÜNÜN İSLAM MEDENİYETİ KENT FORMLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİNE ELEŞTİREL BİR BAKIŞ A CRITICAL VIEW OF THE EFFECT OF POPULAR CONSUMPTION CULTURE ON THE URBAN FORMS OF ISLAMIC CIVILIZATION

ÖZ

İslam medeniyeti kent formları doğal tabiatın düzeni, işlerliği ve sürdürülebilirliğiyle uyumlu mimari özelliklerini taşımalarının yanında; insan ruhuna, duygu ve manevi değerlerine de hitap eden mistik ve sanatsal imgelerle yüklüdürler. Yatay ve karmaşık planlarının temelinde İslam dini tevhid inancı hakimdir. Fakat yaklaşık son iki yüz yıldır Batı Avrupa'da ortaya çıkan modern şehir planları küreselleşmenin de etkisiyle yerleşmenin her coğrafyasına yayılmaktadırlar.

Modern dönemlerin başlarında sanayi ve üretimle anılan bu kentler yaklaşık yarım yüzyıldır da tüketim kültürüne hizmet eden yapılarla anılır oldular. İslam medeniyetinin kadim kültür-sanatının tüm ihtişamını ve asırlarca birikmiş tarihi miraslarını taşıyan İslam şehirleri de tüketim kültürünün bu yeni yapılarından etkilenmektedirler. Bu çalışmada şehir hayatıyla ilgili geleneksel İslam şehirlerinin genel hatları ve daha sonra da modern popüler tüketim kültürünün İslam şehirleri üzerindeki etkileri konu alınacaktır. Konu bağlamında yerel ve Ulusal literatürün yanında Batı yazarlarının da düşüncelerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: İslam Şehri, Tüketim Kültürü, Modern Kent, Kent Sosyolojisi.

ABSTRACT

Islamic civilization city forms have architectural characteristics compatible with the order of natural nature, functioning and sustainability; they are loaded with mystical and artistic images that appeal to human soul, emotions and spiritual values. The basis of its horizontal and complex plans is dominated by the belief in Islamic religious monotheism. However, the modern city plans that have emerged in Western Europe for the last two hundred years are spreading to every geography of the globe with the effect of globalization.

In the beginning of modern times, these cities, which were mentioned with industry and production, were mentioned with structures serving the consumption culture for almost half a century. Islamic cities, which carry the entire splendor of the ancient culture and art of Islamic civilization and its historical legacies, have been influenced by these new structures of consumption culture. In this study, the general Islamic Islamic Cities and the effects of modern popular consumer culture on Islamic cities will be discussed. In the context of the subject, the opinions of the Western writers will be included besides the local and national literature.

Keywords: Islamic City, Consumption Culture, Modern City, Urban Sociology.

²⁰⁵ Selçuk Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Konya/TÜRKİYE; E-posta: sociology.da@gmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Kent olgusu, insanoğlunun tarih boyunca icat etmiş olduğu en gelişmiş ve bir o kadar da karmaşık bir yapıdır. Zamanın ruhuna göre toplumların değişimiyle sürekli değişen ve dönüşen bu yapılar kendi toplumlarının değerlerini, kültürlerini, gündelik yaşam biçimlerini, alışkanlıklarını, dünya görüşlerini ve gelişmişlik düzeyleri gibi toplumları betimlemekte kullanılabilecek her bir özelliği yansıtır. Her toplum, her kültür veya her medeniyet kendi kent formunu inşa etmiş ve tarihin görsel hafızasına bir uygarlık olarak bu kent formlarıyla iz bırakmışlardır. Bir toplumun gelişip kadim medeniyet ve uygarlık seviyesine erişmiş olmasının en önemli göstergesi inşa etmiş oldukları şehirlerin özgün karakterleri üzerinden ölçülür. İslam medeniyeti toplumları da İslam dini inancının genel akidelerine göre kentler inşa etmişlerdir. Bu çerçevede çalışmanın ilk başlığında kentin; kültür ve medeniyet ilişkisi çerçevesinde genel bir tanımı yapılacaktır. Çalışmanın ikinci başlığında ise İslam dini tevhid inancının şehirlerin inşa edilmesindeki rolüne ve bu bağlamda; islam şehirlerinin genel mimari yapılarına, planlarına, toplumun nizamını sağlamak ve sürdürdükleri için kurulan müesseselere değinilecektir. Çalışmanın son bölümünde ise modernleşme ile hasıl olan ve küreselleşmeyle de etkisini giderek arttıran popüler kültür veya kitle kültürü gibi tanımlarla da ifade edilen tüketim kültürünün kapitalist sisteme hizmet eden yapılarının İslam medeniyetinin özgül, mistik, doğal, tabiatın ve insanın ruhuyla barışık kent formlarının üzerindeki etkileri ele alınacaktır. Çalışma genel bir değerlendirme ve sonuç kısmıyla da sonlandırılacaktır.

İslam'da Kent, Kültür ve Medeniyet İlişkisi

“Kent ve medeniyet ilişkisi, kent hayatının niteliği üzerine düşünmeyi gerektirir. Kent medeni hayatın var olduğu bir iklimdir” (Alver, 2012, s. 24) Kent hayatı medeni yaşam için gerekli zemini sunar. Bu nedenle İslam dini bir Kent dinidir denilebilir. Tekines'e (2010) göre; Medeniyet'in kelime kökü Medine'den gelir ki Medine'nin kelime anlamı 'şehir'dir. Peygamber'in hicretinden önce asıl adı Yesrib olan şehrin hicretten sonra 'Medinetu'n Nebi' yani Peygamber'in şehri olarak anılmaya başlanmıştır. Medine kelimesi; itaat, hüküm, mülk gibi anlamlara gelen 'dane' fiil kökünden gelmektedir. Esasında Medine kelimesi 'din' kelimesi ile aynı anlama gelip belirli bir nizamı, düzeni kabul edip o düzene uyan itaat eden insanların yaşadığı şehir anlamına gelmektedir. “Kur'an'da yaklaşık 85 yerde geçen din kelimesi; hüküm, hesap, yargı, kanun, şeriat, yol ve adet; itaat etmek anlam gruplarını kapsayacak şekilde kullanılmaktadır. Bu anlamlar da genel olarak belli bir eksen olguda nizam, sosyal/ahlaki düzen gibi eksende toplanabilir.” (Aydın, 2014, s. 42) bu temel anlamlardan da çıkırılacağı üzere din ve şehir(medeniyet) farklı kelime köklerinden gelseler de genel olarak ikisinin kelime anlamları aynıdır ve bu anlamlar; tertip, düzen, kanun, yol, yargı, hüküm gibi anlamlara gelmektedir. Bu anlamlar ışığında İslam dini medeniyetleşmeyi şehir yaşamıyla bir tutmuş ve şehir yaşamını, şehir kültür ve medeniyetini teşvik etmiştir. Bedevi hayatını ise (kanunsuz, nizamsız, düzensiz, yerleşik olmayan, konar göçer hayatı) tasdik etmemiş, bedeviliği; cahillik, bağınazlık, kabalık kelimeleriyle eş tutmuştur. Bununla ilgili Tevbe Suresinin 97. Ayeti özellikle bedevilerin yaşamlarına işaret eder. “Bedeviler küfür ve nifakta daha şiddetli ve Allah'ın, Rasulü üzerine indirdiğini bilmemeye daha uygundur.” der. Gerek Kuran'ın içindeki ayetler, gerek hadisler gerek İslam medeniyeti kadim tarihi olsun tüm bu göstergeler İslamiyetin kent ve kent yaşamı üzerine inşa edildiğini göstermektedir.

İslam Dini Şehir Anlayışında Tevhid İnanç İlkesi

İslam medeniyeti İslam'ın ilk şehri olan Medine'de doğmuş ve İslam'ın sonraki beldeleri için de ideal model olarak kabul görmüştür. Bu nedenle Farabi ve Haldun gibi siyaset felsefecileri ve toplum bilimcileri Peygamberin hükümet modelini ve Medine'de ki toplum yapısını esas kabul edip ideal kent kuramlarını bu temeller üzerine inşa etmişlerdir. “İslam Tarihinin ilk yüzyılları, hızlı ve yaygın bir şehirleşme hareketine sahne olmuştur. Antik şehirler, yeni gelen sakinleriyle yepyeni atılımlar gerçekleştirirken, bir yandan da Müslümanlar tarafından Atlantik'ten Çin Setti'ne kadar ki alanda sayıları 20'ye varan şehirler kurulmuştur. Irak'ta Basra ve Kufe, Mısır'da Fustat gibi şehirler kurulurken Doğu'da Nişabur, Merv, Semerkant, Buhara gibi kalabalık nüfusları barındıran bir dizi şehir kurulup gelişmiştir.” (Demirci, 2012, s. 71-72) İslam orduları fethettikleri her coğrafyayı İslam şehirleriyle donatmışlardır. Bu şehirlerin genel planları birbirine benzerdir



ve Medine şehri bu şehirler için de örnek teşkil eder. “Sözlükte birlemek anlamına gelen tevhid, kavram olarak Tanrıyı bir bilmek ve bu alandaki çokluğu reddederek, bütün kemal sıfatları yalnızca Allah’ın üzerinde bütünleştirmek demektir.”(Aydın, 2013, s. 455) İslam şehirlerinin planlarında genel bir tevhid ilkesi söz konusudur. “Arapça’da tevhid kelimesi nasıl hem birlik; hem de birleme, birliğe bütünlüğe kavuşturma anlamına geliyorsa mimarideki Birlik ilkesi de, aynı şekilde, hem islam mimarisindeki sulh, sükun ve ahengin yansıttığı birlik halini gösterir; hem de bir yapının, bir köyün, bir kasabanın ve giderek bir şehrin bütün unsurlarını birleştirmek, bütünleştirmek anlamına gelir.” (Nasr, 1992, s. 79)

İslam şehirlerinin girift, iç içe ve karmaşık planlarında da Allah’ın birliği inancının toplumsal düzenin her alanında olduğu gibi şehirlerine de yansımış halidir. “İslam şehirlerinin plansız yapıları ve karmaşık görüntüsü arasında en dikkat çekici olan durum, şehrin merkezinde yer alan bütün mimari endamıyla şehri kontrol altında tutan camilerdir. Hemen hepsi şehrin en merkezi yerinde Ulu Cami etrafında kurulmuşlar ve şehir adeta cami etrafında organik olarak büyümüştür.” (Demirci, 2012, s. 78) İslam mimarisini “kutsal olanla dünyevi olan arasında bir ayırım yapmayı reddederek, dini hayatın tüm vecheleriyle ve bizzat hayatı din tarafından belirlenen erkanların uyumuyla ve değerlerin örüntüsüyle bütünleştirerek, islam mimarisinde de yansıtılan bir bütünlük yaratır.” (Nasr, 1992, s. 68) Bütün İslam şehirlerinin genelinin merkezinde tevhid inancının sembolü olan ‘cami’ yer alır. Şehrin merkezlerindeki Ulu Cami’ler tüm şehir halkını bir ilke etrafında toplar. Cami yalnızca şehrin merkezinde bir konumu işgal etmez aynı zamanda tüm sosyal ilişkilerde de merkezi bir rol oynar. Cami tüm sosyal ilişkileri ve düzeni belirlediği gibi şehirdeki zamanı da belirleyen temel bir işleve sahiptir. Sözelimi İslam şehirlerinde gün sabah ezanıyla başlar akşam ezanıyla biter. Şehirlerde sabah ezanıyla evlerin ışıkları yanar, rızık sabah ezanıyla aranmaya başlar. Öğle ezanıyla gün arası verilir, akşam ezanıyla da o günün mesaisi bitmiş sayılır. Cami sosyal hayatın üzerinde her yönüyle etki eder. İslam şehirlerinde gündelik yaşamda modern hayatın aksine genel bir sakinlik ve sükun hakimdir. İşler aceleye getirilmez, hız kabul görmez. Sosyal hayatın akışı içerisinde ‘acele işe şeytan karışır’ gibi sözlerle işlerdeki hız tasvip edilmediği gibi ‘vakit nakittir’ gibi sözlerle de işlerin aksatılmaması öğütlenir.

“İslam şehirlerindeki kurulu ilişkiler maddi müesseseler arasında değil, kişiler arasındaki insani bağlar üzerine inşa edilmiştir. Avrupa medeniyetindeki maddi kurumlar arası ilişkiler yerine, İslam medeniyetinde insanlar ve gruplar arası ilişkiler üzerine bina edilen yapılar söz konusudur” (Demirci, 2012, s. 69) Sözelimi İslam’da ticaret ilişkilerinin temelinde ‘helal rızık aramak’ ile Batıdaki ‘karlı kazanç’ arasında ilkece farklar mevcuttur. Rızık aramak genel olarak Allah’ın emir ve yasaklarına uygun tarafların karşılıklı haklarını koruyan ve gözetilen bir ticaret şeklidir. Amaç doğrudan doğruya kar sağlamaktan ziyade toplumsal bir ihtiyaç olan, toplumsal hayatın devamını sağlayan, karşılıklı hoşgörü ve rızaya dayanan bir alış-veriş biçimidir. Kazanan sadece bir taraf olmaz, genelde her iki taraf da alış verişten memnun ayrılır. Alınan ürünün bir alt fiyatı olduğu gibi, satış fiyatında da alış fiyatına göre bir üst sınırı olur. Ancak buna karşılık Batı’daki ticari ilişkiler ise maddi bir temele dayanır ve eylemin merkezinde para kazanmak, kar sağlamak ve sermaye biriktirmek vardır. Tarafların arasında herhangi bir ilahi referans yoktur. Bu nedenlerden dolayı kapitalist sistemde herhangi bir malın alım veya satımında maksimum kar amaçlanır.

İslam şehirlerinde kurulan müesseseler toplumsal ilişkilerin sağlanması ve sağlamlaştırılmasına dayanır. Ticarete komşular arasındaki komşuluk haklarına riayet edilir ve komşu piyasada bir rakip olarak değil aynı loncanın kardeşlik hukukuna riayet eden iki eşit esnafı olarak görülür. İslam şehirlerindeki ticari ilişkileri ahiler ve lonca teşkilatları düzenlemiş ve şehirlerdeki ticari faaliyetler bu teşkilatların kanunlarına göre yürütülmüştür. “Lonca mensupları kendilerini her şeyden önce ve en önemlisi müminler cemaatinin (ümme) üyesi olarak kabul ederler. Onları birleştiren şey, aynı ülkeden, ırktan ya da kan bağı değil, Allah’ın birliğine inanmaları (tevhid) ve sadece sözde değil tüm gündelik çabalarında O’nun varlığına tanıklık etmeleridir. (şehadet)” (Chalmeta, 1997, s. 146) Şehirlerin merkezinde büyük Ulu Camiler toplumu tevhid ilkesi etrafında bütünleştirirken, caminin etrafında kurulan çarşıdaki ticari ilişkileri de ahi ve lonca teşkilatları yine genel dini akideler çerçevesinde toplumsal ilişkileri düzenler ve hayata uygular. “Ahiler ve loncalar, bugünkü materyalist ticari anlayışın tam aksine, İslami hedefler ve esaslar dahilinde ekonomik hayata katılmışlardır. Onlar için asıl olan mal biriktirmek, spekülasyon, serbest rekabet ve aşırı kazanç hırsı değil, sosyal yardımlaşma ve dayanışma temindedir. Buna bağlı olarak ahiler ve loncalar, sosyal adalet, dini



hakimiyet, güzel ahlak kuralları ile geleneklere bağlı, iş ahlakı ile toplumda uyumlu bir düzen meydana getirmiştir..” (Demirci, 2012, s. 84)

Bunun yanında toplumun bir parçası ve en küçük yapı taşı olan ailenin de yaşam alanı mahalledir. Mahalle kamusal olmaktan ziyade özel bir alandır ve sokaklar dar ve girift bir plana sahiptir. Evler ise genelde çok odalı ve geniştir. Evler de cami mimarisinin taklidinden uzak değildir. Evlerin genelde kibleye bakması din bileşkesinde tevhidin mimariye bir başka yansımasıdır. İslam şehirlerinde genelde evler iki veya üç katlıdır. Bununla birlikte geleneksel evlerde genellikle o coğrafyanın doğal malzemeleri kullanılır. İslam mimarisinde coğrafyalara göre mimari malzeme değişkenlik göstermekle birlikte genelde taş, toprak, kerpiç, tuğla, ağaç gibi doğal malzemeler kullanılır ki bunlar genelde doğaya zarar vermeyen, herhangi bir kimyasal taşımayan malzemelerdir. Nasr’a (1992) göre; Müslümanların evlerinin içlerinin sade ve gösteriştan uzak olması, odalarının ortalarının genelde boş olması ise yine camilerin iç mimarilerinin evlere yansıması şeklinde görülebilir. Batı ev formunun (stüdyo daireler) aksine geniş ve çok odalı olmakla birlikte, odalardaki işlevler de değişkenlik gösterebilir. Örneğin Müslümanların evleri gün içinde hem yemek odası, hem misafirleri ağırlayan oda hem de gün sonunda yatak odası olabilir. Hatta geleneksel Müslüman evlerinin çoğunda özel bir misafir odası olur ki bu da Müslümanların yardımsever ve misafirperver yönlerini gösteren en iyi örneklerden biridir.

İslam şehirlerindeki bir diğer karakteristik özelliği ise; şehirlerde evden başlamak suretiyle sokaklar ve meydanlar olabildiğince temiz tutulmaya çalışılır. Evlerdeki temizliğe ayrı bir özen gösterilmesindeki sebep; camilerin yansıması, birer inanç merkezleri olarak görülmesindedir. Tüm şehir ve doğaya da aynı nazarla bakılır ve tüm yeryüzü meşid olarak görülür. Yukarıda saydığımız İslam mimarisindeki genel özellikler İslamın kıstaslarının toplumsal düzene şehir suretinde yansımasıydı ve tüm bu yapı İslam Medeniyeti-Kültürü kent anlayışını ifade etmektedir. İslam medeniyetinde kentinin özellikleri elbette bu saydıklarımızla sınırlı değildir ve bir başlıkta betimlenemeyecek kadar geniş bir konudur. Ancak günümüz ‘modern kentlerini’ anlayabilmemiz için; dahası kültürlerdeki değişimin kentlere nasıl etki ettiğini, kentlerin dünü ve bugününü kıyaslamamız açısından ve belki de daha da önemlisi yarının nesillerine daha yaşanılabilir; temiz, doğal, sürdürülebilir, tabiata ve insan ruhunun sanatsal ve mistik yönüne hitap eden bir dünya bırakabilmemiz için İslam Medeniyeti kent anlayışının bu ana hatları önemlidir.

Popüler Tüketim Kültürünün İslam Medeniyeti Kentlerine Etkisi

Şehirler temelde bir yaşam biçiminin ifadesi olarak görülebilir. Dünyada sayısız kültürün birer yansımaları olarak görülen kentler; kültürlerin değişmesi, gelişmesi veya yok olmasıyla birlikte kentler de kültürlerdeki bu devinimlere aynı refleksle karşılık vermiş; değişmiş, dönüşmüş ya da yerlerini başka kent anlayışlarına bırakmışlardır. Kültürün değişmesiyle kentler de yeni yüzlere bürünmüş, değişip dönüşmüşlerdir. Belirttiğimiz üzere bu değişim süreklilik göstermiş olup devam edegelmiştir ancak değişimin ivmesi tarihte hiçbir zaman son iki yüz yılın değişimi kadar yüksek olmamıştır. İki yüz yıl önce Batı Avrupa’da patlak veren Sanayi Devrimi kentlerin mimarilerini, yoğunluklarını ve etkilerini birdenbire değiştirmiştir. Değişimdeki ivmeyi tarihte hiç olmadığı kadar yükseltmiş ve belki de geri dönülmez bir yola koymuştur. “değişimin psikolojik bir bedeli vardır. Değişim ne kadar köklüyse, bedeli de o denli ağırdır.” (Toffler, 1996, s. 259) Sanayi devrimiyle birlikte kentlerin nüfusu hızla artmış ve şehirleri köklü bir değişimle yüzyüze bırakmıştı. Gelişen teknik, bilim ve teknoloji tüm dünyayı ulaşılabilir kılmıştı. Haberleşme ve iletişim ağlarının gelişmesiyle de batıda üretilen batı merkezli bir kültür olan ‘modernite’ tüm dünyaya bizzat Batı tarafından ihraç edilmişti. İhraç edilen bu yeni kültürden tüm dünyada olduğu gibi İslam coğrafyası da nasibini almıştı.

Demirci’ye (2012) göre, günümüz şehirlerinde yaygın olan plan ve yapılar İslam felsefesi yaşam anlayışından tamamen uzak olan Batı kent anlayışının hakim olduğu formlardır. Batı kentinin kopyaları olan bu yapılar bütünsellikten yoksun, manevi değerlerin reddi, seküler yaşam tarzında estetiğin olmadığı, yalnızca faydacılığın hakim olduğu formlardır. Amerikan sosyolog Ritzer ise modern Batı kent modellerini şu şekilde açıklamaktadır; Modern kapitalist dönemde üretimin devamı için tüketimin de devamlılığı esastı. Bu nedenle insanları bu sistemde tutmak ve tüketime entegre edebilmek için yeni tüketim alanları ve yeni tüketim



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

alışkanlıkları icat edildi. Bunlar kısaca; fastfood restoranları ve isim hakkı kullanan dükkânlar, AVM'ler zincir mağazalar, kataloglar, elektronik alışveriş merkezleri, indirimli, mağazalar, kafeler, kozmetik mağazaları, kuaförler, süper mağazalar, yolcu gemileri, kumarhaneler, yetişkinlere yönelik eğlence, yeme eğlence gibi mekanlar olarak özetlenebilir. İnsanlar artık erken kapitalizm döneminde oldukları gibi tüm zamanları çalışarak geçirmek zorunda değiller. Dahası insanlar artık karın tokluğuna da çalışmıyorlar. Bu nedenle üretimden çok tüketimin hakim olduğu bu yeni kültürde de tüm mekanlar bu kültüre hizmet etmek için tasarlanmaktadır. Yeni tüketim araçları –tüketim katedralleri- olarak görülebilir. Tüketim katedralleri; büyü, hatta bazen kutsal ve dinsel bir karakter sahibi olarak yapılandırılır, çoğunlukla da başarılı olunur. Tüketicuyu kendilerine çekmek için tüketim katedrallerinin daha da büyü, fantastik, sihirli ortamları sunmaları ya da en azından sunuyor görümleri gerekir. Bazen bu büyü kasten yaratılır. (Ritzer, 2016) Tüketimin esas olduğu bu yeni kültür anlayışında da neredeyse tüm yerkürede olduğu gibi İslam coğrafyası ve konumuz bağlamında şehirlerimiz de bu tüketim kültürünün yukarıda saymış olduğumuz kurumları tarafından işgal edilmektedir.

Tüketim kültürü kent formlarının hakim olduğu bu yeni şehir anlayışı doğayı sonsuz tüketilebilir bir kaynak olarak gördüğü gibi insanı tüm değerleri de hiçe sayıp insanın kendisini de bu kültürde fiyat etiketi üzerinden okunan bir piyasa nesnesi haline getirmektedir.

Baudrillard'ın *çöp sepeti uygarlığı* olarak ifade ettiği bu kültür dünyadaki tüm toplumları ve kültürleri etkisi altına almaktadır. (Baudrillard, 2013, s. 38) Bu kültür anlayışı doğamıza ve kadim İslam medeniyetinin bize miras olarak bıraktığı şehirlerimiz yapılarının üzerine bir kara yorgan gibi örtmektedir. Bu kara yorgan kum ve camlardan oluşan kule binalar ve beton yapılarıdır. Son iki yüz yılda Batı kent formları küreselleşmenin etkisi ve modernleşme hareketleriyle tüm geleneksel kent anlayışları üzerinde etkisini az ya da çok hissettirmektedir. “İslam dünyasında küreselleşmenin etkileri aşıkardır. İslam dünyasının şehirleri, uluslararası turistler için çok katlı otelleri, batılı alışveriş merkezlerini veya global ekonominin organları olarak işlev gören finans kuruluşlarını barındıran, 21. yüzyıl mimarisine sahip binalarla geleneksel dini ve kültürel simgeleri yan yana resmetmektedir.” (Dearden, 2011, s. 344) Günümüzde İslam beldeleri de modernleşme sürecinin etkisi altındadır ancak modern şehir anlayışı geleneksel yaşam formlarını hiçe sayan bir anlayışa sahip olmakla birlikte doğanın dengesi üzerinde de kalıcı tahribatlar bırakması hasebiyle günümüzde çokça tartışılan bir mesele haline gelmiştir. Nasr, modern kenti şu sözlerle eleştirmektedir; “Modern şehir, aşırı parçalanmadan, tabi çevreyle dengeli bir ilişki kuramamaktan müzdariptir. Özellikle enerji kaynaklarının kullanımı bakımından hiçbir iktisadi ve ekolojik temele dayanmamaktadır. iktisadi zorunluluklar adına modern şehir boydan boya çirkin kılığa sokulmuştur.” (Nasr, 1992, s. 89) İslam medeniyeti kent formları günümüz modern kent anlayışına karşı bir direnç sergileyememektedir. Dikey yapılaşmanın hakim olduğu, merkezlerde kapitalist kültürün tüm alanları inşa ettiği modern kentlerde İslam medeniyetinin yapıları varlık gösterememektedir. Neticede İslam medeniyeti kent formları; sade, gösterişten uzak, çok katlı olmayan, dini tevhid inancının yeryüzü formlarıdır. Oysa modern kent anlayışı bunun tam tersi gösterişin, ışıltının ve zevklere hitap eden mimari formlardır. İlahi kaynaktan ziyade seküler yaşam tarzının inşa ettiği kent anlayışıdır.

SONUÇ

İslam medeniyeti kent anlayışı tek bir başlıkta toplanamayacak kadar geniş ve kapsamlı bir mesele olup bir başka çalışmanın ana başlığı olabilir. Buna ilaveten İslam coğrafyası homojen bir yapı sergileyemeyecek kadar geniş bir coğrafyaya yayılmıştır. Bir ucu Hindistan'a kadar diğer bir ucu Kuzey Afrikaya kadar uzanan, kuzeyde Kazakistan, Güneyde Malezya, Endonezya gibi ada ülkelerine kadar uzanan bir coğrafyada tek bir kent mimari tarzının olduğunu idaa etmek abartıdan öteye geçemeyecektir. Ancak biz burada yalnızca bu geniş coğrafyada İslam medeniyeti temel ilkelerin toplumdaki kültürü de ne denli etkilediğini; genel bir akide olan inancın bir şehre, bir kültüre nasıl işlediğini vermeye çalıştık. “İslam şehirlerindeki kurulu ilişkiler maddi müesseseler arasında değil, kişiler arasındaki insani bağlar üzerine inşa edilmiştir. Avrupa medeniyetindeki maddi kurumlar arası ilişkiler yerine, İslam medeniyetinde insanlar ve gruplar arası ilişkiler üzerine bina edilen yapılar söz konusudur” (Demirci, 2012, s. 69) Bu yönüyle İslam



medeniyetindeki kent anlayışı, Batı ya da günümüz modern kent anlayışından tamamen farklıdır. Gerek bir yapı olarak şehir doğaya uyum ve ahengi; gerekse kurumların tevhid ilkesinde tüm müminleri sosyal, siyasal ve ekonomi gibi ilişkilerde bir arada tutma yönü İslam şehirlerinin en temel özelliğidir. Ancak bugün geldiğimiz noktada dini ilkelerin kimlik kazandırdığı şehirlerimizin bu karakterleri yerini yavaş yavaş modern kent formlarına bırakmaktadır. İnsan ruhundaki sanat, estetik, duygu ve hislerine hitap eden o sanatsal ve mistik havanın hakim olduğu geleneksel şehir formlarımız kaybolmaya yüz tutmaktadır. Öte yandan modern kentler ise beton ve camdan inşa edilmiş, uzun kule binalardır. Temel öncelikleri işlevsel tüketim toplumunun taleplerini karşılamaya yönelik bu modern yapılar insan tabiatına zararlı etkileri kadar doğaya da kalıcı izler bırakmaya devam etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Alver, K. (2012). Kent İmgesi. K. Alver içinde, *Kent Sosyolojisi* (s. 9-31). Ankara: Hece Yayınları.
2. Aydın, M. (2013). *Güncel Kültürde Temel Kavramlar*. İstanbul: Açılım Kitap.
3. Aydın, M. (2014). *Sistemik Din Sosyolojisi*. İstanbul: Açılım Kitap.
4. Baudrillard, J. (2013). *Tüketim Toplumu*. (H. Deliceçaylı, & F. Keskin, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
5. Chalmers, P. (1997). Pazarlar. R. B. Serjeant içinde, *İslam Şehri* (E. Topçugil, Çev., s. 131-160). İstanbul: İz Yayıncılık.
6. Dearden, B. (2011). İslami Şehirlerde Şehirleşme, Küreselleşme ve Çevre Bir Dönüm Noktasında mı? Ç. B. Başkanlığı (Dü.), *Şehir ve Medeniyet Uluslararası Sempozyum* içinde (s. 341-358). Ankara: Çorum Belediye Kültür Yayınları.
7. Demirci, M. (2012). İslam'da Şehir ve Şehrin Sosyal Dinamikleri. K. Alver içinde, *Kent Sosyolojisi* (s. 69-89). Ankara: Hece Yayınları.
8. Nasr, S. H. (1992). *İslam Sanatı ve Maneviyatı*. (A. Demirhan, Çev.) İstanbul: İnsan Yayınları.
9. Ritzer, G. (2016). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*. (F. Payzın, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
10. Ritzer, G. (2016). *Toplumun McDonaldlaştırılması*. (A. E. Pilgir, Dü.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
11. Toffler, A. (1996). *Şok (Gelecek Korkusu)*. (S. Sargut, Çev.) İstanbul: Altın Kitaplar Basımevi.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(33)

Dr. Öğr. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ²⁰⁶; Erkan ÇIBIK²⁰⁷
BİST'DE İŞLEM GÖREN ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDEKİ FİRMALARIN FİNANSAL
PERFORMANS ANALİZLERİ: MOORA ve VIKOR UYGULAMA
FINANCIAL PERFORMANCE ANALYSIS OF COMPANIES OPERATING IN BIST
TRANSPORTATION SECTOR: MOORA and VIKOR APPLICATION

ÖZ

Günümüz gelişen ekonomik ortamında ve finansal piyasalardaki rekabet durumunun çok olduğu bir dönemde işletmelerin finansal performans analizleri önemli olduğu bilinmektedir. Ülkemizde faaliyet gösteren ulaşım sektöründe birçok firma olmasına rağmen sadece sekiz adet firmanın borsa da işlem görmesi bu sektörü birazcık geri planda bıraktığı görülmüştür. Ama yine de bu sektörde faaliyet gösteren işletmelerin finansal performanslarının analiz edilmesi hem yatırımcılar hem de sektörde ki işletmeciler için önemlidir. Bu çalışma ile alternatifler arasında sıralama yapmaya olanak tanıyan çok ölçekli karar verme metotları uygulanmıştır.

Bu çalışmada ulaşım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin finansal performansları çok ölçekli karar verme yöntemlerinden olan VIKOR ve MOORA yöntemleri ile analizleri ve sıralama sonuçları oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma kapsamında ulaşım sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2016 ve 2017 finansal tabloları ele alınarak finansal rasyo oranları VIKOR ve MOORA analizlerine tabi tutulmuştur. İki yöntem ile de yapılan analizler neticesinde sıralama sonuçları yapılan çalışmalar ve finansal performans ölçekleri neticesinde yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: BİST, Finansal Performans, Ulaştırma Sektörü, VIKOR, MOORA.

JEL Kodları: G23, G32, M10.

ABSTRACT

Financial performance analysis of enterprises is known to be important in today's developing economic environment and financial markets. Although there are many companies in the transportation sector operating in our country, it is seen that only eight firms are traded in the stock market and this sector is left behind in a little bit. However, analyzing the financial performance of the enterprises operating in this sector is important for both investors and business operators. In this study, multidimensional decision-making methods were applied which allow sorting between alternatives.

In this study, financial performance of the enterprises operating in the transportation sector were analyzed by VIKOR and MOORA methods which are one of the most critical decision making methods and their results were tried to be formed. In the scope of the study, financial ratios of the companies operating in the transportation sector in 2016 and 2017 were analyzed and financial ratios were subjected to VIKOR and MOORA analyzes. As a result of the analyzes conducted with both methods, the results of the ranking were interpreted as a result of the literature studies and financial performance criteria.

Keywords: BIST, Financial Performance, Transport Sector, VIKOR, MOORA.

JEL Codes: G23, G32, M10.

²⁰⁶ Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İşletme Bölümü, Aydın/TÜRKİYE; E-posta: ugumus@adu.edu.tr

²⁰⁷ Yüksek Lisans Öğrencisi; Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, İşletme Bölümü, Aydın/TÜRKİYE; E-posta: erkancibik16@gmail.com



1.GİRİŞ

Firmaların her dönem gerçekleştirmiş oldukları faaliyetler ile dönemler itibari ile oluşturmuş oldukları bilanço ve gelir tablosu kalemlerinin incelenmesine önem verdikleri bilinmektedir. Çünkü firmaların gelecek potansiyellerini ve sürdürülebilirliklerinin bu finansal tablolaradaki işleyişe bağlı olduğu aşikârdır. İşletmelerin bu yüzden dönemler itibariyle finansal performans ölçüm araçlarına ihtiyaç duydukları görülmektedir. Hali hazırda finansal oran analizlerine sıklıkla başvurulmaktadır. Ama haliyle her oran farklı sonuçlar verdiği için dinamik göstergeler dikkate alınmamaktadır. Durum böyle olunca farklı finansal performans araçlarına yönelim artmıştır. Birçok alanda kullanılan alternatifler arasında tercih yapmaya olanak sağlayan çok ölçekli karar verme yöntemleri bunlar arasındadır. İşletmelerin rasyo oranlarının bu ölçekler çerçevesinde bu yöntemlere uygulanması ve sıralama sonuçlarının değerlendirilebilmesi mümkündür. Ama belirli ölçekler oldukları için ölçekler değiştiğinde diğer faktörler altında sıralama sonuçlarının değişebileceği unutulmamalıdır. Bu durumda ceteris paribus (diğer değişkenler sabit) olarak kabul edilerek yöntemler uygulandığı varsayılmaktadır.

Firmalar her dönem belirli alternatifler arasında karar almak durumlarında kalırlar. Bu yüzden firmalar için karar verme süreci önemli bir süreç olarak görülmektedir. Tabi ki karar verirken belirlenen ölçeklerin göz ardı edilmemesi önem arz etmektedir. Bu sebep itibariyle geliştirilen çok ölçekli karar verme yöntemleri her alanda kullanılabilen yöntemler olarak göze çarpmaktadır. Finansal performans ölçüm aracı olarak da kullanılabildikleri bilinmektedir. Bu çalışma da finansal performans sıralamaları gerçekleştirebilmek adına karar verici uygulama olarak VIKOR ve MOORA yöntemleri kullanılmıştır.

Bu çalışma kapsamında Borsa İstanbul'da işlem gören ulaştırma sektöründe faaliyet gösteren sekiz adet işletmenin finansal performanslarının ölçülmesi amaçlanmıştır. İşletmelerin 2016 ve 2017 yılsonu dönemlerine ait finansal tabloları ile geleneksel olarak kullanılan on iki adet finansal rasyo oranı hesaplanmıştır. Çok ölçekli karar verme yöntemlerinde kullanılmak üzere ölçekler için bu finansal rasyo oranları karar matrisini oluşturmaktadır. Cari oran, nakit oranı, alacak devir hızı, maddi duran varlık devir hızı, öz kaynak devir hızı, finansal kaldıraç, finansman oranı, borçlanma katsayısı ve aktif karlılık oranı dâhil bütün karlılık oranları çalışmada karar matrisi için kullanılmıştır. Kriterlerin ölçüm için ağırlıkları bulanık analitik hiyerarşi prosesi (AHP) ile belirlenmiştir. AHP ile ölçek ağırlıklarının belirlenmesi şu sonucu etkilediği görülmüştür. Bilindiği üzere devir hızı oranları yüksek çıkabilen oranlar oldukları görülmektedir. Haliyle yıllar itibariyle devir hızı oranlarının da ağırlıkları AHP yöntemiyle belirlendiği için ölçek ağırlıklarının yüksek çıktığı görülmüştür. Bunun dışında belirlenen ölçekler çerçevesinde işletmelere MOORA ve VIKOR yöntemleri kullanılarak analizler yapılmış yapılan analizler ve finansal performans sıralamaları yapılan çalışmalar ışığında yorumlanmıştır. MOORA ve VIKOR yöntemlerinin aynı ölçekler ile bir birleri arasında aynı sonuçları verip vermedikleri görülmeye çalışılmış. Nispi olarak bazı tekniklerde aynı sonuçlar görüldüğü tespit edilmiştir. Çalışma da MOORA yöntemi için sıklıkla kullanılan şu teknikler kullanılmıştır; Oran metodu, referans nokta metodu, önem katsayısı metodu ve tam çarpım metotları kullanılmıştır. Sonuç olarak oluşan sıralamalar ve bulunan bulgular finansal çerçeveler ışığında yorumlanmıştır.

2.LİTERATÜR TARAMASI

Çok ölçekli karar verme yöntemleri çalışmalarda ve yapılan çalışmalarda birçok alanda başarı ile kullanıldıkları görülmektedir. Bu çalışmalardan bazıları şöyledir:

VIKOR yöntemini kullanan çalışmalar;

Hamurcu ve Eren (2017), Kent İçi Ulaşım İçin VIKOR Yöntemi İle Proje Seçimi; Karaatlı vd.(2014), TOPSIS ve VIKOR yöntemleri ile futbolcu performanslarının değerlendirilmesi; Tayyar ve Arslan (2013), Hazır giyim sektöründe fason ürün için en iyi işletme seçiminde; Uygurtürk (2014), Bütünleşik AHS ve VIKOR yöntemiyle otel seçimi; Yıldız ve Deveci (2013), Personel seçim sürecinde VIKOR yöntemi; Ertuğrul ve Özçil (2014), TOPSIS ve VIKOR yöntemi ile klima seçimi; Özden vd. (2012), BİST'de işlem gören çimento sektöründeki firmaların finansal performanslarının sıralanması; Ju ve Wang (2013), Doğal afet



durumunda acil eylem planı seçiminde VIKOR yönteminin kullanılması; Aktepe ve Ersöz (2014), AHP, VIKOR ve MOORA yöntemleri ile depo yeri seçimi gibi çalışmalar yapılmıştır.

MOORA yöntemini kullanan çalışmalar;

Önay ve Çetin (2012), Turistik yerlerin popülerliğinin belirlenmesi; Aksoy vd. (2015), Kömür işletmelerinin performans değerlendirilmesi; Streimikiene ve Balezentis (2013), İklim değişikliği azaltım politikaları ve önlemlerin sıralama problemleri; Özdağoğlu (2014), Farklı normalizasyon yöntemlerinde tercih sıralaması; Özbek (2015), Akademik birim yöneticilerinin MOORA yöntemi ile seçilmesi; Yıldırım ve Önay (2013), Teknoloji firmalarının bulanık AHP ve MOORA yöntemleri kullanılarak sıralanması; Tepe ve Görener (2014), Analitik hiyerarşi süreci ve MOORA yöntemlerinin personel seçiminde uygulanması; Ersöz ve Atav (2011), Çok ölçekli karar verme problemlerinde MOORA yöntemi gibi çalışmalar yer almaktadır.

AHP yöntemi kullanan çalışmalar;

Hell vd. (2013), İş planı yazılım seçimi; Ömürbek vd. (2013), Kuruluş yeri seçiminin AHP ile belirlenmesi; Stankeviciene ve Mencaite (2012), Bankaların performans değerlendirilmesi; Çalışkan ve Eren (2016), Bankaların performanslarının AHP ve Promethee yöntemleri ile değerlendirilmesi gibi çalışmalar yapılmıştır.

3. ARAŞTIRMANIN AMACI ve KAPSAMI

Bu çalışmada 2016 ve 2017 yıllarında Borsa İstanbul'da işlem görmekte olan ulaştırma sektöründeki sekiz adet firmanın çok ölçekli karar verme yöntemlerinden olan MOORA ve VIKOR yöntemleri ile finansal performansları ölçülmesi amaçlanmıştır. Bu neticede oluşturulan teknikler ile sıralama sonuçları belirlenmiş bu sonuçların bir birleri ile uyumlulukları çerçevesinde yorumlamalarda bulunulmuştur. Çalışmada finansal performans ölçekleri olarak geleneksel olan on iki adet finansal rasyo oranı kullanılmıştır. Analiz çerçevesinde ağırlıklar AHP yöntemi ile belirlenerek MOORA yönteminin dört metodu ve VIKOR yöntemi 2016,2017 yılları için ayrı ayrı uygulanmıştır. Uygulama kısmında sadece 2017 yılına ait tablolar eklenmiş; 2016 yılına ait sonuçlar gösterilmiştir.

4. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ ve YÖNTEMİ

2016 ve 2017 yılsonu finansal tabloları ele alındığında verileri süreklilik arz eden ve düzenli olduğu görülen BİST'de işlem gören sekiz adet ulaştırma işletmesi olduğu tespit edilmiştir. Bu işletmeler tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1: Çalışmada Yer Alan İşletmeler Ve BİST kodları

SIRA	BİST KODU	ŞİRKET ÜNVANI
1	BEYAZ	Beyaz Filo Oto Kiralama A.Ş.
2	CLEBI	Çelebi Hava Servisi A.Ş.
3	DOCO	DO & CO Actiengesellschaft
4	GSDDE	GSD Denizcilik Gayrimenkul İnşaat Sanayi ve Ticaret A.Ş.
5	PGSUS	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.
6	RYSAS	Reysaş Taşımacılık Ve Lojistik Ticaret A.Ş.
7	THYAO	Türk Hava Yolları A.O.
8	TLMAN	Trabzon Liman İşletmeciliği A.Ş.

VIKOR ve MOORA yöntemleri kullanılarak yapılan finansal oran analizlerindeki veriler kamuyu Aydınlatma Platformunda (KAP) yer alan 2016 ve 2017 finansal tabloları ile elde edilmiştir. Finansal oranları ve yöntemleri uygulayabilmek adına Microsoft Office Programı kullanılmış. Analizler ve formülizasyonlar elle girilerek sonuçlar oluşturulmuştur. VIKOR ve MOORA yöntemlerinde kullanılmak üzere şirketlerin 12 adet finansal rasyo oranı hesaplanmıştır. Çalışmada kullanılan finansal oranlar tablo 2'de yer almaktadır.

Tablo 2: Çalışmada Yer Alan Rasyo Oranları



NO	FİNANSAL ORAN KODU	FİNANSAL ORANLAR	
1	FO1	Cari Oran	Dönen Varlıklar/ KVK
2	FO2	Nakit Oranı	Hazır Değerler+ Menkul Kıymetler/ KVK
3	FO3	Alacak Devir Hızı	Net Satışlar / Ticari Alacaklar
4	FO4	M. Duran Varlık Devir Hızı	Net Satışlar / Maddi Duran Varlıklar
5	FO5	Öz Kaynak Devir Hızı	Net Satışlar / Öz Kaynaklar
6	FO6	Finansal Kaldıraç	(UVYK+KVK)/Toplam Aktifler
7	FO7	Finansman Oranı	Öz kaynaklar/ UVYK+KVK
8	FO8	Borçlanma Katsayısı	(UVYK+KVK)/ Öz kaynaklar
9	FO9	Aktif Karlılık	Net Kar / Toplam Aktifler
10	FO10	Brüt Kar Marjı	Brüt Kar/ Net Satışlar
11	FO11	Faaliyet Kar Marjı	Faaliyet Karı / Net Satışlar
12	FO12	Net Kar Marjı	Net Kar / Net Satışlar

5. UYGULAMA

5.1. MOORA

Çok ölçekli karar verme yöntemlerinden MOORA ve VIKOR yöntemlerine başlayabilmek için öncelikle Karar matrisinin oluşturulması gerekmektedir. Çalışmada karar matrisi için ulaşım sektöründe yer alan şirketler ve finansal oran analizleri yer almıştır. MOORA yöntemi için kullanılan 2017 yılına ait karar matrisi tablo 3'de gösterilmektedir.

Tablo 3: MOORA Ve VIKOR Yöntemleri İçin 2017 Karar Matrisi

	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
BEY AZ	,493	,039	,855	7,458	,668	,621	,611	,636	,050	,070	,046	,020
ÇEL EBİ	,392	,558	,775	,898	,777	,798	,238	,199	,103	,293	,162	,094
DO CO	,543	,471	,135	,840	,357	,588	,565	,769	,045	,422	,062	,040
GSD DE	,006	,834	9,028	,172	,644	,758	,319	,138	0,041	,121	,066	0,261
PGS US	,662	,067	8,541	,147	,134	,693	,447	,236	,062	,145	,086	,094
RE YSA Ş	,595	,333	0,689	,877	,808	,870	,104	,603	0,023	,239	,247	0,066
TH YA O	,845	,440	7,814	,811	,972	,706	,416	,403	,009	,197	,090	,016



TL MA N	,134	,002	5,473	,051	,115	,510	,959	,042	,237	,616	,485	,435
---------------	------	------	-------	------	------	------	------	------	------	------	------	------

Oluşturulan karar matrisi ile gerekli formüller yapılarak normalize edilmiş karar matrisi elde edilir. Normalize edilmiş karar matrisi şu açıdan önemlidir. Ölçekler arasında varsa birim faktörünü ortadan kaldırarak verilerin aynı ölçü de bir birine yakınlaşmasına olanak tanımaktadır. Normalize matrisi her bir değer için ölçek toplamının kareköküne bölünmesi ile elde edilmektedir. MOORA yöntemi için normalize edilmiş karar matrisi tablo 4’de gösterilmektedir.

Tablo 4: MOORA İçin 2017 Normalize Karar Matrisi

	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
B EYAZ	,374	,024	,107	,996	,625	,313	,416	,140	,180	,079	,077	,037
Ç ELEBİ	,349	,341	,142	,076	,542	,402	,162	,358	,371	,331	,274	,177
D OCO	,386	,288	,094	,037	,315	,296	,385	,151	,160	,478	,104	,075
G SDDE	,252	,510	,348	,002	,060	,382	,217	,268	0,146	,137	,112	0,493
P GSUS	,416	,653	,522	,015	,200	,349	,305	,191	,222	,164	,146	,177
R EYSAŞ	,149	,204	,196	,011	,357	,438	,071	,819	0,082	,270	,418	0,125
T HYAO	,212	,269	,326	,010	,185	,356	,283	,205	,033	,223	,152	,030
T LMAN	,535	,001	,649	,026	,105	,257	,653	,089	,852	,698	,822	,819

Oluşturulan normalize karar matrisinden yola çıkarak MOORA yöntemi için kullanılan oran metodu tekniğinde işletmelerin maksimum veya minimum olarak belirlenen ölçek ağırlıklarının toplamının farkları alınarak oran metodu sonuçları elde edilir ve büyükten küçüğe sıralanır. Bir diğer teknik olan referans nokta yaklaşımına göre ise ölçeklerin maksimum değeri olan değerler referans nokta olarak belirlenir ve diğer değerlerin bu noktaya olan uzaklıkları hesaplanır. Oluşturulan yeni matrisi min-maks metrik işlemi uygulanarak sıralama sonuçları küçükten büyüğe sıralanmaktadır. Önem Katsayısı yönteminde ise ölçeklerin belirlenen ağırlıkları ile çarpılarak değerlendirilmeler yapılmaktadır. Çalışmada ölçek ağırlıkları bulanık AHP yöntemi kullanılarak belirlenmiştir. Normalize matrisin ağırlıklar ile çarpılan matrisinde işletmelerin maksimum önem katsayısı değeri toplamından minimum önem katsayısı değeri çıkartılarak sıralama sonuçları belirlenir. Sonuçlar büyükten küçüğe sıralanır. Son yöntem olan tam çarpım tekniğinde ise normalize karar matrisinde maksimum olarak belirlenen ölçeklerin çarpımından minimum olarak belirlenen ölçeklerin oranlanması ile bulunur. Sonuçlar büyükten küçüğe sıralanarak belirlenir. Bu metodlar ile uygulanan dört tekniğin 2017 yılı için sıralama sonuçları tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo 5: MOORA yöntemi 2017 Yılı Sıralama Sonuçları

	Oran Metodu	Sıralama Sır	Referans Nokta Metodu	Sıralama Sır	Önem Katsayısı Metodu	Sıralama Sır	Tam Çarpım Metodu	Sıralama Sır
BE YAZ	- 0,416	6	0,7 818	1	- 0,2703	6	0,0 08918	8



LEBİ	ÇE	0	0,607	3	200	0,9	2	0,1539	2	90195	0,1	5
CO	DO	1	,001	2	594	0,9	3	0,0729	1	64004	0,5	3
DDE	GS	-	0,727	8	119	1,3	8	0,1964	4	61084	3,6	2
SUS	PG	0	,199	5	811	0,9	5	0,2843	7	17394	0,2	4
YSAŞ	RE	-	0,448	7	846	0,9	6	0,2119	5	40959	0,0	6
YAO	TH	0	,294	4	854	0,9	7	0,1875	3	21117	0,0	7
MAN	TL	3	,766	1	695	0,9	4	0,2996	8	6154,3	15	1

MOORA yönteminin aynı teknikler ile uygulandığı 2016 yılına ait sıralama sonuçları ise tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: MOORA yöntemi 2016 Yılı Sıralama Sonuçları

		O	ran	Sır	Re	Sır	Ö	Sır	Ta	Sır
		ran	Metodu	alama	ferans	alama	nem	alama	m Çarpım	alama
		Metodu			Nokta		Katsayı		Metodu	
					Metodu		sı			
							Metodu			
YAZ	BE	0	,137	3	0,6	535	-	7	0,1	3
LEBİ	ÇE	-	0,451	6	0,8	091	-	5	0,0	6
CO	DO	0	,778	2	0,8	448	-	1	0,0	5
DDE	GS	-	1,942	8	1,3	069	-	2	25	2
SUS	PG	-	0,458	7	0,9	396	-	4	-	8
YSAŞ	RE	-	0,348	5	0,9	416	-	3	0,1	4
YAO	TH	-	0,203	4	0,9	521	-	6	-	7
MAN	TL	2	,796	1	0,9	263	-	8	14	1

5.2. VIKOR

VIKOR yöntemi de çok ölçekli karar verme yöntemlerinden birisidir. Uygulama bakımından MOORA yöntemine çok benzemektedir. VIKOR yöntemi için de kullanılan matris aynı olup 2017 karar matrisi tablo 3'de gösterilmektedir. VIKOR yönteminde bir sonraki aşama olarak normalize edilmesi gerekmektedir. Bu işlem için öncelik olarak ölçekler arasından maksimum olan ile minimum olan ölçekler belirlenir ve farkları alınır. Sonra bütün değerler bu sonuca bölünerek matris normalize matris haline dönüştürülür. Elde edilen bu matris ölçeklerin belirlenen ağırlıkları ile çarpılarak Ağırlıklandırılmış normalize matris elde edilir. Çalışmada ağırlıklar MOORA yönteminde kullanılan ağırlıklara eşit ve bulanık AHP yöntemi ile belirlenmiştir. VIKOR yöntemi için ağırlıklandırılmış normalize karar matrisi 2017 yılı için tablo 7'de gösterilmiştir.

Tablo 7: VIKOR İçin 2017 Ağırlıklandırılmış Normalize Karar Matrisi



	01	02	03	04	05	06	07	08	09	10	11	12
B EYAZ	,0179	,0167	,4889	,0000	,0000	,0164	,0058	,1076	,0010	,0094	,0048	,0005
Ç ELEBİ	,0207	,0083	,4572	,1562	,0149	,0047	,0120	,0730	,0007	,0056	,0035	,0004
D OCO	,0165	,0097	,5008	,1629	,0552	,0185	,0066	,1058	,0010	,0033	,0046	,0004
G SDDE	,0314	,0038	,2715	,1687	,1004	,0073	,0107	,0873	,0015	,0085	,0045	,0008
P GSUS	,0132	,0000	,1144	,1666	,0756	,0116	,0085	,0995	,0009	,0081	,0043	,0004
R EYSAŞ	,0429	,0119	,4091	,1672	,0477	,0000	,0143	,0000	,0014	,0065	,0026	,0006
T HYAO	,0359	,0102	,2915	,1673	,0783	,0107	,0091	,0972	,0012	,0072	,0043	,0005
T LMAN	,0000	,0173	,0000	,1646	,0926	,0236	,0000	,1156	,0000	,0000	,0000	,0000

VIKOR yöntemi için ağırlıklandırılmış normalize karar matrisinden yola çıkarak S_i ve R_i değerleri hesaplanır. Bu değerlerden S_i değeri şirketler için bütün satır toplamını oluştururken, R_i değeri ise şirketlerde ki maksimum ölçeğin hangisi olduğunu gösterir ve maksimum değer alınır. Formüller yardımı ile belirtilen şu parametreler (S^* , S^- , R^* , R^-) hesaplandıktan sonra farklı grup faydasına göre Q değerleri hesaplanır. Grup faydaları parametreleri şu şekilde oluşmaktadır; $q=\{0,00; 0,25; 0,50; 0,75; 1,00\}$. Bu grup faydalarından yararlanarak formüller ile Q değerleri hesaplanır. Hesaplanan S_i , R_i ve Q değerleri tablo 8’de gösterilmektedir.

Tablo 8: VIKOR Yöntemi 2017 Sonuç Değerleri Tablosu

			q=0 ,00	q=0 ,25	q=0 ,50	q=0 ,75	q=1 ,00							
	S_i	R_i	Q_i	Q_i	Q_i	Q_i	Q_i							
AZ BEY	8872	0,66	8925	0,48	4639	0,96	8722	0,85	2805	0,75	6889	0,64	0972	0,54
EBİ ÇEL	7102	0,75	7223	0,45	0346	0,87	4769	0,83	9192	0,79	3616	0,76	8039	0,72
O DOC	5373	0,88	0813	0,50	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
DE GSD	6419	0,69	1472	0,27	7846	0,31	8228	0,38	8611	0,45	8994	0,52	9377	0,59
ASUS PEG	3154	0,50	6585	0,16	5868	0,00	1804	0,05	7741	0,09	3678	0,14	9615	0,18
SAŞ REY	4034	0,70	913	0,40	7297	0,72	9354	0,69	141	0,67	3466	0,64	5523	0,61
AO THY	34	0,71	1508	0,29	7438	0,37	1924	0,44	6409	0,50	0894	0,57	538	0,63
AN TLM	3722	0,41	4613	0,16	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0

Tablo 8’de ki sonuç değerleri tablosuna bakarak oluşturulan grup faydasına göre Q değerleri büyükten küçüğe sıralanarak işletmelerin sıralama sonuçları belirlenir. Sıralama sonuçlarının belirlendiği sıralama tablo 9’da gösterilmektedir.

Tablo 9: VIKOR Yöntemi 2017 Sıralama Tablosu



	Qi	Qi	Qi	Qi	Qi
BEYAZ	7	7	6	6	3
ÇELEBİ	6	6	7	7	7
DOCO	8	8	8	8	8
GSDDE	3	3	3	3	4
PGSUS	2	2	2	2	2
REYSAŞ	5	5	5	5	5
THYAO	4	4	4	4	6
TLMAN	1	1	1	1	1

Aynı teknikler kullanılarak 2016 yılı VIKOR sonuç değerleri tablosu ve Q değerleri tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo 10: VIKOR Yöntemi 2016 Sonuç Değerleri Tablosu

			q=0 ,00	q=0 ,25	q=0 ,50	q=0 ,75	q=1 ,00
	Si	Ri	Qi	Qi	Qi	Qi	Qi
AZ	BEY	0,61	0,38	0,64	0,59	0,55	0,46
	785	7542	1501	7835	417	0504	6839
EBİ	ÇEL	0,66	0,49	0,92	0,83	0,74	0,57
	1839	616	2565	5233	79	0568	3236
O	DOC	0,81	0,48	0,90	0,91	0,91	0,93
	0787	918	4502	175	8999	6247	3496
DE	GSD	0,83	0,42	0,75	0,81	0,87	0,93
	8283	9796	0839	3129	542	771	1
ASUS	PEG	0,64	0,30	0,42	0,45	0,48	0,53
	6863	4907	7672	5007	2342	9678	7013
SAŞ	REY	0,76	0,52	1	0,95	0,91	0,83
	9857	6085	1	8625	7249	5874	4498
AO	THY	0,58	0,21	0,19	0,24	0,29	0,39
	9129	6134	7959	7813	7666	752	7373
AN	TLM	0,42	0,13	0	0	0	0
	4837	9632	0	0	0	0	0

Tablo 10'da elde edilen sonuç değerleri tablosu ile Q değerleri büyükten küçüğe sıralanarak sıralama sonuçları oluşturulur. Sıralama sonuçları tablo 10'da gösterilmektedir.

Tablo10: VIKOR Yöntemi 2016 Sıralama Tablosu

	Qi	Qi	Qi	Qi	Qi
BEYAZ	4	4	4	4	3
ÇELEBİ	7	6	5	5	5
DOCO	6	7	8	7	7
GSDDE	5	5	6	8	8
PGSUS	3	3	3	3	4
REYSAŞ	8	8	7	6	6
THYAO	2	2	2	2	2
TLMAN	1	1	1	1	1

Bu çalışmada çok ölçekli karar verme yöntemlerinden MOORA ve VIKOR yöntemleri ulaştırma sektöründe yer alan firmaların finansal performans sıralamaları için kullanılmıştır. Sıralama sonuçları



neticesinde MOORA yöntemi ile uygulanan oran metodu ve tam çarpım metotları 2016-2017 sıralama sonuçlarına göre ilk sıradaki işletmenin Trabzon Liman işletmesi olduğu görülmektedir. Referans nokta metoduna göre ise 2016 ve 2017 yıllarında ilk sıradaki işletmenin Beyaz Oto kiralama şirketi olduğu görülmektedir. Önem katsayısı metoduna göre ise 2016 ve 2017 yıllarında ilk sırada Do & Co işletmesinin yer aldığı görülmüştür. MOORA yöntemine göre ilk sırada yer alan işletmeler hesaplanan iki yılda da aynı olduğu tespit edilmiştir. Ama ikinci ve üçüncü sırada yer alan işletmelerin yıllar itibari ve uygulanan metotlar neticesinde farklılık gösterdiği gözlemlenmiştir.

VIKOR yöntemi kullanılarak hesaplanan sıralama sonuçları neticesinde 2016 ve 2017 yıllarının ikisinde de ilk sırada yer alan işletmenin Trabzon Liman işletmesi olduğu görülmektedir. Trabzon Liman işletmesi grup faydaları dikkate alındığında her iki yılda da belirlenen ölçeklerde en iyi performansı gerçekleştiren alternatif olarak görülmektedir. VIKOR yöntemine göre 2017 yılında ikinci sırada Pegasus Hava Yolu şirketi yer alırken, 2016 yılında Türk Hava Yolları işletmesinin yer aldığı görülmüştür. VIKOR yönteminde de MOORA yöntemindeki gibi ilk sırada yer alan işletmeler uygulanan teknikler bakımından ve yıllar itibariyle aynı oldukları tespit edilmiştir.

6. SONUÇ

Bu çalışmada BİST’de işlem gören ulaştırma sektöründe ki firmaların finansal performans analizleri çok ölçekli karar verme yöntemlerinden olan MOORA ve VIKOR yöntemleri kullanılarak yapılmıştır. Çalışmada 2016 ve 2017 yılı finansal oran analizleri dikkate alınarak alternatif şirketler arasında finansal performans sıralamaları oluşturulmuştur. Oluşturulan bu sıralamalar neticesinde hesaplanan iki yılda da Trabzon Liman işletmesinin uygulamalarda finansal performans açısından ilk sırada yer aldığı tespit edilmiştir. Ayrıca uygulanan MOORA ve VIKOR yöntemlerinin kendi aralarında yıllar itibariyle benzerlik göstermesi dikkat çekmektedir. Uygulanan yöntemlerde ilk sıralarda yer alan işletmeler hesaplanan 2016 ve 2017 yıllarında aynı şirketler olduğu görülmüştür. Belirlenen ölçeklerde işletmelerin finansal performans açısından 2016 ve 2017 yıllarında konumlarını korudukları gözlemlenmiştir.

Yapılan analizler sonucunda bu çalışma ile yatırımcılara ve işletme yöneticilerine karar almalarında yardımcı olabilecek veriler sunulduğu düşünülmektedir. Ayrıca bulunan bulguların ileride yapılabilecek diğer araştırmalara da ışık tutması, karşılaştırma olanağı sağlaması beklenmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aksoy E., Ömürbek N., Karaatlı M.,(2015), “AHP Temelli MULTIMOORA Ve Copras Yöntemi İle Türkiye Kömür İşletmeleri’nin Performans Değerlendirmesi”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 33, Sayı 4, 2015, s. 1-28
2. Aktepe A., Ersöz S.,(2014), “AHP-VIKOR Ve MOORA Yöntemlerinin Depo Yeri Seçim Probleminde Uygulanması”, Endüstri Mühendisliği Dergisi, Cilt: 25 Sayı: 1-2 s.2-15
3. Çalışkan E., Eren T.,(2016), “Bankaların Performanslarının Çok Kriterli Karar Verme Yöntemiyle Değerlendirilmesi”, Ordu Üniversitesi Bilim Teknik Dergisi, Cilt:6, Sayı:2 s.85-107
4. Ertuğrul İ., Özçil A., (2014), “Çok Kriterli Karar Vermede TOPSIS ve VIKOR Yöntemleriyle Klima Seçimi”, Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, s.267-282
5. F. Ersöz ve A. Atav, (2011) “Çok Kriterli Karar Verme Problemlerinde MOORA Yöntemi”, YAEM Yöneylem Araştırması Ve Endüstri Mühendisliği 31.Ulusal Kongresi, Sakarya Üniversitesi, 2011, s. 79.
6. Hamurcu M., Eren T.,(2017), “Sürdürülebilir Kent İçi Ulaşım İçin Bulanık AHP Tabanlı VIKOR Yöntemi İle Proje Seçimi”, International Conference on Advanced Engineering Technologies (ICADET 2017),
7. Hell, M., M. Krneta, P. Krneta (2013), “Application of AHP Method for the Selection of Business Plan Software”, Croatian Operational Research Review (CRORR), 4, 223-234.
8. Ju, Y., Wang, A., (2013), “Extension of VIKOR Method for MultiCriteria Group Decision Making Problem With Linguistic Information”, Applied Mathematical Modelling, Cilt 37, Sayı5, s.3112–3125



9. Karaatlı M., Ömürbek N., Köse G.,(2014), “Analitik Hiyerarşı Süreci Temelli TOPSIS ve VIKOR Yöntemleri İle Futbolcu Performanslarının Değerlendirilmesi” Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:29, Sayı:1, Yıl:2014, s. 25-61
10. Ömürbek, N., S. Üstündağ, Ö.C. Helvacioğlu (2013), “Kuruluş Yeri Seçiminde Analitik Hiyerarşı Süreci (AHP) Kullanımı: Isparta Bölgesi’nde Bir Uygulama”, Yönetim Bilimleri Dergisi, 11(21), 101-116
11. Önay, O., E. Çetin (2012), “Turistik Yerlerin Popülaritesinin Belirlenmesi: İstanbul Örneği”, İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, 72, 90-109.
12. Özbek A., (2015), “Akademik Birim Yöneticilerinin MOORA Yöntemiyle Seçilmesi: Kırıkkale Üzerine Bir Uygulama”, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı:38 Yıl: 2015/1 s. 1-18
13. Özdağoğlu, A. (2014), “Normalizasyon Yöntemlerinin Çok Ölçütlü Karar Verme Sürecine Etkisi–MOORA Yöntemi İncelemesi”, Ege Akademik Bakış, Cilt 14, Sayı 2, s. 283-294
14. Özden, Ü.H., Basar, Ö.D., Kalkan S.B., (2012), “İMKB’de İşlem Gören Çimento Sektöründeki Şirketlerin Finansal Performanslarının VIKOR Yöntemi İle Sıralanması”, Ekonometri ve İstatistik, Cilt 17, s. 23-44.
15. Stankeviciene, J., E. Mencaite (2012), “The Evaluation of Bank Performance using a Multicriteria Decision Making Model: A Case Study on Lithuanian Commercial Banks”, Technological & Economic Development of Economy, Cilt 18, Sayı 1, s.189-205.
16. Streimikienea, D., T. Balezentis (2013), “Multi-Objective Ranking of Climate Change Mitigation Policies and Measures In Lithuania”, Renewable and Sustainable Energy Reviews, Cilt 18, s.144-153.
17. Tayyar, N., Arslan, P., (2013), “Hazır Giyim Sektöründe En İyi Fason İşletme Seçimi İçin AHP ve VIKOR Yöntemlerinin Kullanılması”, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, s.340-358
18. Tepe S., Görener A.,(2014), “Analitik Hiyerarşı Süreci Ve MOORA Yöntemlerinin Personel Seçiminde Uygulanması”, İstanbul Ticaret Üniversitesi Fen Bilimleri Dergisi, Sayı: 25, s.1-14
19. Uygurtürk H., Uygurtürk H.,(2014), “Bütünleşik AHS-VIKOR Yöntemi İle Otel Seçimi”, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 10, Yıl 10, Sayı 2, s. 103-116
20. Yıldırım B. F., Önay O.,(2013), “Bulut Teknolojisi Firmalarının BULANIK AHP – MOORA Yöntemi Kullanılarak Sıralanması”, İ. Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi, Sayı 24, s. 60-81
21. Yıldız A., Deveci M., (2013), “Bulanık VIKOR Yöntemine Dayalı Personel Seçim Süreci”, Ege Akademik Bakış Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 4 s. 427-436



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(34)

Zeynep Elif TUNÇ²⁰⁸

TURGUT ÖZAL'IN ÖZELLEŞTİRME POLİTİKALARININ WALLERSTEİN'İN DÜNYA SİSTEMİ KURAMI ÜZERİNDEN ANALİZİ
ANALYSIS OF TURGUT OZAL'S CORPOZATIZATION IN THE TERMS OF WALLERSTEİN'S WORLD SYSTEM THEORY

ÖZ

Turgut Özal, 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra iktidara gelmiş, 1980 ile 1993 yılları arasında Türkiye' de ekonomi, siyasi ve toplumsal alanda yenilikler yapmış bir liderdir. 1945 yılından sonra dünyada ekonomi ve siyasi alanında büyük değişimler yaşanmıştır. Bu tarihten sonra liberalizm ve Yeni Sağ Devlet anlayışı gibi iki büyük kavram ortaya atılmıştır. 1980'li yıllarla beraber Amerika'da Reagan, İngiltere'de Thatcher ile gelen Yeni Sağ Devlet anlayışının benimsenmesi ve ekonomik liberalizmle uygulanan neo-liberal politikalar uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'deki uygulayıcısı Turgut Özal olup bu durumun rastlantısal olmadığı, bağımlılık kuramı çerçevesinde bir zorunluluk olarak gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Wallerstein'in Dünya Sistemi Kuramında, Dünya'yı üç ana bölgeye böler; merkez ülke (gelişmiş ülke), yarı çevre ülke (gelişmekte olan ülke) ve çevre ülke (gelişmemiş ülke) olarak bir sınıflandırma yapar. Merkez ile çevre ve yarı çevre ülkeler arasında bir bağımlılık mekanizması işler.

Bu çalışmada ise bağımlılık mekanizması ile işleyen Dünya Sistemi Kuramının, Turgut Özal döneminde benimsenen ekonomik ve siyasi liberalizmin, öncelikle merkez ülkelerce uygulanmasının daha sonra Türkiye'de hayata geçirilmesinin rastlantısal değil tam da kuramda bahsedildiği gibi çevre ve yarı çevre ülkelerin merkez ülkelere bağımlı olmasından kaynaklı olduğu analiz edilmek istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Liberalizm, Yeni Sağ Devlet Anlayışı, Dünya Sistemi Kuramı, Turgut Özal Dönemi Özelleştirme Politikaları.

ABSTRACT

Turgut Ozal was the leader who came to power after the September 12, 1980 military coup, and made innovations in political economical and social fields between 1980-1993. After 1945, there have been major changes in the economy and political field in the world. After this date, two great concepts such as liberalism and New Right State have been introduced. With the 1980s, the adoption of the New Right State approach which came with Thatcher in UK and Raegen in the Usa and the neo-liberal policies that are implemented with economic liberalism began to be implemented. The implementer of these concepts is Turgut Ozal in Turkey and it is considered that it is not coincidental and this situation is performed as an obligation in the framework of dependency theory. In Wallerstein's World System Theory, he divides the Earth into three main regions; central country (developed country), semi-periphery country (developing country) and surrounding country (undeveloped country). A dependency mechanisms works between the center and the environment and the center and semi-periphery countries.

In this study, the dependency mechanism with functioning World System Theory, Turgut Ozal period adopted economic and political liberalism, primarily analyzes the later implementation of the central countries of Turkey at random is not as described in full in theory circles and semi-peripheral countries of the implementation of the center is being sourced from dependent countries was asked to be.

Keywords: Liberalism, Sense of New Right State, World System Theory, Corporatization Politics In The Turgut Ozal Period.

²⁰⁸ Selçuk Üniversitesi; Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Konya/TÜRKİYE; E-posta: zetunc04@gmail.com



GİRİŞ

20. yüzyıl dünyada büyük değişimlerin yaşandığı bir yüzyıldır. Ekonomik, sosyal ve siyasal alanda da bu değişimlerin etkisi görülmüştür. Bu alanlar iki önemli kavramın etkisi altına girmiştir; liberal düşünce ve yeni sağ devlet olgusu anlayışıdır. “Liberal düşünce; bireylerin ekonomik ve siyasal boyutlarda haklarını, özgürlüklerini korumaya alan, devletin ekonomiye müdahalesinin en az seviyeye indirilmesini savunan yeni bir kavramdır” (Aktan, 1994b, s. 1). Liberal düşüncenin, dört temel unsuru bulunmaktadır: “Bireycilik, özgürlük, piyasa ekonomisi ve sınırlı devlet olup çıkış noktası rasyonalist düşüncedir ve bireycilik baz alınarak ana hatlarıyla beş kavramı içinde belirlenmiştir: **1. En Az Hükümet 2. Bırakınız Yapsınlar 3. Serbest Piyasa Toplumu 4. Seçme Özgürlüğü 5. Birey' dir ve Yeni sağ devlet olgusu ise, güçlü hükümet, toplumsal otorite ve disiplinli otoriteyi kapsar**” (Haydaroglu & Tatlısu, 2016, s. 66-68). 1929 Dünya Ekonomik Bunalımı nedeniyle devletler piyasaları daha fazla denetim altında tutmuşlar bu durum 2. Dünya Savaşına kadar olan süreci kapsamıştır. Yeni Sağ Devlet anlayışı ise bu durumu değiştirmiştir.

1. Yeni Sağ Devlet Anlayışı ve Batı Toplumlarında Liberalleşme Hareketleri

“Batı’da iktidara gelen partilerin uyguladıkları özelleştirme, deregülizasyon gibi kamu alanının küçülmesine yönelik Yeni Sağ politikaların şekillendirdiği toplumsal yapının, teorik temellerini yeni liberalizm ve bu ekseninde gelişen Yeni Sağ Devlet anlayışı oluşturmaktadır” (Biber, 2008, s. 57). 1945 yılına gelindiğine Keynesyen ekonomi politikaları geçerliliğini yitirmiş, 1970 yılların başında yaşanan petrol krizleri devletlerin ekonomilerini daha da çıkmaza sürüklemiştir. Tarihsel süreçte yaşanan bütün toplumsal olaylara sosyal koşullara göre çözüm aranmıştır özellikle de toplumlarda bir anomi durumu söz konusu olduğunda, bu çıkmaza en mantıklı çözüm yeni sağ politikaları olarak görülmüştür. Ekonomide devlet müdahalesini kabul etmeyen bu görüşün uygulanması yine devlet tarafından gerçekleştirilmiştir. “Gelişmekte olan ülkeler de Batı ülke ekonomilerine olan bağımlılıkları ve uluslararası kredi kuruluşlarının etkisiyle, bu dönüşümü gerçekleştirmek için politikalar üretmekle karşı karşıya kalmışlardır” (Haydaroglu & Tatlısu, 2016, s. 64). Bu politikaların kapitalizmin küreselleşmesi ile dünyaya yayılması bir itici güç olduğunu göstermiştir. “1970’lerde devlet anlayışındaki değişimin bir diğer nedeni ise, başta ABD ve İngiltere olmak üzere pek çok Batılı ülkede muhafazakâr partilerin iktidara gelmesi ve bu partilerin uyguladığı özelleştirme ve serbestleşme gibi devletin iktisadi hayattaki rolünü azaltıcı politikalar olduğudur” (Haydaroglu & Tatlısu, 2016, s. 65). Bu politikalar diğer ülkelere örnek olmuştur. Yeni Sağ Devlet anlayışı ile liberalizmden ekonomik liberalizme geçiş sonrasında neo-liberal politikaları uygulaması yeni dünya düzeninde kapitalizmin kuşatıcılığı neden olmuştur. “Liberalizmden ekonomik liberalizme geçiş; serbest pazar ekonomisini, girişimciliğin ön plana çıktığı, ekonominin özgürleştirilerek devletin herhangi bir müdahale de bulunmamasını ifade etmektedir” (Haydaroglu & Tatlısu, 2016, s. 68). Ekonomik liberalizm, özellikle neoliberallerin, "bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler" anlayışı içinde devletin, birey ve toplum üzerindeki egemenliğinin düşük bir düzeye indirilmesi, özel ve kamusal alan başta olmak üzere ekonomik işlerden elini çekmesi olarak yorumlanmaktadır (Haydaroglu & Tatlısu, 2016, s. 68). Küresel kapitalizmin varlığını görünür kılması ile ulus devlet anlayışının zayıflayarak ulus ötesi toplum anlayışına bırakması devletlerin otorite mekanizmalarını tartışmaya açar. Buna göre düzenleyici ve denetleyici görevi yer değiştirebilir. Fakat merkez ülkelerin siyasal ve ekonomik gücü ellerinde barındırması ulus ötesi düzeyde bir düzenleme ve denetleme içerisinde olduklarını söyleyebiliriz. Ekonomik kalkınmaya bağlı bu güç ve iktidar, Wallerstein'in tezini destekleyerek çevre ülkeleri, merkez ülkeler bağlı kılar ve Marx'ın modern sömürgecilik olarak adlandırdığı içinde bulunduğumuz yüzyıla tekabül eder.

2. Wallerstein'in Dünya Sistemi Kuramı

Immanuel Wallerstein “modern dünya sisteminin” kurucusudur ve bu sistemin doğuşunu çok eskilere dayandırmaktadır. Tam tarih olarak 1970’leri vermiştir ancak coğrafi keşiflerden öncesini de ele alarak açıklamıştır ve hepsinden önce doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin doğuşunu da değinmiştir. Birikimli tarih anlayışını benimseyen Wallerstein şöyle söylemektedir: “Dünya sistemleri analizi de daha önceki argümanlar ve eleştirileri üzerine inşa edilmiştir” (Wallerstein, 2014, s. 15). “Dünya sistemi kuramını 18. yüzyılın



ortalarına kadar geriye götürür ve kapitalist dünya ekonomisinin iki yüzyıllık bir geçmişi vardı, sonsuz sermaye biriktirme gerekliliği birçok alanda da değişim yaşanmasına sebep olmuştur” (Wallerstein, 2014, s. 16). Buradan da anlaşılabilir gibi Wallerstein dünya sistemi analizini doğuşunu kapitalizmle temellendirir. Merkez çevre ayrımı ise şu şekilde yapılmaktadır: “Uluslararası ticaret eşit değildi, bazı ülkeler ekonomik açıdan daha güçlüydü; merkez ülkeler, artı değeri zayıf ülkelere; çevre ülkeler, merkeze aktarıyordu, bu aktarım merkeze ait üretim süreçleri ve çevresel üretim süreçleri arasında eksnel bir iş bölümüyle bir eşitsizlik ilkesi üzerine kuruludur” (Wallerstein, 2014, s. 42).

İşbölümüne yaptığı vurgu ile belli bir hedefi gerçekleştirmek için bir arada olan bireyleri ifade eder. Merkez ve çevrenin karşılıklı ilişkisini ayakta tutan gücün ise toplumsal işbölümü olduğundan bahseder. Wallerstein, kapitalist dünya ekonomisini sadece sonsuz sermaye birikimi olarak sınıflandırmaz ona göre birçok kurumun bir araya gelmesiyle oluşmuştur. “En önemli kurumu ise pazarlardır, bu pazarlarda rekabet içinde olan firmalar ve uluslararası sistem içerisindeki devletler ile Weber’in kavramıyla statü gruplarını da içerisine alan büyük bir yapıdır” (Wallerstein, 2014, s. 53). Ana kavram ve ihtiyaç duyulanı pazarlardır çünkü kapitalizm pazarlar olmadan kesinlikle var olamaz, işlevini yitirir. Merkez ülke ile gelişmiş ülkeyi, çevre ülkeyi gelişmemiş ülkeyi, yarı çevre ülkeleri ise geliştirmekte olan ülke ile eşleştirebiliriz.

Yarı çevre ülkelerin rakibi ise yine yarı çevre ülkelerdir merkez ülkeler değil merkezin yarı çevreye uyguladığı baskıyı yarı çevrede çevreye uygulayarak sebebi ise kendisini merkez karşısında korumaya alarak çevre ülke statüsüne düşmemek istemesidir. Hiyerarşik statüye bağlı olan bu savunma mekanizması her zaman için vardır. Kapitalizmle ortaya çıkan hiyerarşik statü kavramını Wallerstein şöyle betimlemiştir: “Erkekler kadınlara, Beyazlar Siyahlara göre, yetişkinler çocuklara, eğitilmişler eğitimsizlere, burjuvalar işçilere, kentliler kırdaki yaşayanlara göre daha üstün sayılmaktadır” (Wallerstein, 2014, s. 78). Buna göre hiyerarşik statü ülkeler içinde geçerlidir, Batı toplumlarının ekonomik ve siyasal gücüne bağlı olarak çevre ve yarı çevre ülkelere göre daha üstün olduğu söylenebilir. Günümüzde devletlerin güçlü algılanmasının sebebi daha çok ekonomik ve teknolojik gelişmeye bağlı olarak askeri yapılarıyla alakalıdır. Bu durum ise daha çok küreselleşmenin etkisi ile alakalı olarak gerçekleşmektedir.

Kapitalizmin mihenk taşı olan rekabet sayesinde ülkeler arasında bir güç dengesinin varlığını görünür kılar. Güç dengesini elinde bulundurmayla alakalı olarak ise iki gerçeklikten bahsetmiştir: “İlki, dünya ekonomiyi bir dünya imparatorluğa dönüştürmek, ikincisi ise, hegemonyayı elde etmektir. Kısa dönemler için de olsa hegemonyayı kurmayı başaran üç devlet vardır; 17. yüzyılın ortalarında Birleşik Eyaletler (bugünkü Hollanda), ikincisi, 19. yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık, sonuncusu 20. yüzyılın ortalarında Birleşik Devletlerdir” (Wallerstein, 2014, s. 106-107). Kısaca hegemonya kapitalist sistemi bütünleştirerek sistemin kendisini yeniden ve yeniden üretmesini sağlamaktadır diyebiliriz. Sonuç itibarıyla Wallerstein’in modern dünya sistemi günümüzdeki ekonomik ve politik ilişkileri anlamamızı sağlayacaktır. Sosyal eşitsizliğin artışının nedeni merkez ve çevre arasındaki gerilimin her geçen gün artması ve buna bağlı olarak kutuplaşmanın daha da belirgin hale gelmiş olmasıdır. Wallerstein’in çalışmalarının önemli bir özelliği dünya ölçeğinde gerçekleşiyor olan zenginlik ve sömürü ilişkisini gözler önüne serer, Wallerstein 16. yüzyıldan beri Batı’nın, Batılı olmayan çevreyi sömürdüğünü ve daha büyük bir güç olabilmek için uğraştığı düşüncesi hakimdir (Özyurt, 2012, s. 43). Günümüzde zengin ülkeler ile yoksul ülkeler arasındaki derin uçurum Wallerstein’in bu tezini kanıtlar niteliktedir.

3. Dönüşümlü Bir Lider Olarak Turgut Özal ve Özelleştirme Politikaları

“Turgut Özal; Birand’a göre (1993) “tabuları yıkan”, Ç. Altan’a göre (1993) “konformizme karşı çıkan”, Özkök’e göre (1993) “ekonomik yaşamın elindeki kelepçeyi çözen ve en çok gizli hayranları olan”, Akyol’a göre (1993) “Türkiye’yi az gelişmiş ülke kompleksinden kurtaran” bir liderdir” (Akt, İzmirli, Gökbunar, & Özer, 2014, s. 245). 1980’li yılların başlangıcında yapmış olduğu reformlar (özellikle ekonomi alanında), bütün bu tanımların doğruluğunu kanıtlamıştır diyebiliriz. 1980 ve öncesindeki yıllarda meydana gelen askeri darbeler, toplumsal yapıyı olumsuz etkilemiştir. Siyasi alanda yaşanmış olan bu olumsuzluklar ekonomiyi derinden sarsarak toplumsal hayatı da olumsuz yönde etkilemiştir. “Özal 1980 ile 1993 yılları arasında Türkiye’de siyasal hayata damgasını vurmuş ve büyük bir dönüşüm hareketi gerçekleştirmiştir”



(Aktan, 1999, s. 461). Bu dönüşüm hareketi ise özellikle Batı'da 1960'lı yıllar ile başlayan ve 1980'li yıllara gelindiğinde gelişimini tamamlayan liberalizm söylem ve yeni sağ devlet anlayışının Türkiye'de de benimsenmiş olması ile doğrudan ilişkilidir diyebiliriz. “1945 sonrası dünya devletlerinin siyasi, ekonomik alanda görülen olumsuzluklara çözüm olarak sunulan Liberalizm ve Yeni Sağ Devlet anlayışı, 1970'li yıllarda daha fazla dile getirilmiş, Amerika'da Reagan, İngiltere'de Thatcher'la gelen Yeni Sağ Devlet anlayışının Türkiye'deki uygulayıcısı 1980'li yıllarda Turgut Özal olmuştur” (Haydaroğlu & Tatlısu, 2016, s. 64).

1980'li yıllardan önce ekonomide korumacı politikalar uygulanmıştır, 1980'li yıllardan sonra kapitalizmin küreselleşmesiyle durum değişmiştir. “İthal İkameci Sanayileşme, bu durumun asıl sebebi olup 1960-1980 yıllarında uygulanmıştır, devlet teşvikleriyle tarım, sanayi ayakta tutmak için korumacı politikalar sanayimizde de uygulanmış, Türk lirasının değeri yükseltilmesi için uğraşılmış, Kamu İktisadi Teşebbüsleriyle, 1970'li yıllarda büyüme oranında artış görülmesi sağlanmıştır” (Ermeýdan, 2016, s. 41). 12 Eylül 1980 yılında yaşanan askeri darbe bu büyümeye engel olmuş ve ülkenin ekonomisinin gerilemesine neden olmuştur. Fakat sadece ülkemizde yaşanan değil dünyada yaşanan gelişmelerden de etkilenilmiştir. 1973 yılında yaşanan petrol krizi 1968 yılındaki öğrenci hareketleri dünya çapında duyulmuş ve kapitalizmin küreselleşmesiyle yeni ve dönüştürücü bir döneme girilmiş, liberalizm kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Dünya genelindeki dönüşüme ayak uydurmanın ilk adımı ise Turgut Özal'ın 24 Ocak 1980 yılındaki kararları yürürlüğe koyması ile başlamıştır. 24 Ocak Kararlarında ortaya çıkan önemli başlıklar ise şu şekildedir: “İthal İkameci Sanayileşme politikalarının terk edilmesi, ithalatın serbestleştirilmesi, ihracatı teşvik edici tedbirlerin alınması, serbest piyasa ekonomisine geçiş, devalüasyonlarla Türk Lirasının değerinin düşürülmesi, ekonomide devletin rolünün azaltılmasıdır” (Ermeýdan, 2016, s. 41).

Temelde bu kararlarının alınması Batı'nın ekonomik liberalizme geçişi ile aynı zamana tekabül eder ve Wallerstein'in bağımlılık kuramına göre bunun zorunluluk hali olarak ortaya çıktığını söylemek elbette ki mümkündür. Kurama göre değerlendirildiğinde liberalizmle adı geçen Yeni Sağ Devlet anlayışında öncü devletler Amerika ve İngiltere olup merkez ülke olarak nitelendirilebilir, Türkiye ise yarı çevre ülke konumundadır. Batı'da gerçekleşen bu liberalleşme hareketleri ile Türkiye'de Özal döneminde gerçekleştirilen özelleştirme politikaları tesadüfi değildir. Tam da bahsedilen dünya sistemi kuramının tezi ile birebir örtüşmektedir. 24 Ocak Kararları ile atılan ilk adım ile dönüşüm devam etmiştir ve özelleştirmeye yönelik gerçekleştirilen ekonomik politikalar şu şekildedir: “Sabit kur sistemi yerine kaygan kur sistemine geçilmiş, ihracatı teşvik edici politikalar uygulanmış, KİT fiyatlarının serbestleştirilmiş, para piyasası serbestleştirilmiş, ithalat kısıtlamalarının kaldırılmış, yabancı yatırımın artışı için kolaylaştırmalara gidilmiştir” (Ermeýdan, 2016, s. 42).

Özellikle Batı temelli Neo-liberal politikalar ile serbest piyasa modelinin benimsenmesi ekonominin dönüştürülme çabasına büyük katkı sağladığını söylemek mümkündür. Ulus devletlerin gücünü yitirmesi, ulus ötesi toplumun ülkeleri daha rahat bir biçimde yönlendirebilmesini sağlamıştır, bunda teknolojik gelişmelerin etkisi oldukça fazladır. Ulus ötesi ölçekte ise denetim mekanizmasının daha çok çevre ve yarı çevre ülkelere yönelik olması ise ekonomik çıkar ilişkisine bağlı olarak modern sömürgeciliğin yeni görünümüdür diyebiliriz. Batı'da ortaya çıkan liberalizm sadece ekonomik alana değil siyasal alana da etki etmiş ve siyasal liberalizm kavramının da doğmasına neden olmuştur. “Şentürk, (2008)' de, Siyasal Liberalizmin devletin iktidarının bütün boyut ve alanlarda kısıtlanması, yetkiyi elinde barındıranların, bireylerin hayatlarını nasıl yaşayacaklarına kesinlikle karışmaması gerektiğini savunan, devletin, toplumsal hayatın düzenlenmesinde hiçbir rol benimsememesi gerektiğini vurgulayan bir kavram olduğunu dile getirmiştir” (Akt, Özden Cankara & Aysel, 2015, s. 527). Özal döneminde de siyasal liberalizmin görünürlüğünden bahsetmek elbette ki mümkündür. “Özal, devletin yetkilerinin kısıtlanmasına öncülük etmiş, birey merkezli toplum anlayışını benimsemiş, ağır işleyen bürokratik yapıyı normalleştirmeye çalışmıştır, Siyasal Liberalizmin önemli unsurlarından biri olan, birbirinden farklı ve uyumsuz olan dünya görüşleri arasında bir uzlaşma temeli sağlama ilkesini gerçekleştirilmek istemiştir” (Özden Cankara & Aysel, 2015, s. 529). Özellikle de sosyal eşitsizliği önlemek siyasal liberalizmde ana düşüncesi olup bunun gerçekleştirilebilmesinin ekonomik ilişkilerin revize edilmesiyle anlamsal bir ilişkinin olduğu öne sürmüştür. “Doğan (1994)'de Özal'ın Fransa ile olan ilişkinin olumsuz olduğu zamanlarda Türkiye'deki birkaç önemli projenin Fransa'ya verilirse ilişkinin



olumlu yöne ilerleyeceğini savunduğunu söylemiştir” (Akt, Özden Cankara & Aysel, 2015, s. 530). Bunun da merkeze olan bağımlılığının gerekliliklerinden olduğunu söylemek mümkündür. “Uluç (2014)'te Özal'ın, siyasal liberalizm alanının oluşturulması için hukuksal düzenlemelerin de sağlamış ve bireyin devlet için var olduğu ilkesinden, devletin birey için var olduğu ilkesine geçişin önemli bir temsilcisi niteliğini taşıdığını dile getirmiştir” (Akt, Özden Cankara & Aysel, 2015, s. 530). Özal döneminde sadece ülkede kalkınma sağlanması yeterli görülmemiş, ulus ötesi ağda da ilişkilerde önemsenmiş ve Ortadoğu ile pozitif bir ilişki kurulmak istenmiş, NATO, Avrupa Birliği, OECD gibi kuruluşlarla da pozitif bir ilişki kurulmak istenmiştir. Tüm bu gelişmeler ise Wallerstein'in dünya sistemi kuramının gerçekliğini yansıtmaktadır; merkez ülke ile çevre ülke arasında olan derin hiyerarşik statü ve merkez ülkenin elinde barındırdığı hegemonya çevre ülkeleri zorunlu bir kalkınmaya yöneltmiş, ekonomi ile siyaset arasında olan anlamsal ilişkinin varlığı nedeniyle çevre ve yarı çevre ülkeler, merkez ülkeleri model almak zorunda kalmıştır diyebiliriz. Ayrıca küreselleşme sonucunda ortaya çıkan küresel kapitalizmde tüm bu süreçlerin tetikleyicisi niteliktedir ve ulus ötesi toplumdan bağımsız bir toplumun oluşturulmasını mümkün kılmaz.

SONUÇ

Wallerstein'in, Dünya Sistemi Kuramı çok eskilere dayanmaktadır ve temelini Coğrafi Keşiflerden önceki zamanlara kadar dayandırır. Toplumsal yapılarda meydana gelen değişikliklerin sosyal şartlardan etkilendiğini ve öncesinde yaşanan toplumsal olaylardan bağımsız olamayacağı gibi üzerine inşa edildiğini savunmuştur. Feodalizmden kapitalizme geçiş ise bu ölçüde gerçekleşmiştir. Kuram ekonomik ilişkilerin dünyadaki sosyal eşitsizliğin ana aktörü olduğunu savunur ve hiyerarşik statüyü derinleştirerek siyasal alanlardaki ilişkiyi de etkilemiştir. Buna göre dünyayı üçe böler; merkez ülke (gelişmiş ülke), yarı çevre ülke (gelişmekte olan ülke) ve çevre ülke (gelişmemiş olan ülke) olarak.

Yapılan bu ayırım bağımlılık teorisi içerisinde olduğu ifade edilir ve çevre ülkelerin merkez ülkelere ekonomik anlamda bağımlı olduğu tezi ortaya atılır. Bununla beraber ise ekonomi ve siyaset arasındaki anlamsal ilişki siyasi anlamda da bağımlılığı sağlamaktadır. Üçüncü Dünya Ülkelerinin başını çektiği çevre ülkeler bu nedenle merkez ülkelere bağımlı olma durumundadır. Kapitalizmin küreselleşmesi ve 2. Dünya Savaşından sonra yaşanan gelişmeler ekonomik ve siyasal liberalizmin doğuşunu sağlamış, merkez ülkelerin benimsediği Yeni Sağ Devlet anlayışı ile beraber serbest piyasa modelinin benimsenmiştir. “Yaşanılan bu gelişmeler neticesinde 1970'li yıllarla birlikte liberalizm söylemi daha fazla dile getirilmeye başlanmış Amerika'da Reagan, İngiltere'de Thatcher ile gelen Yeni Sağ Devlet anlayışının Türkiye'deki uygulayıcısı ise 1980'li yıllara damgasını vuran Turgut Özal olmuştur” (Haydaroğlu & Tatlısu, 2016, s. 64).

Ekonomik liberalizmi 24 Ocak Kararları ile Türkiye'de ilk adım olarak gerçekleştirmiştir. Ekonomik, siyasi ve toplumsal alanlarda reformlar yapmış bu nedenle dönüşümlü lider sıfatıyla anılmıştır. Dünya geneline yayılan serbest piyasa ekonomisini benimsemiş, liberal anlamda ise özelleştirme politikalarının uygulayıcısı olmuştur. Piyasanın belirleyici arz ve talep olarak belirlenmiş, ihracat teşvik edilmiş, ithalat serbest bırakılarak ekonomik alanda kalkınma hedeflenmiştir. Batı'nın neo-liberal politikaları Türkiye'de de bu şekilde uygulanmak istenmiştir. Ekonomi ile siyaset arasındaki anlamsal ilişki Turgut Özal tarafından fark edilmiş ve sadece ulusal ölçekte değil uluslararası ölçekte de devletler arası ilişkiler iyi tutulmaya çalışılmıştır. Sonuç itibarıyla devletler arası ilişkileri olumlu yönde ilerlemesi politik düzeyde yetkin bir devlet olmayla ilişkilidir ve bu durumda devletlerin ekonomik kalkınmasına bağlıdır. Ekonomik ve siyasi anlamda kalkınma devletlerin gelişmişlik düzeyini belirlemektedir. O halde Wallerstein'in Dünya Sistemi Kuramı çerçevesinde hegemonik güç merkez ülkelerin elindedir ve çevre ülkeler bu duruma bağlıdır. Bu durumda Batı'da ekonomik liberalizmin kabul görüp neo-liberal politikaların uygulanmaya başlanması ile Türkiye'de Özal döneminde benimsenen özelleştirme politikalarının aynı zaman diliminde uygulanmaya başlanması tesadüfi bir durum değildir, bağımlılık kuramı çerçevesinde gerçekleşmiştir diyebiliriz.

KAYNAKÇA

1. Aktan, C. C. (1994b). *Gerçek Liberalizm Nedir?* İstanbul: Mart Matbaacılık.



2. Aktan, C. C. (1999), "Turgut Özal: Liberal Reformist Miydi?", *Yeni Türkiye*, 99/25.
3. Biber, A. E. (2008). Değişen Devlet Anlayışı, Müdahalecilik ve Piyasa Ekonomisi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(16), 56-69.
4. Ermeydan, B. (2016). Dönüşümcü Liderler Olarak Turgut Özal ve Deng Xiaoping: Farklı Koşullarda Ekonomiyi Dönüştürmek. *Turgut Özal*, 40.
5. Haydaroğlu, C., & Tatlısu, S. (2016). Turgut Özal Dönemi Yeni Sağ Devlet ve Ekonomik Liberalizm: Devlet ve Piyasa İlişkisinin Politik Ekonomisi. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 63-75.
6. İzmirli, R., Gökbunar, R., & Özer, B. (2014). Dönüşümcü Bir Lider Olarak Turgut Özal. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(42), 245-256.
7. Özden Cankara, P., & Aysel, Y. E. (2015). Türkiye'de Siyasal Liberalizmin Nirengi Noktası: Turgut Özal ve Recep Tayyip Erdoğan'ın Hükümet Etme Yaklaşımlarının Karşılaştırmalı Analizi. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8(41), 526-536.
8. Özyurt, C. (2012). *Küreselleşme Sürecinde Kimlik ve Farklılaşma*. İstanbul : Açılım Kitap.
9. Wallerstein, I. (2014). *Dünya Sistemleri Analizi Bir Giriş*. (E. Abadoğlu, & N. Ersoy, Çev.) İstanbul: Bgst Yayınları.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(35)

Öğr. Gör. Hande ÖZOLGUN
KÜÇÜK ve ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN NİTEL ÖLÇÜTLERİ
QUANTITATIVE MEASUREMENTS OF SMALL and MEDIUM-SIZED ENTERPRISES

ÖZ

Günümüzde her alanda meydana gelen gelişmeler ve değişmeler, ülkelerin ekonomik, sosyal, siyasi yapılarını derinden etkilemektedir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler bu değişme ve gelişmelerden daha fazla etkilenmektedirler. Ülkeler arası ilişkilerin daha çok ekonomik zenginliklere bağlı olarak gelişmesi yöneticilerin dikkatlerini bu alana yoğunlaştırmıştır. Bu anlamda ülkeler bir taraftan yeni ortaklık arayışına girerken diğer taraftan da mevcut ekonomik yapıda faaliyetleri en iyi bir şekilde sürdürmenin gayreti içindedirler. Artık günümüzde küçük işletmeler denilince başarısız olduğu için büyümemiş, küçük ölçeklerde kalmaya mahkum, ekonominin kamburu, sürekli yardıma muhtaç işletmeler olarak anlaşılmamalıdır. Tam tersine sahip oldukları esneklikleriyle dinamik, değişken koşullara süratle uyabilen; bürokratik olmayan yapılarıyla yaratıcı, yenilikçi, talep boşluklarını süratle yakalayıp fırsatları zamanında değerlendirebilen işletmeler olarak algılanmalıdır.

Az sermaye ile çok emek kullanarak faaliyetlerini sürdüren küçük ve orta ölçekli işletmeler, büyük istihdam olanakları sağlaması, kırsal alandan büyük kentlere nüfus göçünü durdurması ve toplumda geniş bir tabanı temsil etmesi yönüyle ülke ekonomilerinin vazgeçilmez unsuru olmuşlardır. Bu çalışmanın amacı küçük ve orta ölçekli işletmelerin nitel ölçütleri hakkında bilgi vermektir.

Anahtar Kelimeler: Küçük ve orta ölçekli işletmeler, nitel, ölçüt.

ABSTRACT

Nowadays, developments and changes in every field affect the economic, social and political structures of countries deeply. Especially developing countries are more affected by these changes and developments. The development of inter-country relations due to economic richness has focused the attention of managers on this field. In this sense, while the countries seek new partnerships, on the other hand, they are in the effort to maintain their activities in the best way possible in the current economic structure. Nowadays, because small enterprises are not failing, they are not grown up, they are doomed to stay on small scales, the economy should not be understood as a need for continuous help. On the contrary, they can adapt quickly to dynamic, changing conditions with the flexibility they have; With its non-bureaucratic structures, it should be perceived as creative, innovative, enterprises that can quickly capture demand gaps and evaluate opportunities in a timely manner.

Small and medium-sized enterprises, which carry on their activities with little capital, have been an indispensable element of the country's economies in terms of providing great employment opportunities, stopping population migration from rural areas to large cities and representing a broad base in society. The aim of this study is to give information about the qualitative aspects of small and medium sized enterprises.

Keywords: Small and medium sized enterprises, qualitative, criterion.



1.GİRİŞ

Günümüzde işletmelerin büyük çoğunluğunu küçük ve orta boy işletmeler oluşturmaktadır. Büyük firmalara göre daha dinamik bir yapıya ve esnek karar alma mekanizmasına sahip olan KOBİ'ler, bu özellikleriyle istihdam yaratma potansiyelini en iyi değerlendirebilecek işletmeler olarak tanımlanmaktadır. Özellikle küreselleşme süreci ile giderek yoğunlaşan ve bilgi ekonomisine dayalı bir kavram haline gelen rekabet, ekonomide ağırlıklı bir yere sahip olan KOBİ'lerin yapısal özelliklerinin daha iyi algılanmasını sağlayarak, KOBİ'lerin rekabet güçlerinin artırılmasına yönelik politikaların izlenmesi gereğini ortaya koymuştur.

2. Nitel Ölçütler

İşletmelerin büyüklüklerini belirlemede kullanılan niteliksel ölçütlerin başlıcaları şunlardır (Yılmaz, 2000: 17):

- Girişimcinin işletmede fiilen çalışması,
- Risk üstlenme sorumluluğunun girişimciye ait olması,
- Girişimcinin işletmesiyle özdeşleşmesi,
- İşletme sahipliği, girişimcilik ve yöneticiliğin tek elde birleşmesi,
- İş bölümü ve uzmanlaşma,
- Sermayenin sınırlı oluşu, finansal yetersizlik,
- Yönetim tekniklerinin uygulanamaması veya yetersizliği,
- Mülkiyetin bağımlılık derecesi,
- Yönetimin bağımlılık derecesi,
- Pazar payı,
- Pazardaki etkinliği ve gücü,
- İşletme sahibinin teknik yeterlilik derecesi ve mesleğine saygısı,
- Aile bireylerinin işletmede fiilen çalışması, potansiyel katkılarının değerlendirilmesi,
- İşletmenin satış ve satın almadaki pazarlık gücü,
- Sermaye piyasalarında bulunabilirlik.

2.1. İşletme Sahibine İlişkin Nitel özellikler

İşletme sahibine ilişki nitel ölçütler kısaca şöyle sıralanabilir (Müftüoğlu, 2002: 42);

- İşletme sahibi, girişimci ve yönetici aynı kişilerdir.
- İşletme ile işletme sahibinin kader birliği söz konusudur
- İşletme sahibi, girişimci ve yönetici rollerinin yanında aynı zamanda fiili olarak çalışan kişidir.
- İşletme sahibinin en önemli gelir kaynağı işletmesidir.
- İşletme sahibi ile çalışan personel arasında dolaysız ve kişisel bir ilişki vardır.
- Yönetimde uzmanlaşma söz konusu değildir.

2.2. İşletmeye İlişkin Nitel Özellikler

2.2.1. İşletmenin Yönetim İşlevine İlişkin Nitel Özellikleri

İşletmenin yönetimi işletme sahibi tarafından yürütülür. Dolayısıyla sık sık yönetim kadrosu değişmez. Yönetim işlevi, işletme sahibi tarafından kendi hesabına ve riski kendisi üstlenerek yürütülmektedir. İşletme sahibi, işletmeyi kendi hesabına bağımsız olarak yönetir ve yönetim, denetim altında değildir. İşletmede çalışma saatleri, işletme sahibinin işletmede bulunduğu süre ile belirlenir. İletişim informal olduğundan bürokratik engeller olmaz. Merkezi bir yönetim anlayışı hakimdir ve mutlak otorite işletme sahibine aittir. İşletme sahibi, işletme kararlarını alan pozisyonda olduğundan kendini rahat hisseder. İşletmenin amacı ve hedefleri işletme yöneticisi tarafından belirlenir ve işletme sahibi işletmede ortaya çıkan aksamalara hemen müdahale edebilir. Son olarak, büyük işletmelerde ortaya çıkabilen güç mücadelesi ve çıkar çatışmaları KOBİ yönetiminde ortaya çıkmaz (Müftüoğlu, 2002: 51-52-53).



2.2.2. İşletmenin Finans İşlevine İlişkin Nitel Özellikleri

KOBİ'lerde, büyük işletmelerde olduğu gibi ayrı bir finansman departmanı olmadığından, finans konusunda uzman kişilerin istihdamı da söz konusu değildir. Bu özellik de bilimsel anlamda finansal tekniklerden yararlanma olanağını ortadan kaldırmaktadır. Küçük işletmeler sermaye piyasalarının imkanlarından yeterince yararlanamazlar. İşletme sahipleri genellikle işletmeye yeni ortak alma konusunda çekingen davranırlar. Kredi temininde yüksek risk taşıdıkları için ortak almayı tercih etmezler. Küçük ve orta ölçekli işletmelerde, kredilendirmede işletme ile bütünleşmiş şahsın itibarı ön plana çıkmaktadır ve otopfinansman açısından da olumsuz şartlar mevcuttur (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 65-66).

2.2.3. İşletmenin Pazarlama İşlevine İlişkin Nitel Özellikleri

KOBİ'lerin pazarlama işlevine ilişkin nitel ölçütleri şu şekilde sıralanabilir (Özgen ve Doğan, 1997: 23):

- KOBİ'lerde, pazarlama konusunda uzman kişilerin istihdam edildiği ayrı bir pazarlama bölümü yoktur. Bu açıdan, KOBİ'lerde "az gelişmiş bir pazarlama" anlayışından söz etmek mümkündür.
- KOBİ'ler pazarlama araçlarından yeterince yararlanamamakta ve bunun temel nedeninin de, finansal imkanların yetersizliği olduğu söylenmektedir.
- KOBİ'lerde düzenli bir piyasa araştırması yapılamamaktadır. Dolayısıyla, piyasa araştırmasına dayanan, geleceğe yönelik talep tahminleri daha ziyade, işletme sahibinin sezgilerine ve nispeten yetersiz tecrübelerine dayandırılarak alınmaktadır.
- Genel olarak, KOBİ'lerin ihracat pazarları kapalıdır veya bu işletmelerin ihracat pazarlarına girmeleri zordur. Bunun en önemli nedeni de, dış pazarlara girme maliyetinin çok yüksek olmasıdır. Ayrıca dil sorunu, yabancı ülke mevzuatını bilememe gibi engellerin aşılması da, bu işletmeler için kolay olmamaktadır.
- KOBİ'ler genellikle ürünlerinin pazarlanmasında pahalı ve karmaşık satış kanalları ve satış örgütleri kullanamamaktadırlar. Bunun yerine, müşteri ile doğrudan ilişki kurmaktadır.
- KOBİ'ler daha çok yakın mahalli pazarlara hitap etmektedirler. Oysa günümüzde KOBİ'lerin de "Benim pazarım dünyadır." prensibinden hareket etmeleri gerekmektedir.
- KOBİ'ler genellikle, sınırlı bir pazar payına sahiptirler. Dolayısıyla, Pazar üzerinde fazla etkili olamamaktadırlar. Ancak, küçük pazarlarda KOBİ'ler de, tekeli bir konuma sahip olabilmektedirler.
- KOBİ'lerde sipariş tarzı üretim önem taşımaktadır. KOBİ'lerin en önemli üstünlüklerinden biri de, esnek olmalarında yani, müşterilerin özel arzu ve isteklerine cevap verebilmelerinde yatmaktadır.
- Yan sanayi olarak, büyük bir işletmeye yarı mamul veya parça imal eden küçük işletmeler, pazarlama açısından oldukça dezavantajlı bir konuma sahiptirler. Bundan kurtulmanın tek yolu da, müşteri sayısını arttırarak, tek firmaya bağımlılıktan kurtulmaktır.

2.2.4. İşletmenin Tedarik İşlevine İlişkin Nitel Özellikleri

KOBİ'lerin tedarik işlevine ilişkin nitel özelliklerini şu şekilde sıralamak mümkündür (Özgen ve Doğan, 1997: 24):

- KOBİ'lerin, çeşitli malzemelere ilişkin sipariş hacmi düşük seviyelerde olduğundan, daha az fiyat indirimi sağlanabilmekte, bu da birim maliyetini olumsuz yönde etkilemektedir.
- KOBİ'ler sipariş üzerine üretim tarzını benimsediklerinden, sürekli olarak aynı malzemeyi kullanmamakta, bunun sonucu olarak da, uzun vadeli malzeme tedarikine gide- memektedirler.

2.2.5. İşletmenin Üretim İşlevine İlişkin Nitel Özellikleri

KOBİ'lerde yaygın olarak emek yoğun teknoloji kullanılmaktadır. Bu da, özellikle işçilik maliyetleri düşük olan yörelerde kurulmuş olan KOBİ'lere avantaj sağlayabilir. Siparişe dayalı üretim anlayışı hakimdir. Ancak sermaye yoğun sektörlerde faaliyette bulunan KOBİ'ler için işçilik maliyetleri olumsuz etki yaratabilir. İşbölümü düşük düzeydedir. Hemen her işçi üretimin her aşamasında faaliyette bulunabilir. Genellikle



KOBİ'lerde kaliteli ve tecrübeli ustalar istihdam edilir. Aynı zamanda, işletme sahibi de iyi bir ustadır. KOBİ'lerde en önemli üretim sorunlarından biri de araştırma geliştirme faaliyetlerine yeterli kaynak ayrılamamasıdır (Savsar, 2005: 18).

2.2.6. İşletmenin Çalışan Personele İlişkin Nitel Özellikleri

KOBİ'lerin işletmede çalışan personele ilişkin başlıca nitel özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Özgen ve Doğan, 1997: 25):

- KOBİ'ler emek-yoğun teknoloji kullandıklarından, insan faktörü büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bu işletmelerde hiyerarşik yapılanma da yoktur.
- KOBİ'lerde çalışan personel, genellikle nitelikli işgücünden oluşmaktadır. Küçük bir işletmenin piyasadaki şöhreti, tezgahlarının teknik niteliklerinden ziyade, işletmede çalışan ustanın nitelikleri tarafından belirlenmektedir.
- KOBİ'ler, finansman, pazarlama, muhasebe, Ar-Ge gibi çeşitli işletmecilik fonksiyonlarında, uzman kişileri istihdam edebilecek maddi güce sahip değildir. Dolayısıyla, KOBİ'lerde istihdam edilecek idari personel, belirli bir konuda uzman olmaktan ziyade, her şeyden biraz olsun anlamak zorundadır.
- KOBİ'lerde, yönetim ile personel arasında doğrudan bir ilişki vardır. Hatta KOBİ'lerde, işletme sahibi ile personel sıklıkla yan yana çalışmaktadır. Bu özellik, yönetim ile personel arasındaki ilişkiyi kişiselleştirmektedir.
- KOBİ'lerde, sendikalaşma oranı düşüktür. Küçük işletmede çalışanlar, yönetici ile ilişkiye geçmek için bir aracıya ihtiyaç duymamakta, yönetim ile doğrudan ilişki kurabilmektedir.
- KOBİ'lerde çalışanların ücretleri düşük olup, sigorta, konut kooperatifi gibi kurumsal yardımlaşma avantajları da sınırlıdır.
- Bir önceki özelliğe rağmen, KOBİ'lerde çalışan personelin, genel olarak işyerinden daha çok memnun olduğu görülmektedir. KOBİ'lerde personel kendini daha çok kanıtlayabilmekte, bundan da manevi bir tatmin duymaktadır.
- KOBİ'lerde, çalışanlar ile işletme arasındaki kişisel ilişki, özellikle konjoktürel dalgalanmalarda kendini hissettirmekte; olumsuz konjoktürel şartlarda, bu işletmeler büyük fedakârlıkları göze alarak, personeli işyerini koruma gayretinde olmaktadır. KOBİ'lerdeki bu tutum, çalışan personelin kaliteli olmasından kaynaklanmaktadır.
- KOBİ'ler mesleki eğitim açısından da büyük önem taşımaktadır.

3.SONUÇ

KOBİ'lerin yapısal özelliklerini ekonomiye azami fayda sağlayacak şekilde kullanmaları, idari, yasal ve mali düzenlemeler açısından iş ortamını basitleştirici çeşitli önlemlerin uygulamaya koyulmasını gerektirirken, aynı zamanda işletmelerin rekabet gücünün artırılması kapsamında araştırma-geliştirme, mesleki eğitim ve diğer alanlarda da destek sağlayıcı önlemleri gerekli kılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Müftüoğlu, T. (2002), Türkiye'de Küçük ve Orta ölçekli İşletmeler, Ankara: Turhan Kitabevi.
2. Müftüoğlu T. ve Durukan T. (2004), Girişimcilik ve KOBİ'ler, Ankara: Gazi Kitabevi.
3. Özgen, H. ve Doğan, S. (1997), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Uluslar arası Pazarlara Açılmada Karşılaştıkları Yönetim Sorunları, Ankara: KOSGEB Yayınları
4. Savsar, C. (2005), KOBİ'lerde Muhasebe Bilgi Sistemlerinin Yeri ve Önemi ve Çorum İlinde KOBİ'lerde Tanımlayıcı Bir Araştırma, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
5. Yılmaz, N. (2000), Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Denetimi ve Bir Uygulama, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(36)

Fatma TUNÇTAN²⁰⁹

TÜKETİMİN YAŞAM TARZLARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ THE EFFECT OF CONSUMPTION ON LIFE STYLES

ÖZ

Tüketim ve kapitalizm birbirini zaman içinde etkileşime sokarak değiştirmiştir. Yaşanılan bu değişimin reel hayattaki karşılığı gündelik hayat pratiklerinde görülmektedir. Gündelik hayat etkileşime girilen ve insan ilişkilerinin şekillendiği hayat sahnesidir. Sahneyi andıran bu benzetimi, insanların kendilerini sergilemeleriyle bir uyumluluk içerisindedir. Kapitalist piyasa düzeninin içinde şekillenen gündelik hayat, tüketimin ihtiyaçları aşan tatmin ve gösteriş boyutuna kaçmasıyla her gün yenilenmektedir. Yenilenen şekliyle yeni tüketim araçlarıyla karşılık veren kapitalist düzen, insanı kendi içinde özgür ama bir o kadar da tutsak bireylere dönüştürmüştür. Bu tutsaklık içerisinde ilişkilerin dünyası değişmiş, birincil iletişim kaynakları yerini sanal ağların egemenliğine bırakmıştır. Bu çalışma, tüketimin gündelik yaşam üzerindeki etkisine vurgu yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tüketim, Kapitalizm, Gündelik Hayat, Yaşam Pratikleri.

ABSTRACT

Consumption and capitalism have changed by interacting with each other in the course of time. The response of this change experienced in real life is observed in daily life practices. The daily life is the scene of life which interaction occurs and human relationships are shaped. This image resembling the scene is in harmony with the way people reveal themselves. The daily life, shaped within the capitalist market system, is fed by the fact that the consumption exceeds the needs and passes to the show off stage every day. The capitalist system reacting with its renewed form and new means of consumption has transformed people into free but also captive individuals. In this captivity, the nature of the relations has changed and the primary means of communication have been replaced by social media. This study emphasizes effect of consumption on daily life.

Keywords: Consumption, Capitalism, Daily Life Practices.

²⁰⁹ Selçuk Üniversitesi; Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Konya/TÜRKİYE; E-posta: fatmatunctan@hotmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Gündelik hayat, insanın yaşamını sürdürdüğü, yaşam pratiklerini oluşturduğu, an ve zaman arasındaki eylemlerini kontrol altına aldığı bir alandır. Başkasıyla girilen etkileşim, sahnelenen hayatlar hep bu alanda meydana gelmektedir. Kendine has telaşları ve rutinleri olan bu sahnede insan her zaman meşgul olabilecek eylemler içerisine girmektedir. Belirli kültür etrafında oluşan insan hayatı yine belirli yaşam tarzının oluşmasını sağlamaktadır. Yaşam tarzları mevcut durumdaki hale göre şekillenmektedir. Mevcut durum, modern birey olma yönünde ilerleyen insanın hissettiklerini anlamakla ifade edilebilir. Cumhuriyetle birlikte girilen modern olma ediminin insanların hayatlarındaki tezahürü önemlidir. Modern olmak modern görünmeyi beraberinde getirmektedir. Modern görünmenin ilk aracı tüketime odaklanan bir yaşantı içerisine girilmekle mümkündür. Tüketmek bir ihtiyaçtır, ihtiyaç fazlası tüketim lüks olanı tanımlamak için kullanılabilir. Tüketim araçlarının değişen dünyası insanların nesnelere olan bağı arttırmıştır. Tükettikçe mutlu olan insan daha fazla tüketmekten kaçınmamıştır. Etkileşime ilk olarak nesnelere dünyasında başlanıp, bu dünyanın büyümesi etrafında devam edilmektedir. Nesnelere egemenliğine alışılınca, üretilen her nesne insanı ilgilendirmeye başlamıştır. Hal böyle olunca insanın diğerleriyle etkileşime gireceği alanları önce nesnelere doldurmaya başlamıştır. İnsan ilişkilerini kırılmalı hale geldiği zaman içinde, etkileşim mekanları da değişikliğe uğramıştır. İnsanın yeni etkileşim alanı sosyal ağlar olmuştur.

Bu çalışma günlük hayattaki pratiklerin tüketimle birlikte ilerleyen ilişkiye bakmayı amaçlamıştır. Bu sebeple, kapitalizm ve tüketimin kendi içindeki diyalektik uyumunun insan hayatındaki karşılığına bakılacaktır. İnsan üreten, üretimin sonucu ihtiyaçları için tüketen bir varlıktır. Bu çalışmada tüketimin ihtiyaçla olan bağı anlamında değişimlere yapılan vurgu ön plandadır. Tüketmenin değişen anlamıyla hemen herşeye yüklenen meta değerle nesnelere inşa edilen dünyanın, insan ilişkilerinin yönünü de değiştirmeye değinilen bu çalışma, sosyal ağlarla örülen bir dünyanın içerisinde bulunan insanı anlamaya çalışmaktadır.

TÜKETİMİN TEZAHÜRÜ

Kapitalizm ve tüketim modern dünyada olmazsa olmaz iki kavramdır. Hatta bu kavramlar bir toplumun modernliğinin yani gelişmişliğinin göstergeleri arasında sayılmaktadır. Tüketim kavramının zaman içindeki değişimi dönemin sosyolojik olarak anlaşılmasına imkan tanımaktadır. Tüketim, toplumsal yapı içerisinde yaşanan değişimlerin sonucu ve toplumsal değişimi sağlayan unsurdur. (Aydemir, 2013: 326-327). Tüketim ile toplumsal olan arasındaki bağ toplumun kültürünü de şekillendirir. Tüketmenin ihtiyacı şekillendirdiği ve neyi tüketip neyi tüketmememizin çerçevesini çizdiği net değildir. Tüketimin bu denli insan hayatında yer edinmesi modern zamanların kendine has oluşturduğu yaşam pratiklerindedir. Modern dünya içerisinde şekillenen kimlikler de tüketim tarzları ve görünümle bağlantılı bir durum içerisinde şekillenmektedir. Hal böyle olunca kimlikler özel alanından yani mahrem alandan çıkıp kamusal alanda daha görünür olmaya başlamıştır. İslami bir modanın oluşması, giyim ve tükettikleri çoğu şey de abartının olması kapitalizmle bağlantılı olarak değerlendirmektedir (Avcı, 2012: 15). Kapitalizm doğuş itibarıyla Protestan Ahlakını benimsediği için dini temellidir. Az yiyip, az tüketip, çok çalışmak ve tasarruf etmek asıl olan amaçtır. Şuan ki dünya sisteminde kapitalizm kendisini tükettiğin kadar varsın anlayışı içinde sunmaktadır. Biriktirmenin, çok çalışmanın yerini olabildiğince ve sorgulamadan tüketmek, dini kontrol mekanizmalarının yerini doğmalar, birincil ilişkilerin yerini ise kitleler halinde kullanılan kitle iletişim araçları almıştır.

Modern dönemde tüketiciler istek ve tatmin arasında bir nevi aracılık yapan gösterişçi kimliğin inşası ile anlamını bulmaktadır. Daha da ötede tüketme amacından neyi, nasıl tüketeceğimizden ziyade sadece tüketme eyleminin dahi mutluluk sebebi olması tüketici olmanın gereği olarak sunulmaktadır (Aydemir, 2013: 328). Tüketimin modern zamanda fazlaca alıcısının olduğu bir gerçektir. Tüketimin hayatımıza bu denli hızlı girmesi modernleşme çabalarının sonuçlarındandır. Genel olarak Türk modernleşmesine bakıldığında (Osmanlı-cumhuriyet –cumhuriyet sonrası alternatif modernleşme) Türkiye'nin arada kalmışlığına fazlasıyla vurguyu içinde barındırır. Doğu – Batı, gelenek –modern, kent –köy hep bir ikilem ve bu ikilem arasında kalma, taraf seçme durumunun varlığı söz konusudur (Akın,2018:163). Modern zamanlarda yaşanan en ikircikli duygulardan birinin arada kalmışlık duygusu olmasının gündelik yaşam pratiklerinde insanların



dilemma yaşamalarına sebebiyet vermektedir. Bu arada kalmışlık doğal olarak insanları kimlik bunalımı denen karmaşık hissiyata da bürümektedir.

Kapitalizm, emek gücü olan köleden vazgeçip, bireye tüketici boyutuyla ihtiyaç duymaya başladığı zaman değişmeye başlamıştır. Bireyi tüketici bir güce dönüştüren sistemin kendisidir. Bu sistemde önce bireye üretken bir güç verilir üretim sisteminde özgürlük sağlanmaktadır. Bu özgürlük aslında rekabet ortamı yaratılarak sömürmeyi hedef alan bir özgürleşmedir (Baudrillard, 2009: 89). Kendini üretim ve tüketim kollarında özgür hisseden birey, önce nesnelere güçlü bir bağ kurup sonra ise o bağı insanla kurduğu etkileşimin ötesine koymaya başlamaktadır. Modern tüketim konusunda Baudrillard ve Bourdieu'nun tespitleri önemlidir. Bourdieu, kapitalizmin yapısı ve onun sembollerle olan ilişkisiyle ilgilenmiştir. Baudrillard ise, modern ve daha ötesi post modern bireyler, gereksinimlerini karşıladıktan sonra duygusal arzularını doyurmak zorunluluğu hissetmektedirler şeklinde tanımlamaktadır (Bocock, 2009: 83). Sayıları günden güne artan alışveriş merkezleri, fast food restoranları, müzeler, bahçeler, parklar müthiş bir patlama içerisinde sunulmaktadır. Zamanı doldurmak adına üretilen bu mekanlar herkesin gönüllü olarak tüketici olmasını istediği bir zincire dönüşmektedir. Ve bu tüketimin araçları kendisini sürekli yenileyerek internet ve sosyal ağlarla herkesin evine hızlıca girmesini mümkün kılmaktadır. Nesnelere gerçekçi olmayan doğaları gerçekmiş havasında insana sireyet etmeye başladığı andan itibaren eşya ve tüketim üzerinden hegemonya kurulmaya başlanmıştır. Bu hegemonya yeni tüketim araçları vasıtasıyla yapılmıştır.

Yeni tüketim araçları tüketim tarzlarını da etkilemiştir. Değişen tüketim araçlarının kullanımı insanın eşyaya bakışını da değiştirmiştir. Bu yüzden yeni tüketim araçları insanlardan ziyade eşyalarla girilen etkileşimi ifade etmektedir. Bu yeni tüketim unsur ve araçlarının amacı insanların tüketim katedrallerinde etkileşime girip bu etkileşimden doyum alsın diye dizayn edilmiştir (Ritzer, 2000: 64-67). Tüketime yüklenen anlamın değişmesiyle var olan tüketim araçları kendi içinde bir dönüşüme uğramıştır. Yaşanılan bu dönüşüm en nihayetinde tüketimin hazır halde bekleyen müşterileri olan modern insanın yaşam pratiklerini de şekillendirmiştir.

Touraine'nin birlikte yaşayabileceğimiz kitabındaki sorusu, küreselleşmeye ve yaşanılan dünyanın artılarını, eksilerini, çelişkilerini cevaplamak adına giriştiği bir ihtiyaca binayen ortaya çıkmıştır. Birlikte yaşanılıyor ama bu yaşamada hem iç içeyiz hem de ayrılık söz konusudur. David Riesman'ın kullandığı "yalnız kalabalıklara" dönüşüm hızla yaşanmaktadır. Toplumu anlama adına üretim ilişkileri çatışmalar, egemenlik, devrimden bahseden insanlar şimdi küreselleşme, bunun akabinde gittikçe büyüyen mesafe veya tüketim biçimlerindeki yaygınlaşmadan dem vurmaktadır (Touraine, 2000: 17). Tüketim pratikleri yaygınlık kazandıkça insanlara daha cazibeli gelmekte, yeni olanın cazibesi ile hemen herşey meta değer kazanabilmektedir. Metaların egemen dünyası, insan ilişkilerinin arasını aşmakta, birincil ilişkiler yerini yavaşça sosyal ağlarla örülü dünyaya bırakmaktadır.

Kültür endüstrisinin kitle iletişim araçları vasıtasıyla kitle toplumu dediğimiz zaman da aşırıya kaçan tüketme, geleceğe dair korkular, içerisinde yaşanılan topluma yabancılaşma tarzında sorunlar meydana çıkarmaktadır (Adıgüzel, 2001: 13). Korkuyla beraber alışılmış olanın verdiği rahatlık hissi modern insanın yaşadığı en kayda değer ikilemdir. Modern insanı şekillendiren, çevresi sarılmış gibi hissiyata kaptıran kitle iletişim araçlarının cazibesidir. Adıgüzel (2001: 94-96) McLuhan'ın "araç iletidir" anlatımını şu şekilde ifade etmektedir: Kitle iletişim araçları sadece ondan beklenen temin etmekle kalmaz, etkilediğinin yaşama tarzını, daha ötede değerlerini de etkileyip değiştirebilir. Ona göre insan ilişkilerinde kullanılan araç fazlasıyla etkilidir. İnsan ilişkileri, gündelik hayatın içinde oluşmaktadır.

Gündelik hayat, insanlar tarafından yaratılan ve şekillenen sosyal dünyanın tüm karmaşık yapısını içinde barındırır. Karmaşık yapı içerisindeki bu dünya çok yönlü etkileşimler alanıdır. Bu noktada ortaya çıkan sosyal gerçekliği ifşa etmek muğlaklığın giderilmesi açısından önemlidir (Esgin, 2018: 29). Berger ve Luckman'a göre, toplum öznel anlamı ifade eden eylem vasıtasıyla inşa edilir. Bu noktada kitabın genel tezi olan bilgi sosyolojisi, gerçekliğin sosyal inşasını analiz etmekle ilgilenmektedir. Bu nazardan bakıldığında gündelik hayat insanlar tarafından tutarlı bir dünya olması için yorumlanır, öznel olarak anlam çerçevesi içerisinde kendini bir gerçeklik olarak sunar. Sunulan bu gündelik yaşam gerçekliğinde *özneler-arası* bir dünya, en nihayetinde başkalarıyla paylaşılan bir dünyadır. Bu durumda ise bireyin bilincinde olduğu diğer



gerçekliklerden net olarak ayrılması gerekir (2018: 20-37). Ötekiyle girilen bu etkileşimde diğerleriyle birlikte hedeflenenlerden biri de yarattığı izlenim ve diğerlerinin ona yüklediği vasıfların onun itibarı üzerinde kıymetli bir önem taşımasıdır. Buradaki şahitlik doğrudan kişisel menfaatlerle ilgilidir. Diğerleriyle birlikte bulunan kişi ritüeller vasıtasıyla törenvari bir düzeni koruma niyetindedir. Gerçekleşen bütün olayların orada bulunan herkesin içinde bulunduğu statüyle uyumlu olmasının temininin verilmesi gerekmektedir (Goffman, 2017: 196). Etkileşimin çok boyutlu dünyasında bırakılan her izlenim etkileşime girilen kişiler arasında farklılaşabilir. Bu farklılaşmalar kişinin diğerlerine kendini sunum şekline göre değişmektedir.

Goffman ötekiyle karşılaşma anında nasıl bir durum ve tutum sergileyeceğini 'benlik sunumu' kavramıyla aktarır. Bu benlik sunumu bireysel farklılıklara göre değişir ama temelde ritüel rolleri üzerinden iki şekilde anlamlandırır. İlkinde olay akışının sunduğu anlamlı sonuçların bir araya toplanmasıyla meydana getirilen imge olarak benlik, diğeri ise içinde bulunduğu duruma göre davranan bir nevi bir oyuncu türü olarak benliktir (2016: 42). Benlik sunumu içerisinde bir teşhir ve sahneyi de barındırmaktadır.

Sergilemeyle varlığını ispatlayan olumluluk toplumunda sergilenen şeyler meta haldedir ve sergilenebilme uğruna kült olan değer ve anlamını kaybederler. Yitirilen bu ontolojik anlam, görüldükleri zaman değer kazanır. Teşhircilik toplumunda her öznenin kendi reklamının nesnesi olduğu görülmektedir. Teşhir edilen şey, tüketimin hızıyla birlikte ivedilikle tüketilmeye hazır hale gelmektedir. Sergi görünür olanın cazibesini artırır. Kapitalist dünya her şeyi sergilemeye iter ve dahi mecbur bırakır (Han, 2017: 25-28). George Simmel'in dediği gibi, şeylerin değeri onları elde edebilmek için feda edilenlerin büyüklüğüyle doğru orantılıdır (Bauman, 2018: 29). Tüketimi talep eden insan, nesnelere uğruna kült anlamlardan uzaklaşabilmeyi göze almıştır. Sosyal medya insana kendisi gibi olanlarla buluşabileceği yakın ve mahrem alanlar sunmaktadır. Dijital mahalle denebilecek bu alanlarda olumsuzluğa yer olmadığı gibi, hoşça gidilecek pek çok şey vardır. Bu alanlarda bir nevi kamusal alan özelleştirilmektedir. Daha da öteye götürülürse bu dijital mahalle ortamı, internet mahrem bir alana ev sahipliği yapmaktadır. Uzaktan kurtulmuş olan yakınında bulunan şeffaflığın yansımasıdır (Han, 2017: 54). Uzaklığın mesafe olarak ifade edilemeyecek kadar, bir tuş mesafesine tekabül etmesiyle sosyal medyada bir araya gelmek fazlasıyla kolaylaşmıştır. Kilometrelerce uzaktaki insanın sadece saniyeler içinde aynı ortamı paylaşması mümkündür. Aynı mahallenin içinde sosyalleştikleri için de farklılıklardan ziyade benzerlikleriyle dikkat çekmektedir. Kendi gibi olanın değerli olarak atfedildiği günümüz de önemli olan olumlu olan görüşlerle teyit edilmek, olumsuzluğu kendi içinde yok etmektir. Enformasyon toplumunda bir araya gelmek kolay, fikirdaş olmak kolaydır ama eleştirmek ve eleştiri almak zordur. İnsan ilişkilerinin geldiği nokta üzerine Bauman(2018:69) bireyselleşmenin toplumun desteğinin alarak yapıldığını ifade etmektedir. Bir yere ait olurken kendin gibi olmayı elden bırakmama duygusunun yoğunluğuna dikkat çekmektedir. Bir yandan el ele tutuşmanın verdiği güven diğer yandan ellerini bırakma özgürlüğüne ihtiyaç duymak olarak örneklediği ilişkilerde ne dışlanayım ne de ön plana çıkayım anlayışının harmanlandığı bir düzenden bahsetmektedir.

Popüler kültürü oluşturan ve geliştiren halktır. Burada kültür endüstrisini suçlamak yersiz olur. Kültür endüstrisi fitili alevleyendir. Ama nihayi kararı halk vermektedir. Endüstrinin yaptığı popüler kültürün oluşumu noktasında alıp onaylayacakları veyahut reddedecekleri kültürün kodlarını , kaynaklarını üretmektir. Popüler kültür gündelik hayat ile kültür endüstrisinin çıktıları arasındaki ortak noktada bizati halk tarafından oluşturulur (Fiske, 2012: 36-38). Tüketime dönük modernitenin içerisinde filizlenen kültür endüstrisi popüler kültürü var etmiştir. En nihayetinde modernite ekonomiden ayrı düşünülemez ve onun üzerine şekillendirdiği tarih sahnesinde görülmektedir. Tüketim, artık zaman ve mekan engeline takılmadan yapılmaktadır. Küresel bir düzenin içinde ise tüketim nesnelere ve alternatiflerinin çokluğu tüketime olan ilgiyi fazlaca arttırmıştır. Dijital dünyanın sunduğu imkanların artmasıyla insanlar yorulmadan sitelere girerek istedikleri nesnelere bir kredi kartı ve internet bağlantısıyla sahip olabilir hale gelmektedir. Geline bu noktada tüketimin hızına yetişmeye çalışan insan, hızı hayatının düsturu haline getirmiştir. Hızın egemen olduğu bu zamanlarda insanların birbirine ayıracak vakit bulamamaları doğal karşılanmaya başlanmaktadır. İnsan önce kendine ve ihtiyaçlarına yönelip, diğerlerini unutmaya başlamıştır. Bu denli tüketimin kısılcığında bulunan insanın diğerleriyle iletişime girerken içinde bulunduğu halde artan bireyselleşme yabancılaşma artmaktadır.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

SONUÇ YERİNE

Mesafelerin öneminin azaldığı, zaman mefhumunun anlamının değiştiği küresel çağda, insan ve insan ilişkilerini tüketim araçları sekteye uğratmıştır. Tüketimin yoğun olarak hissedildiği gündelik hayatta yaşanan pratikler geçmişten farklıdır. Aile bağları, komşuluk, akrabalık gibi birincil ilişkiler zamanla aşılıp ve tek boyutlu yaşanan dünyalarda bireysellik ön planda olmuştur. İnsanlar arası etkileşimin zayıflamasıyla boşluğu nesnelere doldurmaya başlamıştır. Nesnelere egemen olduğu bir zamanda insan da nesnelere göre şekillenmiştir. Böylesi bir boşlukta kendine yaşam alanı bulan sosyal ağlar, yeni iletişim araçları olmuştur.

Tüketim gündelik yaşam pratiklerinin şekillenmesinde etkili bir unsurdur. Geleneksel toplumlarda emek ve üretimin yerini günümüzde daha çok metaların ve tüketim unsurlarının önem kazandığı görülmektedir. Üretim tamamen önemini kaybetti yahut pasifleşti demek yanlış bir tutum olmaktadır. Ama üretim ve tüketimin kendine has kalıpları değişmiştir. İhtiyaca göre şekillenen tüketim kendini her metayla ihtiyaç fazlası ve gösteriş öznesi olarak sunabilmektedir. Tüketim katedralleri gösteri toplumu içinde sürekli hareket halinde olan alışveriş merkezlerinin, kafelerin, restoranların sayısı her geçen gün artmaktadır. Bu unsurların kendisini dijital çağda sunma şekli sosyal ağlar eliyle yapılmaktadır. Sosyal ağlarda insanların bir araya gelebilmesi sanal kanallarla mümkün olmaktadır. Tüketme eyleminin mutlulukla eş değer görüldüğü günümüzde amaç daha fazla tüketebilmenin yollarını aramakla mümkün görünmektedir. Tüketici olmayı seven bireylerin bu kadar nesne arasında kendine, emeğine yabancı olmaya başlaması kaçınılmaz görünmektedir. Tüketiyorum, öyleyse varım anlayışına doğru gidilen yolda, tüketim unsurlarında değişerek ayakta kalabilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Avcı, Özlem (2012). *İki Dünya Arasında (İstanbul'da Dindar Üniversite Gençliği)*, İstanbul: İletişim Yayınları.
2. Adıgüzel, Yusuf(2001). "Kitle Toplumunun Açmazları " *Kültür Endüstrisi*" ,İstanbul: Şehir yayınları.
3. Akın, Mahmut Hakkı (2018). "İki Modernleşme Arasında Türkiye'de Siyasal Kültür Değişmesi ve Medya " Türkiye İletişim Araştırmaları Dergisi Özel sayı.
4. Aydemir, Mehmet Ali (2013). Tüketim : Modern Dünyanın Kültürel Gösterimi ", *Kültür Sosyolojisi*, (Editörler Köksal Alver & Necmettin Doğan), Ankara: Hece Yayınları.
5. Baudrillard, Jean (2009). *Gösterge Ekonomi Politikası Hakkında Bir Eleştiri*, (Çev.Oğuz Adanır-Ali Bilgin), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
6. Bauman ,Zygmunt (2018). *Akışkan Modern Dünyadan 44 Mektup* ,(çeviren Pelin Sıral),İstanbul: Habitus Kitap
7. Berger Peter L & Luckman Thomas (2018), *Gerçekliğin Sosyol İnşası*,(çev. Vefa Saygın Öğütle), Ankara: Atıf Yayınları.
8. Bocoock, Robert (2009). *Tüketim*, Ankara: Dost Yayınları.
9. Han,Byung Chull (2017). *Şeffaflık Toplumu*, İstanbul: Metis Yayınları.
10. Esgin, Ali (2018), *Gündelik Hayat Sosyolojisi: Tarihsel Süreç ve Temel İlkeler*, *Gündelik Hayat Sosyolojisi*, (editörler: Ali Esgin & Güney Çeğin), Ankara: Phoenix Yayınları.
11. Goffman, Erving (2016), *Etkileşim Ritüelleri* ,(Çev:Adem Bölükbaşı),Ankara: Heretik Yayınları.
12. Goffman, Erving (2016). *Günlük Yaşamda Benliğin Sunumu*,(Çev.Barış Cezar),İstanbul: Metis Yayınları.
13. Ritzer, George (2000). *Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek*,(Çev.Şen Sürer Kaya), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
14. Touraine, Alain (2000) . *Birlikte Yaşayabilecek miyiz (Eşitliklerimiz ve Farklılıklarımızla)*, (çev:OlçayKunal),İstanbul: Yky Yayınları.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(37)

Fatma EMREN²¹⁰

KONYA'YA GÖÇ EDEN SURIYE'Lİ KADINLAR SYRIAN IMMIGRANT WOMEN IN KONYA

ÖZ

Göç konusu sosyal bilimler alanında geniş ölçüde ele alınan konulardan biridir. Güncel bir konu olması, araştırma sahasının geniş olması sosyal bilimcileri bu alana yöneltmiştir. Göçün çeşitleri içinde özellikle zorunlu göç insanların yaşamını önemli ölçüde etkilemektedir. Zorunlu göç sonucu insanlar yeni bir hayata, yaşam şekline dahil olmaktadır. Suriyeli kadınlar da Konya'ya göç ederek yeni bir kültüre, yaşam şekline, toplumsal yapıya dahil olmuşlardır. Göçün beraberinde getirdiği kültürel farklılıklar uyum sürecini de zorlamıştır. Ancak Konya halkının yardımsever, dayanışmacı özellikler taşıması Suriyeli kadınların daha kolay uyum sağlamaları konusunda yardımcı olmuştur.

Bu çalışmada ülkelerinde yaşanan savaş sonucu Konya'ya göç eden kadınların uyum süreci, karşılaştıkları zorluklar, geçim sorunları, sosyo- kültürel hayatları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Göç, Kadın, Konya, Suriye.

ABSTRACT

The issue of immigration is one of the subjects that are widely discussed in the social sciences. Being a contemporary subject and having a large research area, social scientists have directed this field. In particular, the forced migration among the types of migration significantly affects the lives of people. As a result of forced migration, people are included in a new environment, life. Syrian women also migrated to Konya to join a new culture, life style and social structure. The cultural differences brought about by the migration have forced the adaptation process. However, the benevolent and solidarity of the people of Konya helped the Syrian women to adapt more easily.

In this study, the adaptation process of women who migrated to Konya as a result of the war in their country, their difficulties, their livelihoods and their socio-cultural life will be discussed.

Keywords: Immigration, Women, Konya, Syrian.

²¹⁰ Selçuk Üniversitesi; Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Konya/TÜRKİYE; E-posta: ftmemren@gmail.com



GİRİŞ

Göç insanların siyasi, sosyal, coğrafi, iktisadi, dini vs. gibi nedenlerden dolayı insan topluluklarının bir yerden başka bir yere geçici ya da kalıcı olmak üzere yer değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Göçün çeşitleri bulunmaktadır ve en önemlilerinden biri zorunlu göçtür. Zorunlu göç (savaş, deprem vs.) ile insanlar yerlerinden edilmekte ve başka bir yerde yaşamak zorunda bırakılmaktadır. Konumuz açısından önemli olan savaş konusu beraberinde birçok sorunu da getirmiştir. Suriye’de 2011 yılının Mart ayında başlayan meşru hak taleplerinin Esed rejimince bastırılması sonucu birçok insan göçle karşı karşıya gelmiştir. Burada özellikle çocuklar ve kadınlar yaşanan durumdan en çok etkilenenler olmuştur.

Bir göç dalgasının başlamasıyla beraber Suriyeliler çeşitli ülkelere göç etmeye başlamışlardır. Özellikle Türkiye’ye yapılan göçler fazladır. Yalnız Türkiye’ye göç eden Suriyeli kişi sayısı üç buçuk milyondan fazladır. Bu makale de Türkiye’nin Konya iline göç eden Suriyeli kadınlar ele alınacaktır. Öncelikle göç ve kadın konusu ele alınıp göçün kadın yaşamı üzerindeki etkisi incelenecektir. Sonrasında Suriye’de yaşananlar ve Konya’ya göç eden Suriyeli kadınların uyum sorunu, Konya’ya tercih etme nedenleri, geçim sorunları, kültürel farklılıklar gibi konular üzerinde durulacaktır.

Göç ve Kadın

Toplumların ve bireylerin tarihsel süreçlerinde göç, nedenleri ve sonuçları açısından önemli bir yere sahiptir. Çünkü göç insanların farklı nedenlerle gerçekleştirdiği ya da gerçekleştirmek zorunda kaldığı ve farklı sonuçları olan bir süreçtir. Bunun yanı sıra tarihsel olarak göçler genellikle kıtlık, iç savaşlar, dinsel ve diğer şiddet olayları, soykırım ve siyasal sürgün gibi nedenlere bağlı olarak ortaya çıkmakta ve insanlık için çok acıklı süreçleri içermektedir (İçduygu, Sirkeci, 199: 260). Bu özellikleri nedeniyle göç olgusu birçok disiplin tarafından incelenmiştir ve her disiplin kendi bakış açısına göre bir çözümleme yapmıştır.

Göç sadece fiziksel hareketliliği ya da coğrafya üzerindeki insani hareketliliği ifade etmez. Göçün asli aktörü insandır. Dolayısıyla insanı merkeze alarak tanımlanmalı ve anlaşılmalıdır. Göç, bir hikayenin son bulmasını, başka hikayelerin başlamasını ve belki de en önemlisi bir hikayenin, hayatın taşınmasını ifade eder. Dahası göç, insanın hayatı boyunca şekillenen duygularının, davranışlarının ve en önemlisi hafızasının yer değiştirmesidir. Bu anlamda göç son derece insani bir süreçtir ve topluma, sorunlara, sebeplere, coğrafyaya, demografiye indirgenemeyecek kadar değerlidir (Karaarslan, 2015: 115).

Göç sürecini cinsiyet temelli bir bakış açısından ele almak, süreci kadınlar ve erkekler açısından ayrı ayrı değerlendirmeyi gerektirmektedir. Ancak burada önemli olan bir nokta, sürecin içinde yer alan cinsiyet kimliğinin yanında diğer kimliklerin de gözetilerek bir çözümlenmeye gidilmesi gerekliliğidir. Çünkü kadın ve erkek tanımlaması sabit ve genel bir tanımlama değil aksine, yerel, kültürel, sınıfsal ve benzeri faktörlere göre oluşan bir tanımlamadır. Bu durum göç süreci analizleri yapılırken de göz önünde bulundurulmalıdır (Yılmaz, 2005: 33).

Toplumsal cinsiyet bağlamında göç çalışırken göç ihtimalini etkileyen temel faktörler bulunmaktadır. Öncelikle bunlardan bireysel, ailevi ve sosyal koşullar akılda tutulmalıdır. Bunlarla beraber makro faktörler olan menşei ülkelerin ve gidilen ülkelerin ekonomik, sosyal, coğrafi, siyasi yapısı, göçle ilgili uygulama ve kanunları da önemli göç değişkenleridir (Duman, 2015: 75). Kadınların göç etme durumlarına baktığımız zaman kadınlar da artık erkekler gibi yasal ya da yasal olmayan yollarla göç etmektedir. Aynı şekilde mülteci, sığınmacı olarak da kabul edilmektedirler. Gittikleri ülkelerde çeşitli işlerde çalışmakta ve okuma, evlilik, ülkelerinde yaşanan kaos gibi nedenlerden dolayı da göç etmişlerdir. Çalışmak için göç eden kadınlar bazen sadece para kazanmak için değil aynı zamanda ülkesindeki ya da yaşadığı evdeki kötü yaşam koşullarından dolayı göç ettikleri görülmektedir. Ancak burada önemli olan bir husus vardır ki bu da göç eden kadınların imkan ve tercihleridir. Çünkü mevcut şartlara göre kadınların göç ettikleri ülkeler de değişmektedir.

Göçün kadın yaşamı üzerinde nasıl bir etkiye sahip olduğunu görmemiz açısından kadının bulunduğu konumu ve statüsü son derece önemlidir. Burada kadının dil eğitimi alması, dilini geliştirmesi avantajlar sağlamaktadır. Çevresine uyum süreci kolaylaşmakta ve kültürler arası farklılıkları öğrenmede önemlidir. Ayrıca göç beraberinde bir özgürleşme de getirmektedir. Kadınların ailelerinden bağımsız bir şekilde göç etmeleri onlara bağımsızlık, seçme özgürlüğü gibi haklar kazandırmaktadır. Özellikle gelişmiş ülkelere göç



eden kadınlarda bu ve buna benzer durumları görmek mümkündür. Çünkü kadınlar o ülkedeki eşitlik ve sosyal haklardan yararlanmakta ve kendilerini güvende hissetmektedir.

Göçün kadın yaşamı üzerindeki olumsuz sonuçlarına baktığımız da, göç eden kadınlar daha çok vasıfsız işçi olarak çalıştırılmakta ve ağır şartlar altında, yoğun ve uzun süreli işlerde çalıştırılmaktadır. Güvencesi olmayan, yasal olmayan işlerde çalışmak zorunda kalanlar bulunmaktadır. Ayrıca kadınlara yönelik sömürü ve istismar olayları da yaşanmaktadır. Özellikle eğlence, fuhuş gibi sektörlerde çalışmak zorunda kalan kadınlar için olumsuz sonuçlar ortaya çıkmaktadır.

Suriye’de Yaşananlar

Suriye’de 2011 yılının Mart ayında başlayan meşru hak talepleri Esed rejimince kanlı bir şekilde bastırılmaya çalışılmış, barışçıl protestolara silahlı ve ölümcül müdahaleler yapılmıştır. Esed rejiminin göstericilere doğrudan ateşli silahlar kullanması, Suriye’de bir iç savaşın başlamasına sebep olmuştur (Yılmaz, 2013: 2). İç karışıklığın üçüncü yılında yaklaşık 100.000 kişi hayatını kaybetmiş ve 1.948.746 Suriyeli vatandaş kendi ülkesini terk ederek Türkiye, Irak, Lübnan ve Mısır’a sığınmacı olarak yerleşmiştir. Ülkelerini terk eden nüfusun %75’ini kadınlar ve çocuklar oluşturmaktadır (Şen, Vural, 2014: 1).

2015’te dördüncü yılını dolduran Suriye iç savaşı, son haftalarda yaşanan diplomatik gelişmeler ve savaşa bağlı olarak gelişen mülteci dramının etkilerinin Avrupa’ya ulaşması nedeniyle son dönemde dünya basınında yine en önemli gündem maddesi haline gelmiştir (Örmeci, 2015). Günümüzde Suriye’de yaşananlara baktığımızda ise herhangi bir gelişme ya da ilerleme görülmemektedir. Ne yazık ki bu durumdan etkilenenler en çok çocuklar ve kadınlar olmuştur. Hala göçler yaşanmakta ve insanlar yersiz yurtsuz edilmektedir.

Konya’ya Göç Eden Suriyeli Kadınlar

Bu bölümde ülkemize göç etmiş olup Konya iline yerleşen Suriyeli kadınların göç sonrası yaşadıkları durum ele alınıp incelenecektir. Öncelikle göç eden kadınların neden Konya’ya tercih ettikleri, Konya’da yoğun olarak yaşadıkları yerler daha sonra kimlerle beraber geldikleri, gelir durumları veya nasıl geçindikleri, yaşadıkları sorunlar, kültürler arası uyum süreci, komşuluk ilişkileri, yardımlaşma, dayanışma gibi konular ele alınacaktır.

Göç eden kadınlar genellikle Suriye’nin Halep bölgesinden göç edip gelmişlerdir. Halep’in dindar bir şehir olması, iklimi, kültürel özellikleri Konya’nın yapısına benzemesi nedeniyle Konya’ya göçler yaşanmıştır. Kadınlar özellikle uyum sorunu yaşamamak için Konya’ya tercih ettiklerini söylemektedir. Ayrıca daha önce Konya’ya gelen tanıdıkları aracılığıyla gelenler de bulunmaktadır. Türkiye’ye gelip de başka illere örneğin, İstanbul’a gidip oradaki yaşamın pahalı olması sonucu Konya’ya gelenlerde bulunmaktadır. Bu açıdan Konya onlara göre daha uygun bir yaşam koşulu sunmaktadır. Ancak Konya’daki yaşamın da pahalı olduğunu dile getirenler de bulunmaktadır.

Konya’nın dindar, muhafazakar, uyumlu, geçişken bir yapıda olması kadınların burayı benimsemelerinde önemli etkenlerdendir. Konya’ya gelen kadınların, misafirlerin büyük bir bölümü ilk olarak Alaaddin Tepesi civarındaki mahallelere yerleşmektedir. Nitekim Alaaddin Tepesi ve Kültür Park Suriyeliler için bir buluşma noktası özelliği taşımaktadır. Misafirlerin en yoğun olduğu mahalleler Şükran ve Şems mahalleleridir (Koyuncu, 2014: 74). Bu semtlerin diğer semtlerden mali açıdan uygun olması semt seçimlerini belirlemektedir.

Konya’ya gelen kadınlar genellikle eşleri ve çocuklarıyla hatta 3-5 aile, akraba ile birlikte gelmişlerdir. Çoğu kadın kampa gitmeden direk Konya’ya geldiğini dile getirmiştir. Burada önemli olan husus daha önceden Konya’nın toplumsal yapısını, kültürünü, şartlarını bilmeleridir. Ayrıca kamptaki yaşama koşullarının kötü olması da Konya’ya tercih etmelerinde etkili olmuştur. Maddi durumu iyi olanlar içinde hizmetçileriyle gelenleri de bulmak mümkündür. Nitekim bölge de 500 dolar ve üzeri gelire sahip olanların büyük bölümü evlerinde hizmetçi istihdam etmekte, bu aynı zamanda bir statü göstergesi olarak kabul görmektedir (Koyuncu, 2014: 69). Ancak gelen kadınlara baktığımız da genel itibariyle maddi durumu iyi olmayanlar, geçim sıkıntısı yaşadıkları görülmektedir.



Konya'ya gelen kadınlar genellikle eşleri, çocukları ve akrabalarıyla birlikte gelmişlerdir. Suriye'den kaçarak geldikleri için ve yanlarında hiçbir şeylerini getirmediğinden dolayı buraya geldiklerinde birçok sorunla karşılaşmışlardır. Gelen ailelerde genellikle kadınlar çalışmayıp evin geçimini erkekler sağlamaktadır. Birçok erkekte kaçak olarak gelmiş bulunup çalışma izni olmadığından dolayı vasıfsız işlerde çalışmaktadır. Kadınlar ise, eşlerinin çok çalışıp az ücret aldıklarından şikayet etmektedir. Ayrıca erkekler farklı sanayi kuruluşlarında ya da günlük işlerde (inşaat gibi) çalışmaktadır. Görüldüğü gibi kadınlar buraya ilk geldikleri zaman buradaki insanların yardımıyla daha sonra eşinin ve kendisinin iş bulmasıyla beraber rahatladıklarını söylemektedir. Ancak bazı kadınlar da buradaki insanların hiçbir yardımında bulunmadıklarını ve onları çoğu zaman dışladıklarını, istemediklerini söylemektedir.

Suriyelilerin birçoğu Türkçeyi kendi çabalarıyla öğrenmeye çalışmışlardır. Konya'ya ilk geldiklerinde işaretlerle, beden dilini kullanarak anlaşmaya, kendilerini ifade etmeye çalışmışlardır. Bunun yanında buraya gelmeden önce burada bulunan akrabaları aracılığıyla kendilerini ifade etmeye çalışanlar da bulunmaktadır. Kadınlar genellikle ev içinde bulunmaları onların dil öğrenmelerini daha da zorlaştırmaktadır. Daha çok çocuklarının dil öğrenme konusundaki durumundan yararlanmışlardır. Erkekler ise işe gidip gelme ev ihtiyaçlarını karşılama gibi konulardan dolayı dil sorununu aşmakta daha rahatlardır. Kadınların kendilerini çevreden soyutlamaları, kendilerini ev içine kapatmaları iletişim kurma sorununu daha da zorlaştırmıştır. Ancak KOMEK gibi kurslara gidip dil öğrenmeye çalışanlarda bulunmaktadır.

Konya'ya gelen Suriyeli kadınların yaşadıkları sorunların başında ilk olarak karşımıza dil sorunu çıkmaktadır. Ayrıca çalışma yani bir iş bulma sorunu, sağlık sorunu da bulunmaktadır. Kadınlar ve özellikle çocuklar herhangi bir sağlık problemi yaşadıkları zaman ikamet kaydı olmayanlar sağlık imkanlarından istifade edememekte olup, bu imkandan faydalananların belli bir kısmı da tedavi sonrası ilaç alamamaktan mustarıptir (Koyuncu, 2014: 85). Bu sorunlarla beraber önemli olan bir diğer sorun da, eğitim sorunudur. Suriye'de mevcut rejimin baskısından önce çocuklar eğitime devam etmekteydi. Ancak savaş sonrası eğitimleri yarıda kalmış ya da tamamlanmamıştır.

Suriyeli kadınların özellikle evde kalmayı tercih etmesi başta dil, iletişim konusunda sorunları beraberinde getirmiştir. Bu durum Konya'daki kültürü daha yakından tanıma noktasında sıkıntılar doğurmuştur. Suriyeli kadınların yapılan sosyal, kültürel etkinliklere katılımı son derece azdır. Yoğun olarak buldukları mekanlara, yerlere bakıldığında Alaaddin Tepesi, Kültür Park çevresi, Mevlana Müzesi gibi tarihi mekanlardır.

Her kültürde olduğu gibi Suriye-Türkiye arasında da farklı kültürler bulunmaktadır. Örneğin dikkatimizi çeken en önemli şeylerden biri de, Suriyeli kadınların kendilerine verdikleri kişisel bakım konusudur. Konya'da çarşı, Pazar, avm gibi yerlerde karşılaştığımızda yoğun bir şekilde bakımlı kadınlar görülmektedir. Bunun nedeni de Suriye'nin kültürel yapısı ile açıklanmaktadır. Suriye'de yaşanan evliliklerde çok eşlilik durumu mevcuttur. Bu nedenle çoğu kadın evlendiğinde özellikle eşine güzel görünmek ve eşinin ikinci bir evliliği yapmaması için kişisel bakımına çok önem vermektedir. Bize savaştan çıkıp gelmiş bir kadının neden bu kadar bakımlı olduğu şaşırtıcı gelse de bu durum bir bakıma gelenek olarak devam etmiştir ve devam da etmektedir.

Sonuç

2011 yılının Mart ayında Suriye'de savaş ülkesinde yaşayan insanları çıkmaza götürmüştür. Halkın meşru hak talebinde bulunması ve bu durumun mevcut rejim tarafından bastırılması ülkede yaşayanları olumsuz yönde etkilemiştir. Ülkenin savaşa doğru gitmesi insanları göçe zorlamıştır. Göçten en çok etkilenenler arasında hiç kuşkusuz çocuklar ve kadınlar yer almaktadır. Suriye'de yaşanan iç savaştan dolayı Konya'ya göç eden kadınların kiminin eşi yaşarken kimisi de eşini savaşta kaybetmiştir. Genellikle 3-5 aile ile beraber göçler yaşanmıştır ve gidilen yerde daha önceden gelenler aracılığıyla gelenler bulunmaktadır.

Konya'ya göç eden kadınların yaşadıkları en temel sorun iletişim sorunudur. Ayrıca geçim sorunu, çocuklarının eğitimi, sağlık gibi konular da yer almaktadır. Göç eden kadınların çoğu çalışmayıp, ev işleri ve çocuklarının bakımı ile ilgilenmektedir. Evin geçimini genellikle erkekler sağlamaktadır. Ancak bazı



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

durumlarda kadınlar ev temizliği gibi işlere gidip çalışmaktadır. Son olarak Konya'yı tercih etmelerinde halkın dindar, yardımsever, dayanışmacı gibi etkenlerin etkili olduğu görülmüştür.

KAYNAKÇA

1. Alver, K., Doğan, N., (2013). *Kültür Sosyolojisi*, Ankara: Hece Yayınları.
2. Bekarca Şen, A., Vural, C., (2014). *Suriye İç Savaşında Göç ve Kadın*, *Yaratıcı Drama Dergisi*, Sayı 17, ss. 29-40.
3. Duman, Tuba,(2015). *Göç ve Kadın: Göç Çalışmalarında Toplumsal Cinsiyetin Önemi ve Kadını Anlamak*, *Sosyoloji Divanı 6*, Konya: Çizgi Kitabevi.
4. İçduygu, A., Sirkeci, İ., (1999). *Cumhuriyet Dönemi Göç Hareketleri*, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
5. Karaarslan, Faruk, (2015). *Göç, Öykü ve Hafıza*, *Sosyoloji Divanı 6*, Konya: Çizgi Kitabevi.
6. Koyuncu, Ahmet, (2014). *Kentin Yeni Misafirlere Suriyeliler*, Konya: Çizgi Kitabevi.
7. Örmeci, Ozan, (2015). <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2015/10/suriye-ic-savas-ve-dunya-dengeleri.html?m=1>, E.T. 29.12.2018
8. Tekin Yılmaz, Tülay, (2005). *Göçün Kadın Yaşamı Üzerindeki Etkileri*, *Yüksek Lisans Tezi*, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Van.
9. URL-1-<https://www.youtube.com/watch?v=BWWogezp5Jo>, Haykırış Belgeseli, E.T. 27.12.2018
10. URL-2-<https://www.youtube.com/watch?v=eBLLKGYk—E>, E.T. 07.01.2019
11. Yılmaz, H., (2013). *Türkiye'de Suriyeli Mülteciler-İstanbul Örneği-Tespitler, İhtiyaçlar ve Öneriler*, *Mazlumder*.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(38)

Doç. Dr. Başak Aydem ÇİFTÇİOĞLU²¹¹; Emre SAK²¹²

KURUMSAL SOSYAL SORUMLULUK ve MÜŞTERİ BAĞLILIĞI İLİŞKİSİ²¹³

RELATIONSHIP BETWEEN CORPORATE SOCIAL RESPONSIBILITY and CUSTOMER LOYALTY

ÖZ

Kurumlar, toplumla olan ilişkilerini güçlendirmek ve daha fazla müşteri bağlılığı sağlamak için kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem vermelidir. Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine önem veren firmalar rakiplerine karşı rekabet avantajı kazanarak bunu sürdürülebilir hale getirebilir. İşletmeler yaptıkları sosyal sorumluluk projeleri ile çevreye duyarlı, toplumun yararını düşünen faaliyetlere ağırlık vermelidir. Bu sayede kurumlar uzun vadede müşteri bağlılığı, müşteri güveni ve olumlu bir kurum imajı yaratılmasında başarılı olacaktır.

Firmalar yaptığı sosyal sorumluluk projeleriyle müşterilerin firmaya karşı sempati duymasını sağlar. Bu sempati zamanla bağlılığa dönüşür. Yapılan birçok araştırmada kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin müşteri bağlılığını etkilediği kanıtlanmıştır. Bu çalışma etkilerin nasıl olduğunu incelemek için hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Müşteri Bağlılığı.

ABSTRACT

Institutions should give importance to corporate social responsibility activities in order to strengthen their relations with the community and to ensure more customer loyalty. Companies that give importance to corporate social responsibility activities can make this competitive by gaining competitive advantage against their competitors. Businesses should focus on activities that are sensitive to the environment and think about the benefits of society through their social responsibility projects. In this way, institutions will be successful in creating long-term customer loyalty, customer trust and positive corporate image.

The companies make the customers feel sympathetic to the company with their social responsibility projects. This sympathy turns into loyalty over time. In many studies, it has been proven that corporate social responsibility activities affect customer loyalty. This study is intended to examine how the effects are.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Customer Loyalty.

²¹¹ Doç. Dr. Başak Aydem ÇİFTÇİOĞLU; Uludağ Üniversitesi, İİBF Fakültesi, İşletme Bölümü Öğretim Üyesi; Bursa/TÜRKİYE; E-posta: aydemaydemir@uludag.edu.tr

²¹² Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme/Yönetim ve Organizasyon, Yüksek Lisans Öğrencisi; Bursa/TÜRKİYE; E-posta: emresakk26@gmail.com

²¹³ Bu makale, Emre Sak'ın henüz yayınlanmamış olan 'Firmaların Sosyal Sorumluluk Projelerinin Müşteri Bağlılığı Üzerindeki Etkilerini İncelemeye Yönelik Bir Çalışma' tezinden faydalanılarak kaleme alınmıştır.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

1. Giriş

Kurumların yapmış olduğu sosyal sorumluluk projeleri sayesinde daha iyi bir imaja sahip olması ve böylece tüketicilerin işletmeye karşı ilgi duyması mümkün olmuştur. Tüketicilerin işletmeye karşı duyduğu bu ilgi zamanla kendini bağlılığa bırakmaktadır. Sosyal açıdan sorumlu işletmeleri kullanan müşterilerin kullandığı mal ve hizmetlerden memnun kalması ile müşteri bağlılığı oluşur. Müşteri bağlılığı sayesinde müşteri aynı ürün ve hizmete ihtiyaç duyduğunda yine aynı işletmeyi seçecektir. Müşteriler sadece işletmenin mallarını kullanmayacak, bunun yanında çevredeki insanları işletme hakkında bilgiler vererek işletmenin ürün ve hizmetlerini tavsiye edecektir.

İşletmelerin amaçları ürün veya hizmet satıp kar etmek olsa da aslında farklı birçok amaçları da vardır. Bunların başında topluma fayda sağlamak, toplumda oluşan sorunları çözmek, destek olmaktır. Bu nedenle sosyal sorumluluk kavramı oldukça önemlidir. Bu önemi anlamış olan işletmeler diğer firmalarla rekabet ederken büyük bir avantaj elde etmektedir.

2. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Kavramı

Günümüzde bireylerin sorumlulukları olabildiği gibi kurumların da sorumluluğu bulunmaktadır. Bu sorumluluklar kar amacı güden veya gütmeyen tüm kurumlar için geçerlidir. Günümüzde kurumların kar elde etmek ve varlığını sürdürmek gibi amaçları vardır. Sadece kar elde amacına odaklanan şirketlerin varlığını sürdürmesi oldukça zordur. İşletmelerin toplumda gerçekleşen değişimlere uyum sağlamaları, sorumluluk bilinciyle hareket etmeleri uzun vadede önemli olacaktır. Sorumluluklar için belirlenen evrensel kurallar veya yasalar yoktur fakat kurumların faaliyet gösterdikleri toplumlarda duyarlı olmaları, çevreyi korumaları, en azından zarar vermemeleri beklenmektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı, kurumların faaliyet gösterdiği toplumla doğrudan ilişkilidir. Şirketler faaliyetlerini sürdürürken içerisinde bulunduğu toplumların çıkarlarını da gözetmek zorundadır. Bu nedenle Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı gerek maddi gerekse de manevi değer yaratan, kurumların faaliyet gösterdiği toplumlarda fark yaratmasını veya rakiplerinin önüne geçmesini sağlayan bir kavramdır. Kurumsal sosyal sorumluluğun temelinde işletmelerin toplumda ve çevrede yarattıkları olumsuzlukları giderme isteği yatmaktadır. İşletmelerin yalnızca kar gütmeye misyonu değil topluma karşı yükümlülükleri yerine getirme ve fayda sağlama amacının da olduğu düşüncesidir (Mescon, ve diğerleri, 2001 s. 48).

Kurumsal sosyal sorumluluk kavramı ilk olarak 1953 yılında Howard Bowen tarafından kullanılmıştır. Bowen "İş Adamlarının Sosyal Sorumluluğu" adlı kitabında iş adamlarının toplum değerlerine uygun, hedefleri ile örtüşen faaliyetler ile ilgilenmesi gerektiğini belirtmiştir (Bowen, 1953 s. 6).

Nalbant (2005), toplumsal sosyal sorumluluk kavramını, toplumun refah düzeyini artırma, en azından zedelememe zorunluluğu olarak tanımlamaktadır (Nalbant, 2005 s. 193).

Aktan ve Börü (2007) tarafından KSS, kurumların hem iç çevresindeki paydaşlara, bu paydaşlar, çalışanlar, tedarikçiler, kuruma yatırım yapanlar, hem de dış çevresinde bulunan paydaşlara, bu paydaşlar ise müşteriler, kurum çevresinde yaşayanlar, medya kuruluşları ve çeşitli sivil toplum kuruluşları, karşı sorumlu ve etik davranması, buna uygun projeler yapılması olarak açıklanmaktadır (Aktan, ve diğerleri, 2007 s. 11).

Farklı uluslararası örgütlerde kurumsal sosyal sorumluluk hakkında tanımlar yapmıştır. Burada öne çıkan nokta işletmelerin sadece kara odaklanmak değil toplumun yararına da işler yapmasıdır. Bu işleri yaparken zorunluluk değil gönüllülük esaslarına dayanılmalıdır. Bu sayede tüm paydaşları gerekli değeri vererek toplum üzerinde olumlu bir etki bırakır.

2.1. Kurumsal Sosyal Sorumlulukla İlişkili Olan Kavramlar

Kurumsal itibar, kurumsal sosyal sorumlulukla ilişkili olan kavramların başında gelir. Kurumun itibarı, paydaşlar tarafından örgütün ismi ve yaptığı faaliyetler hakkında nasıl algılandığını göstermektedir. Bu algılamalar sayesinde örgütün değerleri oluşmaktadır (Fombrun, 1996). Günümüzde birçok kurum iyi bir kurumsal itibar kazanmak için sosyal sorumluluk projelerine önem vermektedir. Bu sayede toplumda bir yarar oluşmasının yanında iyi bir itibar da oluşturulur.



Paydaşlar, işletmeler faaliyetlerini sürdürürken birçok grupla ilişki içerisinde olur. Bu nedenle faaliyetlerini bu grupların tercihlerine göre düzenlemesi gerekir. Bu paydaş grupları, müşteriler, çalışanlar, devlet, rakipler, tedarikçiler ve çevre olmaktadır. İşletme faaliyetlerinde bu gruplara uygun hareket etmeli, en azından zarar vermemelidir.

İşletme etiği, günümüzde bilinçli olan birçok tüketici işletmenin sadece kar elde etmesine değil yaptığı faaliyetlerin toplumsal etkisine dikkat edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Böylece işletme en düşük düzeyde olumsuz etki yaratırken olumlu etkiler üst düzeye çıkacaktır (Sayılı, ve diğerleri, 2007 s. 76).

Kurumsal iletişim, kurumun belirlediği hedefler ve amaçlara ulaşmak ve departmanlar arasında işleyişi sağlamak, motivasyon oluşturmak, denetimi sağlamak için oldukça önemlidir (Tabak, 2013 s. 2). Kurumsal sosyal sorumluluk projelerinde kurumsal iletişimin yeri büyük önem kazanır.

Kurumsal vatandaşlık, işletmelerin faaliyetlerini sürdürürken yasal, toplumsal ve sosyal kurallara uyması gerektiğini ifade eder. Bu kurallara uyulmasıyla paydaşlar arasındaki ilişkiler güçlenir (Zadek, 2001).

3. Müşteri Bağlılığı Kavramı

TDK'ya göre bağlılık kelime anlamı olarak birine karşı sevgi, saygı ile yakınlık duyma, sadakat gösterme olarak değerlendirilmektedir. İşletmelerde ise bu bağlılık tekrar ürün veya hizmet satın alma, tercih etme, satın almayı sürdürme olarak tanımlanmaktadır.

Müşteri bağlılığı, müşterilerin aynı ürün veya hizmeti kullanma kararlılığını ifade etmektedir (Baytekin, 2005 s. 49). Yani bağlılık müşterilerin oluşturduğu alışkanlıklardır. Bu bağlılık sadece markaya olabildiği gibi mağazaya, sunulan hizmete, çeşitli mal kategorilerine karşı oluşabilir.

Günümüzdeki pazarlama anlayışında firmalar kar getiren müşteriler bularak bu müşterileri işletmeye bağlı hale getirmeyi hedefler. Aynı zamanda satın alma alışkanlığının sıklaşması için çaba gösterir. İşletmelerin sahip olduğu bağlı müşteriler ile piyasada daha kolay rekabet etmesi mümkün olur.

Müşteri bağlılığının oluşumu ile müşterilerin daha hızlı kararlar vererek güven duygusuyla alışveriş yaparlar. Bu sayede satın alma sürecinde müşterilerin algıladığı riskler azalmaktadır.

3.1. Müşteri Bağlılık Boyutları

Literatürde mağaza, hizmet ve marka bağlılığı olarak üç çeşit müşteri bağlılığı görülmektedir.

Marka bağlılığı, müşterinin tutarlı bir biçimde aynı markayı kullanması olarak tanımlanır. Marka bağlılığı, pazarlamacıların istediği en önemli bağlılık türüdür (Odabaşı, 2000 s. 45). Bu bağlılık bir müşterinin belirli bir markaya karşı özel bir satın alma davranışı göstermesiyle ortaya çıkmıştır. Marka bağlılığının tekrarlanan satın alma durumlarıyla karıştırılmaması gerekir. Marka bağlılığında marka ve müşteri arasında duygusal bir bağ oluşur. Tekrarlanan satın almalar genel olarak alternatif ürünlerin bulunmaması nedeniyle gerçekleşir veya promosyon ürünlerin olmasından kaynaklanır (Altıntaş, 1999 s. 121).

Müşteri kazanmanın önemli bir adımı marka bağlılığının oluşmasını sağlamaktır.

Hizmet bağlılığı, müşterilerin belirli bir hizmeti sürekli olarak satın alması ve hizmet sağlayıcısına olumlu bir tutum sergilemesi, aynı hizmete ihtiyaç duyduğunda yine aynı hizmet sağlayıcısını tercih etmesi olarak tanımlanır (Barutçu, 2002 s. 65).

Mağaza bağlılığı, birçok mağaza içerisinden seçilen bir mağazanın uzun süreli tekrar eden ziyaretler şeklinde tanımlanmaktadır. Mağaza bağlılığında müşterilerin tesadüfi olmadan mağazaya adanmış olması gerekir. Bu adanmışlıkta işletmenin sahip olduğu imaj ve müşteri memnuniyeti büyük önem kazanır. Mağazanın iyi bir imajı olması ve müşteri memnuniyetine önem vermesi mağaza bağlılığını oluşturacaktır (Aydın, 2013 s. 58).

3.2. Müşteri Bağlılığı Yaratmada Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Etkisi

Küreselleşme nedeniyle işletmeler sürekli bir değişim süreci içerisinde. Bu değişim sürecine ayak uydurmak oldukça önemlidir. Bu sürece ayak uydururken de müşteri memnuniyetinin sağlanması gerekir. Çünkü müşteriler, çevresel sorunlara duyarlı, sosyal sorumluluk kampanyalarına önem veren, çevresi için faydalı işler yapan işletmelere yakınlık hissedecektir. Bu sayede yakınlık hissettiği işletmeleri daha fazla tercih



edecektir. İşletmenin sunduğu hizmetlerden memnun kalınması sonucunda bağlılık oluşacaktır. Müşteriler bir sonraki satın alma tercihlerinde aynı işletmeyi tercih edecektir ve bağlılık oluşmaya başlayacaktır.

Sosyal sorumluluk kampanyaları pazarlama açısından büyük yarar sağlamaktadır. Müşteriler bu ürünleri kullanmanın yanında yakınlarına da tavsiye etmektedir. Bu sayede birçok müşterinin tüketim davranışları değişmektedir. Bu sosyal sorumluluk faaliyetleri müşterilerin sadece daha önce kullandığı ürün ve hizmetlerde değil ilk defa kullanacağı hizmetlerde de etkili olmaktadır (Klein, ve diğerleri, 2004 s. 210).

Sosyal sorumluluk anlayışı içerisinde olan işletmeler aynı zamanda kaynaklarını etkin kullanır. Böylece çevreye daha az zarar verirler ve maliyetlerden tasarruf sağlarlar .Sosyal sorumluluk projeleri işletmenin yeni pazarlara girmesine de olanak sağlar. Bu sayede yeni müşterilerle, yatırımcılarla iletişim kurabilir.

Sosyal sorumluluğa önem verilmesini gerekli kılan bazı amaçlar vardır. Bunların en önemlisi topluma yarar sağlamaktır. Fakat toplum kendi yararının dışında ikincil beklentilere de sahiptir. Bunlar: olumlu imaja sahip olmak, bilinirliği arttırmak, farkındalık yaratmak, müşteri ve marka bağlılığı yaratmak ve krizi atlatmada referans sağlamaktır (Özgen, 2006 s. 39).

4. Sonuç

Müşteri bağlılığı oluşturma hakkında yazında çok fazla çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar müşteri bağlılığı oluşumunu farklı değişkenler üzerinden değerlendirerek ilişkiler kurmuştur. Çalışmalardan çıkan ortak sonuç ise sosyal sorumluluk politikalarının müşteri bağlılığını yarattığı ve buna bağlı olarak işletme karlılığını olumlu etkilediği yönündedir. Sosyal sorumluluk faaliyetleri ve müşteri bağlılığı ilişkisi ile yapılan çalışmalar aşağıdaki gibi özetlenebilir.

Mazanec , otel işletmeleri üzerine yaptığı çalışmada kurum imajı, müşteri tercihleri, bağlılık ve müşteri memnuniyeti arasında bir ilişki olduğunu belirtmiştir. Kurumun sahip olduğu imaj da pazarlama faaliyetlerine etki eden bir değişken olduğunu öne sürmüştür (Mazanec, 1995).

Aaker , marka bağlılığının oluşturması sayesinde pazarlama maliyetlerinin azaltacağını ve yeni müşteri elde etmek, daha fazla satış yapmak gibi birçok pazarlama avantajı sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır (Aaker, 1991).

Anderson ve Srinivasan, elektronik ticaret üzerinde müşteri memnuniyetinin müşteri bağlılığı üzerine etkisini incelemiştir. Bu çalışmada işletme tarafından sağlanan güven duygusu sayesinde müşteri memnuniyetinin bağlılık oluşturmada oldukça önemli olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Anderson, ve diğerleri, 2003).

Sen ve Bhattacharya, müşterilerin sosyal sorumluluk kampanyalarına nasıl tepki verdiğini incelemiştir. Yapılan çalışmada diğer koşullar sabit tutulduğunda müşterilerin sosyal sorumluluk faaliyetleri gösteren işletmeleri daha fazla tercih ettiği sonucuna varılmıştır (Sen, ve diğerleri, 2001).

Literatürden de görüleceği üzere müşteri bağlılığı ve kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetleri hakkında benzer değişkenler üzerine araştırmalar yapılmıştır. Müşteri bağlılığı üzerine yapılan araştırmalarda genel olarak müşteri güveni, müşteri memnuniyeti ve bağlılık üzerinde durulmuş ve bu değişkenlerin bağlılık yaratma konusunda pozitif etkileri olduğu sonucuna varılmıştır. Sosyal sorumluluk faaliyetleri üzerine yapılan araştırmalarda ise müşterilerin sorumlu işletmeleri daha fazla tercih ettiği ve daha fazla satın alma davranışları gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Business Today [Kitap] / yaz. Mescon Micheal, Bovee Courtland ve Thill Jhon. - New Jersey : Prantice Hall, 2001.
2. Corporate Social Responsibility and Consumers Attributions and Brand Evaluations in a Prodyct-Harm Crisis [Dergi] / yaz. Klein Jill ve Dawar Narai. - [basım yeri bilinmiyor] : Journal of Research in Marketing , 2004. - 3 : Cilt 21.



3. Does Doing Goog Always Lead to Doing Better? Consumer Reaction to Corporate Social Responsibility [Dergi] / yaz. Sen Sankar ve Bhattacharya C.B.. - [basım yeri bilinmiyor] : Journal of Marketing Research , 2001. - 2 : Cilt 38. - s. 225-243.
4. E-Satisfaction and E-Loyalty: A Contingency Framework [Dergi] / yaz. Anderson Rolph ve Srinivasan Srin. - [basım yeri bilinmiyor] : Psychology & Marketing, 2003. - 2 : Cilt 20.
5. Hizmet Sektöründe Müşteri Bağlılığının Önemi ve Müşteri Bağlılığının Sağlanmasına İlişkisel Pazarlamanın Rolü [İşletme Doktora Tezi] / yaz. Barutçu Süleyman // DEÜ SBE . - İzmir : [yazarı bilinmiyor], 2002.
6. İşletmelerde Sosyal Sorumluluk ve İş Ahlakı [Dergi] / yaz. Nalbant Eser // Yönetim ve Ekonomi Dergisi. - Manisa : CBÜ, 2005. - 1 : Cilt 2.
7. Kurumsal İletişim [Dergi] / yaz. Tabak Selçuk. - Kıbrıs : Lefke Avrupa Üniversitesi , 2013.
8. Kurumsal İtibar ve Yönetmelik İlişkisinin Analizine Yönelik Bir Değerlendirme [Dergi] / yaz. Sayılı Halil ve Uğurlu Özlem // Süleyman Demirel Üniversitesi. - Isparta : İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, 2007.
9. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Faaliyetlerinin Müşteri Bağlılığına Etkisi: Yiyecek İçecek Sektöründe Bir Uygulama [Turizm İşletmeciliği] / yaz. Aydın Bülent // AÜ SBE. - Eskişehir : [yazarı bilinmiyor], 2013.
10. Kurumsal Sosyal Sorumluluk Projeleri [Kitap] / yaz. Özgen Ebru. - İstanbul : MAVİ Ağaç Kültür Sanat Yayıncılık, 2006.
11. Kurumsal Sosyal Sorumluluk: İşletmeler ve Sosyal Sorumluluk [Kitap] / yaz. Aktan Çoşkun ve Börü Deniz. - İstanbul : İGİAD, 2007.
12. Managing Brand Equity: Capitalizing on the Value of a Brand Name [Dergi] / yaz. Aaker David. - New York : The Free Press, 1991.
13. Positioning Analysis with Self Organizing maps: an Exploratory Study on Luxury Hotels [Dergi] / yaz. Mazanec Josef. - [basım yeri bilinmiyor] : Cornell H.R.A. Quarterly, 1995. - 6 : Cilt 36. - s. 80-92.
14. Reputation:Realizing Value from the Corporate Image [Kitap] / yaz. Fombrun Carles. - Boston : Harvard Business School Pres, 1996.
15. Satışta ve Pazarlamada Müşteri İlişkileri Yönetimi [Kitap] / yaz. Odabaşı Yavuz. - İstanbul : Sistem Yayıncılık, 2000.
16. Social Responsibilitesof the Businessman [Kitap] / yaz. Bowen Howard. - New York : University of New York Press, 1953.
17. Tüketici Davranışlarını Etkileyen Güncel Konular ve Tüketici Davranışlarındaki Teorik Değişimler [Dergi] / yaz. Altıntaş Hakan. - Bursa : Uludağ Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 1999.
18. The Civil Corporation: The New Economy of Corporate Citizenship [Kitap] / yaz. Zadek Simon. - London : Fartscan, 2001.
19. Toplam Kalite Hedefinde Müşteri Memnuniyetinden Müşteri Sadakatine [Dergi] / yaz. Baytekin Pelin. - İzmir : Yeni Düşünler Dergisi, 2005. - 1 : Cilt 1.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(39)

Nuray ALİYEVA²¹⁴

NAHÇIVAN TUZU ve BÖLGE AĞIZLARINDA TUZLA BAĞLI KULLANILAN İFADELER NAKHCHIVAN SALT and EXPRESSIONS RELATED WITH SALT USED IN ACCENTS

ÖZ

Nahçıvanda Azerbaycanın ve dünyanın en eski kaya tuzu madenleri bulunmakta. Nahçıvanın bir yerleşim yeri gibi oluşmasının tarihi burada tuzun çıkarılması ile başlamıştır. Burada araştırmacılar tarafından bulunan tuzun elde edilmesinde kullanılmış taş aletler de bu madenlerin tarihinin çok eskilere dayandığını göstermekte. Tuzun çıkartılması ile birlikte Nahçıvan bölgesi gelişmeye başlamış ve dünyanın çeşitli yerlerinden tuz alışverişi için buraya gelenlerin de etkisiyle bölge hem kültürel, hem siyasal, hem de ekonomik anlamda gelişmiştir. Aynı zamanda tuzun çıkarıldığı yerde bir terapi merkezi de kurulmuş ve buradaki tuz madenleri hem de şifa kaynağı olarak insanların kullanımına verilmiştir.

Tuzu tedavi, gıda, nazardan ve kötü enerjiden korunma gibi çok farklı amaçlar için kullanan bölge insanı onunla ilgili çok sayıda folklor örnekleri de yaratmıştır. Halk inancına göre tuzu yere dökmek, onu israf etmek olmaz. Aynı zamanda Nahçıvan ağızlarında tuzla bağlı kelimeler, deyimler de sıkça kullanılmakta. Bu deyimlerde de tuzun önemi, ona verilen değer öne çekilerek tuzun bölge insanının hayatındaki rolü ve yeri vurgulanmakta.

Anahtar Kelimeler: Nahçıvan, tuz, Duzdağı, ağızlar.

ABSTRACT

There are the oldest rock salt mines of Azerbaijan and the world in Nakhchivan. The history of the formation of the Nakhchivan as a settlement began with the removal of salt here. The stone tools used to obtain the salt found by the researchers here also show that the history of these mines is very old. With the removal of the salt, the region of Nakhichevan started to develop and the region was developed in terms of both cultural, political and economic aspects due to the effect of those coming here to exchange salt from various parts of the world. At the same time, a therapy center was established in the place where salt was removed, and the salt mines were used as a source of healing.

The people of the region, who use salt for very different purposes such as treatment, prevention, protection from bad energy, have also created many examples of folklore related to it. According to folk belief, pouring salt on the ground, not wasting it. In the Nakhichevan dialects, salted words and idioms are also frequently used. In these terms, the importance of salt, the value given to him and the role of salt in the life of the people of the region is emphasized.

Keywords: Nakhchivan, salt, Duzdag, accents.

²¹⁴ Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi; Nahçıvan Bölümü; Nahçıvan/AZERBAYCAN; E-posta: naliyeva22@mail.ru



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti, Güney Kafkasya'nın güney bölgelerinden biridir ve Küçük Kafkasya'nın güneybatı kesiminde yer almaktadır. Kuzey ve kuzeydoğudan Ermenistan, güney ve güneybatıda İran ve Türkiye ile sınır komşusudur. Yüzölçümü 5.5 bin kilometrekare, nüfus ise 435 bin.

Nahçıvanın bir yerleşim yeri gibi oluşmasının tarihi burada tuzun çıkarılması ile başlamış ve tuz sonraki dönemlerde de bu bölgenin gelişmesinde çok önemli bir rol oynamış. Tuz buradan Büyük İpek Yolu aracılığıyla hem doğu hem de batı ülkelerine taşınmıştır. 1829 yılında buraya gelen Vosboynikov diyor ki, “Tuzun alıcıları nisan ayının ilk günlerinde büyük kervanlarla buraya geliyorlar. Tuz satışı mevsimi ekimin sonlarına doğru biter. Tuzu öküzler bağlanmış araba veya develerle taşıyorlar” (Hebibbeyli 2017: 48). Tuzun çıkarıldığı yer Duzdağ adlandırılıyor. “Nahçıvan Özerk Cumhuriyetinde Duzdağ denen ve tükenmez kaynakları bulunan çok eski kaya tuzu madenleri var. Onun geçmişten mevcut olan madenlerinde insanların Taş devrinin sonlarında laylardan tuz kopardıkları taş aletler bulunmuştur. Duzdağ ve Nehrem yataklarında çok zengin tuz rezervleri mevcut. Duzdağ'da çeşitli hastalıkların tedavisi için her türlü özel cihazlarla donatılmış tuz mağaraları da hastaların kullanımına sunulmuştur” (<http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/mart/111707.htm>).

Nahçıvan Duzdağı

Buradaki tuz dünyadaki en kaliteli ve faydalı oldukça saf ve temiz kaya tuzu. Aynı zamanda şifa verici özelliği de var. Bu yüzden de 1979 yılında bölgede Duzdağ Fiziyoterapi Merkezi adıyla bir tedavi merkezi de kurulmuş. Buraya dünyanın çeşitli bölgelerinden insanlar tedavi için geliyor. Astım, alerji gibi tibben tedavisi çok zor olan hastalıkların iyileşmesinde gözle görülür bir etkisi var. Eski Sovyetler döneminde devlet görevlilerinin büyük bir kısmının Rusyadan gelerek bu mağaralarda şifa bulduğu da bilinmekte. Ortalama doksan milyon ton tuz rezervi olan Nahçıvan Azerbaycanın diğer bölgelerinin de tuz ihtiyacını karşılamakta. “Büyükdüz köyü yakınlarında Nahçıvan şehrinden 12 kilometre uzaklıkta yerleşen arkeolojik anıttan bulunan maddi ve kültürel kalıntılar, özellikle de taş çekiçlere istinaden söyleyebiliriz ki buradaki tuz yatakları m.ö. 6-2. binyıllardan başlayarak geniş kullanılmıştır” (http://qedim.nakhchivan.az/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=67).

Tuzun kullanımı

Nahçıvan bölgesinden toplanan etnografik metinler tuzun burada kullanımıyla bağlı bize çeşitli fikirler veriyor. Azerbaycan mutfak kültüründe tuzdan farklı şekillerde de yararlanılıyor. Nahçıvan folklorunda şöyle bir mani var:

Ezizinem ne çare?

Biçareye ne çare?

Et kokuştı tuz getir,

Tuz kokuştı ne çare? (Yol gelir Ordubada 2005: s.15)

Yemeklerde temel malzeme olan tuz, turşuların kurulmasında, bazı qıda maddelerinin uzun zaman bozulmadan muhafaza edilmesinde de kullanılmakta. Mesela: yazın yapılan peyniri gelecek bahara yani hayvanlar yeniden doğum yapana ve yeni peynir vurulana kadar muhafaza edebilmek için onu iyice tuzlayır ve tuzlu suda (Nahçıvan ağızlarında buna şerov veya şoraba denir) bekletirler. Tuz peynirin yumuşamasını önler ve onu insanların kış tedariki gibi muhafaza eder. Kavurma yapılan zaman da eti bolca tuzlarlar. Çünkü tuzu az olursa et küflenir ve uzun zaman kalmaz. Tuz aynı zamanda Nahçıvanın tüm Azerbaycanda bilinen ünlü turşularının hazırlanmasında da yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu zaman, günlük yaşamda kullandığımız gibi öğütülmüş, narin tuz değil de diri tuz kullanılır. Bu tuza Nahçıvanda hır tuz veya hış tuz denir. Bu zaman tuz diri şekilde parçalar halinde turşunun üstüne konur. Nahçıvanın meşhur arzuman köftesinin, aynı zamanda taş köftesinin yapımında et, taş üzerinde tokmakla dövülerek kıyma haline getirilir. Nahçıvan ağızlarında et taşı denen bu özel seçilmiş yassı taş üzerinde et dövüldükten sonra iyice tuzlanır ki onun üzerinde mikroplar oluşmasın ve küflenmesin. Tuzu saklamak için eskiden Nahçıvanda tuz kisesi veya tuz torbası denen torbalar varmış. Aynı zamanda onu taşırken de farklı ölçüleri ve çeşitleri olan bu torbalarla



taşımişlar. “Bölgede araştırmalar yapan arkeologların düşüncesi şu ki bu tuz madenlerinden çok çok eski zamanlardan tuz çıkarılmıştır. Buradan eski insanların tuz çıkarırken kullandığı aletler bulunmuştur. Zamanında deve kervanları Nahçıvandan bir çok ülkelere tuz taşımişlar. Nahçıvan mutfağında kullanılan tuz bunun için özel örölmüş tuz torbalarında saklanırdı” (http://nakhchivan.preslib.az/az_d10.html). Bu torbalar halıcılar tarafından örölürdü.

Nahçıvanda tuz birçok farklı amaç için de kullanılır. Örneğın, halk arasında ağrıyan oynaklara tuzlu su ve tuzu ısıtmakla kompres yapılır. Boğaz ağrısında da tuzlu su ile gargaranın iyi geldiğı görülür. Ağrıyan dişın üzerine tuz koymakla ağrı azaltılabilir. Geçmişte tuz oldukça pahalı bir üründü ve bolluk, zenginlik simgesi sayılırdı. Zamanında onun para gibi kullanıldığı ve bazı ülkelerde vergilerin tuzla ödendiğı de bilinmekte. Rusya, Ukrayna gibi bazı ülkelerde gelen saygın misafirin ekmek ve tuzla karşılanması geleneğı günümüzde de yaşatılmakta. “İnsanoğlunun tuzla tanışmasının yaşı yedi bin yıldan fazla. Dünyanın edebî abideleri olan İlyada ve Odisseye'nın yazarı antik Yunan sairi Homer tuzu kutsal, tüm nesnelere ve olayların temelini oluşturan madde diye özetlemiştir” (Hebibbeyli 2017: 24).

Bölge ağızlarında tuz kelimesi

Nahçıvan ağızlarında ve folklorunda tuzla bağılı örneklere sık sık rastlıyoruz. “Tuzu bu dünyada yere dökersen öbür dünyada kipriklerinle toplarsın” diyen bölge insanının inancına göre eğer tuz yere dökülürse insanın ömrü kısılır veya evde kavga çıkar. Bu zaman onun üzerine şeker koymak lazım ya da tuza gülmek lazım ki baş verebilecekleri önleye bilelim. Belli ki bu inancın temelinde geçmişte tuzun çok fazla kıymetli olması duruyor. Çünkü eskiden tuz çok değerli bir üründü ve onun dökülmesi, dağılması, israf olunması evde memnuniyetsizliğe neden olabilirdi. Nahçıvanda birşeylerden korkan birisinin, loğusa kadınların, yeni doğmuş çocukların korkmaması için yastıklarının altına ekmek ve tuz konur.

Birinin bahçesinde baykuş ulursa ev halkı bunu uğursuzluk gibi algılar ve çok korkar. Bu yüzden de kuşun önüne ekmek ve tuz koyar ve derler ki, “Seni bu tuz ekmeğe ant veriyorum git buradan. Bizden uzak ol. Böylelikle kuşun bir daha donmeksizin gideceğine inanılır”. Nahçıvan bölgesine has şiir örneklerinde de tuzla bağılı parçalar çok fazla var:

Nahçıvanın duz dağı,
Duz tepesi, duz dağı.
Çekti yar sinem üste,
Dağ üstünden yüz dağı.

Deyimlere de baktığımız zaman içerisinde tuz kelimesi geçen örneklerle karşılaşlıyoruz: “Tuzu yeyip, Duzdağı bulayan”. Bu ifade her hangi bir işten kendi menfaati için yararlanan ve daha sonra işleri karıştıran, insanların arasını açan, fırsatçı kişilerle bağılı kullanılır. Veya: “Bilen bir tadımlık tuzu da bilir, bilmeyene dünyaları da versen bilmez”. Yani iyiliğı unutmayan, iyilikten anlayan insana küçücük bir yardımda da bulunsan o insan onu unutmaz. Fakat değer bilmeyen insana ne yaparsan yap farketmez.

“Yemeğın tadı tuzdadır, dünyanın tadı gözdedir” veya “Evde soğan ve tuz yoksa demek ki hiçbir şey yok” deyimleri tuzun yemeğe tat veren temel qıda maddelerimizden biri olduğunu, tuz olmadan yemek yapmanın mümkünsüzlüğünü anlatır. “Ömrün tuz dağına dönsün”. Nahçıvandaki tuz dağlarının minyillardır var olduğu belli. “Burada tuzun üretimi, işlenmesi, taşınması, pazarı, taş aletlerin hazırlanması Nahçıvanda kentsel gelişimin en önemli faktörlerinden biridir” (Hebibbeyli 2017: 36). İnsanlar gözleri önündeki bu dağları uzun bir ömrü sembolize eden bir nesne gibi görmüşler. Bu yüzden de birisine dua ederken onun ömrünün bu dağlar gibi sonsuz olmasını dilemişler.

SONUÇ

Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz ki Nahçıvanda dünyanın en kaliteli kaya tuzu üretilmekte. Bu tuzun bölge halkının hayatında çok önemli bir yeri var. Dünyanın çeşitli bölgelerinden buradaki Duzdağda tedavi olmak için her yıl yüzlerce insan geliyor. Tuz eskiden beri burada insanların hayatında önemli bir yer edindiğı için insanlar tuzla bağılı çok sayıda folklor örnekleri yaratmışlar ve bu örneklerde de tuzun önemi vurgulanmakta.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

1. Babayev, Rafiq. Folklorda “Tuz yükü” meselesi. AMEA Nahçıvan Bölümü Haberleri, 2006, s. 199-202.
2. Hebibbeyli, İsa. Duzdağ mozaikası. Bakı: Elm ve tehsil, 2017.
3. Yol gelir Ordubada. Folklor toplusu. Nahçıvan: Ecemi, 2005.
4. http://nakhchivan.preslib.az/az_d10.html
5. <http://anl.az/down/meqale/azerbaycan/2010/mart/111707.htm>
6. http://qedim.nakhchivan.az/index.php?option=com_content&view=article&id=74&Itemid=67



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(40)

Dr. Yılmaz ARI²¹⁵
SEKÜLERİZM ve DİN
THE SECULARISM and RELIGION

ÖZ

Bu makale, sekülerizm ve din olgularını sosyolojik bir perspektif ile incelemeyi amaçlamaktadır. Buna göre; sekülerizmin tarihsel arka planı ve din olgusu değerlendirilmiştir.

Bu çerçevede, konusu ve kapsamı, bilimlerin ortak özelliklerinin yanı sıra farklılıkları, sosyal realitenin değişik perspektiflerle ele alınmasından doğmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sekülerizm, Din.

JEL Kodu: Z19.

ABSTRACT

The present article aims at reaserching secularism and religious affairs with a perspective of sociology. Therefor, the historic back plan of secularism and religious affairs has been evaluated.

So besides its issue and scope being mutual charectericts, Its differences is born in taking in hand the perspective of social reality.

Keywords: *The Secularism, The Religion.*

JEL Code: Z19.

²¹⁵ Diyanet İşleri Başkanlığı, Adıyaman İl Müftülüğü, Uzman Vaizi; Adıyaman/TÜRKİYE; E-posta: yilmaz.ari@hotmail.com



GİRİŞ

Bu yazı, sekülerleşmenin ve din olgusunu sorgulamayı amaçlamaktadır. Bizim tespitlerimize göre sekülerleşme, insanlığın yaşadığı gelişme ve zihinsel açılım süreçlerine bağlı olarak ortaya çıkan bir sonuçtur. Adı sekülerleşme olmasa bile, omurgasını bilimin ve bilimsel zihniyetin oluşturduğu sekülerleşme doğrultusundaki açılımlar, insanlığın ortak tecrübesini bünyesinde barındıran, tarihsel akış içinde farklı tezahürleri olan oluşumlardır. Bu sebepten, “sekülerizm” kavramının kullanılması, sekülerleşme ile ilgili süreçlerin tartışılması ve imkanlar nisbetinde aydınlatılması hedef alınmıştır. Makalenin kapsamı; Sekülerizm’in bütün düşünce dünyasından ziyade, söz konusu kavramsallaştırmanın din uzanımları ve onun toplumsal arka planına sosyolojik bir bakışla sınırlı olacaktır. Buradaki yaklaşımımız, daha çok bilgiyi oluşturan sosyal şartları ve onun toplumsal boyutunu vurgulayan bilgi sosyolojisi temelinde şekillenmiştir. Dolayısıyla sekülerleşme teorisine yön veren tarihsel ve toplumsal motifleri anlamak ve açıklamak için onun düşüncelerini üretildiği sosyal bağlamda “okumak” önemli hale gelmektedir. Esasen anlayıcı paradigmatik yaklaşım, tarihsel araştırmalarda öznenin “anlamlandırma çerçevesi”ni kavrayarak ancak “anlama”nın mümkün olduğunu savunur. Bilindiği gibi “anlama”, her insanı kendi tarihselliği ve bireyselliği içinde kavramamıza yardımcı olur. Gerçekliği araştırılan temel varsayımımız; “Sekülerleşme kavramı, toplumsal değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan şartların dinî kurumlar ile dinî olmayan kurumlar arasında yarattığı yapısal ve kurumsal farklılaşmayla birlikte söz konusu kurumların egemenlik düzeyi ve çoğulculuk olgusu ile bağlantılıdır.” cümlesinde yer almaktadır.

1. Sekülerleşmenin Neliği

XX. yüzyıl büyük değişimlerin yaşandığı, bu çerçevede birçok yeni olgunun ortaya çıktığı önemli bir zaman dilimi olarak tarihteki yerini almıştır. Bu dönemde en çok tartışılan olgulardan biri “sekülerleşme”dir (Kirman, 2008: 275). Sekülerleşme kavramı; kutsaldan veya doğaüstü güçlerden uzaklaşma yönünde gerçekleşen bir eğilimi dile getirir. Modern sanayi toplumlarında dinî inançların, pratiklerin ve kurumların sosyal önemlerini yitirdikleri bir süreç olarak izah edilmiştir (Çelik, 2008:243). Türkçe olarak bazen dünyevîleşme bazen de çağdaşlaşma kavramlarıyla izah edilmeye çalışılsa da, sekülerleşmenin her ikisini birden ifade ettiği için bu kavramların tek başlarına yeterli olmadığı kesindir (Kirman 2005: 51-2).

Bir kısım sosyal bilimci tarafından laiklikle birlikte anılan sekülerleşme olgusu, aslında tamamen farklı bir kavramdır. Laiklik, din ve devlet ilişkileriyle ilgili bir kavramken, sekülerlik, dinin bireysel ve toplumsal plândaki karşılığıdır (Subaşı 2004: 52). Sekülerleşme, “Rönesans ve Reform” sürecinde belirginleşen, modernite ile birlikte yavaş yavaş varlığını hissettiren, kimi süreçlerin etkisiyle barizleşen, insanlığın ortak tecrübesini taşımasına rağmen sadece Batı’ya özgü olarak anlaşılan; en temelde insanın tabiatla ve dinle olan ilişkisindeki farklılaşmaya işaret etmektedir. Batı’da sekülerlik kavramı, pre-modern ve modern dönemin karşılaştırılmasının bir sonucu olarak, sosyal bilim tartışmalarında yer almış ve almaya da devam etmektedir.

Sekülerleşme kavramı, toplumsal değişimin bir sonucu olarak ortaya çıkan şartların dinî kurumlar ile dinî olmayan kurumlar arasında yarattığı yapısal ve kurumsal farklılaşmayla birlikte söz konusu kurumların egemenlik düzeyi ve çoğulculuk olgusu ile bağlantılıdır (Goode, 1969: 265). Sekülerleşme kavramı, ilk etapta toplumsal değişimin bütün yönlerini kapsamamakla birlikte, uzun vadede bu değişim bağlamında önemli bir unsur haline gelmiştir. Kutsallık, insanların geleneksel toplumdaki kaygılarını güçlü bir şekilde etkilediğinden, geleneksel yapı ve düşünceden her kopuş toplumsal kurumlardaki kutsal algılamalarını da etkilemiştir (Wilson 1985: 14). Kutsaldan kopuş, dindarlığın tümüyle reddinden ziyade, bir toplumun içine girdiği esaslı bir değişim sürecinde kültürel unsurlara nüfuz etmiş dinî anlayışın yadırganması ve hatta reddedilmesi boyutlarına varabilmektedir (Caporale, Grumelli 1971: 84).

Sosyolojinin kurucuları tarafından bu kavramın bir ön kabul şeklinde ortaya atılması ve ardından sosyologlarca uzunca bir süre araştırmalara konu edilmemesi, sosyal bilimlerin ortaya çıkışı ve modernleşme tartışılmazlığının paradigmatik bir unsur olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Sekülerleşme olgusu, söz konusu bu hipotetik kabule dayalı anlayış nedeniyle araştırılma gereği duyulmamış ve bilimsel bir gerçeklik varsayımıyla kabul edilmiştir. Bununla da kalınmamış, sekülerlik bir teoriden ziyade bir doktrin olarak hizmet görmüş ve bu düşünceye kutsallık atfedilmiştir (Ebaugh 2002: 387; Hadden, Shupe 1989: 4).



Sekülerizm kavramının, 1960'lı yıllardan başlayarak yoğun bir şekilde yeniden literatürde yer almaya başlamasının coğrafi ve entellektüel bağlamda olmak üzere iki sebebi vardır. Bunlardan birincisi; Avrupa dindarlığında görülen gerilemenin bir ifadesi olarak bu kavramın gündeme gelmesi, ikincisi; ABD'de din sosyologlarının çağdaş toplumlardaki anlam problemleriyle meşguliyetleri sırasında sosyolojinin ilk temsilcilerinin bu konuyu nasıl ele aldıklarına yönelmeleriyle ilgilidir (Gill, Hadaway, Marler 1998: 515).

2. Sekülerizm Tanımı

Toplumsal yapıda meydana gelen süreçlerden biri olan sekülerleşme kavramının kökenine baktığımızda şu bilgilere ulaşırız: Ortaçağ Latincesinde '*saeculum*' kelimesinden türeyen üç farklı anlam vardır. Roman dillerinde ise, '*secolo, siglo, siecle*' gibi yapılarda farklı anlamlara sahiptir (Casanova 1994: 12). İngilizce seküler kelimesinin kökeni, 'nesil' veya 'çağ' ya da 'çağın ruhu' anlamına gelmekte olan Latince '*saeculum*'dan gelmektedir (Cox 1990: 16). Ayrıca, dünyaya veya dünyevi şeylere ait olma ve kilise ile din ilişkilerinden uzaklaşma anlamında da kullanılmaktadır (Stark, Bainbridge 1985: 429).

İlk olarak, Reform sonrasında manastır mülkü olarak kabul edilen malların seküler kullanıma geçmesini vurgulamak amacıyla kullanılan sekülerleşme kavramı, daha sonra kişilerin, şeylerin, işlevlerin, anlamların ve benzeri olguların din alanındaki geleneksel kullanımından seküler alandaki kullanıma geçmesi bağlamında kullanılmaya başlanmıştır (Casanova 1994: 13).

Sekülerleşme olgusunun temel problemi, toplumun işleyişinde dinin rolü ile ilişkilidir (Davison 2002: 146). Sekülerleşme konusunda görüş belirten önemli sosyologlardan Wilson, önce bir din tanımı yapıp, ardından sekülerleşmeyi tanımlar. O'na göre din "cemaatin bir ideolojisinin kendisidir. Fakat bu ideoloji, cemaatlerin cemiyetler içerisinde erimesiyle uç bir yapıya bürünür. Yeni bir yaşam evreni olan cemiyet, yani toplumda bir yandan bireylerin ilişkilerini, öte yandan kurumların işleyişini belirleyen unsurların yerini din değil, rasyonalite, işlev ve sistem alır (Beckford 1993: 5). Caporale ise, bir zamanlar dinin egemenliğinde olan toplumsal yapının bu özelliğinden sıyrılarak, metafizik dünya algısına kapalı bir özelliğe büründüğü ve geri dönüşü olmayan tarihi bir sürece girdiğini ileri sürer (Caporale, Grumelli 1971: 82). Günümüz sosyolojisinde önemli bir yere sahip olan Giddens ise Caporale'nin tanımını genelleştirerek sekülerleşmeyi "dinin toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında etkisini yitirmesi süreci" olarak tanımlar (Giddens 1993: 487).

Bu süreç içerisinde "dinin kamusal rolü tartışmaya açılmış, dinî yetkenin yerine başka otoriteler geçmeye ve nihayetinde din, insanın özel alanına indirgenmeye başlanmıştır" (Shiner 1967: 212). Söz konusu bu otoritelerden en fazla dikkat çeken ise, gelişme olgusu olmuştur. Böylece, sekülerlik bağlamında, dini inancın yerini bilimsel ilkelerin almasının yanı sıra, dinî ve seküler yaşam alanları arasında giderek artan bir farklılaşma ortaya çıkmıştır (Shupe, Bromley 1985: 58). Yani endüstrileşmiş, rasyonel modern bir toplumda din, kurumsal anlamda özelleşmeye maruz kaldığından, dinin kamusal alanda görünürlüğü azalmıştır. Sekülerliği tanımlama çabalarında şu bağlamlara değinildiğini görüyoruz:

- a) Kilise mülkünün kaybedilmesi;
- b) Dinin, yani kilisenin siyasal güçten el çekmesi;
- c) Dinî yapıların ruhban sınıfından arındırılması;
- d) Günah çıkarmaya ihtiyaç duyulmaması; kültürel yapının kutsaldan arındırılması;
- e) Mitolojik kaynaklardan uzaklaşılması (Fenn 1967: 112).

Bütün bunları dinin yaşama dair alınacak kararlarda bir referans noktası olmaması olarak özetleyebiliriz. Tanımlar konusunda ortaya çıkan çeşitliliğe rağmen sekülerlik kavramı, "geleneksel olarak, dini düşüncenin ve pratiğin rolü ve öneminin hem birey hem de toplum için giderek azaldığı modern toplumlardaki değişim sürecini tanımlamada kullanılmakta, özellikle bilim ve rasyonel düşüncenin gelişmesiyle ortaya çıkan gelişmelerin bir sonucu kabul edilmektedir" (Russell 1998: 12).

3. Din Kavramı

Din olgusunu konu edinen bu araştırmada öncelikle dinin ne olduğunun belirtilmesi gerekmektedir. İnsanlığın hemen her döneminde toplumların hayatını etkileyen, aşkın bir güce inanma duygusunun var



olduğu görülmektedir. Din insanların yaşam biçimlerinin şekillenmesinde, sosyal, kültürel, ekonomik vs. alanların düzenlenmesinde önemli bir unsur olmaktadır.

Bütün insanların zihninde aynı duyguları uyandıracak olan bir din tanımı gerçekleştirme ideali tarihin her döneminde güncelliğini korumuştur. Ancak üzerinde herkesin uzlaşmaya varabileceği bir tanım da ortaya konulabilmiş değildir. Klasik dönemden, günümüze kadar her sosyolog din-toplum ilişkileri bağlamında kendi bakış açılarını yansıtan farklı tonlarda tanımlamalarda bulunmuşlardır. Berger'e göre tanımlar doğaları gereği doğru veya yanlış olduklarına göre değil de, az veya çok faydalı olup olmama durumuna göre değerlendirilmelidir (Berger, 2000:253). Çünkü "din" kavramı bir Budist ile Yahudi bir insanın zihninde ayrı çağrışımlar yapacaktır. Hatta aynı dine inanan insanlar bile farklı din anlayışlarına sahip olabilmektedirler. Bazı din tanımlamalarında dinin bilgi veren yönü ön plana çıkarılmış, konunun psikolojik, sosyolojik yönü ihmal edilmiş, bazılarında da kognitif yanının aleyhine olacak şekilde ahlak ve duygu konusu ön plana çıkarılmıştır. Dolayısıyla, her bilim dalı kendi metodolojisine uygun tanımlamalar yapmıştır.

Dinin Tanrı ya da bir kısım tabiatüstü manevi güçlerle ilişkili olduğunu varsayan tanımlar dinin teolojik tanımları olarak kabul edilebilir. Buna göre din, Tanrıya, manevi varlıklara inanma ve Tanrının insan ruhunda yaşamasıdır. Din, hem korkutucu hem de cezbedici olan gizemdir. Yani teolojik tanım, bir şeyin din olabilmesinde genel olarak bir "Yüce Varlık" şeklinde kişiselleştirilen ancak zaman zaman güçlü manevi varlıklarda yayılmış bir varlık olarak da tasavvur edilen ya da gayri şahsi, gizemli, tabiatüstü bir güç olduğu kabul edilen bir güce inancı temel ölçüt haline getirir. Dinin ahlaki tanımı, dinin kendisine inananların nasıl yaşamaları gerektiğini anlatmaktan ibaret olduğunu vurgulayan tanımlardır. Ahlaki tanımlar, kaynağını sorgulanmamış ya da sorgulanamaz bir otoritede bulan ve genel olarak inananlar tarafından desteklenen doğru bir davranış kodunu, bir şeyin din sayılmasının temel ölçütü sayarlar. Felsefi tanımlar, insanın kozmik düzen ya da beşeri var oluşla ilişkili olarak yorumladığı bir ideayı ya da kavramı bir şeyin din sayılabilmesinin ölçütü haline getirir. Dinin psikolojik tanımı, insanların içinde bulunulan his ya da duyguları bir şeyin din olarak kabul edilmesinin temel ölçütü haline getirir. Bu duygular ya da hisler, insanların söz konusu duygu ve hisleri tatmin etmek için daha büyük güçlere başvurmalarına sebep olurlar. Sosyolojik tanım, bir insan toplumunun varlığını dini temel kriteri haline getirir. Bu insan topluluğu, toplumun kendisinden daha büyük kuvvetler ya da güçlere olan inançlarıyla özdeşleştirilir, toplum bu inançlar tarafından bir arada tutulur ve varlığı böylece devam eder (Cox, 2004:19-22).

Herhangi bir sekülerleşme tartışmasında sekülerleşmenin hangi fikrinsel temele dayandığının ortaya konulması tartışmanın sonucunu belirlemek için çok önemlidir. Üzerinde durulması gereken nokta, sekülerleşmenin nasıl tanımlanacağıdır. Belki daha esaslı olarak dinin nasıl tanımlanacağı, konunun odağını oluşturmaktadır. Sekülerleşmeyi yorumlayanların muhtemelen en önemli özelliği, görüşlerini din tanımlamalarına bağlamalarıdır. Din ve sekülerleşme üzerinde herkesin üzerinde uzlaştığı genel tanımlamalar olsa da olmasa da, bir kısım sosyologlar tarafından böyle bir süreç tanımlanmıştır. Din, ilkelden moderne bütün toplumlarda aynı biçimde yaşanmamış ve anlaşılmamıştır. Aynı dini gelenek içerisinde bile din insanlar tarafından farklı biçimlerde uygulanmış ve yorumlanmıştır. Durum böyle olunca insanların bir ve aynı dini yaşayış ve anlayışa sahip olduğundan hareketle din tanımlamalarında bulunmak yanıltıcı sonuçlar verecektir.

Din toplumsal ve bağlayıcı bir fenomendir. Mikro seviyede bu sosyal bağlamda din ayrı ayrı çeşitli "insan ihtiyaçlarının" tamamıyla karşılanması için yardım eder ve teşvik eder. Burada iki düşünceye vurgu yapılmaktadır. Birincisi, dini güdü şayet evrensel değilse, toplumsal yapının temel bir yönünü oluşturur. İkincisi, din-kastedilen dini tecrübedir-sosyal yapının toplumsal seviyesinin bir türevidir.

SONUÇ

Sekülerleşmeyle ilgili tartışmalar sosyal bilimler alanında çok önemli bir yer işgal etmektedir. Özellikle son yirmi-otuz yıl zarfında, sekülerleşme birçok farklı bakış açısından tartışılan bir konudur. Tartışmaların birçoğu konunun özünden ziyade tanımlama üzerinde ve biçimsel düzleme odaklanmış ve kısır tartışmalara neden olmuştur. Sekülerleşme Fransız Devrimi, Reformasyon ve Avrupa aydınlanmasında kökleri bulunan tarihi, siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel bir süreçtir. Bununla birlikte din, modern toplumlarda "görünmeyen din" gibi farklı biçimlerde de olsa varlığını korumaya devam etmektedir.



İnsan inanma kapasitesine sahip bir varlıktır ve insanlık tarihi boyunca aşkın bir güce inanma süregelen bir olgudur. Bir ‘‘kutsal fikri’’nin tarihin bütün dönemlerinde olduğu gibi günümüzde de geçerliliğini koruduğu görölmektedir. Aydınlanma döneminden itibaren sosyologlar yakın zamanlara kadar dinin ölümünün gerçekleşeceği, dini kurum ve sembollerin toplumsal önem ve etkileme gücünü kaybedeceği yönünde bir takım görüşler öne sürmüşlerdir. Sosyoloji literatüründe sekülerleşme olarak bilinen söz konusu tezlerin öngörülerinin gerçekleşmediği yönünde son yıllarda, özellikle 1980’lerden başlayarak yeni ve farklı bir takım iddialar ortaya konmuştur.

Sonuç itibariyle, hem klasik sekülerleşme teorilerinin ortaya koyduğu veriler hem de yeni paradigmanın verileri ampirik olarak yetersiz ve teorik olarak yeniden gözden geçirilmesi ve farklı değerlendirmelerin yapılması gerekmektedir. Bu bakımdan konuya çeşitli perspektiflerin konuya uygun yönlerinden faydalanarak ele alınıp incelenmesi gerektiği ve bu alanda yeni çalışmaların yapılması, olgunun anlaşılması bakımından araştırmacılara faydalı veriler sunacağı açıktır.

KAYNAKÇA

1. Beckford, A.J. (1993), ‘‘Secularization And Its Discontents’’, *Scriptura* S 12.
2. Berger, L. P. (2000), *Kutsal Semsiyeye*, Çev. Ali Coskun, Ragbet Yayınları, İstanbul.
3. Caporale, R., Grumelli, A. (1971), *The Culture of Unbelief*, University of California Press, Berkeley.
4. Casanova, J. (1994), *Public Religions In The Modern World*, The University of Chicago Press, Chicago.
5. Cox, Harvey, (1990), *The Secular City*, Collier Books, NY.
6. Cox, L. J. (2004), *Kutsalı İfade Etmek, -Din Fenomenolojisine Giriş*, Çev. Fuat Aydın, İz Yay, İstanbul.
7. Çelik, C. (2008), ‘‘Türkiye’de Sekülerleşmenin Öznel ve Nesnel Boyutları’’ Dinler Tarihi Araştırmaları-VI, Dinler Tarihi Derneği, Kasım, Ankara.
8. Davison, A. (2002), *Türkiye’de Sekülerizm ve Modernlik: Hermenötik Bir Yeniden Değerlendirme*, Çev. Tuncay Birkan, İletişim Yayınları, İstanbul.
9. Ebaugh, R., Helen, (2002), ‘‘Presidential Address 2001 return of the Sacred: Reintegrating Religion In The Social Sciences’’, JSSR.
10. Fenn, R. (1987). *The Dream of The Perfect Act -An Inquiry Into The Fate Of Religion In A Secular World*, Tavistock Publications, New York.
11. Giddens, A. (1993). *Sociology*, 2. Baskı, Polity Press, London.
12. Gill, R. - Hadaway, C. - Kirk, M. (1998), ‘‘Is Religious Belief Declining in Britain?’’ Long Penny.
13. Hadden, K. J. - Shupe, A. (1989), ‘‘Introduction’’, *Secularization And Fundamentalism Reconsidered*, Paragon House, New York.
14. Kirman, M. A. (2008), ‘‘Sekülerleşme Perspektifinden Dinî Fundamentalizm’’ Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal Of International Social Research Volume 1/2 Winter.
15. Kirman, M.A. (2005), *Din ve Sekülerleşme*, Adana, Karahan Yay.
16. Russell, A. (1998), ‘‘The Rise of Secularization and the Persistence of Religion’’, Sidney Brichto; Richard Harries, Two Cheers for Secularism, Pilkington Press, Northamptonshire.
17. Shiner, L. (1967), *The Concept of Secularization In Empirical Research*, Sociology of Religion, JSSR, C. VI, No. 2, Sonbahar.
18. Subaşı, N. 2004, *Gündelik Hayat ve Dinsellik*, İz Yayıncılık, İstanbul.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(41)

Dr. Şehnaz BİÇER ÖZCAN²¹⁶

UYGUR TÜRKLERİNDE KULLANILAN KİTAP ÇEŞİTLERİ ve SAYFA TASARIMLARI” THE BOOK FORMS and PAGE DESIGNS USED BY UYGHUR TURKS

ÖZ

Manihaizm 3. yy’da Sasani krallığında Mani (216-276) tarafından kurulmuş bir dindir. Bu din Mani’nin ölümünden sonra geniş bir coğrafyaya yayılmış ve 17. yy’ın sonuna kadar varlığını sürdürmüşse de inanları her dönem ve coğrafyada zorluklar yaşamıştır. Bu dinin kurucusu ressam olan Mani’dir ve dini kitaplarını resmettiği bilinir. Mani dini 763 yılında Uygur Han’ı Bögü tarafından resmi din olarak kabul edilmiş ve Uygur topraklarında ressam Mani ‘nin izinden giden rahipleri ise ürettikleri sanat eserleriyle Kansu, Turfan, Karaşahr, Koça ve Hotan’da Uygur sanat ve kültür hayatının en parlak devrini yaşamıştır. Mani dini ve sanatı hakkında bilgiler edindiğimiz en önemli belgeler süsleme ve resim barındıran yazmalardır ve çok az sayıda günümüze ulaşmıştır. Parçalar halindeki bu yazmalar 8-11. yy aralığına tarihlenmekte olup çoğunda kesin net bir tarihleme yapılamamıştır. Son yıllarda yabancı araştırmacılar tarafından birkaç parçanın Karbon-14 testleri yapılmış ve yazmaların katalog olarak tasnifi de gerçekleştirilmiştir.

Konumuz; Uygur el yazmalarının incelenerek hangi çeşit formatlarda kullanıldığı hakkında bir tespit mahiyetindedir. Ayrıca yazmalardaki sayfa tasarım kurguları da ele alınacaktır. Yazma parçaları günümüze kadar ulaşan en erken örnekleridir ve sonraki yüzyılların kitap sanatları açısından temel kaynaktır. Bu açıdan incelenmesi; yüzyıllar boyunca farklı coğrafya ve kültürlerde üretilecek kitap sanatlarının Anadolu topraklarına kadar ulaşan etkisine daha sağlıklı bakabilme adına önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Asya, Uygur, Türk Sanatı, Manihaizm, Minyatür.

JEL kodu: N95.

ABSTRACT

Manichaeism is a religion found by Mani (216 – 276) in the 3rd Century Sassianan Kingdom. Although its disciples had difficulties on every period and all geographies, this religion continued and spread over a wide geography after Mani’s death and continued its existence until the end of the 17th Century. The founder of this religion is Mani, who is an artist and known for depicting religious books. Mani religion was accepted as official religion by Uighur Khan Bögü in 763 and the monks, who followed Mani’s footsteps and produced artworks in the lands of Uyghur, experienced the most brilliant period of Uighur art and cultural life in Kansu, Turfan, Karaşahr, Koç and Hotan. The most important documents we get information about Mani religion and art are the manuscripts that contain ornamentation and painting, and very few of them reached until today. These fragmentary manuscripts are dated between the 8th and 11th centuries although most of them are not dated certainly. In recent years, Carbon-14 tests have been made for a number of pieces by foreign researchers and classification of the manuscripts are made as catalogues.

Our subject is; determination of examining which types of formats are used for the Uighur manuscripts. Also, the page design of the manuscripts will be handled. The pieces of manuscripts are the earliest samples reached today and they are the main source for the book arts of the following centuries. Consideration of this aspect have importance for healthy viewing the influence of the book arts will be produced in different geographies and cultures reached to Anatolian territories throughout the centuries.

Keywords: Central Asia, Uyghur, Turkish Art, Manichaeism, Miniature.

JEL Code: N95.

²¹⁶ Dr. Marmara Üniversitesi; Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: sehnazalp@gmail.com



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

8. yy'da Asya'nın orta kesiminde yaşayan Uygur Türkleri hem Türk sanatının erken dönemlerini temsil etmiş hem de başlattıkları kültür hareketi neticesinde oluşturdukları izler zamanla Arap yarımadasından Anadolu topraklarına kadar yayılmıştır.

Uygur kültürü hakkında en önemli verilere, Doğu Türkistan'da Turfan Havzası olarak bilinen bölgede yani bugün Uygur Özerk Bölgesi'nde 19. yüzyılın son çeyreğinden başlayan ve yirminci yüzyılın ilk çeyreğine kadar devam eden arkeolojik kazılar sonucunda ulaşılmıştır.

Uygurlar Doğu Türkistan'da; Kuça, Hami, Beşbalık, Turfan, Kum-Tura, Karaşar (Sorçuk), Hoço (Koçu veya Koço), Murtuk, Bezeklik, Kızıl, Hoten (Kotan), Miran, Karabalgasun (Ordu-Balık) gibi birçok şehirde önemli sanat merkezleri kurdular. 981 yılında Uygurlar'a giden Çin'in resmi elçisi Wang Yen-te'nin raporunda²¹⁷ Uygurların şehir hayatını ve kültürlerini anlatırken tahminen elli Budist tapınağından ve bu tapınaklarda bulunan yığınla Budist kitaplardan bahseder.²¹⁸

Uygurlar; Musevîlik, Hıristiyanlık, Mani, Buda ve İslâm dinlerini benimsemişlerdir. Bu dinler arasında Mani dini ayrı bir yere sahip olmuştur. Bu dini kurucusu Mani 216-217 yılları arasında Babil'in Mardinu kasabasında (bugünkü Mardin şehri) doğmuştur. Asıl adının ne olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte *mani* sözcüğünün kökenini Eski İran dillerinden gelen "ışık" anlamındaki mana sözcüğü olduğu düşünülmektedir.²¹⁹ Mani I. Şapur'un bu dini benimsemesiyle (242-243) kısa süreliğine de olsa başkent Belapat 'da rahatlıkla dinini yayabilmiş, ancak tahta geçen Sasani kralı Behram zamanında sapkın din suçlamasıyla 60 yaşındayken öldürülmüştür. Mani sağlığında öğretilerini yazılı metne evirmiş, bu metinler öğrencileri ve takipçileri tarafından zaman içerisinde Kiptîce, Süryânîce, Uygurca, Çince, Farsça ve Latince olarak kaleme alınmış veya derlenmiştir.²²⁰

Mani aynı zamanda bir ressamdır. Kaynaklara göre bir mağaraya çekilerek kitap resmettiği bilinir. Dolayısıyla kendi dinini anlatan ilk resimleri de o yapmış olmalı ve yaşadığı kültürün izlerini de bu kitaptaki resimlere taşımış olmalıdır. Maalesef günümüze ulaşamayan bu eserlerin ancak ondan sonraki yüzyıllar içerisindeki inananları tarafından kopyalanan nüshaları mevcuttur.

Mani rahipleri dinlerinin kurucusu ressam Mani'nin izinden giderek inandıkları dini anlatan metinleri resimlemiş ve süslemişlerdir. Daha sonraki yüzyıllarda çokça tahrip edilmelerine karşın bugün ancak parçalar halinde elimize ulaşan belgelerdeki yazı, süsleme ve resim unsurları oldukça üst düzey kalite içerir. Yazmalarda kağıt ve ipek olmak üzere iki farklı malzeme kullanılmıştır. Sadece bir örnekte hem kağıt hem ipek üst üste yapıştırılarak her iki malzemede aynı parçada yer almıştır.

Resim :1 Koça, Doğu Türkistan 7-9 yy ? Kitap B: 17 cm E: 14 cm Berlin Devlet Müzeleri ve Prusya Kültür Mirası Vakfı, Brandenburg Akademi. M 171- Metin Mani alfabesiyle Parça yazılmıştır



²¹⁷ Wang Yen-te'nin raporu için bkz. İzgi 2000

²¹⁸ Shimin 2002, s.788

²¹⁹ Betül Özbay, Huastuanift, Manihaist Uygurların Tövbe Duası, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2014, s.59

²²⁰ Mani'nin elinden çıkan ve Maniheizm kutsal kitap külliyyatını oluşturan ana eserlerine Mani'nin yazdığı küçük eserleri de dahil edersek, dokuz adet olduğu bilinmektedir. 1) Evangelium veya Büyük İncil (Great Gospel), 2) Saf Hayatın Hazinesi (Treasure of Pure Life), 3) Sırlar (secrets), 4) Pragmateia, 5) Devler Kitabı (Book of Giants), Risaleler (Epistles), 7) İlahiler ve Dualar (Soğdca: Âfrınsar), Şabuhrgan, 9) Resimler Kitabı (Book of Drawings) bkn: Münevver Ebru Zeren, Maniheizm ve Budizm'in Uygurlar'm Kültür Hayatına Etkileri, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul, 2015, s.47-48



Uygurlar yazma eserlerde çoğunlukla Mani ve Uygur alfabesini kullanmakla beraber Brahmi²²¹ ve Süryani alfabelerini de kullanmışlardır. Bu çok çeşitli alfabe kullanımı yanında bölgedeki dil zenginliği de dikkat çekicidir. 8-11.yy aralığında Uygur bölgesinde yirmi farklı lisan tespit edilmiştir.

Yazma parçalarında başlık harici metinler; farklı renklerdeki mürekkeplerle sayfanın sağ tarafından sol tarafına doğru kamış kalemle yazılmıştır. Genelde çift sütun olarak tasarlanmış olan metinlerin önce ilk sütunu sonra ikinci sütunu okunur. Metin başlıklarındaki harfler iri, hacimli ve birbirleriyle bağlantılı olarak fırça ile çizilmiş ve boyanmıştır. (Resim 1)

Farklı dil ve alfabelerdeki süslemeli ve minyatürlü Manihaist Uygur yazmalarından günümüze ulaşan hasar görmemiş veya tamamı mevcut hiçbir kitap ya da sayfa yoktur.²²²

Parçalar halinde günümüze ulaşan bu yazmalarda farklı formatlar kullanılmıştır. Elde mevcut parçaların verileri ışığında Uygur Türklerinin dört farklı biçimde yazma ürettikleri görülür. 8-11. yy aralığına tarihlenen ve Turfan bölgesindeki mağaralardan çıkarılmış bu parçalar formatları açısından; geniş ikiye katlanmış, sayfaları katlama yerinden dikişle birbirine tutturarak elde edilen “*kitaplar*”, rulo haline getirilmiş uzun kağıt “*tomarlar*”, ince uzun sayfaların ortalarından açılan deliklerden geçirilen sicimle birbirine tutturulan ve ahşap cilt ile muhafaza edilen “*pothi ya da pustakalar*”²²³ ile “*ipek*” parçalar olmak üzere hazırlanmıştır.

Pothi/ Putaka yazmalar

Uygurların yazma olarak kullandıkları formatlardan biri pothi ya da pustaka’dır. Hindistan’da kağıdın icadından çok daha önce palmiye yapraklarıyla yazılmış kitaplar mevcuttur. Bu malzeme Güney Asya’ya Hindistan’dan gelmiştir. Bu tür yazmalar bronz levhalar, palmiye yaprakları ve kağıt gibi çok çeşitli materyallerden yapılmıştır. Çin’den günümüze ulaşan en iyi ve eksiksiz örnekler 3. yy’a aittir. “Pothi” Hintçe, “Pustaka” ise Sanskritçe kitap manasına gelmektedir.

Bu kitap çeşidi dikdörtgen şeklinde iki tahta tabakanın arasına üst üste yığmak suretiyle yerleştirilen sayfalardan oluşur. Tahta tabakanın arasındaki dikdörtgen kağıtların her iki yüzünün sağ ve sol yanlarına 1-2 cm çapında daireler çizilir. Çizilen bu dairelerin içine yazı yazılmaz, metin dairenin dışından devam eder. Bu dairenin ve ahşap kapakların ortasındaki delikten sicim geçirilir. Sicimin ucu ahşap kapakları sararak sayfaları korunur ve taşınabilir hale getirir. Yazı kenarında daire şeklinde bırakılan boşluğun sebebi, kullanım esnasındaki sicimin kağıda hasar vereceği hesaplanarak metne zarar gelmemesidir. Taşınması oldukça pratik ve içerisine sayfa ilavesi veya çıkarılması da kolay olan bu kitap çeşidi Uygurlarda tek çemberli olarak tercih etmişlerdir. Resim: 2



²²¹ Hint asıllı bir alfabedir ve Mani gerekse Budist din adamları, Orta Asya’nın ilk din hocalarından sayılan Toharların etkisiyle bu alfabeyi kullanmışlardır.

²²² Gulacsı, Mediaeval Manichaeen Book Art, s. 59

²²³ “Pothi” Hintçe, “Pustaka” Sanskritçe kitap demektir. Bkz. Gulacsı 2005, s.93



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Resim:2 Hoço, 9-11.yy. Pustaka/Pothi formatlı yazma parçası. B: 13,8 cm E: 5.6 cm, MIK III 8260 Berlin Devlet Müzeleri ve Prusya Kültür Mirası Vakfı

Tomar yazmalar

Uzun ve dar kağıtların üzerine yazı yazılıp yuvarlanarak elde edilen silindirik biçimindeki yazmalardır. Aynı zamanda “Tezgiç” de denir. Tomarlar genellikle kemikten, fildişinden veya metalden yapılan silindirik şeklindeki çubuklara sarılır. Özellikle uzun metinlerin yazılması ve bir yerden diğer yere transferi için oldukça iyi bir metottur. Uygur Türkleri de Çin kültüründen aldıkları bu kitap formatını süslemeli ve resimli yazmalarında kullanmışlardır.

Bugün Berlin Dahlem Müzesinde resimli bir tomar parçası mevcuttur. Parçanın tamamı minyatürlüdür ve sağ tarafında bir kısmı gözükken Buda fiğürü yer alır. Kağıt parçasının arka yüzü boştur ve metin, resim veya süslemenin yer almaması bu parçanın bir tomara ait olduğunu kuvvetlendirir. Bu Uygur yazması örneği 9-11. yy aralığında tomarların resimli olarak da üretildiğini ve Uygurlar tarafından tercih edildiğini gösterir. Resim: 3



Resim: 3 Hoço, 9yy?, Tomar, B: 13,8 cm E: 5.6 cm, Berlin Devlet Müzeleri ve Prusya Kültür Mirası Vakfı, MIK III 4947 ve III 5d

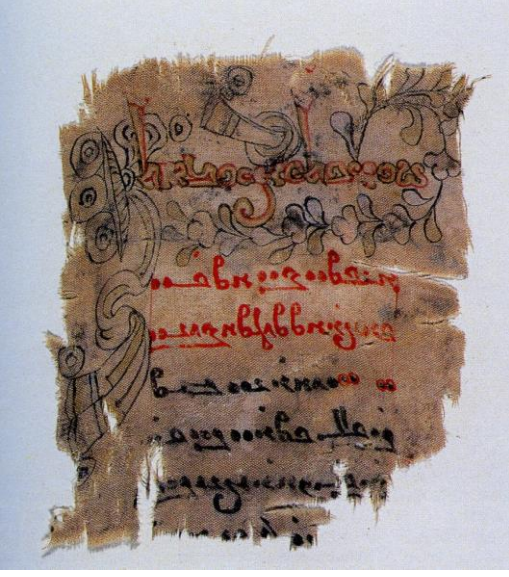
İpek yazmalar

M.Ö 4. binyıldan beri üretilen ipek dokuma kumaş, iyi bir yüzey olsa da üretimindeki emekten dolayı pahalı bir malzemedir. Ancak kağıdın icadından evvel bulunmuş olması ve Uygur bölgesinin Çin’e yakınlığı bu malzemenin kitap olarak kullanılmasını sağlamış olmalıdır. Bu şekilde kullanılan yazma örneklerinden biri yine Dahlerm müzesi arşivinde muhafaza edilmektedir. Oldukça hasarlı bu parçanın sadece bir yüzeyinde, tek sütun halinde kırmızı ve siyah renkli mürekkeple yazılmış altı satır metin yer alır. Metnin üst kısmında renkli başlık yer alır. Bu başlığın etrafında ve parçanın sol kenarı süslenmiştir. Resim : 4



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



Resim: 4 Hoço, Doğu Türkistan 8-9. yy, İpek B: 7.4 cm E: 6 cm B: 7.2 cm E: 6 cm Berlin Devlet Müzeleri ve Prusya Kültür Mirası Vakfı, Hindistan San. Müz. MİK III 4981 a,d

Kitap yazmalar

Koça'da bulunan ve bugün Berlin'de muhafaza edilen M.171 numaralı yazma, kitap formatında hazırlanmıştır. Süslemeli bu parça az hasarsız olarak günümüze ulaşmıştır. Karşılıklı sayfalarının büyük bölümü tamamdır ve sayfaların birbirine dikildiğini gösteren dikiş delik izleri de mevcuttur. Sayfaların üst kenar boşluğu geniş tutulmuş, sağ, sol ve alt kenar boşlukları dar bırakılmıştır. Resim: 5



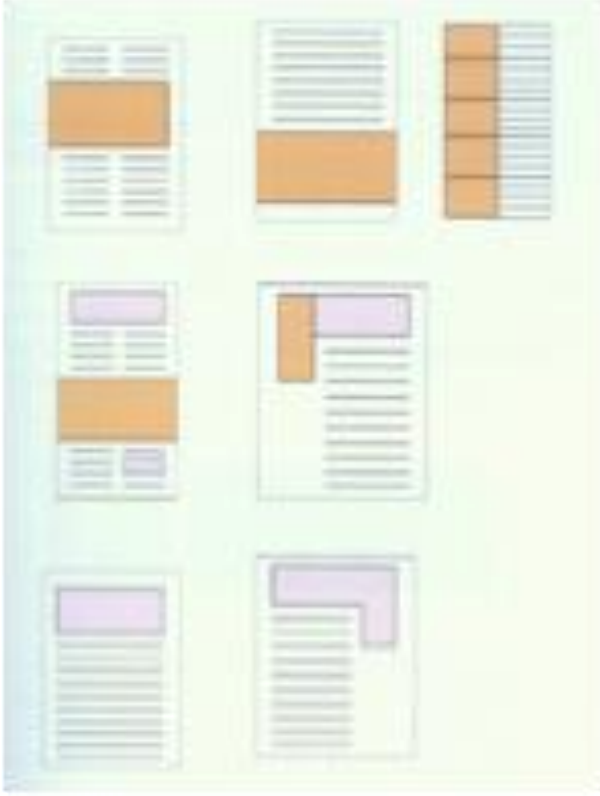
Resim: 5 Koça, Doğu Türkistan 7-9 yy ? Kitap B: 17 cm E: 14 cm Berlin Devlet Müzeleri ve Prusya Kültür Mirası Vakfı, Brandenburg Akademi. M 171

Yazmalarda metin, süsleme ve minyatürler yer alır. Kimi parçalarda sadece metin ve süsleme veya metin ve minyatür yer alırken kimilerinde ise hem süsleme hem de minyatür aynı sayfada yer almıştır. Yazmalarda süslemeli alanlar sayfaların metin başlıklarındadır ve sağ ile sol marjlara doğru uzanır. Minyatürlü alanlar ise farklı düzenlemelerde karşımıza çıkar ve sayfanın ortasında yer alabildiği gibi, sağ, sol, alt kenar boşluklarında bulunabilirler yani standart bir tasarım şeması yoktur. Resim: 6 Sayfalarda farklı alanlara yerleştirilen minyatürlerin şematik olarak temel özelliği metne göre yatay yerleştirilmeleridir.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



Resim: 6 Kitap formatındaki Uygur yazmalarda minyatürlü (turuncu renk) ve bezemeli (pembe renkli) alan şeması.”

SONUÇ

8-11. yy aralığında Uygur bölgesinde dört farklı formatta yazma kullanılmıştır. Uygurlar tomar şeklindeki yazma formatını Çin kültüründen, pustaka yada pothi kullanımını Hint kültüründen almışlardır. Kitap formatını ise, Uygurlarla eş zamanlı olarak Avrupadaki parşömen kitaplarda ve Arap yarımadasındaki İslam sonrası kültürde görmek mümkündür.

Uygur yazmalarındaki tasarım ve teknik seviye, çok daha erken bir ön sürecin varlığına da işaret eder. Ayrıca Asya'nın orta kesiminde hala yaşamakta olan bu topluluk, sonraki yüzyılların kitap sanatlarının temellerini oluşturduğundan sanat tarihinin ilginç prototipleri olarak dikkat çekicidir.

KISALTMALAR:

MIK Museum für Indische Kunst, (State Museums of the Prussian Cultural Heritage Foundation, of Indian Art)

BBAW Berlin-Brandenburgische Akademie der Wissenschaften

v Verso

r Recto

KAYNAKÇA

1. Betül Özbay *Huastuanıft, Manihaist Uygurların Tövbe Duası*, Ankara, Türk Dil Kurumu, 2014



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

2. Özkan İzgi *Çin Elçisi Wang yen- Te'nin Uygur Seyahatnamesi*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000
3. Münevver Ebru Zeren *Maniheizm ve Budizm'in Uygurlar'ın Kültür Hayatına Etkileri*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türkiyat Araştırmaları Anabilim Dalı, Basılmamış Dr Tezi, İstanbul, 2015
4. Zsuzsanna Gulacsi *Mediaeval Manichaeen Book Art, A Codicological Study of Iranian and Turkic Illuminated Book Fragments from 8th-11th Century East Central Asia*, Boston, 2005



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(42)

Dr. Ali Nazmi ÇORA²²⁴

WHO IS MUSTAFA KEMAL ATATURK MUSTAFA KEMAL ATATÜRK KİMDİR

ABSTRACT

*He was the one who founded the Modern Republic of Turkey, which still successfully continues today. **Mustafa Kemal Atatürk** was the first President and Founder of Turkey until his death in 1938. He is known for being a leader of Turkey who freed the country from being controlled by other countries, and later for starting changes that made Turkey more modern and similar to Western civilization, mainly Europe and the United States (Ataturk, Nutuk 2016, Atay, F. R. 1966).*

*When we look at the historical process, we see that the most suitable example for the leadership is **Mustafa Kemal Atatürk**, founder of the Republic of Turkey (Mango, 2004, Cora, 2014). He has realized a fundamental transformation process in administrative, social, economic and cultural life by establishing a new state with all aspects from an empire (Ataturk, Nutuk 2016, Atay, F. R. 1966). He has all features of leadership, such as Constituting a Collective Vision, Sharing, Mental Stimulation, being Creative, Having a Charismatic Influence, Efficient Communication, High Motivation Skill, Being Representative of the Change, Emotional Endurance, Being Brave, Taking Risks, Empowerment (Authorization), Flexible Administration Understanding, Reliability, Having Self-Confidence, Valuing the Teamwork, Life Long Learning etc (Cora, 2014, Ozdemir, 2006, Gibson, F. 2016, Mango. A. 2009, Miller M. and Lencioni P. 2013).*

Keywords: Atatürk, leadership, Turkish Ideology, Management.

JEL Codes: N4, N9, Z1.

ÖZ

O bugüne kadar başarıyla ayakta duran Modern Türkiye Cumhuriyetini kurandır. Mustafa Kemal Atatürk Modern Türkiyenin kurucusu ve 1938 de ölümüne kadar sürdürdüğü Türkiyenin ilk cumhurbaşkanıdır. O diğer ülkelerin işgali altında bulunan ülkesini bağımsızlığına kavuşturan ve daha sonra başlattığı reformlar ile Türkiye'yi Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa gibi modern hale getiren Türkiyenin lideridir. (Atatürk, Nutuk 2016, Atay, FR 1966).

Tarihsel sürece baktığımızda, liderliğe en uygun örneğin Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk olduğunu görüyoruz (Mango, 2004, Cora, 2014). Bir imparatorluktan her yönüyle yeni bir devleti kurarak idari, sosyal, ekonomik ve kültürel yaşamda temel bir dönüşüm süreci gerçekleştirdi (Atatürk, Nutuk 2016, Atay, F. R. 1966). O, Kolektif Vizyon Oluşturma, Paylaşım, Beyinsel etki, Yaratıcılık, Karizmatik Etkiye Sahip Olma, Etkili İletişim, Yüksek Motivasyon, Beceri, Değişimin Temsilcisi Olma, Duygusal Dayanıklılık, Cesur Olma, Risk Alma, Güçlendirme (Yetkilendirme), Esnek Yönetim Anlayışı, Güvenilirlik, Kendine Güvenme, Takım Çalışmasına Değer Verme, Yaşam Boyu Öğrenme vb. Tüm liderlik mezziyetlerine sahiptir. (Cora, 2014, Özdemir, 2006, Gibson, F. 2016, Mango. A. 2009, Miller M. ve Lencioni P 2013).

Anahtar Kelimeler: Atatürk, liderlik, Türk İdeolojisi, Yönetim.

JEL Kodları: N4, N9, Z1.

²²⁴ Assoc. Prof. Dr., Miami, Florida, USA; E-posta: alinazmicora@gmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

1. INTRODUCTION

1.1. We can define the ones as leaders, who have ultimate power of representation, who are skillful, knowledgeable, experienced, self-sacrificing and brave. Leaders are smart and wise administrators who are aware of their responsibilities over the communities that they represent and who can elevate them to the highest standards. (McGinnis, G. 2016, Maxwell, J. C. 2014, Northouse, P. G. 2015)

1.2. The bright and courageous **Mustafa Kemal Atatürk** is known well throughout parts of the world such as the Middle East and Europe. He is one of a few people that would do so much for their country and its people (Kreiser, K. 2010, Tunaya, T. Z. 2015).

1.3. Kemal should be recognized as a very significant person in the world and Turkey because he protected the country from foreign powers, declared its independence, and attempted to make the country more Westernized. After **Mustafa Kemal Atatürk** became Turkey's first president, he wanted Turkey to be a modern nation so he had numerous reforms to meet Western standards. Atatürk says "Great Decisions to give is not enough. Courage, and certainly it must be applied to these decisions" (Bayur, H. 1990, Cora, A. N. 2014, Erendil, M. 1986, Giuliani, R. 2007, Cora H. 2016).

1.4. According to John F. Kennedy, he was "one of the greatest figures of our century." Winston Churchill called him "a great hero," and former French President Charles de Gaulle said, "He was the greatest achiever among all the world leaders, because he modernized his nation" (Cora, A. N., 2014).

1.5. The great man is Atatürk, the idol of the Turks. His original name is Mustafa Kemal, but in 1934 his constituents gave him the name Atatürk, which means, "Father of the Turks". He was the first president of the Republic of Turkey, and without his reforms and leadership, Turkey would not be what it is today. His endeavor was to modernize Turkish life; he wanted to give his nation happiness, better life standards and equality. In his view, modernization of the nation and the state could become real by replacing Arab alphabet with Latin alphabet, giving women the right to vote and participate in the congress, and abolishing the Ottoman Empire's sovereignty with a secular government and a contemporary constitution. (Inan, A. 1950, Kinross, P. B. and Lord Kinross, 1992, Cora, A. N. 2014, Tunay, B. 1995)

1.6. Atatürk, with these works and leadership of his, has become the most important name of the Turkish history. There have been many leaders in the world so far, however, there has not been seen or heard any other leaders having such skills (Aslantas H. and U.S. Army War College. 1997, Bay, A. 2011).

2. ATATURK'S LIFE

2.1. Mustafa Kemal Atatürk was born in 1881 in Selanik (now Thessaloniki) in what was then the Ottoman Empire. His father was a minor official and later a timber merchant. He began his military career as an Ottoman Army cadet, studying at the Harbiye military college and command and staff collage in Istanbul, from 1899 until 1905. His initial service was with a cavalry regiment in Syria. During this period he joined the reformist Motherland and Liberty secret society in opposition to ruler Sultan Abdulhamid II.

2.2. Although he believed in the separation of the military from politics, Kemal was a member of the Committee of Union and Progress and played a role in the 'Young Turk' Revolution that ended the sultan's absolutist rule and restored parliament. (Egeli, M. H. 1959, Ozdemir, H. 2004, Armstrong, H. C. 1961, Barwick, R. W. 2015, Kinross 1985).

2.3. Kemal served with distinction in Tripolitania (Libya) during the Italy-Turkish War (1911-12), repelling the Italians at Tobruk and successfully defending Derna despite being wounded in an air raid. During the Balkan Wars (1912-13), he took part in the Turkish amphibious landing in Thrace and the capture of



Edirne from the Bulgarians. In 1913 he was made Ottoman military attaché to all Balkan states and promoted to colonel (Cora, A. N., 2014, Aydemir, S. S. 1965, Kili, S. 2004, Erickson, E. J. 2013, Pettit, P. 1997).

2.4. Despite opposing Ottoman involvement in the First World War, once it had started he threw himself wholeheartedly into the conflict. During the Dardanelles campaign Kemal commanded the 19th Division before being made chief of staff of the 5th Army. He displayed great leadership and tactical acumen, reacting immediately to the Allied landing at Anzac Cove in April 1915. He launched successful counter-attacks against the Australians and New Zealanders as they attempted to take the high ground surrounding the landing areas. By nightfall on 25 April they had suffered over 2,000 casualties and remained stuck on the beaches. (Lowney, C. 2005, Jackh, E. 1946, Sheldon, G. W. (2005), Tutengil, C. O. 1975).

2.5. In the weeks that followed he led his men at many of the campaign's fiercest engagements, including the Battle of Sari Bair (6-21 August), the Battle of Chunuk Bair at Anzac (7-19 August) and the offensive from Sulva at Scimitar Hill (21 August). Following these battles he was granted the title of 'Pasha' (General). Personally brave, Kemal expected the same from his men, declaring: 'I don't order you to fight, I order you to die. In the time it takes us to die, other troops and commanders can come and take our places.' Macfie, A. I. 1994, Gocgun, O. 1999, Karal. E. Z. 1969, Mango, A. 2004).

2.6. Following these triumphs, Kemal was sent to command XVI Corps on the eastern Anatolian front. In August 1916 he launched a successful counter-offensive against the Russians, capturing Bitlis and Mus. When the Russian Army of the Caucasus collapsed during the Revolution of 1917, Kemal was transferred to Palestine. He was given command of the 7th Army, but following the loss of Baghdad, he became increasingly fearful that the war was lost. (Ataturk'un Soylev ve Demecleri, Atay, F. R. 1980, Cora, A. N., 2014, Giritli, I. 2004, Baykal, A. N. 2013)

2.7. He also expressed anger at a government that was unable to supply his men with adequate weapons and supplies, and resented the transfer of supreme command from Turkish generals to the German generals, Erich von Falkenhayn and Otto Liman von Sanders. After resigning his command in protest he accompanied the Crown Prince to Germany, visiting the Western Front and concluding that the Central Powers were defeated. Restored to his command by the new sultan, Mehmed VI, he ended the war in Aleppo after his army was forced to retreat following the Battle of Megiddo. (Macfie, A. L. 1994, Ozdemir, H. 2003, Pettit, P. 1997).

2.8. When the Ottoman Empire was ended after the war, Atatürk organized a nationalist movement that created the new, secular, Republic of Turkey. This meant that the country's government was no longer led by hereditary or religious leaders. Visitors to Turkey are often surprised by the importance given to Atatürk in present-day Turkey. (Kornrumpf, H. J. 1997, Giritli, I. 2004, Cora A.N., Cora H, 2016)

2.9. With the Ottoman capital occupied by the Allies, most of the Balkans gone and Turkey bereft of its Arab provinces, Kemal felt a personal duty to fight for the integrity of the remaining Turkish heartland of Anatolia. Posted in 1919 as inspector general of the army in northern Anatolia, he quickly started to act independently, resigning from the Ottoman Army and helping to arouse nationalist feeling in the aftermath of the Greek landing at Smyrna. The First Great National Assembly at Ankara, now a rival power bloc to the Ottoman government in Istanbul, gathered in spring 1920 with Kemal as speaker. It later elected him president. (Hanioglu, M. S. 2013, Guldiz, M. 1998, Palmer, A. 1991).

2.10. In 1921 the Greeks advanced from Izmir (Smyrna), but were held before Ankara at the Battle of Sakarya in August-September. Following this success, Kemal was made commander-in-chief with the rank of marshal. He went on the offensive the following year, capturing Izmir (Smyrna) in September and forcing the Greeks to evacuate Anatolia.



2.11. A skilled statesmen as well as a great soldier, at the subsequent Treaty of Lausanne (1923) Kemal was given a Turkey in Anatolia free of foreign troops and full control of the straits. Anger at the weakness and defeatism of the sultan in Istanbul led him to work for the abolition of the sultanate in 1922, the proclamation of a republic in 1923, and the abolition of the caliphate in 1924. As “Ataturk” (Father of the Turkish Nation), Kemal steered Turkey through a period of turmoil, but it emerged as a modern secular state, with a neutral foreign policy, planned economy, westernised education system and a strong army.

2.12. Hard in battle, Kemal was nevertheless gracious to his enemies, later writing of the Allied soldiers killed at Gallipoli: ‘Those heroes that shed their blood and lost their lives... You are now lying in the soil of a friendly country. Therefore rest in peace. There is no difference between the Johnnies and the Mehments to us where they lie side by side now here in this country of ours... you, the mothers, who sent their sons from faraway countries wipe away your tears; your sons are now lying in our bosom and are in peace. After having lost their lives on this land. They have become our sons as well.’ (Shils, E. 1988, Sheldon, G. W. 2000).

3. HIS ACCOMPLISHES

3.1. The Great Leader **Ataturk** devoted all his lifetime to serve his nation. No coincidence has place in any successes in the world. When the success of **Ataturk** is analyzed; faith, knowledge, sedulity, honesty, reliability, resolution, courage and determination are seen. When we compare our country with our middle eastern neighbors which we had been at the same level in 1920s, we understand better what great work that our great Founding Father has left us (Aydemir, S. S. 1965, Turkey Basin-Yayın ve Enformasyon Genel Mudurlugu, 1983, Daver, B. 1964).

3.2. His statement “My humble body will certainly depart from this life one day, however, the Republic of Turkey will live forever with dignity” describes how strong his faith in the work that he created was (Baykal, A. N. 2013).

3.3. Either with his military genius, perfect statesmanship or as his being the architect and executer of the reforms in Turkey, he has been one of the greatest leaders of the past century, and the greatest to me. Our gratitude is endless to this great Turkish man, our Founding Father, who revived a society that was lost, brought it up to the level that it deserves among the world nations, and granted us a country and freedom (Erendil, M. 1986, Gawrych, G. W. 2015).

3.4. The Founding Father has not only left a state for us but also shown us a set of rules and methods in order for this stated to remain and advance. All of us will protect and implement those suggestions and methods that we will call as Kemalism (Macfie, A. L. 1994, Ozdemir, H. 2003, Pettit, P. 1997).

3.5. However, I think that we, unfortunately, could not so far understand ATATURK. Since we could not understand, we could not express him... Since we could not understand and express him, we did not have the chance to ACCOMPLISH him as well... Nobody can liberate the slave who is self-satisfied. Populism is, in the first place, to teach the good, the beautiful and the right to the people (Bayur, H. 1963, Sheldon, G. W. 2000, Sonyel, S. R. 1989).

3.6. Atatürk’s Revolution has two keystones:

3.6.1. Laicism - Secularism

3.6.2. Unity of education



The most important goal of Atatürk's revolution was regulating the education system. The Turkish youth would be grown up in the light of and under the discipline of positive sciences. Additionally, the parliament that **Mustafa Kemal** conducted the National Struggle with was not progressivist at all (Erendil, M. 1986).

3.7. While launching the NATIONAL STRUGGLE, Mustafa Kemal has set three goals:

- 3.7.1. Throwing the invaders out of the country.
- 3.7.2. Abolishing the empire which had completed its lifetime.
- 3.7.3. Establishing a new Turkish state by replacing it with the disintegrated empire.

3.8. Mustafa Kemal has not only struggled with the enemy in this fight... He has also stood against the ones who were objecting the reforms; and always preferred all decisions to be made by Grand National Assembly of Turkey. He has been patient against the ones who were objecting the reforms in spite of everything until the victory... After the victory, he has told journalist visiting him in İzmir: "We have driven Greeks into the sea, now we will walk up to the real enemy". This enemy was dark power, blind faith and ignorance. However, the very day, a Religious Scholar was able to say to Muhittin Baha who was giving the good news about the victory in National Assembly: "We have gotten rid of Greeks, let's see how are we going to get rid of Mustafa Kemal?"... (Aydemir, S. S. 1965, Kili. S. 2004, Erickson, E. J. 2013, Pettit, P. 1997).

3.9. Few countries have such a person in their history. He was a successful military commander, and later established a democratic constitution and put in place changes that set Turkey on the road to becoming a new and developing nation. He inspired many later leaders, like Gamal Abdel Nasser and Mohammad Ali Jinnah.

3.10. His six principles still serve today as a sign post for establishing a democratic government:

1. Republicanism: Replacing the hereditary monarchy with an elected parliament.
2. Nationalism: Citizens working together with pride in a common interest.
3. Secularism: Separating religion from government.
4. Populism: The equality of all citizens before the law.
5. Reformism: A constant process of development and modernisation.
6. Etatism: An economic system combining private enterprise with government-funded monopolies of large industries

4. CONCLUSION

4.1. Like the grand Founding Father of Turks' saying "Seeing me does not necessarily mean to see my face; if you understand and feel my feelings, that is enough". I too, by memorializing our Founding Father, have aimed to express his philosophy and what he wanted to give us to our children, youth and primarily to the ones who are claiming that they were Kemalists but not being able to understand and protect what Atatürk has said (Bayar, C. 1978, Kornrumpf, H. J. 1997, Giritli, I. 2004, Cora A.N., Cora H, 2016)

4.2. With the system that he has established, **Mustafa Kemal Atatürk** had liberated our women from being concubines and men from being slaves... At the point that we have reached today in the name of the democracy, our women are in the direction of being concubines and men are in the direction of being slaves... The democracy is, of course, the most ideal regime... However, the democracy should never be a tool for altering the order and going towards obscurantism by destroying the revolutions of **Atatürk** (Ozdemir, H. 2004, Armstrong, H. C. 1961, Barwick, R. W. 2015, Kinross 1985).



4.3. **Why Mustafa Kemal Atatürk** is being missed today more than ever and is being talked about more than ever? Have you ever thought about it? If you love **Mustafa Kemal Atatürk**, you appreciate him, remember him, miss him; or if you do not love him, you try to make him forgotten. But, do you know him? If you review his reforms, you will understand his human fabric and leadership qualifications. You will even see him in flesh and bones (Garrett W. S. 2005, Kinross, P. 2001). There are two Mustafa Kemal inside him. The first is his mortal human side. The second is the living one, the one which is always alive. Mustafa Kemal, who understands and tries to realize the dreams of the people, despite all internal and external pressures on our country. Here, this Mustafa Kemal is alive, he makes the dreams of the people even after 80 years of his death and always remains actual. (Inan, A. 1950, Kinross, P. B. and Lord Kinross, 1992, Cora, A. N. 2014, Tunay, B. 1995)

4.4. **Ataturk** is not a separator but a unifier. He strongly opposed the Turkish nation being called with discriminative names such as Laz, Kurdish, Muhacir (immigrant), Yoruk, Christian, Jewish, Muslim and even Sunni and Shiite; he shouted to the world the greatness of Turkish nation by expressing his thoughts, which were extensive enough to write books about them despite their religious, social and geographical distribution, in this sentence: "**HOW PROUD IS THE ONE WHO SAYS I AM A TURK**" (Mango. A. 1999, Pope, N. and Pope, H. 1997, Sinek, S. 2011).

4.5. Modern Turkey's founder, **Mustafa Kemal Atatürk**, was recently featured on a list of nominees for "Britain's Greatest Foes" for a recent survey conducted by the British National Army Museum. The online poll aims to find the "greatest commander to face the British" and the 20-name list includes the likes of George Washington and Napoleon Bonaparte. The website defines **Ataturk** "a skilled statesmen as well as a great soldier who forced the Allied invasion force to withdraw" during the Gallipoli battle in 1915.

4.6. **Ataturk** was a man "gracious to his enemies," the Army Museum said, referring to Atatürk's famous speech that wished the Allied soldiers killed to "rest in peace," saying "there is no difference to [Turkey] between the Johnnies and the Mehments," who were now "[Turkey's] sons" as well. Atatürk's military victories, as well as his political deeds, are outlined in detail on the website.

REFERENCES

1. Atatürk. Nutuk (2016), Pb. Alfa, Istanbul, p. 600-602
2. Atatürk'un Soylev ve Demeçleri, Cilt II, s. 59.
3. Atatürkçülük I, (1988), Pb. Genelkurmay Y., Ankara, p. 181.
4. Atay, F. R. (1966), Atatürkçülük Nedir? Pb. Ak Y., Istanbul p. 57-58
5. Atay, F. R. (1980) Babanız Atatürk, Istanbul, p. 120
6. Atillasoy, Y. (2002), Mustafa Kemal Atatürk: First President and Founder of the Turkish Republic, Pb. Woodside House, p. 2, 4,11
7. Armstrong, H. C. (1961), Gray wolf the life of Kemal Atatürk, Pb. Capricorn Books, USA, p. 5
8. Aslantas H. and U.S. Army War College. (1997), Strategic Vision of Mustafa Kemal Askun, I. C. (1988), Karizma ve Atatürk'un Onderligindeki Gelismisi, Pb. Atatürk Yolu, Sayı 2 (October 1988), P. 201.
9. Atatürk (Turkey Book 1), Pb. Penny Hill Press Inc, p. 4,12
10. Aydemir, S. S. (1965) Tek Adam, Folder III, Pb. Remzi K, Istanbul, p. 510.
11. Bay, A. (2011), Atatürk: Lessons in Leadership From the Greatest General of the Ottoman Empire (World Generals Series), Pb. St. Martin's Press, USA, p. 188, 191,231
12. Turkey Basin-Yayın ve Enformasyon Genel Mudurlugu, (1983), Atatürk
13. Bayar, C. (1978) Atatürk'un Metodolojisi ve Gunumuz, (der. Ismet Bozdog), Pb.
14. Kervan, Ankara, p. 28-30



15. Barwick, R. W. (2015), Chasing Atatürk, Pb. Sparakoff Press, USA, p. 177, 303
16. Baykal, A. N. (2013), Mustafa Kemal Atatürk'un Liderlik Sırları, Pb. Destek yayınları, İstanbul, p. 73
17. Burns, J. M. (2010), Leadership (Harper Perennial Political Classics), Pb. Harper and Row, USA, p. 423-42
18. Bayur, H. (1963), Atatürk Hayatı ve Eseri, Pb. Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara. p. 345.
19. Bayur, H. (1990), Atatürk Hayatı ve Eseri, Pb. Atatürk Araştırma Merkezi, p. 345.
20. Bozkurt, M. E. (1955), Yakınlarından Hatıralar, Pb. Sel, İstanbul, p. 96-99
21. Caldwell, Z. (2015), Flexible Leadership - 7 Leadership Styles to Master, Pb. Amazon Digital Services LLC, p. 117
22. Cebesoy, A. F. (2013), Sınıf Arkadaşım Atatürk, Pb. Temel, İstanbul, p. 135.
23. Cora, A. N. (2013), İstiklal Harbi Sirasında Atatürk'un Nutkuna ve Diğer Resmi Belgelere göre Azinliklerin Faaliyetleri, Bunlara Karşı Alınan Tedbirler, Pb. CreateSpace, USA, p. 5
24. Cora, A. N. (2014), Türk Birleşik Devletleri, Pb. CreateSpace, USA, p. 6
25. Cora, A. N. (2014), Türkcülüğün Esasları, Pb. CreateSpace, USA, p. 19,22
26. Cora, A. N. (2014), Tarih Türklerle Başlar, Pb. CreateSpace, USA, p. 17
27. Cora, A. N. (2014), Atatürkçü Düşünce sistemi, Pb. CreateSpace, USA, p. 6
28. Cora, A. N. (2014), Atatürk ve din, Atatürk'un laiklik Anlayışı, Pb. CreateSpace, USA, p. 12,13
29. Cora, A. N. (2014), Atatürk, Pb. CreateSpace, USA, p. 89
30. Cora, A. N. (2014), Sözde Ermeni Soykırımı iddiası, Pb. CreateSpace, USA, p. 8
31. CORA A.N., CORA H, (2016) "Türk Ulkusu" TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/ILKBAHAR, Sayı: 30, s.119-125
32. CORA H. (2016) "Leadership While Managing Change" TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30 pp.233-248
33. Daver, B. (1964), Atatürk Gerçeği, Pb. Sumerbank Dergisi 10 Kasım Özel Sayısı, p. 167.
34. Depree, M. (2004), Leadership Is an Art, Pb. Double day, USA, p.17
35. Egeli, M. H. (1959), Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar, Pb. Güven, p. 68.
36. Erendil, M. (1986), Çok Yonlu Lider Atatürk, Pb. Genelkurmay Y., Ankara, p. 292–
37. 293
38. Erickson, E. J. (2013), Mustafa Kemal Atatürk (Command), Pb. Osprey Publishing, USA, p. 62-64
39. Erendil, M. (1986), Çok Yonlu Lider Atatürk, ATASE Archive, Folder 3, file 1335/4–2, Fihrist 9, 9–1,8'den, Pb. Genelkurmay Y., Ankara, p. 292– 293.
40. Garrett W. S. (2005), Atatürk and Jefferson, (cev. Balam Kenter), Pb. Nokta,
41. İstanbul, p. 13
42. Gawrych, G. W. (2015) The Young Atatürk: From Ottoman Soldier to Statesman of
43. Turkey, Pb. B. Tauris, USA, p. 34-35,87-89
44. Giritli, I. (2004), Bir Ulusal Modernleşme İdeolojisi olarak Atatürkcülük, Pb. Atatürk Araştırma
45. merkezi, Ankara, P. 11
46. Giritli, I. (2007), Günümüzde Atatürkcülük, Pb. Der y., İstanbul, p. 292
47. Giritli, I., Baykal, H., Baykal M., (2008), Atatürk ve Atatürkcülük, Pb. Der Y., İstanbul, p. 35
48. Gocgun, O. (1999) Edebiyat Dünyası ve Atatürk, Pb. AKM, Ankara, p. 198.
49. Gibson, F. (2016), Leadership: How To Lead & Influence People To Ultimate Success, Pb. Kindle, p.
50. 34
51. Giuliani, R. (2007), Leadership, Pb. Miramax, p. 332
52. Guldiz, M. (1998), Atatürk: The Birth of A Nation, Pb. Revas Rehber, p. 32,43
53. Gingeras, R. (2015), Mustafa Kemal Atatürk: Heir to an Empire (The World in a Life Series), Pb. Oxford University Press, USA, p.165,181
54. Hanioglu, M. S. (2013), Atatürk: An Intellectual Biography, Pb. Princeton University, p. 291-295
55. Inan, A. (1950), Atatürk'ten Hatıralar, Pb. TTK B, Ankara, p. 177–180



54. Inan, A. (1956), Kemal Atatürk'ü Anarken, Pb. Güzel Sanatlar, Ankara, p. 185–187
55. Inan, A. (1963), Atatürk ve İlim, Pb. MSB ARGE, Ankara, p. 2.
56. Inan, A. (1969), Medeni Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'un El Yazıları, Pb. TTK Y.,
57. Ankara. P. 78 and 542.
58. Jäckh, E. (1946), (cev. Perihan Kuturman), Yukselen Hilal, Pb. Ugur K., p. 223.
59. King, C. (2015), Midnight at the Pera Palace: The Birth of Modern Istanbul, Pb. W.W. Norton & Company, USA, p. 77, 462
60. Karal. E. Z. (1969), Atatürk'ten Dusunceler, Pb. Is Bankasi, Ankara, p. 174.
61. Karaosmanoglu, Y. K. (2005), Atatürk, Pb. İletişim, İstanbul, p. 137-141.
62. Kili. S. (2004), Atatürk Revolution: A Paradigm of Modernization, Pb. Milet Publishing Ltd, USA, p. 6
63. Kinross, P. B. and Lord Kinross, (1992), Atatürk: A Biography of Mustafa Kemal,
64. Father of Modern Turkey, Pb. Quill, USA, p. 201-207
65. Kinross (1985), Atatürk The Rebirth of A Nation, Pb. Rustem, USA, p. 41-44, 212
66. Kinross, P. (2001), Atatürk, Pb. Phonix, USA, p. 5-7, 127-135
67. Kinross, (1995), Atatürk, P. Altın Kitaplar, İstanbul p. 575.
68. Kornrumpf, H. J. (1997), Mustafa Kemal Pasa ile Yapılan Soylesi, Pb. Ankara AAM
69. Y., p. 23.
70. Kreiser, K. (2010), Atatürk, Pb. İletişim, İstanbul, p. 101, 388-390
71. Lowney, C. (2005), Heroic Leadership: Best Practices from a 450-Year-Old Company That Changed the World, Pb. Loyola, p. 45
72. Macfie, A. I. (1994), Atatürk (Profiles In Power), Pb. Routledge, New York USA.
73. p.102-17
74. McGinnis, G. (2016), Leadership: Essential Leadership: Leadership Skills To Explode Your Potential, Motivate Others, And Make Everyone Around You Better, Pb. Kindle, USA, p. 14
75. Mango, A. (2004), Atatürk, Pb. John Murray, USA, p. 7-11, 681-683
76. Mango, A. (1999), Atatürk, Pb. Sabah, İstanbul, p. 268.
77. Mango. A. (1999), Atatürk : The Biography of the Founder of Modern Turkey, Pb.
78. Overlook Press, USA, p. 122
79. Mango. A. (2005), The Turks Today: Turkey after Atatürk, Pb. John Murray, USA, p. 68, 300
80. Mango. A. (2009), From the Sultan to Atatürk Turkey, The Peace Conferences of
81. 1919-23 and Their Aftermath, Pb. Haus Publishing, USA, p. 12, 234
82. Maxwell, J. C. (2007), Be a People Person: Effective Leadership Through Effective Relationships, Pb. Kindle, USA, p. 14
83. Maxwell, J. C. (2014), Good Leaders Ask Great Questions: Your Foundation for Successful Leadership, Pb. Berrett Koehler, USA, p 102
84. Miller, M. and Lencioni P. (2013), The Heart of Leadership: Becoming a Leader People Want to Follow, Pb. Berrett Koehler, USA, p 102
85. Macfie, A. L. (1994), Atatürk (Profiles In Power), Pb. Routledge; USA, P. 11-13
86. Northouse, P. G. (2015), Leadership: Theory and Practice, 7th Edition, Pb. Western Michigan University, USA, p. 427
87. Ozdemir, H. (2003), The Political Dimension of Kemalist Turkey, (The paper
88. presented to Symposium on the Occasion of the 80th Anniversary of the Republic of Turkey, in the Diplomatic Academy, Vienna, 29 October 2003,).
89. Ozdemir , H . (2006), Atatürk'un Liderlik Sirlari, Pb .Destek, İstanbul, p. 123
90. Ozdemir, H. (2004), Amasya Belgelerini Yeniden Okumak, P. Amasya Valiligi Y., Amasya, p. 64–65.
91. Palmer, A. (1991), Kemal Atatürk (Makers of the 20th Century), Pb. Abacus, USA, p. 56
92. Pope, N. and Pope, H. (1997), Turkey Unveiled: Atatürk and After, Pb. John Murray



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

93. Publishers Ltd; UK, p. 289-290, 388
94. Pettit, P. (1997), Cumhuriyetçilik, (cev. Abdullah Yılmaz), Pb. Ayrinti , Istanbul, p-34
95. Rustow D. A. (1969), Devlet Kurucusu Atatürk, Pb. Ankara Siyasal Bilgiler
96. Fakültesi, Ankara, p. 579-592
97. Sinek, S. (2011), Start with Why: How Great Leaders Inspire Everyone to Take Action, Pb. Kindle, p.43
98. Shils, E.(1988), Charisma, (ed.) David L. Silis, International Encyclopedia of the
99. Social Sciences, Pb. Macmillan Co., Nex York p. 201
100. Sheldon, G. W. (2000), Jefferson and Atatürk: Political Philosophies, Pb. Peter Lang
101. Publishing Inc., USA, p. 97, 133
102. Sonyel, S. R. (1989), Atatürk, The Founder of Modern Turkey (Publications of Turkish Historical Society. Serial XVI), Pb.Turkish Historical Society Printing House Ankara, p .44
103. Smedley, T. C. (2011), How to Mend a Broken World: A Comparative Study Of And Augustine's City Of God, Pb. CreateSpace, USA, p. 220
104. Sheldon, G. W. (2005), Atatürk ve Jefferson, (çev. Balam Kenter), (İstanbul, Nokta K., 2005), s. 13.
105. Sassoon, E. (2014),The Individual In Atatürk's Revolution, Pb. CreateSpace, USA, p. 12, 76
106. Tunay, B. (1995), Atatürk ve Liderlik, Atatürkcu Düşünce El Kitabı, Pb. AAM Y.,
107. Ankara, p. 381.
108. Tufekci, G. D. (1986), Atatürk'un Düşünce Yapısı, Pb. Turhan K., Ankara, p. 47.
109. Tunaya, T. Z. (2015), Tarihin Yolu Nasıl Kesfedilir? Atatürk ve Osmanlı Mirası Pb. Hurriyet, p. 10–11.
110. Tutengil, C. O. (1975), Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak, Pb.Varlık Y., Istanbul,
111. p. 54–55.
112. Tachau, F. and Schlesinger, A. M., (1987), Kemal Atatürk (World Leaders Past &
113. Present), Pb. Chelsea House Publications, USA, p, 35-37, 107
114. Tutengil, C. O. (1975), Atatürk'ü Anlamak ve Tamamlamak, P. Varlık Y., Istanbul, p. 54–55.
115. U.S. Army War College, (2015), Strategic Vision of Mustafa Kemal Atatürk, P. CreateSpace, p. 4,5
116. Volkan, V. and Itzkowitz, N. (1986), The Immortal Atatürk: A Psychobiography, Pb.
117. Univ of Chicago, USA, p. 301-303, 376
118. Yenen, S. (2011), Mustafa Kemal Atatürk, QG Cultural Series, USA, p. 3, 46



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(43)

Dr. Hakan ÇORA²²⁵

STRATEGIC PERSPECTIVE IN MILLENNIUM COMPANIES MİLENYUM FİRMALARINDA STRATEJİK PERSPEKTİF

ABSTRACT

As we finish the second decade of the 21st century, with the rapid increase in information and communication technologies, the disappearance of international borders and the increase of mutual trade and dependence were influential in the emergence of the globalization process (Buyer P., 2012). Globalization, which has an impact on many areas of life, has also been influential in marketing and management approaches. With the globalization process, globalization of labour force was ensured, in addition to dissemination of knowledge and know-how, the world became a single market, borders were eliminated, products and services were designed, produced and presented for the demands and desires of the global market.

The Millennium companies have now become obliged to carry out a strategic perspective as a standard application in management and marketing planning (Namie G., Namie R.F., 2011, Vroom V. H., 1994- Alas R., Tafel, K., Tımlık K. 2007).

Keywords: Leadership, Strategy, Corporate Management.

JEL Codes: N4, N9, Z1.

ÖZ

21.ci Yuzyilin ikinci on yilini geride birakirken bilgi ve iletisim teknolojilerindeki gelismelerin hizla artmasiyla uluslararası sınırların ortadan kalkması, karşılıklı ticaretin ve bağımlılığın artması küreselleşme sürecinin ortaya çıkışında etkili olmuştur (Buyer P., 2012). Birçok alanda etkisini gösteren küreselleşme, pazarlama ve yönetim yaklaşımlarında da etkili olmuştur Küreselleşme süreciyle birlikte, iş gücünde globalleşme sağlanmış, bilgi ve know-how'un engelsiz yayılmasına ek olarak dünya tek bir pazar haline gelmiş, sınırlar ortadan kalkmış, ürün ve hizmetler, küresel pazarın talep ve isteklerine yönelik olarak tasarlanmaya, üretilmeye ve sunulmaya başlanmıştır.

Milyenyum şirketlerinin artık stratejik bakış açisini gerek yönetim gerek de pazarlama planlamalarında standart bir uygulama olarak icra etmeleri zorunlu hale gelmiştir (Namie G., Namie R.F., 2011, Vroom V. H., 1994- Alas R., Tafel, K., Tımlık K. 2007).

Anahtar Kelimeler: Liderlik, Strateji, Kurumsal Yönetim.

JEL Kodları: N4, N9, Z1.

²²⁵ Prof. Dr. Hakan Çora, Florida USA; E-posta: corahakan@gmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

INTRODUCTION

1. Today and in the future, it is not anymore as easy for managers to manage their institutions as in the past. It is necessary to keep up with the ever-changing environmental conditions and to catch up with this change. The managers who accomplish this can carry their institutions more safely to the future. Otherwise, the success of organizations stays limited to the personal efforts and skills of the managers (Seki A., Heilman E., 2007, Fiore N., (2010). This confronts the managers with vague situations and creates crucial problems. For this reason, it is important to catch up with the continuous change and to ensure that everyone in the institution sees the future from the same perspective (Keyton J.N., 2010 , Cora, A.N., 2017, Covey, S. R. 2013). This is possible by adopting the principles of strategic planning and strategic management. Because a management approach based on strategic planning shows how the organization should behave when it confronts with unexpected situations in the future. Strategic plans, which are the products of strategic thinking, are considered as important means showing their ways to managers. Strategic plans should be seen as the constitution of an organization (Imai M., 1986, Wong Z., 2007, Davis K., Newstrom C. W., 1989, Akgunduz, A. (2004).

2. Strategic planning shows the staff working in an organization how they look at the future in the light of the information about their sector and the data they collect. It is important that senior executives take the necessary care and ensure participation in the preparation and implementation of this plan. It is also important to implement the strategic plan as well as to prepare it and to carry out the action plans based on that strategic plan (Moorhead G., and R. W. Griffin., 1989 Achor S., 2010, Cora H., 2016, Cagney, B. 2016).

1. STRATEGY

1.1. Strategy literally means " to forward, direct, send, take and to drive ". The word was first used in the military field. It is the science of planning and conducting military action to win in a war. In the beginning of the 20th the century, the word 'strategy' which has entered to our language as a military concept means determining what the enemy can or cannot do, and making a general plan accordingly and placing one's own forces and mobilizing them when it is necessary (Kondō M., 2014, Zemke R., and Raines C., 2013).

1.2. In terms of the business, Andrews defined the strategy as the name given to the whole of purposes, objectives and tasks of a business and the methods to achieve those, which define what kind of a business it does, it is or it wants to be. Hofer and Schendel have considered the strategy as "the activities that will harmonize the internal resources and capabilities of the enterprise with the opportunities and threats of the external environment"(Zachary W., 2007 Amabile T., Kramer S., 2011, Cora H., 2016, Burns, J. M. 2010).

1.3. What is Strategic Management? There is a story which well describes the philosophy of strategic management. Managers of two competing companies that are actively engaged in the same market decide to go to the forest to camp to talk about a possible merging. When they are in the forest, a big bear comes out ready to attack. One of the managers immediately throws his bag and starts wearing his running shoes. The other says "Is there a need to escape? You can't run away from a bear by running fast." The answer is noteworthy: Maybe I can't run faster than the bear, but I can outdistance you!" (Keizer A., 2011, Benjamin S., 2008, Campbell, G. 2016).

1.4. Scientific management is the science and art, which aims at examining, preparing and implementing multilateral decisions that will enable the company to achieve its objectives. Strategic management aims to make the organization successful by operating the management, marketing, finance, accounting, production, control, research and development and information processing systems of the company in harmony (Eisner M., Schwartz T. (C), 1998Kossek E. E., Lautsch B. A., 2007, Cora A.N., Cora H., 2016).



1.5. Strategic management is a process. The company determines the goals and objectives that it wants to reach and determines to what extent and when it wants to reach them and the means it needs to use to achieve this. It decides how to behave. Later, it starts to implement its decisions. After the implementation phase, the control and development processes start. The results of the implementations are examined and the changes required to reach the objectives are planned and their implementations begin. These applications are then subjected to the control and the circle continues to rotate in this way (Azar R.C., 2016, Cooper, 2005, Dale, E. 1999).

1.6. Strategy Formulation and Strategy Implementation; the procedures of forming a strategy are as follows (Bigley G., Steers R.M., Steers R., 2002, Mayer J.P., Allen N.J., 1997, Covey, S. R. 2013);

- 1.6.1. Identifying the organization's philosophy and mission
- 1.6.2. Determining the short-term and long-term goals to achieve the mission
- 1.6.3. Determining the strategies required to achieve these goals
- 1.6.4. The strategy implementation process consists of:
- 1.6.5. Establishing the organizational structure according to the determined strategy
- 1.6.6. Forming the budget, operation plan, motivation system for achieving goals
- 1.6.7. Checking if the identified strategy serves the purposes of the company

1.7. Strategic Turning Point

Companies have to make several decisions throughout their lives. The period we live in is a period in which the speed of social and technological change is striking, everything is possible every moment, and which is open to positive opportunities as well as the frightening ones (Goleman, D., Boyatzis, R., McKee A. 2013, Dale, E. 1999). In his book, Intel's president, Andrew Grove, talks about a concept called Strategic Turning Point while describing how companies must develop strategies in such environments. In mathematics, the turning point is defined as the point where the slope of a curve changes its shape. Before the turning point, work is done with the old methods in the sector. After the turning point, everything changes radically. Companies that can follow the curve survive, the others disappear. Below, the strategic turning point can be seen in the Figure (Graham F., 2003, Klein R.M., 2010, McLeod L.E., 2016).

Strategic Turning Point



1.8. A strategy is a general program to focus importantly on resources and take action to achieve multiple goals. The objective programs of an organization, the changes in them, the use of resources to achieve these goals, the profit management policies, the determination of basic long-term goals, the adaptation of the activities to these goals and the distribution of the necessary resources, all these processes and activities form the strategy of the enterprise (Kossek E. E., Lautsch B. A., 2007).

1.9. There are four basic approaches in strategic planning.

1.9.1 Economic Approach: International firms with this approach aim to establish leadership based on price characteristic in the world. Generally, sold products are products belonging to sectors with high added



value. R&D studies of the product are costly. Examples include the automobile industry and the chemical industry. As the product is generally homogeneous, the company can implement a production and marketing strategy around the world. This type of strategy can be used by companies in the world that produce products which can be used without changing them. The computer industry can be a good example of this. Standards for this type of products are developed and the price is important for the buyers (Pinto M., 2009, Kossek E. E., Lautsch B. A., 2007).

1.9.2 Political Approach: Companies following this approach enter the market by developing a separate strategy for each country. It is generally used for businesses operating in the service sector. The success of the product depends on the success of marketing, sales and after-sales support services. Enterprises determine the strategies and implement them according to local markets (Porter L., Bigley G., Steers R., 2002).

1.9.3 Quality Approach: It is used by companies who think that they can respond to customer expectations with quality. Firms use the principles of Total Quality Management to minimize the production defects and try to market high-quality products to their customers. This application, which was initiated by Japanese companies, was also implemented by other companies who saw the success of the Japanese market (Cora A.N. 2016, Maxwell J.C., 2009).

1.9.4 Managerial Assistantship Approach: There is no definite strategy in this approach. A strategy suitable for the current situation is being developed immediately (Mann D., 2016).

1.10. Big international companies use a mixture of all these approaches. IBM, for example, applies the economic approach in the market of developing countries, political and quality approach in European countries, and managerial assistantship approach in environments where the change is taking place very fast (Amabile, T. M. 1983). The strategies of enterprises are also affected by the internationalization and labour use approaches they choose (Woodman, R. W., Sawyer, J. E., Griffin, R. W. 1993). Strategies in ethnocentric enterprises are determined by the main country. In polycentric enterprises, strategies are determined separately for each country. While geocentric strategies are first identified in regional distinction, enterprises with geocentric structure determine their strategies according to global thinking. The differences in these approaches can be seen in the table below (Cora H., 2016, Porter L., Bigley G., Steers R., 2002, Alper P., 2017).

	Ethnocentric	Polycentric	Regiocentric	Geocentric
Mission	Profitability	Legal (Acceptability)	Profitability and Legal	Profitability and Legal
Effect	Top Bottom	to Bottom to Top	Region and its branches agree	All levels agree
Strategy	Global Integrity	National Solutions	Regional and Solutions	Integrity National and Solutions
Culture	Home Country	Host Country	Regional	Global
Technology	Mass Production	Group Production	Flexible Production	Flexible Production



Marketing	Products are Manufactured Standardization by Global product, produced for according to regions with local changes home country local customers requirements
Finance	Earnings Investment in Distributed to the Global return to the host country region Distribution home country

2. RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALIZATION AND COMPANY STRATEGY

2.1. With the globalization process, the world becoming a single market is interpreted as the transformation of capitalism into the only system valid in the economic sense. The main objective of this system is to expand their markets by increasing demand for production factors and to expand product and service markets in order to reach an integrated global economic area (Herstatt C., Stockstrom C.(E), Hugo Tschirky H.(E), Nagahira A.(E)., 2005).

2.2. The aim of expanding product and service markets has increased the relations between business enterprises and consumers in remote regions by means of commercial activities. Increasing commercial relations bring societies closer together; create dependency and correspondence among them. As example, it is possible to give automotive and white goods sector. These sectors get more and more similar in terms of customer pleasure and preferences. The similarity of customer preferences revealed the need for restructuring marketing approaches (Lawler E.E., 1994, Maxwell J. C., 2009).

2.3. In intercompany merging, the intensity has also started to be experienced in global markets. Each merged company also carries its own cultural, social, structural and financial structure. In this case, mutual interaction and communication are inevitable in order to gain the upper hand in meeting the demands and needs of different customer profiles. This has contributed to the development of relations and customer-oriented relational marketing approach (Kondō M., 2014, Namie G., Namie R.F., 2011).

2.4. The increase in competitiveness is a result of globalization. The fact that the world has become a single market with the removal of the borders between the countries has caused the enterprises to face the competition (Pai H., 2013). With the effect of the globalization, regardless of the sector and the scope of the activity, competition has begun to be driven at global level. With the rapid increase in competition, it has become necessary for enterprises to adapt to change in order to survive. Therefore, enterprises had to catch the difference and privilege with the strategic marketing approach. It has also raised the necessity of establishing a closer connection for the enterprises with their target groups and to direct their work by evaluating the feedback from these target groups (Ramakrishna K., 2013, Sanborn M., 2008, The Arbinger Institute, 2010).

2.5. In parallel with the changes experienced in the business world, similar changes are observed in the individuals who are the buyers of the enterprises. Customers, who are now more conscious than the past, have transformed into individuals who are aware of their wishes and expectations. In this transformation, the increase in the level of education, easy access to information, and developments in information and communication technologies have been effective (Cora A.N. (2014), Nayak S.,R., Patra S., Samal M., 2012). The customer has reached a level to get the information at any time and any place he wants. The enterprises that have realized this have turned to direct communication with the customer and to follow a more effective approach. Target customers can be informed of many products and services through the development of information technologies. The way to save consumers from the confusion of this large number of products



and services is to develop relationships with customers and offer additional value to products and services (Hutchinson D., 2016, Klein R.M., 2010, Goleman, D., Boyatzis, R., McKee A. 2013).

3. CONCLUSION

3.1. The companies have to provide products and services at world standards in order to achieve success in global competition. Moreover, one of the reasons for this necessity is the fact that many countries stipulate quality certificates for the products and services to enter their borders (Amabile T., Kramer S., 2011). In order to provide these documents, the company has to select a marketing approach that keeps the customer expectations above all and within the scope of the total quality of the enterprises, gathers the quality defined by the customer in the product and service during the execution of all marketing activities (Ayturk, Nihat, 1990, Achor S., 2010, Fiore N., 2010, McLeod L.E., 2016).

3.2. All enterprises have to determine their strategies in the following areas (Rosengren D.B., 2009 Murphy W., Kram K., 2014, Bossidy L., Charan R., 2011, Burwash, P. 2003, Gumusluoglu, L., Elci, S. 2008).

3.2.1. Relational partnership between producers and suppliers

3.2.2. Relationships between advertising and marketing research agency and the service providers among their clients.

3.2.3. Strategic agreements between businesses and competitors. Technological agreements, marketing agreements and global strategic agreements.

3.2.4. Agreements between enterprise and non- governmental organizations. Partnership agreements made for public interest.

3.2.5. Partnerships for conducting research and development between business and public organizations.

3.2.6. Long-term relationships between the enterprise and the end consumer.

3.2.7. Relationships based on the collaboration between the enterprise and the distribution channel.

3.2.8. Relations between functional parts of the enterprise.

3.2.9. Relationships between the enterprise and its employees.

3.2.10. Relations between the company and its own branch and units such as strategic business units.

3.2.11 Comparison of Traditional Marketing and Strategic Marketing

TRADITIONAL MARKETING	STRATEGIC MARKETING
Focusing on a single sale	Focusing on customer retention
Emphasis on product features	Emphasis on product benefits
Short term perspective exists	Long-term perspective exists
Giving little attention to customer service	Customer service is very important
Cus expect are l cari	C expect are caring
Intermediate level of customer relations	High level of customer relations
Quality primarily belongs to the production	Quality is the work of all departments.



3.3. Every day increasing dependence on information and communication technologies and an increase in the speed of competition have required the company activities to keep up with these developments. Traditional approaches and strategies have become inadequate. Increased competition, increase in customer information, increase in product and service standards, decrease and inadequacy in the traditional company activity with the change of traditional environmental factors forced businesses to seek different alternatives and consequently to develop new strategies (Delbridge R., 2000, Lifson T.B., Yoshino M.Y., 1988, Jackson K., Debroux P.(Ed), 2008).

3.5. The company strategy, expressed as individually defining, creating, presenting new values to its customers, and then sharing the benefits of these values in life-long relationship, has reached to a situation aiming to keep the customer, develop long-term relationships, adapt to the rapid development of information technologies, and provide the customers with real-time and appropriate information in the right context in order to ensure interaction and communication through Web sites in accordance with the needs (De Mente B.L., 2004, Jackson K., Debroux P.(Ed), 2008, Kongar, E. 1972).

3.3. By increasing the loyalty between the customers and enterprises, providing the benefits of the information promised to them, fulfilling the promises, developing the sense of trust and sharing the values, thus, the customer retention is ensured it by maintaining the long-term relationships and reducing the possibility of customers to abandon the business (Nafziger E.W., 1994, Fridenson P.(E), Takeo K.(E), 2017).

3.4. The traditional strategy is not sufficient to meet the varying demands of customers in the market. In the relationship of the customers with the enterprise, an orientation has developed towards the expectation of reliability, reliable service added to the product and improved product. Businesses should understand the necessity of focusing on the way of customer retention and enchainment and by focusing on customer retention as well as gaining customer they should turn towards strategic marketing as a new paradigm vis-à-vis traditional marketing (Kozłowski, S. W., Doherty, M. L. 1989, March R.M., 1991, Kambayashi N., 2014, Honjo Y.A., 2007).

REFERENCES

1. Abegglen J.C., (1984). The Strategy of Japanese, Pub. Ballinger Publishing co, USA, p.31
2. Abegglen J., (2006). 21st-Century Japanese Management: New Systems, Lasting Values, Pub. Algrave Macmillan, USA, p. 97
3. Achor S., (2010), "The Happiness Advantage: The Seven Principles of Positive Psychology That Fuel Success and Performance at Work, Pub. Crown Business, USA, p.112-117
4. Alas R., Tafel, K., Timlik K. (2007), Leadership style During Transition in Society: case of Estania, Journal of Global Strategic Management, Vol.1, Number:1.
5. Alper P., (2017), Teach to Work: How a Mentor, a Mentee, and a Project Can Close the Skills Gap in America, Pub. Routledge, USA, p. 117-251
6. Akgunduz, A. (2004), Lider Yöneticinin El Kitabı, Pb. Genc Beyin Yayınevi, İstanbul/Turkey, pp. 12-17
7. Aktan, C. (2003), Organizasyonel Değişimde Liderlik ve Yönetim Danışmanlığı, www.canaktan.com
7. Amabile, T. M. (1983), The Social Psychology of Creativity, Pb. Springer-Verlag, New York, p. 45
8. Amabile T., Kramer S., (2011), The Progress Principle: Using Small Wins to Ignite Joy, Engagement, and Creativity at Work, Pub. Harvard Business Review Press, USA, p. 180-261
9. Axson D.A.j., (2007), Best Practices in Planning and Performance Management: From Data to Decisions, Pub. Wiley, USA, p.217
10. Aytürk, Nihat, (1990), Yönetim Sanatı, Pb. Emel Yayınevi: Ankara/Turkey, p. 31-44
11. Bass, B. M. (1990), Bass and Stogdill's handbook of leadership, Theory, research, and managerial Eskişehir/Turkey, pp.17-22



12. Azar R.C., (2016), Navigating Japan's Business Culture: A Practical Guide to Succeeding in the Japanese Market, Pub. Write Way Publishing Company LLC, USA, p. 301-321
13. Bacarr J., (1992). How to Work for a Japanese Boss, Pub. Citadel, USA, p. 112
14. Benjamin S., (2008), Perfect Phrases for Dealing with Difficult Situations at Work: Hundreds of Ready-to-Use Phrases for Coming Out on Top Even in the Toughest Office Conditions (Perfect Phrases Series), Pub. McGraw-Hill Education, USA, p. 46, 172-199
15. **Bigley G., Steers R.M., Steers R., (2002), Motivation and Work Behavior**, Pub. McGraw-Hill/Irwin, 95, 228, 311-317, 531-618
16. Buyer P., (2012), Working Toward Excellence: 8 Values for Achieving Uncommon Success in Work and Life, Pub. Morgan James Publishing, USA, p. 21-44
17. Bossidy L., Charan R., (2011). Execution: The Discipline of Getting Things Done, Pub. Random House Business Books, USA, p. 251
18. Burns, J. M. (2010), Leadership, Pb. Harper Perennial Political Classics), p. 287
19. Burwash, P. (2003). Liderligin Anahtari Timas Yaynevi, İstanbul, p. 34-37
20. Chapman G., (2012), The 5 Languages of Appreciation in the Workplace: Empowering Organizations by Encouraging People, Pub. Northfield Publishing, USA, p. 18. 71-79,151-156
21. Cagney, B. (2016), Leadership: The 7 Laws Of Leadership: Develop Yourself, Influence Others And People Will Follow, Pb. CreateSpace, USA, p. 12
22. Campbell, G. (2016), Leadership: The 8 Laws of Leadership: Develop your Team,
23. Influence & Inspire Others, & Lead People with Success, Pb. CreateSpace, p.34
24. Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Cilt: 8/ILKBAHAR, Sayı: 30, s.119-125
25. Cora H. (2016) "Leadership While Managing Change" TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SPRING, Issue: 30 pp.233-248
26. Cora H. (2016) "Leadership and its influence on a Healthy Corporate Culture" TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31 p. 160
27. Cora A.N, (2016) "Leadership and Atatürk" TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31 p. 150
28. Cora, A.N., (2013), Turkiye'nin Stratejik Onemi, Pub. CreateSpace, USA, 67
29. Cora, A.N., (2014), Turk Birlesik Devletleri, Pub. CreateSpace, USA, 67
30. Cora, A.N., (2014), Turkculugun Esaslari, Pub. CreateSpace, USA, 67
31. Cora, A.N., (2013), Tarih Turklerle Baslar, Pub. CreateSpace, USA, 67
32. Cora, A.N., (2013), Developments Among Turkey, NATO, European Union (EU) and European Security Pub. CreateSpace, USA, p. 207
33. Cora A.N., Cora H., (2016), Secrets of Effective Leadership, TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31 p. 174
34. ÇORA H., (2017) "The Role Of The Japanese Administration Structure In Unraveling The Complications And The Influence Of Business Flexibility On The Work Related" TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 9/SUMMER, Issue: 35 pp. 110-120
35. ÇORA H., (2018) "European Union Needs To Analyze Turkey Correctly" TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 10/AUTUMN, Issue: 49 pp.
36. Çora H., (2016), Leadership and its influence on a Healthy Corporate Culture" TURAN-CSR International Scientific Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Volume: 8/SUMMER, Issue: 31 p. 160
37. Çora, A.N., (2017), Globalization and Regional Economic Integration, Pub. CreateSpace, USA, p. 118



38. Cora A.N., (2016), Global Governance and Globalization, Pub. CreateSpace, USA, 67
39. Cora A.N., (2016), The Global Economic Crises, Pub. CreateSpace USA, p. 72
40. Cora A.N., (2016), Economic Growth And Poverty Reduction, Pub. CreateSpace, USA, p.101
41. Çora H., Aydın S., (2016), Y Kusagi Online Alisveris Trendleri: Pazarlama ve Organizasyon Uygulamalari, CS Publications, ISBN 9781530423118, CA, USA p. 1
42. Cora H., (2015), Syrian Crisis: review, Timelines and Facts, Pub. CreateSpace, USA, p.157
43. Çora H., (2016), Economic Growth And Poverty Reduction, Pub. CreateSpace, USA, p.88
44. Cora H., (2016), The Global Economic Crises, Pub. CreateSpace, USA, p.166
45. Cora H., (2016). Globalization and Global Governance, Pub. CreateSpace, USA, p.157
46. Cora, H. (2016), Regional Economic Integration and Globalization, Pub. CreateSpace,
47. Cokins G., (2005), Strategic Business Management, Pub. Routledge, USA, p.233
48. Cornfield D. B., (2011), Workers, Managers, and Technological Change: Emerging Patterns of Labor Relations (Springer Studies in Work and Industry), Pub. Springer, p. 234-271
49. Covey, S. R. (2013), The 7 Habits of Highly Effective People: Powerful Lessons in , Personal Change P. Simon & Schuster, pp. 401-403
50. Cooper, (2005), Leadership and Management In The 21. Century, Business Chalgens of The future, Pb. Oxsford University Pres, New York, p.11-13
51. Dale, E. (1999), Yonetim Teorileri, Cev. Osman Akin Dale, E. (1999)hay, Pb. Oteki Yayınevi, Ankara, p. 9-13
52. De Mente B., (1994), Japanese Etiquette & Ethics In Business, Pub. McGraw-Hil, USA, p.98,176
53. De Mente B.L., (2004), Japan's Cultural Code Words: 233 Key Terms That Explain the Attitudes and Behavior of the Japanese Pub. Tuttle Publishing, USA, p. 271
54. Davis K., Newstrom C. W., (1989), Human Behavior at Work: Organizational Behavior (Mcgraw Hill Series in Management), Pub. Mcgraw-Hill College, USA, p. 118, 577-591
55. **Eisner M., Schwartz T. (C), (1998), Work in Progress,** Pub. Random House, USA, P. 112-123
56. Delbridge R., (2000), Life on the Line in Contemporary Manufacturing: The Workplace Experience of Lean Production and the "Japanese" Model, Pub. Oxford University Press, USA, p. 119
57. De Mente B.L., (2004), Japan's Cultural Code Words: 233 Key Terms That Explain the Attitudes and Behavior of the Japanese, Pub. Tuttle Publishing, USA; p.143, 197
58. Eisner M., Schwartz T., (1998), Work in Progress, Pub. Random House, USA, p.167
59. Fiore N., (2010), The Now Habit at Work: Perform Optimally, Maintain Focus, and Ignite Motivation in Yourself and Others, Pub. Wiley, USA, p. 71-77
60. Fridenson P. (E), Takeo K. (E), (2017), Ethical Capitalism: Shibusawa Eiichi and Business Leadership in Global Perspective (Japan and Global Society), Pub. University of Toronto Press, Scholarly Publishing Division, CA, p.76,112-123
61. Fujitsu fom limited, (2012), Minding Your Japanese Business Manners: For a Better Understanding of Japanese Business Etiquette and Ethics, Pub. Wowmax Media LLC, USA, p. 23, 111
62. Graham F., (2003), Inside the Japanese Company, Pub. Pub. Routledge, USA, p-51, 137, 253
63. Goleman, D., Boyatzis, R., McKee A. (2013), Primal Leadership, Pb. Harvard Business Review Press, pp. 101-103
64. Gumusluoglu, L., Elci, S. (2008), How to Address the Turkish Paradox of Innovation to Build a Competitive Economy, UNESCO Science Report, Pb. Unesco, Paris, pp. 110-112
65. Herbert, H. (1978), Orgutlerin Yonetimi, Sistemler ve Beseri Kaynaklar Acisindan, Çeviren, Tekok, O. 1. Cilt, Pb.Turhan Kitabevi, Ankara/Turkey, pp. 23-25, Pb. Wiley, USA, p. 34
66. Haghirian P., (2010), Understanding Japanese Management Practices, Pub. Business Expert Press, USA, p. 84, 111
67. Hamada K., Hiraoka S., (2016), Management of Innovation Strategy in Japanese Companies (Japanese Management and International Studies), Pub. World Scientific Publishing Co, USA, p, 35, 211
68. Herstatt C., Stockstrom C. (E), Hugo Tschirky H. (E), Nagahira A. (E)., (2005),



69. **Hutchinson D., (2016), Lead With Balance: How To Master Work-Life Balance in an Imbalanced**, Pub. Advantage Media Group, USA, p. 34
70. Hutchinson D., (2016), Lead With Balance: How To Master Work-Life Balance in an Imbalanced Culture, Pub. Advantage Media Group, USA, p. 46, 71-73
71. Honjo Y.A., (2007), Japan's Early Experience of Contract Management in the Treaty Ports (Meiji Japan), Pub. Routledge, USA, p.117
72. Hosoya C., Shinoda T., (1998), Redefining the Partnership: The United States and Japan in East Asia, Pub. UPA, USA, p. 79, 234
73. Hutchinson D., (2016), Lead With Balance: How To Master Work-Life Balance in an Imbalanced Culture, Pub. Advantage Media Group, USA, p. 87-89
74. Imai M., (1986), Kaizen: The Key To Japan's Competitive Success, Pub. McGraw-Hill Education, USA, p. 23, 187
75. Jackson K., Debroux P. (Ed), (2008), Innovation in Japan: Emerging Patterns, Enduring Myths, Pub. Routledge, USA, p. 85
76. Keizer A., (2011), Changes in Japanese Employment Practices: Beyond the Japanese Model (Routledge International Business in Asia). Pub. Routledge, USA, p. 97-101
77. Kenny G., (2005), Strategic Planning and Performance Management, Pub. CreateSpace USA, USA, p.116
78. Keyton J.N., (2010), Communication and Organizational Culture: A Key to Understanding Work Experiences, Pub. SAGE Publications Inc, USA, p. 213,277
79. Klein R.M., (2010), The Architect's Guide to Small Firm Management: Making Chaos Work for Your Small Firm, Pub. Wiley, USA, p. 124
80. Klein H. J., Becker T. E., (2013), Commitment in Organizations: Accumulated Wisdom and New Directions (SIOP Organizational Frontiers Series), Pub. Routledge, USA, p. 271-301
81. Kondō M., (2014), The Life-Changing Magic of Tidying Up: The Japanese Art of Decluttering and Organizing, Pub. Ten Speed Press, USA, p.147
82. Kossek E.E., Lautsch B.A., (2007), CEO of Me: Creating a Life That Works in the Flexible Job Age, Pub. FT Press, USA, p. 193-197
83. Kongar, E. (1972), Toplumsal Degisme Kuramları ve Turkiye Gercegi, Pb.Remzi Kitabevi, İstanbul/Turkye, pp. 192-201
84. Kozlowski, S. W., Doherty, M. L. (1989), Integration of climate and leadership. Examination of a neglected issue. Journal of Applied Psychology, 74, pp. 546-553., Pb. Pinnacle Publishers, USA, p. 24
85. Kurihara T., (2009), Japanese Corporate Transition in Time and Space, Pub. Palgrave Macmillan, USA, P. 47, 235
86. Larke R., Causton M., (2005), Japan - A Modern Retail Superpower, Pub. Palgrave Macmillan, USA, p. 23, 254
87. Lawler E.E., (1994), Motivation in Work Organizations (Jossey Bass Business and Management Series), Jossey-Bass, USA, p117-121
88. Lifson T.B., Yoshino M.Y., (1988), The Invisible Link: Japan's Sogo Shosha and the Organization of Trade, Pub. The MIT Press, USA, p. 118, 203-207
89. Liker J.K., Fruin W.M., Adler P.S., (1999), Remade in America: Transplanting and Transforming Japanese Management Systems (Japan Business and Economics Series), Pub. Oxford University Press, USA, p. 391
90. Kambayashi N., (2014), Japanese Management in Change: The Impact of Globalization and Market Principles, Pub. Springer, USA, p. 54, 68
91. Kinmonth E.H., (1982), The Self-Made Man in Meiji Japanese Thought: From Samurai to Salary Man, Pub. Univ of California Pr, USA, p .237
92. March R.M., (1991), Japanese Negotiator: Sublety and Strategy Beyond Western Logic, Pub. Kodansha International, USA, p. 69, 158



93. Mann D., (2016), Limited Motivation: How to Stay Motivated, Be Productive, and Stop Procrastinating (How to Motivate Yourself, Stop Being Lazy, and Kill Procrastination, Pub. Kindle Edition, USA, p. 17-22
94. Masumoto T., (2011), With Respect to the Japanese: Going to Work in Japan, Pub. Nicholas Brealey, USA, p. 47, 91
95. Maxwell J. C., (2009), Teamwork 101: What Every Leader Needs to Know, Pub. Thomas Nelson, USA, p. 31-33
96. McLeod L.E., (2016), Leading with Noble Purpose: How to Create a Tribe of True Believers, Pub. Wiley, USA, p. 186-191
97. Meyer J.P., Allen N.J., (1997), Commitment in the Workplace: Theory, Research, and Application (Advanced Topics in Organizational Behavior), pub. SAGE Publications, Inc, USA, p. 86-101
98. Moorhead G., and R. W. Griffin., (1989), Organizational behavior: study Guide, Pub. Society Of Actuaries, p. 387,403
99. Murphy W., Kram K., (2014), Strategic Relationships at Work: Creating Your Circle of Mentors, Sponsors, and Peers for Success in Business and Life, Pub. McGraw-Hill Education, USA, p.121, 179
100. Nafziger E.W., (1994), Learning from the Japanese: Japan's Pre-war Development and the Third World (Japan in the Modern World), Pub. Routledge, USA, p. 27, 211
101. Namie G., Namie R.F., (2011), The Bully-Free Workplace: Stop Jerks, Weasels, and Snakes From Killing Your Organization, Pub. Wiley, USA; p. 42
102. Nayak S.,R., Patra S., Samal M., (2012), Motivational factors influencing labour productivity in the handicrafts & cottage industries of Odisha, India, IOSR Journal Of Humanities And Social Science (JHSS) ISSN: 2279-0837, ISBN: 2279-0845. Volume 4, Issue 3 (Nov. - Dec. 2012), PP 08-13 www.Iosrjournals.Org
103. Nison S., (2001), Japanese Candlestick Charting Techniques, Pub. Prentice Hall Press, USA, p. 187, 207
104. Ohmae K., (1991), The Mind Of The Strategist: The Art of Japanese Business, pub. McGraw-Hill Education, USA; p. 79, 298
105. Ohno T., (2012), Taiichi Ohnos Workplace Management, Pub. McGraw-Hill Education, USA, p. 76
106. Pai H., (2013), Heritage Management in Korea and Japan: The Politics of Antiquity and Identity, Pub. University of Washington Press, USA, p. 37, 86.
107. Perfect Phrases Series, (2008), Perfect Phrases for Dealing with Difficult Situations at Work: Hundreds of Ready-to-Use Phrases for McGraw, Pub. Hill Education, USA, p. 38
108. Pinder C. C., (2015), Work Motivation in Organizational Behavior, Pub. Psychology Press, USA, p. 407,521
109. Pinto M., (2009), The Management Syndrome: How To Deal With It!: A Guide to Leadership, Ethics, Teamwork and Motivation in the 21st Century, Pub. Xlibris Corp., USA, p. 189
110. Porter L., Bigley G., Steers R., (2002), Motivation and Work Behavior, Pub. McGraw-Hill/Irwin, USA, p. 166, 408, 501
111. Ramakrishna K., (2013), Managerial Leadership in Multicultural Organizations: Challenging the Challenges of Globalization, Pub. PHI, USA, p. 31
112. Raoprasert T., Islam S.M.N., (2010), Designing an Efficient Management System: Modeling of Convergence Factors Exemplified by the Case of Japanese Businesses in Thailand (Contributions to Management Science), Pub.Physica, USA, p. 153
113. Rohm R., Wilsey D., (2016), The Institute Way: Simplify Strategic Planning and Management with the Balanced Scorecard, Pub.The Institute Pres. USA, p. 87-91
114. Rosengren D.B., (2009), Building Motivational Interviewing Skills: A Practitioner Workbook (Applications of Motivational Interviewing) , Pub. The Guilford Press, USA, p. 41, 289-291
115. Sanborn M., (2008), The Encore Effect: How to Achieve Remarkable Performance in Anything You Do, Pub. Crown Business, USA, p.81, 113



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

116. Seki A., Heilman E., (2007), Ryokan: Japan's Finest Spas and Inns, Pub. Tuttle Publishing, USA, p. 144-203
117. Steers R., Porter L., Bigley G., (1996), Motivation and Leadership At Work, Pub. McGraw-Hill/Irwin, USA, p. 522,671
118. Springer Studies in Work and Industry, (1987), Workers, Managers, and
119. Technological Change: Emerging Patterns of Labor Relations, Pub. Springer, USA, p. 121, 245-247
120. The Arbinger Institute, (2010), Leadership and Self-Deception: Getting Out of theBox, Pb. Berrett-Koehler Publishers Inc, USA, pp. 115-117
121. Thomas K.W., (2000), Intrinsic Motivation at Work: Building Energy and Commitment, Pub. Berrett-Koehler Publishers, USA, p. 51
122. Tsukakoshi H., Larrabee H., (2015), Tree-Ring Management (JAPAN LIBRARY Book 2), Pub. Japan Publishing Industry Foundation for Culture, USA, p. 61, 127
123. Tsutsui W.M., (2001), Manufacturing Ideology: Scientific Management in Twentieth-Century Japan, Pub. Princeton University Press, USA, p. 97
124. Vroom V., (1994), "Work and Motivation 1st Edition", Jossey-Bass; USA, p.321
125. Wakatabe M., (2015), Japan's Great Stagnation and Abenomics: Lessons for the World, Pub. Palgrave Macmillan, USA, p. 66
126. Whaley L.T., (2016), The Courage of a Samurai: Seven Sword-Sharp Principles for Success, Pub. Aviva Publishing, USA, p. 69
127. Vroom V., (1994), "Work and Motivation 1st Edition", Jossey-Bass; USA, p. 277
128. Wong Z., (2007), Human Factors in Project Management: Concepts, Tools, and Techniques for Inspiring Teamwork and Motivation, Pub. Jossey-Bass, USA, p. 101-103
129. Woodman, R. W., Sawyer, J. E., Griffin, R. W. (1993), Toward a Theory of Organizational Creativity. Academy of Management Review, 18(2), pp. 293-321.
130. Yogananda P., (2013), The Law of Success, Self-Realization Fellowship, USA, p. 10
131. Zachary W., (2007), Human Factors in Project Management Concepts, Tools, and Techniques for Inspiring Teamwork and Motivation, Pub. JosseyBass, USA. p. 21
132. **Zemke R., and Raines C., (2013), Generations at Work: Managing the Clash of Boomers, Gen Xers, and Gen Yers in the Workplace (Agency/Distributed), Pub. AMACOM, USA, p.176-181**



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(44)

Dr. Murat ŞAHİN²²⁶

KÖŞE YAZARLARININ 7 KASIM 1982 ANAYASASI İLE 12 EYLÜL 2010 REFERANDUMUNA İLİŞKİN BAKIŞ AÇILARININ İNCELENMESİ
EXAMINATION OF THE PERSPECTIVES OF THE COLUMNISTS ON THE NOVEMBER 7, 1982 CONSTITUTION AND THE SEPTEMBER 12, 2010 REFERENDUM

ÖZ

Bu çalışmanın amacı, 7 Kasım 1982 Anayasası ile 12 Eylül 2012 Referandumu sürecinde köşe yazarlığı yapan bazı gazetecilerin hem Anayasa hem de referanduma ilişkin bakış açılarını ortaya koymaktır. Bu genel çerçeveden hareketle Anayasa ve referandum sürecinde gazetecilik yapan yazarların ihtilal ve referanduma ilişkin bakış açılarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma kapsamında 1982 ve 2010 referandum süreçlerine şahitlik etmiş ve her iki dönemde de çeşitli gazetelerde köşe yazarlığı yapmakta olan yazarların bakış açıları incelenmeye çalışılmıştır. Gazetelerde köşe yazarlığı yapmak, aynı zamanda toplumun olaylara ilişkin kanaat oluşturmaktır. Bu anlamda köşe yazarlığı aynı zamanda toplumdaki kanaat önderlerinden birisidir. Toplum tarafından beklentilerine göre köşe yazarlarının görüş ve düşüncelerindeki tutarlılık önemlidir. Döneme ve şartlara göre görüş ve düşüncelerindeki farklılıklar köşe yazarlarının görüşlerindeki tutarsızlığı göstermektedir. Ancak otuz yıl arayla yapılan iki referandum arasında köşe yazarlarının görüş ve düşüncelerinde farklılık olması doğaldır. Çünkü her dönemin toplum hayatındaki karşılığı farklıdır. Köşe yazarları da toplumda meydana gelen değişimlerden etkilenmektedir.

Bu çalışma nitel bir araştırma kapsamında belge ve dokümantasyon incelemesidir. Araştırmanın amacına uygun olarak 1982 ve 2010 yapılan referandum seçimlerinde, köşe yazarlarının referandum sürecine ilişkin görüş ve düşünceleri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İhtilal, Referandum, Gazetecilik, Köşe Yazarı.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the perspectives of both the Constitution and the referendum on the November 7, 1982 Constitution and some journalists who have been columnists in the September 12, 2012 Referendum process. In this general framework, it is aimed to reveal the similarities and differences in the perspectives of the journalists in the Constitution and referendum process. Within the scope of there search, the views of the authors who have been a columnist in various news papers and witnessed the 1982 and 2010 referendum processes were examined. To write a column in newspapers, at the same time, the opinion of the community about the events. In this sense, columnist is also one of the opinion leaders in the society. Consistency in the opinions and opinions of columnists is important according to the expectations of the society. The differences in their opinions and thoughts according to the terms and conditions indicate the inconsistency in th eviews of the columnists. However, it is natural that there are differences in the opinions and opinions of the columnists among the two referendum sheld in 30 years. Because every period in the life of society is different. The columnists are also influenced by changes in society.

This study is a qualitative research and documentation review. For the purpose of the study, the opinions and opinions of the columnists regarding the referendum process were examined in the elections of 1982 and 2010. The data of the study has been obtained from 47 articles of 4 authors who have been actively working as a columnist since 1982.

Keywords: Revolution, Referendum, Journalism, Columnist.

²²⁶ Dr. Murat ŞAHİN, Ankara/TÜRKİYE; E-posta: muratremre.sahin@hotmail.com



GİRİŞ

Türk toplum hayatının en önemli kamuoyu oluşturma araçlarından birisi olarak gazeteler görülmektedir. Özellikle toplum hayatında önemli kritik noktaları olarak görülen seçim zamanlarında gazetelerin ve gazete yazarlarının kamuoyu üzerinde önemli bir yönlendirici etkisi bulunmaktadır. Türkiye’de birçok seçimler yapılmıştır: Anayasa değişiklikleri için yapılan referandumlar, mevcut siyasi ve yerel seçimler gibi... Bütün bunlar yasal zeminde yapılan meşru seçimler olarak görülmektedir. Özellikle referandum süreçleri toplumun kendisiyle ilgili olan yasal dayanakların belirlenmesi açısından önemlidir. Toplumun yasal düzenlemeleri anlaması, yorumlaması, değerlendirmesi ve nihayetinde karar vermesi için yönlendirici birçok unsur bulunmaktadır. Bunlar içerisinde önemli olan unsurlardan birisi gazetelerdir. Gazetelerin ise farklı alanları bulunmaktadır. Bunlar içinde de süreç ile ilgili olumlu ya da olumsuz bilgilendirmelerin yapıldığı bir köşe yazarları kısmı bulunmaktadır. Bunlar da toplumdaki algıyı yönetme noktasında önemlidir.

7 Kasım 1982 Anayasası ve 12 Eylül 2012 Referandumu da Türk toplum hayatı açısından önemli karar verme süreçlerinden birisidir. Bu karar verme sürecinde kamuoyu oluşturulması açısından gazetelerin ve onların köşe yazarlarının da önemli etkileri olduğu düşünülmektedir. Topluma verdikleri bilgi ve mesajlarda, referanduma ilişkin olumlu veya olumsuz bakışlarının toplum üzerinde etkisi bulunmaktadır.

Araştırmamızda 7 Kasım 1982 Anayasası ve 12 Eylül 2012 Referandumuna ilişkin olarak her iki dönemde de gazetelerde köşe yazarlığı yapanların hem anayasa hem de referanduma ilişkin bakış açılarını değerlendireceğiz. Her iki önemli karar verme süreçlerinde, anayasa ve referanduma ilişkin düşüncelerini ortaya koymaya çalışacağız. Burada iki dönem arasında benzerlik ve farklılıklar var mı? Var ise bunların sebeplerini dönemlerin politik görüşleri dışında anlamaya çalışacağız. Anayasa ve referanduma ilişkin olarak köşe yazarlarının görüşlerinde tutarlılık var mı? Çelişkiler var mı? Çelişkiler var ise, bunların hangi zeminden kaynaklandığı belirlenmeye çalışılacaktır.

Araştırmanın genel amacı 7 Kasım 1982 Anayasası ile 12 Eylül 2010 Referandumuna ilişkin olarak bazı gazetecilerin bakış açılarının belirlenmesi ve bu bakış açılara göre benzerlik ve farklılıklarını ortaya koymaktır. Bu genel amaç kapsamında aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır.

1. Yazarların anayasa düzenlemeleri ile ilgili yazı sayılarının yıllara göre dağılımı nasıldır?
2. Yazarların Anayasa düzenlemeleri ile ilgili yazılarında sergiledikleri tavrın (olumlu, nötr, olumsuz) yıllara göre dağılımı
3. Yazarların anayasa düzenlemeleri ile ilgili yazılarında ele aldıkları konular nelerdir?
4. Yazarların bakış açılarına göre benzerlik ve farklılıkları nelerdir?

Yöntem

Bu araştırma tarama modelinde ve betimsel bir durum saptaması niteliğindedir. 7 Kasım 1982 Anayasasına ve 12 Eylül 2012 Referandumuna tanıklık etmiş olan gazetecilerin ihtilal ve referandum sürecinde yazarlık yaptıkları gazetelerdeki köşelerinden ihtilal ve referanduma ilişkin bakış açılarını ortaya koyabilmek amacıyla araştırmamızda betimsel analiz ve içerik analizi yöntemi kullanılmıştır.

Verilerin toplanması amacıyla 1982 Anayasası’na ilişkin olarak T.B.M.M. Kütüphanesi’nde Mikro Film Arşivinden, 12 Eylül 2010 referandum sürecine ilişkin veriler ise yazarların köşe yazarlığı yaptığı gazetelerin internet adreslerindeki arşivlerinden çıkartılmıştır.

İçerik analizi (Content Analysis), yazılı bir kaynağın (kitap, makale, reklam veya benzeri) verdiği mesajların ayırıcı özelliklerini, sistemli ve objektif olarak belirlemek ve mesajla ilgili çıkarımlar (inference) yapmak için kullanılan bir tekniktir (Erseven, 2001). İçerik analizinin çeşitli model ve basamakları bulunmaktadır. İçerik analizinde örneklemin, kategorilerin, kayıt birimi ve sayma biriminin belirlenmesi gibi işlem basamakları mevcuttur. İçerik analizi yazılı kaynakların içindeki belli kelimelerin ve kavramların varlığını, anlamlarını ve ilişkilerini belirlemek amacıyla kullanılabilir (Büyüköztürk ve diğ., 2009). Bu teknik bireylerin ve kurumların ilgilerinin belirlenmesinde ve anlaşılmasında kullanışlı bir tekniktir (Büyüköztürk ve diğ., 2009).



Sınırlılıklar

Araştırmanın evrenini hem 7 Kasım 1982 Anayasasına hem de 12 Eylül 2012 Referandumuna tanıklık etmiş olan bazı gazeteciler oluşturmaktadır. Gazetecilerin belirlenmesinde örneklem yöntemi kartopu veya zincir örnekleme adıyla bilinen yöntem kullanılmıştır. Bu yaklaşım, araştırmacının problemine ilişkin olarak zengin bilgi kaynağı olabilecek birey veya durumların saptanmasında özellikle etkili olduğu kabul edilmektedir (Yıldırım ve Şimşek, 2005).

Bu kapsamda 1982 yılından referandumun yapıldığı zaman diliminde aktif köşe yazarlığı yapan 4 köşe yazarı belirlenmiştir. Bu yazarlar sırasıyla Oktay Ekşi, Hasan Pulur, Yavuz Donat ve Rauf Tamer isimlerinden oluşmaktadır.

Bulgular

Araştırma bulguları araştırmanın alt soruları kapsamında aşağıda sıralanmaktadır.

	Oktay Ekşi	Rauf Tamer	Hasan Pulur	Yavuz Donat	Toplam
1982	3	7	3	5	18
2010	7	8	4	10	29
Toplam	10	15	7	15	47

Çizelge-1: Yazarların Anayasa Düzenlemeleri İle İlgili Yazı Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı

Çizelge-1 incelendiğinde ele alınan yazarların 1982 yılında toplam 19 yazıda yeni Anayasa ile ilgili yazı yazdıkları görülmektedir. Bu dönemde Rauf Tamer 7 yazı ile konuya en çok ilgi gösteren yazar olarak öne çıkmaktadır.

2010 yılında ise tüm yazarların referandum süreci ile ilgili toplam 29 yazı kaleme aldıkları anlaşılmaktadır. Bu dönemde ise Yavuz Donat'ın 10 yazı ile konuya diğer yazarlardan daha fazla ilgi gösterdiği anlaşılmaktadır. Yazarların tamamı 2010 yılındaki Anayasa düzenlemesini 1982 yılındaki düzenlemeden daha fazla ele aldıkları bir diğer bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Yı	Oktay Ekşi			Rauf Tamer			Hasan Pulur			Yavuz Donat		
	Olumlu	Nötr	Olumsuz	Olumlu	Nötr	Olumsuz	Olumlu	Nötr	Olumsuz	Olumlu	Nötr	Olumsuz
1982												
2010											0	
Toplam											5	

Çizelge-2: Yazarların Anayasa Düzenlemeleri İle İlgili Yazılarında Sergiledikleri Tavrın (Olumlu, Nötr, Olumsuz) Yıllara Göre Dağılımı

Çizelge-2 incelendiğinde Oktay Ekşi'nin 1982 yılındaki Anayasa değişikliğini yazılarıyla olumlu yönde desteklediği anlaşılmaktadır. Ancak Ekşi'nin 2010 yılındaki referandum sürecine 5 yazı ile olumsuz yaklaştığı ve betimsel analize göre de oylamaya açıkça "Hayır" dediği anlaşılmaktadır.

Rauf Tamer de Ekşi gibi 1982 Anayasası'na olumlu yönde destek verdiği ve 2010 yılındaki referandum sürecindeki düzenlemelere karşı da olumsuz tavır sergilediği anlaşılmaktadır.

Hasan Pulur da önceki yazarlar gibi 1982 Anayasasının kabulüne 3 yazısı ile destek verdiği; 2010 yılındaki referandumda ise 2 yazısı ile karşı çıktığı anlaşılmaktadır.



Yavuz Donat'ın yazıları incelendiğinde ise bu yazarın, önceki yazarlara nazaran hemen her yazısında renk vermeyen bir üsluba sahip olduğu söylenebilir. Donat, 1982 yılındaki yazılarında da 2010 yılındaki yazılarında da Anayasa düzenlemeleri en fazla ele alan yazar olmasına rağmen yazılarından süreçle ilgili şahsi tavırlara kesinlikle yer vermediği görülmüştür. Donat'ın yazıları daha çok mevcut durumu aktaran, kamuoyu araştırmalarının verilerini yansıtan bir içeriğe sahiptir. İlk üç yazarın ise belli bir duruş ve ideolojiyi istikrarlı ve tutarlı bir biçimde savundukları anlaşılmaktadır.

Kat egori	Oktay Ekşi		Rauf Tamer		Hasan Pulur		Yavuz Donat		T toplam
	1 982	2 010	1 982	2 010	1 982	2 010	1 982	2 010	
Özg ürlük	1	3	-	-	-	-	-	-	4
De mokrasi	1	-	1	1	1	1	-	-	5
Top lumsal Sözleşme	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Oyl ama Süreci	1	3	2	7	1	-	1	2	17
Ter ör ve Anarşinin Bitmesi	1	4	-	-	1	-	-	-	6
Yen i başlangıç	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Yen i Anayasa İhtiyacı	-	-	-	-	-	-	-	1	1
AK P	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Baş kanlık Sistemi	-	2	-	-	-	-	-	-	2
Lai klik	-	1	-	-	-	-	-	-	1
Bür okrasi	-	-	1	1	-	-	-	-	1
Top lumsal Kurumlar	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Pro testolar	-	-	1	-	-	-	-	-	1
Güç ler Ayrılığı, Yargı Bağımsızlı ğı	-	-	-	-	-	2	-	-	2



Anayasa Tarihi	-	-	-	1	1	-	-	-	2
Siyasi Partiler, Siyasetçiler	-	-	-	-	-	-	2	-	2
Kamuoyu Görüşleri	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Toplam	6	1	6	1	4	3	3	1	5
	4		0				3	8	

Çizelge-3: Yazarların Anayasa Düzenlemeleri İle İlgili Yazılarında Ele Aldıkları Konuların İçerik Analizi

Çizelge-3 incelendiğinde ele alınan 4 yazarın anayasal düzenlemelerle ilgili birçok farklı konuyu ele aldıkları görülmektedir. Yazarlar bazı yazılarında bir konuyu ele alırken çoğu yazıda ise birden fazla konuyu ele aldıkları anlaşılmaktadır. Bu kapsamda 17 farklı konunun yazılarda ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. İçerik analizine göre yukarıda verilen kategorilerden en çok “oylama süreci” nin ön plana çıktığı anlaşılmaktadır. Betimsel analizden anlaşılacağı üzere yazarlar oylama öncesi görüşlerini paylaşarak gündemdeki tartışmalara girmişlerdir. Ancak diğer konuların düşük frekansta bir dağılım seyrettiği anlaşılmaktadır.

Yazarların bakış açılarına göre benzerlik ve farklılıkları

Oktay Ekşi'nin 1982 yılındaki yazılarına bakıldığında yeni bir toplumsal sözleşme ile terör ve anarşi ortamından uzak Özgürlük ve Demokrasi temelli yeni bir Türkiye vurgusu yapıldığı anlaşılmaktadır. Ekşi'nin 2010 yılındaki yazılarında ise referandum sürecinde tarafların üsluplarının bozukluğu, seçim güvenliği ile ilgili endişeleri olduğu anlaşılmıştır. Bu süreçte medya ve vatandaşlara hükümet organlarınınca baskı yapıldığı ve hem sürecin hem de sonrasının özgürlükleri tehdit ettiğine dair vurgular Ekşi'nin yazılarında ön plana çıkmaktadır. Ekşi günümüzde çok tartışılan Başkanlık sistemi ile ilgili de iki yazıyı 2010 yılında kaleme alarak Hükümet'in referandum sürecinde mevcut yapıyı ve laikliği tehdit edecek düzenlemelere gittiğini iddia etmiştir.

Rauf Tamer'in 1982 yılındaki yazılarına bakıldığında 1982 Anayasa'sının bürokrasinin keyfi uygulamalarının önüne geçeceğine dair olumlu yönde bir beklentisi olduğu anlaşılmaktadır. Tamer, Anayasa değişiminde daha çok yeni kabine ve bürokrasinin nasıl şekilleneceği ile ilgilendiği anlaşılmaktadır. Tamer 1977 seçiminde oyların bir önceki seçime nazaran düşmesine vurgu yaparak Türkiye'de oylama ve seçim güvenliği ile ilgili kaygılarını içeren bir yazıyı da kaleme almıştır. Ayrıca yeni Anayasa'ya hayır verenlerin neden hayır verdiği konusunda yetkililerin dersler çıkarması gerektiği konusuna da vurgu yapmıştır. 1982 yılında Köln'de Yeni Anayasa'yı protesto amacıyla komünistler tarafından yapılan konsolosluk baskısını köşesine taşıyarak komünistleri ve onlara destek verenleri eleştirmiştir. Anayasa oylamasını da kısaca değerlendiren Tamer, daha çok yeni dönemin nasıl olacağı ile ilgili merakını belirtmiştir. Buna rağmen Tamer'in demokratik hayata geçişi çok önemseydiği ve askeri rejim dönemindeki politikasız yıllarda köşesinde yazacak konu bulmak için sarf ettiği emeği ele alan bir yazısı daha olduğu anlaşılmaktadır.

Rauf Tamer'in, 2010 yılındaki yazılarında ise referandum öncesi süreçle ağırlıklı olarak ilgilendiği anlaşılmaktadır. Anayasa tartışmalarının mukavele anlamından uzaklaşarak mücadele unsuru olarak öne çıkmasını eleştiren Tamer, “birleştirici değil ayrıştırıcı bir Kitap'a Anayasa diyoruz” diyerek süreci eleştirdiği görülmüştür. 26 maddelik paketin tamamının da evet ya da hayır şeklinde tek bir cevapla oylanmasını doğru bulmadığını belirttiği görülmüştür. Referandumda çıkacak “evet” ve ya “hayır” sonucunun herkes tarafından kendince yorumlanacağı belirten Tamer, Referandum sürecinin insanları damgaladığını oysa referanduma “Hayır” diyenlerin darbecileri onayladıkları anlamına gelmediklerini belirtmiştir. Bu sebeple süreçteki sert tartışmalara rağmen 13 Eylül sabahı herkesin normal hayatına döneceği düşüncesini taşıdığı anlaşılmaktadır.



Referandum süreci sonrasındaki yazısında ise daha önce söylediği gibi herkesin kendini galip ilan etmesinin ve toplumsal gerilimin artmasının referandumun olumsuz bir sonucu olduğuna vurgu yaptığı anlaşılmaktadır.

Hasan Pulur 6 Kasım 1982 tarihli “Haydi Yarın Sandık Başına” isimli yazısında diğer yazarlara nazaran 1982 Anayasa’sına “Evet” oyu vermeleri için halka ayrıntılı bir çağrı yaptığı anlaşılmaktadır. Burada yeni Anayasa’nın bir çok maddesini öne çıkararak ve 12 Eylül öncesi anarşi ve istikrarsızlıktan kurtulma adına yeni anayasayı kabul etmek için gerekçeler ortaya attığı görülmektedir. Pulur, yazısını yeni Anayasa’nın halkı devlete ve demokrasiye yeniden kavuşturacağını vurgulayarak son vermiştir. Pulur 1982 yılındaki ikinci yazısında ise Türkiye’deki Anayasa tarihini köşesine taşımıştır. Pulur’un 1982 yılındaki üçüncü yazısı ise Yeni Anayasa’ya evet oyu verilmesinin nedenlerini ele almıştır. Pulur bu yazısında açıkça Milli Güvenlik Konseyi başkanı Kenan Evren’in bir darbe yapmasını gerektiren nedenleri açıkladığı bir konuşmasını köşesine taşıyarak Evren’in görüşlerine katıldığını açıkça vurgulamıştır.

Hasan Pulur 2010 yılındaki yazılarında ise yeni anayasa paketindeki yargı reformlarının suiistimale açık olabileceğini belirtmektedir. Bir diğer yazısında ise Abdülaziz ve Abdülmecit dönemlerinden örnekler vererek Osmanlı döneminde bürokrat ve devlet adamlarını demokratik tavır konusunda günümüzdeki yöneticilerle kıyaslamış ve Osmanlı dönemindeki bazı devlet adamlarının daha demokratik olduğunu ima etmiştir. Pulur bir diğer yazısında ise Başbakan Tayyip Erdoğan’a yüklenerek onun devlet yönetme algısının “astığı astık kestiği kestik” bir modelle yargıyı ve demokrasiyi kendine rakip gören bir yaklaşıma sahip olduğunu vurgulamıştır. Diğer bir yazısında ise anayasa tartışmalarında iktidar ve muhalefet liderlerinin ve diğer tarafların üsluplarının doğru olmadığını vurgulamıştır. Bu tartışmaların insanlara neyi oylayacaklarını unutturduğunu belirtmiş, bu sebeple de İşçi Partisinin bir broşürünü köşesine taşıyarak görüşlerini bu yolla dile getirmiştir. Ona göre yargının bağımsızlığının zedelenmemesi, tarikat cemaat gibi grupların etkinliğinin artmaması, bölücü açılımların ve ülkenin parçalanmasının gerçekleşmemesi ve Cumhuriyet rejiminin yıkılmaması için referandumda hayır oyu kullanılması gerekmektedir.

Yavuz Donat 1982 yılındaki bir yazısında Anayasa süreci sonrasında siyasi partiler yasasının nasıl olacağı ve yeni siyasi partileri kimlerin kuracağı konusunu merak ettiği anlaşılmaktadır. Yine bu dönemde Bülent Ulusu ve Turgut Özal gibi siyasi aktörlerin faaliyetlerini takip ettiği anlaşılmaktadır. Anayasa oylamasının da dini ve milli bayramlar gibi takvimlerde yer alacak kadar önemli olduğunu vurgulamaktadır.

Donat 2010 yılındaki yazılarında da renk vermeyen bir üslupla daha çok kamuoyunun görüşlerini köşesine taşıyan bir yaklaşım sergilediği görülmektedir. Donat’ın referandum sürecinde Manisa, Zonguldak, Erzurum, Afyon gibi şehirlerde halkın ve aydınların görüşlerini köşesine taşıyarak muhtemel sonuçlar üzerine tahminlerde bulunduğu görülmektedir. Donat bir yazısında ise referandumun boyutlarının anayasa tartışmasından çıkarak 2011 yılındaki seçimlerin kötü bir provasına dönüştüğünü belirtmiştir. Bu tartışmalardaki üslubun olumsuz yönde seyretmesini de eleştiren Donat yeni bir Anayasa’ya ihtiyaç olduğunu da bir başka yazısında vurguluyor. Referandumdan sonra yeni seçimin konuşulmaya başlanacağını söylüyor.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

12 Eylül İhtilalı sonrasında yapılan Anayasa oylamasına ilişkin olarak Oktay Ekşi, Hasan Pulur ve Yavuz Donat yeni anayasanın sivil hayata bir geçiş olduğunu vurgulamaktadırlar. Rauf Tamer’de yeni anayasa çalışmalarına olumlu yönde destek verdikleri görülmektedir. 12 Eylül 2010 referandumu süresinde de Oktay Ekşi, Hasan Pulur ve Rauf Tamer olumsuz ve eleştirel yaklaşmaktadırlar. Bu yönüyle değerlendirildiğinde bu yazarların düşüncelerinde tutarlılık olduğu söylenebilir. Yavuz Donat ise hem 1982 Anayasası hem de 12 Eylül 2010 referandum sürecinde kişisel yorumlara girmekten kaçınmaktadırlar.

1982 ile 2010 referandum süreçlerinin üzerinden 28 yıl geçmesine rağmen yukarıda araştırmaya konu olan yazarların düşüncelerinde genel olarak bir tutarlılık olduğu görülmektedir. 7 Kasım 1982 Anayasası’nın korunması niteliğinde olan 12 Eylül 2010 referandumuna Oktay Ekşi, Hasan Pulur ve Rauf Tamer’in olumlu yaklaştığı, Yavuz Donat’ın ise Anayasa ve Referandum süreçlerine ilişkin olumlu veya olumsuz bir değerlendirmelerden kaçındıkları görülmektedir. Ancak referandum sürecinde genel olarak kamuoyundan elde ettiği izlenimlerini gazetede ki köşelerinde paylaşmaktadırlar.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Toplumların önemli süreçlerinde kamuoyunu yönlendirmeye çalışan birçok kanaat önderleri bulunmaktadır. Çeşitli gazetelerdeki köşe yazarları da toplumların dönüşüm süreçlerinde kanaatlerini toplum ile paylaşmaktadırlar. Birbirine benzeyen süreçlerde toplumdaki kanaat önderleri, görüş ve düşünceleriyle toplumu yönlendirme, kamuoyu oluşturma, algıyı yönetme, toplumu bilinçlendirme gibi vasıfları üzerinde taşımaktadırlar. Bu tür araştırmalar, farklı iki dönemin, aydın düşünceleri üzerindeki etkisini, dönemin koşullarını, sosyolojik bakış açılarını ortaya koyabilmek ve karşılaştırma yapabilmek açısından önemli belgelerdir. Her dönemin sosyal olay ve olgularının gazete köşe yazarları gibi aydın düşüncesi üzerindeki etkileri muhakkak farklıdır. Bu farklılıklar aynı zamanda toplumun olaylar karşısındaki yaklaşımını göstermektedir.

Sonuç olarak 7 Kasım 1982 ve 12 Eylül 2010 referandum süreçlerini belirleyen dinamikler birbirinden farklıdır. Bu durum aydın düşüncesinin sosyolojik bakış açısını da nasıl etkilediğini bizlere göstermektedir. Araştırmamızda her iki dönemin önemli 4 köşe yazarı üzerinden referandum süreçlerini belirleyen etkenler ile yazarların dönemin şartlarından nasıl etkilendiği ortaya koymaktadır. Genel olarak aydınların düşünceleri arasında tutarlılık bulunmaktadır. Ancak bu durum bütün gazete köşe yazarlarını ve aydın düşüncesinin bakış açısını temsil etmesi mümkün değildir.

KAYNAKÇA

1. Erseven, A.D. (2001) Alan Araştırma Yöntemi (İlkeler, Teknikler, Örnekler). Ankara: Gündüz Eğt. Ve Yay. (2. Baskı)
2. Büyüköztürk, Ş. , Çakmak K., E., Akgün Ö. E., Karadeniz Ş. ve Demirel F. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Pegem A
3. Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri Ankara: Seçkin Yayınları.
4. Donat, Y. (1982). Tercüman Gazetesi, TBMM Kütüphanesi, Mikro Film Arşivleri. --- (2010). www.sabah.com.tr/yazarlar/donat/arsiv
5. Ekşi, O. (1982). Hurriyet Gazetesi, TBMM Kütüphanesi, Mikro Film Arşivleri.--- (2010). www.hurarsiv.hurriyet.com.tr/yazarlar/default.aspx?ID.
6. Pulur, H. (1982). Milliyet Gazetesi, TBMM Kütüphanesi, Mikro Film Arşivleri.--- (2010). www.tumkoseyazilari.com/yazar/hasan-pulur/
7. Tamer, R. (1982). Tercüman Gazetesi. TBMM Kütüphanesi, Mikro Film Arşivleri. --- (2010). www.posta.com.tr/yazarlar/tumyazilari?AuthorID=286



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(45)

Şehla HALİLLİ²²⁷

ALAADDİN SABİT BOSNALI“KÜLLİYATI”NIN YAZMA NÜSHALARININ KARŞILAŞTIRILMALI İNCELENMESİ

A COMPARATIVE STUDY OF ALAEDDIN SABIT BOSNAVI'S "KULLIYAT" COPIES

ÖZ

Bosnalı Alaeddin Sabit “Külliyat”ının dünya kütüphanelerinde 65’ten fazla elyazma nüshaları bulunuyor. Bu elyazma nüshaları Londra, Marburg, Berlin, Upsala, St. Petersburg, Vatikan, Bakü, İstanbul, Kayseri, Ankara, Konya, Edirne, Kütahya şehirlerinin kütüphanesinde muhafaza olunmaktadır. Bu nüshalardan 8 adetini elde ederek inceledik. Nüshaların karşılaştırmasını yaptık. Sabit eserlerinin yazma nüshalarının böyle yaygın olmasına rağmen karşılaştırmalı şekilde araştırılmamıştır.

Makalede Alaeddin Sabit Bosnalı’nın Külliyatı elde ettiğimiz diğer yazma nüshaları ile karşılaştırılarak gerek tarihilik, gerekse metinsel ve filoloji açısından tarafımızdan incelenmiştir. Karşılaştırma yaptığımız elyazma nüshalarında kelimelerin diğerleriyle değiştirilmesi, ilavesi ve çıkarılması, beytlerin yerdeğişimi, ilavesi, bazı nüshalarda olmaması olayına yeterince rastlanmaktadır. Bu olayların bir çok meydana gelme sebebi vardır. Bunlardan bazıları katiplerin dikkatsizliği, dilin yaşağı devrin imla kurallarına uyarlaması, çeşitli sebeplerden yazının iyi okunamaması ve daha bir çok nedenler gösterilmektedir. Karşımıza çıkan bazı hataların katipler tarafından sayfanın kenarında düzeltildiği de görülmektedir. Bu hatalar diğer nüshalarla karşılaştırıldıktan sonra ortaya çıkarılmıştır. Makaledeki tablolardada karşılaştırılan şiir türlerini, hangi manzumelerin hangi nüshada bulunduğu belirtilmiştir. Kıyaslanan sözcükler ve beytler latin alfabesinin yanı sıra arap alfabesiyle de yazılmış, örnekler verilmiştir.

Anahtar kelimeler: Sabit, karşılaştırmak, katip, nüsha, metin.

ABSTRACT

The information about the life and creative activity of AlaeddinSabitBosnavi, well-known representative of Turkish literature is found in translations, encyclopedias, textbooks and scientific literature. He was born in Hijrah 1060 (Chr. 1650) in Uzice settlement of Bosnia. The poet received his primary education from one of outstanding scholars of Bosnia, Khalil Afandi. Afterwards, he came to Istanbul to continue his education. Later Sabit had worked in provinces of Edirne, Crimea, Tekirdağ, Sarajevo, Konya, Diyarbakır as a confessor, mevlevi and mudarris in different years. Sabit died on Shaban 3, 1124 (September, 1712). Sabit has “Divan”, “Derename”, “Barbarname”, “Adham and Huma” masnavis, “Zafarnama” written for Crimean khan, Salim Garay, large poem “Amrulleys”, play like “Hadisi- arbain translation and interpretation” half prose and verse. Sabit wanted to create “Khamsa” with his plays, but failed as he passed away.

Despite the wide spread of the manuscripts of Sabit’s “Kulliyat”, they have not been comparatively studied in the Azerbaijani literature. AlaeddinSabitBosnavi’s “Kulliyat” was compared with other manuscript copies obtained and analyzed either historically and textual, or philologically by us. While copying the copies, upon trying to discover the differences, mistakes and distortions between the texts, we have found each text’s containing of a number of errors. There are cases of accidental or deliberate diminution of words, as well as missing or addition of words. Some copies have corrections of these errors in the edges of the pages, while, some do not. We believe that, the corrected mistakes or distortions caused by the secretary’s negligence or low level of knowledge. The secretary copied to his own wish, but needed to show the words or phrases that he believed to be wrong inside the copy he transcribed on the edge of the page. There are sufficient purposeful or aimless errors and omissions in the copies of Sabit’s “Kulliyat”. Taking into account the requirements of the text studies, these copies have been comparatively analyzed.

Keywords: copy, comparison, secretary, Sabit, text.

²²⁷ Azerbaycan Milli İlimler Akademisi; Muhammed Fuzuli adına Elyazmaları Enstitütüsü; Bakü/AZERBAYCAN; E-posta: shehlaxelilli@gmail.com



GİRİŞ

Alaaddin Sabit Bosnalı'nın hayatı ve sanatı ile bağlı bilgiler tezkireler, ansiklopediler, ders kitapları ve bilimsel literatürde bulunmaktadır. Ansiklopedi ve ayrı ayrı bilimsel eserlerdeki bilgiler aynı ve tekrarlanan çalışmalar gibidir. Bu bilgiler de aslında tezkirelere dayanmaktadır. Alaaddin Ali Sabit Bosnalı o zamanlar Bosna'ya bağlı Uziçe kasabasında doğmuştur. Şairin doğum tarihleri tezkirelerin herhangi birinde belirtilmemiştir. Fakat "Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi", "İslam Ansiklopedisi" ve "Türk Ansiklopedisi"nde Alaaddin Sabit Bosnalı hakkında ilk araştırmaların yazarı Yan Rıpkaya dayanarak şairin hicri 1060 (milâdî 1650) yılında doğduğu belirtilmiştir (Rupka, 1924: 17). Tezkire yazarı Sefai'ye göre Alaaddin Sabit Bosnalı, Paşazade Vuslati Ali Bey ve Mahiri Abdullah Efendi'nin akrabası olmuştur (Karacan, 1991: 125). Şair ilk eğitimini Bosna'nın ileri gelenlerinden olan Halil Efendi'den almıştır. Daha sonra eğitimine devam etmek için İstanbul'a giden ve erken yaşta şiir yazmaya başlayan genç Alaaddin Sabit Bosnalı'nın sanatında yeni aşama başlar. Kendisine himayedar arayan genç şair nihayet çeşitli kasideler sunarak itibarını kazanmaya çalıştığı deniz kaptanı Seydizade Mehmet Paşa'nın yanında imam olarak görev yapmaya başlar.

Daha sonra Sabit, Edirne, Kırım, Tekirdağ, Bosna, Konya ve Diyarbakır'da kadılık, mevlevilik ve müderrislik yapmıştır. Sabit 3 Şaban h. 1124 yılında vefat etmiştir (Eylül m. 1712). Sabit'in Divanı, Derename, Berbername, Edhem ü Hüma adlı mesnevileri, Kırım Hanı Selim Giray için yazdığı Zafer-namesi, Amru'l-Leys adlı manzumesi, Hadis-i Erbain tercüme ve tefsiri gibi manzum-mensur karışımı eserleri vardır. Sabit mesnevileriyle hamse oluşturmak istese de ömrü buna yetmemiştir.

Nüshaların karşılaştırılması. Sabit eserlerinin yazma nüshalarının yaygın olmasına rağmen Azerbaycan Edebiyatı'nda karşılaştırmalı şekilde araştırılmamıştır. Alaaddin Sabit Bosnalı'nın Külliyyatı elde ettiğimiz diğer yazma nüshaları ile karşılaştırılarak gerek tarihlik, gerekse metinsel ve filoloji açıdan tarafımızdan incelenmiştir. Alaaddin Sabit Bosnalı'nın Külliyyatı farklı katiplerce çok defa geçirilmiştir. Külliyyatın kesin tenkiti metnini oluşturmak için birden fazla yazma nüsha incelememiz gerekirdi. Ortaçağ edebiyatının tüm eserleri, önceki eserlerin etkisinde bulunduğu eserler arasındaki ilişki iyice değerlendirilmelidir. Metinşinastıkta hiç bir edebi abidenin bir başına mevcut olmadığı fikri vardır (Musabeyli, 2005: 64). O zaman ortaya çıkacak tenkiti metin daha orjinala yakın olurdu. Mükemmel araştırma için eserlerin en eski nüshasını elde etmek gerekir. Elyazma eser ne kadar eski olursa bir o kadar orjinallığını korur. Nüshaları karşılaştırırken metinlerde çeşitli hatalarla karşılaştık. Bu zaman kelimelerin ve beyitlerin bilerek veya tesdüfen düşmesi, veya ilave edilmesi gibi olaylara rastladık. Bazı yazma nüshalarda bu hataların düzeltildiği görüldüğü halde bu her zaman görülmez. Bu hataların ortadan kaldırılmaya çalışılmasını katibin dikkatsizliğine ya da acemiliğine bağlayabiliriz. Belki de katip istediği gibi geçirdiği metinde daha sonra yanlış bulunduğu yerleri kağıtın bir köşesine yazarak düzeltmeğe çalışmıştır. Karşılaştırdığımız nüshalarda bulunan şiir türleri sayı bakımından farklılık göstermektedir.

Nüshalar Türler	Bakü 25	Ank. A 550	Ank. A 1949	Kays. 1268	Top. H 901	Top. H 902	Top. 1620	E	Top. H 878
Meracname	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Naat	2	2	2	1	2	2	2	2	2
Kaside	15	40	28	27	30	37	30	26	26
Gazel	334	339	339	306	352	355	324	355	355
Tarih	28	36	37	33	33	42	43	37	37
Kıta	9	32	41	30	2	57	57	22	22
Rubayi	1	18		18		3		24	24
Lugaz	5	5	5			5	5	5	5
Tekbeyit	34	110	83	113	160	150	159	105	105
Tahmis		3	3	3	3		3	2	2
Terci-ibent			2			2	2		



Müseddes	3							
Müsamman		1						1
Müreşşer		1						1

Sabit'in Divan'ının yapısını incelerken Bakü nüshasının ilk sayfasının olmadığını görüyoruz. Ankara 550 nüshasında 16 beyit, Ankara 1949 nüshasında 19 beyit, Kayseri nüshasında 16 beyit, Topkapı 1620 nüshasında 18 beyit, Topkapı 901 nüshasında 14 beyit, Topkapı 902 nüshasında 18 beyit, Topkapı 878 nüshasında 14 beyit eksiktir. Sabit eserlerinin en geniş incelemesini yapan Turgut Karacan birkaç nüshadaki beyitleri birleştirerek yayımladığı için onun eserini Bakü nüshasıyla karşılaştırdığımızda bu eserde 21 beyit görüyoruz. Bakü nüshasında satırların sayısının 19 olduğunu kabul edersek metnin eksik varlığında daha az beyit olduğunu tahmin ediyoruz. Başlığı da dikkate alırsak beyit sayısının 19 dan az olduğunu düşünüyoruz.

Divan'ın meracname kısmındaki beyitlerin sıralanışı da nüshalar arasında farklılık göstermektedir. Meracnamenin beyit sayısı da doğal olarak farklıdır. Ankara 550 nüshasında 106, Topkapı 878 nüshasında 110, Kayseri nüshasında 92, Topkapı 1620 nüshasında 164, Topkapı 901 nüshasında 90, Topkapı 902 nüshasında ise 111'dir. Bakü nüshasındaki ilk sayfayı dikkate almazsak 75 beyittir. Burada diğerleriyle karşılaştırırken birkaç beyitin olmadığını görüyoruz. Bakü nüshasında 2 naat varken, yukarıdaki tabloda belirttiğimiz gibi diğer nüshaların bazılarında 2, bazılarında ise 1 naat yer almaktadır. Topkapı 1620 nüshasında birinci naatın başladığı varak yoktur. Arada bir varak düşmüştür. Bundan dolayı nüshadaki birinci naatın beyit sayısını söylemek nerdeyse imkansızdır (Sabit, M25: 1a). Diğer türler de sayı itibarile (yukarıdaki tabloda belirtilmiştir) nüshalarla farklılık göstermektedir. Bunların dışında bölümlerin ve türlerin adları da farklı olarak yazılmıştır. Divan'dan başka Külliyyatda bulunan manzumeleri de karşılaştırdığımızda nüshalar arasında farklılıklar görebiliriz. Elde ettiğimiz 8 yazma nüshanın bazılarında manzumelerin hepsi varken bazılarında yalnız birkaçını görebiliyoruz. Aşağıdaki tabloda hangi manzumenin hangi nüshada bulunduğu belirtilmiştir.

Manzumeler	Nüshalar							
Zafer-name			Top. H 901	Top. H 902	Ank. A 1949	Top. H 878	Top. E 1620	Ank. A 550
Edhem ü Hüma	Bakü M25			Top. H 902	Ank. A 1949	Top. 878	Top. E 1620	Ank. A 550
Berbername	Bakü M25	Kayseri 1268	Top. H 901	Top. H 902	Ank. A 1049	Top. H 878	Top. E 1620	Ank. A 550
Derename	Bakü M25	Kayseri 1268	Top. H 901	Top. H 902	Ank. A 1949	Top. H 878	Top. E 1620	Ank. A 550
Amrul'Leys		Kayseri 1268	Top. H 901		Ank. A 1949	Top. H 878	Top. E 1620	Ank. A 550

Külliyyatın metnini okurken silinmiş, zor okunan ve okunması imkansız olan yerlere de rastladık. Bu kelimelerin belirlenmesi diğer metinlerle karşılaştırılarak genel bir fikir sahibi olduktan sonra mümkün olmuştur.

Nüshaları karşılaştırırken aşağıdaki sonuçlara vardık:

1. Kelimelerin ilave edilmesi veya çıkarılması;
2. Mısralardaki kelimelerin ilavesi, çıkarılması ve yerlerinin değiştirilmesi;
3. Mısraların yerdeğişmesi, çıkarılması;
4. Beyitlerin yerlerinin değiştirilmesi ve çıkarılması.

Karşılaştırma yaptığımız elyazma nüshalarında kelimelerin diğerleriyle değiştirilmesi, ilavesi ve çıkarılması olayına yeterince rastlanmaktadır. Bu olaylar bazen bilinçli olarak bazen de tesadüften olmuştur. Bazen katibin kelimeyi doğru okuyamaması, Arap alfabesindeki harflerin noktalarının doğru konulmaması,



(örneğin pür (پر) kelimesinde noktalar eksik yazılırsa yer پر veya bir (بر) gibi okunabilir) veya Arap-Fars dillerine ilgisi olan katibin bilerekten Türkçe kelimeleri bu dillerde yazması kelimelerin değiştirilmesine neden olabilir.

Kelimelerin diğer kelimelerle değiştirilmesi. Karşılaştırma zamanı kelimelerin değiştirilmesi şu şekilde karşımıza çıkmaktadır: Türkçe kelimeler Türkçe, Arap-Fars sözcükleri ise Arap-Fars sözcükleriyle değiştirilmiştir. Mesela, gelsin (كلسن)//olsun (اولسن), bin (بيك)//yüz (يوز), dedi (ديدى)//sandı (صندى), çeşmi (چشمى)//gözler (كوزلر), kullan (قللان)//dest ur (دست اور), lütfle (لطفله)//fazılla (فضله), melâhat (ملاحت)//muhabbet (محبت), rûhuni (رخكى)//hattını (خطكى), zamân (زمان)//cahân (جهان) ve b. metinlerde karşılaştığımız bu tarz kelimelerin değiştirilmesi olayı anlamında bazen kısmen, bazen ise tamamen değişmesine neden olmaktadır.

Bakü nüshasında sözcüklerin çıkarılması olayıyla da karşılaşıyoruz. Bu sözcüklerin bazıları bilinçli olarak bazılarıysa tesadüfen düşmüştür. Daha çok dikkatsizlik sonucu bunun gerçekleştiğini tahmin ediyoruz.

Fakat bilinçli olarak yapılmış bu tarz değişmelerle de karşılaştığımız olmuştur. Bunun sebebi ise devrin şiir kanunlarına uygun olarak belirlenmiş özel kalıplardır. Mısralar kalıba uymadığı zaman böyle bir şey yapılmıştır.

Sipariş **kıldı** defterhâne-i icmâl-i bâlâyı (Külliyat-ı Sabit, A1949: 4a; Sabit, A550: 35a; Divan-i Sabit, B1268: 3a; Külliyyat ve Divan-i Sabit Efendi. H.878: 6b; Sabit. H.901: 4a; Sabit Efendi. H.902: 2b; Sabit. H.1620: 6b).

سپرش قیلدی دفترخانهء اجمال بالایی

Guşâd itmiş yine **şehpür-i** izz ü cahı ol Ânka (Külliyat-ı Sabit, A1949: 36a; Sabit, A550: 68b; Divan-i Sabit, B1268: 35b; Külliyyat ve Divan-i Sabit Efendi. H.878: 34b; Sabit. H.901: 46a; Sabit Efendi. H.902: 49a; Sabit. H.1620: 46b).

کشاد ایتمش ینه شهپر عز و جاهى اول عنقا

Âşık, ey şûhi-**cefâpîşe**, günahkâr olmaz (Külliyat-ı Sabit, A1949: 9b; Sabit, A550: 22b; Divan-i Sabit, B1268: 12a; Külliyyat ve Divan-i Sabit Efendi. H.878: 38b; Sabit. H.901: 14b; Sabit. H.1620: 12b).

جفاپیشه کنهکار اولماز عاشق ای شوخ

Ehli-terk olsa olurdu tâc-ı dövrâne-kadeh (Külliyat-ı Sabit, A1949: 102a; Sabit, A550: 246b; Divan-i Sabit, B1268: 74a; Külliyyat ve Divan-i Sabit Efendi. H.878: 90b; Sabit. H.901: 92a; Sabit. H.1620: 88b).

احل ترک اولسه اولردی تاخ دوران قدح

Yukarıda gösterdiğimiz örnek mısralarda “kıldı” (قیلدی), “peri” (پری), “cefâ” (جفا), “ehli” (احلی) sözcükleri Bakü nüshasında yoktur.

Metinde kelimelerin ilave edilmesi. Metinde sözcüklerin ilave edilmesi olayı az da olsa karşımıza çıkmaktadır. Bazı sözcükler diğer nüshalarda olmamasına rağmen Bakü nüshasında görülmektedir.

Döküldi maidey-i ebr şöyle kim hürşîdi **ol** (Sabit, M25: 8a).

دوکلدی ماءده ابر شوپله کیم خورشید اول

Göricek sebze-i hattın didi **çü** pîr-i mümtaz (Sabit, M25: 71a).

کوریک سبزهء خطک دیدی چوپیر ممتاز

Yukarıdaki örneklerde ilk mısradaki “ol” (اول) sözcüğü, diğerindeyse “çü” (چو) sözcüğü ilave edilmiştir.

Mısralarda kelimelerin yer değişmesi. Metin incelenirken sözcüklerin ilavesi ve düşürülmesiyle yanısıra kelimelerin yer değiştiğini de görebiliriz. Bu olay da bilinçli olarak veya tesadüfen gerçekleşmiştir. Bakü nüshasında metin içinde çok sayıda karşılaştığımız örneklerden bazıları bunlardır:

Bu nâliş ile ne **hod yürek kalur ne ciger**,

Harâbe maştabada ne şarâb olur, ne kebâb (Sabit, M 25: 46a).

بو نالیش ایله نه خود یورک قالور نه جگر

خرابه مصطبه ده نه شراب اولور نه کباب

Beyit diger nüshalarda aşağıdaki gibidir:



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Bu nâliş ile ne **hod** ciger **çalur**, ne **yürek**,

Harâbe maştabada ne şarâb olur, ne kebâb (Külliyat-ı Sabit, A1949: 97b; Sabit, A550: 238a; Divan-i Sabit, B1268: 69a; Külliyyat ve Divan-i Sabit Efendi. H.878: 87b;; Sabit Efendi. H.902: 86b; Sabit. H.1620: 82a).

بو نالشی ایله نه خود جکر قالور نه یورک
خرابه مصطبه ده نه شراب اولور نه کباب

Topkapı Sarayı Kütüphanesi H.878 şifreli nüshada ise şöyledir:

Bu nâliş ile ne **hûn-i** ciger **çalur**, ne **yürek**,

Harâbe maştabada ne şarâb olur, ne kebâb (Külliyat ve Divan-i Sabit Efendi, H878, 82a).

بو نالشی ایله نه خون جکر قالور نه یورک
خرابه مصطبه ده نه شراب اولور نه کباب

Beyitlerin çıkartılması ve ya ilavesi. Metinde beyitlerin bazılarının düştüğünü veya ilave edildiğini de görmekteyiz. Araştırdığımız Sabit külliyyatının metninde dikkatimizi çeken bir diğer önemli şey de beyit içinde mısraların yer değişmesi ve ya düşürülmesidir. Bakü nüshasında,

Benimle şahş-ı ğam-ı aşk her seher kalker,

Seninle her gece aġyâr-i nâtirâş yatur (Sabit, M25: 55b).

بنمله شخس غم عشق هر سحر قالقر
سنکله هر کجه اغیار نا تراش یاتور

gibi olan beyitin mısraları her nüshada farklılık göstermektedir. Mesela, bu beyit Ankara Milli Kütüphanesi A.550şifrelinüşhada

Benimle şahş-ı ğam-ı aşk her seher kalker,

Seninle her gece ol zülf-i müşğ-paş yatur (Sabit, A 1949, 105b).

بنمله شخس غم عشق هر سحر قالقر
سنکله هر کجه اول زلف مشکپاش یاتور

Topkapı Sarayı Kütüphanesi E.1620 şifreli nüshada

Girüp firâşuña çün Maġribî-i ġisû-dâr,

Seninle her gece ol zülf-i müşğ-pâş yatur (Sabit, E 1620, 91a).

کیرب فراشنا چون مغریب کیسودار
سنکله هر کجه اول زلف مشک پاش یاتور

gibi verilmiştir. Görüldüğü gibi beyitte bazen birinci, bazense ikinci mısra değişmiştir. Bu da doğal olarak beyitin anlamına etkisini göstermektedir. Şöyle ki, Bakü nüshasında beyitin anlamı “benimle her sabah aşk gamı kalkar, seninle her gece kaba rakib yatar” (yani, ben sevginin, aşkın kederiyle uyuyup uyanırken sen yabancılarla yatarsın). Ankara 550 nüshasında ise “Benimle her sabah sevginin üzüntüsü kalktığı halde seninle her gece güzel kokulu saçlar yatar” gibi, Topkapı kütüphanesi E.H.1620 numaralı nüshasında “Seninle her akşam müşk saçan saçlar yatakta yatar” şeklindedir. Beyitin Bakü nüshasındaki şekli açık şekilde diğerlerinden farklılık göstermektedir. Diğer nüshalarda ise bu beyit tesbit edilmemiştir.

Sonuç. Sabit Külliyyatının nüshalarında yeterince bilinçli veya bilinçsiz şekilde yapılmış hatalarla karşılaşırız. Metinbilimi kurallarına uygun olarak elimizdeki nüshalar karşılaştırılmıştır. Yazma nüshalar üzerinde yapılmış incelemelerden ortaya çıkan sonuçtan karşılaştırmalı metin hazırlanırken faydalanabilir.

KAYNAKÇA

1. Külliyyat-ı Sabit. Ankara Milli Kütüphane A.1949;
2. Sabit. Ankara Milli Kütüphane A.550;
3. İslam Ansiklopedisi. İstanbul:1979, 1093 s.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

4. Divan-i Sabit. Kayseri, Raşit Efendi Kütüphanesi; B.1268
5. Mehmed Sureyya h.1311
6. Sicilli-Osmani. İstanbul: Matbaa-yı Amire h.1311.
7. Musabeyli, Azade (2005). Metn bilgisi ve metnşünaslık. Bakü: Elm.
8. Rupka, Jan (1924). Beitrage zur Biographie, Charakteristik und Interpretation des türkischen Dichters Sabit. Prague.
9. Sabit. Divan. (hazırlayan: Turqut Karacan). Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991. 633 s.
10. Sabit. Külliyyat. Azerbaycan Milli İlimler Akademisi M.Füzuli adına Elyazmalar Enstitüsü, M-25. 147 s.
11. Safayi M. Tezkire-i Safayi (hazırlayan Doç.Dr. Pervin Çapan). Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2005, s.125-133.
12. Salim. Tezkire-i Salim. Dersaadet: Akdam Matbaasa, hicri 1315, s. 190-192.
13. Külliyyat ve Divan-i Sabit Efendi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi H.878;
14. Sabit. Topkapı Sarayı Kütüphanesi H.901;
15. Sabit Efendi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi H.902;
16. Sabit. Topkapı Sarayı Kütüphanesi E.1620;
17. Türk Ansoklipedisi, cilt XXVII. Ankara: Milli Eğitim Basımevi, 1978, s. 499-500.
18. Türk dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, cilt 7 İstanbul: Dergah yayınları, 1980, s. 386-387.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(46)

Erdal SEZGİ²²⁸

ERMENİLERİN RUSLAR TARAFINDAN REVAN TOPRAKLARINA YERLEŞTİRMESİ (XIX. YÜZYIL)²²⁹

PLACING ARMENIANS IN THE REVAN LAND BY THE RUSSIAN

ÖZ

Kafkasya bölgesi Türklerin tarihsel yaşamında daima önemli bir yer teşkil etmiştir. Revan bölgesi Kafkasya ile Anadolu arasında her zaman bir köprü görevi gördü. Revanın Coğrafi konum olarak çok elverişli bir yerde olması bu bölgenin sürekli istilaya uğramasına neden oldu. Ermeniler bu bölgeye Azerbaycan topraklarında kurulan Karakoyunlu devleti döneminde ilk defa 1441 yılında geldiler. Bu tarihten önce bu topraklarda Ermeni yoktur. Rusların Kafkasya'yı ele geçirmeye çalışması sırasında, bölgede bulunan İran ve Osmanlı devletleri ile girdiği mücadelede kendisine Hıristiyan Ermenileri müttefik olarak seçti. Ermenileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmaya başladı. Aslında Rus-Ermeni ittifakında her iki tarafında çıkarları vardı. İlerleyen zamanda Avrupa Ülkeleri Fransa, İngiltere ve Amerika Ermenileri bölgede Osmanlı Devletini parçalamak ve kendi çıkarlarına hizmet etsinler diye kullandılar.

Çarlık Ruslar 1828 yılında Türkmençay Antlaşması ile Revan bölgesini ele geçirdi. Revan bölgesinde yaşayan Azerbaycan Türklerini azınlık durumuna düşürmek için planlı bir şekilde İran ve Anadolu'dan Revan bölgesine yoğun bir Ermeni nüfusu göç ettirdiler. Bölgenin gerçek sahibi olan Türkleri ise Bölgedışına Anadolu ve İran'a göç ettirdiler. Rusların Ermenileri bölgeye yığmalarındaki amaçları ilerleyen zamanda bölgede kendilerine destek olabilecek Hıristiyan bir güç oluşturmaktı.

Anahtar kelimeler: Kafkasya, Osmanlı Devleti, Ruslar, Revan, Ermeniler.

ABSTRACT

Caucasus Region has always been of an importance to the historical life of Turks. Revan Region has always been a bridge between Caucasus and Anatolia. Revan's having a favourable geographical location caused a constant invasion of this region. Armenians came to the region for the first time in 1441 during the reign of Kara Koyunlu State, founded in Azerbaijan land,. There weren't any Armenians in the region until that time. When the Russians tried to take over the Caucasus, they chose the Christian Armenians as allies in the struggle with the Iranian and Ottoman states in the region. They began to use the Armenians in their own interest. In fact, out of that Russian-Armenian alliance both sides had their own interests. Subsequently, the European countries France, Britain and then America used Armenians to disintegrate the Ottoman Empire in the region and to serve their own interests.

In 1828 the Tsarist Russians seized the Revan region with the Treaty of Turkmenchay. In order to bring the Azerbaijani Turks living in the Revan region into a minority, they made an intense Armenian population migrate from Iran and Anatolia to the Revan region. They forced The Turks, who were the real owners of the region, to migrate out of the region to Anatolia and Iran. The aim of the Russians in staging the Armenians in the region was to create a Christian power that could support them in the region in the future.

Keywords: *Caucasia, Ottoman Empire, The Russian, Revan, The Armenian.*

²²⁸ Öğretmen, Iğdır Milli Eğitim Müdürlüğü; Nahçıvan Devlet Üniversitesi Doktora Öğrencisi Mail: erdalsezgi76@gmail.com, Iğdır/Türkiye.

²²⁹ Bu çalışma; Kafkas Üniversitesinde yapılan Revan Bölgesinde Uluslararası Nüfuz Mücadelesi (XIX. Yüzyıl) adlı basılmamış Yüksek Lisans Tezinden Üretilmiştir.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Kafkasya bölgesinin Türklerin tarihsel yaşamında her zaman önemli bir yer oldu. Revan bölgesi de bu coğrafyanın önemli bir parçası durumundaydı. Bu bölge bulunduğu yer itibarı ile her zaman Anadolu ile Kafkasya arasında bir köprü görevi gördü. Bundan dolayı Revan bölgesi tarihte birçok milletin ve devletin saldırısına maruz kaldı. Birçok devletin hâkimiyetine girdi. Tarihte birçok Türk boyunu misafir eden ve ona yurt olan Revan bölgesi; Ağrı Dağının kuzeyinde, Ala göz Dağının güney tarafında kalan çok değerli bir coğrafyadır.²³⁰ Batı Azerbaycan topraklarında çok eski zamanlardan beri Türkler yaşıyordu. Bu gerçeklikten kaynaklı sebepler ve burasının tarihi birikiminden ötürü bölgede Türk izlerini taşıyan çok sayıda tarihi eser bulunmaktadır.²³¹ Farklı açılardan bakıldığında Ermeniler ile Müslümanlar arasında ortaya çıkan çatışmanın sebebi olarak Rusya'nın Kafkasya politikası durmaktaydı. Bu olayların yaşanmasında Rusların bu coğrafyadaki çıkarları bulunmaktadır. Doğu Anadolu'da ve başka birçok yerdeki mesele de bu mantıkla ilgiliydi. Ruslar Kafkasya bölgesindeki ilk fetih hareketlerinden sonra kendilerine bölgedeki Hıristiyan Gürcüleri ve Ermenileri müttefik olarak gördüler. Bu müttefiklik seçimlerinde Rusların bölgedeki tarihsel çıkarları çok etkili oldu. Ermenilere bakıldığında ise onlar; XIX. Yüzyılın başlarında Güney Kafkasya ve Doğu Anadolu bölgesine dağılmış durumdaydılar. Ermeniler, buldukları yerlerde çoğunluğu oluşturmuyorlardı.²³²

Bölgedeki Türk Ermeni Mücadelesini Başlatan Sebepler

Türkler ile Ermeniler arasında yüzyıl kadar sürecek mücadelenin başlangıcını 1827-1829 Rus-İran ve Rus-Türk savaşları olduğunu söyleyebiliriz. 1827-1829 savaşları sırasında ve sonrasında Ruslar Revan bölgesindeki Müslümanları tarihi yurtlarından uzaklaştırılmaya başladı. Bu durum korkunç kitlesel bir nüfus değişiminin yaşanmasına neden oldu. Ruslar bu bölgeye girdikleri zaman bu coğrafyada onları sürekli destekleyen Ermeniler oldu. **George Bournotian**; Rus ve İran kaynaklarından edindiği bilgilere göre Erivan hanlığı bölgesindeki nüfus değişikliği üzerine yaptığı çalışmada Bölgede ortaya çıkan güç değişikliğinden sonra Revan Hanlığında yaşayan Müslüman nüfusunun 26.000 kadarının yani %30'u değişik nedenlerle ölmüş veya göçe zorlandığını tespit etmiştir. Bunun yanında **Bournotian**: 1928-1932 yılları arasında 45.000 Ermeni'nin yaşamak için Erivana-Revan'a getirildiğini belirtmektedir.²³³ Rus ve Ermeni baskısına uzun süre dayanan bölgedeki Türkler, baskılara dayanamayacak hale gelince İran ve Osmanlı hudutlarına göç etmişlerdir.²³⁴

Rus yönetiminin, bu bölgedeki Müslümanları buradan göç ettirmekteki amacı Kuzey Kafkasya'da devamlı kalıcı olmaktı. Bunun için de Türkmençay ve Edirne Anlaşmalarından sonra Ermenileri İran'dan ve Osmanlı topraklarından alarak kitleler halinde Kuzey Azerbaycan topraklarına göç ettirdiler. Rusların Ermenilerin Azerbaycan topraklarına göç etmelerindeki maksatları Rusların eskiden berikendi çıkarları doğrultusunda bu topraklarda bir Ermeni devleti kurmak düşüncesine dayanmaktaydı. Ermenilerin Azerbaycan'a ve Revan bölgesine gelmesi 1441 yılında başladı. Ermeni Katolikosluğunu Kilikya'dan (Adana ve çevresi), Azerbaycan'da kurulan Karakoyunlu Devleti'nin toprağı olan Üçkilise köyüne gelip yerleşmesiyle başladı. XV yüzyılın ortalarında bölgeye gelen Ermeniler, Karakoyunlu Türkmenlerinin

²³⁰ Hasan Oktay, **Revan Hanlığı (1747-1828)** T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Malatya-1997, s.1-2.

²³¹ Beşir Mustafayev, **Ermenileştirilen Kuzey Azerbaycan Türk Toprakları**, (Türk Yurdu), http://turkyurdu.com.tr. Yıl-100, Sayı: 284, Nisan 2011, s.1-3.

²³² Justin Mccarthy, **Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı: 1821-1922**, 2. Baskı, (Çeviren: Fatma Sarıkaya) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014. s. 31.

²³³ Justin Mccarthy, **Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı: 1821-1922**, 2. Baskı, (Çeviren: Fatma Sarıkaya) Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014. s.33.

²³⁴ Konu ile alakalı olmak üzere Erzurum valisi tarafından 1309 tarihinde Dâhiliye Nezaretine gönderilen bir yazıda; "Rusya memâlikinden Revan'a mülhak Saraçlı Karyesi ahalisinden ve Karapapak kabilesinden bu defa Bayezid'e gelen Hacı Mehmet ve Hacı İsmail, iki yüz elli hane ile Memâlik-i Şâhaneye hicret edeceklerinden icra-i icabını istid'â eyledikleri Bayezid Mutasarrıflığından bildirildiğine ve egerçi Rusya'ya terk olunan mahaller ahali-i İslamiyesindendahalet edenler red olunmayarak aded-i nüfuslarının arz....." BOA. A. MKT. UM. 19/42.



topraklarında farklı tarihlerde Ermeni kilisenin eliyle topraklar almaya çalışmışlardır.²³⁵ Rusların XVIII. Yüzyıldan başlayarak günümüze kadar devam ettirdikleri Kafkasya ve Ortadoğu'daki vazgeçilmez siyasetinin ana aktörünü Ermeniler oluşturdu. Ermeni meselesi, aslında ilk kez Rus Çarı I.Petro (1672-1725) döneminde ortaya çıkarıldı. Rus devlet politikasının kendi çıkarları için önemli bir dayanağı oldu. Çar I.Petro 1722'de düzenlediği Hazar Seferiyle Kafkasya'da tutunmak için merkezi Bakü olan Hazar'ın batı kıyısında bir Ermeni krallığı oluşturmayı planlamış bunun için bölgede geniş bir alanda yaşayan büyük çoğunlukla ticaret işleri ile meşgul olan Ermeni cemaatinin listesini çıkarmıştır. Fakat Ruslar, yaptıkları bu çalışmadan bir netice alamadılar.²³⁶ Ruslar Osmanlı ve İran ile yaptıkları savaşlardan sonra bu ülkelerden işgal ettikleri topraklardan, 100 bin civarında Ermeni'yi Rus hâkimiyetine geçen yerlere götürmüşlerdir. Ruslar bu Ermenileri daha sonra Osmanlı Devleti'ne karşı yapacakları savaşlardakullandılar. Ermeni nüfusunun Rusya'nın gözetiminde Kafkasya'ya yerleşmesinde Ermeni Kilisesi'ni büyük emeği vardı. Ermenistan Devleti'nin oluşmasında Ermeni din adamlarının katkıları çok olmuştur. Eçmiyazin Kilisesi bu bölgede Rusya'dan yana olmuş ve bölge genelinde Rus siyasi nüfuzunun gelişmesine hizmet etmiştir.²³⁷ Oysa Eçmiyazin Katogikosluğunun episkopos olarak Osmanlı sınırlarına yakın mahallere tayin ettiği din adamlarına Osmanlı Devleti gereken her türlü saygıyı göstermiştir.²³⁸

Ermeni kilisesi mensupları Rusya-Osmanlı savaşlarında Rusya'yı desteklediler. ErmenilerXIX. Yüzyılın başlarından itibaren bölgeyi ele geçirmek için hareket eden Rusya ile Batılı devletleri destekleyerek Osmanlı Devleti, Azerbaycan, Kafkasya ve diğer bölgelerde Müslüman ülkelerin aleyhinde her türlü çalışmanın içinde oldular. Ruslar ve Batılı emperyalist güçler Kafkaslarda siyasi politikaları gereği Müslümanlara karşı Ermenileri destekleyerek onları silahlandırmışlardır.²³⁹

Batılı Devletlerin Bölgeye ve Ermenilere ilgi duyması

Ermeni toplumu Avrupalı devletlerin İngiltere, Fransa, Rusya ve daha sonra bunlara katılan Amerika'nın piyonu durumuna düşüren mesele Osmanlı Devleti'ne ve Ermenilere karşı yürüttükleri siyasi düşünceden ileri geliyordu. Çar Rusya Ermenilerin yaşadıkları Erzurum-İskenderun hattını ele geçirmeye çalışıyordu. Böylelikle sıcak denizlere ulaşmak niyetindeydi. Ruslar emperyalist çıkarları için bu istikamette yaşayan Ermenileri kullanmaya başladılar. Sadık dostları olarak görünen Ermeni kilisesi ile işbirliğine gittiler. Rusların bölgede sürekli genişlemesi İngiltere'nin bölgedeki Ermenilere ilgi duymasına neden olmuştur. Bu durum bize aslında Ermenileri hiçbir devletin düşünmediğini gösteriyor. Avrupalı devletlerden olan İngilizler hem Ermeniler el atıyorlar hem de Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'ne yardım ediyordu. Batılı ülkeler ve Rusya bölgede kendi çıkarları neyi gerektiriyorsa onu yapıyorlardı.²⁴⁰

Bölgede yürüttükleri bu çıkarıcı amaçları ile XIX. Yüzyılda Kafkasya ve Ortadoğu'da etkili olmaya uğraşan Avrupa'nın nüfuzlu devletlerinden olan İngiltere ve Fransa, İran'ı kullandılar. Rusların bölgede ilerlemesini istemeyen İngiltere ve Fransa, İran yönetimine sınırlı miktarda yardımda bulunmuşlardı. Bölgede Rus yayılmasının durdurmak için Rusların karşısına engel olarak İran'ı çıkarmaya çalışmışlardı. Avrupalı devletler Kafkasya'da İran'ı, Ruslara karşı kullanarak, Bu şekilde Rusları Avrupa tarafındaki çıkarlarından uzaklaştırmaya çalışmışlardı.²⁴¹ Rusya, Anadolu'nun Doğusunu ele geçirmek için çok uğraşmıştır. Bunun

²³⁵Yakup Mahmudov ve diğerleri **İrevan Xanlığı Rusya İşgali ve Ermenilerin Şimali Azerbaycan Torpağlarına Köçürülmesi**, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, A. A. Bakıxanov Adına Tarix Enstitüsü Yayınları, Bakı 2010, s. 375-376.

²³⁶Beşir Mustafayev, "Büyük Devletlerin Kafkasya'daki Ermeni Siyaseti(Kafkasya'daki Ermeni Olaylarına Işık Tutan İncelemesi 1910-1920)", Avrasya İncelemeleri Dergisi, Cilt: I, (2013), s. 144.

²³⁷Zekeriya Türkmen, "XIX. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası (1800'lerin Başından 1828Türkmençay Antlaşmasına Kadar)", Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:10, 2004. s. 20.

²³⁸BOA. Y.A. HUS. 175/48.

²³⁹Beşir Mustafayev, "Büyük Devletlerin Kafkasya'daki Ermeni Siyaseti(Kafkasya'daki Ermeni Olaylarına Işık Tutan İncelemesi 1910-1920)", Avrasya İnceleme Dergisi. 2013. 145.

²⁴⁰Hüseyin Nazım Paşa, **Ermeni Olayları Tarihi I**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. XV-XVI, (15-16).

²⁴¹Türkmen, **XIX. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası (1800'lerin Başından 1828 Türkmençay Antlaşmasına Kadar)**, s. 21.



için Çarlık Rusya, İran ve Osmanlı ile girmiş olduğu mücadelede Ermenileri ön saflarda kullanmıştır. Ermeniler Kafkasya ve Doğu Anadolu'daki Osmanlı-Rus ve İran-Rus mücadelelerinde Rus tarafında öncü kuvvet olarak görevlerini eksiksiz yerine getirdiler. Ruslar, Türkmençay Anlaşması'yla Doğu Ermenistan denilen toprakları ele geçirdikten sonra, İran'daki Ermeniler Ruslara destek olmuştur. Bundan dolayı Ruslar bölgede İran ve Osmanlı Devleti ile yaptığı savaşlarda üstünlük sağlamıştır. İngiltere sömürgeci istekler ile bu yüzyılda Ermeni siyasetine kendini dâhil etmek istemiştir. Bunun sonucunda da bölgeye ilgi duymaya başlamıştı. İngilizlerin Ermenilere yakınlık duymasının sebebi Rusların İngiliz çıkarlarını tehlikeye düşürmesidir. Bunun yanında Rusların Karadeniz'de güçlü bir devlet halini almasından kaynaklanmıştır.²⁴²Büyük devletler Ermenileri kendi çıkarları için kullanmak maksadıyla onları birden çok mezheplere ayırdılar. Öncelikle Ermenilerin dini bütünlüğünü bozdular. Bu ülkeler Fransız,İngiliz,Amerikan ve Rus Ermeni'si oluşturma yoluna gittiler. Bunda da başarılı oldular. Fransızlar çıkarıcı politikaları gereği Osmanlı Devletine uzun zamandır baskı kurup nihayetinde 1835 yılında Ermeni Katoliklere bir dini temsilcilik kurma hakkına ulaştılar. Böylece Fransa Ermeniler üzerinde etkinliğini artırdı. İngilizlerde aynı mantıkla harekete geçerek Ermeniler üzerinde misyonerleri vasıtasıyla Protestanlık propagandasına giriştiler. Fransızlar gibi İngilizler de Osmanlı Devleti'nden '*Bağımsız Protestan Dini Temsilciliği*' aldı. Ermenileri farklı noktalarda İngiliz çıkarları için kullandılar. Görüldüğü gibi Ermeniler paylaşılmayan millet durumuna gelmiş oldu.²⁴³

Rusların İran'ı yenmesi ve RevanBölgesini İşgal etmesi

Rusların XIX. yüzyılın başında Gürcistan da hâkimiyet kurması ile birlikte Revan toprakları Rusya'nın tehdidi altına girdi. Rus- İran savaşları sonrasında 1813 yılında Gülistan Antlaşması yapıldı. Bu Antlaşmadan iki tarafta memnun kalmaması üzerine 1826-1828 İran ve Rus savaşı başladı bu savaşı da Rusya kazandı.²⁴⁴İki taraf arasında 1828 Yılında Türkmençay Antlaşması yapıldı.²⁴⁵Bu Antlaşma Tebriz şehri yakınındaki Türkmençay köyünde yapıldı. Türkmençay Antlaşması ile Revan ve Nahçıvan Rusya'nın eline geçti. Ruslar Güney Kafkasya'daki topraklarına Revanı da katmış oldular.²⁴⁶Bir süre sonra bu topraklarda Rus Çarı I.Nikola'nın imzaladığı bir kararname ile Revan Hanlığı toprakları "Armenskaya Oblastı" (Ermenistan Bölgesi) ilan edilmiştir. Nahçıvan ve Revan Hanlığı birleştirildi. Bu uygulamalar bilinçli yapıldı. Bu döneme kadar bölgenin içerisinde ve dışında dağınık halde yaşayan Ermeniler bölgeye gelmeye başladılar.O dönem İran'ın Rusya büyükelçisi olan **Griboyadev**, bu durumu anılarında şöyle anlatmıştır:1828'den 1830'a kadar iki sene içerisinde yeni kurulan (ErmenskayaOblastı'na) Türkiye'den seksen dört bin, İran'dan kırk bin Ermeni getirilerek yerleştirildi demektedir. Yine Ermeni tarihçilerinden **HovhannesŞahhatuyan**, Ecmiyazin Vilayetinin ve Ararat Baş Kazası'nın Tarihi adlı kitabında: "*Revan bölgesi, XV. Yüzyıldan 1828 yılına kadar Azerbaycan Türk hanları tarafından yönetiliyordu. Halkının büyük çoğunluğu Ermeni göçlerine kadar Azerbaycan Türlerinden ibaretti.*" diyeyazmıştır.²⁴⁷Rus Çar'ının yayınlamış olduğu fermana göre Revan Türk Hanlığının dağıtılması ve Ermeni bölgesinin kurulması çalışmaları Ermeniler için Türklere karşı soykırım yapmak ve Azerbaycan Türklere çeşitli baskılar uygulayarak onları göçe zorlamaları için büyük bir fırsat verdi.Bununla birlikte Kafkasya'da Rus Çarı'nın bu emirnamesi ile birçok olay çıktı.²⁴⁸1828 yılından sonra Azerbaycan topraklarını işgal eden Ruslar Ermenileri toplu olarak Revan, Nahçıvan ve Karabağ topraklarını

²⁴²**Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetler (1578-1914)**, Ankara, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992, s.18-22.

²⁴³Levon Panos Dabağyan, **Emperyalistler Kışkırtıcılığı Ermeni Tehciri**, I. Baskı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s. 245.

²⁴⁴ Tenzile Rüstemhanlı, **Ermeni Mezalimi**, Karakutu Yayınları:254, Ekim- İstanbul, 2009,s.132.

²⁴⁵ Mehmet Saray, **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Tarih Kurumu Yayınları XXIV. Dizi- Sa. 21, Türk Tarih Kurumu Basımevi- Ankara,1996,s.26.

²⁴⁶ Sevil Abbasoğlu İrevanlı, **Kafkaslardaki Kıyım ve Sürgünler, (Batı Azerbaycan'da Rus Ermenilerin Yaptığı Soykırım)** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul- 2015,s.164.

²⁴⁷ Hüseyin Adıgüzel, "**Kafkasya'da Türk Soykırımı**", **Ermeni Soykırımı Yok Türk Soykırımı Var**", İleriAtatürkçü Fikir Dergisi, Yıl 12, Sayı: 52-53 (Ocak-Haziran 2012), s. 28.

²⁴⁸ Hüseyin Adıgüzel, "**Kafkasya'da Türk Soykırımı**", **Ermeni Soykırımı Yok Türk Soykırımı Var**", s. 29.



göç ettirerek yerleştirdi. Ermenilerin sınırlara yerleştirilmesi Ruslar açısından bilinçli yapıldı. Bu göçler ağırlıklı olarak Nahçıvan ve Revan bölgesine yaptırıldı.²⁴⁹ Ruslar, Revan bölgesinde Kafkas bölgesi komutanı olan Paskiyeviç'inde etkisi ile yeni bir idare şekli ortaya çıkardılar. Bu yeni idare şekli ile Revan bölgesinde Ruslarla hareket eden Ermeniler, istedikleri amaçlarına ulaşmış oldular. Ermeni nüfusu kısa zamanda bölgede hızla artmaya başladı. Ortaya çıkan bu sonuca Rus komutan Paskiyeviç bile şaşırmıştır. Yeni kurulan Rus idare şekli Azerbaycan halkı arasında huzursuzluğa neden oldu. Bölgede yapılan uygulamalar sonucunda halk geçmişteki yaşamını ister hale geldi. Türkler bölgede yaşanan bu olumsuz gelişmeler üzerine doğdukları kendi vatanlarından Osmanlı topraklarına ve İran'a göç etmeye başladılar. Bu bölgenin gerçek sahipleri olan Türkler ve Müslümanlar Ruslar tarafından Aras'ın diğer tarafına zorla göç ettirildi. Terekeme Tatarları olan (Türkler) az kısmı Türkiye'ye, çoğunluğu ise İran tarafına geçmişti. General Paskiyeviç'in bildirdiğine göre 1827 yılında Revan hanlığından 4.500 Azerbaycanlı Türk, bölgeden ayrılmak zorunda kalmıştır. Yerli Kara papaklar da 800 aile olarak Aras'ın karşı kısmına geçmek zorunda kalmıştır. Yine Karapapaklar'dan 100 aile ve Ayrımlardan 300 aile Kars tarafına göç etti. Ulu hanlı kabilesinden 600 aile yaşadıkları yerleri ter edip Beyazıt tarafına gitmiştir.²⁵⁰ Bölgede yapılan Osmanlı-İran-Revan mücadelesi Türkmen aşiretlerini olumsuz etkilemiştir. Osmanlı ve İran devletlerinin zayıflaması sonucunda kuzeyden Rus tehlikesi belirmiştir. Nitekim Rusların XIX. Yüzyılda Tebriz, Meraga, Urmiye ve Erdebil tarihi Türkmen bölgelerini ele geçirmeleri bu Türkmen aşiretleri içerisinde huzursuzluğa sebep olmuştur. Kaçar, Avşar, Kenger, Şah sevenli, Begdili ve Cevanşirler gibi Türkmen boyları Çarlık Rusya'sına karşı yoğun bir mücadeleye girdiler. Türkmenlerin bölgede siyasi birlikten yoksun olmaları onların Ruslar karşısındaki mücadelesini olumsuz etkilemiştir.²⁵¹ Kafkaslarda ve Azerbaycan Hanlıkları arasında birlik bulunmaması Rusların İran'ı yenmesi sonrası Azerbaycan toprakları Rus tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Bölgede ortaya çıkan Rus tehlikesine rağmen iç çekişmeler devam etti. Bölge Hanlıkları İran'daki Kaçar Hanedanlığı yönetimine mi girelim yoksa Çarlık Rusya yanın idaresine mi girelim tartışmasına girdiler. Kendi aralarında birlik kuramadılar. Bu durum Rusların bölgeyi ele geçirmesine neden oldu. Azerbaycan tamamen Rus yönetimi altına girdi.²⁵²

Ermenilerin Ruslar tarafından Bölgeye Taşınması

1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı Doğu Anadolu'da yaşayan Ermeniler açısından çok zorluklar doğurmuştur. Ermeniler savaş sırasında Rusların yanında yer aldığı için savaş sonrası Ruslar Ermenileri kendi yanlarında Kafkasya'ya zorla götürdüler. Ruslar savaş sebebiyle daha önce Kafkasya'dan yerlerini ve yurtlarını bırakarak göç eden Türklerin topraklarına Ermenileri yerleştirdi. Onları ileride Osmanlı Devletine karşı kullanmak istediler.²⁵³ Ruslar Ermenileri buralara yerleştirerek Osmanlı topraklarına karşı yapacakları herhangi bir saldırıda bir üst veya karakol elde ettiler.²⁵⁴ Ermenileri Ruslar, başta olmak üzere İngilizler ve bölgede çıkarı olanlar, her zaman kullanabilecekleri bir taraf olarak gördüler.²⁵⁵ Ruslar 1828-1829 savaşı bittikten sonra Anadolu'nun Doğusundan yaklaşık 100 bin Ermeni nüfusu göç ettirdiler. Bu göçleri Ermenilere zorla yaptırıldılar. Göç için yapılan çalışmalara Ermeni din adamları öncülük ettiler. Ermeni milletinin bir arada tutulmasında ve bir devlet kurmaya doğru gidilmesinde Ermeni din adamlarının emeği çok oldu.²⁵⁶

²⁴⁹İsmail Hacıyev, "XX. Yüzyıl Başlarında Azerbaycan'a Yönelik Ermeni İddiaları ve Yapılan Katliamlar (Rus Belgeleri Işığında)", Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalar Dergisi, Sayı:40, Cilt:18, Güz/ 2017, s. 160-161.

²⁵⁰Yakup Mahmudov ve Diğerleri, **İrevan Hanlığı Rusya İşgali ve Ermenilerin Şimali Azerbaycan Torpağlarına Köçürülmesi**, s. 377-378.

²⁵¹Ali Sinan Bilgili, "Azerbaycan Türkmenleri Tarihi", Türkler Cilt:7, (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Saim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 24.

²⁵²İlhami Erdoğan-Yüksel Sarı, **Can Azerbaycan**, İstanbul, Burak Yayınları, 1990, s. 12.

²⁵³Besim Özcan, "1828-1829 Osmanlı-Rus Harbinde Erzurum Eyaletinden Rusya'ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri", Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 46, (2011), s. 195.

²⁵⁴Oktay Kızılkaya, **XIX. Yüzyılda Revan ve Çevresi**, I. Uluslararası İğdır Sempozyumu Sosyal Bilimler Bildiri Kitabı, (Editör: Cengiz Atlı) İğdır, Salkım Söğüt Yayınları, 2013 s. 686.

²⁵⁵Beşir Mustafayev, "Cihan Hâkimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro'nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devleti'nin Kurulmasında Etkisi", Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:11, Haziran, 2013, ss. 17-27.

²⁵⁶Muammer Demirel, "Rusya'nın Ermeni Meselesine Etkisi", Düünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri, Genişletilmiş 2. Baskı, (Editörler: İdris Bal-Mustafa Çufalı), Lalezar Yayınları, Ankara, 2006, s. 207.



Ruslar Revan bölgesini ellerine geçirmeden önce bölgedeki nüfus oranları Azerbaycan Türkleri 84.089, Ermeniler 57.305, diğerleri ise 27.600 kadardı. Bölgedeki toplam nüfus miktarı ise 169.155 idi.²⁵⁷Ruslar Ahılkelek ve Revan bölgelerindeki yönetimi ancak 1828'de İran'ı, 1829'da Osmanlı Devleti'ni yendikten sonra bu devletlere hâkimiyetini kabul ettirmiştir.²⁵⁸

Rusların Osmanlı Devleti ile imzaladıkları 14.09.1829 Edirne Anlaşması'nın altıncı maddesine göre Türkmençay Anlaşması'nı Osmanlı Devleti de tanıyacaktı. Osmanlı devleti Revan ve Nahçıvan Hanlıklarını Rusya'nın egemenliği altına girdiğini Edirne Anlaşması'yla kabul etmiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti ağır bir tazminat ödemeyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Ruslar, Osmanlı devleti ile yapmış olduğu savaşlar sonrası ağır tazminat alma işini, Osmanlı Devleti'ni ekonomik olarak çökertmek için bir strateji olarak uyguladılar.²⁵⁹1828-1829 savaşı boyunca Ermeniler, Ruslara yardımcı oldular. Ruslar Osmanlı Devletine karşı, Rumeli'de Rumların Anadolu'da Ermenilerin desteğini aldılar. Ruslar Ermeniler ile Üçkilise öncülüğünde işleri yürüttüler. İran'dan göç ettirilen Ermenileri engellemeye çalışan dönemin İran'daki etkili yöneticisi olan **Abbas Mirza**'ya, Ermeniler şu cevabı veriyorlardı: “*Hıristiyan ülkesinde ot yemeyi, İran'da ekmek yemeye tercih ederiz*” diyecek kadar Rusya doğru emin adımlarla gittiklerini gösterdiler.²⁶⁰Çarlık Ruslar Revan bölgesini ele geçirdikten sonra bölgede nüfus dengesi hızla Ermenilerden taraf artmaya başladı. Müslüman Türklerin göçü üzerine durumu fırsata çeviren Ermeni din adamları bölgedeki boş arazilere Ermenileri yerleştirdi.²⁶¹

Bu çalışmalar doğrultusunda Ruslar tarafından İran'dan göç ettirilen Ermenilerden 366 aile 1.715 kişi Revan şehrine yerleştirildi. 265 aile 1.110 kişi Nahçıvan şehrine yerleştirildi. 36 aile 182 kişi ise Ordubad Şehrine yerleştirilmiştir. Bölgeye göç ettirilen Ermeniler, Revan Hanlığı'nın 119 köyüne, Nahçıvan Bölgesinin 61 köyüne, Ordubad'ın ise 11 köyüne yerleştirildi. Revan Bölgesine, 4.559 aile 23.568 kişi, Nahçıvan bölgesine 2.173 aile 10.652 kişi, Ordubad bölgesine 250 aile 1.340 kişi Ermeni ailesi yerleştirildi. Ruslar tarafından oluşturulan "Ermeni Vilayetine" 35.560 kişiden oluşan, 6.949 Ermeni ailesi yerleştirildi. Rus Ordusu'nda görevli Ermeni Lazeryev'in vermiş olduğu emirlerini yerine getiren **Kamazov'un** belirttiğine göre: “Revan Bölgesine göç ettirdikleri Ermenileri, bölgenin en güzel yerlerine yerleştirdiklerini” söylemiştir. Ermeniler şu bölgelere yerleştirdi: Şerur, Develi, Garnıçay, Zengi, Abaran, Kırkbulak, Dereçiçek ve Aras Sürmeli Çukuru bölgesidir. İran'dan göç ettirilen Ermeniler Revan, Nahçıvan ve Ordubad şehirlerinde, Revan'ın merkez bölgelerinde Gernibasar, Zengibasar, Dereçiçek, Garbibasar'a yerleştirildiler. Ruslar, göç ettirme işiyle Ermeni kökenli subayı **Lazeryev**'i bilinçli bir şekilde görevlendirmişlerdi. Bölgeye göçle gelen Ermenilerin devlet topraklarına yerleştirilmesi istenmiştir. Rus Generali Paskiyeviç'in isteği bu doğrultuda idi. Ancak Ermeniler daha çok Azerbaycan Türklerinin topraklarına yerleştirildi. Yaşanılan mevsimden dolayı yaylalarda olan Azerbaycan Türklerinin evleri, haberleri olmadan Ermenilere verildi. Yaylalardan dönen Azerbaycanlılar evsiz kaldılar. Bir milletin kendi topraklarında özgürlüğünü kaybetmesi ve yabancı durumuna düşürülmesi bu olsa gerek. Bu durumu Rus müellifi **İ.K.Yenikolopov**, yazmış olduğu kendi eserinde şöyle ifade eder: “*Türkmençay Anlaşması imzalandıktan sonra farklı farklı grupların bölgeye göç ettirilmesi hayata geçirildi. Göç ettirilecek hususi topraklar olmadığı için Ermenilerin çoğunluğu yaylada olan Azerbaycan Türklerinin evlerine yerleştirildi*”.²⁶²Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yapılan Edirne Anlaşması'nın 13. maddesinde Osmanlı Devleti'nin işgal edilmiş topraklarından isteyenler için taşınabilir malları ile Rusya topraklarına geçme hakkı verilmiştir. Rusların anlaşmaya böyle bir maddeyi koydurmaları çok planlı bir davranıştı. Ruslar tıpkı İran Ermenilerini Azerbaycan topraklarına göç ettirdikleri gibi Osmanlı Ermenilerini de işgal ettikleri Azerbaycan topraklarına göç ettirdiler. Böylece sınır boylarında Ermenileri sayıca üstünlüğe

²⁵⁷Nurcan Toksoy, **Revanda Son Günler, -Türk Yönetiminden Ermeni Yönetimine-**, Orion Yayınevi-21, Ankara, 2007 s. 27.

²⁵⁸Mccarthy, **Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı:1821-1922**, s. 35.

²⁵⁹Nizamettin Onk, **Kafkasya'dan Anadolu'ya İğdir Tarihi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 2006, s. 113.

²⁶⁰Onk, **Kafkasya'dan Anadolu'ya İğdir Tarihi**, s. 114.

²⁶¹Şöhret Mustafayev, “XVIII.-XX. Yüzyıllarda Tarihi Azerbaycan Toprağı- İrevan Hanlığı'nın Arazisine Ermenilerin Göç Ettirilme Politikası”, <http://www.atam.gov.tr/>, Sayı:91, (Bahar-2015), s. 77.

²⁶²Mahmudov ve Diğerleri, **İrevan Xanlığı Rusya İşgali ve Ermenilerin Şimali Azerbaycan Torpağına Köçürülmesi**, s. 387-389.



taşımak istiyorlardı. Kars ve çevresinden göç yapan Ermeniler, yaşadıkları yerlere uygun olması için Elegez Dağı (Alagöz) eteklerindeki boşatılan Azerbaycan Türkmenlerin köylerine yerleştirildiler.1830 yılının Ocak ayında Paskiyeviç, Çernişev'e gönderdiği raporunda: "Kars ve civarından göçen 2.500 Ermeni ailesi yaşadıkları iklime uygun olarak Eleyez (Alagöz) dağı yakınlarında Pembek civarında boşatılan Azerbaycan Türkmen köylerine yerleştirildiğini", belirtiyor.Osmanlı'dan göç ettirilen Ermeniler, Ahıska, Pembek, Şöreyel ile birlikte "Ermeni Vilayetine" Revan ve Nahcivan'a yerleştirildi. Yine aynı kayıtlarda Osmanlı'dan Rusya sınırındaki Ahıska Paşalığı, Borçalı, Pembek, Şöreyel, Talın Bölgesi ve Gökçe Gölü etrafındaki bölgelere ve Baş Abaran bölgelerine 14044 Ermeni ailesi göç ettirilmiştir. Erzurum'dan göç ettirilen 7288 Ermeni ailesinden 5000'i Ilıcan'da Ardahan'dan 67 Ermeni ailesi Ahıska Paşalığı arazisine, 1050 aile Borçalı ve Çalka etrafında, kalan 1305 aile ise Pembek ve Şöreyel bölgelerine yerleştirildi. Kars bölgesinden göç ettirilen 2464 aileden 2264'ü Pembek ve Şöreyel bölgesine, 200'ü ise Talın bölgesine, Bayazid'den göç ettirilen 4215 aile Gökçe Gölü etrafına ve Baş Abaran bölgesine yerleştirildi.²⁶³Bu yerleştirmede Revan, Karabağ ve Nahçıvana önemlidir. Bunda İran ve Osmanlı sınırlarının tercih edilmesi dikkat çekicidir. Ruslar kendileri ile Osmanlı İran arasında Ermeni Seddi kuruyordu. N.Şavrova aktardığına göre: XX.yüzyılın başında Güney Kafkasya da bulunan 1.3 milyon Ermeni den 1 milyon Ermeni'yi Ruslar bu bölgeye getirdi.²⁶⁴Rus işgalinden kısa bir zaman sonra 1831'de Revan-İrevan Şehri'nin nüfusunu çoğunluğunu Türkler oluşturuyordu. Bahsi geçen tarihte şehirde, 7.333 Türk'e karşılık, 4.484 Ermeni ve 105 kişi de başka milletlerden oluşan bir nüfus vardı. Türkler sayıca üstün durumdaydılar.²⁶⁵Ruslar 1828 den beri Revan bölgesindeki demografik nüfus şeklini değiştirmek için çok uğraştılar. Ancak istedikleri Hıristiyan çoğunluğa ulaşamadılar. Justin Mccarthy, Ölüm ve Sürgün adlı eserinde verdiği bilgide; 1914 yılındaRevandaki Türk sayısı 270.000'dir. I.Dünya savaşı sonrası ise bu sayı 1926 yılında 89.000 olmuştur. Yani yaklaşık olarak %-67'lik bir kayıp söz konusu olup 181.000 kişi bu topraklarda ya öldürüldü veya zorla göç ettirildi. Rusların bu topraklarda uzun zamandır yapmış oldukları zorlama çalışmalar sonucunda Tarihi Türk yurdu olan bu topraklarda bir Ermeni devletinin kurulması kolaylaştı.²⁶⁶

SONUÇ

Revan Kafkasya ile Anadolu arasında bir geçit görevi görmüştür. Anadolu ve Kafkasya coğrafyasında Ermeniler ile Müslümanlar arasında yaşanan çatışmanın nedeni olarak Rusya'nın Kafkasya da uyguladığı emperyalist politikasını gösterebiliriz. Ruslar Kafkasya bölgesindeki genişleme çalışmalarında kendileri açısından uygun olan Ermenileri müttefik olarak seçtiler. Ruslar XIX. Yüzyılın başından sonuna kadar Kafkasya'da genişlediler. Bunun içinde çoğunlukla Müslüman bölgeleri ele geçirdiler. Batı Azerbaycan toprakları olan Revan bölgesi bunlardan biridir. Ermenileri Osmanlı devletini yıkmak isteyenler ile Kafkasya'da güç sahibi olmak isteyenler kullandılar. Ruslar İran ve Osmanlı devletlerini yapmış olduğu savaşlarda yendikten sonra İran ile 1828 Türkmençay ve Osmanlı devleti ile 1829 Edirne Antlaşmalarını yaptı. Böylece her iki devlete gücünü kabul ettirdi. Ermeniler 1828 den1878 yılına kadar süren Osmanlı Rus mücadelesinde hep Rusların yanında yer aldılar. Bunun için Anadolu topraklarından ve İran'dan Ruslar isteği ile göç ettiler. Bu durum Anadolu'da Ermeni sayısının azalmasına sebep oldu. Bununla birlikte Ermeniler kendi geleceklerindeki yaşamlarında Rusları tercih ettiler. Ruslar ise bölgenin gerçek sahibi olan Türkler ile Müslümanları bölgeden İran ve Anadolu topraklarına çeşitli zorlamalarda göç ettirdi.1828 den 1918'e kadar bölgeye Ermeni nüfus yığmaya çalıştılar. Neticede Ruslar uzun bir uğraştan sonra Batı Azerbaycan topraklarında bir Ermeni Devleti kurdu.

²⁶³Mahmudov ve Diğerleri, **İrevan Xanlığı Rusya İşgali ve Ermenilerin Şimali Azerbaycan Topraklarına Köçürülmesi**, s. 391-394.

²⁶⁴ İsmail Hacıyev, **Ermenilerin Azerbaycan'a Yönelik Toprak İddiaları ve Azerbaycan Topraklarında Ermenistan Devletinin Kurulması**, Yeni Türkiye, 60/2014.s.9.

²⁶⁵ Toksoy, **Revanda Son Günler, -Türk Yönetiminden Ermeni Yönetimine-**, Orion Yayınevi-21, Ankara, 2007 s. 31.

²⁶⁶Mccarthy, **Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı:1821-1922**, 2. Baskı, (Çeviren:Fatma Sarıkaya)Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.s.250.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

ARŞİV BELGELERİ:

BOA. A. MKT. UM. 19/42.

BOA. Y.A. HUS. 175/48.

1. ABBASOĞLU İrevanlı, Sevil, **Kafkaslardaki Kıyım ve Sürgünler, (Batı Azerbaycan'da Rus Ermenilerin Yaptığı Soykırım)** Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul- 2015.
2. ADIGÜZEL, Hüseyin, “**Kafkasya’da Türk Soykırımı**”, **Ermeni Soykırımı Yok Türk Soykırımı Var**”, İleri Atatürkçü Fikir Dergisi, Yıl 12, Sayı: 52-53 (Ocak-Haziran 2012), ss. 28-33.
3. BİLGİLİ, Ali Sinan “**Azerbaycan Türkmenleri Tarihi**”, Türkler Cilt:7, (Editörler: Hasan Celal Güzel, Kemal Çiçek, Saim Koca), Ankara, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, ss. 23-46.
4. DABAĞYAN, Levon Panos, **Emperyalistler Kışkacında Ermeni Tehciri**, I. Baskı, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007.
5. DEMİREL, Muammer, “**Rusya’nın Ermeni Meselesine Etkisi**”, Dünden Bugüne Türk-Ermeni İlişkileri, Genişletilmiş 2. Baskı, (Editörler: İdris Bal-Mustafa Çufalı) Ankara, Lalezar Yayınları, 2006, ss. 205-221.
6. ERDOĞAN, İlhami –SARI, Yüksel, **Can Azerbaycan**, İstanbul, Burak Yayınları, 1990.
7. HACIYEV, İsmail, “**XX. Yüzyıl Başlarında Azerbaycan’a Yönelik Ermeni İddiaları ve Yapılan Katliamlar (Rus Belgeleri Işığında)**”, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmalar Dergisi, Sayı:40, Cilt:18, Güz/2017, s. 160-161.
8. HACIYEV, Hacıyev, **Ermenilerin Azerbaycan’a Yönelik Toprak İddiaları ve Azerbaycan Topraklarında Ermenistan Devletinin Kurulması**, Yeni Türkiye, 60/2014.s.9.
9. KIZILKAYA, Oktay, **XIX. Yüzyılda Revan ve Çevresi**, I.Uluslararası İğdir Sempozyumu Sosyal Bilimler Bildiri Kitabı, (Editör: Cengiz Atlı) İğdir, Salkım Söğüt Yayınları, 2013.
10. MCCARTHY, Justin. **Ölüm ve Sürgün, Osmanlı Müslümanlarının Etnik Kıyımı:1821-1922**, 2. Baskı, (Çeviren:Fatma Sarıkaya), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 2014.
11. MAHMUDOV, Yakup ve diğerleri, **İrevan Hanlığı Rusya İşgali ve Ermenilerin Şimali Azerbaycan Torpağlarına Köçürülmesi**, Azerbaycan Milli Elmler Akademiyası, A. A. Bakıxanov Adına Tarix Enstitüsü Yayınları, Bakı 2010.
12. MUSTAFAYEV, Beşir, “**Büyük Devletlerin Kafkasya'daki Ermeni Siyaseti (1910-1920)**(Kafkasya'daki Ermeni Olaylarına Işık Tutan İncelemesi), Avrasya İncelemeleri Dergisi, Cilt: I, (2013), ss.143-168.
13. MUSTAFAYEV, Beşir “**Cihan Hâkimiyetini Moskoflara Öğütleyen Deli Petro’nun Vasiyetnamesi ve Ermenistan Devleti’nin Kurulmasında Etkisi**”, Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:4, Sayı:11, (Haziran 2013), s. 24.
14. MUSTAFAYEV, Şöhret “**XVIII.-XX. Yüzyıllarda Tarihi Azerbaycan Toprağı- İrevan Hanlığı’nın Arazisine Ermenilerin Göç Ettirilme Politikası**”, <http://www.atam.gov.tr/>, Sayı:91, (Bahar-2015), s. 77.
15. MUSTAFAYEV, Beşir **Ermenileştirilen Kuzey Azerbaycan Türk Toprakları**, (Türk Yurdu), <http://turkyurdu.com.tr>. Yıl-100, Sayı:284, Nisan 2011, ss.1-3.
16. **Osmanlı Devleti İle Azerbaycan Türk Hanlıkları Arasındaki Münasebetler (1578-1914)**, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1992.
17. ONK, Nizamettin, **Kafkasya’dan Anadolu’ya İğdir Tarihi**, İstanbul, Türk Dünyası Araştırma Vakfı Yayınları, 2006.
18. OKTAY, Hasan **Revan Hanlığı (1747-1828)** T.C. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Eğitimi Anabilim Dalı Genel Türk Tarihi Bilim Dalı, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Malatya-1997.
19. ÖZCAN, Besim, “**1828-1829 Osmanlı-Rus Harbinde Erzurum Eyaletinden Rusya’ya Göçürülen Ermenilerin Geri Dönüşlerini Sağlama Faaliyetleri**”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Sayı: 46, (2011), ss.195-204.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

20. RÜSTEMHANLI, Tenzile, **Ermeni Mezalimi**, Karakutu Yayınları:254, Ekim- İstanbul, 2009.
21. SARAY, Mehmet, **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Atatürk Tarih Kurumu Yayınları XXIV. Dizi- Sa. 21, Türk Tarih Kurumu Basımevi- Ankara,1996.
22. TOKSOY,Nurcan, **Revanda Son Günler, -Türk Yönetiminden Ermeni Yönetimine-** Orion Yayınevi-21,Ankara, 2007.
23. TÜRKMEN,Zekeriya, **XIX. Yüzyıl Başlarında Rusya'nın Güney Kafkasya Politikası (1800'lerin Başından 1828 Türkmençay Antlaşmasına Kadar)**,Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:10, 2004. s. 20.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(47)

Öğr. Gör. Gamze GEZGİNCİ²⁶⁷; Taylan MARAL²⁶⁸

BİR PAZARLAMA ARACI OLARAK SOSYAL MEDYA: 'İSTANBUL TEKNOKENT' ÖRNEĞİ SOCIAL MEDIA AS A MARKETING TOOL: 'İSTANBUL TEKNOKENT' EXAMPLE

ÖZ

Dünya genelinde sürekli olarak değişen siyasi ve ekonomik dengeler, yeniden belirlenen ülke sınırları, dünyanın büyük bir köy haline gelerek her geçen gün varlığını yitiren yerel kültür değerleri ve gelenekleri toplumların yaşıyış biçimlerini, algılarını etkileyen önemli dinamikler halinde tezahür etmektedir. Bu süreçlerin sonuna bir de hızlı gelişen bilişim teknolojileri eklenerek toplum hızlı bir dönüşüm sarmalına dâhil edilmiştir. Avrupa'dan ülkemize yayılan teknoloji ağı insan yaşamına hızlı bir giriş yaparak birey kavramını, yaşam standartlarını, meslek sektörlerini yeni baştan üretime zorlamıştır. Özellikle son 10 yıllık süreçte gelişen bilişim teknolojileri ağı devlet politikaları ile düzenlenmeye çalışılmış ve kontrol altına alınması için yeni merkez ve birliklerin kurulmasına başlanmıştır. İlk Technopark Stanford Üniversitesi öncülüğünde üniversite akademik elemanlarının çalışmalarını ulusal ve uluslararası ekseninde ekonomik getiriye döndürmek amacıyla Amerika'nın kuzey Kaliforniya bölgesinde 1952 yılında Stanford Research Park (Silikon Vadisi) adı ile kurulmuş, 1959 yılına gelindiğinde ise Kuzey Karolina eyaletinde Research Triangle park adı devamı gelmiştir.

Bu çalışmada merkezlerin teknolojik unsurlarının ne kadar verimli kullandığını gözlemlemek hedeflenmiştir. Teknolojiyi geliştirmek amaçlı kurulan bu merkezlerin çalışma prensip ve şekilleri incelenerek 2017 yılı süresince Sosyal Medya platformlarını aktif kullanım oranları resmi paylaşım hesapları üzerinden yaptıkları paylaşım oranları ile tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Medya, İstanbul, Teknokent, Pazarlama, Teknoloji.

ABSTRACT

The ever-changing political and economic balances across the globe are manifested in the dynamics of the re-defined countries, the dynamics that affect the perceptions of societies' ways of living and their local culture values and traditions, which have become a great village in the world. At the end of these processes, fast-growing information technologies were added and the society was included in a fast transformation spiral. The technology network spreading from Europe to our country has made a rapid introduction to human life and forced the concept of individual, life standards and professional sectors from production to production. Especially in the last 10 years, the developing information technologies network has been tried to be regulated with state policies and new centers and unions have been started to be put under control. The first Technopark was founded under the name of Stanford Research Park (Silicon Valley) in 1952 in the northern California region of America under the leadership of Stanford University in order to return the work of the academic staff to the economic returns on national and international axis.

In this study, it is aimed to observe how efficiently the technological elements of the centers are used. The working principles and shapes of these centers, which were established for the purpose of developing technology, were examined and the rates of active use of Social Media platforms during the year 2017 were determined with the share sharing rate.

Keywords: Social Media, Istanbul, Technopolis, Marketing, Technology.

²⁶⁷ İstanbul Gelişim Üniversitesi, Öğretim Görevlisi. İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: ggezginci@gelisim.edu.tr

²⁶⁸ İstanbul Üniversitesi, İletişim Fakültesi Gazetecilik Doktora Öğrencisi. İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: tmaral@istanbul.edu.tr



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Maddi kaynakların artırılması, pazarlama tekniklerinin geliştirilmesi ve sürekli artan maliyetlerin karşılanabilmesi için reklam kullanılması şirketlerin öncelikle mevcut varlığı ve devamlılığı ardından da itibar yönetimi açısından esastır. En büyük gelir kaynağı olan reklam, üretilen mal veya hizmetin ne kadar iyi şekilde pazarlanması bir diğer deyişle halka arz edilmesi / sunulmasıyla ilgilidir. Bu kapsamda malın veya hizmetin kalitesinin önemli olduğu kadar onun tanıtılması, ilgililere duyurulması da bir o kadar hatta bazı durumlarda daha fazla öncelik kazanmaktadır. Kısaca reklamda, içerikten öte biçim önemlidir.

Teknolojinin beraberinde internetin gelişmesiyle birlikte, günümüzde sadece şirketler değil kurumlar ve hatta devletler de dijitalleşmeye başlamıştır. Sadece dijital olarak hizmet veren kurum ve kuruluşların gün geçtikçe artması, onların ve kullanıcıların dijital ortamda karşılaşmalarını kaçınılmaz hale getirmiştir. Sokaklarda dağıtılan el ilanlarından, gazetelere verilen ilanlara ve sonrasında televizyon ile birlikte sanal ortama taşınan reklam ve tanıtım faaliyetleri, gelinen toplum 4.0 ekseninde artık sanal dünyaya taşınmaktadır. Akıllı telefonlar aracılığıyla cebimize kadar giren internet ile artık herkes bize, biz de istediğimiz herkese ulaşabilmekteyiz. Tabii teknolojinin bu iyi nimetlerinden en iyi seviyede faydalanabilenler, yine teknolojiyi en iyi seviyede kullanabilenler –insan faktörünü unutmadan- olmaya devam edeceklerdir.

Günümüzde devletlerin teknolojilerin gelişimine yaptıkları katkılar ve verdikleri önem artış göstermektedir. Bu teşviklerden bir tanesi de ‘Teknoloji Geliştirme Bölgeleri’dir. Ülkemizde de Teknoloji Geliştirme Bölgeleri oluşturulmuş ve devlet desteği ile teknoloji üretimi teşvik edilmeye başlanmıştır. Teknoloji üretimi, geliştirilmesi, Ar-Ge çalışmaları vb. girişimlerin önemli olması, duyurulabilir olmasıyla doğru orantılı olarak gelişecektir.

Çalışmanın Amacı ve Yöntemi

Teknolojinin gelişimi pazarlama sektörünün pratiklerini de dönüştürmüştür. Sosyal Medya ile birlikte hedef kitle, kullanıcı ve içerik gibi kavramlar yeniden belirlenmiştir. İlk dönemlerde sosyal medyada bireyler şahsi reklamlarını gerçekleştirirken kısa sürede kurumlar tarafından da bu yeni pazarlama ve reklam alanı keşfedilmiştir. Bu bağlamda pazarlama kavramının sosyal medya mecraları kullanılarak satın alma tercihlerine olan etkileri, marka itibarı ve yönetimi, popülerlik kavramını etkileyerek, devamlılığın sağlanması gibi kurumsal iletişim ve süreklilik özellikleri TeknoKent’ler eksenince incelenecektir. Yüksek Öğretim Kurumu(YÖK) tarafından 2018 yılında 10 üniversite araştırma üniversitesi olarak belirlenmiştir. İstanbul Üniversitesi’de bu listede yer almaktadır. Üniversite bünyesinde kurulan TeknoKent, Teknoloji Transfer Ofisi ve Teknoloji Araştırma ve Uygulama Merkezi’nin proje ve tanınırlık satma yönelimleri incelenerek etkileşim oranları tespit edilecektir. Böylelikle sosyal medyayı bilinçli kullanımda öncülük edebilecek bu oluşumların topluma örnek oluşturacak doğru kullanım örneklerinde ne kadar aktif olduklarını tespit etmek amaçlanmıştır.

Bu çalışma YÖK tarafından 2018 yılında belirlenen araştırma üniversitesi statüsünde olan üniversitelerden biri olan İstanbul Üniversitesi nezdinde kurulmuş Teknoloji temelli merkezlerin, bu statüye ulaşmadan önceki yıl olan 2017 yılı süresince kendi sosyal medya platformlarındaki etkileşim oranlarını tespit etmek için hazırlanmıştır. Sosyal Medya alanında öncü konumunda olan bu birimlerin kendi çalışma ve etkileşim durumlarının analiz edilmesi ve örnek teşkil etmesi açısından önem taşımaktadır.

2017 yılında 538 başvuru ile en çok patent başvurusu yapan üniversite olan İstanbul Üniversitesinin Teknoloji Geliştirme Bölgesi olan İstanbul TeknoKent’in sosyal medya araçlarını kullanımları ve ekonomik değer üretimine katkıları değerlendirilmiştir. Değerlendirme yapılırken Facebook, Twitter, Instagram ve Youtube sayfaları nicel olarak ele alınmış ve İstanbul Teknokent’in 2017 verileri ile karşılaştırılmıştır.

İZLERKİTLEDEN KULLANICI KİTLEYE DÖNÜŞÜM

İnternetin Gelişimi

Teknoloji dünya üzerinde hızla yayılan bir olgudur. Gerek donanımsal olarak gerekse buna bağlı olarak yazılımsal açıdan teknoloji her geçen gün yeni bir ivme kazanarak ilerlemektedir. ABD’de iletişim araçlarından radyonun ortalama 60 milyon civarında insana ulaşması 30 yıl, televizyonun 15 yıl, internetin ise



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

aynı sayıda insana ulaşması sadece 3 yıl sürdüğü göz önüne alınırsa teknolojik yayılmanın geldiği boyut ortaya çıkacaktır.²⁶⁹

Bilgisayar endüstrisi ve internetin birlikte gelişimi ile bireysel kullanıcıların artışı 90'ların ortasından itibaren çoklu-medyanın gelişim süreci hızla artmış ve sosyal hayatın tamamını kapsayacak hale gelmiştir.²⁷⁰ Her geçen gün daha çok insan, meydana getirilmiş olan bu ağ toplumunun gerek bireysel gerekse topluluk olarak bir parçası olmaktadır. Günümüzde yaklaşık olarak dünya nüfusunun %40'ünün internet bağlantısına sahip olduğu düşünüldüğünde, internetin ekonomik, sosyal ve kültürel alanlarda bu kadar çok yayılmasının nedeninin bilgiye kolay ve hızlı bir şekilde ulaşılabilmesi en büyük etken olarak gösterilebilir. İnternetin gelişim sürecine bakıldığında web'in üç farklı dönemle adlandırıldığı görülecektir. Web 1.0, Web 2.0 ve Web 3.0 olarak adlandırılan bu dönemler internetin gelişimini de nitelendirmektedir. Web 1.0, internetin ilk dönemini nitelirken kullanıcıların sadece tüketici olarak sınırlandırıldığı pasif dönemler için kullanılmaktadır.

Web 2.0'a geçildiğinde ise kullanıcılar artık içerik oluşturabilmekte, sadece tüketen değil ayrıca üreten konumuna geçmiş ve aktif rol oynamaya başlamışlardır. Web 2.0'la birlikte Facebook, Google, Twitter gibi uygulamalar geliştirilmiş, sosyal medyaya açılan kapı olmuştur. Web 2.0 ile geliştirilen uygulamalar ikinci nesil internet tabanlı web servislerinden toplumsal ağ sitelerini, web tabanlı ansiklopedileri, forumları ve diğer çevrimiçi paylaşımlara imkan sağlayan ortamları ifade etmektedir.²⁷¹

Web 3.0 ise üçüncü nesil internet ağı olarak ifade edilmektedir. Günümüzde henüz Web 2.0 kullanılmakta olsa da çok yakın bir zamanda Web 3.0 olarak nitelenen döneme geçiş yapılacağı ifade edilmektedir. Bu dönem, makinelerin okuyup, anlayıp ve aynı zamanda yorumlayacakları bir sistemi ifade eder. Bu sistemde webde yer alan tüm verilen tek bir veri tabanında bulunacak ve kullanıcılar tüm verilere ve istedikleri veriyle alakalı tüm detaylara bu veritabanı sayesinde ulaşabileceklerdir.²⁷²

Sosyal Medya Pazarlaması

İnternetin hızlı gelişim ve değişim süreci özellikle bireysel kullanıcıların elinden düşürmediği akıllı telefonlar ve tabletler ile sosyal medya alanlarına da aynı hızla etki etmiştir. Bilgiye hızlı ulaşma, iletişim kurma gibi nedenlerden dolayı sosyal medya, geleneksel medyadan daha çok tercih edilir olmuştur. Sosyal medya, geleneksel medyaya oranla çok daha ucuz, ulaşılabilir ve şekillendirilebilir bir haldedir. Sosyal medya araçları günümüzde şirketler tarafından etkin şekilde kullanılmaktadır. Bu sayede ürünleri hakkında detaylı bilgi verebilir, tüketicilerinden ürünleri hakkında geri dönüşleri sağlayabilir ve hatta tüketicilerinin tutum ve davranışları hakkında bilgi sahibi olarak kişiye özel reklam-pazarlama stratejisi belirleyebilir hale gelmiştir. Bu amaçla bloglar, sosyal ağlar, kişisel ağlar, içerik ağları ve ortak ilgi toplulukları gibi ortamları (YouTube, Facebook, Twitter, Instagram vb.) etkin olarak kullanmaya özen göstermektedirler. TÜK verilerine göre 2017 yılında ülkemizde internet kullanımı %66,8 olarak belirlenmiştir. Yine 2017 yılı ortalamasında evden internet kullanımı %80,7 oranında gerçekleşmiştir.²⁷³ 2018'e gelindiğinde 81 milyon nüfusun 51 milyonunun sosyal medya hesaplarına sahip olduğu görülürken, 44 milyonun mobil cihazlardan sosyal medya hesaplarını kullanmaktadır.²⁷⁴ Ülkemizde kullanılan en popüler sosyal medya uygulamaları ise sırasıyla Facebook, Whatsapp, Twitter ve Instagram olmuştur.²⁷⁵

Kullanıcıya ulaşmanın en kolay ve etkili yolu olan sosyal medyada reklam stratejileri belirlemek özellikle ticari kullanıcılar için önemli bir rol oynamaktadır. Sosyal medya kullanılarak yapılan reklamcılık, geleneksel reklam işlevi olan ağızdan ağıza pazarlamanın daha da geliştirilmiş hali olduğu da söylenebilir.²⁷⁶ Facebook gibi kullanıcıların sosyal geçmişlerini, ilgi alanlarını ve kişilik özelliklerini ekledikleri ortamlarda,

²⁶⁹ Yeşim Güçdemir, Sosyal Medya Halkla İlişkiler, Reklam ve Pazarlama, İstanbul, Derin Yayınları, 2017, s.4.

²⁷⁰ Manuel Castells, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005, s.485.

²⁷¹ Yeşim Güçdemir, Sanal Ortamda İletişim Bir Halkla İlişkiler Perspektifi, İstanbul, Derin Yayınları, 2015, s.30.

²⁷² Güçdemir, 2017, s.8.

²⁷³ Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2017, http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id= 24862, (19.09.2018)

²⁷⁴ https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018, (19.09.2018)

²⁷⁵ Güçdemir, 2017, s.33.

²⁷⁶ Ayda Sabuncuoğlu ve Göker Gülay, Sosyal Medyadaki Yeni Kanaat Önderlerinin Birer Reklam Aracı Olarak Kullanımı: Twitter Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Bahar 2014, S:38, s.3.



bir kullanıcının beğendiği ya da yorum yaptığı bir post (gönderi), diğer kullanıcılar tarafından o içeriğin tanınmasına, bilinmesine ve daha fazla kişiye ulaşmasına neden olacaktır. Pazarlama tekniklerine bakıldığında ise genel olarak geleneksel iletişim yolları üzerine çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Sosyal medya üzerinden oluşturulan faaliyetler aslında bir satış yöntemi değil, daha çok bir tanınırlık faaliyeti olarak adlandırılabilir. Güçdemir'e göre bu etkin sürecin en önemli unsurları yine Facebook, Twitter ve Instagram'dır.²⁷⁷

TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGELERİ ve MERKEZLERİ

Yürürlükte olan 4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, 26.06.2001 tarihinde kabul edilmiş ve 06.07.2001 tarihinde 24454 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yasayı takiben Türkiye'de ilk TeknoPark 2001 yılının Ekim ayı içerisinde Orta Doğu Teknik Üniversitesi(ODTÜ) bünyesinde ODTÜ-TeknoPark adıyla kurulmuştur. Kanunun amacı 1.maddede şöyle ifade edilmiştir:

*"Bu Kanunun amacı, üniversiteler, araştırma kurum ve kuruluşları ile üretim sektörlerinin işbirliği sağlanarak, ülke sanayiinin uluslararası rekabet edebilir ve ihracata yönelik bir yapıya kavuşturulması amacıyla teknolojik bilgi üretmek, üründe ve üretim yöntemlerinde yenilik geliştirmek, ürün kalitesini veya standardını yükseltmek, verimliliği artırmak, üretim maliyetlerini düşürmek, teknolojik bilgiyi ticarileştirmek, teknoloji yoğun üretim ve girişimciliği desteklemek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeni ve ileri teknolojilere uyumunu sağlamak, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun kararları da dikkate alınarak teknoloji yoğun alanlarda yatırım olanakları yaratmak, araştırmacı ve vasıflı kişilere iş imkânı yaratmak, teknoloji transferine yardımcı olmak ve yüksek/ileri teknoloji sağlayacak yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandıracak teknolojik alt yapıyı sağlamaktır."*²⁷⁸

Teknoloji Geliştirme Bölgesi, Sanayi Bakanlığınca Teknokent veya Teknopark olarak ifade edilmektedir. Bakanlık verilerine göre Türkiye genelinde 81 Teknoloji Geliştirme Bölgesi (Teknokent veya Teknopark) bulunmaktadır.²⁷⁹ Bunların içerisinde en çok patent başvurusu yapan Üniversite unvanı bulunan "İstanbul Üniversitesi İstanbul Teknokent – Entertech" öne çıkmaktadır. 2011 yılında tamamlanarak İstanbul Üniversitesi Avcılar Yerleşkesinde faaliyete başlayan İstanbul Teknokent'in ana faaliyet alanı, üniversite-sanayi işbirliğini sağlayarak ortaya çıkacak ürün/hizmetleri ulusal ve uluslararası alanlarda ticarileşmesini sağlayarak ülkemizin ekonomik ve ticari alanlarda gelişimine katkı sağlamaktır.²⁸⁰ İstanbul Teknokent A.Ş. bu çalışmaları yürütürken, sonradan şirketleşerek yapısal değişiklik gösteren ve TÜBİTAK 1513 projesi olan Teknoloji Transfer Ofisi – TTO ile İstanbul Üniversitesinin resmi birimi olan Teknoloji Transfer Uygulama ve Araştırma Merkezi ile koordinasyon içerisinde.

İSTANBUL TEKNOLOJİ GELİŞTİRME BÖLGESİ'NİN (İSTANBUL TEKNOKENT) 2017 YILI SOSYAL MEDYA KULLANIMI VERİLERİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Twitter Hesap İncelemesi

2011 yılında faaliyete başlayan İstanbul Teknokent'in Twitter hesabına (@istteknokent) ait ilk gönderi (tweet) 03.04.2013 tarihinde gerçekleşmiştir. Yıllara göre tweet dağılımı şöyledir:

Yıl	Tweet	ReTweet
2013	18	19
2014	40	65
2015	9	9
2016	41	24
2017	147	112

Facebook hesabındaki (/teknokentistanbul) durum ise 2017 yılı itibariyle 02.01.2017'de başlamıştır. TeknoKent Resmi Twitter hesabından 2017 yılı süresince yapılan toplam 259 Retweet ve Tweetler'lerde

²⁷⁷ Güçdemir, A.g.e., s.99.

²⁷⁸ 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, Madde:1.

²⁷⁹ Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, https://teknopark.sanayi.gov.tr/Home/FaqList, (18.09.2018)

²⁸⁰ Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Derneği, İstanbul Teknokent, http://tgbd.org.tr/List/ListItem/21357?lid=1953, (20.09.2018)



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

beğeni etkileşimi 244 paylaşım üzerinden gerçekleşmiştir. Bu bağlamda yapılan 15 paylaşımına hiçbir beğeni etkileşimi gerçekleşmediği sonucu çıkmaktadır. Etkileşim gerçekleşen paylaşımlardaki toplam beğeni sayısı 5990'dır. Ortalama olarak beğeni oranı ise yüzde 24'dür.

Teknoloji Transfer Ofisi'nin 2017 yılı süresince Twitter paylaşımları incelendiğinde ortalama haftalık 3-5 aralığında paylaşım yaptığı görülmektedir. Kendi hesaplarından yaptıkları paylaşımların retweetlerin oranı ortalama 10'dur. En yüksek retweet ve beğeni oranı kendi paylaşımlarında da retweet yaptıkları içeriklerdir. Kendi paylaşımlarındaki beğeni oranları da ortalama 10 olarak tespit edilmiştir. Tweetlerinde ve Retweetlerin çok fazla öznel içerik görülmemektedir. Birimin kendi tanıtım veya yaptıklarına dair reklam, pazarlama temelli tweet ve retweetlerin toplam sayısı bir yıl içerisinde 51'dir. Günümüzde Twitter fenomenlerinin ya da bireysel olarak ünlülerin bile etkileşim oranları çok daha yüksektir. Ayrıca paylaşımlarda diğer bir dikkat çeken eksiklik İngilizce çevirilerin ya da İngilizce temelli içeriklerin bulunmamasıdır. Bu da tanınırlık ve hedef kitleyi genişletme bağlamında bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.

Instagram Profil İncelemesi

İstanbul Üniversitesi TeknoKent (@istteknokent) /Entertech adı ile oluşturulmuş resmi instagram profilinden 2017 yılı süresince yayınlanmış toplam 53 paylaşım bulunmaktadır. Bu paylaşımların 4 tanesi video içeriklidir. Bu videoların görüntülenme oranları yüksek olduğu halde beğeni oranı tam tersi olarak oldukça düşüktür. Bir yıllık paylaşımlara gelen toplam beğeni sayısı 500'dür. İstanbul Üniversitesi'ne bağlı TeknoKent 2011 yılında kurulmuş olmasına rağmen Instagram profili üzerinden yayınlanan ilk paylaşım 08.Mart.2017 tarihine aittir. Bu bağlamda incelendiğinde teknolojinin öncü uygulayıcısı rolünde olması gereken bu merkezlerin, yeni medya mecralarına katılım süreçlerinin oldukça yavaş ilerlediği gözlemlenmiştir.

Facebook Profil Özeti

İstanbul TeknoKent Entertech (@istteknokent) facebook hesabından yapılan ilk gönderi 11.Mayıs.2013 tarihlidir. 2017 yılı süresince toplam 112 paylaşım yapan Teknokent toplam 592 beğeni almıştır. Ortalama beğeni oranının yüzde 5,29 seviyelerinde kaldığı görülmektedir.

İstanbul Üniversitesi Teknokent'in Twitter, Facebook ve Instagram hesaplarının bir yıllık süreçteki etkileşimleri incelendiğinde ortalama birbirine yakın oranlar tespit edilmiştir. Genel olarak aynı kişilerin üç sosyal medya uygulamasından etkileşim sağladıkları gözlemlenmektedir. Bu doğrultuda İstteknokent'in kendi ekseninde dışarıda genel kullanıcı ve katılımcı kitleye hitap etmediği sonucu ortaya çıkmaktadır.

İstanbul Üniversitesi Teknokent'in Youtube hesabı bulunmamaktadır. Bu sebeple incelemeye dâhil edilememiştir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

İletişim bilimlerinde teknoloji ve iletişim bilimleri birlikteliğine ilk dikkat çeken isimlerden biri olan Marshall McLuhan da "Medya'yı Anlamak" adlı eserinde teknolojiyi insanın uzantısı olarak tanımlamıştır. McLuhan sürecin bu konjonktürüne olumlu olarak yaklaşmaktadır. İletişim Bilimci McLuhan'ın internette bulunuşundan yıllar önce yapmış olduğu teknoloji ve küresel köy tanımlamaları günümüzde halen daha geçerliliğini sürdürmektedir. Bu alanda çalışmış diğer bir önemli isim ise Stuart Hall'dur. Ancak Stuart Hall duruma McLuhan kadar olumlu yaklaşmamış ve zaman içerisinde teknolojinin insanı ele geçireceğini düşünerek insanın teknolojinin bir uzantısı haline bürüneceği şeklinde görüşlerde bulunmuştur.

Bir diğer kuramcı olan Jean Baudrillard da kitle iletişim araçları ile yaygınlaştırılan kültürün satın alma kültürü olduğunu söyler. Bu araçlarla birlikte gelen her mesaj ona göre büyüleyicidir ve bu durumda sosyal medyada yer alan görsel, işitsel ve yazınsal metinlerin tamamı büyüleyici nitelikte bir pazarlama unsurudur.

Pazarlamanın stratejik uygulaması konusunda öncü isimlerden olan ve müşteri odaklı pazarlama ile ismi özdeşleşmiş isimlerinden Philip Kotler, günümüz yaşam dünyasını pazarlama 4.0 olarak adlandırmaktadır. Bu yeni dünya düzenin tasarlanmış ve sınırları bilinmeyen yeni oluşumunda tüketicileri "netendaş" olarak tanımlar. İnternet ve vatandaş kelimelerinden türeyen sözcük insanın artık yeniden üretilmiş



ve teknolojinin uzantısı haline gelmiş son sürümüdür. Diğer kullanıcılar ise kadınlar ve gençlerdir. Yapılan son araştırmalara göre kadınların ve gençlerin sosyal medya kullanımına yönelimlerinin daha fazla olduğu görülmüştür. Kurum ve kuruluşların itibar yönetimleri artık sosyal medya aracılığıyla gerçekleşmektedir. Kurumsal iletişim ve marka tanınırlıkları sosyal medya uzmanları ve birimleri tarafından dijital ortamlarda yönetilmektedir. Özellikle marka tanınırlığı, kullanıcı görüşleri ve önermeleri sosyal medya platformlarındaki paylaşımlar aracılığı ile sağlanmaktadır. Yine yapılan son araştırmalarda görülmüştür ki tüketiciler bir ürünü alacakları zaman internette kullanıcı görüşlerinin yer aldığı blog sitelerini ziyaret etmektedir. Ayrıca markaların resmi hesaplarındaki paylaşımlarını göz önünde bulundurmaktadır.

Scholz'a göre her sosyal medya kullanıcısı Facebook için üç önemli ekonomik değer üretir: 1- Karşılıksız hizmet ve gönüllü çalışma, 2-Reklamcılar için bilgi sağlama, 3-Pazarlamacılar ve araştırmacılar için önemli ölçüde veri tabanı oluşturma.²⁸¹ Başta Facebook olmak üzere bu önemli reklam ve pazarlama kaynağını kullanarak, her mal ve hizmetin reklamı/pazarlaması yapılacağı gibi, üretilen teknolojinin ekonomiye dönüştürülmesi veya en azından teknoloji üretilen yerin/markanın cazip hale getirilerek yeni kaynaklar elde edilmesi sağlanabilmektedir.

Tüm bu görüş ve tespitlerin doğrultusunda sosyal medyanın günümüzde bireyden toplumsala ve toplumsal kurumsala tüm süreçlerde hegomanik bir konumu söz konusudur. Bu bağlamda pazarlama sektörü sosyal medya platformları ve akıllı telefon uygulamaları ile dijital hale bürünerek sürekli yenilenme ve sürekli dinamizm gerektiren bir alana dönüşmüştür. Sosyal Medya kullanılarak satın alma tercihleri etkilenmektedir. Hedef kitlenin bu yeni yönelimi şirketlerin veya kurumların marka popürlüğünü ve itibar yönetimlerini de bu yeni uçsuz bucaksız alanda belirlemelerini zorunlu kılmıştır.

Türkiye genelinde Yüksek Öğretim Kurumu(YÖK) tarafından belirlenen 10 üniversite 2018 yılı itibari ile araştırma üniversitesi olarak belirlenmiştir. Ancak İstanbul Üniversitesi'nin bu statüyü almadan önceki yıl bulunduğu etkileşim oranları örnek ve öncü olacak düzeyde olmadığı görülmüştür. Üniversitelere bu çalışmalar için her yıl YÖK tarafından bütçe ayrılmaktadır. Ancak geline süreçte ödeneğe ve olanağa sahip olan bu birim ve merkezlerin çalışmalarını yeterince dinamik bir şekilde yürütmediği görülmüştür. Bu birimlerde bölge bazında tanınırlık satılması gerekmektedir. Şöyle ki üniversitenin bulunduğu bölgenin teknolojik gelişimi ve tanınırlığı bu birimler sayesinde olmalıdır. Öncelikli olarak İstanbul bölgesi bir AR-GE örneği olarak temsil sunmalı ve diğer illere emsal teşkil etmesi gerekmektedir.

Yukarıda verilen soru setinde TeknoKent'in bünyesinde sosyal medya ile ilgilenen ayrı bir birimin var olduğu görülmektedir. Bu da işi sadece sosyal medya etkileşimlerini göstermek olan bu ekibin çalışma yetersizliklerini ortaya koymaktadır. Toplamda 290 proje yürütülen birimin sosyal medya hesaplarında bu projelere dair hiçbir paylaşımda bulunulmaması ve reklamının yapılmaması da diğer dikkat çeken unsurlardan biridir. Toplamda 60 proje ve 11 patent üretimi gerçekleştirilen 2017 yılı boyunca yine bu konulara dair paylaşım içeriğine rastlanmamıştır. Genel olarak Ar-Ge personel sayısı yeterlidir. Ancak toplumsal cinsiyet bakımından ele alındığında kadın personel sayısı erkek personel sayısının yarısını bile bulmamaktadır. Bu konu üzerinde gelişmeler kaydedilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak dünya genelinde Twitter fenomenlerinin ya da bireysel olarak ünlülerin bile etkileşim oranlarının daha yüksek olduğu görülmektedir. Ayrıca paylaşımlarda diğer bir dikkat çeken eksiklik İngilizce çevirilerin ya da İngilizce temelli içeriklerin bulunmamasıdır. Bu da tanınırlık ve hedef kitleyi genişletme bağlamında bir eksiklik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bugün takipçisi ve etkileşimi en fazla olan kişilerin magazin dünyasından olduğu görülmektedir. Şahsi hesapların etkileşim oranları bu kadar yüksek iken yüzbinlerce öğrencisi olan bir kurumun etkileşim oranının bu kadar düşük olması olumsuz bir durumdur.

Sosyal medya birimlerinin daha aktif kullanılması için işin, sosyal medya uzmanlarına ve genç nesile önceliğin tanınarak bırakılması, Z kuşağını daha iyi tanımaları bakımından ve beklentilerini anlayabilmesi açısından daha yararlı olacaktır.

²⁸¹ Trabor Scholz, Facebook as Playground and Factory. In Facebook and Philosophy, edited by D.E. Wittkower. Chicago and La Salle: Open Court, 2010, s.243.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

1. 4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, Madde:1.
2. Ayda Sabuncuoğlu ve Göker Gülay, Sosyal Medyadaki Yeni Kanaat Önderlerinin Birer Reklam Aracı Olarak Kullanımı: Twitter Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma, Ankara, İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi, Bahar 2014, S:38.
3. Digital in 2018: World's Internet Users Pass the 4 Billion Mark, <https://wearesocial.com/blog/2018/01/global-digital-report-2018>, (19.01.2019)
4. Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2017, <http://www.tuik.gov.tr/HbPrint.do?id=24862>, (09.01.2019)
5. Manuel Castells, Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.
6. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, <https://teknopark.sanayi.gov.tr/Home/FaqList>, (08.02.2019)
7. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Derneği, İstanbul Teknokent, <http://tgbd.org.tr/List/ListItem/21357?lid=1953>, (02.02.2019)
8. Trabor Scholz, Facebook as Playground and Factory. In Facebook and Philosophy, edited by D.E. Wittkower. Chicago and La Salle: Open Court, 2010.
9. Yeşim Güçdemir, Sanal Ortamda İletişim Bir Halkla İlişkiler Perspektifi, İstanbul, Derin Yayınları, 2015
10. Yeşim Güçdemir, Sosyal Medya Halkla İlişkiler, Reklam ve Pazarlama, İstanbul, Derin Yayınları, 2017.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(48)

Öğr. Gör. Dr. Güllü KARANFİL²⁸²
GAGAUZLAR ve DEVLETLEŞME
GAGAUZ STATEHOOD

ÖZ

Gagauz Türkleri çeşitli zaman dilimlerinde farklı devletlerin egemenliği altında yaşamış olsalar da çok eski zamanlardan beri kendi devletleri olmuştur. Bu makalede 14 yy. başlayarak bu güne kadar tarihi açıdan Gagauzlar'ın devletleşme süreci araştırılmış ve ortaya ilginç sonuçlar çıkmıştır. Gagauz Türklerinin tarih boyunca kurdukları devletler: 1261'de Dobruca'da VIII. Mihail Paleolog'un yardımıyla İzzettin Keykavuz'un idaresinde Uzi Eyalet'i olarak adlandırılan ilk Gagauz Türk devleti; 18.y sonu- 19 y. başında Gagauzlar 100 köy ve 1 Vister şehriden oluşan Vister Cumhuriyetini; Türk Cumhuriyetleri içinde 6 günlük ömrü sürmüş olsa da, 6 ocak, 1906 yılın kurulan ilk Türk Cumhuriyeti sayılabilecek *Komrat Cumhuriyeti*; 19 Ağustos 1990 da ilan edilen *Gagauz Özerk Sosyalist Cumhuriyeti*; 23 Aralık 1994 yılında Moldova Parlamentosu tarafından kabul edilen Gagauz Yeri Özerk bölgesidir.

Tüm bu devletleşme Gagauz Türklerinin sayıca az olmasına rağmen, adalet ve özgürlüğe düşkün bir halk olduğunu ortaya çıkarmakta ve her devlet kurma çabasının daha sonradan kurulacak yeni devlete daha da güçlü bir zemin yaratmış olduğunu gözlemlemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Gagauzya, Otonom Bölge, Gagauz, Dobruca.

ABSTRACT

Although the Gagauz Turks lived under different sovereignty in various periods of time, they have been their own states since ancient times. In this article stating from 14th century, the history of the Gagauz state has been explored from the beginning to the present and interesting results have emerged: 1261 in Dobruca VIII. The first Gagauz Turkish state called Uzi State under the administration of Izzettin Keykavuz with the help of Mikhail Paleolog; in the end of 18th century the beginning of 19th century. Gagauz, the Vister Republic of 100 villages and 1 Vister city; Although the Turkish Republics had a 6-day life, the first Turkish Republic was established in January 6, 1906 and could be considered as the first Turkish Republic. Gagauz Autonomous Socialist Republic, declared on 19 August 1990; Established in December 23, 1994 in Gagauz Region, which was accepted by the Moldovan Parliament.

All this stateization reveals that although the Gagauz Turks are few in number, it is the people who are fond of justice and freedom, and we see that every state-building effort has created an even stronger ground for the new state to be established.

Keywords: Gagauzia, Geographical Object, Gagauz, Dobruja.

²⁸² İstanbul Aydın Üniversitesi; İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: gullukaranfil@hotmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GAGAUZLAR ve DEVLETLEŞME

Gagauz Türkleri Hristiyan Ortodoks dinine inanan tahminlere göre toplam sayısı 300 000 kişilik bir Türk toplumdur. Çoğunluk olarak Moldova'nın güneyinde Gagavuz Yeri /160.000/ olarak adlandırılan özerk bir bölgede ve Ukrayna'da /50.000/, ayrıca Bulgaristan, Yunanistan, Kazakistan, Rusya'da, Brezilyada yaşamaktadırlar. Gagauz Türklerinin çeşitli yönetimler altında yaşam sürdürmeleri hem dili, hem kültürü, hem milli kimliği etkilemiştir.

Gagauz Türklerinin eski zamanlardaki yaşama bölgelerine göz atacak olursak Karadeniz'in kıyılarını ve yakınlarını göre biliriz. Şöyle ki, Edirne, Kırklareli, Burgaz, Varna, Balçık, Kavarna, Şabla, Bolgarevo, Tulca, Akkerman, Tuzla, İzmayıl, Kiliya, Bender bölgelerine kadar uzanan bir coğrafya ya yayılmışlardır.

Yüz yıllar içinde Gagauz Türkleri başka halklar içinde azınlık olarak yaşasa da, az sayılı Gagauz Türklerinin de devletçilik tarihi vardır.

Türk gezgini Evliya Çelebi'nin Seyahatnamesinde Gagauzlar'ın ilk devleti sayılan Uz eyaleti hakkında bilgiler mevcuttur.

İlk Gagauz devleti - Uz Eyaleti.

14.yüzyıl ilk yarısında Dobruca'da çok sayıda Türk boyları yaşamakta idi. Gagauzlar'da var olan yaygın inanca göre, 1261'de Dobruca'da VIII. Mihail Paleolog'un yardımıyla İzzettin Keykavuz'un idaresinde Uzi Eyalet'i olarak adlandırılan ilk Gagauz Türk devleti kurulmuştur.

İlk başta bu devlet Bizans'a bağlı olmuş. 1263'te İzzettin Kaykavuz idareyi dayısı Sarı Saltuk'a bırakmış. Kurulan bu Uzi Eyalet (ya da Gagauz Eli) devleti, Selçuklu Türklerinin bunlarla birleşmesi hasebiyle çok güçlenir ve 1346'da Balık Bey hükümdarlığında bağımsızlığını ilan eder. Bizans'taki 1341-1347yy. savaşı, Bulgaristan'da feodal çekişmeler devletleşmeye güç vermiştir (Angeli; 2002). Başkenti Balçık (Karvuna), daha sonra Varna olan bu devletin bayrağı, merkezinde beyaz bir horoz olan kırmızı bayraktır. Kurucu Hristiyan Kıpçak boyundan Balık Bey'den sonra devletin artık nüfusu olan başına kardeşi Dobrotiç geçmiş. O zamana kadar bu topraklara Karvun Yurdu denilirken, Dobrotiç ile Dobrotiç Yurdu (ya da Dobruca) denmeye başlamıştır. Dobrotiç zamanında devletin topraklarını genişlemiş ve ekonomisi de güçlenmiştir. Uzi Eyaletinin varlığı, bölgenin 1417'de Osmanlı Devleti'nin sınırlarına dâhil olmasıyla son bulur. (İusumbeli; 2018). Gezin Hans Şiltberger'e göre bu devletin arazisi Tuna nehrinden Varna şehrine kadar uzanıyormuş. Kendi notlarında o bu devleti Üçüncü Bulgaristan diye adlandırıyor. Etrafına Dobruca Peçeneklerini, Uzlari Kumanları ve Anadolu Selçuklarını toplamaya becermiş (ROMANOVA, 2017, 244).

Dobrotiç hükümdarlığı altında Uz eyaleti epey güçlenmiş, ve arazisi de genişlenmiştir. Dobrotiçin ölümünden sonra /1385/ tahta oğlu İvanko geçiyor. Bu Sofya Arkeolojik müzesinde bulunan demir paranın üzerindeki 'İvanko- 1385-1395' yazıdan anlaşılıyor. Bizans ve Bulgaristan devletlerinden tamamen bağımsız olmuş. İvanko zamanında devlet ekonomik taraftan daha da güçlenmiş, ama siyasi konularda çok esnek davranışlarda bulunuyormuş. Öyle ki, Osmanlı ve Geneuzler arasında çatışmaların arasında kalınca daha önce Geneuzlara karşı olsa da, onların tarafını tutuyor ve onlarla önce ticari anlaşma sonra ise sulh anlaşması imzalamıştır. Böylece, Gagauz Devleti ve Osmanlı düşman oluyor. Bu yakınlaşma ne Osmanlılar, ne de Bulgarlar tarafından başlatılmamış. Böylece Osmanlı önce Geneuzları hem de Gagauz Devleti olan Uz Eyaletini dağıtıyor. Güneyde Bizans zayıflayıp önceliği Osmanlı'ya kaptırınca bu bölge I. Murad zamanında Osmanlı vassallığı altına girmiştir. 1398'de de I. Bayezid bölgeyi tamamen fethedip Osmanlı topraklarına katmıştır. (Velev 2007, 109) Gagauzların Osmanlı tebasına girmesiyle Bulgaristan'a göçler yaşanmıştır.

Böylece Gagauzların Uz Eyaleti /Dobruca/ adlandırılan devleti 71 yıl var olmuştur.

Osmanlı zamanında Gagauzlar. Gagauzlar Osmanlı zamanında toplu şekilde yaşamış, dilini, dinini ve geleneklerini yaşatmışlardır. Bazı yerlerde Türklerle aynı köyde yaşamış, komşuluk etmişlerdir (Cebeci;1992; 583-589). Osmanlı Hükümeti 'Gayri Müslim' olarak adlandırdığı Gagauzlar'a bir Türk kavmi olarak özen göstermemiş, ama dinine de karışmamıştır.

Osmanlı kontrolü altındayken Gagauzlar ya Tatar ya da Ortodoks Hristiyan pozisyonunda değerlendirilmekteydi. Bu da Osmanlı sistemi içerisindeki varlıklarını yadsıyan bir durumdu. "İstanbul



Türkler tarafından fethedilince, Fatih Sultan Mehmet, din ve milliyet ayrımı gözetmeksizin bütün Ortodoks Hıristiyanların başı olarak İstanbul Patriğini tanıdı. Gagauzlar, Ortodoks Hıristiyan olmaları nedeniyle Patriğin yönetiminde kalmışlardı. Patrik de dinsel ve ulusal işlerde bunları istediği gibi kullanmaktaydı.” (Cin 2010, 17) Bu dönemde Gagauzların birçoğu Yunanca eğitim ve öğrenim görmüş ve Yunan kültürü altına girmiştir. Ancak yine de dillerini ve kültürlerini muhafaza edebilmişlerdir (ÖZÇAYAN, 2017).

Gagauzlar’ın Bessarabya’ya göçü ile ilgili çeşitli fikirler mevcuttur. Bazı kaynaklar Gagauzlar’ın Osmanlı zulmünden kaçtığını söyler, bazı kaynaklarda ise bu bölgede Romanya ve Türkiye’ye karşı bir tampon bölge oluşturmayı amaçlayan Rusya’nın Gagauzların zorla sürüldüğü belirtilir. (RADOVA, 1998; ÇAKİR 1999). Birçok kaynakta ise Osmanlı-Rus savaşından kaçtıkları yazılmaktadır.

Böylece, yüzyıllarca Osmanlı devletinde yaşayan Gagauz Türkleri Rus-Türk Savaşından sonra 3’e bölünmüş, Basarabya (Moldova, Gagauz Yeri bölgesi ve Ukrayna’nın bir kısmı), Bulgaristan ve Yunanistan’da yaşamak zorunda kalmışlar, bir kısmı da Osmanlı zamanından bu yana Basarabya’da yaşamış (Akkerman, İzmayıl, Kiliya gibi şehirlerde) ve yaşamaya devam etmektedirler, fakat günümüzde, maalesef, büyük bir kısmı asimilasyona uğramışlardır.

16’dan 18. yy.a kadar bu tür sebeplerle diğer bölgelerden ciddi bir Gagauz nüfusu Bucak’a göç etti. Bunlara “eski göçmen” denirdi. 1806-1812 Osmanlı Rus Savaşı sonrasında da Osmanlı vassalı Moldavya’nın (Boğdan Prenslığı) Besarabya bölgesi Ruslara geçti. Savaş sonrası Bucak’a bu yeni Rus toprağına gelen Gagauzlara da “yeni göçmen” denmekteydi. 1735-1739, 1768-1774, 1787-1791, 1806-1812 yıllarında gerçekleşen tüm Osmanlı-Rus savaşlarında Balkanlar’dan birçok Gagauz göçmeni Bucak’a geldi. Rus kaynakları bu Gagauzları “Bulgar göçmenleri” olarak tanımlamaktadır. (Radova-Karanastas, 2012) 1806’dan itibaren Ruslar Gagauzlara toprak bağışlamak suretiyle onların sadakatini kazanma girişimlerinde bulundu.

Kırım Savaşı’na kadar Rus İmparatorluğu’nun elinde bulunan Besarabya, 1856 Paris Antlaşması’yla Boğdan Prenslığı’ne bırakılmıştır. Üç yıl sonra Eflak ve Boğdan birleşerek Romanya Prenslığı’ni oluşmasıyla beraber bu bölge, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi) sonrasında imzalanan Berlin Antlaşması’na kadar Romanya Prenslığı himayesinde kalmıştır. (Tarih Sözlüğü 2012) Bu antlaşma sonrası tekrar Rus topraklarına katılan bölge SSCB yıkılına dek fiilen Romenler ve Ruslar arasında gidip gelmiştir.

Vister Cumhuriyeti.

18.y sonu- 19 y. başında Gagauzlar 100 köy ve 1 Vister şehriden oluşan Vister Cumhuriyetini kurmuşlar. /Balço Neyko Dyakov 1985; 275-277, Romanova, 2017/.

Gagauzlar’ın kimliğine dair pek çok fikirler mevcuttur. Şaşırtan olay ise Türkçe konuşan, ama Hıristiyan bir halk olmalarıdır. Balkanlarda yaşarken Yunan Kilisesine tabi olmaları, çocukların ana dilinde eğitim alamamalarına sebep olmuş, göç ettikten sonra ise Slav din okullarında, daha sonra da Romanya’nın terkinde yaşarken Romen dili, daha sonra yine Rus diline tabi tutulmaları ve “demir perde” yönetimi ile birlikte özlerinden tamamen kopmaları kimlik meselesini oldukça yıpratmıştır.

1780. yıllarından itibaren Deliorman bölgesinden göç eden Gagauzlar’ın çoğunluğu Moldova’nın batı tarafına, şimdiki Leova’ya yerleştirilmiş ve Balş adlı bir Moldovan boyarın yöneticiliği altında yaşayarak vergi vermişlerdir. Orada Çadır, Orak, Baurçu köylerini kurmuşlar, bir müddet sonra baskıcı yönetimden, sonsuz vergilerden dolayı **Gagauzlar isyan çıkararak**, ayaklanarak toplu şekilde o toprakları bırakıp Moldova’nın güney tarafına Bucak bölgesine göç etmişler. Tatarların zorla sürülmesi sonucunda boşalmış bu bölgelere Rusya idarecileri tarafından yerleştirilmişlerdir. Orada yeniden Çadır ve Baurçu köylerini ve 27 köy daha kurmuş Gagauz Türkleri. Tatar köylerinin küllüklerine yakın yerleştikleri için, onlardan kalan köy adlarını kullanmaktadır. Okuma oranı oldukça düşük olan Gagauzlar tarım ve hayvancılıkla uğraşiyor, dilini ve geleneklerini yaşıyor, Rus askeri tarafından pazar günleri Kiliseye gitmeye alıştırılıyorlardı. Tabi ki yazılı Edebiyat olmadığından, Halk Edebiyatı ağızdan ağıza geçiyor, türkülerini o zamanın yaşam sorunlarını, savaş olaylarını anlatıyordu. Kolonist hukuku verilen Gagauzlar’ın bölgesinde Komrat ve Bolgrad’da liseler, Satılık Hacı köyünde öğretmen okulları açılmıştır, fakat 19 yy. sonunda tüm Gagauzlar’ın % 88’i, kadınların ise % 97.8’i okuma yazmaları yoktur. (ARGUNŞAH, 2007, 44).



Bu dönemde de Gagauz Türklerinin adalet sever, hakkını arayan, yeri gelince isyankâr bir toplum olduğunu görüyoruz ki, bu isyan ve kaçış sonucunda Gagauzlar şimdiki Bucak topraklarda yaşamaktadırlar.

İlk Türk Cumhuriyeti Komrat Cumhuriyetidir.

Rusya Çarlığının ırkçı politikası ve ekonomik baskısı sonucunda genç Pavli Atmaca ve Andrey Galatsan önderliğinde Komrat'ta 1906 yılında ayaklanma düzenlenir. Rusya'nın çeşitli yerlerinde başlayan halk isyanı ve ayaklanmalar da Komrattaki olaylara tesir göstermiştir.

6 Ocak 1906'da, bir Komrat isyanı gerçekleşti ve bu da Komrat Cumhuriyetinin beyanına yol açmış. 19. yüzyılın 80'li ve 90'lı yıllarında Çar Rusyası'nın jandarması, Basarabya'da isyan eden köylüleri defalarca bastırmış. 1905'te ilk Rus devriminin dalgası ortaya çıktığında, Komrat köylüleri toprak sahipleri ile olan toprak kiralama anlaşmalarını protesto etmeye başlamışlardı. Çaresizlikten üzüm hasadını çok ucuza veren Gagauzlar üzüm tüccarları köyden kovmuş. Fakirleştirilmiş yoksul köylü, toprak vergisini ödemeyi reddederek, isyan etmeye başlamıştı. Köylüler jandarmalara ve toprak sahiplerine karşı kalkmış, toprak sahiplerinin mülkleri ateşe vermiştir. Her yerde küçük çapta isyanları bile susturmak için köylere askeri birlikler gönderilmiştir. Basarabya'da toprak sahiplerinin mülkleri jandarma tarafından korunuyor, fakat bu köylüleri durduramamış. Onlar zenginlerin toprak arazileri ele geçirmişler. TUFAR; Harkov Teknoloji Enstitüsü'nün öğrencisi Komratlı Gagauz Andrey Galatsan ve Pavli Atmaca'nın 1905 yılında, Gagauz köylülerinin haklarına verilen mücadelede bir araya gelmeleri için çağrıda bulunmuş ve gizli bir örgüt kurmuşlardı. Bildiriler ve ilanlar bastırarak halk içinde yayıyorlardı. Galatsan, vatandaşları arasında büyük bir saygınlık elde ediyor. Komrat'ta düzenlediği mitinglerde o, otokrasinin devrilmesi için çağrıda bulunmuştur. Yetkililer Galatsanı tutukladı. Tutuklanması, Komrat köylülerinin sabrını aşan son damla olmuş. Bir miting için 6 Ocak 1906'da toplanan Komrat halkı, yerel yetkililerin temsilcilerini tutuklamaya karar verdi. Köylüler toprak sahibini, polis memurunu, yargıcı tutmuş, kapamışlar. "Komrat isyancıları kendilerini el yapımı tüfeklerle, yaba ve sopalarla silahlandılar ve Komrat Cumhuriyeti'ni ilan etmişler. İsyancılar tarafından kurtarılan Galatsan başkan seçildi. "Rus kelimesi" adlı gazetesinde şöyle yazmıştı: "Onbinlik Komrat ... isyancıların elinde. Özerklik ilan etti, yerel yönetim kuruldu. Jandarma etkisiz duruma getirildi"(PERVUHİN; 2006).

İsyancı köylüler, toprak sahibinin toprağını bölmeye başlarken, Rusya'dan jandarma takviyesi yetişmiş. Komrat sakinleri tarafından kurulan barikatlar dağıtılarak, isyancıları meydan sürdüler ve kamçılarla dövdüler. Onlarca köylü, jandarma mermileri altında öldü, yüzlerce kişi Andrey Galatsan dahil, hapsedildi ve cezaevine gönderilmiş. Ünlü Grigori Kotovskiy Kişinev hapishanesinde Komrat Cumhuriyeti kuranları Andrey Galatsanla, Suhovla, Popovla, Berkovla, Mihail Sibirovla tanıştığını ve arkadaşların Galatsana 'Komrat Cumhurbaşkanı' diye seslendiğini anlattığı bilinmektedir. Daha sonra Andery Galasan, Pavel Nikolayev ve daha 3 kişi ağır işler yapmak üzere Sibiryaya gönderildiler.

Komrat Cumhuriyeti sadece altı gün yaşasa da, Gagauzlar için bir özgürlük sembolüne dönüştü. Bu Cumhuriyet Gagauz halkının adalet sever olduğunu, özgürlüğe doğru hep can attığının bir göstergesidir.

Böylece; bir Gagauz Türkü olarak, gururla 1906 yılında ilan edilen Komrat Cumhuriyeti ilk Türk Cumhuriyetidir diye biliriz. Okul kitapları Komrat Cumhuriyetine yer ayırmaları da öğretmenler Gagauzların bu önemli sayfalarından biri sayılan bu konuya yer ayırıyorlar. Günümüzde adına Komrat'ın bir sokağı Galatsan adını taşımaktadır. Komrat şehrinde Galatsanın hatırını yaşatmak için bir dernek faaliyet göstermektedir.

Gagauz Türkleri çeşitli zaman dilimlerinde çeşitli devletlerin egemenliği altında yaşamıştır. 1812 yılından itibaren Rusya terkinde yaşayan Gagauzların toprakları – Basarabya, 1918- 1940 yy. kadar Romanya Krallığının egemenliği altında oluyor. O yıllar Gagauzların milli kimlik bilinci yükselmiş, çünkü Osmanlı Devletinden ayrıldıktan 130 yıl sonra Basarabya Gagauzları ilk defa bir Türkiye Türkü görüyor. Öyle ki, Bükreş'teki Türkiye Büyükelçisi Hamdullah Suphi Tanrıöver, Basarabya bölgesini gezer ve orada Türkçe konuşan Gagauzlar'la buluşuyor. Orayı sık sık ziyaret ediyor. Bu halk hakkında Atatürk'e anlatıyor, asimile edilme endişesini aktarıyor. 100 yakın Gagauz gencini Türkiye Lise ve üniversitelerine yerleştiriyor. Basarabya'nın Sovyetler tarafından işkâl edilmesi sonucunda geri dönemeyen Gagauzlar'a hayatının sonuna



kadar babalık ediyor. Büyükelçilik yıllarında Romanya Milli Eğitim Bakanlığı ile konuşuyor ve Gagauzların bölgesinde eğitim dili Romence olan okullarda Türk dili dersini müfredata koyuyor. Türkiye’den her Gagauz köyüne Türk Öğretmeni geliyor. (ANZERLİOĞLU, 2006). O derslerin heyecanı hakkında Gagauz yazarı Nikolay Baboglu ‘Hatıralar’ hikâyesinde anlatıyor (N. Baboglu, 2016).

1940 yılında Basarabya Sovyetler Birliğinin arazisi oluyor. O yıllarda Kolhozlaştırma dönemi başlayınca Sibiryaya, Karaçay-Çerkesyaya sürgünler başlar ve 1946-47 yıllarda açlıktan Gagauzların 40% vefat ediyor. Okullara Rus öğretmenler gönderiliyor ve Gagauzların asimilasyon programı o yıllarda başlıyor. 1958 de 4 özel harf ilave ederek Gagauz diline Kiril yazıları temelinde yazı veriliyor. 1959-1961 Tarihinde ilköğretim okullarında öğretim dili Gagauzça oluyor ve ‘ebeveynler istemedi’ gerekçesi ile kapatılıyor. Okul ve Kreslerde ‘Gagauzça lafetme’ diyerek genç nesli ana dilden soğutuyor. 1986-87 yıllarda okullarda Gagauz dili 6. sınıflarda seçmeli ders olarak verilmeye başlıyor. Birkaç yıl sonra müfredata giriyor. O yıllarda milli bilincin yeniden uyanması gözlemleniyor. Gençler Gagauzça şiir ve nesir yazmağa başlıyor.

Gagauz Özerk Sosyalist Cumhuriyeti.

Gagauzlar’ın bağımsızlık temalı toplantıları da 1987 yılında itibaren başlamış ve ‘Gagauz Halkı’ hareketi faaliyete başlamıştı. Başında Dimitri Savastin, Stepan Bulgar, İvan Burgucu ve diğer sanat adamları bulunmaktaydı.

Bağımsız Moldova Cumhuriyeti’nin kurulmasıyla Gagauzların yaşadığı topraklar - Besarabiya ikiye bölünerek Gagauz nüfusunun %80’i Moldova, %20’si Ukrayna sınırları içinde kalmıştır. Böylece Gagauz Türkleri ikiye bölündü.

29 Ekim, 1989 yılında Petri Vlah tarafından tasarlanan Bozkurt başlı mavi bayrak Komrat meydanında dalgalandırıldı. Aydınlar daha sık sık görüşmeler teşkil ederek meydana insanları çağırmaya başladı. 1989’dan beri Stepan Topal, Gagauz milli hareketinin bir aktivisti olarak hep sahnede kalmıştır. Stepan Topal ilk olarak Gagauz Özerk Sosyalist Cumhuriyeti Geçici Komitesi’ne, daha sonra Gagauz Cumhuriyeti Yüksek Konseyi’ne başkanlık etmiştir.

19 ağustos 1990 yılında kapsamlı bir toplantı sonucu Gagauz Özerk Sosyalist Cumhuriyeti ilan edilmiştir. 1 Aralık 1991 tarihinde yapılan özgür ve demokratik seçimle, Stepan Topal, oy birliğiyle Gagauz Cumhuriyeti’nin ilk Cumhurbaşkanı seçilmiş ve bu görevini 1995 yılına kadar sürdürmüştür. İşte o günlerde Stefan Topal’ın arkadaşlarından Stefan Bulgar şöyle diyordu; “- üçüncü Türk devletini kurduk. Birincisi Türkiye Cumhuriyeti, ikincisi Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, şimdi de Gagauzistan” diyordu.

Bu yolda hep Stepan Topalın yanında olan Mariya Maruneviç - Vasilioglu, Mihail Kendigelen, Konstantin Tavşamcı, Andrey Bıyıklı, Andrey İbrişim, Petri Buzacı, Stepan Bulgar, İvan Burgucu, Dimitri Savastin, Leonid Dobrov, Todur Terzi, Georgi Kışlalı, Andrey Koçancı, Mihail Gagauz, Görgi Kalçu gibi kişilerin birlikte olması bir şanstı.

Gagauz Yeri Özerk bölgesi. 23 Aralık 1994 y. tarihinde 1990 da kurulan ve tanınmayan Cumhuriyet Moldova Cumhuriyeti sınırları içinde Gagauz Yeri Özerk bölgesi olarak Moldova Parlamentosu tarafından tanınmıştır. Böylece Moldovan ve Gagauzların arasında 5 yıllık husumet sona ermiştir. Kendi bayrağı, marşı, Halk Topluğu /meclisi/, Başkanı vardır. İlk Başkan Komünist partisinin mensubu Görgi Tabunşçık olmuştur. Şimdiki başkanı İrina Vlah’tır. Resmi diller: Gagauzça, Moldovanca ve Rusça olan Gagauz Yeri, 25 yıllık bir Özerk bölge olduğuna rağmen, ciddi anadil sorunları yaşıyor ve ekonomisini kaldırma çabasıdadır. Rusya ve diğer ülkelere olan göç bölgede ahalinin azalmasına sebep olmaktadır.

Gagauz Türkleri tarafından çok eskiden kurulan devletler, Gagauzlar’ın adalet ve özgürlüğü seven bir halk olduğunu göstermiş ve bugünkü Gagauz Yeri Özerk bölgesinin alt yapısını hazırlamıştır.

KAYNAKÇA

1. ANGELİ F. Страницы истории османской империи, Кишинев, 2006.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

2. ANZERLİOĞLU Yonca. Bükreş Bükelçisi Hamdullah Subhi Tanrıöver ve Gagauz Türkleri, Bilik, 2006, sayı 39.
3. ARGUNŞAH, M., ARGUNŞAH. H. Gagauz yazıları. Mustafa Argunşah. Tahrif edilen Türk Tarihi ve Bir Türkü. Kayseri, 2007. s 174.
4. BABAĞLU N. Hatıralarım. Ayna dergisi N2, 1916, s. 5-6.
5. CEBECİ Ahmet, ‘‘Osmanlı devletinde Gagauzlar, Türk Kültürü: s. 354 (ekim 1992. S. 583-589).
6. ÇAKİR Nikolay ‘Gagoğuzlar ve Çakır senselesi’ Sabaa yıldızı, 1999, s.42-47bir türkü, 2007,
7. KARANFİL Güllü. Mücadele sembolü Stepan Topal. Türk Dünyası Tarih kültür dergisi, Kasım, 2018 Cilt 64. Sayı 383, s.4-7.
8. İUSUMBELİ İrina. <https://orhaajans.com/gagauzlar-ilk-gagauz-turk-devleti-uzi-eyalet/>
9. PERVUHİN В. Ф. Комратская республика. — Одесса, 2006.
10. RADOVA Olga. Bucaktaki transtuna Göçmenlerinin ve Gagoğuzların etnik kimliği(18.yüzyılın sonu ve
11. Yüzyılın başı) Avrasya etüdleri, s. 13.: s. 56.
12. ROMANOVA Svetlana. От раннегосударственных формирований у предков гагаузов к образованию АТО Гагазия. Bilgilar 1: Komrat -2017.
13. ÖZÇAYAN Onay. Gagauzlar. <https://www.academia.edu/3685198/Gagauzlar>.
14. <https://gagauzskiebyli.wordpress.com/2015/05/11/%D0%BA%D0%BE%D0%BC%D1%80%D0%B0%D1%82%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B5-%D0%B2%D0%BE%D1%81%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5/>



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(49)

Dr. Öğr. Üyesi Umut Tolga GÜMÜŞ²⁸³; Arş. Gör. Hatice CAN ÖZİÇ²⁸⁴; Mustafa ŞAHİN²⁸⁵
F/K ANOMALİSİ VE PD/DD ANOMALİSİNİN BORSA İSTANBUL'DA KARŞILAŞTIRMALI
ÖRNEĞİ
A COMPARATIVE EXAMPLE OF F/K ANOMALYS AND PD / DD ANOMALYS IN BORSA
ISTANBUL

ÖZ

Yatırımcılar yatırım kararlarını verirken bazı yatırım stratejilerinden yararlanarak getirilerini yükseltmek isterler. Bu yatırım stratejilerinden biri de anomalilerdir. F/K ve PD/DD anomalileri de piyasada yatırımcılar tarafından kullanılan yatırım stratejilerindedir. F/K oranı ve PD/DD oranı en düşük hisse senetlerine yatırım yapmak F/K oranı ve PD/DD oranı yüksek olan hisse senetlerine yatırım yapmaktan daha çok getiri elde edileceğine inanılır. Bu çalışmada 31 Aralık 2012-31 Aralık 2017 tarihleri arasında Borsa İstanbul' da işlem gören BİST-30 endeksine dahil şirketlerde F/K ve PD/DD anomalilerin etkinliği araştırılmıştır. Yapılan analiz çalışması sonucunda bu tarihler arasında BIST30 endeksine dahil şirketlerde F/K anomalisinin kısa dönemde (4-6 ay) geçerli olduğu, uzun dönemde (1 yıl) geçerli olmadığı, PD/DD anomalisinin hem kısa dönem hem de uzun dönemde geçerli olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fiyat Anomalisi, F/K ve PD/DD, Finansal Yatırım.

JEL Kodları: G23, G32, M10.

ABSTRACT

Investors want to raise their returns by making use of some investment strategies while making investment decisions. One of these investment strategies are anomalies. F/L and MV/BV anomalies are among the investment strategies used by investors in the market. It is believed that investing in stocks with the lowest F/L ratio and MV/BV ratio will yield more returns than those investing in stocks with high F / L ratio and MV/BV ratio. In this study, the effectiveness of F/L and MV/BV anomalies in the BIST-30 index, traded in Borsa Istanbul between December 31, 2012 and December 31, 2017, was investigated. As a result of the analysis, it was determined that F/L anomaly was valid in the short term (4-6 months) but not valid in the long term (1 year) and MV/BV anomaly was not found to be valid in both short-term and long-term for the companies included in the BIST-30 index.

Keywords: Price Anomaly, F/K and PD/DD, Financial Investment.

JEL Codes: G23, G32, M10.

1.GİRİŞ

Tasarruflarını değerlendirmek isteyen yatırımcılar yapmış oldukları yatırımlardan getirilerinin maksimum olmasını isterler. Ancak risk ve getiri arasında doğru orantı olduğu aşikârdır. Bir yatırımda risk

²⁸³ Adnan Menderes Üniversitesi, Nazilli İİBF, ugumus@adu.edu.tr , Aydın, Türkiye.

²⁸⁴ Adnan Menderes Üniversitesi, Söke İşletme Fakültesi, hatice.ozic@adu.edu.tr, Aydın, Türkiye.

²⁸⁵ Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın, Türkiye.



unsuru arttıkça getiri de yüksek olacaktır. Yatırımcılar tahmin ettikleri veya belirleyebildikleri riskleri göz önünde bulundurarak katlanabilecekleri risk seviyesine göre yatırım yapım maksimum getiri elde ederler. Tasarruflarını hisse senedi piyasalarında değerlendirmek isteyen yatırımcılar, piyasaları takip ederek, şirketler hakkında bilgiler toplarlar ve bütün bilgileri değerlendirerek çeşitli analiz yöntemleriyle en uygun hisse senedine yatırım yaparlar ve maksimum getiriyi amaçlarlar. Piyasada düşük değerlenmiş veya getiri potansiyeli olan hisseleri belirlemek için çeşitli yöntemler ve analiz araçları bulunmaktadır. Bu analiz araçları başlıca iki guruba ayrılır bunlar, temel analiz ve teknik analiz yöntemleridir. Teknik analiz, bir hisse senedinin geçmiş fiyat verilerini baz alarak gelecekte fiyat hareketlerini tahmin etmeye çalışır. Temel analiz, şirketin mali tablolarından muhasebe verilerinden faydalanarak birtakım matematiksel oranlar kullanarak şirketin değerini tahmin etmeye çalışır.

Temel analiz araçlarından olan finansal oranlar, mali tablolarda yer alan verilerin ilişkilerinin tespit edilmesi ve karşılaştırma yapabilmek için yapılan matematiksel ifadelerdir. Yatırımcılar için önemli bir yer tutan finansal oranlar özellikle piyasa performansının ölçülmesinde en önemli ve sıklıkla kullanılan veriler arasında yer almaktadır.

Piyasa analistleri ve yatırımcılar tarafından çok sık kullanılan oranlar arasında yer alan F/K oranı ve PD/DD oranı piyasa performansının ölçülmesinde ve karşılaştırılmasında önemli bir yere sahiptir. Özellikle F/K oranı bütün değer yatırımcılar tarafından önemle üzerinde durulan bir orandır. Literatürde F/K oranı üzerinde yapılmış pek çok çalışma mevcuttur.

F/K oranı: Fiyat / Kar, bir şirketin vergi sonrası 1 birimlik hisse başına net karına karşılık yatırımcıların kaç TL ödemeye niyetli olduklarını gösterir. F/K oranı bir hisse senedinin piyasa fiyatının net karına bölünmesiyle veya hisse senedi fiyatının hisse başı kara bölünmesiyle elde edilir.(Öztürk, 2009). F/K oranı kolay hesaplanabilir ve anlaşılabilir olması F/K oranı stratejisinin önemli avantajlarından ancak zarar eden şirketlerde hesaplanmaması ve dolayısıyla bu şirketlere uygulanamaması da yöntemin eksiklikleri arasında yer alır.

PD/DD oranı: Bir şirketin piyasa değerinin defter değerine yani hisse senedi başına öz sermaye değerine bölünmesiyle elde edilir.(Ataman, 1999). PD/DD oranı temel analiz değerlendirme yöntemlerinde çok sıklıkla kullanılan stratejilerdendir. Literatürde bu konuda yapılmış çalışmalar mevcuttur. Bu oran analistler ve yatırımcılar tarafından kullanılan önemli oranlar arasında yer alır. Net karı sıfırın altına düşen şirketlere de uygulanması yöntemin önemli avantajlarından.

Etkin piyasa hipotezi kavramı ilk olarak Fama tarafından ortaya atılmıştır. Teoriye göre etkin piyasa, maksimum kar elde etmek isteyen yatırımcılar menkul kıymetlerin gelecekteki fiyatlarını tahmin etmek için birbirleriyle rekabet halinde bulunan çok sayıda yatırımcıyı barındıran ve mevcut bilginin tüm katılımcılar tarafından ulaşılabildiği piyasadır. Etkin bir piyasada mevcut durumda meydana gelen değişimlerin oluşan bilgilerin pazara anında yansıdığı, yani mevcut bir menkul kıymetin o anki fiyatı o menkul kıymete ait tüm mevcut bilgiyi yansıttığı, fiyatlar içinde barındırdığı kabul edilir.(Güzeldere,2010:3)

Etkin piyasa teorisine göre piyasada oluşan fiyatlar mevcut tüm bilgileri yansıttığı için menkul kıymetlerin fiyatları önceden tahmin etmek ve getiri sağlamak mümkün olmamaktadır. Bu durumda yatırımcılar sadece piyasa kadar getiri elde edebilir piyasa üstünde bir getiri sağlayamaz. Ancak bu durum daha sonra yapılan birçok çalışmada test edilmiş ve birçok çalışmada farklı analiz yöntemleri denenerek piyasa üstünde getiriler elde edilmiştir. Bu çalışmalar ile yapılan eleştiriler sonucunda etkin piyasalar hipotezi Fama (1991) tarafından güçlü formda etkin piyasalar, yarı güçlü formda etkin piyasalar ve zayıf formda etkin piyasalar olmak üzere 3' ayrılarak güncellenmiştir.(Ünal, Akbey,2016: 256)

Anomaliler, normalden sapma, teori ile uyumsuz gözlem ya da realite olarak tanımlanmaktadır. Gözleme dayalı bir bulguyu teorik bir mantık çerçevesinde açıklamak zor ise veya açıklamak makul olmayan varsayımları kabul etmekle mümkün oluyorsa bu durumlar anomali olarak adlandırılır. Anomali, genel kabul görmüş ilke ve esaslara uymayan olağandışı davranışlardır(Güzeldere,2010: 24).

Finans literatüründe anomaliler 3 guruba ayrılır bunlar zamana bağlı anomaliler, dönemsel olmayan anomaliler, teknik anomaliler. Zamana bağlı anomaliler, hisse senedi getirilerinin zamana göre değiştiği gün hafta ay gibi zamanın belirli dilimlerinde normal dışı davranmasıdır. Dönemsel olmayan (kesitsel)



anomaliler, sektör ortalamasının üstünde finansal oranlara sahip şirketlerin belirli bir dönem için normalden farklılaşmasıdır. Teknik anomaliler, temel ve teknik analiz araçları kullanılarak normalüstü getiri elde edilmesidir(Turaboğlu, Topaloğlu,2016:218)

Anomalilerin sınıflandırılması aşağıdaki gibidir.

- Zamana bağlı anomaliler
- Günlere ilişkin anomaliler; Gün içi etkisi; Haftanın günü etkisi; Uğursuz Cuma etkisi;
- Aylara ilişkin anomaliler; Ocak ayı etkisi; Yıl dönümü etkisi; Ay içi etkisi; Ay dönümü etkisi
- Tatillere ilişkin anomaliler; Tatil etkisi
- Diğer dönemlere ilişkin anomaliler; Kazananlar - kaybedenler etkisi
- Dönemsel olmayan anomaliler; Firma büyüklüğü etkisi; Piyasa değeri/ defter; değeri oranı etkisi; Fiyat/ kazanç oranı etkisi; Fiyat / satış oranı etkisi; Fiyat / nakit akım oranı etkisi; Temettü verimi etkisi; Önceki getiri etkisi
- Teknik anomaliler; Hareketli ortalamalar; Destek ve dirençler

2.LİTERATÜR TARAMASI

BASU New York borsasında 1956-1971 yıllarını kapsayan 1400 sanayi firması üzerinde yapmış olduğu çalışmada düşük F/K oranına sahip firmaların yüksek F/K oranına sahip firmalardan daha yüksek getiriler elde ettiğini tespit etmiştir(Basu, 1977: 663–682.). Basu daha sonra 1963-1983 yıllarını kapsayan, benzer piyasa değerine sahip fakat farklı F/K oranına sahip firmalar üzerinde yapmış olduğu çalışmada tekrar düşük F/K oranına sahip firmaların yüksek F/K oranına sahip firmalardan daha yüksek getiri sağladığını saptamıştır. (Basu, 1983: 129- 150.)

Tseng New York borsasında 1975 yılının son çeyreği ile 1985 yılının son çeyreği dönemleri arasında, piyasa değeri ve F/K oranlarının riske göre ayarlanmış aşırı getiri oranlarını üzerinde bireysel ve net etkileri araştırmıştır. Tseng bu çalışmada düşük F/K oranı ve piyasa değerine sahip firmaların yüksek F/K oranı ve yüksek piyasa değerine sahip firmalardan daha yüksek getiri sağladığı ancak piyasa değeri kontrol altına alındığı zaman F/K oranının tek başına etkili olmadığını saptamıştır. (Tseng, 1988: 333–343.)

1982-1993 yıllarını kapsayan Mahkurji ve diğerlerinin Kore hisse senetleri üzerinde yapmış oldukları çalışmada yıllık hisse senedi getirilerinin K/F ve beta arasında anlamlı bir ilişki olmadığını yıllık hisse senedi getirilerinin DD/PD, Satış /Fiyat Rasyoları, Borç/Öz Sermaye unsurlarıyla pozitif bir ilişki olduğunu saptamışlardır

Fama ve French (1992) yaptıkları çalışmada PD/DD oranı ile hisse senedi getirileri arasında pozitif bir ilişki olduğunu tespit etmişlerdir.

Gönenç ve Karan (2003) yaptıkları çalışmada PD/DD oranı düşük olan portföylerin daha yüksek getiri elde ettiğini tespit etmiştir.(Gönenç ve Karan ,2003,1-25) Yıldırım (2004) yapmış olduğu çalışmada DD/PD oranı yüksek olan şirketlerin getiri oranının yüksek olduğunu tespit etmiştir ancak bu etkinin borsanın yükseliş dönemlerinde daha yüksek olduğunu , borsanın düşüşte olduğu dönemlerinde bu etkinin çok düşük ve anlamlı olmadığını tespit etmiştir(Yıldırım, 2004:1-25).

Fun ve Basana(2012) Endonezya hisse senetleri üzerinde 2005-2010 yıllarını kapsayan çalışmalarında F/K oranı ve vade ilişkisi üzerinde durmuşlardır. Bu çalışmada düşük F/K oranlı hisse senetleri ile yüksek F/K oranlı hisse senetleri getirileri arasında kısa vadede (6 ay) anlamlı bir farklılık olduğu ancak uzun vade de (1-4 yıl) anlamlı bir farklılık olmadığını tespit etmişlerdir (Fun , Basana 2012: 7-12)

Shen Amerikan hisse senetleri üzerinde yapmış olduğu çalışmada yüksek F/K oranına sahip hisse senetlerinin buna rağmen getiri sağlayacağı hisse senedinin fiyatının artmaya devam edeceğini ifade etmiş ve bu tespitlerinin şu şekilde açıklamıştır. (Shen, 2000: 23-36.)

- Ekonomide beklenen istikrarlı GSMH büyümesine dayanarak şirket kazançlarının da eskisinden daha hızlı büyümesinin beklenmesi,
- Yatırımcılar gözünde hisse senetlerindeki riskin azaldığı gerekçesiyle hisse senetlerine olan talebin artması bu da hisse senetleri üzerinde yükseltici etki yapması,



• Hisse senetlerindeki işlem maliyetlerinin düşmesi sebebiyle yatırımcıların hisse senetlerine olan taleplerinin artması

Çitak Borsa İstanbul'da BİST 100 endeksinde yaptığı çalışmada BİST100 getirileri ile F/K oranları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Yapılan çalışmada F/K oranları ile 3 ay 6 ay 1 yıllık 2 yıllık 3 yıllık 4 yıllık ve 5 yıllık getirileri arasında 3 aylık getiriler haricinde diğer dönem getirilerinde anlamlı ilişki olduğunu belirtmiştir(Çitak 2004,73-87).

Nargeleckenler (2011) BIST' de tüm sektörlerde yaptığı çalışmalarda tüm sektörlerde F/K etkisinin olmadığını tespit etmiştir. Güngör ve kaygın BIST' de 2011-2015 yıllarını kapsayan çalışmada hisse senedi getirileri ile F/K oranları arasında pozitif bir ilişki olduğunu saptamıştır.

Ünal ve Akbey (2016) Borsa İstanbul' da yapmış oldukları çalışmada firma büyüklüğü ve PD/DD anomalilerin etkilerini araştırmıştır. Çalışmada firma büyüklüğü ve PD/DD anomalilerin birlikte uygulandığında daha yüksek getiri elde edildiğini saptamışlardır. (Ünal S, Akbey F. 2016,257-282)

Kaldırım (2017) BİST 100 endeksinde 2008-2015 yıllarını yapmış olduğu çalışmada DD/PD ve F/K oranı etkisini dikkate alan momentum stratejisinin geçerli olduğunu ancak beraber uygulandığında daha yüksek anormal getiri elde edildiğini tespit etmiştir (Kaldırım,2017,139-162).

Öztürk (2017) BİST 100 endeksinde hisse senedi getirileri F/K ve ŞD/FAVOK oranları arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. 2005-2016 yıllarını kapsayan çalışmada hisse senedi getirileri ile F/K oranı arasında anlamlı bir ilişki olmadığını ŞD/FAVOK arasında anlamlı bir ilişki olduğunu tespit etmiştir (Öztürk H. 2017,87-104)

3.ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

3.1.Araştırmanın Veri Seti

Araştırmada 31 Aralık 2012 – 31 Aralık 2017 tarihleri arasında BİST30 endeksinde dahil olan hisse senetlerinde F/K oranı ve PD/DD oranı anomalilerinin varlığı araştırılmıştır. Bu tarihler arasında BİST30 endeksindeki hisse senetlerinin aylık getirileri ve Pazar olarak BİST100 endeksinin yine aynı tarihler arasında aylık getirileri, her yıl 31 Aralık itibarıyla hesaplanan PD/DD ve F/K oranı olmak üzere toplam 2160 veriden oluşmaktadır. Çalışmada Borsa İstanbul BİST30 endeksinde yer alan şirketlerin seçilme nedeni bu şirketlerin endeksin diğer şirketlerine göre daha az riskli olmaları düzenli kar eden şirketler olmasındandır. Bu grupta yer alan şirketlerden F/K oranı 0 olan şirketler araştırmaya dâhil edilmemiştir.

Araştırmanın verilerine ulaşmak için Kamuyu Aydınlatma Platformu, Borsa İstanbul internet sitesi, araştırmada yer alan şirketlerin internet siteleri ve investing.com gibi kaynaklarından yararlanılmıştır.

3.2.Analiz Yöntemi

Çalışmanın analizi 4 aşamadan oluşmaktadır. Bu aşamalar sırasıyla F/K anomalisi için ve PD/DD anomalisi için ayrı ayrı yürütülmüştür.

1.Aşama: Çalışmada ilk olarak 31 Aralık 2012 – 31 Aralık 2017 tarihleri arasında her yıl için BİST30 endeksinde yer alan şirketlerin belirlenerek bu şirketlerin her yıl 31 Aralık itibarıyla F/K oranları ve PD/DD oranları hesaplanmıştır. Hesaplanan bu oranlar en küçükten en büyüğe doğru sıralanarak eşit sayıda beş adet portföy oluşturulmuştur. Bu portföylere verisi hesaplanmayan şirketler dâhil edilmemiştir. Bu portföyler en küçük F/K ve en küçük PD/DD oranına sahip portföy F/K-1,F/K2 F/K-3, F/K-4, F/K-5, PD/DD-1, PD/DD-2, , PD/DD-3, PD/DD-4, PD/DD-5 olarak isimlendirilmiştir.

2.aşama; 31 Aralık günü oluşturulan bu portföyler bir sonraki yıl 1 Ocak – 31 Aralık arası aylık getirileri hesaplanmıştır. Bu döneme ait pazarın aylık getirileri de hesaplanmıştır. Portföyün getirisi pazarın getirisinden çıkartılarak her ay için portföyün anormal getirisi hesaplanmıştır. Bu portföy 1 Ocakta oluşturulup 31 Aralık a kadar elde tutulsa ne kadar anormal getiri sağlayacağını bulmak için Ocaktan Aralığa kadar getirilerin kümülatif toplamı hesaplanmıştır. Bu işlemler her yıl tekrar her iki anomali için tekrarlanmıştır. Her yılın sonunda F/K oranları ve PD/DD oranlarına göre portföyler yeni portföyler oluşturulmuş hesaplamalar tekrar yapılmıştır.



3 aşama; 31 Aralık 2012 – 31 Aralık 2017 tarihleri arasında her yılın oluşturulan portföylerin ortalama anormal getirileri hesaplanarak F/K anomalisinin etkileri ve PD/DD anomalisinin etkileri değerlendirilmiştir.

4 Aşamada; bu iki anomali beraber uygulansa idi en küçük F/K ve en küçük PD/DD oranına göre bir portföy oluşturulsa anormal getiriler nasıl olurdu bu etki değerlendirilmiştir.

3.3.Verilerin Analizi

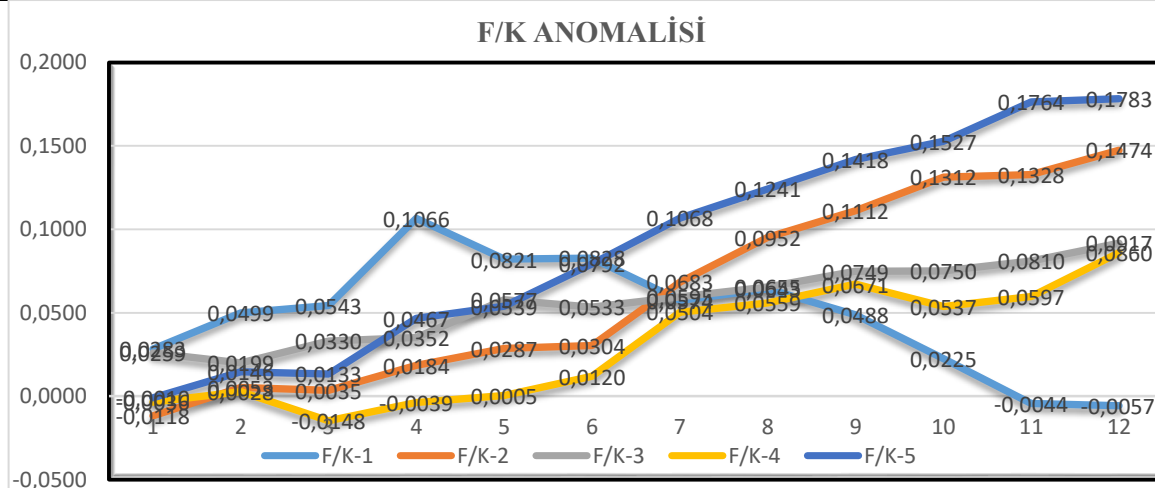
F/K Oranı Anomalisi

F/K anomalisine göre F/K oranı düşük olan hisse senetlerine yatırım yapmak F/K oranı yüksek olan hisse senetlerine yatırım yapmaktan daha karlı olması gerekir. Düşük F/K oranı olan hisse senetlerine yatırım yapılarak daha sonraki dönemlerde piyasaya göre anormal getiriler elde edilebilir olduğunu savunur.

Bu çalışmada BİST 30 endeksinde hisse senetlerinde 31 Aralık 2012 – 31 Aralık 2017 tarihleri arasında F/K anomalisinin varlığını araştırdık. Analiz yönteminde bahsedilen aşamalar uygulanarak sonuca gidilmiştir. 31 Aralık 2012 tarihinde BİST30 endeksinde yer alan şirketler F/K oranlarına göre en küçükten büyüğüne doğru sıralanmıştır. Bu şirketler eşit sayıda şirket olacak şekilde 5 portföy oluşturulmuştur. En küçük F/K oranlarına sahip portföy F/K-1 olarak daha sonra en büyük F/K oranlarına sahip şirketler olmak üzere F/K-2, F/K-3, F/K-4, F/K-5, olarak isimlendirilmiştir. Bu portföyler 1 Ocak 2013 tarihinden 31 Aralık 2013 tarihine kadar elde tutulacağı varsayımıyla aylık getirileri ve anormal getirileri hesaplanmıştır. Aynı şekilde diğer dört yıl 31 Aralıkta oluşturulan portföyler bir sonraki yıl anormal getirileri hesaplanmıştır daha sonra tüm dönemler toplanarak portföylerin belirtilen tarihler arasında 60 dönemlik getirilerinin ortalaması alınarak sonuca ulaşılmıştır. Çalışmanın sonuçları şöyledir.

Tablo-1 F/K Anomalisi Aylık Kümülatif Anormal Getirileri

	1	2	3	4	5	6	
F/K-1	0,0283	0,0499	0,0543	0,1066	0,0821	0,0828	
F/K-2	-0,0118	0,0053	0,0035	0,0184	0,0287	0,0304	
F/K-3	0,0259	0,0199	0,0330	0,0352	0,0577	0,0533	
F/K-4	-0,0036	0,0028	-0,0148	-0,0039	0,0005	0,0120	
F/K-5	-0,0010	0,0146	0,0133	0,0467	0,0539	0,0792	



Grafik 1:F/K Anomalisi Aylık Kümülatif Anormal Getirileri

Sonuçlara bakıldığında 31 Aralık 2012 – 31 Aralık 2017 tarihleri arasında F/K anomalisinin etkin olmadığı görülmektedir. En küçük F/K oranlarına sahip F/K-1 portföyü dönem sonunda -0,0057 anormal getiri sağlamış, en yüksek F/K oranlarına sahip F/K-5 portföyünün dönem sonunda 0,1783 yaklaşık % 18 bir anormal getiri sağlamıştır. Ondan sonra en yüksek anormal getiriye sahip portföy 0,1474 anormal getiriyi sağlayarak F/K-2 portföyü olmuştur. Bu sonuçlara bakılarak araştırmanın tarihlerini kapsayan dönemlerde BİST30 endeksindeki şirketlerde F/K anomalisinin varlığından bahsedilemez. Ancak portföylerin 4 ay



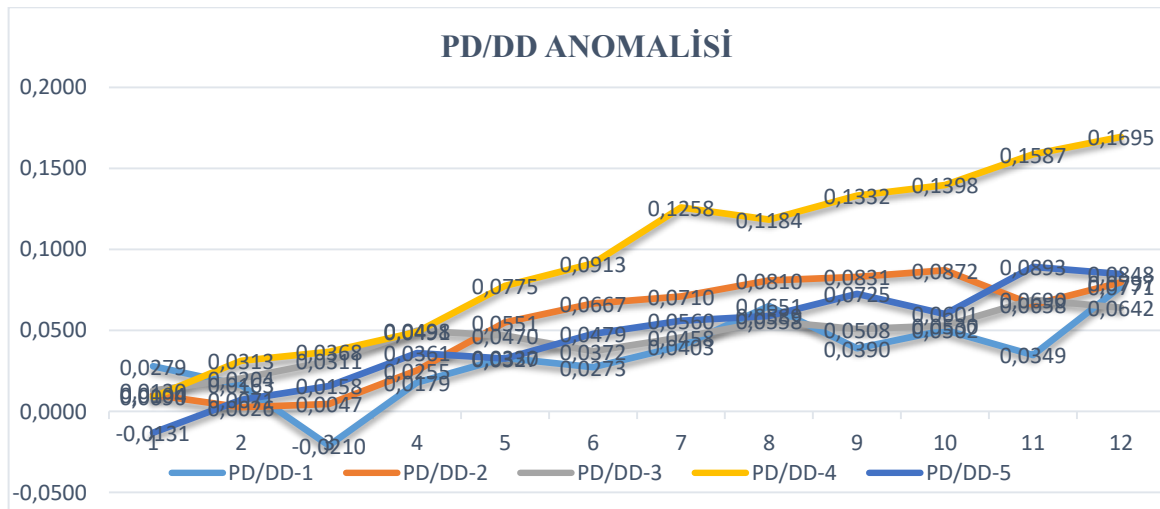
sonundaki değerlerine baktığımızda F/K-1 portföyünün anormal getirisi 0,1066 olarak gerçekleşmiş F/K-5 portföyünün anormal getirisi ise 0,0467 olarak gerçekleşmiştir. Bu durumda F/K-1 portföyü diğer portföylere göre en yüksek anormal getiriyi sağlamıştır. Sonuçlara göre kısa dönemde en küçük F/K oranlarına sahip BİST30 şirketlerine yatırım yapıldığında anormal getiri elde edilebilir. 6.aya kadar F/K-1 portföyünün getirileri diğer bütün portföylerden yüksek istatistiki olarak anlamlı bir getiri sağlamıştır.

PD/DD Anomalisi

PD/DD anomalisine göre en küçük PD/DD oranına sahip hisse senetlerine yatırım yapmak piyasaya göre veya diğer hisse senetlerine göre daha yüksek anormal getiri sağladığını savunur. çalışmada yine aynı tarihler arasında 31 Aralık 2012 -31 Aralık 2017 tarihleri arasında PD/DD anomalisinin varlığı araştırılmıştır. F/K anomalisinde olduğu gibi yukarıda anlatılan analiz aşamaları PD/DD anomalisi için de uygulanmıştır.31 Aralık 2012 de bist30 endeksine dâhil olan şirketlerin PD/DD oranları hesaplanarak en küçükten en büyüğe doğru sıralanmıştır. Daha sonra en düşük PD/DD oranına sahip olan şirketlerden en büyük PD/DD oranlarına sahip şirketler olmak üzere PD/DD-1, PD/DD-2, PD/DD-3, PD/DD-4, PD/DD-5 olarak isimlendirilen 5 adet eşit sayılardan oluşan portföyler oluşturulmuştur. Oluşturulan portföyler 1 Ocak 2013- 31 Aralık 2013 tarihleri arasında 12 ay elde tutulacağını varsayarak bu portföylerin getirileri hesaplanmıştır. Portföylerin getirileri pazarın getirisinden çıkartılarak portföylerin anormal getirileri hesaplanmış, daha sonra bu getiriler kümülatif toplamı hesaplanmış 12 aylık dönem içinde ne kadar anormal getiriye ulaştığı hesaplanmıştır. Bu yöntem her yıl için tekrar yapılarak 31 aralık ta hesaplanan yeni PD/DD oranlarına göre yeni portföyler oluşturularak bu portföylerin bir sonraki yıl anormal getirileri araştırılmıştır. 5 yıllık dönem içinde oluşturulan bu portföylerin getirilerinin ortalaması alınarak bu tarihler arasında PD/DD anomalisinin varlığı test edilmiştir. Çalışmanın sonuçları aşağıdaki gibidir.

Tablo-2: PD/DD Anomalisi Aylık Kümülatif Anormal Getirileri

Aylar	1	2	3	4	5	6
PD/DD-1	0,0279	0,0163	-0,0210	0,0179	0,0330	0,0273
PD/DD-2	0,0104	0,0026	0,0047	0,0255	0,0551	0,0667
PD/DD-3	0,0130	0,0204	0,0311	0,0498	0,0470	0,0372
PD/DD-4	0,0090	0,0313	0,0368	0,0491	0,0775	0,0913
PD/DD-5	-0,0131	0,0071	0,0158	0,0361	0,0327	0,0479



Grafik 2: PD/DD Anomalisi Aylık Kümülatif Anormal Getirileri

Sonuçlar değerlendirdiğinde 31 Aralık 2012-31 Aralık 2017 tarihleri arasında BİST30 endeksine dâhil olan şirketlerde PD/DD anomalisinin etkili olmadığı görülmektedir. En küçük PD/D oranına sahip PD/DD-1



portföyün 12 aylık dönem sonunda 0,0751 anormal getiri sağlamıştır. En yüksek PD/DD oranına sahip şirketlerin bulunduğu PD/DD-5 portföyü 12 aylık dönem sonunda 0,0848 kümülatif anormal getiriri sağlamıştır. 12 aylık dönem sonunda diğer portföylerden oldukça yüksek bir şekilde anormal getiri sağlayan 0,1695 yaklaşık %17 kümülatif anormal getiri ile PD/DD-4 portföyü olmuştur. 12 aylık dönem süresince PD/DD-4 portföyü hariç diğer portföyler birbirlerine uyumlu bir şekilde hareket etmişler yaklaşık olarak birbirlerine yakın anormal getiriler sağlamışlardır ancak PD/DD-4 portföyü ilginç bir şekilde diğer portföylerden ayrılarak oldukça özellikle 6. Aydan sonra yüksek anormal getiriler sağlamıştır. Bu sonuçları göz önünde bulundurarak 31 Aralık 2012- 31 Aralık 2017 tarihleri arasında BİST30 endeksine dahil şirketlerde PD/DD anomalisinin varlığından söz edilemez.

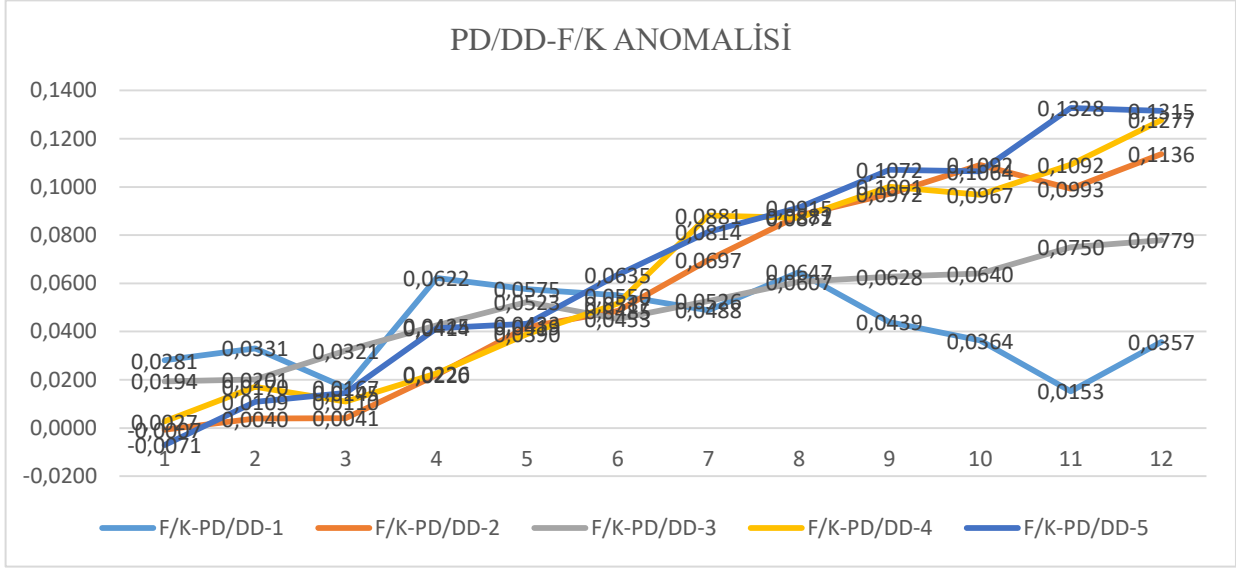
PD/DD ve F/K Anomalisinin Birlikte Uygulanması

Yukarıda 31 Aralık 2012-31 Aralık 2017 tarihleri arasında BİST30 endeksine dahil şirketlerde hem F/K anomalisinin hem de PD/DD anomalisinin varlığı test edilmiş ve sonuçlar değerlendirilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde eğer her iki anomali birlikte uygulanırsa hem F/K anomalisi hem de PD/DD anomalisi uygulanırsa kümülatif getirilerin ne olacağı araştırılmıştır. Hem en küçük F/K oranlarına sahip hem de en küçük PD/DD oranlarına sahip şirketler yatırım yapılsa ne kadar anormal getiri olacağı test edilmiştir.

Bu bölümdeki analiz çalışması yukarıda oluşturulan F/K ve PD/DD anomalilerindeki portföylerin birleştirilmesiyle yapılmıştır. En küçük F/K oranlarına sahip F/K-1 portföyü ile en küçük PD/DD oranına sahip PD/DD-1 portföyü birleştirilerek, F/K-PD/DD-1 portföyü oluşturulmuştur. Diğer portföylerde aynı şekilde oluşturularak F/K-PD/DD-2, F/K-PD/DD-3, F/K-PD/DD-4, F/K-PD/DD-5 olarak isimlendirilmişlerdir. Daha sonra bu portföylerin yine aynı tarih 31 Aralık 2012 -31 Aralık 2017 arasındaki 12 aylık dönemlerde sağladıkları kümülatif anormal getiriler hesaplanmıştır. Analizin sonuçları aşağıdaki gibi olmuştur.

Tablo 3: F/K-PD/DD Anomalileri Aylık Kümülatif Anormal Getiriler

AYLAR	1	2	3	4	5	6
F/K-PD/DD-1	0,0281	0,0331	0,0167	0,0622	0,0575	0,055
F/K-PD/DD-2	-0,0007	0,0040	0,0041	0,0220	0,0419	0,048
F/K-PD/DD-3	0,0194	0,0201	0,0321	0,0425	0,0523	0,045
F/K-PD/DD-4	0,0027	0,0170	0,0110	0,0226	0,0390	0,051
F/K-PD/DD-5	-0,0071	0,0109	0,0145	0,0414	0,0433	0,063



Grafik 3: F/K-PD/DD Anomalileri Aylık Kümülatif Anormal Getirileri

31 aralık 2012-31 aralık 2017 tarihleri arasında BİST 30 endeksine dahil olan şirketlerde hem F/K anomalisi hem de PD/DD anomalisine göre yatırım yaptığımızda dönem sonunda en yüksek anormal kümülatif getiriyi 0,1315 değeriyle en yüksek F/K oranlarına ve en yüksek PD/DD oranlarına sahip portföy olan F/K-PD/DD-5 portföyü olmuştur. F/K-PD/DD-4 portföyü 0,1277 değerle en yüksek 2. getiriyi sağlamış, F/K-PD/DD2 portföyü 0,1136 değerle en yüksek 3. Anormal getiriyi sağlamıştır. Bu tarihler arasında dönem sonunda en düşük kümülatif anormal getiriyi 0,0357 değerle en küçük F/K oranlarına ve en küçük PD/DD oranlarına sahip portföy olan F/K-PD/DD-1 portföyü olmuştur. Bu sonuçlar bize 31 aralık 2012-31 Aralık 2017 tarihleri arasında BİST 30 endeksinde en küçük F/K ve en küçük PD/DD oranlarına sahip şirketlere yatırım yapıp bir yıl elde tutarak en yüksek anormal getiri sağlayamayacağımızı göstermektedir.

4.SONUÇ VE ÖNERİLER

Etkin piyasalar hipotezine göre, bir piyasada oluşan fiyatlar piyasaya ait tüm bilgileri içerir. Piyasa koşullarına göre değişen durumlar aynı anda piyasaya yansır değişen koşullara göre yeni fiyatlar oluşur bu durumda hiç kimse piyasadaki hareket ederek piyasanın yönünü tahmin edemez ve piyasadaki daha yüksek getiri elde edemez ancak piyasa kadar getiri elde edebilir. Ancak yapılan birçok çalışma bazı yatırım stratejileri kullanılarak piyasadaki daha yüksek getiriler elde edildiğini ortaya koymuştur. Bu durumlara anomali ismi verilmiştir.

Yapmış olduğumuz çalışmada 31 Aralık 2012-31 Aralık 2017 tarihleri arasında BİST 30 endeksine dâhil olan şirketlerde F/K anomalisinin ve PD/DD anomalisinin etkinliği test edilmiştir. Yani bist30 şirketlerinde belirtilen tarihler arasında en küçük F/K oranlarına sahip şirketlere yatırım yaparak veya en küçük PD/DD oranına sahip şirketlere yatırım yapılarak piyasadaki daha yüksek getiri elde edilip edilemeyeceği test edilmiştir. Çalışma sonuçlarına göre belirtilen tarihler arasında F/K anomalisinin kısa dönemde (4-6) uzun dönemde etkin olmadığı PD/DD anomalisinin ise hem kısa dönemde hem de uzun dönemde etkin olmadığı görülmüştür.

Sonuçlara ilişkin görüş ve öneriler şu şekilde sıralanabilir:

Yatırımcılar F/K oranı küçük olan şirketlere ve PD/DD oranı küçük olan şirketlere yatırım yaparken sadece bu oranları göz önünde bulundurmamalı başka stratejilerden de yararlanmalıdırlar.

Risk unsuru azaldıkça hisse senetlerine olan talebin artacağı buna bağlı olarak F/K oranı yüksek olan hisse senetlerinin getirileri artmaya devam edebileceği unutulmamalıdır (Shen,2000: 23-36).

Yatırımcılar yatırım kararlarında, anomalilerin etkinliği piyasaya, zaman dilimine ve başka unsurlara göre değişebileceğini göz önünde bulundurmamalıdırlar.



KAYNAKÇA

1. Ataman Ü. ve Kibar H. (1999). Hisse Senetlerinin Gerçek Değerinin Hesaplanması, Türkmen Kitabevi, İstanbul.
2. Basu, S., (1977). "Investment Performance of Common Stocks in Relation to Their Price-Earnings Ratios: A Test of The Efficient Market Hypothesis", The Journal of Finance, c.32, pp:663-682.
3. Basu, S., (1983). "The Relationship Between Earnings' Yield Market Value and Return for NYSE Common Stocks: Further Evidence", Journal of Financial Economics 12, 129- 150.
4. Çıtak, L. (2004). "F/K Oranları İle İMKB 100 Endeksi Getirileri Arasındaki İlişkiler Üzerine Bir Araştırma", Dokuz Eylül Üniversitesi İşletme Fakóltesi Dergisi, 5 (1),73-87.
5. Gönenç, H. ve Karan, M.B. (2003). Do Value Stocks Earn Higher Returns than Growth Stocks in an Emerging Market? Evidence from İstanbul Stock Exchange, Journal of International Financial
6. Kaldırım Y.(2017). Kırklareli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakóltesi Dergisi (ISSN: 2146-3417) Yıl: 2017 – Cilt: 6 – Sayı: 1
7. Mukherji S., Dhatt S. M. ve Kim Y. H. (1997). "A Fundamental Analysis of Korean Stock Returns", Financial Analysis Journal, 53 (3), 75- 80.
8. Nargeleckenler M. (2011). "Hisse Senedi Fiyatları ve Fiyat/Kazanç Oranı İlişkisi: Panel Verilerle Sektörel Bir Analiz",Business and Economics Research Journal, Volume 2, Number 2, 165-184
9. Öztürk H. (2009). "Şirket Değerlemesinin Esasları, Teorik ve Pratik Yaklaşımlar",Türkmen Kitabevi.
10. Öztürk H. (2017). Maliye Finans yazıları 108,87-104
11. Pu S., (2000). "The P/E Ratio and Stock Market Performance", Economic
12. Review-Federal Reserve Bank of Kansas City, Vol:85, No:4, s:23-36.
13. Ünal, S. ve F. Akbey, (2016). "Firma Büyüklüğü ve Piyasa Değeri/Defter Değeri Anomalilerinin Birlikte İncelenmesi: Borsa İstanbul Örneği", Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 14(2), 257-281.
14. Tseng K.C., (1998) "Low Price, Price-Earnings Ratio, Market Value and Abnormal Stock Returns", The Financial Review, vol:23, no:3, s:333-343.
15. Turaboğlu T. ve Topaloğlu T.N., (2017). "Bir Etkin Piyasa Hipotezi Kavramı Olarak Anomaliler: Borsa İstanbul (BİST) Üzerinden Aylara İlişkin Anomalilere Yönelik Bir Araştırma", Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 26, Sayı 1, Sayfa 216-230.
16. Yıldırım,1 N. (2004). "Firma Büyüklüğü ve Defter Değeri-Piyasa Değeri Etkileri: İMKB Örneği", İMKB Dergisi, 8 (31), 1-19.
17. <https://tr.investing.com>
18. <https://www.kap.org.tr/tr/> Merkezi Kayıt Kuruluşu A.Ş.
19. <https://www.borsaistanbul.com/> Borsa İstanbul A.Ş.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(50)

Dr. Öğr. Üyesi Özlem Taner KÖROĞLU²⁸⁶
YÖNETİCİ, MOTİVASYON ve İKNA
ADMINISTRATOR, MOTIVATION and PERSUASION

ÖZ

Örgütlerde küçülme, taşeronlaşma ile birlikte örgüt için çalışan ancak örgütün teşkilat şemasında bulunmayan yine de yöneticinin sorumluluk alanı içerisine giren fonksiyonlar ve çalışanlar, hiyerarşik yapıların ters piramit haline gelmesi, fonksiyonlara göre örgütlenmeden matriks (proje-ekiplere) örgütlenmelere yönelme, kalite anlayışı ve birbirlerinin iç müşterisi olan ast ile yöneticiler ve ast ile yöneticinin karşılıklı not vererek birbirlerini denetledikleri yapılar... Bu çalışmada yöneticilerin oluşan yeni örgüt yapısı ile birlikte başkaları vasıtaları ile etkin ve verimli iş yaptırabilmeleri için kullanabilecekleri iki olgu belirlenmiştir: Güdüleme ve ikna.

Bu çalışmanın amacı üretim biçimindeki değişmelerin örgüt yapısındaki etkileriyle birlikte, yöneticilerin astlarını örgüt amaçlarıyla uyumlaştırma ve etkileme sürecinde, yönetici ile güdüleme ve ikna ilişkisini ortaya koyabilmektir.

Anahtar Kelimeler: Motivasyon, İkna, Yönetici.

JEL Kodları: H80, H83.

ABSTRACT

Reduction of organizations, subcontracting with the organization for the organization, but the organization is not in the organizational scheme of the functions of the administrator and employees, hierarchical structures become the opposite pyramid, without the function of organizing the matrix (project-teams) organization, orientation, quality understanding and each other's internal customer In this study, two cases were identified in which two executives can use the new organizational structure together with others through effective and efficient work: motivation and persuasion.

The purpose of this study is to demonstrate the relationship between the administrator and the motivation and persuasion in the process of harmonizing and influencing the subordinates with the organizational objectives, together with the effects of the changes in the organizational structure on the organizational structure.

Keywords: Motivation, Persuasion, Administrator.

JEL Codes: H80, H83.

²⁸⁶ Dr. Öğr. Ü., Toros Üniversitesi, Mersin; Bahçelievler Kampüsü, 1857 Sokak, No: 12, 33140
Yenişehir/Mersin/TÜRKİYE; E-Posta: okoroglu33@hotmail.com



GİRİŞ

Toplumsal üretim biçimindeki değişimler yeni kavram ve pratikleri veya farklı disiplinlerdeki uygulamaları yönetim biliminin inceleme alanına çekebilmektedir. Küreselleşme, rekabet, taşeronlaşma, esneklik, kalite, küçülme gibi olgu ve kavramlar yönetim bilimi disiplini ve “yönetici” kavramı özelinde değişimleri beraberinde getirmektedir.

Örgütlerde küçülme, taşeronlaşma ile birlikte örgüt için çalışan ancak örgütün teşkilat şemasında bulunmayan yine de yöneticinin sorumluluk alanı içerisine giren fonksiyonlar ve çalışanlar, hiyerarşik yapıların ters piramit haline gelmesi, fonksiyonlara göre örgütlenmeden matriks (proje-ekiplere) örgütlenmelere yönelme, kalite anlayışı ve birbirlerinin iç müşterisi olan ast ile yöneticiler ve ast ile yöneticinin karşılıklı not vererek birbirlerini denetledikleri yapılar...

En temel fonksiyonu başkaları vasıtası ile iş yaptırmak olan yöneticilerin, örgütün belli bir basamağında bulunmaktan dolayı elde ettiği yasal yetkiler elbette ki bu süreçte yetersiz kalacaktır. Örgüt amaçlarıyla birey amaçlarını uyumlaştırmak her zamankinden daha önem kazanmaktadır. İşte bu nokta da yönetim bilimi yazınında üzerinde fazlasıyla çalışılmış olan güdüleme kavramı ortaya çıkmaktadır. Güdüleme yöneticilerin astlarını örgüt amaçları için “özendirme”dir.

Yöneticilerin astlarını istedik yönde davranışa yönlendirebilmesi için bir diğer kavram ise iknadır. İkna iletişim ve psikoloji disiplinlerinden beslenmektedir. Yönetim bilimi yazını incelendiğinde, iletişim biliminden örgütsel iletişim alanında kuramsal ve pratik akademik destek sağlandığı, ancak ikna kavramının yeterince dikkate alınmadığı görülmektedir. Yönetim bilimi yazınının kavramı yeterince dikkate almamasının gerekçesi, ikna kavramının, yapısı gereği aynı düzeyde yani yatay durumda iletişimde bulunan çalışanların birbirlerini etkilemesini incelemesi olabilecektir.

Literatürde yönetici ve ikna konusundaki çalışmalar iletişim bilimcileri tarafından yapılmıştır.

Mevcut örgüt yapılarının yukarıda belirtildiği gibi taşeronlaşma, ters piramit örgüt yapısı, kalite olgusu, ekip-proje gruplarıyla “yatay konuma” dönüştürülmüştür. Bu noktada yöneticiler örgüt içi ve örgüt dışı çalışanlarını yani iç ve dış müşterilerini “ikna ederek” örgüt amaçlarını gerçekleştirecektir.

Bu çalışmanın amacı üretim biçimindeki değişimler sonucunda yöneticilerin astlarını örgüt amaçlarıyla uyumlaştırmak ve etkileyebilmek için motivasyon ve ikna ilişkisini ortaya koyabilmektir.

Çalışmada iletişim biliminin yöneticilerin iş yaptırabilmeleri için ne kadar önemli olduğu açıklanmaya çalışılacaktır. Güdüleme kavramı, kuramları ve faktörlerine iletişim bakışıyla açıklık getirilmeye çalışılacaktır. Çalışmanın ikinci kısmında ise ikna kavramı ve süreci anlatılarak güdüleme kuramları ile ikna süreci ile ilişkisi ortaya konulmaya çalışılacaktır²⁸⁷.

Çalışma sonuç ve kaynakça ile tamamlanacaktır.

1. Güdüleme ve Güdüleme Kuramları

1.1. Güdüleme Kavramı

İnsan davranışlarının nedenlerini inceleyerek bireyi anlamlandırmak birçok disiplininin çalışma konusu olmuştur. Eski Yunan'dan bu yana düşünürler ve bilim adamları tarafından çok çeşitli yönlerden incelenmiştir. Her disiplin kendi alanını geliştirecek yönlerden konuyu ele alarak günümüze kadar getirmiştir.

Başkalarının davranışını istedik yönde etkilemek kamusal ve özel örgüt yöneticilerinin, siyasetçilerin, politikacıların, kitle iletişim araçlarını kullananların ve reklamcılarının odak noktası olmuştur. Bilim adamları pratik ve olgusal anlamda açıklama getirmek için güdüleme kavramını kullanmışlardır.

Güdüleme kavramını her disiplin kendine ait fonksiyonları öne çıkararak açıklamıştır. Psikolojide ise bireyler arasında etkileşim ve iletişim sürecini artırarak, bireyi daha iyi anlayabilmek için kullanılan bir süreç olarak tanımlanmıştır. Reklamcılar ise insanı harekete geçiren güdüleri ortaya koyarak bunu mal ve hizmet satışlarına etkileri üzerinde durmuşlardır. Yönetim biliminde güdüleme kavramı örgütün verimliliğini ve etkinliğini artıran, yönetici tarafından kullanılan bir süreç olarak görülmüştür.

²⁸⁷ Çalışmada güdüleme ve ikna olgularıyla yönetici kavramının ilişkilerinin yeniden tanımlanmasında, konunun yapısı gereği, “yönetici” kavramı yerine birey kavramı tercih edilmiştir. Bu tercihin sebebi örgütsel yapıdaki dönüşüm sonucunda ast-üst konumundan birbiriyle eşit düzeye indirgenen, bireyler arasında ilişkinin ortaya konulabilmesidir.



Birçok disiplin tarafından farklı açılardan tanımlanan güdüleme kavramının kökü olan güdü kelimesi Duncan'ın (1979, 129) a new dictionary of sociology eserinde “insan davranışlarının temelinde bulunan amaçları” ifade etmektedir. Birey sistem yaklaşımından hareketle psikolojik ve fizyolojik varlığını devam ettirmek ister, sürekli bir denge hali mevcuttur. Buna “homeostatik denge durumu” adı verilir. Sistemde bir eksikliğin meydana gelmesine ihtiyaç adı verilir. Eksikliği gidermek için organizma da beliren güce dürtü; organizmanın ihtiyacı gidermek için belli bir yönde etkinlik göstermesi eğilimine de güdü denir (Sancar, Akan, 2019). Güdüler de bir takım davranışlara yol açmaktadır (Baymur, 1989). Bu süreci şu şekilde formüle edebiliriz:

İhtiyaç → dürtü → güdü → davranışlar

Çalışmada içsel ve dışsal olayların bireyi belli davranışlara sürüklemesi olayına güdüleme adını vereceğiz. Güdüler doğrudan doğruya idare ve kontrol edilemezler. Güdüler gözlenebilen davranışlardan anlaşılır veya genel davranışa dayanarak sonuca varılmaktadır. Ancak güdüler doğrudan doğruya da gözlenemezler (İnceoğlu, 1985).

Bireyin davranışı (düşünce ve hareketlerin) onun istek ve amaçlarını yansıtır. Çoğu kez biz hedefi bilmediğimiz için davranışı nedensiz (güdüsüz) buluruz yada bireyin davranışının bir parçasını onun davranış bütününden ayrı olarak ele alındığından güdü anlaşılmakta güçlük çekilmektedir (İnceoğlu, 1985).

En basit ve yalın fizyolojik güdülerden çok karmaşık güdülere kadar birçok güdü bulunmaktadır. Güdülerini kendi içinde sınıflandırırsak iki türlü güdüyle karşılaşılmaktadır (Baymur, 1989).

-Fizyolojik Güdüler: Özellikle beden dokusunun canlı kalması için gerçekleştirilen faaliyetler fizyolojik güdüler kapsamına girmektedir. Yemek, içme, uyku, cinsiyet, dinlenme, bedenden lüzumsuz maddelerin atılması, beden ısısının dengede tutulması gibi ihtiyaçları sonucu beliren güdülerdir.

Fizyolojik ihtiyaçlardan doğan bu güdülere birincil ve evrensel güdüler adı da verilmektedir. Kültürden kültüre ihtiyaçlarda bir değişiklik olmamakla birlikte, ihtiyaçların giderilme biçimlerinde çeşitlenme meydana gelmektedir.

-Toplumsal-Psikolojik Güdüler: Benliğin savunulması ve başka kişilerle ilgili güdülere toplumsal-psikolojik güdüler adı verilmektedir. Toplumsal-psikolojik güdüler yaş ilerledikçe etkilerini daha da artırarak gelişirler. Bu güdüler, fizyolojik güdülerden daha karmaşıktır ve sınıflandırılması çok daha güçtür. Kültürden kültüre daha fizyolojik güdülerden daha büyük farklılıklar gösterirler.

Toplumsal-psikolojik güdüler o denli karmaşıktır ki bazen aynı ya da benzer güdülerin farklı davranışlara sebep olabileceği gibi, aynı davranışların temelinde farklı güdülerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Sevgi, saygı, aidiyet (bağımlılık duygusu), güvenlik, özgürlük, özerklik gibi çeşitli toplumsal-psikolojik güdüler bulunmaktadır.

1.2. Güdüleme Kuramları

Güdüleme konusunun birden fazla sosyal disiplin tarafından incelenmesi her bilim dalının kendine göre kuram oluşturması sonucunu da beraberinde getirmiştir. Çalışmamızın ikna ile de ilintili olması kuramların sınırlandırılarak iki kısımda incelenmesini gerekli kılmaktadır. Birincisi, bilişsel güdüleme kuramları ikincisi de davranışsal güdüleme kuramlarıdır (Davis, 1967).

Bu kuramlar ve kuramda yer alan önemli modeller sırasıyla incelenecektir.

1.2.1. Bilişsel Güdüleme Kuramları

Bilişsel oluşumlar algılama, bellek ve düşünme gibi zihinsel süreçleri ifade etmektedir. Birey bu süreçleri kullanarak kendisi ve çevresi hakkında yeni bilgiler edinir, eski olayları hatırlar, ortaya çıkan sorunları çözmekte ve gelecekle ilgili planlamalar yapmaktadır (Cüceloğlu, 2000). Bilişsel güdüler bireyin psikolojik yapısında yer alan duygu ve düşüncelere dayanırlar. İçsel bir nitelik gösteren bu güdüler birey, bireyin kendisi ve çevresini algılayış biçimiyle ilgilidir.



Bilişsel güdüleme kuramlarının bir kısmı psikologlar tarafından, bir kısmı d örgüt içerisinde insan davranışlarını izleyerek verimlilik ve etkinliği artırmak için güdülemeyi kullanan yönetim bilimcileri tarafından oluşturulmuştur.

Bilişsel güdüleme kuramları başlığında inceleyeceğimiz ilk dört kuram psikoloji bilim dalına ait kuramlardır ve bu kuramların ortak noktası bütün insan ve hayvan canlı organizmalarında görülebilmeleridir.

1.2.1.1. Dürtü Kuramı

Dürtü kuramı, organizmanın fonksiyonel bir takım eksikliklerini tamamlamak için geçirdiği aşamaları ifade etmektedir. Organizmada gereksinim hali ortaya çıkmaktadır, bu gereksinimler gerginlik yaratarak ve gereksinimi giderme yönünde organizma davranışa itilmektedir. İhtiyaç giderildikten sonra organizma eski haline tekrar geri dönmektedir. Örneğin susuzluk, uykusuzluk, açlık... gibi biyolojik ihtiyaçların giderilmemesi vücutta gerginlik yaratacak ve organizmayı bu gerginlik, gereksinmeyi gidermeye yönelik harekete itecektir. Gereksinimler giderildikten sonra organizma normal haline dönecek ve gerginliği azalacaktır.

Bu kuramda dürtü kavramı salt temellerini fizyolojik etmenlerden alan gereksinimler için kullanılmıştır. Psikolojik gereksinimler konu dışı tutulmuştur. Kuram da, bireyin yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan şartlarda meydana gelen eksiklikler sonucu, organizmanın harekete hazır hale gelmesi durumuna “dürtü hali” adı verilmektedir.

1.2.1.2. Özendirici Uyarıcı Kuramı

Bireyin bazı davranışları fizyolojik herhangi bir temele dayalı olmaksızın çevreden kaynaklanan uyarıcılara dayanmaktadır. Aç olmadığımız halde yemekten sonra çay ve kahve içmemiz, şeker ve çikolata yemek çekici gelebilir. “Bireyin ilgisini çeken ve onu davranışa sürükleyen bu uyarıcılara “özendirici uyarıcı” adı verilir (Cüceloğlu, 2000). Bu uyarıcılar herhangi bir fizyolojik ihtiyaca bağlı olmaksızın ortaya çıkarlar. Özendirici uyarıcı kuramı yalnızca insanları kapsayan bir kuram değildir, hayvanları da kapsamaktadır.

Psikologlar iki kuramı bir araya getirerek yeni bir kuram ortaya atmışlardır. İt-çek kuramı adı verilen bu kuram; dürtü kuramının tamamen organizmanın içine önem vermesi, organizmanın gereksinimlerinin bireyi belli yönde itmesiyle özendirici kuramın dıştan gelen ve fizyolojik hiçbir orjini olmayan özendiricilerin kendine doğru çekmesiyle oluşmasının, birleştirilmesinden ibarettir.

Özendirici uyarıcı olarak ifade ettiğimiz uyarıcılar, ihtiyacı da karşılıyorsa, talep edilebilirliği artacaktır. Örneğin, çok susamış bir insanın meyve suyuna olan gereksinimiyle, fazlasıyla susuzluk ihtiyacını karşılamış bir birey de meyve suyunun özendiricilik derecesi oldukça farklı olacaktır.

1.2.1.3. Optimal Düzeyde Uyarılma Kuramı

İnsan ve hayvanlarda yapılan bazı araştırmalar bu canlıların belirli bir uyarılma derecesini aradıkları sonucunu ortaya koşturmuştur. Buldukları mevcut durumda sürekli kalmadıkları çevrelerinden değişiklikler aradıkları belirlenmiştir. Örneğin, insanlar çok gürültülü yerlerde fazla kalınca sakin bir yer aramakta, sakin yerlerde sıkılıp bir eğlence yerine yada kalabalığa karışmak istemektedir.

“Optimal düzeyde uyarılma” kavramıyla ifade edilen kurama göre organizma fizyolojik ve psikolojik olarak bir denge halindedir. Daha öncede ifade ettiğimiz gibi fizyolojik dengeye “homeostatis” adı verilmektedir. Organizma uyarılma düzeyinin üzerinde uyarılıyorsa, sakin bir yer aramakta, hiç uyarılmıyorsa da, daha fazla uyarılabileceği bir yeri tercih etmektedir. Böylece sürekli denge durumunu muhafaza etmeye çalışmaktadır.

1.2.1.4. İçgüdü Kuramı

Hayvanlarda birtakım davranış özelliklerini açıklamak üzere geliştirilen içgüdü kuramı, belli durumlara ve belli uyarıcılar karşısında neden aynı tepkinin verildiği sorusuna yanıt getirmektedir. Doğumla birlikte gelen bu özellikler, yeri gelince kendiliğinden ortaya çıkar.



Bu gereksinimler fizyolojik olabileceği gibi, güvenlik ve sevgi ihtiyaçlarından da kaynaklanabilmektedir. Örneğin bazı hayvanların yiyeceklerini toprağa gömerek saklamaları, yavrusunu tehlikelere karşı her türlü şartta koruma, yuva kurma, sürüde liderliği ele geçirme bunlar arasında sayılabilir.

İçgüdüsellik ve hayvanlar arasında mutabakata varan psikologlar, insan ve içgüdü konusunda görüş birliğine varılamamıştır. Bolby gibi bazı psikologlar insan davranışlarının temelinde güdü yattığını savunarak, kıskançlık, saldırganlık, bölgeyi koruma gibi davranışların temelinde güdü yattığını savunarak, kıskançlık, saldırganlık, bölgeyi koruma gibi davranışların temelinde içgüdü'nün yattığını savunmuşlardır. Lorenz, Frisch ve Tinbergen gibi bazı bilim adamları yaptıkları araştırmalar sonucu hayvanlar için geçerli bir çok durumun insanlar içinde geçerli olduğunu ortaya koymuşlardır (Cüceloğlu, 2000). Ancak yine de bilim adamları bu konuda kesin bir anlaşmaya ulaşamamışlardır.

1.2.1.5. Bilinçdışı GÜDÜLENME KAYNAĞI

Çalışmada buraya kadar incelediğimiz güdülerin psikolojik ve fizyolojik olarak farkına varılarak yapılan ve nedenine cevap verebileceğimiz türden güdülerdir. Ancak bir kısım davranışlarımız vardır ki yaparız fakat bizi o davranışa iten güdünün farkında olunmamaktadır. Bunlara bilinç dışı güdülenme adı verilmektedir.

Bilinç dışı güdülenmenin davranışlara etkisi konusunda psikologlar ikiye ayrılmaktadır. Bir kısmı bilinçdışı güdülerin davranışlara çok büyük etkisi olduğunu ifade ederken, diğer bir grup sınırlı etkisi olduğunu savunmuştur.

Freudyen görüş kuvvetli etkiye sahip olduğu yönündedir. Birey toplum içinde yaşamak zorundadır ve toplumsal kurallara uymakla yükümlüdür. Bireyler toplum içerisinde dışlanmamak için saldırganlık, cinsiyet eğilimleri ve toplumca kabul edilmeyen bir takım duygularını bastırarak bilinç dışına itmektelerdir. Ancak bilinç dışına itilen bu istekler biçim değiştirerek davranışımızı kontrol etmektedir ve bireyler bunun farkında değildirler.

Bilinç dışı güdülenmenin varlığını kabul eden ancak etkilerinin daha sınırlı olduğunu kabul eden psikologlar bilinç dışı güdülerini sayıca daha az bulmaktadırlar. Davranışı güdüleyen sebepleri incelerken öncelikle bilinçli güdülere bakılması gerektiğini, eğer bilinçli güdü bulunmazsa bilinç dışı güdülerini araştırmamız gerektiğini savunmaktadırlar.

1.2.1.6. Maslow'un Gereksinimler Önceliği

Bireylerin gereksinimlerinin önceliklerinin bulunduğu psikologlarca kabul edilmektedir. Maslow (1954) bu gereksinimleri sıraya dizerek ortaya beş düzeyli bir gereksinim sıralaması oluşturmaktadır: Temel fizyolojik gereksinimler, güvenlik, ait olma gereksinimleri ve sosyal gereksinimler, saygı ve statü, öz gerçekleştirim ve tam doyum.

Maslow'a göre (1954), temeldeki bir ihtiyaç karşılanmadan, birey üst düzeydeki bir ihtiyaç için güdülenemez. Bireyin temel gereksinimleri doyurulduktan sonra daha üst düzeyde gereksinimler aramaktadır ve daha üst düzeydeki ihtiyaçlarla güdülenirler.

İnsanlar fizyolojik ihtiyaçlarını gidermek için çalışmak zorundadırlar ancak fizyolojik ihtiyaçlarını gidermenin yanında geleceklerini de güvenlik altına almak istemektedirler. Birincil gereksinimlerimiz diye nitelediğimiz bu gereksinimler bir kez giderilmekle son bulmaz ancak, doyumunu sonludur.

Üçüncü, dördüncü ve beşinci basamaktaki ihtiyaçlarımız genel olarak sınırsızdır. Üçüncü basamak sevgi, sosyal ilgi, bir gruba ait olma ile ilgilidir. Dördüncü basamakta ise, kendimizi değerli hissederiz ancak bunun diğer insanlar tarafından da takdir edilmesini ve böyle düşünülmesini isteriz, saygı ve statü kavramıyla bu gereksinimler ifade edilmiştir.

Beşinci basamak, öz-gerçekleştirim ve doyum basamağına gelen bireyler hayatın tadını alarak yaşayan bireylerdir. Yaratıcı ve aktiftirler, herkesi olduğu gibi kabul ederek, sorumluluklarını severek yerine getirirler, yaptıkları işlerden doyum sağlarlar. Ancak çoğu kişi öz-gerçekleştirim gereksinmesine ulaşamamıştır ve her bireyde görülebilecek bir gereksinim türü değildir (Kaynak, 1981).



Kendini gerçekleştirme bu aşamaya gelememiş kişilerde “en yüksek deneyim” şeklinde görülebilmektedir. Örneğin alınan bir sorumluluk tam olarak yerine getirildiğinde, karşılıksız hiçbir beklenti içine girmeden yardımlar yapıldığında bir başkasını menfaat beklemeden sevebildiğinde...

Maslow gerçek hayatta katı hiyerarşi modelinin ima ettiğinden fazla bir esnekliği olduğunu kabul etmektedir. Gerçekte kişinin aynı zamanda birden çok düzeydeki gereksinimi gidermeye çalışıyor olması olasıdır ve nadiren bir düzeydeki bütün ihtiyaçlar tümüyle tatmin edilir (İnceoğlu, 1985).

1.2.1.7. Herzberg’in Çift Etmen Modeli

Herzberg (1966) iş ortamındaki durum koruyucu ve güdüleyici etmenleri birbirinden ayırmıştır. Durum koruyucu etmenlere sağlık ya da hijyen etmenleri adı da verilmektedir. Durum koruyucu etmenler daha çok iş dışındaki, işin çevresiyle ilgili etmenlerdir. İşin içeriği ile işin çevresiyle ilgili ayırım yapıldığında işin kendisiyle ilgili etmenlerde güdüleyici etmenleri oluşturmaktadır.

Herzberg incelemesinde güdüleyici etmenleri altı kısımda incelemiştir: Başarı, takdir, ilerleme, işin kendi, gelişme olanağı ve sorumluluk’tur. Durum koruyucu etmenler de on kısımda incelenmiştir. İşletme politika ve yönetimi, teknik gözetim, gözetimcilerle kişiler arası ilişkiler, eş düzeylilerle kişiler arası ilişkiler, astlarla kişiler arası ilişkiler, ücret, iş güvenliği, kişisel yaşam, iş koşulları ve statü’dür.

Maslow ve Herzberg’in modellerinin bir çok benzerlikleri bulunmaktadır. Ancak bakış açıları bir ölçüde değişiktir. Maslow bireyin işteki yada herhangi bir yerdeki beşeri gereksinimleri üzerinde dururken, Herzberg aynı bireyin şu anki gereksinimleri üzerinde durmaktadır.

1.2.1.8. Bekleyiş Kuramı

Viktor Vroom tarafından geliştirilen, Porter ve Lawler tarafından genişletilen bekleyiş kuramına göre güdülenme: Bireyin aradığı değerlerle, belli bir hareketin bu değerlere yol açma olasılığına ilişkin tahminin çarpımıdır (Vroom 1964; Porter ve Lawler, 1968; Porter, Bigley, Steers, 2003). Bu ilişki formülle gösterilirse;

$$\text{Arzulama derecesi} \times \text{Bekleyiş} = \text{GÜDÜLENME}$$

Arzulama derecesi bireyin belli bir hedefe ulaşma arzusunun derecesini ifade etmektedir. Bekleyiş ise bireyin belirli bir davranışının belirli sonuçları olacağı hakkındaki inancının gücünü ifade etmektedir.

Bekleyiş modelinde güdüleme davranışa yönelten dürtünün gücü olarak tanımlanır. Modelde bireyi motive edebilmek için iki şey yaparız. Sonuçların pozitif değerlerini daha iyi bir iletişimle ve verilen ödüllerini artırarak duyururuz. İkincisi ise sonucun gerçekten arzulanan hedefi yakalayacağına dair beklentiyi artırabiliriz.

Bekleyiş modelinde amaç işle sonuç arasında ki bağlantıyı net olarak ortaya koyabilmektir. Özellikle kullanılan özendiricilerin karmaşıklığı bireyle arzulanan sonuç arasındaki bağın kopmasına ve böylece güdülemenin gerçekleştirilememesine neden olacaktır. Oysa kullanılan basit özendiriciler bireylerin daha kolay anlamasını sağlayacak bekleyiş derecesi yüksek olacaktır.

Bekleyiş modeline göre bireyler tecrübeleri sonucunda hangi ödülleri (sonuçları) daha çok arzuladıklarını öğrenirler. Ayrıca bireyler deneyimleri sonucu belli bir düzeydeki başarımın belli sonuçlara yol açabileceğine dair tahminlerde gerçekleştirebilirler. Bireyler arzulama derecesiyle başarı arasında bağlantı kurarlar, bir çeşit fayda-maliyet analizi yaparlar. Eğer tahmin edilen başarı gösterilecek çabaya değiyorsa güdüleme gerçekleşir. Ancak gösterilen çaba maliyeti aşılırsa daha fazla çaba gösterme ihtimali ortadan kalkacaktır (Vroom, 1964).

1.2.2. Davranışsal Güdüleme Kuramları

Buraya kadar anlatılan tüm güdüleme modellerinin dahil olduğu kuram bilişsel güdüleme kuramlarıdır. Bu modeller bireyin psikolojik yapısında yer alan duygu ve düşüncelere dayanmaktadır. Bilişsel güdüleme kuramlarının en büyük sorunu kesim bilimsel gözlem ve ölçüme uygun olmamalarıdır. Örneğin bireyin belli bir andaki saygı gereksinimi ölçmek oldukça zordur. Bu nedenle bilimsel kriterlere daha yakın olan güdüleme modellerine ağırlık verilmesi gerektiği savunulmaktadır.



1.2.2.1. Davranış Düzeltimi Modeli

Davranış düzeltimi modelini oluşturan B.F. Skinner'dir (1971). Modelin temelini davranış düzeltiminin, davranışın sonuçlarına bağlı olduğu görüşü meydana getirmektedir. Bilişsel kuramlarda içsel gereksinimlerin davranışlara yol açtığı savunulurken, davranış düzeltiminde dışsal sonuçların davranışı belirleme eğiliminde olduğu görüşü savunulmaktadır (Davis, 1967). Bu model öğrenme kuramlarından türetilmiştir.

Davranış düzeltimi sonuçsal koşullarla gerçekleştirilmektedir. Sonuçsal davranış arzu ediliyorsa, yani bir davranışın sonuçları arzu ediliyorsa, o davranış pekişecektir, eğer edilmiyorsa da tam tersi bir durum gerçekleşecektir.

Sonuçsal koşullarla da bir tepkinin sonuçları diğer davranışın yinelenmesine neden olmaktadır. Örneğin kamu kurumunda çalışan ast iyi bir iş ortaya çıkardığında yöneticisi tarafından ödüllendirildiğinde bu durumun tekrarlanması için her zaman daha kaliteli iş yapabilmek için özen gösterecektir. Davranış genel olarak olumlu pekiştirmeyle desteklenmektedir. Olumlu pekiştirme bir davranışın tekrarlanmasını yaratan arzulanır bir sonuç yaratmaktadır.

Olumlu pekiştirme kavramı ise olumsuz bir durumdan kaçınılmasının ifadesidir ve cezadan farklıdır. Belirli bir davranıştan kaçınmaya yol açan bir durum varsa ceza oluşur. Olumsuz davranışların yok edilmesinde etkili bir yöntemse de pek yararlı bir uygulama değildir. Ceza yalnızca istenmeyen davranışlardan kaçınılmasını sağlar, yerine istenen davranışın kazanılmasını sağlayamaz.

Bir davranışın hiçbir anlamlı sonucu olmadığı zaman tükeniş oluşmaktadır. Öğrenilen bir davranışın gelecekte de yenilenmesi için pekiştirilmesi gerekmektedir. Pekiştirilmeyen bir davranış zamanla yok olup gitmekte yerine pekiştirilen yenileri almaktadır (Skinner, 1971).

1.2.2.2. S-R Kuramı

Kuram etki- tepki (Stimulus-Response) şeklinde ifadesini bulan temel psikoloji kuramlarından biridir. S-R kuramının temeli bireyin elde ettiği bilgi ile davranış arasındaki ilişkinin yüzde yüz olacağı şeklindedir (Hull, 1943).

Bireyi davranışa geçiren etmen onun çevresinde veya fizyolojik-biyolojik yapısında meydana gelen bir olaydır. Bu olay insan zihninde etki –teпки (s-r) yaratır. Bu etki ya da iz insan davranışına neden olur. Zihinde yaratılmış olan etki-teпки kalıcı olduğundan, oluşturulacak davranış veya tepki de her zaman aynı ve zor olacaktır (Küçük Kurt, 1987).

Kuramda bireyin seçim hakkı bulunmamaktadır. Birey hangi etkiye şartlandırılmışsa benzer etkiyi gördüğünde aynı tepkiyi verecektir. Fizyolojik ya da biyolojik içten ya da çevresinden herhangi bir tepki almaz ise birey davranışta bulunmamaktadır. Kuram sadece gözlenebilen insan davranışları üzerinde durmuştur. Zihinde meydana gelen olaylardan dolayı “kara kutu” diyerek inceleme dışı tutulmuştur.

Bireyin hangi etkilere hangi tepkiyi vereceği de zaman içinde deneme yanılma yoluyla ortaya çıkacak ve tecrübelerle öğrenilecektir. Birey çevreden veya içten herhangi bir etkiyle karşılaştığında her zaman ödüllendirilen davranışını tekrar edecektir. Teşvik görmeyen davranışlar ise zamanla silinip gidecektir. Hull bu üç değişkenin insan zihninde birbirleriyle etkileşerek insan davranışının hem nedenini hem de yönünü yani seçim yapmasını oluşturacağını öne sürmüştür. Hull (1943) bu değişkenler arasındaki ilişkiyi şöyle formüle etmiştir:

Davranışlar = Dürtüler (Alışkanlıklar x Teşvikler)

Yukarıdaki formüle göre bireyin davranışlarının temelinde dürtüler yani fizyolojik –biyolojik ihtiyaçlar yatmaktadır. Eğer bu uyarılar olmazsa davranışta gerçekleşmeyecektir. Alışkanlık ve teşvikler birleşerek belirleyicilik görevini üstlenmektedir. Hull daha sonra etki-teпкиnin arasına “O” yani organizmayı koyarak kuramı genişletmiştir. Kuram bireyin fizyolojik-biyolojik dürtüler ve uyarıcılar sayesinde davranışta geçmekte, teşvik ve alışkanlıklar ise davranışın seçiminde önemli rol oynamaktadır.



1.2.3. GÜDÜLEME KURAMLARININ YORUMU

Davranış düzeltimi modeli, her ne kadar bilişsel modellere göre daha fazla bilimsel analize uygun ise de, genellikle uygulanması güçtür. Süreci başlatmak için değiştirilecek ya da kazandırılacak davranışın tanımlanması, hangi uyarıların bunlara yol açtığı ve mevcut durumda nasıl pekiştirildiğinin ortaya konulması gerekmektedir.

Davranışsal sonuçlar, insanlara davranışlarını değiştirmeye zorlayacak biçimde kontrol edilir. Davranış düzeltimi, davranışın nedenlerini kişinin dışında ve çevresinde varsaymaktadır. GÜDÜLEMeye ilişkin bu kuramlar açısından şunlar söylenebilir: GÜDÜLEMeye ilişkin bugünkü araştırmalar göz önünde bulundurulduğunda bilişsel kuramların egemenliği görülür.

Davranış düzeltimi modelinin dışında bütün güdüleme modelleri birbirine benzemektedir. Genelde hepsinde insan gereksinimleri önceliği sıralaması oluşturulmuştur. Davranış düzeltimi dışındakiler içseldir ve bireyin psikolojik yapısına dayanmaktadır. Bu modeller insan davranışının nedenlerini en iyi açıklayan modellerdir.

1.2.4. GÜDÜLEME FAKTÖRLERİ

Örgüt amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için, çalışanların örgüt amaçları doğrultusunda harekete geçirilerek, örgütün amaçları ile bireylerin amaçları arasında uyumu yakalamaya yönelik özendirici faktörlere güdüleme faktörleri denilmektedir. Çalışanın amaçlarıyla örgütün amaçları arasında paralellik sağlamaya yönelik bu faktörler çalışanlara ve örgüte karşılıklı yarar sağlamaktadır. Örgütlerde her zaman, her yerde ve tüm çalışanlarda aynı etkiyi gösteren güdüleme faktörü bulunmamaktadır. GÜDÜLENME faktörlerinin etkisi çalışanların ihtiyaçları, eğitim düzeyi, değer yargıları, çevresel öğeler ve toplumsal düzeylerine göre farklılıklar göstermektedir.

Çalışanların örgütler içerisinde güdüleyici faktörleri çok çeşitlidir bu faktörler her bir örgüt çalışanı içinde farklılık göstermektedir. Çalışanların psikolojik ve sosyolojik yapıları onları güdüleyecek araçlarından birbirinden değişiklik göstermesine neden olmaktadır. Bu anlamda literatürde iki yüzü aşkın güdüleyici faktör bulunmaktadır (Çalışkan, vd. 2011).

Turuç ve Kabak (2009) tarafından Türkiye’de analitik hiyerarşi prosesi (AHP) yöntemiyle yapılan çalışmada dört güdüleme faktörünün ön plana çıktığı görülmektedir. Bu anlamda ele alınan güdüleyici faktörler; güven, lider-üye etkileşimi, iş tatmini ve ücret tatminidir.

Örgütlerde güdüleyici faktörler olarak ekonomik, psiko-sosyal ve örgütsel-yönetimsel grupları belirlemiştir (Eren, 2004; Batmaz, 2002; Çeltek, 2003; Gibbons, 1998; Sabuncuoğlu ve Tüz, 2001; Sapancalı, 1993; Kusluyan, 1999):

Ekonomik Faktörler: Örgütlerde güdülemeyi sağlayan ekonomik faktörler ücret artışı, primli ücret, ekonomik ödül ve kara katılma olarak belirlenmiştir.

Psiko-Sosyal Faktörler: Örgütlerde güdülemeyi sağlayan psiko-sosyal faktörler çalışmada bağımsızlık, değer ve statü, çevreye uyum, öneri sistemi, psikolojik güvence, sosyal katılma, gelişme ve başarı, sosyal uğraşlar olarak belirlenmiştir.

Örgütsel-Yönetimsel Faktörler: Örgütlerde güdülemeyi sağlayan örgütsel-yönetimsel faktörler çalışmada iş güvencesi, iletişim sistemi, işi çekici kılma, fiziksel çalışma şartları, iş genişletme, iş zenginleştirme, iş rotasyonu, ekip çalışması, müzik eşliğinde çalışma, fiziksel koşulların iyileştirilmesi, terfi ve kariyer geliştirme olanakları, açık yönetim politikası, adaletli ve sürekli disiplin sistemi, amaç birliği, yetki ve sorumluluk dengesi olarak belirlenmiştir.

2. İKNA KAVRAMI VE GÜDÜLEME KURAMLARI

İkna kavramı tarihin ilk çağlarından beri insanların ilgisini çekmiştir. Bu konudaki ilk eser olarak Aristo’nun (2008) “Retorik” adlı eseri karşımıza çıkmaktadır. İkna kavramını bir çok sosyal disiplin kendi açılarından kuramlar geliştirerek incelemiş ve incelemektedirler.

Yönetim bilimi, siyaset bilimi, psikoloji, halkla ilişkiler ve reklamcılık... ve daha sosyal bilimlerin bir çok dalı ikna konusunda araştırmalar yapmışlardır. Bu araştırmaların başlangıcı II. Dünya Savaşı sırasında



Hovland'ın (1953) yaptığı araştırmalardır. “Niçin Savaşıyoruz” isimli televizyon dizileri Amerikan askerlerinin savaşa güdülenmesini sağlamak için ikna araçları olarak kullanılmıştır.

İkna kavramına yüklenen anlam tarihsel süreç içerisinde değişimlere uğramıştır. Bunların en önemlisi de iknanın tek yanlı bir süreç değil iki yanlı bir süreç olarak kabul edilmesi olmuştur. Artık alıcı konumunda olan kişinin pasif ve her gönderilen iletiden etkilenmeyen bir konumda olduğu benimsenmiştir.

Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar (2017) ikna kavramını tutum öğrenme ya da yeniden öğrenme (tutum değiştirme) süreci olarak tanımlamıştır. Tanımı açtığımızda karşımıza tutum kavramı çıkmaktadır. İkna, buna göre tutumların kazanılması ve değiştirilmesiyle ilgili bir süreçtir. Konunun daha iyi anlaşılabilmesi için tutum kavramına açıklık getirilmesi gerekmektedir.

Oskay'a (1981) göre tutum “bireyin bütün nesnelere karşı göstereceği tepkiler ve durumlar üzerinde yönlendirici veya etkin bir güç oluşturan ve denem bilgilerle organize olan, ussal ve sinirsel bir davranışta bulunmaya hazır olma halidir”. Yüksel'e (1994) göre tutum “bir bireye atfedilen ve onun bir psikolojik obje ile ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını düzenli bir biçimde oluşturan bir eğilimdir.

Küçükkurt'a (1987) göre tutum, bir obje, kavram, sembol veya duruma karşı geçmişten gelen öğrenilmiş bazı tecrübelerle dayanan zihinsel bir değerlendirme faaliyeti sonucu bireyin gösterebileceği fiziksel tepkinin zihindeki hazırlık yani plan aşaması olduğu anlaşılmaktadır.

Yukarıda verilen tanımlardan çıkardığımız sonuçlara göre tutumların geçmişte olduğu ve şimdiki davranışlarımızı ve duygusal hayatımızı etkilediği zihinsel bir süreç olduğu sonucunu çıkarabiliriz. Tutumlar davranışların ifadesi olarak kabul edilse de araştırmalarda tutumlarla davranışlar arasında her zaman paralellik bulunmadığını göstermektedir.

Tutum kavramına açıklık getirdikten sonra ikna'nın amaçlarını amaçlarını şu şekilde sıralayabiliriz (Kağıtçıbaşı, Cemalcılar, 2017): Yeni bir tutum geliştirmek; mevcut olan fakat zayıf olduğuna inanılan tutumun şiddetini artırmak; mevcut olsa tutum değiştirmek, olumlu tutumu olumsuz yada olumsuz olumlu yapmak.

İkna etme sürecinde ikna edilen ya iknacı tarafından gönderilenleri benimseyecek ya da reddedecektir. Alması durumunda ikna etme süreci başarıyla tamamlanmış olacaktır. Ters durumda iknanın yeniden gözden geçirilmesi gerekecektir.

İkna sürecine karşı koyma şu şekillerde gerçekleşmektedir (Kağıtçıbaşı, Cemalcılar, 2017; Taşçı, Eroğlu, 2007):

Rasyonel İkna: Kişiyi ikna etmek için, ricanın uygunluğu ve görev amaçlarının olası sonuçlarına erişim için mantıklı argümanlar ve gerçek kanıtlar kullanılır.

İlham Vericilik: Kişinin ideallerine, değerlerine, düşlerine uygun olarak heyecanlar doğuracak veya işi yapabileceğine dair güveni arttıracak bir rica veya teklifte bulunmak.

Müzakere-Danışma: Kişinin ilgileri ve önerileri ile ilgili bir teklif düzenlenir.

Kendini Beğendirmek: Kişiyi bir şey yaptırmadan önce sizin hakkınızda olumlu düşünmesi için onu iyi bir ruh haline yöneltmek.

Değişim: Kişiyi, görevin yapılmasına yardımcı olduğu takdirde daha sonra yapılacak bir iş için birlikte hareket etme arzusu içinde bulunduğu belirtilir.

Kişisel Çekicilik: Kişiyi bir şey yaptırmadan önce kendisine olan arkadaşça ve sadakatli hisleriniz için bir çekicilik sunulur

Koalisyon: Kişi ikna etmeye çalışılırken, diğerlerinin de yardımını istenebilir veya sizinle anlaşmak için diğerlerinin desteği bir neden olarak kullanılır.

Yasal Dayanak Sunmak: Kişiyi ikna için isteğin yasal dayanağı, politikalar, kurallar veya örgütsel gelenekler içinden sunulur

Baskı: Talepler, tehditler veya ısrar eden hatırlatmalar, kişiyi etkilemek amacıyla kullanılır.

İknayı karşı bir görüşle çürütmek: İleri sürülen görüşü akılcı bir yaklaşımla usavuruşla direnir. Çünkü görüş mantıkla çürütülebilirse, tutarsızlıkta ortadan kalkacaktır.

Görüşü reddetmek: Görüş yalanlanarak mevcut görüş savunulur. Tam olarak anlaşılacakla birlikte en çok uygulanan savunma biçimidir.



İkna etme sürecini başlatan kişiyi reddetmek: Bu mekanizmada görüş değil ikna etme sürecini kimin yaptığı önemlidir. İkna süreci, iknacının olumsuz olarak nitelenmesi sonucu kapatılır.

Gönderilenleri esas amacından saptırarak bozmak, yozlaştırmak: Gönderilenler istenilen şekilde değil de istediği şekliyle yorumlanarak tutarsızlık ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Burada seçici algı sayesinde gönderilenlerin bir kısmı alınmakta, diğerleri reddedilmektedir.

Mantığa bürünme ve diğer savunma mekanizmalarına başvurma: İkna sürecine giren birey gönderilere direnmek için pek çok savunma mekanizması kullanabilir. Böylece tutarsızlığını ortadan kaldırmak için başka bir sebebe dayanmış olacaktır.

2.2. İkna Süreci ve Güdüleme Kuramlarıyla İltisatı

Çalışmanın başında tanımladığımız gibi güdüleme içten ve dıştan gelen uyarıcılar sayesinde bireyi belirli davranışları göstermeye hazır hale gelmesidir. Bu hazırlık aşamasının oluşumunu, kullanılan bir takım yöntemleri ve bu yöntemleri açıklayan kuramlar geliştirilmiştir. Bilişsel kurumlar bireyin iç yapısından kaynaklanan gereksinimlere öncelik veren kuramlardır. Davranışsal kuramlarsa çevreden kaynaklanan, bireyin dışında bulunan olumlu ve olumsuz pekiştiricilerin kullanıldığı kuramlardır.

Bu kuramların amacı ister bireysel bazda olsun, isterse örgüt içinde insan olsun bireyi belli yönde davranmaya iten nedenleri araştırarak, arzu edilen davranış kalıbını göstermesi için uygun güdüyü bularak onu ikna etmektir.

Bilişsel kuramların hazırladıkları listeler birbirinden farklılıklar içerirse de, bütün insan ihtiyaçlarını kapsayacak gereksinimler öncelikleri hazırlamışlardır. Bu kurama göre bireyi belli davranış ve düşünce kalıplarına uygun hale getirilmeleri için bu ihtiyaçların karşılanması gerekmektedir. Örneğin, çalışmanı iyi iş görmeyen, sorumluluklarını yerine getirmeyen çalışmanı, üstü çalışmaya ve sorumluluk almaya ikna etmek için güdüleme uygulamak zorundadır. Problemi Maslow'un modeli açısından ele çalışanın hangi basamakta olduğunu yani neye ihtiyacı olduğunu tespit edip, ihtiyacı olan özendiriciyi kullanmak gerekmektedir. Buna göre bu fizyolojik etmenler de olabilir, saygı gereksinimi de olabilecektir.

Bilişsel güdüleme kuramlarında bireyin iç dünyasına yönelik teşvik ediciler kullanılarak, tutum öğrenmek ya da tutum değiştirmek anlamına gelen ikna etme süreci gerçekleştirilmeye çalışılmaktadır.

Bilişsel güdüleme kuramlarına göre bireyin ikna edilebilmesi için verilecek mesajlar şu şartlara uygun olmalıdır:

-Mesajın içeriği bireyin biyolojik-fizyolojik dürtüleriyle birlikte sosyal gereksinimlerine de hitap etmelidir.

-Mesajın içeriği bireyin sahip olduğu değerlerle ilişkili olmamalı, bireyin aradığı değerlerle oluşturulmalıdır.

-Mesajın içeriği birey ihtiyaçlarında yenilenme gösterdikçe yenilenmelidir.

Davranışsal güdüleme kuramları ise bireyin dış dünyasına yönelik özendiriciler kullanarak bireyi belli yönlerde davranmaya ve düşündürmeye çalışmaktadır. Bireyin çevresine yerleştirilen olumlu ve olumsuz pekiştiriciler, ceza ve ödüller kullanılarak istedik davranışlar kazanılmaya beğenilmeyenlerin de yok edilmesine çalışılmaktadır. Davranışsal güdüleme kuramlarında bireyin ikna edilmesi için (Küçük Kurt, 1987):

-Mesajın içeriği, mutlaka bireyin biyolojik-fizyolojik dürtülerine hitap etmelidir.

-Mesajın içeriği, bireylerin alışkanlıklarıyla ilgili olmalı, onun dışında olmamalıdır.

-Mesajla önerilen davranışı teşvik edici bazı şartların da oluşturulması geliştirilmesi gerekmektedir.

Birey içten gelen dürtüler ve çevreden gelen uyarıcılar sayesinde davranışa geçmektedir. Bireyi belli bir konuda ikna edip davranışa güdüleyebilmek için bireyin davranışlarını gözlemleyerek onu tanımalıdır. Teşvikler, alışkanlıklar ve sahip olunmak istenen gereksinimler saptanarak en uygun ileti seçilmelidir.

SONUÇ

Yönetim bilimi yazını üretim biçiminde meydana gelen değişimler sonucu psikoloji ve iletişim biliminden yararlanarak "yönetici" nin yönetim fonksiyonunun etkinliğini ve verimliliğini artırmalıdır. Bu



bağlamda birey kavramından yola çıkarak yöneticinin güdüleme ve ikna olgularıyla ilişkisinin yeniden şekillendirilmesi gerekmektedir.

Bireyler davranışa, içerden kaynaklanan fizyolojik gereksinimler ve çevreden gelen uyarılar sayesinde güdülenmiş olmaktadır. Çalışmada güdüleme kuramları, bireyin içyapısına göre oluşturulmuş bilişsel güdüleme kuramları ve bireyin davranışlarına bakarak ve davranış dışında bireyi tanımada hiçbir ölçüyü dikkate almayan davranışsal güdüleme kuramları olarak ikiye ayrılarak incelenmiştir.

Bilişsel güdüleme kuramları bireyin içyapısından kaynaklanan modellerdir. Bilişsel güdüleme modelleri, ihtiyaçların hiyerarşik olarak yeri farklı olsa da, hepsi birbirine benzer gereksinimler önceliği tabloları hazırlamışlardır. Buna göre, belirli bir yönde davranışı kabul ettirebilmek için birey dikkatlice izlenmeli, tanınmalı ve onu güdüleyecek gereksinim tespit edilerek kullanılmalıdır.

Davranışsal güdüleme kuramları ise bireyin çevresinden, bireyin dışından kaynaklanan ödüller, cezalar, olumlu ve olumsuz pekiştiriciler yoluyla bireyde istedik yönde davranışın kazanılmasına çalışılmaktadır. Davranışsal güdüleme kuramları bireyin yalnızca davranışlarıyla ilgilenirler. Bireyde istedik yönde davranış kazandırmak için kullanılan bu kuramlar yalnız kullandıkları özendiriciler açısından değil aynı zamanda araştırmalarında bilimsel olarak kullandıkları ölçme teknikleri açısından da birbirinden farklıdır.

Bilişsel güdüleme kuram araştırmalarının ölçülmesi çok zordur, bu da onu bilimsellikten uzaklaştırmaktadır. Davranışsal güdüleme kuramları ölçmeye daha uyumlu araştırmalar yapmaya uygundur. Çünkü özendiriciler ve pekiştiriciler dışarda olduğu için ölçmek kolaydır.

Bilimsel yönden daha iyi ölçümlenememesine rağmen güdüleme konusunda egemen olan kuramlar bilişsel kuramlardır. Çünkü konunun insan gibi değişken bir varlık olan ve ölçümlenebilmesi çok zor olan bir varlık için en kullanılabilir ve uygulanabilir ölçek, ihtiyaçlar hiyerarşisidir.

İstenilen davranışın kazanılması için kullanılan güdüleme kavram ve kuramlarının ilgili olduğu bir konu ise ikna ve tutum kavramlarıdır. Tutum değiştirme ya da tutum öğrenme süreci olarak ifade edebileceğimiz ikna, davranış değişimi konusunda güdüleme kuramlarının ilgilendiği bir kavramdır. Ancak ikna davranış dışındaki öğeleri de içine aldığından daha geniş kapsamlıdır.

Güdüleme kuramları açısından ikna kavramını ele aldığımızda öncelikle ikili bir ayrıma gidilmiştir. Bilişsel güdüleme kuramları ve davranışsal güdüleme kuramları şeklinde ifade ettiğimiz bu kuramlar farklı ikna içerik ve şartlarını kullanmaktadır. Bilişsel güdüleme kuramları ikna edilmesi için verilecek mesajlarda:

-Mesajın içeriği bireyin biyolojik-fizyolojik dürtüleriyle birlikte sosyal gereksinimlerini de hitap etmelidir.

-Mesajın içeriği bireyin sahip olduğu değerlerle ilişkili olmamalı, bireyin aradığı değerlerle oluşturulmalıdır.

-Mesajın içeriği birey ihtiyaçlarında yenilenme gösterdikçe yenilenmelidir.

Davranışsal güdüleme kuramları ikna edilebilmesi için verilecek mesajlarda:

-Mesajın içeriği mutlaka bireyin biyolojik-fizyolojik dürtülerine hitap etmelidir.

-Mesajın içeriği bireyin alışkanlıklarıyla ilgili olmalı, onun dışında olmamalıdır.

-Mesajla önerilen davranışı teşvik edici bazı şartların da oluşturulması geliştirilmesi gerekmektedir.

Bireylere çevreden gelen uyarıcılar ve fizyolojik-biyolojik dürtüler bireyi güdüleyen öğelerdir. Davranış mutlak suretle gösterilecektir. Ancak kullanılan teşvikler, alışkanlıklar ve sahip olunmak istenen gereksinimler bireye davranış seçiminde yol göstermektedir. Bireyi ikna edebilmek için onun davranışlarını gözlemleyerek onu iyi tanımalı ve verilecek mesajlarda uygun şartları oluşturmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Aristoteles, (2008). Retorik, Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
2. Batmaz, Ş. (2002). "Örgütlerde Motivasyonun Önemi", Standart Dergisi, Kasım, ss.45-48.
3. Baymur, F. (1989). Genel Psikoloji, İstanbul: İnkilap Kitapevi.
4. Cüceloğlu, D. (2000). İnsan ve Davranışı, Ankara: Remzi Kitabevi.



5. Çalışkan, A., Akkoç, İ., Turunç, Ö. (2011). Örgütsel Performansın Artırılmasında Motivasyonel Davranışların Rolü: Yenilikçilik ve Girişimciliğin Aracılık Rolü, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16 (3), 363-401.
6. Çeltek, E. (2003). Motivasyon Yönetimi, İşgüç Dergisi, 6 (1), ss.8-17.
7. Davis, K. (1967). İşletmede İnsan Davranışı, McGraw-Hill Book Company.
8. Duncan, M. (1979). A New Dictionary of Sociology, Roulledge and Kegan Paul, Kent.
9. Eren, E. (2004). Örgütsel Davranış ve Yönetim Psikolojisi, 8.Baskı, Beta Yay.
10. Gibbons, R. (1998). "Incentives in Organizations", Journal of Economic Perspective, 12, pp.115-132.
11. Herzberg, F. (1966). Work and the nature of man. Cleveland: World Publishing.
12. Hovland, C. I., Janis, I. L., & Kelley, H. H. (1953). Communication and persuasion. NH, CT: Yale
13. Hull, C. L. (1943). Principles of behavior. New York: Appleton Century-Crofts.
14. İnceoğlu, M.(1985). Güdüleme Yöntemleri, Ankara: A.Ü. SBF ve Basım Yayın Yüksekokulu Basımevi.
15. Kağıtçıbaşı, Ç., Cemalcılar, Z. (2017), İnsan ve İnsanlar Sosyal Psikolojiye Giriş, İstanbul: Evrim Yayınları.
16. Kaynak, T. (1981). "Maslow'un Holistik-Dinamik Motivasyon Modelinin İstanbul İşgörenleri Üzerinde İki Başka Zaman Noktasında Sınanmış Geçerlilik Durumu", Yönetim Psikolojisi, Ankara: TODAİE Yayınları.
17. Kuslivan, Z. (1999). "Örgütlerde Motivasyonun Önemi ve Kullanılan Motivasyon Araçları", *Human Reseruces: İnsan Kaynakları ve Yönetim Dergisi*, Yıl:3, Sayı:3, 55-64.
18. Küçükkurt, M. (1987). "Zihin Davranış İlişkisinde Mesaj Stratejisi" Düşünceler, Y: 1, S.1, İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
19. Oskay, Ü.(1981) Kitle Haberleşme Teorilerine Giriş, A.Ü. SBF Yayınları, No: 281.
20. Örucü, E., Kambur, A.,(2008). Örgütsel-Yönetimsel Motivasyon Faktörlerinin Çalışanların Performans ve Verimliliğine Etkilerini İncelemeye Yönelik Ampirik Bir Çalışma: Hizmet ve Endüstri İşletmesi Örneği, Yönetim ve EkonomiDergisi, Celal Bayar Üniversitesi İ.İ.B.F. Manisa, Cilt:15 Sayı: 1
21. Porter, L. W., & Lawler, E.E. (1968). Managerial attitudes and performance. Homewood, IL: Irwin
22. Porter, L. W., Bigley, G. A., & Steers, R. M. (2003). Motivation and work behavior (7th ed.): Burr Ridge, IL: Irwin/ McGraw-Hill.
23. Sabuncuoğlu, Z. ve M. Tüz (2001). Örgütsel Psikoloji, 4.Baskı, Ezgi Kitabevi, Bursa.
24. Sancar, B., Akan, N.(2019). The effects of participating in nursing student congress and other motivation sources on occupational motivation states of Nursing students:Toros University examplePak J Med Sci January – February Vol. 35 No. 1,ss.271-276. doi: <https://doi.org/10.12669/pjms.35.1.403>
25. Sapançalı, F. (1993). "Çalışanların Güdülenmesinde Kullanılan Özendirici Araçlar", Verimlilik Dergisi, 4, ss.55-74.
26. Severin, W., Tankard, J. (1994). İletişim Kuramları, (Çev. Bir, A., Sever, S.), Eskişehir: Kibele Sanat Merkezi, Eskişehir.
27. Skinner B.F (1971). The Technology of Teaching, Appleton Crofts, New York
28. Skinner, B. F. (1953). Science and Human Behavior. New York: Macmillan University Press.
29. Taşçı,D., Eroğlu, E.(2007). Yöneticilerin Kişilik Özellikleri İle Kullandıkları İkna ve Etkileme Taktiklerinin Kullanım Sıklığı Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 533-546.
30. Turunç, Ö., Kabak, M. (2009). Değişen Çalışma Yaşamında Motivasyona Faktör Önceliklerinin Analitik Hiyerarşik Yöntemiyle (AHT) Belirlenmesi, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 34, 315-337.
31. Vroom, V. H. (1964). Work and Motivation. New York: Wiley.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41

DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

32. Yüksek, H. (1994), İkna Edici İletişim, 2.B, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim, Sağlık ve Bilimsel Araştırma Çalışmaları Vakfı Yayınları No: 94.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(51)

Mustafa GÜVENÇ²⁸⁸

EBU CA'FER MUHAMMED B. CERİR ET-TABERÎ ve TEFSİRİ
ABU JAFAR MUHAMMAD B. JARİR AL-TABARÎ and HİS TAFSEER

ÖZ

Taberî, eğitim hayatına küçük yaşlarda başlamış ve birçok ilmi seyahatta bulunarak çeşitli hocalardan birçok alanda dersler almıştır. Bu bağlamda tefsir, tarih, fıkıh, hadis gibi alanlarda eserler kaleme almış, sözüne ve ilmine güvenilen bir âlim olarak tanınmıştır. Taberî tefsiri, ihtiva etmiş olduğu rivayetler, tercihler, deliller ve yorumlar vesilesiyle Kur'an'ın anlaşılması hususunda önemli bir kaynak olarak kabul edilmiş ve üzerinde birçok çalışma yapılmıştır.

İçerdiği rivayetler vesilesiyle genellikle rivayet tefsiri olarak bilinen bu eser, müellifinin, görüşler arasında tercihlerde bulunuyor olması, akli ve luğavi açıklamalara yer vermesi sebebiyle dirayet tefsiri özelliğini de taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Taberî, tefsir.

ABSTRACT

Tabari started his education life at young ages. He took courses in many fields from different masters through his scholarly travels. In this context, he wrote some books regarding to several disciplines like tafseer, history, fiqh and hadith. He was valued as a trustworthy and authenticated scholar. Concerning the understanding of the Qur'an Tafseer al-Tabarî, it has been accepted a significant source by means of its contents consisting of the transmissions, preferences, evidences and commentaries. Also, many studies have been taken place on this work. In general, since the transmissions included by Tafseer al-Tabarî, it is famous as a 'tafseer bil riwaya' meaning report-based commentary of the Qur'an.

On the other hand, it has the characteristic of tafseer bil diraya too, meaning reasoning-based commentary of the Qur'an, because the author of the book makes a selection among the views and puts some rational and linguistic explanations within the tafseer.

Keywords: Qur'an, Tabari, tafseer.



GİRİŞ

Rivayet tefsirlerinin en değerli örneklerinden biri kabul edilen ve h. 3. yüzyılda kaleme alınmış olan Taberî tefsiri, Kur'an'ın anlaşılması ve ilk nesillerin yorumlarını günümüze ulaştırması bakımından önemli bir işlev yüklenmektedir. Bu makalede tefsir dünyası için önemli bir kaynak olan “*Câmiu'l Beyan*” adlı eseri ve müellifini tanıtmayı amaçlamaktayız. Bu bağlamda Taberî'nin eğitim ve ilmi faaliyetleri ile tefsir anlayışı ve tefsirinin özellikleri üzerinde duracağız.

1. Taberî'nin Hayatı ve İlmî Faaliyetleri

Taberî'nin asıl adı, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Kesir el-Âmülî et-Taberî el-Bağdâdî olup kendisine Taberistan'a nisbetle Taberî, Âmul şehrine nisbetle Âmulî ve Bağdat'a nisbetle de Bağdâdî denilmektedir.²⁸⁹ İslamî eserlerde kısaca “İmam Taberî”, “İbn Cerir” veya sadece “Taberî” isimleri kullanılmaktadır. Fiziki olarak esmer tenli, iri gözlü, uzun boylu olan ve fasih bir dile sahip olan²⁹⁰ Taberî'nin doğum tarihi hakkında ufak bir ihtilaf olmakla birlikte genel olarak h. 224'te doğduğu kabul edilmiştir.²⁹¹ İlmî kişiliği ile tanınan ve hiç evlenmemiş olan Taberî'nin, dünya malına meyletmeyen kanaatkâr bir ilim adamı olduğu hatta vezirin isteği üzerine yazmış olduğu “*el-Hafif*” adlı kitabın mukabilinde kendisine verilen ücreti dahi kabul etmediği kaynaklarda yer almaktadır.²⁹² İlmî faaliyetlere adanmış bir ömrün akabinde h. 310 yılında Bağdat'ta vefat etmiştir.²⁹³ Bazı Hanbelî avâmı onu Rafizilikle suçlayıp gündüz defnedilmesini engelledikleri için akşam vakti evine defnedildiğine dair nakiller bulunduğu gibi²⁹⁴ öldüğü akşamın ertesi sabahı, evinin bahçesine defnedilmiş olduğu da söylenmiştir.²⁹⁵

“Taberî'nin yaşadığı dönemde tefsir, kıraat, hadis ve fıkıh gibi dini ilimler usul ve furu' açısından şekillenmiş, dört fikhî mezheb istikrar bulmuş ve bu alanda eserler meydana gelmeye başlamıştı. Hadiste “*Kütüb-ü Sitte*” tamamlanmış, nakli tefsirlerle rey tefsirleri birbirleriyle müsabaka haline girmiş nahiv, sarf, arûz ve belağat gibi ilimlerde kemal ve olgunluk çağına ulaşılmıştı. Yine bu devirde sîre ve mağazi alanında pek çok eser telif edilmiş, Yunan, İran ve Hind eserleri de tercüme edilmeye başlanarak bazıları üzerinde münakaşalar olmuş, Rey'den Endülüs'e kadar olan İslam Devletinde fikri ve edebi hareketler gelişmiş durumda idi.”²⁹⁶ Böyle bir çağda hayata gelen Taberî, babasının görmüş olduğu bir rüyasından hareketle onu ilme teşvik edip desteklemesi vesilesiyle de çok küçük yaşlarda eğitim hayatına başlamıştır.²⁹⁷ İlk eğitimine

²⁸⁹ Tayyâr, Musâid b. Süleyman, Şerh-u Mukaddimeti Tefsiri't-Taberî, Merkezü't-Tefsir li'd-Diraseti'l-Kur'aniyye, Riyad, 2017, s. 9.

²⁹⁰ İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer ed-Dımaşkî, el-Bidâye ve'n-Nihâye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ts. XI, 156; İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, el-Muntazam fî Tarihi'l-Mülük ve'l-Ümem, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992, XIII, 215; Sübkî, Tâcuddîn Ebî Nasr Abdilvehhâb b. Takıyyüddîn, Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, bsy, ts. III, 126; Sem'ânî, Abdulkarim Muhammed b. Mansûr et-Temimî, Kitâbu'l-Ensab, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1977, IX, 42.

²⁹¹ Yâfîî, Ebu Muhammed Abdullah b. Es'as b. Ali b. Süleyman, Mir'âtü'l-Cenân ve Ibretü'l-Yakazan, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997, II, 195; Zehebî, Şemsuddîn Muhammed b. Ahmed b. Osman, Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1983, XIV, 267; Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsud-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbeu Ebnei'z-Zamân, Dâru Sâdir, Beyrut 1978, IV, 192; Makrîzî, Takıyyüddîn, el-Mukaffa'l-Kebir, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1991, V, 486.

²⁹² Zehebî, A'lâm, XIV, 270; Sübkî, Tabakât, III, 124.

²⁹³ İbnü'n Nedîm, Ebu'l Ferac Muhammed b. Ebî Ya'kub İshak, el-Fihrist, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts, s. 326.

²⁹⁴ İbn Kesir, el-Bidâye, XI, 157. İbnü'l-Cevzî, el-Muntazam, XIII, 217.

²⁹⁵ Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatib, Tarihu Bağdat, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001, II. 553. Bazı kaynaklarda ölüm tarihi, defin yeri ve günü konusunda farklı bilgiler yer almaktadır. Bkz. Hallikân, Vefeyât, IV,192; ez-Zehabî, A'lâm, XIV, 282; İbn Kesir, el-Bidâye, XI. 157; Hamevî, Yakût, Mu'cemu'l-Udebâ, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, ts, XVIII, 40.

²⁹⁶ Cerrahoğlu, İsmail, Tefsir Tarihi, Fecr Yayınları, Ankara, 2010, s. 528.

²⁹⁷ Hamevî, Mu'cemu'l Udebâ, XVIII, 49; Kal'acî, Muhammed Revvâs, Mevsûatü Fıkhî't-Taberî ve Hammâd b. Ebî Süleyman, Dâru'n Nefâis, Beyrut, 1994, s. 11.



memleketi Âmul'de Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek ve ardından hadis yazarak başlamış olup²⁹⁸ daha sonra babasının teşvik ve destekleriyle ilim yolculuğuna çıkmıştır.²⁹⁹

Taberî, ilim tahsili için beş yıl kadar sürecek ilk seyahatini on iki yaşında iken Rey'e yapmış³⁰⁰ ve burada Muhammed b. Humeyd er-Râzî et-Temîmî Ebû Abdillâh'tan çok sayıda hadis almış ve tefsir okumuştur. Ayrıca o dönemde Rey'in bir köyünde mûkim olan Ahmed ibn Hammâd ed-Dülâbî'nin derslerine devam etmiş ve ondan *el-Mübtede'* adlı kitabı ve tarih kitabına esas almış olduğu İbn İshak'ın *el-Megâzi'* sini yazmıştır.³⁰¹ Yine Rey'de bulunduğu zamanlarda Müsennâ b. İbrâhim el-Âmülî'den hadis ve bazı isrâiliyat haberlerini almış,³⁰² Ebû Mukatil'den de Iraklıların fikhını (Hanefî fikhını) tahsil etmiştir.³⁰³ Taberî, Rey'den sonra Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere çeşitli âlimlerden faydalanmak amacıyla Bağdat'a gitmiş ancak oraya ulaşmadan Ahmed b. Hanbel'in vefat ettiğini öğrenmiştir. Burada bir yıl kadar süren ikameti esnasında Hasan b. Muhammed ez-Ze'ferânî el Bağdâdî'den ve Ebû Saîd el-İstahrî'den Şafîî fikhını almıştır.³⁰⁴ Bağdat'tan sonra Basra'ya gitmiş ve orada Muhammed b. Beşşâr el-Bündâr ve İbnü'l-Müsennâ başta olmak üzere bazı muhaddislerden birçok hadisle câhiliye, siyer ve Hulefâ-yi Râşidîn dönemi haberlerinin rivayet icâzetini almıştır.³⁰⁵ Yine burada Ebu'l Eş'as, Bişr b. Muâz el-Akadî, İmran b. Musa el-Kazzâz, Muhammed b. Abdi'l A'la es-San'anî, Muhammed b. Musa el-Harâşî ve Muhammed el-Muallâ gibi âlimlerden de istifade etmiştir.³⁰⁶

Basra'dan Kûfe'ye doğru giderken Vâsıt'taki muhaddislerden de birçok hadisin rivayet icâzetini almıştır.³⁰⁷ Kûfe'de hadis ve haber yönünden ünlü Ebû Küreyb (Kerîb) Muhammed b. Alâ el-Hemezânî, Hennâd b. Serî ve İsmâil b. Mûsâ el-Kazzârî'den hadis yazmış,³⁰⁸ Süleyman b. Hallâd'dan kıraat, bazı âlimlerden câhiliye devri şiiri yanında Arap dili ve edebiyatını öğrenmiştir. İki yıl kadar süren bu seyahatlerinin ardından Bağdat'a geri dönmüş ve burada Ya'kub b. İbrâhim ed-Devrâkî'nin el-Müsned'ini yazmış, Ahmed b. Yûsuf et-Tağlebî'den kıraat dersleri almış ve Ebû Zür'a er-Râzî, İbnü'l-Müneccim, Ebû Hâtim es-Sicistânî gibi âlimlerden de dinî ilimlerle Arap dili ve edebiyatı okumuştur.³⁰⁹ Taberî daha sonra Mısır'a gitmek için Bağdat'tan ayrılmış, yolculuğu esnasında Suriye ve sahil şehirlerine uğrayarak Beyrut'ta bir müddet kalıp Abbas b. Velîd el-Beyrûtî'nin yanında Şamlıların kıraati üzere Kur'an-ı Kerim'i hatmettikten sonra³¹⁰ 253 (867) yılında buradan Fustat'a geçmiştir.³¹¹ Mısır'daki ikameti esnasında üç büyük Şafîî âlimi, Rebî' b. Süleyman el-Murâdî,³¹² İsmâil b. İbrâhim el-Müzenî ve Ebû Abdullâh İbn Abdülhakem'den Şafîî fikhı üzerine dersler almış,³¹³ Arap dili ve edebiyatı uzmanı Ebu'l Hasan Ali b. Serrâc el-Mısırî ile yakın dostluk kurarak onunla hadis, fikh, dil, sarf, nahiv ve şiire dair sohbetlerde bulunmuştur. Ayrıca Yûnus b. Abdüla'lâ es-Sadefî'den³¹⁴ hem Mâlikî fikhını³¹⁵ hem de Hamza ile Verş'in kıraatlerini okumuştur. Taberî bu

²⁹⁸ Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, XVIII, 50.

²⁹⁹ Zehebî, A'lâm, XIV, 276-277.

³⁰⁰ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 314.

³⁰¹ Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, XVIII, 50.

³⁰² Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 314.

³⁰³ İbnü'n Nedîm, el-Fihrist, s. 326; Hüfî, Ahmed Muhammed, et-Taberî, Vezâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâdî'l Kavmi, Kâhire, ts. s. 34.

³⁰⁴ Şibl, Ali b. Abdilazîz b. Ali, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004, s. 21; Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 315.

³⁰⁵ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 315.

³⁰⁶ Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, XVIII, 50.

³⁰⁷ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 315.

³⁰⁸ Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, XVIII, 51.

³⁰⁹ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 315.

³¹⁰ Zehebî, A'lâm, XIV, 270.

³¹¹ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 315.

³¹² İbnü'n Nedîm, el-Fihrist, s. 326; Şibl, et-Taberî, s. 20-21.

³¹³ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 315.

³¹⁴ Sübkî, Tabakât, III, 121; Zehebî, A'lâm, XIV, 268.

³¹⁵ İbnü'n Nedîm, el-Fihrist, s. 326.



arada Dimaşk'a da giderek oradaki bazı âlimlerden hadis ve kıraat dersleri almış daha sonra tekrar Fustat'a gelmiş³¹⁶ ve burada çeşitli ilim dallarında yetişmiş bir şahsiyet olarak büyük bir şöhrete kavuşmuştur.³¹⁷

Taberî, Mısır'dan (Fustat) sonra 256 (870) yılında tekrar Bağdat'a dönerek³¹⁸ bütün zamanını telif ve tedris faaliyetlerine hasretmiştir. Taberî bu ilim yolculukları sürecinde aynı zamanda Süleyman İbn Abdirrahman et-Talhî el-Kûfî'den kıraat dersleri³¹⁹ Muhammed b. Abdilmelik b. Ebî-ş-Şevârib'den de³²⁰ hadis almıştır. Kaynaklarda Taberî'nin ders aldığı kişiler arasında Abbâd İbnü Ya'kub er-Revecânî el-Esedî, Ebû Said el-Kûfî,³²¹ İshak b. Ebî İsrail,³²² Ahmed b. Meni' el-Beğavî, Ebu Hemmam el-Velid b. Şüca', Yakup ed-Dürkî, Ebu Said el Eşecc gibi isimler de sayılmaktadır.³²³

Bütün bu ilmi faaliyetler neticesinde "Taberî, sözüyle hükmedilen, bilgisi vesilesiyle görüşüne müracaat edilen, Allah'ın kitabını ezbere bilen, ayetlerin manalarını görebilen, Kur'an'ın hükümlerini anlayan, sahihi ve sakîmi ile sünneti ve geliş yollarını bilen, nâsihini ve mensuhunu kavrayabilen, sahabe, tabiûn ve sonrakilerin sözlerine aşına olan, haram ve helal konularına dair hükümleri bilen insanların tarihini ve geçmiş günlerini iyi bilen bir âlim olmuştur."³²⁴

3. Taberî'nin Tefsir Metodu

Taberî, Kur'an'ı, ayetlerle Hz. Peygamber'den gelen rivayetlerle sahabe ve tabiûnun sözleriyle açıklamaya önem verdiği gibi Arap dili kullanım ve kaideleri ile şiirlere de itimat eder. Zira müellif, Kur'an'ın tevlinde en doğruyu bulmak isteyene gerekli olan şeyin; Hz. Peygamberden sabit olan haberleri bilmek (*binassin minhu*), başka bir deyişle "müstefiz nakle" itimat etmek, bunlar yoksa adil/adul olanların nakline dayanmaktır. Şayet bu tür bir nakil yoksa yapılan yorumun doğruluğu konusunda ikna edici bir delalet (*ed-dalaletul mukni*) gereklidir. Delalet ise ancak lisan yoluyla olabilir. Bunun yolu da meşhur şiirlerden şahitler, Arapların dil ve lehçelerinden deliller sunmakla olabilir demektir.³²⁵ Taberî, Kur'an'ın bireysel anlayışların, fikirlerin ve şahsi görüşlerin çarpıştırıldığı bir meydan olmasına karşıdır ve bu sebeple keyfi bir anlayış ile yapılan rey tefsirini kötü görmektedir. Bu konuda Hz. Peygamber'in "*Kim Kur'an'ı kendi görüşüyle tefsir ederse cehennemdeki yerine hazırlansın*" hadisine dayanmaktadır.³²⁶

Taberî ayetlerin manalarını "bitmez-tükenmez" bir kaynak gibi tasavvur eden anlayışa sahip değildir. Bilakis o, vahiy ortamının şartları ve o ortama yakın tarihlerde yaşamış insanların anlayışlarını esas alarak mümkün olduğunca nesnel bir manayı hedefleyen çizginin önde gelen kaynağıdır. Çok geniş bir tefsirin müellifi olan Taberî, ilk üç asrın sahip olduğu tefsir birikimini derlemekle kalmamış kendisini de büyük oranda bu birikimle kayıtlamıştır. Taberî ayetlere bâtinî, gizemli, beklenmedik ya da şâz gramer kurallarına dayalı anlamlar verilmesine sıcak bakmayıp metne zâhirine uygun anlam verilmesi gerektiğini savunmaktadır.³²⁷ Ayetin zahirine önem verdiği gibi mutlak ve umum oluşunu da dikkate almakta ve kesin bir delil olmadıkça mananın tahsis ve takyid edilmemesi gerektiğini düşünmektedir.³²⁸

³¹⁶ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 315.

³¹⁷ Hamevî, Mu'cemu'l-Udebâ, XVIII, 52-53.

³¹⁸ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 315.

³¹⁹ Sübkî, Tabakât, III, 121; Hüfî, et-Taberî, s. 35.

³²⁰ İbnu'l-Cevzî, el-Muntazam, XIII, 215; Zehebî, A'lâm, XIV, 268.

³²¹ Doğru, Câferî Sâdık, İbn Cerir et-Taberî'nin Tefsirindeki Fıkhi Görüşleri, Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi, Erzurum, 1981, s. 7.

³²² Sübkî, Tabakât, III, 121; Zehebî, A'lâm, XIV, 268.

³²³ İbnu'l-Cevzî, el-Muntazam, XIII, 215.

³²⁴ Sübkî, Tabakât, III, 122; İbn Kesir, el-Bidâye, XI, 156; Zehebî, A'lâm, XIV, 269; Bağdâdî, Tarihi Bağdat, II, 549-550; Sem'ânî, Kitâbu'l Ensâb, IX, 41; İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, Lisânu'l-Mizan, Mektebetü'l-Matbûâtî'l-İslâmiyye, Beyrut, 2002, VII, 27-28; Makrîzî, el-Mukaffa, V, 482.

³²⁵ Okumuş, Mesut, "Taberî Tefsirinde Bağlamın Yeri ve Önemi", EKEV Akademi Dergisi, Yıl 6, sy. 13, (Güz 2002), s. 131.

³²⁶ Zeydi, Yasir Hüseyin, "et-Taberî el-Müfessirün", İmam et-Taberî Fakihen ve Mürrihen ve Alimen bi'l-Kıraat, Kahire, 1989, s. 176.

³²⁷ Koç, Mehmet Akif, "Taberî Tefsirini Anlamak Üzere I", AÜİFD, 51:1 (2010), s. 90-91.

³²⁸ Örnekler için bkz. Taberî, Muhammed b. Cerir b. Yezid, Cami'u'l Beyân an Te'vili Ayi'l Kur'an, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, bsy. ts. VI, 388-394; 556-558; XXIII, 36.



4. Câmîu'l Beyân an Te'vili Âyi'l Kur'an ve Özellikleri

Taberî'nin "Câmîu'l-Beyan" adlı tefsiri, büyük bir itibar görmüş ve "bir adam bu tefsiri görmek için Çin'e gitse bu kitap için çok şey yapmış olmaz" şeklinde övgülere mazhar olmuştur.³²⁹ Tefsirlerin en büyüğü ve en kıymetlisi olarak da nitelenen³³⁰ bu eser, tarihi bilgiler ve riyasetler bakımından tefsir ve Kur'an ilimleriyle uğraşan şarklı ve garblı ilim adamları için bir hazine ve tükenmeyen bir kaynak olmuştur.³³¹ Bütün bu özellikleriyle *Câmîu'l Beyân*, müellifinin ilmî genişliğini, titizliğini, azmini, sabrını ve araştırmacı ruhunu ortaya koymaktadır. Zira İbn Huzeyme bu tefsiri okuduktan sonra yeryüzünde İbn Cerir'den daha âlim birini bilmiyorum demekten kendini alamamıştır.³³² Bu muazzam eser maalesef uzun bir kayıp dönemi yaşamış fakat 1900'lü yılların başında bulunmuş ve ilk olarak 1900 yılında Kahire'de Meymuniye Matbaasında kenarında Neysâbü'rî'nin *Ğaraibu'l-Kur'an ve Reğaibu'l-Furkan*'ı olduğu halde, ikinci olarak da 1322-1330/1904-1911 yılları arasında Bulak'ta otuz cilt halinde basılmıştır.³³³ Daha sonra Ahmet Muhammed Şakir ve Mahmut Muhammed Şakir kardeşler tarafından eser tahkik ve tahrirci olarak basılmaya başlanmış fakat bu baskı tamamlanamamıştır.³³⁴ Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî tarafından tahkik edilen eser 26 cilt halinde basılmıştır. Taberî'nin bu hacimli tefsirini, Ebû Yahya Muhammed b. Samâdîh et-Tucîbî özetlemiştir.³³⁵ Taberî tefsirinin bu muhtasarı 1971 yılında Muhammed Hasan Ebu'l-Azm ez-Zefîti tahkiki ile Kahire'de, el-Hey'etü'l Mısıriyyetü'l-Âmme tarafından, 1973 yılında Muhammed Ali es-Sabûnî ve Salih Ahmed Rıza tahkiki ile yine Kahire'de Darü't-Türâsi'l-Arabî tarafından iki cilt olarak bastırılmıştır. Muhammed Ali es-Sabûnî ve Salih Ahmed Rıza'nın hazırladığı Muhtasarı Tefsiri't-Taberî'yi, Kerim Aytekin ve Hasan Karakaya dokuz cilt, Mehmet Keskin ise dört cilt olarak Türkçe'ye çevirmişlerdir.³³⁶

Taberî, eserini sadece dönemine kadar ulaşan geniş rivayet malzemesini toplayan bir tarzda değil dikkati çeken bir kavrayış ve muhakeme sonucunda belli bir ilmi disiplin çerçevesinde kaleme almıştır. Bu bağlamda eser, tefsir sorununu ele alarak tartışmasını yapan oldukça geniş bir mukaddime ile başlamakta ve bir yandan kendinden önce yazılmış olan tefsir sahifelerini bir araya toplayarak sonraki kuşaklara aktaran bir ansiklopedi özelliği taşıırken diğer yandan da rivayetler üzerinde değerlendirmeler ve aklî izahlar³³⁷ yapmak suretiyle dirayet tefsir hareketinin öncüsü olma gibi önemli ve ayrıcalıklı bir özellik de taşımaktadır.³³⁸ Kur'an'ın anlaşılması noktasında çok geniş bir eser olan bu tefsir, neredeyse Kur'an'ın her cümlesi hatta her kelimesine dair birçok görüş ve te'vil içermektedir.

Taberî, ayetin tefsirine başlarken bazen ayet ile ilgili rivayetleri zikretmeden önce birkaç cümle ile kendi anladığı manayı ortaya koyar, akabinde ayetin manasına dair çeşitli görüşleri ve dayandıkları rivayetleri belli bir insicam içinde sıralar ve en sonunda kendi tercih ettiği görüşü belirtir. Çoğu zaman tercih sebebini ve delilini de beyan eder³³⁹ bazen ise başta yapmış olduğu izahatla yetinerek sonda tercih ettiği görüş hakkında herhangi bir açıklamada bulunmaz.³⁴⁰ Bazen de tercihini açıkça ifade etmeksizin sadece mevzu ile ilgili rivayetleri vermekle yetinir.³⁴¹ Rivayetleri "bu şekilde diyenler", "başka şekilde diyenler" vb. başlıklar altında

³²⁹ İbn Kesir, el-Bidâye, XI, 156; Sem'ânî, Kitâbu'l Ensâb, IX, 42; Yâfî, Mir'âtü'l Cenân, II, 195; İbn Hacer, Lisânu'l Mizan, VII, 27; Bağdadî, Târihu Bağdat, II, 550.

³³⁰ Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâleddin, el-Itkân fi Ulûmi'l Kur'an, el-Hey'etü'l-Mısıriyye el-Âmme li'l-Kitâb, bsy. 1974, IV, 207; Serkis, Yusuf b. İlyan b. Musa, Mu'cemu'l-Matbûâtî'l-Arabîyye ve'l-Muarrebe, Mektebetü's-Sakâfeti'd-Diniyye, Kahire, ts. II, 1231.

³³¹ Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, s. 535.

³³² İbn Kesir, el-Bidâye, XI, 156; Suyûtî, Tabakât, I, 97; Kal'acî, Mevsûat, s. 13; Sem'ânî, Kitâbu'l Ensâb, IX, 42; Bağdadî, Târihu Bağdat, II, 551; Yâfî, Mir'âtü'l Cenân, II, 195; İbn Hacer, Lisânu'l Mizan, VII, 28.

³³³ Serkis, Mu'cem, II, 1231.

³³⁴ Doğru, İbn Cerir et- Taberî'nin Tefsirindeki Fikhi Görüşleri, s. 21; Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 317.

³³⁵ Sezgin, Fuad, Târihu't Turâsi'l Arabî, el-Memleketü'l-Arabîyye Vizâratu't-Ta'lîmi'l-Âlî Câmîatu İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, Riyad, 1991, I/2, 167.

³³⁶ Fayda, "Taberî", DİA, XXXIX, 317.

³³⁷ Örnekler için bkz. Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 406-409; 425-426; VII, 335; XI, 319.

³³⁸ Okumuş, "Taberî Tefsirinde Bağlamın Yeri ve Önemi", s. 128-130.

³³⁹ Taberî, Camiu'l-Beyân, VIII, 372.

³⁴⁰ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 123, 136; 297-298; XIX, 180-183.

³⁴¹ Taberî, Camiu'l-Beyân, VI, 457-460; VIII, 368-369; 748-749; IX, 529-530; XXII, 588-589.



belli sistem dâhilinde sıralar. Bazen bir görüşün altında birçok rivayete yer verirken bazen de tek kişiye dayanan bir rivayeti müstakil bir görüş olarak zikreder.³⁴² Bazen görüşün ne olduğunu söylemeden “bazıları şöyle dedi” şeklinde doğrudan rivayetleri zikretmeye başlarken³⁴³ bazen de “bazıları şöyle diyor” diyerek altında rivayetler bulunmaksızın doğrudan görüşü verir.³⁴⁴ Bir ayet veya konu hakkında toplamış olduğu rivayetler hep aynı manada ise gruplandırma yapmaz ve kendi görüşü de o doğrultuda olduğu için ilk önce ayeti açıklar sonra da rivayetleri sıralar.³⁴⁵ Kendi görüşünü açıklarken bazen başında “Ebu Ca’fer dedi ki” diyerek yorumun kendine ait olduğunu belli eder³⁴⁶ bazen de doğrudan ayeti izah etmeye başlar ve sonra bizim dediğimiz gibi diyenler diyerek kendi görüşünü destekleyen rivayetleri zikreder.³⁴⁷

Nadir de olsa bazı yerlerde bir görüş altında sıralamış olduğu rivayetler bittikten sonra “zikretmiş olduğumuz bu haberlere göre ayetin te’vili şu şekildedir” diyerek rivayetleri özetleyen mahiyette bir açıklamada bulunur.³⁴⁸ Bazen de kendisi tercih etmemiş olsa bile eserinde yer verdiği görüşün sahiplerinin niye bu görüşü tercih ettiklerine değinir.³⁴⁹ Bazı durumlarda tercih etmemiş olduğu görüşün dayandığı hadisleri tevill ettiği,³⁵⁰ bazı rivayetleri açıklama yoluna gittiği³⁵¹ bazen de tercih etmediği görüşleri çürütmek için açıklamalarda bulunduğu görülmektedir.³⁵² Taberî’nin bizzat kendisinin bile kabul etmediği hatta eleştirdiği bazı görüşleri eserine almış olması, tefsire dair söylenmiş her türlü bilgi ve rivayeti gelecek nesillere aktarma düşüncesine sahip olduğunu göstermektedir. Bu özelliği sebebiyle Taberî, çoğu zaman aynı konu ve aynı kişilerle alakalı olan bir rivayeti değişik isnadlarla peş peşe sıralamaktadır.³⁵³ Eserin ansiklopedik bir yapıya sahip olması ve müellifinin görüşler arasında tercihte bulunması, tüm rivayetlerin Taberî tarafından güvenilir bulunmadığını göstermektedir.³⁵⁴ Zira kendisi de bu hususta “naklettiğimiz haberlerin bir kısmını doğru ve hakiki bulmayıp inkâr edenler ya da çirkin sayanlar bulunursa onlar bilsinler ki bu haberler tarafımızdan uydurulmuş olmaksızın râvilerce bize nakledilmiştir. O haberler bize nasıl nakledilmiş ise biz de o şekilde alarak dercediyoruz” demektedir.³⁵⁵ Bununla birlikte eserin muhteva ve istiâb gerçeğini de göz ardı edemediğinden bir konu ile ilgili elinde daha çok rivayet bulunmasına rağmen kitabı uzatmama düşüncesiyle eserine almadığını da ifade etmektedir.³⁵⁶ Taberî bu yapısı vesilesiyle nakli tefsirlerin en mükemmel misalini teşkil etmektedir.³⁵⁷

Taberî’nin, bir konuda aynı kişiden farklı hatta birbirine zıt görüş ihtiva eden rivayetlere³⁵⁸ yer veriyor olması kişilerden ziyade görüşlere odaklandığını göstermektedir. Zira şahıslar ön planda olsaydı kanaatimizce onların bu farklı rivayetlerinden birini tercih ederek kitabına alır ya da uygun gördüğü görüşünü zikrettikten sonra bu kişilerden şöyle bir görüş de rivayet edilmiştir diyerek işarette bulunmakla yetinirdi.³⁵⁹ Rivayetleri sıralarken çoğu zaman rivayetlerin dayandığı kişilere istinaden kronolojik bir sıra gözetmez. Mesela Sahabî olan Abdullah İbn Abbas’tan gelen bir rivayeti Tabiûndan gelen rivayetleri sıraladıktan sonra zikrettiği vakidir.³⁶⁰ Tabi bu durum rivayetin sened kısmını hiç önemsemediği anlamında da değerlendirilmemelidir.

³⁴² Taberî, Camiu’l-Beyân, IV, 161.

³⁴³ Taberî, Camiu’l-Beyân, XXII, 593.

³⁴⁴ Taberî, Camiu’l-Beyân, IV, 293; XI, 199.

³⁴⁵ Taberî, Camiu’l-Beyân, XXII, 575, 586.

³⁴⁶ Taberî, Camiu’l-Beyân, II, 97; VII, 334; XXIII, 22.

³⁴⁷ Taberî, Camiu’l-Beyân, V, 38-41; 105-106; VI, 49-50; 626; VIII, 42-43; IX, 82-83.

³⁴⁸ Taberî, Camiu’l-Beyân, IV, 127; 129.

³⁴⁹ Taberî, Camiu’l-Beyân, III, 207.

³⁵⁰ Taberî, Camiu’l-Beyân, III, 204-215.

³⁵¹ Taberî, Camiu’l-Beyân, III, 518, 523.

³⁵² Taberî, Camiu’l-Beyân, III, 340-341; Doğru, Caferi Sadık, İbn Cerir et- Taberî’nin Tefsirindeki Fıkhi Görüşleri, sy. 98.

³⁵³ Taberî, Camiu’l-Beyân, III, 381- 391; IV, 138-140; XI, 313-318.

³⁵⁴ Koç, Mehmet Akif, Taberî Tefsirini Anlamak Üzere I, AÜİFD, 51:1 (2010) s.79.

³⁵⁵ Taberî, Muhammed b. Cerir, Tarihu’r-Rusûl ve’l-Mülûk, Dâru’t-Türâs, Beyrut, h.1387, I, 8.

³⁵⁶ Taberî, Camiu’l-Beyân, III, 334.

³⁵⁷ Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, s. 545.

³⁵⁸ Taberî, Camiu’l-Beyân, VIII, 139-143; Farklı örnekler için bkz. III, III, 401, 404; 446, 447; IV, 55, 58; VI, 585-586; V, 611, 615; VII, 50, 55; III, 333, 336.

³⁵⁹ Nadir de olsa bu şekilde açıklama yaptığı yerler de bulunmaktadır Taberî, Camiu’l-Beyân, III, 332.

³⁶⁰ Taberî, Camiu’l-Beyân, III, 343.



Zira “mislehü” ve “binahvihi” şeklinde daha önce zikretmiş olduğu rivayetlerle aynı muhtevaya sahip rivayetleri sadece senedini zikrederek eserine almıştır.³⁶¹ Ayrıca Taberî, eserine aldığı her rivayeti mutlaka senediyle birlikte zikretmeye özen gösterir. Hatta bazen bir rivayetin metni sadece bir kelime iken senedi iki satır veya daha fazla olmaktadır.³⁶² Bu anlayış ve yöntemiyle rivayetler hakkındaki değerlendirmeyi okuyucuya bırakır. Kendisi rivayetin senedi hakkında nadiren bu rivayetin senedi problemlidir³⁶³ zira falanın falandan hadis işittiği malum değildir gibi bazı durumlarda açıklamalarda bulunur.³⁶⁴ Bazı ayetlerin tefsirinde müellifin, tekrara düşmemek için hem tefsirinin değişik yerlerine³⁶⁵ hem de diğer kitaplarına³⁶⁶ yönlendirmede bulunduğu müşahede edilmektedir.

Taberî'nin tefsirinde çokça kullandığı ve adeta eserinin değişmez özelliği sayılabilecek bazı kalıp ifadeler vardır. Mesela bazen rivayetlere geçmeden önce “يعنى بذلك جل ثناؤه” (Allah bu ifadeyle şunu kastediyor) veya “يقول تعالى ذكره” (Şâmi yüce olan Allah şöyle söylüyor) diyerek ayetin muradını kısaca açıklar.³⁶⁷ Diyalog şeklinde “فان ظن ظان فان الامر بخلاف ما ظن” (bize biri şöyle derse ona şöyle denir),³⁶⁸ veya “فان ظن ظان فان الامر بخلاف ما ظن” (biri şöyle zannederse durum esasen onun zannının hilafıdır) vb. kalıpları da sıklıkla kullandığı vakidir.³⁶⁹ Bazen kendi açıklaması ve tercihi aleyhine akla gelebilecek basit soru ve itirazlar için ise “فان ظن ذو غيباء” (eğer bir ahmak şöyle zannederse) şeklindeki bir kalıpla bu muhtemel soruya cevap verdiği olmaktadır.³⁷⁰ Tefsir etmeye başladığı ayeti, “القول فى تاويل قوله تعالى” (Allah'ın şu sözünün tevili hakkında söylenen söz)³⁷¹ formatında verdikten sonra o ayet hakkında farklı yorumlar varsa “اختلف اهل التاويل فى ذلك” (ilim ehli bu noktada ihtilaf etti)³⁷² vb. ifadelerde³⁷³ farklı görüşleri içeren rivayetleri gruplandırarak her bir grubu “ذكر من قال ذلك” (bu görüşte olanların dökümü) başlığıyla vermektedir.³⁷⁴ Bunların akabinde eğer kendisi bir tercihte bulunacaksa “وأولى الاقوال فى تاويل ذلك بالصواب قول من قال” (bu konuda söylenenlerin en doğrusu şöyle diyenin sözüdür)³⁷⁵ vb. kalıplarla³⁷⁶ tercihini beyan eder. Tekrara düşmeme niyetiyle daha önce açıklamış olduğu konular için “بما اغنى عن اعادته” (daha önce bu konuda şuan tekrar etmeyi anlamsız kılacak kadar açıklama yapmıştık) ve “فكرهنا عن اعادته” (tekrar etmeyi uygun bulmuyoruz) gibi ifadelerle tefsirinin daha önceki bölümlerine atıfta bulunmaktadır.³⁷⁷ Bazen de “وعلة من قال هذه المقالة” (bu görüşü dile getirenlerin illeti) vb. ifadelerle zikretmiş olduğu görüşün delillerini açıklamaktadır.³⁷⁸ Müellif, ileri sürülen bazı görüşlerin doğru olmadığını izah ettikten sonra “فلن يقول فى الاخر مثله” (bu konuda kimse bir şey söyleyemez. Şayet bir şey söyleyecek olurlarsa burada olduğu gibi orada da susturulurlar) şeklinde ifade kullanmaktadır.³⁷⁹

SONUÇ

Ömrünü ilme adanmış ve bu uğurda çaba sarfetmiş olan Taberî ve onun büyük bir emek mahsulü olan tefsiri, Kur'an'ın anlaşılması hususunda göz ardı edilemeyecek bir öneme sahiptir. Zira bu eser, Kur'an'ın indiği çağın ve yakın tarihlerin rivayetlerini günümüze ulaştırmaktadır. Kur'an, ilk önce indiği toplumun

³⁶¹ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 349, 445; IV, 99, 109, 116, 255, 290, 167; VI, 554; VII, 72, 94; VIII, 136, 144; 675; IX, 61; XVII, 166, 257.XXIII, 24.

³⁶² Taberî, Camiu'l-Beyân, XXIII, 60.

³⁶³ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 716; VI, 558;

³⁶⁴ Taberî, Camiu'l-Beyân, VIII, 122.

³⁶⁵ Taberî, Camiu'l-Beyân, IV, 164-165; VI, 546; VII, 713; VIII, 147, 148, 215.

³⁶⁶ Taberî, Camiu'l-Beyân, IV, 207; VIII, 41; XIV, 584.

³⁶⁷ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 411; VIII, 411; XVII, 161; XXII, 513-515.

³⁶⁸ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 93; 433; 435; IV, 114, 118, 133, 134, 208; VII, 49, 323, 423; VIII, 382, 687-688; XI, 318-319.

³⁶⁹ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 432; XXIII, 58; III, 123, 124, 469; VIII, 381, 383.

³⁷⁰ Taberî, Camiu'l-Beyân, IV, 103.

³⁷¹ Taberî, Camiu'l-Beyân, XIX, 207; XXIV, 174.

³⁷² Taberî, Camiu'l-Beyân, IV, 603; XIX, 398.

³⁷³ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 58.

³⁷⁴ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 458; VI, 603; VII, 322.

³⁷⁵ Taberî, Camiu'l-Beyân, V, 600.

³⁷⁶ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 159, 530; V, 593; VII, 658; XVII, 172.

³⁷⁷ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 183, 292, 426; III, 501; IV, 248; V, 57; VIII, 55, 188; XVI, 550; XXII, 465; XXIII, 41.

³⁷⁸ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 207, 362, 368, 399; 404; 405; 408; 409; VIII, 377, 380.

³⁷⁹ Taberî, Camiu'l-Beyân, III, 341, 432-433; IV, 163; V, 80; Doğru, İbn Cerir et- Taberî'nin Tefsirindeki Fıkhi Görüşleri, s. 98.



hayatını şekillendirmek ve onlar tarafından anlaşılacak için inmiş bir kitap olduğundan o dönemin Kur'an anlayışı büyük bir önem taşımaktadır. Taberî'nin rivayetlerini toplamasının yanında eserine yansıtılmış olduğu sistematik yapı ve muhakeme gücü günümüz Kur'an araştırmacılarına ışık tutmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ı anlamak ve anlatmak için çaba sarfeden kişilerin Taberî tefsirinden müstağni kalmaları düşünülemez.

KAYNAKÇA

1. Bağdâdî, Ebû Bekir Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Hatib, *Tarihu Bağdat*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 2001.
2. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Fecr Yayınları, Ankara, 2010.
3. Doğru, Câferî Sâdık, İbn Cerir *et-Taberî'nin Tefsirindeki Fıkhi Görüşleri*, Basılmamış Öğretim Üyeliği Tezi, Erzurum, 1981, s. 7.
4. Fayda, Mustafa, "Taberî", *DİA*, XXXIX, (314-317).
5. Hallikân, Ebu'l-Abbas Şemsu'd-Dîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr, *Vefeyâtu'l-A'yân ve Enbeu Ebnei'z-Zamân*, Dâru Sâdir, Beyrut, 1978.
6. Hamevî, Yakut, *Mu'cemu'l-Udebâ*, Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, ts.
7. Hûfî, Ahmed Muhammed, *et-Taberî, Vezâratü's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l Kavmi*, Kâhire, ts.
8. İbn Hacer, Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Lisânu'l-Mizan*, Mektebetü'l Matbûâtî'l İslâmiyye, Beyrut, 2002.
9. İbn Kesir, Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn Ömer ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut, ts.
10. İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferac Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *el-Muntazam fi Tarihi'l-Mülûk ve Ümem*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1992.
11. İbnü'n Nedîm, Ebu'l Ferac Muhammed b. Ebî Ya'kub İshak, *el-Fihrist*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ts.
12. Kal'acî, Muhammed Revvâs, *Mevsûatü Fikhi't-Taberî ve Hammâd b. Ebî Süleyman*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut, 1994.
13. Koç, Mehmet Akif, *Taberî Tefsirini Anlamak Üzere I*, AÜİFD, 51:1 (2010).
14. Makrızî, Takıyyüddin, *el-Mukaffa'l-Kebir*, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut, 1991.
15. Okumuş, Mesut, *Taberî Tefsirinde Bağlamın Yeri ve Önemi*, EKEV Akademi Dergisi, Yıl 6, sy. 13, (Güz 2002).
16. Sem'ânî, Abdulkarim Muhammed b. Mansûr et-Temimî, *Kitâbu'l-Ensab*, Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, Haydarâbâd, 1977.
17. Serkis, Yusuf b. İlyan b. Musa, *Mu'cemu'l-Matbûâtî'l-Arabiyye ve'l-Muarrebe*, Mektebetü's-Sakâfeti'd-Diniyye, Kahire, ts.
18. Sezgin, Fuad, *Târihu't Turâsi'l Arabî*, Arp. Çev. Mahmud Fehmî Hicâzî, el-Memleketu'l-Arabiyye Vizâratu't-Ta'lîmi'l-Âlî Câmîatu İmam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, Riyad, 1991.
19. Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekir Celâleddin, *el-İtkân fi Ulûmi'l Kur'an*, el-Hey'etü'l-Misriyye el-Âmme li'l-Kitâb, bsy. 1974
20. Sübkî, Tâcuddîn Ebî Nasr Abdilvehhâb b. Takıyyüddîn, *Tabakâtü's-Şâfiyyeti'l-Kübrâ*, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, bsy, ts.
21. Şibl, Ali b. Abdilazîz b. Ali, *Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî*, Mektebetü'r-Rüşd, Riyad, 2004.
22. Taberî, Muhammed b. Cerîr b. Yezid, *Camîu'l Beyân an Te'vili Ayi'l Kur'an*, Thk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Dâru Hicr, bsy, ts.
23. _____ *Tarihu'r-Rusûl ve'l-Mülûk*, Dâru't-Türâs, Beyrut, h. 1387.
24. Tayyâr, Musâid b. Süleyman, *Şerh-u Mukaddimeti Tefsiri't-Taberî*, Merkezü't-Tefsir li'd-Diraseti'l-Kur'aniyye, Riyad, 2017.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

25. Yâfiî, Ebu Muhammed Abdullah b. Es'as b. Ali b. Süleyman, *Mir'âtü'l-Cenân ve İbretü'l-Yakazan*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, 1997.
26. Zehebî, Şemsuddin Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyer-u A'lâmi'n-Nübelâ*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1983.
27. Zeydi, Yasir Hüseyin, "et-Taberî el-Müfessirün", *İmam et-Taberî Fakihen ve Müerrihen ve Alimen bi'l-Kıraat*, Kahire, 1989.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(52)

Prof. Dr. Tamar KHVEDELİANI³⁸⁰; Arş. Gör. Dr. Sudan ALTUN³⁸¹

VAJA PŞAVELA'NIN "MİSAFİR ve EV SAHİBİ" ADLI ŞİİRİNDE MİSAFİRPERVERLİK
ÂDETİ: "BUGÜN O BENİM MİSAFİRİMDİR..."

*THE TRADITION OF HOSPITALITY IN VAJA PSHAVELA'S "GUEST and HOST" POEM: "TODAY
HE IS MY GUEST..."*

ÖZ

Gürcü milleti her daim misafirperver bir millet olmuştur. Gürcüler, misafirin Tanrı'dan geldiğine inanır ve ona göre ağırlamaktadır. Bu Gürcistan'ın her yöresinde yaygın bir gelenektir. Makalede ünlü Gürcü yazar-şair Vaja Pşavela'nın meşhur şiiri "Misafir-Ev Sahibi" örneğiyle Gürcü gelenek-göreneklerine değinilmektedir. Şiirde şairimiz varlığı devam eden iki adetten bahsetmektedir: misafirperverlik ve kan davası. Şiirin başkahramanı Coğola adında evine misafir ağırlayan ancak misafirinin kan davası olduğu gerçeğini ile yüzleşecek olan bir ev sahibidir. Kardeşinin katili olduğunu bilmeden evine davet ettiği misafirini, kültürüne yaraşır şekilde ağırlamanın kaygısını yaşamaktadır. Katil olması eve gelen kişinin misafir olma gerçeğini değiştirmemektedir ve Tanrı'dan gelen misafirin en iyi şekilde ağırlanması ve uğurlanması gerekmektedir.

Bu iki gelenek ve görenek (misafirperverlik – kan davası) beraber olan ve eş koşulan bir adet olmamakla birlikte, isimleri de aynı zamanda anılmamaktadır. Her ikisi birbirinden tamamıyla farklı unsurlardır. Şiirin asil ve kibar olan kahramanları misafirperverlik geleneğine sonuna kadar sadık kalarak misafirini ona göre ağırlamaktadırlar. Şairimiz Vaja Pşavela da bu kuralı bildiğinden kahramanlarımız destekler nitelikte kalemını konuşturmuştur. Çünkü ancak seçilmiş ve özel insanlar böyle düşünür ve davranır; hayatlarına bu denli değer katar.

Anahtar Kelimeler: Vaja Pşavela, Misafirperver, Ev Sahibi, Misafirperverlik, Kan Davası.

ABSTRACT

The Georgian nation has always been a hospitable nation. Georgians believe that the guest came from God and welcomes them. This is a common tradition in every region of Georgia. In this article, Georgian traditions are mentioned with the example of the famous Georgian writer-poet Vaja Pshavela's famous poem "Guest and Host". In this poem, our poet mentions especially two things: hospitality and blood feud. The hero of the poem, Coğola, is host but will face the fact that his guest is a blood shed. Unaware that his guest is his brother's murderer, he is anxious to entertain his guest, who is invited to his house, in a way that is appropriate to his culture. Being a killer does not change the fact that the person who comes to the house is a guest and the guest from God must be hosted in the best way.

Although these two traditions (hospitality - blood feud) are together and are not equal, their names are not mentioned at the same time. Both are completely different elements. The heroes of the poem, who are noble and polite, remain loyal to the tradition of hospitality and entertain the guest for him. Because our poet Vaja Pshavela knows this rule and he writes in this way. Because only the chosen and special people think and act like this; it adds so much value to their lives.

Keywords: Vaja Pshavela, Hospitable, Host, Hospitality, Blood Feud.

³⁸⁰ Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Gürcü Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Profesör Doktor, tamarkhvedeliani@gmail.com; Kars / TÜRKİYE.

³⁸¹ Kafkas Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Kafkas Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Gürcü Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi Doktor, sudancetinkaya2010@hotmail.com; Kars / TÜRKİYE.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Misafirperverlik geleneği, Gürcü halkının karakteristik özelliklerinden birisidir. Gürcistan'da misafiri Tanrı'dan gönderilmiş olarak görüp şöyle ifade ederler: Misafir Tanrı'dandır! Bu bir armağan, bir lütuf ve nimettir ki ev sahibi, başkaları arasından seçilerek misafire laik görüldüğünden, kendisine özel bir iyilik sağlanmıştı ve bunun için Tanrı'ya şükranlarını ifade ederler.

Bir insanın misafire karşı olan tutumu kişinin kendisi hakkında bize çok şey söyler, bir başka deyişle onu tamamıyla karakterize eder. Birisi için misafirden hoşlanmadığı söylenirse orada artık hiçbir şey söylemeye gerek yoktur, her şey anlaşılmıştır artık. Kısacık bir cümle: insandan nefret eden, Yaradan tarafından gönderilen armağanı reddeden bir insanın kişiliği, dünya görüşü, fikri çizilmiştir ki büyük ihtimalle o adamın diğer huyları da pek olumlu olmaz.

Büyük Gürcü aydını, Sulkhan Saba Orbeliani “Ev Sahibi” kelimesini şöyle tanımlamaktadır: Ev sahibi – evin reisi. Onun görevi nedir? Misafiri yakışır bir biçimde ağırlamak, dürüstçe ona konukluk etmek, güzel bir sofrayı açmak, eğlendirmek, yatak odasını hazırlamak, tabanca ve hançerini temizleyip saklamak, atını beslemek ve gerektiğinde misafiri korumak için kendi hayatını bile feda etmektir. Dolayısıyla, Gürcü insanın en belirgin özelliklerinden biri tam da misafirperverlik ve konukseverliktir ki bazı durumlarda, onun bu özelliği kendisine her zaman hayır getirmez. Bazı insanlar da vardır ki, bunu takdir etmeyip öyle bir davranış için minnettar olmazlar; fakat yine de, öyle insanlar da vardır ki kendilerini ağırlayanın iyi niyetini takdir edip hayatlarının sonuna kadar dost olarak kalmaktadırlar.

Genellikle, eskiden insanları maddi zenginlikleri veya eğitim seviyeleri ile değil de misafire karşı olan tutumlarına göre değerlendirirdi. Gürcistan'ın dağlık bölgelerinde (dağlık köylerinde) şöyle bir adet de vardır: misafir için evlerde daima bir oda hazır tutulur. Oraya yiyecek-içecek götürülerek geceleri mumlar yakılır. Bir misafir, ev sahibini bile görmeden geceyi o odada geçirebilir. Bir diğer gelenek ise yemekte sofrada bir kişi için daima ayrı bir yer kurulur, her zaman beklenmeyen misafiri dikkate alınarak onun için de sofraya tabak bıçağı eklenir sonra da biri gelince şu şekilde ağırlanır: - Gelene hep galibiyet / zafer olsun!

Bu arada, Gürcistan köylerinde bugün bile iki katlı evler inşa edilir. Yıl içerisinde belki de misafir hiç gelmeyebilir fakat ev sahibi daima hazır olmalıdır – ikinci kat misafire aittir. Ev hanımları misafir odalarını hep temiz tutarlar, her şey düzenli olmalıdır. Misafirin şerefine kaldırılan kadeh her zaman büyük bir olay olmuştur ve düğünlerde gelin-damada sağlık, bereket, çoklu çoluk çocuk, mutluluk ve diğer önemli şeylerin yanı sıra çok sayıda misafir de dilenir ki bu, Tanrı'nın lütfunun ve kendilerine olan iyi niyetinin açık bir göstergesidir.

Nüfusunun azlığına rağmen Gürcü Milleti, asırlar boyunca hep mücadele ve kanıyla kendini korumuştur. Gürcistan Tarihi kanlı, kahramanca olaylarla doludur. Düşman, ne kadar gelişmiş de olsa yine de fethettiği ülkelerde daima barbarca davranmıştır. Buna rağmen, resmi devlet politikaları ve insanlar arasındaki münasebetler birbirinden hep ayrılmıştır. Gürcistan'ın kanlı tarihinde Gürcülerin farklı din ve dile sahip olan insanlara karşı olan saygılarının ve iyi niyetlerinin birçok örneği mevcuttur. Savaşmalarına rağmen, Gürcü insanı düşman tarafındakilere saygısını kaybetmemiştir, evrensel değerlerinden asla vazgeçmemiştir.

Gürcü yazarlar, memleketin kurtuluş yolunu işte bu özelliklerde görmüşlerdir: bağımsızlık için mücadele vermek, ancak düşman ordusunun bize verdiği zararlar, o millete olan nefret duygularımıza dönüştürülmemelidir diye düşünmüşlerdir.

İnsanlardan nefret etme eski Gürcü'ler için farklı ve tuhaf bir duygudur. Onlar, düşmanlarına karşı savaşmış fakat barışçıl insanlara karşı ise hep hoşgörülü olmuşlardır. Bu nedenledir ki Gürcistan'da Arap'lar, Türk'ler, Kürt'ler, Ermeniler ve diğer birçok millet yan yana barış içinde yaşamaktadır. Her milletin kendine özgü özelliklerine göre cevap verilir. Gürcüler iyilere karşı saygı duyup kötülere ise temkinli yaklaşır.

Genel olarak söyleyecek olursak hiç bir din: nefreti, kini, düşmanlığı ve savaşı övmez ve de önermez. Hiçbir kutsal kitap bizi nefret-kine, kan döktürmeye çağırmasın çünkü iman Yaradan'dan gelir, Yaradan ise ancak ve ancak sevgi ve merhameti bize emreder.

Gürcüler de öteden beri bu ilkelere dayanarak yaşamışlardır, en güzel ve özel şeylerini “öteki için” diye adlandırır çünkü Gürcülerin bilincinde en güzel şeyleri kendileri için değil, misafir için ayırmak vardır.



Evlerde en görkemli odaya “Misafir Odası” denir. Kaliteli ve güzel olan şeylerini daima misafirleri için saklarlar.

Araştırmacı, Giorgi Barışvili şunları yazmaktadır: “İmereti Bölgesinde evlerin bahçe girişlerindeki kapıların yanlarında küçük raflar yer alır. O raflarda her zaman içki ve kuru meyveler vardır. Evlere kısa süreliğine gelen misafirlere içki ve meyve ikram edilir. Ev sahibi mutlaka misafiri ve onun yolculuğunu kutsamalıdır yani duayla karşılayıp, uğurlamalıdır.”. Sofraya aniden gelen misafirler için ayrı olarak kadeh kaldırılması da Gürcülerin misafirlere karşı olan saygılarının başka bir ifadesidir.

Birçok yabancı seyyah Gürcü misafirperverliğine hayran kalmıştır: Strabon, Arkancelo Laberto, Gyuldenstedt, Baron de Bai, Kristoforo de Kastel, Şarden, Aleksandr Dyuma... Onlara göre misafirperverlik, Gürcüleri diğer milletlerden ayıran bir özelliktir.

Gürcistan, misafiri seven ve saygı gösteren bir memleketir. Aynı zamanda Gürcistan, eskiden beri olan ve bilindiği gibi halen devam eden kan davasının devam ettirildiği bir ülkedir. Kan davası âdetinin anlamı şudur ki: bir insan (kasten veya kazaen) diğer bir insanı öldürdüğü vakit öldürülen kişinin akrabaları öldüreni aynı şekilde cezalandırmaya mahkûm eder. Peki, bu âdetin anlamı nedir?

Gürcistan’ın dağlık bölgelerinde insanı öldürmek affedilmeyecek bir olaydır. Öldürülen kişinin ailesi ve akrabaları öcünü almak zorunda kalır. Ölen kişinin akrabaları için bu çok büyük bir ayıptır ve katil öldürülmediği müddetçe ölen kişinin ruhunun azap çekeceğine inanılır. Kan davası kadınlar için geçerli değildir, sadece erkekler arasında yer almaktadır ve birçok durumda iki tarafın da soyu tükenirdi çünkü artık savaştıkları öldürecek ve ölecek erkek yoktur. Önce bir soyun erkeği öldürülür, sonra ikinci soy intikamını alır; daha sonra yine birinci soy aynı şeyi yapar ve böylece erkek soyu bitene kadar böyle devam eder. Bu nedenle adam öldürüldüğünde öldüren kişinin aile ve akrabaları köyü terk ederek başka yerlere göçer. Başka diyarda arabulucu göndererek büyük miktarda cezalar ödetilir.

Kan davası çok zor yok edilebilen bir gelenektir. Bütün kutsal kitaplar (İncil, Kuran, Tevrat) adam öldürmenin büyük bir günah olduğunu ve katilleri ağır cezaların, cehennem azabı gibi, beklediğini insanlara açık açık söyler. Nitekim hangi dinden olursa olsun insanoğlu asırlar boyunca bu ağır suçu işlemeye devam etmektedir. Bu sapıkça eylemini bin bir gerekçeyle haklı göstermeye çalışır. Bazen öldürülen insanın ailesi için intikam almamak ayıptır, ölenin ruhu azap çektiğinden daraldığı düşünülmektedir.

Kan davası sadece bir millete has bir gelenek değildir. Söz konusu adet Kafkasya Bölgesinin bütün halklarına özgüdür. Kan davası kısmen anlamını ve eski gücünü kaybetse de dağlarda yaşayan insanlar arasında eski âdet hala korunur ve bu yönden en aktif millet Kistler olarak görülür. (Gürcistan’da yaşayan Çeçenler). Devlet tarafından ciddi yasaklamalara rağmen böylesi vakalar yine de meydana gelmektedir. Ünlü Gürcü yazarı Vaja Pşavela’nın dediği gibi “Sen başkasını öldürürsen, seni de öldürürler, soyu seni affetmez!”.

Ne var ki, madalyonun iki yüzü vardır. Böylesi bir adet insanları bilinçsizce birçok ölüme sürüklemektedir. Bir insan, kendi bilinçsiz ve öfkeli davranışı yüzünden ailesinin başına ölümcül bir tehlikenin geleceğinin farkındadır ve sıradan bir tartışmayı kanlı bir cinayete çevirmemeye özen göstermeli, temkinli olmalıdır. Aksi halde sonu gelmeyecek olan ölümler zinciri başlayacaktır. Bu konu ile ilgili büyük Gürcü yazar Vaja Pşavela ilginç bir eser yazmıştır. Şiirin adı “Misafir ve Ev Sahibi”-dir. Eserin kısa özeti şöyledir:

Gece olur. Kistlerin memleketi karanlığa bürünür. Kayalar kocaman devlere benzer, gece sessizliğini ancak hızlı akan nehrin sesi bozar. Aniden bir insan sesi yükselir ve kayalığındaki patikada avcı görünür. Geceleyin dağlarda yürümek çok tehlikelidir, oralarda birçok yabancı hayvan yaşar, Çıkarlar ava. Kurtlar, çakallar, ayılar serbestçe dolaşarak insanlarla karşılaştıklarında ölümcül tehlike saçabilirler. Bu nedenle, avcı son derece temkinli ve sessizce yürümektedir. Gürültüyü duyunca çok korkmuştur, tabancasını hazırlar fakat karşısındaki bir insandır, o da bir başka avcıdır. Avladığı hayvanı omuzuna asmış yürümektedir.

- Kimsin? Bu saatte dağlarda ne yapıyorsun?

- Ben de senin gibi bir avcıyım, ava çıktım fakat bir şey bulamadım, eve eli boş dönüyorum.

- Dert etme (Boşver)! İşte ben bu dağkeçisini avladım, hemen paylaşayım seninle, bilirsin dağlarda böyle bir yasa vardır. Bunu yapmazsam avcılığın tanrıçası bana kızıp artık hayvanlarını göndermez bana. Söyle, kimsin, hangi köydensin? Khevsuriden olduğunu anlıyorum kıyafetlerinden belli.



- Doğru, kardeşim, ben Khevsuriliyim – dedi yiğit; fakat gerçek adını söylemedi yabancıya çünkü Kistlerin tarafında çok sayıda kan davalı düşmanı vardır. Şayet Kistler, Zviadauri'nin geldiğini öğrenirlerse, onu kesin öldürerek intikamlarını alacaklardır. Bu yüzden Zviadauri uydurma bir ad söyler.

- Benim adım Coğola, bu gece misafirim ol, gel, yemek yiyelim, konuşalım, birbirimizi yakından tanıyalım, yarın sabahsa evine dönersin.

Evde Coğola'nın güzeller güzeli karısı – Ağaza ve yaşlı komşusu karşılarları avdan dönenleri. Yaşlı adam Zviadauri'yi oracıkta tanır ve yüzünün ifadesi değişir fakat onu Coğola'nın evinde öldüremeyeceğini bilir. Sesini çıkartamaz ve o yüzden orada fazla kalmaz, kalkıp evi terk eder. Bütün köyü ayağa kaldırır, Coğola'nın misafirin kim olduğunu herkese duyurur. Artık herkesin tek düşüncesi Zviadauri'den intikam almaktır.

Eski zamanlarda Kistler ve Khevsurililer birbirlerine saldırıp ülkelerini yağmalarlardı; evcil hayvanları alıp kaçırdılar. Savaş açarak uzun süren kan davalarına sebebiyet verirdi. O devirde köylerde insanlar kan davasının kurallarına tamamıyla uyarlardı. Zviadauri de çok sayıda Kisti öldürmüştü ki dolayısıyla Kistler ona düşmandı. Kistler Coğola'nın evine doğru giderken ev sahibi misafiri ile akşam yemeği yemektiydi, konuşup kaynaşıyorlardı. Coğola yeni tanıştığı Khevsuriliden pek hoşlanmıştı ve onunla kan kardeş olmayı niyet etmişti. Yiğitler uzunca konuşup güleşürler, hoşça vakit geçirerek geç saatte yatarlar.

Gece yarısına Coğola'yı gürültü uyandırır. İlk düşündüğü düşmanlarının köyü bastığı fikridir fakat daha sonra anlaşılır ki köylüleri misafirin el-ayaklarını bağlayıp dışarıya çıkarmaktadırlar. Coğola bunu görünce çığına döner:

- Ne yaptığınızı sanıyorsunuz? Gece hırsızlar gibi evime girdiniz, misafirime hakaret ettiniz, ben ölü müyüm yoksa? Yiğit değil miyim? Komşum ve arkadaşlarım demem yemin ederim hepimizi gebertirim yine de misafirime dokundurtmam sizi.

- Ne saçmalıyorsun sen, aptal! Köpek gibi havlayıp durma! Misafirin kim olduğunu biliyor musun hiç? O bizim kan düşmanımızdır, Zviadauri. Sanki bilmiyorsun, öz kardeşini de o öldürmedi mi? O kirli elleriyle hepimizin canını yakmadı mı? Unuttun mu yoksa bunları?

Bunları duyan Coğola'nın yüz ifadesi anında değişir, çıtını bile çıkartamaz; yüreği o kadar ağır ki sanki ok saplanmıştı. Derin derin düşünür ve ne diyeceğini bilemez. İçi sızlamaktadır. Sonunda kararını verir ve şöyle der: - Bugün bu adam benim misafirim, denizler kadar kan dökmüş bile olsa, ben ona elimi değdiremem. Dağ adamı için misafire saygı göstermek en önemli görevdir. Ben nasıl misafirime el kaldırayım? Ayıptır bu, ayıp! Bütün köyümüz için ayıptır böyle bir şey. Bugün bırakın onu, zarar vermeyin. Benim evimden çıktıktan sonra ne isterseniz yapın. Şimdi bu yaptığınız doğru mu? Evime hırsızlar gibi girdiniz, silahsız bir adamı bağlayıp sinsice davranıyorsunuz. Allah'tan korkun!

Köylüler Coğola'nın misafirini bırakmayacağını anlarlar. Bundan dolayı Coğola'nın elini ve ayağını bağlayarak oracıkta bırakırlar. Zviadauri'yi ise bir Kisti'nin mezarına götürerek öldürürler. Yiğit Khevsurili hiçbir zaman bir korkak gibi davranmaz, son nefesine kadar direnir zalimlere ve onun ruhunu çökertemezler. Kist'ler, Zviadaurin'in özür dilemesini beklerler ancak nafiye. O bir yiğittir ve yiğitçe ölmek ister. Bütün köy mezarlıkta toplanır. Köylülerin yanında tek bir kadın vardır ve o kadın ağıt yakmaktadır. O kadın Coğola'nın karısıdır. Kadın, zavallı misafirine yardımcı olamaz. Derdinden evde eli-ayağı bağlı bırakılan kocasını bile unutmuştur o anda. Sadece Zviadauri'yi bakar ve onun kız kardeşi gibi ağlar o yiğidin talihsizliğine. Köylüler de bundan hoşlanmazlar çünkü eli-kolu bağlı bir insanı öldürmek haklı bir davranış değildir. Köylüler etkisiz hale getirilmiş bir insanı öldürmeyi değil yiğitçe mücadele görmek isterler. Mezarlıktan dönerken birbirlerinin yüzlerine bakamazlar. Yaptıklarının adil bir dövüş olmadığını düşünürler. Aslında bu sinsice ve insanlığa yakışmayan bir harekettir. Bütün köy eli-kolu bağlanmış bir adamın canını almışlardır. O ise ölürken sesini bile çıkartmamıştır. Düşmanlarından bir özür bile dilemeden dik durarak asil bir şekilde can vermiştir.

Herkes mezarı öylece bırakıp köye döner. Orada sadece Ağaza kalır ve bir kız kardeş gibi ağlar Zviadauri'nin ölümüne. Kadın çok korkmuştur. Sanki mezarlardan ölümlerin kızgın sesleri iştilir, kendisine burada ne işin var diye haykırırlar. Niçin kocanın yanında değilsin? Zviadauri için mi ağlıyorsun yoksa? Neden kocana yardım etmiyorsun? Korkmuş kadın orada fazla kalamayıp eve kaçır.

Coğola karısına neden ağladığını sorar. Ağaza da gizleyemez ağlama nedenini ve açıklar:



-Misafirimize bir kız kardeş gibi gözyaşı döktüm, acıdım zavallıya, tek başına, cesurca verdi canını. Çıtını bile çıkaramadı zavallı. Ama hiç korkmadı ölümden, dimdik durdu ölümün karşısında. Senin dostluğuna laik, senin gibi onurlu bir erkekti. dedi.

- Ağladın, değil mi? İyi etmişsin kadın. Böylesi onurlu bir yiğidin değerini ancak senin gibi ince ve namuslu bir kadın görebilirdi. dedi kocası ve onu kucakladı.

Khevsuriler, Zviadauri'nin öldürüldüğünü öğrenince intikamını almak için savaşılmaya hazırlanırlar. Savaşa köylülerin hepsi katılır. Coğola ise komşularının yanında yer almayarak tek başına mücadele etmeyi tercih eder. Onun için kısa bir süre sonra öldürülür. Tek başına kalan Ağaza ise kendini nehre atarak intihar eder. O olaylardan sonra her gece, köylüler Coğola'nın öldürüldüğü kayada geceleri erkekgölgesine benzer birşeyin görüldüğünü, mezara doğru baktığını ve Zviadauri'yi çağırdığını görürler. Nehirden Ağaza da çıkıp dağ keçisi etinden kebab pişirir. Erkekler yiyip içerken kadehlerin biri dolar biri boşalır. Dostluk, yiğitlik, misafirperverlik ve kardeşçe sevgi için kadeh kaldırırılar. Bunlar ki insana değer katan en önemli duygulardır.

Şiirin üç temel karakteri vardır: Hristiyan Khevsuri Zviadauri, Müslüman Kisti Coğola ve onun karısı Ağaza. Ağaza'yı yazar "gökten düşen yıldıza" benzetmektedir. Kisti Coğola iyi kalpli, köyünde saygı gören onurlu bir gençtir. Bir akşam Coğola avlanırken Khevsuri'den olan Zviadauri ile karşılaşır. Düşünmeden Hristiyan birini kendi evine davet eder. Birine kendi evinin kapısını açar, sofraya kurar, yemeğe davet edip kadeh kaldırır; o adam onun için dost birisi olacaktır. Onlar arasında artık sadece Yaradan girer ki zaten misafir Yaradanın bir armağanıdır. Bu, Coğola'nın şu sözlerinden de aşikârdır: -Dert etme, bugün Tanrı sana da göndermiş bir lokmayı, avladığının bir parçası senin nasibindir. O yüzden karşılaştık birbirimizle. Coğola karısına şöyle derken "İşte, misafir getirdim, Tanrı'nın lütfü geldi bize." Yaradana olan minnettarlığını belli eder.

Gürcistan'da şöyle bir öykü anlatılır. Zengin bir adam Yaradanı misafir olarak çağırır. Dua ederken bu ricasını hep tekrarlar. Bir gece rüyasında Yaradan ona seslenerek ertesi gün kendisini ziyaret edeceğini söyler Sabah olunca adam çok görkemli bir sofraya hazırlar ve balkonunda oturup bekler. Önce sakat bir adam kendisine yaklaşarak yiyecek bir şeyler ister, sonra zayıf, yamalı giyinmiş ve yalınayak bir çocuk, en sonunda da yaşlı, açlıktan gücü tükenen bir kadın yaklaşarak yemek isterler zengin adamdan. Zengin adamsa onları geri çevirir. Misafir olarak Yaradanı bekliyorum, O gelecek; size harcayacak zamanım ve yemeğim yok diye geri çevirir. Akşam olur, misafir ise hala gözükmez. Dua ederek Yaradana yakarır: - Sen de yalan söylemeyi biliyormuşsun, Seni nasıl beklediğimi anlatamam, bana söz verdin ve beni kandırdın. der. Aynı gecede zengin adam rüyasında tekrardan Yaradanı görür: - Ne yapabilirim ki? Üç defa geldim evine ve beni içeriye almadın, dedin ki misafiri bekliyorum, sana ayıracak zamanım yok diye geri çevirdin beni. Diye buyurur Yaradan. ama bizim zengin ine mi beni kandırıyorsun Tanrım?! Ne zaman geldin ki? Bütün gün balkonumda oturup seni bekledim diye haykırır. - Bir defasında sakat bir yaşlı biçimde geldim sana, ikinci defasında bir çocuk, üçüncü defasında ise yaşlı bir kadın olarak geldim ama sen beni hep geri çevirdin. Söyle bana, annen yok mu? Baban yok mu? Ya evladın da mı yok senin? Yaradanı sevdiğini hep söyleyip duruyorsun; eğer her gün gördüğün insanı sevmiyorsan, göremediğin Tanrıyı nasıl sevebilirsin? Önce insanlarda Tanrıyı görebilmeyi başar, sonra iyi kalbini ben de göreceğim.

İşte bu nedenle Coğola "Misafir şeklinde bizleri Yaradan ziyaret etti." demiştir. Coğola şahsen Zviadauri'yi tanımamaktadır. O dağda karşılaştığı kişinin onun öz kardeşini öldüren kan düşmanı olduğunu nerden bilir. Coğola, diğer soydaşlarından farklı olarak bütün Khevsurileri düşman olarak görmez. Khevsuri kardeşini ölmüştür ancak bundan dolayı bütün Khevsurilerden nefret etmek zorunda değildir, o sadece intikamını almaya çalışır ve kardeşinin katilini arar. Eğer onurlu bir Khevsuri ile karşılaşır, onunla dost olmaktan bile kaçınmaz. Ve işte, Zviadauri ile karşılaşınca oracıkta şunu düşünür: "Önce tanışmak, sonra dost olmak.." Yine de, Coğola neden böyle düşünür ki?

Coğola'ya göre düşmanı ile birbirlerine çok benzerler. İkisi de yiğittir, ikisi de avlamayı sever, dağlarda gece kalmaktan korkmaz. Aynı zamanda Khevsuri akıllı birisidir, güzel konuşur ve eğer dost olurlarsa bu Coğola için büyük bir lütuf olacaktır. Coğola, haklı olarak diğer köylülerden farklı düşündüğünü sanır. Köylülere göre Coğola Khevsuri misafirini eve getirerek doğru davranmamıştır. Onlar için her bir



Khevsuri düşmandır. Cokola'nın temel değeri ise insanlık, onur, dostluktur. Köylüler ise bunları anlamak istemezler.

SONUÇ

Cokola, Zviadauri'yi evine davet etmekle büyük bir sorumluluk üstlenmiştir. Artık o misafire yakışır bir biçimde onu ağırlayıp korumalıdır. Misafire en güzel yemekleri ikram edilmelidir. İstirahat etmesi için her şey hazırlanmalı, kendi memleketine sağ-salim dönmelidir. Bunlar, ev sahibinin yükümlülükleridir ki eksiksizce yerine getirmelidir. Coğola, misafirin gerçek kimliğini bilmemesine rağmen, kim olduğunu öğrendikten sonra bile ona karşı olan tutumunu değiştirmez. Çünkü iki adetten misafirperverlik âdetini seçip sonuna kadar ona bağlı kalmıştır. Bu yüzden köylülere “Niçin adetlerimize ters düşüyorsunuz? Atalarımızın misafirperverlik geleneğine neden çamur atıyorsunuz? Beni de mahcup durumda bırakıyorsunuz.” diyerek karşı çıkar. Burada açık olan şudur ki sadece gelenek-görenek önemli değildir, aynı zamanda Coğola'nın görüşü ön plana çıkmaktadır. O, kendi vatanını seven birisidir ve anlamsızca kan dökülerek nefretin bitmeyeceğini; her iki tarafın da aslında bu âdeti istemediğini çok iyi bilmektedir. Şunu belirtmekte yarar vardır: Gürcü yazarları için Coğola gibi düşünen karakterler hiçte yabancı değildir. Coğola ki o, kan davası gibi insafsız bir âdete bağlı kalmaktansa misafirperverlik âdetini yeğlemiştir.

Vaja'nın eserinde iki adet Misafirperverlik ve Kan Davası birbirleriyle karşılaştırılmaktadır. Her ikisi de kutsaldır, asırlar boyunca değiştirilmeden uyulmaktadır; fakat köy iki adetten kan davası âdetini seçip bir insanın canına kıymıştır. Onlar, sürü prensibine uymuştur. Zviadauri'yi bağlayıp mezarlığa götürürler, onu bir hayvan gibi katlederler. Peki, neden böyle bir şey Coğola'nın evinde değil de mezar başında yapılır? Bu da âdetin bir başka parçasıdır. Katil birisi savaşırken, mücadele ederken onurlu bir şekilde ölmemelidir, onu eli-kolu bağlı bir şekilde, aşağılayarak öldürmek gerekir ki o halde onun ruhu ölümler dünyasına gittiğinde öldürdüğü kişinin ruhuna hizmet edeceği düşünülmektedir. Onun kölesi haline gelecektir öteki dünyada. Şayet, o insan elinde silahıyla canını verirse o halde öteki dünyada öldürdüğü insanın ruhunun kölesi olamaz çünkü onurlu birisi olarak öteki dünyaya gitmiş olacaktır. Bütün bunları Coğola da çok iyi bilmektedir ancak o anda o bir ev sahibidir ve ne olursa olsun misafirini korumakla yükümlüdür Bunu başaramadığından da kendi köylüleriyle ters düşüp tek başına kalmıştır. Ne var ki, köylüler de yaptıklarından pek memnun kalmamışlardır çünkü eli-kolu bağlı, etkisiz hale getirilmiş bir yiğidi öldürmek onların da hoşuna gitmemiştir. Savaşçı bir milletin ve onurlu ölmenin ne demek olduğunu çok iyi bilirler. Zviadauri ise çaresiz bir durumda, yerde sürüklenerek elleri bağlı bir şekilde mezar başında can verir. Bu, kesinlikle yiğide yakışan bir ölüm değildir.

Dağ insanları cesur olduklarından savaşa bile şarkı söyleyerek giderler. Kendi hayatlarını düşünmeden feda edebilirler fakat bu çok farklı bir durumdur. Kistiler, elleri bağlı, etkisiz hale getirilmiş birinden öç alarak kendisini savunmasına bile izin vermezler. Bu demek olur ki onlar kendi yiğitliklerinden bir anda vazgeçerek onursuzca savunmasız bir adamı katletmişlerdir. Ne var ki, Zviadauri'yi psikolojik açıdan yıkamazlar. O, dik duruşuyla ölüm anına kadar asil duruşundan vazgeçmez ve böylece düşmanlarının isteklerine uymaz. Tek bir yiğit bütün köye galip gelmiştir. Kan davası dağ insanlarının bir âdetidir. Ölen kişinin mezarında on kişinin katilini öldürmek ise dağlılara yaraşır. O geleneği yerine getirirken katil özür dilemeyip hayatı için yalvarmazsa, o halde o kurban edilmemiş sayılır ve dolayısıyla adet de yerine getirilmemiş sayılacaktır.

Eserin ilginç karakterlerinden biri de Coğola'nın karısı – Ağaza'dır. O da kocasına layık, onurlu, adetlere bağlı bir kadındır. Misafiri görünce onu selamlar, silahlarını alarak istirahat etmelerine yardımcı olur. Acaba, neden misafirden silahları alır?! Bir misafir eve girdiğinde silahlarını çıkartıp saklanması lazımdır, Böylece, kötü niyeti olmadığını ev sahibine sergiler. O bir misafirdir, misafir ise Tanrı'dan gönderilmiştir. Tanrı'dan gelen birisi bir düşman olarak eve girebilir mi? Tabii ki hayır ama neden silahlarını erkek değil de kadın alır?! Bizce, şayet Zviadauri'nin silahını Coğola alsaydı, bu onun (Zviadauri'nin) yenilgiye uğraması anlamına gelecektir çünkü bir yiğitten silah almak onun onurunu incitir, başkalarının gözünde itibarını düşürür. Aynı şey bir kadın yaparsa, bu bir tehlike olarak algılanmaz. Kadın ailenin koruyucusudur, güveni sağlayandır. Bir ev, bir aile kadının kalesidir ve o kalenin sultanı olarak onun gelen misafirin silahını almaya



hakkı vardır. Silahlı birileri kaleye giremez, kural budur. Hem de bir yiğit için kadına uymak ayıplanacak şey değildir.

Gürcistan'da bu geleneğe benzer bir dans vardır. Bir kadın için iki rakip hançerlerle müsabaka yaparlar fakat ne zaman ki kadın ortalarına bir mendil atar, müsabaka anında durdurulur. Bu, korku anlamına gelmez, daha çok saygı göstergesidir. Kadına bir anne, bir kardeş, bir eş olarak saygı duyulur. İşte böylesi bir saygı kimin gerçek bir yiğit olduğunu açıkça sergiler.

Bir misafir eve girdiğinde o evin hanımı misafirperverlik âdetinin en önemli görevini yerine getirmekle yükümlüdür. Yemek ikram eder, kocası ise misafirin güvenliğini sağlar. Ağza da misafiri kendisine ve kocasına yakışır bir şekilde ağırlamaktadır. Misafir öldürüldüğünde bile bir kız kardeş gibi gözyaşı döker. Zviadauri'nin cesareti ve onurlu duruşu kendisine garip gelmez çünkü onun kocası da onun gibi cesur biridir. Aynı zamanda Ağza korkusuz bir kadındır, kocası sorduğunda her şey olduğu gibi anlatır. O kimsesizdir ve kendi toprağından çok uzakta bir yerlerde ölümünü bulmuştur. Ağza'nın yaptığı da son derece insancıl bir davranıştır.

Kan davası Kafkasya'da çok güçlü bir adet haline gelmiştir. Asırlar boyunca insanlar birbirlerinin canlarına kıymaktadırlar. Nesiller bu şekilde yok olmaktadır. İnsanlar artık bu vahşi adetten kurtulma yolunu aramaya başlamalıdır ama kimse bunu başaramaz. Bunu yapmaya cesareti olanlar ise sadece seçkin yiğitlerdir tıpkı Coğola gibi ki ancak onların gayretleri sonucunda kanlı vahşet tarihin tozlu sayfalarında kalır.

Vaja Pşavela Coğola'nın tarafını tutmaktadır ve bunu da eserdeki karakterlerinin ölümlerinden sonra bile beraber olduklarını; yiyip içerek dostluğa, yiğitliğe, misafirperverliğe ve kardeşliğe kadeh kaldırdıklarını belirterek savunur.

KAYNAKÇA

1. ALTUN, Sudan, Türk-Gürcü Gelenek-Göreneklerinin Karşılaştırma Analizi, Yüksek Lisans Tezi, Tiflis, 2015.
2. AKTAR, Anjelika, İçimdeki Türkiyem, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2010.
3. ARTUN, Erman, Halk Kültürü Araştırmaları, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008.
4. EKER, Gülin Öğüt. "Gelenekten Geleceğe Halk Edebiyatı". OĞUZ, M. Ö. , Türk Halk Edebiyatı El Kitabı, Grafiker Ofset, Ankara, 1999.
5. ალბუთაშვილი, მათე, მოგონებები, ქისტის მემკვიდრე, მწერალი და ეთნოგრაფი, 1997.
6. ბარამიძე, რევაზ, ეროვნული ცნობიერების გამოვლენის ზოგიერთი ასპექტი თეიმურაზ პირველთან, კრებული „ლიტერატურული ძეგლები, XXIII, 2002.
7. ბარისაშვილი, გიორგი, სტუმარ-მასპინძლობა საქართველოში, ნაწილი I–II. 2015.
8. დოლიძე, თამარ, სტუმარმასპინძლობა საქართველოში. 2015.
9. ჩიქაიძე, თამარ, სტუმარმასპინძლობის ტრადიცია, 2010.
10. ხვედელიანი, თამარ, ერის ზნეობრივი სახის შენარჩუნებისთვის ბრძოლა ძველ საქართველოში, ლიტერატურული წერილები., თბ., 2017.
11. ძველი ქართული ტრადიციები: საქორწინო ტრადიციები; სტუმარმასპინძლობა; მეკვლე; თამადა... 2011.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(53)

Namiq ƏHMƏDOV³⁸²

TÜRK BİRLİĞİ DÜŞÜNCESİNE AZERBAYCAN'DAN İLMİ-NAZARİ BİR BAKIŞ: BİLİM ve SİYASET ADAMI CAVANŞİR FEYZİYEV HAKKINDA³⁸³

ALL-TURKIC UNION: SCIENTIFIC-CONCEPTUAL VIEW FROM AZERBAIJAN (ABOUT CREATIVE WORK OF THE MAN OF POLITICS AND SCIENCE JAVANSHIR FEYZIYEV)

ÖZ

Bilim adamı ve politikacı Javanshir Feyziyev'in adı yalnızca Azerbaycan'da değil, aynı zamanda Azerbaycan sınırlarının ötesinde - Avrupa'nın siyasi çevrelerinde ve Türk Dünyasında da yaygın olarak bilinmektedir. Azerbaycan Cumhuriyeti Milli Meclisi'nin bir üyesi ve Avrupa Birliği-Azerbaycan Parlamenter İşbirliği Komitesi eş başkanı olan Feyziyev'in siyasi faaliyetlerinin büyük bir kısmı Avrupa ile ilgilidir. Feyziyev'in en dikkate değer yanlarından biri ise Türk Dünyasına olan özel ilgisi ve bu alandaki çalışmalarıdır. Söz konusu çalışmalar hem Azerbaycan'da hem de yurtdışında çeşitli dillerde neşredilerek çok sayıda kitap, makale, röportaj ve yorumlardan oluşmakta ve ilgi odağı olmaktadır.

Aynı zamanda günümüzde tek devlet ile değil bölgesel birlikler ile küresel siyasetin yönünün belirlenebileceğini dile getirmesi Feyziyev'in görüşlerinin benimsenmesinde ana etkidir. Büyük tarihi kökleri olan Türk Devletleri Birliği fikri, onun kitaplarında ve makalelerinde sistemli ve kavramsal bir model olarak modern, periyodik ve derin bir analizle sunulmaktadır. Türk Birliği tarihinin, politik, ekonomik ve kültürel temellerinin izahı; bu birlikte Avrasya'daki Türklerin rolü ve Türk halklarının geleceği hakkındaki özgün fikirleri, yalnızca Azerbaycan'da değil, Türk Dünyasında siyaset biliminin gelişimine değerli bir katkı sunacak niteliktedir.

Bu makalede Javanshir Feyziyev'in siyasi ve sosyal faaliyetleri üzerinde ayrıntılı olarak durulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türk Devletleri Birliği, Avrasya, Javanshir Feyziyev, Türk Dünyası.

ABSTRACT

The name of the man of politics and science Javanshir Feyziyev is widely known not only in Azerbaijan, but also far beyond its borders – in European political circles, in Turkey and Turkic world as a whole. While principal part of his political activity as a member of the Milli Majlis (Parliament) of the Republic of Azerbaijan and co-chairman of European Union-Azerbaijan Parliamentary Cooperation Committee is associated with Europe, his views on the Turkic world and his researches in this field, numerous books and articles published both in Azerbaijan and abroad in various languages, which he is the author of, his interviews and comments have also been in the focus of public attention.

Resting on a powerful historical foundation, the idea of the Union of Turkic States for the first time at the present day is presented in his books and articles systematically, as a conceptual model, based on very thoughtful and extensive analysis. These works, which contain comprehensive presentation of historical, political, economic and cultural framework of the Turkic Union furnished with original ideas about role and future of the Turkic people in Eurasia, are a valuable contribution of our compatriot to the development of political science not only in Azerbaijan, but throughout the entire Turkic world. The article also contains information about the social activities of the man of politics and science.

Keywords: The Union of Turkic States, Eurasia, Javanshir Feyziyev, Turkic world.

³⁸² Bakı Dövlət Universiteti, Beynəlxalq Jurnalistika kafedrasının doktorantı, Bakü/AZERBAYCAN; E-posta: tuqay59@mail.ru

³⁸³ ÜMUMTÜRK BİRLİYİ: AZƏRBAYCANDAN ELMİ-KONSEPTUAL BAXIŞ (SİYASƏT VƏ ELM ADAMI CAVANŞİR FEYZİYEVİN YARADICILIĞI HAQQINDA)



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Siyasət və elm adamı Cavanşir Feyziyevin haqqında məlumatlarda bu adın önündə çoxsaylı epitetlərin qoyulduğuna şahidlik etməkdəyik: millət vəkili, politoloq, yazar, alim, siyasətçi, xeyriyyəçi, iş adamı və s. Xüsusən də son illərdəki ictimai və siyasi fəaliyyəti onu nəinki ölkə daxilində, eləcə də Azərbaycanın hüdudlarından çox-çox uzaqlarda- Avropanın siyasi dairələrində, Türkiyə və türk dünyasında geniş diapazonlu bir siyasi xadim kimi tanıda bilmişdir.

1963-cü ildə Şəkinin Böyük Dəhnə kəndində anadan olub. Azərbaycan Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun (indi Azərbaycan Dillər Universiteti-ADU) tərcümə fakültəsini fərqlənmə diplomu ilə bitirib, tərcümə kafedrasında müəllim kimi çalışıb. 1994-1998-ci illərdən müxtəlif xarici təşkilatlarda həm tərcüməçi, eləcə də layihə rəhbəri kimi fəaliyyətdə olub. Daha sonralar isə şəxsi biznesini yaradıb. Hələ millət vəkili olmamışdan əvvəl də mediaya açıq adam və jurnalistlərin dostu kimi məşhurlaşıb.

“Discovery Azerbaijan” adlı elmi-kütləvi jurnalın təsisçisi və baş redaktorudur. “Azərbaycan-Qazaxıstan Dostluq Cəmiyyəti” İctimai Birliyinin həmtəsisçisidir. 2010-cu ildən Azərbaycan Jurnalistlər Birliyinin, 2018-ci ildən Azərbaycan Yazıçılar Birliyinin üzvüdür. 2013-cü və 2018-ci illərdə Azərbaycan jurnalistlərinin VI və VII qurultaylarında Azərbaycan Mətbuat Şurası İdarə Heyətinin üzvü seçilmişdir.

2008-ci ildə «Sülh fəlsəfəsi» adlı elmi-publisistik kitabı çapdan çıxmışdır. 2013-cü ildə “Türk Dövlətləri Birliyi: qlobal inteqrasiyanın Avrasiya modeli” adlı monoqrafiyası Azərbaycan dilində və sonrakı illərdə türk, qazax, qırğız, rus, boşnak və macar dillərində çap olunmuşdur. 2017-ci ildə “Türk Dünyası” adlı 5-cildlik toplunu nəşr etdirmişdir. Son 10 ildə 60-dan çox elmi məqaləsi Azərbaycan, Türkiyə, ABŞ, Qazaxıstan, Ukrayna və Rusiyanın müxtəlif elmi nəşrlərində dərc olunmuşdur. Dövri mətbuatda ictimai-siyasi və tarixi-fəlsəfi mövzularda 100-dən çox məqalənin müəllifidir. Azərbaycan, rus, türk, fransız və ingilis dillərini bilir (Cavanşir Feyziyevin veb saytı).

Azərbaycan Respublikası Milli Məclisinin IV və V çağırış deputatı seçilib, Beynəlxalq Münasibətlər və Parlamentlərarası Əlaqələr komitəsinin üzvü, 2017-ci ilin yanvar ayından Avropa İttifaqı - Azərbaycan Parlament Əməkdaşlıq Komitəsinin həmsədridir.

Bu qısa təqdimatdan da görüldüyü kimi Avropadakı siyasi fəaliyyəti Cavanşir Feyziyevin fəaliyyətinin ümdə bir hissəsi olmuşdur. Hətta o, müsahibələrinin birində bildirirdi: “Siyasi qloballaşmanın ilk nümunəsini biz Avropa birliyində görürük. Bu birlik eyni sivilizasiyaya mənsub xalqların yaratdığı dövlətləri özündə birləşdirir. Bu, çox təbii şəkildə və fundamental əsaslara dayanan bir birlikdir. Bəzi şərhçilər deyirlər ki, Avropa birliyi dağılacaq, onun gələcəyi yoxdur. Mən bunu qəbul etmirəm. Çünki, Avropa birliyinin yaranma prinsipləri doğrudur, məntiqlidir. Məsələn, Sovet birliyi ilə Avropa birliyini müqayisə etdikdə görürük ki, sovet birliyi müxtəlif sivilizasiyalara mənsub xalqları, sovet ittifaqı çətiri altına toplamışdı və onlardan vahid sovet xalqı yaratmaq istəyirdi. Bu mümkün olmadı və Sovet ittifaqı parçalanıb çökdü” (Feyziyev 2016). O, Azərbaycanın Avropa İttifaqı və NATO ilə əlaqələrini də yüksək dəyərləndirir: “Avropa İttifaqı ilə bu ilin (2018) yayında “Tərəfdaşlıq prioritetləri” adlı sənəd imzalanıb. Əlbəttə, bu, Avropa İttifaqı ilə Azərbaycan arasında əməkdaşlığın prioritetlərini əks etdirən vacib sənəddir. Ən mühüm məqam isə ondan ibarətdir ki, həm bu sənəddə, həm də NATO-nun zirvə görüşünün yekun sənədində Azərbaycanın ərazi bütövlüyünün birmənalı şəkildə dəstəkləndiyi növbəti dəfə ifadə olunub” (Feyziyev 2018).

Amma onun Türkiyə və türk dünyasına baxışları da orijinallığına, elmi dəyərlərinə görə diqqət mərkəzində olmuşdur. Hətta o, bu məsələdə istər siyasi dairələrdəki fikir və baxışlarına görə, istərsə də elmi baxışları ilə tarixi və elmi aspektlərdə çox cəsarətli türkcü sayıla bilər. “Avropa birliyi eyni sivilizasiyaya, eyni mədəniyyətə mənsub xalqları yəni, Roman kültüründən qaynaqlanan xalqların yaratdığı dövlətləri bir araya gətirib. Onlar Türkiyənin həmin birliyə daxil olmasının əleyhinədir. Mən bunu çox gözəl başa düşürəm və eyni zamanda qəbul edirəm. Çünki, Türklər Roman deyillər, onların bu mədəniyyətə aidiyyəti yoxdur. Əgər Türkiyə Avropa birliyinin üzvü olsa, daha sonra digər sivilizasiyaların yaratdığı dövlətlərdə bu birliyə üzv olsa, bu birliyin gələcəyi şübhə altında qala bilər. Ona görə də bütün bunlardan çıxış edərək, gələcək üçün düşünməliyik” (Feyziyev 2016).



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Təbii ki, onun bu fikirləri mətbuatın da diqqətindən yayınmamışdır: “Uzun illərdən bəridir C.Feyziyevin həm bir alim, tədqiqatçı, həm də bir siyasətçi kimi bütöv Türk dünyası uğrunda çalışmalarına hər birimiz yaxından şahidik. “Türk” adı çəkilən hər yerdə ilk xatırlananlardan biridir, artıq Cavanşir müəllim” (Şahanə 2018).

Türk dövlətləri birliyi və qlobal siyasi arenada türk inteqrasiyası

Türk birliyi ideyası yeni deyil. Bu ideyanın “ilk ruşeyməri bizim eramın 680-745-ci illərində ərsəyə gəlmiş Orhon-Yenisey abidələrinə və ya Ötükən türk kitabələrinə” aid edilir (Feyziyev 2013:61). “Milli bir vəsiyyətnamə” (Öztürk 2006:5) adlandırılan Kitabədə türk dünyasının ilk milli birlik ideoloqu Bilgə Kağanın “Ey Türk milləti, titrə, özünə dön” (Monqolstandakı Türk Anıtları Projesi Albümü 2001:74-75) kəlamı Türk tarixinin çox uzaq keçmişindən bu gününə böyük birlik hökmünü yetirir. Bu birmənalı olaraq türklərin dövlətçilik ənənələri ilə bağlı olmuş, “dünya tarixində türklər qədər çox və çeşidli dövlət qurmuş başqa bir millətin olmadığı, bu gün artıq hər kəsin qəbul etdiyi yəqinləşmiş bir gerçəklikdir” (Aydoğan2006:43) fikrinin təsdiqidir. Hətta əsrlərin sınağından çıxmış türk şüuru tariximizin keşməkeşli hadisələrində bərkimmiş və ideya öndərlərimizin irəli sürdüyü nəzəriyyələrdə mükəmməl ifadəsini taparaq türkcülük hərəkatını meydana gətirmişdir. Türkcülüyn böyük ideoloqu olan Yusuf Akçura (Akçuralı) yaradıcılığının zirvəsi olan “Türkcülüyn tarixi”(1928) əsəri “türkcülüyn türk və dünya xalqları üçün milli və bəşəri əhəmiyyətini üzə çıxarır” (Feyziyev 2013:61). Bu tarixi əsər türkcülük hərəkatının Türkiyə və Rusiyada, Azərbaycanda və bütün Qafqazda Mərkəzi Asiya, Kırım və Kazanda formalaşma və təşkilatlanma tarixini açıb göstərməklə türkcülük ideyasını ortaya çıxaran fikir adamları Şinasi, Ziya Paşa, Əhməd Vefiq Paşa, Mustafa Cəlalədin, macarıstanlı Vamberi, buxaralı Şeyx Süleyman Əfəndi, Mirzə Fətəli Axundzadə, Cəmaləddin Əfqani, Həsən bəy Zərdabi, İsmayıl Qaspiralı, Əmrulla Əfəndi, Raif Fuad, siyasi türkcülüyn nümayəndələri Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağaoğlu, Ziya Göyölçü və onlarca başqaları haqqında ensklopedik bilgiləri təqdim edir (Akçura 2010).

Hələ Avropa Birliyi yaradılmadan xeyli əvvəl - XX əsrin əvvəllərində bütün türk dünyasında, xüsusilə Azərbaycanda və Türkiyədə dünya türklərini birləşdirmək təşəbbüsləri ciddi şəkildə ortaya qoyulmuşdu. Həmin dövrdə “pantürkizm” və “panturanizm” adlandırılan bu hərəkat amansız təqiblərlə müşayiət olunurdu. Buna baxmayaraq, hələ yüz il öncə Türkiyənin və Azərbaycan Xalq Cümhuriyyətinin siyasətində ümumtürk birliyi ideyası önəmli olmuş və indi də bu ideyanın prioritet olması müasir türk respublikalarının münasibətlərində öz əksini tapır.

Son yüz ilin siyasi təcrübəsində, xüsusilə Mustafa Kamal Atatürkün milli dövlətçiliyi qorumaq əzmkarlığı yeni nəsillər üçün türk dövlətlərinə örnək olmuşdur. Bugün türk dünyasının ulu öndərləri - Mustafa Kamal Atatürkün keçən əsrin əvvəllərində və Heydər Əliyevin yeni tarixi şəraitdə türk dünyasının milli mənafeələrini uzlaşdırmaq siyasəti bu dövlətlərin birliyi istiqamətində görülən işlərin özülünü təşkil edir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev məhz bu dərin və köklü bağlılığı nəzərə alaraq söyləmişdi: “Dünyada bir-birinə yaxın olan, bir-birinə bu qədər dəstək verən ikinci ölkələr yoxdur” (Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun açılış mərasimi keçirilib.2017). Yaxud Türkiyə Respublikasının prezidenti Rəcəb Tayyib Ərdoğan hələ xeyli əvvəl ölkənin baş naziri olarkən söylədiyi fikirlər siyasi əhəmiyyətinin bu gün də təsdiq edir: “Bizim aramızdakı əlaqələr qurumların əlaqəsi deyildir. Bizim aramızdakı əlaqə millətlərin əlaqəsidir” (Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın bəyanatı 2012: 13). İndi bu münasibətlər türk dünyasının qarşılıqlı əlaqələrinin mahiyyətini təşkil etməkdədir.

Siyasət və elm adamı Cavanşir Feyziyevin Bilgə Xaqanın “Ey türk! Titrə, özünə dön, sən özünə dönəndə böyük olursan!” deyimi ilə xeyir-dua alan “Türk Dövlətləri Birliyi: Qlobal inteqrasiyanın Avrasiya modeli” (Bakı, “Şərq-Qərb” Nəşriyat Evi, 2013, 312 s.) adlı kitabında bu günkü türk respublikalarının qloballaşma proseslərində üzleşdiyi problemlərin araşdırılması və onların həlli yollarının tapılması olduqca maraqlı və əhəmiyyətlidir. Müəllif türkdilli ölkələrin siyasi perspektivlərini onların tarixi keçmişi ilə əlaqələndirərək araşdırmış və çox uğurlu nəticələr əldə etmişdir. Əməkdar elm xadimi, AMEA-nın müxbir üzvü Yaqub Mahmudov kitabın elmi dəyəri haqqında yazır: “Mən böyük məmuniyyətlə ön söz yazdığım bu



kitabın müstəsina dəyərini onda görürəm ki, burada Türk Dövlətləri Birliyi ideyası ilk dəfə olaraq, sistemli surətdə, konseptual bir model kimi, geniş və dərin təhlillər əsasında irəli sürülür” (Mahmudov 2013:4).

Kitabda dünyanın müxtəlif ölkələrində tanınmış siyasi xadimlərin qloballaşma dövrünə aid baxışları şərh olunur, xüsusilə də ABŞ, Avropa Birliyi və Rusiya Federasiyası kimi güc mərkəzlərində yeni dünya düzəni haqqında irəli sürülən nəzəriyyələr təhlil olunur. Ən çox maraq doğuran cəhət isə ondan ibarətdir ki, kitabda tanınmış beynəlxalq siyasət mütəxəssislərinin qloballaşmanı böyük güclərin mənafeyinə yönəldən baxışları tənqid olunur. “Azərbaycan alimi öz əsərində dünya şöhrətli siyasətçi Z. Bjezinskiyin birqütblü dünyanın təşəkkülü haqqında söylədiyi iddianı və digər dünya şöhrətli alim S.Hantinqtonun sivilizasiyaların toqquşması haqqında irəli sürdüyü nəzəriyyəni tənqid etməkdən çəkinmir və cəsarətlə bunların əksini sübut edən dəlilləri ortaya qoyur” (Əhmədov 2014:217-218).

Bugünkü reallıq türk xalqları qarşısında yeni tarixi imkanlar açır. Qloballaşan dünyada öz yerini tuta bilmək üçün türk dövlətlərinin birliyi ideyasının gerçəkləşməsinə zəruri hesab edən müəllif göstərir ki, bu yolun ən çətin başlanğıc mərhələsi artıq keçilib. Ötən əsrin 90-cı illərinin əvvəllərində keçmiş SSRİ-yə daxil olan türk respublikalarının əksəriyyəti dövlət müstəqilliklərini bərpa edib. Bununla da, Avrasiya məkanında türk milli dövlətlərinin əbədi müttəfiqliyinə aparan yeni geosiyasi vəziyyət formalaşmışdır. Bu imkandan istifadə edərək türk respublikaları böyük siyasət meydanına birgə daxil olmağın yolunu aydın dərk etməli və siyasi münasibətlərin, iqtisadi-mədəni əməkdaşlığın bütün sahələrində real birliyə doğru irəliləməlidirlər. Müəllifin fikrincə, belə bir real birliyə nail olunmazsa, suveren türk milli dövlətlərinin hər birinin hansısa bir superdövlətin və ya güc mərkəzinin “himayəsi” altına keçməsi qaçılmaz olacaqdır.

Yeni dövrdə öz milli kimliyini, tarixi dövlətçiliyinin möhtəşəmliyini dərk etmiş müstəqil türk dövlətlərinin artıq bundan sonra kiminsə “vassalı” olması, hətta ən güclü superdövlətin belə qanadları altına girməsi isə ağlasığmazdır və yolverilməzdir. Məhz buna yol verməmək üçün türk dövlətlərinin sarsılmaz birliyini yaratmaq günün zərurətinə çevrilir. Bu gün ayrıca bir dövlət yox, məhz dövlətlər birliyi – qlobal və regional siyasətin istiqamətlərini müəyyən edən başlıca amildir. Bu baxımdan Avrasiyanın siyasi inkişafı da onun kökündən yeniləşməsinə doğru - bu məkanda müstəqil və güclü siyasət yeridən türk dövlətlərinin - Azərbaycan, Türkiyə, Qazaxıstan, Özbəkistan, Türkmənistan, Qırğızıstan və Şimali Kipr Türk Respublikasının sarsılmaz birlik yaratmasına, Avrasiyanın sülh, təhlükəsizlik, sabitlik və davamlı inkişaf məkanına çevrilməsinə doğru aparır. Müəllif inadla onu da təsdiq edir ki, “geopolitikasının tarixi və müasir inkişafı ilə... “kənar oyuncuların” qəlbinə girməsi məntiqsiz görünən” (Feyziyev 2013:117) “Avrasiya yalnız türk dünyasının bütövlüyü ilə geopolitik bütövlüyünü qazanır” (Feyziyev 2013:118).

Cavanşir Feyziyev qeyd edir ki, müasir türk respublikalarının öz aralarında “daxili ziddiyyətlər təhlükəsi” (Feyziyev 2013:208) yoxdur. Lakin türk dünyasının bütövlüyünü istəməyən qüvvələr kifayət qədərdir. Buna görə də hər cür təhdid və təxribata qarşı səfərbər olmaq, birləşərək güclənmək zərurəti bugün türk dünyasının mövcudluğunun zəruri şərtidir. “Ona görə də müstəqilliklərinin ilk addımlarından bu geopolitik məkanın döğurduğu zəruri bir ideya bu olmuşdur-Türk Birliyi” (Feyziyev 2013:148). Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin də vurğuladığı kimi, “... uğurlarımızın əsas mənbəyi bizim birliyimizdir” (İlham Əliyev Türkiyənin TRT televiziya kanalının Bakı təmsilçisi Yüksel Degercana müsahibə vermişdir, 2012).

Maraqlıdır ki, Cavanşir Feyziyev onu da qeyd edir ki, “Türk Dövlətləri Birliyinin yaradılması və möhkəmlənməsi digər dövlətlərə və onların birliklərinə qarşı deyil. O, sadəcə hərbi-siyasi bloklaşma məqsədlərini nəzərdə tutmur, əksinə, öz ətrafında belə bir bloklaşmanın yaradılmasına və ümumiyyətlə, hər cür təcavüzkar niyyətlərin çevrilməsinə qarşıdır” (Feyziyev 2013a).

Müəllif türk dövlətçiliyinin tarixi birlikyaratma ənənələrindən bəhrələnməklə bugünkü suveren türk dövlətlərinin daha modern bir ittifaqda birləşib gələcəyə doğru irəliləməsinə indiyədək görülmüş işlərin məntiqi nəticəsi və eyni zamanda dövrümüzün zərurəti hesab edir. “XX əsrin 90-cı illərində əksər türk respublikalarının müstəqilləşməsi dərhal daha optimal inteqrasiya zərurətini - müttəfiqləşmə zərurətini doğurdu. Bu dəfə söhbət məcburi yox, doğma qardaşların əl-ələ verməsi, bir-birinə dayaq olması şəklində birlikdən gedir. Belə müttəfiqliyin əsasında “böyük qardaş” və “kiçik qardaş” statusları yoxdur, sadəcə, QARDAŞLAR vardır. Türk xalqlarının siyasi elitəsi hər cür maddi mənfəət marağından yüksək olan



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

müqəddəs qardaşlıq duyğusu ilə görüşür, problemlərini və perspektivlərini birlikdə araşdırırlar” (Feyziyev 2013:20).

Müstəqillik eramızın başlanğıcından davamlı olaraq keçirilən Türk Xalqlarının Dostluq, Qardaşlıq və Əməkdaşlıq qurultayları, Türkdilli Ölkələrin Dövlət Başçıları Zirvə toplantıları, Türkdilli Dövlətlərin Əməkdaşlıq Şurasının iclasları, TÜRKSÖY çərçivəsində görüşlər, Türkdilli Ölkələrin Parlament Assambleyasının sessiyaları və s. tədbirlər böyük türk dünyasını bütövləşdirməyə istiqamətlənən fəaliyyətlərini gündən-günə gücləndirir. Bu qarşılıqlı təmaslar daha çox siyasi-iqtisadi və ictimai-mədəni məzmun alır və getdikcə daha çox beynəlxalq əhəmiyyət kəsb edir. Türk xalqları və eyni zamanda, dünya birliyi bu qarşılıqlı əməkdaşlıqdan faydalandıqca, türk dövlətlərinin beynəlxalq çərçivədə daha sıx inteqrasiya prosesinə etimad da yüksələcəkdir. Fəlsəfə doktoru Cavanşir Feyziyev inanır ki, bütövlükdə, “Türk Dövlətləri Birliyinin təmsalında yaranmaqda olan yeni siyasi realıq Avrasiyanın taleyini və gələcəyini müəyyən etmək və dəyişmək iqtidarında ola bilər” (Feyziyev 2013:176).

Müstəqil türk dövlətlərini siyasi birliyə stimullaşdıran səbəblər və şərtlər yalnız türk xalqlarının dil, mədəniyyət, tarixi və sivil birliyi ilə məhdudlaşmır. Müasir dövrdə ümumdünya prosesləri yeni tarixi-siyasi məzmun kəsb etməkdədir. “Cavanşir Feyziyev bütün bu mülahizələrdən çıxış edərək, belə bir ideya irəli sürür ki, məhz regional və qlobal layihələrin həyata keçirilməsində, ümumdünya siyasətinin müəyyənləşdirilməsində və ümumi idarəetmədə öz üzərinə yeni rol və məsuliyyət götürməklə, Türk Dövlətləri Birliyi bütün türk dövlətlərinin beynəlxalq arenada təmsilçiliyini təmin edə bilər. Bu baxımdan, müəllif qlobal idarəetmənin gələcək inkişaf ssenarilərində türk sivilizasiyasının təmsilçiliyinin təmin olunmasını müəllif gələcəyin qlobal siyasət səhnəsində türk varlığının müqəddəratını həll edəcək bir məsələ kimi xarakterizə edir. Onun fikrincə, müstəqil türk dövlətləri ümumdünya proseslərinə müvafiq olaraq, ilk növbədə, öz aralarında konsolidasiya proseslərini sürətləndirməli, ayrı-ayrılıqda deyil, məhz Türk Dövlətləri Birliyi statusunda qlobal siyasi sistemin fəal üzvünə çevrilməlidir (Əhmədov 2014a).

Türk Birliyinin tarixi, siyasi, iqtisadi, mədəni əsaslarının bu qədər əhatəli şəkildə bir əsərdə verilməsi metodoloji baxımdan da olduqca uğurludur. Avrasiyada türklərin roluna və türk xalqlarının gələcəyinə dair orijinal fikirlərin yer aldığı bu əsər təkcə Azərbaycanda deyil, bütün türk dünyasında siyasət elminin inkişafına soydaşımızın sanballı töhfəsidir. Yeri gəlmişkən xatırladım ki, Cavanşir Feyziyevin “Türk dövlətləri birliyi. Qlobal inteqrasiyanın Avrasiya modeli” kitabı az vaxt içərisində türk dünyasının beş ölkəsində çap edilmiş yayılmış və bu iş davam etdirilməkdədir.

“Düşünürəm ki, Türk birliyinin yaradılması bir güc mənbəyinə çevriləcək, dünyanın yeni idarəçilik sxemində bizim öz təmsilçiliyimizi təmin edəcək. Ona görə də Türkiyənin nə Avropa birliyinə üzvlüyü, nə də Azərbaycanın, Qazaxıstanın və ya başqa türk dövlətlərinin Avrasiya birliyinə üzvlüyü bizi qane etməməlidir. Biz öz birliyimizi yaratmalıyıq. Buna kifayət qədər əsaslar var. Bizim ümumi tariximiz var, bizim ümumi sərhədlərimiz mövcuddur, ümumilikdə 250 milyon türk əhalisi var. Əgər iqtisadi nöqteyi-nəzərdən məsələyə yanaşsaq, 6 türk dövlətinin malik olduğu təbii sərvəti təstiq olunan, bu günki dəyəri 28 Avropa ölkəsinin malik olduğu və dəyəri təstiq olunmuş sərvətindən iki dəfə çoxdur. Sadəcə, elmi-texnoloji vasitələr Avropada olduğu üçün biz, öz təbii resurslarımızı onlarla birlikdə işləməyə məcburuq” (Feyziyev 2016).

Böyük Türan - Türk birliyi ideyasının yeni təsdiqi

Cavanşir Feyziyevin “Türk dövlətləri birliyi. Qlobal inteqrasiyanın Avrasiya modeli” kitabından sonra geniş oxucu və tədqiqatçı auditoriyasına təqdim etdiyi “Türk dünyası” (Bakı, Mütərcim, 2017) beşcildliyi türk dünyasının artıq çoxdan tanıdığı “Cavanşir Feyziyev” imzasının yeni bir populyarlığı oldu. Ola bilsin ki, dünyaca məşhur XII əsr Nizami “Xəmsə”sindən sonra, böyük türk dünyası ilə bağlı yeni bir beşcildliyin—XXI əsr “Xəmsə”sinin yaradılması təkcə təsadüfi bənzərlik deyil, həm də rəmzi mənə daşıyır. Bu baxımdan “Türk dünyası” bütün dünya türklüyünün gerçəklik və həqiqətlərini, həm də ziddiyyətlərini ortaya qoyan ensklopedik bir toplu sayıla bilər. “Türk böyüklüyünü, bütövlüyünü, əzəmətini və zənginliyini göstərmək, türk dünyasının vəhdətini elmi əsaslarla təqdim etmək. Beş kitabdan təqdim olunan “Türk dünyası” əsərində müəllif türklüyün bütövlük gerçəkliyini, türk dünyasının xüsusiyyətlərini real faktlar əsasında, dolğun və zəngin məlumatlarla əks etdirmişdir” (Mirzallı 2018).



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Cildlərə ardıcılıqla nəzər saldıqda bu deyilənlərin bir daha şahidi oluruq və razılaşıırıq ki, “Son dövrlərdə türkün əzəmətli, vüqarlı tarixini, dünya sivilizasiyana birbaşa təsir gücünə malik mədəniyyətini, ümumbəşəri türk ideyalarını özündə əks etdirən ən əhatəli və fundamental əsər Türk dünyasının tanınmış tədqiqatçılarından biri, Millət vəkili Cavanşir Feyziyevin “Mütərcim” nəşriyyatında işıq üzünə çıxarılan “Türk dünyası” beşcildliyidir. Ortaq türk bayrağına bürünmüş nəfis tərtibatlı əsəri ilk dəfə görəndə yadıma dahi Nizami Gəncəvinin əxlaqi-didaktik məzmunlu əsərlərindən ibarət “Xəmsə”si - beşcildliyi düşmüşdü. Düşünmüşdüm ki, əgər əsrlərin o tayında yaşayıb-yaratmış Nizami öz əsərlərində bəşəri ideyaları, əxlaqı təbliğ edirdisə, fəlsəfə doktoru Cavanşir Feyziyev heç də ondan geri qalmayan müqəddəs bir missiyanı həyata keçirərək Türk sivilizasiyanı yazıya köçürüb. O sivilizasiya ki, böyük Nizamının özü də onun bir tərkib hissəsidir. O sivilizasiya ki, tarix boyunca bütün dünya mədəniyyətinə, dövlətçiliyinə, siyasətinə, məişətinə birbaşa təsir göstərmiş. O sivilizasiya ki, zaman-zaman təzyiqlərə, hücumlara məruz qalıb, yox olmaq, parçalanmaq təhlükəsi yaşayıb. Amma heç zaman əyilməyib, sınımayıb, düşmənin arzusunu yerinə yetirərək parçalanmayıb. Buna görədir ki, bir-birindən yüzlərlə, minlərlə kilometr uzaqda yaşayan türk xalqları öz dillərində ortaq sözlər tapır, az müddət sonra bir-birini anlayacaq dərəcədə asanlıqla danışıqlarını qavrayırlar. Çünki budaqlar bir-birindən nə qədər çox ayrılarsa, nə qədər çox uzansa da kökləri birdir” (Şahane 2018).

Birinci kitabda türk sivilizasiyasının tarixi təkamülü və təməl dəyərlərinin təqdimatına önəmli amil kimi diqqət yetirilir. Maraqlıdır, bu təqdimatın ardınca türk dilləri ailəsi, ümumtürk tarixi və mədəniyyəti, siyasət və diplomatiyası, türklərin yaşam tərzini, universal-multikultural dünyagörüşü, onların çağdaş dünyadakı mövqeyi haqqında ətraflı məlumat yer alır. Kitabda, eyni zamanda, türklərin “sivilizasiya yaratmaq səviyyəsində olmamaları”nı deyənlərə “türk sivilizasiyası anlayışının topladığı funksional keyfiyyətləri” (Feyziyev 2017a:12) göstərən tutarlı cavab da var. Müəllif qeyd edir ki, bu yanlış mövqeyi əsaslandırmağa çalışanlar və söyləyənlər unudurlar ki, mədəniyyət içərisində mədəniyyətlərin olması faktı mümkün olmadığı kimi, sivilizasiyaların inkişaf xarakteri də onun içərisində ayrı-ayrı mədəniyyətlərin formalaşması ilə təsdiq olunur. Bu baxımdan türk sivilizasiyası olmuşdur və bir-biri ilə tarix, məkan və genetik bağlılıqları olan milli mədəniyyətlər yetirmişdir. Türk, Azərbaycan, qazax, özbək, türkmən, uyuğur, tatar, başqırd, yakut və s. toplamlar xalq kimi, yüzilliklər ərzində fərdi dəyərlər, özünəməxsusluqlar qazanaraq təsdiq olunmuşlar. Bu, az imiş kimi, türk xalqları bir çox məqamda ətrafa ciddi təsir göstərməklə, özlərinin hakimlik rollarını da örtə qoya bilmişlər. Müəllifə görə “Müasir dünyada türk milli dövlətlərinin birliyi ideyasının kökündə də bu dövlətləri yaratmış türk xalqlarının etnogenetik təməli, ulu sivilizasiya qaynaqları, böyük dövlətçilik təcrübəsi və ənənəsi, bütün tarix boyu davam etmiş etnomədəni əlaqələri, tarixi diferensiasiya proseslərində itirmədikləri, qoruyub saxladıkları və daim inkişaf etdirdikləri ortaq dəyərləri dayanır” (Feyziyev 2017a:16).

Bu mədəniyyətlərin özəlliklərini açan müəllif göstərir ki, mövcud olan türk sivilizasiyası və onun içərisində yetişən bu mədəniyyətlər funksional keyfiyyətləri ilə təsdiq olunur. Müəllif qətiyyət və cəsarətlə bildirir: “Türklərin siyasi dominantlığı İslamı din, sivilizasiya, siyasət olaraq ən parlaq mərhələsinə çıxarmışdır” (Feyziyev 2017a:15). Müəllifin türk etnoqrafiyası və onun sərhədləri, hün varisliyi, qədim türklərin mədəniyyət və həyat tərzləri, türk dilləri ailəsi, türk ədəbiyyatı, incəsənəti, musiqisi, memarlığı, elmi və fəlsəfəsi, adət-ənənələri və milli bayramları, ən nəhayət, türklər və müasir dünya haqqında tədqiqatları bu cildə ümumiləşdirilmiş, lakin kifayət qədər dolğun bir şəkildə təqdim olunmuşdur. Eyni zamanda müəllif sübut edir ki, “yer kürəsinin elə bir eynisoylu süperetnosu yoxdur ki, tarixdə olduğu kimi, bu gün də türklər qədər vahid kontinentin ən geniş və həmsərhəd ərazilərində kompakt halda məskunlaşsın (Feyziyev 2017a:233).

İkinci kitabda türk etnoqrafiyası, əski türk ulusları və boyları—göytürklər, saqlar, avarlar, xəzərilər, oğuzlar, səlcuqlar da daxil olmaqla, 33 əski türk ulusları və böyləri təqdim olunur (Feyziyev 2017b:14-86). Hətta ən qədim Çin və türk mənbələrindən alınmış bu təqdimatlarda hər bir ulus və boyun tarixi, iqtisadi, sosial, siyasi əlaqələri, mədəniyyət və məşğulluqları, məskunlaşma arealları haqqında ətraflı məlumat verilir. 2-ci bölümdə (Feyziyev 2017b:92-175) çağdaş türk xalqları, toplamları ayrı-ayrılıqda təqdim olunur. Akısa türkləri, altaylar və Azərbaycan türklərinin də daxil olduqları 40-a qədər müasir türk xalqı və toplumu Altaydan Aralıq dənizinə qədər çox geniş bir ərazidə məskunlaşaraq böyük bir Vətənin sahibidir. Türkdilli



xalqların 7-si müstəqil dövlətini qura bilsə də, böyük bir hissəsi müxtəlif səviyyəli muxtariyyət statusu ilə (12 muxtar respublika, 1 vilayət) digər dövlətlərin tərkibindədir. Kitabın "Türk diasporu" bölümündə (Feyziyev 2017b:180-244) müəllifin maraqlı qənaəti kitabın dəyərini daha da artırır: türklərin bütün dünyada təşkilatlanması, müvafiq qurumlarda birləşməsi onların zəruri inteqrasiyasını daha da gücləndirir.

Üçüncü kitabda (Feyziyev 2017c) üç min illik dövlətçilik ənənəsinə sahiblənən türklərin siyasi tarixi, Avrasiya boyunca qurduqları dövlət və imperiyalar umumtürk tarixinin və mədəniyyətinin şərəfli bir hissəsi kimi təqdim edilir. Bu cildə antik Hun, daha sonra Göy Türk dövlətçiliyi ilə böyük bir epoxanın davamlı təməllərinin qoyulması ilə 25-dən çox türk dövlət və imperiyasının geneologiyası təqdim olunur (Feyziyev 2017c:14-119). Tarixin bütün mərhələlərində dövlətçilik ənənələrini qoruyan türklər imperiya quruluşundan (Feyziyev 2017c:119-151) respublika quruluşuna keçməklə global siyasi proseslərlə uyğunlaşmış, Avrasiya məkanında 7 müstəqil, 12 muxtar respublika və 1 muxtar vilayət yarada bilmişlər (Feyziyev 2017b:166-293). Qədim türk dövlətləri və imperiyaları, dövrümüzün müstəqil türk respublikaları və onların əlaqələri, başqa dövlətlərin tərkibindəki muxtar türk respublikaları və bir vilayətin tarixi, onun qurucuları haqqında zəngin məlumat bu cildin və bütövlükdə, əsərin elmi-siyasi dəyərini artırmaqla, həm də ibrətamiz keçmişimizin nə qədər qüdrətli və şərəfli olduğunu bir daha hamımıza duyurur.

Dördüncü kitab (Feyziyev 2017d) türkşünaslığın önəmli problemləri, türkçülük ideologiyası (Feyziyev 2017d:12-27) və onun nümayəndələri (Feyziyev 2017d:75-135), türkçülüğü təhrif edən yanaşma və nəzəriyyələrin tənqidi analizi (Feyziyev 2017d:270, türklərin kimliyinə münasibət (s.146-170), çağdaş türk dünyasının inkişaf potensialı və perspektivləri (Feyziyev 2017d:180-268) haqqındadır. Türkçülük və türk dünyası ilə bağlı olan bütün yazılarında qırmızı xətt olan "Türk birliyi ideyası türklərin böyük dövlət və imperiyalar yaratdıqları zamanlarda da, tənəzzül və itkilər dövründə də aktual olmuşdur" (Feyziyev 2017d:12) deyənin müəllif bu fəvqəlfikrini burada da vurğulayır. Təsadüfi deyil ki, "Türkçülük ruhunda yaradılmış "Oğuz Kağan", "Kitabi-Dədə Qorqud", "Manas" kimi epos-oğuznamələrdə, Mahmud Qaşqarlının, Seyid Əhməd Yəsəvinin, Əlişir Nəvainin və yüzilliklər ərzində türkçülüğün inkişaf etdirildiyi örnək əsərlərin forma və məzmununda yaşayan türkçülük isə türk dünyası və ya Türan dünyası kimi böyük bir məkanın əsl adını müəyyən edir" (Əhmədov 2018).

Nəhayət, beşinci kitabda (Feyziyev 2017c) türk dünyasının görkəmli şəxsiyyətləri və onların dövlətçilik, siyasət, elm, mədəniyyət, ədəbiyyat sahəsindəki xidmətləri sistemləşdirilərək təqdim olunur. Dünyanın siyasi coğrafiyasını dəyişən fəthlərin, dövlətçilik, hərbi, siyasət, elm, ədəbiyyat, mədəniyyət və digər sahələrdə dünyanın inkişaf tarixinə böyük töhfələr verən şəxsiyyətlərin kifayət qədər zəngin təqdimatını da müəllif özünəməxsus ciddilik və səmimiyyətlə "bu kitabda onlardan yalnız bir qismi haqqında yığcam informasiya təqdim edilir" (Feyziyev 2017c: 9) qənaəti ilə ortaya qoyur.

Sevindiricidir ki, təqdim olunan beşlik ciddi bir qənaət də yaradır: "Heç kəsə sirr deyil ki, qardaş ölkə və topluluqlarda çıxan türk dünyası ünvanlı bir çox nəşrlərdə hansısa xalqın, ölkənin, liderin daha önplana çıxarılması halları mövcuddur; dr.Cavanşir Feyziyevin beş cildliyinin ana xəttini isə türkün şanlı orta qədim keçmişinə və o keçmişin orta qədim gələcəyə dönüşdürməsi potensialının özü təşkil edir; müəllif özünüküləşdirmir, ötləşdirmir; müəllif nə pafosa varıb, nə də bədbinliyə qapılıb – məhz alim kimliyi ilə yazıb. – Elə bilirəm, bu məqamlar da əsəri fərqli qılan amillər kimi çıxış edir. Başqa bir amil isə Cavanşir müəllimin poliqlot olması ilə bağlıdır; çox dil bilmək, daha çox şans, daha çox qaynağa yetişmək və mətnləri orijinalda oxumaq imkanı yaradır. Təsadüfi deyil ki, hər cildin sonunda çoxsaylı ədəbiyyat siyahısı verilib və o ədəbiyyatlar ayrı-ayrı dillərdədir" (Qoşalı 2018).

NƏTİCƏ

"XX əsrin sonu XXI əsrin əvvəllərindən başlayaraq dünyanın siyasi xəritəsində ciddi dəyişikliklər yaranan cəhanşümul hadisə, Sovetlər Birliyinin dağılması: ikiqütblü sistemin bir qütblü ilə əvəz edilməsi, soyuq müharibənin terror və qanlı müharibələrlə əvəz edilməsi, qloballaşma prosesinin sürətlə inkişafı, yeni respublikaların və dövlətlərin yaranması və s. proseslərin inkişafı beynəlxalq münasibətlər sistemində modern nəzəriyyələrin və münasibətlərin yeni formullarını işləyib hazırlamağı labüd etdi. Müasir tarixin bu cəhanşümul hadisəsinin ən mühüm nəticələrindən biri məhz dünya siyasi xəritəsinə bir sıra türk dövlətlərinin,



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

türk respublikalarının çıxması oldu. Avrasiya kimi mühüm məkanda türkdilli dövlətlər ittifaqının formalaşması və Turan ideyasının gerçəkləşməsi barədə səslənən fikirlər, təbii ki, dünyanın qüdrətli dövlətləri tərəfindən birmənalı qarşılınmadı” (Əliyev 2010).

Amma beynəlxalq siyasət müstəvisində Türk Dövlətləri Birliyinin yerini və rolunu isbatlayan fəlsəfə doktoru Cavanşir Feyziyev göstərir ki, ümumtürk birliyi layihəsi dünya üçün də gərəkli və faydalıdır. Bu layihənin uğurla həyata keçiriləcəyi halda beynəlxalq siyasətin özü də bu platforma üzərində humanistləşməyə və demokratikləşməyə doğru əsaslı dönüş etmək imkanları qazanacaqdır. Türk siyasi mədəniyyətinə məxsus olan ədalətlik, bərabərlik, humanizm, siyasi əxlaq, ümumbəşəriyyət, milli özgürlüklərə ehtiram kimi dəyərlərin böyük bir birlik səviyyəsində qorunub saxlanması və bütün dünya xalqlarının mənafeyinə uyğun olaraq inkişaf etdirilməsi Türk Dövlətləri Birliyinin əsas ideoloji platformasıdır.

Belə bir ideya xüsusi vurğulanır ki, türk dövlətləri arasında birlik mövqeləri möhkəmləndikcə, planetin ürəyi sayılan Avrasiyada hansısa superdövlətlərin mütləq dominantlıq etməsi, özünü bu coğrafi ərazidəki yeraltı və yerüstü sərvətlərin sahibi kimi aparması, regionun dövlətlərinə yol göstərməsi mümkün olmayacaq. Türk coğrafiyası Avrasiyada elə bir geostrateji məkandır ki, orada türk birliyi dərinləşdikcə, bu məkana kənardan hər hansı bir təsir və müdaxilə imkanları da qeyri-mümkün olacaqdır. Türk Dövlətləri Birliyinin beynəlxalq siyasi arenada möhkəmlənməsi isə bütün Avrasiyanın təhlükəsizliyi üçün qarant rolunu oynaya biləcəkdir.

C. Fefziyevin fikrincə bir çox alimlərin yaradıcılığında türk tarixi və mədəniyyətinə birtərəfli və qərəzli yanaşmalar, məqsədli saxtalaşdırmalar da var. Tədqiqatçı göstərir ki, xüsusilə klassik türk dövlətlərinin tarixinə dair Avropa və Amerika ölkələrində aparılan bir sıra araşdırmalarda, bir qayda olaraq, türk dövlətlərinin keçmişi daha çox təhrif edilir. Müasir dövrümüzdə isə dünyada türk amilini bilərəkdən görməməzliyə vurmağa çalışırlar. Bütün bunlarla yanaşı, dünyanın bir çox görkəmli asiyaşünas, şərqşünas, türkoloq, tarixçi, etnoqraf, kulturoloq və filosofları bu və ya digər istiqamətdə türk tarixi və mədəniyyətini dərinlən öyrənərək ona yüksək qiymət vermiş, yeni tədqiqatlara bünövrə yaratmışlar. Doğrudan da, qardaş Türkiyədə və digər türk respublikalarında, həmçinin Amerikada, Rusiyada və bir sıra Avropa ölkələrində türklərin dünya tarixi və mədəniyyətinin inkişafına verdikləri töhfələr barədə bir çox qiymətli əsərlər də yazılmışdır. Lakin Azərbaycan aliminin – fəlsəfə doktoru Cavanşir Feyziyevin Türk Birliyi və Türk Dünyası haqqında tədqiqatları türk dövlətlərinin keçmişindən daha çox gələcək taleyi diqqət mərkəzinə gətirilir və qloballaşma proseslərində türk xalqlarının mənafeyini qorumağa istiqamətlənmiş konkret siyasi model irəli sürülür. Türk Birliyinin konseptual əsasları, strategiya və prinsipləri təqdim edilir.

Müasir dövrümüzdə beynəlxalq hüququn prinsiplərinə uyğun şəkildə, milli suverenliyin toxunulmazlığı şərtləri ilə müttəfiqləşməyin yeni paradigması mövcuddur. Türk dövlətlərinin birliyinə nail olmaq üçün məhz bu paradigma çərçivəsində göstərilən bütün təşəbbüslər həyata keçirilə bilər. XX əsrdən başlayaraq Avropa Birliyinin yaradılması prosesində bu təşəbbüslər nə qədər zəruri idisə, bu gün Türk Dövlətləri Birliyinin yaradılması və bu yolda irəli sürülən təşəbbüslər də bir o qədər zəruridir.

Bu gün türk respublikalarının ictimai-siyasi həyatında çox mühüm dəyişikliklər baş verir. Onlar iqtisadi cəhətdən güclənir, demokratik təsisatlarını möhkəmləndirir, beynəlxalq birliyin inkişaf proseslərinə qoşulmaq üçün zəruri olan mühüm addımlar atırlar. Türk dünyasının inkişafı - beynəlxalq birliyin ümumi inkişafının tərkib hissəsi kimi getdikcə daha çox diqqət mərkəzində dayanır.

Politoloq və siyasətçi, alim və ictimai xadim Cavanşir Feyziyev öz ulu məramı, miqyaslı maraq və sevgisi ilə bütün türk dünyasının övlətidir. Avropaya da yaxından bələd olan siyasətçi– Avropa–Azərbaycan Parlament Əməkdaşlıq Komitəsinin həmsədri və Fransanın iki məşhür şəhərinin fəxri vətəndaşı olan Cavanşir Feyziyevin türk dünyası ilə əlaqədar həyata keçirdiyi elmi-politoloji layihələr, az qala, bir elmi mərkəzin görə biləcəyi iş bərabərdir. Şübhə etmirik ki, Gündoğarla Günbatan arasında qərarlaşmış böyük Turanın bir sıra naməlum və gizli qalmış gerçəyini ortaya qoyan, yüzlərlə yerli, türk, rus və Avropa mənbələrinə istinad edilən “Türk Dövlətləri Birliyi: Qlobal inteqrasiyanın Avrasiya modeli” və “Türk dünyası” beşcildliyi ciddi və faydalı müzakirələrin mövzusu olacaqdır.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

ƏDƏBİYYAT

1. AYDOĞAN Mətin (2006). *Türk uyğarlığı*. İzmir:Umay yayınları, 338 s.
2. AKÇURA Yusuf (2010). *Türkçülüğün tarixi*. Bakı, "Qanun", 192 s.
3. Azərbaycan-Türkiyə Yüksək Səviyyəli Strateji Əməkdaşlıq Şurasının ikinci iclası. Türkiyənin Baş naziri Rəcəb Tayyib Ərdoğanın bəyanatı (2012). *Azərbaycanda Atatürk Mərkəzinin Bülleteni*. Bakı, AzAtaM, 3(43).
4. Bakı-Tbilisi-Qars dəmir yolunun açılış mərasimi keçirilib (2017). Bakı, "Xalq qəzeti", 31 oktyabr.
5. *CAVANŞİR FEYZİYEYİN VEB SAYTI*. <http://cavansir.feyziyev.com/elmi.php>.
6. ƏHMƏDOV Namiq (2014). *Bakıdan görünən Türkiyə*. Bakı, BXQR MMC-nin nəşri, 304 s.
7. ƏHMƏDOV Namiq (2014a). *Qlobal siyasi arenada türk inteqrasiyası və ya ümumtürk birliyinin gələcəyinə elmi-konseptual baxış*. "Xalq qəzeti", 13 aprel.
8. ƏHMƏDOV Namiq (2018). *Böyük Türan dünyasına açılan yeni qapılar*. "Xalq qəzeti", 22 sentyabr.
9. ƏLİYEV Zaur (2010). *Yeni dünya düzənində Türk Dövlətləri Birliyinin yaranma zərurəti*. Turan-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dərgisi, Türkiyə, Qars. 8 noyabr.
10. FEYZİYEV Cavanşir (2016). *Biz öz birliyimizi yaratmalıyıq. Nə Türkiyənin Avropa birliyinə, nə də Azərbaycanın, Qazaxıstanın Avrasiya Birliyinə üzvlüyü bizi qane etməməlidir*. <http://www.moderator.az/news/142970.html>. 01 iyul.
11. FEYZİYEV Cavanşir (2018). *Azərbaycan dünya birliyinin ən nüfuzlu və etibarlı üzvlərindən birinə çevrilib*. Bakı, "Xalq qəzeti", 10 Oktyabr.
12. FEYZİYEV Cavanşir (2013). *Türk Dövlətləri Birliyi: Qlobal inteqrasiyanın Avrasiya modeli*. Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyat Evi, , 312 s.
13. FEYZİYEV Cavanşir (2013a). *Birlik-taleyimizdir*. Bakı, "Palitra" qəz., 20 avqust.
14. FEYZİYEV Cavanşir (2017a). *Türk dünyası: 5 kitabda. Birinci kitab: Türk sivilizasiyasının təməl dəyərləri*. Bakı, Mütərcim, , 280 s
15. FEYZİYEV Cavanşir (2017b). *Türk dünyası: 5 kitabda. İkinci kitab: Türk xalqları*. Bakı, Mütərcim, 328 s
16. FEYZİYEV Cavanşir (2017c). *Türk dünyası: 5 kitabda. Üçüncü kitab: Türk dövlətçiliyi tarixi*. Bakı, Mütərcim, 328s
17. FEYZİYEV Cavanşir (2017d). *Türk dünyası: 5 kitabda. Dördüncü kitab: Türksünaslıq*. Bakı, Mütərcim, 288 s
18. FEYZİYEV Cavanşir (2017e). *Türk dünyası: 5 kitabda. Beşinci kitab: Türk türk dünyasının tarixi şəxsiyyətləri*. Bakı, Mütərcim, 328 s.
19. İlham Əliyev Türkiyənin TRT televiziya kanalının Bakı təmsilçisi Yüksel Degercana müsahibə vermişdir . Bakı, "Xalq qəzeti", 29 fevral 2012
20. QOŞALI Əkbər (2018). *Millət vəkili "Türk dünyası", türk dünyasının millət vəkili*. Bakı, "Turkustan" qəz., 15 avqust.
21. MAHMUDOV Yaşub (2013). *Avrasiyanın gələcəyinə mükəmməl elmi baxış*. Türk Dövlətləri Birliyi: Qlobal inteqrasiyanın Avrasiya modeli" monoqrafiyasına ön söz. Bakı, "Şərq-Qərb" Nəşriyat Evi, s. 7-14.
22. MAHMUDOV Yaşub (2014). *"Türk Dövlətləri Birliyi: Qlobal inteqrasiyanın Avrasiya modeli" kitabı türk dünyasının problemlərinə yeni elmi-metodoloji yanaşmanın uğurlu nümunəsidir*. Bakı, "Xalq qəzeti", 18 mart.
23. MİRZALLI Əliş (2018). *Cavanşir Feyziyevin "Türk dünyası" kitablar seriyası*. Bakı, "525-ci qəzet", 15 avqust.
24. Monqolstandakı Türk Anıtları Projesi Albümü. Album of Turkish Monuments in Mongolia. Ankara: TC. Başbakanlık, TİKA, 2001
25. ÖZTÜRK A. (2006). *Öttüken Türk Kitabələri*. İstanbul, Babiali Kultur yayıncılığı.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

26. ŞAHANƏ Müşfiq (2018). *Türk Dünyasına işıq tutan abidə-nəşr. Millət vəkili Cavanşir Feyziyevin "Türk dünyası" beşcildliyi haqqında qeydlər.* Bakı, "525-ci qəzet", 22 sentyabr.

EKLER





http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(54)

Hakan ALABALIK³⁸⁴

GEOMETRİDE EĞİTİMİNDE YENİ BİR MATERYAL OLAN AÇIORTAY DEDEKTÖRÜNE İLİŞKİN ÖĞRETMEN GÖRÜŞLERİ *TEACHERS 'OPINIONS ON THE OPENING DETECTOR WITH A NEW MATERIAL IN GEOMETRY EDUCATION*

ÖZ

Tanımların,aksiyomların,teorem ve ispatların matematik öğretiminde büyük bir önemi vardır (Aarts & Erne, 2008).Bu dört element arasındaki ilişkilerin öğrenilmesi ve anlaşılması zorunludur.Bu makalede,öğrencilerin açıortay çizerken karşılaştığı problemlerin üstesinden gelmeleri için geliştirdiğimiz bir materyali tanıtacağız. Bu materyali “Açıortay Dedektörü” olarak adlandırdık ve bunu kullanarak: Öğrencilerin açıortayı doğru biçimde çizebildiğini, Öğrencilerin üçgenin iç açıortaylarını çizebildiğini, geometrik tanımları daha doğru şekilde kullanma alışkanlıklarını arttırdığı gözlemlenmiştir.

Geometri eğitiminde yeni bir materyal olan açıortay dedektörüne ilişkin öğretmen görüşleri incelenmiştir. Bu Amaçla, örneklem olarak, İzmir ili Konak ilçesinde görev yapan 131 tane matematik-geometri öğretmeni ile çalışılmıştır. Araştırmada yöntem olarak tarama (survey) yöntemi kullanılmış ve betimsel bir analiz yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Geometri dersi, Işın, Açık, Açıortay.

ABSTRACT

Definitions, axioms, theorems and their proofs have great importance in mathematics education. It must be learned and understood the relationship between these four elements. In this article, we will introduce a material which we developed to overcome problems that students face in drawing angle bisectors. We call this material “Bisector Dedector” and observed that by using it: Students are able to define angle bisector correctly and bisecting the interior of the triangle can be drawn, Teacher can make students improve the habit of using geometrical definitions more effectively.

A new material in Geometry Education is investigated to the views of teachers about the detector. For this purpose, 131 math-geometry teachers working in the district of Konak in İzmir were studied. Survey method was selected as a research method and descriptive analysis was used to describe the data.

Keywords: Geometry Course, Ray, Pain, Bisector.

³⁸⁴ Alabalık Özel Eğitim, Urla İzmir (hakanalabalik@gmail.com)



GİRİŞ

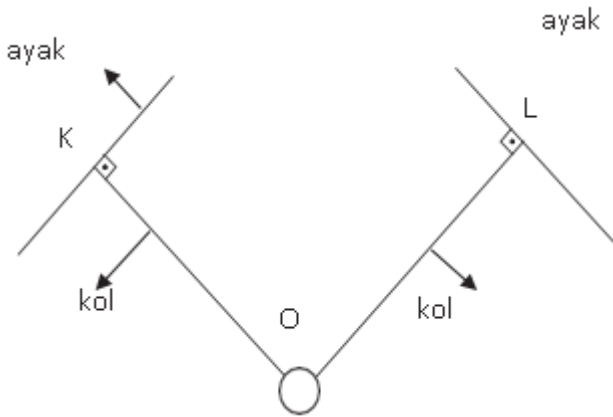
21. yy teknoloji çağı, bu çağda dünyaya gelen çocuklar ise teknoloji çocuğu olarak adlandırılmaktadır. Günümüzde teknolojiye gelinen nokta; bireyleri ve bireylerin günlük yaşamındaki hemen hemen her alanı etkilemektedir (Greenberg, 2007). Gelişen teknolojinin eğitim alanına da yansımalarıyla eğitimciler teknolojiyi eğitim süreçlerine dahil etmek için çalışmalar yapmakta ve farklı yöntemler denemektedirler (Hartshorne, 2005). Teknoloji dünyasının hızla gelişip değişmesi ile 2 boyutlu öğrenme ortamları geri planda kalmış, daha dikkat çeken ve kalıcı öğrenmeyi destekleyen 3 boyutlu öğrenme ortamları kullanılmaya başlanmıştır (Göktaş, 2017).

Ülkemizde 2005 yılında uygulanmaya başlanan yapılandırmacı eğitim programı çerçevesinde eğitim anlayışımızda öğretici, öğrenen, öğrenme ve öğretme metotların da köklü değişiklikler olmaya başlamıştır. Öğretmen genellikle soru soran, öğrenci de bu soruya cevap verendir. Bu durum defalarca tekrar edilir. Sonuçta öğretmen sürenin yarısından fazlasını konuşarak geçirir (Demirkaya, 2008). Artık öğretmen bilgiyi geleneksel yöntemlerle monoton şekilde anlatmak yerine bilgiyi daha somutlaştırarak ve daha kalıcı bir şekilde sunan bir konumdadır. Öğrenen açısından da artık bilgiyi verildiği şekilde alıp ezberleyen öğrenci yerine bilgiyi özümseyen verilen verilerden bilgiyi kendisi yapılandıran ve kullanabilen bir konuma geçilmeye çalışılmaktadır. Öğrenme-öğretme metodunda ise geleneksel düz anlatımla yapılan öğretme yerine öğrenenin aktif olduğu yenilikçi öğretme metotları kullanılmaya başlanmıştır (Hirsch & Goodman, 2010).

Yeni Bir Materyal Olarak Açortay Dedektörü Geliştirme Süreci

Öğrencilerin açortayı, “açıyı eşit iki parçaya bölen doğru parçası” olarak tanımlamaları açortayla ilgili ispatları görmelerini güçleştirmektedir (Meserve, 2010). Oysa bu bir tanım değil açortayın bir özelliğidir. Bu tanımlı, üçgende iki açortayın kesiştiği noktadan üçüncü açının açortayının geçtiğini görmeleri zorlaşır ve ilk adımda ezber başlamış olur (Lial, Brown, Steffenson, & Johnson, 2010).

Bu ezberden kaçınmak adına araştırmacının katılımcı rolüyle ve araştırma deseninde esneklik ve tümevarımcı analiz tartışmalarının sonuçları dikkate alınarak açortay tanımının “Açının kollarına eşit uzaklıktaki noktaların geometrik yerine açortay adı verilir.” şeklinde yapılmasını ve öğrencilerin bu tanımlı görsel olarak algılayabilmesi amacıyla adına; “Açortay Dedektörü” dediğimiz aşağıdaki materyali ürettik.



Şekil-1

Açortay Dedektörü Bu materyalin temel özellikleri şöyledir;

- OK ve OL kolları eşit uzunluktadır.
- Ayaklar, kollara dik biçimde oturmaktadır.
- Kollar, O noktası etrafında hareket kabiliyetine sahiptir.

Bu materyelle birlikte kullanacağımız temel geometrik aksiyomu hatırlamakta fayda vardır. “İki noktadan bir ve yalnız bir doğru geçer”



A) 0 derece ile 180 derece arasındaki açıların açıortayını açıortay dedektörü ile elde etmek
Düzlemde A, B ve C gibi doğrusal olmayan 3 nokta verilsin.

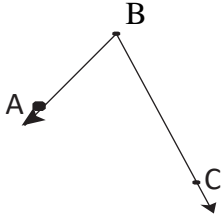
. B

. A

. C

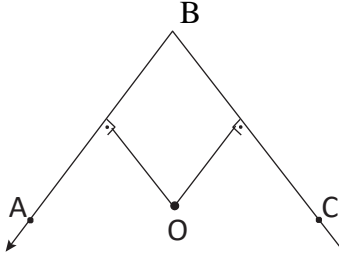
Şekil - 2

Yukarıda verilen aksiyom sayesinde ABC açısını oluşturalım:



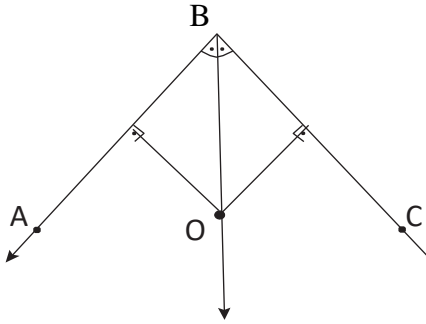
Şekil - 3 ABC açısı

Şimdi hareketli kolları [BA ve [BC ışınına dik çakışacak şekilde yerleştirelim.



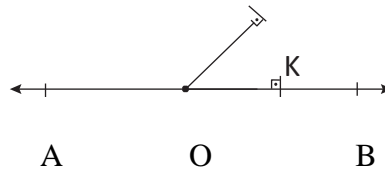
Şekil - 4

Son adımda yapmamız gereken [BO ışını çizmek ve bu ışının açıortay tanımı gereğince ABC açısının açıortayı olduğunu söyleyebiliriz.



Şekil - 5

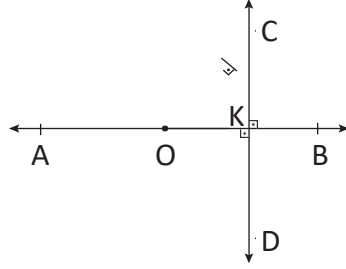
B) 180 derecenin açıortayını açıortay dedektörü ile elde etmek. Şekildeki gibi AB doğrusunun herhangi bir noktasına dedektörümüzün herhangi bir ayağını doğruya dik olacak şekilde oturtalım.



Şekil - 6



Adım : 1 K noktasından geçen ve AB doğrusuna dik olan doğruyu çizelim, bu şekilde de hareketli

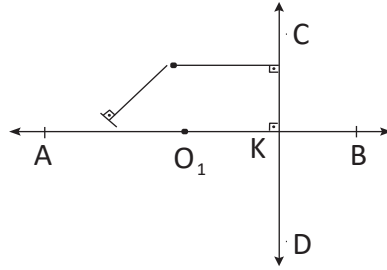


noktasının oluşturduğu yeri O_1 ile işaretleyelim

Şekil - 7

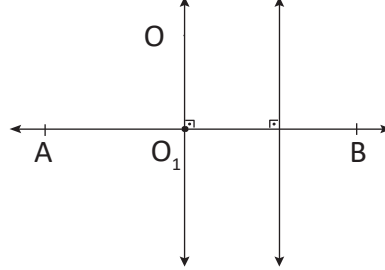
Adım 2 : Ardından dedektörümüzün ayağı bu sefer CD doğrusuna dik gelecek şekilde oturtalım.

Şekil - 8



Şekil - 8

Adım 3 : Hareketli O noktası ile O_2 noktasını içeren doğru açığortay doğrusudur.



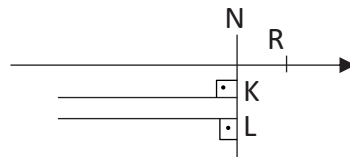
Şekil - 9

360 derecelik açının açığortayını dedektör ile elde etmek.



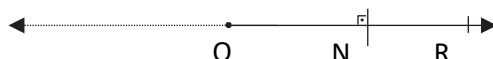
Şekil - 10

Yukarıdaki 360 derecelik açının açığortayını bulmak için [PR ışınındaki P noktasına hareketli O noktasını, ayaklardan herhangi birini ise ışına dik olacak şekilde yerleştirelim ve ayakların kestiği yere N diyelim.



Şekil - 11

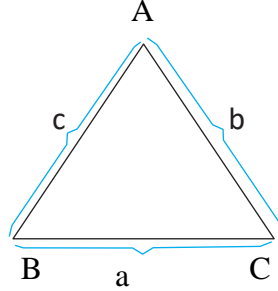
Bu durumda 360 derecelik açının açığortayının [NO] doğru parçasının uzantısından geçtiğini söyleyebiliriz.





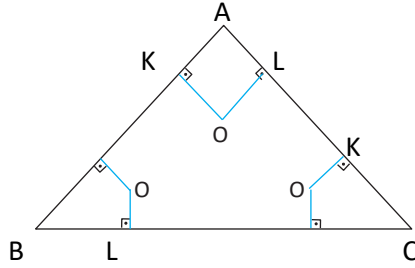
Şekil - 12

C) Bir üçgendeki açığortayı dedektör ile elde etmek. Kenar uzunlukları $a < b < c$ olacak şekilde bir ABC üçgeni verilsin.



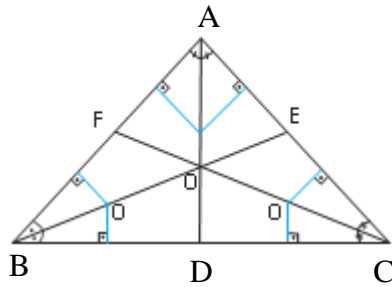
Şekil - 13

1. durum : Dedektör ayakları $y < a$ olacak şekilde ise ayakları sırasıyla [AB] , [AC] ardından [AC] , [BC] son olarak da [AC] , [BC] doğru parçalarına dik olacak şekilde oturtalım.



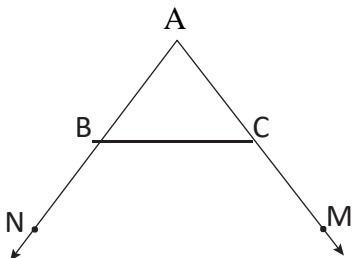
Şekil - 14

A noktasını başlangıç noktası olarak alıp O'dan geçen ve [BC] doğru parçasını D noktasında kesen [AD] doğru parçası, B noktasını başlangıç noktası olarak alıp O'dan geçen ve [AC] doğru parçasını E noktasından kesen [BE] doğru parçası ve C noktasını başlangıç noktası olarak alıp O'dan geçen ve [AB] doğru parçası üçgenin açığortalarıdır.



Şekil - 15

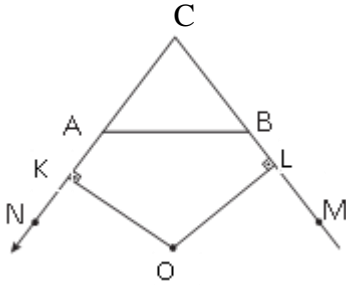
Söz konusu iç açığortayı $y < a$ olması ön koşulu ile çizilebilir. Fakat kol uzunlukları $y > c$ ise üçgenin kenarlarının ikişerli uzantılarını alırız.



Şekil - 16

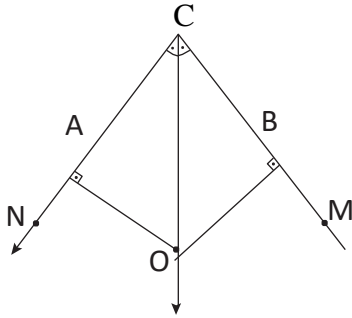


Şimdi yeniden dedektörün ayaklarını [CN ve [CM ışınlarına dik olacak şekilde oturtalım.



Şekil - 17

Bu durumda ACB açısının açığortayı yine [CO ışını üzerinde yer alır.



Şekil - 18

Aynı işlemi sırasıyla A ve B açısı için tekrarladığımızda üçgenin iç açığortaylarını elde etmiş oluruz.

YÖNTEM

Çalışmanın amacı; Geometri eğitiminde yeni bir materyal olan açığortay dedektörüne ilişkin öğretmen görüşlerini almaktır. Bu Amaçla, örneklem olarak, İzmir ili Konak ilçesinde görev yapan 131 tane matematik-geometri öğretmeni ile çalışılmıştır. Araştırmada yöntem olarak tarama (survey) yöntemi kullanılmış ve betimsel bir analiz yapılmıştır. Tarama yöntemiyle yapılan betimsel analizler sosyal bilimlerde oldukça yaygın olarak kullanılmaktadır. Betimsel araştırmalar bir olayı var olduğu gibi araştırmaya ve hali hazırda olan durumu belirlemeye çalışırlar. Bu araştırmalarda incelenen durumlar ve olaylar çok ayrıntılı bir şekilde irdelenir ve daha önce var olan durumlar ve olaylarla ilişkilerine bakılır (Karakaya, 2009). Geometrinin tabiat bilimi ile ilişkisinden kaynaklı betimsel araştırmalarda birden çok yöntem kullanılır Tarama (survey) betimsel araştırmalarda kullanılan yaygın yöntemlerin başında gelir bundan dolayı yaygın olarak birbirinin yerine de kullanılabilir (Erkuş, 2005). Araştırmaya bakıldığında çalışma var olan durumu olduğu gibi ortaya koymayı amaçlayan betimsel bir çalışma niteliği taşımaktadır. (Karasar, 2009).

Araştırmada matematik ve geometri dersine giren öğretmenlerin geometride yeni bir materyal olan açığortay dedektörüne ilişkin görüşlerini almak amacıyla araştırmacı tarafından geliştirilen 20 sorudan oluşan görüş alma ölçeği kullanılmıştır. Anket geliştirilmeden önce benzer çalışmalar incelenmiş ve literatür taraması yapılmıştır (Taş, 2007), (Yelken, 2005), (Akbuğa, 2010). Geometri derinde açığortay konusu ile ilgili geometri ve matematik öğretmenlerine yeni bir materyal olan açığortay dedektörüne ilişkin öğretmenlerle görüşülmüş ve uzman görüşleri de alınarak ölçek hazırlanmıştır. Ölçek hazırlandıktan sonra fen ve matematik anabilim dalında geometri öğretimi ve türevleri dersini veren bir öğretim üyesinden, bir program geliştirme uzmanından ve bir ölçme değerlendirme uzmanından olumlu görüşler alınarak ölçeğe son şekli verilmiştir. Ölçek, tamamen katılıyorum, katılıyorum, kararsızım, katılmıyorum, hiç katılmıyorum şeklinde beşli likert şeklinde



tasarlanmıştır. Ölçek geometri derslerine giren matematik öğretmenleri üzerinde uygulandığı için en önemli sınırlılığı denek sayısının az olmasıdır. geometri derslerini veren sınıf öğretmenlerinin farklı deneyim yıllarına sahip olması da akademik yeterliliklerinin farklı olmalarına yol açmaktadır bu da diğer bir sınırlılıktır.

BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Bu çalışmada toplam 131 tane geometri-matematik öğretmeni ile çalışılmıştır. Bu öğretmenlerin mesleki deneyimleri ile sorulara verdikleri yanıtlar arasında bir ilişkiye rastlanmıştır. Bundan dolayı araştırmaya katılan geometri-matematik öğretmenleri mesleki deneyimlerine göre tablolatırılmıştır. Bu tabloya göre; 1-3 yıl deneyimine sahip geometri-matematik öğretmenleri n;30, f; 22,9 4-6 yıl deneyimine sahip geometri-matematik öğretmenleri n;25, f;19,1, 7-10 yıl deneyimine sahip geometri-matematik öğretmenleri n;7, f;5,3, 11-13 yıl deneyimine sahip geometri-matematik öğretmenleri n;14, f;10,7, 14-16 yıl deneyimine sahip geometri-matematik öğretmenleri n;39, f;29,8, 17-20 yıl deneyimine sahip geometri-matematik öğretmenleri n;16, f;12,2 olarak cevaplandırılmıştır.

Araştırmaya Katılan Öğretmenlerin Meslekteki Deneyimlerini Gösteren Çalışma Yılları

Çalışma yılı	N	%
1-3 yıl	30	22,9
4-6 yıl	25	19,1
7-10 yıl	7	5,3
11-13 yıl	14	10,7
14-16 yıl	39	29,8
17-20 yıl	16	12,2
Total	131	100,0

1-3 yıl deneyime sahip geometri-matematik öğretmenlerine ait yukarıdaki tabloya göre; geometri derslerinde açı ortay dedektörü kullanımına ilişkin Öğretmenlerin en çok katıldıkları maddelerin; ‘‘açı ortay dedektörü öğrencilerin derse karşı ilgilerinin artmasında etkili olacaktır. (f:30, %:100), Daha önce derslerde material kullandım. (f:30, %:100), açı ortay dedektörü ile işlenen dersler daha kolay öğrenilir. (f:30, %:100), açı ortay dedektörünü derslerimde mutlaka kullanmalıyım. (f:30, %:100), açı ortay dedektörü materyali programda verilmeyen kazanımlarda da kullanılmalıdır. (f:30, %:100), Öğretmenlere geometri derslerinde açıortay dedektörü kullanımı için hizmet içi seminerler verilmelidir. maddeleri olduğu görülmektedir.

Geometri derslerinde açı ortay dedektörü kullanımına ilişkin sınıf öğretmenlerinin en az katıldıkları maddelerin açı ortay dedektörü kullanımı derslerde zaman problemi yaratır. (f:1, %:3,3), materyalle işlenen derslerde disiplin problemleri çıkar. (f:3, %:10, açı ortay dedektörü programdaki kazanımları birebir karşılar. (f:4, %:13,3) olduğu görülmektedir.

4-6 yıl deneyime sahip geometri-matematik öğretmenlerine ait istatistik sonuçlarına göre; geometri derslerinde açı ortay dedektörü kullanımına ilişkin en çok katıldıkları maddelerin; açı ortay dedektörü programda verilmeyen kazanımlarda da kullanılmalıdır. (f:25, %:100) maddesi ile açı ortay dedektörü öğrencilerin derse karşı ilgilerinin artmasında etkili olacaktır. (f:24, %:96) maddesi olduğu görülmektedir. geometri derslerinde açı ortay dedektörü kullanımına ilişkin geometri-matematik öğretmenlerinin en az katıldıkları maddelerin ise, açı ortay dedektörü programdaki kazanımları birebir karşılar. (f:1, %:4,0), ile açı ortay dedektörü öğrencilerin akademik başarılarını yükseltir. (f:1, %:4,0) maddeleri olduğu görülmektedir.

7-10 yıl deneyime sahip geometri-matematik öğretmenlerine ait istatistik sonuçlarına göre; geometri derslerinde açı ortay dedektörü kullanımına ilişkin en çok katıldıkları maddelerin; daha önce derslerde materyal kullanmadım. (f:7, %:100), Derslerde açı ortay kullanımı için gerekli becerilere sahibim (f:6, %:85,7) maddeleri olduğu görülmektedir. geometri derslerinde sanal tur kullanımına ilişkin geometri-matematik öğretmenlerinin en az katıldıkları maddelerin ise, Geometri Dersleri işlerken materyal kullanırım (f:1, %:14,3), materyal ile işlenen dersler daha kolay öğrenilir. (f:1, %:14,3), açı ortay materyali programda verilmeyen kazanımlarda da kullanılmalıdır. (f:1, %:14,3), maddeleri olduğu görülmektedir.



11-13 yıl deneyime sahip geometri-matematik öğretmenlerine ait istatistik sonuçlarına göre; geometri derslerinde açılı ortay dedektörü kullanımına ilişkin en çok katıldıkları maddelerin; açılı ortay materyali öğrencilerin derse karşı ilgilerinin artmasında etkili olacaktır. (f:8, %:57,1), materyal kullanımı derslerde zaman problemi yaratır. (f:8, %:57,1), maddeleri olduğu görülmektedir. (f:6, %:85,7 daha önce derslerde materyal kullanmadım. (f:7, %:100), Derslerde açılı ortay kullanımı için gerekli becerilere sahibim (f:6, %:85,7) geometri derslerinde Açılı ortay dedektörü kullanımına ilişkin geometri-matematik öğretmenlerinin en az katıldıkları maddelerin ise, açılı ortay materyal kullanımı öğrencilerin akademik başarısını yükseltir. (f:1, %:7,1), açılı ortay materyali öğrencilerin becerilerini artırır. (f:1, %:7,1), açılı ortay materyali öğrencilerin derse ilgilerinin artmasına etkili olacaktır (f:1, %:7,1 maddeleri olduğu görülmektedir.

14-16 yıl deneyime sahip geometri-matematik öğretmenlerine ait istatistik sonuçlarına göre; geometri derslerinde açılı ortay dedektörü kullanımına ilişkin en çok katıldıkları maddelerin; açılı ortay dedektörü kullanımı için beceri gereklidir. (f:31, %:79,5), materyal kullanımı derslerde zaman problemi yaratır. (f:30, %:76,9) maddeleri olduğu görülmektedir. geometri derslerinde açılı ortay dedektörü kullanımına ilişkin en az katıldıkları maddelerin; ise, materyal kullanılarak işlenen dersler daha kolay öğrenilir. (f:1, %:2,6), materyal dersleri işlerken işimi daha kolaylaştırır. (f:1, %:2,6), maddeleri olduğu görülmektedir.

17-20 yıl deneyime sahip geometri-matematik öğretmenlerine ait istatistik sonuçlarına göre; geometri derslerinde açılı ortay dedektörü kullanımına ilişkin en çok katıldıkları maddelerin; Derslerde açılı ortay kullanımı için gerekli becerilere sahibim. (f:13, %:81,3), materyal kullanımı derslerde zaman problemi yaratır. (f:13, %:81,3) maddeleri olduğu görülmektedir. geometri derslerinde açılı ortay dedektörü kullanımına ilişkin en az katıldıkları maddelerin ise, materyali derslerde kullanılmalıdır. (f:1, %:6,3), materyalle işlenen dersler kalıcıdır. (f:1, %:6,3) maddeleri olduğu görülmektedir.

TARTIŞMA ve SONUÇ

Geometri-matematik öğretmenlerinin geometri derslerinde açılı ortay materyalinin kullanımına ilişkin geometri-matematik öğretmenlerinin görüşlerinin alınması için uygulanan ölçeğe verilen cevaplar beş farklı mesleki deneyim süresine göre analiz edilmiştir. Aynı sorulara farklı meslek deneyime sahip geometri-matematik öğretmenlerinin verdikleri cevaplar farklılık göstermiştir bu farklılıkların bir den fazla nedeni olmakla birlikte en önemli farklılık nedeni ise öğretmenlerin materyal kullanmaya ve açılı ortay konusunda materyal geliştirmeye ve kullanımına ilişkin sahip oldukları hazırbulunuşluktur (Solomonovich, 2010). Mesleğe yeni başlayan genç öğretmenler açılı ortay konusunda materyal kullanmaya ve geliştirmeye daha meyilli ve materyal kullanımına ilişkin hazırbulunuşlukları daha iyi oldukları için açılı ortay dedektörü materyaline ilişkin ölçeğe olumlu görüşler bildirmişlerdir. Meslekte 10 yılı aşkın deneyimli öğretmenler ise var olan açılı ortay öğretim materyallerinin öğrencilerin akademik başarıları üzerinde genç meslektaşlarının beklediği kadar etkili olmayacağı görüşündeler. Meslekte 17-20 yıl deneyimine sahip geometri-matematik öğretmenleri özellikle açılı ortay konusunda materyal kullanmayı derste zaman kaybı olarak görmekte ve öğrencilerin akademik başarılarını arttırmakta etkili olmadığını düşünmekte bunun da birden fazla sebebi olmakla birlikte en önemli etkenlerden birisi mesleklerindeki yeni uygulamaları ve gelişmelerin öğrencilerin akademik başarıları üzerindeki etkiyi yeterli, örnek üzerinde görememeleridir (Nincarean, Ali, Halima, & Rahman, 2015).

Materyal geliştirmenin eğitimde iyi ve başarılı örnekleri ile yetişen geometri-matematik öğretmenleri materyal kullanmayı derslerde duyuşsal hazırbulunuşluğu arttıran bir destekleyici olarak görmektedirler açılı ortay dedektörü öğrencilerin dikkatini çeker ve dersleri daha kalıcı zevkli işlenir hale getirir görüşündelerdir (Alexander & Koeberlein, 2014). Bu görüş özellikle yeni nesil öğretmenler diye tabir ettiğimiz mesleğin başındaki öğretmenlerdir 1-3 yıl, 4-6 yıl, 7-10 yıl mesleki deneyime sahip öğretmenlerdir bunlar, 11-13 yıl, 14-16 yıl, 17-20 yıl mesleki deneyime sahip öğretmenler yetişirken de bu kadar materyal destekli bir geometri eğitimi almadıkları için materyal kullanmayı derste bir zaman kaybı, öğrenciler açısından bir disiplin problemi ve çok gerekli olmayan bir değişken olarak görmektedir.

Öğretmenlik mesleğinin gerektirdiği yeterlilikleri bilen ve bu yeterlilikler bağlamın da yenilikleri takip eden gelişmeye ve değişime açık geometri-matematik öğretmenleri meslek deneyimi ayırt etmeden açılı ortay



dedektörü materyalinin hizmet içi seminerler ile öğretilmesi konusunda hem fikirdirler buda öğretmenlik mesleğinin ilk yıllarında olmanın veya çok deneyimli olmanın fark etmeden değişim ve gelişime açık bir meslek olduğunu bize gösteriyor (Kerawalla, Luckin, Seljeflot, & Woolard, 2006). Çalışmaya katılan Geometri-matematik öğretmenleri açı ortay dedektörünü kullanarak 0° derece ve 360° arasındaki keyfi bir açının ya da üçgenin tüm iç açıortaylarının nasıl belirlenebileceği noktasında gelecek nesil öğretmenlere ve meslekteki deneyimli öğretmenlere ışık tutmuşlardır (Klopfer & Yoon, 2004).

KAYNAKÇA

1. Aarts, J., & Erne, R. (2008). *Plane and Solid Geometry: Selected Topics in Plane and Solid Geometry (Universitext)*. New York: Springer Publisher.
2. Akbuğa, M. (2010). *İlköğretim Dördüncü ve Beşinci Sınıf öğretmenlerin Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Görüşleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
3. Alexander, D. C., & Koeberlein, G. M. (2014). *Koeberlein, Alexander. "Elementary Geometry"*. Stamford: Cengagebrain Company.
4. Demirkaya, H. (2008). Coğrafya öğretiminde eleştirel düşünme stratejileri ve sorgulama yoluyla öğrenmenin kullanımı. *Türkiye Sosyal araştırmalar Dergisi*, 12(1), 89-116.
5. Erkuş, A. (2005). *Bilimsel Araştırma Sarmalı*. Ankara : Seçkin Yayıncılık.
6. Greenberg, M. J. (2007). *Euclidean and Non-Euclidean Geometries: Development and History 4th Edition*. New York: W. H. Freeman and Company.
7. Hartshorne, R. (2005). *Geometry: Euclid and Beyond (Undergraduate Texts in Mathematics)*. California: Berkeley Company.
8. Hirsch, L. R., & Goodman, A. (2010). *Understanding Elementary Algebra with Geometry: A Course for College Students (6th Edition w/CD-ROM)*. Belmont: Brooks Company.
9. Gökteş, P. D. (2017). 3B Sanal Dünyalar ve Kullanım Alanları. P. D. Gökteş içinde, *3B Sanal Dünyaların Eğitimde Kullanımı* (s. 1). Ankara: Pegem Akademi.
10. Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
11. Karakaya, İ. (2009). Bilimsel Araştırma Yöntemleri. A. Tanrıöğen içinde, *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (s. 56-84). Ankara: Anı Yayıncılık.
12. Kerawalla, L., Luckin, R., Seljeflot, S., & Woolard, A. (2006). Making it real: Exploring the potential of Augmented Reality for teaching primary school science. *Virtual Reality 10* (3), 163-174.
13. Klopfer, E., & Yoon, S. (2004). Developing Games and Simulations for Today and Tomorrow's Tech Savvy Youth. *TechTrends*, 49(3), 41-49.
14. Lial, M. L., Brown, B. A., Steffenson, A. R., & Johnson, L. M. (2010). *Essentials of Geometry for College Students (2nd Edition)*. New York: Scient company.
15. Meserve, B. E. (2010). *Fundamental Concepts of Geometry (Dover Books on Mathematics)*. Wesley: Wesley Publishing Company.
16. Nincarean, D., Ali, M. B., Halima, N. D., & Rahman, M. H. (2015). Mobile Augmented Reality: the potential for education. *13th International Educational Technology Conference* (s. 1-8). Cambridge, USA: Harvard University.
17. Solomonovich, M. (2010). *Euclidean Geometry: A First Course*. New York: Bloomington publisher.
18. Taş, A. M. (2007). Yeni Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarına İlişkin Öğretmen Görüşlerinin Belirlenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü dergisi*, 519-532.
19. Yelken, T. Y. (2005). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Anı Yayıncılık.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(55)

Dr. Çağrı HAMURCU³⁸⁵

**IS THE MARRIAGE A DETERMINANT FACTOR FOR BITCOIN INVESTMENT? A RESEARCH
STUDY IN TURKEY**

**EVLİLİK BITCOİN YATIRIMI İÇİN BELİRLEYİCİ BİR FAKTÖR MÜDÜR? TÜRKİYE'DE BİR
ARAŞTIRMA**

ABSTRACT

This research is the first study, which investigate the relation between Bitcoin investment and marital status. It is thought that these findings could be valuable in order to understand Bitcoin investment deeply. In order to measure the relations, data about marital status, number of marriages, other sociodemographic factors and the usage of bitcoin of participants are obtained. It is investigated that to be married and an increase in the number of marriages are determinant factors for Bitcoin investment and increasing the probabilities of making investment to Bitcoin. These results could be interpreted in favor of anonymity of Bitcoin. As a popular asset, the more is found about which factors affecting Bitcoin investment, the more it is understood the cause affect relations and the easier to make predictions for future financial markets.

JEL Codes: D90, D91, G40, G41.

Keywords: behavioral finance, bitcoin, marital status, cryptocurrency, block chain.

ÖZ

Bu araştırma Bitcoin yatırımı ile medeni durum arasındaki ilişkiyi araştıran ilk çalışmadır. Bitcoin yatırımı derinlemesine anlamak için bu bulguların değerli olabileceği düşünölmektedir. Faktörler arasındaki ilişkileri ölçmek için medeni durum, evlilik sayısı, diğör sosyodemografik faktörler ve katılımcıların bitcoin kullanımına ilişkin veriler katılımcılardan elde edilmiştir. Evli olmanın ve evlilik sayısındaki artışın, Bitcoin yatırımları için belirleyici faktörler olduğu ortaya çıkarken; bu faktörlerin kişilerin Bitcoin'e yatırım yapma olasılığını artırdığı bulguları elde edilmiştir. Bu sonuçların Bitcoin'in anonimlik özelliği lehine yorumlanabileceği düşünölmektedir. Popöler bir varlık olarak, Bitcoin yatırımı etkileyen faktörler hakkında ne kadar çok veri elde edilebilirse, faktörler arasındaki ilişkilerin daha iyi anlaşılabilceği ve gelecekteki finansal piyasalar için öngörülerde bulunmayı kolaylaştırabileceği düşünölmektedir.

JEL Kodları: D90, D91, G40, G41.

Anahtar Kelimeler: davranışsal finans, bitcoin, evlilik, kripto para, blok zincir.

³⁸⁵ Ph.D, Ankara, Turkey, E-mail address: cagri.hamurcu@gmail.com



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

1. INTRODUCTION

In recent years, it is known that significant attraction for cryptocurrencies and Block chain technologies have been aroused (Li and Wang, 2017). Digitally stored and recorded transactions in a block chain could be considered as a complex accounting system (Gandal and Halaburda, 2014). The first and the best-known cryptocurrency is Bitcoin created by Nakamoto (2008). It is also a digital monetary and a payment system securely decentralized distributed technology exists on an encrypted block chain coupled networks (Hayes, 2017).

Bitcoin and other cryptocurrencies started to emerge on financial and economic literature since 2014 (Dowd, 2014; Weber, 2014). In addition to these formers, Bitcoin price and social sings relation (Garcia, Tessone, Mavrodiev, and Perony (2014), Corbet, Lucey and Yarovya, 2018), weak form for Bitcoin data (Urquhart, 2016), market shares and turnover analysis of cryptocurrencies (ElBahrawy, Alessandretti, Kandler, Pastor-Satorras, Baronchelli and Andrea, 2017), pricing efficiency (Hong, 2016, Urquhart, 2016), pricing determinants (Kristoufek, 2015, Li and Wang, 2017), bubbles (Cheung, Su and Roca 2015, Cheah and Fry, 2015), volatility (Cheung et al., 2015, Dwyer, 2014, Bouoiyour and Selmi, 2015, Carrick, 2016), degree of competitiveness (Gandal and Halaburda, 2014), efficiency (Urquhart, 2016, Bartos, 2015) and anomalies in the cryptocurrency market (Kurihara and Fukushima, 2017, Caporale and Plastun, 2018) are also studied.

Though the big amount of demand, Bitcoin and cryptocurrency markets have some legal, regulatory and ethical challenges (Fry and Cheah, 2016). On the other hand, Bitcoin has started to be used as for investment purposes (Selgin, 2015). Moreover, it is argued that Bitcoin is a speculative asset rather than a currency (Baek and Elbeck, 2015). Similarly, it is founded that Bitcoins are mainly used as a speculative investment rather than an alternative currency and medium of exchange (Baur, Hong & Lee, 2018).

In this study, it is aimed to investigate whether there is relation between marital status, number of marriage and bitcoin investment or not. It is thought that all the findings could help to understand about the nature of Bitcoin investments. In order to understand the above stated relation, it is hypothesized that marital status and number of marriage are a determinant factors for Bitcoin investment.

2. Materials and Methods

This study is performed in five phases during three months period; preparation of the form, announcing the study, sending the form electronically to each volunteer privately, collecting the data and analyzing the study.

The form filled by participants are prepared by the researchers in order to obtain sociodemographic factors and to determine the usage of bitcoin. Since the main purpose of this study is to analyze the relation between marriage and bitcoin investment status, it includes detailed data about marriage (marital status, number of marriages etc.). Moreover, in this form age, gender, level of education and monthly income questions are also added. In this study, it is determined that marital status and number of marriage are independent factors; bitcoin investment is a dependent factor. SPSS Version 20 is used to analyze the data collected for this study.

3. Results

135 of 215 participants submitted properly completed the study. Of the participants whom completed the form (n = 135), 71.9% (n=97) is male and 28.1% (n=38) is female; 68.9% (n=93) is married and 31.1% (n=42) is single; 20.7% (n=28) is never married, 60.0 % (n=81) is married one times, 19.3% (n=26) is married more than one times. Of the 135 participant, 26.7% is in Bitcoin Investment (BI) group and 73.3% is in Non-Bitcoin Investment (NBI) group.

In phase 1 of the analysis, the BI and NBI groups are compared especially on marriage related factors and other sociodemographic factors also. Statistically significant relations are shown in Table 1. According to the analysis, it is not found any statically meaningful relationship between the Bitcoin Investment and other socio demographic factors (age, gender, level of education and monthly income).



Table 1: Comparison of BI and NBI Groups in Terms of Marriage Related Factors

	BI (n=36)	NBI (n=99)	χ^2/z	p
Marital Status, n (%)				
Married	30 (22.2)	63 (46.7)	4.779	.029^a
Single	6 (4.4)	36 (26.7)		
Number of marriage, n (%)				
0 marriage	5 (3.7)	23 (17.0)	35.567	.000^a
1 marriage	12 (8.9)	69 (51.1)		
More than 1 marriage	19 (14.1)	7 (5.2)		

Note. BI= Bitcoin Investment; NBI= Non-BI; n = Number of participants.

^aChi-square test, p < 0.05 level

In phase 2 of the analysis, in order to determine which factors made independent contributions to the prediction of BI or NBI groups, logistic regression analysis is applied. The results are given in Table 2.

Table 2: Results of Logistic Regressions Analysis on Marriage Related Characteristics

	OR	95% CI	p
Marital Status, n (%)			
Single		Reference	
Married	2.857	[1.086, 7.518]	.033
Number of marriage, n (%)			
0 marriage		Reference	
1 marriage	12.486	[3.408, 45.748]	.000
More than 1 marriage	15.607	[5.399, 45.115]	.000

Note. Dependent variable: Investment to Bitcoin. OR = odds ratio; CI = confidence interval. Significance at p < 0.05 level.

According to the results of logistic regression analysis, marital status and number of marriage are important predictors of BI (p<0.05). If a single gets married, probability of making investment to BI increased 2.857 times. On the other hand, likelihood of making investment to BI increased 12.486 times in single married ones and 15.607 times in more than one marriage ones compared to non-married ones.

4. Discussion

This research is the first study, which investigate the relation between Bitcoin investment and marital status. It is thought that these findings could be valuable in order to understand Bitcoin investment deeply.

In this research, it is founded that Bitcoin investment is related to marital status and number of marriages. Moreover, it is investigated that marital status and number of marriages are important predictors of Bitcoin investment separately. To be married and an increase in the number of marriages are determinant



factors for Bitcoin investment and increasing the probabilities of making investment to Bitcoin. It is resulted that the prediction ratio of Bitcoin investment for having more than one marriages is the highest one.

These results founded could be interpreted in favor of anonymity of Bitcoin. Bitcoin provides an acceptable level of privacy and anonymity. These creates some appeals for many individuals because personal identification information are not recorded and transactions are kept virtually anonymous. Anonymity of Bitcoin could help spouses to conceal marital assets easier from each other (Hou, 2015, Yalabık and Yalabık, 2019).

It is believed that in order to understand the mechanism of financial decision-making, the more researches are needed. As a popular asset, the more is found about which factors affecting Bitcoin investment, the more it is understood the cause affect relations and making predictions for future financial markets.

REFERENCES

1. Baek, C., Elbeck, M. (2015). Bitcoins as an investment or speculative vehicle? A first look. *Appl. Econ. Lett.* 22, 30–34.
2. Bartos, J. (2015). Does Bitcoin follow the hypothesis of efficient market? *Int. J. Econ. Sci.* 4 (2), 10–23.
3. Baur, D. G., Hong, K., & Lee, A. D. (2018). Bitcoin: Medium of exchange or speculative assets?. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money*, 54, 177-189.
4. Bouoiyour, Jamal and Selmi, Refk (2015). Bitcoin Price: Is It Really That New Round of Volatility can Be on Way? MPRA Paper 65580. University Library of Munich, Germany. <https://ideas.repec.org/p/pra/mprapa/65580.html>.
5. Caporale, G. M. and Plastun, A. (2018). The day of the week effect in the cryptocurrency market. *Finance Research Letters*.
6. Carrick, J. (2016). Bitcoin as a complement to emerging market currencies. *Emerg. Markets Finance Trade* 52, 2321–2334.
7. Cheah, E.-T. and Fry, J. (2015). Speculative bubbles in bitcoin markets? An empirical investigation into the fundamental value of bitcoin. *Econ. Lett.* 130, 32–36.
8. Cheung, A., Roca, E., Su, J.-J. (2015). Crypto-currency bubbles: an application of the Phillips-Shi-Yu (2013) methodology on Mt. gox bitcoin prices. *Appl. Econ.* 47, 2348–2358.
9. Corbet, S. and Twomey, C. (2014). An index of financial market stress for the United Kingdom. *Economics and Business Letters*, 3(2), 127–133.
10. Corbet, S., Lucey, B., Urquhart, A., and Yarovaya, L. (2018). Cryptocurrencies as a financial asset: A systematic analysis. *International Review of Financial Analysis*.
11. Dowd, K. (2014). *New private monies. A bit-part player?* London: Institute of Economic Affairs.
12. ElBahrawy, Abeer, Alessandretti, Laura, Kandler, Anne, Pastor-Satorras, Romualdo and Baronchelli, Andrea (2017). Evolutionary dynamics of the cryptocurrency market. *R. Soc. Open Sci.* 4 170623. <https://arxiv.org/abs/1705.05334>.
13. Dwyer, G.P. (2014). The economics of bitcoin and similar private digital currencies. *J. Financ. Stab.* 17, 81–91.
14. Fry, J., & Cheah, E. T. (2016). Negative bubbles and shocks in cryptocurrency markets. *International Review of Financial Analysis*, 47, 343-352.
15. Gandal, Neil and Halaburda, M.T. (2014). Competition in the Cryptocurrency Market. NET Institute Working Paper No. 14–17. (Available at SSRN). <https://ssrn.com/abstract=2506463> or <https://doi.org/10.2139/ssrn.2506463>.
16. Garcia, D., Tessone, C.J., Mavrodiev, P. and Perony, N. (2014). The digital traces of bubbles: Feedback cycles between socio-economic signals in the Bitcoin economy. *J. R. Soc. Interface* 11, 20140623.



20. Hayes, A. S. (2017). Cryptocurrency value formation: An empirical study leading to a cost of production model for valuing bitcoin. *Telematics and Informatics*, 34(7), 1308-1321.
21. Hong, K. (2016). Bitcoin as an alternative investment vehicle. *Inf. Technol. Manage.*, 1–11.
22. Hou, C. (2015). A Bit-ter Divorce: Using Bitcoin to Hide Marital Assets. *North Carolina Journal of Law & Technology*, 16(5), 74.
23. Kristoufek, L. (2015). What are the main drivers of the Bitcoin price? Evidence from wavelet coherence analysis. *PloS one* 10, e0123923.
24. Kurihara, Yutaka and Fukushima, Akio (2017). The market efficiency of bitcoin: a weekly anomaly perspective. *J. Appl. Finance Bank*. 7 (3), 57–64.
25. Lawrence Trautman (2014). Virtual Currencies Bitcoin & What Now After Liberty Reserve, Silk Road, and Mt. Gox?, 20 RICH. J.L. & TECH. 13, 3–4, available at <http://jolt.richmond.edu/v20i4/article13.pdf>
26. Li, X., Wang, C.A. (2017). The technology and economic determinants of cryptocurrency exchange rates: The case of bitcoin. *Decis. Support Syst.* 95, 49–60.
27. Nakamoto, S. (2008). Bitcoin: A Peer-to-peer Electronic Cash System. Unpublished paper available at <https://www.bitcoin.org/bitcoin.pdf>.
28. Phillips-Shi-Yu (2013) methodology on Mt. Gox Bitcoin prices. *Appl. Econ.* 47, 2348–2358.
29. Selgin, G. (2015). Synthetic commodity money. *J. Financ. Stab.* 17, 92–99.
30. Urquhart, A. (2016). The inefficiency of Bitcoin. *Economics Letters*, 148, 80-82.
31. Weber, B. (2014). Bitcoin and the legitimacy crisis of money. *Cambridge Journal of Economics* (forthcoming).



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(56)

Prof. Dr. Ali YAKICI³⁸⁶

TÜRK DÜNYASINDAN OSMANLI DÖNEMİ KÜLTÜR ve EDEBİYATINA NEVRUZ GELENEĞİ ve UYGULAMALARI

ENVIRONMENT and APPLICATIONS OF THE OTTOMAN PERIOD OF CULTURE and LITERATURE FROM TURKISH WORLD

ÖZ

Bahar mevsimiyle kış uykusundan uyanan doğanın yeniden dirilerek canlandığı, kupkuru ağaç dallarının yeniden yeşillendiği, ısınan toprağın bağrında uyuttuğu tohumların yeniden filize dönüşerek toprak dışına fırladığı bilinen bir gerçektir. İşte doğadaki bu dönüşüm toplumları duygulandırmış ve heyecanlandırmıştır. Türkler de doğanın bu kutsal uyanışını bayramlaştırarak kültürleri adına kalıcı kılınmasını sağlamıştır. Yılı oluşturan mevsimlerden biri olan bahar, özellikle kuzey yarım kürede yaşayan insanlar tarafından yeniden doğuş, yeniden diriliş, yeniden var oluş, yeni bir yıl, yeni bir dönem, yeni bir gün olarak kabul edilmiştir. Bu kabulü sebebiyle mevsimler sultanı olduğuna inandığı bahara gelenek göreneklerinde, inanışlarında, mitolojisinde, efsanesinde, destanında, şiirinde, hikayesinde, benzer anlatılarında, müziğinde, resminde, tiyatrosunda, kısacası kültür ve edebiyatında büyük bir yer ve önem vermiştir.

Milattan önceki dönemlerde; Hun-Oğuzlar döneminde var olduğuna ve kutlandığına dair kimi Çinli tarihçiler tarafından bilgi verilen Nevruz/ Yenigün/ Yeni Yıl geleneği, Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın oğlu Celaleddin Harzemşah tarafından yeni yıl başlangıcı olarak bir takvime bağlanmıştır. Orta ve uzak Asya'daki birçok Türk soylu halkın yeni yıl olarak kutladığı Nevruz, Osmanlı Türklüğü döneminde de kültür, sanat ve edebiyatta ve geleneksel kutlamalarda yerini ve önemini korumuş, kitaplar ve uygulamalarla aktarılan kültürel mirasın önemli bir bölümünü oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Nevruz, Türk dünyası, Osmanlı Türklüğü, kültürel miras.

ABSTRACT

It is a well-known fact that the nature awakened from hibernation in the spring season revives by resurrecting, and the bushy tree branches are re-greened, and the seeds that induce the soil in the bosom of the heated soil sprang to re-sprout and out of the soil. This transformation in nature has touched and excited societies. Turks, this sacred awakening of nature by feasting on behalf of the culture has made it permanent. Spring, which is one of the seasons of the year, has been considered as a new day, a new era, a new day, rebirth, resurrection, rebirth, especially by people living in the northern hemisphere. Due to this adoption, the seasons gave great importance to the traditions, beliefs, myths, legends, epics, poems, stories, similar narratives, music, paintings, theater, in short culture and literature.

In the periods before Christ; The Nevruz New Day/ New Year tradition, which was informed by some Chinese historians about the existence and celebration during the Hun-Oghuz period, was connected to a calendar as the beginning of the new year by Celaleddin Harzemshah, the son of the Seljuk Sultan Alpaslan. Nevruz, celebrated as the New Year by many Turkish noble peoples in central and distant Asia, has maintained its place and importance in culture, art and literature and traditional celebrations during the Ottoman period, and has constituted an important part of the cultural heritage conveyed by books and practices.

Keywords: Nevruz, Turkish world, Ottoman Turkishness, cultural heritage.

³⁸⁶ Gazi Üniversitesi Öğretim Üyesi



Yılı oluşturan mevsimlerden biri olan bahar, özellikle kuzey yarım kürede yaşayan insanlar tarafından yeniden doğuş, yeniden diriliş, yeniden var oluş, yeni bir yıl, yeni bir dönem, yeni bir gün olarak kabul görmüştür. Bu kabulü sebebiyle de insan, hayatındaki dönemlerden en güzelini, gençlik dönemini bahara benzetmiş, bu dönemi bir bahar olarak kabul etmiştir. Bu nedenledir ki baharın gelişini kutsal saymış, bayram olarak nitelendirmiş, onu bayram coşkusu içinde törenlerle karşılamıştır. Ve yine bu kabulü sebebiyle mevsimler sultanı olduğuna inandığı bahara gelenek göreneklerinde, inanışlarında, mitolojisinde, efsanesinde, destanında, şiirinde, hikayesinde, benzer anlatılarında, müziğinde, resminde, tiyatrosunda, kısacası kültür ve edebiyatında büyük bir yer ve önem vermiştir.

Baharın gelişi, yani “yeni yılın ilk günü, yılbaşı kutlamaları yeryüzündeki kültürel birikimi olan bütün toplumlarda mevcuttur. En eski dönemlerden bu yana her toplum bu günü, kültürler arası ödünçlemeler/alıntılar yapsa veya etkilere uğrasa bile, kendi töre, gelenek, inanç ve mitolojisi çerçevesinde kutlamaktadır. Bu kutlama törenleri her toplum için farklı anlamlar ve kutluluk anlayışları taşımaktadır. Aynı coğrafyaları, kültür çevrelerini paylaşan toplumlar arasında, karşılıklı etkileşimlerin olması doğaldır. Özellikle inanç merkezli kültürler arasında bu tür değişimlerin, alış-verişlerin, ödünçlemelerin, uyuşmaların tarihi süreç içinde cereyan etmiş olduğu herkesçe bilinen bir gerçektir” (Yıldırım 1998:145-146).

Gelenekler, tüm Türk toplulukları için ortak bir mirastır. Ortaklığın temeli ise aynı dil ve tarih paylaşan halkların aynı kökten besleniyor olmalarıdır. Özellikle Asya ve Avrupa toplumlarının gelişini kutladığı bahar, kutlayan toplumların kültür ve edebiyatlarında değişik adlarla ifade edilmiştir. Bunun, baharın gelişine bir “yeni yıl”, bir “bahar bayramı” inanışıyla yer veren kültürlerin başında gelen Türk kültür ve edebiyatında da farklı şekillerde ifade edildiği görülmektedir (Kayhan 2017:13-14).

Türk dünyasının değişik coğrafyalarında, baharın gelişinin kutlandığı gün olarak kabul edilen “yeni gün” bağlamı farklı adlandırmalarla karşılaşmaktadır. Bu adlandırmalardan bazıları alfabetik olarak şu şekilde sıralanabilir: "Baba marta", "bahar bayramı", "baş-ay", "baş bahar", "cılgayak", "çağan", "diriliş", "ergenekon", "erkin kün/ özgürlük günü", "gündönümü", "ısıyah bayramı", "ilkyaz bayramı "kurtuluş", "mart dokuzu", "martıfal", "merekke", "mesir bayramı", "meyram", "nartukan", "nevruz/ novruz/ noy-nuz", "sultan nevruz/ sultan navruz/ sultan mevriz/ nevruz-ı sultani", "teze il", "ulustın ulu küni/ulus küni", "uyanış", "yaz-baş bayramı", "yeniden doğuş", "yeni gün", "yeni hayat", "yenki kün", "yeni yıl", "yılbaşı" vd.

Türklerin Ergenekon'dan çıkış günü, yeni gün/yengi kün' gibi adlarla kutlanan ve genellikle İslâm'ın Türkler tarafından kabulünden sonra “nevruz” olarak Türk kültür ve edebiyatında yer aldığı ifade edilen bu bahar bayramının kimi rivayetlere göre Saka (İskit) Türklerinin Ön Asya'ya hakimoluşlarından sonra, hükümdar Afrazyab(Alp Er Tunga) zamanında (MÖ 680-626) İran sahasında kabul görüp, yeni gün yerine “nev-rûz” olarak adlandırılmaya başlandığı belirtilmektedir. Bu görüşün sahibi Kırzıoğlu bu konudaki sözlerini şöyle tamamlamaktadır: “İşte bu Saka Türklerinin parlak çağında onların kalpak, cepken, kollu giyim, potur, şalvar ve çizme gibi giysilerini taklit edip benimseyen Farslar, Türklerin ilkbahar bayramı sayılan Ergenekon bayramının kabullendiler ve Nev-Rûz(yeni Yeni-Gün) adı ile benimsediler. Nevruz adı buradan gelmiştir” (Kırzıoğlu 1995: 310).

Aynı bilim insanı, Nevruz'un yılbaşı olarak kabulü konusunda şu görüşlere yer vermektedir:

“Selçuklu Sultanı Alpaslan'ın oğlu Sultan Celaleddin Melikşah(1072-1092) İslâmî Hicrî-Kamerî takvim, her yıl 11 gün Ramazan ve Dinî Bayramların erken gelmesi il, 354 günü bir yıl olduğundan vergiler için uygun geliyordu. Melikşah, Selçuklu başkenti İsfahan'da münecimleri toplayıp güneş yılını kullanmak üzere, kendi adı ile Celâli Takvimi adıyla, İran ve Afganistan'da kullanılan şimdiki Şemsi takvimi yaptırdı Ayrıca onun emriyle 21 Mart yılbaşı sayılarak, Nevruz-ı Sultânî veya halk deyimi ile “Sultan Nevruz” diye anılır oldu.” (Kırzıoğlu 1995: 310).

Orta Asya bağlantılı kültürlerin ve özellikle Türk dünyası ortak kültürünün ürünü olan, Türkler arasında doğuş, türeyiş, kurtuluş, yeni bir başlangıç olarak kabul edilen ve çeşitli kaynaklara bağlanan nevruz, kültürün diğer alanlarına olduğu gibi edebiyat dünyasına da zengin örnekler kazandırmıştır. Kışın ardından baharın gelişinin çeşitli şenlik ve eğlencelerle kutlandığı, halkın bayram yaptığı bir gün olan nevruzun sembolü, kıştan sonra kırlarda diğer çiçeklerden daha önce çıkan ve adını bu günden alan nevruz çiçeğidir. Bu çiçek baharın müjdecisidir. Kazaklar'da



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

nevruz çiçeği Bayşeşek, Kırgızlar'da ise Bayçeçekey olarak bilinir ve halk edebiyatı ürünlerinde epey konu olmuştur (Kayhan <http://turksam.org/nevruz-ciceginin-anlamı-baycecek-baycecekey>)

Öncelikli olarak, edebiyatın da temelini oluşturan mitolojilerde yer alan nevrzun, “mitik dönem anlatmalarından sonra destanî dönemde de çevresinde benzer anlatmaların teşekkül ettiği bilinmektedir.

Nevruzun bir inanç ve gelenekler bütünü olarak Türk edebiyatının Milat öncesi yaratmalarından Oğuz destanında yer aldığı görülmektedir. “Oğuz Destanı’nda, Oğuz Kağan’ın Talas’tan Buhara’ya kadar olan bölgeyi fethetmesinin ardından büyük şenlikler yapılmış ve bu şenlikler, ‘oğuz günü’, ‘yeni gün, veya ‘nevruz’ olarak adlandırılmıştır (Çetin 2004: 96).

Zaten Çin kaynakları ve özellikle Çin tarihçisi Simaçin’in Oğuz Destanının yaşadığı bu döneme ait verdiği bilgiler de bunu teyit etmektedir (Yakıcı 2001: 21-27).

Ayrıca bu kaynaklar, Hun Türklerinin, yeni yıl kabul ettikleri 21 Mart'ta türlü yemekler hazırlayarak kıra, mesire yerlerine çıktıklarını, kırlarda şenlikler düzenlediklerini, bütün Hun beylerinin kutlamalara katılarak ibadetlerde buldukları, Gök Tanrıya kurbanlar kestikleri ve toylar tertip ettiklerini belirtmektedirler (Ekrem 1995:155-157).

Tarihi seyir içinde nevrzun edebiyata yansıdığına tanık olunan diğer sözlü gelenek ürünleri Göktürk destanlarından Ergenekon destanıdır.

Baharın gelişi, ortak Türk edebiyatı ürünlerinden yalnız destan ya da mitolojik anlatmalarda değil, sözlü ve yazılı diğer edebi ürünlerde de önemli ölçüde yer almaktadır. Bunlardan biri ortak Türk edebiyatının İslami dönemdeki bilinen ilk eserlerinden Kaşgarlı Mahmut’un ünlü Divan-ı Lüğati’t-Türk’üdür. On birinci yüzyılda kaleme alınan bu eserde yer alan;

Türlü çeçek yarıldı	Türlü çiçekler açıldı
Barçın yadhım kerildi	İpek kumaştan yaygı serildi
Uçmak yeri körüldi	Cennetin yeri görüldü
Tumlug yana kelgüsüz	Kış gene gelecek değildir

(Kaşgarlı Mahmud 1985: 119)

mısraları, o dönem Türk toplumunun baharın gelişine dair sevinçlerini, baharla ilgili düşüncelerini yansıtmaktadır.

Canlanmanın, yeniden doğuşun, bereketin sembolü olan bahar, yine On birinci yüzyılda yazılan ve İslamî dönemin ilk Türkçe eserlerinden olan Yusuf Has Hacip’in Kutadgu Bilig adlı eserinde ayrıntılı olarak tasvir edilmektedir.

Türk edebiyatı nesir türlerinde, özellikle de sözlü anlatım türlerinde nevrzun yer aldığı görülmektedir. Bu türlerin başında efsane gelmektedir. Türk halklarında nevrz bayramına özel yılda sadece bir kere yapılan “Sümölök” tatlısının çok ilginç efsanesi de buna bir örnektir. Efsaneye göre “bir zamanlar yoksul bir kadın varmış. Kadın, çocuklarının karnını doyurmak için çimlenmiş buğday ve taş toplayıp eve getirmiş. Kazana attığı taşlara ve buğdaya su ekleyip sürekli karıştıran anne, çocuklarını avutmak için yemek hazırladığını gösterirmiş. Emeği beklemekten usanan çocuklar, uyuyakalmış. Sabah kalktıklarında bir kazan dolusu yemek bulan anne ve çocukları, böylece açlıktan kurtulmuş” (Kayhan <https://www.turkcenindirilisi.com-nevrz>).

Nevruz Halk hikayelerinde de yer almaktadır. Azerbaycan ve Türkiye sahasında kahramanı ya da kahramanlarından biri Nevruz olan halk hikayeleri bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Nevruz ve Gendap (Cemiloğlu 1999: 22-23) ile Nevruz Bey (Duymaz 1996) hikayeleri verilebilir.

Türk kültürünün ortak döneminin ürünleri olarak bilinen Çin kaynaklarından Hun-Oğuz destanlarına, Göktürk destanlarından Kutadgu Bilig'e, Kaşgarlı Mahmut'tan Bîrûnî'ye, Nizâmü'l Mülk'ün Siyasetnâmesinden Melikşah'ın takvimine kadar, Akkoyunlu Uzun Hasan Bey'in kanunlarına, Ebû Suud Efendi'nin fetvasına, Sultan II.Abdülhamid'in kızının babasıyla ilgili eserine kadar uzanan bir çizgide elde Nevruzla ilgili önemli kayıtlar bulunmaktadır.



Nevruz'un Osmanlı dönemi sosyal ve kültürel hayatında önemli bir yeri vardır. Osmanlı sanatçı ve edebiyatçıların nevrüza bakışı olumlu olmuştur. Hatta nevrüzla ilgili fetvalar bile bu doğrultudadır. Şeyhülislam Ebû Suud Efendi'nin fetvası bunun güzel bir örneğini oluşturmaktadır:

“Mesele: Nevruz gününde zeyd müselleme eyü libaslarını giyüp yiyüp içse, yâranlarıyla sahraya gitse, ism lâzım gelir mi?”

Cevab: Nesne lazım gelmez. Nevruz Mecûsî degüldür, nevrüz sultanidir.”

“Nevruz günü bir erkek, güzel elbiseler giyip arkadaşlarıyla kırlara gitse günah olur mu? diye fetva makamına sorulur. Verilen cevap ilginçtir: Günah olmaz. Çünkü Nevruz İslamiyet'e aykırı değildir, örfte var olan bir âdettir.”(Kılıç 2000: 205-206)

Nevrüzün Osmanlı'nın son dönemlerinde de sarayda bir bayram olarak kutlandığına dair önemli bilgi ve belgeler bulunmaktadır. “Babam Sultan Abdülhamid” adlı eserde Ayşe Osmanoğlu, saraydaki nevrüz kutlamalarından da yarıntılı bir biçimde söz etmektedir:

Nevruz baharın ilk günü olduğundan bir gün önceden Eczahane-i Humayun'da hazırlanmış olan Nevruz Macunu denilen , üzerine altın tozu dökülmüş kırmızı renkte Nevruz şekeri hazırlanır, tüllerle bağlı güzel kâseler içinde hanedân azasına, vükelaya, mevki sahiplerine, bendegâna dağıtırdı. Lezzeti pek güzeldi. Sabah erken, aç karnına yemesi şifalı imiş. Bunun için gümüş tepsilere konur, yanına da “s” ile başlayan yedi türlü yiyecek dizilir, getirilirdi. “s” ile başlayan yedi türlü yiyecek şunlardı: Susam, süt, simit, su, salep, safran, sarımsak. Bunlardan birer parça yalanınca şifa getireceğine inanılırdı (Osmanoğlu 1984: 106).

Tarihî seyir içinde uzanan sosyal ve kültürel çizgiye bakıldığında zaman, Nevrüzün edebiyata yansıtılışında önemli rolü şiir türünün üstlendiği görülmektedir.

Nevrüz'un hem anonim halk edebiyatında; mani, ninni, türkü vb. ürünlerde, hem âşık edebiyatında; divan, koşma, destan vb. türlerde, hem de tasavvuf edebiyatında ilâhi, nefes, deme vb. söyleyişlerde dile getirildiği görülmektedir. Fakat özellikle “nevrüz”u konu olarak ele alıp bir “nevrüziye” söyleme ve yazma geleneğine dönüştüren edebiyatçıların Osmanlı dönemi şair ve yazarları olduğu görülmektedir.

İslamiyet'ten sonraki dönem Türk edebiyatında, yaygın olarak Arap-Fars edebiyat geleneğinin tesiri ile teşekkül ettiği kabul edilen ve özellikle okuma-yazma bilen edebiyatçıların ilgi alanına giren Klasik edebiyat geleneğinde, edebî tür olarak *nevrüziye geleneği* oluşmuştur. Tabiatın canlanması, dünyanın yeniden yaşanır hale gelişini ifade etmekten başka, nevrüz günlerinin özel törenlerle kutlanması, yeni yılın başlangıcı olması münasebetiyle yazılan nevrüziyeler, bir yandan kutlama ifadesi olarak kaleme alınırken, bir yandan da şairin duygularını ifade yolu olarak görülmüştür. Nevrüz ve baharı anlatmanın yanı sıra serbest ve şuh söyleyişlerin ortaya konduğu nevrüziyeler, dinî-tasavvufî anlamların da yüklendiği derunî anlamlar taşıyan sanat eserleri olarak kabul görmektedir.

Nevrüzün gelişini vesile ederek, şiirin sunulduğu kişiyi övmek için kaleme alınan gazel, kaside, murabba gibi nazım şekilleriyle oluşturulan nevrüziyelerin ilk örneklerine 14. yüzyılda rastlanılmaktadır. Nevrüziyeye özellikle 17. yüzyıl Osmanlı dönemi şair ve edebiyatçıların ağırlık verdikleri görülmektedir. Şairlerin yanı sıra kılıç ve kalem sahibi padişahlar, vezirler, hatta şeyhülislam ve kazasker gibi üst düzeydeki din adamları da Nevruz için şiir yazmaktan, şiirlerinde Nevruz motifini türlü şekillerde kullanarak hünelerini göstermekten geri kalmamışlardır. Bunlardan “Kadı Burhaneddin(1344-1398), Şeyhî(...-1431?), Rumelili Zaifi(1494-1557?), Ahmed Paşa(...-1497), Necatî(...-1509), Bâkî(1526-1600), Cinânî(...-1585), Azmizâde, Nefî(...-1635), Nevî(1533-1599), Azmizâde Hâletî(1570-1631), Ganizâde Nadirî(1572-1626), Riyâzî(1572-1644), Cevrî(1595-1654) Şerîfî(17.yy), Nailî Kadim(...-1666), Fâiz, Simkeşzâde Feyzî(1626-1690), Nedim(...-1730), Şeyh Galip(1757-1799), Seyfi, hükümdar şairlerden Hatayî(Şah İsmail: 1487-1524), Bahtî(I. Ahmed: 1588?-1673), Murad(IV. Murad: 1612-1640), diğer yöneticilerden Refet Bey(Ramî Paşa'nın oğlu: ...-1744) ve devletin en büyük dinî lideri konumunda olan Şeyhülislam Yahya(1565-1644)nın nevrüziyeleri vardır.”(Kılıç 2000: 211)

Adı belirtilen bu edebiyatçıların nevrüziyelerini genellikle gazel nazım şekliyle oluşturdukları, bu nevrüziyelerden bir kısmının da kaside ve diğer nazım şekillerinde yazıldığı görülmektedir.

Yalnız 17.yüzyıl şairlerine ait 760 kaside üzerinde yapılan bir araştırmanın istatistiksel verilerine göre nevrüziyelerin ve nevrüz konusunun da de içinde yer aldığı bahariyelerin önemli bir yekun teşkil ettiğine tanık



olunur. Yapılan bu araştırmanın sonuçlarına göre 760 kasidenin 444'ünde nesib bölümü vardır. Bu oran toplam sayının % 58.15'ini oluşturmaktadır. Nesiblerde işlenen ilk sıradaki konu % 17.42 ile bahardır. Bu oranlar daha iyimser bir biçimde (yaklaşık olarak %60 ve % 20) XIII-XV. Yüzyıllar için de geçerlidir.

Bu çalışmada ıydiyye(bayram şiirleri) % 4.29'la 6. sırayı almaktadır. Bu nesibler içinde yalnız nevruzu konu alanların yüzdesi % 1. 13'tür (Aydemir 1996: 140-141). Bu oran nevruzu ilgilendiren bahar ve bayram şiirleriyle birlikte yaklaşık %23'ü bulmaktadır ki bu da küçümsenmeyecek bir rakamdır.

Aynı bilim adamının aynı konu üzerinde 6 yıl sonra yayımladığı araştırma yazısında da sonuçlar 6 yıl önceki araştırmanın istatistiksel sonuçlarını teyit eder niteliktedir. Hatta nevruzun içine dahil edildiği bahariye, ıydiyye ve nevruziyyelerin oranı öncekine göre 1 puan artarak % 24'ü geçmektedir.

Aydemir, bu konuda şu görüşlere yer vermektedir:

Nesibinde bahar konusu işlenen kasideler bahariye adıyla anılırlar. Bahar, yeniden yaradılışın yaşandığı, ağaçların, bitkilerin yeşerdiği, suların coştığı, canlıların kış uykusundan uyandığı, tabiattaki canlılığa paralel olarak insanlardaki hareketlilik ve coşku,şairler için hassaten güzellerin gül bahçesinde salınarak yürüdüğü bir mevsimdir. Bu nedenle bahar, kasidelerin nesib bölümlerinde en çok işlenen konudur. Rakamlarla ifade edersek baharın XVII. Yüzyılda tüm nesiblere oranı %17.4'tür. İkinci sırada işlenen konu % 12 ile baharın beş puan altındadır. Bahariyeye nevruziyeyi de dahil edersek bu oran %19 olacaktır.

Şairler, Ramazan, Kurban ve Nevruz bayramlarını vesile kılarak, devlet büyüklüklerine nesib bölümlerinde bayramı konu alan kasideler sunarlar. Bu tür kasideleri bir bayram tebriği olarak kabul etmek de mümkündür. Nesibi bayramdan söz eden kasidelerin bu bölümlerinde, bayram Ramazan bayramı ise; oruç, hilal, orucun sevgili üzerindeki etkisi, rindin oruçla münasebeti, orucun bitip bayramın gelişi ve bunun doğurduğu sevinç, Kurban bayramı ise; yine bayram sevinci, bayram eğlenceleri, bayramlaşma merasimleri, bayram namazı için temcit ve sala verilmesi, namaz için camilerin dolup taşması, fakir fukaranın hatırlanması, yeni elbiselerin giyilmesi, güzellerin gezintiye çıkması, Nevruz bayramı ise; hayatın yeniden başlıyor olması, hayata canlılık gelmesi, sevinç vs. dile getirilir. Türk edebiyatında nesibi bulunan kasidelerin yaklaşık % 5'inde bayram konusu işlenmiştir. (Aydemir 2002: 146-147)

Osmanlı dönemi klasik Türk edebiyatında nevruzun işleniş biçimi üzerine değerlendirme yapan bilim insanları bu konuda şu görüşlere yer vermişlerdir:

1. Nevruz'un gelişi, baharın başlangıcı sayılmış, bütün cihanın tazelenip yeşilliklerle süslenişi, çiçeklerle bezenişi, adeta yeniden dirilişi olarak kabul edilmiştir. Bahar tasvirleri yapan şiirler yazılmış, bahar eğlenceleri anlatılmış, baharın verdiği neşe, klasik edebiyatımızda bir canlılık kazandırmıştır.

2. Nevruz motifi klasik edebiyatımızda çoğunlukla teşbih ve mecaz unsuru olarak kullanılmıştır.

3. Divan şairlerimiz Nevruz'u bir sultan olarak değerlendirip adalet sahibi, itidal sahibi sultan diye anmışlardır.

4. Nevruz Kadir ve Berat geceleri benzeri mübarek bir gün sayılmıştır. Divan şairleri Nevruz'u Kadir ve Berat geceleri gibi mübarek gecelerin benzeri kutlu bir gün olarak değerlendirmişlerdir.

5. Klasik şiirimizde pek çok yerde Nevruz eski musikimizdeki bir makam adı olarak ve bazan da iki anlama gelecek şekilde kullanılmıştır.

6. Nevruz, klasik şiirimizde bayram olarak "İyd-ı Nevruz" veya "Nevruz-ı İyd" tamlamalarıyla anılıp kutlanmıştır (Cunbur, 1995:41-50).

Osmanlı döneminde gelişen Türk halk ve tasavvuf edebiyatının önemli temsilcilerinden Kaygusuz Abdal, Pir Sultan Abdal, Kerim Dede, Didari, İzmirli Derviş Fahri, Aziz Mahseni, Cafer Handan, Ali Rıza Kadimi, Rami, Yusuf Fahir Ataer Baba, Şükrü Metin Baba, Hüseyin Hüsnü Erdikut Baba vd. şairlerin söylediği/yazdığı nevruziyeler yeni günün dini-tasavvufi Türk edebiyatında da önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

1. Aydemir, Yaşar; “Kasidede Muhteva Unsurları”, *Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, C.1*, Ankara 1996.
2. Aydemir, Yaşar; “Türk Edebiyatında Kaside”, *Bilig Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 22, Yaz 2002.
3. Cemiloğlu, Mustafa; *Halk Hikayelerinde Doğum Motifi*, Bursa 1999.
4. Çetin, İsmet; “Edebiyatta Nevruz”, *Türk Dünyası Nevruz Ansiklopedisi*, Ankara, 2004.
5. Duymaz, Ali; *Nevruz Bey Hikayesi(İnceleme-Metinler)*, Aydın 1996.
6. Ekrem, Nuraniye-Erkin H. “Uygurlarda Nevruz Kutlamaları”, *Nevruz/Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şöleni(Sempozyumu) Bildirileri*(Haz.Sadık Tural), Ankara 1995.
7. Kayhan, Shurubu; Beşikten Mezara Türk Dünyasının Gelenekleri, Dört Mevsim, İstanbul 2017.
8. Kayhan, Shurubu; Nevruz Bayramının Özel Yemeği Sümölök (Kırgızistan) <https://www.turkceindirilisi.com-nevruz>
9. Kayhan, Shurubu; Nevruz Çiçeğinin Anlamı (Bayçeçek-Bayçeçkekey)
10. <http://turksam.org/nevruz-ciceginin-anlami-baycecek-baycecekey>
11. Kılıç, Filiz; “Osmanlı Devletinde ve Klâsik Edebiyatımızda Nevruz”, *Türk Dünyasında Nevruz Üçüncü Uluslar Arası Bilgi Şöleni Bildirileri(18-20 Mart 1999,Elazığ)*, Ankara 2000.
12. Kırzioğlu, Neriman Görgünay; “Eski Türklerin Ergenekon’dan Çıkış Bayramı/Sultan Nevruz(21 Mart)”, *Nevruz/Türk Kültüründe Nevruz Uluslar Arası Bilgi Şöleni(Sempozyumu) Bildirileri*(Haz.Sadık Tural), Ankara 1995.
13. Osmanoğlu, Ayşe; *Babam Sultan Abdülhamid(Hatıralarım)*, Ankara 1984.
14. *Türk Dünyası Nevruz Şiirleri Antolojisi*, (Haz. Nilgöl Aytuzlar vd.), Ankara 2004.
15. Yakıcı, Ali; “Türk Kültüründe Nevruz’un Yeri ve Önemi”, *Eğitimde Bilimde Haberde Sağlık,C.3*, s.1, Mart 2001, s.21-27.
16. Yıldırım, Dursun; *Türk Bitiği*, Ankara 1998.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(57)

Burcu SESLİ³⁸⁷

MANAS DESTANINDA HALK HUKUKU FOLK LAW IN THE FOOT OF MANAS

ÖZ

Her toplumun birlikte yaşama isteğinden kaynaklı oluşturduğu; sosyal, kültürel, ekonomik, coğrafi konum ve şartlarla, inancın da etkisiyle zaman içinde gelişen ve değişen, toplumda yaşayan her kesim tarafından kabul gören, içerisinde yasakları ve cezaları barındıran kuralları vardır. Halkın birlikte yaşama isteğini güvenli ve sistemli hale getiren bu kurallara “halk hukuku” denilmektedir. İlk başta sözlü olarak belirlenen bu kurallar, zamanla toplumun oluşturduğu devletler tarafında yazılı hale getirilmiştir. Türk toplumunda, zaman içerisinde, inancın, kültürün, geleneklerin, davranışların, alışkanlıkların oluşturduğu ve mutlak uyulması gereken kurallara “töre” denilmiştir. Töre, ilk başta sözlü bir hukuk sistemi olup daha sonra devletleşen Türk toplumunda, yazılı bir hal alan hukuk kurallarının önemli bir kısmını oluşturmuş ve yazılı hukuk kurallarına kaynaklık etmiştir. Töre olarak anılan Türk halk hukuku olarak da bilinen bu sözlü kurallar, kağanların hanedanlığın, devlet yöneticilerinin ve halkın ortaklaşa kabul ettiği, kişilerden ve makamlardan üstün tutulan bir kurallar sistemidir. Zaman zaman değişen inanç sistemi, değişen coğrafya ve jeopolitik konum, iletişime geçilen farklı topluluklar, devletler ve kültürler sebebiyle bu kurallar ve kanunlar üzerinde değişiklikler yapılsa da genel olarak değiştirilmesine sıcak bakılmayan hususlardır.

Bu çalışmada İslamiyet öncesi dönemlerde sözlü bir gelenekle oluşturulan Türk halk hukukunun Manas destanında devlet yönetimi ve toplumsal düzen üzerindeki etkisi, yasakları ve cezaları tespit edilip incelenecektir. Bu inceleme Yusuf Mamay’ın anlattığı “Doğu Türkistan Kırgız Varyantı Manas Destanı” adlı eserin birinci cildi ile sınırlandırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk halk hukuku, Manas Destanı, devlet yönetimi, toplumsal düzen, yasaklar ve cezalar.

ABSTRACT

Every society has rules which are formed by the desire to live together, which are formed by social, cultural, economic, geographical conditions and conditions, and which are developed and changed over time with the effect of belief, which are accepted by every sector living in society, and which contain prohibitions and punishments. These rules, which make the desire of the people to live together safe and systematic, are called “people's law”. These rules, which were initially determined verbally, have been written on the side of the states formed by the society over time. In Turkish society, in time, the rules of faith, culture, traditions, behavior, habits and absolute observance of the “ceremony” is called. The ceremony constituted an important part of the rules of law in the Turkish society, which was initially an oral legal system, and subsequently became a state of State, and it was a source of the rules of written law. These verbal rules, also known as the Turkish people's law, are a system of rules that the Khan dynasty, the state administrators and the people jointly accept, which are superior to the people and the authorities. The changing belief system, changing geography and geopolitical position, the different communities, states and cultures that are connected to it, and even though these rules and laws are changed, it is not hot to change them in general.

In this study, the effects, prohibitions and penalties on state administration and social order in the Manas of Turkish folk law, which was formed in pre-Islamic period with an oral tradition, will be determined and examined. This review is limited to the first volume of the work “Eastern Turkestan Kyrgyz variant Manas epic” by Yusuf Mamay.

Keywords: Turkish people's law, Manas epic, state administration, social order, prohibitions and punishments.

³⁸⁷ İstanbul Kültür Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: bburcusesli@gmail.com



GİRİŞ

İnsan; hayatı boyunca inancı, sosyal çevresi, sosyal etkileşimi, kültürel değerleri sonucunda şekillenir ve toplumsal bir varlık haline gelir. Şekillendiği, etkilendiği topluma aidiyet duygusu besleyerek o toplumun oluşturduğu sosyo-kültürel kuralları benimseyerek uygulamaya başlar. Töre diye adlandırdığımız bu kurallar bölgelere göre değişiklik arz etse de temel kurallar noktasında bir bütünlük oluşturmuştur.

Türkler tarih sahnesine çıkıp devlet kurmaya başladı dönemlerde konargöçer yaşam tarzını benimsemişlerdi. Bu yaşam tarzı Türkleri sözlü hukuk kurallarını uygulamaya sürüklemişti. Başta Gök Tanrı inancı olmak üzere kültürel değerleri ve tecrübeleri neticesinde töre denilen halk hukuku kuralları oluşturulmaya başlandı. Bireysel problemler, kişilerin birbiriyle ilişkileri, kişilerin devletle ilişkileri günlük hayatın doğurduğu meseleler bu sözlü hukuk kuralları çerçevesinde belirleniyordu (Uluşan, Kayhan, 2016, s.12).

Türklerin İslamiyet’i kabul etmeleri ile birlikte değişen inançları sözlü hukuk kurallarının normlarını yeniden düzenlemesine neden olsa da Osmanlı Devletine baktığımız zaman kanunların örfi hukuk şer’i, hukuk olarak ayırmasından şunu görüyoruz ki İslam öncesi dönemler de dahil Türklerin tarihi tecrübeleriyle oluşturulmuş kültürel toplumsal kurallar, örfi hukuk kuralları olarak korunmuştur. Töre, Tanzimat dönemi ile birlikte inşa etmeye başladığımız günümüzde de geçerliğini koruyan modern hukuk kuralları dahil devletin baş vurduğu bütün hukuk kurallarının içerisine dahil olmuştur. Geçmişten günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Günümüzde anayasaya veya hukuk kurallarına aykırı bir durum gerçekleştirildiğinde yazılı hukuk mahkemelerce bu durumu bir neticeye bağlar. Bir kişi toplumun benimsediği sözlü hukuk kurallarına yani töreye aykırı bir davranış sergilediği zaman bu davranışın yazılı hukuk kurallarında bir yaptırım olmasa da toplum onu dışlar ve ayıplar.

Bu sözlü hukuk kuralları milletin edebi ve dil hazinesine de yansımış atasözleri, deyimler, şiirler, türküler gibi nazım ve nesir türlerinde varlığını göstermiştir.

Günümüzde çeşitli kültürlerin ve inançların etkisiyle son halini almış olan halk hukukunun mevcudiyetinin önem arz ettiği zamanlar ise destanlar dönemidir. Bir milletin yaşam tarzından ve tarih tecrübesinden doğan halk anlatıları olan destanlar, aslında halk hukukunun yazılı bir belgesi niteliğindedir. Yaşadığı dönemin sosyal kültürel hayatına, toplumun yasak kabul ettiklerini ve cezalandırdıklarını vermek konusunda döneme kaynaklık ettiği için destanlar halk hukukunu yansıtmaya da önemli kaynaklardan biridir.

Kırgızlar’ın İslamiyet’e geçiş devrini ve İslamiyet’ten önceki yaşam biçimini, değerlerini, töresini vermek konusunda Manas, tarihe kaynaklık etmiş önemli destanlardan biridir. Bu çalışmada Manas destanı üzerinden halk hukuku unsurları destandan seçilen örneklerle ele alınacaktır.

A) Halk Hukukunun Temel Kavramalarının Tanımları

Töre: Bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet (TDK, 2011, 2377).

Âdet: Topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre (TDK, 2011, 28).

Gelenek: Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon(TDK, 2011, 920).

Görenek: Bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı, âdet (TDK, 2011, 967).

Örf: Yasalarla belirlenmeyen, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek (TDK, 2011, 1857).

Yukarıda yazılan kelimelerin sözlükte anlamlarına baktığımızda anlamlarının aynı olduğunu görmekteyiz. Halk arasında da yukarıdaki kavramlar kanundan ayrı olarak halkın uyduğu ve o halkın yaşam tecrübesinden meydana gelmiş kurallar bütün olarak birbirlerinin yerine sıkça kullanılır.

B) Hukukun Kaynakları

1. Yazılı Kaynaklar



- Anayasa
- Kanunlar
- Uluslar arası Antlaşmalar
- Tüzükler
- Yönetmelikler (Gözler, 2016, 150).

2. Yazılı Olmayan Kaynaklar (Örf, Âdet, Hukuk)

Bir örf, adet kuralının hukuki bir gerçekliğinin olması için bir hukuk kuralı gibi toplumda sürekliliğinin benimsenmiş olması gerekir. Ayrıca pozitif hukuk sitemine aykırı hiçbir örf, adet kuralı kabul edilemez.

C) Halk Hukuku (Türk Töresi)

1) Aile

Aile toplumun en küçük temel taşıdır. Anne, baba ve çocuklardan oluşan aileye çekirdek aile; diğer aile büyüklerinin çekirdek aileye katılımıyla da geniş aile meydana gelir. Türk toplumunun birimleri arasında aile önemli bir yere sahiptir. Sözlü hukukun yeni nesle aktarımını ve sözlü hukuk kurallarını devam ettiren önemli unsurlardan biridir.

Türk toplumunun sosyal birimleri şunlardır:

- Oğuş(aile)
- Urug (Soy /Aileler birliği)
- Bod (Boy/Kabile)
- Ok (Bir siyasi kuruluşa bağlı boy)
- Bodun (Boylar Birliği)
- İl Devlet

1.1) Manas Destanında Aile

Pek çok kültürün toplumsal yapılanmasında aile temel bir kurum olarak görülmektedir. Aile, toplumun devamlılığını sağlayan önemli bir yapıdır (Akçam, 2018, 137).

Türk aile yapısı ataerkil bir aile yapısına dayanır. Ailenin yönetiminde babanın sözü daha baskındır ve genellikle onun oluşturduğu kurallara uyulur. Babaya ata rolünü üstlendiği ve aile içinde söz sahibi olduğu için saygı gösterilir. Ona saygısızlık Türk töresinin kurallarına göre aykırı bir durumdur. Babaya asi gelen evlat bu hukuk kurallarına göre dışlanır. Manas destanında bu kuralın bir örneğini görmekteyiz.

Cakıp Han kahraman Manas'ın babasıdır. Handır. Manas halkı için ziyafetler düzenleyip, ihtiyacı olan halkının ihtiyaçlarını karşılayınca Cakıp Han onu müsrif olmakla suçlar. Manas babasıyla bu hususta anlaşamayacağını fark eder babasına asi gelmemek için de o diyarı terk eder.

Kötü güne kalmayayım diye,
Kötü ad almayayım diye,
Karşılık versem babama,
Halkıma rezil olurum diye,

...

Barköl'e doğru hareket etti,
Çocuk babasından kaçtı, (İnayet, 2010, 147).

Türk aile yapısında ve Türk töresinde; anneye, babaya saygısızlık yapılmaz. Lakin anne ve baba Türk töresine uygun olmayan bir davranış da bulunursa çocuklar onların sözlerini dinlemek zorunda değildir. Gerekirse karşı çıkabilirler. Manas destanına baktığımız zaman önce babasına asi olursa toplum tarafından dışlanmaktan korkan Manas daha sonra Kalmuk halkı üzerine sefer düzenleyip, düzenlediği seferi kazanınca amcaları ve babaları yani aile büyükleri, Kalmuklar'ın mallarını ganimet kabul edip o mallara el koyarlar. Savaşın yöneticilerle yapıldığını, halkın bu konuda masum olduğunu söyleyen Manas ve Manasın kardeşi Sırgak babalarına ve amcalarına karşı çıkarlar. Çünkü adalet kavramı Türk töresinin en önemli kavramlarından biridir. Töreye göre yönetici halkına karşı adaletli ve merhametli olmalıdır. Bu adaletsizliği kişinin babası bile



yapsa uyarılmalıdır. Manas ve kardeşi Sırgak töreyi korumak, sosyal adaleti ve düzeni sağlamak için babalarına ve aile büyüklerine karşı çıkarlar.

İnatçı batır bunu duyunca
Yapma dayı, yapma dedi.
Halkı soyup ganimet alan,
Halkı yöneten büyüklerdir.
Halkı ezip hor gören,
Han tahtındaki kötülerdir.

...

Bu nasıl iş? Dedi,
Dişi, taş çiğnesin,” dedi.
Ak-balta ile Camgırçı,
Bay Cakıp, Şıgay, Tekeçi,
Kızıp yüzleri buruşup,
Sinirlenip kalktılar (İnayet, 2010, 315-316).

Türk toplumunda evlilik, nikah yoluyla gerçekleşir ve topluma ilan edilir. Genellikle de evliliklerde tek eşlilik görülür. Lakin devlet yöneticilerinin hanların, kağanların çok eşliliğe dayanan evlilikleri olduğu bilinmektedir. Türk toplum yapısına çok eşlilik fikrinin İslamiyet’in kabulü ile girildiği söylenece de İslamiyet’ten önceki Türk devletlerinde de çok eşli olan kağanlar görülmektedir. Özellikle savaş zamanları askerlerin şehit olması nedeniyle toplumda dul kalmış kadınların sayısı arttığı için bu dönemlerde çok eşlilik artmıştır. İkinci bir eşle evlenmek isteyen kişi genellikle bu durumu birinci eşine sorar ve icazet alır. Birinci eş yaşından dolayı aile idare etmekteki yükünü hafifletmek için bu durumu kabul eder. Ölüncü yuvam dağılmasın, evlatlarım zor duruma düşmesin gibi düşüncelerle bu evliliği kabul eder.

Manas destanına baktığımız zaman hanların birden fazla eş olduğunu görmekteyiz. Çok eşli olma durumu bu destanda kendisini göstermektedir.

Destanda geçen hanlardan biri olan Orozdo’nun beş eşi, Cakıp Han’ın ise üç eşi vardır. Destana baktığımızda bu evliliklerin aslında bir zorunluluktan kaynaklandığını görmekteyiz. Cakıp Han’ın ikinci eşi olan Magdım ile evlenmesinin sebebi Magdım’ın hayattaki tek akrabası ve tek dayanağı olan oğlunu öldürmüş olmasıdır. Yönetici olarak haksız yere bir kişiyi öldürüp bir kadını mağdur ettiği için halk tarafında bilge kabul edilen, sözüne başvurulmuş Adilbek destanda adaleti sağlamak için bu evliliği gerçekleştirmesi gerektiğini Cakıp Han’a söyler.

Mal verirsen mala aldanır,
Para verirsen paraya satılır.
Eksiği var ise eğer,
Çocuğumun diyetini öde diye
Dul Magdım yaygara koparır.

...

Magdım’a nikah kıyalım
O zaman diyet olmayacak
Tatlı sözlerle avutup Magdım’ı,
Keselim böylece ağlamasını (İnayet, 2010, 121).

Destandan alınan parçaya baktığımız zaman görüyoruz ki Cakıp Han’ı ikinci evliliğe mecbur eden şey yaptığı adaletsizliği ortadan kaldırmaktır. Cakıp Han, birinci eşinin destanın başlarında çocuğu olmamasına rağmen ikinci bir eş ile evlenmeyi planlamamıştır. Cakıp Han’ın üçüncü evliliğinin sebebi ise eşi Çıyırдынın isteği üzerine gerçekleşmiştir. Hamile ve yaşı bir kadın olan Çıyırdı sağlığının kötüye gitmesi sebebiyle bir gün ölürsem aile düzenimi sağlayacak bir kadının olmalı fikrinden dolayı Cakıp Han’a genç bir kadın olan Bakdöölöt’ü eş olarak önermiştir. Türk töresince hoş karşılanmayan çok eşlilik destanda verilen bu gerekçelerle meşru hale getirilmiştir. Çıyırdı bu evliliği ilan etmek için bölgenin büyüklerini davet etmiştir. Burada görüyoruz ki Türklerde evlilik nikah yoluyla topluma ilan edilerek gerçekleşir.



Şöyleydi Çıyırdının söylediği

Buraya toplanın ihtiyarlar,
Başta Adilbek hepiniz var.
Karnım tulum gibi sarkıp,
Zorlanıp böyle yatıyorum,

...

Hepiniz uygun görürseniz,
Cakıp ihtiyarınız zorlandı (İnayet, 2010, 137).

Türk töresince evlilik gerçekleşeceği zaman erkek ailesinden payını alır kız da baba evinden yumuş adlı bir çeyiz getirir ve yeni bir aile her iki tarafında desteği ile kurulur. Manas destanında bu husus şu şekilde görülmektedir.

Zar zor yaşayan dilenciden,
Koynunda yatan kadın yok,
Evlenirse mal gerek,
Malsız kadın verilemez (İnayet,2010, 340).

1.1.2) Türk Aile Yapısı İçinde Kadın ve Manas Destanında Hatun

Türk aile yapısı, ataerkil bir aile yapısı olsa dahi kadın statü açısından erkekten farklı değildir. “İslamiyet öncesi Türk toplumlarında kadın, bir yandan ev işlerini yürütürken öte yandan da sosyal ve ekonomik faaliyetleri sürdürmüş, avcılık, çiftçilik yapmış, sürü sahibi olmuş, şölenlere, kurultaylara katılmıştır (Dursun, 2016, 64).

Manas destanında da kadının toplumsal ve sosyal hayattaki konumu şu şekilde dile getirilmiştir.

Gelinler saçlarını okşayarak
Ağız kopuzu çalarlarmış
Uyusa rüyaya girmeyen,
Güzel ezgiler bulurlarmış.
Ağız kopuzunu çalarak,
Çiçekli desenli keçe yaparlarmış

...

Mehtaplı gecelerde atışma söylerlarmış
Altı sııklı salıncağı,
Göğe yükseltip sallarlarmış (İnayet, 2010, 97).

Örnekte metinde kadının sosyal faaliyetlerde erkekle aynı konumda olduğunu, kadının erkeklerle birlikte eğlendiğini, çalıştığını görmekteyiz.

Kadının aile içindeki konumu çok önemlidir. Kadın, töreyi aile fertlerine aktaran, öğreten konumundadır. Aile içinde babadan sonra en çok sözü dinlenen kişidir. Aile içinde statüsü erkekten daha farklı değildir. Gerekirse yanlış bir yolda olduğunu düşündüğü eşini töre için uyarabilir. Manas destanında Çıyırdı, han olan eşini, Cakıp Han'ı vazifesini düzgün yapmadığı için uyarır. Ona Türk töresi gereği neler yapması gerektiğini anlatır. Burada görüyoruz ki kadın töreyi, kültürü geleceğe aktaran bir misyon üstlenmiştir.

O zaman Çıyırdı konuştu,
Çoğaldıkça servetin,
Tam oluyor her şeyin
Kervancı anlattı.
Kutlu olsun hanlığın
Hemen heyecanlanma,
“Şımarık Cakıp” dedirtme

....

İnsana çok zararlı fazla gurur ve kibir



...

Güneş gibi nuruna saçıp
Ol adaletli han (İnayet,2010, 169).

Türk toplumunun yapısında kadınların anne ve eş misyonunun dışında savaşçı bir kadın rolü üstlendiğini de görmekteyiz. Kırgız halk edebiyatında Manas destanının dışında Kurmancan Datka esri de bunun en belirgin örneklerdendir. Kurmancan Türk halklarının içinde “General” ünvanını almış savaşçı ve hükümdar komutanlardan biridir (Kayhan, Türk Dünyasının İlk Kadın Generalı Kurmancan Datka, s.219-220). Eski Türk geleneklerinden beri var olan Dede Korkut hikayeleri gibi Türklerin toplumsal normlarını anlatan eserlerde de görülen bu durum, Manas destanında da görülmüştür. Düşmanların Manas’ın izini sürüp amcası Şıgay’ın evine gelmesi üzerine, Şıgay’ın eşi Kaltırbaş çekinmeden 40 kişiden oluşan düşmanın karşısında dikilip, cesurca doğruları söylemekten kaçınmamıştır.

Han Şıgay’ın hanımı,
Kaltırbaş denen var idi,
Çekinmeden konuşan,
Gayretli kocakarı idi.

...

Gayretlenip bağırın,
Kadının cesaretini kim bilirdi?

...

Kocan Şıgay ses çıkarmazken,
Kudurmuşsun Kaltırbaş (İnayet, 2010, 248).

Türk aile yapısında birlik beraberlik önemlidir. Anne, baba, kardeşler ve diğer akrabalar (amca, dayı vb.) birbirlerine kopmaz bağlarla bağlıdır. Bu bağlar, Türk aile yapısını güçlendirmiş ve kökleri sağlam bir toplum yapısı oluşturmuştur. Aile birliğinin güçlü olması, güçlü bir toplumu ve devleti doğurmuştur. Türklerin dünyanın çeşitli yerlerinde dağılarak devlet kurmalarının en önemli özelliklerinden biri bu güçlü aile yapısıdır (Türkmen, Uraimova, 2007. 23).

Manas destanında Manas, devleti ve milleti dağılmış Kırgızları bir araya toplamak üzeri yola çıktığında annesi Çıyırdı, üvey anneleri Magdım ve Bale döölet, kardeşleri Serek ve Sırgak, amcaları Ak-balta, Camgırçı, Şıgay ona bu yolda yardım etmişler ve onu desteklemişlerdir. Onların desteği ve birliği ile Manas gücünü toplamış ve düşmanı alt etmiştir. Güçlü bir aile güçlü bir devleti doğurmuştur.

2) Yönetim

2.1) Kurultay

Eski Türk devletlerinde siyasi,askeri, ekonomik ve sosyal meselelerin görüşüldüğü, tartışıldığı, bu hususlarda kararlar alındığı meclise; kurultay (toy) denirdi. “İlk olarak Mete Han zamanında toplandı düşünülen kurultay, daha çok bir danışma meclisi niteliğindedir (Dursun, 2016, 66).

Hanı, kurultayda bulunan beyler seçer. Hanın nasıl bir yönetici olmasına dair kaideleri belirler. Hana bu kaidelere bağlı kalacağına dair kurultayda ant içtirirler. Kurultay çeşitli sebeplerden dolayı toplanabilir.

Han, halkını bir araya toplayıp, ziyafet vermek, halkının ihtiyaçlarını karşılamak, sosyal bir faaliyet yapmak için kurultayı toplayıp toy düzenleyebilir. Bu sebepten toplanan kurultayda kurbanlar kesilir, halka dağıtılır.

Manas destanında beyler, çeşitli sebeplerden toy düzenleyip, kurban kesip halkını sevindirmişlerdir. Han Cakıp, Manas doğduktan sonra kurban kesip halkını toplayıp, halkını sevindirmiştir. Destanda harman zamanı ganimetin fazla olması sonucunda, fazla malı halka dağıtmak, bu bereket için Tanrıya şükretmek için toy düzenlenmiş, kurban keserek halka ziyafet verilmiştir.

Çon Cindi’nin harmanı.
Cakıp Bay görüp sevinip,
Bu buğday bedava ganimet” diye,



Harman ziyafeti versem mi” diye,
Boz kısrağı kesiverdi (İnayet, 2010, 152).

Han öldüğü zaman yerine gelecek hanı belirlemek için kurultay toplanır. Kurultayda sözü dinlenen, toplum tarafından sayılan kişi sözü alır ve açıklama yapar. Manas destanında Mamay Han’ın ölümü üzerine han seçmek için kurultay toplanır. Han Mamay’ın oğlu olan Bödönö’nün yaşı küçük olduğu için han olmaya uygun değildir. Kurultay Bödönö’nün han olarak yetiştirilmesine, o büyüünceye dek devleti kurultayın yönetmesine karar alır. Buradan görüyoruz ki han olmadığı zaman devletin başsız kalmaması için kurultayın devleti yönetme yetkisi vardır.

Han Mamay hastalanıp öldüğünde,

...

Kırk kabile halk geldi.
Beyaz sakallı ihtiyarları,
İş bilenlerin tamamı,
Daire şeklinde oturup,
Konuşup danıştılar
Bödönö’yü çağırıp
Ortaya atıldılar.

...

Bödönö’yü yetiştirip,
Genç ise de biz destekleyip,
Mamay’ın yüksek ruhu için,
Seçip de han yapalım.

...

Beyefendi diye halkı idare ettirip,
Başımıza önder yapalım (İnayet, 2010, 90).

Manas’ın Kalmuklar’a sefer düzenleyip kazanması üzerine kurultay toplanır ve Manas’ı han olarak seçer.

“Bugün yapacak işler var.
Böyle deyip bağırıp,
İlan etti Han Bakay
Evliya Bakay konuştu
“Amir olmadan iş yürümez,

...

Çoğunluğun hepsi,
Yangın çıkmış gibi gürültü kopardı.
“Amirimiz Manas olacak dedi (İnayet, 2010, 322).

Savaş zamanı, savaşa katılacak asker sayısı, savaşta kullanılacak savaş aletlerinin ve savaş stratejisinin belirlenmesi için kurultay toplanır.

Manas destanında Kalmuklar’ın üzerine bir sefer düzenlemeyi düşünen Manas kurultayı toplamış ve savaş stratejisini belirlemek için kurultay ile birlikte kararlar almıştır.

Koşoy-döö yaklaşıp geldi,
Bakay, Koşoy , Camgırçı,
Sarılarak görüştü

...

Toplanıp oturup
Gönlü sevinçle dolup,
Danışarak konuştular.

...



Savaş silahını bitirip
Biz yaptırıp verelim
Bakay'ın sözünü dinlediler (İnayet, 2010, 257).

2.1.2) Han/Kağan

Türklerde han unvanı, Tanrı tarafından seçilmiş kişilere verilir. Bu anlayışa kut anlayışı denir. Bir kişinin hanlığa Tanrı tarafından seçildiği han olacak kişinin doğumunda ve yaşamında görülen olağanüstülüklerden anlaşılır. Manas destanında, Manas doğmadan önce kahinlerce onun doğumu haber verilmiştir. Kırgızlardan bir çocuk doğacak ve İslamiyet'i yayacak ve milleti bu topraklara hakim olacak denmiştir. Manas sırtında bir mühür ile doğar. Bu mühür hanlık mührüdür. Manas'ın doğumunda da olağanüstülükler görülmüştür. Bir elinde kan bir elinde yağ ile dünyaya gelmiştir. Kan milleti için savaşın kan döküceğine, yağ halkını refah içinde yaşatacağına işaretir.

Hanın en önemli özelliklerinden biri adaletli olmasıdır. Halkına adalet ile hüküm süremeyen han, toplum tarafından sevilmeyen ve o hanın akıbeti de iyi olmaz. Devletin ve milletin istikbali için geçmişten gelen köklü devlet anlayışına göre han, adil olmak zorundadır. Destancı tarafından devletini iyi yönetemeyen han milletiyle cezalandırılır (Kayhan, 2005, s.46).

Manas destanında hanın özelliklerinin neler olmasına dair yargılar destanda hanlık yapmış kişilerin vasıfları üzerinden verilmiştir.

“Han Mamay'ın kendisi yiğit imiş,
Söylediği söz ilaç imiş,
Adaleti farklıca,
Uzak yakın dememiş,
Etrafına dökülen,
Ay ışığı gibi eşit imiş.
O dönemde düşmanları,
Ona mukavemet edip yenememiş,
Han Mamay düşmanına,
Bir karış toprağı vermemiş.
Halkını özgürce bırakıp,
Ene-say kıyısını sahiplenmiş.

Destandan alınan bu parçadan anlıyoruz ki ideal han tipi; toprak bilinci olan, halkına adaletle davranan, eşit muamele eden ve halkının özgürlüklerini kısıtlamayan kişilerdir.

Manas destanında halk boylara ve akraba topluluklarına ayrılır ve kendi bağımsızlıklarını ilan ederler. Fakat her boy ayrı yaşamasına rağmen savaş durumunda hemen birleşirler. Barış zamanlarında boyların başında aksakallar durup onlar yönetirler. Bu boyların başkanlarına destanda “Han” adı verilir. Onları kendi boyları seçmişlerdir (Kayhan, 2018, 919).

Manas destanında her bir hanın bir boyu temsil ettiği görülmektedir.

Kırgız ile Tacik'e,
Kıpçak, Kalmuk sahip oldu.
Kızıltay'ın halkına
Kıpçak adı kondu.
Kızıl Kıpçak, Sart Kıpçak
Diye onlara ad kondu (İnayet, 2010, 103).

Destanda savaş zamanında çeşitli coğrafyalarda hüküm süren bu boylar Manasın düşmana savaş açmasıyla bir araya gelir. Her bir boydan bir temsilci Manasın kırk yiğidinden biri olur.

Eski Türk devletlerinde hanın en önemli özelliği adaletli olmasıydı. Adaletle halkına muamele eden hanın hanlığı uzun sürer ve devleti uzun süre yaşardı. Adalet, Türk devlet geleneğinin en belirleyici özelliklerindedir. Türk devletlerinin ömrünün uzun olması, Türklerin çok geniş coğrafyalara hükmetmesinin nedenlerinden en önemlisidir. Türk halk hukukunca, han hakim olduğu topraklardaki insanları sömürmez,



zulüm etmez, inançlarına ve kütlülerine müdahale etmeden hoşgörü ile muamele ederek o toprak parçasını da vatan içinde yaşayanları da halkı olarak kabul ederdi. Manas destanında Kalmuklar'ın yönetici, uzun yıllar Kırgızlara zulüm etmiştir. Kırgızları, halkı olarak kabul etmemiş sayılarının azalması için anne karnındaki çocukları anneleri ile birlikte öldürmüştür. Bütün bu zulme dur diyen Manas hakimiyeti eline aldığı zaman Kalmuklar'a seslenmiş, onlara adaletli bir kağan olacağını onları Kırgızlardan ayırmayacağını, kötü muamele etmeyeceğini duyurmuştur.

Yaşlı genç, erkek kadın,
Keyfinize bakın.
Akına gideceğim diye,
Sorun çıkarmayın
Başköşede rahatça,
Bakmaya ben oğlunuz var.
Oğul kızlar, delikanlılar,
Kendi evinizde rahat edin
Bilekte gücüm var diye,
Şiddetle pençe vurmayın.
Düşmana karşı olacağım diye
Sebepsiz akın etmeyeceğim.

...

Az olanları perişan edip
Ayrıca savaş açmayacağım.
Boşuna kaygı çektirip,
Evlerinin üzerine gitmeyeceğim (İnayet, 2010, 338).

Eski Türklerde han olan kişi resmi yazışmalarda, mektuplarda hanlığının nişanesi olarak adına simgeler olan bir mühür kullanırdı. Manas destanında düşmanın etkisiyle çeşitli bölgelere dağılıp, birer bey olarak kalan ama soyu han soyu olan Ak balta savaş hazırlıkları için haber gönderirken yazdığı mektupta yaptırdığı özel mührü kullanmıştır.

“Balta yatmadan uğraştı
Biricik oğlu Çubakın
Yol ihtiyaçlarını hazırladı.
Katibe mektup yazdırıp,
Özel oydurduğu mührünü,
Altına bastırdı (İnayet, 2010, 283).

Eski Türklerde hanın önemli görevlerinden biri, halkını ekonomik açıdan refaha ulaştırıp onları doyurmak, giydirmektir. Manas destanında halkının bağımsızlık mücadelesini zaferle taçlandıran Manas han seçildikten sonra toy düzenleyip halkını doydurmuştur.

Yöneldiğini parça parça eden,
Karşılaştığı düşmanı haklayan,
Batır Manas'ın sayesinde,
Kırgız yattı refah içinde.
Aradan nice yıl geçti,
Sürüklenip akarak.
Halkın toplandığı yerlerde,
Kapıya çıksan ara sıra,
Her bir evin yanında
Kazılmış ocak varmış
Hiçbir ev boş kalmadan
Semaverinde çayı kaynarmış (İnayet, 2010, 382).



Hanın Türk töresine göre gerçekleştirmesi gereken kaidelerden biri de yağmalama geleneğidir. Bu gelenek hukuki bir unsur olarak karşımıza çıkar.

Han, savaş ganimetlerini yahut evini halkına yağmalatır. Dede Korkut hikayelerinde de Salur Kazan'ın beyleri çağırıp otağını yağmalattığı görülmüştür. "Oğuz beyleri aç görünce doyurarak çıplak görünce giydirerek sosyal dayanışmaya ve halk hukukuna uygun davranışlar sergilerler (Dursun, 2016, 69).

Manas destanında Manas, Kalmuklar üzerine sefer düzenledikten sonra askerler Kalmuk halkının malını yağmalar. Bunu duyan Manas bu duruma öfkelenir. Savaşın iki milletin askerleriyle olduğunu masum halkın bir suçu olmadığını, düşmanın bize yaptığı gibi onları tahakkümle yönetmeyeceğini söyler. Bu bölümde hem yağmalama geleneğini görüyoruz hem de Manas'ın halkına adalet ile hükmettiğini görmekteyiz.

İnatçı batur bunu duyunca
Yükü deve kaldırır
Bu iş böyle olmaz,
Yapma, dayı, yapma, dedi.
Halkı soyup ganimet alan,
Halkı yöneten büyüklerdir.
Halkı ezip hor gören
Han tahtındaki kötülerdir.

...

Rahat olsunlar, dedi,
Topluca soyup ganimet almaktan,
Çocuklar elinizi çekin, dedi (İnayet, 2010, 316).

Manas Kalmuklara karşı zafer kazandıktan sonra halkını yağma yapması için topluyor ve onlara Türk halk hukukuna göre nasıl yağma yapılması gerektiğini anlatıyor.

Kalmuk'un dışarıda bıraktığı
Bütün mülkünü toplayınız,
Baba, oğul malı diye ayırt etmeyin,
Elindekini az görmeyin,

...

Zengin her zaman vermez
Elinde olmayanlar çok alırsa,
Bizden masraf oldu derdi,
Neyin gitti sen fakirin,
Yoktu ki bir şeyin" derdi.
Böylece bölüşürseniz,
Adaletsiz bir iş olur.
Başta Bay Cakıp danışıp,
Herkes eşit şekilde paylaşsın (İnayet, 2010, 341).

Manas destanında sadece olumlu kağan örnekleri yoktur. Bir kağanda olmaması gereken özellikler halkını yönetme yetisi olmayan, han olmaya mizaç olarak uygun olmayan hanlar üzerinden verilmiştir. O hanların mevcudiyeti sebebiyle

Kırgızlar esir olmuştur. Devlet, düzgün idare edilmediği sürece milletin başına neler geleceği, niteliksiz kağanlar üzerinden destanda verilmiştir.

Destanda Han Bödönö öldükten sonra yerine gelen Bötöy, halkını iyi yönetememiş ve devletine, milletine sahip çıkamamıştır. Bu sebeple Kırgızlar birlik ve beraberliklerini yitirmişlerdir.

Bödönö'den Bötöy diye
Tepetaklak giden,
Şımarık çocuk oldu.
Erkeklik vasfına ulaşmadı.



Şımarıklığı kurusun

Halkına sahip çıkmadı.

Kırgızlar çil yavrusu gibi dağılıp,

Nice yıldızlar söndü kaldı (İnayet, 2010, 92).

Destanda olumsuz vasıflı hanlardan biri de Manas'ın babası Cakıp Han'dır. Hanın özelliklerinden biri cömert olmasıdır. Cakıp ise halkına ve oğluna karşı cimri olan bir handır. Türk töresinde han malının bir kısmını toylarda, şöenlerde halkı ile paylaşmak zorundadır. Lakin Cakıp bundan hep kaçınmıştır. Manas'ın halkına cömert olmasına kızmış bu tavrı bir hana yakışmadığı için Manas, o diyarı terk etmek zorunda kalmıştır.

3) Halk Hukukunun Yasakları ve Cezaları

Toplumsal düzeni ve hayatı sağlamak için milletin karakteristik özelliklerinden inançlarından ve yaşam biçimlerinden doğup, bireyin davranışını toplum içinde denetleyen halk hukuku, sadece yapılması gerekenlerle değil yapılmaması gerekenlerle de toplum içinde düzeni sağlamıştır. Bu yasaklar toplumda birer tabu oluşturmuş bu tabuyu yıkmak isteyen birey toplum tarafından kınanıp, dışlanarak cezalandırılmıştır. Sözlü hukukta doğan bu cezalar modern hukukta da karşımıza ceza hukuku olarak çıkmaktadır (Çeltikçi, Kayhan, s.8-9).

Ceza hukukunun temel işlevi; toplumsal yaşam bakımından hayati önem taşıyan değerlerin ihlalini suç olarak tanımlamak ve bunlar karşılığında uygulanacak olan yaptırımlar belirlenmektedir (Göktürk, 2012, 4).

Modern hukukta var olan ceza hukukunun bu işlevi, sözlü hukuk kurallarının hakim olduğu dönemlerde mitin yasaklarından doğmuştur.

Mitin yasaklarını iki büyük gruba ayırmak mümkündür. Bunlardan biri hukuki yasaklar, diğeri ahlaki yasaklar şeklinde belirlenir. Hem hukuki hem de ahlaki yasaklar toplumu bütün olarak pekiştirme maksadı güder (Duymaz, 2012, 133).

Manas destanında destancı tarafından metinde verilen yasaklar şunlardır:

- Toplumun üyesinin öldürülmesi ve dövülmesi yasağı

Manas destanında Cakıp Han'ın çocuğu olmamaktadır. Adı çocuksuz Cakıpa çıkmıştır. Kalmuk diyarında ise Manas diye bir çocuğun doğacağı ve Kırgızları özgürlüklerine kavuşturacağı konuşulmaktadır. Cakıpın yetim bir hizmetçisi vardır. O Cakıpa başka diyarlardan haber getirir. Manas'ın senin oğlun olacağı konuşuluyor der. Cakıp bu durum Kalmuklar tarafından duyulursa canı tehlikeye düşer diye yetim çocuğu eziyet ederek öldürür. Bir bey tarafından da gerçekleşse toplumun bir üyesi suçsuz bir şekilde öldürülürse öldüren töreyi çiğnediği için kişi toplum tarafından dışlanır. Destancı da bu töreye uyararak han olan Cakıp'a "namussuz" sıfatı ile seslenmiştir. Türk töresince hanlar saygı duyulan kişilerdir. Onlara saygısızlık yapılmaz ama herkes tarafından kutsal kabul edilen Türk töresine uymayan halk kötü sıfatlarla anılabilir. Bu dönemde yazılı hukuk kuralları olmadığı için suçun karşılığı da sözlü hukuk kurallarınca kesilirdi. Haksız yere bir insanı öldürdüğü için Cakıp, bu kanın bedelini çocuğun annesine ödemek istedi. Bu durum "halk tarafından duyulursa rezil olup ölürüm" diyerek Türk töresinin en büyük yargıçlarından olan halk tarafından dışlanmaktan korktu ve bu cinayetin bedelini cezasını Türk töresince ödedi. Ölen çocuğun dul olan annesi ile evlendi.

"Adilbek şöyle dedi

Mal verirsen mala aldanır,

Para verirsen paraya satılır.

Eksiği var ise

Çocuğumun diyetini öde diye

Dul Magdım yaygara koparır

...

Magdıma nikah kıyalım

O zaman diyet olmayacak (İnayet, 2010, 121).



Destanda toplumun bir ferdi düşman tarafından haksız yere öldürülünceye kadar dövülmüştür. Bunun üzerine dayak yiyen kişiye Manas ve Manas'ın arkadaşı Macık, şu sözler üzerinden toplumda kimin döverek cezalandırılabileceğini dile getirmiştir. Bu konuşmadan toplumda örf ve ahlaki kuralların hangi hususları çiğnenirse bedelinin dayak olabileceği kaidelerini görmekteyiz.

Bağlı duran çocuğa
“Borcun mu var onlara
Ya belaya mı kaldın?
Kaçırıp kızını
Geçim sıkıntısından,
Kestin mi ki malından?
İntikam hışmıyla yaktın mı ki evini?
Hanımıyla oynayıp
Yakalandın mı bugün?
Ne olursa söyle dedi” (İnayet,2010:223)

Bu konuşmadan anlıyoruz ki Türk töresince zina, hırsızlık, mala mülke zarar verme, kız kaçırmak gibi durumlar toplumda işlenmemesi gereken suçlardır.

- Günlük yaşamı nizam eden örf ve adetlerle ilgili yasaklar

Destanda Manas'ın annesi, Manası dayısının (amca) yurduna gönderir. Manas ile annesinin arasında geçen şu diyalogda Türk töresince kişilerin günlük hayattaki davranışlarının nasıl şekillendiğini görmekteyiz.

Gündüz değil akşam git
Karanlık çökerken o yere
Tepede üç ev vardır,
Evinin biri mutfaktır.
Kendisi yatar birinde,
Misafir evi ayrıdır.
Yabancı adam giremez,
Yarı çıplak dolaşamaz.
Kız gelin karşısına gelip
Yüksek sesle gülemez.

Yukarıdaki metinde kadın ve erkeklerin günlük hayattaki davranışları toplum içindeki rolleri yasaklar üzerinden belirlenmiştir. Bir haneye misafir olarak giden kişi ile ev sahibinin, ev içerisinde bulunan kadınların nasıl davranması gerektiği yasaklarla çizilmiştir.

SONUÇ

Her toplumda toplumsal düzeni sağlamak üzere var olan hukuki kurallar vardır. Eski Türklerde yazılı hukuk kurallarının olmadığı dönemlerde toplumun tarihi tecrübelerinden ortaya çıkan toplumsal hayatı nizam sokan bireylerle bireylerin, bireylerle devletin, devlet ile bireylerin ilişkilerini denetim altında tutmak üzere Türk milletinin karakteristik özelliklerini yansıtan sözlü hukuk kuralları vardır. Töre, halk hukuku, örf adet gibi isimlerle anılan yazılı olmayan bu kurallar kimi zaman Türklerde paralellik gösterse de kimi zaman olaylara, coğrafyalara göre değişebilir. Halk hukukunun temelinde inanç, kültür ve tarihi tecrübeler olduğu için inanç değişiklikleri coğrafya değişiklikleri, milletlerin iletişime geçtiği toplumlar bu hukuk kurallarının değişiminde etkili olmuştur.

Türklerin İslamiyet'i seçmeleri özellikle halk hukuk üzerinde tesirli olmuştur. Türklerin tarih sahnesine çıktıkları ilk andan itibaren düzenli bir toplum yapısına geçmek üzere oluşturdukları bu kaideler her devirde varlığını göstermiş ve tesirli olmuştur. Destanlar döneminden günümüze kadar var olan metinleri incelediğimizde o devrin halk hukuku kaidelerini metnin olay örgüsünün içerisinde görmekteyiz.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Manas destanı İslamiyet'in Orta Asya'ya yayıldığı dönemde ortaya çıkan bir destandır. İslamiyet'i seçen Kırgız Türklerinin bağımsızlık mücadelelerini ve halkın arasından çıkan Manas'ın kahramanlıklarını anlatan bir destandır. Destanın önemli özelliklerinden biri de Kırgız Türklerinin devlet yönetimi, halkın devlet ile ilişkisi, bireylerin birbirleri ile ilişkilerinin kaideler üzerinden verilmiş olmasıdır. Metinde toplumsal düzeni sağlayan unsurlar; aile, kadın, han, evlilik toplumsal yasaklar ve cezalar vb. metinde geçen atasözleri ve deyimler ile verilmiştir. Kırgız Türklerinin adalet mekanizması toplumun tarihi ve kültürel hafızası, halk hukuk kuralları, Manas destanı aracılığıyla gelecek nesillere miras olarak bırakılmıştır.

KAYNAKÇA

1. Akçam, Harun. (2018). *Kırgız Destanlarının Halk Hukuku Açısından Değerlendirilmesi*
2. Çeltikçi, Orhan. Kayhan, Shurubu Manas Destanında Kırgız Türklerinin Sosyal Yapısı. Erciyes Aylık Fikir ve sanat Dergisi, sayı:457, Ocak, 2016.
3. Dursun, Aysun. (2016). *Türk Halk Hukuku*. Ankara : Ötüken
4. Duymaz, Ali. (2012). *Mitten Yazıya veya Gizli Dede Korkut*. Ankara: Ötüken
5. Göktürk, Neslihan. (2012). *Ceza Hukukuna Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları
6. Gözler, Kemal. (2016). *Hukuka Giriş*. Bursa: Ekin
7. İnayet, Alimcan. (2010). *Yusuf Mamay ve Manas Destanı*. İstanbul: Bilgi Kültür Sanat
8. Kayhan, Şurubu. (2005), *Manas Destanının Tarihi Tabakaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
9. Kayhan, Shurubu. *Kırgızlar'ın Yönetim Sistemleri ve Sosyal Yapılarının Manas*
10. *Destanındaki İzdüşümleri*. İşletme ve Araştırma Dergisi 10/3. 2018
11. Kayhan, Shurubu; Türk Dünyasının İlk Kadın Generali: Kurmancan Datka. Bilimsel Eksen Dergisi, Kış-Bahar, 2015. Sayı 14.
12. *Türkçe Sözlük*. (2017). Ankara: TDK
13. Ulusan Şayan, Kayhan Shurubu (2016), Türk Dünyasında Kadın Algısı, Cilt I. Manisa Celal Bayar Üniversitesi Yayınları, Manisa.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(58)

Emre ŞEKER³⁸⁸

MANAS DESTANINDA ÇİN İMPARATORLUĞUNUN İZLERİ TRACK OF CHINA EMPIRE IN MANAS DESTAN

ÖZ

Bu çalışmada genel olarak dünya edebiyatı için önemli bir yere sahip olan, Türk dünyası edebiyatları için ayrı bir eser olan Manas destanı incelenmiştir. Kırgız Türkleri ile Cungar ve Sin Kağanlıklarının (Çinliler'in) dini ve milli varoluş savaşını anlatan Manas destanı, Oğuz sahası İslami destanlarının zeminini oluşturan özellikler taşımaktadır. Bu hususta Manas destanından sonra oluşacak İslamiyeti yayma ve bu gaye uğruna düşmanlarıyla savaşacak olan Oğuz sahası İslami destanlarıyla birleşen Manas destanındaki mücadeleler araştırmamızın konusu olmuştur. Nitekim çalışmamızda da Kırgızlar'ın gerek halk olarak gerekse de ana kahramanların düşmanlarıyla yaptığı bireysel savaşlar destandan alınan bölümlerle aktarılmıştır.

Araştırmamızda Manas destanının "Büyük Gaza" bölümü incelenerek Kırgızlar'ın Çinliler'le olan savaşlarını ve Çinliler'in hangi yönleriyle destana konu olduklarının belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışmamızda Manas destanı ele alınarak tarihi tabaka açısından incelenecektir. Bu yönüyle tarih ve edebiyat alanlarında çalışacak araştırmacılara yön olacağı kanaatindeyiz.

Anahtar Kelimeler: Manas, Cungar, Sin, Çin İmparatorluğu, savaş, destan.

ABSTRACT

In this study, Manas epic, which is a separate work for Turkish literature, which has an important place for world literature, has been examined. The epic of Manas, which describes the war of religious and national existence of the Kyrgyz Turks and the Cungar and Sin Khaki (Chinese), has the characteristics of the ground of the Islamic epics of the Oğuz area. In this respect, the struggles in the Manas saga, which combined with the Islamic epics of Oghuz field, which will emerge after the Manas epic, and which will fight with its enemies, will be the subject of our research. As a matter of fact, in our study, the individual wars that Kyrgyz people made with their enemies as well as with the enemies of the main heroes were transferred by the sections taken from the epic. In our research, the konu Great Gaza yön section of the Manas epic is examined and it is aimed to determine the wars of the Kyrgyz and the aspects of the Chinese. In our study, the epic of Manas will be studied and examined in terms of historical layer. In this respect, we believe that there will be a direction for researchers who will work in the fields of history and literature.

Keywords: Manas, Cungar, Sin, Chinese Empire, war, epic.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Manas destanı Kırgızlar'ın yaşayış tarzlarını, inanışlarını, milli ve manevi değerlerini, Çinlilerle mücadelelerini, geçim tarzlarını ve dünya görüşlerini anlatan mitolojik unsurlarla bezenmiş, ağızdan ağza kulaktan kulağa aktarılarak günümüze kadar ulaşmış dünyanın en büyük destanıdır. Kazak bilim adamı Çokan Valihanov: “Manas destanı zaman içinde edebi zenginlik kazanarak, Kırgızlar'ın bütün mitolojisi, masallarını, menkıbelerini aynı zamana toplamış ansiklopedik bir eser” olduğunu belirtir (Bakirov, 1997, s. 12.). Bu yönüyle Manas destanı Kırgızlar'ın tarihini anlatan mitolojik-epik bir eserdir.

Destan, Kırgız halkının geçmiş tarihi olaylarını içermektedir. Şiir diliyle örülen destanda efsanevi devler, hayvanlar ve bunların destanda edindiği görevler, halkların çektiği yoksulluklar, anayurttan ayrılış (sıla hasreti), kişilerin iyi ve kötü özellikleri (intikam isteği, hırsları vb.), savaş sırasında verilen kayıplar ve bunların halklarda bıraktığı izler eserde geniş yer almaktadır. Destan hakkında V. M. Jirmunskiy: Manas destanının “dünya destansı yaratıcılığının tüm eserlerini geride bıraktığını” söylemiştir (Jirmunskiy, 2011, s. 31.).

Araştırmamızda Türk halkları için büyük öneme sahip olan Manas destanındaki Çinliler'in izlerini incelemeye çalıştık. İki ana bölüme ayrılan çalışmanın ilk bölümünde Manas destanındaki tarihi tabakalar araştırılacaktır. Tarihi bir kaynak olan destanı incelerken şüphesiz ilk aşama esere konu olan boyları, halkları incelemek olacaktır. Nitekim bu ilk bölümde çalışmanın mahiyeti dahilinde Kırgız halkının düşmanı konumlandırılan, diğer bir deyişle karşıt güç olan Cungarlar'ın (XVII. – XVIII. yy.) ve Sinlerin (XVIII. – XIX. yy.) tarihi dönemi ele alınarak ilk bölüm sonlandırılır. İkinci bölümde ise Manas destanında Çin ve Kırgız savaşlarına yer verilir. Destanda büyük yer teşkil eden Çin-Kırgız savaşları ayrıntılı olarak ve asıl kaynaktan yapılan alıntılarla ele alınacaktır. Kendi içerisinde de alt başlıklara ayrılan ikinci bölümde öncelikle Manas destanının olağanüstü ve mitolojik dokusu gereği efsanevi canlılarla ve mitolojik hayvanlarla yapılan savaşlara yer verilecektir. Türk kültüründe adı geçen efsanevi-mitolojik canlıların ne şekillerde tezahür olduğu, bunların Manas destanında hangi yönleriyle ele alındığı aktarılacaktır. Mitolojik canlılarla yapılan savaşlardan sonra kahramanların teke tek savaşları ele alınacaktır.

1. Manas Destanının Tarihi Tabaka Dönemleri

1.1. Cungar Dönemi (XVII. – XVIII. yy)

Orta Asya halklarının geçmiş dönemlerdeki eserlerinde Cungarlar hakkında sözlü ve yazılı çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Halkların oluşturdukları geleneksel metinlerde Cungarlar ya da diğer adıyla Kalmuklar/Hıtaylar düşman örneği olarak eserlerde konumlandırılmıştır. Söz gelimi Manas destanında ve diğer Kırgız kahramanlık destanlarında Cungarlar önemli bir düşman tipolojisi olarak bilinir. Bunun sebebi destanın tarihi dokusundan kaynaklanmaktadır. Uzmanlar bu tarihi dokunun oluşumunu Kırgızlar'ın Cungarlar'la olan tarihinde aramaktadır.

“Kırgız Tarihi” adlı kitapta Cungarlar hakkında şu bilgiler verilmiştir:

“XIII yy.'ın ilk yarısında Oyrat soyları, Altay-Hangay dağlarının eteklerine yerleşerek, Kırgızların doğu komşuları olarak tanınmaya başlarlar. Kırgızlar'ın Oyratlarla devletler arası ilişkileri de o bölgede başlamıştır. XV. yy.'a kadar Oyratlar, Tyan-Şan'ın doğusuna gelmemişlerdir. Onlar bu bölgelere ilk kez 1420'li yıllarda gelmişlerdir” (Kırgız SSR Tarihi C.I., 1973, s. 225.).

Kalmuklar'ın tarihini araştıran bilim adamı İ. Y. Zlatkin ise Cungar Kağanlığı hakkında şu bilgileri vermektedir:

“1630 yıllarında kurulup, 1758 yılına kadar devam eden Cungar Kağanlığı, kendi döneminde, Orta Asya ile Merkezî ve Doğu Asya'nın uluslararası ilişkilerinde önemli rol oynamıştır. Bu kağanlık, onlara komşu sayılan büyük ve küçük devletlerle birlikte, Rusya'nın, Moğolistan'ın, Kazakların, Özbeklerin, Türkmenlerin, Kırgızların ve Karakalpaklılar'ın tarihinde de önemli izler bırakmıştır” (Çeltikçi, Kayhan, s.6-7.).

Görüldüğü üzere Orta Asya halklarının ve özellikle de Kırgızlar'ın Oyratlarla tarihin belirli dönemlerinde ilişkileri olmuştur. Burada Oyratlar'ın işgalci yapıları öne çıkmaktadır. Oyratlar'ın ve Cungar feodallarıyla birleşerek güçlenmesi halkların topraklarını terk etmesine sebep olmuştur. Bu sebeple Cungarlar, Manas destanında Kırgızlar'ın



varoluş mücadelesi ve topraklarını koruma savaşı verdiği epik düşmanları olarak yansıtılmıştır. Destanda Kırgız soylarının, Tyan-Şan dağının doğusunda Kalmuklar'la kurdukları ilişkilerin geniş olarak verilmesinin sebebi de bu yüzdendir. Kalmuklar'ın Kırgızlar'ı kendi topraklarından sürerek değişik bölgelere dağıttığı "Kırgız SSR Tarihinde" Doğu Burutlar'ın yani Kırgızlar'ın yaylalarının Keren, Kalkıra ve Temirtuy (Issık Köl) olduğu ve oralarda kendilerine yeni bir bölge aradıkları belirtilir. Kırgızlar'ın topraklarının işgal edilmesi, başka bölgelere dağıtılması daha sonra ise Kırgızlar'ın epik kahramanı olan Manasın atalarının intikamını alarak kaybettikleri topraklarının geri alınması, Kırgızlar'ın XVII ve XVIII yy. Cungarlar'la olan ilişkilerinin tarihiyle ilgilidir. Türkolog Shurubu Kayhan *Manas Destanının Tarihi Tabakaları* adlı çalışmasında bu konuya değinerek Manas'ın bazı varyantlarında (S. Orozbekov) bu olayların büyütülüp destana 'Manasın Orta Asya'yı Kurtarması' gibi birkaç yeni epizot eklendiğinin tespitinde bulunur.

Sonuç olarak Manas destanında Kırgızlar'ın Cungarlar'la olan savaşları ve komşuluk ilişkileri büyük rol oynamıştır. Destanda geçen birçok olay (XV-XVIII yy.) Oyrat-Cungar dönemine aittir. Kırgızlar'ın Kalmuklar'la komşuluk ilişkilerinin dışında birçok alanlarda da bağlantı kurdukları bilinmektedir. Bu bağlamda Manas destanından Kalmuklar'ın yaşayışları, coğrafi olarak dağılımları, gelenekleri ve tarihleri hakkında detaylı bilgi edinmek mümkündür. Benzer bir şekilde başta Kalmuklar'ın kahramanlık destanı olan "Cangar"da da Kırgızlar'ın yaşayışı, gelenek ve göreneklere hakkında bilgi edinmek mümkündür. Son olarak Türkolog Dr. Shurubu Kayhan, Manas destanının tarihi üzerine yaptığı değerlendirmesinde Manas destanının Cungar döneminde gelişmesini ve bu gelişimin muhtevaya yansımalarına değinerek Konurbay, Neskara, Orongu, Kırmışsa, Alooko, Karagul, Boroonçu, Bozkeptik, Muradil gibi adların Oyrat-Cungar dönemine ait ünlü düşman adları olduğunu belirtir.

1.2. Sin Dönemi (XVIII. – XIX. yy.)

Manas destanında Kırgızlar'ın en büyük düşmanının Cungarlar ve Hitaylar olduğunu daha önce belirtmiştik. Sinler'in tarihine baktığımızda öncelikle Hitay coğrafyasını ve o coğrafyayı yöneten güçleri incelemek gerektiğini görürüz. Kaynaklara göre Hitay'a 1644'ten 1912 yılına kadar Mançurlar'ın Sin sülâlesi hükmetmiştir. Hitay'ın kuzey doğusunda yaşayan Mançur'lar, Hitay'a baş eğdirerek, önceki Min sülâlesi'ni (1368-1644) yok edip, Sin adlı yeni bir sülâle kurarlar (Kayhan, 2005, s. 121.). Daha sonra ise Sin İmparatorluğu Cungarlar gibi yayılcı siyasi yön izlerler. İlk olarak Mançur feodallarının etrafındaki halklara baskı ve eziyet göstererek onları bölgelerinden uzaklaştırmaya yönelik siyaset uygulayıp halkların yaşadıkları bölgelere hakimiyet kurarlar. Mançur baskılarının asıl amacı ise bölgedeki bir diğer önemli güç olan Cungar Hanlığı ile Moğolları tarih sahnesinden silmektir. Bölgenin iki önemli gücü olan Cungar ve Sin İmparatorlukları arasında 1730 yılından 1758'e kadar kanlı bir savaş yaşanmıştır ve savaş Sin İmparatorluğunun lehine sonuçlanarak Cungar Hanlığı yıkılmıştır. Cungarlar'ın yıkılmasıyla bölgenin hakim gücü diyebileceğimiz Sinler yüzünü Doğu Türkistan'ın kalan bölümüne çevirmiştir ve 1758 senesinde Kaşkar'ı da ele geçirmişlerdir.

Daha önce Cungarlar'ın sert politikalarına maruz kalan Türk halkları bu seferde Sin İmparatorluğunun baskılarına uğrarlar. Orta Asya halklarının komşusu olan Cungarya'nın Sin İmparatorluğu tarafından yıkılması ve bölgelerin el değiştirmesi komşuların ilişkilerinde değişikliğe yol açmıştır. Bu tarihî olayın Orta Asya'da yarattığı değişiklikler konusunda Ç. Valihanov şu değerlendirmeleri yapmaktadır:

"Daha önce Orta Asya'nın korkulu rüyası olan Cungarya'nın yıkılması ve aynı dindeki Küçü-Buharya'nın (Doğu Türkistan) ele geçirilmesi, bütün Asya'yı tedirginliğe sevk etti" (Kayhan, 2005, s. 122.).

Sin İmparatorluğu'nun Doğu Türkistan'a hakimiyeti Orta Asya halklarında korku ve endişe yaratır. Bu tedirginliğin sebebi hiç şüphesiz Sin İmparatorluğu'nun Cungar siyasetini devam ettirmesi, hatta bir adım öteye taşınmasından kaynaklanmaktadır. Bu sebeple halklar Sin İmparatorluğuyla sürekli savaş halinde olmuşlardır. Savaşların geniş yankıları Manas destanının içerikliğini daha da zenginleştirmiştir.

Sin İmparatorluğu'nun destanın zenginleşmesindeki etkisi şüphesiz ki en belirgin savaş sahnelerinde olacaktır. "Manas destanındaki savaşların en önemlilerinden biri olan "Büyük Gaza" bölümünde, Manasın, Beecin'e düzenlediği sefer, dönemin tarihî şartlarına uygundur. Yani, Oyrat ve Cungarlar dönemindeki halkın, Hitay halkı hakkındaki düşünceleri, gerçek olaylar ile benzerlik arz eder. Bu savaş motiflerinin asıl ideolojisi, o dönemdeki Sin



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

İmparatorluğu'nun hâkimiyetine karşı verilen mücadeledir. Oyrat-Cungar dönemindeki Manas'ın baş düşmanı Konurbay, bu dönemde de Hitay olarak adlandırılmıştır. Destan'a göre Konurbay, Becin'in hanı olup, Sin İmparatorluğu'nun başkenti Beecin (Pekin) ile bağlantılıdır" (Kayhan, 2005, s. 123.).

Sonuç olarak Kırgızlar'ın Sin İmparatorluğuyla olan ilişkileri ve savaşları destanı etkilemiş ve zenginleştirmiştir. Destanda geçen isimlerin sadece bir dönemle sınırlanmayacağı başka dönemleri ve halklarla da ilişkisi olduğu Manasın "Büyük Gaza" bölümünden alınan parçalarla aktarılmıştır.

2. Manas Destanındaki Çin ve Kırgız Savaşları

2.1 Mitolojik ve Efsanevi Canlılarla Yapılan Savaşlar

İnsanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri var olan, insan ve insanüstü (efsanevi) varlıkların macerasını masalsı bir dille anlatan mitolojinin tanımı ve içeriği hakkında çeşitli muhitlerde tanımlamalar yapılmıştır ve yapılan açıklamalar neticesinde mitolojinin tanımında çeşitlilik ortaya çıkmıştır. Prof. Dr. Muharrem Kaya *Mitolojiden Efsaneye* adlı çalışmasında mitolojinin psikanalistlere, felsefecilere, antropolog ve sosyologlara, din tarihçilerine, sanat tarihçilerine ve halkbilimcilere göre olan tanımlarına yer vermiştir. Kaya'ya göre psikanalistler, mitlerde ve mitlere bağlantılı destanlarda insanın çocukluktan yetişkinliğe geçişte yaşadıklarını dikkate alıp biyografik çözümleme yapmışlardır. Felsefeciler, mitlerde dile getirilen kavramları, olguları, metafor, alegori ve simgeleri insanın varoluş temelinde yorumlamışlardır. Antropologlar ve sosyologlar ise genelde birey ve toplum ilişkisi çerçevesinde mitlerin işlerin işlevini tespit etmeye çalışmışlardır. Din tarihçileri, mitlerde ortaya çıkan kutsallık kavramıyla bağlantılı, anlam alanlarını ve törenleri yorumlamışlardır. Halk bilimciler, halk kültürü içinde hâlâ varlığını sürdüren mitolojik sembollerini tespit edip yorumlamışlardır. Sanat tarihçileri ise sanat eserlerinin çağrışım alanını, derinliğini açıklamak için mitolojiden yararlanmışlardır. Yapılan bu tanımlar ve çalışmalar mitolojini kavram alanını güçlendirmiş ve aynı konunun/malzemenin farklı taraflarını aydınlatmaya yardımcı olmuştur.

Dursun Ali Tökel ise mitolojinin genel bir tanımını yapmıştır:

"Okuryazar olmayan ilk toplumlarda anlatılan geleneksel hikâye, belirli bir toplumu kasteden hikâyeler (Türk mitolojisi gibi), bütün kolektif hikâyeler, kültürel ideallerini canlandırarak (teşhis) veya onlara derin anlamlar vererek insanların bilincine başvuran herhangi bir gerçek veya kurgusal hikâye, bir toplumun ideolojisinin yarı-gerçek anlatımı (Anglo-Sakson üstünlüğü miti) ve herhangi bir kurmaca hikâye, açıklama, kişi veya şey" (Tökel, 2000, s. 5.).

Eski Yunanca mythos ve logos kelimelerinin birleşmesiyle oluşturulmuş olan mitoloji ve mitolojiyle ilgili unsurlardan bahsedildiğinde akla ilk olarak Yunan daha sonrasında ise Mısır mitolojisi gelmektedir. Araştırmamızın konusu Kırgızlar ve Manas Destanı olduğu için biz Manas destanında adı geçen bazı mitolojik ve efsanevi canlıların Türk mitolojisindeki yerini araştırdık.

Manas destanında karşılaşılan mitolojik canlılardan biri dev Makeldir. Dev Makel ile ilk karşılaşma Çin'e giden yolda gerçekleşmektedir. Pekin'in asilzâdelerinden Almambet ve Er Çubak, Kaplan Manas'ın izniyle Çin'i keşfe çıkarlar. Yapılan bu keşifte amaç halkı ve halkın kurtarıcı olan Manas'ı tehlikeye atmadan, yoldaki çetin şartları ve düşmanları tespit edip onları bertaraf etmektir. Bu sebeple Çin diyarını iyi bilen ve Pekin'den gelen Almambet bu keşfin ön safhalarında yol gösterici olarak yer almaktadır.

Makel anlatılırken ilk olarak yaşadığı yere, heybetine, korkutuculuğuna ve yenilmezliğine yer verilmiştir. Almambet, Manas ile konuşmasında dev Makel ile ilgili şu bilgileri vermektedir:

"Bahadır Manas, sağ tarafta köykap (kuh-i kaf) vardır. Onun geniş tepesinde Sazangşan denen halk yaşar. Çet-Becin'in başı onlardı. Savaşçı halk. Halkının ihtiyarı ile genci fark edilmiyor. Bunların âmiri Makel adlı devdir. Onu kimse yenememiştir. Bu yüzden korkuyorum" (Sarı, 2016, s. 353.).

Makel ile ilgili söylentilerin anlatıldığı ilk bölümlerde üzerinde durulması gereken köykap yani Kaf Dağıdır. Kaf Dağı Müslüman olan Türk halklarının sözel ve yazılı kültürel geleneklerinde çokça yer alan mitolojik-efsanevi bir dağın adıdır. Efsanevi Sîmurg veya diğer adıyla küllerinden yeniden doğan Ankâ kuşunun bu dağda yaşadığına inanılır.



Elmaslarla, yakutlarla bezenmiş bu dağın diğer dağların anası olduğuna düşünülür. İnanişe göre bütün dağlar değişik tezâhürlerle Kaf Dağına bağlıdır ve Tanrı dünyanın herhangi bir noktasını yer ile yeksân etmek isterse ya da insanları cezalandırmak, onların üzerine felaket göndermek istediği zaman dağlardan birini harekete geçirir ve birbirine Kaf Dağı ile bağlı olan bu dağlar depremleri oluşturur.

Türk halk efsanelerinde Hızır ölümüne çare bulmak için Kaf Dağına gelmiştir. Manasta halkının yok olmasını, onların millî ve dinî (manevi) özgürlüklerini rahatça yaşayabilmeleri için “Büyük Gazayı” yapmışlardır. Mitolojik bir canlı olan dev ile olan karşılaşma da Kaf Dağında gerçekleşir.

Anadolu’da oluşturulan hikâyelerde de bu dağa rastlamaktayız. Dede Korkut hikâyelerinde Tepegöz adlı dev aynı şekilde Manas destanının Makeli gibi Kaf Dağında yaşamaktadır.

Orta Asya kültüründeki inanışla ilgili Celal Beydili, *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük* adlı çalışmasında konuyu şu şekilde açıklamıştır:

“Orta Asya şamanlarının dualarında Kaf dağı, peri ruhlarının mekânı gibi gösterilir. Kaf dağı anlayışının, nefis temizliği ve manevî yükselişi temsil etmesi de bir rastlantı değildir. Klasik edebiyatlarda Kaf dağının adı Turi Sine olarak geçmektedir. Kırgızların dilindeki Köykap sözcüğü de Kaf dağının Farsçadaki Kuh-i Gaf deyişinin değişikliğe uğramış şeklidir” (Beydili, 2005, s. 282.).

Bahadır Manas’ın *Büyük Gaza*’yı yapma sebeplerinden biri de atalarının intikamını almaktır. Orta Asya kültüründe ata ruhların mekânı olan bununla beraber gök ile yeryüzünün birleştiği, göğün ve dünyanın göbeği olan dağın ve inanişe göre dağların anası olan Kaf Dağı’nın daha ilk mücadelelerde cenk mekânı oluşu, Manasın da gaza gayesini düşündüğümüzde karşımıza çıkması hiçte tesadüfî değildir.

Makel’in dış görünüşünün tasvir edildiği bölümlerde korkutucu görünümüne yer verilmiş ve bu görünüş Çubak’ta hayrete yol açmıştır.

“Vay tövbe! Yeryüzünde böyle insan da varmış demek. Er Çubak devî gördükten sonra canından umudunu kesip bakakaldı. Makel devin yüzü rengi daha açık gözüktü: Ağzı tepesi yıkılan mezar gibiydi, tek olan gözü parlıyordu, kaş ve kirpiği yeri kaplayan koyu çam ormanı gibiydi. Makel’in bıyığıyla sakalı arasında alaca karga, alıcı kuşlar yuva kurmuşlardı, cıvı cıvı uçuyorlardı” (Sarı, 2016, s. 354.).

“Kaplan Çubağım, nasıl bir zaman nasıl bir karanlık çökecek başımıza bilemeyiz. Makel adlı deve gözükmeden geri dönelim” (Sarı, 2016, s. 355.).

Dev, Türk halklarının inanışlarında, Hint-Avrupa ve Anadolu topraklarında önemli bir yer tutan korkunç ve kocaman şeklinde betimlenen efsanevi canlıdır. Halk edebiyatlarında “insana benzeyen korkunç bir mahlûktur.”

“Eski ve geleneksel cemiyetlerin görüşünde, düşman kuvvetler çoğu zaman, kaosun taşıyıcısı, karanlığın temsilcisi gibi insan kılığına girmiş, şeytanî bir varlık olarak betimlenmiştir. Yani arkaik sembolizm, kolaylıkla düşman bir motif, zarar veren şeytanî âleme özgü bir varlıkla aynılaştırmıştır” (Beydili, 2005, s.168.).

Manas destanında da benzer bir şekilde dev Makel korkutucu heybetiyle betimlenmiş ve düşman kuvvetlerin (Çinlilerin) neferi olarak dstandaki yerini almıştır. Makel’in tek göze sahip olması aynı zamanda onun bu şeytanî yapısı düşünüldüğünde yeraltı dünyasına aitliğiyle ve Ulu Anayla ilişkilendirilir. Devlerin taşıdığı bütün izler boynuzlu oluşu, iri yapısı, sallanan göğüsleri ya da Makel gibi tek gözlü oluşu Ulu Ananın değişime uğramış versyonuyla ilgilidir.

Süleyman Peygamberle anılan sihirli yüzük, halı vb. büyümlü eşyalar devlerin olduğu mekânda bulunmaktadır. Devlerde bu büyümlü eşyaların yegâne muhafızlarıdır. Büyümlü, tılsımlı nesnelerin saklandığı devlerin mekânı ise Kaf Dağının arkasındadır. Makel de benzer şekilde Çin ülkesini koruyan ve Kaf Dağında savaştan düşman kuvvetidir. Buna göre kahramanların ulaşmak istediği ganimet, devin koruyuculuğunu üstlendiği ve Kaf Dağının arkasında bulunan yer Pekindir.

Kaplan Çubak, devle yapılan karşılaşmanın sonucunda başlarına çökecek karanlıktan endişe etmektedir. Dev ile karanlık arasındaki bağ güneş tutulması ile ilişkilendirilmektedir. Devler halkların hikayelerine göre zulmette, yeraltında yaşamaktadır. Anadolu’da ise güneş tutulduğunda bir yere ok atıldığında okun saplandığı yerden dev hâsıl olurdu. Şüphesiz ki devin güneş, aydınlık-karanlık ve okla bir ilişkisi olmuştur. Bu sebeple dev Makelin ölümünde de ok ile bir son görülür.



Almambet ve Er Çubak korkularına rağmen ve halkın gözünde küçük düşmemek için devle savaşmaya karar verir. Bir gün süren çetin savaşlarının sonucunda devi okla öldürerek galip çıkarlar ve galibiyetlerinin sembolü olarak Makelin başını keserek yanlarında götürürler. Böylece hem Manasın takdirini kazanırlar hem de halkın inancını yüksek tutmuş olurlar.

“Makel adlı deve gözükmeyen geri dönelim. Manas'a gidip anlatalım. Ona dördümüz çikalım dedi Almambet acele ederek. Bu işten çubak korktu. Aman Almambet ne diyorsun, halkın lafına kalırız. İki yiğit bir yiğitten kaçıp geldi demezler mi? Herkese bir ölüm vardır. Gayrete gel! Tevekkülle savaşalım. Mel'unu keseriz! Dedi Çubak silahını hazırlayarak.

Kurban olayın sözüne, Çubağım! Ben bekleyip durup tek olan gözüne ok atayım, sen mızrakla sanç bakalım dedi Almambet yayını hazırlayıp dağ sırtından aşağıya baktı.

Almambet Makel adlı devin tek gözünü hedef alarak ok attı. Ok gözüne saplanmıştı, Makel'in gözbebeği yere düştü. Makel bağırarak gözünü tutup dizleri üzerine dayanakaldı. O ana kadar Er Çubak kayalık dağ gibi deve, oktan önce ulaşıp apaçık duran ağzına mızrak sapladı. Fazla vakit geçmeden yere düşün devin kafasına Almambet ok attı ve baltayla vurarak geçti. İki yiğit her yandan üstüste ok atarak Makel adlı devi bir günde ancak alt ettiler. İki yiğit Makel adlı devin başını kesip gergedana yüklemeye epey zorlandı. Devriyeye çıkan Sırgak, iki yiğidin ata bir şey yükleyerek geldiğini görüp Bahadır Manas'a müjdeli haberi ulaştırdı” (Sarı, 2016, s. 355-356.).

Destanda karşılaşılan diğer canlı ise tilki ve kurnaz dağ koçudur. Tilki Manas destanında nöbetçi ve haberci oluşuyla öne çıkmaktadır. *“Çin sınırına kalın barikat kurup Pekin'e giden yola, büyü ile nöbetçi konulmuştu” (Sarı, 2016, s.359.).* Tilki, Çin'de talihin, uzun ömrün ve kurnazlığın sembolüdür. Altaylılar ve Yakutların kültüründe yer alır. Türklerde hilekârlığıyla ve kurnazlığıyla öne çıkmaktadır. Tilki destanda küçük bir dağın tepesinde sessizce (veya kurnazca) bekleyerek Kırgızlara tuzak kurar ve devriye bekleyerek kırk rahibe Kırgızların geldiği haber vermek için dağda pusuda beklemektedir.

“Er Almambet konuştu: Ey Çubağım, Kan Caylak'ın tepesini gördün mü? Orada nöbetçi olarak konulan sarı tilki var.

O bizden kaçıp kurtulursa devriyedeki kırk rahibe haber verecektir. Ondan gözünü ayırma. Er Almambet kurnaz tilki kokusunu alıp kaçıp gitmesin diye tilkinin yattığı yerin karanlık olması için dağ üzerindeki bulutu takibederek bekledi. Bir anda kurnaz tilki burnunu yukarıya kaldırıp koşarak ininden çıktı.

Almambet tilkinin göğsünü hedef alarak ok attı. Ok alınan yere isabet etmeden bir ayağını sıyrarak geçti. Kurnaz tilki can telaşıyla kaçtı.

Almambet dağı sarsarak Sırgak'ı çağırıp bağırdı.

Er Sırgak otlu dağ yaylasıyla kökçöbiç atına üstüste tepinip sır mızrağını uzatarak tilkiye yetişip onu kuşattı. Almambet tilkiye fırsat vermeden onu altı parça etti. Almambet yola bekçi olarak konulan kurnaz dağ koçunu da gemberti” (Sarı, 2016, s. 360.).

Metinden aktarılan alıntılarda da görüldüğü üzere tilki ve dağ koçu kurnazlıklarıyla öne çıkarlar. Bu hayvanların Çin tarafında oluşu Çin inancısındaki olumlu özellikleriyle ilgilidir. Bu hayvanların Türk inancısında kurnazlıklarıyla öne çıkması da destanda tesadüfî değildir. Şüphesiz ki Çin safında bulunan bu iki hayvan aynı zamanda Çinliler'in kurnaz ve hileci olmalarının sembolüdür.

2.2 Kahramanlar Arasındaki Teke Tek Savaşlar

Bu bölümde Kırgızlar'ın kahramanı Manas ile Çinliler'in yiğidi Kongurbay arasındaki mücadelelere yer verilmiştir. Her iki kahramanda kendi halklarının refahı ve selameti için mücadele vermişlerdir. Bu mücadelelerin neticesinde kahramanların kişilik özellikleri, yiğitlikleri ve halklarında uyandırdıkları duygular öne çıkmaktadır. Burada destandan yapılan alıntılarla bu özelliklerin edebî yönü araştırılmıştır.

Almambet ve Sırgak Çindeyken kalabalık bir orduyla (düşmanla) karşılaşır. Uzun süre kalabalık bir oduyla cenk eden iki yiğit halsizleşip birbirlerine vasiyetlerini söyledikleri sırada tepede bahadır Manasın gölgesini görürler. Manasın yiğitliğinin ön plana çıktığı bu epizot şu şekilde anlatılmıştır:



“Sonunda iki arkadaş halsizlenip üzengiden ayakları kayıp birbirine vasiyetlerini söyleye dururken tepedeki kırdan bahadır Manas’ın kocaman karaltısı gözükte. Dağ eteğindeki düzlükte Kakançin’in kalabalık askerleri iki yiğidi sarmıştı. Bunu gören bahadır Manas ağzından alev çıkararak kara benekli kaplan gibi atılıp, altmış yiğide denk gelecek kadar heybetle Almambet ile Sırgak’ı kurtacağım diye, dalgalanmakta olan düşman topuna doğru mızrakla saldırdı. Bahadırı gören Er Almambet ile Er Sırgak daha da cesaretlenerek Manas! diye bağırarak ölümü hiç düşünmeden savaşa girdiler” (Sarı, 2016, s. 364.).

Kırgızlar’ın kahramanı Manasın yiğitliğinin yüceltildiği bu bölümde Manasın destan geleneğinin verdiği imkanlar dahilinde olağanüstü öğelerle savaçılığının öne çıktığını görmekteyiz. Kızgın bir ejderha gibi öfkeyle ağzından alev çıkarması, kaplan gibi atılması ve altmış yiğide yetecek kuvvetiyle düşünmeden yiğitlerini koruması ve hatta kendisini onlar için siper etmesi bu yüceltmenin çevresinde oluşan göstergesidir. İnsana ait olmayan, olağanüstü güç gösteren bu hayaller Manasın kişiliğinin oluşmasında belirleyicidir. Manas yiğitliğinin ve gücünün yanında gözü kara bir kahramandır. Halkı için kendini feda edebilecek bir lider olan Manas, hiç düşünmeden kendisini ordunun önüne atmıştır. Bu hareketiyle askerlerinin yanında olan Manas, yorgun yiğitlerine cesaret vererek onların daha da güçlenerek savaşa yeniden dönmelerine olanak sağlar. Askerlerinde uyandırdığı bu ruhun neticesinde ise azınlığın çoğunluğa üstün gelmesi yansıtılmıştır:

“Düşman askerleri teker teker yere serilmeye başladı. Dört erenin bir araya gelişlerinde yıkıp savurmaları derecesinde güç ve kuvvet birikti, kalabalık asker kayalık dağa vurulan dalga gibi dört erenin silahıyla tarumar edildi. Yeryüzünü kan, göğü toz duman kapladı. Yiğitlerin başları yerde yuvarlanıyordu” (Sarı, 2016, s. 365.).

Hikâyenin devamında ise bozguna uğratılan Çin askerlerine takviye ordu gelmiştir. Kalabalık Çin askerleri yorulan dört bahadırı kuşatmıştır. Hem kahramanların yorgunluğu, Çinlilerin sayıca üstünlüğü ve Manasın atı Aymanboz’un yürüyemediğini fırsat bilen Kongurbay Manası hile ile tuzağa çekmek için şunları söyler:

“Ey Manas, Manas derse kabarıyorsun. Yiğitliğin var, aklın yok, suya konulan tulum gibi köpürüyorsun! Yiğit isen, şimdi gücünü bir göreyim! Dedi Kongurbay algarasını canlı adımlarla yürüterek. Bunu işiten Manas ise Aymanboz’un dizginini çekerek mızrağını uzatarak kaçmakta olan Kongurbay’a yöneldi. Bahadır Manas, Kongurbay’a yetişip mızrağı saplamak üzereyken Aymanboz gevşeyip kaldı, yürüyemedi. Bunu gören Çin askerleri, Manas’ı yakalamak için yağmur gibi ok atarak onun etrafını sardılar. Bahadır Manas’ın başı zorda kalmıştı. Moğol eyerine omuzunu koyup bu dünyaya küsmüş gibi dağı takip edip kaçtı.

Bahadır Manas’ı kurtarmak için üç yiğit aralıksız yirmi dört gün savaştılar, canlarına dahi acımadılar. Er Sırgak altmış yerden, Er Almambet otuz yerden, Er Çubak kırk yerden yaralandı. Nihayet Er Almambet Sırgak’la kendi ordusuna haber gönderdi.

Kurban olayım Sırgak, Çinliler Er Manas’a felaket getirdi de!” (Türkmen Fikret, Uraimova Şurubu, 2007, s.78).

Kongurbayın hilekarlığı, aldatici ve tahrik eden özelliklerinin öne çıktığı bu bölümlerde Manas, Kongurbayın kurnazlığına aldanmış ve peşinden gitmiştir. Uzun süre savaşmanın verdiği yorgunlukla bitkin düşen yiğitler ve daha fazla hareket etmeye mecali kalmayıp olduğu yere yığılan Aymanboz göz önüne alınırsa, tuzağa düşen Manasa hücum etmeleri oldukça tabiidir. Düşmanın hilekarlığına ve tahriklerine yenik düşen Manasın bir anda şiddetlenen mizacının anlatıldığı savaş sahnesinin sonucu kendinden çok halkını düşünen Manas için büyük olacaktır. Buna göre Er Almambet otuz yerinden, Er Çubak ise kırk yerinden yaralanarak halka haber gönderip yardım istenmiştir. İçerisinde bulunan şartlar göz önüne alındığında komutanlarının düşmandan kaçıp dağa saklanmak zorunda kalması yorgun ve ezilen halkın savaşa olan inancının sarsılmasına yol açmıştır.

İlerleyen bölümlerde şafak saatlerinde yetmiş kabilenin dilini bilen Acıbay Manasa yardım etmek için Çin elbisesi giyip onlardan biri gibi görünür ve askerleri kandırarak Manasın saklandığı dağa ulaşır. Bahadır Manas Acıbayı gördüğü zaman memnuniyetle bağırarak:

“Canım Acıbay! Sönen ateşi tutuşturdun, ölen canı dirilttin, yoldaşlığını gösterdin. Ey geniş Talas, senin gibi bir yer var mı, Acıbey senin er var mı! Bu iyiliğinin karşılığını ölmezsem ödeyeceğim.

“Yarenlerim, başımız terkilerde, kanımız kaplardadır. Atalarımızın ruhu aramızdadır, biz onlarla beraberiz. Altın sandıkta saklasan da insan bir gün ölür. Yiğidin canı eyerin altındadır. Sancağın altına toplanarak yürüyün. Tanrı



sizi korusun, ileri erenler! İhtiyar Bakay sancağı tutarak ileri yürüdü. Büyük gaza böylece başladı” (Sarı, 2016, s. 367-368.).

Kozmogonik bir unsur olan dağ dünyanın eksenini oluşturmaktadır ve bu eksen yani dağ ata ruhlarının toplandığı yerdir. Düşmanı Kongurbayın tuzağına düşerek dağa kaçmak zorunda kalan Manasın sığınak olarak dağı tercih etmesi tesadüfi değildir. Zira eski inanışa göre dünyanın ayaklarından biri olan (axis mundi) dağa tırmanmak dünyanın ortasına yolculuk etmek manasını taşımaktadır. Göge en yakın noktalardan biri olan ata ruhlarıyla en yakın temasa geçilebilecek yerlerin başında gelmektedir. Bu ataların ruhlarıyla yakın olunabilecek manevî mekâna tırmanmak başlı başına zor bir iştir ve ancak şamanlar ve büyük kahramanlar bu dağlara tırmanabilmektedir. Dağın bu özelliği göz önüne alındığında Manasın “atalarımızın ruhu yanımızdadır” demesi bu sebeptendir. Çin kaynaklarına göre “Bodin İnlı” dağına Türkler korucu bir ruh gibi bakmışlardır. Yani dağın bir ruhu vardır anemizle ilişkilen bu ruh yurdun ve kendisine sığınan kişinin koruyucusudur. Manasın dağa sığınması, güçlenerek adeta yeniden doğuşunu ve daha güçlü bir şekilde dönüşü dağ ve dağın ruhuyla ilişkilidir. Bu düzlemde bakıldığında ise atalar kültü ile anemizmin birleşimidir. Aynı zamanda destanın büyük ve önemli bölümünün (Büyük Gaza) başladığı önemli bir karargâhtır.

Daha sonrasında ise Çinliler ile Kırgızlar arasındaki savaş iyice şiddetlenir ve büyük kayıplara sebep olur. Kırgızlar’ın gücüne dayanamayan Çinliler Çet-Beecin’e (Pekin) doğru kaçarlar. Askerleriyle kaçarken Kongurbay son hamlesini yapmak için yeltendiği bölümler destanda şu şekilde yansıtılmıştır:

“Bir anda Çinlilerin yiğidi Kongurbay, kin beslediği bahadır Manas’ın önünü kesmeye yeltendi. Düşmanını gören bahadır Manas bakıp durur muydu? Ak-kulayı kamçulayıp süslü mızrağını uzatarak onu kovaladı. Birbiriyile çekişen yiğitler dağ sırtlarını, yamaçlarını aştılar. Alevke’nin oğlu Kongurbay haykırıp mızrak sallayamadan, canından umudunu keserek hiçbir şeye bakmadan Esen Han’ın kapısına ulaşayım diye iki gözü dört olmuş ölesiye kaçıyordu. Büyük kumsala gelirken, bahadır Manas Ak-kulası ile yetişip gelip Kongurbay’ın ciğerini hedef alarak mızrak vurdu. O da çevik yiğit idi, kendini mızraktan kaçırıp keskin kılıcıyla bahadırın mızrağını kesti. Kongurbay’ı kovalaya kovalaya Çet-Beecin’in kapısına kadar takip etti. Düşmanın hilesini bilen Almambet onu görünce Saralay’a kamçı çalarak kahraman Manas’ın peşinden geliyordu. Arslanım atının başını geri çevir! Kapıdan girme! Kazılmış hendek var! Geri çekil bahadır!

Manas Almambet, bırak beni! Yolumu kesme! Öldüreyim o kan içiciyi! Dedi inatla ileri atılmaya çalışarak. Almambet, Kongurbay yalandan kaçıyormuş gibi yapıyor. Kapının öteki tarafında, kalenin içinde tetikte duran pehlivanların kazdığı hendek var dedi ve Manas sakinleşti. Çin askerlerinin atlıları kaçtılar, kalanları ele geçirilip kanlarının aktığı derin çukura gömüldüler” (Sarı, 2016, s. 369-370.).

İki kahramanın yiğitlerinin anlatıldığı çıktığı bu satırlarda Manasın daha önceden taşkınlık yapıp Kongurbayın oyununa gelerek bozguna uğratılmasına ve yapılan hilelere kanmayarak zafere ulaşması öne çıkar. Diğer önemli ayrıntı ise “kan içme”dir. B. Y. Vladimirsovun verdiği bilgilere göre “kanını içmek” deyimini mecazî olarak kanda insanın var olduğuna dair eski Şamanizm görüşünü aktarmaktadır. Manas kadar çevik ve güçlü olan Kongurbayın diğer silahları hile ve kurnazlığıdır. Daha önceden kandırdığı Manası, Almambetin yardımlarıyla tahrik edemez ve arkadaşının desteğiyle hendeklerin kazıldığı farkına varır. Çin askerlerinin kaçması kalanlarının ise kendi kazdıkları hendeklere gömülmesiyle sonuçlanan bu büyük galibiyetin ödülü Kırgızlar’ın öteden beri büyük olarak gördüğü Pekin’in tahtına kurtarıcıları ve komutanları olan Manasın oturmasıdır. Kırgızlar’a itaat etmeye reddeden Kongurbay eski Pekin’e Karahana doğru yol alır. Karahan hanından ordu isteyen Kongurbay altı ay bekleyip zehirli balta yaptırarak Manastan intikamını alacağı günü bekler. Bu sırada Han Manas Kakançin’i ve Kalmuklar’ı yenerek bayrağını büyük Pekin’e diker ve Kongurbaya karşı kazandığı en büyük zafer sonlandırılır.

Altı ay geçtikten sonra Kongurbay Şuyukçu ile güçlerini birleştirip Pekin’e dönerek intikamını almaya karar verir. Manasın üstünlüğünü kabul eden Kongurbay, onu savaşarak yahut güreşerek yenemeyeceğini anlar ve sinsi planlar kurar. Buna göre Manasın her Cuma günü şafak sökerken nehir kıyısında yüzünü, elini yıkayıp, silahsız bir şekilde ibadet ettiği zamanda saldırmaya karar verir.

“Manas tanrıya ibadet edip güneşten yaşam gücü alarak sükûnetle oturuyordu. Kalmuk hanı Kongurbay gevşeyip oturan bahadır Manas’ın omuzuna iki eliyle baltayı indirdi. Bahadır Manas yere serildi” (Sarı, 2016, s. 387.).



Manasın yaralanmasını ilan ederek Pekin’de hakimiyetine son veren Kongurbay daha da güçlenerek ikinci gazayı başlatır. Savaşın başlarında yaralı olması sebebiyle yer almayan Manas karargâhta bekler ve orduya Almambet önderlik eder. Çinliler, Kırgız ordularına savaşın başında üstün gelir ve Almambet öldürülür. Manas arkadaşının intikamını alma / kan içme isteğiyle savaş meydanına döner. Kongurbayla son savaşını yapan Manas galip çıkar ve Çinliler’i perişan eder. Pekin’e girmek için kapıları zorlarken Tanrıdan bir tebliğ gelir ve Çinliler’le ileride baş edemeyeceği belirtilir. Böylece Manas savaşı sonlandırır.

“Mavi gökten bir ses işitildi. Tanrının oğlu, Manas! Çinlilere gücün yetmez artık Pekin’e girmeden dön! Manas Tanrının emrine uydu. Savaşı durdurdu” (Sarı, 2016, s.406.).

SONUÇ

Geçmiş zamanlarda yaşanan hadiselerin canlı bir örneği olan ve sözlü gelenekle beraber halkın hafızasında yer alan destanlar, doğduğu topraklardaki inanışların, gelenek göreneklerin ve manevi duyguların yansımasıdır. Manas destanı Kırgız halkının asırlardır süregelen edebî ve tarihî birikimlerini aksettirmektedir. Kırgızlar’ın yaşadığı bölge ve Çin İmparatorluğu (Cungar ve Sin Kağanlıkları) ile komşu olmaları göz önüne alınırsa aralarında cereyan eden olayların destana yansımaları oldukça tabiidir. Hem destanın büyük bölümünü kapsamaması hem de epik yapısı ile “Çon Kazat” (Büyük Gaza) bölümü Manas destanının merkezini teşkil etmektedir. Çalışmamızda destanın tarihi tabakalarını inceleme ile başlayıp Çin ve Kırgız savaşlarına kadarki olaylara yer verdik. Mitolojik unsurlarla süslenmiş bu destan, toplum ile insanî değerler arasında kurulmuş bağ ile oluşturulmuştur. Mitolojik tabiat unsurları ve efsanevi canlılarla yapılan savaşlar halkın milli değerleriyle bağlantılı olarak anlatılmaktadır. Böylece destandaki motiflerin ait olduğu toplumun kökeni ve inanışıyla bağlantılı olduğu sonucu çıkmaktadır. Kahramanlar arasında yapılan savaşlar da ise ezilen halkının ve atalarının intikamını alma arzusu olan kahramanın yüceltilmesi ile azınlığın çoğunluğa üstün gelmesi anlatılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Bakirov, A. (1997), *İstorizm Eposa Manas*, Bişkek.
2. Beydili, Celal (2005), *Türk Mitolojisi Ansiklopedik Sözlük*, Yurt Kitap Yayınları, Ankara.
3. Çeltikçi, Orhan. Kayhan, Shurubu Manas Destanında Kırgız Türklerinin Sosyal Yapısı. Erciyes Aylık Fikir ve sanat Dergisi, sayı:457, Ocak 2016.
4. İnan, Abdülkadir (1992), *Manas Destanı*, Milli Eğitim Basımevi, Ankara.
5. Jirmunsky, V.M. (2011), *Türk Kahramanlık Destanları / I.-II. Bölüm*, Çev: Mehmet İsmail-Hülya Arslan Erol, TDK Yayınları, Ankara.
6. Kaya, Muharrem (2015), *Mitolojiden Efsaneye*, Bağlam Yayıncılık, Ankara.
7. Kayhan, Şurubu (2005), *Manas Destanının Tarihi Tabakaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
8. *Kırgız Adabiyatı* (2013), Print Ekspress, Bişkek.
9. *Kırgız SSR Tarihi*, C. I., (1973), Frunze.
10. Sarı, Eren (2016), *Manas Destanı*, Nokta E-Kitap, Antalya.
11. Tökel, Dursun Ali (2000), *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar, Şahıslar Mitolojisi*, Akçağ Yayınları, Ankara.
12. Türkmen, Fikret. Uraimova Şurubu (2007), *Kırgız Destanları 6 Manas Destanı*, TDK Yayınları, Ankara.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(59)

Turhan YOLDAŞ*
KUR'AN'I KERİM'DE "NECM" KAVRAMI
THE TERIM "AL-NACM" IN THE QUR'AN

ÖZ

Kur'an'ı Kerim'de bazı kavramlar geçmektedir. Bu kavramlardan bir tanesi de "necm"dır. Necm kavramı Kur'an'ı Kerim'in birçok ayetinde yıldız anlamında kullanılmıştır. Yıldız anlamında geçtiği bazı ayetlerde ona yemin edilmiş ve kendisine yemin edildiği için müşerref olmuştur. Bazı ayetlerde Yıldızların hem karanın hem de denizin karanlıklarında yol gösterici oldukları belirtilmiştir. Gecenin karanlığında yıldızlara bakılarak mevki belirlenebilir. Kuzey Yıldızı Kuzey yönünü göstermektedir. Kuzey yönü bulunduğu zaman, diğer yönleri de bulmak kolay olur. Gecenin karanlığında bazı yıldızlardan yararlanılarak gecenin zaman dilimi de bilinebilir. Çünkü bazı Yıldızların yakınlığına veya onların uzaklığına bakılarak gecenin hangi vakti olduğunu anlaşılabilir. Eskiden saat yokken insanlar Yıldızlara bakarak sabah vaktine ne kadar zaman kaldığını hesaplardı. Diğer varlıklar gibi Yıldızlar da Yüce Allah'ın emrine musahhar kılınmışlardır. Kıyamet gününde diğer varlıklar gibi yıldızlarda yok olacaklardır. Kur'an'ı Kerimde "necm" kavramı Yıldız anlamına gelirken, başka kavramlar da Yıldız anlamına gelmektedirler. Kur'an'ı Kerimde "necm" kavramı genel olarak Yıldız anlamında kullanılmıştır. Bir ayeti Kerimde de yerden çıkan küçük bitki anlamında olup Yüce Allah'a secde ettiğini belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, İnsan, Yıldız, Yemin, Yol.

ABSTRACT

There are some terms in the Quran and one of them is the term "najm". The term najm is used in the sense of star in many verses of the Quran. In some of the verses, where najm is used in the sense of star, it had been sworn to the star, and because it had been sworn to the star, stars had been blessed. In some it is stated the star are both guiding in the darkness of the land and in the darkness of the sea. The position can be determined by looking at the stars in the darkness of the night. North Star shows northward direction. When the North direction is found, it is easy to find other directions. By using some stars in the darkness of the night, the time zone of the night can be known. Because it is possible to understand the meaning of the night by looking at the proximity of some stars or their distance. When there was no clock, people used to look at the stars and calculate how much time they had left for the morning pray. Like other beings, Stars are also made to be bound to the command of Almighty Allah. On the Day of Resurrection, like other beings, stars will also disappear. Besides the concept "najm" in the Quran, other concepts also refer to the meaning of the stars. But, the concept of "najm" is generally used in the sense of star. But in one verse, the term najm means a small plant that comes from the ground and prostrates to Allah the Almighty.

Keywords: Qur'an, Human, Star, Oath, Path.



GİRİŞ

Kur'an'ı Kerim, Yüce Allah'ın insanlara gönderdiği son mesajdır. Bu ilahî mesajda yer alan kavramlardan biride “Necm” kavramıdır. Bu kavram sözlükte camid isim veya “çıkma ve zahir olmak” anlamlarını ifade eden “نجم” “necme” filinden mastar olarak yer almaktadır. Mesela “نجم السماء” “Necmu’s-Sema” tabiri, gökyüzünün necmi demek olup gökyüzünde çıkan şeyler için kullanılır.³⁸⁹ Ayrıca “شَيْئَانِجْم” ifadesi, bir şeyin parçası, bölümü demek olması vesilesiyle “necm kavramı” Kur'an'ı Kerim'in ayetleri için de kullanılmıştır.³⁹⁰ Necm kelimesi bu manalarının yanı sıra “asıl” manasında da kullanılmaktadır. Mesela bir şey için “bunun necmi yoktur” denildiği zaman, “bunun aslı yoktur” manası kastedilmektedir.³⁹¹

Necm kelimesi ile bağlantılı olan “tencim” kelimesi, yıldızlarla ilgili bilim olan astronomi demektir.³⁹² “Müneccim” ifadesi de astrolog anlamında kullanılmaktadır.³⁹³ Yine bu kelime ile bağlantılı olan “teneceme” tabiri sabaha denk yıldız gözetlemek anlamındadır.³⁹⁴ “Neccam” kelimesi ise ismi fail olup müneccim kelimesi gibi astrolog anlamında kullanılmaktadır. Aynı şekilde “نجم الصبح” terkihi, “Sabah Yıldızı” (Venüs) anlamında³⁹⁵ “İlmu’n-Nucum” terkihi de astronomi manasında kullanılmaktadır.

1. Kur'an'ı Kerim'de Necm ile Aynı Anlama Gelen Kelimeler

Kur'an'ı Kerim'de “Necm” kelimesi ile aynı anlamı ifade eden bazı kelimeler de bulunmaktadır. Mesela bunlardan biri “Kevkeb” kelimesidir. “فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى كَوْكَبًا قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَا أُحِبُّ الْأَفْلِينَ.” *“Üzerine gece karanlığı basınca, bir yıldız gördü. İşte Rabbinim!” dedi. Yıldız batınca da, ‘Ben öyle batanları sevmem’ dedi.*” (Enam 6/76) ayeti³⁹⁶ ile “وَإِذَا الْكُوكَبُ انْتَثَرَتْ” *“Yıldızlar saçıldığı zaman”* (İnfitar 82/2) ayetinde yer alan bu kelime, yıldız anlamını ifade etmektedir. Yıldızlar yerlerinden düşüp dağılarak birbirine çarpınca, bu âlemdeki düzen yok olacaktır.³⁹⁷

Kur'an'da yıldız anlamında kullanılan bir diğer kavram ise “Tarık” (طارق) kelimesidir. “وَالسَّمَاءِ” *“Göğe ve târika andolsun. Tarığın ne olduğunu sen ne bileceksin? O, (ışığıyla karanlığı) delen yıldızdır”* (Tarık 86/1-3) ayetinde yer alan “târik” kelimesi tefsirlerde “Necm” kavramı ile açıklanmaktadır.³⁹⁸

2. Kur'an'ı Kerim'de Necm Kavramının Kullanımı

Kur'an'ı Kerim'in birçok yerinde “necm” kavramı yıldız anlamında kullanılmaktadır. Bununla birlikte “فَنَظَرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ (88) فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ” *“Hz. İbrahim, Yıldızlara baktı ve ‘Ben Hastayım’ dedi.”* (Saffat 37/87-88) ayetinde ise bu ifade “yıldız ilmi” anlamında kullanılmıştır.³⁹⁹ “وَالنَّجْمُ وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ” *“Otlar ve ağaçlar (Allah'a) boyun ederler”* (Rahman 55/6) ayetinde ise “küçük bitki” anlamını ifade etmektedir. Zira sonrasında yer alan “şecer” kelimesi ağaç anlamındadır.

2. 1. Yıldız Anlamında Necm Kavramı

2.1. 1. Yıldız Yemin Edilmesi

Kur'an'ı Kerim'de bazı sureler, isimlerini o surede geçen bir kavramdan veya orada anlatılan bir hadiseden almaktadır. Necm suresi de içinde necm kavramı geçtiği için bu isimle adlandırılmıştır. Zira surenin ilk ayetinde necm kavramına yemin edilerek “وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَى (1) مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَى (2) وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى (3) إِنَّ”

³⁸⁹ Muhammed Celaluddin İbni Manzur, Lisani'l-Arab, Daru's-Sadr, Beyrut, Lübnan, XII, 12.

³⁹⁰ Rağıb el-İsfehani, Müfredatu Elfazi'l-Kur'an, Daru'l-İlim, Dımaşk, 2002, s. 791.

³⁹¹ el-İsfehani, Müfredatu Elfazi'l-Kar'an, s. 791.

³⁹² Heyet, Mucemu'l-Vasit, Mektebetu'l-İslamiyye, 1972, s. 904.

³⁹³ Mevlüt Sarı, el-Mevarid, Bahar Yayınları, İstanbul, ts. s. 752.

³⁹⁴ Heyet, Mucemu'l-Vasit, s. 904.

³⁹⁵ Heyet, Mucemu'l-Arabiyyi'l-Esasi, Munazamatu'l-Arabiyye, Beyrut, Lübnan, 1989, s. 1176.

³⁹⁶ es-Sâbüni, Sefvetu't-Tefâsir, I, 401.

³⁹⁷ es-Sabuni, Tefsiru'l-Vadihi'l-Muyesser, Mektebetu'l-Asriyye, Beyrut, 2026, s. 1536. Başka örnekler için bkz. Yusuf 12/4; Nur 24/35.

³⁹⁸ es-Sabuni, Tefsiru'l-Vadihi'l-Muyesser, s. 1553.

³⁹⁹ Muhammede Ali es-Sabuni, Sefvetu't-Tefâsir, Dersaadet Yayınları, İstanbul, ts., III, 38; İbn Manzur, Lisani'l-Arab, XII, 12.



بَطِّيْ يُوحَىٰ *Battı zaman yıldız andolsun ki, arkadaşınız (Muhammed haktan) sapmadı ve azmadı. O, nefis arzusu ile konuşmaz. (Size okuduğu) Kur'an ancak kendisine bildirilen bir vahiydir*"(Necm 53/1-3) buyrulmuştur.

Konuyla ilgili Süleyman Ateş şu değerlendirmeyi yapmaktadır; Surenin ilk ayetinde üzerine yemin edilen "en-Necm" birkaç anlama gelir; Yıldız, Ülker Yıldızı, Zühre Yıldızı, azar azar verilen şeyin her bir bölümü, ayrı ayrı zamanlarda gelen şey. Kur'an ayrı ayrı zamanlarda parça parça indiği için her vakitte inen parçasına necm denilir. Heva (هوى) ise Yıldızın yukarıdan aşağıya düşmesi, bakması anlamındadır. Bunun yıldız doğdu anlamına geldiğini söyleyenler varsa da yıldız kaydı anlamı daha doğru kabul edilmektedir.⁴⁰⁰

Seyyid Kutub ise, bu ayetlerin farklı anlamlara gelebileceğini ama kendisine en yakın olan anlamın bu ayetlerde geçen yıldızdan maksadın Arapların tapındıkları "Şire Yıldızı" olduğunu, diğer ayetlerden hareketle bu yoruma ulaşılmasının mümkün olduğunu belirtir. Ayrıca bu yıldızın hem Arap hem de İran mitolojisinde özel bir yerinin olduğunu söyler. Dolayısıyla bu ayette geçen yıldızın "Şire Yıldızı" olduğu kanaatini taşıdığını vurgular.⁴⁰¹

Kur'an Yolu tefsirinde bu ayetin tersinde şu açıklamalara yer vermiştir: 1. Belirli bir yıldız sınırlı kalmayıp herhangi bir yıldız kastedilmiş olabilir. 2. Süreyya (Ülker) yıldızı olabilir. Araplar Necm kelimesini için daha çok bunu kast ediyordular. 3. Zühre Yıldızı Olabilir. 4. Şira Yıldızı olabilir. 5. Mecazi anlamda Hz. Muhammed (a.s) olabilir. 6. O zamana kadar inen Kur'an'ı Kerim kast edilmiş olabilir. Ara verilen şeyin her defasında verilen miktarına necm denilebilir. Burada Necm'den yıldız kastedilirse, kıyamet gününde dağılıp yok olan ya da şeytanlara fırlatılan yıldızlar ya da doğup batan yıldızlar kastedilmiş olabilir.⁴⁰² Kur'an Parçası kastedilmiş olsa vahiy esnasında tecelli eden ilahi irade ve olağanüstü bitkiler üzerine yemin edilmiş olabilir. Hz. Muhammed'in kastedilebileceği yorumu da onun miraçtan inmesi veya makamının üstüne (fizik Ötesi Âleme) yükselmesi açıklamaları yapılmıştır. Necm kelimesinden gövdesiz bitkiler manası esas alındığında ise bu fiille birlikte (heva) kullanılması otların yükselip yere yatması anlamına işaret edilmektedir.⁴⁰³

Beydavi de ayette yer alan necm kavramının muhtemel manalarına işaret ederek hem yıldız manasında, hem de Kur'an'ın ayetleri manasında olabileceğine değinmiştir.⁴⁰⁴

Yukarıdaki yer verildiği üzere ayetlerin mealine ve müfessirlerin açıklamalarına dayanılarak necm kavramı, yıldız manasında ele alındığı takdirde ayetin anlamı; "Düşen yıldız yemin olsun ki sahibiniz (Hz. Muhammed) sapmadı ve batıl şeylere inanmadı" şeklinde olur. İnsanların dikkatini çekmek için bir takım şeylere yemin eden Yüce Allah, burada da yıldız yemin etmiştir. Necm kelimesi Kur'an ayetleri manasında alınırsa ayetin anlamı; "Yüce Allah katından inen ayetlere yemin olsun" şeklinde olur. Zira Yüce Allah dilediği her şeye yemin edebileceği gibi kendi kelamına da yemin edebilir. Necm kelimesinden muradın, mecâzi anlamda Hz. Muhammed (a.s) olduğu da düşünülebilir. Çünkü Hz. Muhammed (a.s) miraca çıkmış ve miraçtan yeryüzüne inmiştir. Ayetlerin siyakında dolaylı olarak miraca değinilmiştir. Hz. Muhammed'in bir yıldızla benzetilerek ona yemin edilmesi muhtemeldir. Şu bir gerçektir ki Hz. Muhammed (a.s) manevi olarak bir yıldızdan daha da aydınlatıcıdır.

Necm kelimesinin yer aldığı ayetlerin zahirine bakıldığında bu kelimedenden maksadın yıldız olduğu ihtimali daha kuvvetlidir. Çünkü zahiri ve ilk mana uygun olduğu takdirde te'vile ve diğer manalara gitmeye gerek yoktur.

Tarik suresinde de "وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ (1) وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ (2) النَّجْمُ النَّاقِبُ" "Göge ve tarıka andolsun. Tarığın ne olduğunu sen ne bileceksin? O, (ışığıyla karanlığı) delen yıldızdır" (Tarık 86/1-3) buyrulurken üzerine yemin edilen "târik" kelimesi, sâkib sıfatı ile vasıflanmış olan necm kavramı ile beyan edilmiştir. Sâkib kelimesi, parlayan ve ışığıyla gecenin karanlığını delen manasını ifade etmektedir. Parlayan yıldız ise gündüz kaybolup gece ortaya çıkan yıldız demektir. Her gece gökyüzünde ortaya çıkan şeye Tarık denilir. "Tarık'ı sana bildiren

⁴⁰⁰ Süleyman Ateş, Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri, Yeni ufuklar Neşriyat, İstanbul, 1991, XI, 100.

⁴⁰¹ Seyyid Kutub, Fizilali'l-Kur'an, Hikmet Yayınları, İstanbul, trs., XIV, 122.

⁴⁰² Komisyon, (Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kafi Dönmez, Sadrettin Gümüş) Kur'an Yolu Türkçe Meali ve Tefsiri, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay., Ankara, 2007, V, 158.

⁴⁰³ Komisyon, Kur'an Yolu, V, 158.

⁴⁰⁴ Abdullah bin Ömer el-Beydavi, Envârü't-Tenzil ve Esrârü't-Tevîl, Daru'l-Marife, Beyrut, Lübnan, 2013, s. 988.



şey nedir?” şeklindeki istifham ta’zim içindir. Bu yıldızın hakikatini sana bildiren şey nedir? Şeklinde sorulmuş ardından da kendi aydınlığı ile gecenin karanlığını delen bir yıldız olarak açıklanmıştır.

Ayetin tefsirinde es-Sabuni şu açıklamalara yer vermiştir;“Yüce Allah zaman zaman güneş, ay ve yıldızlardan örnekler verir. Çünkü onların doğuşunda, batışında ve seyrinde hayretler vardır. Bu ayetler ise onların yaratıcının ne kadar yüce olduğuna delalet ederler. Çünkü sanat sâniine delalet eder.”

Elmalılı Hamdi Yazır da şu açıklamayı yapmıştır;“Kendisine kâsem olunan o Tarık, necm-i sâkıbdır. Necm-i Sâkıb delik manasına sakb eden, delen yıldız demek olup ziyanın kuvvetinden dolayı zulmeti deler gibi görünen her parlak yıldızla itlak olunur. Nitekim aynı mefhum ile şihaplara da sakıp denilir. Bir de kuş yukarı yükseldi demek olan tabirinde olduğu gibi vech ile sakb, irtifa manasına gelir ki bazıları bu manadan necm-i sâkıb kelimesinin mürtefi yani yüksek yıldız demek olduğunu söylemişlerdir.⁴⁰⁵

Süleyman Ateş’in açıklaması da şu şekilde olmuştur;“Tarık, şiddetle vuran, çarpan demektir. Ayağını yere vurduğu için yolcuya da Tarık denir. Gece gelene Tarık denmiş ve gece ortaya çıkan yıldız, özellikle sabahyıldızı anlamında kullanılmıştır. Gece insanın hatırına gelen hayallere de turuk denir. Hayal halleri çoğunlukla gece olduğu için hayali turuk sözüyle nitelendirmişlerdir.”⁴⁰⁶ İkinci ayetteki olumsuz soru ifadesiyle gece görünen o yıldızın önemi, üçüncü ayette de Tarık’ın karanlığı delip geçen parlak yıldız olduğu belirtilmiştir.⁴⁰⁷

Târik süresinin ilk ayetlerinden anlaşılacağı üzere Yüce Allah ilk önce gökyüzüne ardından da yıldızla yemin etmiştir. Yeminden kasıt ondan sonra gelen ayetlere insanların dikkatini çekmektir. Surenin devamında yeminin cevabı “وَأَنَّهُ لَافْسَمٌ لِّو تَعْلَمُونَ عَظِيمٌ” “*bilseniz, bu gerçekten pek büyük bir yemindir*” (Vâkıa 56/76) ayetinden anlaşıldığı üzere Yüce Allah’ın yemini en büyük yemindir. Bu yeminin akabinde yer alan “إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ” “*Kuşkusuz o, değeri çok yüce Kur’an’dır. Korunmuş bir kitaptadır*” (Vâkıa 56/77-78) ayetleri yeminin cevabını teşkil etmektedir. Zira her yeminin açık veya takdirî bir cevabı vardır. Burada ise yeminin cevabı açık olarak gelmiştir.

2.1. 2. Yıldızların Yol Gösterici Olmaları

Yıldızların yol gösterici olduğu yönünde Kur’an’da “وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ النُّجُومَ لِتَهْتَدُوا بِهَا فِي ظُلُمَاتِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ” “*O, sayelerinde kara ve denizin karanlıklarında yolunuzu bulasınız diye sizin için yıldızları yaratandır. Bilen bir toplum için ayetleri ayrı ayrı açıkladık*” (Enam 6/97) buyrulmaktadır. Bu ayetin de ifade etmiş olduğu üzere yıldızlar yön tayin etme vesilesiyle yol bulma noktasında insanlara yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda yolu kaybetme ihtimalinin yüksek olduğu gece karanlığında bile insanlara yönlerini bulma imkânı sağlamaktadır. es-Sabuni’ye göre bu ayeti kerimede yıldızların önemine vurgu yapılmıştır. Çünkü çölde ve gemi ile denizde yolculuk yapan biri ancak yıldız ile yolunu bulabilir.⁴⁰⁸

İnsanlar çok eski dönemlerinden itibaren yolculuk halinde bazı yıldızlar ve yıldız kümelerinin konumundan yön tayini hususunda yararlandıkları bilinmektedir. Özellikle pusulanın icat edilmediği çağlarda büyük önem taşıyan bu durum, günümüz itibarıyla da modern imkânların bulunmadığı veya kullanma durumu olmadığı şartlarda önemini korumaktadır. Bununla birlikte yıldızların konumundan yararlanılsın veya yararlanılsın onların kozmik düzeni –Allah bu düzeni devam ettirdiği sürece- ilahi kudretin işareti olma özelliği koruyacaktır.⁴⁰⁹

⁴⁰⁵ Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur’an Dili, Eser Neşriyat ve Dağıtım, İstanbul, 1971, VIII, 5699.

⁴⁰⁶ Süleyman Ateş, Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, X, 410.

⁴⁰⁷ Süleyman Ateş, Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri, X, 410.

⁴⁰⁸ es-Sabuni, Sefvetu’t-Tefasir, III, 408.

⁴⁰⁹ Komisyon, Kur’an Yolu, V, 445.



2.1.3. Yıldızların İlahi Emre Musahhar Olunması

Kâinat bütün cüzleriyle Yüce Allah'ın emrine amade kılınmış ve insanoğlunun faydasına sunulmuştur. Yüce Allah “ إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ” “Şüphesiz ki Rabbiniz, gökleri ve yeri altı günde yaratan, sonra arşa istiva eden; geceyi, durmadan kendisini kovalayan gündüze bürüyüp örten; güneşi ayı ve yıldızları emrine eğmiş durumda yaratan Allah'tır. Bilesiniz ki, halk da emir de yalnız O'na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah yücelerin yücesidir” (Araf 7/54) buyurarak güneşi, ay ve yıldızların emrine amade olduğunu açıkça ifade etmektedir. Bu ayette yer alan “nücum” kelimesi ile yıldızlar kastedilmektedir.

Evrenin tüm parçaları ile Allah'a teslimiyeti “ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ” *Görmedin mi ki şüphesiz, göklerde ve yerde olanlar, güneş, ay, yıldızlar, ağaçlar, hayvanlar ve insanların birçoğu Allah'a secde etmektedirler. Birçoğunun üzerine de azap hak olmuştur. Allah, kimi alçaltırsa ona saygınlık kazandıracak hiçbir kimse yoktur. Şüphesiz Allah, dilediğini yapar*” (Hicr 15/18) ayeti ile net bir şekilde beyan edilmiştir. Bu ayetten anlaşılacağı üzere yerde ve göklerde bulunun tüm varlıklar, Yüce Allah'ın büyüklüğüne ve azametine boyun eğdiği gibi yıldızlar da O'nu zikredip O'na secde ederler. Ayette güneş, ay ve yıldızların zikredilmesinin sebebini İbn Kesir, bu varlıkların Allah'a boyun eğiyor olmalarında rağmen bazı insanların bunlara taptıklarını, Yüce Allah'ın da bir anlamda “boğun eğer şey nasıl olur da ilah olur” dediği şeklinde açıklamaktadır.⁴¹⁰

Necm kelimesinin yer aldığı başka bir ayette ise Yüce Allah şöyle buyurmaktadır; “ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ” *O, geceyi gündüzü, güneşi ve ayı sizin hizmetinize verdi. Bütün yıldızlar da O'nun emri ile sizin hizmetinize verilmiştir. Şüphesiz bunlarda aklını kullanan bir toplum için ibretler vardır.*” (Nahl 16/10-12) Allah'ın emrine amade olarak yaratılmış olan yıldız ve diğer varlıkların aynı zamanda insanlığın faydasına hizmetkâr kılındığı ifade edilmektedir.

2.1.4. Yıldızların Astronomik Anlamda Kullanımı

Hz. İbrahim'in, kavminin inanç ve eylemlerinden hoşnut olmadığı ve kendini onlarla birlikte hareket etmekten uzak tutmasının anlatıldığı “ وَإِنَّ مِنْ شَيْعَتِهِ لِإِبْرَاهِيمَ (83) إِذْ جَاءَ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ (84) إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ” (85) أَيْفُكَا إِلَهَةٌ دُونَ اللَّهِ تُرِيدُونَ (86) فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ (87) فَتَنْظُرُ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ (88) فَقَالَ إِنِّي سَقِيمٌ (89) فَتَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ (90) ” *Şüphesiz İbrahim de O'nun taraftarlarından idi. Hani o, Rabbine temiz bir kalple gelmişti. Hani babasına ve kavmine şöyle demişti: “Siz neye tapıyorsunuz?” “Allah'ı bırakıp da bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?” “O halde, âlemlerin Rabbi hakkında görüşünüz nedir?” İbrahim, yıldızlara baktı ve “Ben hastayım” dedi. Bunun üzerine arkalarını dönüp ondan uzaklaştılar. İbrahim, onların putlarının tarafına gizlice gitti ve şöyle dedi: “yemez misiniz?” “Ne diye konuşmuyorsunuz?” Derken üzerlerine yürüyüp onlara güçlü bir darbe indirdi” (Saffat 37/83-93) ayetlerinde yer alan “nücum” kelimesinin astronomi ilmi manasında olduğu söylenmiştir. Bu bağlamda İbn Manzur, Hz. İbrahim'in yıldızların ilmine baktığını söylemiştir.⁴¹¹ Beydavi de Hz. İbrahim'in, yıldızların mevkilerine veya yıldızların ilmine baktığını düşünmektedir.⁴¹² Bu doğrultuda Hz. İbrahim, kavmi ile birlikte gitmemek için, onların âdeti olduğu gibi gökyüzüne bakarak ben hastayım demiştir.⁴¹³ Zira o bölgede yaşayan insanlar, yıldızlara bakarak fal atıp ve kehanette bulunurlardı. Hz. İbrahim ise fal atmak veya kehanette bulunmak için değil, onlarla gitmemek için ve onların da kendisine güvenmeleri temin etmek için yıldızlara bakarak hasta olduğunu beyan etmiştir.*

⁴¹⁰ İbn-i Kesir Ebu'l Feda İsmail bin Ömer, Tefsiru'l-Kurani'l-Azim, Mektebetu's-Sakafiye, Beyrut, Lübnan, 1996, II, 534.

⁴¹¹ İbni Manzur, Lisanu'l-Arab, XII, 12.

⁴¹² el-Beydavi, Envâru't-Tenzil, s. 864.

⁴¹³ es-Sabuni, Sefvetu't-Tefasir, III, 38.



2.1. 5. Yıldızların Zaman Dilimi İçin Kullanımı

Yıldızlar belli zaman diliminde ortaya çıkıp kayboldukları için zamanın belirlenmesi noktasında önemli bir sembol teşkil etmektedir. Bu bağlamda Kur'an'da “ وَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ” (48) “*Rabbinin hükmüne sabret. Çünkü sen gözlerimizin önündesin, kalktığında Rabbinin hamd ile tespih et. Gecenin bir kısmında ve yıldızların batışı sırasında O'na tespih et*” (Tur 52/48-49) buyrulmuş ve o anlarda Allah'ın anılması istenmiştir.

Beydavi bu ayetin tefsirinde “yıldızların arkası” kavramını, gecenin sonunda yıldızların kaybolmaya başladığı zaman, şeklinde açıklamıştır.⁴¹⁴ Sabuni de gecenin sonunda sabahın aydınlığı ile yıldızların kaybolmaya başladığı zaman, şeklinde izah etmiştir.⁴¹⁵

2.1. 6. Yıldızların Yok Oluşu

Kur'an'ı Kerim'de kıyametin hallerinden bahsedilirken, kâinatın düzenin bozulacağı belirtilmiştir. Bu minvalde Tekvir süresinde Güneş ve yıldızların yok oluşuna değinilerek “ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ (1) وَإِذَا النُّجُومُ انْكَرَتْ (2) وَإِذَا الْجِبَالُ سُيِّرَتْ ” (Tekvir 81/ 1-3), Mürselat süresinde “ *Yıldızların ışığı söndürüldüğü zaman,* ” (Mürselat 77/8) buyrulmuştur. Kıyametin kopuşu ile yıldızların durumu arasındaki bu ilişki üzerine tefsirlerde çeşitli yorumlar yapılmıştır. Suyuti, kıyamet gününde yıldızların yeryüzüne düşerek yok olacaklarını,⁴¹⁶ İbn-i Kesir kıyamet gününde yıldızların ya denize düşerek ya da ateşe atılarak yok olacaklarını söylemiştir.⁴¹⁷ Zemahşeri'ye göre kıyamet gününde yıldızlar cehenneme atılıp yok olacaklar,⁴¹⁸ Beydavi'ye göre ise kıyamet gününde yıldızlar kararıp yok olacaklardır.⁴¹⁹

Yukarıda yer alan ayetin tefsirinde müfessirlerin açıklamalarına bakıldığı zaman, yıldızların yok olması hususunda ittifak halinde oldukları, yok olmanın şekli noktasında ise farklı görüşler beyan ettikleri görülmektedir.

2.2. Bitki Anlamında Necm Kavramı

Necm kelimesinin Kur'an'da yıldız manasının yanı sıra bitki/ot manasında da kullanıldığı müşahede edilmektedir. Otlar ve ağaçların Allah'a secde ettikleri ifade edilen “ *Otlar ve ağaçlar (Allah'a) Secde ederler*” (Rahman 55/6) ayetinde ot manasında “necm” kelimesi kullanılmaktadır. Bununla birlikte bazı müfessirler, bu ayette yer alan necm kelimesini diğer ayetlerde olduğu gibi yıldız anlamında açıklamışlardır. Mesela Sabuni ayette yer alan “necm” kelimesini bir eserinde “küçük bitki” anlamında açıklamışken⁴²⁰ diğer bir eserinde “yıldız” anlamında izah etmiştir.⁴²¹

Suyuti'ye göre bu ayetteki “necm” kelimesi küçük bitki anlamındadır.⁴²² Beydavi de ayette yer alan necm kelimesini “kendi cüssesi üzerine durmayan küçük bitki” anlamında izah etmiştir.⁴²³ Nesefi de Beydâvi gibi bu kelimeyi “küçük bitki” olarak ifade etmiştir.⁴²⁴ Kur'an'ın üslubunda bir ahenk vardır ve siyak sibak bağlantısı anlamın doğru anlaşılması için önemlidir. Buna göre birbiri ile bağlantısı olan kelimeler yan yana geldikleri yakın anlamlar çerçevesinde düşünülür. Bu vesileyle ayette yer alan “şecer ve necm” kelimelerinin, ağaç ile küçük bitki şeklinde birbirini çağrıştıran manalarda anlaşılması daha uygun olur. Bununla birlikte

⁴¹⁴ el-Beydavi, Envâru't-Tenzil, s. 988.

⁴¹⁵ es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, III, 270.

⁴¹⁶ Celaleddin es-Suyuti, Tefsiru'l-Celaleyn, Mektebetu Mısır, Kahire, trs., 521.

⁴¹⁷ İbn-i Kesir, Tefsiru'l-Kur'ani'l -Azim, V, 615.

⁴¹⁸ Muhammed Ebu'l-Kasım ez-Zemahşeri, el-Keşşaf, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye Beyrut, Lübnan, 2015, IV, 694.

⁴¹⁹ el-Beydavi, Envâru't-Tenzil, s. 1092.

⁴²⁰ es-Sabuni, Safvetu't-Tefasir, III, 294.

⁴²¹ es-Sabuni, Tefsiru'l-Vadihu'l-Muyesser, s. 1349.

⁴²² Celaleddin es-Suyuti, Celaleyn, 468.

⁴²³ el-Beydavi, Envâru't-Tenzil, s. 998.

⁴²⁴ Abdullah bin Ahmed en-Nesefi, Medariku't-Tenzil ve Hakaiku't-Tevil, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, II, 627.



yeryüzü ile gökyüzü de birbirini çağrıştırdıkları için bu ayette yer alan necm kavramının yıldız anlamında olup ağaç ile birlikte zikredilmesi de muhtemeldir.

SONUÇ

Yüce Allah'ın son mesajı olan Kur'an'ı Kerim'in ihtiva ettiği kavramlardan biri de necm kavramıdır. Bu kavram, Kur'an'ı Kerim'de on üç yerde geçmekte olup bunlardan on iki tanesi yıldız anlamını, bir tanesi ise yıldız anlamının yanında küçük bitki anlamını da taşımaktadır. Yıldız anlamında kullanıldığı yerlerde üzerine yemin edilen varlık olma, Allah'ın emrine amâde olma, yıldız ilmi, zaman dilimi ve kıyametteki durumları söz konusu edilmiştir. Bitki anlamında kullanıldığı yerde ise Yüce Allah'a boyun eğip O'na secde ettiği ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

1. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuk Neşriyat, İstanbul, 1991.
2. el-Beydavi, Abdullah bin Ömer, *Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Tevîl*, Daru'l-Marife, Beyrut, 2015.
3. el-İsfehani, Rağıb, *Mufredatu Elfazi'l-Kur'an*, Daru'l-Kalem, Dımaşk, 2002.
4. en-Nesefi, Abdullah bin Ahmed, *Medariku't-Tenzil ve Hakâiku't-Tevîl*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2008.
5. es-Sabuni, Muhammed Ali, *Safvetu't-Tefasir*, Dersaadet, Riyad, trs.
6. _____, *et-Tefsiru'l-Vahudi'l-Muyesser*, Mektebetu'l-Asriye, Beyrut, 2015.
7. es-Suyuti, Celaluddin Abdurrahman, *Tefsiru'l-Celaleyn*, Mektebetu'l-Mısriye, Kahire, trs.
8. ez-Zemahşeri, Muhammed Ebu'l-Kasım, *el-Keşşaf*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiye, Beyrut, 2015.
9. Heyet, *el-Mucemu'l-Vasit*, Mektebetu'l-İslamiyye, İstanbul, 1972.
10. Heyet, *Mucemu'l-Arabiyyu'l-Esâsi*, Munazamatu'l-Arabiyye, Beyrut, 1989.
11. İbn Manzur, Ebu'l-Fadl Celaluddin Muhammed b. Mukrim el-Afriki el-Mısri, *Lisanu'l-Arab*, Daru's-Sadr, Beyrut, trs.
12. İbn-i Kesir, Ebu'l-Fida İsmail bin Ömer, *Tefsiru Kur'an'ı'l-Azim*, Mektebetu's-Sakafiye, Beyrut, 1996.
13. Komisyon, (Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş) *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara, 2007.
14. Kutub, Seyid, *Fizilali'l-Kur'an*, Hikmet Yayınları, İstanbul, trs.
15. Sarı, Mevlüt, *el-Mevarid*, Bahar Yayınları, İstanbul, trs.
16. Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat, İstanbul, 1971.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(60)

Günel GAFAROVA⁴²⁵

XVII. YÜZYIL MİMARLIK ANITI “ŞAH ABBAS KERVANSARAYI”

XVII. MONUMENT OF ARCHITECTURE OF THE CENTURY “ŞAH ABBAS KERVANSARAYI IL.

ÖZ

Gencenin şehir olarak şekillenmesi Büyük Şah Abbasın ismi ile bağlantılıdır. Yeni şehrin yapılanmasında kendi hizmetlerini gelecek nesillere aktarmak için şah, bu şehre Abbasabad ismini vermiştir. Yalnız, bu isim fazla yaşamamış, şehir eski Gence halkının yeni şehre göç etmesiyle kendi eski adını muhafaza etmiştir. Yeni şehrin artık XVII. Yüzyılın ortalarında Gence olarak isimlendirilmesi 1652 yılının Temmuz ayında Gencede bulunmuş olan Arseni Suhanovun “Proskinitariya”sı’nda açık şekilde görülmüştür. Bu kayıtlarda eski Gencenin artık tamamen boşaltılması, yeni şehrinse çok sayıda olan ahalisi ve büyük arazisi hakkında değerli bilgiler bulunmaktadır. Ahali Gence kalesinin ve Şah Abbas meydanının çevresine mahalle mahalle göç etmiş ve şehir tüm yönleriyle büyümüş ve gelişmiştir.

Anahtar Kelimeler: kervansaray, çapraz şekilli tonoz, örtü konstrüksiyonu.

ABSTRACT

Caravanserai is located on one of the main streets of the city, open to the commercial area and occupies a very important place in the architectural-planning structure of this area. The Caravanserai consist of two interdependent volumes: a one storey, surrounding courtyard and two-storey overgrown with main facade on the highway. Caravanserai belongs to one of the interesting buildings of civil architecture of Azerbaijan, built at the turn of century, when skillfully using local traditional techniques of architecture, taking into account the modern requirements of buildings.

Keywords: Caravanserai, city, facade, architecture.

⁴²⁵ Azerbaycan Milli Bilimler Akademisi “Mimarlık Teorisi, Anıtların Restorasyonu ve Rekonstrüksiyonu” branşı üzere Felsefe Doktora öğrencisi Gafarova Günel Enver ve Yüksek mimar-Mammadov Adalet; Bakü/AZERBAYCAN; E-posta: gunel_2190@mail.ru



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Şehrin tarihi şekillenmiş merkez kısmının en önemli bileşenleri Gencelilerin “Şah Abbas Meydanı” diye isimlendirdiği Pazar meydanıydı. Genel olarak tüm orta çağ şehirlerine özgü Pazar Meydanları genellikle sosyal ve ticaret merkezi fonksiyonu yerine getirmekteydi. Yalnız, kendine özgü mimari halline göre Gecenin baş meydanı Doğunun bazı şehirlerindeki Pazar meydanlarından seçilmekteydi. İşbu fark ilk önce meydanın tutum-mekan yapısında kendini göstermekteydi. Adıgeçen meydan 4,5 ha alanı kapsıyordu. Meydan, Güney-gün batandan kuzey gün doğana doğru dörtgen ikizkenar yamuk şeklinde olmakla 500 m boyunda olmuştur. Genişliyi ise kuzey sınırında 65 m, karşı tarafta ise 100 m boyutta idi. XVII.Yüzyılda Şah Abbas Meydanı büyüklüğüne göre yalnız Tebrizin Pazar meydanlarından geri kalıyordu.

Dış ticaret ilişkilerinin ölçeyi, çevre bölge ve eyaletlerden gelen kervanlar Pazar meydanının çevresinde kervansarayların yapımını zorunlu kılıyordu. A.Bakühanov yazmıştır- “...Şah Abbasdan sonra geri kalan mescit ve kervansaraylar ihtişamlı anıtlardır. Meşhur mimar Şeyh Bahaddin Muhammed Amilinin planı üzere yapılmıştır...”

Böyle ihtişamlı kervansaraylardan birisi de “Şah Abbas” kervansarayıdır. Muhtemelen, bu kervansaray 1663-1664 yıllarında Gence beylerbeyi olmuş Murtuza Gulu han Ziyad oğlunun yeğeni Uğurlu hanın desteyi ile mimar Şeyh Bahaddin Muhammed Amilinin projesiyle yapılmış ve han nesline ait olmuştur.

Kervansaray kendi döneminin ihtişamlı yapılarından olduğu için Uğurlu han bu kervansaraya büyük hükümdar Şah Abbasın adını vermiştir. Aynı dönemde yapılan oranla küçük tutumlu kervansaray ise ahali arasında “Uğurlu Han” kervansarayı olarak isimlendirilmiştir. “Şah Abbas” hamamı da yapılmıştır ve böylelikle doğu şehirlerine ait merkez tamamlanmış sayılıyordu.



Şah Abbas kervansarayını ve Uğurlu han kervansarayını olarak isimlendirilen yapıların boyut çizgilerine bakacak olursak bunlardan hangisinin daha önce yapıldığını görmüş oluruz. Şöyle ki, Uğurlu han “kervansarayı”nın bodrum katı ve bodrumdan bahçeye taraf birinci katla bağlantı kurmak için tuğladan yapılma merdiven konmuştur. Uğurlu han “kervansarayı”nın plan-projesine dikkat edersek binanın büyük oranla ticaret amaçlı yapıldığını görürüz. Odalar dikdörtgen ve iki kameralı olarak yapılmış ve kameralar arası kapatılmamıştır. Şeyh Bahaddin sokağına taraf geniş cam çerçeveler konmuş, iç bahçe taraftaysa kapı ve pencere boşlukları yerleştirilmiştir. Anolojik anıtlarla kıyaslarsak, bu odaların alış-veriş amaçlı yapıldığını görürüz. Binanın bodrum katı daimi depo olarak kullanılmış ve arka kapıdan malların satış yerine verilmesi sağlanmıştır. Şah Abbas kervansarayını ile Uğurlu han “kervansarayını” arasında büyük boyutlu, tonozlu geçit oluşturulmuştur. Yani geceleme için genellikle Şah Abbas kervansarayını kullanılırdı, Uğurlu han “kervansarayını” ise yalnız alış-veriş amaçlı kullanılmaktaydı. Uğurlu han “kervansarayını”nın bodrum katı seviyesinin aşağı olması, burasının Şah Abbas kervansarayından önce yapıldığını göstermiştir. Toprağın akıntılı olması, söylediklerimizin başka bir ispatıdır. Yani Şah Abbas kervansarayını daha önce yapılmış olsaydı, onun temelini dibinde bodrum katı için kazı yapılmış olması doğru olmazdı.

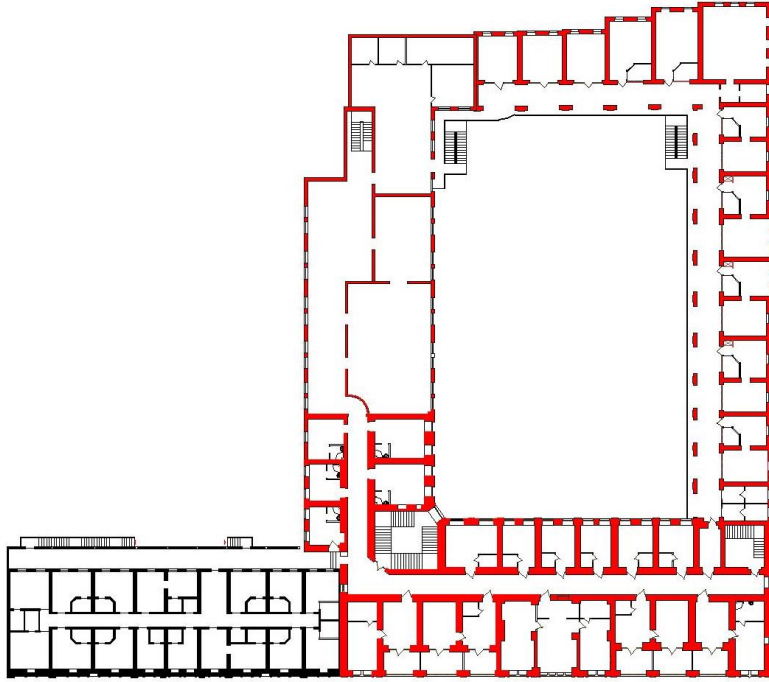


<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Uğurlu han kervansarayı Şah Abbas kervansarayı



İki kervansarayın birleşme noktalarına dikkat edersek, Şah Abbas kervansarayından Uğurlu han “kervansarayının” balkonuna geçmek için temel binadan çıkıntı verildiğini görürüz. Ve bu çıkıntı Şah Abbas kervansarayının kuzey

duvarı boyunca örülmüştür.

Şeyh Bahaddin, Şah Abbas kervansarayının projesini çizerken halen kervansarayın iç bahçesinde, merkezde bulunan koca gövdeli çınarı göz önünde bulundurmıştır. Çınarın serinletici özelliğinin olduğu hepimize malumdur. Dikkat edersek, Çınarın kervansarayın üç girişinin okunda olduğunu görebiliriz.



Mimar Şah Abbas kervansarayın sokağa açılan kısmını daha ihtişamlı gözükmesi için onu iki katlı olarak yaptırmıştır. Aşağı katların Uğurlu han “kervansarayında” olduğu gibi sırf ticari amaçlı yaptırmış, yukarı katı ise geçici ikamet yerleri olarak projelendirmiştir. İç kısımdaki üç tarafı bir katlı olarak yapılmıştır. Bu odaların her birinde ateş-buharlık olması onların ikamet yeri olduğunu ispatlıyor. Odalarda doğu usulü yapıların iç dizaynına uygun olarak, niş işlenmiştir. Nişlerin çevresi tuğlayla dekore edilmiş ve en az 25 sm`lik derinlik uygulanmıştır. Odanın iç kısmında bulunan buharlıkların bir kısmı yarım daire şeklinde, bir kısmı ise dörtgen şekilde duvarın içerisine yerleştirilmiştir. Buharlıkların çevresi nişler gibi tuğlaları da yatay ve horizontal örülerek zenginleştirilmiştir. Yarım daire şeklinde olan tonoz örtüleri çeşitli şekilde yapılmıştır. Tuğlanın direncini göz önünde bulundurarak, odalarda yan duvarlardan belirli yüksekliğe kadar tuğlalar basık olarak örülmüş, köşelerden belirli açıda gösterilen örgüye düşey olarak dizilmiştir. Bu suretle tavana dekoratif güzellik verilerek çapraz tonoz kaplamalara benzetilmiştir. Bazı odalarda ise tonozların tamamlanması aynalı tonozlara benzetilmiştir. Yani merkezde genişliği 1.20-1.40 metre olmakla basık şekilde örülen ve temel düzlem olarak yerleştirilmiştir. Yarım daire tavan kaplamalarında tuğlaların çeşitli şekilde örgüsü yapıya olağanüstü bir güzellik katmaktadır.

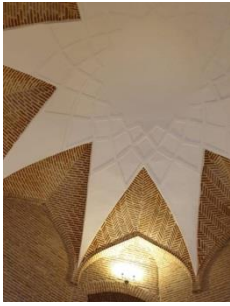


<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



Büyük merdiven kafesinin kaplaması ise daha zengin ve mükemmel yapılmıştır. Tavan Tebriz, Doğu mimarisi yapılarındaki gibi karmaşık çokgen elementle tamamlanmıştır. Yani aynı boyutlu çok sayıda tonozların kilit kısımlarını silsile şeklinde birleşerek çokgen yıldız bileşimi yaratılmıştır. Tuğlaların köşelerini temel yüzeyden 45 derece açıyla belirli boyutta kabarık şekilde göstermekle karışık olarak ustalıklı yerine getirmişler. Tonozların çaprazlanması sonucu ard arda eşkenar dörtgen şekilleri uygulanarak tavan daha da zenginleştirilmiştir.



Şah Abbas kervansarayı sokak taraftan daha ihtişamlı görünmesi için, Uğurlu han “kervansarayından” farklı olarak iki katlı yapılmıştır. Çevresi Tuf taşıyla işlenen kapı, ön cephesi simetrik olarak iki yere ayrılır. Kervansaray genellikle pişmiş tuğlayla yapılsa da, kapının çevresinin sert taşla işlenmesi ön cepheye özel bir güzellik veriyor. Birinci ve ikinci katta iç verandalar yaratılmış, ikinci katta simetrik olarak pencereler arası oval parseller konmuş ve pencereler yarım daire şekilli tonozla tamamlanmıştır.

Restorasyon işleri zamanı XVII. Yüzyıl öncesinde yapılan kervansarayların modern taleplere uygun şekilde fonksiyonel olarak işlenmesi amaçlanmıştır. Odalar arasındaki geçitlerin ve duvarlardaki tonozlar, buharlıklar restore edilmiştir. İlkel yalıtım kanalları ve küllük konservasyonu yapılmış ve mühendis tesisatı olarak muhafaza edilmektedir. İç bahçedeki buzluk koruma altına alınmıştır. Odalarda duvarlara, tabana zarar vermeden modern taleplere cevap veren iletişim işlemleri gerçekleştirilmiştir.



Restorasyon grup rehberi



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

1. Альтман М. "Исторический очерк города Гянджа" Баку. 1949 (Altman M. "Gence şehrinin Tarihsel Kompozisyonu" Bakü 1949.)
2. Бретаницкий Л, Саламзаде А. "Кировабад" М. 1960 (Bretanitskiy L, Salamzade A. "Kirovabad" M.1960)
3. Бартольд В. "Гянджа" Т.З. М.1965 (Bartold V. "Gence" T.Z. M.1965)
4. Усейнов М, Бретаницкий Л, Саламзаде А. "История архитектуры Азербайджана" Баку. 1963 (Useynov M, Bretanitskiy L, Salamzade A. "Azerbaycan Mimarisi Tarihi" Bakü.1963)
5. Bakühanov A. "Gülüstani İrem" Bakü. 1926
6. Ahmedov F. "Gencenin Tarih Hafızası" Bakü.1926
7. Efkerov G. "Gence Şehrinin Mahalle İsimleri" Bilim ve Hayat №10 Bakü. 1978
8. Garayev S. "Kirovabadın Eski ve Modern Anıtları" Bakü. 1998



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(61)

Dr. Öğr. Üyesi Shurubu KAYHAN⁴²⁶
TÜRK CUMHURİYETLERİNDE NEVRUZ KUTLAMALARI
NEVRUZ CELEBRATIONS IN TURKISH WORLD

ÖZ

Nevruz tüm Türk dünyasında kutlanan geleneksel bahar bayramıdır. 21 Martta gece ile gündüz eşitlenir ve yeni bir gün başlar. Nevruz da yeni bir gün, yeni başlangıç ve yeni bir yıl anlamına gelir ve o gün coşkuyla kutlanır. Nevruzun halkın birlik, beraberlik ve barış içinde yaşamaları açısından önemi büyüktür. *Nevruz, halk arasında, aydınlığın karanlığı, sıcağın soğuğu, gerçeğin yalanı, iyinin kötüyü yendiği gün olarak bilinir. Nevruz yenilenmenin ve hayatın bayramıdır. Orta Asya'dan Balkanlar'a kadar çok geniş bir bölgede yerel renk ve inançlarla kutlanan Nevruz, her halkın kendi kültür değerleriyle özdeşleştirilerek baharın gelişini kutlayan bir gündür. 21 Mart ile birlikte havalar ısınmaya, karlar erimeye, ağaçlar çiçeklenmeye, toprak yeşermeye, göçmen kuşlar yuvalarına dönmeye başlar. Bu nedenle 21 Mart bütün varlıklar için uyanış, diriliş ve yaradılış günü olarak kabul edilir.*

On iki Hayvanlı Türk Takviminde görüldüğü üzere Nevruz, Türklerde de çok eskiden beri bilinmekte ve törenlerle kutlanmaktadır. Türklerde Nevruz hakkındaki anlatılan rivayetler o günün bir kurtuluş günü olduğunu göstermektedir. Yani bu bir Ergenekon'dan çıkıştır. Bu nedenle bugün Türklerde Nevruz, yeni yılın başlangıcı olarak kabul edilmiş ve günümüze kadar bayramla kutlanmıştır. Türk topluluklarından Azerbaycan, Kazak, Kırgız, Türkmen, Özbek, Tatar, Uygur Türkleri, Anadolu Türkleri ve Balkan Türkleri Nevruz geleneğini canlı olarak günümüze kadar yaşatmışlardır. Yaşadıkları geniş coğrafyada doğa ve çevrenin uyanışının kutlandığı Nevruz bayramının Anadolu'da ve Türk halklarının kültürünün yayıldığı bölgelerde de son derece köklü ve zengin bir geçmişi vardır.

Anahtar Kelimeler: Nevruz, Türk Dünyası, gelenekler.

ABSTRACT

Nevruz is the traditional spring festival celebrated throughout the Turkish World. On March 21st, day and night are equalized and a new day begins. Nevruz means a new day, a new beginning and a new year and is celebrated with enthusiasm that day. Nevruzun is a great way of life in terms of unity, solidarity and peace. It is known that Nevruz Feast celebrated thousands of years between the Turks and other peoples with great fun and enthusiasm as the beginning of the new year and the arrival of spring. Especially this feast continues to be celebrated among the Turkish tribes since the departure from Ergenekon, that is to say the descent to the plain from the mountain, as the symbol of freedom, spring and life. "Nevruz is known as the day among the people, the darkness of the light, the coldness of the warmth, the truth of the day, the day when the good is evil, Nevruz is renovated and celebrated for life Nevruz is celebrated with local colors and beliefs in a vast region from Turkestan to the peoples of the Balkans, it is a day celebrating the arrival of spring. There is a deeply rooted and rich history in the regions of Nevruz Bayramı where Anatolia and Turkish culture spread. With the 21st of March, the air starts to warm up, the snow melt, the trees bloom, the soil blooms, and the migratory birds return to their homes. For this reason, March 21st is regarded as the day of awakening, resurrection and creation for all beings.

As it is seen in the twelve Animal Turkic calendar, it has been known for a long time in the Turks and is celebrated with ceremonies. The main narration about Nevruz in Turks is to be accepted as a day of salvation today. So get out of Ergenekon. For this reason today Nevruz in the Turks was accepted as the beginning of the new year and celebrated with the feast day by day. Azerbaijan, Kazak, Kyrgyz, Turkmen, Uzbek, Tatar, Uyghur Turks, Anatolian Turks and Balkan Turks from Turkic societies have kept the Nevruz tradition alive until today.

Keywords: Nevruz, Turkish World, traditions.

⁴²⁶ İstanbul Kültür Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü; İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: shurubukayhan@gmail.com



NEVRUZ ÇİÇEĞİNİN ANLAMI (BAYÇEÇEK-BAYÇEÇEKEY)

Kışın ardından baharın gelişinin çeşitli şenlik ve eğlencelerle kutlandığı, halkın bayram yaptığı bir gün olan Nevruzun sembolü, kıştan sonra kırlarda diğer çiçeklerden daha önce çıkan ve adını bu günden alan Nevruz çiçeğidir. Bu çiçek baharın müjdecisidir. Hemen, karların tamamen erimesini bile beklemeden, karların arasından çıkan çiçektir. Havalar ısınmaya başladığı için tabiat canlanır. Bu günlerde ortaya çıkan çiçek Kardelen diğer adı ile Nevruz çiçeğidir. Anadolu'nun pek çok yerinde Çiğdem adı ile tanınan kardelen çiçeği, Orta Asya'da, Azerbaycan'da, İran'da ve diğer Türk halkların arasında Kar Çiçeği, Kardelen, Nevruz Güllü adları ile bilinir (Ögel, B. 1997,108).

"Kazak Türklerinde Nevruz çiçeğine Bayşeşek denmektedir Bay; zenginlik, bereket bolluk demektir. Dolayısıyla Bayşeşek, bereket çiçeği anlamına gelmektedir. Kazaklardaki Bayşeşek, karın erimesiyle beraber ilk açan çiçektir. Bayşeşek'in çok olması kar suyunun bolluğuna bağlı olduğu için, doğal olarak o senenin bolluk içinde geçeceğine işaret eder. Bayşeşek'in diğer adı "Navrızgüldür. Ancak, halk arasında Navrızgül yerine daha çok Bayşeşek adı kullanılır. Navrızgül-Bayşeşek, baharın müjdecisi olduğu kadar gençliğin, bekaretin, geç kızların da sembolüdür. Kazak kızlarının arasında Banuşeşek, Gül Bamı, Navrızgül gibi isimler çok yaygındır. Halk folklorunda genç kızlar tarif edilirken "Bayşeşektey bür carğan, Bayçiçek gibi tomurcuk açan" (Serapilin , 1993:48) ifadesi kullanılır.

Kazaklar arasında Navrızgül, Bayşeşek'i ilk görenin dileğinin kabul olacağı inancı yaygındır. Halk arasında anlatılan bir hikayede, Nuh Tufanı'nda karayı ilk gören kuş olarak kırlangıç ve karada biten ilk bitki olarak da Bayşeşek zikredilir. Bu sebepten dolayı kırlangıçın yuvasını bozmak günah ve Bayçiçeği koparmak da hoş karşılanmaz ve hatla Navrızgül, Bayşeşek toplamaya yetişkinlerden ziyade masum, günahsız kabul edilen çocuklar giderler. Mart ayının ilk günlerinden itibaren Nevruz hazırlıklarına başlanıldığı, ilk "kardelen" çiçekleri açtığı zaman çocukların bunları topladığı ve akşam evlerine dönen büyüklerine mavi desteler halinde hediye ettiklerini, ilkbahar çiçeğiyle ilgili şiirler okuyarak baharlarını kutladıkları bilinmektedir.

Kırgız Türkleri arasında da "uzun ve zor kıştan kurtulup, bolluk ve bereket mevsimi olan yaza geçişin, güzel umut ve dileklerin dilenişinin, açlıktan tokluğa geçişin bayramı olarak kutlanan Nevruz (Nooruz)'da çocukların ebeveynleri için toplamaya çıktıkları Bayçeçek-Bayçeçekey adları ile tanınan Nevruz Çiçeği'ne Kar Çiçeği, Sarı Bayçeçekey adları da verilmektedir.

Nevruz Çiçeği, Türk Cumhuriyetlerinin yanısıra çeşitli Türk topluluklarında da vazgeçilmez bir semboldür. Doğu Türkistan'da Uygurların hayatında da önemli yeri olan Nevruz Çiçeği, Tuva Türklerinin kâğıt paralarında ve aynı zamanda Kazan Tatarlarının da giyim-kuşamlarında millî sembol olarak yer almaktadır. Bulgaristan'da yaşayan Türkler de, tıpkı Kazak Türkleri gibi Nevruz Çiçeği'ne, sadece "çiçek-kar çiçeği" adını vermektedirler.

"Canlılık, tazelik, yenilik, gençlik, hürriyet, saflık, masumluk, şeffaflık, güzellik, bekaret, bereket, zenginlik gibi özellikleriyle Nevruz Çiçeği, eskiden olduğu gibi dünümüzde de Türk halklarının, mimari ve küçük el sanatlarında, geleneksel unsur olarak kısmen kalıplaşmış şekilde, güçlü sembolik anlamı ile motif olarak işlenmeye devam etmektedir.

NEVRUZ ÖNCESİ "AMAL" HELALLEŞME GELENEĞİ

Kazak Türkleri Nevruz bayramına bir hafta kala "Amal" geleneğini bir kutlamayla gerçekleştirirler. "Amal" insanlar arasındaki hoş görü, affetme, helalleşme, saygı ve paylaşımı yansıtır. Kutlama, Nevruz bayramından önce tüm küslüklerin ve dargınlıkların sona erdirilmesiyle yeni yıla barış ve huzur içinde girme amacıyla düzenlenir. Bu kutlama unutulmuş bir geleneğin yeniden canlanmasının bir örneğidir.

Amal bayramı, Kazak halkının Nevruz bayramından önce kutlanan güzel bir bayramı olarak bilinir. Eskiden bu bayram sadece Batı Kazakistan ve Rusya sınırındaki Kazaklara has bir gelenekken, daha sonraları bütün Kazakistan halkı kutlamaya başlamış.

Yeni Yılı Baybaktı Kazıbek takvimine göre kutlayanlar 14 Nevruz Amal ya da "Körisu (görüşme, kavuşma)" günü olarak biliyorlar. O gün köy halkı erkenden kalkıp kendisinden büyük insanlara selam verir ve hal hatır sorar. Selamlaşarak "Yeni yaşın kutlu olsun!", "Nice yaşlara, ömrün uzun olsun!" diye dilek dilerler. Körisu gününde eski kırgınlıklar, kızgınlıklar, öfkeler, küs olanlar birbirini misafirlığe çağırır,



akrabalarla esenlik, sağlık sorular, birbirine kut-bereke dilerler. Ayrıca Körisü gününde kış mevsiminden sağ-salım çıktıkları için sevinerek birbirlerini yoklama yaparlar. Körisü gününü sabırsızlıkla bekleyen her aile kendi sofrasını önceden hazırlamaya başlarlar. Sofralara Kazak halkına özel tatlılar, pişiler, yemekler konulur. Körisü günü, herkesin birbirine sadece selam verme, iyi dilekler dileme günü değil, büyüklere saygı gösterme günü olarak da bilinir. Körisü günü sadece bir gün değil, günlerce devam edebilmiş. Böylelikle herkesin birbirine dilediği iyi dileklerle dolu olan kutlama 22 Mart, Nevruz bayramına kadar uzamış.

Kazak Türklerinde Nevruz günü Mevlid okutulur. Evler boyanır, temizlenir. Yeni ve temiz elbiseler giyilir. Ateş üzerinden atlanır. Bu uygulamayı yaparak eski yılın kötüklerini ve hastalıklarını yok edip, yeni yıla sağlıklı ve mutlu şekilde girdiklerine inanılır. O gün yapılan yemeğe "Nevruz köcö" adını verilir ve komşulara dağıtılır (Serapilin, 1993:78).

Kırgızistan'da da 20 Mart günü, Nevruz kutlamasından bir gün önce halk küslük ve dargınlığın sona ermesi için helâlleşme adetini gerçekleştirirler ve o gün tüm küslükler biter. Aynı gün halk bir araya toplanır ve Nevruz günü yenilecek olan geleneksel bayram yemeği sümölök için hazırlıklara başlarlar.

GELENEKSEL NEVRUZ YEMEĞİ “SÜMÖLÖK”

Sümölök buğdaydan yapılan karışık tatlı olup Nevruzun baş yemeğidir. Sümölökün yapımı zahmetli olduğu için, Kırgız adetlerinde bir köy veya bir mahalle ortaklaşa yaparlar. Sümölök her sene 20 Mart günü sabah saat 10 – 11 gibi pişirmeye başlanır. İlk olarak kızgın kazanda sıvı yağ kızdırılır. Yağın içerisine su eklenir. Bu işlem kazandaki yağın kıvamını iyice inceltir. Arkasından yavaş yavaş buğday unu ile 2 gün önceden hazırlanıp dinlendirilen buğday suyu ilave edilir. Un ve buğday suyu yavaşça ilave edilmelidir. Bu arada iki kişi tarafından sümölök kazanı kaynaya kadar sürekli karıştırılmalıdır. Bir saatin sonunda kaynamaya başlayan sümölök ilk anda koyu çorba kıvamını alacaktır. Sümölök kaynamaya başladıktan sonra, kazanın altında yakılan odun ateşinin ayarı düşürülür. Orta derecede kaynamayı sürdürmesi sağlanır. 3 – 4 saat yalnızca yağ, un, buğday suyu ve saf sudan oluşan karışım durmaksızın karıştırılır. 4. saatin sonunda, kaynamakta olan sümölöğün içerisine 40 adet kabuğu kırılmamış ceviz atılır. Cevizlerin atılmasından sonra sümölöğün rengi kahverengine dönüşür. Cevizler sümölöğe renk ve lezzet katar. Ayrıca cevizlerin atılmasından hemen sonra yıkanıp temizlenmiş 41 adet taş atılır. Taşlar orta büyüklüktedir. Kazanın dibine tortu birikmesini ve sümölöğün altının yanmasını engeller. Gece saat 12 ye kadar kaynayan sümölök başında duran kişiler tarafından sürekli karıştırılır. Kazan karıştırma işi oldukça zordur. Koyulaşan kıvam ağırlaştıkça karışması da zorlaşır. Gece saat 12 de sümölök pişirenlerin en yaşlısı gelip kıvamını onayladıktan sonra sümölök demlenmeye bırakılır. Demleme işi şu şekil yapılır. Ayrı bir kaptan un ve su karıştırılır içerisine bir adet yumurta ve bir bardak tuzlu su ilave edilir. Hazırlanan karışım iyice karıştırılır kulak memesi kıvamındaki karışım kaynamakta olan sümölöğün içerisine ilave edilir 15 dakika daha karıştırılarak kazanın ağzı kapatılır, ocağın ateşi iyice azaltılır. Bazı bölgelerde farklı bir tat elde etmek için ceviz, fıstık, kuru üzüm, kuru erik ve şeker de ilave ederler. Sabaha kadar demlemeye bırakılan sümölök artık açılmaya hazır hale gelir (Yıldız Naciye, 2004:299).

Türk halklarında Nevruz bayramına özel yılda sadece bir kere yapılan sümölök tatlısının çok ilginç bir hikayesi de vardır. Hikayeye göre; "bir zamanlar yoksul bir kadın varmış. Kadın, çocuklarının karnını doyurmak için çimlenmiş buğday ve taş toplayıp eve getirmiş. Kazana attığı taşlara ve buğdaya su ekleyip sürekli karıştıran anne, çocuklarını avutmak için yemek hazırladığını gösterirmiş. Yemeği beklemekten usanan çocuklar, kazandaki taşların birbirine değmesinden çıkan gürültü yüzünden uyuyakalmış. Sabah kalktıklarında bir kazan dolusu yemek bulan anne ve çocukları, böylece açlıktan kurtulmuş" (Karataev, Olcabay, 1995: 46). Hikayede de anlatıldığı gibi bu yemeğin bereketlenmesi, çoğalması ve açlıktan kurtarması onu kutsal ve değerli yapmaktadır.

Kırgızlarda sümölök açma adeti büyük önem taşır. Sümölök yapımında yardımcı olan herkes kazanın etrafında toplanır ve dua edilir. Kapak açarken kim neye niyet ettiyse sümölöğe bakarken onu gördüklerini söylerler (Kaşkarlı, M., 1996: 38). Dualardan sonra sümölöğü pişiren en yaşlı ve saygı duyulan kişi tarafından kapağı açılır ve dağıtmaya başlanır. Sümölök renk olarak kahverengi, lezzet olarak ise tatlıdır.



Kırgız ve Kazak Türklerinde Sümölök, Azerbaycan ve Türkmenlerde Semeni, Özbeklerde de Sumalak adıyla bilinen bu özel Nevruz yemeği, Nevruz günü sabahın erken saatlerinde halka ikram edilir. Akabinde tüm gün geleneksel oyunlar şarkılar ve eğlenceler eşliğinde kutlama devam eder.

NEVRUZ KUTLAMASINDA TÜTSÜ İNANIŞI

Nevruz kutlamalarının olmazsa olmaz geleneklerinden biri de o gün yapılan tütsü adetleridir. Tabiatla iç içe yaşayan Türk boylarında nazar ve kötü ruhlara karşı uygulanan örf ve adetler hemen hemen hepsinde aynıdır. Bu inanış, kurutulmuş ardıç ağcının budaklarını derin bir kapta, az bir kor ateşle közleyecek yaptıkları bir uygulamadır. İnsanların bulunduğu yerlerdeki (evde, iş yerlerinde) uğursuz ve kötü ruhların yaratacağı olumsuz etkilerden uzaklaştırmak ve arındırmak için yapılır. Bu inanış ayrıca hasta yatan insanlar üzerinde de tez zamanda hastalığından arınması dileği ile de uygulanır. Kırgız, Kazak ve Özbek Türklerinde karanlığın başlamasıyla kötü ruhların etrafta dolaşmaya başladığını düşünürler. Bu nedenle de gün batımıyla birlikte hemen bu uygulamayı gerçekleştirilir. Uzun zaman dışarıda bulunan aile bireyi eve döndüğünde kendisiyle birlikte kötü ruhların etkisini de eve getireceğini düşünerek eşikten geçmeden önce beklettirip üzerinde tütsü yaparlar. Bebeklerin üzerinde nazarın daha fazla olduğuna inandıklarından beşiğe yatırmadan önce de beşiği tütsülerler. Nevruz günü de eski yılın kötülük ve hastalıklarının yeni yıla taşınmaması, yeni yıla temiz ve arındırılmış halde girmeleri için hem ev içi hem ev dışı hem de bireyler defalarca tütsülenir. Böylece insanlar Nevruzla birlikte yeni yıla tertemiz arındırılmış olarak girdiklerini düşünerek huzura kavuşurlar.

Nevruz sabahı evlerde kurutulmuş ardıç ağacı ile etraf tütsülenir, ölmüş adamlar hatırlanıp, Kur'an okutulur. Gelenlere Sümölök dağıtılır. Ondan yiyenler, şunları söyleyerek ayrılırlar:

“Alas, alas, alas,
Ar baleeden kalas,
Aydan aman, cıldan esen bololu.
Cakşılıktı Tengir berdi.
Oroobuz danga tolsun!
Oozubuz nanga tolsun!
'Türkçe çevirisi;
Uzak, uzak, uzak,
Her beladan kurtuluş,
Daima sağ-salim olalım.
İyiliği Tanrı verdi,
Aydınlık günleri çok verdi,
Ambarımız buğdayla dolsun!
Ağzımız ekmekle dolsun” (Cumakunova, 1997: 81.) derler.

TÜRK CUMHURİYETLERİNDE NEVRUZ KUTLAMALARI

Kırgızistan

Orta Asya'nın en eski halklarından olan Kırgızlar, en önemli milli bayramları olarak bildikleri Nevruz'u ülke genelinde resmi olarak kutlarlar. Kırgızlar'ın göçebe hayat tarzı, köklü bir göçebe medeniyeti meydana getirmiştir. Tabiatla devamlı iç içe olmaları, bir tabiat bayramı olan Nevruz bayramı geleneğini çok anlamlı kılmıştır. Her unsurunda doğanın izlerini taşıyan bu kültür giderek gelişmiştir. Giyim kuşamlarındaki renklerden, yaptıkları el işlerinin motiflerine kadar, nakışlardaki ve müziklerdeki ahenge kadar tabiatın birer yansımasıdır. Kullandıkları 12 hayvan takvimleri, ayların, mevsimlerin, yıldızların, ayın, güneşin hareketleri hakkındaki yorumları tamamen Kırgızlar'ın tabiat bilgileri ile astrolojik izlenimlerin üzerine kurulmuştur.

Kırgızlar, gece ile gündüzün eşit olduğu bu güne Nooruz derler. Bu güne özel "Sümölök" adını verdikleri yemek yapıp yerler (Cumakunova, 1997:107). "Auz köcö" denilen darı yarması ve buday, bulgur konulan tirit de bu günün özel yemeğidir. 21 Martta kutlanan bu bayram, şarkı, türkü, milli oyunlar ve eğlencelerle devam eder.



Ayrıca Nevruz günü, durumu iyi olanlar, fakirlere ve kimsesizlere sadaka verip hayır hasenatta bulunurlar. Köylerde yeni yılın ateş gibi sıcak olması için, dışarıda ateş yakıp, "bu yıl bize ateş gibi sıcak bir hayat getirsin" diyerek onun üzerinden atlarlar ve oyunlar oynarlar. Bu gün, çiftçiler, bol ürün vereceği inancıyla ekin ekerler. Çocuklar ise, kovalara taş doldurup, bir kepçeyle kovaya vurup sesler çıkararak çadırın etrafında dönerler ve şunu söylerler: "Yer yarılp ot çıksın, meme yarılp süt çıksın". Bu günde, küsülü ve dargın olanlar birbirinden özür dileyip barışırlar. Yüreğini kötü şeylerden böylece temizlemiş olurlar. Bundan dolayı da, yeni yılın mutluluk ve bolluk getireceğine inanılır. Nevruz günü, "Balban güreşi" (Pehlivan Güreşi), Er Oodarış " (At üstüne binilerek atın üzerinden birbirini düşürme oyunu), " Köz Tangmay" (Körebe Oyunu) , " Er Sayış" (At üstünden birbirini okla düşürme oyunu), " Arkan Tartmay" (bir ipin iki ucundan tutan iki ayrı grubun birbirini çekmesi oyunu) ve benzeri oyunlar oynanır.

Nevruz, hem Kurban, hem de Ramazan bayramından daha coşkulu, gösterişli ve dini motiflerle süslenmiş olarak geçmektedir. Halk, "mayram menen", " mayramınızdar menen ", ya da "mayramınız kuttu bolsun" gibi sözlerle birbirlerinin bayramını kutlamaktadırlar. Hatta bu bayrama has şu dua yapılır: "Durma Nevruz! Geliver Nevruz! Halkımız sağlıklı ve mutluluk içinde bir yıl geçirsin. Tarlamıza bol ürün versin. Altımızdan beyaz dastarkon (sofra), başımızdan mutluluk ve zenginlik, rızık, uzun ömür ve birlik ve beraberlik hiç gitmesin" derler.

Özbekistan

Özbekistan'da Nevruz bayramı bir hafta devam eder. Nevruz bayramına Özbekler "Seyil Eğlenceleri" adını verir. Seyil Yerleri dönme dolaplar, çalgıcılar, beçeler, seyyar satıcılarla dolar. Bayramın ilk günü insanlar ev ev gezerek birbirlerinin bayramlarını kutlarlar. Her aile bu güne özel milli yemekleri olan "aş" etli pilav yaparlar ve ziyaretçilere ikram ederler. Ayrıca yeşil, siyah çay ve meyve de ikram edilir (Karabaev , 1993:61). Çeşitli eğlenceler ve oyunlar sergilenir. Nevruz bayramından esinlenen tiyatro oyunları sergilenir. Nevruz bayramı genelde şarkı, dans, kukla gösterileri, güreş, at yarışları ve milli oyunlarla kutlanır. Bir diğer ve ilginç eğlence türü de "darbazcılık" gösterisidir.

Darbazcılık halat üzerinde yürüme sanatıdır. Darbazcılık'ın Özbekistan'da orta çağlardan beri eğlence olarak kutlandığı bilinir. Eğlencenin bu türü her zaman halk tarafından büyük ilgi görmüştür. Eskiden Özbeklerde bütün bayramlar darbazlırsız yapılmazdı. Dar yeri meydanlarda ve pazarlarda kurulurdu. Onların gösterilerini küçük büyük demeden herkes büyük heyecanla beklerdi.

Darbazcılık erkekler için has olup atadan oğula kalan bir meslektir. Erkek çocuklar babaları ya da yakın akrabaları tarafından küçük yaşlarda eğitilir. Darbazcılık çok zor ve meşakkatli bir uğraştır. Güç, sabır, denge, dikkat, dayanıklılık ve esneklik ister. Genelde darbazcılar beyaz gömlek, siyah şalvar ya da çok renkli milli kıyafetler, ayaklarına ise deriden yapılmış ince çizme giyerler. Darbazların gösteri yaptıkları halatın yüksekliği 4 metreden 50 metreye kadardır. Bu yükseklikler haliyle çok büyük dikkat ve hassasiyet ister. Gösteri sırasında ellerine dengelerini korumak için uzun, ince demir alırlar. Burada marifet darbazcının halat üzerinde tek ayak üzerine durabilmesidir. Halatın bir ucundan diğer ucuna ulaşınca dönüşü sırtıyla geri gelmesi gerekir. Bu da darbazcılığın bir özelliğidir (Kayhan 2017, s.163).

Eskiden darbazcılar Nevruz bayramında köy köy gezip gösteri yaparlardı. Gittikleri yerlerde önce Özbek Türklerine ait uzun ince ney, zurna ve davul çalarak halka duyuru yaparlardı, onlar halatlarını çekene kadar halk meydana toplanırdı. Gösteri yapılırken sırasını bekleyen diğer darbazcılar dopu dedikleri milli şapkalarını ellerine alarak halktan para toplarlardı. Herkes durumuna göre dopuya para atar. Darbazların dar gösterisinden sonra onlara eşlik eden sanatçıların şarkı ve dans gösterileri başlardı. Bu sırada onlarla birlikte gezen seyyar satıcılar pamuk helva, seker ve diğer yiyecekleri satarlar. Nevruz günü büyük küçük herkes için unutulmaz eğlenceli bir gün olurdu.

Türkmenistan

Yeni yılın ilk gününe Türkmenler Novruz derler. Türkmenler Novruzdun bir hafta önce temizliğe ve hazırlığa başlarlar. O güne özel Türkmen çöreği, Türkmen petiri, külçe, yağlı börek, şekşeke, koko, bavursak



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

ve Türkmen pilavı yaparlar. Ne kadar çok yemek yaparlarsa yeni yılın o kadar bereketli ve bolluk içinde geçeceğine inanırlar. Türkmenlerde Semeni, Nevruzun özel yiyeceğidir. Komşular biraraya gelerek büyük bir kazanda buğday özüne, un, şeker ve su ekleyerek hazırlarlar. Bir gün önceden pişirmeye başlayan bu yiyecek bayram sabahı yenir.

Nevruz geleneğinin uygulamalarda bazı farklılıklar görülmekle birlikte, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde aynı tarihler arasında her toplum tarafından kendine özgü ayrıcalıklarla kutlanan geleneksel bayram niteliğini taşır. Ayrıca Orta Asya kökenli olan Nevruz bayramı İslami döneminde de Nevruz adıyla kutlanmıştır.

KAYNAKÇA

1. BEYDİLLİ, Celal (2005), Türk Mitolojisi, Ansklopedik Sözlük, Yurt Kitap Yayınları, No:183, Ankara.
2. CUMAKUNOVA, G. ÖGEL, B. (1997), "Nooruz Bayramı: Doğa ile İnsanın Bütünlüğünün Simgesi", Bilge, 12.
3. KARABOYEV, M. (1993), Özbekistanda Nevruz, Ankara.
4. KAYHAN, Shurubu (2017), Beşikten Mezara Türk Dünyasının Gelenekleri, Dört Mevsim Yayınlar, İstanbul.
5. ÖGEL, B. (1997), Türk Mitolojisi, C.I, MEB Yayınları, İstanbul.
6. SEPARALİN, B. (1993), "Kazak Türklerinde Nevruz", Ankara.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(62)

Ayşe KAPTAN

ALFRED CORTOT’NUN, FREDERIC CHOPIN’İN OP.10 NO:1 VE NO:2 ETÜTLERİNE DAİR ÇALIŞMALARININ ANALİZİ

AN ANALYSIS OF ALFRED CORTOT’S WORK ON FREDERIC CHOPIN’S OP.10, ETUDES NO:1 AND NO:2

ÖZ

Frederic Chopin’in etütleri, piyano sanatında gerek teknik yelpazesi, gerekse müzikalitesi açısından, çok farklı bir yer tutmaktadır. Doğru beden kullanımı ve buna eşlik eden müzikal desteği ön planda tutarak teknik zorlukları aşmayı hedefleyen Chopin, kuşkusuzdur ki “ETÜT” kavramına yenilik getiren bir besteci olmuştur. Onun etütleri, bestelenmiş ilk “KONSER ETÜTLERİ”dir. Karşılaşılabilecek olan her türlü teknik zorluğu aşmak için 24 Etüt bestelemiş olan Chopin’in bu etütleri, Alfred Cortot tarafından yine bu zorlukları yenmeye dair egzersizler içeren bir metot haline getirilmiştir. Her etüt için çeşitli çalışmalar sunmuş olan Cortot, piyanistin etütler neticesinde kazanmasını hedeflediği hâkimiyeti, her etüdün başında belirttiği “Beklenen Gelişme” başlığında vermektedir. Cortot’un egzersizleri, anatomik yapıyı zorlamayan, eli, kolu ve bedeni gevşek bıraktıran, ajelite kazanmak ve ton çıkarmak gibi piyanistin en önemli ihtiyaçlarını kazandıran çalışmalar olarak, nihayetinde Chopin’in geleneğini doğru yöntemlerle sürdürebilmek ve pürüzsüz, saf müziğe ulaşabilmek açısından çok büyük bir önem taşımaktadır. Cortot’un bu metottaki amacı, piyanisti müzikal olarak yönlendirmekten ziyade, onun piyano sanatındaki teknik hakimiyetini arttırarak, müziğindeki kişiliğini ve zevkini yansıtan iç duyusuna ulaşabilmesini sağlamaktır.

Bu çalışmada, Frederic Chopin’in op.10 no:1 ve no:2 etütleri, Alfred Cortot’nun metodu incelenerek, piyaniste “Etkili Çalışma Kazanımı”nı nasıl elde edebileceğini göstermesi açısından değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Alfred Cortot, Frederic Chopin, Etüt, Etkili Çalışma, Piyano Eğitimi, Piyano Tekniği.

ABSTRACT

Frederic Chopin’s etudes, in terms of musicality and technical range, can be identified as “distinctive” in piano. Chopin introduced some novelty to the “etude” concept by focusing on the appropriate usage of the body and also the musical support, and by doing so he also aimed to overcome the technical difficulties. His etudes are the first ones to be the “concert etudes”. Chopin has composed 24 of them to be able to overcome any possible technical issues, and they have been converted into a method by Alfred Cartot for the very same reason. Cartot introduces various practices for each etude, and at the beginning of each of them he introduces the title “Expected Improvement” which means the level of mastery he expects at the end of the work. Being easy on anatomic structure, relaxing the hands, the arms and the body and being the type of work that enables gaining agility and eliding the tone, Cartot’s exercises are crucial as they focus on the pianist’s main needs and thus enables to maintain Chopin’s tradition with appropriate methods and to reach to a pure and smooth sound. With this method, Cartot rather aims to improve the pianist’s technical mastery and to enable them to reach to their own musical insights that reflect their personality and tastes, not to lead the pianist into a musical route.

In this study, Chopin’s op.10, Etudes number one and two are going to be examined with regard to Cartot’s method in terms of how it can contribute to the pianist for “Gaining Effective Practicing”.

Keywords: Alfred Cortot, Frederic Chopin, Etude, Effective Practicing, Piano Education, Piano Technique.



GİRİŞ

“Etüt” kelimesi, Fransızca’daki *étude* "(bilimsel veya eğitsel) çalışma, inceleme" sözcüğünden alıntıdır. Bu Fransızca sözcük ise Latince’deki *studium* "gayret, çalışma" sözcüğünden gelmektedir. Bu noktada “Etüt” kelimesini piyano sanatı açısından değerlendirdiğimizde, etütleri bir piyanistin antrenman alanı gibi görmek doğru bir yaklaşımdır.

“Çalgı eğitiminin önemli boyutlarından biri olan piyano eğitiminde, bireylerin çalma becerilerini geliştirmesi için yapması gereken önemli çalışmalardan birisi alıştırma çalmaktır. Gerek teknik etütler, gerek gam çalışmalar, gerekse hazırlayıcı alıştırmalar çalmak, öğrencilerin piyano çalma becerileri ve teknik gelişimleri açısından hayati önem taşımaktadır. Piyano eğitiminde var olan her türlü teknik ya da müzikal unsura ait bir çalışma, etüt yada egzersiz olduğu düşünülürse, alıştırma çalma kavramının doğru algılanmasının önemi ortaya çıkacaktır.” (Kurtuldu, 2010;246)

Piyano etütleri, piyanisti kuvvetlendirmeleri ve büyük eserler sahasında daha usta olabilmeleri açısından çok önemli bir yer tutarlar. Etütler kendi içlerinde eğitim ve teknik gelişim amaçlı olanlar ve konser etütleri olarak kategorilere ayrılırlar.

18. yüzyılda etüt kavramı, tamamen tekniği geliştirmeye dayalı, parmak kuvvetlendirmeyi hedefleyen, müzikal olarak zayıf kalan ve daha ziyade küçük teknik parçalardan oluşurken, 19. yüzyılda bu kavram Frederic Chopin’in öncülüğüyle konser salonlarına taşınan, ruhu da doyuran, güçlü bir teknik ve bununla beraber kuvvetli bir müzikal anlatım yeterliliği isteyen eserler halini aldı. “Etüt terimi, Chopin’e değin, icracı için farklı teknik zorluklar içeren bir çalışma olarak ele alınmış, ancak Chopin ile birlikte, sanatsal ifadesini de bularak müzikal bir tür (genre) olarak kendini göstermiştir. Gerek öğrenci, gerekse profesyonel piyanistlerin solistlik repertuarında bulunan Chopin etütleri, aynı zamanda kuramsal analiz için de önem taşımaktadır.” (Altay, 2105:50)

Daha sonraları konser etüdü kavramını, Franz Liszt ve 20. Yüzyılda Sergei Rachmaninnoff ve Sergei Prokofiev gibi besteciler de kendi ustalıklarını sergileyerek geliştirdiler.

Kuşkusuz yoğun teknik materyallerle yazılmış olan bu etütler, günümüzde bile birçok piyanistin saatlerce yapılan çalışmalar sonucunda ciddi sakatlanmalarına neden olabilmektedir. Özellikle hızın ve gücün ihtirasına kapılan piyanistin, anatomisiyle çatışabilecek çalışmalar yapması halinde, bedenini incitmesi kaçınılmaz olacaktır. Buna karşın “ETKİLİ” çalışmaları yapan bir piyanist, beklenen hız ve güce doğal yollardan gelebilecek, en saf müziğe ulaşabilecek ve gereksiz güç gösterileri uğruna bedenine eziyet etmemiş olacaktır.

1877 ile 1962 yılları arasında yaşamış olan Fransız/İsviçreli piyanist Alfred Cortot, piyano sanatının gelmiş geçmiş en büyük piyanistlerinden biridir. Chopin, Schumann ve Debussy gibi bestecilerin eserlerine editörlük yapmış olan Cortot, Chopin’in 24 etüdüne dair hazırladığı, özel egzersizler içeren edisyonuyla, editörlük alanında da çok önemli bir yere sahip olmuştur. 20. Yüzyılın piyano eğitimcileri arasındaki en büyük isimlerden birisi olan Cortot, piyano sanatına ve piyano eğitimine sağladığı katkılardan ve müthiş icracılığından ötürü kuşkusuzdur ki önemle dikkate alınması gereken bir piyanisttir. (Ekmen, 2015;132)

Bu çalışmada, Alfred Cortot’nun, Frederic Chopin’in etütleri için verdiği egzersizlerde, piyanistlerin yaşadıkları veya yaşayabilecekleri ortak problemlere dair getirdiği çözüm odaklı çalışmalar incelenerek, etkili bir çalışmanın önemi vurgulanmak istenmiştir.

AMAÇ

Alfred Cortot’nun piyanistlere ve piyano eğitimine sağladığı katkıyı, Frederic Chopin’in etütleri için yazmış olduğu egzersizlerden bazılarını kullanarak vurgulamak ve “ETKİLİ ÇALIŞMA KAZANIMI”nın piyanistlere getirdiği kolaylıkların altını çizerek piyano sanatı ve eğitimine katkıda bulunmak.

MATERYAL ve METOT

Bu çalışmada, Frederic Chopin’in op.10 no:1, no:2 numaralı etütleri, piyaniste fiziksel kolaylık sağlayabilmek açısından incelenmiştir. Çalışmada takip ettiğimiz metot, Alfred Cortot’un bu etütlere dair yazmış olduğu egzersizleri ele almak ve yorumlamaktır.



BULGULAR

Bu makalede, 1 No'lu etüte dair verilmiş olan çalışmalar Alfred Cortot'un metodunun 7 ve 8. sayfalarından alıntı yapılarak analiz edilmiştir.

1 No'lu Etüt (Op.10)

“Beklenen gelişme: Parmakların güçlenmesi, esnekliğinin gelişmesi, güç ve cesaret

Aşılacak ilk zorluk: Elin bütün klavye üzerinde konforla hareket etmesi

Her iki ölçünün de formülüne uygun olan aşağıdaki alıştırmayı yaparken, öncelikle elin klavye üzerindeki pozisyonundan ve çevikliğinden emin olunması gerekir”.

Cortot, bu etüt için öncelikle, kuvvetli ve esnek bir tekniğe ulaşmanın çok önemli olduğunu vurgularken, yapılacak olan egzersizlerin de piyanisti bu hedef doğrultusunda geliştireceğini belirtmektedir. Piyano repertuarının en zorlayıcı etütlerinden birisi olduğu düşünülen op.10, 1 no'lu etüdün, ardışık olarak gelen ve yüksek tempoda çalınması beklenen arpej tekniğiyle, piyano sahasında oldukça önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir. Öncelikle aşılması gereken problemleri tek tek ele alan Cortot, etüt için sırasıyla şu egzersizleri uygun görmektedir.



Cortot'nun, sağ elde arpejler üzerine kurulmuş olan bu etüt için, ilk olarak ara sesleri atarak 1. ve 5. parmaklar üzerindeki hâkimiyeti sağladığını düşünmekteyiz.

“Beşinci parmağın dik basılmasına dikkat ederken, her pasajı yumuşak bir hareketle forte nüansında tekrar edin- ön kol ağır, ve bilek esnek olacak şekilde 5 defa staccato- ve yine birbirinden en uzak iki noktanın arasındaki mesafenin olarak verdiği ölçüde 5 defa legato şekilde tekrar edin.”

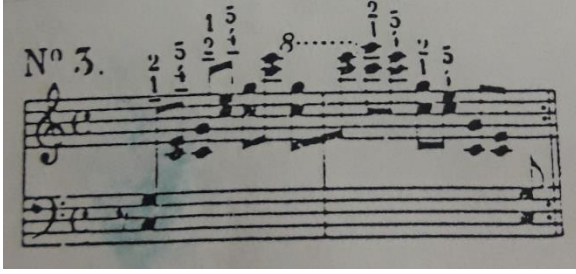
Cortot'nun verdiği bu çalışmada, önce birbirinden en uzak olan notalar üzerindeki sağlamlığı oluşturmak istediğini düşünmekteyiz. Bunlar kurulmak istenen köprünün ayakları olarak da düşünülebilir.

“Daha sonra bütün çalışmalarda kullanabileceğimiz aşağıdaki formülleri uygulayın:

Beş defa staccato ve forte; bilek ve ön bilek yumuşak. Kuvvet koldan gelecek şekilde gergin olmayan parmaklarla uyum içerisinde:



Beş defa 4. ve 5. parmaklar kuvvetlice çalarak:



Beş defa staccato, mezzo forte, hafifçe ama kararlı şekilde çalarak 1,2 ve 4. Parmaklar akor hazırlığında”:

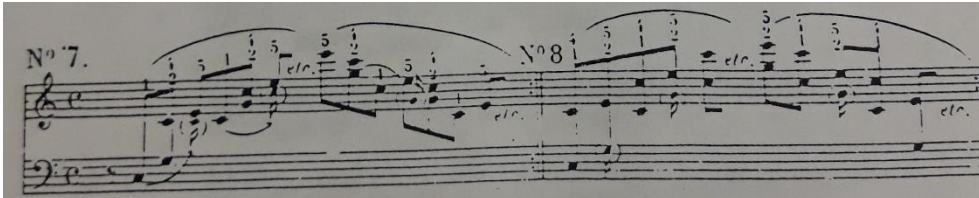


Bu çalışmalarda Cortot'nun, arpej olarak çalınacak notaları akorlar halinde çalıştırırken, akorları çevrimleriyle ele alıp, her çevrimde başka bir parmağın hassasiyetini kazandırmayı hedeflemiş olduğunu görmekteyiz. Cortot'un bu çalışmalarıyla aynı zamanda elin pozisyonunu, arpejde çalınacak olan aralıklara, akorlar halinde sabitleme yaparak hazırladığını da görmekteyiz.

“Legatoyu belirleyen baş parmağa dair özel bir çalışma, gerilime dikkat ederek:



5 ve 6 numaralı çalışmalarda Cortot, başparmağın etüt açısından önemini, başparmağı merkeze alan üçleme gruplarda göstermektedir. Cortot'nun, bu egzersizler yapılırken başparmağın serbest bırakılmasını istediği, üzerine düştüğü notlardan anlaşılmaktadır. Bağlı ancak serbest avuçla çalınması istenen üçlemeler, baş parmağın alınan kuvvetle kuşkusuzdur ki piyanistin arpejler üzerindeki hâkimiyetini arttıracaktır.



“Bu son iki alıştırmada, başparmak dışındaki parmaklar tuşları kuvvetli kavrarken, başparmak çevik bir şekilde diğer çalınan notalara yaklaştırılır.”

Yani Cortot 7 ve 8 numaralı egzersizlerde, bu defa başparmağı pasif kullanırken, elin diğer yarısının güçlenmesini sağlamayı hedeflemektedir. Alıştırmalar yapılırken başparmağın çabucak diğer notaların yanında yer almasını istemesiyle, yine elin ve avucun serbestliğine verilen önemle beraber başparmağa hız kazandırmayı da hedeflediğini düşünmekteyiz.



“8. formülde 4. Parmak, destek görevi gören 5. Parmak üzerinde dönerken, inişte de başparmak üzerinden dönen 2. Parmak tuşları yalayacak şekilde hızlı bir şekilde yan hareket yapar.”

Cortot'nun 4. ve 5. Parmakları kol desteğiyle güçlendiren 8 numaralı egzersizinde, başparmağın yardımı ve hızıyla üst sesleri bağlama becerisini kazandırdığını görmekteyiz.

“5,6,7,8 numaralı formüllerin her birini, ilk iki defasında önce yavaşça sonra hızlanarak ama kuvvetli ve tamamen legato olarak 4'er defa tekrar edin.”

Bir egzersizi farklı şekillerde tekrar etmenin, tekniğin gelişimine sağladığı önem nedeniyle, bu konuda süreklilik sağlayıp, alışkanlık yaratmaya çalıştığını düşündüğümüz Cortot'nun, sıklıkla egzersizleri tekrar ettirdiğini görmekteyiz.

“Aşılacak ikinci zorluk: Parmaklardaki ses eşitliği ve her birinin gücü. Akılcılığı ve dayanıklılığı, mükemmel legato”

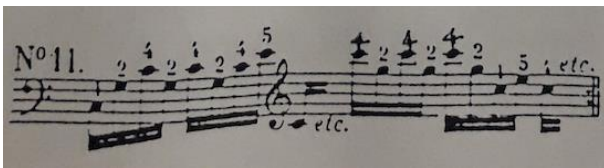
5 defa tekrar edin. Giderek hızlanarak *f* nüansında:(9 numara)



10 defa tekrar, *mf*'den *f* nüansına çıkarak ve geçişlerde elin hareket etmemesine özen göstererek:(10 numara)



5 defa hafif ve yeterince hızlı, parmaklar bitişik şekilde:(11 numara)



Etüt boyunca piyanisti performans esnasında zorlayabilecek olan aralıklar için, çeşitli nüanslar ve minimal hareketler içerisinde yazılmış olan 9,10,11 numaralı egzersizleriyle Cortot, piyanisti, bu etüt üzerindeki hakimiyetine bir adım daha yaklaştırmış olacaktır.

“İlmlü bir hareketle ve $f < ff > f$ nüansına özen göstererek aşağıdaki ritimleri çalışınız:”



“El, her destek noktası üzerinde mümkün olduğunca güçlü kalmalıdır. Parmaklar klavyeden fazla uzaklaşmadan 32’lik notaları da net bir şekilde çalmaya devam etmelidir.42,43 ve 44. Ölçüler için de aşağıdaki formülü uygulayınız:”

No:16



12,13,14 ve 15. Formüllerde, arpeji oluşturan notaların sırasıyla her birinin üzerinde uzun kalışlarla parmak gücünü kuvvetlendirmeyi amaçlayan Cortot’un, bu formüllerde, arpej notalarını sırasıyla sağlamlaştırırken, arpejin diğer notalarını da hız kazandırma amaçlı gruplar halinde çalıştırdığını görüyoruz. Her parmağı nüans,hız ve kuvvet gibi çeşitli şekillerde aktive eden bu egzersizlerin, etüde hız kazandırırken aynı zamanda piyaniste getireceği hakimiyet, kuşkusuzdur ki müzikal anlamda da kuvvetli bir performansı beraberinde getirecektir.

16. formülde ise Cortot’un, 42,43 ve 44. Ölçülerdeki armonik yürüyüşün getirdiği ardışık harekete dair, yine aynı ardışık hareketteki motifi küçülterek desteklediği egzersizinde, piyanisti hem psikolojik hem de teknik olarak rahatlatmakta olduğunu görmekteyiz.

2 No’lu Etüt (Op.10)

Bu makalede, 2 No’lu etüde dair verilmiş olan çalışmalar Alfred Cortot’un metodunun 14 ve 15. sayfalarından alıntı yapılarak analiz edilmiştir.

“Beklenen ilerleme: Zayıf parmakların (3.,4.,5.) bağımsızlığı ve düzenliliği- bağlı çalışın kusursuzlaştırılması- elin düzgün tutulması- hafiflik- çeviklik

Aşılması gereken zorluklar: 3., 4., 5. Parmakların birbiri üzerine binmesi- bu üç parmağın sürekli çalınması sonucunda oluşan yorgunluk- Elin kas hareketinin, biri çalışan, diğeri eşlikçi olmak üzere iki ögeye ayrılması.



- A. Elin çalışma hareketi yapan bölümü
B. Elin eşlik eden bölümü”



Cortot, elin sınırlarını zorlayan, kromatik teknikte yazılmış bu etüt için, ilk olarak etüdün esas zorlayıcı problemine, yani 3.,4., ve 5. Parmakların eşitsizlik durumuna karşı, onların gücünü arttırmaya ve bu parmakları özgürleştirmeye yönelik bir plan belirlemektedir. Bu plan doğrultusunda, eli ikiye ayırarak bir denge oluşturulmasını istediğini düşündüğümüz Cortot; piyaniste henüz etüdü çalışmaya başlamadan önce bu algıyı aşılıyarak, karşılaşılabilecek problemlerin önüne geçilmesini hedeflediğini düşünmekteyiz.

“Aşağıdaki alıştırmalar yardımıyla, bir parmağımız diğerinin üzerine binerken, pasajı tamamen bağlı çalışacağız.”

N° 1.

A. 3 4 3 4 3 4 3 4 3 4 3 4 3 etc.
B. 4 3 4 3 4 3 4 3 4 3 4 3 4 etc.
C. 5 4 5 4 5 4 5 4 5 4 5 4 5 etc.
D. 5 4 5 4 5 4 5 4 5 4 5 4 5 etc.

1.formülde, 3., 4., ve 5. Parmakların kromatik diziyi akıcı bir şekilde çalabilmelerini hedefleyen Cortot'nun, bu parmaklar numaralarını olabildiğince kendi içlerinde iki parmaklı duate(parmak numarası) halinde dönüşümlü olarak yine kromatik dizide uygulattığını görmekteyiz.

“Önce her üçlemenin birinci notası üzerinde hafif bir vurgu ile çalışmaya başlayacağız. (vurgu sadece parmakla yapılmakta, el burada hiçbir rol oynamamaktadır.) Daha sonra vurgusuz, kusursuz eşitliği/düzenliliği arayacağız.

‘Piano’ nüansında ve ağır bir hareket ile her duateyi 4 kez tekrarlayınız.

Bu çalışmayla Cortot her parmağın eşit güce sahip olmasını hedeflemektedir. Sırasıyla 3., 4., ve 5. Parmaklar üzerine verilecek olan vurgular, her bir parmağın algı hassasiyetini arttıracak ve doğal olarak kuvvetlenmelerini sağlayacaktır.

“Her türlü abartılı artikülasyondan, bileğin her türlü kasılması veya sertliğinden kaçınarak, çalmayan parmakları gevşek bir şekilde bırakarak, sakın bir şekilde; kesin bir legato prensibiyle, alt parmağın üst parmağın üzerine ve altına geçişini özenle çalışacağız. (4'ün üzerinden 3, 5'in üzerinden 4)”

Bu egzersizler yapılırken avuç içinin ve çalmayan parmakların serbest bırakılması şüphesiz çalışmayı çok daha etkili kılacaktır ve olası bir sakatlanmanın önüne geçilecektir.

“Ardından aynı şekilde 3 parmaklı bir duate ile çalışacağız:

N° 2.

A. 3 4 5 3 4 5 3 4 5 3 4 5 3 etc.
B. 4 3 5 4 5 3 4 5 3 4 5 3 4 etc.
C. 5 3 4 5 3 4 5 3 4 5 3 4 5 etc.

“Önce 4'lü ritim, daha sonra ritimsiz, her biri ikişer kez çalınacak”

1.Formülü bu defa 3 parmağı ardışık bir şekilde yine kromatik dizi üzerinde çalıştıran Cortot, iki parmaklı beceriyi kazandırdıktan sonra üç parmaklı beceriyi hedeflemektedir. Etüt boyunca aralıksız olarak devam edecek olan 3., 4., ve 5. Parmak kromatiğini rahatlıkla çalabilir duruma gelen piyanist, muhakkak ki etüdü eşit çalabilir ve kolay yorumlayabilir hale gelecektir.

“Bu alıştırmalara iyice alıştıktan sonra ve farklı kromatik duateleri, vuruş olmaksızın ve elin mutlak bir rahatlığı ile tuşlara vurmaktan çok, parmaklarınız tuşların üzerinde kayarcasına kolayca çalmaya başladığınızda, çalışmanın üst bölümünü ve onun özel duatesini çalışmaya başlayacağız.



Biz bu duate için seçim yaptık çünkü bu duate, kasların bağımsızlığını en iyi şekilde sağlayan parmak pozisyonlarından, akorların birleştiği ana kadar, çalışma büyük bir düzen getirmekte. Yani çoğu zaman durum şöyledir:



Eğer bununla beraber bazı ellerin özel yapısı orijinal kullanıma izin vermiyorsa, çalan kişi tarafından birkaç detayı değiştirilebilir fakat bu değişiklikler kazara oluşabilecek duateye yer vermemek amacıyla, açık bir şekilde not alınmalıdır.”

Cortot'nun burada özellikle değindiği konu “DUATE” dir. Parmak numaralandırmasının diğer adı olan duate, şüphesizdir ki işin yarısıdır. Anatomiye uygun olmayan bir parmak numarası seçimi, piyanisti zorlayacağı gibi, sakatlanma riskini oldukça arttıracaktır. Oysa ki, kasların rahat edeceği, bedeni zorlamayan, elin ve kolun doğasına uygun parmak seçimleri, beraberinde rahat teknik ve sonucunda güzel müziği getirecektir.

“Önce aşağıdaki ritimlerle ve seçilmiş olan duateyi kullanarak üst partiyi tek başına akorsuz şekilde çalışacağız



Vurguların parmaklardan geldiği ve elin tamamen serbest bırakıldığı bir biçimde bu ritmik formüllerin her birini 5'er kez tekrar edin.

Ardından çalışmaya; akorların sonradan eklenişiyile değişikliğe uğramayacağı şekilde,, akışkan ve gizemli bir karakter vermek amacıyla, çalış hızını kademe kademe arttırarak etüdün üst partisini tümüyle yazıldığı şekilde çalarak devam edeceğiz. (akorsuz ve vurgusuz)”

Etüdün aşılması gereken en önemli zorluğuna dair, yani üst partide gelen ve 3., 4., ve 5. Parmaklardan oluşan kromatik dizi için, gerek ritmik açıdan, gerek duate açısından özgün çalışmalar getiren Cortot'nun, bu çalışmalar esnasında elin de nasıl tutulacağına dair açıklamalar getirerek, piyanisti etüdü rahat çalabilmek adına büyük oranda rahatlatmakta olduğunu görmekteyiz. Çalışmaları, önce elin iki kısmını ayırarak yaptırması, yine piyanisti hem teknik açıdan, hem de problemin algıda basitleştirilmesi açısından rahatlatmasından ötürü büyük önem taşımaktadır.

“Akor çalışmasına, bu hazırlık tamamen bittiğinde ve 3., 4., ve 5. Parmakların dayanıklılığı ve eşitliği edinildiğinde başlayacağız.

Her zaman baş parmak ve 2. Parmak ile çalınan bu iki notayı 'pizzicato' (yaylı enstrümanlarda telin arşeden bağımsız bir şekilde parmaklarla çekilip bırakılması) şeklindeki bir eşlik olarak görmeliyiz.

Bunu üst parmaklar için bir dayanak noktası olarak değil, bas'ın hafif sonoritesi ile armonize olarak düşünmeliyiz. Mutlak yazılışları şu şekilde olmalıdır:”



Cortot, kromatik üst partiyle beraber çalınacak olan bu akorların anlamının, onları ezerek ya da vurarak değil de, ancak ve ancak üst partiye eşlik ettiği takdirde çıkabileceğini vurgulamaktadır. Eşlik edecek notaların altına iliştiği olduğu staccato (kısa) işareti de, yine bize bu notaların hafif ve kısa çalınmaları gerektiğini



göstermektedir. Bu durumda akor notaları, üstte devam eden kromatik dizinin ayağına bağ olmaktan çıkıp, bilakis parmak geçişlerinde elin çevikliğine yarayan destek notaları olacaklardır.

“Ve bu notaların çalınması notalara vurmaktan çok, onları adeta çimdikler gibi gerçekleştirilmelidir. Önce şu şekilde çalışınız:



Yalnızca parmakların hızlı hareketiyle, el hareketsiz biçimde. Sonra:

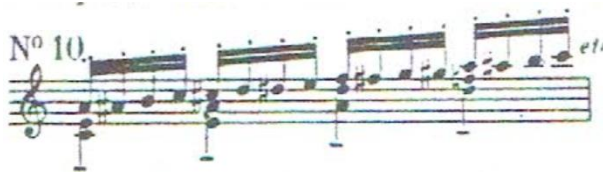


Ardından, yeniden 4 vuruşluk ölçüler halinde, ağır biçimde, üst bölüm çok eşit, akorlar kısa ve belirgin:



(her ölçüyü 4 kez tekrar ediniz)

Elin tam olarak hareketsizliğini ve yalnızca parmakların hareketini sağlamak için:



(her ölçüyü 5 kez tekrar ediniz)

Üst parmakların staccato 'su çok kuvvetli, akorlar birbirine geçişlerde adeta kayarak (bu çalışma ılımlı bir hareket içerisinde, kuvvetli şekilde çalışılmalıdır)”

Cortot'nun 9. ve 10. Formüllerde birbirine zıt olan alıştırmalar verdiğini gözlemlemekteyiz. 9. Formülde bağlı çalınan üst partiye eşlik eden akorların staccato olarak çalınması istenirken, 10. Formülde bu staccatoların yerini, uzun tutulan ve elin ağırlığını başparmak merkezine getiren akorların aldığını ve bu uzun akorlara ise bu defa üst partideki kromatik dizinin staccato olarak eşlik etmekte olduğunu görmekteyiz.

Bu iki egzersizde Cortot elin bir tarafını güçlendirirken, diğer tarafını özgürleştirerek etüde çift taraflı anlam ve güç kazandırmaktadır. Sağ eldeki zorluklara, önce ayrı ayrı değinerek ve sonra onları tekrar harmanlayarak, yapılan işin bilinç düzeyini yükselterek, piyanisti hem farkındalıklı, hem de konforlu bir düzlüğe çıkarmaktadır.

“Ardından aşağıdaki alıştırma:



Bu alıştırmada da aynı şekilde 4 vuruşluk ölçüler çerçevesinde çalışılmalıdır. Ağır şekilde 5'er kez tekrar ediniz. (mf nüansında)

Daha sonra etüdün tamamını, önce ağır daha sonra hızlı ve sonunda tempoda 3 kez arka arkaya çalacağız ve sol el de çalışmaya katılacak. Tabii ki çalışmada sadece 'piano' nüansında olacak ve çalışmada 'aeriyen' (hava gibi hafif) karakterini veren yumuşak crescendo ve decrescendolar da göz önünde bulundurularak yapılacaktır."

Tüm bu egzersizlerin sonunda Cortot, sol eli ve nünasları da ekleyerek, etüdün baştan sona önce yavaş, sonra hızlı olarak çalınmasını istemektedir. Küçük parçalar halinde çalışılmış ve kendi içlerinde problemleri büyük oranda çözülmüş olan pasajları, artık ardışık olarak çalma noktasında piyanist, muhakkaktır ki büyük bir rahatlık ve emniyet hissedecektir.

"Aşağıdaki alıştırmada oktavların bağlı çalışmaya hazırlığına ilişkin çok güzel bir alıştırmadır. Bu alıştırmada iki elle de yapılabilir. Bu çalışmada yapılırken, sağ elin üst partisi için bu etüde yazılmış olan duateyi kullanabiliriz."



Cortot etüde için verilen son egzersizde, etüdü kullanarak oktav çalışması önermektedir. Etüdün bir oktav etüdü olamamasına karşın, burada verilen egzersiz de 3., 4., ve 5. Parmakların bağlı çalışmaya katkısında bulunacaktır ve bunun yanı sıra bu egzersiz yapıldıktan sonra, oktav açıklığı piyanisti oldukça zorlayacak bir pozisyon olduğu için, etüdün kendi el açıklığı aralığı piyaniste oldukça kolay gelecek bir aralık olacaktır.

SONUÇ

Piyano repertuarının zorluk derecesi oldukça yüksek olan Chopin Op.10 No:1 ve No:2 etütleri kullanılarak yapılan bu çalışmada, Cortot'un, öncelikle bir plan doğrultusunda hareket ettiğini ve bu plana bağlı olarak, küçük formüller bazında yol aldığını görmekteyiz. Bu formüller piyaniste, kendisine vakit kazandıracak, çözüm odaklı çalışmalar kazanımı vermesi açısından çok önemli olup, yüksek seviyede bir teknik hâkimiyet elde etmek ve icra sırasında rahatlık yaşamak adına da çok büyük bir etki göstermektedirler.

Piyanistlerin ve piyano eğitimi alan öğrencilerin, bir parçayı veya eseri çalabilme noktasına gelinceye kadar içinden geçtikleri yolculuk, çoğu zaman yanlış çalışma neticesinde aksayabilmekte, sekteye uğrayabilmekte veya gecikebilmektedir. Bu bağlamda, zaman, beden sağlığı ve akıl rahatlığı gibi faktörlerin zarar görmemesi adına, piyano eserlerine dair yapılması gereken çalışmalar, kuşkusuzdur ki sakın ve bilinçli olmalıdır.

Bu araştırma, Chopin'in etütleri üzerinde yapılabilecek çalışmalarını, bir piyanisti zorlamadan ama çok çeşitli egzersizlerle çalıştıran ve elin becerisini doğal beden hareketleriyle ortaya çıkarmayı hedefleyen Cortot'un metodunun yerini hatırlatmak ve bununla birlikte, piyaniste ve piyano eğitimi sürecindekilere, etkili çalışmanın önemini vurgulamak amacıyla hazırlanmıştır. Piyanist "ETKİLİ ÇALIŞMA KAZANIMI"nı elde ettikten sonra, elbette ki bunu tüm repertuar için uygulayabilecektir.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

Akar, E. (2013). Virtüöz Piyanistlerin Konser Etütleri, Chopin'den Prokofiev'e, Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Pişano Anasanat Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Sanat Çalışması Raporu Ankara.

Altay, G. (2015). Sanat Eğitimi Dergisi, Anarmonik Yazım Ve Anarmonik Modülasyon, Cilt 3, Sayı 2, Doi: 10.7816/Sed-03-02-03 Sed www.sanategitimidergisi.com

Cortot, A. (1914). Edition Nationale de Musique Classique, no:5.004, CHOPIN ETUDES 12 Etudes op.10, Editions de Travail des por, Editions Salabert, PARIS.

Ekmen, H. (2015). Journal Of Education And Future, A Study Model On The Importance Of Chopin Etudes İn Piano Training And Op. 10 No: 5, Issue: 7, 129-140 .

Kurtuldu, M.K. (2010). Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, [Piyano Eğitiminde Alıştırma Çalışmanın Öğrenci Başarısına Etkisi](#), Cilt 11,Sayı 1,S. 245-256.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(63)

Emine AY YİĞİT⁴²⁷; Yusuf YİĞİT⁴²⁸
GASTRONOMİ EKONOMİSİNİN YENİ ÜRÜNÜ KAPARI
NEW PRODUCT COVERING THE GASTRONOMY ECONOMY

ÖZ

Dünya üzerindeki farklı ülkelerde Kapari bitkilerinin farklı çeşitlerinden bitkilerin varyetesine göre, farklı amaçlarla yararlanılmaktadır. Sağlık alanında hastalıkların tedavisinde, kozmetik ve insektisit üretimi, odun olarak, süs bitkilerinin temel malzemesi ve benzeri amaçlarla kullanılmaktadır. Ülkemizde özellikle Karadeniz bölgesinde erozyon ile mücadelede yararlanır. Hayvanların beslenmesinde özellikle ilk çağlarda dinazorların beslenmede tercih ettiği yiyecek olduğu yapılan araştırmalarda rastlanılmaktadır. Bunun yanında kapari uluslararası ölçekte ticari değere sahip bir üründür. Eski çağlardan beri insanların beslenmesinde tercihi, işlenmiş çiçek ve tomurcuklarıyla yapılmaktadır. Her şartta ve iklimde yetiştirilmeye uygun olmasına karşın Akdeniz bölgesinde doğal olarak yetişmesinden dolayı Akdeniz mutfağına özgü çeşni ürünü olarak bilinmektedir. Son zamanlarda gelişen yeni gastronomi anlayışı ile beraber tıbbi ve aromatik bitki olarak bilinen kaparinin tanınırlığı artmış, zengin sofralar lezzetlerinin tamamlayıcısı olarak dünya çapında değer kazanmıştır. Kaparinin gastronomik anlamda kendine has aroması, iştah açıcı, hazmı kolaylaştırıcı özellikleri vardır. Özellikle İşlenmiş tomurcuk hali, mutfakta kullanılan reçetelerin önemli tamamlayıcısıdır. Ülkemiz haricindeki diğer Akdeniz ülkelerinde kapari ticareti ülkemize göre oldukça fazladır. Son yıllarda yetiştiriciliği artmış olsa da daha fazla üretimi yapılarak ülke ekonomisine kazandırılması gerekmektedir. Araştırma makalesinde kapari bitkisinin gastronomi ekonomisi yönüne vurgu yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Gastronomi, Ekonomi, Gastronomi Ekonomisi, Kapari.

ABSTRACT

Caperplants in different countries around the World are used for different purpose according to the variety of plants. For the treatment of diseases in the field of health, cosmetic and insecticide production, wood, the basic material of ornamental plants, etc. are used for purposes. In our country, especially in the Black Sea region is used in the fight against erosion. In the feeding of animals, especially in the early stages dinosaurs are the preferred food in the diet is found in research. Besides, caper is a product with international value. The choice of people in nutrition since the old days, processed flowers and buds are made with. Although it is suitable for cultivation in all conditions and climate, it is known to be a special product of Mediterranean cuisine because it grows naturally in the Mediterranean region. With the new gastronomy understanding that has recently developed, caperine known as medicinal and aromatic plant has increased and has gained World wide appreciation as a complementary table delicacies. The gastronomic sense of the caper has its own distinctive aroma, appetizing and digestive properties. In particular, the processed bud is an important supplement to their diet used in the kitchen. In other Mediterranean countries other than our country, caper trade is quite high compared to our country. In recent years, even though the cultivation has increased, more production must be made to the country's economy. In this search article, the economics of the caper plant will be emphasized.

Keywords: *Gastronomy, Economics, Gastronomy Economics, Caper.*

⁴²⁷ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Datça Kazım Yılmaz Meslek Yüksekokulu, Otel ve İkram Hizmetleri Bölümü, Muğla

⁴²⁸ Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Datça Kazım Yılmaz Meslek Yüksekokulu, Otel ve İkram Hizmetleri Bölümü, Muğla



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Capparidaceae familyasından olan kapari bitkisi çok yıllık bir bitki kapari 7800 yıldan bu yana bilinmektedir.Ülkemizde eski yıllardan beri yetiştirilmesine rağmen, bitkinin önemi son yıllarda artmıştır.Otsu yapıya sahiptir.Sebze olarak değerlendirilen kısım bitkinin çiçek tomurcuklarıdır. 100mg yenilebilen kuru kapari bitkisi yapısında 67 mg kalsiyum, 65 mg fosfor,9 mg demir, 24.01 mg protein,2 mg lipid, 12 mg selüloz barındırmaktadır(Anonymous, 1999). Toprak isteği yönünden seçici olmaması ,kıraç ve kayalık toprak miktarı yetersiz olan arazilerde dahi yetiştirilebilmesi kuraklığa dayanıklılığı kaparinin ekonomik olarak değerlendirilmesinde kapariyi oldukça uygun bir bitki konumuna getirmiştir.Bu özelliği göz önüne alınarak son yıllarda artan talebin karşılanması için kıraç topraklarda kültüre alınmaya başlanmıştır.Kaparinin yetiştirme alanını artıran diğer bir faktör kaparinin erozyon bitkisi olarak kullanılabilmesidir.(Anonymus, 1997).Turizm gelirleri içerisinde önemli bir yere sahip olan yeme içme gelirlerinin payı gün geçtikçe artmaktadır.Farklı yeme içme deneyimi yaşamak için seyahat eden gastro turistler yeni lezzetlere ilgi duymaktadırlar.Akdeniz Bölgesi turistlerin yoğun olarak ziyaret ettikleri bölgelerden bir tanesidir.Kışları don olaylarının nadir yaşanması bölgeyi tarıma elverişli kılmıştır.Kapari bitkisi bölgede doğal olarak yetişmektedir.



Şekil 1 Kapari Bitkisi Meyvesi



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



Şekil 2 Kapari Bitkisi Çiçeği



Şekil 3 Kapari Bitkisi Çiçeği



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



Şekil 4 Kapari Bitkisi Yetiştirme Alanı

1.KAPARİNİN TARİHİ

Arkeolojik araştırmalar, ilk çağlardan beri kaparinin kök, yaprak ve meyvelerinin ilaç yapımında kullanıldığını ortaya çıkarmıştır. Yunan uygarlığında çeşitli bilim adamları eserlerinde bu bitkiyi tedavide ve kozmetikte kullandıklarını söylemektedir. Roma döneminde bu bitkinin tarımından söz edilmektedir. 19. Yüzyılda ise önce İtalya ve sonra İspanya başlıca işleyici ve satıcı ülkeler haline gelmiştir. Evliya Çelebi 400 yıl önce Seyahatnamesinde bu bitkiden söz etmiştir. Arkeolog Krüger'e göre bu bitki 7800 yıldan beri bilinmektedir. Aristo ve Hipokrat (M.Ö.384-322/M.Ö.400) eserlerinde bu bitkinin tomurcuklarından birçok gizli sırların olduğunu yazmaktadır. Mısır'daki Firavun mezarlarında, İtalya'da Rönesans döneminden kalan belgelerde kaparinin faydalarından bahsedilmektedir. İspanyollar 15. Yüzyıldan beri sağlıklı olmak ve zinde kalmak için kullanmışlardır.

En eski yetiştirici ülke ise İtalya'dır (Kaya, 2012). Yabancılar tarafından kaleme alınmış yayınlarda Toby ve W.Musgrave'in kaleme aldıkları, "Bitkilerin İmparatorluğu, Dünyayı Değiştiren İnsanlar ve Bitkiler" eklenebilir. Yabancılar tarafından kaleme alınmış yayınların ülkemiz açısından ortak özellikleri olan yayınlarda bitkilerin getirdiği değişiklikler tartışılırken Türkiye'den daha çok Osmanlı İmparatorluğundan söz ediliyor. Örneğin, portekizli ve İspanyol denizcileri keşifleri keşiflere iten nedenlerden birinin Osmanlı'ların Akdeniz'deki hakimiyetine değiniyorlar (Hobhouse, 2007). Osmanlı Devleti zamanında saray mutfağında sıkça kullanılmıştır. Evliya Çelebi yaklaşık 400 yıl önce Seyahatname'de söz ederken "Osmancık (Çorum) halkı yörenin kumlu toprağı ve iklim şartlarında yetişen gebere isimli bir yemişin sirkeli turşusunu yapıyor. Hastalıklara deva olan, zindelik, sağlık ve güç veren bu çok faydalı turşu, aynı zamanda lezzetli ve faydalı oluşuyla da meşhur." ifadesini kullanmıştır (Anonim 1, 1997; Bilgin, 2004; Temel kuran vd., 1978).

2.GIDA AMAÇLI KULLANIMI

Ülkemizde gıda olarak tüketimi pek yaygın olmamasına karşın dünyada kullanımı oldukça yaygındır. Bitkinin meyveleri, tomurcukları ve taze sürgünleri yemeğe renk ve tat vermek için katılmaktadır. Kaparinin en çok tüketilen kısmı çiçek tomurcuklarıdır. Bezelye büyüklüğündeki tomurcuklarının protein, vitamin, mineraller, rutin (damarları genişleten etken madde) ve hardal yağı glikosid yönünden oldukça zengin olması doyurucu bir besin haline getirmektedir. Tüketimi, toplanan tomurcukların % 20'lik tuzlu suda 3 ay bekletilip sonra bire bir oranında sirke içine konularak 10 gün sonra hazır hale getirilen salamura şeklindedir. Konserve olarak hazırlanan turşusu salatalarda, mezelerde, pizza üstünde, vejetaryen beslenenlerin gıdalarının hazırlanmasında ve etlerin yanında garnitür olarak tüketilmektedir. 10 mm'den küçük olan tomurcukları garnitür, büyük olanları ise sos ve ezme olarak kullanılmaktadır. Almanya'da kebere salamurası ve sosu yaklaşık 500 çeşit yemekte kullanılmaktadır. 100 g kuru madde de 67 mg Ca, 65 mg P, 9 mg Fe ve 24.01 g



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

protein bulunmaktadır (Bilgin, 2004; Coşge vd., 2005).Günümüzde bitkinin meyveleri, çiçek tomurcuğu, meyve ve sürgün uçları beslenmede kullanılmaktadır (Aktan ve diğ. 1981).

3.TIBBİ VE AROMATİK BİTKİLERİN TİCARETİ

Tıbbi bitkilerin tanımını tam olarak yapmak mümkün değildir. Günümüzde “tıbbi” ve “aromatik” bitkiler terimi genellikle birlikte kullanılmaktadır. Tıbbi ve aromatik bitkiler, hastalıkları önlemek, sağlığı sürdürmek veya hastalıkları iyileştirmek için ilaç olarak kullanılan bitkilerdir. Tıbbi bitkiler, beslenme, kozmetik, vücut bakımı, tütsü veya dini törenler gibi alanlarda yer alırken, aromatik bitkiler ise, güzel koku ve tat vermeleri için kullanılmaktadır (Anonim, 2005; Arslan ve ark., 2015) Türkiye, coğrafi konumu, iklim ve bitki çeşitliliği, tarımsal potansiyeli, geniş yüzölçümü sayesinde tıbbi ve aromatik bitkiler ticaretinde önde gelen ülkelerden biridir (Bayram ve ark., 2010). Özellikle 1990’lı yıllardan sonra, tıbbi ve aromatik bitkilerin yeni kullanım alanlarının bulunması ve doğal ürünlere olan talebin artması ile bu bitkilerin kullanım hacmi her geçen gün artmaktadır. 2000 yılında tıbbi ve aromatik bitkiler piyasasının yıllık yaklaşık 60 milyar dolarlık bir pazar payına sahip olduğu kaydedilmiştir; bu rakam dünyadaki yıllık ilaç pazarının yaklaşık %20’sini oluşturmaktadır (Suzer, 2005). Bitkisel ilaçların kişi başına en yüksek tüketiminin olduğu ülke Japonya’dır (Anonymous, 2016)

4.TARIM SEKTÖRÜNÜN TÜRKİYE EKONOMİSİNE KATKILARI

Tarımsal katma değer değişik tanımlamalara göre dünya GSYH’sının % 3-% 6’sını oluşturmaktadır. Türkiye’de de 1970’lerde % 30 olan bu oran günümüzde % 8’e düşmüştür. Toplam GSYH’nın % 78’ini üreten 20 ülke, tarımsal GSYH’nın da % 56’sını oluşturmaktadır.Dünyanın 18’inci büyük ekonomisine sahip olan Türkiye, tarımsal katma değerde 9’uncu sıraya yükselmektedir. Tarımsal katma değer değişik tanımlara göre dünya GSYH’sının % 3-% 6’sını oluşturmaktadır. Türkiye’de de 1970’lerde % 30 olan bu oran günümüzde % 8’e gerilemiştir.Toplam GSYH’nın % 78’ini üreten 20 ülke, tarımsal GSYH’nın da % 56’sını oluşturmaktadır.Dünyanın 18’inci büyük ekonomisi olan Türkiye, tarımsal katma değerde 9’uncu sıraya yükselmektedir. Son 40 yılda dünya genelinde toplam dış ticaret yaklaşık 60 kat artarken,kısıtlara rağmen tarımsal dış ticaret 25 kat artmıştır. Tarımın, dış ticaret içindeki öneminde azalma yönündeki görünümü, aslında dış ticaretin ve katma değerın tarım ihracatı olarak sınıflandırılan işlenmemiş tarım ürünlerinden işlenmiş tarım ürünlerine kaymasından kaynaklanmaktadır.Son 25 yılda tarım ürünleri ihracatı 5.5 kat artarken, gıda ürünleri ihracatı 7 kat, giyim ihracatı 10 kat artış göstermiştir. Gıda sektörü, imalat sektöründe yaratılan katma değerın yaklaşık % 11’ini, gayrisafi yurt içi hasılanın ise yaklaşık % 3’ünü oluşturmaktadır. Sektörün istihdam ve yatırımlar içindeki payı da aşağı yukarı aynı seviyelerdedir. 2003-2012 yılları arasında sektörün katma değer, istihdam ve yatırımlar içindeki payında çok belirgin değişimler olmamıştır. Gıda sektörü yatırımları ise sanayi ve hizmet sektörü yatırımları içindeki payını genel olarak korumuştur. Gıda sektörünün ekonomi içindeki payı küçülüyor gibi görünse de reel olarak gıda sektörü katma değeri, 2005 yılından sonra, sürekli bir artış gösterme eğilimine girmiştir(Tarım raporu 2017).



Tablo:1 Bazı Tıbbi Aromatik Bitkilerin Üretim Miktarları

	Anason		Kekik		Çörekotu		Rezene		Kışniş		Süprüge Otu		Kapari((Gebere Otu)	
	Alan	Üretim	Alan	ÜR.	Alan	ÜR.	Alan	ÜR.	Alan	ÜR.	Alan	ÜR.	Alan	ÜR.
	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton	Dekar	Ton
1988	205 000	16 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1989	182 000	8 100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1990	164 000	9 500	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1991	176 170	13 400	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1992	330 000	25 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1993	368 000	28 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1994	410 000	27 500	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1995	360 000	25 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1996	350 000	19 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1997	340 000	21 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1998	435 000	25 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1999	410 000	23 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2000	360 000	20 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2001	210 000	11 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2002	220 000	13 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2003	215 000	12 300	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2004	175 300	11 000	52 500	7 000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2005	165 000	9 500	47 000	6 400	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2006	126 542	8 479	58 853	7 979	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2007	122 906	8 006	60 751	5 350	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2008	118 799	8 594	84 133	10 082	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2009	119 177	9 472	84 957	12 329	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2010	186 450	13 992	85 351	11 190	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2011	211 542	14 879	77 707	10 953	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
2012	194 430	11 023	94 283	11 598	2 299	161	15 775	1 862	11	1	19 059	2 798	-	-
2013	152 431	10 046	89 137	13 658	3 261	352	13 848	1 994	11	1	15 221	2 124	-	-
2014	140 506	9 309	92 959	11 752	1 717	140	15 848	2 289	11	1	14 600	2 010	15	-
2015	138 118	9 050	104 863	12 992	4 681	425	15 512	1 461	150	11	15 035	2 078	15	-
2016	136 552	9 491	121 127	14 724	23 160	2 527	17 503	2 464	503	42	13 850	1 883	3	-
2017	121 833	8 418	121 472	14 477	32 560	3 094	16 525	2 022	410	29	10 339	2 183	-	-
2018	124 455	8 664	139 061	15 895	33 864	3 322	23 400	3 067	405	29	10 199	2 324	-	-

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı

Tablodan anlaşıldığı gibi ,kapari bitkisinin ekimi 2014 yılından sonra başlamıştır.2017 ve 2018 yıllarında kapari ekimi yapılmamıştır.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

SONUÇ ve ÖNERİLER

Gün geçtikte büyüyen Türkiye Ekonomisinin tarımsal üretim ile desteklenmesi gereklidir. Tekstil ürünleri ihracatta ilk sırada yer alsada, gıda sektörü insanlık var olduğu sürece ülkeler için önemli olmaya devam edecektir. Dünya genelinde güvenli gıda tartışmaları sürerken insanlık sağlığı için sağlıklı beslenme yollarına yönelmiştir. Tıbbi aromatik ürünler beslenmeyi destekleyici ürünler olarak hayatımızda yer almaktadır. Kapari üretimi son yıllarda önemi anlaşılmış bir bitkidir. Sağlık alanından, kozmetik alanı, gastronomi alanında kullanımı mevcuttur. Kapari sofralarımızda tamamlayıcı lezzet olarak önem kazanmaktadır. Çok yıllık bitki olması erozyonla mücadeleyi kolaylaştıracaktır.

KAYNAKÇA

1. Alvarruiz, A., M., Miquel . J. Gner., V. Fera., Vıla, R., 1990. Influence of bringing and packing conditions on product quality of capers., J. Food Sci. 55. 196-198.227
2. Anonymous 2016. <http://www.plant-medicine.com/uploads/whitleymapreport.pdf> (t.y).
3. Anonim 2005. MedicinalandAromaticPlantsWorkingGroup-ECP/GR
4. Aktan, N., Bilgir, B. and Elgin, E. 1981. Kapriçiçeğinden turflu yapılması ve turflunun dayanıklı tutulması üzerinde bir araştırma. Ege Üniv. Zir. Fak. Derg. 18 : 259-273.
5. Anonymous, 1997. Erozyona Kar Köklü Çözüm Kapari. Orman Bakanlığı Araştırma ve Erozyon Kontrolü Genel Müdürlü ü. Çe itli Yayınlar Serisi No:2 Ankara.
6. Anonymous, 1999. İnternet Sayfa No: <http://www.support.net/meditplants/discuss/Capparisspinosa>.
7. Arslan N, Baydar H, Kızıl S, Karik Ü, Şekeroğlu N, Gümüşçü A 2015. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminde Değişimler ve Yeni Arayışlar. TMMOB Ziraat Mühendisliği VIII. Teknik Kongresi, 12-16 Ocak, Bildiriler Kitabı-I, Sayfa 483-505, Ankara
8. Bayram E, Kırıcı S, Tansı S, Yılmaz G, Arabacı O, Kızıl S, Telci İ 2010. Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Üretiminin Artırılması Olanakları. Ziraat Mühendisliği VII. Teknik Kongresi, 11-15 Ocak, Ankara
9. Kaya, T., 2012, Ön üşütme süresi ve kinetin uygulamalarının kebere (Capparisspinosa var. spinosa ve Capparissovata var. canescens) tohumlarının çimlenmesi üzerine etkisi, Yüksek Lisans Tezi, 1-7, Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
10. Suzer ,2005. Suzer Farmakoloji. 3. Baskı, Klinisyen Tıp Kitabevleri, İstanbul, s. 533.
11. <http://www.turktarim.gov.tr/Haber/64/turkiye-tibbi-ve-aromatik-bitki-yetistiriciliginde-oncu-ulkelerden>
12. https://www.google.com/search?q=KAPARI&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjpp-_vh4DhAhXQzaYKHarG
13. https://www.google.com/search?q=KAPARI&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjpp-_vh4DhAhXQzaYKHarG
14. https://www.google.com/search?q=KAPARI&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=0ahUKEwjpp-_vh4DhAhXQzaYKHarG
15. http://www.tim.org.tr/files/downloads/raporlar/tarim_raporu_2017.pdf
16. Türkiye İstatistik Kurumu (<http://www.tuik.gov.tr/>)



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(64)

Hakkı Cüneyt ULUTİN⁴²⁹, Ulaş ÇINAR⁴³⁰, Tolga BARIŞIK⁴³¹ YERALTI MADEN İŞLETMELERİNDE RADON GAZI TEHLİKESİ VE KORUNMA ÖNLEMLERİ

RISK OF EXPOSURE TO RADON GAS AND PROTECTIVE MEASUREMENTS IN UNDERGROUND MINING

ÖZ

Yeryüzünde birçok yerde değişik oranlarda bulunan Radon(⁸⁶Rn); Uranyum(⁹²U)'un bozunarak Radyum(⁸⁸Rd)'a dönüşmesiyle oluşan renksiz, kokusuz, tatsız olmasının yanı sıra çevreye yayılan, binalarda ve diğer yapılarda birikebilen yüksek derişimlere ulaşabilen radyoaktif bir gazdır. Atmosfere yayılan radon gazının, birikerek yüksek konsantrasyonlara ulaşmadığı sürece sağlık üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak, doğal yollarla topraktan havaya sızarak kapalı ortamlarda birikebilmektedir. Renksiz ve kokusuz karakteri nedeniyle varlığı sadece özel ölçüm cihazları ile saptanabilen radon gazına olan maruziyet, akciğer kanserine sebebiyet veren faktörlerin başında gelmektedir. Özellikle kapalı alanlar, birikme durumuna daha müsait olduğundan radon maruziyetinde tehlike grubunu oluşturmaktadır. Bu çalışmada, üretilecek cevher ve yan kayaçları, yeraltı suları ve buna benzer birçok faktörün yanı sıra kapalı alanların birikmeye ortam sağlayacağı düşünülerek yeraltı maden işletmeleri ele alınmış ve çalışanların maruziyeti açısından önleme ve korunma yöntemleri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İSG, Radon, Yeraltı Madencilği, Akciğer Kanseri.

ABSTRACT

Radon (⁸⁶Rn), which is colorless, odorless and tasteless, is found in various percents on many places all over the World. It is a gas formed by the decomposition of uranium (⁹²U) into Radium (⁸⁸Rd) and a radioactive gas that can reach high densities which can spread around, accumulate in buildings and other structures. As long as atmospheric radon gas does not accumulate to reach high concentrations, there is no negative effect on health. However, it can accumulate in enclosed environments by infiltrating from the soil into the air by natural means. Exposure to radon gas, which can be detected only by special measuring devices due to its colorless and odorless character, is the leading cause of lung cancer. Particularly enclosed areas constitute the dangerous group in radon exposure as they are more likely to accumulate. In this study, ore and side rocks to be produced, groundwater and many other similar factors, as well as closed areas are given that it will provide an environment for accumulation underground mining operations were discussed and methods of prevention and protection in terms of the exposure of employees were investigated.

Keywords: OHS, Radon, Underground Mining, Lung Cancer.

⁴²⁹ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Prof. Dr., Sağlık Bilimleri Fakültesi Dekanı, İstanbul/TÜRKİYE, e-posta: cuneyt.ulutin@yeniuyuzuil.edu.tr

⁴³⁰ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, e-posta: ulas.cinar@yeniuyuzuil.edu.tr

⁴³¹ İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, Öğretim Görevlisi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, İş Sağlığı ve Güvenliği Bölümü, İstanbul/TÜRKİYE, e-posta: tolga.barisik@yeniuyuzuil.edu.tr

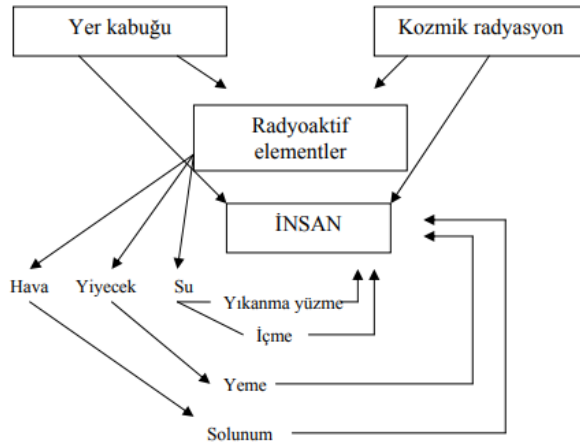


GİRİŞ

Yeryüzünde birçok yerde değişik oranlarda bulunan Radon(^{86}Rn); Uranyum(^{92}U)'un bozunarak Radyum(^{88}Rd)'a dönüşmesiyle oluşan renksiz, kokusuz, tatsız olmasının yanı sıra çevreye yayılan, binalarda ve diğer yapılarda birikebilen yüksek derişimlere ulaşabilen radyoaktif bir gazdır. Madencilik sektöründe iyonizan radyasyon az bilenen önemli bir tehlikedir. Radon, taşların patlatılması sırasında açığa çıkabilir ya da yeraltı sularıyla da madene sızabilen bir gaz türüdür. Yeraltı maden ocakları; üretilecek cevher ve yan kayaçları, yeraltı suları ve buna benzer birçok faktörden Radon oluşumuna zemin hazırlamasının yanı sıra kapalı alanların ve boşlukların birikmeye daha müsait olduğu düşünüldüğünde çalışanların maruziyeti ve sonrasında doğabilecek sonuçlar açısından oldukça riskli bir konumdadır. Bu çalışmanın amacı, üretilecek cevher ve yan kayaçları, yeraltı suları ve buna benzer birçok faktörün yanı sıra kapalı alanların birikmeye ortam sağlayacağı düşüncesiyle yeraltı maden işletmelerinde çalışanların maruziyeti ile önleme ve korunma yöntemlerinin irdelenmesidir.

Radyasyon

Radyasyon, elektromanyetik dalgalar veya parçacıklar halinde enerji yayılımı veya aktarımıdır. Bir maddenin atom çekirdeğindeki nötron sayısı proton sayısından oldukça fazla ise bu madde kararsız bir yapı gösterir ve bununla birlikte çekirdeğindeki nötronlar, alfa, beta ve gama gibi ışınlar yayarak parçalanırlar. Değişik niteliklerdeki radyasyon kaynakları, sürekli olarak insanlar ve diğer canlılar üzerinde etkili olmaktadır. Doğal radyasyonun şiddeti yapay yollarla elde edilene göre oldukça azdır (Uludağ, 2010). Radyasyonun doğal ve yapay yollarla insan üzerindeki etkisi şematik olarak Şekil 1.'de verilmiştir.



Şekil 1. Radyasyon Yayılım Şeması (Güler ve Çobanoğlu, 1997)

Radyasyon, iyonlaştırıcı radyasyon ve iyonlaştırıcı olmayan radyasyon diye ikiye ayrılır. Atom ile etkileşime girebilecek kadar güçlü enerji seviyesine sahip yüklü parçacıklar (alfa ve beta), iyonizan radyasyon (gama ışınları, X-ışınları), radon gazı ve nötronlar iyonlaştırıcı radyasyon kapsamına girmektedir. Başta alfa ve beta ışınları olmak üzere atom ile etkileşime girebilecek kadar güçlü enerji seviyesine sahip bu yüklü parçacıklar, taşıdıkları enerji düzeyine bağlı olarak hücrelere nüfuz ederek, atomlar arasında düzenli enerji birikimini sağlayarak biyolojik harabiyete neden olan değişikliklere yol açabilmektedir. Bunun yanı sıra DNA kırıkları yapmaları ve bu kırıkların tamir edilememesi sonucu hücrelerde apoptozisin tetiklenmesi söz konusu olabilmektedir. Bu parçacıklar arasında serbest radikaller ve hidrojen peroksit gibi toksik materyaller sayılabilir. Gama ve X ışınlarının, alfa ve beta parçacıklarına göre madde içine nüfuz etme kabiliyetleri çok daha fazla olmasına karşın, iyonlaşmaya sebep olma etkileri çok daha azdır. Kobalt 60'ın yaymış olduğu gama ışınları ve lineer hızlandırıcıdan elde edilen yüksek enerjili X ışınları kanser tedavisinde kullanılmaktadır.



Düşük enerji seviyesine sahip olan ve organizma üzerinde büyük hasara neden olmayan elektromanyetik dalgalar iyonlaştırıcı olmayan radyasyon olarak adlandırılır (Örgün ve Çelebi, 2015). Radyasyon türleri Tablo 1.'de verilmiştir.

Tablo 1. Radyasyon Türleri

İyonlaştırıcı Radyasyon	İyonlaştırıcı Olmayan Radyasyon
Alfa Radyasyonu	Elektromanyetik Dalgalar
Beta Radyasyonu	Ultraviyole Işınlr
Gama Radyasyonu	İnfrared Radyasyon
X Işınları	Lazer ve Görünür Işınlr
Nötronlar	Mikrodalga
	Elektrik ve Manyetik Alanlar

Uluslararası Radyasyondan Korunma Komitesi'nin raporuna göre; günlük hayatımızda maruz kaldığımız radyasyon kaynaklarının %55'ini Radon gazı, %11'ini tıbbi X ışınları, %11'ini internal radyasyon, %8'ini karasal radyasyon, %8'ini kozmik radyasyon, %4'ünü nükleer tıp, %3'ünü de tüketici ürünleri oluşturmaktadır (ICRP, 2009).

Radon

Yeraltı maden ocaklarındaki en önemli radyasyon kaynağı radon ve onun kısa yarı ömürlü bozunma ürünleridir. Radon renksiz, kokusuz, tatsız ve radyoaktif bir gazdır. Helyum, Neon, Argon gibi soygazlar grubuna dahil olup soygazların en ağıridir. Doğada varolan üç temel radyoaktif bozunma serisinin tek gaz ürünüdür. Üç izotopu ^{222}Rn , ^{220}Rn ve ^{219}Rn 'dir. Bunlar sırasıyla ^{238}U , ^{232}Th ve ^{235}U bozunma serilerine ait radyoaktif gazlardır. ^{220}Rn ve ^{219}Rn 'un yarı ömürlerinin çok kısa olması nedeniyle ortam havasına karışarak oluşturabilecekleri konsantrasyonlar düşüktür. Ayrıca, ^{238}U elementinin doğada diğer radyoaktif elementlere göre çok daha yüksek konsantrasyonlarda bulunması nedeniyle sadece ^{222}Rn atmosferde önemli yoğunluklar oluşturabilir. Radon'un bu izotopik özellikleri nedeni ile konsantrasyon ölçümlerinde ^{222}Rn ön planda tutulur. Radon ürünlerinin solunum sistemindeki davranışları üzerine yapılan çalışmalar, ürünlerin akciğerlerdeki biyolojik yarı ömrünün birkaç saatten birkaç güne kadar olabileceğini göstermiştir. Bu nedenle radonun bozunma ürünleri akciğer kanseri yönünden radondan daha tehlikelidir (Fişne v.d., 2004).

Radon Kaynakları

Radon gazının en temel kaynağı kayaç ve kayaçlardan oluşan topraklardır. Uranyum ve Toryum gibi nadir toprak elementleri ana kaynak olduğundan bu elementlerin içeriklerinin fazla olduğu SiO_2 miktarı %60'ın üzerinde olan asitik granitik ve volkanik kayaçlar (granit, siyenit, granodiyorit, kuvarsdiyorit, pegmatit, apolit, riyolit, andezit, trakit.. v.b.) radon oluşumu açısından daha etkin konumdadır (Tzortzis and Tsertos, 2004). Bir diğer önemli etken ise fosfatlı kayaçlardır. Uranyum atomu fosfatlı cevherlerde kalsiyum atomunun yerini alarak uranyum cevherleşmesi oluşturabileceğinden dolayı radon oluşumu adına önemli konumdadır. Bunların dışında ülkemizde oldukça yaygın kullanıma ve üretime sahip olan kömür ve yan kayaçları da radon gazı oluşturma potansiyeline sahiptir.

Su kaynaklarının çoğu başta yeraltı suları olmak üzere belirli miktarlarda uranyum içermektedir. Radonun temel kaynağı olan kayaçlara yeraltı sularının daha fazla temas etmesi sonucu yüzey sularına göre radon konsantrasyonu daha yüksek olmaktadır.

Yapı malzemeleri, temel maddelerinin elde edildiği kayaçların özelliğine göre özellikle kapalı alanlarda radon oluşumuna etken olabilmektedir.



Radon Gazının Sağlık Üzerindeki Etkileri

Atmosfere yayılan radon gazının, birikerek yüksek konsantrasyonlara ulaşmadığı sürece sağlık üzerinde olumsuz bir etkisi bulunmamaktadır. Ancak, doğal yollarla topraktan havaya sızarak kapalı ortamlarda birikebilmektedir. Renksiz ve kokusuz karakteri nedeniyle varlığı sadece özel ölçüm cihazları ile saptanabilen radon gazına olan maruziyet, akciğer kanserine sebebiyet veren faktörlerin başında gelmektedir. Radon, çok küçük radyoaktif taneciklere ayrıldıktan sonra solunum yoluyla insan vücuduna girerek bronşlar üzerindeki hücrelere zarar vermekte ve bu doğrultuda akciğer kanserini tetiklemektedir. Amerika Birleşik Devletleri Çevre Koruma Ajansı verilerine göre her yıl 21 bin kişi radon gazı maruziyetine bağlı akciğer kanserine yakalanmaktadır ve bu kişilerden birçoğu hayatı boyunca sigara kullanmamış kişilerden oluşmaktadır. NRPB'ye göre radon gazı için tehlikeli konsantrasyon seviyesi 200 Bq/m³ iken EPB'ye göre 148 Bq/m³ olarak belirlenmiştir. Radon gazı için ülkemizde özel bir tehlike ve korunma standardı bulunmasa da, Türkiye Halk Sağlığı Kurumu Kansere Daire Başkanlığı'na göre 200 – 400 Bq/m³ Radon konsantrasyonu için normal değer olarak kabul edilmektedir. Özellikle kapalı alanlar, birikme durumuna daha müsait olduğundan radon maruziyetinde tehlike grubunu oluşturmaktadır (Yücel ve Arıkan, 2015). Müsaade edilen bu yüksek aralıktaki konsantrasyon değerleri, radon tehlikesinin daha da artmasına yol açmaktadır.

Yeraltı Madenciliği ve Radon

Yeraltı maden işletmeciliğinde üretimin, kapalı ortamda çoğu zaman destek havalandırma üniteleri kullanılarak, radon oluşumunun temel kaynağı olan kayaçlar ile çevrili ve aynı zamanda yeraltı sularına oldukça yakın biçimde yapıldığı göz önünde bulundurulduğunda radon maruziyet riskinin oldukça fazla olduğu görülmektedir. Gözenekli yapıların ve boşlukların oldukça fazla olduğu bu üretim yönteminde, düşük konsantrasyonlarla açığa çıkan radon gazının birikerek yüksek konsantrasyonlara ulaşmasına müsaitlik yaratacak ortam bir o kadar fazladır.

Ülkemizde oldukça yaygın olarak üretimi yapılan kömür işletmelerinde yapılan bir araştırmaya göre, ölçüm yapılan ocaklarda genel ortalama konsantrasyon değeri 500-1000 Bq/m³ seviyesinde olsa da en az bir noktada limit değeri olan 1000 Bq/m³ seviyesini aşan sonuçlar elde edilmiş ve bazı noktalarda sınır değere oldukça yakın konsantrasyonlar bulunmuştur (Fişne v.d., 2004).

Başka bir çalışmada, derinlik arttıkça radon yoğunluğunun arttığı tespit edilmiş, aynı derinlikte farklı ölçümlerin alınmasının nedeni olarak kapalı alan hacmi, havalandırma akım hızı farklılığı ve kayaç özelliklerinin farklı olması gösterilmiştir. Diğer bir taraftan bakıldığında galeri kesitinin genişlemesi ile artan yüzey alanının radon konsantrasyonunu arttırdığı belirtilmiştir (Uzbeş v.d., 2013).

Radondan Korunma Yöntemleri

Radon gazı ile radon ürünlerine yönelik en etkili kontrol önlemi havalandırma ile gaz konsantrasyonunun azaltılması veya ortadan kaldırılmasıdır. Radon gazının havalandırma ile çalışma ortamından hızla uzaklaştırılması, işyerinde radon türevi ürünlerin birikmesini azaltılmış olur. Bu sayede hava olabildiğince radonla kirlenmemiş olacaktır. Radonsuz temiz havayı yer üstünden çeken fanların kullanılması daha etkin bir korunma sağlayacaktır.

Radon ürünlerine karşı kişisel solunum maskelerinin kullanılması etkili olmamaktadır. Çünkü tipik bir partikülün boyutu 0.09 ila 0.3 mikron arasındadır. Bu boyuttaki parçacık toz maskesinden rahatlıkla geçebileceği gibi bozunum sürecinin bir bölümü akciğerlerde gerçekleşebilecektir. Teknik önlem olarak havalandırma kullanılması haricinde etkili bir yöntem olmadığı, bu nedenle havalandırma düzeneklerinin gözden geçirilmesi ve düzenli olarak kontrol edilmesi gerekmektedir. Özellikle birikime müsait olan yerlerde düzenli ölçümler yapılarak konsantrasyon seviyeleri mümkün olan en alt seviyeye çekilmelidir.

SONUÇ

Yeraltı madenciliği, radon gazının gerek oluşumu gerekse de birikerek yüksek konsantrasyonlarda maruziyete sebebiyet verebilmesi açısından oldukça müsait bir sektördür. Radon oluşumuna etken kayaçlar



ve yeraltı suları yeraltı madenlerinde radonun kolayca açığa çıkmasına, boşluklu ve sınırlı yapılar ise açığa çıkan gazın birikimine sebebiyet verir. Havalandırmanın genellikle yapay yollarla sağlandığı bu alanlarda çalışan işçiler maruziyet riski altında çalışmaktadır. Radon gazının renksiz kokusuz olması ve herhangi bir belirti vermemesi, ekstra bir ölçüm yapılmadığı zaman fark edilemez düzeyde geri dönüşü olmayan hasarla sebebiyet verebilir. Radon gazı ve bozunması sonucu oluşan ürünlere uzun süreli maruziyet sonucu ortaya çıkan sağlık problemleri çoğu zaman iş ile ilişkilendirilmemektedir. Ancak önemli sağlık problemleri doğurabilecek bu durumun önüne geçmek oldukça kolaydır. Düzenli ölçümler, doğru ve etkili bir havalandırma yöntemi ile yeraltı madenlerindeki radon gazı tehlikesi en aza indirilebilir.

KAYNAKÇA

1. **Fişne, A., Ökten, G., Çelebi, N., (2004).** “Türkiye Taşkömürü Kurumu (TTK) Yeraltı Maden Ocaklarında Radon Gazı Yayılımının İncelenmesi”, Türkiye 14 Kömür Kongresi, Zonguldak, Türkiye.
2. **Güler, Ç., Çobanoğlu, Z., (1997).** “Radon Kirliliği”, Sağlık Bakanlığı, Çevre sağlığı temel kaynak dizisi No:44
3. **ICRP, (2009).** International Commission on Radiological Protection ref 00/902/09), Statement on Radon, (ICRP Ref 00/902/09).
4. **Örgün, Y., Çelebi, N., (2015).** “Radyasyon, Radon (rn) ve Toplum Sağlığı”, TMMOB Jeoloji Mühendisleri Odası Haber Bülteni, sf. 11-24.
5. **Tzortzis, M., Tsertos, H., (2004).** “Determination of thorium, uranium, and potassium elementa concentrations in surface soils in Cyprus”, J. Environ. Radioactivity 77, 325–338.
6. **Uludağ, İ.F., (2010).** “Radon Kirliliği ve Halk Sağlığı İlişkisi”, Ege Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı Anabilim Dalı, İzmir.
7. **Uzbey, S., Tel, E., Aytekin, H., Albayrak, N., (2013).** “Çorum İli Yeraltı Kömür Ocaklarında Radon Yoğunluğu Ölçümü”, Karaelmas Fen ve Mühendislik Dergisi, sayı 3., sf. 1-5.
8. **Yücel, B., Arıkan, İ.H., (2015).** “Binalarda Radon ve Sağlık Etkileri”, TAEK Teknik Rapor, Ankara.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(65)

Prof. Dr. Hasan LATİF⁴³²

YÖNETİM DANIŞMANLIĞI: İÇ ve DIŞ DANIŞMANLAR
MANAGEMENT CONSULTING: INTERNAL and EXTERNAL CONSULTANTS

ÖZ

Bu makale Türk yönetim literatüründe, üzerinde az durulmuş bir konuyu ele almıştır. Yönetim danışmanlığı konusu, devlet yöneticilerini ve işletme yöneticilerini yakından ilgilendirmektedir. Giriş bölümünde danışmanlık kavramı açıklanmıştır. Yönetim danışmanlığına dair açıklamaların ardından, iç ve dış danışmanlar üzerinde durulmuştur. Öneriler kısmında, konunun sanayi casusluğuyla bağıntısı üzerinde durulmuş ve tüm bürokratik yöneticilere ve girişimcilere yönelik kısa uyarılara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yönetim danışmanlığı, İç ve dış danışmanlar, Sanayi casusluğu.

ABSTRACT

This article discusses a subject that is underestimated in the Turkish management literature. Management consultancy concerns governmental managers and business managers closely. The concept of consulting is explained in the introduction. After the explanations of the management consultancy, the internal and external consultants were emphasized. The Recommendations section focuses on the relevance of the subject to industrial espionage and brief warnings for all bureaucratic managers and entrepreneurs.

Keywords: Management consultancy, Internal and external consultants, Industrial espionage

⁴³² Kocaeli Üniv. hasan.latif@kocaeli.edu.tr



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GİRİŞ

Türkçe Sözlük'te danışmak; bir iş için bilgi ya da yol sormak, istişare etmek, müracaat etmek, meşveret etmek; danışman, bilgi ve düşüncesi alınmak için kendisine danışılan görevli kimse; danışmanlık ise, danışmanın yaptığı görevdir (1983, s. 272). Tordoir'a göre danışman, bir iş, bir konu üzerinde düşüncesine, bilgisine, yol göstericiliğine, uzmanlığına başvuru veya kendisine danışılan görevli kimsedir (1995, s.140). Danışmanlık, ilkel ortaklaşa toplumsal düzenden beri var olan çok eski bir olgu olarak düşünülebilir. Bu topluluklarda yaşlı ve deneyimli kimselere danışılmıştır.

Yönetim Danışmanlığı

Yönetim danışmanlığı sanayi devriminin etkisiyle önem kazanmıştır (Kurt, 2008, s.3). Yönetim danışmanlığı hizmeti satan ilk işletmeler ABD'de ortaya çıkmıştır. 1886'da Arthur D. Little, 1914'de Booz | Allen | Hamilton, 1926'da McKinsey & Company, 1963'de Boston Consulting Group, 1973'de Bain & Company kurulmuştur.

Yönetim danışmanlığı pazarı büyüklüğü tüm dünyada 2016 yılında 133 milyar \$ seviyelerine ulaşmış, 2019'da bu büyüklüğün 152 milyar \$ seviyelerine ulaşması bekleniyor ("Management consulting market", 2019). Yönetim danışmanlığı kapsamında, etkinlik artırmaya yönelik ve finansal danışmanlık hizmeti, strateji ve insan kaynakları danışmanlığı hizmetinden iki kat daha fazla gerçekleşmektedir. Türkiye'deki yönetim danışmanlığı pazar büyüklüğünün 10-12 milyar TL aralığında olduğu tahmin edilmektedir ("Danışmanlık ihtiyacı dijitalleşmeyle", 2017).

Yönetim danışmanı işletmenin etkinliğini artırmak ve daha rekabetçi olması için işletmeye yardımcı olan, belirli bir iş kolunda (otomotiv, sağlık, eğitim gibi) uzmanlaşmış biri olarak tanımlanmıştır (McKay, 2018). Danışmanlar daha ziyade takım halinde çalışarak sorunları tespit eder, bilgi toplar ve çözüm önerilerini sunarlar.

İşletmenin tepe yönetimi açısından, 1- yönetsel alanlardaki bilgi birikiminden yararlanmak ve stratejik kararlara destek sağlaması için 2- Kaos yönetimi için 3- Örgütsel dönüşüm ve değişim projelerinin uygulanması için 4- İşletme içinde yönetsel sorunlar için uygun pragmatik çözümler bulmak için yönetim danışmanına başvurulur. Teknik açıdan ele almak gerekirse, bir yönetim danışmanı, bir işletmenin pazar ihtiyaçlarına mükemmel bir şekilde uyarlanmış yenilikçi bir dokunuşla kurumsal, stratejik veya diğer performans yönetim sistemleri kurmasına yardımcı olmak için yetkilendirilir.

İç ve Dış Danışmanlar

Scott ve Hascall (2017), hangi durumlarda dış veya iç danışmanlara başvurulacağını açıklamıştır. İç danışmanların dış danışmanlara göre daha ucuz olduğu yaygın bir düşüncedir. Yansız bir bakış açısı için dış danışmana gitme gereği ne kadar önemli ise, işletmeye ait hassas öneme sahip bilgileri korumak için iç danışmanların tercih edilmesi gereği o kadar önemlidir.

Yaygın olan, iç danışmanlık gruplarından ziyade, danışmanlık uygulama rollerinin işletmelerde çeşitli birim veya işlevlere (finansman, insan kaynakları, bilişim gibi) yayılmış olmasıdır. Bu arada işletmelerde birçok işgören, danışman ünvanı taşımadan, rutin görevlerinin yanı sıra danışmanlık rolünü yerine getirirler. İç danışmanlığa dair bu özgün durumlar dikkate alındığında, iç danışmanlık pazarının, dış danışmanlık pazarından daha büyük olduğunu söylemek mümkündür.

İç danışman ve dış danışman arasında ilk bakışta fark yoktur. Her iki tür danışman da stratejik planlamadan birleşme ve satın almalara, finansmana, organizasyon verimliliğine, süreç iyileştirme ve teknolojiye kadar yönetim ve organizasyonun tüm alanlarında çalışabilir ("External vs internal", t.y.).

İç danışmanlar, örgütsel kültürü daha iyi bilirler. Örgüt hakkındaki derin bilgileri iç danışmanları; strateji değişikliklerini, kültür dönüşümlerini gerçekleştirmede değerli kılar. Ayrıca, işletme içinde diğer işgörenlerle mevcut ilişkilerinden dolayı, daha iyi iletişim kurabilir ve iletişim kanallarını geliştirebilirler. İç danışmanların işletmede kalıcı olması, tavsiyelerinin gerçekleştirilmesi sürecinde ve tavsiyelerin uygulanmasının ardından işletmede bulunmaları iç danışmanlığın üstünlüğünü gösteren önemli bir husustur. İç danışmanların çoğu, örgütsel etkinliği artırmaya yönelik bir ekip halinde görev yaparlar. Renault-Nissan



danışmanlık (“Renault-Nissan Consulting”, t.y), Mercedes-Benz Danışmanlık (“Mercedes-Benz Consulting”, t.y) gibi bazı iç ekipler, bilgi ve uzmanlıklarını, becerilerini örgütün ötesinde de uygulayabilecekleri ölçüde geliştirmiştir.

Dış danışmanların daha ziyade müşteri, iş kolu, pazar ile ilgili deneyimlerinden yararlanmak gerekir. Özellikle karşılaştırmalı bilgileri dış danışmanlardan edinmek doğru tercih olur. Uzmanlaşmış büyük danışmanlık işletmelerinde görev yapan danışmanların üst düzeyde uzmanlık ve deneyime, uluslararası yetenek havuzlarına sahip oldukları varsayılabilir. Mitchell (2006), danışmanlık hizmeti satın alımının birçok riski ve problemi barındırdığını ifade etmiş ve bunları aşmanın yollarını tartışmıştır. Clark ve Salaman (2006), danışmanlık hizmeti arayışında yönetim danışmanları izlenimlerinin çok önemli olduğunu söylemektedir. Kitay ve Wright (2007), yönetim danışmanlarına yönelik eleştiriler kapsamında, bazı nüfuzlu danışmanların müşterilerini sömürdüğünü açıklamıştır. Fincham (2014), danışmanlık hizmeti satın alımının, danışan açısından belirsiz durumlar içerdiğini, bu belirsizliklerin başında, danışmanın yetenek ve bilgisi üzerinde tereddütlerin geldiğini dile getirmiştir.

Örgütsel yapı içinde tepe yönetimine bağlanan iç yönetim danışmanlarının varlığından söz etmek mümkündür. Kurmay yetki (Benligiray, 2005, s.72) sahibi olan iç yönetim danışmanı, tepe yönetiminin komutasında görev yapar. İşletmenin büyümesi ve tepe yöneticilerinin karşılaştıkları problemlerin karmaşıklaşmasıyla birlikte tepe yönetiminin tek başına bu problemleri çözmede yetersiz kalması, iç yönetim danışmanlarına ihtiyaç duyulmuştur. İç danışmanlar, kolaylaştırıcı ve destekleyici rollere sahiptir.

Dış danışman bir organizasyonel sorunu çözmek ve bir kurumun performansını iyileştirmek için çözümleri uygulamak üzere işe alınan bir uzmandır. Dış danışmanlara benzer şekilde, bazen rekabet eden iç meslektaşları ayrıca danışmanlar, değişim ajanları, yürütme kolaylaştırıcıları, antrenörler veya eğitmenler olarak da işlev görebilir. Aradaki fark, müşteri organizasyonu ile ilişkilerinde yatar; İç danışmanlar maaş bordrosundalar veya kendilerini bir kurum içindeki tam zamanlı danışma ile sınırlandırıyorlar.

İç danışmanlığa duyulan ihtiyacın esas nedeni, işletmelerin üçüncü tarafların uzmanlıklarına sürekli ihtiyaç duymalarıdır. Bu nedenle, aşırı miktarda para alan danışmanlık firmalarına uzun vadeli bağımlılık eğilimini sınırlandırmak için, bazı işletmeler kendi iç danışmanlık birimlerini kurarlar. Bu danışmanlar, projeyi yürütmek üzere organizasyondaki farklı iş birimlerinden belirli çalışanları seçen merkezi bir danışmanlık departmanına rapor verirler. Teknik olarak, ekipteki herkes aynı organizasyon için çalışıyor, ancak danışmanlık bölümü danışmanlar söz konusu iş birimi için çalışmadığı için bir yabancı olarak çalışıyor.

ÖNERİLER

Küresel yönetim danışmanları, son yıllarda çok tartışılmıştır. Bu tartışmaların sadece danışman - danışan etrafında kalmadığı, toplumsal alana yayıldığı ve tepkilerle karşılandığı görülmüştür. Bu durum devletleri veya devletleri yönetenleri; ulusal, uluslararası ve hatta küresel boyuttaki ekonomik, finansal, siyasi ilişki sorunlarını çözmek için dış danışman arayışlarında ve seçiminde çok seçici olmaya zorlamaktadır. Danışan ister devleti yönetenler olsun, ister bir işletme olsun; en başta, bu nevi hizmetlerin satın alınmasına ihtiyaç olup olmadığına dair ayrıntılı bir şekilde akıl yürütülmelidir. Yakın veya uzak deneyimler burada yol gösterici olabilir. Birçok danışman, faaliyet konularını ve hangi danışanlara hizmet verdiğini övünerek açıkladığı halde, danışmanlık sürecinin çıktılarını dair bilgilere yer vermemektedir. Bu noktada, hatırlanması gereken özel bir konu, sanayi casusluğudur. İşletmenin ve ulusal ekonominin gücünü tehdit eden sanayi casusluğuna karşı işletmelerin istihbarat birimlerine önemli görevler düşmektedir. Bu birimler, aynı zamanda dış danışmanların seçiminde önemli roller üstlenmelidirler. Bu arada, T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'nın konuya dikkat çeken uyarıları (Ayanoğlu, 2017) takip edilmelidir.

KAYNAKÇA

1. Ayanoğlu, A. (2017). Sanayi Casusluğu Kavramı ve Alınması Gereken Tedbirler. Retrieved from <http://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/sanayi-casuslugu-kavrami-ve-alinmasi-gereken-tedbirler/9480>



2. Benligiray, S. (2005). *Büro yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi.
3. Clark, T., & SALAMAN, G. (1998). Creating the 'Right' Impression: Towards a Dramaturgy of Management Consultancy. *The Service Industries Journal*, 18(1), 18–38.
4. Danışmanlık ihtiyacı dijitalleşmeyle artıyor. (2017, ubat). Retrieved from <https://www.ekonomist.com.tr/dosya/danismanlik-ihtiyaci-dijitallesmeyle-artiyor.html>
5. External vs internal consultants. (n.d.). Retrieved March 4, 2019, from <https://www.consultancy.uk/consulting-industry/external-vs-internal-consultants>
6. Fincham, R. (2002). The Agent's Agent: Power, Knowledge, and Uncertainty in Management Consultancy. *International Studies of Management & Organization*, 32(4), 67–86.
7. Kurt, M. (2008). *Yönetim Danışmanlığı*. Ankara: Gazi Kitabevi.
8. Management consulting market size by sector from 2011 to 2020 (in billion U.S. dollars). (2019). Retrieved from <https://www.statista.com/statistics/466460/global-management-consulting-market-size-by-sector/>
9. Mckay, D. R. (2018, December 9). What is the Job Description of a Management Consultant? Retrieved from <https://www.thebalancecareers.com/management-analyst-526038>
10. Mercedes-Benz Consulting. (n.d.). Retrieved from <https://www.mercedes-benz-consulting.de/en/>
11. Mitchell, V.-W. (1994). Problems and Risks in the Purchasing of Consultancy Services. *The Service Industries Journal*, 14(3), 315–339.
12. Renault-Nissan Consulting. (n.d.). Retrieved from <https://rnconsulting.co.uk>
13. Scott, B., & Hascall, J. (2017). Inside or Outside: Internal and External Consultants | Academic Article. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/265274072_Inside_or_Outside_Internal_and_External_Consultants
14. Tordoir, P. (1995). *The professional knowledge economy*. Netherlands: Springer.
15. Türkçe Sözlük. (1983) (Vol. 1 (A-K), p. 272). Türk Dil Kurumu Yayınları.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(66)

Mustafa Said ARSLAN⁴³³

**ÖZBEK TÜRKÇESİNDE GÖZ ORGAN İSMİYLE KURULMUŞ DEYİMLERİN TÜRKİYE
TÜRKÇESİNDE EŞDEĞERLİĞİ**
**TURKEY TURKISH EQUIVALENCY OF THE IDIOMS WHICH WERE FORMED USING THE
WORD “EYE” IN UZBEK TURKISH**

ÖZ

Özbek Türkçesinde *ibara* ya da *frazelolik birlik* ifadeleri ile karşılanan deyimler söz varlığının en büyük zenginliklerindedir. Anlatımın daha akıcı ve ilgi çekici olmasını sağlayan deyimler hem kullanıldığı dil ya da lehçenin kültürel öğelerini taşıması hem de sıkça mecaza başvurulması nedeniyle aktarma ve tercümelere önemli sorunlara neden olabilmektedir. Genel olarak Türk Lehçelerine bakıldığında organ adları kullanılan birçok deyim bulunduğu görülür. En önemli uzuvlarımızdan olan göz ile oluşturulmuş da çok sayıda deyim bulunmaktadır. Bu durumun en önemli sebeplerinden biri gözün dış dünya ile olan bağlantımızı sağlayan en önemli uzvumuz olmasıdır.

Bu çalışmada Özbek Türkçesinde göz kelimesi ile oluşturulmuş deyimlerin Türkiye Türkçesindeki eşdeğerleri tespit edilecek; bu deyimlerin anlam bakımından birbirleriyle ortak olan, benzeyen ya da birbirlerinden ayrılan yönleri ortaya koyulmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Özbek Türkçesi, Deyimler, Eşdeğerlik, Göz.

ABSTRACT

In Uzbek Turkish, the idioms which have been fulfilled with the unitty expressions “ibara” or “frazelolik” are one of the prosperousness of the vocabulary. The idioms which make expression more fluent and interesting cause important problems in alienism and translations because of both containing cultural elements of the langugae or the dialect used and reffering to metaphors frequently. When examining the Turkish dialects generally, it is observed that there are a lot of idioms. There are many idioms which were formed with the “eye” which is one of the most important organs. One of the most important reasons of the circumtance is that the eye is the most important organ that connects us to the outer world.

In this study, Turkey Turkish equivalency of the idioms which were formed with the word “eye” in Uzbek Turkish is going to be detected; the common, similiar or divergent apects of the idioms in terms of meaning are going to be presented.

Keywords: Uzbek Turkish, Idioms, Equivalency, Eye.

⁴³³ Kırgızistan Türkiye Manas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkoloji Anabilim Dalı, Doktora Öğrencisi. E-posta: msarslan@kastamonu.edu.tr, Adres: Kastamonu Üniversitesi Kuzeykent Yerleşkesi, TÖMER, Oda:124, Kastamonu.



GİRİŞ

90'lı yıllardan itibaren deyimlerle ilgili kapsamlı çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Yapılan çalışmalar ağırlıklı olarak örneklerin de verildiği “Deyimler Sözlüğü” şeklindedir. Deyimlerle ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacılar deyimleri; gerçek anlamı dışına kayan kalıplaşmış söz⁴³⁴; belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz⁴³⁵; çekici bir anlatım özelliği taşıyan, genellikle gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış kelime öbeğine veya belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan söz⁴³⁶; gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği⁴³⁷; genellikle gerçek anlamının dışında kullanılan, anlatımı daha güzel ve etkili yapan, toplum tarafından ortak olarak benimsenen kalıplaşmış söz⁴³⁸; duyguları, düşünceleri, hayal ve istekleri, hayat deneyimini en kısa yoldan dilin verdiği güçle, çoğu zaman mantığın dışına taşarak ortaya koymaya çalışan sözler⁴³⁹ şeklinde tanımlanmışlardır. Türkçe sözlükte ise deyim; “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.”⁴⁴⁰ şeklinde açıklanmıştır.

Araştırmacıların yapmış olduğu tanımlardan yola çıkarak deyimlerin genel olarak gerçek anlamı dışında kullanılan kelimelerden oluşturulduğu söylenebilir. Gerçek anlamı dışında kullanılan sözcüklerle oluşan ve şüphesiz kullanıldığı dil ya da lehçenin kültürel yaşantısını, sosyal hayatını, yaşam tarzını yansıtan bu söz öbeklerinin başka bir dil ya da lehçeye aktarılması çok hassas olunması gereken bir konudur.

Uzun dönem Ruslarla birlikte yaşamak zorunda kalan ve resmi dil olarak Rusçayı kullanan Özbekistan’da bu dilin etkisi kelime hazinesinde çok açık bir şekilde hissedilmektedir. Ayrıca hem Türkiye Türkçesinde hem de Özbek Türkçesinde ortak olarak kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin birbirlerinden farklı anlamlar taşımaları, eski Türkçe dönemine ait kelimelerin her iki lehçede hala kullanılanlarının aynıları olmaması kelime hazinelerinin farklılaşmasına neden olmuştur. Özellikle her iki lehçeye de hâkim olmayan birinin ortak kelimelerin birbirlerinden farklı anlamlar taşımadığını fark etmemesi ciddi yanlışları beraberinde getirmektedir.⁴⁴¹

Lehçeler arası aktarmalarda en önemli hususlardan biri olan eşdeğerlik hakkında Uğurlu; kaynak anlaşma birliğindeki bir kelimenin “kavram alanı”yla hedef anlaşma birliğindeki bir kelimenin kavram alanının birbirlerine “eş değer” veya “denk” olma durumuna; bir başka deyişle birbiriyle “örtüşmesi”ne eşdeğerlik demektedir.⁴⁴²

Uğurlu’ya göre “Tam eş değerlik”; kaynak anlaşma birliğinde bir kelimenin bütünüyle, yani ses, düz anlam, çağrışım, metin türüne uygunluk, kullanım şekli vb. yönlerden, “hedef anlaşma birliği”nde bir eş değerinin (“formale, denotative, konnotative, textnormative, pragmatische usw. Äquivalenz”) olmasıyla mümkündür. İki ayrı anlaşma birliğinde sözlük karşılıkları aynı olan iki kelimenin, belirtilen yönlerden tamamen örtüşmesine “normal” şartlarda sıkça rastlanmaz. Bu husus, iki yabancı dili birbirine çevirirken de başlıca zorluğu teşkil etmektedir. İki dilin dayandığı kültürlerin farklı olması durumunda ise örtüşme, hemen hemen imkânsız hâle gelmektedir. Onun için iki dilin birbirine “gerçekten” çevrilemeyeceği fikri birçok araştırmacı tarafından benimsenmiştir.⁴⁴³

“Kabul edilebilir eş değerlik” ise, kaynak anlaşma birliğinde bir kelimenin hedef anlaşma birliğinde bir kelimeye düz anlamı; metin bağlamında kullanılışı, yarattığı etki vb. yönlerden benzer olma durumudur.

⁴³⁴ Nurettin Koç. (1992). Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. İstanbul, İnkılap Kitabevi. s.77.

⁴³⁵ Doğan Aksan. (1982). Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilimi III. Ankara, TDK. s.37.

⁴³⁶ İsa Kayaalp. (1998). İletişim ve Dil. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.261.

⁴³⁷ Zeynep Korkmaz. (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara, TDK Yayınları. s.43.

⁴³⁸ Mehmet Hengirmen. (1999). Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara, Engin Yayınevi, s.116.

⁴³⁹ Sinan, Ahmet Turan: 2001, Türkçenin Deyim Varlığı, Kubbealtı Yayıncılık, Malatya s.2

⁴⁴⁰ TDK. (2011). Türkçe Sözlük / haz.: Şükrü Halûk Akalın ve başkaları. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu. s.651.

⁴⁴¹ Lola Amanova. (2014). Türkiye Türkçesindeki Deyim ve Atasözlerin Özbek Türkçesine Aktarma problemi. TSA / YIL: 18 S: 3, Aralık. s.169.

⁴⁴² Mustafa Uğurlu. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği. Bilig Dergisi, Sayı 29, s.31.

⁴⁴³ Uğurlu, (2004), a.g.m., s.31.



Elbette, hedef anlaşma birliğinde seçilen kabul edilebilir eş değer kelime, çağrışım vb. yönlerden ne kadar kaynak anlaşma birliğindeki benzer olursa o kadar başarılı bir tercüme veya aktarma söz konusudur.⁴⁴⁴

“Yalancı eş değerlik” ise, kaynak anlaşma birliğindeki bir kelimenin, ses ve yapı veya sadece ses bakımından aynı olan veya lehçeler arasındaki düzenli ses denklikleriyle aynı kaynaktan geldiği kolayca bilinen, yani benzer şeklinin, hedef lehçede bulunması; ancak bu iki kelimenin kavram alanlarının birbirine eş değer olmaması durumudur. Bu tür kelimeler, “kavram alanları hiç örtüşmeyenler” ve “kavram alanları tam örtüşmeyenler” veya “tam yalancı eş değer” ve “kısmî yalancı eş değer” olmak üzere iki grupta toplanabilir.⁴⁴⁵

Kelime çerçevesinde tanımlanan eşdeğerlik, yalancı eşdeğerlik ve kısmî yalancı eşdeğerlik dilbilgisi, söz dizimi açısından da ele alınabileceği gibi, bir dilin söz varlığının zenginlik kaynağı olan deyimler için de söz konusudur.

Karluk grubu Türk lehçelerinden olan Özbek Türkçesindeki göz organ ismi kullanılarak oluşturulan deyimlerin Oğuz grubu Türk lehçelerinden Türkiye Türkçesine aktarılmasında karşılaşılabilecek güçlükler, deyimlerin hedef lehçe ve kaynak lehçedeki eşdeğerlerinin bilinmesiyle önlenebilir.

Çalışmanın konusunu teşkil eden göz organ ismiyle kurulmuş deyimler “Özbek Tilining İzohli Frazologik Lügati”nden⁴⁴⁶ tespit edilmiş ve deyimlerin anlamları Türkiye Türkçesine aktarılmıştır. Özbek Türkçesindeki deyimlerin eş değerlerinin tespiti hususunda ise Türkçe Sözlük⁴⁴⁷ başta olmak üzere deyimler sözlüklerinden⁴⁴⁸ faydalanılmıştır.

İncelenen deyimler alfabetik olarak sıralanmış ve her madde başında, varsa, deyim farklı kullanım şekilleri, eş anlamlıları verilmiştir. Deyimlerin Türkiye Türkçesindeki eş değerleri, kısmî yalancı eş değerleri ve yalancı eş değerleri incelenmiştir.

Özbek Türkçesinde Göz Organ İsmiyle Kurulmuş Deyimlerin Türkiye Türkçesinde Eşdeğerliği

köz açib körgän: İlk defa evlenen bir kişi (genellikle bayan) eşine bu deyim söyler. Bu deyimde anlatılmak istenen “gözünü onunla açtığı, ilk göz ağrısı” gibi eşinin onun hayatında ilk olduğudur. Türkiye Türkçesinde ilk anlamı “*ilk sevgili*”, ikinci anlamı “*ilk doğan çocuk ya da torun*” olan **ilk göz ağrısı** deyim bu deyim ile anlamları bakımından kısmen örtüşmektedir. Bu sebeple iki deyim kısmî yalancı eş değerlidir.

köz açib yumğunça: «*haş-paş*» **degunça**, «*ha-hu*» **degunça** şeklinde de kullanılan “*çok kısa zamanda, çabucak*” anlamındaki deyim eş değeri “*çok kısa bir sürede*” anlamındaki **göz açıp kapayınca kadar** deyimidir.

köz açirmaslik: **köz açgäni qoymaslik** şeklinde de kullanılan deyim anlamı “*bir şeyleri yüzüne vurup ya da çok isteyip rahat vermemek, çok sıkıntıya sokmak*”tır. Deyimin Türkiye Türkçesinde **göz açtırmamak** şeklinde karşılığı bulunduğu ilk bakışta düşünülse de “*başka bir iş yapmasına vakit veya imkân vermemek*” anlamındaki deyim söz konusu deyim anlamıyla tam olarak örtüşmediği için kısmî yalancı eş değerlidir.

köz âlaytirmâq: “*gözlerini dikmek, dik dik bakmak*” ilk anlamı ve “*kendi menfaatine kullanma niyetinde olmak*” ikinci anlamında kullanılan deyim ilk anlamını “*çok sert bir biçimde, sert sert, öfkeli öfkeli bakmak*” anlamına gelen **dik dik bakmak** deyimini kabul edilebilir şekilde karşılamaktadır. Deyimin ikinci anlamını ise “*bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak*” anlamındaki **göz dikmek** deyimini ve ilk anlamı “*bir şey çok istekle ve dik dik bakmak*” olan **gözle yemek** deyimini karşılamaktadır. Söz konusu deyimler anlamların sadece kısmen örtüşmesi nedeniyle kısmî yalancı eş değerlidir.

köz âld(i)dän ötmâq: **köz âld(i)dän ötkazmâq**, **köz öng(i)dän ötmâq**, **köz öng(i)dän ötkazmâq**, **xayâl(i)dän ötmâq**, **hayâl(i)dän ötkazmâq** şekillerinde de kullanılan deyim “*zihninde aralıksız canlanmak*” anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde “*hatırlamak*” anlamında kullanılan **gözünün önünden**

⁴⁴⁴ Uğurlu, (2004), a.g.m., s.31.

⁴⁴⁵ Uğurlu, (2004), a.g.m., s.23.

⁴⁴⁶ Şavkat Rahmatullayev. (1978). Özbek Tilining İzohli Frazologik Lügati. Taşkent, Okıtuvçı Naşriyati.

⁴⁴⁷ TDK. (2011). Türkçe Sözlük / haz.: Şükrü Halûk Akalın ve başkaları. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu.

⁴⁴⁸ İsmail Parlatır. (2013). Deyimler. Ankara, Yargı Yayınevi.; M. Ertuğrul Saraçbaşı. (2010). Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I-II. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.



geçmek deyimini söz konusu deyimle eş değerlidir. Çünkü hatırlama eyleminde de zihinde canlandırma gerçekleşmektedir.

köz âld(i)gâ kelmâq: köz âld(i)gâ keltirmâq, köz öng(i)gâ kelmâq, köz öng(i)gâ keltirmâq, köz(i)ning âldigâ kelmâq, xayâl(i)gâ kelmâq, xayâl(i)gâ keltirmâq şekillerinde de karşılaşılan deyim “*zihninde canlandırmak*” anlamındadır. Bu deyim Türkiye Türkçesinde “*zihinde canlandırmak, tasarlamak*” anlamındaki **göz önüne getirmek**; “*bir şeyi zihinde canlandırmak, tasarlamak, hatırlamak*” anlamındaki **gözünün önüne gelmek**; “*hatırlamak*” anlamındaki **gözünün önüne gelmek** deyimleriyle eş değerdir.

közdän keçirmâq: közdän keçirilmâq, köz(i)dän keçirmâq, nazardän ötkazmâq, nazar(i)dän ötkazmâq, közdän ötkazmâq, köz(i)dän ötkazmâq, nazar sâlmâq şekillerinde de karşılaşılan deyim “*baştan sona bakmak, ayrıntılarına kadar bakmak, dikkatlice öğrenmek*” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde ilk anlamı “*okumak*”, ikinci anlamı “*niteliğini anlamak için bir şeyin her yanına bakmak, incelemek, muayene etmek*”, üçüncü anlamı “*araç, motor vb.nin çalışıp çalışmadığını incelemek, denemek, denetlemek*” olan **gözden geçirmek** deyimini sadece ikinci anlamın örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerlidir.

közdän qaçirmaslik: “her zaman gözetlemek, takip etmek” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesindeki eş değeri olarak “*bakışlarını üzerinden ayırmamak, gözetlemek, hiçbir davranışını gözden kaçırmamak*” anlamındaki **göz hapsine almak** deyimini ve “*dalgınlıkla görmemek*” anlamındaki **gözden (gözünden) kaçırmak** deyiminin olumsuz şekli gösterilebilir.

közda tutmâq: nazarda tutmâq, közda tutilmâq, nazarda tutilmâq şeklinde de kullanılan deyim “*bir şeyi yaparken o şeyi göz önünde bulundurmak*” anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu anlamı karşılayacak deyim **(bir şeyi) hesaba almak** ve **göz önünde tutmak (bulundurmak)** deyimleridir. **(bir şeyi) hesaba almak** deyiminin anlamı “*göz önünde bulundurmak, işini yürütürken o şeyi de düşünmek*”; **göz önünde tutmak (bulundurmak)** deyiminin anlamı “*herhangi bir durumun nasıl bir sonuca yol açacağını hesaba katmak, dikkate almak*”tır.

közgâ çalinmâq: “bir defa belli belirsiz görünmek” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesinde eş değeri bulunmamaktadır. Deyim Özbek Türkçesinde **köz(i)gâ çalinmâq** şeklinde de kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde “*bir duruma, bir duyguya yaklaşmak*” anlamındaki **gibi olmak** yapısıyla birlikte kullanılan **görür gibi olmak** şeklinde bir kullanım söz konusu deyim anlamıyla örtüşecek niteliktedir.

közgâ ilinarli: Deyim “*önemli, işe yarar*” anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde “*işe yarar olmak, önemli olmak, yerinde ve anlamlı olmak*” anlamındaki **dişe dokunmak** deyimini bu deyim eş değeridir.

közgâ körinarli: Deyim “*değerli, kıymetli*” anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu deyim ses ve şekil olarak benzeyen **göze görünmek** deyiminin anlamı ise “*belli, açık olmak*”tır. Bu iki deyim anlamları birbiriyle örtüşmediğinden deyimler yalancı eş değerlidir.

közgâ taşlanmâq: Özbek Türkçesinde “*açıkça görünmek*”, “*açıkça fark edilir, anlaşılır, hissedilir olmak*” anlamlarına gelen deyim Türkiye Türkçesindeki “*belli, açık olmak*” anlamındaki **göze görünmek** deyimini ile eş değerdir. Özbek Türkçesindeki bu deyim **köz(i)gâ taşlanmâq** şeklinde de kullanıldığı görülmektedir.

köz(i) âç: “*çok yiyecek ile doymayan*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesinde “*mala, yiyeceğe ve içeceğe doymak bilmeyen, açgöz, gözü aç, doymaz, gözü doymaz, tamahkâr, haris, hırslı, tokgözlü karşıtı*” anlamındaki **açgözlü** deyimini ile anlamların kısmen örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerlidir.

köz(i) âçiq I: köz(i) âçıqligida, köz(i)ning âçıqligida, köz(i) âçığida, köz(i) tirik, köz(i) tirikligida, köz(i)ning tirikligida, köz tirikligida şekillerinde de kullanılan “*canlı, hayatta*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesinde eş değeri bulunmamaktadır. Fakat Türkiye Türkçesinde “*fırsattan yararlanmak, kurnazca davranmak*” anlamındaki **gözü açık olmak** deyimini ile ses ve şekil olarak benzemesine rağmen anlamca örtüşmemesi nedeniyle yalancı eş değerlidir.

köz(i) âçiq II: âq-qârani tanimâq şeklinde de kullanılan deyim “*iyiyi kötüden, faydayı zarardan ayırabilecek kabiliyette*” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde “*fırsattan yararlanmak, kurnazca davranmak*” anlamındaki **gözü açık olmak** deyimini ile ses ve şekil olarak benzemesine rağmen anlamca örtüşmemesi nedeniyle yalancı eş değerlidir. Ayrıca “*iyiyi kötüyü veya kendisine yarayanı ayırt eder duruma gelmek*”,



“uyanmak” anlamlarında kullanılan **gözü (gözleri) açılmak** deyimini ile ilk anlamın örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerli olarak nitelendirilebilir.

köz(i) âla-kula bolib ketdi: köz(i)ning âla-kulasi çıqıb ketdi şeklinde de kullanılan deyim “gözlerini çok açıp bakmak” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde bu deyimden eş değeri “gözlerini, akı çok görünecek biçimde açmak” anlamındaki **gözlerini belirtmek** ve aynı anlama gelen **gözünü ağartmak** deyimleridir.

köz(i)gâ çöp sâlmâq: “aldatmak, aklını karıştırmak” anlamındaki deyimden Türkiye Türkçesinde iki eş değeri vardır. “kandırmak, yanıltmak, gösterişle aldatmak” anlamına gelen **göz boyamak** ve “birini ne yapacağını bilemez duruma getirmek, şaşırtmak, bocalatmak” anlamındaki **(birinin) aklını karıştırmak** deyimleri söz konusu deyimden eş değeridir. Özbek Türkçesindeki bu deyimden **köz(i)gâ çöp taşlamâq** şeklinde de kullanıldığı görülmektedir.

köz(i)gâ ıssıq körinmâq: Özbek Türkçesinde birinci anlamı “tanış gibi hissedilmek”, ikinci anlamı “kendine çekmek, hoş olmak” olan deyimden birinci anlamının Türkiye Türkçesindeki eş değeri “bir kimseyi tanıyacak gibi olmak” anlamındaki **(birini) gözünü ısırmak**; ikinci anlamının eş değeri ise “göze hoş görünmek” anlamındaki **gözünü (gözleri) okşamak** deyimidir. Özbek Türkçesindeki bu deyimden **köz(i)gâ otday körinmâq** şeklinde de kullanılmaktadır. Bu deyimden zıttı ise **köz(i)gâ sovuq körinmâq** şeklinde Özbek Türkçesinde mevcuttur.

köz(i)gâ körinmâq: Özbek Türkçesindeki bu deyimden birinci anlamı “tanınmak, ünlü olmak” şeklinde ifade edilmiştir. Deyimden **köz(i)gâ körinib qâlmâq** şeklinde de kullanılmaktadır. Bu anlamıyla deyimden Türkiye Türkçesinde eş değeri bulunmamaktadır. Deyimden ikinci anlamı ise “dikkati, ilgiyi kendisine çeker duruma gelmek” olarak açıklanmıştır. Deyimden bu anlamı **köz(i)gâ körinmaslik I.** deyimini ile aynıdır. Bu anlam dikkate alındığında Türkiye Türkçesinde “belli, açık olmak” anlamına gelen **göze görünmek** deyimini ile ses olarak benzemesi fakat anlam olarak farklı olması sebebiyle yalancı eş değerli olarak adlandırmak doğru olacaktır. Türkiye Türkçesinde deyimden eş değeri olarak gösterilebilecek “dikkati üzerine çekmek” anlamındaki **göze çarpmak** ve “görünür olmak, dikkati çekmek” anlamındaki **gözüne çarpmak** deyimleri bulunmaktadır.

köz(i)gâ körinmaslik I: Özbek Türkçesindeki “yüz yüze olmamak, karşılaşmamaya çabalamak” anlamındaki deyimden Türkiye Türkçesinde eş değeri olarak gösterilebilecek deyim “bir olay, bir durum veya bir kimseye karşılaşmamaya çalışmak” anlamındaki **bucak bucak kaçmak** deyimidir. Lehçeler arasında yapılacak aktarmalarda kelime kelime aktarma yapılacak olursa Türkiye Türkçesindeki **göze görünmemek** deyimini aktarıcıyı hataya düşürecektir. Çünkü bu deyimden birinci anlamı “ortaya çıkmamak, ortalıkta dolaşmamak, saklanmak”; ikinci anlamı “kendisi var olduğu hâlde göz onu görememek”; üçüncü anlamı ise “değersiz olmak” şeklindedir. Deyimden her ne kadar ses ve şekil olarak Özbek Türkçesindeki deyimden benzese de anlamlarının örtüşmemesi sebebiyle bu deyimden yalancı eş değerli deyim olarak nitelendirmek doğru olacaktır.

köz(i)gâ körinmaslik II: Deyimden ilk anlamı “görmek istememek, ilgisini çekmemek”tir. Bu anlamıyla deyimden **köz(i)gâ körinadimi?!** şeklinde de kullanılmaktadır. Deyimden ikinci anlamı ise “bir kişinin yaptığı işi küçümsemek”tir. Deyimden bu anlamıyla **köz(i)gâ körinarmidi?!, köz(i)gâ âq-qâra körinmaydi** şekillerinde de kullanılmaktadır. **köz(i)gâ körinmaslik I** deyiminde olduğu gibi **göze görünmemek** deyimini bu deyimle yalancı eş değerlidir. Deyimden ilk anlamına bakılacak olursa; bu anlamı Türkiye Türkçesinde karşılayacak iki deyim bulunmaktadır. “görmek istememek” anlamındaki **gözden irak tutmak** ve “bana görünmesin, yüzünü görmek istemem” anlamında kullanılan bir söz” olan **(birini) gözümü görmesin** bu deyimden ilk anlamını karşılamaktadır. İkinci anlamı ise “önemsememek, değer vermemek, küçümsemek, küçük görmek, hor görmek” anlamındaki **hakir görmek** deyimini karşılamaktadır. Türkiye Türkçesindeki bu üç deyimden söz konusu deyimden anlamlarının sadece bir tanesinin örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerli oldukları söylenebilir.

köz(i)gâ qân toldi: Özbek Türkçesinde “güçlü öfkeden gözleri kızarıp, sinirli halde, oç alma isteğinde olmak” anlamındaki deyimden birinci anlamının Türkiye Türkçesinde birden fazla eş değeri vardır. “adam öldürecek kadar öfkelenmek” anlamındaki **gözünü (gözlerini) kan bürümek**; “ateşli hastalık veya öfkeden gözleri kızarmış ve parlamış (olmak)” anlamındaki **gözleri çakmak çakmak (olmak)** deyimleri söz konusu deyimden eş değerdir. Deyimden, Türkiye Türkçesinde; birinci anlamı “uykusuzluk, yorgunluk, ağlama vb. sebeplerle gözleri çok kızarmak” ikinci anlamı “sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak” olan **gözleri kan**



çanağına dönmek (kanlanmak) deyimini ve yine Türkiye Türkiye Türkçesinde birinci anlamı “*sert ve şiddetli darbe yüzünden göz önünde yıldızlar oluşmak*”, ikinci anlamı “*çok sevindiğini belli etmek*”, üçüncü anlamı “*çok kızmak, öfkelenmek*”, dördüncü anlamı “*çok üzücü bir sebeple sarsılmak*” olan **gözünde (gözlerinde) şimşek (şimşekler) çakmak** deyimleri ile anlamlarının sadece bir kısmının örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerli sayılabilir.

közigä yaş älmäq: Özbek Türkçesinde “*güçlü heyecan, duygulanma sebebiyle gözünden yaş akmak*” anlamına gelen deyim Türkiye Türkçesindeki “*gözlerine yaş gelmek*” anlamındaki **gözleri sulanmak** deyimini ile eş değerdir.

köz(i) ilindi: köz ilindi, köz(i) ketibdi, pinakkä ketmäq şeklinde de kullanılan deyim “*biraz uyuklamak, kestirmek*” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde “*kısa bir süre uyumak, kestirmek*” anlamındaki **şekerleme yapmak** ve “*kısa bir süre uyumak*” anlamındaki **uyku kestirmek** deyimleri söz konusu deyimle eş değerdir.

köz(i) ketibdi: köz(i) uyqugä ketibdi, köz(i) ilindi, pinakkä ketmäq şekilleriyle de karşılaşılan deyim anlamı “*uyumaya başlamak*”tır. Bu deyim Türkiye Türkçesindeki eş değeri aynı anlama gelen **uykuya dalmak** deyimidir.

köz(i) kör, qulâg(i) kar: “*her şeyden habersiz*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesinde eş değeri “*hiçbir şeyle ilgilenmeyen, olaylardan habersiz olan*” anlamındaki **Allahlık Ali Bey** deyimidir. Deyimin Özbek Türkçesinde **köz(i) kör, qulâg(i) kar boldi, köz(i)ni kör, qulâg(i)ni kar qılmäq** şeklinde de kullanıldığı görülmektedir.

köz(i) köz(i)gä tüşdi: köz közğä tüşdi, köz urıştırmäq şeklinde de karşılaşılan deyim “*Bakışları aynı ana denk geldi. Bir an göz göze geldi*” anlamını kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu deyim eş değeri “*her iki tarafın bakışları karşılaşmak*” anlamındaki **göz göze gelmek** deyimidir.

köz ilğamaydi: köz(i) ilğamaydi şeklinde de kullanılan deyim “*sınırı görünmüyor*” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde ilk anlamı “*gözün görebileceği en uzak yerlere kadar*”, ikinci anlamı “*çok geniş, engin bir biçimde*” olan **göz alabildiğine** deyimini söz konusu deyimle eş değer niteliktedir.

köz(i)ni açmäq: köz(i) açıldı, köz açmäq; köz açıldı, açılğän köz(i) şekillerinde de kullanılan deyim “*uyanık hale getirmek, iyiyi kötüyü anlar duruma gelmek*” anlamına gelmektedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki eş değeri “*görüşünü değiştiren bilgi vermek, uyararak*” anlamındaki **(birinin) gözünü açmak** deyimidir. Ayrıca birinci anlamı “*iyiyi kötüyü veya kendisine yarayanı ayırt eder duruma gelmek*”, ikinci anlamı “*uyanmak*” olan **gözünü (gözleri) açılmak** deyimini de sadece birinci anlamın örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerli deyim olarak nitelendirilebilir.

köz(i)ni älib qaçmäq: “*göz göze gelmemeye çabalamak*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesindeki eş değeri “*biriyle göz göze gelmemek için gözlerini başka tarafa çevirmek*” anlamındaki **gözlerini kaçırmak** deyimidir.

köz(i)ni älmäq: “*bakmayı bırakmak*” anlamındaki bu deyim Özbek Türkçesinde **köz älmaslik, köz(i)ni üzmaslik** şeklinde de kullanıldığı görülmektedir. Deyimin Türkiye Türkçesindeki “*bir işi becerebileceğine inanmamak, yadırganmaz olmak*” anlamındaki **gözünü almamak**; “*bir şeye sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak*” anlamındaki **(bir şeyden) gözünü ayırmamak** ve birinci anlamı “*şiddetli ışık sebebiyle gözünü iyi göremez duruma getirmek*”, ikinci anlamı “*aşırı biçimde etkilenmek*” olan **(bir şey) gözünü almak** deyimleri ile ses ve şekil olarak birbirine benzemesi fakat anlam olarak örtüşmemesi sebebiyle yalancı eş değerli olduğu söylenebilir.

közini bilmäq: “*ustalıkla becerebilmek*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesindeki eş değeri “*bir işi kolayca ve ustalıkla yapabilmek*” anlamındaki **parmağının ucuyla (ucunda) çevirmek** deyimidir. Türkiye Türkçesinde “*gözünü bilmek*” şeklinde bir deyim bulunmamaktadır.

köz(i)ni boyamäq: közni boyamäq, köz boyamäq şekilleriyle de kullanılan deyim “*aldatmak, kandırmak*” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde bu deyim eş değeri “*kandırmak, yanıltmak, gösterişle aldatmak*” anlamındaki **göz boyamak** deyimidir.



köz(i)ni çirt yumib: közni çirt yumib “*risk alıp, tevekkül edip*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesine aktarıldığında “gözünü sıkıca kapatıp” şeklinde bir anlamla karşılaşılmaktadır. Deyimin anlamını karşılayan Türkiye Türkçesinde bir deyim bulunmamaktadır.

köz(i)ni mâşdek açmâq: köz(i) mâşdek açıldı şeklinde de kullanılan deyim “*uyarıp dikkatli olmasını sağlamak*” anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu deyim eş değeri “*görüşünü değiştiren bilgi vermek, uyarmak*” anlamındaki **(birinin) gözünü açmak** deyimidir. Türkiye Türkçesinde “*şaşkınlıkla, hayretle bakmak*” anlamındaki **gözlerini fal taşı gibi açmak** deyimini şekil olarak söz konusu deyim benzese de anlamları farklı olduğundan karıştırılmamalıdır.

köz(i)ning yağını yemâq: “*kendisini birine yakın gösterip onun iyilikseverliğinden şahsi menfaat yolunda faydalanmak*” anlamına gelen deyim Türkiye Türkçesinde günlük konuşmada kullanılan “*yalvararak bir şey istemek*” anlamında kullanılan **gözünün yağını yemek** deyimiyile yalancı eş değerli olduğunu söylemek mümkündür.

köz(i)ni şamğalat qilib: “*bakmasını önemsemeden, fark ettirmeden*” anlamına gelen deyim Türkiye Türkçesinde tam bir karşılığı olmasa da “*fark ettirmeden gözlemek, belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak*” anlamına gelen **göz (gözünün) ucuyla bakmak** deyimini kabul edilebilir derecede eş değer sayılabilir.

köz(i)ni üzmay: köz üzmay, köz(i)ni üzmaslık şekillerinde de kullanılan deyim “*gözünü ayırmadan bakmak*” anlamındadır. Deyimin Türkiye Türkçesindeki eş değeri “*bir şeye sürekli olarak bakmaktan kendini alamamak*” anlamındaki **(bir şeyden) gözünü ayırmamak**’tır.

köz(i)ni yâğ bâsdi: köz(i)ni şıra bâsdi şekliyle de kullanılan deyim anlamı “*kibirlenmek; tanıyıp tanımazlıktan gelmek*”tir. Bu deyim Türkiye Türkçesinde birden fazla eş değeri bulunmaktadır. Bu deyimler; “*kibirlenmek, büyülenmek*” anlamındaki **burnu büyülemek**; “*kibirlenmek, şıarmak, burnu büyülemek*” anlamındaki **burnu Kafdağı’na çıkmak (varmak)**; “*kibirlenmek*” anlamındaki **burun şişirmek**; “*çok böbürlenmek, kibirlenmek*” anlamındaki **küçük dağları ben yarattım demek**; “*bir kimseyi tanıdığı hâlde tanıymıyormuş gibi davranmak*” anlamındaki **tanımazlıktan gelmek** şeklinde sıralanabilir.

köz(i)ni yummağ: köz(i) yumildi, köz yummağ, yumilgân köz, dünyâdân köz yummağ, dünyâdân ötmâq, dünyâdân ketmâq şeklinde de kullanılan “*ölmek*” anlamına gelen deyim Türkiye Türkçesindeki eş değeri yine aynı anlama gelen **dünyaya gözlerini kapamak (yummak)** ve **hayata gözlerini yummak (kapamak)** deyimleridir. Türkiye Türkçesinde birinci anlamı “*ölmek*”, ikinci anlamı “*çok uykusu gelmek*” olan **gözleri kapanmak**; birinci anlamı “*ölmek*”, ikinci anlamı “*görmezden gelmek*” olan **gözünü kapamak**; birinci anlamı “*gözünü kapamak*”, ikinci anlamı “*ölmek*” olan **gözünü yummak** deyimleri ise söz konusu deyimle sadece bir anlamın örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerli deyimlerdir.

köz(i) oynadi: köz(i)ni oynatmâq, havas(i) keldi, havas(i)ni keltirmâq şeklinde de kullanılan deyim “*gösteriş yapması nedeniyle heveslendi*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesinde “*isteği çoğalmak, heveslenmek*” anlamındaki **(birinin) iştahı kabarmak**, “*bir şeye karşı istek duymak, eğilimli olmak*” anlamındaki **heves etmek** deyimleri ile eş değerdir.

köz(i) ötmaydi: “*gözleri iyi görmemek*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesinde ilk anlamı “*görmez olmak*”, ikinci anlamı “*belli bir şeyden başka bir şeyle ilgilenmemek*”, üçüncü anlamı “*öfke sonucu en kötü şeyleri yapacak duruma gelmek*” olan **gözü görmemek** deyimini ile kısmî yalancı eş değer olduğu söylenebilir.

köz(i) piş(i)di: köz(i)ni pişitmâq şeklinde de kullanılan deyim “*iyice öğrenip tecrübesi arttı*” anlamında kullanılmaktadır. Türkiye Türkçesinde bu deyim karşılayan bir deyim bulunmamakla birlikte altıncı anlamı “*işe alışıp beceri ve ustalık kazanmak, zorlukları göğüslemek*” olan **pişmek** fiilinin bu deyimle eş değer olduğu söylenebilir.

köz(i) qamaşdi: köz(i)ni qamaştırmâq, közni qamaştırmâq şeklinde de kullanılan deyim ilk anlamı “*ışık yansıyıp gözü hiçbir şeyi görmüyor*”, ikinci anlamı ise “*güzelliğine hayran olmak*”tır. Bu deyim eş değeri “*güçlü bir ışık sebebiyle göz bakamaz olmak*” ve “*çok etkilenmek*” anlamındaki **gözü (gözleri) kamaşmak** ve “*kuvvetli ışık veya parlaklık, kısa bir zaman için görüşü bulandırmak*”, “*bir niteliğiyle hayran bırakmak*” anlamındaki **göz kamaştırmak (almak)** deyimleridir.



köz(i) kıymadi: Deyimin ilk anlamı “*hatır kırmamak için bir şeyi yapmamak*”tır. Bu anlamda deyim **köz(i) kıyadi?!**, **köz kıymaydı**, **köngl(i) bolmadi**, **köngl(i) barmadi** deyimleri ile aynı anlamdadır. Deyimin ikinci anlamı “*merhameti sebebiyle acıyarak bırakıp gidememek*”tir. Bu anlamda deyim **köz(i) kıysa**, **köz(i) kıyib**, **köz(i) kıyadi?!**, **köz kıymaydığan**, **köz kıymas** deyimleri ile aynıdır. Deyimin üçüncü anlamı ise “*gönlünün istediği şeyden vazgeçememek*”tir. Deyim bu anlamıyla **köz(i) kıyarda-kıymay** şeklinde de kullanılmaktadır. Söz konusu deyim anamlarıyla örtüşen Türkiye Türkçesinde bir deyim bulunmamaktadır.

köz(i) tindi: Deyimin ilk anlamı “*halsizlik sonucunda gözü bulanıklaşmak*”, ikinci anlamı ise “*çok ve küçük şeylere dikkatlice bakıp gözü bulanıklaşmak*”tır. Türkiye Türkçesinde bu deyim eş değeri bulunmasa da “*bulanık görmeye başlamak*” anlamındaki **gözü bulanmak** anlamındaki deyim kabul edilebilir derecede eş değer sayılabilir.

köz(i) tor: fe'l(i) tor şeklinde de kullanılan deyim “*kıskanç*” anlamına gelmektedir. Türkiye Türkçesinde tam olarak bu anlama gelen bir deyim bulunmasa da “*çok kıskanç olmak*” anlamına gelen **sağ gözünü sol gözünden sakınmak** deyimini söz konusu deyimle eş değerlidir denilebilir.

köz(i) toymaydı: Deyimin ilk anlamı “*ne kadar baksa da doymamak*”, ikinci anlamı “*mala mülke çok düşkün, ne kadar malı mülkü olsa da doymayan*”dır. Deyimin ilk anlamına bakıldığında bu anlamı karşılayan Türkiye Türkçesinde bir deyim bulunmamaktadır. İkinci anlamı ise “*mala, yiyeceğe ve içeceğe doymak bilmeyen, açgöz, gözü aç, doymaz, gözü doymaz, tamahkâr, haris, hırslı, tokgözlü karşıtı*” anlamındaki **açgözlü** deyimini karşılamaktadır. Anamların sadece bir tanesinin örtüşmesi sebebiyle deyimler kısmî yalancı eş değerlidir.

köz(i) tört: köz(i) tört boldi, köz(i)ni tört qılmaq, közlar tört boldi, köz(i) tört bolib, ikki köz(i) tört bolib, tört köz bolib şekillerinde de kullanılan deyim “*sabırsızca bekleyen, intizar*”; “*sabırsızca beklemek*” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde “*çok isteyerek veya özleyerek beklemek*” anlamındaki **dört gözle beklemek (bakmak)** deyimini söz konusu deyimle eş değerdir.

köz(i) tüşdi: nazar(i) tüşdi şeklinde de kullanılan deyim “*aniden, beklenmeyen bir anda görmek*” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde “*birdenbire veya istemeden görmek*” anlamındaki **gözü ilişmek**; “*birdenbire, istemeden görmek*” anlamındaki **(bir şey) gözüne ilişmek** deyimleri söz konusu deyimle eş değerdir.

köz(i) yetdi: “*inanmak, güven meydana getirmek*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesinde deyim olarak eş değeri bulunmamaktadır. Bu durumda kelime kelime yapılacak aktarmalarda Türkiye Türkçesinde “*gözü yetti*” şeklinde bir aktarma ortaya çıkacaktır ki bu da anlam olarak deyimini karşılamayan bir aktarma olması sebebiyle hata yapılması kaçınılmaz olacaktır.

köz(i) yoridi: “*doğurmak*” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesindeki eş değeri aynı anlama gelen **çocuk dünyaya getirmek** ve **dünyaya getirmek** deyimleridir. Deyimin Özbek Türkçesinde az kullanılan **köz yormaq** şekli de mevcuttur.

köz[lar](i) çanağdän çıkar boldi: köz[lar](i) qımidän çıqib ket[a yâz]di, köz[lar](i) kâsasıdän çıqib keta yâz]di, köz(i) xânasıdän çıqay dedi, köz(i) çığanâğidän çıqib keta yâzdi, köz[lar](i)ning paxtasi çıqdi şeklinde de kullanılan deyim ilk anlamı “*öfkesi gözlerine yansıyor dik dik bakıyor*”, ikinci anlamı “*şaşkınlığı gözünde yansıyor dik dik bakıyor*”dur. Türkiye Türkçesinde “*korku, öfke ve telaşı gözlerinden belli olmak*” anlamındaki **gözleri yuvalarından (evinden) fırlamak (uğramak)**; “*ateşli hastalık veya öfkeden gözleri kızarmış ve parlamış (olmak)*” anlamındaki **gözleri çakmak çakmak (olmak)**; “*öfke ile bakmak*” anlamındaki **gözlerini devirmek**; “*korku, öfke ve telaşı gözlerinden belli olmak*” anlamındaki **gözleri yuvalarından (evinden) fırlamak (uğramak)** söz konusu deyimlere eş değer nitelikte deyimlerdir. Ayrıca ilk anlamı “*uykusuzluk, yorgunluk, ağlama vb. sebeplerle gözleri çok kızarmak*”, ikinci anlamı “*sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak*” olan **gözleri kan çanağına dönmek (kanlanmak)** deyimini ve ilk anlamı “*sert ve şiddetli darbe yüzünden göz önünde yıldızlar oluşmak*”, ikinci anlamı “*çok sevindiğini belli etmek*”, üçüncü anlamı “*çok kızmak, öfkelenmek*”, dördüncü anlamı “*çok üzücü bir sebeple sarsılmak*” olan **gözünde (gözlerinde) şimşek (şimşekler) çakmak** deyimleri ile de anlamların kısmen örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerlidir.



közler(i)dän qân tãmardi: “yüzünden öfkesinden dolayı hamle yapacağı görünürdü” anlamındaki deyim “öfkelerini davranışlarıyla göstermek” anlamındaki **diş gıcırdatmak** deyimini ile eş değer sayılabilir. Türkiye Türkçesindeki ilk anlamı “uykusuzluk, yorgunluk, ağlama vb. sebeplerle gözleri çok kızarmak”, ikinci anlamı “sinirden, öfkeden, hiddetten gözleri irileşmek ve kızarmak” olan **gözleri kan çanağına dönmek (kanlanmak)** deyimini ile sadece ikinci anlamın örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değer olarak nitelendirilebilir.

közni çalgıtmâq: “aldatmak, hataya düşürmek amacıyla dikkati başka şeye çekmek, başka şeye baktırmak” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesinde ilk anlamı “bir kimseyi yanıltmak, yanlış yola sürüklemek”, ikinci anlamı “baştan çıkarmak” olan **(birinin) zihnini çelmek** deyimini ile ilk anlamının örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerli olduğu görülmektedir.

köz öng(i)da: Deyimin ilk anlamı “bir araca ihtiyaç duyulmadan görünen, gözünün önünde”dir. Bu anlam ile **köz(i) öngida** şeklinde de kullanılmaktadır. Deyimin ikinci anlamı ise “hatırlamak”tır. Türkiye Türkçesinde “bir şeyi zihinde canlandırmak, tasarlamak, hatırlamak” anlamına gelen **gözünün önüne gelmek** deyimini sadece söz konusu deyim ikinci anlamı ile örtüştüğü için kısmî yalancı eş değerlidir. Deyimin ilk anlamı açısından bakıldığında “yanında, yakınında” anlamında kullanılan **(birinin) gözü önünde** deyimini de sadece ilk anlamı karşılamaktadır. Bu sebeple bu deyim de kısmî yalancı eş değerlidir.

köz qâraçığı: köz(i)ning qâraçığı, köz(i)ning âq-u qârası şeklinde de kullanılan deyim “eşi benzeri olmayan ve değeri çok yüksek” anlamında kullanılmaktadır. Bu deyim Türkiye Türkçesindeki eş değeri “benzeri olmamak” anlamındaki **eşi manendi (menendi, benzeri) olmamak (bulunmamak, yok); “sevgi anlatan bir seslenme sözü, nuruaynım, nuruçeşmim, nurudidem”** anlamındaki **gözümün nuru; “gözümün nuru”** anlamındaki **ömrümün varı** deyimleridir.

köz qırı bilan: “çaktırmadan bakmak” anlamındaki deyim “fark ettirmeden gözlemek, belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak” anlamındaki **göz (gözünün) ucuyla bakmak** deyimini ile eş değerdir.

köz sâlmâq: nazar sâlmâq şeklinde de kullanılan deyim “bakmak” anlamında kullanılmaktadır. Bu deyim karşılayan Türkiye Türkçesinde bir deyim bulunmamaktadır. Türkiye Türkçesinde “kısa bir süre, fazla dikkat etmeden bakıvermek” anlamındaki **göz atmak** deyimini kelime kelime yapılacak aktarmalarda hataya düşülmesine sebep olacak yalancı eş değerli bir deyimdir.

köz süzmâq: Deyim “dikkatini, ilgisini çekmek amacıyla nazlı, cilveli bir şekilde bakmak” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde **göz süzmek** deyimini anlamı “baygın ve anlamlı bakmak”tır. “Göz süzüp boyun kırması, erkeği baştan çıkarmanın ilmini bilmesi fabrikaların tezgâh başlarında, soyunma odalarında konuşuldu.” -L. Tekin. Cümlesine bakıldığında da deyim anlamlarının örtüştüğü görülmektedir. Bu sebeple iki deyim eş değer olduğu söylenebilir. Türkiye Türkçesinde “dikkatle ve hissettirmeden bakışlarla kontrol altında tutmak” anlamındaki **göz kaş süzmek** deyimini ise söz konusu deyimle yalancı eş değerdir.

köz tagidän: köz âstidän, yer âstidän şekillerinde de kullanılan deyim “gizlice, sezdirmeden (bakmak)” anlamındadır. Türkiye Türkçesindeki “fark ettirmeden gözlemek, belli etmemeye çalışarak başını çevirmeden yandan bakmak” anlamındaki **göz (gözünün) ucuyla bakmak; “göz ucuyla bakmak”** anlamındaki **göz (gözünün) kuyruğuyla bakmak** deyimleri ile eş değer; birinci anlamı “yan bakmak”, ikinci anlamı “belli etmeden, göz ucuyla bakmak” olan **yan gözle bakmak** deyimini ile kısmî yalancı eş değerlidir.

köz tagigä âlmâq: “bir amaçla gözlemek” anlamındaki deyim Türkiye Türkçesindeki “bakışlarını üzerinden ayırmamak, gözetlemek, hiçbir davranışını gözden kaçırmamak” anlamındaki **göz hapsine almak** deyimini ile kabul edilebilir derecede eş değerdir. Fakat söz konusu deyimle aynı anlamda kullanılan **köz âstigä âlmâq** deyimine bakılacak olursa kelime kelime yapılacak aktarmada “göz altına almak” şeklinde bir ibare ortaya çıkacaktır. Türkiye Türkçesinde **gözaltına almak** deyimini bulunmakta ve bu deyim anlamı “güvenlik kuvvetleri birini belli bir süre, belli bir yerde tutmak, nezarete almak”tır. Ses ve şekil olarak örtüşmeye rağmen anlamların örtüşmemesi nedeniyle bu deyimler yalancı eş değerlidir.

köz taşlamâq: nazar taşlamâq, nigâh taşlamâq, köz qırini taşlamâq, köz yügürtirmâq şeklinde de kullanılan deyim “kısa süre bakmak” anlamındadır. Türkiye Türkçesinde bu deyim eş değeri “kısa bir



süre, fazla dikkat etmeden bakıvermek” anlamındaki **göz atmak** ve *“kısaca bakmak”* anlamındaki **şöyle bir bakmak (göz atmak)** deyimleridir.

köz tegdi: köz(i) tegdi şeklinde de kullanılan deyim *“nazar değdi”* anlamındadır. Türkiye Türkçesinde *“uğursuzluk, kötülük getirdiğine inanılan kıskanç veya hayran bakışlar dolayısıyla kötü bir duruma düşmek”* anlamındaki **göz değmek**; *“göz değmek”* anlamındaki **nazara gelmek, nazar değmek, nazarı değmek** deyimleri söz konusu deyimle eş değerdir.

köz tikmâq: Deyimin ilk anlamı *“dik dik bakmak”*tır. Bu anlamıyla kullanıldığı **köz(i)ni tikmâq, közdän keçirmâq, nazar sâlmâq, köz(i)ni üzmaslik** deyimleri de mevcuttur. Deyimin ikinci anlamı ise *“ümitle, arzıyla bakmak”*tır. Bu anlamda kullanılan **köz(i)ni tikmâq** şeklinde de deyim kullanılmaktadır. Deyimin üçüncü anlamı ise *“hırsla bakmak”*tır. Bu anlam **tikkän közlar(i)** deyiminde de mevcuttur. Türkiye Türkçesinde *“bir şeyi ele geçirmek isteğine kapılmak”* anlamındaki **göz dikmek** deyimini söz konusu deyimden ikinci ve üçüncü anlamlarıyla örtüştüğünden kısmî yalancı eş değerlidir. Türkiye Türkçesinde ilk anlamı *“bir şeye çok istekle ve dik dik bakmak”*, ikinci anlamı *“göz değdirmek”* anlamındaki **gözle yemek** deyimini ise ilk anlamı itibarıyla söz konusu deyimden birinci ve ikinci anlamıyla örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerlidir. Yine Türkiye Türkçesindeki *“çok sert bir biçimde, sert sert, öfkeli öfkeli bakmak”* anlamında kullanılan **dik dik bakmak** deyimini söz konusu deyimden ilk anlamıyla örtüştüğü için kısmî yalancı eş değerlidir.

köz tutmâq: yol(i)gâ köz tutmâq şeklinde de kullanılan deyim *“gelir diye ümitle beklemek”* anlamındadır. Bu deyimden Türkiye Türkçesindeki eş değeri *“birinin gelmesini merak, istek veya özlemle beklemek”* anlamında kullanılan **gözü yolda (yollarda) kalmak (olmak)** deyimidir.

köz urıştırmâq: köz(i) köz(i)gâ tüşdi şeklinde de kullanılan *“manalı bir şekilde bakmak”* anlamına gelen deyimle eş değer bir deyim Türkiye Türkçesinde bulunmamaktadır.

köz yummâq: Deyim Özbek Türkçesinde *“gördüğü halde önem vermemek”* anlamındadır. Türkiye Türkçesinde ilk anlamı *“görmezlikten gelmek, hoş görmek, bağışlamak”*, ikinci anlamı *“umudunu kesmek, umutsuzluğa düşmek”* olan **göz yummak**; *“görmezlikten gelmek”* anlamındaki **(bir şeye) gözünü yummak**; birinci anlamı *“ölmek”*, ikinci anlamı *“görmezden gelmek”* olan **gözünü kapamak**; birinci anlamı *“gözünü kapamak”*, ikinci anlamı *“ölmek”* olan **gözünü yummak** deyimlerinin söz konusu deyimle sadece bir anlamın örtüşmesi sebebiyle kısmî yalancı eş değerli deyim olduğunu söylemek mümkündür.

köz yügürtirmâq: köz(i)ni yügürtirmâq, köz taşlamâq, köz qırini taşlamâq şeklinde de kullanılan deyim *“çabuk ve yüzeysel bakmak”* anlamındadır. Türkiye Türkçesinde bu deyimden eş değeri *“kısa bir süre, fazla dikkat etmeden bakıvermek”* anlamındaki **göz atmak** ve *“kısaca bakmak”* anlamındaki **şöyle bir bakmak (göz atmak)**; birinci anlamı *“derinlemesine incelemeyen okumak”*, ikinci anlamı *“bir yeri, bir şeyi çabucak incelemek”* anlamındaki **göz gezdirmek** deyimleridir.

SONUÇ

Özbek Türkçesindeki göz organ ismiyle kurulmuş deyimlerin Türkiye Türkçesindeki eş değerliğinin incelendiği çalışmada yetmiş madde başı olarak tespit edilen deyim incelenmiştir. İncelenen deyimlerin anlamları Türkiye Türkçesine aktarılmış ve Özbek Türkçesinde deyimlerin varsa eş anlamlıları, farklı kullanım şekilleri verilmiştir.

İncelenen yetmiş deyimden bakıldığında Türkiye Türkçesinde bu deyimlerin eş değeri yetmiş üç deyim, kısmî yalancı eş değerli otuz altı deyim, yalancı eş değerli on dört deyim tespit edilmiştir. Özbek Türkçesinde göz organ ismiyle kurulmuş dört deyimden anlamı ise Türkiye Türkçesinde hiçbir deyimle örtüşmemektedir. Burada dikkate değer bir husus vardır. Özbek Türkçesinde göz organ ismiyle kurulmuş deyimlerin anlamı kimi zaman Türkiye Türkçesinde başka bir organ ismiyle kurulmuş deyimle karşılanmaktadır. Bu husus aktarıcılarının iki lehçeye hakim olmasının önemini ortaya koymaktadır. Anlatımda akıcılık sağlayan ve bir dilin zenginliğinin en önemli göstergelerinden biri olan deyimlerin eş değerlerinin bilinmeden bir aktarma yapılması yapılan aktarmanın yanlış olmasına neden olacaktır.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

KAYNAKÇA

1. Aksan, Doğan. (1982). Her Yönüyle Dil. Ana Çizgileriyle Dilbilimi III. Ankara, TDK.
2. Amanova, Lola. (2014). Türkiye Türkçesindeki Deyim ve Atasözlerin Özbek Türkçesine Aktarma Problemi. TSA / YIL: 18 S: 3, Aralık, ss. 167-177.
3. Atmaca, Emine. (2009). Kazak Türkçesinde “Göz” Organ İsmiyle Kurulmuş Deyimlerin Yapı ve Anlam Özellikleri. Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, Cilt: IX, Sayı 2, ss. 19-35.
4. Aygün, Mehmet. (2013). Türkçe ve Almanca’da “Göz’le İlgili Deyimler”in İncelenmesi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 13, Sayı: 1, ss. 71-88.
5. Çıkman, Zeki. (2006). Folklorumuzda ve Edebiyatımızda Göz. İstanbul, Kaknüs Yayınları.
6. Hacızade, Naile. (2003). Azerbaycan Türkçesinde “Göz” Kelimesi İle Kurulmuş Deyimlerin Anlam Özellikleri. Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi, 13 (Aralık), ss. 87-103.
7. Hacızade, Naile. (2013). Sözümlenmiş Canı Var Azerbaycan Türkçesi Temelinde Deyimbilim Sorunları. Konya, Çizgi Kitabevi.
8. Hengirmen, Mehmet. (1999). Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü. Ankara, Engin Yayınevi.
9. Kayaalp, İsa. (1998). İletişim ve Dil. Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
10. Koç, Nurettin. (1992). Açıklamalı Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü. İstanbul, İnkılap Kitabevi.
11. Korkmaz, Zeynep (1992). Gramer Terimleri Sözlüğü. Ankara, TDK Yayınları.
12. Parlatır, İsmail. (2013). Deyimler. Ankara, Yargı Yayınevi.
13. Sinan, Ahmet Turan. (2001). Türkçenin Deyim Varlığı. Malatya, Kubbealtı Yayıncılık.
14. Rahmatullayev, Şavkat. (1978). Özbek Tilining İzohli Frazologik Lügati. Taşkent, Okıtuvçı Naşriyati.
15. Saraçbaşı, M. Ertuğrul. (2010). Örnekleriyle Büyük Deyimler Sözlüğü I-II. İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
16. Subaşı, Leyla. (1988). Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
17. TDK. (2011). Türkçe Sözlük / haz.: Şükrü Halûk Akalın ve başkaları. 11. Baskı. Ankara: Türk Dil Kurumu.
18. Uğurlu, Mustafa. (2004). Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği. Bilig Dergisi, Sayı 29, ss.29-40.
19. Üşenmez, E.; Boltabayev, S.; Tuğlacı, G. (2016). Özbekçe Türkçe Sözlük. İstanbul, Türk Dünyası Vakfı.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(67)

Dr. Öğr. Üyesi Müge ERTEMLİ⁴⁴⁹

**MEKÂNDA BİR İLLÜZYON OLARAK; DÜŞEY SINIRLAYICILARDA KULLANILAN
YANSITICI MALZEMELERİN GÖRSELLİĞE ETKİSİ
AS A ILLUSION IN THE SPACE; THE EFFECT OF REFLECTIVE MATERIALS USED IN
VERTICAL BORDER ELEMENTS**

ÖZ

İnsanların fizyolojik ve psikolojik gereksinmelerinin karşılandığı yaşam alanları olan mekânları oluşturan sınır öğeleri içinde, oluşturulmak istenen görsel algıyı en kolay ve en etkili bir biçimde sağlayan en önemli öğe olan düşey sınırlayıcılarla, insanlar tarafından direkt algılanan etkisinin yanında doğrudan algılanamayan birçok mekânsal etkinin de oluşması sağlanabilmektedir. Bu yüzden bu alanlarda kullanılan malzemenin seçimi ve kullanım şekli mekân niteliğinde büyük rol oynamaktadır.

Modern mimarinin önemli malzemelerinden olan cam, mekânlarda sınırlama göreviyle birlikte, saydamlık ve yansıtıcılık özelliğiyle, iç mekân dış mekân ilişkisini de sağlamakta, aynı zamanda her iki mekânı birleştiren görsel illüzyonlar oluşturarak farklı görsel etkiler de oluşturmaktadır. Aynı şekilde, sırlanmış cam olan ayna da, yansıtıcılık özelliğiyle mekâna farklı görsel boyutlar kazandırarak, gerçek ve sanal dünyayı birbiriyle çeşitli boyutlarda kolaylıkla ilişkilendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: İllüzyon, mekân, görsel boyut, yansıtıcı.

ABSTRACT

In the border elements that creates the living spaces where humans satisfy their physiological and psychological needs, with vertical limiters which are the most important elements that provides the intended visual perception in the easiest and the most effective way; it is also possible to create a lot of indirectly perceived spatial effects beside its directly perceived effect by humans. Consequently, choosing the material used in these living spaces and their usage plays a big role in the nature of living space.

Glass, which is one of the important materials of modern architecture, with its limiting role in living spaces, provides the indoor and outdoor relation with its reflectivity feature; at the same time, it creates different visual effects by creating visual illusions that combines both spaces. In the same way, the mirror with glazed glazing easily associates the real and virtual world with each other various dimensions by adding them different visual dimensions to the space with its reflectivity feature.

Keywords: Illusion, space, visual extent, reflective.

⁴⁴⁹ Dr. Öğr. Üyesi, Maltepe Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, İstanbul/TÜRKİYE, E-posta: mugeertemli@maltepe.edu.tr



1. GİRİŞ

Sınır elemanlarıyla tanımlanan bir boşluk olan mekânda, düşey sınırlandırıcı öğeler, ölçüsü-oranı, biçimi, stili, dokusu, rengi, örgütlenmesi ile mekânı tanımlayan bileşenlerdir. Bileşenlere ait olan bu özellikler, insanların tatmin duygusunu besleyen ve estetik duyguları ön plana çıkaran biçimsel değerlerdir. Mekân ile kullanıcı arasındaki ilişki de bu değerlerin anlamının algılanması ile başlamaktadır. Düşey sınırlandırıcıların çok çeşitli biçimlerde oluşturulmasıyla, çeşitli anlamlar içeren, sayısız miktarda farklı görsel düzenler ve dolayısıyla algılamalar ortaya çıkarılabilmektedir. Düşey sınırlayıcılar, mekânda görsel etkiyi sağlayan en önemli öğelerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Çalışmada, düşey sınırlayıcı yüzeylerde kullanılan cam ve sırlanmış cam olan ayna kullanımının, algılamada oluşturduğu farklılıklar ve bu malzemelerin yapısal özelliklerinden kaynaklanan illüzyon etkisinin, mekan görselliğine getirdiği farklı ve etkili boyutları irdelenmiştir. Yansıtıcılığı ön planda olan malzemelerin, mekândaki varlıklarının algılanması sırasında, malzemenin kendisinin mi gözlemlendiği yoksa yansıttığı, oluşturduğu boyutların mı görsel anlamda ön planda olduğu düşünüldüğünde, bu malzemelerin mekânın görsel olarak algılanmasına getirdiği farklı boyut daha iyi anlaşılmaktadır.

2. MEKÂNDA SINIR ÖĞELERİ VE GÖRSEL ALGISI

2.1. Mekân Ve Mekânın Sınır Öğeleri

Mimarlık sözlüğünde mekân; ‘Kişiyi çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde çeşitli eylemlerini sürdürmesine elverişli olan bir boşluktur’ şeklinde tanımlanmıştır. (Hasol, 1990) İzgi ise, en geniş anlamıyla mekânın, insanın bir amaca yönelik olarak doğal çevrede gerçekleştirdiği bir sınırlama ve yapay bir değişim olduğunu söylemektedir. “Bu değişim, ya bir alanı basit ve yüzeysel bir sınırlama ve düzenleme ile doğal ortamdan ayırma, ya da üç boyutlu bir sınırlama ile oluşturulan boşlukla doğal ortamı farklı bir yapısal ortama dönüştürmedir.” (İzgi, 1999)

Her mekân, belirli bir ihtiyaca yönelik, dönemin teknolojisine bağlı olarak, çeşitli malzemelerle belirli bir boşluğun etrafının sınırlandırılmasıyla oluşmuştur. Boşluğu tanımlayarak mekânı oluşturan sınır öğeleri, mekânla bütünleşerek, mekân içindeki sınırlayıcı işlevinin yanında, mekânların işlevlendirilmesinde ve görsel etki oluşturmada önemli ve farklı katkılarda bulunan bir konumdadır.

Mekânsal sınırlayıcı öğeler, ölçüsü-oranı, biçimi, stili, dokusu, rengi, birleşim şekilleri ile mekânı tanımlayan bileşenlerdir. Bileşenlere ait olan bu özellikler, insanların tatmin duygusunu besleyen ve haz alma amacını ön plana çıkaran biçimsel değerlerdir. Bu nedenle de, doğrudan mekânın psiko-sosyal kalitesini etkileyen nesnel unsurlardır. Mekânın bir bütünlük içinde kazandığı anlam, mekânsal öğelerin her birinin biçimi, ölçüsü, stili, dokusu, rengi, birbirleriyle olan ilişkilerindeki en küçük değişiklik, mekân algılamamızı etkileyerek kişiyi tatmin olma ya da olmama davranışına yöneltir. Dolayısıyla da ürünün (bütünün) psiko-sosyal kalitesini belirler. Mekân ile kullanıcı arasındaki iletişim, biçimi, ölçüsü, stili, dokusu, rengi, kurgusu ile mekânsal öğelerin anlamının algılanması ile başlar (Günel, 2006).

Mekânı sınırlandıran öğelerin niteliğine bağlı olarak doğal mekân, yapay mekân ve karma mekân sınıflandırmasının haricinde, fiziki mekânın bir kısmının duvarlar ve tavanla kapatılması sonucu meydana gelen mekâna iç mekân, bunun dışında kalan hacme ise dış mekân adı verilir (Altan, 1993). Oluşturulan iç mekânlar, düşey sınırlayıcılar yani duvarlarla sınırlandırılmış, kullanıcıya mahremiyet ve güven duygusu veren kapalı mekânlardır.

Bir tasarımda fonksiyona dayanan değişik sınır öğeleri bulunmaktadır. Tüm bu öğelerin doğru birleşimi görsel uyumun tanımı olmalıdır. Yine de tasarımın görsel uyumu konusunda, karar vermek veya aynı düşünceye sahip olmak güçtür. Fonksiyonel nesnelere görsel uyum, aslında soyut bir yapıdadır. Soyutlamanın saflığı malzeme ve amaç gibi diğer özelliklerle değiştirilir, formun fonksiyonu kaçınılmazdır. Form, fonksiyonel gereklerine ki buna görsellik de dâhil fiziksel ve psikolojik olarak cevap vermek zorundadır ve tasarımılanan mekânlarda, fiziksel temas yanında görsel temas da çok önemlidir.



2.2. Düşey Sınır Öğelerinin Görsel Algısı

Bir mekânda bulunan insanların görsel alanları, insanın bulunduğu mekân içindeki konumuna bağlı olarak, mekânı sınırlayan öğelerin ve mekândaki nesnelerin algılanmasında temel oluşturmaktadır. Mekânı sınırlayan elemanların, aynı zamanda mekânın görsel öğeleri olduğu da söylenebilir. Mekânın algılanmasında etkili olan ve çoğu kez belli biçim ve boyutlarda bir boşluğu büyük boşluklardan koparan elemanlardır. Mekânı sınırlandıran ve tanımlayan bu elemanlar, boşluğun biçimini, boyutlarını açıklayan ve herkes tarafından aynı şekilde algılanan objektif elemanlardır. Bu elemanların renk, doku, biçim gibi özellikleriyle, mekân içinde birleşme, bölünme, devamlılık gibi ilişkileri kurulabilir.

Mekânda kullanılan malzemelerin doku yoğunluğu, ölçü-uzaklık ilişkisi içinde farklı derinlik algılamalarına neden olur. Yüzeğin rengi ise tasarım kavramını sembolize eder ve psikolojik etki, işlevsellik ve kimlik etkileri yaratmada vurgulamının temel aracıdır. En küçük yapma çevre birimi olarak tanımlayabileceğimiz mekânın algılanmasında mekânı oluşturan yüzeylerin dokusal özellikleri, rengi, ışık durumu ve mekânsal organizasyonu, "algılanan büyüklüğü" etkiler. (Aksugür, 1976) Düşey mekân sınırlayıcı öğeler, yatay sınırlayıcı öğeler olan zemin ve tavana göre daha farklı bir konumdadırlar ve mekânı tanımlamanın yanı sıra, iç ile dışın ilişkisini ve mekânın karakterini belirleyen en önemli bileşen olarak kabul edilirler. Mekânda işlevlerine göre farklı şekillerde ve konumlarda bulunabilir, mekânı tanımlamada ve görsel algı oluşturmada etkili bir rol oynayabilirler.

Mekânı sınırlayan yüzeyler, yani duvarlar düşey yöneliminden dolayı, görsel olarak en etkili yüzeylerdir, kullanıcı tarafından en önce ve en uzun süreli algılanırlar. Derinliği, yerden olan yüksekliği, şeffaf ya da opak oluşuyla, rengiyle ve formuyla, tasarımı fiziksel ortama aktaran güçlü bir öğedir ve bu özellikleriyle kullanıcıların psikolojisini de kolaylıkla etkilerler. Duvar yüzeyinin konumu ve boyutları ile duvardaki doluluk boşluk oranı, mekânın karakteristik özelliklerini oluşturan etkenlerdir. (Meiss, 1991). Düşey sınırlayıcıların tasarımında, biçim, malzeme, renk, doku ve ışık gibi görsel algıyı etkileyen tasarım öğeleri, çeşitli şekillerde kullanılarak mekân algısı sayısız biçimde değiştirilebilmektedir. Tasarımda işlevin doğru belirlenmesinden sonra, mekân sınırlayıcı yüzeylerin oluşturulması sırasında, insanın hem görsel, hem de psikolojik gereksinmelerini karşılayacak şekilde, kullanılan malzemenin doku, renk vs. gibi özelliklerine göre malzeme seçiminin yapılmasıyla, malzemenin görsel değerlere uygun kullanımı da önem kazanmaktadır.

3. MEKÂN TASARIMINDA MALZEME KULLANIMI

Malzeme, mekân oluşturma ve kullanım süreci içindeki biçimlenişi sağlayan maddelerdir ve mimarlıkta tasarımı etkileyen etmenlerin önde gelenlerinden biridir. Tasarımcının mekân oluşturma sürecindeki en önemli araçlarından biri olan malzeme, mekânın işlevini ve anlamını yansıtan, açığa çıkaran bir güce sahiptir. Mekânlarda etkililiğin oluşması ve artması, kullanılan malzemelerin özellikleri ile diğer malzemelerle olan ilişkisi ve bütün içerisindeki davranışıyla doğru orantılıdır.

Birbirinden farklı malzeme ve tekniklerle, farklı mekânlar oluşturulurken, işlevsel gereksinmenin yanında, görsel ve psikolojik gereksinmelere de cevap verecek biçimde tasarım yapılmalıdır. Önceden belirlenen ve istenilen görsel etkiye ulaşmak, belirli ilkeler çerçevesinde ortaya çıkarılan malzeme kullanımı ve dolayısıyla tasarım gibi faktörlerle mümkündür. Tasarımcının malzemeyi hem makro hem de mikro düzeyde tanıması, özelliklerini bilmesi gerekir. Ancak bunların yanı sıra malzemenin oluşturduğu etkilerin, yarattığı duyumsamaların da anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Çünkü ne tasarlanırsa tasarlanınsın bunu gerçekleştirmek için malzemeye ihtiyaç duyulacaktır ve malzemenin karakterini bilerek ve hangi fonksiyona, tasarıma uygunsa onu seçerek, yapıyı gerçekleştirmek gerekmektedir.

Bir tasarımın oluşmasında çağın düşünce sistemi, teknolojisi, kullanıcının sosyo-ekonomik, sosyo-kültürel yapısı, tasarımcının yetkinliğinin yanında yapı malzemesinin etkisi de azımsanmayacak niteliktedir.

3.1. Malzemelerin Görsel Etkileri

İnsanda önceden yerleşmiş duygusal ve sosyolojik etkenleri farklılaştırmak, tasarımlarda oluşturulan farklı görsel etkilerle mümkündür. Sadece malzeme adı altında görsel etkiyi ifade etmek gerektiğinde, malzemenin kimyasal, fiziksel ve mekanik özellikleri nedeniyle gösterdiği davranış biçimlerine bakmak ve



bu doğrultuda bir sınıflandırma yapmak doğru olacaktır. Bu aşamada malzemenin iç mekânda görsel algıya etkisini belirlemek daha kolay ve anlaşılır hale getirilmiş olur. Çünkü bu özellikleri ile malzeme, mekânda kullanılırken uygun kullanım yerini bulur. Örneğin, malzemenin eğer mekânda yapılacak basınç sonucunda kırılma ve ezilmeye dayanımlı olması isteniyorsa bu özellikleri içinde taşıyan malzeme seçilir. Bu seçim sonucunda malzeme, özellikleri doğrultusunda görsel bir etki yaratmış olur.

Malzemeler kimyasal, fiziksel, mekanik özelliklerinin yanı sıra ebatları, renkleri, dokuları gibi farklı özellikleriyle de görsel etki yaratırlar. Bu özellikleri ile mekânda genişlik, derinlik, aydınlık, yumuşak, sert ve soğuk vb. görsel bir takım etkiler oluşturur. Birkaç malzemenin bir arada kullanıldığı ve her malzemenin kendine özgü bir görsel ifadesi olduğu düşünüldüğünde ise, malzemenin iç mekânda yaratacağı etkinin çeşitliliği ve önemi belirlenmiş olur.

Yapıyı oluşturan malzemeler, insanlar tarafından direkt algılanan etkisinin yanında doğrudan algılanamayan birçok mekânsal etkinin de oluşmasına neden olmaktadır. Bu yüzden mekânda kullanılan malzemenin seçimi ve kullanım şekli mekân niteliğinde büyük rol oynamaktadır. Mekânda malzemeye, teknolojik imkânların ve malzeme özelliklerinin izin verdiği ölçüde müdahale edilerek, istenilen görsel algıyı oluşturacak etkileri kazandırmak da mümkündür. Yapılan bu müdahale ile malzemenin görsel algıya olan etkisini kontrol edebilme ve değiştirme olanağı da sağlanmış olmaktadır. Malzeme, bu özellikleri ile mekânda görsel ve sezgiye dayalı değişik algısal etkiler yapar. Özellikle, düşey sınırlayıcıların boşluk ya da doluluklarında, yansıtıcı malzemelerle yapılan tasarımlarda, oluşan bazı yanlısamlar da farklı görsel özellikler oraya çıkarılmaktadır.

3.2.Yansıtıcı Malzemeler

Yansıma, ışık kaynağından çıkan ışınların malzemeye çarpıp geri dönmesidir. Metaller hem geçirimsiz hem de ışığı iyi yansıtan malzemelerdir. Birçok metal için yansıtma seviyesi %95 seviyesindedir. Cam malzemenin arka yüzeyi metal ile kaplanarak yüksek yansıtıcılığa sahip aynanın kullanılmaya başlanması Romalılar döneminde olmuştur. Yansımanın artması, camın geçirgenliğinin azalmasını sağlamakta ve birçok metal çeşidi kaplama olarak kullanılmaktadır.

Yansıtıcı malzemeler, düşey sınırlayıcılarda kullanıldığında, görsel algıya önemli bir biçimde müdahale etmektedirler. İnsanların mekânı gözle algılamasının yanında zihinsel bazı yanlısamlar da değişik görsel etkiler ortaya çıkarabilmektedirler.

Teknolojik gelişmeler, yeni malzeme olanaklarını sağlayarak, mekânların her boyutunda farklı çözümler ve görsel yaklaşımları da beraberinde getirmektedir. Yansıtıcı malzemeler denildiğinde akla ilk gelen cam, keşfinden bugüne kadar, gelişen teknolojiyle çağlar boyunca yeni birçok özelliği keşfedilmiş, saydamlığının yanında, ışık ve görüntü konularında da farklı etkiler oluşturarak önemli bir tasarım nesnesi haline gelen bir malzeme olmuştur. Camın iç mekânda ilk kullanım örnekleri, küçük parçalar şeklinde üretilebildiğinden, duvarlarda mozaik panolar şeklinde olmuştur. Bugüne kadar cam, boyut, şekil ve işlev olarak sürekli bir değişim içinde de olsa, parlaklığı ve berraklığı ile görsel açıdan mekânlarda kullanımı artmış ve her zaman değerli simgelerin ifadesi olarak kullanılmıştır. Camın şekillendirilebilen, koruyan ve güçlü bir malzeme olması ve en önemli özelliği olan saydamlığı ve yansıma gücü, ışık ve görsel olanakları oldukça fazla olan bir malzeme olarak mekânda değişik form ve özelliklerde önemli bir yer edinmesini sağlamıştır. Cam malzemeye uygulanan gümüş, altın, krom, bronz gibi tabakalarla aynalar üretilmiş ve mekânlarda, fiziksel özellikleri ve kullanım şekilleriyle farklı görsel etkiler oluşturulmuştur.

3.3.Yansıtıcı Malzemelerin Mekânda Kullanımı ve Görsel Algısı

Yansıtıcı malzemeler, özelliklerine göre, birlikte kullanıldığı malzemelerle, mekânda var olabildiği gibi, bir o kadar da görünmez olabilmektedir. Malzemelerin yansıtıcı özellikleri, mekânı algılayanların, kullanılan malzeme yerine, mekânda verilmek istenen psikolojik ve yansıtıcı etkilere odaklanmasını sağlamaktadır. Malzeme mekânda hem var, hem de yoktur.

Yansıtıcı malzemelerin en önemlilerinden cam ve ayna, çeşitli tasarım şekilleriyle, mekânın boyut, ışık vs. fiziksel koşullarını oluşturdukları görsel yanlısamlarla değiştiren malzemelerdir. Cam malzeme, gün



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

ışığının değişen açı ve şiddetiyle, farklı ışık seviyeleri yoluyla farklı etkiler sağlamakta, dışarıda ve içeride, bazen saydam, bazen yansıtıcı özelliğini ön plana çıkarmaktadır.



Resim1- İçerisi ve dışarısının yansımalarla birleşmesi. Glass Pavilion, Toledo Sanat Müzesi, Ohio, 2006.

Camın saydamlığı, ışığın ve görüntünün geçişi ile sınırsızlık ve açıklık duygusu oluşturarak mekânda görsel sürekliliği sağlarken, yansıtıcılık özelliğiyle, içeri ve dışarıyı aynı yüzeydeki görüntüler gibi birleştirmekte, kullanıcıların mekânı gözle algılamalarının yanında zihinsel bazı yansımalarla da estetik görünümü ortaya çıkarabilmektedir.

Zıtlıklar oluşturabilen cam, şeffaflığı ile mekânda genişleme düşüncesiyle ilişkilendirilmesine rağmen, ayna olarak kullanılmasıyla da mekânda derinlik, aydınlık vs. gibi yeni boyutlar oluşturarak istenilen etkiyi sağlamaktadır. Ayna, yüzeylerde kesintisiz bir sürekliliği vurgulamaktadır.



Resim2- Yansıtıcı malzeme ile sınırsızlık algısı. Mirrored Room, Danimarka Modern Sanat Müzesi

Ayna, gerçek bir yer olmamasıyla, gerçekliğe gerçekdışı, sanal bir uzam açmasıyla bir ütopya işlevi görmeyi yanı sıra, aynanın eski zamanlardan beri insanlara gerçekte olmadıkları bir yerde kendilerini görme fırsatı sunan bir teknik araç olduğu söylenebilir. Bu aracın temel işlevi, yansıttığı kişiyi birebir değil, ters çevirerek, bu kez “içerisinde” tekrar mevcut kılmadır. (Karaman, 2018)



Resim3-Mekân içinde mekân oluşturan ayna.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Ayna ve yansıma birçok felsefeci tarafından da yorumlanmıştır. Platon, yansımaların gerçek olmadığını sadece gerçeğin bir kopyası olduğunu savunurken, Aristo, yansımanın bir kopya olmadığını aksine gerçeğin yeniden sunumu olduğunu savunmaktadır. Ayna, mekân içinde yeni bir mekân oluşturmakta, dışarıya içeri taşımakta ve mekânda odak noktası oluşturmaktadır. Villa La Madone adlı tasarımda, kullanılan ayna ile doğa mekâna taşınmış, mekâna sanal bir pencere açılmıştır.



Resim4- Aynanın oluşturduğu sanal pencereler. Villa La Madone

Cam ve ayna malzeme, yansıtıcı olarak akıcı bir yüzey oluşturarak insana farklı bir gerçeklik algısı yaratma etkisini sağlamakta ve kütsel yapıları gizlemek için kullanılan bir materyal olmaktadır.



Resim5- Aynanın yansıtıcılığı ile kütsel yapıların gizlenmesi.

Aynalar, mekânları daha fazla ışık yansıması yaparak daha aydınlık, sanal mekânlar oluşturarak gerçekte olduğundan daha büyük, göz yanılsaması oluşturarak da mekândaki kusurları gizlemek ya da farkında olunmayan detayları ortaya çıkarmak amacıyla önemli bir malzeme olarak kullanılmaktadır. Görüntüleri olduğu gibi yansıtan aynalar kullanıcıların kendi görüntüsünü de mekâna katarak, görsel algılamada mekân ve insan bağlantısını kurarken, algılanan etki, bazen aldatici, bazen de çok gerçek olabilmektedir. Yaratıcı kullanım yöntemleriyle dar, loş ve kusurlu mekânlara, olumlu yeni boyutlar kazandırılabilir.

4. SONUÇ

Düşey sınırlayıcı öge olan duvarların, mekân içindeki konumları, boyutları, biçimleri ve işlevleri ile birlikte özellikle kullanılan malzemelerle, mekânda istenilen görsel etkiyi sağlamak mümkündür. Zaman içinde teknolojik gelişmeler ve kullanıcının sosyal ve kültürel ihtiyaçları sonucu, mekânlar ve dolayısıyla da düşey mekân bileşenleri sürekli bir gelişme ve değişme süreci içinde olmuştur. Bu süreç içerisinde, teknolojik gelişmeler cam malzemenin de birçok özelliğini ortaya çıkarmış ve saydamlığının yanında, ışık ve görüntü konularında da farklı etkiler oluşturması mekân tasarımında en çok tercih edilen malzemelerden biri olmasını sağlamıştır.

Mekânların, biçimlenmesi ve belirlenmesinin yanında, psikolojik ve görsel etki oluşturmada, daha önemli ve etkin bir rol oynayan düşey sınırlandırma öğeleri, özellikle malzeme vb. gibi değişkenlerle, denge



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

ve bütünsellik içinde kurgulandıklarında, kullanıcıların algılarıyla ortaya çıkan görsel tatmin duygusu ön plana çıkmaktadır.

Mekânların bütünlüğünü bozmayan şeffaf ve yansıtıcı bir materyal olan cam ve yansıtıcılık özelliği en üst seviyede olan sırlanmış cam, mekanlarda ışık, derinlik vs. gibi bir çok algısal illüzyon oluşturmaktadır. Bu illüzyonlar insanlarda farklı bir gerçeklik algısı oluşturmakta, yanlış kullanımında, oluşturdukları sonsuzluk duygusu ile kullanıcıya korunma ve mahremiyet duygusu sağlayamadığı için psikolojik olarak sıkıntılı durumlar yaratabilmekte, fakat çoğunlukla kullanım şekline bağlı olarak mekânın olumlu yönde, olduğundan daha farklı bir görsel boyutta algılanmasını sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- 1-Hasol, D. (1990) Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü, YEM Yayınları, İstanbul.
 - 2-Izgi, U. (1999), Mimarlıkta Süreç, Kavramlar-İlişkiler, YEM Yayınları, İstanbul.
 - 3-Günel, B. (2006) İnsan-Mekân İletişim Modeli Bağlamında Konutta Psiko-Sosyal Kalitenin İrdelenmesi, Doktora Tezi, İTÜ, İstanbul.
 - 4-Altan, İ. (1993) Mimarlıkta Mekân Kavramı. İstanbul Üniversitesi Psikoloji Çalışmaları Dergisi, 19(1):78-88.
 - 5-Aksugür E. (1976) Renk Çeşitlerinin, Spektral özellikleri Ayrı İki Işık Kaynağı Altında, Mekânın Algılanan Büyüklüğüne Etkisi, Doktora tezi, İTÜ, İstanbul.
 - 6- Meiss, P. (1991) Elements of Architecture, E&Fn Spon; Switzerland.
 - 7- Karaman Y. (2018), Benjamin, Foucault Ve Heterotopya, Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 26. 267-286
- Resimler:
- Resim1- <https://www.dezeen.com/2010/03/29/key-projects-by-sanaa/>
- Resim2-<https://www.thisiscolossal.com/2013/02/swing-to-infinity-inside-thilo-franks-mirrored-room/>
- Resim3-<https://www.dezeen.com/2018/12/30/gray-matters-showroom-bower-studios-brooklyn/>
<http://klikinfo.fun/editor/>
- Resim4-<https://www.caandesign.com/villa-la-madone-southern-france-2cm-ceschia-e-mentil-architetti-associati/>
<http://www.moplants.com/fool-the-eye-with-garden-mirrors/>
- Resim5-<http://apartmentsbydesign.blogspot.com/2012/12/mirror-reflections.html>



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(68)

Dr. Mustafa Kemal ÖZTÜRK⁴⁵⁰

BİRİNCİ SINIF HAYAT BİLGİSİ DERS KİTABININ HAYAT BİLGİSİ DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINDA YER ALAN TEMEL BECERİLER AÇISINDAN İNCELENMESİ
INVESTIGATION OF LIFE SCIENCE TEXT BOOK (CLASS 1) ON BASIC SKILLS IN LIFE SCIENCE

ÖZ

Hayat Bilgisi dersi öğretim programı geleceğin vatandaşları olacak öğrencileri erken yaşlardan itibaren toplumsal hayata hazırlaması bakımından önem taşımaktadır. Bu çalışmada betimsel yöntem kullanılmış olup doküman incelemesi yapılarak Milli Eğitim Bakanlığı hayat bilgisi dersi 2018 öğretim programında yer alan temel yaşam becerilerinin 2018-2019 eğitim öğretim döneminde MEB tarafından ders kitabı olarak okutulması uygun bulunan birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında ne ölçüde ele alındığı, bu konuların öğrencilerin beceri gelişimini ne ölçüde desteklediği araştırılmıştır. Beceriler bakımından incelenen ders kitabında yirmi becerinin (% 87), okulumuzda hayat ünitesindeki konularla, on beş (% 65) becerinin evimizde hayat ünitesindeki konularla, on bir becerinin (% 48), sağlıklı hayat ünitesindeki konularla, on becerinin (% 43) güvenli hayat ünitesindeki konularla, on üç becerinin (% 57) ülkemizde hayat ünitesindeki konularla ve on iki (% 52) becerinin doğada hayat ünitesindeki konularla ilişkilendirildiği belirlenmiştir. Ders kitapları önemleri nedeniyle konuların, etkinliklerin, ilgili soruların temel yaşam becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak şekilde hazırlanmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Hayat bilgisi dersi öğretim programı, temel yaşam becerisi, hayat bilgisi ders kitabı.

ABSTRACT

Life Science course curriculum is important in terms of preparing students who will be citizens of the future from the early ages for social life. In this study, descriptive method has been used and document analysis has been carried out to determine the basic life skills which are included in the 2018 curriculum of the Ministry of National Education in 2018 -2019 education period in the first class life science textbook which is suitable as a textbook by the Ministry of Education. It has been investigated to what extent the students support the development of skills. In the textbook, it is seen that twenty skills (87%) are related to the subjects in the life unit of our school. The subjects and activities to be included in the textbooks should be prepared in a way to contribute to the development of basic life skills of children.

Keywords: Life science course curriculum, basic life skills, life science textbook.

⁴⁵⁰ Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi, mkozturk@hacettepe.edu.tr



1. GİRİŞ

Hayat bilgisi dersine, Cumhuriyet döneminde büyük önem verilmiş ve mihver ders olarak 1926'dan başlayarak 1, 2 ve 3. sınıflarda okutulmuştur. Cumhuriyet tarihinde geliştirilen ilk hayat bilgisi programı olan 1926 Hayat Bilgisi Öğretim Programının özgün adı İlmektepler Müfredat Programıdır. (Gözütok vd. 2015:826). Hazırlanan bu öğretim programından sonra 1936, 1948, 1968, 1998, 2005, 2015 ve 2018 yıllarındaki program geliştirme sürecinde hayat bilgisi öğretim programı güncellenmiş, değiştirilmiş ya da çeşitli değişikliğe uğramıştır.

Avrupa Birliğine adaylık süreci, uluslararası sınavlarda öğrenci başarılarının düşüklüğü gibi nedenlerle 2004 yılından itibaren Türkiye genelinde öğretim programlarında önemli değişiklikler yapılmaya başlanmıştır. 2005 yılında ülke genelinde uygulamaya konulmuş olan hayat bilgisi öğretim programıyla birlikte farklı bir program uygulanmaya başlanmıştır. Bu programda yapılandırmacı eğitim anlayışının esas alındığı görülmektedir. Yapılandırmacı eğitim anlayışı esas alınarak hazırlanan Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı'nın öncelikli amacı, öğrencilerin temel yaşam becerilerini kazanmalarına ve olumlu kişisel nitelikler geliştirmelerine yardımcı olmaktır (MEB, 2005).

Yeni programlar okullarda doğrudan bilgi aktarımının geçmişte olduğundan daha az değerli görmüş ve öğrencilerde çeşitli beceri, değer ve tutumların geliştirilmesini de önemsemiştir (Mutlu ve Öztürk, 2017:553). Bu doğrultuda hayat bilgisi dersi öğretim programında öğrencilere hangi beceri ve değerlerin kazandırılması gerektiğine de yer verilmiştir.

Hayat Bilgisi dersi öğrencilerin toplumsallaşma süreçlerinden biri olan okul hayatında yaşamın her alanında karşılaşabilecekleri olaylara yönelik temel tutum ve becerileri kazandırmak açısından oldukça önemlidir (Sadioğlu ve Kaya 2018 :157). Hayat Bilgisi dersi çocuğun okula başladığı ilk yıllarda onun bir bütün halinde gelişmesini sağlayan ilk derstir. Bu nedenle çocuğun algı, dikkat, tasarım, bellek ve akıl yürütme gibi yetileri, hayat bilgisi derslerinde uygulanacak iyi bir öğretimle, en iyi bir biçimde gelişme olanağı bulur (Binbaşoğlu, 2003).

Hayat Bilgisi dersi programında değerlerin kazandırılmasının amaçlanması geleceğin vatandaşları olacak öğrencileri erken yaşlardan itibaren toplumsal hayata hazırlaması bakımından önem taşımaktadır. Bu bakımdan öğretim programlarındaki kazanımların, bilgi ve becerilerin öğrencilere kazandırılmasında ders kitaplarının yeri çok önemlidir.

Öğretim sürecinde ders kitaplarının hazırlanmasındaki temel ilke; kitapların öğretim programında belirlenen davranışları yani; bilgi, beceri ve özellikleri öğrencilere kazandıracak faaliyetleri içermesi ve bu faaliyetlere rehberlik edici nitelikte olmasıdır (Ünsal ve Güneş, 2002:111).

Beceri öğrencilerde, öğrenme süreci içerisinde kazanılması, geliştirilmesi ve yaşama aktarılması tasarlanan yeteneklerdir. Öğrenciler becerileri ve becerilerle ilgili kazanımları, karşılaştıkları nesnelere, olaylar ve materyaller hakkındaki bilgileri işlemekte kullanırlar (Karaca ve Ocak 2011:110).

Tardif (1997)'e göre beceri öğretimi bilgi öğretiminden farklıdır. Önce geliştirilecek beceri hakkında bilgiler verilmeli, ardından beceriyi geliştirecek yöntem ve teknikler öğretilmelidir. Yöntem ve tekniklerin öğretilmesi başlı başına bir amaç ya da son olmamalıdır. Bunlar bir sonuca ulaşmak veya beceriyi geliştirmek için araç olarak kullanılmalıdır (aktaran Güneş 2012:5).

İlkokul 1. sınıf seviyesinde öğrencilerden; okulu ve okulun işleyişini tanıma, okul kurallarına uyma, okulda ve evde başkalarıyla iletişim kurma, kişisel bakım ve temizliğine dikkat etme, sağlığını korumak için alınması gereken önlemleri fark etme, okulda, evde ve yolculukta güvenlik kurallarına uyma; ülkesinin genel özelliklerini tanıma, Atatürk'ün hayatı, millî ve dinî bayramlar, yakın çevrede bulunan bitki ve hayvanlar, mevsimler ve özellikleri ile geri dönüşüm gibi konular hakkında bilgi, beceri ve değer sahibi olmaları beklenmektedir (MEB, 2018:12).

Ders kitaplarının öğretim programlarında yer alan yaşam becerilerini doğrudan kazandırmaları konusunda yeterli olmadığı açıktır. Becerileri doğrudan kazandırmaya bile öğrencilere, öğretmenlere, ailelere yani paydaşlara rehberlik etmeleri bakımından ders kitapları oldukça önemli kaynaklardır. Bu yüzden ders kitaplarının her alanda çok iyi hazırlanması bir zorunluluktur.



2. KAPSAM ve YÖNTEM

Bu çalışmada betimsel yöntem kullanılmış olup doküman incelemesi yapılarak Milli Eğitim Bakanlığı hayat bilgisi dersi 2018 öğretim programında yer alan temel yaşam becerilerinin 2018 -2019 eğitim öğretim döneminde MEB tarafından ders kitabı olarak okutulması uygun bulunan Kök – e yayıncılık birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabında (Demir, 2018) yer alan konularda, etkinliklerde; konu başlarında ve sonlarında yer alan sorularda ne ölçüde ele alındığı, bu konuların öğrencilerin beceri gelişimini ne ölçüde desteklediği araştırılmıştır. Bu kapsamda 2018 hayat bilgisi dersi öğretim programında yer alan her bir becerinin ders kitabında yer alan elli dokuz konunun kaç tanesiyle ilişkilendirildiği (f) ve her bir becerinin ilişkili olduğu konu sayısının toplam konu sayısına oranı (%) belirlenmiştir.

3. BULGULAR

2018 yılı hayat bilgisi dersi öğretim programında altı ünite ve elli üç kazanım yer almaktadır. Bu üniteler; okulumuzda hayat, evimizde hayat, sağlıklı hayat, güvenli hayat, ülkemizde hayat ve doğada hayat şeklinde ifade edilmektedir (Tablo 1). Hayat bilgisi dersi öğretim programında toplam yirmi üç temel yaşam becerisi yer almaktadır (Tablo 2). Programda yer alan elli üç kazanım Kök – e yayınları tarafından hazırlanan hayat bilgisi birinci sınıfa ait ders kitabında altı ünite ve elli dokuz konuda ele alınmıştır.

Tablo 1: Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Ünitelere Göre Bağlantı Kurulan Beceriler

Ünite Numarası	Ünite Adı	Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki Kazanım Sayısı	Ünitelere Göre Ders Kitabında Bağlantı Kurulan Beceri Sayısı	Bağlantı Kurulan Beceri Oranı (%)
I	Okulumuzda Hayat	17	20	87
II	Evimizde Hayat	7	15	65
III	Sağlıklı Hayat	7	11	48
IV	Güvenli Hayat	7	10	43
V	Ülkemizde Hayat	7	13	57
VI	Doğada Hayat	8	12	52



Beceri Numarası	Hayat Bilgisi Programında Yer Alan Temel Yaşam Becerileri	İlgili Becerinin Üniteler İtibarıyla İlişkilendirildiği Konu Sayısı (f)						İlişkilendirilen Toplam Beceri Sayısı	
		Ünite Numarası							
		I	II	III	IV	V	VI		
1	Araştırma	-	-	-	-	2	2	4	6.8
2	Bilgi ve İletişim Teknolojilerini Kullanma	2	1	1	2	-	-	6	10.2
3	Değişim ve Sürekliliği Algılama	-	-	1	-	1	3	5	8.5
4	Dengeli Beslenme	-	-	3	-	-	-	3	5.1
5	Doğayı Koruma	1	1	-	-	1	3	6	10.17
6	Girişimcilik	2	-	-	-	1	-	3	5.1
7	Gözlem	1	-	-	-	1	3	5	8.5
8	İletişim	3	4	-	-	2	-	9	15.3
9	İş Birliği	7	3	-	1	3	1	15	25.4
10	Karar Verme	4	2	-	3	-	1	10	17
11	Kariyer Bilinci Geliştirme	1	-	-	-	1	-	2	3.4
12	Kaynakların Kullanımı	2	1	2	1	-	1	7	11.9
13	Kendini Koruma	2	-	1	8	-	-	11	18.6
14	Kendini Tanıma	2	-	-	-	-	-	2	3.4
15	Kişisel Bakım	2	1	3	1	-	-	7	11.9
16	Kurallara Uyma	8	2	2	6	-	-	18	30.5
17	Mekânı Algılama	2	1	-	-	7	1	11	18.6
18	Millî ve Kültürel Değerleri Tanıma	3	1	-	-	9	1	14	23.7
19	Öz Yönetim	5	1	2	-	-	-	8	13.6
20	Sağlığını Koruma	4	2	7	2	-	1	16	27.1
21	Sorun Çözme	3	2	-	2	1	-	8	13.6
22	Sosyal Katılım	7	1	1	2	2	1	14	23.7
23	Zaman Yönetimi	2	1	2	-	1	2	8	13.6

Tablo 2: Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programında Yer Alan Becerilerin Ders Kitabındaki Konulara Göre Dağılımı

Hayat bilgisi dersi öğretim programında yer alan yirmi üç beceriden yirmisi (% 87), Okulumuzda Hayat ünitesindeki konularla ilişkilendirilirken, Evimizde Hayat ünitesindeki konularla on beş (% 65), Sağlıklı Hayat ünitesindeki konularla on bir (% 48), Güvenli Hayat ünitesindeki konularla on (% 43), Ülkemizde Hayat ünitesindeki konularla on üç (% 57) ve Doğada Hayat ünitesindeki konularla on iki (% 52) becerinin ilişkilendirildiği görülmektedir (Tablo 1).

Hayat bilgisi dersi öğretim programında yer alan temel yaşam becerilerinden “kurallara uyma” becerisinin ilgili ders kitabında yer alan altı üniteden dördündeki on sekiz konuyla ilişkilendirildiği görülmektedir. Diğer bir deyişle kurallara uyma becerisi ders kitabındaki konulardan % 30,5’iyle ilişkilendirilmiştir (Tablo 2). İkinci sırada “sağlığını koruma” becerisi yer almakta olup toplam on altı konuda tüm konuların % 27,1’yle ilişkilendirilmiştir. Bunları “iş birliği” (% 25,4), “sosyal katılım” ve “millî ve kültürel değerleri tanıma” (%23,7), “kendini koruma” ve “mekânı algılama” (% 18,6), “karar verme” becerisi (% 17) izlemektedir (Tablo 2).

Programda yer alan “kariyer bilinci geliştirme” ve “kendini tanıma” becerilerinin toplam iki konuyla (% 3,4), “dengeli beslenme” ve girişimcilik” becerilerinin üç konuyla (% 5,1), “araştırma” becerisinin ise dört konuyla (% 6,8) ilişkilendirildiği görülmektedir (Tablo 2).

2018 yılı hayat bilgisi dersi öğretim programında yer alan yirmi üç becerinin incelenen birinci sınıf hayat bilgisi ders kitabındaki konularda ele alınmasına bakıldığında kitapta yer alan her bir konunun programda yer alan en az bir, en fazla yedi beceriyle ilişkilendirildiği dikkat çekmektedir (Tablo 3). “Ülkemizde Hayat” ünitesinde yer alan “Birlikte Yaşamak” adlı konuda yedi becerinin ilişkilendirildiği



görülmektedir (Tablo 3). “Okulumuzda Hayat” ünitesinde yer alan “Etkinliklere Katılıyorum” ve “Okul Kurallarımız” konuları ile “Sağlıklı Hayat” ünitesinde yer alan “İletişim Araçları ve Sağlığımız” konusuyla da altı becerinin ilişkilendirildiği görülmektedir (Tablo 3). “Okulumuzda Hayat” ünitesinde “ Farklıyız Birlikte Mutluyuz” ve “Sınıfımın Yeri”, “Evimizde Hayat” ünitesinde “Ailemiz”, “Ailemizde Kimler Var?” ve “İhtiyaç ve İsteklerimiz” konularıyla da birer beceri ilişkilendirilmiştir (Tablo 3).

“Millî ve Kültürel Değerleri Tanıma” becerisi ders kitabındaki konularla ilişkilendirildiği gibi “Okulumuzda Hayat”, “Evimizde Hayat”, “Ülkemizde Hayat” ve “Doğada Hayat” ünitelerinin sonunda yer alan “ Belirli Gün ve Haftalar” bölümleriyle de ilişkilendirilmektedir (Tablo 3).

Tablo 3: Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programındaki Becerilerin Birinci Sınıf Ders Kitabındaki Konulara Göre İlişkilendirilmesi

Ünite Adı	Konu	İlişkilendirilen Beceriler	Belirli Gün ve Haftalar Bölümüyle İlgilendirilen Beceri
OKULUMUZDA HAYAT	Yasemin Okula Başlıyor	15, 23	18
	Tanışalım	8, 22	
	Farklıyız, Birlikte Mutluyuz	13	
	Okul Yolunda	9, 10, 13, 16, 21	
	Sınıfımın Yeri	17	
	Sınıfımızda Bulunan Araç ve Gereçler	2, 12	
	Şeref Köşemiz	14, 18	
	Bayrak Töreni	18, 19	
	Okulumuzun Bölümlerini Tanıyalım	9, 10, 16, 17, 19	
	Tuvaleti Kullanma	15, 16, 20, 21	
	Okulumuzda Bizim İçin Çalışanlar	8, 9, 22	
	Kimden Yardım Almalıyım?	9, 10, 16, 19, 21	
	Sınıf Kurallarımız	9, 16, 22	
	Okul Kurallarımız	2, 5, 12, 14, 16, 20	
	Nasıl Söylemeliyim?	8, 13, 16, 21, 22	
	Etkinliklere Katılıyorum	6, 9, 11, 18, 19, 22	
Oynamak İstiyorum	6, 8, 16, 20, 22		
Okulumu Seviyorum	7, 9, 19, 22		
Çantam Hazır	10, 13, 16, 20, 23		
EVİMİZDE HAYAT	Ailemiz	8	18
	Ailemizde Kimler Var?	8	
	Aile Hayatımız	8, 9, 21	
	Adresimi Biliyorum	9, 10, 17, 19, 21	
	Nazik Olalım	8, 16, 20	
	Kaynaklar Olmasaydı	5, 12, 15, 16	
	Zamanımız Değerlidir	2, 9, 20, 22, 23	
	İhtiyaç ve İsteklerimiz	10	
SAĞLIKLI HAYAT	Sağlık	4, 19, 20	
	Bakımlıyım, Sağlıklıyım	12, 15, 20	
	Sağlıklı Olmak İçin	15, 20	
	Sağlıklı Beslenme	4, 20	



	Yemek Zamanı	4, 20, 23	
	Sandviç Yapıyorum	4, 15, 19	
	Yemekte Uymamız Gereken Kurallar	12, 16, 20	
	İletişim Araçları ve Sağlığımız	2, 13, 16, 20, 22, 23	
GÜVENLİ HAYAT	Sevgi, Okula Gidiyor	13, 16	
	Güvenlik Kuralları	10, 12, 13, 15, 16,	
	Güvenli Yolculuk	13, 16	
	Trafik Kuralları	13, 16	
	Güvenli İletişim	2, 13, 16, 22	
	Yardıma İhtiyacım Var	10, 13, 21	
	Teknolojik Araç ve Gereçlerin Kullanımı	2, 10, 13, 16, 20	
	Güvenli ve Güvensiz Alanlar	10, 13, 20, 21 22	
ÜLKEMİZDE HAYAT	Emre Ankara'ya Gidiyor	17, 18, 23	
	Yaşadığımız Yer	3, 7, 8, 17, 18	
	Yaşadığımız Yerde Neler Var?	1, 17, 18	
	Ülkemi Tanıyorum	5, 17, 18	
	Birlikte Yaşamak	1, 8, 9, 17, 18, 21, 22	18
	Atatürk'ü Tanıyalım	6, 11, 17, 18	
	Millî Bayramlarımız	9, 17, 18	
	Dinî Bayramlarımız	9, 18, 22	
DOĞADA HAYAT	Bahçemizdeki Elma Ağacı	3, 7	
	Çevremizdeki Hayvanlar	1, 17	
	Çevremizdeki Bitkiler	3, 7	
	Bitkileri ve Hayvanları Koruyalım	5, 10	
	Temiz Bir Çevre	5, 9, 20, 22, 23	18
	Geri Dönüşüm	5, 12	
	Güneş, Ay, Dünya ve Yıldızlar	1, 7	
Mevsimler	3, 23		

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Değişen öğretim programlarıyla uluslararası sınavlarda önemli başarıların elde edilmediği görülmektedir. Nitekim yapılan bir araştırmaya göre 2003-2015 yılları arasında gerçekleştirilen PISA sonuçlarında Türkiye'nin tüm alanlardaki başarı puan ortalamaları OECD ülke ortalamalarının da oldukça altında yer almaktadır (Aytekin ve Tertemiz, 2018:121).

Öğrenci başarısının artmasında sadece öğretim programlarının değişikliği yeterli olmamaktadır. Bunun için öğretmenlerin, öğrencilerin, okul ve ülke yöneticilerinin, velilerin kısaca tüm paydaşların etkin bir biçimde çalışması ve araştıran, sorgulayan bireyler yetiştirmeyi hedeflemesi gerekmektedir. Nitekim hayat bilgisi dersi öğretim programında yer alan "kurallara uyma" becerisine incelenen ders kitabında birçok konuda yer verilirken aynı kitapta iki ayrı ünite de sadece dört konuyla "araştırma becerisinin" dolaylı olarak ilişkilendirildiği dikkat çekmektedir. Hayat bilgisi dersinin kapsamı ve birinci sınıf öğrencileri için kurallara uyma becerisinin kazandırılması önemli olmakla birlikte sürekli olarak kuralların hatırlatılması çocukların yaratıcılığını geliştirici bir durum değildir.

Becerilerin kolayca aktarılması söz konusu olmadığından öğretmenlerin bu konuda bilgili, istekli ve aktif olmaları önemlidir. Beceri öğretiminde sadece ders kitabına bağlı kalmak öğretimin sınırlı olmasına yol



açacaktır. Bu konuda etkinlikler düzenlenmeli ve verilen etkinlikler becerilerle ilişkilendirilmelidir. Nitekim Güneş'e göre eğer öğrencilere verilen etkinlikler arasında bağ yoksa öğrenilen becerilerin uygulamaya aktarılması güçleşmektedir. Yine zengin ve farklı etkinlikler verilmiyorsa, beceriyi uygulamaya aktarmada sorunlar yaşanmaktadır (Güneş, 2012:5).

Temel yaşam becerilerinin öğretiminin sadece ders kitapları kanalıyla gerçekleştirilemeyeceği açık olmakla birlikte ders kitapları öğretmenler, öğrenciler ve veliler için önemli bir kaynak teşkil etmektedir. Bu nedenle ders kitapları öğretim programlarından sonra önemli rehber olarak da görülmektedir. Bu yüzden ders kitaplarında yer alan konuların, etkinliklerin, ilgili soruların temel yaşam becerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayacak şekilde hazırlanması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Aytekin, G. K., Tertemiz, N. I. (2018). PISA sonuçlarının (2003-2015) eğitim sistemi ve ekonomik göstergeler kapsamında incelenmesi: Türkiye ve Güney Kore örneği, *KEFAD*, Cilt 9, Sayı 1, 103-128.
2. Binbaşıoğlu, C. (2003). *Hayat bilgisi öğretimi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
3. Demir, E. (2018) *İlkokul hayat bilgisi 1 ders kitabı*. Kök-e yayıncılık, Ankara
4. Gözütok, F.D., Taş, İ.D., Rüzgar, M.E., Akçatepe, A.G. ve Yetkiner, A. (2015). İlkokul birinci sınıf hayat bilgisi kitaplarının değerlendirilmesi. *İlköğretim Online*, 14(3), 825-844.
5. Güneş, F.(2012). Bologna süreci ile yükseköğretimde öngörülen beceri ve yetkinlikler. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*. 2, 1, 1- 9.
6. Karaca, N.H., Ocağ, G. (2011). Hayat bilgisi ders kitaplarının becerilere uygunluk düzeyinin öğretmen görüşlerine göre değerlendirilmesi (Afyonkarahisar İli Örnekleme) *Kuramsal Eğitimbilim*, 4 (1), 108-125.
7. MEB. (2005). *İlköğretim 1-5.sınıf programları tanıtım el kitabı*. Milli Eğitim Müdürlüğü Basımevi, Ankara.
8. MEB. (2017). *İlkokul 1. 2. ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB
9. MEB. (2018). *İlkokul 1. 2. ve 3. Sınıflar Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programı*. Ankara: MEB
10. Mutlu, N , Öztürk, M . (2017). Sosyal bilgiler ve tarih derslerinde beceri ve değerleri ne kadar öğretiyoruz? *Sakarya University Journal of Education*, 7 (3), 552-563. DOI: 10.19126/suje.328256
11. Sadioğlu, Ö. Kaya, B. (2018). 2009 ve 2017 hayat bilgisi öğretim programlarının engellilere yönelik farkındalık oluşturması açısından incelenmesi *Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi* 31 (1), 153-176.
12. Ünsal, Y., Güneş B. (2002). Bir kitap inceleme çalışması örneği olarak M.E.B ilköğretim 4. sınıf fen bilgisi ders kitabına fizik konuları yönünden eleştirel bir bakış *G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi* Cilt 22, Sayı 3 1-9.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(69)

Doç. Dr. Faruk KALAY⁴⁵¹

VOLATILE MASCULINITY IN DAVID MAMET'S SPEED-THE-PLOW

DAVID MAMET'İN *SPEED-THE-PLOW* ADLI OYUNUNDA ERKEKLİK DEĞİŞKENLİĞİ

ABSTRACT

David Mamet is one of the most important playwrights, scriptwriters, directors and producers of modern-day America. One of his distinctive plays, Speed-the-Plow begins with an idea of sensational film of two friends, Bobby Gould, recently promoted to head of production of a major Hollywood studio, and his associate Charlie Fox, having news that an important movie star is interested in making a movie with him. While discussing, they come to agree it would be a financial success. Yet, things get out of hands with interference of their secretary Karen. Bobby Gould is confused with the production of whose script must be shot. With the help of Madonna's acting, it became very popular in Broadwat in the very short time. The characters taking their places in the capitalist system and attempting to realize American dream in Mamet's plays have no chance to win in this psychological and sociological battles. Karen and Charlie Fox try to take hold of Bobby Gould and manipulate him in this play. there is a power struggle between Charlie and Karen symbolizing masculinity and femininity. In this paper, this power struggle between man and woman will be discussed.

Keywords: David Mamet, Feminism, Masculinity, Speed-the-Plow.

ÖZ

David Mamet günümüz Amerika'sının en önemli oyun yazarı, senarist, yönetmen ve yapımcılarından biridir. Önemli oyunlarından biri olan *Speed-the-Plow* saygın bir Hollywood stüdyosunda yapımcı müdürlüğüne yeni atanmış Bobby Gould ve önemli bir aktörün kendisiyle film yapmakla ilgilendiği arkadaşı ve yardımcısı Charlie Fox adlı iki arkadaşın sansasyonel bir film yapma fikriyle başlar. Bu konuyu tartışırken önemli bir mali başarı olacağı konusunda hem fikirdirler. Ancak işler Sekreterleri Karen'in karışmasıyla sarpa sarar. Bobby Gould'un Karen ve Charlie'nin tekliflerinden dolayı kafası biraz karışmıştır. Madonna'nın oyunculuğuyla beraber oyun kısa süre içerisinde Broadway'de popülerliğini kazanmıştır. Oyunlarında genel olarak minimalizmi araçsallaştıran Mamet oyunda bu iki karakter ile erkek ve kadın olgusu üzerinde durmuştur. Genel olarak Mamet'in oyunlarında kapitalist düzende yer bulmaya ve Amerikan rüyasını gerçekleştirmeye çalışan karakterler bu psikolojik ve sosyolojik çatışmadan sağlam çıkamamaktadırlar. Bu oyunda Karen ve Charlie Fox gücü temsil eden Bobby Gould'u etkisi altına almaya ve manipüle etmeye çalışmaktadırlar. Oyunda Charlie ve Karen arasında bir güç savaşı başlamıştır. Bu çalışmada kadın ve erkek arasındaki bu güç savaşı/dengesi üzerinde durulacaktır

Anahtar Kelimeler: David Mamet, Feminizm, Erkeklik, *Speed-the-Plow*

⁴⁵¹ Doç. Dr. Adnan Menderes Üniversitesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, faruk.kalay@adu.edu.tr



INTRODUCTION

David Mamet is a distinctive scriptwriter, dramatist, director, producer and writer of American literary world and film industry. His one of the most important plays, *Speed-the Plow* begins with an idea of sensational film of two friends, Bobby Gould, recently promoted to head of production of a major Hollywood studio, and his associate Charlie Fox, having news that an important movie star is interested in making a buddy movie with him. While discussing the film, they bet on whether Bobby Gould is able to sleep with the temporary new secretary Karen or not. Bobby wants her a courtesy read of ‘The Bridge’ and to discuss the script at his house. Afterwards, Bobby seems abstainer and irresolute which film must be shot. The play circuits around this idea. This play has a success due to the fact that Madonna appeared in the cast of play and it opens directly on Broadway in 1988. It was a start of Mamet’s success on theatre and film studios at the beginning of 1990s. It was widely acclaimed by both critics and audiences. Yet, this play dissents from Mamet’s other plays because of its use of language. For instance, Bigsby emphasizes its “fast-talking, non-teleological” (2004: 25) discourse. Furthermore, French deals with its not too much offensive words or phrases: “It is surprisingly mild in its language with not a single four-letter word and was awarded a PG certificate by the censors” (2004: 185-6). It is a bit of strange situation for those who watch Mamet’s films and plays.

The play has a distinctive role in American film history. The critics have divergent ideas about the main theme of play. For example, while Price juxtaposes the themes as “the sense of inevitable decay and Beckettian denial of free will” (1993: 83), Pearce summarizes the play as “a woman’s entry into a man’s world” (1999: 142). These two different inferences remind us potency, instability and equilibrium. In fact, Mamet’s plays and films are based on American dream, capitalism and men-women relationships. Therefore, the same themes are repeated in *Speed-the-Plow*, like many Mamet’s works, consisting of three characters. Although Karen and Charlie Fox have distinctive roles in the play, Bobby Gould can be categorized as the protagonist. The majority of critics such as Pearce are of the same mind. He asserts Gould “performs histrionically so that, like Willy Loman [the protagonist of *Death of a Salesman*], attention will be paid to him” (1999: 149). In this sense, this character is preminent to demonstrate volatility and power shift in the play, which will be mentioned later. The quest of power balance and the fight between men and women constitute the structure of Mamet’s literary world. The critic capsulizes Mamet’s works:

Speed-the-Plow, *Oleanna*, and *The Cryptogram* (1995) audiences are taken by the lack of closure, by the sheer indeterminacy of the plays’ resolutions. Questions linger. Uncertainties remain. An ungovernable Darwinianism seems to drive the men and women of these plays, their shared lack of discernible purpose the only graspable reality. (Roudané, 2004: 70)

As the critic indicates, Mamet lives in a Darwinian world where people realize American dream. The capitalism is an important factor shaping his characters. As Silverstein states, Mamet reflects “capitalism’s destructiveness” and “degeneration of American culture” (1995: 105) in the play. Bobby Gould is a product of this generation and the background of the play. He tries to take part in this kind of society. Also, the business and business ethics are so harsh that the persons are likely to suspect with their relations, coworkers, and decisions. Their intimate world is covered with skullduggery that makes persons affect their both personal and social lives. In Mamet’s opinion, especially, male figures are overwhelmed with society’s pressure. On the other hand, while Mamet recounts the male figure as strong and determined, the females are especially thought to be femmes fatales and fiddlers by feminist critics. So, first of all, we must observe Mamet’s thought on men and women.

Volatile Masculinity:

Mamet is considered to be misogyny and harshly criticized by the critics because women are depicted as sexual objects and opportunist. For instance, in *Lakeboat*, one of the plays written by Mamet depicts women as “soft things with a hole in the middle” (Mamet, 1987: 59). It is one of the reasons the critics attack him. However, he denies misogyny. In many of his interviews, Mamet declares:



In an interview following the release of *House of Games*, Mamet stated: “I think it’s absurd to accuse me of misogyny, simply because I have been unable or unwilling to describe female characters as readily as men. It’s just that I know men better and it’s the duty of a writer to describe what he knows best” (qtd. in Ranvaud 232). This was essentially the same response he had given to interviewers in 1976 (Fraser 7) and 1984 (Harriott 84). (Price, 2001: 41)

Mamet prefers to view the feminine milieu from the patriarchal society. In fact, Mamet perspective does not reflect the truth. Mamet’s male characters living in a Darwinian and unethical society have some disorders and skepticism on females. The wish of continuation of patriarch wafts them to do something wrong.

To go into detail, the male characters of Mamet’s play about business and ethics are stuck in doing business without thinking of quitting or having no other things to do. Their narrowed personality is like a horse blinkered. The level of testosterone is measured with the success of business. For instance, when Shelly Levene talks to his friend Richard Roma, two characters in *Glengarry Glen Ross* penned by Mamet, he says: “Cold calling, fella. Door to door. But you don’t know. You don’t know. You never heard of a *streak*. You never heard of “marshaling your sales force” What are you, you’re a *secretary*, John. Fuck you. That’s my message to you” (author emphasis, 1984: 60). It means that if the one person is not successful like Bobby, then s/he is a secretary like Karen. This proves femininity is regarded as failure or shade in a patriarchal society.

In *Speed-the-Plow*, we can observe the sexual positions and gender issues as well. However, it mustn’t be forgotten that the female characters are not weak, desperate or charlatan in his works. For instance, depicting the women created in Mamet’s plays written before 1990s, Braun claims they are “portrayed as threats to masculinity itself” (2004: 117). Despite their seldom appearance on stage, they have negative effects on men. The thing what the feminist critics have the lack of understanding is not adverse position of female characters but impotency of men in the plays. The critic asserts: “They are basically men without power, castrated men, failed men, failed salesmen” (McDonough, 200 qtd. Price, 2001: 42). One of the most distinctive critics supporting this idea is Blansfield who purports “women gain increasingly central and more powerful positions in Mamet’s tough world” (2001: 78). Furthermore, writing a book about gender studies on Mamet’s works titled *Gender and Genre*, Hudgins and Kane agree with McDonough. They state they gain their power “generated by the male fear of women, by men’s insecurity, and by their “pathetic dependence on women” for identity” (2001: 11). In this sense, the same situation can be applied to this play. Karen is not described as dominant or determined character; yet, Bobby is hesitant and unstable and cannot decide what to do. The desire to be loved by a woman who cares him for not his money but his identity becomes his inner instinct.

In another words, there are also critics thinking that Mamet has a reaction to the American business system. Bobby’s relationship with Karen and Fox has no emotional characteristics. It seems there is only physical or psychological satisfaction in their mind just like a business. For instance, when Radavich talks about the night they spend together, he says: “Gould and Karen spend a night together (on a male wager) in *Speed-the-Plow* but say virtually nothing about the love-making itself afterward” (2004: 75). Through the end of the play, the characters become conscious about business society and ethics. They understand that the restored comprehension and doing business are far away from American business system. The critic resembling all characters hustlers asserts: “Having discredited Karen as another whore like themselves, Fox and Gould are left not to understand or to wonder at but only to withstand together any hope that the system of mutual exploitation can be broken” (McDonough, 1992: 205). They abandon their identity and personality in order to win or get potency. Therefore, it causes the alterations of characters’ identity. Trying to dissuade Bobby for movie, Karen and Fox represents male and female. By indicating that he gives Karen and Fox equal chance in order to persuade Bobby, Mamet ridicules. However, Karen is more dominant than other female characters of Mamet’s plays. Also, Karen’s femininity gets the whip hand of Fox. Mamet directly links sexuality to business. Mamet images the women in the male dominant world. The critic indicates, “Mamet’s texts “mimic the patriarchy and the role of women in them” (Habib, 2001: 78).



The name of Bobby Gould, the protagonist of the play, is not a new one for those who know Mamet well because the character Bob[by] Go[u]ld is used in *Speed-the-Plow* (1988), *Bobby Gould in Hell* (1989), *The Old Neighborhood* (1996), and *Homicide*. In each play, the character faces different contradictions in different context in each time. "His name is inspired by what Mamet considers the most common American first name and a prototypical Jewish surname" (Kane, 2004: 130). His name links the Jewish society with American society. It defuses alienation, assimilation, ethnicity, and otherness. Mamet intends to increase the emotion of belonging. His experience is the same as an average individual who is "on the brink of divorce, an outsider to tradition, a weekend traveler visiting the old neighborhood, a stranger to himself, an acculturated Jew" (Collard, 2012: 120). Mamet tells the human as he is. He has no intention to create a hero or a prototype. Goulds live an infernal life, and as the critics states, "Paradiso may yet await" (Sauer & Sauer, 2004: 236). There is no distinction for Bobby Gould in *Speed-the Plow*.

Bobby Gould is a newly promoted Hollywood producer in his early forty. At the beginning of the play, Bobby reading at his desk meets his friend and fellow producer Charlie Fox bringing a script of prison film 'Buddy'. Gould describes the film: "Action, blood, a social theme" (*Speed-the Plow*, 131). The film has masculine characteristics. In this masculine world Bobby does his business "with its own unchanging rules" that "It's not all garbage, but most of it is" (*Speed-the Plow*, 29). However, the temporary secretary Karen turns into "a female interloper" (Pearce, 1999: 142). One of the distinctive things in the play Karen has no surname intended to make her disgrace and ordinary.

Bobby Gould is Mamet uses a Hollywood producer ironically. Contrary to his power and strong masculinity, he is resembled with "some Eastern Fruit" (*Speed-the Plow*, 66). He is no longer in the search of gold. He has a quest for being better. Price refers this as "a mythic and spiritual quest" (2001: 52). While discussing with Fox about the 'Bridge' other script versus Buddy film, he says: "That silver is more powerful than gold; and the circle than the square or triangle" (*Speed-the Plow*, 73). Dealing with the same incidence, Headicke regards him as "an old woman" and asserts his friend Fox "seeks an Oedipal victory over the feminized" (2001: 35). Although he is at the head of leading and manipulating sector, that is film industry of Hollywood, he is manipulated by newly secretary Karen. Bigsby hooks this on the fact that: "His evident need to be loved for himself rather than for his influence makes him vulnerable to those who realise how to exploit that need" (2004: 194). This is always Bobby's Achilles heel. He secretly interrogates the persons around him. On the other hand, Blansfield thinks Bobby is the hunter who becomes the hunted. While Bobby tries to seduce Karen, Karen interlaces her setting in his mind. "Bobby does win the bet, but not because he manages to seduce Karen; as Karen admits in the end, she sleeps with Bobby because he "greenlighted" the radiation project" (2001: 137). Bobby can be regarded as a passive and volatile character in the play.

Inferring better personality, Karen is the most straightforward and capable character of the play. In fact, she can be regarded as the first female figure who is strong and consistent one in Mamet's plays. This fact is "underlined by the casting of the pop singer Madonna in the role of Karen when the play opened on Broadway on May 3, 1988" (Piette, 2004: 87). Even though she seems like that, she is not obedient and passive. Through the end of the play it becomes more evident. By virtue of her characteristics, she resembles as much as Carol, the female student seducing her professor John in *Oleanna*, another play written by Mamet. Like Carol, Karen is passive and tends to do whatever Gould wants. Yet, at the last act, being diffident and submissive, Karen turns into fully grown woman who comprehends what she wants. Notwithstanding, while *Oleanna* has deceitful characteristics, Karen is more faithful and have better personality. Not exaggerating her personality, the critic features both Bobby and Karen's characteristics:

The "purity" that she offers him is the acceptance of the world and the self as they are. People in this world are not gods or angels; as she teaches Gould at the end of Act Two, they might best be described in terms of the words she has found in the book, "weak...depraved...frightened...lost" (58), and their need for "companionship" affirms both animal pleasure and the need that can be called "love," that possible uniting with another. She understands Gould's fear and dishonesty, she knows their affinity, and she knows that if they, having come so near to death in a dying world, are open to change, there is reason for hope in that "sometimes it reaches for us." (Pearce, 1999: 151)



In this sense, of all characters in the play, Karen is the best figure who keeps her feet on the ground. Furthermore, when taken the responsibility of making a courtesy read of ‘The Bridge’, she “is sure about the incorruptibility of their truth” (Nelson, 1991: 77). This encapsulates the truth in her inner psychology.

As aforementioned, Levene has sentence “if you don’t have balls” then “you are a secretary” in another play of Mamet. Karen’s being a temporary secretary points Levene’s reference and this refers to a deep meaning and gender role of the play. Such critics including Kane think that the play reflects “a paradigm of surprise and exposure of betrayal” (1994: 170). It is a controversial thought because there are no such evidences or proofs about Karen’s infidelity. Therefore, the character is considered the figure as Mary/Eve or virgin/whore. Dealing with the same issue, Headicke states: “she nonetheless transgresses boundaries in resisting the Hollywood-sanctified coding of women as Mother or Monster, Madonna or Whore” (2001: 34). Karen is a conscious about her sexuality and capability of Gould’s degradation. This makes her advantage on Gould’s manipulation. While reading the book to him, she attempts to transform him how she wants. In this context, she gains a superiority and “a paradigm of liminality, one in which the borders between male and female, professional and personal, dissolve” (Headicke, 2001: 35).

So, we must focus on Karen’s dark side pulverizing the masculinity and making her dominant or powerful against men characters. She has a thirst for power although that it is not vocalized in the play. The masculine power is subverted by her and “the deceptive female who had the balls to invade the men’s hut is exorcised, and the two buddies, after a fistfight, call each other “Babe,” (Holmberg, 2014: 8). It indicates her power on them. Karen possesses very important effects and the possibility of intervention between their relationships. At first, she inflicts enormous chaos in their friendship and provokes “a male character into uncharacteristic introspection” (Blansfield, 2001: 135-6). As aforementioned, she can manipulate Gould and Fox’s attitudes to her. However, we must bear in mind that she does not make concessions to her ideals, principles, and values.

The proof of idea that she has principles lies in Act III. While Karen insists on shooting ‘The Bridge’, which she made a courtesy read, Fox wants Gould to make buddy film, which earns them much more money. Fox asks her whether Gould would approve her proposal of ‘The Bridge’ if she did not sleep with him. She honestly admits. Her acceptance costs her a film. “Karen instantly converts to a life of self- defeating honesty” (Weber, 2000: 138). Yet, Fox and Gould do not expect her decent answer. She knows “what the deal was” and he "wanted to sleep with" her (Speed-the-Plow 57). In this sense she reflects her reverse portray. With this confession, she gives the power to masculine world. The critic summarizes Karen’s situation:

In *Speed the Plow*, it is the temporary secretary who comes to work for Gould, the film producer, who injects compassion and warmth into a sterile and ruthless environment. Whatever Karen’s ultimate motives prove to be, she brings peculiarly feminine vigor and energy to the proceedings, causing the mercenary Gould to reevaluate (at least temporarily) his opinions on what is worthy and what is not. Her idealism and fecund creativity leave their mark on an otherwise barren and arid play. (Dean, 2014: 20)

Charlie Fox, the least important figure but representing male masculinity in the play, has an ambition to make a buddy film with a famous actor agreeing to sign if the signatures are appended within a day. Their friendship is confirmed with the fact that Charlie wants to cooperate with Bobby instead of the rival company.

Before Fox’s influence on Bobby Gould, we must converge on his perspective to women and femininity. He regards woman as a sexual object or an origin of disagreement for men. It is just Mamet’s stereotypical setting as he sets in the play: “A beautiful and an ambitious woman comes to town. Why? Why does anyone come here? You follow my argument? (Pause) Everyone wants power. How do we get it? Work. How do they get it? Sex. The End” (Speed-the-Plow 71). This scenario suits Karen’s situation. At first, Fox realizes Karen’s influence on him and understands that he lost the bet. Their relationship starts to deliquesce and he seeks an opportunity to eliminate Karen. Unfortunately, “Karen is revealed as an opportunist rather than an idealist” (Piette, 2004: 87). Their companionship is renewed and Karen, the only female figure in the play, disappears from the stage. Fox manages to neutralize Karen.

To put aside, the relationship between Gould and Fox is differently assayed according to some critics such as David Radavich. There are examples indicating womanizing or homosexual attitudes. Fox calls Gould



as ‘whore’, ‘ballerina’ and ‘wimp’ (Speed-the-Plow 92-94) and also “You squat to pee” wimp’ (Speed-the-Plow 92). Also Gould’s sayings “I love this guy, too” and “Bob, I need you” (Speed-the-Plow 102, 104) are indications of their intimations. In this context, “In all of Mamet, this is the baldest statement of homosocial desire for intense male friendship, forceful enough to overrule any female objection” (Radavich, 2004: 77). Also, after Karen’s admitting that she slept with Gould, his silence measures up these claims. Furthermore, the film they want to make encapsulate this kind of friendship. As known, buddy film can be explained it is a film genre in which two men, usually contrast in personality, are together. Bobby and Fox are shooting their own film in the play. In this context, masculinity, and masculine world re-win at the end of the play.

CONCLUSION

Like many of Mamet’s plays and film scripts, Speed-the Plow has minimalist characteristics. The play consists of two men and a woman. Dealing with the relationships and the power shift between men and women, the play has a distinctive place in American literary and play history. Bigsby states: the play is “the remnants of a need for shared experience which had once been reflected in religion, ideology or myth” (2004: 185). Teemed with various themes, the play is broadly based on the idea that, as Radavich claims, “close male friendship is asserted in the face of intruders, either rival men or, more seriously, women” (2004: 70). Karen plays very important role in the play. Her fight with Fox and Gould’s instability turn around the play. Mamet manages to depict human nature and the desire to have power.

REFERENCES

1. BIGSBY, C. W. E. (2004), “David Mamet”, (Ed.) Christopher Bigsby, *The Cambridge Companion to David Mamet*, Cambridge University Press, New York.
2. BLANSFIELD, K. C. (2001), “Women on the Verge, Unite!”, (Eds.) Christopher C. Hudgins & Leslie Kane *Gender and Genre: Essays on David Mamet*, Palgrave, New York.
3. BRAUN, H. (2004), “The 1990s.” (Ed.) Christopher Bigsby, *The Cambridge Companion to David Mamet*, Cambridge University Press, New York.
4. COLLARD, C. Wicked Aporetics: Liminal Loyalties in *Homicide, Shofar* v. 30/3, pp. 108-120
5. DEAN, A. (2014), “*Sexual Perversity in Chicago*”, (Ed.) Harold Bloom *Bloom’s Modern Critical Views: David Mamet*, Chelsea House Publisher, Philadelphia.
6. FRENCH, P. (2004), “David Mamet and Film”, (Ed.) Christopher Bigsby, *The Cambridge Companion to David Mamet*, Cambridge University Press, New York.
7. HABIB, I. (2001), “Demotic Male Desire and Female Subjectivity in David Mamet: The Split Space of the Women of *Edmond*”, (Eds.) Christopher C. Hudgins & Leslie Kane *Gender and Genre: Essays on David Mamet*, Palgrave, New York.
8. HEADICKE, J. V. (2001), “Plowing The Buffalo, Fucking The Fruits (M)others in American Buffalo and Speed-the-Plow”, (Eds.) Christopher C. Hudgins & Leslie Kane *Gender and Genre: Essays on David Mamet*, Palgrave, New York.
9. HOLMBERG, A. (2014), *David Mamet and Male Friendship: Buddy Plays and Buddy Films*, Palgrave Macmillan, New York
10. HUDGINS C. C. & KANE L. (2001), “Introduction”, (Eds.) Christopher C. Hudgins & Leslie Kane *Gender and Genre: Essays on David Mamet*, Palgrave, New York.
11. KANE, L. (2004), “Gathering Sparks”, (Ed.) Harold Bloom *Bloom’s Modern Critical Views: David Mamet*, Chelsea House Publisher, Philadelphia.
12. MAMET, D. (1987), *The Woods; Lakeboat; Edmund: Three Plays*, Groove Press, New York.
13. MAMET, D. (1984), *Glengarry Glen Ross*, Groove Press, New York.
14. MAMET, D. (1994), *Speed-the-Plow*, Groove Press, New York.
15. McDONOUGH, C. J. (1992), Every Fear Hides a Wish: Unstable Masculinity in Mamet’s Drama, *Theatre Journal*, v. 44/2, pp. 195-205



16. NELSON, J. A. (1991), Speed-the Plow or Seed the Plot? Mamet and the Female Reader. *Essays in Theatre/Études Théatrales* v. 10/1, pp. 71-82
17. PEARCE, H. (1999), Plato in Hollywood: David Mamet and the Power of Illusions, *An Interdisciplinary Critical Journal*, v. 32/2, pp. 141-156
18. PIETTE, A. (2004), "The 1980s.", (Ed.) Christopher Bigsby, *The Cambridge Companion to David Mamet*, Cambridge University Press, New York.
19. PRICE, S. (1993). "ACCURSED PROGENITOR": Samuel Beckett, David Mamet, and the Problem of Influence, *Samuel Beckett Today / Aujourd'hui*, v. 2, pp. 77-86
20. PRICE, S. (2001), "Disguise in Love: Gender and Desire in House of Games and Speed-the-Plow", (Eds.) Christopher C. Hudgins & Leslie Kane *Gender and Genre: Essays on David Mamet*, Palgrave, New York.
21. RADAVIDICH, D. (2004), "Man Among Men: David Mamet's Homosocial Order", (Ed.) Harold Bloom *Bloom's Modern Critical Views: David Mamet*, Chelsea House Publisher, Philadelphia.
22. ROUDANÉ, M. (2004), "Betrayal and Friendship: David Mamet's American Buffalo" (Ed.) Christopher Bigsby, *The Cambridge Companion to David Mamet*, Cambridge University Press, New York.
23. Sauer, D. & Sauer, J. A. (2004), "Misreading Mamet: scholarship and reviews.", (Ed.) Christopher Bigsby, *The Cambridge Companion to David Mamet*, Cambridge University Press, New York.
24. SILVERSTEIN, M. (1995). "We're Just Human": "Oleanna" and Cultural Crisis, *South Atlantic Review*, v. 60/2, pp. 103-120
25. WEBER, M. (2000), David Mamet in Theory and Practice *New England Review*, v. 21/2 pp. 136-141



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(70)

Dr. Öğr. Üy. Aysen ŞİMŞEK KANDEMİR⁴⁵²; Prof. Dr. Halim KAZAN⁴⁵³; Engin KARAMAN⁴⁵⁴
İMALAT SEKTÖRÜNDE MESLEKİ EĞİTİM VEREN GİRİŞİMLERE GÖRE HEDEFLENEN
BE CERİ TÜRÜ SEÇİMİ ÜZERİNE BİR UYGULAMA: ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ
AN APPLICATION ON SELECTION OF TARGETED SKILLS ACCORDING TO ENTERPRISES
PROVIDING VOCATIONAL EDUCATION-TRAINING IN MANUFACTURING SECTOR:
ANALYTICAL HIERARCHY PROCESS

ÖZ

Bir karar verici için alternatifin çok olduğu durumlarda karar verebilmek oldukça önemlidir. Bu süreci kolaylaştırmak için geliştirilmiş olan çok kriterli karar verme yöntemlerinden birisi olan Analitik Hiyerarşı Süreci (AHS-AHP), belirlilik ya da belirsizlik altında çok sayıda alternatif arasından seçim yapmak için kullanılır. Bu çalışmada, Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması içinde yer alan imalata ait TÜİK, Girişimlerde Mesleki Eğitim (GME) 2015 verileri kullanılmıştır. İlgili faaliyet sınıflamasında bulunan mesleki eğitim veren girişimlerin, hedeflediği beceri türü verileri değerlendirmeye alınmıştır. AHP yapılarak hedeflenen beceri türü ve bu beceri türünü sağlayan girişim belirlenmiştir. Çalışmanın sonucunda, İmalat sektörüne ait girişimler tarafından verilen eğitimlerdeki en fazla hedeflenen beceri türü “Teknik-pratik veya işe odaklı olma” ve bu hedefi en fazla sağlayan imalat sektörünün ise, Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı, mobilya imalatı ve diğer imalat sektörü olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: AHP, Çok Kriterli Kara Verme, NACE Rev-2.

JEL Kodları: C61, L60.

ABSTRACT

It is very important to make a decision when the number of alternatives is high for a researcher. The Analytic Hierarchy Process (AHP) which is one of the multi-criteria decision-making models that was produced to simplify this procedure, is used to decide among a large number of alternatives under certainty or uncertainty. In this study, data are taken from TurkStat, Continuing Vocational Training (CVT) in Enterprises 2015 for the six-digit economic activity classification were employed. The skills are targeted as the most crucial to be obtained and the enterprises accomplish to provide these skills were determined by AHP. As a result of the study, the most targeted skill in the courses provided by enterprises in the manufacturing sector is found as “Technical, practical or job-specific skills” while “wood, wood products and cork products manufacturing, furniture manufacturing and other production industries” is the most successful sector which achieves this target.

Keywords: AHP, Multi- Criteria Decision, NACE Rev-2.

JEL Codes: C61, L60.

⁴⁵² Kocaeli Üniversitesi, aysens@kocaeli.edu.tr

⁴⁵³ İstanbul Üniversitesi, halim.kazan@istanbul.edu.tr

⁴⁵⁴ İstanbul Üniversitesi, enginkaraman1013@gmail.com



1. GİRİŞ

Bireyler hayatın pek çok aşamasında karar vermek zorunda kalırlar. Özellikle pek çok alternatif içinden pek çok kritere göre karar vermek çok kolay değildir. Karar verme birçok alternatif içinden en uygunun belirlenmesi, seçenek sayısı arttıkça zorlaşır. Bazı kararların verilebilmesi için, bazı seçeneklerin elenmesi gerekmektedir. İki seçenek arasında karar vermek nispeten daha kolay olmakta ancak seçenek sayısı arttıkça bu kararı vermek zorlaşmaktadır. Karar verilecek konu ne olursa olsun, kişiden kişiye değişen tercihler söz konusu olduğunda çözümü kolaylaştıracak çeşitli metotların kullanılması bir zorunluluk olmaktadır. Bu amaçla geliştirilen ve son yıllarda kullanımı hızla artan çok amaçlı programlama yöntemleri kullanılarak optimum çözüm elde edilmeye çalışılmaktadır. Birden fazla kriterden oluşan sorunların çözümünde kullanılan çok kriterli karar verme, çok amaçlı karar verme ve çok nitelikli karar verme olmak üzere iki grupta incelenir (Phua ve Minowa, 2005:208; aktaran: Ömürbek ve Şimşek, 2014: 308). Çok nitelikli karar verme birden fazla olan ve aynı anda uygulanabilen alternatiflerin içinden en uygun olanının belirlenebilmesidir (Karaatlı vd.,2015: 216). Çok amaçlı programlama tekniklerinden birisi olan Analitik Hiyerarşi Prosesi (Analytic Hierarchy Process- AHP) 1980'lerde Thomas Saaty tarafından geliştirilmiştir (Timor, 2010: 277). Yapılan çalışmada, NACE- Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması içinde yer alan İmalat kısmına ait olan ve mesleki eğitim kursu veren 8 alt sektör ve bu sektörler tarafından verilen eğitim sonrası, kazanılması hedeflenen beceri türleri dikkate alınmıştır.

NACE, 1970'den bu yana Avrupa Birliği tarafından kullanılan, istatistiki ekonomik faaliyet sınıflamalarına ait bir kısaltmadır (TUİK, NACE Rev-2, 2015) . Fransızca "Nomenclature générale des Activités économiques dans les Communautés Européennes" (Avrupa Topluluğunda Ekonomik Faaliyetlerin Sınıflandırılması) ifadesinin baş harflerinden türetilmiştir (TUİK, NACE Rev-2, 2015). Avrupa istatistik sınıflaması içinde kullanımı zorunlu olan bu sınıflama, dünya genelinde bir karşılaştırılabilirliği de sağlamaktadır. Bu sınıflamaya göre ekonomik faaliyetlerin kısa yapısı; A: Tarım, ormancılık ve balıkçılık, B: Madencilik ve Taş Ocakçılığı, C: İmalat vd. şeklinde toplam 22 harf ile kısaltılmıştır. Her bir harf bir kısmı gösterirken her bir kısım kendi içinde bölüm ve alt bölümlere ayrılmaktadır. Bu çalışmada, C: İmalat kısmına ait aşağıdaki alt bölümler (parantez içinde çalışmanın devamında kullanılacak kısaltmaları verilmiştir) dikkate alınmıştır.

C10-C12: Gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı (C1),

C13-C15: Tekstil ürünleri, giyim eşyaları ve de deri ve ilgili ürünlerin imalatı (C2), C16+ C31-C32: Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı, mobilya imalatı ve diğer imalatlar (C3),

C17-C18: Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı, kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması (C4),

C19-C23: Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri, kimyasallar ve ürünleri, temel eczacılık ürünleri ve ilişkin malzemeler, kauçuk ve plastik ürünleri ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı (C5),

C24-C25: Ana metal sanayii ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı (C6),

C26-C28+C33: Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin, elektrikli teçhizatı, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, kurulumu ve onarımı (C7),

C29-C30: Motorlu kara taşıtı, treyler(römork) ve yarı treyler (yarı römork) ve diğer ulaşım araçlarının imalatı (C8).

Yukarıda ifade edilen ekonomik faaliyetler içinde yer alan ve mesleki eğitim kursu sağlayan girişimlerin kazanılmasını hedeflediği beceri türleri ise;

Genel bilgi teknolojileri becerileri (GBTB), Bilgi teknolojileri uzmanlık becerileri (BTUB), Yönetim (YN), Takım çalışması (YÇ), Müşteri memnuniyeti (MM), Problem çözme (PÇ), Ofis Yönetimi, Yabancı Dil, Teknik-pratik veya işe odaklı olma (TPİO), Sözlü veya yazılı iletişim, Mesleki okur-yazarlık şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu kazanımlardan Ofis Yönetimi, Yabancı dil, Sözlü veya yazılı iletişim, Mesleki okur-yazarlık kazanımlarında eksik veri bulunduğundan analiz dışında bırakılmıştır.



2. ANALİTİK HİYERARŞİ SÜRECİ (AHS-AHP)

İnsanlar çevresel, sosyal, politik ve diğer etkilerin var olması durumunda önem, tercih ve olasılıklara dikkat ederek alternatifler arasından en iyisini seçmek isterler. Bu alternatifler arasından en uygununu belirlemek için hem derecelendirme hem de karşılaştırma yapabilen bir yöntem olan AHP kullanılabilmektedir (Saaty T.,L., 1994: 19). AHP, karar hiyerarşisinin tanımlanabilmesi durumunda kullanılan, kararı etkileyen faktörler açısından karar noktalarının yüzde dağılımlarını veren bir karar verme ve tahminleme yöntemi olarak açıklanabilir (Timor, 2011). Bir hiyerarşik yapının en üstünde asıl hedef bulunurken en altında olası alternatifler yer alır. Hakkında karar verilmesi gereken seçenek ya da kriterlerin ikili karşılaştırılmasında 1 ile 9 arasında değerlendirilmenin yapıldığı bir ölçek kullanılır. Bu ölçeğe ait tablo aşağıda sunulmuştur (Saaty T., L., 1994: 26; Saaty T.L, 2006: 558).

Tablo1. İkili Karşılaştırma Ölçeği

Önem Düzeyi Rakamı	Tanımlaması
1	Eşit Önemli
3	Orta Derece Önemli
5	Güçlü Önem
7	Çok Güçlü Önem
9	Aşırı Önem
2,4,6,8	Uzlaşmada Ara Değerler

Analitik Hiyerarşi Prosesi için uygulanması gereken adımlar;

- 1- Problemin hiyerarşik olarak yapılandırılması
- 2- Duyguları ve fikirleri yansıtan yargıları oluşturma
- 3- Bu yargıların rakamlarla ifade edilmesi
- 4- Bu rakamların kullanılarak önceliklerin belirlenmesi
- 5- Bu sonuçların sentezlenmesi ile yeni bir sonucun belirlenmesi
- 6- Farklı kararlar için duyarlılığın analiz edilmesidir (Saaty T., L., 2000)

AHP'de karşılaştırma matrisi aşağıdaki gibi bir kare matristir ve $a_{11}, a_{22}, \dots, a_{nn} = 1$ dir.

$$A_{n \times n} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ \cdot & & & \cdot \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{bmatrix}$$

Karşılaştırma matrisi için öncelikle, $b_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sum_{i=1}^n a_{ij}}$ bağıntısından bir sütun vektörü, n adet sütun

vektörünün bir araya getirilmesi ile yeni bir matris (C) oluşturulur. Yeni oluşturulan matrisin satır bileşenlerine ait aritmetik ortalama, Öncelik vektörünün

($W_{n \times 1}$) elde edilmesini sağlar ki bunu için “ w_i ”, formülü kullanılır. $w_i = \frac{\sum_{j=1}^n c_{ij}}{n}$. İlk kurulan

karşılaştırma matrisi ($A_{n \times n}$) ile öncelik vektörünün ($W_{n \times 1}$) çarpımı ile bir sütun vektörü ($D_{n \times 1}$) oluşturulur. $W_{n \times 1}$ sütun vektörü ile $D_{n \times 1}$ sütun vektörü elemanlarının oranlarının ortalaması karşılaştırmaya ait temel

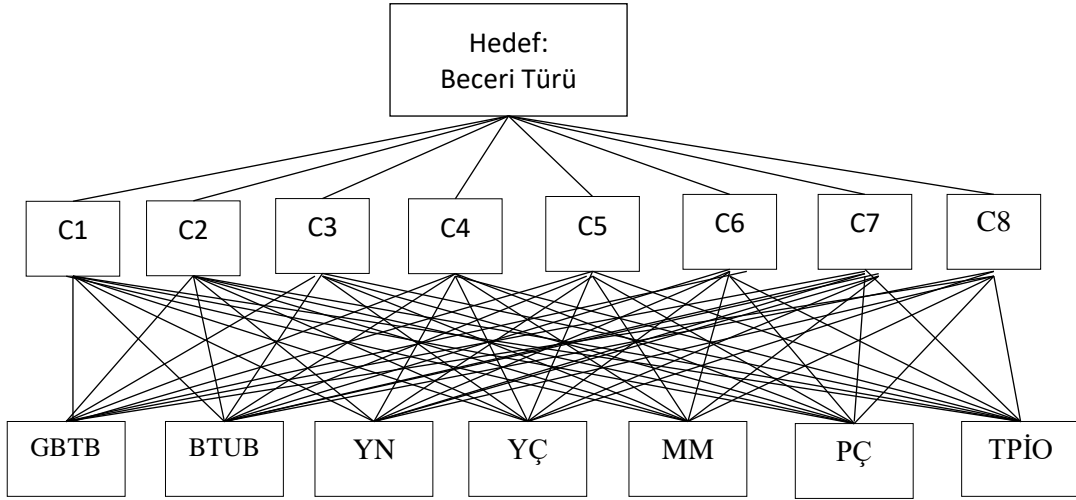


değer olan “ λ ” yı verir yandaki formülle hesaplanır $\lambda = \frac{\sum_{i=1}^n \frac{d_i}{w_i}}{n}$, $i = 1, 2, \dots, n$, son olarak belirlenmesi gereken Uyum Oranı (CR) için, Uyum İndeksi (CI), Rasgele Değer İndeksi (RI) değerine bölünerek elde edilir. Bu göstergeler ait bağıntılar ise aşağıda sunulmuştur (Karaman, 2015: 40-43).

$$CI = \frac{\lambda - n}{n - 1}, \quad CR = \frac{CI}{RI}$$

3. METODOLOJİ

Yapılan çalışmada, NACE- Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması, C İmalat kısmına ait ekonomik sınıflamada yer alan ve mesleki eğitim sağlayan girişimlere göre kazanılması hedeflenen beceri türleri için oluşturulan hiyerarşi matrisi Şekil 1’de sunulmuştur.



ŞEKİL 1. KAZANILMASI HEDEFLLENEN BECERİ TÜRÜ TERCİHİNİN HİYERARŞİK YAPISI

3.1. Amaç ve Yöntem

Çalışmada imalat sektöründe yer alan ve mesleki eğitim veren sektörlerden, kazanılması beklenen beceri türlerine göre en fazla tercih edilebilecek sektörün AHP ile belirlenmesi amaçlanmaktadır.

Konuya ait yapılan literatür taramasında, imalat sektörüne yönelik çeşitli çalışmaların yapıldığı, ancak ilgili sektörlerin verdiği eğitimler sonrasında hedeflenen kazanımlara yönelik bir çalışmanın olmayışı konunun belirlenmesinde etken olmuştur. Literatür taramasında ulaşılan çalışmalardan bazıları aşağıda sunulmuştur.

Taştan ve Akar tarafından 2013 yılında, Türkiye’de imalat sanayinde bölgesel ve sektörel ücret eşitsizliği üzerine bir çalışma yapılmıştır. Theil’in T istatistiği kullanılarak sektörler ve bölgeler arası ücret eşitsizliği analizine göre bölgeler arası eşitsizliğin 90’ların ortalarından itibaren düşüş trendine girdiği belirlenmiştir.

2017 yılında Koç vd. imalat sanayi kapasite kullanım oranlarına yönelik bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada üretimde maliyetin yüksek olmasının imalat sanayi kapasite kullanım oranına engel olduğu vurgulanmıştır.

Bir diğer çalışma, Türkiye’de imalat sanayinin ithalata bağımlılığı üzerine 2018 yılında Kundak ve Aydoğan tarafından yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda uzun dönem parametrelerinde ithalat bağımlılığının arttığı, kısa dönem parametrelerinde ise ithalat bağımlılığının azaldığı saptanmıştır.



3.2. Uygulama ve Bulgular

Bu aşamada, NACE- Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması içinde yer alan İmalat kısmına ait olan ve mesleki eğitim kursu veren 8 alt sektör içinde yer alarak mesleki eğitim sağlayan girişimlerden kazanılması hedeflenen beceri türlerine ait 2015 verilerine TUİK sayfasından ulaşılmıştır. Çalışmada 8 adet imalat sektörünün mesleki eğitim sonrası kazanım ortalamaları, her biri kazanıma ait yüzdesini oluşturmuştur. Bu yüzdeler;

$$\begin{aligned} \text{BTB}/\text{BTB} &= 1, \\ \text{BTB}/\text{BTUB} &= 3 \text{ dolayısı ile} \\ \text{BTUB}/\text{BTB} &= 1/3 \dots \end{aligned}$$

şeklinde oranlanarak, tüm sektörler bazında hedeflenen beceri türüne ait ikili kazanım matrisi, devamında ise sektörler bazında hedeflenen kazanım yüzdeleri ile de diğer ikili kazanım matrisleri oluşturulmuştur. Bu matrisler sırasıyla aşağıdaki tablolarda sunulmaktadır..

Tablo 2. Hedeflenen Beceri Türü

	BTB	BTUB	YN	TÇ	MM	PÇ	TPİO
BTB	1	3	2	1/2	2	3	1/3
BTUB	1/3	1	1/2	1/5	1/2	1/1	1/9
YN	1/2	2	1	1/3	1/1	2	1/5
TÇ	2	5	3	1	3	5	1/2
MM	1/2	2	1/1	1/3	1	2	1/5
PÇ	1/3	1/1	1/2	1/5	1/2	1	1/9
TPİO	3	9	5	2	5	9	1

Tablo 2’de İmalat sektöründe yer alan ve mesleki eğitim kursu düzenleyen tüm girişimler için oluşturulmuş, bu matriste kazanılması hedeflenen beceri türleri için ikili karşılaştırma yapılarak 1-9 arasında ölçeklendirilmiştir.

Tüm İmalat sektörü için olasılıklar; BTB= 0.134, BTUB= 0.042, YN= 0.078,
TÇ= 0.225, MM= 0.078, PÇ= 0.042, TPİO= 0.398

Tablo 3. Gıda ürünleri, içecek ve tütün imalatı için hedeflenen beceri türü eş matrisi

	BTB	BTUB	YN	TÇ	MM	PÇ	TPİO
BTB	1	3	1	1/3	1	2	1/4
BTUB	1/3	1	1/3	1/9	1/4	1/1	1/9
YN	1/1	3	1	1/3	1/1	1/1	1/5
TÇ	3	9	3	1	1/2	3	2
MM	1/1	4	1/1	2	1	3	1/4
PÇ	1/3	1	1/1	1/3	1/3	1	9
TPİO	4	9	5	1/2	4	1/9	1

Tablo3 için olasılıklar; BTB= 0.105, BTUB= 0.034, YN= 0.081, TÇ= 0.215,
MM= 0.161, PÇ= 0.149, TPİO= 0.253

Tablo 4. Tekstil ürünleri, giyim eşyaları ve deri ve ilgili ürünlerin imalatı için hedeflenen beceri türü eş matrisi

	BTB	BTUB	YN	TÇ	MM	PÇ	TPİO
BTB	1	5	1/1	1/2	3	6	3
BTUB	1/5	1	1/1	1/8	1/2	1/1	1/9



YN	1/1	4	1	1/2	2	5	1/4
TÇ	2	8	2	1	6	9	1/2
MM	1/3	2	1/2	1/6	1	2	1/9
PÇ	1/6	1/1	1/5	1/9	1/2	1	1/9
TPİO	1/3	9	4	2	9	9	1

Tablo 4 için olasılıklar;

BTB= 0.214, BTUB= 0.029, YN= 0.121, TÇ= 0.251, MM= 0.050, PÇ= 0.027,

TPİO= 0.306

Tablo 5. Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı, mobilya imalatı ve diğer imalatlar için hedeflenen beceri türü eş matrisi

	BTB	BTUB	YN	TÇ	MM	PÇ	TPİO
BTB	1	3	2	1	2	4	1/3
BTUB	1/3	1	2	1/3	1/1	2	1/8
YN	1/2	1/1	1	1/2	2	3	1/5
TÇ	1/1	3	1/2	1	3	3	1/3
MM	1/2	1/1	1/2	1/3	1	2	1/7
PÇ	1/4	½	1/3	1/3	1/2	1	1/9
TPİO	3	8	5	3	7	9	1

Tablo 5 için olasılıklar; BTB= 0.155, BTUB= 0.076, YN= 0.090, TÇ= 0.139, MM= 0.062, PÇ= 0.038, TPİO= 0.437

Tablo 6. Kağıt ve kağıt ürünlerinin imalatı, kayıtlı medyanın basılması ve çoğaltılması imalatı için hedeflenen beceri türü eş matrisi

	BTB	BTUB	YN	TÇ	MM	PÇ	TPİO
BTB	1	2	1/1	1/2	2	3	1/3
BTUB	1/2	1	1/2	1/3	2	2	1/5
YN	1/1	2	1	1/2	2	2	1/3
TÇ	2	3	2	1	3	5	1/2
MM	1/2	½	1/2	1/3	1	2	1/5
PÇ	1/3	½	1/2	1/5	1/2	1	1/9
TPİO	3	5	3	2	5	9	1

Tablo 6 için olasılıklar; BTB= 0.130, BTUB= 0.076, YN= 0.116, TÇ= 0.210,

MM= 0.063, PÇ= 0.041, TPİO= 0.361

Tablo 7. Kok kömürü ve rafine edilmiş petrol ürünleri, kimyasallar ve ürünleri, temel eczacılık ürünleri ve ilişkin malzemeler, kauçuk ve plastik ürünleri ile diğer metalik olmayan mineral ürünlerin imalatı için hedeflenen beceri türü eş matrisi

	BTB	BTUB	YN	TÇ	MM	PÇ	TPİO
BTB	1	4	3	1/2	2	2	1/2
BTUB	1/4	1	1/2	1/5	1/2	1/2	1/8
YN	1/3	2	1	1/3	1/2	1/2	1/6
TÇ	2	5	3	1	3	3	1/2
MM	1/2	2	2	1/3	1	1/1	1/4
PÇ	1/2	2	2	1/3	1/1	1	1/5



TPİO	2	8	6	2	4	5	1
------	---	---	---	---	---	---	---

Tablo 7 için olasılıklar; BTB= 0.157, BTUB= 0.039, YN= 0.057, TÇ= 0.222, MM= 0.085, PÇ= 0.082, TPİO= 0.355

Tablo 8. Ana metal sanayii ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı için hedeflenen beceri türü eş matrisi

	BTB	BTUB	YN	TÇ	MM	PÇ	TPİO
BTB	1	2	2	1/2	1/1	2	1/4
BTUB	1/2	1	1/1	1/5	1/2	1/1	1/9
YN	1/2	1/1	1	1/5	1/2	1	1/8
TÇ	2	5	5	1	2	4	1/2
MM	1/1	2	2	1/2	1	2	1/4
PÇ	1/2	1/1	1/1	1/4	1/2	1	1/7
TPİO	4	9	8	2	4	7	1

Tablo 8 için olasılıklar; BTB= 0.104, BTUB= 0.049, YN= 0.050, TÇ= 0.222, MM= 0.104, PÇ= 0.053, TPİO= 0.415

Tablo 9. Bilgisayarların, elektronik ve optik ürünlerin, elektrikli teçhizatı, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve ekipman imalatı, kurulumu ve onarımı imalatı için hedeflenen beceri türü eş matrisi

	BTB	BTUB	YN	TÇ	MM	PÇ	TPİO
BTB	1	6	2	1/2	2	4	1/4
BTUB	1/6	1	1/4	1/9	1/3	1/2	1/9
YN	1/2	4	1	1/3	2	3	1/4
TÇ	2	9	3	1	4	8	1/2
MM	1/2	3	1/2	1/4	1	2	1/7
PÇ	1/4	2	1/3	1/8	1/2	1	1/9
TPİO	4	9	4	4	7	9	1

Tablo 9 için olasılıklar; BTB= 0.132, BTUB= 0.024, YN= 0.093, TÇ= 0.238, MM= 0.060, PÇ= 0.035, TPİO= 0.414

Tablo 10. Motorlu kara taşıtı, treyler(römork) ve yarı treyler (yarı römork) ve diğer ulaşım araçlarının imalatı için hedeflenen beceri türü eş matrisi

	BTB	BTUB	YN	TÇ	MM	PÇ	TPİO
BTB	1	4	2	1/1	1/1	2	1/4
BTUB	1/4	1	1/2	1/6	1/3	1/2	1/9
YN	1/2	2	1	1/3	1/2	1/1	1/8
TÇ	1/1	6	3	1	2	3	1/3
MM	1/1	3	2	1/2	1	1/1	1/4
PÇ	1/2	2	1/1	1/3	1/1	1	1/6
TPİO	4	9	8	3	1/4	6	1

Tablo 10 için olasılıklar; BTB= 0.136, BTUB= 0.037, YN= 0.064, TÇ= 0.193, MM= 0.110, PÇ= 0.078, TPİO= 0.378



Tablo 11. C İmalat Kısmı Ekonomik Faaliyet Sınıflamasında Yer Alan Mesleki Eğitim Veren Girişimlere Göre Kazanılması Hedeflenen Beceri Türleri Olasılık Matrisi

	C1	C2	C3	C4	C5	C6	C7	C8	Toplam
BTB	0,1054	0,2141	0,1557	0,13	0,157	0,1042	0,1321	0,1365	0,13542
BTUB	0,034	0,0292	0,0764	0,0769	0,0395	0,0497	0,0249	0,0373	0,04331
YN	0,0813	0,1213	0,0905	0,116	0,0576	0,0506	0,0934	0,0645	0,07540
TÇ	0,2153	0,2512	0,1395	0,2103	0,2228	0,2224	0,2387	0,1939	0,20953
MM	0,1618	0,0506	0,0623	0,0631	0,0851	0,1042	0,0607	0,1101	0,09291
PÇ	0,1492	0,027	0,0384	0,0413	0,0825	0,0532	0,0359	0,0789	0,06719
TPİO	0,253	0,3066	0,4372	0,3618	0,3555	0,4157	0,4143	0,3787	0,37618

Yukarıdaki tabloya göre kazanılması hedeflenen en uygun beceri türü “Teknik-pratik veya işe odaklı olma (TPİO)” ve ikinci sırada yer alan uygun beceri türü ise “Takım Çalışması (TÇ)” olarak ortaya çıkmıştır. Bu kazanımları sırasıyla veren sektörler ise, Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı, mobilya imalatı ve diğer imalat ve Tekstil ürünleri, giyim eşyaları ve deri ve ilgili ürünlerin imalatı sektörleri olarak belirlenmiştir.

SONUÇ

Çalışmada önemli bir iş alanı olan imalat sektöründe yer alan girişimlerden mesleki eğitim veren kısımlar ve mesleki eğitim kazanımları dikkate alınarak bir hiyerarşik yapı oluşturulmuştur (Şekil 1). Daha sonra mesleki eğitim kazanımlarının ortalamalarının belirlenmesi ile ilk ikili karşılaştırma matrisi oluşturulmuştur (Tablo 2). Daha sonra sırası ile imalat sektörü için belirlenen sekiz kısma ait kazanımların dikkate alındığı ikili karşılaştırmalar ayrı ayrı oluşturularak her bir kısım için kazanım olasılıkları belirlenmiştir (Tablo 3 – 10). Bu mesleki kazanım olasılıkları ile oluşturulan mesleki kazanım beceri matrisi (Tablo 11)’e göre AHP tamamlanarak karar aşamasına geçilmiştir. Yapılan AHP analizine göre en kazanılması hedeflenen en uygun beceri “Teknik-pratik veya işe odaklı olma” ve “Takım Çalışması” olarak belirlenmiştir. Kazanılması hedeflenen bu beceri türlerini sağlayan en uygun imalat kısımları ise Ağaç, ağaç ürünleri ve mantar ürünleri imalatı, mobilya imalatı ve diğer imalat ve Tekstil ürünleri, giyim eşyaları ve deri ve ilgili ürünlerin imalatı sektörleri olarak tespit edilmiştir. Kişilerin hangi kazanımı, hangi imalat sektörüne ait kısımda kazanabileceğini gösteren AHP, pek çok alanda çok kriterli karar verme süreci içinde kullanılabilen bir yöntem olarak tercih edilmektedir. Özellikle İmalat sektörüne yönelik böyle bir çalışmanın yapılması literatür için önemli bir kaynak olacaktır.

KAYNAKÇA

1. Karaatlı vd., (2015), Çok Kriterli Karar Verme Yöntemleri ile Yaşanabilir İllerin Sıralanması, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 33, 215-228
2. Karaman E., (2015), Okulların TEOG Sınavı Başarı Sıralamaları: TOPSİS Çok Kriterli Karar Verme Yöntem Uygulaması (Yayınlanmamış Y.Lisans Tezi). GYTE
3. Koç E., Şenel M.,C. Ve Kaya K.,(2017), Türkiye’de Ekonomik Göstergeler, İmalat Sanayi Kapasite Kullanım Oranı, Mühendis ve Makine, 58(689), 1-22
4. Kundak s., Aydoğmuş İ., (2018), Analysis of The Turkish Manufacturing Industry’s Dependence on Imports, Gaziantep University Journal of Social Sciences 17(1), 252-266
5. Ömürbek N., Şimşek A.,(2014), Analitik Hiyerarşi Süreci ve Analitik Ağ Yöntemleri ile Online Alışveriş Site Seçimi, Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 22, 306-327
6. Saaty T., L., (1994), How to Make a Decision: The Analytic Hierarchy Process, Institute for Operations Research and the Management Sciences, 24(6), 19-43
7. Saaty T.,L., (2000), Fundamentals of Decision Making and Priority Theory With the Analytic Hierarchy Process, AHP Series,



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

8. Saaty T., L., (2006), Rank from comparisons and from ratings in the analytic hierarchy/network processes, European Journal of Operational Research,168(2), 557-570
9. Taştan H., ve Akar M., (2013), Türkiye İmalat Sanayiinde Bölgesel ve Sektörel Ücret Eşitsizliği, İktisat Fakültesi Mecmuası, 63(1), 17-49
10. Timor M., (2010), Yöneylem Araştırması, Türkmen Kitapevi, İstanbul
11. Timör M.(2011), Analitik Hiyerarşi Prosesi, Türkmen Kitapevi, İstanbul
12. TUİK, NACE Rev.2 –Altılı Ekonomik Faaliyet Sınıflaması, Güncellenmiş 2015 Baskısı



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(71)

S. Hilal ARPACIOĞLU⁴⁵⁵, Dr. Şehnaz BİÇER ÖZCAN⁴⁵⁶

**“TİMUR DEVRİ BAYSUNGUR DÖNEMİ MİNYATÜRLERİNDEN, NİZAMİ’NİN HEFT PEYKER’İNİN, TASARIM PRENSİPLERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ”
RESEARCH FOR NİZAMİ’S HEFTPEYKER, WHICH IS ONE OF THE MINIATURES BELONG TO
TIMUR ERA BAYSUNGUR PERIOD, FROM THE POINT OF DESIGN PRINCIPLES**

ÖZ

Timur dönemi hükümdarlarından biri olan Baysungur Mirza’nın Herat bölgesinde kurduğu sanat okulunda ortaya çıkmış birçok kaliteli minyatürlü yazma mevcuttur. Bu yazmaların işçilik kalitesi ve görsel zenginlikleri oldukça fazladır. İşçilik kısımlarını bir yana ayırarak sayfalardaki temel tasarım ilkelerine değinecek olursak, minyatürlerin kurgusal olarak da belli öğelere dayandığını ve kendi içlerinde bir denge barındırdığını görmekteyiz.

Makalemiz Timur Devri Baysungur Dönemi’ne ait olan New York Metropolitan Müzesi’nde bulunan Nizami’nin HeftPeykeri’nin içinde yer alan beş adet minyatürün tasarım ilkeleri yönünden incelenmesi ile ilgilidir.

Anahtar Kelimeler: Timur, Baysungur, Türk Sanatı, Minyatür, Tasarım İlkeleri.

JEL Kodu: N95.

ABSTRACT

There are many quality miniature manuscripts existed at the school art in Herat established by Baysunghur Mirza, one of the rulers of the Timur period. The work quality and visual richness of these manuscripts is quite high. If we leave aside the work parts and address the design principles of the pages, we see that the miniatures are based upon certain elements in fictional way and hold a balance in themselves.

Our article is interested in studying the design principles of the five pieces of miniatures, which belong to Timur era Baysungur period, appear at Nizami’s HeftPeyker located in New York Metropolitan Museum of Art.

Keywords: Timurid, Baysunghur, Turkish Art , Miniature, Design Principles.

JEL Code: N95.

⁴⁵⁵ T.C. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Anasanat Dalı, “Timur Devri Baysungur Dönemi Minyatür Üslubu” isimli Sanatta Yeterlilik tezinden üretilmiştir.

⁴⁵⁶ T.C. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Dr. Öğretim Üyesi, sehnazalp@gmail.com



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Baysungur, 1397-1433 yılları arasında yaşamış bir devlet adamı olmakla beraber şair ve hattatlığı da bulunan, Babası Şah Ruh gibi ileri bir sanat patronudur. Kuzey Horasan ve Güney Azerbaycan valiliklerinde bulunduktan sonra, Herat'a dönmüş, orada velehat prens olarak babasına yardımcı olmuştur. Bu dönemde Herat'ta bir sanat akademisi kuran Baysungur, devrin ünlü sanatçıları etrafına toplamıştır.⁴⁵⁷ Bu dönemde bir çok eser ortaya çıkaran Baysungur Sanat Akademisi, Timur Devri Baysungur Üslubunu ortaya koymuşlardır.

1.Nizami'nin Heft Peyker'i

Tam adı Ebû Muhammed Cemâlüddin İlyas b. Yûsuf b. Zeki Müeyyed olan Nizami'nin doğum ve ölüm tarihleri kesin olarak bilinmemekte olup günümüze kadar gelen tek eseri Hamse'dir. Yaklaşık 35.000 beyitten meydana gelen eserin tamamlanması otuzbeş – kırk yıl sürdüğü düşünülmektedir. Eserin yüzlerce yazması olduğu ve bunların çeşitli kütüphanelerde bulunduğu bilinmektedir.⁴⁵⁸

Arapça beş anlamına gelen hamse kelimesinden anlaşılacağı üzere, eser 5 ayrı mesneviden oluşmaktadır.

Nizami'nin Hamse 'sinin dördüncü mesnevisi olarak bilinen Heft Peyker, Sâsâni Hükümdarı Behrâm-ı Gür' a ait efsanelerden oluşmaktadır.

Eserde 63 yıl tahtta kalarak İran'ı yöneten V. Behram'ın hayatı konu edilmektedir. Mesnevide Behrâm-ı Gür'ün av eğlenceleri, fethettiği ülkeler, evlilik hayatı, Hovernak Saray'ı, yedi güzelin kendisine anlattığı hikayeler ve izlediği siyaset anlatılmaktadır.⁴⁵⁹

Nizami'nin New York Metropolitan Müzesi 13.223.13 Numarada bulunan Heft Peyker eseri devrin ünlü hattatlarından olan Azhar tarafından yazılmış, içinde 5 minyatür içermektedir.⁴⁶⁰ 1430 yılında yapılan eserin yapım yeri Herat'tır..

1.1.Nizami'nin Half Peyker'i Teknik Analizi

Katalog Numarası: 1

Minyatürün Adı:Bahram Gur'un Av Sahnesi

Teknik, Varak No: Kağıt üzerine taş suluboya ve altın, 10r

⁴⁵⁷ Güner İnal, **Türk Minyatür Sanatı(Başlangıcından Osmanlılara Kadar)**, Atatürk Kültür Merkezi, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,AKMY, S.63, Ankara, 1995, s:121

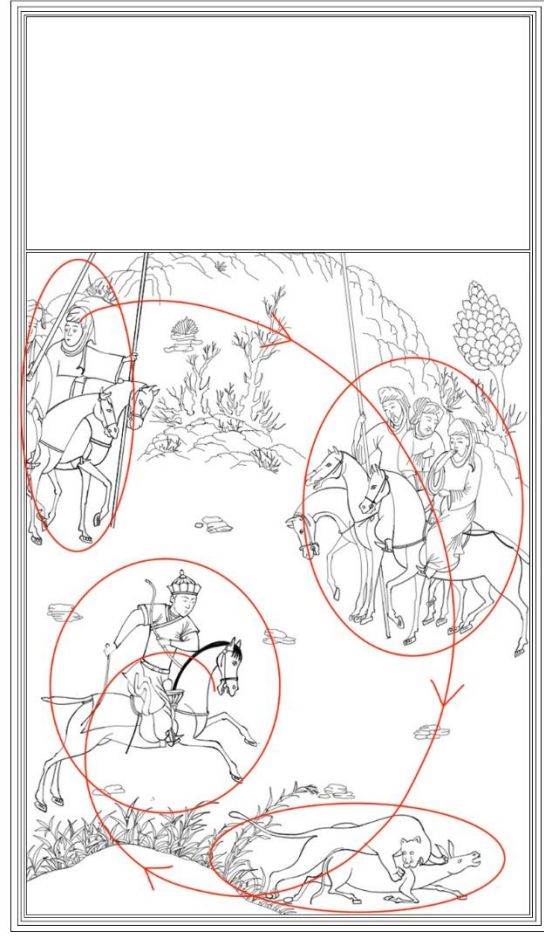
⁴⁵⁸Mehmet Kanar, "Nizam-i Gencevi", TDVİA, s.183-185

⁴⁵⁹Fatıma Şeyma Balta, **HeftPeyker Mesnevisi: Hikayelerindeki Mitolojik Unsurlar**,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018,s.15,16

⁴⁶⁰Prof. Dr. Güner İnal, **Türk Minyatür Sanatı-Başlangıcından Osmanlılara Kadar**, s.129



Katalog No: 1



Çizim1

Sayfanın üçte birlik kısmı yazı için ayrılmış olan eserde, minyatür alt tarafa konumlandırılmıştır. Eserin zemini; sıvama altın ile boyanmış gök yüzü ve açık mavi renkteki dağ ve topraktan oluşturulmuştur. Gökyüzünde herhangi bir bulut motifi kullanılmamış, altın sıvama kısmın üzerine sadece sağ üstte kahverengi gövdeli yeşil bir ağaç resmedilmiştir. Açık mavi zeminde açık pembe, kahverengi, beyaz, kıvıllı kahve, turuncu ve siyah olmak üzere 6 adet at işlenmiş, bu atların beşinin üzerine binmiş figürlerin kıyafet tavırları birbirine benzerdir. Turuncu ata binen Bahram'ın üzerindeki canlı turuncu kıyafetin ve kafasındaki tacın resmedilişi ile Bahram'ın kompozisyonda ki özelliği vurgulanmıştır. Sağ altta bulunan aslan ve eşek figürlerinin birbirine olan kontrastlığı, iki hayvan figürünün de daha rahat algılanmasına vesile olmuştur. Eserin tasarım kurgusu helezonik bir takip ile oluşturulmuştur. (Çizim1)

Sayfada egemenlik olgusunu oluşturacak bir figür bulunmamaktadır. Alt zeminlerin soft rengi, zemin üzerine uygulanan insan, hayvan ve bitki figürlerinin koyu renkleri ile kontrastlık sağlamıştır. Açık mavi alanda uygulanan ritmik ve tekrar niteliği taşıyan ot ve taş kümeleri de figürler ile alt zemin arasında bütünlük ve geçiş algısı yaratmıştır.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

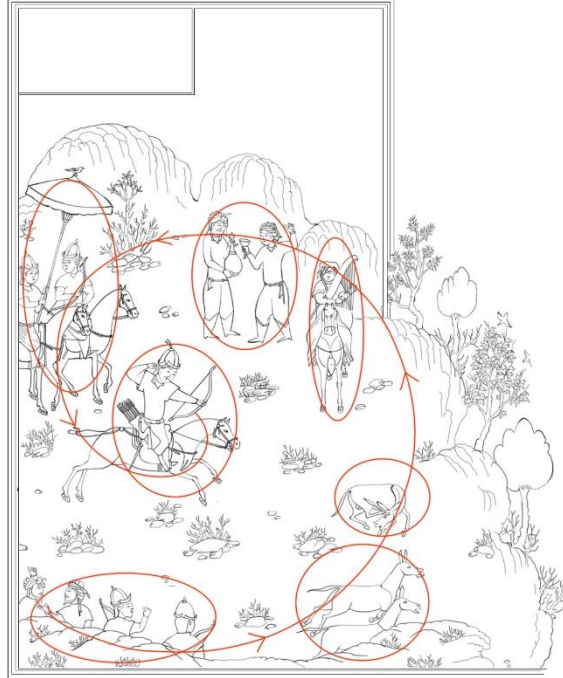
Katalog Numarası: 1

Minyatürün Adı: Bahram Gur 'un Ok Atma Becerisi

Teknik, Varak No: Kağıt üzerine taş suluboya ve altın, 17v



Katalog No: 2



Çizim2

Sayfanın sol üst kısmı dörtgen bir pafta ile yazı için ayrılmıştır. Minyatür dikdörtgen bir formla çerçevelenmiş, sağ alt kısmı cetvel hizalarından taşarak tasarlanmıştır.

Sıvama altın ile boyanan gökyüzüne herhangi bir bulut motifi yerleştirilmemiş, minyatür altın renkte gökyüzü ve krem renkte toprak zemin olarak iki bölüme ayrılmıştır. Sağ alt kısımda cetvel dışına taşırılan dağların uçlarına kahverengi gövdeli yeşil yapraklı ağaçlar konumlandırılmıştır. Eserde 10 adet figür kullanılmış, bunların 4 tanesi at üzerinde tasfir edilmiştir. Bahram'ın atı yine turuncu olarak boyanmış ve sayfanın odak noktasına konumlandırılmıştır.

Eserde egemenlik algısı renk olarak gökyüzünde bulunmaktadır. Gökyüzü ve dağlık olarak ikiye bölünün eserin, dağlık alanında bulunan figürlerin helezonik bir düzende yerleştiğini ve kurulan sistemin Bahram ve atına vurgu yaptığını görmekteyiz. Bu sistemle göz takibi rahatça gerçekleşmektedir. (Çizim2)

Helezonik sistemde, insan ve hayvan figürlerinin uygulandığı alanlar dışında kalan boşluklara, eşit aralıkta doldurulan ot kümeleri, ritmik ve simetrik düzende kurgulanmış, bu düzen sayesinde sayfa bütünlüğü sağlanmıştır.

Bütünlük olgusunun hissedildiği bu minyatürlü sayfada, homojen olarak dağılan koyu renkli insan figürleri ile sağ taraftaki koyu renk ağaçlar, diğer soft renkli öğeler ile kontrastlık oluşturmuş; bu oluşum minyatürü monotonluktan kurtarmıştır.



<http://www.turansam.org>

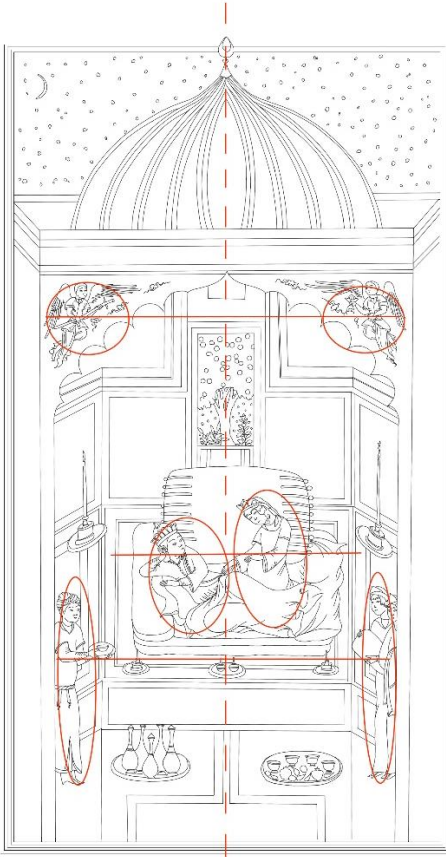
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Katalog Numarası: 3

Minyatürün Adı: Bahram Gur ve Hint Prensesi Siyah Renkli Köşkte



Teknik, Varak No: Kağıt üzerine taş suluboya ve altın, 17v





http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Katalog No: 3

Çizim3

Sayfanın tamamı minyatür ile doludur. Üst tarafta gri bir kubbe ile başlayan minyatürde gece vakti resmedilmiştir. Kubbenin aşağısı ise iç mekan olarak tasarlanmıştır. Kubbenin hemen aşağısında iç mekan duvarı olarak belirtilen gri alanda simetrik şekilde melek tasvirleri yapılmış, karşılıklı bu iki tasvirin ortasına da pencere resmedilmiştir. Pencerenin içinde dışarı görünümü veren meyve ağacı bulunmaktadır. Yine pencerenin alt kısmında, merkez konuma konumlandırılmış büyük bir yastık çizilmiş ve yastığın merkezine simetrik karşılıklı iki adet şamdan resmedilmiştir. Yastığın önünde de Bahram ve Hint Prensesi bulunur.

Figürlerin altında yine simetrik bir şekilde solda bir sağda iki olmak üzere figürler bulunmaktadır. Soldaki figürünün hacmine eş yapılan sağ taraftaki iki figür, kompozisyonda simetri algısını destekler niteliktedir. Yine sayfanın alt kısmında ortaya konumlandırılmış havuz ile, havuzun sol ve sağ üstünde bulunan tepşiler de leke ve hacim dengesi olarak birbirine simetrik öğelerdir.

Sayfa yapısına genel bir bakış atıldığında, göze ilk çarpan sayfanın simetrik bir kurgu ile düzenlenmiş olduğudur. (Çizim3)

Üslup uygunluğu kendi içinde oluşturulmuş olan bu eserde kullanılan figürlerin karşılıklı duruşlarının dağılımı kompozisyonda bütünlük ve homojenlik sağlamıştır. Figürlerle beraber, sayfadaki çanak, tepsi, bardak ve şamdanlar da hem hacimsel hem de lekesel olarak simetrik bir şekilde konumlandırılmıştır. Renk, doku, hacim ve şekil bakımından sayfa simetrik bir kompozisyona sahiptir.

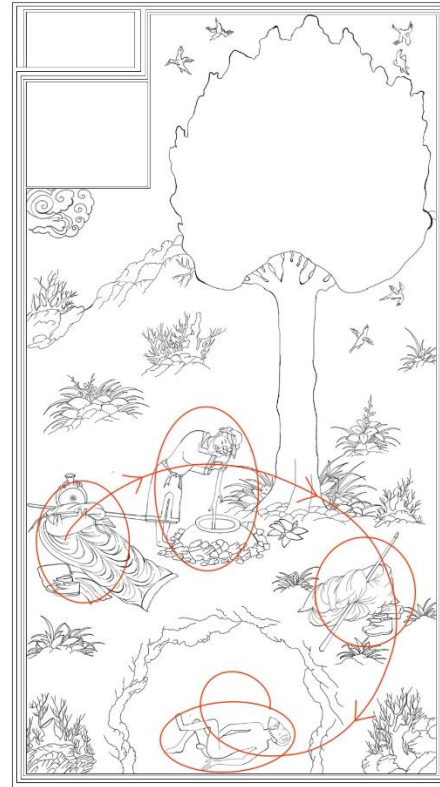
Sayfada egemenlik en üstte bulunan gri kubbeye ait olmakta, kubbenin büyüklüğü bizi iç mekana, göz algısı olarak, daha iyi çekmekte, iç mekanın genişliğini hissettirmektedir.

Sayfanın arka fonunda oluşturulan duvar bordürleri, tekrar ve ritim olgusunu yansıtmakta; minyatürün doku ve renk tonları da armoni prensibini desteklemektedir.

Katalog Numarası: 4

Minyatürün Adı: Müleyhâ 'nın küp sandığı bir kuyunun içinde boğularak ölmesi.

Teknik, Varak No: Kağıt üzerine taş suluboya ve altın, 33v



Katalog No: 4

Çizim4

Sayfanın sol üst köşesi yazı alanı olarak belirtilmiş, diğer yerler minyatürle doldurulmuştur.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Altın ile doldurulan gökyüzünün sol tarafında bulut motifi bulunmakta, üst alanda ise dört adet kuş figürü resmedilmektedir. Gökyüzü ve toprak alan olarak iki bölümde işlenen sayfanın toprak alanı kahverengi zeminde olup sağ tarafta büyük bir ağaç tasviri bulunmaktadır. Ağacın alt solunda bir figür ve o figürün alt kısmında siyah bir çukurun içinde başka bir figür olmak üzere, minyatürde iki figür resmedilmiş; bu figürlerin sol ve sağ alanlarına yığınlar halinde kıyafetler bulunur.

Sayfanın egemenliği sağ tarafta ki ağaca ve alt tarafta ki çukura ait olmaktadır.

Bu sayfa da helezonik bir sistem ile tasarlanmış, göz takibi sağlayan bir tasarım kurgulanmıştır. (Çizim4)

Arka fonların soluk renklerde oluşturulması, figür ve bitkilerin koyu renkleri ile kontrastlık oluşturmuş, bu da eseri daha iyi okuyabilmemizi sağlamıştır.

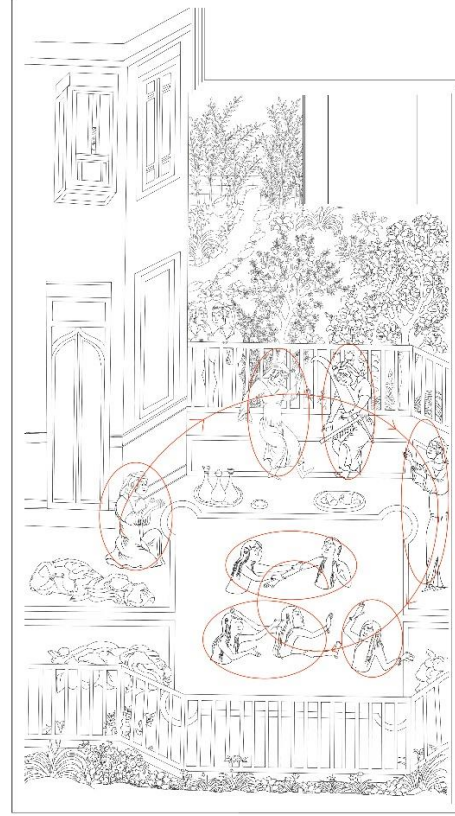
Arka fondaki ot kümelerinin ritmik dağılımı, tasarımda boşluk algısını ortadan kaldırmıştır.

Katalog Numarası: 5

Teknik, Varak No: Kağıt üzerine taş suluboya ve altın, 47r



Katalog No: 5



Çizim5

Yoğun bir minyatüre sahip olan sayfanın sağ üst kısmında dörtgen paftalar yazı alanına ayrılmıştır.

Sağ üstte konumlandırılan mimari yapı açık turuncu, mavi ve lapis renklerinden oluşturulmuş, kapısı altın ile boyanmıştır. Binanın dokusal süslemeleri ritmik ve tekrar niteliğinde olmakla beraber, renk kullanımları kontrast bir üslupla uygulanmıştır.

Mimari yapının sağ tarafında açık zemin üzerine yoğun bir şekilde ot kümeleri ve ağaçlar işlenmiştir. Açık zemin üzerine uygulanan bu motiflerin koyu renkleri alan içinde kontrastlık sağlamıştır.

Sağ altta bulunan siyah havuzun içinde beş adet figür bulunmakta, bu figürlerin açık rengi arka koyu zemin üzerinde anlaşılır bir görsel sergilemektedir.

Havuzun kenarlarını kaplayan fayans ritmik ve tekrar niteliği taşmakta, fayansın açık renkli olması, üzerine resmedilen figür, kıyafet ve tepsi üzerindeki bardak ve sürahilerin net anlaşılır olmasını sağlamıştır.

Sayfa düzeni anlatımında figürlerin helezonik bir şekilde dizilmesi bize göz takibi sağlamaktadır.(Çizim 5)

Kompozisyonda bütünlük algısını çok rahat hissetmekle beraber üslup ve biçim uyumu görülmektedir.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Anlatılmak istenilen olayın sayfanın sağ altına yerleştirilmesi ve kompozisyonun diğer unsurlarının bu olaya biçim, hacim, renk ve doku olarak desteklemesi yoğun minyatürlü bir sayfayı rahat okumamıza vesile olmaktadır.

SONUÇ

Nizami'nin Half Peykeri yazması, tasarım bakımından oldukça iyi bir eserdir. Bu minyatürlerdeki tasarım kuramları, devrin üslubunu belirleyen önemli faktörlerden birisidir. Tasarım prensipleri, Timur Devri'nden çok sonra netleşmiş ve literatürde yerini almış olsa da, bu incelememiz sonucunda tasarım prensipleri diye adlandırdığımız kuralların, kural olmadığı dönemde bile uygulandığını görmekteyiz. Sanat eseri meydana getirirken devrin nakkaşları bu kuralları bilmeden uyguladıkları, evrensel sanat tasarımlarında en baştan beri bu kuralların kural olmadan da var olduğu ve Timur Devri nakkaşlarının da bu tasarım prensiplerine uygun şekilde tasarımlar ortaya çıkardığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

1. **Güner İnal**, Türk Minyatür Sanatı(Başlangıcından Osmanlılara Kadar) Atatürk Kültür Merkezi, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu,AKMY, S.63, Ankara, 1995
2. **Fatıma Şeyma Balta**, HeftPeyker Mesnevisi: Hikayelerindeki Mitolojik Unsurlar,Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018,s.15,16
3. **Mehmet Kanar**, "Nizam-i Gencevi, TDVİA
4. **İsmail Aka**, Timur ve Devleti, Türk Tarih Kurumları Yayınları, Ankara, 2014



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(72)

Emrah AYKORA⁴⁶¹

BİTLİS ve VAN İLLERİNDE OKUL SPORLARINA KATILAN ERGENLERİN ÖZGÜVEN ve SOSYAL KAYGI DÜZEYLERİ İNCELEMESİ
AN EXAMINATION OF SELF-RELIANCE and SOCIAL ANXIETY LEVELS OF ADOLESCENTS WHO PARTICIPATE IN SCHOOL SPORTS IN BITLIS and VAN PROVINCES

ÖZ

Bu çalışmanın amacı ergenlik çağına giren bireylerin düzenli spor yapma durumlarını belirleyerek bu durumun özgüven ve sosyal kaygı düzeyleri ile ilişkisini incelemektir. Bu amaç doğrultusunda yapılan araştırmada, ergenlerin düzenli spor yapma eğilimleri ile özgüven ve sosyal kaygı düzeyleri de belirlenmiştir. Elde edilen verilerle ergenlerin düzenli spor yapma durumları, özgüven ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki ilişkinin ne yönde olduğu korelasyon (ilişki) testleriyle tespit edilmiştir. Çalışmanın evrenini, Bitlis ve Van illerinde lise öğrenimi gören ergenler oluşturmaktadır.

Çalışma gurubunu araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden Meslek, Fen, İmam Hatip, Anadolu ve Spor Liselerinde öğrenim gören 317 kadın 595 erkek toplam 912 öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubu okul sporları faaliyetlerine katıldıklarını beyan eden OSG (okul sporları grubu) ve okul sporları faaliyetlerine hiç katılmayan OSKG (okul sporlarına katılmayan grup) gruplarına ayrılmıştır. Ergenlerin beyan ettiği bilgiler, liselerde görevli Beden Eğitimi Öğretmenlerine danışılarak teyit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Okul sporları, Özgüven, Sosyal kaygı, Ergenler, Lise, Öğrenci.

ABSTRACT

This study aimed at determining adolescents' doing sports regularly and examining its correlation with their self-reliance and anxiety levels. This study also identified adolescents' tendency to do sports regularly and their self-reliance and anxiety levels. Correlation tests were used to identify the correlation between adolescents' doing sports regularly and their self-reliance and anxiety levels. The universe of this study was composed of adolescents attending high schools in provinces of Bitlis and Van.

The study group consisted of 912 students (317 females and 595 males) from vocational high schools, science high schools, vocational religious high schools, Anatolian high schools and sports high schools who volunteered to partake in this study. The study group was divided into two groups as the school sports group (SSP) who declared participating in school sports activities and the non-school sports group (NSSP) who declared no participation in school sports activities. Information declared by adolescents was also confirmed by their physical education teachers at their schools. The Self-reliance Scale used in the study was developed by Akin (2007). The scale, which was originally composed of 56 items, was shortened to 44 items in line with the expert opinions.

Keywords: School Sports, Self-reliance, Social Anxiety, Adolescents, High School, Students.

GİRİŞ

⁴⁶¹ Bitlis Eren Üniversitesi, Bitlis Eren Üniversitesi Rahva Yerleşkesi Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu
Bitlis/TÜRKİYE; E-posta: eaykora@beu.edu.tr



Bireyin anne karnından itibaren başlayan yaşam döngüsünde sürekli iletişim içerisinde olduğu söylenebilir. Doğumla birlikte başlayan sosyal yaşam sürekli bireyi yenilemekte ve farklı ihtiyaçların oluşmasına sebep olmaktadır. Birey ihtiyaçlarını karşılamak, duygularını paylaşmak ve kendini ispat etmek için sürekli iletişim içinde olmalıdır. İletişimde, bireysel farklılıklar ve çevresel faktörler kişilerin değişik şekillerde etkilenmesine sosyalleşmesine olanak sağlamaktadır. Birey yaşamının farklı evrelerinde sosyalleşme düzeylerini artırır veya azaltabilir. Özellikle ergenlik döneminde birey kendini sosyal çevresine kabul ettirmeye ihtiyaç duyar. Bu dönemde olumsuz durumlar yaşayan bireylerde sosyallikten uzaklaşmak kaçınılmaz bir durum haline gelmektedir. Olumsuz etkileri olan bu durum ergenlerde kaygıya sebep olmaktadır. Kaygı üzüntü, endişe duyulan düşünce, tasa anlamına gelmekle birlikte tıpta genellikle kötü bir şey olacaktı düşünceyle ortaya çıkan ve sebebi bilinmeyen gerginlik duygusu olarak ifade edilmektedir (TDK, 2019a). Kişinin heyecanlanmasıyla başlayan tedirginlik hatta panik seviyesine kadar ilerleyen süreçteki her aşama kaygı olarak ifade edilebilir. Topluluk karşısında konuşma, dikkatlerin bir anda kişinin üzerinde toplanması olarak adlandırılan sosyal kaygı, genellikle ergenliğin ilk dönemlerinde başlar. Yapılan çalışmalar ortalama başlangıç yaşının 12,3 ile 15,7 arasında değiştiğini göstermektedir. En ciddi sosyal kaygı çeşidi olarak adlandırılan sosyal fobinin tipik başlangıç yaşı da erken ergenlik olarak bilinmektedir, bunların %6 ila %16'sı 11 ve 15 yaş arasındaki gençlerden oluşmaktadır (Flanagan et.al, 2008). Sosyal kaygı ile ilgili önlemler alınmadığı takdirde ruhsal bozukluklardan sosyal anksiyete bozukluğu, sosyal fobi halini alabilmektedir (Bayramkaya, 2005).

Özgüven, insanın kendine güvenme duygusudur (TDK, 2019b). Bir işi yapmaya yönelik motivasyonu yüksek olan bireylerin, özgüven duygularının yeterliliği ile yakından ilgilidir. Çünkü düşük özgüven duygusuna sahip olan bireyler ulaşmayı amaçladığı hedefi gözünde büyütürler ve o hedefe ulaşmak için gayret sarf etmekten kaçınırlar (Ekin, 2013).

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Araştırmada genel tarama modeli kullanılmıştır. Bitlis ve Van illerinde seçilmiş bazı liselerde öğrenimlerine devam eden ergenlerin özgüven ve sosyal kaygı düzeyleri arasındaki farkları belirlemek için anket formu kullanılmıştır.

Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini, Bitlis ve Van illerinde lise öğrenimi gören ergenler oluşturmaktadır. Çalışma grubunu araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden Meslek, Fen, İmam Hatip, Anadolu ve Spor Liselerinde öğrenim gören 317 kadın 595 erkek toplam 912 öğrenci oluşturmuştur. Çalışma grubu okul sporları faaliyetlerine katıldıklarını beyan eden OSG (okul sporları grubu) ve okul sporları faaliyetlerine katılmayan OSKG (okul sporlarına katılmayan grup) gruplarına ayrılmıştır. Ergenlerin beyan ettiği bilgiler, liselerde görevli Beden Eğitimi Öğretmenlerine danışılarak teyit edilmiştir.

Veri Toplama Araçları

Kişisel bilgi evrakı araştırmacı tarafından gerekli incelemeler yapıldıktan sonra alan yazına uygun olarak cinsiyet, yaşanan şehir, öğrenim görülen lise türü ve okul sporlarına katılım durumu gibi bağımsız değişkenlerle ilgili bilgi toplamak amacı ile hazırlanmıştır.

Özgüven ölçeği Akın (2007) tarafından geliştirilmiştir. İlk hali 56 madde olan ölçek uzman görüşleri alınarak 44 maddeye düşürülmüştür. Beş basamaklı Likert Dereceleme Ölçeği ("1" Hiçbir zaman, "2" Ara sıra, "3" Sık sık, "4" Genellikle, "5" Her zaman) şeklinde yazılmış ve bu maddeler üzerinde geçerlik ve güvenilirlik çözümlenmeleri yapılmıştır (Akın, 2007). Sosyal Kaygı ölçeğinin ilk çalışmasını Çocuklar İçin Sosyal Kaygı Ölçeği olarak La Greca ve arkadaşları (1988) tarafından yapılmıştır. Zamanla sorularda yapılan güncellemelerle ölçek Ergenler için Soysal Kaygı Ölçeği formunu almıştır. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Aydın ve Tekinsav-Sütçü (2007) tarafından yapılmıştır.



Elde edilen verilerin çözümlenmesi SPSS 21,0 paket programında yapılmıştır. Tanımlayıcı istatistiklerle birlikte bağıdaşıklık testi yapılmış ve normallik değerleri kontrol edilmiştir. Shapiro Wilk testi sonucuna göre bağıdaşık dağılım tespit edildiği için ikili grup karşılaştırmalarında bağımsız T-Test, ikiden fazla değişkenin karşılaştırıldığı durumlarda değişke çözümlenmesi uygulanmıştır.

BULGULAR

Bu bölümde elde edilen verilerin parametrik olup olmadıklarına bakılmış daha sonra katılımcıların farklı değişkenlere göre özgüven ve sosyal kaygı puanları karşılaştırılarak aşağıdaki tablolarda sonuçlar verilmiştir.

Tablo 1. Basıklık Çarpıklık Değerleri

	Cinsiyet	Şehir	Öğrenim Görülen Lise	Okul Sporlarına Katılım	Özgüven	Sosyal Kaygı
Basıklık	-,641	-,018	,001	-,289	319	282
Çarpıklık	-1,592	1,984	-1,408	-1,921	1,096	1,116

Verilerin değerlendirilmesi aşamasında Basıklık ve Çarpıklık değerlerine bakıldı. Verilerin +1.5 ile -1.5 değer aralığına olması durumunda Tabachnick ve Fidell (2013) sistemine göre, +2.0 -2.0 değer aralığında olması durumunda George ve Mallery (2010) sistemine göre homojen olduğu görüldü.

Tablo 2. Sıklık Tablosu

		N	Oran (%)
Şehir	Bitlis	4	3,3
	Van	60	50,0
	Toplam	12	100,0
	<hr/>		
Öğrenim Görülen Okul	Meslek L.	94	77,5
	Fen L.	2	1,7
	İmam Hatip L.	00	0,0
	Anadolu L.	24	19,8
	Spor L.	1	0,8
	Toplam	12	100,0
Cinsiyet	Kadın	17	14,2
	Erkek	95	78,3
	Toplam	12	100,0



Spor Yapma Durumu	OSG	91	3	2,9	4
	OSKG	21	5	7,1	5
	Toplam	12	9	00,0	9

Tablo 3. Katılımcıların Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

		N	□	SD	p
Özgüven	Kadın	317	89,03	29,982	,001*
	Erkek	595	95,97	30,274	
Sosyal Kaygı	Kadın	317	42,81	13,908	,022**
	Erkek	595	40,65	13,304	

*p<0,005 **p<0,05 düzeyinde anlamlı.

Katılımcıların cinsiyet değişkenine göre yapılan karşılaştırmasında istatistiksel olarak anlamlı farklara rastlanmıştır. Kadınların özgüven puan ortalamalarının erkekler göre daha düşük, sosyal kaygı puan ortalamalarının da yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 4. Katılımcıların Spor Yapma Durumlarına Göre Karşılaştırılması

		N	□	SD	p
Özgüven	OSG	391	114,87	26,683	,000*
	OSKG	521	77,56	21,915	
Sosyal Kaygı	OSG	391	31,60	9,463	,000*
	OSKG	521	48,76	11,314	

*p<0,001 düzeyinde anlamlı.

Tüm katılımcıların spor yapma durumlarına göre yapılan karşılaştırmasında istatistiki olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Okul sporları faaliyetlerine katılan ergenlerin özgüven puan ortalamaları okul sporları faaliyetlerine katılmayan ergenlere göre daha yüksek, sosyal kaygı puan ortalamalarının düşük olduğu görülmektedir.

Tablo 5. Spor Yapan Grubun Cinsiyet Değişkenine Göre Karşılaştırılması

		N	□	SD	p
Özgüven	Kadın	136	107,97	27,609	,000*
	Erkek	255	118,56	25,474	
Sosyal Kaygı	Kadın	136	32,99	9,941	,034**
	Erkek	255	30,86	9,132	

*p<0,001 **p<0,05 düzeyinde anlamlı.

Spor yapan grup içinde cinsiyet faktörüne göre karşılaştırma yapıldığında istatistiki olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde kadın öğrencilerin özgüven puan ortalamalarının erkek öğrencilerden düşük sosyal kaygı puanlarının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Öğrenim Görülen Lise Değişkenine Göre Yapılan Değişke Çözümlemesi

		N	□	SD	p
Özgüven	Meslek L.	294	86,34	26,006	,000*
	Fen L.	72	92,81	29,509	
	İmam Hatip L.	200	87,94	27,572	
	Anadolu L.	224	87,83	26,804	
	Spor L.	122	131,13	23,298	



	Meslek L.	294	42,57	12,965	
Sosyal Kaygı	Fen L.	72	41,82	13,770	
	İmam Hatip L.	200	43,64	13,700	,000*
	Anadolu L.	224	42,58	13,620	
	Spor L.	122	32,49	10,902	

Öğrenim görülen lise değişkenine göre yapılan karşılaştırmada istatistiksel olarak anlamlı fark tespit edilmiştir. Ortalamalar incelendiğinde ve yapılan Tukey-hsd testinde farkın kaynağı, Spor Lisesi öğrencilerinin özgüven puan ortalamalarının diğer liselerden yüksek, sosyal kaygı puanlarının düşük olmasından dolayı kaynaklandığı belirlenmiştir.

Tablo 7. Okul Sporlarına Katılma Durumu, Özgüven ve Sosyal Kaygı Düzeyleri Arasındaki İlişki

	Öğrenim Görülen Okul	Cinsiyet	Spor Yapma Durumu	Özgüven	Sosyal Kaygı
Öğrenim Görülen Okul	1	,042	,259(**)	304(**)	,147(**)
Cinsiyet	,042	1	000	109(**)	,076(*)
Spor Yapma Durumu	,259(**)	000	1	,609(**)	627(**)
Özgüven	,304(**)	,109(**)	,609(**)	1	,393(**)
Sosyal Kaygı	,147(**)	,076(*)	627(**)	,393(**)	1

** Korelasyon 0.01 düzeyinde anlamlıdır.

* Korelasyon 0.05 düzeyinde anlamlıdır.

Tablodan da anlaşıldığı gibi öğrenim görülen okulla spor yapma durumu, özgüven ve sosyal kaygı arasında 0,01 düzeyinde ilişki vardır. Cinsiyetle özgüven arasında 0,01 düzeyinde sosyal kaygı ile 0,05 düzeyinde ilişki vardır. Spor yapma durumu ile öğrenim görülen okul, özgüven ve sosyal kaygı arasında 0,01 düzeyinde ilişki vardır. Özgüvenle öğrenim görülen okul, cinsiyet, spor yapma durumu ve sosyal kaygı arasında 0,01 düzeyinde ilişki vardır. Sosyal kaygı ile öğrenim görülen okul, spor yapma durumu ve özgüven arasında 0,01 düzeyinde cinsiyetle 0,05 düzeyinde ilişki vardır.

SONUÇ

Çalışmamızın sonucunda, lise öğrenimlerine devam eden ergenlerin özgüven ve sosyal kaygı düzeyleri tespit edilmiştir.



Cinsiyet değişkenine göre yapılan karşılaştırmada ergenlerin özgüven ve sosyal kaygı düzeylerinde anlamlı fark tespit edilmiştir. Kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre özgüven puanlarının düşük sosyal kaygı puanlarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre, erkek ergenler kadın ergenlerden daha fazla özgüvene sahiptir. Sosyal kaygı düzeyi ile ilgili yapılan araştırmalarda cinsiyet değişkeni açısından farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Gümüş (2002) yapmış olduğu araştırmada sosyal kaygının cinsiyete göre değişmediği sonucuna varılmıştır. Bazı araştırmalarda bu makale çalışmasında olduğu gibi kadınlar erkeklere göre daha fazla sosyal kaygılı bulunmuştur (Aydın ve Tekinsav-Sütçü, 2007; Erözkan, 2004; Jose ve ark., 2012; La Greca ve Harrison, 2005; Yıldırım, Çırak ve Konan, 2011). Tüm katılımcıların spor yapma durumlarına göre yapılan karşılaştırmasında istatistiki olarak anlamlı bir fark tespit edilmiştir. Okul sporları faaliyetlerine katılan ergenlerin özgüven puan ortalamaları okul sporları faaliyetlerine katılmayan ergenlere göre daha yüksek, sosyal kaygı puan ortalamalarının düşük olduğu görülmektedir. Can ve Kaçay (2016) yaptıkları bir çalışmada aktif sporun bireyde özgüven duygusunu olumlu yönde etkilediğini belirtmiştir. Doğru (2017) çalışmasında öğrencilerin spor ile iç içe olmalarının yüksek özgüvene sahip olmalarını sağladığı düşünülebilir demıştır. Karacabey ve arkadaşları (2017) yaptıkları bir çalışma neticesinde özgüven düzeyi yüksek olan sporcuların bilişsel kaygılarının düşük olduğunu, kendine güvenen sporcuların gerek arkadaşları ile gerekse antrenörleri ve aileleri ile daha sağlıklı ilişki içerisinde olduklarından sosyal becerileri daha yüksek birer birey haline geldiklerini söylemişlerdir.

Bu çalışmanın sonucu olarak ergenlerin yüksek özgüven ve düşük sosyal kaygılı olmalarında etkin rol üstlenen düzenli sporun, daha yaygın ve daha planlı hale getirilmesi gerektiği söylenebilir. Yapılan planlı çalışmalarla özgüvenin artırılması sosyal kaygının azaltılması mümkün görünmekte. İlköğretim ikinci kademedden itibaren ergenliğe geçiş aşamasında bireylerin sportif faaliyetlere yönlendirilmesi, bu sancılı dönemden özgüveni yüksek ve sosyal kaygıları olmadan çıkmasına sebep olabilir.

KAYNAKÇA

1. Akın, A. (2007). Öz-güven ölçeğinin geliştirilmesi ve psikometrik özellikleri, *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(2), 167-176.
2. Aydın, A., Tekinsav-Sütçü, S. (2007). Ergenler İçin Sosyal Kaygı Ölçeğinin (ESKÖ) Geçerlilik ve Güvenirliliğinin İncelenmesi. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 14(2): 79-89.
3. Bayramkaya, E., Toros, F., Özge, C. (2005). Ergenlerde Sosyal Fobi İle Depresyon, Öz Kavramı, Sigara Alışkanlığı Arasındaki İlişki, *Klinik Psikofarmakoloji Bülteni*, 15(4): 165-173.
4. Can, Y., Kaçay, Z. (2016). Sporcu kimlik algısı ile cesaret ve özgüven duyguları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Journal of Human Sciences*, 13(3), 6176-6184.
5. Doğru, Z. (2017). Beden Eğitimi ve Spor Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Özgüven ve Özyeterlik Algıları Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi, *Beden Eğitimi ve Spor Araştırmaları Dergisi*, 9(1).
6. Ekinci, N. E., Özdilek, Ç., Deryahanoğlu, G., Üstün, D. (2014). Spor yapan lise öğrencilerinin özgüven düzeylerinin incelenmesi, *Sportif Bakış. Spor ve Eğitim Bilimleri Dergisi*, 1(1), 36-42.
7. Erözkan, A. (2004). Üniversite Öğrencilerinin Reddedilme Duyarlılıkları İle Sosyal Kaygı Düzeylerinin Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi. 13. Ulusal Eğitim Bilimleri Kurultayı. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi.
8. Flanagan, K. S., Erath, S. A., Bierman, K. L. (2008). Unique Associations Between Peer and Social Anxiety in Early Adolescence, *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 37(4), 759-769.
9. George, D., Mallery, M. (2010). SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update (10a ed.) Boston: Pearson



10. Jose, P. E., Wilkins, H., Spendelow, J. S. (2012). Does Social Anxiety Predict Rumination and Co-Rumination Among Adolescents? *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology*, 41(1), 86–91.
11. Karacabey, K., Apur, U., Öntürk, Y., Akyel, Y. (2017). Ergen Sporcuların Kaygı ve Kendine Güven Düzeylerinin Bazı Değişkenler Açısından İncelenmesi: Sporcu Eğitim Merkezleri Örneği, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 7(2/1).
12. La Greca, A. M., Dandes, S. K., Wick, P., Shaw, K., Stone, W. L. (1988). Development of the Social Anxiety Scale for Children: Reliability and concurrent validity, *Journal of Clinical Child Psychology*. 17(1).
13. La Greca, A. N., Harrison, H. M. (2005). Adolescent Peer Relations, Friendships, And Romantic Relationships: Do They Predict Social Anxiety And Depression? *Journal of Clinical Child And Adolescent Psychology*. Vol. 34, No. 1, 49–61.
14. Tabachnick, B.G., Fidell, L.S. (2013). B.G Tabachnick, L.S. Fidell Using Multivariate Statistics (sixth ed.) Pearson, Boston.
15. TDK, Türk Dil Kurumu. (2019a). Erişim tarihi: 12.02.2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c62eb8a1db6c5.34072076
16. TDK, Türk Dil Kurumu. (2019b). Erişim tarihi: 13.02.2019, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5c6331e224d029.03263618
17. Yıldırım, T., Çırak, Y., Konan, N. (2011). Öğretmen adaylarında sosyal kaygı, *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 85-100.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(73)

Dr. Öğr. Üyesi Metin Erkan KAFKAS⁴⁶²
KAYBOLMAYA YÜZ TUTMUŞ CAMALTI RESMİ
UNDERGLASS PAINTING THAT ALMOST EXTINCT

ÖZ

Cumhuriyetten sonra kültürel değerlerimizin en büyük zenginliklerinden olan Halk Sanatları arasında yer bulan camaltı resmi, yöresel bir sanat olmaktadır. 19. yy'da büyük ilgi gören bu sanat günümüzde çok bilinmemektedir.

Literatürde yer bulmaması sebebi ile geçmiş örneklerin sanatçı kimlikleri bilinmese de, genel tanımı ve yapım tekniklerini sunduğumuz bu makale ile unutulmaya yüz tutan bu sanatın bilinmesini hedeflemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Halk Sanatı, Camaltı, Resim.

JEL Kodu: N95.

ABSTRACT

Underglass painting, which is a local art, is one of the greatest richness of cultural values among the folk art after the proclamation of the Republic. This art which attracted great attention in the 19th century is not known very much today.

Although the artist identities of past samples are unknown because it does not take place in the literature, we aim to be known this art with the presentation of general definition and production techniques in this article.

Keywords: Folk Art, Underglass, Painting.

JEL Code: N95.

⁴⁶² T.C. Marmara Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Dr. Öğretim Üyesi, İstanbul/TÜRKİYE; E-posta: mekafkas@mynet..com



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Cumhuriyetin kurulmasıyla birlikte canlanan ve yaygınlaşan Halk Sanatları, çeşitliliği ve özgünlüğü bakımından kültürel değerlerimizin oluşumuna etki etmiştir.

Bu bağlamda geleneksel sanatlar içerisinde önemli bir yere sahip olan halk sanatları, ülkelerin çeşitli bölgelerindeki insanların süregelen yaşamlarının aktarımları, öğretileri, gözlemleri, dürtüleri ve üretimleri sonucu oluşmuştur.

Ancak özlemine duyduğumuz halk kültürü; bugünkü çağın yaşam biçimi ve teknolojisi doğrultusunda yaşamımızdan neredeyse dışlanmıştır. Yaşam sürecimiz içerisinde karşılaştığımız günümüze ulaşmış olan eskiye dayalı, özgün, içsel duyuların ve dürtülerin naif üretimleri, sanat eserleri halen heyecan vericidir. Buna rağmen günümüzde pek çok nedenle geleneksel inanışların, motiflerin, simgelerin anlamları yok sayılmaktadır. Geleneksel ürünlerin dışlanması, üretilmemelerine de yol açmıştır.

Geleneksel üretimin günümüze kalan bir kısmının ve kullanılmasa da dekoratif amaçlı üretilmiş ürünlerin çoğu, yöre halkının sözlerle ifade edemedikleri istek ve duygularının görüntüleri olmuştur. Örneğin; özellikle hanımların çoraplarında, takılarında kullanılan motifler, boncuklarla yapılmış takılar (dul ipi, kız ipi) başlıklar gibi onların sosyal durumlarını belirten sessiz mesajlar olmuştur. Bu örnekler yöresel farklılıklar gösterilerek çoğaltılabilir.

Camaltı resminde de ulaşamadıkları ve hayranlık duydukları, mukaddes saydıkları konuların işlenmesi ve yazının resimsel bir şekilde kullanılması da camaltı tekniğiyle yapılan ürünlerde sıkça görülmektedir. Bu konuda en önemli örnek Amentü ve Ashabı Kehf gemileri gösterilebilir.⁴⁶³

Geleneksel halk sanatları içerisinde özellikle dikkat çekmek isteğimi camaltı resim sanatı, en güzel ve naif örneklerden birisidir. Yapıldıkları dönemde “*halk işi*” olarak tanımlanmıştır. Bu resimler halkın içinden usta çırağın ilişkileri bağlamındaki sanatçılar tarafından üretilmişlerdir. Çalışmalara sanatçılar çoğu zaman imza ve tarih koymadıklarından, camaltı resimlerin incelenmesinde zorluklarla karşılaşmaktadır. Sanat dalının literatürde de fazla yer almaması nedeniyle de üretime başlama tarihi konusunda söz söyleyebilmek mümkün değildir. Günümüze ulaşabilmiş ve antika niteliği taşıyan bazı örneklerden anlaşıldığı gibi, 19. yy dönemlerinde cam altı resim çalışmalarının yapıldığı bilinmektedir.

Bilinen en eski camaltı örneklerinden bazıları, Topkapı Sarayı Müzesi’ndeki 1232 (1817) tarihli, Sultan II. Mahmud’a övgü, Mevlevî sikkesi formunda yazı – resim ile Mehmet Sadık’ın 1247 (1831) ve Mehmed Emin’in 1255 (1839) tarihli, çevresi çiçek motifli bordürle süslü Kur’an ayetlerini içeren hat camaltılarıdır.⁴⁶⁴

Üretilme Amaçları

19. yy’da büyük ilgi gören; evleri, iş yerlerini süsleyen camaltı resimin yaygın olmasının nedenlerini birkaç başlıkta toplamak mümkün. Önemli etkilerden birisi, taş baskı resim ve gravürlere olan aşinalık düşünülebilir. Döneminde üretilmiş taşbaskı resimlerdeki temalar camaltı resimlerde de çokça kullanılmıştır.

İkinci önemli etki ev halkını nazara, kimi hastalıklara ve afetlere karşı koruyan bir güç olduğuna inanılması, ayrıca halk arasında yaygın kullanılmasını sağlamıştır.

Nazardan, hastalıklardan koruduğuna, bereket getirdiğine inanılan camaltı resimlerde ki Şahmaran’lar, Aynalı Denizkızları gibi örnekler; bir zamanlar evlerin kapı üstlerinde, kahve, kasap, berber gibi dükkânlarda sıkça rastlanırdı.⁴⁶⁵

⁴⁶³ Başaran, Serdar, Artist Modern, ‘CAM ALTINDA SEYR-Ü SEFER’ Ocak 2009, sayfa 84-91

⁴⁶⁴ Aksoy, Neveser(2005), Camaltında Devr-i Alem, *Dört Kitadan Örneklerle Camaltı Resimlerinin Büyülü Dünyasında Bir Gezi*, s. 25

⁴⁶⁵ Aksoy, Neveser a.g.m. s. 25

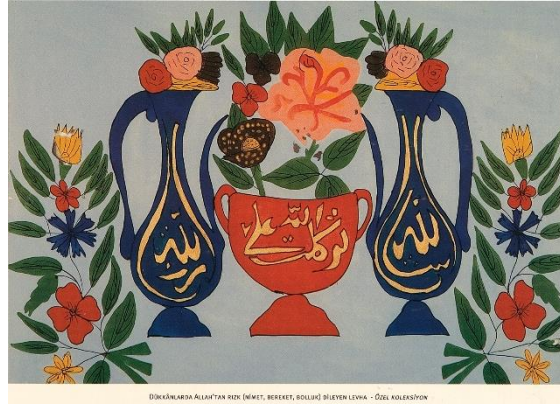


<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



Resim 1



Resim 2

Üçüncü etki dinsel inanışların, öğretilerin resme aktarılarak sürekli görselliğın sağlanmasıdır. Mescit, tekke, türbe gibi dini mekanlarda ise Allah, Hz. Muhammed, Hz. Ali ve halifelerin isimleri temalı tasarımlar, Mevlevi sikkeleri, çeşitli tarikatlara ait sikkeler, simgeler ve semboller, cami resimleri, aynalı hat yazılar ve hat sanatının farklı üsluplardaki örnekleri üretilerek mekanların en görünen noktaların da yerlerini almıştır.⁴⁶⁶ (Resim 3-4-5)



Resim 3



Resim 4



Resim 5

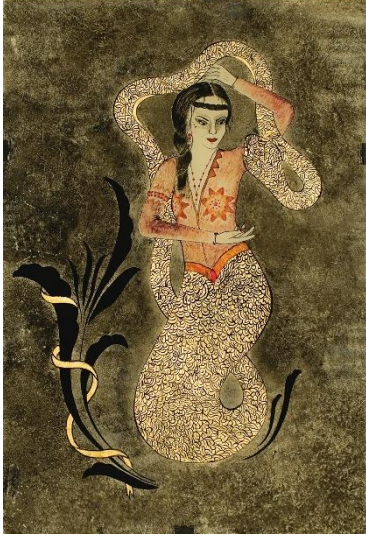
⁴⁶⁶ Aksoy, Neveser a.g.m. s. 27



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Dördüncü etki; Anadolu'nun denizlerden uzak yerleşim bölgelerinde yaşayan ve camaltı resim yapan sanatçıların bir takım özlemleri ve ihtişamından etkilendikleri konular işlenmişlerdi. Bu konular deniz yaşamını anlatan, o dönemin deniz harp gemileri, kürekli ve yelkenli tekneleri, yazı – resim geleneğindeki Amentü ve Ashabı Kehf gemilerinin yer aldığı naif ancak dinamikleri olan çalışmalardan oluşmaktaydı.



Resim6



Resim7

Ayrıca bu tarzı kabul ettiren öğelerden birisinin de, camın boyutuna rağmen canlılık izlenimi vermemesi ve derinlik olmamasını düşünebiliriz. Ayrıca üretilen çalışmalarının küçük oluşu da, her türlü mekanda kullanılma kolaylığı getirmesidir. Mekanlara camaltı resim asmak estetik yönünün yanı sıra, kötülüklerden koruma amaçlı asılan üzerlik görevini de gördüğüne inanılmıştır.

Teknik

Cam altına resim yapmak tuval üzerine çalışmaktan teknik olarak çok farklıdır. Cama resim yaparken tersten çalışılması gerekmektedir. Diğer yüzeylere yapılan resimlerdeki son işlemler, detaylar, cam altı resimde ilk olarak uygulanma zorunluluğunu getirmektedir. Dolayısıyla bu da daha fazla dikkat ve uğraşı gerektirmektedir. Diğer bir zorluk ise camın kaygan bir yüzeyinin olmasıdır. Renkleri ve ayrıntıları birbirine karıştırmadan sabırla uygulamak en önemli özelliktir.

Ayrıca camaltı resim de yanyana getirilen öğelerle oluşturulan mozaik tipi bir çalışma benzerliği ortaya çıkmıştır.

Bir diğer özelliği de kullanılan boya türü veya şeffaf olmalarıdır. Doğal veya kimyasal toz boyalar, tutkal veya sentetik bazlı bağlayıcı maddelerle karıştırılarak kıvamlı şekilde kullanıldıklarında örtücü, sulandırılarak inceltildiklerinde şeffaf yüzeyler oluştururlar. Günümüzde guaj boya, yağlı ve akrelik boyalar örtücü malzeme, hazır cam boya türü de şeffaf boya malzemesi olarak kullanılmaktadır. Örtücü boya renk hücrelerini birbirinden ayırmak için gereken kontürlemede ve kimi zaman arka yüzeyin kapatılarak koruyucu bir sath oluşturulmasında kullanılmıştır. Şeffaf boyanan yüzeylerin arkalarına daha sonra farklı malzemeler uygulanmıştır. Şeffaf olan yüzey arkasına çoğunlukla buldukları parlak kağıtları koyarak parlak ve derinlikli renk elde etmişlerdir. Bu parlak folyeler zaman zaman düz kullanılmış ve düz bir parlaklık elde edilmiş; zaman zaman farklı buruşturularla doku kazanımları sağlanmıştır. Ayrıca şeffaf olan yüzeylerin arkasına renkli kağıt ve kumaş malzemeler de tatbik edilmiştir.

Cam resminin üretiminde yerli, yabancı ustalarca birçok teknik uygulanmıştır. Bunlardan bir tanesi de pudralı boya tekniğidir. Uygulamada sentetik boya inceltilecek içerisine pudra eklenir. Pudranın konulma nedeni boya sathına derinlik vermek, hem de arkasını göstermeyen bir şeffaflık sağlamaktır. Işık geçirgenliği azalmasına rağmen yumuşak bir etki alınması sağlanmıştır. Bu teknik Almanya'da 'Hinter Glas Malerei' (cam arkası) ismi altında camaltı resimlerde kullanılmış ve Alman hocalar aracılığıyla 1950'nin 2. yarısında Devlet



Tatbiki Güzel Sanatlar Yüksek Okulu'nda yapılmış ve zaman, zaman özel kurumların pencerelerinde boyama vitray şeklinde dekoratif amaçlı uygulanmıştır. Bu uygulamalar Tatbikinin ilk öğrencileri olan, daha sonra Tatbikide öğretim kademesinde yer alan hocaların dikkatini çekmiş ve cam altı tekniği konusundaki yerel uygulamalara daha dikkatli bakılmasını sağlamıştır ve giderek cam altı uygulamaları geliştirerek günümüze gelmiştir.

Günümüz cam altı resimlerinin ilk örnekleri Devlet Resim Heykel sergilerinde soyut biçimde yer almıştır. Giderek sergilerde yer alan geliştirilmiş cam altı ve sır üstü uygulamaları bu türün ilk örnekleri olarak gösterebiliriz.⁴⁶⁷

Ayrıca, 1995 yılında Marmara Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Tezhip – Minyatür Anasanat Dalı Kalemîşi dersinde Prof. Dr. Erol ETİ tarafından başlatılan camaltı resim uygulama ve çalışmaları, 2002 yılından bu yana tarafımdan sürdürülmektedir. İki saatlik seçmeli sanat atölesi dersi olmasına rağmen, öğrenciler ilgiyle, merakla çalışmalara katılım göstermekte ve bu doğrultuda üretimler olumlu sonuçlar vermektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, toplumda insanların alışkanlıklarını yok sayan bir hayat tarzını onlara dayatmanın ve insanın kendisine dahi yabancılaşmasını gördüğümüz son zamanlarda, mutsuzlukların ve karmaşanın arttığı gerçeğini yaşıyoruz. 'insan yaşadığını söyler' sözünün hiçbir zaman unutulmaması ve insana saygılı bir yaşam tarzının sürdürülmesi her konuda hassasiyetle korunması gerektiğine inanıyoruz.

Geçmişte üretilen camaltı resimlerin, günümüze gelindiğinde ya kırılarak yok olduğu, ya da dönemdeki talebi göremediği için bir kenara kaldırıldığı, kalanların ise küçük bir bölümünün koleksiyonerlerin koruması altına alındığı bilinmektedir.

Bugün bazı Anadolu şehirlerinde az miktarda turistik amaçlı üretilmesine rağmen cam altı sanatı, yoğun olarak üretildiği dönemdeki işlevselliği, beğenisi, talebini yitirerek yok olma seviyesine gelmiştir. Dileğimiz halen az miktarda üretiminin yapıldığı yerlerde camaltı resminin de yaygınlaştırılıp, üretim atölyelerinin çoğaltılarak teşvik sağlanmasıdır.

KAYNAKÇA

- Aksel, Malik (1971), *Sanat ve Folklor*, M.E.B Devlet Kitapları, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul
Aksel, Malik (1971), *Camaltı Resimleri*, Türkiyemiz, No: 6
Aksoy, Neveser (2005), *Camaltında Devr-i Alem, Dört Kitadan Örneklerle Camaltı Resimlerinin Büyülü Dünyasında Bir Gezi*, Mas Matbaacılık, İstanbul, s. 11 – 37
Başaran, Serdar, *Artist Modern*, 'Cam Altında Seyr-ü Sefer' Ocak 2009, sayfa 84-91
Prof.Dr. ETİ, Erol ile kişisel ilerişim, 14 Nisan 2011
Şentürk, Şennur (1997), *Cam Altında Yirmi Bin Fersah*, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul

RESİMLERİN LİSTESİ

1. 'Şahmaran', Robert Anhegger-Mualla Eyüboğlu Anhegger Evi, Cam Altında Yirmibin Fersah, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ofset Yapımevi, s. 56, Ekim
2. 'Maaşallah-ü Teala' ortada 'Ya Muhammed' yazılı, İbrikli, Cami Kompozisyonu, Ömer Bortaçına Koleksiyonu, Cam Altında Yirmibin Fersah, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ofset Yapımevi, s. 85, Ekim 1997, İstanbul
3. 'Mesudiye Zirhlısı', Erol Eti Koleksiyonu, Cam Altında Yirmibin Fersah, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, Ofset Yapımevi, s. 74, Ekim 1997, İstanbul

⁴⁶⁷ E. Erol ile kişisel ilerişim, 14 Nisan 2011



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

4. '*Amentü Gemisi*', Yapan İsmail Cezzar, Tarih, H.1119-M.1707- Robert Anhegger-Mualla Eyüboğlu Anhegger Evi, , Cam Altında Yirmibin Fersah, Yapı Kredi Kùltür Sanat Yayıncılık, Ofset Yapımevi, s. 66, Ekim 1997, İstanbul

5. '*Soyut Camaltı*', *Erol Eti Koleksiyonu*

6. '*Şahmaran*', M.Ü.G.S.F.Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Öğrenci Çalışması, Metin Erkan KAFKAS arşivi

7. '*Laleler*', M.Ü.G.S.F.Geleneksel Türk Sanatları Bölümü Öğrenci Çalışması, Metin Erkan KAFKAS arşivi



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(74)

Öğr. Gör. Dr. Mükerrerem ATALAY ORAL⁴⁶⁸

GENÇLERİN SOSYO-DEMOGRAFİK ÖZELLİKLERİ ve SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMAYA YÖNELİK TUTUMLARI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN KANONİK KORELASYON ANALİZİ İLE İNCELENMESİ

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN SOCIO-DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS OF YOUTH and THEIR ATTITUDES TOWARDS SUSTAINABLE DEVELOPMENT BY CANONICAL CORRELATION ANALYSIS

ÖZ

Sürdürülebilir kalkınma için politika geliştiren ülkeler küresel ölçekte gelişmişlik ölçütleri açısından farklılık gösterebilmektedirler. Bu çalışmada gençlerin demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutuma yönelik ifade edilen değişkenlerin hangileri arasında bir ilişkinin olduğunun, kanonik korelasyon analizi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Toplumsal, ekonomik ve çevresel kalkınma açısından önemli olan sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumun, gelecekteki orta ve ileri yaş grubunu oluşturan gençler çerçevesinde ele alınması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışmada yüz yüze anket metodu ile gençlerden veri toplanmıştır.

Çalışmada güvenilirlik analizi, frekans analizi ve doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi yapılmıştır. Çalışmada gençlerin sosyo-demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutuma yönelik ifade edilen değişkenlerin hangileri arasında bir ilişkinin olduğu doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ile incelenmiştir. Sonuç olarak; meslek değişkeninin gelir değişkenine göre sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumu açıklamada daha az katkıda bulunduğu, gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarını açıklamada en önemli katkıyı sağlayan sosyo-demografik değişkenin aile geliri olduğu belirlenmiştir. Ayrıca, gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarını açıklamada, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik boyutlardan ekonomik boyutun en az katkıda bulunan boyut olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Kalkınma, Kanonik Korelasyon.

ABSTRACT

Countries developing policy for sustainable development may differ in terms of development criteria on a global scale. In this study, it is aimed to investigate the relationship between the demographic characteristics of the young people and the variables related to the attitude towards sustainable development and the canonical correlation analysis. Considering the importance of the approach towards sustainable development, which is important in terms of social, economic and environmental development, within the framework of young people forming the middle and old age groups in the future, the study emphasizes the importance of the study. Data were collected from young people by face to face survey method.

Reliability analysis, frequency analysis and nonlinear canonical correlation analysis were performed. In this study, it was examined by nonlinear canonical correlation analysis where there is a relationship between the demographic characteristics of the youth and the variables related to the attitude towards sustainable development. As a result; It was determined that the professional variable contributed less to explain the attitude towards sustainable development compared to the income variable, and that the socio-demographic variable that provides the most important contribution to explaining the attitudes of young people towards sustainable development is the family income. In addition, it was determined that the economic dimension was the least contributing dimension in explaining the attitudes of the youth towards sustainable development.

Keywords: Sustainability, Sustainable Development, Canonical Correlation.

⁴⁶⁸ Akdeniz Üniversitesi, Elmalı Meslek Yüksekokulu, İşletme Yönetimi Programı, Antalya/TÜRKİYE; E-posta: mukerrem_atalay@hotmail.com, mukerrem@akdeniz.edu.tr



1. GİRİŞ

Dünyanın küresel bir pazar haline gelmesi sanayileşmeyi arttırarak aşırı tüketimi hızlandırmıştır. Bu durum yaşam için gerekli olan doğal kaynakların tükenmeye başlamasına neden olarak insanlık için hayati öneme sahip olan çevre kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği gibi çevre sorunlarını gündeme getirmeye başlamıştır. Yaşanan bu sorunların küresel boyuttaki önemliliği küresel mücadele ile çözümlenebileceği gerçeğini ortaya koyarak devletleri bu alanda politika geliştirmeye yönlendirmektedir. Dolayısıyla artık devletler yaşamın sürdürülebilirliği için doğal kaynakları korumaya yönelik politikalar geliştirmek durumundadırlar. İnsanlık için önemli olan politikalardan biri kalkınmaya yönelik politikalar olarak ortaya çıkmaktadır. Sürdürülebilir kalkınma özellikle gelecek kuşakların ihtiyaçlarını karşılayabilme olanağından ödün vermeksizin günümüz kuşaklarının ihtiyaçlarını karşılayabilecek bir kalkınma modelidir. Küresel bir politika olarak dünya gündemine giren, uluslararası antlaşmalarla küresel bir uygulama planı haline gelen bir modeldir (Demirel, 2018:198). Çünkü sürdürülebilir kalkınma, bir ülkenin tüm ekonomik ve sosyal politikalarının çevreyle uyumunun sağlanmasını ve bu alana yönelik ulusal strateji ve hedeflerin belirlenmesini gerekli kılmaktadır (Yıkılmaz, 2011:5).

Bu çalışmayla, gençlerin sosyo-demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutuma yönelik ifade edilen değişkenlerin hangileri arasında bir ilişkinin olduğunun, kanonik korelasyon analizi ile incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle; sürdürülebilirlik, kalkınma ve sürdürülebilir kalkınma kavramları tanımlanarak incelenmiştir. Daha sonra sürdürülebilir kalkınma perspektifinde yer alan çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlar irdelenmiş, son olarak çalışmanın genel bir değerlendirilmesi yapılarak öneriler getirilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilirlik günümüzde gerek teorik alanda, gerekse de politika uygulamalarında gündemde olan önemli konulardandır. Konunun çevre, ekonomi ve sosyal boyutuyla geniş bir alanı kapsayan multi-disipliner yapısı ve politik tarafı bulunmaktadır (Tutulmaz, 2012:61). Çünkü aşırı tüketimin hızlanması, doğal kaynakların tükenmeye başlaması, çevre kirliliği, küresel ısınma, iklim değişikliği gibi sorunlar yaşamı olumsuz etkilemeye başlayarak bu konuda küresel mücadelenin gerekliliğini ortaya koymaktadır. Yani yaşamın sürdürülebilirliğinin doğal kaynakların korunmasına yönelik politikalara bağlı olduğunun gerçeği anlaşılmaktadır.

Çevre, insan ve şimdiki kuşakların gelecek kuşaklar için sorumlulukları arasındaki ilişkiyi tanımlamak olarak ifade edilen sürdürülebilirlik Gilman'a (1992) göre, toplumun, eko-sistemin veya devam eden bir sistemin kaynakları tüketmeden belirsiz bir zamana kadar işlevini sürdürmesi şeklinde tanımlanırken, Ruckelshaus'a (1989) göre, "ekolojinin en geniş sınırları içinde ekonomik büyümenin ve kalkınmanın karşılıklı etkileşim ile sağlanacağı ve zaman içinde korunacağı doktrini" olarak tanımlanmaktadır.

Yaşam kalitesini düşürmeden, düşünce tarzında değişiklik gerektiren bir kavram olarak anılan sürdürülebilirlikte bu değişikliğin özünü, çevresel yönetim, toplumsal sorumluluklar ve ekonomik çözümlerin hedeflenmesi oluşturmaktadır. Bu açıdan bakıldığında sürdürülebilirlik kavramını ekonomi, çevre ve toplumdan oluşan üç bileşen ile açıklamak mümkündür (Ozmehmet, 2008: 1864).

İktisadi kalkınma, iktisadi büyümeyi de kapsayacak şekilde, bir ekonominin yapısal ve nitel değişimini, ülke yaşam kalite ve standardının yükselmesi olarak tanımlanmaktadır. Kalkınma ile birlikte ülkede kurumsal ve bireysel açıdan çeşitli beklentiler ortaya çıkmaktadır. Kurumsal beklentiler; daha iyi ve şeffaf yönetim, karar alma sürecine artan katılım, daha adil hukuksal düzen, ekolojik dengeye daha çok saygı olarak sıralanırken bireysel beklentiler, gelişen hak ve özgürlükler, eğitimde fırsat eşitliği, daha yüksek gelir seviyesi, daha kaliteli mal/hizmet üretimi/tüketimi, daha yaşanabilir bir çevre şeklinde belirtilmektedir. Kalkınma, genel olarak bu beklentileri karşılamaya yönelik değişimleri içermektedir (Bayraktutan ve Uçak, 2011:18-19). Yapılan tanımdan da anlaşılacağı üzere kalkınma sosyo-ekonomik bir kavramı olmasına rağmen sürdürülebilirlik



kavramıyla birlikte ele alındığında ekonomik büyüme, sosyal gelişme ve çevrenin korunması gibi konuları da içine alan ve bu alanlardaki ilerleme anlamına gelmektedir (Munier, 2005:21). Sürdürülebilir kalkınma konusu ekolojik dengeye daha çok önem verilmesi ve daha yaşanabilir çevre olgusu ile gündeme gelmektedir (Bayraktutan ve Uçak, 2011:19).

Sürdürülebilir kalkınma, çevresel değerlerinin ve doğal kaynakların akılcı yöntemlerle, bugünkü ve gelecek kuşakların hak ve yararlarını da göz önünde bulundurarak kullanılmasından sapmaksızın ekonomik gelişmenin sağlanmasıdır (Keleş, 1998: 112). Kısa bir tanımlamayla, bugün ve gelecekteki yaşam standartlarının yükseltilmesi amacıyla değişime gidişidir (Ozmehmet, 2008: 1864). Çevre, ekonomi ve sosyal ölçütleri içine alan multi-disipliner bir alan olarak kabul gören sürdürülebilir kalkınma sadece farklı bilimlere bir araya getirmeye çalışan bir disiplin veya alan değil aynı zamanda, bir soruna karşı bir çözüm anlayışı getirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Schmandt ve Ward, 2000, Tutulmaz, 2012: 609-610). Sürdürülebilir kalkınma sadece çevresel kalitenin iyileştirilmesi olarak tanımlanacak bir kavram olarak değil aynı zamanda farklı bilim dalları kapsamında birçok boyutta ele alınan bir kavram niteliğindedir. Sürdürülebilir kalkınma perspektifinin temel olarak ekonomi, çevre ve sosyal olmak üzere üç farklı bilim dalının olduğunu söylenebilir (Arpacıoğlu Özdemir ve Oğuz, 2018:769).

Ekonomik Boyut: Kıt kaynakların kullanımınıdır. Mal ve hizmetleri devamlılık esaslarına göre üretebilen, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınan, iç ve dış borçların yönetebilir düzeyde sürdürülebilirliğini sağlayan sistem olarak ifade edilmektedir (Tıraş, 2012:61).

Sosyal Boyut: İnsan odaklılıkla ilgili olan bir boyuttur. Eğitim ve sağlık gibi sosyal hizmetlerin yeterliliği ve eşit dağılımını içine alan aynı zamanda cinsiyet eşitliği, politik sorumluluk ve katılımı sağlayabilen sistem olarak tanımlanmaktadır (Tıraş, 2012:61).

Çevresel Boyut: Biyolojik ve fiziksel sistemlerin dengeli olmasının öngörüldüğü bir boyuttur. Bu boyutun amacı ekosistemlerin değişen koşullara adapte olmasını sağlamaktır. Bu sistemi oluştururken, kaynak temelini sabit tutarak, yenilenebilir kaynak sistemlerinin veya çevresel yatırım fonksiyonlarının istismarından kaçınılmalıdır (Tıraş, 2012:61).

3. Araştırma Metodolojisi

3.1. Amaç ve Önem

Yapılan bu çalışmanın amacı gençlerin demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutuma yönelik ifade edilen değişkenlerin hangileri arasında bir ilişkinin olduğunun, doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ile incelenmesidir. Toplumsal, ekonomik ve çevresel kalkınma açısından önemli olan sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumun, gelecekteki orta ve ileri yaş grubunu oluşturan gençler çerçevesinde ele alınması çalışmanın önemini ortaya koymaktadır.

3.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini Antalya’da yaşayan gençler oluşturmaktadır. Veriler gençler ile yüz yüze görüşme tekniğine dayalı anket yöntemiyle toplanmıştır. Antalya’da ikamet eden gençlerden yaklaşık 2 ay (1 Ekim–30 Kasım 2018) boyunca haftanın her günü için rassal olarak seçilmiş zaman dilimlerinde ihtimalli örnekleme yöntemlerinden basit tesadüfi örnekleme yöntemi ile seçilen ve anketi cevaplandırmaya gönüllü 477 genç katılımcıya anket uygulanmıştır. Araştırmada iki bölümden oluşan bir soru formu (anket) kullanılmıştır. Anketin birinci bölümünde gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumunu belirlemek için Kaya (2013:175-193), tarafından geliştirilen “Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Tutum” ölçeği kullanılmıştır. Ölçek; “Sosyal Boyut”, “Çevresel Boyut” ve “Ekonomik Boyut” adı altındaki alt bileşenlerden oluşmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçekte, katılımcıların sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarını belirtilen boyutlarıyla ölçek ve 5’li Likert türü dereceleme (1 Kesinlikle Katılmıyorum, 2 Katılmıyorum, 3 Ne Katılıyorum Ne Katılmıyorum, 4 Katılıyorum, 5 Kesinlikle Katılıyorum) kullanan 21 ifade yer almaktadır. Anketin ikinci bölümünde ise, gençlerin sosyo-demografik



özelliklerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır.

3.3. Araştırmanın Kısıtları

Nitel araştırma yöntemleri ile desteklenmemesi araştırmanın kısıtı olarak görülmektedir. Her ne kadar anket formlarında araştırmanın bilimsel amaç için kullanılacağı izah edilmiş olsa da, kimi katılımcıların sorulara gerçek dışı yanıtlar vermiş olabileme ihtimali de bir kısıt olarak kabul edilmektedir.

3.4. Araştırmanın Bulguları

Çalışmada gençlerin demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla değişkenler 2 kümede toplanmıştır. İlk kümeyi gençlerin demografik özellikleri, ikinci kümeyi ise “kesinlikle katılmıyorum”, “katılmıyorum”, “ne katılıyorum ne katılmıyorum”, “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” derecelendirmelerinden oluşan gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumunu belirten 3 alt boyutlu 21 maddeli ölçek oluşturmaktadır.

Tablo 1: Demografik Değişkenler ve Yüzdeleri

Yaş	Sa	Y	Medeni	Y
18-22 yaş	21	4	Evli	7
23-27 yaş	15	3	Bekar	2
28-30 yaş	10	2	Diğer	2
Toplam	47	1	Toplam	1
Gelir	Sa	Y	Cinsiyet	Y
1604 TL ve altı	81	1	Kadın	4
1605-2790 TL arası	17	3	Erkek	5
2791-3340 TL arası	13	2	Toplam	1
3341-5094 TL arası	52	1	Eğitim	Y
5095 TL ve üzeri	38	8	İlköğretim	3
Toplam	47	1	Orta öğretim	6
Hane Genişliği	Sa	Y	Lise	3
1 kişi	72	1	Ön lisans	3
2-3 kişi	18	3	Lisans	2
4-5 kişi	17	3	Lisansüstü	1
6 kişi ve üzeri	48	1	Toplam	1
Toplam	47	1	Meslek	Y
Bölge	Sa	Y	Kamu sektörü	9
Akdeniz Bölgesi	25	5	Özel sektör	2
Ege Bölgesi	55	1	Esnaf	6
İç Anadolu Bölgesi	73	1	Serbest Meslek	6
Marmara Bölgesi	28	5	Öğrenci	4
Karadeniz Bölgesi	12	2	İşsiz	3
Doğu Anadolu	21	4	Ev Hanımı	3
Güneydoğu Anadolu	29	6	Toplam	1
Toplam	47	1		

Veri setinde yer alan yaş, eğitim, gelir ve hane genişliği değişkenleri sıralayıcı ölçekli diğer değişkenler sınıflayıcı ölçekli olarak toplanmıştır.

Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumu ifade etmede kullanılan maddeler ve bu maddelere uygulanan (ölçeğin alt boyutları) güvenilirlik analizi bulguları Tablo 2’de verilmiştir. Ayrıca ölçeğin tamamına uygulanan güvenilirlik analizi sonucunda 21 maddelik ölçeğin alpha katsayısı 0,930 olarak hesaplanmıştır. Bulunan değer için güvenilirlik oldukça yüksektir.

Tablo 2: Sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum değişkenleri ve güvenilirlik analizi



Madde Sayısı	Yargı İfadeleri	Faktörler	Cronbach's Alpha
1	Kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasının önemli olduğuna inanırım.	Faktör 1 Sosyal Boyutu	0,875
2	Farklı görüş ve fikirlere saygı gösteririm.		
3	Toplumsal kurallar benim için önemlidir.		
4	Toplumun çıkarları benim çıkarlarımdan önce gelir.		
5	Bir davranışı değerlendirirken empati kurarım.		
6	Bireyleri olduğu gibi kabul ederim.		
7	Olayları değerlendirirken tarafsız olurum.		
8	Konuşurken karşımdaki bireyleri incitecek söz söylememeye dikkat ederim.		
9	Çevreye verilen zararlar beni üzer.	Faktör 2 Çevre Boyutu	0,785
10	Çevreyi düşündüğüm için toplu taşıma araçlarını tercih ederim.		
11	Doğal kaynakları (su, yakıt, enerji vb.) tüketirken tasarruflu davranırım.		
12	Doğal yaşam alanlarına zarar vermemeye dikkat ederim.		
13	Doğada ayrışması uzun zaman alan plastik ürünler yerine çevre dostu ürünleri tercih ederim.		
14	Çöpleri çöp kutusuna atmaya dikkat ederim.		
15	Buzdolabı kapısını uzun süreli açık tutmam.		



16	Bilgisayarı işim bittikten sonra açık bırakmam.	Ekonomik Boyutu
17	Alışveriş yaparken ihtiyaç fazlası almamaya dikkat ederim.	
18	Kalitesiz ucuz ürünler yerine kaliteli uzun ömürlü ürünleri almayı tercih ederim.	
19	Ekmeği israf etmemeye dikkat ederim.	
20	Kağıt tüketiminde tasarruflu davranmaya çalışırım.	
21	El-yüz kurulamak için tek kullanımlık kağıt mendiller yerine havlu kullanmayı tercih ederim.	

Kurulan kanonik modelin anlamlı olup olmadığı Tablo 3’de verilen test ile belirlenmiştir. Elde edilen test bulgularına göre, oluşturulan kanonik model istatistiksel olarak manidardır [Wilks’ $\lambda = 0,87478, F(24, 1352,14) = 2,65965, p < 0.001$]. Dolayısıyla gençlerin sosyo demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumları arasında kayda değer bir ilişki olduğu söylenebilir. Bu ilişkinin büyüklüğü ise 1-Wilks’ $\lambda=1-0,87=0,13$ olarak hesaplanabilir. Buna göre iki değişken seti arasındaki paylaşılan varyans %13’tür.

Tablo 3: Çok değişkenli manidarlık testleri

Test Adı	Değer	F	Yaklaşık	Hipotez	SD Hata	SD Anlamlılık
Pillais	,12933		2,63558	24,00	1404,00	,000
Hotellings	,13848		2,68121	24,00	1394,00	,000
Wilks	,87478		2,65965	24,00	1352,14	,000
Roys	,08553					

(S = 3, M = 2 , N = 232)

Kurulan kanonik model anlamlı olmakla beraber her bir kanonik fonksiyonunda anlamlılık test edilmelidir. Araştırmada gençlerin sosyo-demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumları arasındaki ilişkiyi incelemek için yapılan kanonik korelasyon analizinde üç kanonik fonksiyon sonucuna ulaşılmıştır. Bu fonksiyonlara ait değerler Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Özdeğerler ve kanonik korelasyonlar

Kö k	Özdeğe r	Yüzde	Küm.Yüz de	Kanoni k Korelasyon	Kor.Kare si
1	,09352	7	67,5344	,29245	,08553
2	,03189	3	23,0290	,17580	,03091
3	,01307		9,43650	,11358	,01290



Tablo 4'e göre, birinci kanonik fonksiyona ilişkin kanonik korelasyon değeri .29245 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuca göre, ilk kanonik fonksiyonda sosyo-demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setleri % 8.553'lük bir varyans değeri ile açıklanmaktadır. İkinci kanonik korelasyonda, ilk kanonik fonksiyonda dikkate alınmayan ve iki kanonik değişken arasındaki maksimum ilişkiyi ortaya koyan kanonik korelasyon değeri hesaplanmış olup, ikinci kanonik fonksiyon için hesaplanan bu değer .17580'dir. Bu sonuca göre sosyo-demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setleri ikinci kanonik fonksiyonda %3.091'lik bir varyans değeri ile açıklanmaktadır. İlk iki kanonik fonksiyonda sosyo-demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setlerinin açıklandıkları ortak varyansın çıkarılmasından sonra üçüncü kanonik fonksiyona ait kanonik korelasyon değerinin .11358 olduğu anlaşılmaktadır. Bu sonuca göre, üçüncü kanonik fonksiyon için gençlerin sosyo-demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setlerinin paylaştıkları ortak varyans değeri yalnızca %1.29'dur.

Kanonik fonksiyonların değerlendirilmesinde kullanılan diğer bir yöntem boyut azaltma analizidir. Tablo 5 boyut azaltma analizine ait bulguları içermektedir. Tablo 5'e göre birinci kanonik fonksiyon için gençlerin sosyo-demografik özellikleri ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumları arasında istatistiksel açıdan manidar bir ilişki vardır [Wilks' $\lambda = 0,87478$, $F(24, 1352,14) = 2,65965$ $p < 0.001$]. İkinci ve üçüncü kanonik fonksiyonlar için ise iki değişken seti arasında istatistiksel olarak manidar bir ilişki olduğu ise söylenemez [sırasıyla Wilks' $\lambda = 0,95659$, $F(14, 934,00) = 1,49684$ $p > 0.001$ ve Wilks' $\lambda = 0,99985$, $F(6, 468,00) = 1,01931$ $p > 0.001$].

Modelin istatistiksel olarak manidar olduğu ve orta derecede kabul edilebilecek bir etki büyüklüğüne sahip olduğu söylenebilir. Ayrıca, yalnız birinci kanonik fonksiyon istatistiksel olarak manidar olduğundan ve iki değişken seti arasındaki varyansı en çok açıklayan birinci kanonik fonksiyon olduğundan, yalnızca birinci kanonik fonksiyon yorumlanabilecektir.

Tablo 5: Boyut azaltma analizi

Kökler	Wilks	F	Hipotez	Hata	Anamlılık
L.			SD	SD	
1 TO 3	,87478	2,65965	24,00	1352,14	,000
2 TO 3	,95659	1,49684	14,00	934,00	,105
3 TO 3	,98710	1,01931	6,00	468,00	,412

Standartlaştırılmış kanonik katsayılar değişkenlerin her birinin kanonik fonksiyonlara katkılarını vermektedir. Buna göre gençlerin sosyo-demografik özelliklerinin birinci kanonik fonksiyona katkıları sırasıyla cinsiyet (0,28616), yaş (-0,13069), medeni durum (0,02785), gelir (0,59887), hane kişi sayısı (-0,38298), bölge (-0,44808), eğitim (-0,24630) ve meslek (-0,42256) şeklinde; sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum değişkeninin sosyal boyutu (0,51515), çevresel boyutu (0,39366) ve ekonomik boyutu (0,18447) şeklindedir (Tablo 6). Ancak standartlaştırılmış kanonik korelasyonların yorumlanması özellikle çoklu doğrusal bağlantı olması durumunda sağlıklı olmadığından, kanonik değişkenlerde her iki değişken setleri arasındaki korelasyon olarak verilen yapı katsayılarını yorumlamak daha doğru bir yaklaşım olabilir.

Tablo 6: Standartlaştırılmış kanonik katsayılar

Fonksiyon	1	2	3
Değişken			
Cinsiyet	,28616	,10337	,18612
Yaş	-,13069	-,08430	-,42235
Medeni Durum	,02785	-,08808	,98780
Gelir	,59887	-,67618	-,00154
Hane Kişi Sayısı	-,38298	,05504	-,02128
Bölge	-,44808	-,10009	,39981



Eğitim	-,24630	-,30182	,50252
Meslek	-,42256	-,78642	-,31804
Sosyal Boyut	,51514	-1,16817	-,99422
Çevresel Boyut	,39366	1,43019	-,74335
Ekonomik Boyut	,18447	-,22277	1,80483

Tablo 7’de birinci ve ikinci kanonik fonksiyonlar için standartlaştırılmış kanonik katsayılar, yapı katsayıları, yapı katsayılarının kareleri ve ortaklık katsayıları verilmiştir. Yalnızca birinci kanonik fonksiyon istatistiksel olarak manidar olmasına rağmen karşılaştırma yapabilmek amacıyla ikinci kanonik fonksiyona ait katsayılar da yer verilmiştir.

Kanonik korelasyon analizinde, veri setlerinde yer alan değişkenlerin kanonik değişkenler arasındaki ilişkiye nasıl bir katkı sağladığı yanıtlanması gereken bir diğer sorudur. Bu soru kanonik fonksiyonlara ait standardize edilmiş katsayılar ile yapısal katsayılarından yararlanılarak yanıtlanmaktadır (İlhan ve ark., 2013:132). Bu araştırmada, gençlerin sosyo-demografik özellikleri veri setinde yer alan cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir, hane geliri, bölge, eğitim ve meslek değişkenleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setinde yer alan sosyal boyut, çevresel boyut ve ekonomik boyut değişkenlerinin kanonik değişkenler arasındaki ilişkiye ne kadar katkı sağladığını belirlemek amacıyla kanonik değişkenler arasındaki birinci ve ikinci kanonik fonksiyona ait standardize edilmiş katsayılar ve yapısal katsayılar değerlendirilmeye alınmıştır (İlhan ve ark., 2013:132). Bulgular Tablo 7’de verilmiştir. Gençlerin sosyo-demografik özellikleri veri setinde yer alan cinsiyet, yaş, medeni durum, gelir, hane geliri, bölge, eğitim ve meslek değişkenleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setinde yer alan sosyal boyut, çevresel boyut ve ekonomik boyut değişkenlerine ait birinci ve ikinci kanonik fonksiyondaki r_c^2 değerlerinin toplanmasıyla bu değişkenlerin buldukları veri seti ile elde edilen ortak varyansın kanonik modelde ne kadar olduğu hesaplanmaktadır. Hesaplanan bu değer gösterimi “ h^2 ” şeklindedir. Değişkenlerin buldukları veri seti ile paylaştıkları varyansın önemli olup olmadığının tespitinde .45 değeri ölçüt olarak kabul edilmektedir (İlhan ve ark., 2013:132). Buna göre, .45 ve üzerindeki r_c ve h^2 değerlerine sahip değişkenlerin buldukları veri setine katkılarının önemli olduğu ifade edilebilir. Bu ölçüt faktör analizinde .45 ve üzerinde faktör yüküne sahip olan maddelerin oldukça iyi maddeler olarak kabul edilmesi yargısından yola çıkılarak kabul edilen bir ölçüttür (Sherry ve Henson, 2005:37-48).

Tablo 7: 1. ve 2. Kanonik fonksiyonlar için kanonik çözümleme

1. Kanonik Fonksiyon				2. Kanonik Fonksiyon			
Değişken	Standart Katsayı	R_c	$R_c^2(\%)$	Standart Katsayı	R_c	$R_c^2(\%)$	$h^2(\%)$
Cinsiyet	,28616	,17005	2,89	,10337	,11332	1,28	4,18
Yaş	-,13069	,24915	6,21	-,08430	,14301	2,05	8,25
Medeni Durum	,02785	,21995	4,84	-,08808	,08458	0,72	5,55
Gelir	,59887	,58808	34,58	-,67618	,65181	42,49	77,07
Hane Kişi Sayısı	-,38298	-,42439	18,01	,05504	,15780	2,49	20,50
Bölge	-,44808	-,53720	28,86	-,10009	,06933	0,48	29,34
Eğitim	-,24630	-,15174	2,30	-,30182	,34937	12,21	14,51
Meslek	-,42256	-,43773	19,16	-,78642	,61898	38,31	57,47
Sosyal Boyut	,51514	,93482	87,39	-1,16817	,32802	10,76	98,15
Çevresel Boyut	,39366	,90162	81,29	1,43019	,43077	18,56	99,85
Ekonomik Boyut	,18447	,88631	78,55	-,22277	,00327	0,00	78,56

Tablo 7’ye göre, birinci kanonik fonksiyonda gelir ve bölge değişkenlerinin gençlerin sosyo-demografik özellikleri veri setine olan katkılarının .45’in üzerinde; buna karşın cinsiyet, yaş, hane kişi sayısı, eğitim ve meslek değişkenlerine ait yapısal katsayının .45 değerinin altında olduğu görülmüştür. Bu sonuca göre, birinci kanonik fonksiyon için gelir ve bölge değişkenlerinin gençlerin sosyo-demografik



özellikleri veri setine olan katkılarının cinsiyet, yaş, hane kişi sayısı, eğitim ve meslek değişkenlerinin gençlerin sosyo-demografik özellikleri veri setine olan katkısına göre daha önemli olduğu ifade edilebilir.

Tablo 7'ye göre, birinci kanonik fonksiyonda sosyal boyut, çevresel boyut ve ekonomik boyut değişkenlerinin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setine olan katkılarının .45 değerinin üzerinde olduğu görülmektedir. Bu durumda, birinci kanonik fonksiyonda sosyal boyut, çevresel boyut ve ekonomik boyut değişkenlerinin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setine katkılarının olduğu ifade edilebilir.

Kanonik korelasyon analizinden bulunan kanonik fonksiyonlarda, buldukları veri setine anlamlı katkı sağlayan (.45 veya üzerinde yapısal katsayıya sahip olan) değişkenlerin işaretlerine bakılarak bu değişkenler arasındaki ilişkinin yönü tespit edilebilmektedir (İlhan ve ark., 2013:133). Gelir ve bölge değişkenlerine ait yapısal katsayıların anlamlı olduğu birinci kanonik fonksiyonda gelir değişkeninin işareti pozitif bölge değişkeninin işareti ise negatiftir. Buna göre gelir ve bölge değişkenleri arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu söylenebilir. Birinci kanonik fonksiyonda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setine ait değişkenler incelendiğinde ise, sosyal boyut, çevresel boyut ve ekonomik boyut değişkenlerinin işaretlerinin pozitif olduğu saptanmıştır. Buna göre, sosyal boyut, çevresel boyut ve ekonomik boyut değişkenleri birbirleri ile aynı yönlü bir ilişki içerisindedir. Tablo 7'ye göre ayrıca, bölge değişkeni ile sosyal boyut, çevresel boyut ve ekonomik boyut değişkenleri arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Bu bulgu gençlerin uzun süre yaşadığı bölgenin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarını negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Diğer taraftan gelir değişkeni ile sosyal boyut, çevresel boyut ve ekonomik boyut değişkenleri arasında pozitif bir ilişki bulunmaktadır. Bu bulgu, gençlerin aile gelirleri arttıkça sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarının arttığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

Tablo 7 incelendiğinde birinci kanonik fonksiyon için r_c^2 değeri ,08553 olarak bulunmuştur. Bu değer, birinci kanonik fonksiyonda gençlerin sosyo-demografik özellikleri ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setleri arasındaki ortak varyans değerinin %8.553 olduğunu göstermektedir.

İkinci kanonik fonksiyona ait bulgulara bakıldığında, gelir ve meslek değişkenlerinin gençlerin sosyo-demografik özellikler veri setine olan katkısının .45'in üzerinde olduğu, diğer değişkenlerin gençlerin sosyo-demografik özellikler veri setine olan katkılarının ise .45'in altında yer aldığı anlaşılmaktadır. Bu sonuca göre, ikinci kanonik fonksiyonda gelir ve meslek değişkenlerinin gençlerin sosyo-demografik özellikleri veri setine olan katkısının diğer değişkenlerin katkısına göre daha önemli olduğu ifade edilebilir. İkinci kanonik fonksiyona ilişkin bulgulara göre, sosyal boyut, çevresel boyut ve ekonomik boyut değişkenlerinin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setine olan katkısının .45'in altında yer aldığı anlaşılmaktadır. İkinci kanonik fonksiyonda, yapısal katsayıları anlamlı olan gençlerin sosyo-demografik özellikleri veri setine ait gelir ve meslek değişkeninin işaretleri incelendiğinde, negatif işaretli olduğu anlaşılmakta ve gelir ile meslek değişkenleri arasında aynı yönlü bir ilişki bulunmaktadır. Tablo 7'ye göre, ikinci kanonik fonksiyon için r_c^2 değeri ,03091 olarak bulunmuştur. Bu değer, ikinci kanonik fonksiyonda gençlerin sosyo-demografik özellikleri ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setleri arasındaki ortak varyans değerinin %3.091 olduğunu belirtmektedir.

Tablo 7'deki birinci ve ikinci kanonik fonksiyona ait r_c^2 değerlerinin sosyo-demografik özellikleri ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setlerinin ortak varyans değerlerinin ne kadar olduğu belirlenebilmektedir. Bu sonuca göre, gençlerin sosyo-demografik özellikleri ve sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum veri setleri arasında paylaşılan ortak varyans %11.644'tür.

Ekonomik boyut değişkenine ait h^2 değeri (%78,56) göz önüne alındığında diğer sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutum değişkenlerine kıyasla modele daha az katkıda bulunduğu söylenebilir. İkinci kanonik fonksiyon için en çok katkıda bulunan sosyo-demografik değişkenler gelir (-0,65181) ve meslek (-,61898) değişkenleridir.

4. SONUÇ

Gençlerin sosyo-demografik özellikleri ile sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumları arasındaki ilişkinin doğrusal olmayan kanonik korelasyon analizi ile incelendiği bu çalışmada (h^2 değeri göz önüne



alındığında) meslek değişkeninin gelir değişkenine göre sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumu açıklamada daha az katkıda bulunduğu söylenebilir. Gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarını açıklamada en önemli katkıyı sağlayan sosyo-demografik değişkenin ailenin geliri olarak belirlendiği görülmektedir. Bunun yanında gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarını açıklamada, sürdürülebilir kalkınmaya yönelik boyutlardan ekonomik boyutun en az katkıda bulunan boyut olduğu belirlenmiştir. Yani gençler sürdürülebilir kalkınmada ekonomik boyutu diğer boyutlara kıyasla daha az göz önünde bulundurmaktadır.

Analiz sonucunda uzun süre yaşanan bölgenin gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarını negatif yönde etkilediği sonucuna ulaşılmaktadır. Ayrıca aile gelirleri arttıkça gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tutumlarının da arttığı söylenebilir.

Gençlerin sürdürülebilir kalkınmaya yönelik bilinç düzeylerinin artırılması yönelik eğitimlere ve uygulamalara yer verilebilir. Sivil toplum kuruluşları, üniversiteler ve ilgili bakanlıklarca kurulan konsensüslerle çevre ve doğal kaynakların korunmasına yönelik uygulamaların yer aldığı sosyal sorumluluk projeleri ile reklam kampanyaları yaygınlaştırılabilir. İlgili bakanlıklar ve eğitim kurumlarınca kurulan konsensüslerle gençlere ve ailelere yönelik farkındalık çalışmalarına odaklanılabilir. Sivil toplum kuruluşları ve yerel yönetimlerce çevre ve doğal kaynakların korunmasına yönelik somut uygulamalara yer verilebilir.

Yapılacak ileriki çalışmalarda gençlerin sosyo-psikolojik özelliklerini de göz önünde bulunduracak çalışmalara yer verilebilir. Ayrıca gençlerin ailelerinin sosyo-demografik özellikleri ayrıntılı olarak ele alınarak araştırma detaylandırılabilir. Farklı örneklem gruplarının sürdürülebilir kalkınma yönelik tutumları araştırılabilir.

KAYNAKÇA

1. Arpacıoğlu Özdemir Özge, Oğuz İbrahim Halil, (2018). “Sürdürülebilir Kalkınma Perspektifinden Yoksulluk Olgusu”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 11, Sayı: 55, ISSN: 1307-9581, ss.769-781. <http://dx.doi.org/10.17719/jisr.20185537248>.
2. Bayraktutan Yusuf, Uçak Sefer, (2011). Ekolojik İktisat Ve Kalkınmanın Sürdürülebilirliği, Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi, Cilt:3, Sayı:4, ss. 17-36.
3. Demirel, Nuri, (2018). Kır Sosyolojisi Ve Kırsal Kalkınma, USOBED Uluslararası Batı Karadeniz Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, 2(2), e-ISSN :2602-4594, ss. 194-210.
4. Gilman, Robert, (1992). Sustainability By Robert Gilman from the 1992 UIA/AIA Call for sustainable community solutions. 16 Mart 2003, <http://www.context.org>.
5. İlhan, Mustafa, Çetin, Bayram, Sünkür Öner, Meral, Yılmaz, Ferat, (2013). Ders Çalışma Becerileri İle Akademik Risk Alma Arasındaki İlişkinin Kanonik Korelasyon İle İncelenmesi, Eğitim Bilimleri Dergisi, Cilt:3, Sayı:2, ss.123-146.
6. Kaya, Mehmet Fatih, (2013). Sürdürülebilir Kalkınmaya Yönelik Tutum Ölçeği Geliştirme Çalışması, Marmara Coğrafya Dergisi Sayı: 28, ISSN:1303-2429, E-ISSN 2147-7825, ss. 175-193.
7. Keleş, Ruşen, (1998). Kentbilim Terimleri Sözlüğü, İmge Kitapevi, Ankara.
8. Munier, Nolberto, (2005). Introduction to Sustainability: Road to a Better Future. Dordrecht, The Netherland: Springer.
9. Oz Mehmet, Ecehan, (2008). Dünyada ve Türkiye Sürdürülebilir Kalkınma Yaklaşımları, Journal of Yaşar University, Cilt: 3 Sayı: 12, ISSN: 1305-970X, ss. 1853–1876.
10. Ruckelshaus, William D. (1989). Toward a sustainable world. Scientific American, 261(3), 66-175.
11. Schmandt, Jurgen, Ward, C.H., (2000). Part:1 Challenge and Response. Jurgen Schmandt, C.H. Ward, M. Hastings (eds.). Sustainable Development: The Challenge of Transition. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
12. Sherry, Alissa, R., and Henson, Robin, K. (2005). Conducting And Interpreting Canonical



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Correlation Analysis İn Personality Research: A User-Friendly Primer, Journal of Personality Assessment, 84 (1), pp.37-48.

13. Tıraş, H. Hayrettin, (2012). Sürdürülebilir Kalkınma ve Çevre: Teorik Bir İnceleme, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt:2, Sayı:2, ss.57-73.
14. Tutulmaz, Onur, (2012). Sürdürülebilir Kalkınma: Sürdürülebilirlik İçin Bir Çözüm Vizyonu, Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 11(3), ISSN: 1303-0094, ss.601-626.
15. Yılmaz, Rıza, Fikret, (2011). Sürdürülebilir Kalkınmanın Ölçülmesi ve Türkiye İçin Yöntem Geliştirilmesi, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Uzmanlık Tezi.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(75)

Vahit Oğuz KİPER⁴⁶⁹; Assoc. Prof. Dr. Şefik Okan MERCAN⁴⁷⁰; Prof. Dr. Orhan BATMAN⁴⁷¹
FIRST STEPS OF PLANNING AN UNKNOW OR A DEVELOPING DESTINATION: A STUDY ON
EZINE DISTRICT

BAKİR VE GELİŞMEKTE OLAN DESTİNASYONLARIN PLANLANMASINA DAİR İLK
ADIMLAR: EZİNE İLÇESİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA
ABSTRACT

Tourism activities needs planing due to tourism includes so many sectors and science diciplines among its own structure. This give tourism a complex formation. Especially, tourism policies and planning plays a vital rol for destination management. When tourism is tried to develop without the lead of national or regional tourism policies and planing, exceeding carrying capacities, negative environmental impacts, economical failures, no return of investments, unproductive economical structures and failure to establish sustainability may occur. It might be a little more trouble to establish tourism planing for destination which are visited by tourist for a long time and which already has quite invesments and many tourism enterprises. However, for destination that is qualified as untouched, it would be more comfortable to establish tourism planing. On this purpose, a case study research was conducted on Ezine district in Canakkale to setup a base for tourism policy and planing. The destination was invastigated as a touristic product. Some suggestions were developed according to unique attributes of Ezine accoring to theoretical framework. During research, non-structured interviews(deep interviews with 63 participants whom are considered as destination stakeholders), non-participant observations and archive-document scanning techniques were used. It was aimed to inspire researchers who are willing to study on untouched destination planing. It was also aimed to lead the way for further researches on Ezine district.

Keywords: *tourism policies, destination planning, ezine.*

JEL Code: O21.

ÖZ

Turizm faaliyetleri, birçok sektörü ve bilim dalını ilgilendiren ve bünyesinde barındıran karmaşık bir yapıda olduğu için, planlamaya ihtiyaç duymaktadır. Özellikle destinasyonların yönetimi konusunda turizm politikaları ve planları hayati önem taşımaktadır. Ulusal veya bölgesel turizm politikalarına bağlı olarak planlı turizm gelişiminin yapılmadığı destinasyonlarda, taşıma kapasitelerinin aşılması, çevresel olumsuz etkiler, ekonomik başarısızlıklar, yatırımların karşılıksız kalması, verimsiz bir ekonomik yapı ve sürdürülebilirliğin sağlanamaması gibi sorunlarla karşılaşmaktadır. Uzunca bir süredir turizm faaliyetlerinin olduğu, birçok yatırımın bulunduğu ve turistlerce sıkça ziyaret edilen destinasyonlar için, planlama oluşturmak göreceli olarak zor olabilmektedir. Öte yandan henüz bakir olarak kabul edilen, turizm faaliyetlerinin henüz başladığı ya da hiç başlamadığı destinasyonlar için, politikalar belirlemek ve planlama çalışmalarını yürütmek daha kolay olacaktır. Bu amaç doğrultusunda, Çanakkale ili Ezine ilçesi için, turizm politikaları ve planları oluşturmaya yönelik olarak bir vaka çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma ile, destinasyon bir turistik ürün olarak incelenmiştir. Bu incelemeler ile destinasyona dair kuramsal altyapıya uygun olarak destinasyona özgü öneriler getirilmiştir. Araştırmanın veri toplama aşamasında derinlemesine mülakatlar ve gözlemler ile arşiv-doküman tarama teknikleri kullanılmıştır. Destinasyon paydaşı olduğu düşünülen 63 kişi ile derinlemesine mülakatlar yapılmasının yanında sahada gözlemler de yapılmıştır. Araştırma sonuçlarına göre Ezine destinasyonunun deniz turizmi, sahil turizmi, sağlık turizmi, kültür turizmi, etkinlik turizmi ve gastronomi turizmi anlamında kayda değer turistik ürün potansiyeline sahip olmasına rağmen herhangi bir turizm politikasına ve destinasyon planlamasına sahip olmadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: turizm politikaları, destinasyon planlama, ezine.

JEL Kodu: O21.

⁴⁶⁹ Sakarya Univeristy of Applied Sciences, Institution of Post Graduate Education; Sakarya/TÜRKİYE; E-posta: oguzkiper@subu.edu.tr

⁴⁷⁰ Canakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism; Çanakkale/TÜRKİYE; E-posta: okanmercan@comu.edu.tr

⁴⁷¹ Sakarya University of Applied Sciences, Faculty of Tourism; Sakarya/TÜRKİYE; E-posta: obatman@sakarya.edu.tr



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

INTRODUCTION

With the development and spread of modern tourism activities, tourism has become a vital part of national and regional economies. Tourism now plays an important role for balancing development levels among regions, foreign currency needs and aid to improve export/import trade rates. Furthermore, tourism is proved to be useful for destinations by cultural, social and environmental with protecting them against exhaustion.

Tourism policies and tourism planning must be considered carefully and highly important to make tourism activities economically profitable, harmless through social, cultural and natural environment. And it is also extremely important to make tourism activities sustainable. It is impossible to succeed in tourism by avoiding tourism policies and tourism planning. Because tourism is now an industry which has a highly flexible demand, a high competition and has a high level of substitute supply rivals. By being an industry, tourism in relation with many other sectors and scientific disciplines. Even this reality only makes tourism in serious need of careful planning.

It is not an easy task to make planning for destinations which have been in tourism business for a long while or for destination which welcomes mass tourism customers with many tourism enterprises. It is even more difficult to apply those plans. Those destinations usually have a settled image, a market share and an organizational structure. Changing them radically will bring a huge cost. On the other hand, there will be an understandable resistance to change with a chaos. Thus, tourism planning will be hard to implement.

It is possible to say, it would be easier to develop and implement tourism planning for unknown/untouched or developing destinations. For this purpose, this research was conducted in Canakkale, Ezine district as sample where tourism activities can be classified as non-existing.

Literature Review

This research was constructed on literature belongs to destination management and touristic product and their subtitles. With that, destination planning and touristic product supply are the main foundation of the framework of this research.

Destination Management

A destination is a place with certain geographic borders where tourism activities occur with social and economical events (Tinsley & Lynch, 2007). Destination serve directly or indirectly for many tourists with many touristic attractions (Özdemir, 2008, s. 3). Destination is a must for tourism they produce services to tourist that they need through tourism enterprises (Karamustafa, Tosun, & Çalhan, 2015). According to Buhalis (2000), destinations are mixture of tourist experiences and services that are presented to tourists.

A tourism destination is a total combination of touristic attractions, tourism enterprises, local administration and local people (Özdemir, 2008, s. 4). Opposing to Tinsley and Lynch, Hoowie (2003, s. 77) defend that destinations have no real boundaries and they do not develop the same. Instead, they are highly effected by international or national incidents, trends and economical situations. To categorise destinations, we may mention six different group such as; urban destinations, authentic destinations, mountain destinations, shore destinations, unique destinations and rural destinations (Buhalis, 2000). Due to being complex structure, destinations gain more internal homogeneity the smaller they are. In opposite, they gain more internal heterogeneity the more they get bigger (Kelly & Nankervis, 2001).

Destination development and planning activities aims to provide maximum productivity in destination and protecting every kind of resources while doing so. These are challenging and long range steps (Yeşiltaş, 2013). There are several components in destinations which are almost independent from each other. However, all these components need to be worked cooperately and this caused the need of destination management (Özdemir, 2008). Tourism activities in a region effects many parts of society directly or indirectly. To create a tourism product, it's necessary for more than players to work together coordinately. It's still not enough because, tourism product creating or tourism planning might get a little ahead of government's ability. Considering all of these, destination management organizations are clearly seen as a "must be established" of tourism planning (Türkay, 2014). If there is no established understanding and union in destination



management, then there are some troubles. It would be really difficult to coordinate different stakeholders who has different and sometimes clashing interests (Buhalis, 2000).

According to Howie (2003), destination management organizations consist of representatives of private sectors and administration who are directly or indirectly related to the destination which all come together around a specific destination. Destination managements must be able to improve or at least secure the life quality of local people . With that, they must also improve the visit quality of the destination and give it an edge on competition (Zehrer, Pechlaner, & Hölzl, 2011).

Planning tourism activities is one of the duties of destination management organizations. There are some steps of destination planning. Those steps are; analyse of the current situation, stating vision, mision and goals, stating strategies, determining the plan to apply, control and adjustment (Kozak, 2010). The main goal of making a destination planning is; increasing the market share of destination that gets by toursm, adjusting through the changing trends, defending the position of the destination against competition and improving touristic products of the destination (Özdemir, 2008). Medlik (1991, s. 31) states that the aim for destination planning is anticipating the possible misfortune and obstacles ahead of destination and provide caution for destination.

Touristic Product Supply and Planning

Touristic products are a mixture of products, services or products and services that tourists need during their travels and stays (Olalı, 1990). Products form the basis of a business and reflect the business philosophy (Tek, 1997). According to Yukselen (2003), products are the potential bundles for consumers. Tourism supply is the whole of the material and spiritual services offered to tourists by a region, touristic enterprises and institutions (Yağcı, 2003; Usta, 2016).

It is called as supply that products which are produced and ready to sell at a certain time and at a certain price (Dinler, 1998). Tourism supply in destinations is largely dependent on land use. The use of facilities and properties on land is important. When we mention land; flora, fauna, natural beauties and unique resources come to mind (Bull, 1999). Five different elements that make up the tourism product are mentioned. These are; attractions, tourism businesses, events, accessibility and image (Kozak, Kozak, & Kozak, 2010).

When we look at the dimensions of the touristic product, there are four dimensions. These are; core product, facilitating product, supporting product and enriched product (Kotler, Bowen, & Makens, 2003). Usta (2016) specifies the characteristics of touristic products as follow:

- Touristic products are not only goods or services but a harmonious of whole.
- Touristic products cannot be stocked.
- Touristic products do no go through customers, instead, customers go where products are produced
- Consumers cannot see exactly what they want to buy
- The touristic product is not a concrete product but an abstract structure like many other industries.
- The touristic product may not be immediately understood because of its abstract structure.
- There are no mass processes in the supply of touristic products, the production and formation of each product is unique.
- Touristic products cannot be exactly the same.

It is not possible to consider touristic product policies separately from tourism policies. According to Olalı and Timur (1998, s. 175), elements of tourism policy are; tourism planning, organization, monetary resources, authority, coordination, flexibility, environmental relations, balance, control, human resources and economic-global elements. Planning is a movement that developed to reach a goal. Requires forward-looking and well-anticipated decisions (İçöz, Var, & İlhan, 2009). Tourism planning is the implementation of planning concept according to the tourism system (Inskeep, 1991). When determining tourism policies in a destination, the demand for destination should be analyzed first. Touristic product development policies should focus on whichever tourism motivation is dominant (Bardakoğlu, 2014). While creating tourism policies; the structures of tourism products should be clear and comprehensible, objectives and goals should be determined and



adopted by stakeholders, necessary coordination infrastructure should be prepared to solve possible problems, detailed action plans should be established to achieve the objectives and goals (Akerhurst, 1992).

Method

This research is shaped by qualitative research methods on the axis of the interpretive paradigm. The universe of the reserach is destinations which are still underdeveloped or developing position. The sample was selected as Ezine district of Çanakkale province. In the data collection stage, archive-document scanning, non-participant observation and unstructured interview techniques were used. Snowball sampling method was applied to the sampling. The interviews were conducted face to face with 63 people. For the purpose of observation, the researchers conducted field investigations for 2 months in the study area.

Findings

Ezine's geographical structure is suitable for agricultural activities. North, west and middle parts are generally covered with plains. The eastern and southern parts of the district are located on the outskirts of Kazdağı, the largest mountain in the region. In these areas, the increase in altitude is increased, while suitable areas for agriculture decrease and suitable areas for livestock breeding are formed.

Ezine climate is a hot and arid summer. Winters are mild and rainy according to the average in Turkey. Ezine is not a heavy snowfall area. Snowfall is rare. There is no area in Ezine that maintains snow thickness. The region is not suitable for winter tourism. It has a favorable climate for coastal tourism. Also, Ezine has a long coast extending by the villages of Kumburun, Geyikli and Tavaklı.

Ezine is conveniently located for transportation. The district is located on the Istanbul-Izmir highway. According to the measurements made with the passenger car for research; Ezine is 45 kilometers from Canakkale and 18 kilometers from Geyikli Pier (the highway that go to Bozcaada). Ezine, is 41 kilometers away from the Assos-Behramkale destination in Ayvacık and 27 kilometers from the Troy Historical National Park according to GPS (Global Positioning System) based map and road applications.

Ezine is not a very active destination. However, this situation can be considered normal when the tourism activities in the district are at an initial level and the district population is taken into consideration. The main activities that contribute directly and indirectly to Ezine's social life and to tourism activities are the regional camel wrestling and the village values events.

When we look at tourism enterprises from touristic product components, it is observed that there are enough touristic enterprises in the current situation of Ezine in general. Accommodation in the center of Ezine is not common. There is a sufficient number of beds for those who need accommodation in the district center. The service quality of the accommodation establishments in the center is mediocre. In general terms, it is observed that there are businesses that are not yet professionalized in order to meet the need for accommodation.

Ezine destinations have significant touristic potential in terms of sea tourism, coastal tourism, health tourism, cultural tourism, event tourism and gastronomic tourism. During the research, it's seen that Ezine does not have any tourism policy. However, for destinations such as Ezine, whose tourism activities are still very early in their economic development, this situation is normal. Actually this can be considered as an advantage. In fact, there may be serious problems for tourism which carries out tourism activities intensively, makes investments in this field, carries out marketing activities but does not have a tourism policy in accordance with the theoretical framework. Such destinations are like ships set off without a compass and map. For them, the beach is far away. Ezine destination has the chance to take the right steps before the development of tourism.

Results

Administrators, local people, non-governmental organizations, local entrepreneurs and enterprises, affiliated associations and academic researchers, a dynamic, rational and institutional tourism policy should



be established. This local policy, of course, must be in harmony with the more general such as provincial, regional and even country tourism policies.

It should be paid attention for the tourism policy to be determined that the sustainability of the tourism activities in the destination, the rational and rationality of the tourism activities, the profitability, the prevention of the possible environmental and social losses, and the structure that will contribute to the local production and employment must be taken into consideration.

One of the practices in terms of destination management is clustering in the international literature. The cluster approach, which can be summarized as gathering similar tourist attractions or businesses, will be useful to Ezine. The intensification of the elements (beaches and camp sites) that are particularly attractive to sea-sand-sun motivation will increase the attractiveness and reduce the infrastructure and transportation costs.

Another factor that should be considered when creating the tourism planning of Ezine destination is undoubtedly competitiveness. It is a known fact that tourism demand is very elastic. It is now accepted that the substitution of tourism supply is of high quality. The destination is stated earlier that competitors are very close in terms of potential tourism products. Competition is inevitable for businesses or destinations that do not have the possibility of product differentiation or different products. However, Ezine destination is seen to have a maneuver area with potential products to avoid this competition.

Experiences prove that determining tourism planning for destinations requires professionalism and many disciplines to work together. Therefore, local authorities should conduct these activities strictly in consultation with experts in their field.

This research does not include data and results related to image from touristic product components because it requires a different point of view and research methods. It will be appropriate for the researchers to work on the perceived image of the Ezine destination. On the other hand, for planning and policy-making activities to become reality, researchers need to prepare a master plan for Ezine destination.

REFERENCES

1. Akerhurst, G. (1992). European Community Tourism Policy. P. Johnson, & B. Thomas içinde, Perspectives on Tourism Policy (s. 215-231). Mansell.
2. Bardakoğlu, Ö. (2014). Turistik Ürün Pazarlama Politikası. A. Timur içinde, Turistik Ürün Politikası (s. 129-144). Ankara: Detay Yayıncılık.
3. Buhalis, D. (2000). Marketing the Competitive Destination of the Future. Tourism Management(21), 97-116.
4. Bull, A. (1999). The Economics of Travel and Tourism 2nd Edition. Australia: Longman.
5. Dinler, Z. (1998). Mikro Ekonomi. Bursa: Ekin Kitabevi.
6. İçöz, O., Var, T., & İlhan, İ. (2009). Turizm Planlaması ve Politikası Turizmde Bölgesel Planlama. Ankara: Turhan Kitabevi.
7. Inskeep, E. (1991). Tourism Planning: An Integrated and Sustainable Development Approach. New York: Van Nostrand Reinhold.
8. Karamustafa, K., Tosun, C., & Çalhan, H. (2015). Tüketici Odaklı Yaklaşımla Destinasyon Performansının Değerlendirilmesi: Kapadokya Bölgesi Örneği. Tüketici ve Tüketim Araştırmaları Derneği, 7(2), 117-148.
9. Kelly, I., & Nankervis, T. (2001). Visitor Destinations. Australia: Wiley & Sons.
10. Kotler, P., Bowen, J., & Makens, J. (2003). Marketing for Hospitality and Tourism. USA: Pretince Hall.
11. Kozak, N. (2010). Turizm Pazarlaması. Ankara: Detay Yayıncılık.
12. Kozak, N., Kozak, M. A., & Kozak, M. (2010). Genel Turizm: İlkeler ve Kavramlar. Ankara: Detay Yayıncılık.
13. Medlik, S. (1991). Managing Tourism. England: Butterworth-Heinemann.
14. Olalı, H. (1990). Turizm Politikası ve Planlaması. İstanbul: Yön Ajans.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

15. Olalı, H., & Timur, A. (1988). Turizm Ekonomisi. İzmir: Ofset Ticaret Matbaacılık.
16. Özdemir, G. (2008). Destinasyon Pazarlaması. Ankara: Detay Yayıncılık.
17. Tek, Ö. B. (1997). Pazarlama İlkeleri. İzmir: Cem Ofset Matbaacılık.
18. Tinsley, R., & Lynch, P. (2007). Small Tourism Business Networks and Destination Development: A Comperative Perspective. *International Journal of Hospitality Management*, 8(1), 15-27.
19. Türkay, O. (2014). Destinasyon Yönetimi: Yönetim Bilim Bakış Açısıyla İşlevler, Yaklaşımlar ve Araçlar. Ankara: Detay Yayıncılık.
20. Usta, Ö. (2016). Turizm Genel ve Yapısal Yaklaşım. Ankara: Detay Yayıncılık.
21. Yağcı, Ö. (2003). Turizm Ekonomisi. Ankara: Detay Yayıncılık.
22. Yeşiltaş, M. (2013). Destinasyon Geliştirme ve Planlama. M. Yeşiltaş içinde, *Destinasyon Yönetimi* (s. 18-39). Ankara: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
23. Zehrer, A., Pechlaner, H., & Hölzl, B. (2011). The Development of a Destination Management System (DMS) in South Tyrol. *Anatolia*, 16(2), 147-161.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(76)

İbrahim BARAN⁴⁷²

BİR DÜŞÜNCE SİSTEMİ OLARAK MUHAFAZAKÂRLIK NEDİR, NE DEĞİLDİR? WHAT IS THE PROPOSAL AS A THOUGHT SYSTEM, WHAT IS NOT?

ÖZ

Muhafazakârlık, özellikle son 15 yılda Türkiye’de üzerine en çok konuşulan siyasi düşünce sistemlerinden biridir. Bu durum hiç kuşkusuz, muhafazakâr bir gelenekten gelen ve kendisini muhafazakâr demokrat olarak tanımlayan bir siyasi hareketin 3 Kasım 2002’den bu yana iktidarda olmasıdır. Aslına bakılırsa, tamamen Batı kökenli bir kavram olan muhafazakârlık Türkiye’de Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren siyasal İslamcı partiler ve dindar kitleler için kullanılıyor olsa da, etimolojik olarak bu kişi ve grupları tanımlamada yetersiz kalmaktadır. Çalışmamda, muhafazakârlığı tanımlayarak siyasi düşünce yelpazesinde nasıl bir yer edindiği incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Muhafazakarlık, Düşünce Sistemi, Türkiye.

ABSTRACT

Conservatism has been one of the most discussed political thinking systems in Turkey, especially in the last fifteen years. This is due to the fact that a political movement which is coming from a conservative tradition and defining itself as conservative democrat is in power since November 3, 2002. Actually, conservatism which is a western originated concept, although it has been used by political islam and religious masses since the establishment of the Republic in Turkey, is not sufficient to etymologically define those people or groups. In my work, conservatism will be defined by studying which place it takes in a range of political thought.

Keywords: Conservatism, Thoughts, Turkey.

⁴⁷² Sakarya Üniversitesi Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Öğrencisi, Gazeteci-Yazar; Sakarya/TÜRKİYE; E-posta: ibrahimbaran02@gmail.com



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

GİRİŞ

Muhafazakârlık, siyasi düşünce literatüründe önemli yeri olan kavramlardan biridir. Özellikle son dönemde karşımıza sıkça çıkan ve çoğunlukla bir düşünce sistemini tanımlamak için kullanılan muhafazakârlık; zaman zaman da bir takım tavır ve davranışları methetmek, yahut eleştirmek için de dile getirilmektedir. Aslına bakılırsa, muhafazakârlıkla ilgili olarak zihinlerde net yargıların olduğunu söylemek en azından Türkiye için pek de mümkün değildir. Zira, dindarların siyasal ideolojisini tarif etmek üzere tercih edilen muhafazakârlıkla, onların dünya görüşünün bire bir örtüştüğünü söylemek pek mümkün olmaz.

Andrew Heywood, muhafazakârlığın günlük dildeki kullanımının farklı anlamlara sahip olduğunu ifade eder. Ona göre;

“Bu terim, mütevazı veya ihtiyatlı davranış, geleneksel hatta uyumcu bir hayat tarzı, değişim korkusu veya değişimin reddi gibi özellikle ‘muhafaza etmek’ fiilinin belirttiği anlamlara gelebilir. Aynı bir siyasi konumu veya ideolojiyi betimleyen ‘muhafazakârlık’, ilk kez 19. yüzyılın başlarında kullanılmıştır. Bu dönemde ABD’de muhafazakârlık, kamusal işlere ait kötümser bir görüşü ima ediyordu. 1820’ler itibarıyla bu terim, 1789 Devrimi’nin ruhu ve ilkelerine karşı bir muhalefeti çağırıyordu.”⁴⁷³

Yüksel Taşkın’a göre muhafazakârlık, değişimi külliye inkâr etmez. Bazen değişimin gelenek adına bütünsel inkârını savunanları sisteme tehdit olarak da algılayabilir. Bu mânâda muhafazakârlık geleceğe dönük sol tasarımları nasıl maceracılıkla ve tarihsel süreklilikten kopuş çabası olarak yargılıyorsa, sürekliliği tehlikeye düşürecek şekilde geriye dönüşü savunan tasarımlar karşısında da benzer bir eleştirelilik geliştirebilir. Muhafazakâr düşünce, tarihsel süreklilik adına zaten değişimi içine sindirebilecek bir düzen anlayışına sahiptir. (Taşkın, 2004:187)

Muhafazakâr Düşüncenin Batı’da Doğuşu ve Farklı Yorumları

Muhafazakâr düşünceye ait temel ilkelerin en klasik tanımlaması Edmund Burke tarafından yapılmıştır. İngiliz muhafazakârlığının kurucusu olarak da bilinen Burke, terimi muhafaza etmek anlamından ziyade “koruma” manasında kullanır. (Burke, 2016:106) Heywood, Burke’ün Fransa’daki Devrim Üzerine Düşünceler kitabının şöhretinin Fransız Devrimi’ne yönelik eleştiriler olduğunu belirterek;

“Burke; özgürlük, eşitlik, kardeşlik gibi soyut ilkeler çerçevesinde Fransız siyasetini yeni biçimlere sokma teşebbüslerine, bilgeliğin büyük oranda tecrübeye, geleneğe ve tarihe dayandığı iddiasını savunarak şiddetle karşı çıkmıştır. Ancak, Fransız Monarşisi’nin bu sondan kısmen sorumlu olduğunu belirtmiştir. Çünkü monarşi, inatla ‘muhafaza etmek için değişmek’i reddetmiştir. Burke, kötülüğü engelleyebileceği halde nadiren iyiyi beslediği için kötümser bir devlet düşüncesini benimser. Adam Smith’in klasik ekonomisini destekleyen Burke, piyasa güçlerini ‘doğal hukuk’ olarak görmüştür.”⁴⁷⁴

Burke’ün muhafazakârlığının Fransız Devrimi’nin eleştirisi olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.

Heywood’a göre, muhafazakâr düşünce kendini toplumsal anlamda uygulanagelen gelenek ve milli kültürel değerlere uyum sağladıkça önemli ölçüde çeşitlenmeye başlamıştır. Örnek verilecek olursa, Burke’ün argümanları çerçevesinde oluşturulan İngiliz muhafazakârlığı dönüşüme karşı körü körüne bir direnci savunmaz. Onun savunduğu şey, “muhafaza etmek için değişmek”ten ibarettir. Bununla birlikte 19. yüzyıl, İngiliz muhafazakârları için köklü bir değişim sürecinin yaşandığı siyasi ve toplumsal düzenin savunulduğu bir döneme tekabül eder. Söz konusu varyasyon, 17. yüzyılda yaşanan İngiliz devriminin sonucu olarak ortaya çıkan mutlak monarşinin ortadan kaldırılmasıdır. (Heywood, 2007: 86)

Ahmet Çiğdem’e göre, muhafazakâr düşüncenin anlaşılması için, ilk olarak kavramın içeriğiyle ilgili müphemliği ortadan kaldırmak gerekmektedir. Muhafazakârlığın her halükârda kendisini net bir şekilde ortaya çıkarması, mefhumun bizatihi kendisiyle ilgili kanaatleri de belirlemeye izin verir. (Çiğdem, 2001: 35) Bu durum, kavramın daha net anlaşılmasına kapı aralayacaktır. Yine Çiğdem, muhafazakârlığın realitesinin, siyasal bir düşünce bütünü, ideoloji veya bunların ikisini de kapsayan bir düşünce üslubu şeklinde tanımlanabileceği gibi, bütün öğretilere yahut düşünce sistemlerine eklenilebilecek bir tutum veya ruh hali gibi anlaşılabilirliğini de vurgular. (Çiğdem, 2007: 16)

⁴⁷³ Heywood Andrew, Siyasî İdeolojiler, Adres Yayınları, Ankara, 2007, S. 85

⁴⁷⁴ Heywood Andrew, Siyasî İdeolojiler, Adres Yayınları, Ankara, 2007, S. 91.



Bekir Berat Özipek, muhafazakârlığı geniş bir çerçevede ele alarak, onun entelektüel gelişime, akıl anlayışına ve bunun sonucu olarak ortaya çıkan siyasal projelerle, bu projeler doğrultusunda toplumların dönüştürülmesiyle ilgili teklif ve pratiklere karşı olarak ortaya çıktığını ifade eder. Özipek'e göre muhafazakârlık, akli önceleyen politikaları mahdut hale getirmeyi ve insan topluluklarını böylesi devrimci/dönüşüm proje(cil)lerinden muhafaza etmeyi gaye edinen yazar, mütefekkir, politikacı ve eleştirmenlerin şekillendirdiği bir siyasal fikir geleneğiyle, süreç içerisinde bunlardan neşet eden bir siyasal düşünce sistemini ifade eder. (Özipek, 2004: 6)

Özipek'in ortaya koyduğu bu tanım, muhafazakârlığın kavramsal çerçevesini kesin sınırlar çizerek ifade etmekle birlikte, muhafazakârlık için bir ön tanım olması açısından oldukça önemlidir. Zira muhafazakârlığın, salt bir ideoloji olarak, kendini düşünsel olandan ayrı tuttuğu kadar mevcudiyetinden bahsedilebilir. Çiğdem'e göre şayet muhafazakarlık, depolitizasyonu varoluş ritminin nirengi noktası olarak koyuyorsa, politiktir. Teoriye, kavramsal olana, kaba bir filistenizme⁴⁷⁵ varan bir saldırı içindeyse bunu ancak muhafazakârlığın kendisini sahil bir teori olarak tescil ettirme gayretine bağlayabiliriz. Bu durumda belirleyici olan muhafazakârlığın düşüncesi değildir; genel anlamda psikolojisidir ve bir hareket, o harekete özgü bir psikoloji ile açıklandığında o hareketin kendisiyle değil, yanında yahut karşısında olduğunu varsaydığı hareketlerle genel olarak sağ-kanat ideolojilerle özdeşleştirilmesi ya da bu ideolojilerin tamamlayıcı bir ögesi olması onun tepkici karakterini gösterir. (Çiğdem, 2001: 36)

Modern-Muhafazakâr Farklılaşması

Çiğdem, muhafazakârlığın temel yöneliminin geleneksel olmakla birlikte, ideolojinin genel olarak “modern” olduğunu vurgular. Ona göre, eğer modernite eski rejim içerisinde kurulmuşsa, muhafazakârlık düşüncesi de modern bir ideoloji olarak değerlendirilmek durumunda kalır. Bununla birlikte eğer muhafazakârlık yeni düzene karşı eski rejimin savunucusu olarak hareket edecekse, ancak böyle bir durumda muhafazakârlık anti-modern bir ideoloji olarak tanımlanabilir. Burada esas olan muhafazakârlığın ne'ye karşılık ne'yi savunduğudur. (Çiğdem, 2001: 41)

İdeolojinin tarihi de bir anlamda toplumsal tarihin bire bir aynısıdır. Toplumsal tarihe muhafazakârlık ya bir sosyal proje olarak eklenmiş ya da hali hazırda devam eden sisteme katkı vererek bir istikrar unsuru olarak şekillenmiştir. Muhafazakârlığın kökeni itibarıyla aristokratik bir yapıya sahip olduğunu iddia edenler de vardır. Stanley Edward Ayling, bu iddiayı şöyle açıklar:

“Klasik muhafazakârlar, aristokrasiyi yönetimin esas unsurları arasında görmekteydi. Onlara göre devlet yönetimi, bir yetenek işiydi ve bu çoğu zaman aristokrat sınıfına mahsustu. Burke'e göre, küçükken aşağılanıp kötü muamelelere maruz kalmamış, ruhen sağlam, okuma, düşünme ve mülâhazalarda bulunma imkânı olmuş, onur ve görev için gerektiğinde tehlikeye atılması gerektiğini bilen, ticaret yoluyla para kazanabilme konusunda başarı gösterip zekâsını kanıtlayabilmiş kişilerin devleti yönetmesi daha idealdir” (Ayling, 1988: 209).

Ömer Laçiner'e göre muhafazakârlık ve modernizmden birinin sağ, diğerinin sol siyasal düşünceye özgü olduğunu iddia etmek mümkün değildir. Şayet siyasal fraksiyonları eşitlik-eşitsizlik kavramlarını esas alarak sol veya sağ olarak değerlendireceksek, modernizm-muhafazakârlık kıyaslamasını siyasi düşünceler yelpazesinde yatay hatta değil, dikey hatta değerlendirmek gerekmektedir. Dolayısıyla muhafazakârlık her ne kadar temel dayanaklarını modernizm öncesi toplum ve inanç sistemlerinden alıyorsa ve bunları kesin kabuller olarak değerlendiren siyasal akımları ifade eden bir kavram ise de referanslarını modern toplumdan almakla birlikte bunları değişmez hakikatler olarak değerlendiren siyasi akımlar da sağda veya solda yer aldığına bakılmaksızın muhafazakâr ideolojiler olarak değerlendirilirler. (Laçiner, 2004: 662)

⁴⁷⁵ Batı dillerinde dar kafalı, yeniliklere kapalı ve tutucu insanlar için kullanılan aşağılayıcı bir sıfattır. (Timur Taner, Türkiye Ortadoğu ve Mezhep Savaşı, Yordam Yayınları, İstanbul, 2016, Sayfa 291.)



Fransız İhtilali'nin Muhafazakâr Düşüncenin Doğuşuna Etkisi

Çiğdem de muhafazakârlığın aristokrasiyle olan irtibatını Fransız Devrimi üzerinden örnekleyerek, Burke, de Maistre, gibi isimlere bakıldığında, muhafazakâr etki varoluş sebebini Fransız İhtilali'ne borçlu olduğunu ifade eder. (Çiğdem, 2009:16)

Fransız İhtilali, bütün Avrupa'da olduğu gibi İngiltere'de de karşılık bulmuş, en özgürlükçülerle en radikaller dahil toplumun önemli bir kesimi için Fransız Devrimi "daha insani" bir hayatın başlangıcının ilk adımı olarak görülmüştür. Bekir Berat Özipek'e göre Fransız İhtilali'yle beraber insanlık nihayet omuzlarındaki ağır yükü atmış ve geleceğin kendisi tarafından inşa edilebileceğini farketmiştir. Fransız halkı da bu durumun ilk adımını başarıyla atmıştır. (Özipek, 2006: 66) Dönemin pek çok münevveri için böylesi bir anlam taşıyan Devrim'e ilişkin önemli bir eleştiri, muhafazakâr düşüncenin mimarı olarak bilinen Edmund Burke'ten gelmiştir. 1688'de Amerika'da gerçekleşen devrimi "şanlı" olarak tanımlayan Burke, Fransızların daha baştan kötü başladıklarını, zira her şeyi hor gördüklerini ve kendilerinden başkalarının bilgelğine saygılarının olmadığını vurgulamıştır. (Özipek, 2006: 67)

Fransız Devrimi'ni eleştirerek döneminin pek çok aydınının dikkatini çeken Burke'e tepkiler de gecikmemiştir. Özipek, Paine'in Fransız Devrimini'nin savunuculuğunu yaptığı İnsan Hakları kitabının yayınlanmasından üç ay gibi bir sürenin ardından, Edmund Burke'e oldukça sert bir cevapla mukabelede bulunduğu dikkat çeker. Özipek'e göre Paine, Burke'ün Fransız İhtilali gibi önemli bir gelişmeyi takdir etmemiştir. Buna karşın, başka ihtilallere göre Fransız İhtilali'nin daha az kurban vermiş olması ona göre ilginçtir. Ancak, ihtilali savunan radikallerin sevinçleri de çok fazla sürmez. Çünkü Fransız İhtilali de tıpkı diğerleri gibi mezkûr kitapların yazılmasından birkaç yıl sonra kanlı ve acımasız yüzünü gösterecektir. Özipek'e göre Edmund Burke'ün eleştirilerinin abartı olduğunu iddia eden Paine de bu acımasız neticeden nasibini alacak ve devrimin sonucu olarak yaşanan terör eylemleri 1793 yılında Paine'e kadar ulaşacaktır. İşte böylesi bir atmosferde, Fransız Devrimi'nin sonuçlarının eski rejim dönemiyle kıyaslanamayacak kadar kötü olması, devrime güzelleme yapan filozof ve entelektüellere duyulan itibarı derinden sarsacak ve Edmund Burke'le Fransız İhtilali'ni tenkit eden eleştirilerini siyasal yöntem olarak kabul eden bir ideoloji yani muhafazakârlık meydana gelecektir. (Özipek, 2006: 67).

Muhafazakâr Düşüncenin Dönüşümü

Kuşkusuz, muhafazakâr ideoloji de başladığı yerde kalmamış ve birtakım reformlarla çeşitli değişiklikler yaşamıştır. Tanıl Bora'ya göre özellikle 19. yy'da değişimlerin devrimci bir metotla değil, bizatihi gerçekleşmesi gerektiğini savunan muhafazakâr siyaset, çeşitli reformlara maruz kalmıştır. Sosyal reform olarak adlandırılacak bu değişiklikler, 19 yüzyılın ikinci yarısında Kıta Avrupası'na yayılmış ve ekseriyetle Katolik muhafazakârlığa tesiri olmuştur. (Bora, 2009: 101)

Söz konusu reformlara örnek olarak 19 yüzyılın ortalarından başlayarak muhafazakâr düşüncenin milliyetçilik düşüncesiyle teması ve yine aynı yüzyılın sonlarına doğru liberalizmle kurduğu ilişki gösterilebilir. Özellikle Avrupa'yı önemli ölçüde etkileyen Fransız Devrimi'nin peşinden ona karşı argümanlarla iktidara gelen milliyetçilerle barışçıl bir ünsiyet peyda eden muhafazakârlar, aristokratların yönetmesi fikrinden kurtulmuşlar, 1. Dünya Savaşı'nın nihayete ermesiyle birlikte de liberalizm ve modernizmden etkilenecek ideolojilerini güçlendirmişlerdir. Bu durumun en önemli sebebiyse 1. Dünya Savaşı sonrasında geleneksel kurumların ve sosyolojik münasebetlerin yerle bir olmasıdır.

SONUÇ

Bu makalede, muhafazakâr düşüncenin başlangıç kodları ve en temel anlamda felsefesinin ne olduğu tartışılmaya çalışılmıştır. Bu alanda kaleme alınan yüzlerce kitap ve makalenin derinlemesine irdedeği ve bugünlerde yeniden konuşulmaya başlanan terime ilişkin genel kavramsal çerçeve üzerinde durulmuştur. Hiç şüphe yok ki muhafazakâr düşünce, bugünkü siyasal sistemler içerisinde önemli bir yeri doldurmaktadır. Kendi geleneğini, inancını, devlet ve ekonomi sistemini muhafaza etmek isteyen, dahası bu uğurda aşırı denilebilecek eylem ve söylemlere imza atabilen devlet ve bireylerin yer aldığı bugünün dünyasında,



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

Türkiye’de de farklı şekilde tezahür eden muhafazakâr düşüncenin konuşulması, tartışılması ve farklı yorumlarla tekrar tekrar gündeme gelmesi kaçınılmazdır.

KAYNAKÇA

1. AYLING, Stanley. (1988). Edmund Burke: His Life and Opinions, John Murray Publishers. (Sayfa 209), Newyork: St. Martin’s Press.
2. BORA, Tanıl-ONARAN, Burak (2009), Nostalji ve Muhafazakârlık “Mazi Cenneti”, A. Çiğdem (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık içinde (Sayfa 234-248) Cilt: 5, İstanbul: İletişim.
3. BURKE, Edmund (2016). Fransa’daki Devrim Üzerine Düşünceler. (Sayfa 106), Ankara: Kadim.
4. ÇİĞDEM, Ahmet. (2006). Sunuş, A. Çiğdem (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakarlık içinde (13-19), Cilt 5, İstanbul: İletişim.
5. ÇİĞDEM, Ahmet. (2001). Taşra Epiği. (Sayfa 35-36-41), İstanbul: Birikim.
6. HEYWOOD, Andrew (2007). Siyasi İdeolojiler. (Sayfa 86-91), Ankara: Adres.
7. LAÇİNER, Ömer. (2009), Muhafazakârlaşan Sosyalizm, A. Çiğdem (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık içinde (Sayfa 662-670) Cilt: 5, İstanbul: İletişim.
8. ÖZİPEK, Bekir Berat. (2006). Muhafazakârlık, Devrim ve Türkiye, A. Çiğdem (Ed.), Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Muhafazakârlık içinde (Sayfa 66-84), Cilt 5, İstanbul: İletişim.
9. TAŞKIN, Yüksel. (2004). Reaksiyonerlik: Muhafazakarlığın Uslanmaz Çocuğu. (Ed. Ahmet Çiğdem), Muhafazakarlık. (Sayfa 187-191), İstanbul: İletişim.
10. TİMUR, Taner. (2016). Türkiye Ortadoğu ve Mezhep Savaşı, (Sayfa 291), İstanbul: Yordam.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(77)

Assoc. Prof. PhD Zaur IMRANI⁴⁷⁶; Prof. PhD Elshan HASHIMOV⁴⁷⁷; Prof. ScD Azad BAYRAMOV⁴⁷⁸, Assoc. Prof. PhD Natavan DJAFAROVA⁴⁷⁹

ECONOMIC AND SOCIAL PROBLEMS OF WAR ZONE SETTLEMENTS OF THE GORANBOY ADMINISTRATIVE REGION OF AZERBAIJAN REPUBLIC
AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI GORANBOY İNZİBATİ RAYONUNUN SƏRHƏDBOYU CƏBHƏ ZONASINDA YERLƏŞƏN KƏNDLƏRİN SOSIAL-İQTİSADI PROBLEMLƏRİ

ABSTRACT

In the paper, economic and social problems of the settlements of boundary war zone of the Goranboy administrative region of Azerbaijan Republic are investigated, the routs solution are shown. The public opinion poll among population of 10 settlements of Goranboy administrative region have been systematized and investigated. The changes in population living conditions has been investigated during last years. 3D model of the Goranboy administrative region has been constructed.

Keywords: war zone, social-economic, natural resources, social infrastructure, agriculture, public opinion poll, 3D model.

ÖZ

Məqalədə Azərbaycan Respublikası Goranboy inzibati rayonunun sərhədboyu cəbhə zonasında yerləşən kəndlərin sosial-iqtisadi problemləri araşdırılmış, onların həlli yolları göstərilmişdir. Goranboy inzibati rayonunun 10 kəndinin əhalisi arasında sosioloji sorğu aparılmışdır. Respondentlərin cins tərkibi üzrə aylıq gəlir və xərclər arasında fərq göstərilmiş, son illər əhalinin yaşayış şəraitində baş verən dəyişiklik araşdırılmışdır. Goranboy inzibati rayonunun 3D modeli yaradılmışdır.

Anahtar Kelimələr:: cəbhə zonası, sosial-iqtisadi, təbii sərvətlər, sosial infrastruktur, kənd təsərrüfatı, sosioloji sorğu.

⁴⁷⁶ Azerbaijan National Academy of Sciences, Geography Institute; Email: zaur_imrani@mail.ru

⁴⁷⁷ Armed Forces War College of the Azerbaijan Republic; Email: hasimovel@gmail.com

⁴⁷⁸ Armed Forces War College of the Azerbaijan Republic; Email: azad.bayramov@yahoo.com

⁴⁷⁹ Azerbaijan National Academy of Sciences, Geography Institute; Email: jafarova.nata@mail.ru



I. INTRODUCTION

The most modern political-geography problem of Azerbaijan Republic is Armenia Armed Forces occupation of 20% of the Azerbaijan Republic territories and armenian unlawful activity since 1988 up to now [Lieberman, 2006]. The Armenians fully occupy five of the seven “occupied territories” outside of Daghlig Karabagh (Nagorny Karabakh). They are Kelbajar (1936 km²), Lachin (1835 km²), Kubatly (802 km²), Jebrail (1050 km²), and Zengelan (707 km²). They also occupy 77 % or 842 km² of the 1094 km² of Aghdam region and approximately one-third or 462 km² of the 1386 km² of Fizuli region (fig. 1). The Armenians also occupy two former village enclaves of approximately 75 km² in the Nakhichevan and Kazakh regions [Thomas, 2003]. In 1993 UN Security Council had passed four resolutions about Azerbaijan territorial integrity and required from Armenia urgently and unconditionally withdraw troops from Azerbaijan occupied circumjacent regions [İmrani, 2013].

In the paper, economic and social problems of the settlements of boundary front zone of the Goranboy administrative region of Azerbaijan Republic have been investigated.

II. GORANBOY ADMINISTRATIVE REGION

Goranboy is one of the regions placed in boundary war zone of the west of Azerbaijan Republic, of the northeast of Lesser Caucasus, of the east of Ganja-Gazakh flat ground and 317 km far from Baku capital. There are Gamishdag (3724 m height), Murovdag (3340 m height) and Kechaldag (2225 m height) mountains in the south of Goranboy. There are Palaeogene and Neogene blankets in mountainous area and antropogenous blankets in flat ground. The unique in the world oil clinic is located in Naftalan of Goranboy region.

Goranboy area had been formed during many centuries [Hamidov, 2009]. In 1930 Goranboy (1231 km² area and 36853 men population) and Ashagi Agchakend (555 km² and 12578 men population) had been formed in the Goranboy historical area.

Now, the area of Goranboy administrative region is 1700 km², population is 103300 men (2018) and has 2 cities, 6 townships and 79 villages. The 78,7% of population live in villages, 21,3% of population live in cities. The density of population is 61 men per 1 km² [ARDSK, 2018].

The climate and nature resources of the Goranboy administrative region have been analyzed in [Hajiev & Rahimov, 1917; Economical, sosial and olitical geography, 2014; . Basis of tourism, 2015; Agriculture in Azerbaijan, 2018] works.

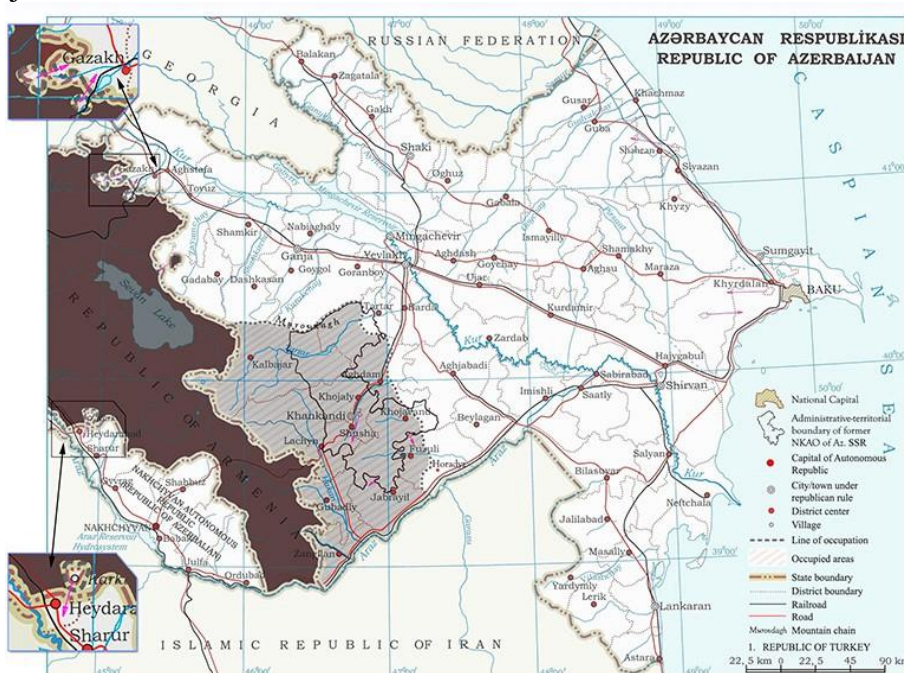


Fig. 1. Daghlig Karabagh region of the Azerbaijan Republic



III. THE MAIN PROBLEMS OF GORANBOY ADMINISTRATIVE REGION.

In consideration of the social level and the structure of consumption needs of the region population, the conception of solving of social-economic problems there is new development direction [Aliyev, 2009]. The absence of manufacturing activity in Goranboy has an adverse effect on agricultural production processing. It is recommended building the plant for meat and dairy products. Because, the development of manufacturing industry will create conditions for attraction of investments to region [İmrani et.al, 2018].

The water stress is one of the main problem in Goranboy administrative region. For this problem solving the artesian wells and irrigation canals have been used. Now, there are 693 wells and 20 canals in region. But, if in 1938 the water consumption was 261 litre per sec., in 2016 the water consumption was 100 litre per sec., that is reduced [Guliyev & Mirsalahov, 2017]. At present, in Goranboy the water supply system has been reconstructed and the sewerage system has been created. 36 kilometres long water trunk pipeline, 13 cooling tubes, 11 pressure support pools and 3 water sumps with 1000 m³ capacity each have been constructed. As result, Goranboy town and 18 settlements were been provided potable water. But in Goranboy boundary war zone this problem is not full solved. A local population is in need of both potable water and agricultural areas irrigation.

The social-economic conditions of the Ashagi Agcakend (Xodjali district), Mesheli, Garachinar, Zeyve, Hacali, Shefibeyli, Yuxari Agcakend, Garaguchak, Tap Garagoyunlu and Tap settlements in Goranboy region (fig. 2) were investigated and real problems were revealed. Let us consider these problems below.

The road infrastructure of Yuxari Agcakend settlement is bad condition. The main activity of rural population is animal husbandry. But, because of settlements in immediate proximity to war zone there are many events of animals loss which are blown up by a mines. Apart in addition to everything elsethere is not a grassland in settlement.

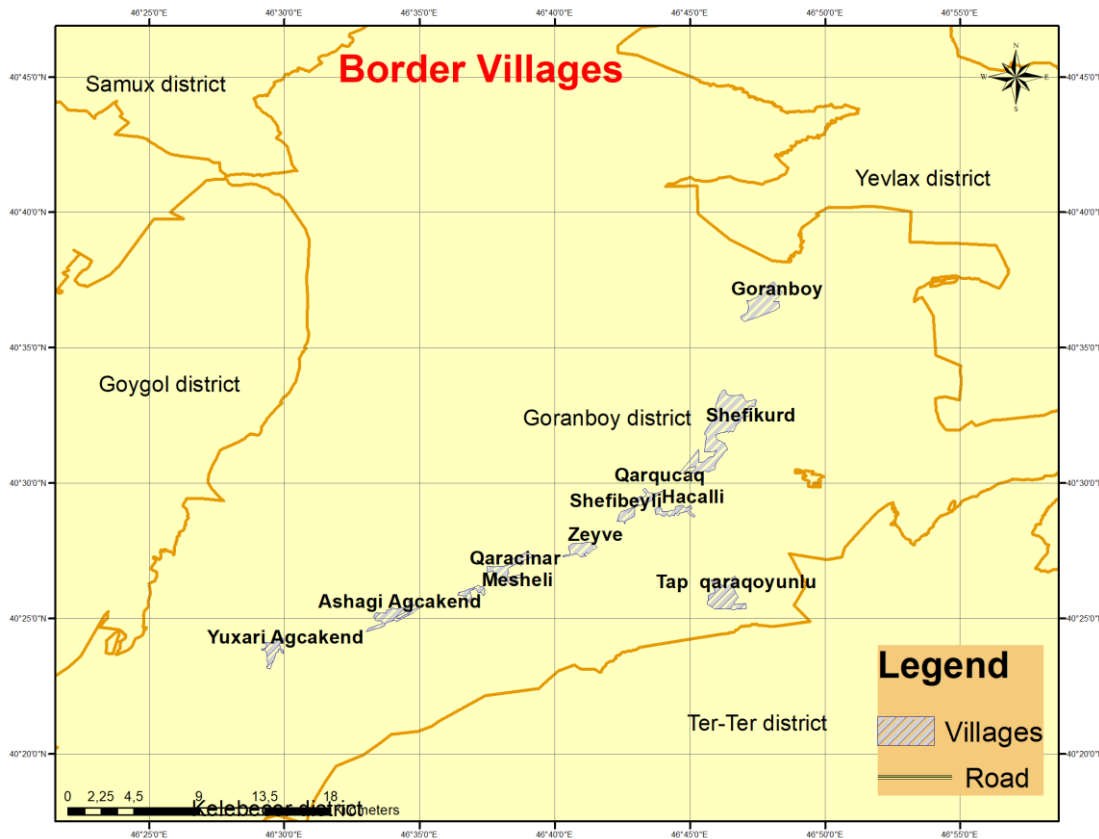


Fig. 2. Settlements of boundary war zone of the Goranboy administrative region.



There are 50 hectares of cultivation areas not requiring irrigation and 150 hectares of areas requiring irrigation in Ashagi Agcakend and Mesheli settlements. But the water pipeline were become rusty and in summer season there is water stress for population. The main problem of region is lack of land reforms. The rural population do not get backing (grants and awards) dedicated from government, because they use land temporarily. There are 704 migrants from occupied areas of Lachin and Keldbejer regions.

The main activity of Xodjali population resettled in Yuxari Agcakend, Ashagi Agcakend and Mesheli settlements is agriculture. There is not potable water problem in this regions, but there are not water archways for irrigation. Because of settlements in immediate proximity to war zone there is problem of animals loss which are blown up by a mines.

In Ashagi Agcakend settlement the new private houses were constructed for Xodjali migrants. As a result of silkworm breeding farm progress, in 2017 6000 seedlings and in 2018 11000 seedlings were distributed among rural population.

In Garachinar settlement the road infrastructure is disturbed state. The main problem of this settlement is gas lack.

In Zeyve settlement the rural population have few land area. The common land area is 239 hectares and 22 hectares out of them are not used because this land is located in line of contact with Armenia troops. There are only 0.17 hectares per one man. There is water problem both for drinking and irrigation, only 80 hectares are irrigated. River high water destroyed Garachay bridge in settlementç so this bridge is not used by men. 10 forced migrant's families live in the settlement. They have bad housing conditions. The school building is old, it was constructed in 1893.

The main activity of population of Hacali, Shefibeyli and Garaguchag settlements is agriculture. They raise wheat, Lucerne and garden-stuff, breed animals. There is drinking and irrigation water problem in sttlements.

The main activity of population of Tap Garagoyunlu and Tap settlements is agriculture, too. They raise wheat, barley, potato plant and garden-stuff. The profit of animal produce is more than agriculture one. There is irrigation problem in region. The irrigation channels cannot make cleane, because these channels are located immediate vicinity of war zone. The one part of population work in Naftalan sanatorium, the other men are unemployed. The kindergarten and road structure in Tap settlement are bombed-out bu Armenia army.

IV. 3D MODEL OF THE GORANBOY ADMINISTRATIVE REGION

For purpose of detailed investigation of boundary war zone settlements of the Goranboy administrative region, by using ArcGIS software this terrain has been transformed to digital map and the elevation model of terrain has been developed. Then, on the basis of Sentinel satellite photographs, 3D model of the Goranboy administrative region has been constructed (fig. 3). By using this model, the less scale and more sensible digital maps have been constructed.

Satellite Images data:

- Sentinel 2A date: 2018/July/03 with 10 meter resolution; and 13 bands.

Digital Elevation Model (DEM):

- The Advanced Space borne Thermal Emission and Reflection Radiometer (ASTER) Global Digital Elevation Model (GDEM) with nearly about 20 meter resolution was used to create 3D model.

Software Applied:

- ERDAS Imagine software (2014 version) is used to process satellite images and creating 3D models;
- SNAP Software has been employed to convert all Sentinel images to GeoTiff format;
- ArcGIS 10.5 is used in formatting and pre-analyzing stages.

It should be noted, in case of 3D models, regards the positions of observer (Eyes) and Targets on the 2D models and the mark of + in 3D models as they show Target points as well. Also, remember that 3D models were created in different band RGB combinations (4,3,2) and (4,7,2).

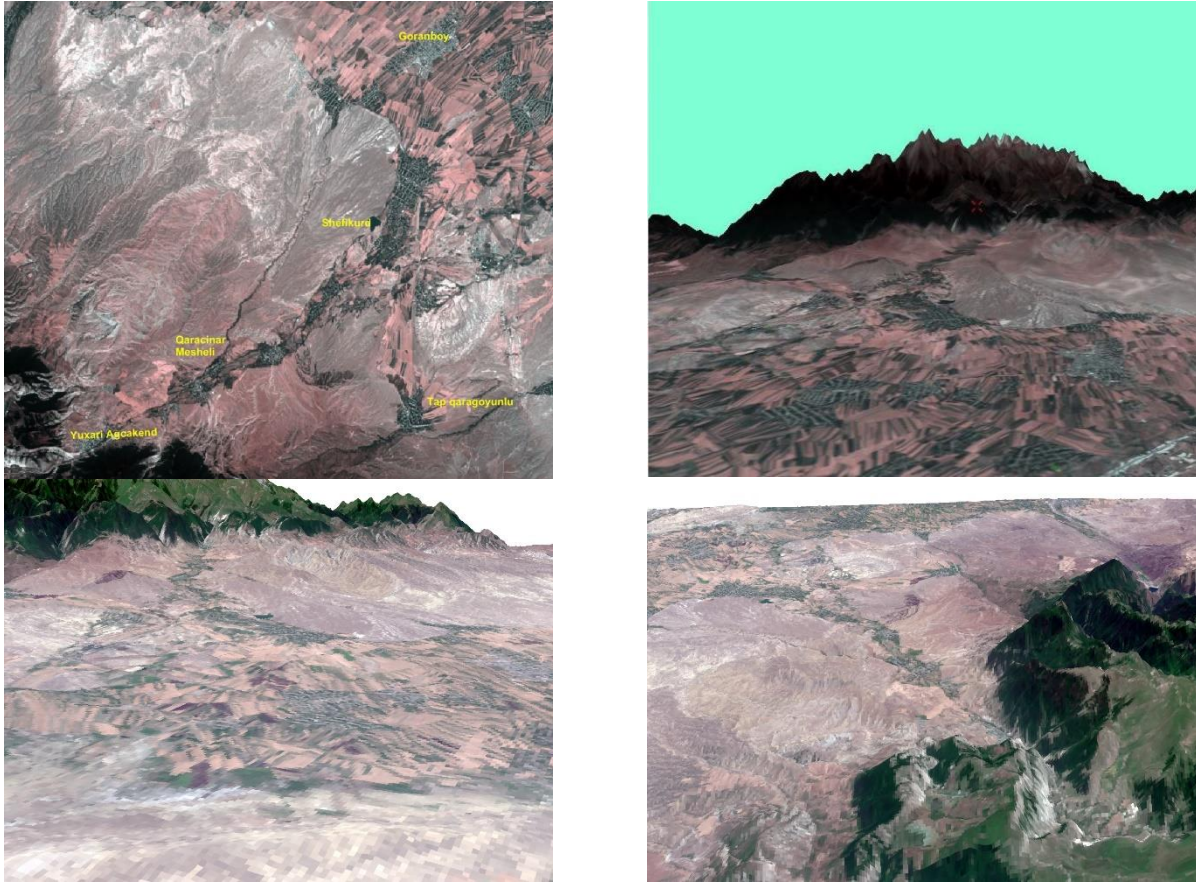


Fig. 3. 3D model of boundary war zone settlements of the Goranboy administrative region.

At last, this terrain in 3D format has been learnt (settlements, cultivation areas, roads etc.) and slopes' maps have been charted. By using these maps for boundary war zone settlements of the Goranboy administrative region the probability of defeat population has been determined. In addition, the protective properties of terrain, the orientation and observing conditions have been determined. In future, during war activities it will create possibilities to evacuate population with safety by both non-ruptured and ruptured roads.

V. SOCIOLOGICAL POL RESULTS AND DISCUSSION

For purpose of investigation of social-economic state of the settlements of boundary war zone of Goranboy administrative region in the 21-26 November of 2018 the public opinion poll among local population had been carried out. 64 men and 37 women were participated in opinion poll. 30 respondents are private entrepreneurs, 29 men are teachers in secondary school, 17 men are unemployed, 7 men are culture workers, 7 men are local officials, 4 men are municipality workers, 4 men are retirees, 3 men are workmen.

Let us analyse monthly wages and household expenditures of these families. As results of investigations had shown, 84.5 % of men do not cover expenses. 8.7 % of men are in charge of working men. 4,9 % of men get state unemployment benefit. Only 1,9 % of men work and support a family. The average wages are 250-300 AZN (US\$147 - US\$176).

Then, the one part of public opinion poll was carried out concerning living conditions. The results of investigations had shown that the living conditions of men are not so bad:

- 63.9% of men have own houses;
- 29.8% of men live with parents;



- 4.5% of men have state houses;
- 1.8% of men are tenants.

The supply of electric energy in communal services is 100%, water and heat supply is 65%, but there is not sewerage system. Only 7,8% of inhabitants (elderly persons) visit physician on a regular basis.

Obtained results can be used for:

- social-economic progress of settlements;
- improvement of road infrastructure;
- improvement of drinking water supply;
- improvement of irrigation system;
- water and heat supply for secondary schools etc.

VI. CONCLUSION

So, in paper executed investigations have shown next results:

- economic and social conditions of the Ashagi Agcakend (Xodjali district), Mesheli, Garachinar, Zeyve, Hacali, Shefibeyli, Yuxari Agcakend, Garaguchak, Tap Garagoyunlu and Tap settlements of boundary war zone in Goranboy administrative region of Azerbaijan Republic are investigated;
- due to absence of processing plants in Goranboy, the agriculture production process is not intensive;
- it is preferable to construct a plant for meat and dairy products production;
- in Goranboy region for solving a water stress the artesian wells and irrigation canals have been used;
- the road infrastructure is bad condition;
- because of settlements in immediate proximity to war zone there are many events of animals loss which are blown up by a mines;
- educational and medical care are satisfactory;
- communal-general service is good, but a sewerage system is absent;
- living conditions of the most part of population (53,4%) are remain at the last level;
- the 3D model of the Goranboy administrative region has been constructed.

This work was supported by the Science Development Foundation under the President of the Republic of Azerbaijan – Grant № EIF/MQM/Elm-Tehsil-1-2016-1(26)-71/02/2.

REFERENCES

1. Agriculture in Azerbaijan (2018). Baku: ARDSK, 609 p.
2. Aliyev K.G. (2009). Regional problems in progress of agriculture area owner. Baku: Nurlar, 160 p.
3. Basis of tourism (2015). Baku: QHT Publishing House, 496 p.
4. Geography of the Azerbaijan Republic (2014). 2-nd vol. Economical, sosial and olitical geography. Baku: 327 p.
5. Guliyev A.G., Mirsalahov M.M. (2017) The state of use of subsurface water by channels in Azerbaijan // “Water resources, hydrotechnics devices and environment” International Scientific Conference, II part. Baku: Mutarchim, p.154-158.
6. Hamidov V.V. (2009) The modern political and geographical problems of Azerbaijan and solving ways. Baku: Nurlan, 184 p.
7. Hajiev G.A., Rahimov V.A. (1977). The climate of districts of the Azerbaijan. Baku: Elm, 270 p.
8. İmrani Z.T. (2013) Economical characteristic of Daglig Garabakh and illegal activities of Armenian in Azerbaijan region / Young scientists reports, №8. Baku: 2013, p. 347-350.
9. İmrani Z.T., Hashimov E.G., Bayramov A.A., Djafarova N.R. Economic and social conditions of front-line area population of the Goranboy district and perspective progress directions // National Security and Military Sciences. №4(4) 2018, p.47-51.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

10. Lieberman Benjamin (2006). *Terrible Fate: Ethnic Cleansing in the Making of Modern Europe*. Chicago: Ivan R. Dee, p. 284-292.
11. *The democratic indicators of Azerbaijan* (2018). Baku: ARDSK, 493 p.
12. Thomas De Waal (2003). *Black Garden: Armenia and Azerbaijan through Peace and War*. New York and London: New York University Press, p. 338



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

(78)

Prof. Dr. Hayati AKTAŞ*

TÜRKİYE’NİN ORTA ASYA’YA YÖNELİK KÜLTÜREL DİPLOMASİ FAALİYETLERİ TURKEY’S CULTURAL DIPLOMACY ACTIVITIES TOWARDS CENTRAL ASIA

ÖZ

Bu çalışmanın amacı Soğuk Savaş’ın ardından Türkiye’nin Orta Asya Türk Cumhuriyetlerine yönelik artan kültürel diplomasi faaliyetlerini incelemektir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle kültürel diplomasi kavramına ve kavramın ortaya çıkış sürecine değinilmiştir. Daha sonra Türkiye’nin Orta Asya’da yapmış olduğu girişimler ve bölge ülkelerini bir araya getirme çalışmaları kronolojik bir şekilde okuyucuya sunulmuştur. Küresel düzeyde bir kültürel diplomasi uygulayıcısı olan Türkiye’nin Orta Asya ile ilişkilerinde kullandığı yöntemler ve bu tutumun ikili ilişkilere getirmiş olduğu dinamik durum tartışılmıştır.

Öte yandan Kültürel diplomasi kavramının uygulanmasında öne çıkan aktörler olan; TİKA, YTB, Yunus Emre Enstitüsü ve Maarif Vakfı gibi kurumların gerçekleştirdiği icraatlar incelenmiştir. Ayrıca kültürel diplomaside oldukça önemli yer tutan medya, iletişim ve diğer işbirliği alanlarında Türkiye’nin eylemleri değerlendirilmiştir. Çalışmanın son bölümünde ise izlenen politikanın Türkiye için ne anlam ifade ettiği ve neler kazandırdığı ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Kültürel Diplomasi, Orta Asya, Yumuşak Güç.

ABSTRACT

The aim of this study is to examine the increasing cultural diplomacy activities by Turkey towards to the Central Asian Turkish Republics after Cold War era. In this context, firstly, the concept of cultural diplomacy and the process of emergence of that concept are mentioned. After that, the initiatives made by Turkey in order to bring Central Asia countries together are presented to the reader in a chronological manner. Then, Republic of Turkey as a global cultural diplomacy conductor and her methods used in relations with Central Asia countries, which brought dynamic situation of the bilateral relations, has been discussed.

It is followed by the examination of the important actors in the implementation of the concept of cultural diplomacy such as; TİKA, YTB, Yunus Emre Institute and Maarif Vakfı and their activities. On the other hand, Turkey’s actions are evaluated in terms of media, communications and other areas of cooperation which took significant place for cultural diplomacy. In the last part of the study, it has been revealed that what does the followed policy mean for Turkey and what has been gained by her with this policy.

Keywords: Turkey, Cultural Diplomacy, Central Asia, Soft Power.

* Karadeniz Teknik Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü Öğretim Üyesi; Trabzon/TÜRKİYE; E-posta: hayatko@yahoo.com



Kültürel diplomasi, fikirlerin, düşüncelerin, dünya görüşünün, yaşam tarzının, estetik anlayışının, zevklerin ve tatların paylaşımı suretiyle kendini doğru ifade etme ve muhatabını da doğru tanıma yoludur. Toplumlar arasında karşılıklı etkileşimin aracı olduğu kadar toplumsal değişim ve dönüşümün de katalizörüdür. Kültürel diplomasi sayesinde kurulan iletişim ve diyalogla halklar arasında karşılıklı saygı ve güven tesis edildiği gibi yeni fikirlerin ve metotların da benimsenmesi sağlanır. İki binli yılların başından itibaren yürütülen kültür diplomasisi hem Türkiye'nin değişiminde hem de tüm dünyada Türkiye algısının değişmesinde etkili olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde kültürel diplomasi, çatışan kutupların birbirlerine karşı başvurdukları bir silaha dönüşmüş ve daha çok propaganda amaçlı kullanılmıştır.⁴⁸⁰ Dehşet dengesi üzerine kurulu Soğuk Savaş döneminde, nükleer savaş riski cephenin ideoloji ile birlikte kültür sahasında da açılmasına neden olmuştur. 1970'li yılların ortalarına kadar blok içi dayanışmayı güçlendirmek için etkin olarak kullanılan kültürel diplomasi, Helsinki Nihai Senedi'nin 1975 yılında imzalanmasından sonra ise yumuşamanın devam ettirilmesinin ve bloklar arası temasın aracı olmuştur. Doğu Bloku'nun çözülmesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasında da Batı'nın etkin kültürel diplomasisinin etkili olduğu üzerinde durulmaktadır. Öte yandan Soğuk Savaş döneminde bloklar arası rekabetin kültürel diplomasi üzerinden sürdürülmesi daha yıkıcı yeni bir dünya savaşının ortaya çıkmasını engellemiştir.⁴⁸¹

Diplomasinin anlamının genişlemesinde Soğuk Savaş'ın bitişiyle daha hızlanarak devam eden küreselleşme etkili olmuştur. En genel tanımıyla; ulaşım ve iletişim imkanlarının artışı sayesinde kişilerin, malların, finansal araçların ve fikirlerin sınırları aşması olarak tanımlanan küreselleşme, hayatın her alanında katılımı artırmıştır.⁴⁸² Değişen tehdit algılamaları ve güvenlik sorunları küresel ölçekten, mikro düzeye yönetişimi beraberinde getirmiş bu süreçte devlet merkezli diplomasinin yanında devlet dışı aktörler tarafından yürütülen diğer diplomasi türleri giderek etkin bir konum kazanmıştır. Diplomasiye yüklenen anlam ise devletlerin güç maksimizasyonu için kullandıkları araç olmaktan çıkarak devletlerin kendilerini ve çıkarlarını anlatma yöntemi ve kurumu olarak değişmeye başlamıştır. Bu çerçevede günümüzde diplomasi dendiğinde daha ziyade gönülleri ve düşünceleri kazanmaya yönelik yürütülen kamu diplomasisi ya da kültürel diplomasi anlaşılmaktadır.

Orta Asya Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları şüphesiz ki Türk Dış Politikasına da yeni bir boyut eklemiştir. Türkiye'nin; ortak dil, tarih ve kültürel bağlarının bulunduğu bu ülkelerle ilişkileri ve işbirliği birçok alanda ortak yarar temelinde hızla gelişmiştir. Türkiye'nin bölgeye yönelik genel politikasını; Orta Asya ülkelerinin bağımsız, siyasi ve ekonomik istikrara sahip, kendi aralarında ve komşularıyla işbirliği içinde, uluslararası toplumla bütünleşmiş ve demokratik değerleri benimsemiş devletler olarak varlıklarını sürdürmelerini desteklemek şeklinde özetlemek mümkündür. Türkiye bu politikasıyla bölge ülkelerinin önemli bir ortağı hâline gelmiştir.⁴⁸³

Türk Dili Konuşan Ülkeler arasında işbirliğinin artırılması maksadıyla 1992 yılından bu yana Türkiye'nin öncülüğünde sürdürülen "Türk Dili Konuşan Ülkeler Devlet Başkanları Zirvesi"nin en önemli sonuçlarından biri, Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan ve Kırgızistan'ın katılımıyla 2009 yılında kurulan Türk Keneşi (Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi) olmuştur. Türk Dünyası'nda işbirliğinin kurumsallaşmasında önemli bir rolü icra eden ve merkezi İstanbul'da bulunan bu konseye, Türkmenistan daimi tarafsız devlet statüsü nedeniyle, Özbekistan ise politik gerekçelerle üye olarak katılmamıştır.

Türkiye'nin bölgeye yönelik diplomasi faaliyetleri ise kültür, eğitim, medya ve kalkınma yardımları üzerine yoğunlaşmıştır. Bu bağlamda atılan ilk adımlardan biri, Türk kültür ve sanatının, dilinin, tarihî mirasının korunması, bu değerlerin dünyaya tanıtılması ve genç kuşaklara aktarılması amacı doğrultusunda

⁴⁸⁰ Graham Evans ve Jeffrey Newnham, *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*, Çev. H. Ahsen Utku, İstanbul, Gökkubbe Yayınları, 2007, s.337.

⁴⁸¹ Mehmet Gönlübol, *Uluslararası Politika*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, s.89.

⁴⁸² Nilüfer Karacasulu, "Dış Politika Nedir?", *Türk Dış Politikası 1919-2008*, Ed. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2008, s.13.

⁴⁸³ Ali Resul Usul, "Türkiye: Yükselen Uluslararası Bir Değer", *Yükselen Değer Türkiye*, Haz. MÜSİAD, İstanbul, 2010, s.18.



1993 yılında Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı'nın (TÜRKSOY) kurulması olmuştur. Türkiye, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'ın yanı sıra KKTC, Rusya Federasyonu'na bağlı 6 özerk cumhuriyet ve Moldova'ya bağlı Gagauz Özerk Cumhuriyeti de gözlemci ülke sıfatıyla üyedir. Bu durum, TÜRKSOY'u Türk Dili Konuşan Ülke ve Topluluklara ilişkin en geniş kapsamlı kuruluş haline getirmektedir. Üye ve gözlemci üye ülkelerin Kültür-Turizm Bakanlıklarının katkılarıyla faaliyetlerini sürdüren TÜRKSOY, çok taraflı işbirliği ve karşılıklı kültürel diplomasi bağlamında örnek bir kuruluştur.⁴⁸⁴

Bölgeyle ilişkilerinde eğitim faaliyetlerine özel önem atfeden Türkiye, 1992'de başlatılan "Büyük Öğrenci Projesi" ile Türk Cumhuriyetlerinden yüzlerce öğrenciyi misafir etmiştir. Günümüzde "Türkiye Bursları" adı altında çok daha geniş bir burs programı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Bu program içerisinde yer alan "Türk Dili Konuşan Ülkeler Burs Programı" çerçevesinde her yıl onlarca yeni öğrenci Türkiye'deki üniversitelere kabul edilmektedir.⁴⁸⁵ YTB önceki dönemlerde neredeyse unutulmuş olan soydaşlarımızla bağlarımızın yeniden kuvvetlendirilmesi için gerekli başka adımlar da atmaktadır. Bir dönem ismi aldığı yardımlarla alınan Türkiye, YTB aracılığıyla vermiş olduğu mali destek programlarıyla özellikle Orta Asya, Ortadoğu ve Uzak Asya bölgelerindeki öğrencilere yönelik çalışmalarını bölge insanının ve öğrencilerin kalbini kazanmak ve nitelikli gençlerin önünü açabilmek amacıyla çalışmalar gerçekleştirmektedir. Bu programlar ile bölgeler arasında sosyal, kültürel, akademik ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi, soydaş ve akraba topluluklara ait gençlerin bilgi birikimlerinin artırılması ve daha önce Türkiye'de eğitimini tamamlamış yabancı mezun öğrencilerin Türkiye ile işbirliği ve iletişimini geliştirmek hedeflenmektedir. Diğer yandan YTB Ahmet Yesevi Üniversitesi ile koordineli gerçekleştirmiş olduğu Avrasya Yaz Okulu programlarıyla Türkiye'de Orta Asya ile ilgili çalışmalar yürüten yüksek lisans ve doktora öğrencilerini bölgeye götürmektedir. Bu sayede söz konusu gençler; yerel kaynaklara erişim imkanını bulmakta, bölge ülkelerinin iç ve dış politikalarını gözlemleyebilmekte, kamu kurumlarını ziyaret ederek ilk elden öğrenme imkanına erişmektedirler.⁴⁸⁶ Dolayısıyla daha nitelikli çalışmaların yapılmasının önü açılmakta ve Türkiye'nin bölgeye yönelik bilgi birikiminin artırılması sağlanmaktadır. Ayrıca, Türkçe'nin yaygınlaşması yönünde yaptığı çalışmalarla Türkiye'nin önemli kültürel diplomasi aygıtlarından biri haline gelen Yunus Emre Enstitüsü'nün Orta Asya'daki tek merkezi Astana'da faaliyet göstermektedir. Türkiye Milli Eğitim Bakanlığına bağlı olarak, Kırgızistan ve Türkmenistan'da dörder; Kazakistan ve Özbekistan'da ise birer eğitim kuruluşu mevcuttur.⁴⁸⁷

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi 1997-1998 öğretim yılından bu yana Bişkek'te faaliyet göstermektedir. Üniversiteye üç ana kaynaktan öğrenci kabul edilmektedir. Bu kaynaklar, Kırgızistan, Türkiye ve Türk Cumhuriyetleri ile Akraba Topluluklar başta olmak üzere diğer ülkelerdir. Türkiye bu üniversite içerisinde 400 civarında öğrencisiyle bulunmaktadır. Kırgızistan ise toplam öğrenciler içinde % 84'lük bir dilimi oluşturmaktadır. Güz yarıyılı itibarıyla 9 Fakülte, 4 Yüksekokul, 1 Meslek Yüksekokulu'nda 4891 lisans ve ön lisans, 2 Enstitüde ise 243 Yüksek Lisans ve Doktora öğrencisi öğrenimini sürdürmektedir. Üniversite, Türkiye ve Kırgızistan'daki devlet üniversiteleri ile aynı statüde özerk bir üniversitedir. Üniversitede eğitim-öğretim ücretsiz olup öğrencilere "Giriş Kontenjanı Bursu", "Akademik Başarı Bursu", "Destek Bursu" ve "Milli Sporcu Bursu" verilmektedir. Eğitim-Öğretim dili, Türkiye Türkçesi ve Kırgızca'dır.⁴⁸⁸

⁴⁸⁴ Fırat Purtaş, "Orta Asya'nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya'da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri", Orta Asya ve Kafkasya'da Güç Politikası, der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2008, s. 33.

⁴⁸⁵ Ali Ahmetbeyoğlu, "Türkiye'ye Eğitim İçin Gelen Öğrencilerin Karşılaştıkları Meseleler", Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri, Ed. N. Öztürk, A. Satan, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.405-407.

⁴⁸⁶ "Avrasya Yaz Okulu Başvuruları Başladı", https://www.ytb.gov.tr/duyurular/avrasya-yaz-okulu-basvurulari-basladi-2, (Erişim Tarihi: 10 Mart 2019).

⁴⁸⁷ Meftun Metin, Politik ve Bölgesel Güç: Hazar, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.143.

⁴⁸⁸ Nurettin Parlak, "Orta Asya – Kafkasya – Balkan Ülkeleriyle İlişkiler ve Türk Dış Yardımları (1992-2003)", Ankara, TİKA Yayınları, 2007, s.99-100.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KAŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

Türk Dünyasının ilk ortak devlet üniversitesi olan Ahmet Yesevi Üniversitesi, eğitim-öğretim ve araştırma faaliyetlerini, Kazakistan'da bulunan yerleşkelerinde yürütmektedir.⁴⁸⁹ Üniversitenin Türkistan Uzaktan Eğitim Fakültesi 'Türkiye Türkçesiyle Eğitim Programları' (TÜRTEP), 'Kazak Türkçesiyle Eğitim Programları' (KAZTEP) ve 'Rus Dili ile Eğitim Programları' (RUSDEP), ilgili fakültelerin programları ile uyumlu olarak ve dekanlıklarla işbirliği içinde yürütülmektedir.⁴⁹⁰ "İnternet Üzerinden Eğitim" programları, 2002 yılından bu yana üniversite bünyesinde başarıyla uygulanmaktadır. Üniversitenin öğretim dili Türkçe ve Kazakçadır. Ayrıca üniversitede Türkçe ve Kazakçanın yanı sıra İngilizce ve Rusça dilleri de öğretilmektedir. 880 akademik personeli bulunan üniversitede, Ekonomi, Tarih ve Eğitim, Türkoloji ve Yabancı Diller Filolojisi, Hukuk, Tıp, Fen, Spor ve Sanat ve Bilişim ve Mühendislik Fakülteleri mevcuttur.⁴⁹¹

TİKA'nın Kazakistan'daki eğitim faaliyetleri arasında ülkedeki öğretmenlere ve öğrencilere mesleki eğitim programları düzenlemek, yurt binası, servis aracı, muhtelif malzeme desteği sağlamak gibi çalışmalar vardır. Sağlık alanında; Kazak doktorlara kendi dallarında eğitim programları düzenlemek, sağlık kurumlarına cihaz desteği ve rehabilitasyon sağlanması gibi faaliyetlerde bulunmak gibi faaliyetler öne çıkmıştır. İdari ve sivil altyapılar alanında; Kazakistan Devlet Personel Yönetim Merkezi Uzmanlarının ve Kazakistan Milli Bankası uzmanlarının eğitilmesi, tercüme merkezinin kurulması ve terörizm konusunda işbirliği çalışmaları yer almaktadır. Bunların dışında Türk derneklerine tefrişat ve donanım sağlanması, engelli vatandaşlara servis aracı temini, okul, kütüphane ve yetimhanelere malzeme, mobilya ve teknik donanım desteği sağlanması gibi çalışmalar yürütülmektedir. İletişim alanında, Türk Dünyası ile ilgili belgesel yapımlarına ve yayınlarına destek vermek ve tarım alanında da, meyvecilik ve pamuk yetiştiriciliği konusunda işbirliği faaliyetleri düzenlemek gibi konularda da TİKA'nın katkıları olmaktadır.⁴⁹²

TİKA'nın Kırgızistan'daki eğitim faaliyetleri arasında okullara ekipman, mobilya ve kitap desteği verilmesi bu okulların tadilatının yapılması, öğrenci yurtları inşaatına destek verilmesi ve "Tarihten Günümüze Kırgız-Türk İlişkileri Uluslararası Sempozyumu" gibi iki ülke arasındaki ilişkilere ışık tutan sempozyum ve forumlara destek verilmesi yer almaktadır.⁴⁹³ Sağlık alanında, hastanelere muhtelif tefrişat malzemesi ve cihaz alımı yardımı yapılması, bu hastanelerin tadilatının sağlanması gibi faaliyetler öne çıkmaktadır. Yine su ve sağlık koruma alanında, sağlıklı içme suyu ve sulama projeleri çalışmalar arasında yer almaktadır. İdari ve sivil altyapılar alanında, Başsavcılara ve Sayıştay uzmanları gibi üst kademedeki kişilere eğitim programları ve devlet kurumlarına teknik ekipman sağlanması; Türk derneklerinin (Ahıska Türkleri Derneği ve İttifak Uygurlar Derneği vs.) desteklenmesi faaliyetleri öne çıkmaktadır. Bunun yanında çocuk yuvası, yetimhane, çocuk parkı, fuarlar ve Ahıska Türkleri ile ilgili kültürel faaliyetleri içeren diğer sosyal altyapı ve hizmetler de desteklenmektedir. Sanayi, tarım ve ticaret alanlarında da TİKA'nın faaliyetleri bulunmaktadır.

Sağlık alanı Özbekistan'daki TİKA faaliyetlerinin en yoğun olduğu alanı oluşturmaktadır. Doktorlara eğitim verilmesi, yüzlerce çocuğa muayene ve cerrahi operasyon yapılması, binlerce kişiye sağlık hizmeti sağlanması gibi faaliyetler bu hususta göze çarpmaktadır.⁴⁹⁴ Huzurevlerine, derneklere ekipman sağlanması ve 23 Nisan Çocuk Şenliğine Özbekistan'dan 15 Çocuğun katılımına destek verilmesi gibi faaliyetler diğer sosyal altyapı ve hizmetleri oluşturmaktadır. İletişim alanında birtakım dergilerin basımına destek verilmesi,

⁴⁸⁹ Ayşegül Aydıngün, Hayati Tüfekçioğlu, "Avrasya'nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan", Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar-Türkiye ile ilişkiler, Ed. İsmail Aydıngün, Çiğdem Balım, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012, s.57.

⁴⁹⁰ Ahmet Yesevi Üniversitesi Tanıtım Kitapçığı, Ankara, 2013, s.14.

⁴⁹¹ Abdulvahap Kara, Okan Yeşilot, *Avrasya'nın Yükselen Yıldızı Kazakistan*, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2011, s. 271.

⁴⁹² Canseyit Tüymebayev, "Kazakistan Türkiye İşbirliğinin 20. Yılı", *EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 18, Bahar 2012, s. 8.

⁴⁹³ Mehmet Seyfettin Erol, "Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye-Kırgızistan İlişkileri", *Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)*, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel, Eylül 2007, s. 401.

⁴⁹⁴ Cengiz Sürücü, "Türkiye-Özbekistan İlişkilerinin Üç Evresi", *Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II)*, der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007, s. 363.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

tarım ve turizm alanında yapılan çalışma ziyaretleri ve seminerler TİKA'nın Özbekistan'daki diğer faaliyetlerini meydana getirmektedir.⁴⁹⁵

TİKA Türkmenistan'da eğitim; sağlık, turizm, ormancılık, tarım ve hayvancılık konularında iş birliği sağlanması gibi konularda faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunun yanında idari ve sivil kuruluşlarla iş birliği ve buralarda çalışan uzmanların eğitimi gibi konularla birlikte türbe restorasyonu gibi faaliyetlerde de bulunmaktadır.⁴⁹⁶

Medya alanında bölgeye yönelik en önemli faaliyetlerden biri, Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğüne (BYEGM) sekretaryası yürütülen Türk Dili Konuşan Ülkeler ve Topluluklar Medya Platformu'dur. (TÜRKMEP) 2010 yılında, BYEGM ve Dışişleri SAM işbirliğinde gerçekleştirilen 'Türk Dili Konuşan Ülkeler Medya Forumu' zamanla gelenekselleşerek TÜRKMEP'in kuruluşuna vesile olmuştur. Devlet Başkanları IV. Zirvesi'nde alınan karar uyarınca önümüzdeki yıllarda Türk Dili Konuşan Ülkeler İşbirliği Konseyi bünyesinde kurulması planlanan "Türk Dünyası'nın ortak haber kanalı"nın omurgasını da TÜRKMEP'in oluşturması beklenmektedir.

BYEGM tarafından bölgeye yönelik olarak gerçekleştirilen bir diğer faaliyet Türkiye Medya Eğitim Programı (TÜMEP) olmuştur.⁴⁹⁷ Genç medya mensuplarının Türkiye'de misafir edilerek mesleki bilgilerinin artırılması ve Türkiye'nin tanıtılmasını hedefleyen programın ikinci dönemi Orta Asya ülkelerinden gelen genç medya mensuplarının katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, TRT Eğitim Daire Başkanlığı tarafından Antalya'da gerçekleştirilen Uluslararası Medya Eğitim Programı'na Orta Asyalı medya mensuplarının katılımı BYEGM iş birliğiyle sağlanmıştır.⁴⁹⁸

21 Mart 2009'dan bu yana yayınlarını sürdüren ve Türk Dünyası'nın ortak sesi olmayı hedefleyen TRT Avaz Türkiye'nin bölgeye yönelik yatırımlardan birisidir. Kanalda, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Türkmençenin yanı sıra Azerbaycan Türkçesi ve Boşnakça da yayınlar yapılmaktadır. Ayrıca kanalda, 'Deli Yürek', 'Ekmek Teknesi', 'Kurtlar Vadisi' gibi Türk dizileri farklı Türk lehçelerinde yayınlanmaktadır. Anadolu Ajansı'nın Rusça yayınları ise Türkiye'nin sesini bölgeye ulaştıran bir diğer kanal olma özelliğine sahiptir.⁴⁹⁹

Diğer yandan uzun yıllardır Türkiye tarafından sürdürülen planlı kültürel diplomasinin bir parçası olan eğitim, yapılmış olan yatırımların karşılığının yıllar sonra çok daha fazla geri alındığı üzerinde durulması gereken bir konudur. Türkiye; TİKA, YTB ve Yunus Emre Enstitüsü gibi kurumlarla eğitim alanında ciddi adımlar atmış olmasına rağmen özellikle yurtdışındaki faaliyet gösteren okullar konusunda FETÖ'nün Türkiye'nin prestijini kullanarak yapılanmalar gerçekleştirdiği bilinmektedir. Türkiye'nin artan nüfuzunun da etkisiyle bir rol model haline gelmesi bölge insanlarının çocuklarını bu okullara göndermesine vesile olmuştur. Oysa tamamen Türkiye aleyhine çalışmalar yapan bu yapının, yaşanan sancılı süreçlerin ardından en kısa zamanda elimine edilmesi elzem haline gelmiştir. Bu bağlamda Türkiye kültürel diplomasinin alanındaki faaliyetlerini 2016 yılında gerçekleşen darbeden sonra da duraksatmamış tam aksine çok daha kapsamlı ve yoğun bir şekilde artırma faaliyetlerine girişmiştir. Orta Asya ve diğer ülkelerdeki FETÖ etkisinin kırılması ve bu bölgelerde FETÖ tarafından idare edilmekte olan okulların Türkiye'nin denetimine girmesi amacıyla Türkiye Maarif Vakfı kurulmuştur. Türkiye Maarif Vakfı'nın amacı; Anadolu'nun kadim irfan geleneğini diğer bölgelere de yaymak, ehliyet ve liyakat sahibi bireyler yetiştirmek, buldukları topluma faydalı olacak bireyleri topluma kazandırmak ve bu sayede Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki gönül bağlarını

⁴⁹⁵ Haktan Birsal, Gizli Çember ve Özbekistan, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2005, s. 176-178.

⁴⁹⁶ Ali Ataya, "Türkiye'nin Orta Asya Politikası", Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, der: Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, Ankara, Nobel Yayın, Kasım 2010, s. 653.

⁴⁹⁷ "Türk Ülkeleri Medya Forumu'nu Her Yıl Düzenlemeliyiz", Atayurt Eğitim Kültür ve Ekonomi Dergisi, Sayı 5, Kış 2011, s. 52.

⁴⁹⁸ Haluk Alkan, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar, Ankara, Usak Yayınları, 2011, s.347.

⁴⁹⁹ Umut Arık, "Türk Devlet ve Toplulukları İle İlişkiler Neler Oldu? Neler Yapılabilir?", 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı, 02-05 Aralık 2010, Lefke, K.K.T.C., Mart 2011, s. 295.



güçlendirmektir. Türkiye bu projeye kendi aleyhine çalışmalar yürüten FETÖ'yu engellemeye ve o okullarda okuyan öğrencilerin maruz kaldığı zararlı dezenformasyondan korunmasını planlamaktadır. Maarif Vakfı'nın kuruluşunun üzerinden geçen 18 ayın ardından 70 ülkeyle resmi temas kurulmuş bulunmaktadır. Orta Asya'da ise Moğolistan ve Kazakistan'da yerel ortaklarla çalışmalarını sürdürmektedir.⁵⁰⁰ Yıllardan beri süre gelen bir düzen kurulmuş olması hasebiyle okulların devralınması, nitelikli personel bulunması ve resmî kurumlarda işlemlerin gerçekleştirilmesi gibi belli başlı bürokratik süreçler uzun sürse de Türkiye tarafından yurtdışında eğitim vermeye yetkili tek kuruluş olan Maarif Vakfı çalışmalarını her geçen gün hızlandırmakta, diğer Orta Asya ülkelerinde bulunan FETÖ iltisaklı okulları da devralmayı en kısa sürede planlamaktadır. Özellikle Kırgızistan gibi bazı ülkelerde FETÖ yapılanması diğerlerine nazaran daha kuvvetli olsa da Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu konuya özel önem vermesi ve kararlılığını ortaya koymak için bir yandan ikili temaslar yürütmesi diğer yandan makaleler kaleme alması Maarif Vakfı'nın elini güçlendiren unsurlar arasındadır.⁵⁰¹ Türkiye tarafından idare edilen veya edilecek okulların genellikle buldukları ülkelerdeki en prestijli okullar olması konunun önemini artırmaktadır. Bu okullarda yetişen bireyler gelecek yıllarda ülkelerinin yönetimlerinde söz sahibi hale gelecek ve politika süreçlerinde etkili olacaklardır. Dolayısıyla FETÖ vb. yapılar tarafından eğitim alan bireylerin Türkiye'ye yönelik karşı tutum ve davranış takınması muhtemel iken tam aksine Maarif Vakfı tarafından verilecek kapsamlı eğitimle birlikte yetişecek gençler, gelecek yıllarda Türkiye ile Orta Asya ülkeleri arasındaki bağları hiç olmadığı kadar kuvvetlendirme potansiyeline sahip olacaklardır. Tüm bu sebeplerden ötürü Maarif Vakfı Türkiye'nin kültürel diplomasi sürecinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır ve Orta Asya'ya yönelik artan politik ilginin ortaya konulması açısından bu bölgede faaliyetlerin durmaksızın devam etmesi gerekmektedir.

2005 yılında Birleşmiş Milletler Medeniyetler İttifakı girişimine öncülük eden ve bu tarihten itibaren başkanlığını yürüten Türkiye, küresel ölçekte bir kültürel diplomasi yürütücüsüdür. Öte yandan Türkiye'de; TİKA, Türk Kızılayı, YTB ve Maarif Vakfı gibi devlet organları yanında Yunus Emre Enstitüsü, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı gibi sivil toplum kuruluşları da kültürel diplomasi kurumlarıdır.⁵⁰² Belediyeler ve üniversiteler toplumdan topluma temasları, insana dokunan faaliyetleriyle dış politikaya katkı yapmaktadırlar.

2000'li yılların başından itibaren Türkiye'de aşağıdan yukarıya bir toplumsal dönüşüm yaşanmaktadır. Eğitim düzeyinin artması, refahın yükselmesi, dış dünya ile temasın yoğunlaşması gibi pek çok faktör bu dönüşümde etkili olmaktadır. Eskiye kıyasla Türk pasaportuna sahip olmak, prestij ve onur kaynağı olarak görülmektedir. Türk insanının kendisine ve devletine olan saygısı, inancı ve güveni artmaktadır. Türkiye'nin güçlenmesi ile doğru orantılı olarak kültürel diplomasi de güçlenmektedir. Hükümet dışı aktörler, sıradan vatandaşlar diplomasi yürütebilmekte ve dış politikaya etki edebilmektedirler. Türkiye'de insanların yaşam kalitesi arttıkça ülkenin yumuşak gücü de artmaya devam etmektedir. Türkiye sahip olduğu güç unsurlarını artırdıkça kendi coğrafyasındaki ülkeler üzerindeki etkisini de artırmaktadır. Türkiye bu devletlerle olan ilişkilerini yalnızca salt güç ve çıkar odaklı kurmamakta, aynı zamanda geçmişten günümüze değin üzerinde taşıdığı; adalet, refah, huzur ve barışın hüküm sürdüğü yaşam alanlarının tesis edilmesi misyonuyla da hareket etmektedir. Bu bağlamda kültürel diplomasi çok daha az maliyetle çok daha fazla hareket alanı yaratmakta ve bu bölgelerin Türkiye ile olan bağını artırmada yardımcı olmaktadır. Nitekim Türkiye özellikle son dönemde diğer ülkeler tarafından rol model olarak görülmeye başlanmıştır. Türkiye doğalgaz ve petrol gibi yüksek getirisi olan kaynaklara sahip olmamasına rağmen, hizmet sektörünün genişliği, ciddi sanayii yatırımları, turizm ve girişimcilik gibi faaliyetlerle aslında bu tarz kaynaklara sahip olmadan da büyük ve güçlü devletler arasında yer alınabileceği hususunda Orta Asya devlet ve toplumlarına örnek teşkil etmektedir. Orta Asya bölgesinde Türkiye tarafından gerçekleştirilen yatırımlarla Türkiye'nin prestiji üst seviyeye çıkmış Türk malı

⁵⁰⁰ Birol Akgün, "Türkiye Maarif Vakfı 70 Ülkeyle Temas Kurdu", <https://turkiyemaarif.org/post/7-turkiye-maarif-vakfi-70-ulkeyle-temas-kurdu-334>, (Erişim Tarihi 11 Mart 2019).

⁵⁰¹ Recep Tayyip Erdoğan, "Türkiye Maarif Vakfı Kırgızistan'daki Temasların Meyvelerini Yakında Alacak", <https://www.turkiyemaarif.org/post/7-turkiye-maarif-vakfi-kirgizistanda-ki-temaslarin-meyvelerini-yakinda-alacak-501>, (Erişim Tarihi 11 Mart 2019).

⁵⁰² Kemal Yurtnaç, "50 Yıldır Hasretle Beklenen Teşkilat Kuruldu: Yurtdışı Türkler Başkanlığı", Haber Ajanda Dergisi, Sayı 54, Ocak-Şubat 2011, s. 71-82.



olan ürünler kalitesini ispatlamış, Türk firmaları için daha fazla alan açılmaya başlamıştır. Dolayısıyla gelinen süreçte yapılan hizmetler yalnızca o bölge insanına fayda kazandırmakla kısıtlı kalmamış aynı zamanda iki tarafında kazandığı ortak çıkar ve iş birliği esasına dayalı bir modelin önünü açmıştır. Türkiye diğer devletlerle masaya oturduğunda, iş yapmak istediğinde veya yardım elini uzattığında batılı ülkeler gibi sömürgeci ve emperyalist bir geçmişe sahip olmamasının da getirdiği krediyle çok daha kolay karşılık bulmaktadır. Yukarıda bahsedildiği gibi çeşitli kurum ve kuruluşlarla gerçekleştirilen faaliyetler bölge insanı ve Türkiye arasındaki uzak mesafeleri yakın kılmıştır. Tüm bunların yanı sıra karşısındaki muhatabın rızasını elde etme hususunda Türkiye'nin elini güçlendirmiştir. Devletler arasında bu tarz münasebetlerin gelişmesi aynı zamanda kamuoyunun baskı ve arzusu ile de şekillendiği için Türkiye rakiplerine kıyasla öne çıkmakta güçlük çekmemektedir. Yine de giderilmesi gereken çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır. Bunlardan en önemlileri; bölgede faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlarının bütçelerinin artırılması, onlarla koordinasyonlu bir şekilde iş birliği yapabilmeye için muhatap olunan ülkelerde de bu tarz kuruluşların tesis edilmesi ve özellikle FETÖ vb. iltisaklı yapıların mevcut ilişkilerden duyduğu rahatsızlığa binaen birtakım eylemlere girişmesi gibi durumlardır. Tüm bunların önüne geçmek için bir taraftan çok daha fazla zaman ve emek ortaya koymak gerekirken öte yandan sahip olunan yüksek potansiyel harekete geçirilmelidir. Kültürel diplomasi ve yumuşak güç gibi kavramlar içerisinde bulunduğumuz yüzyılda diğer seçeneklerle karşılaştırıldığında, verimli kullanıldığı halde fayda maliyet açısından rakiplerinin rahatlıkla önüne geçmekte olduğu aşikardır. Fakat karşılıklı rızaya dayandığı için ekonomik güç ve askeri güce kıyasla daha kırılabilir olarak nitelenebilir. Dolayısıyla atılacak adımların şu ana kadar yapıldığı gibi planlı, sabırlı ve kararlı atılması elzemdir. Eğer son yıllarda olduğu gibi üzerine konularak devam edilirse gelecekte bölgedeki en etkili ve söz sahibi devletlerin başında Türkiye'nin yer tutması mümkün gözükmemektedir.

KAYNAKÇA

1. AHMETBEYOĞLU, Ali, "Türkiye'ye Eğitim İçin Gelen Öğrencilerin Karşılaştıkları Meseleler", Türk Dünyasının Problemleri ve Çözüm Önerileri, Ed. N. Öztürk, A. Satan, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2007, s.405-407.
2. ALKAN, Haluk; Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar, Ankara, USAK Yayınları, 2011.
3. AKGÜN, Birol; "Türkiye Maarif Vakfı 70 Ülkeyle Temas Kurdu" <https://turkiyemaarif.org/post/7-turkiye-maarif-vakfi-70-ulkeyle-temas-kurdu-334>.
4. ARIK, Umut; Türk Devlet ve Toplulukları İle İlişkiler Neler Oldu? Neler Yapılabilir?, 21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı, 02-05 Aralık 2010, Lefke, K.K.T.C, Mart 2011.
5. ATAYA, Ali; Türkiye'nin Orta Asya Politikası, Türkiye'nin Değişen Dış Politikası, der. Cüneyt Yenigün, Ertan Efeğil, Ankara, Nobel Yayın, Kasım 2010.
6. AYDINGÜN, Ayşegül, Hayati Tüfekçioğlu, "Avrasya'nın Merkezinden Dünyaya Açılan Ülke: Kazakistan", Bağımsızlıklarının Yirminci Yılında Orta Asya Cumhuriyetleri: Türk Dilli Halklar-Türkiye ile ilişkiler, Ed. İsmail Aydın, Çiğdem Balım, Ankara, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2012, s.57.
7. ERDOĞAN, Recep Tayyip; "Türkiye Maarif Vakfı, Kırgızistan'da ki Temasların Meyvelerini Yakında Alacak" <https://www.turkiyemaarif.org/post/7-turkiye-maarif-vakfi-kirgizistanda-ki-temaslarin-meyvelerini-yakinda-alacak-501>.
8. EROL, Mehmet Seyfettin; "Bağımsızlıktan Günümüze Türkiye-Kırgızistan İlişkileri", Türkiye'nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II), der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel, Eylül 2007.
9. EVANS, Graham Jeffrey Newnham, Uluslararası İlişkiler Sözlüğü, Çev. H. Ahsen Utku, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları. 2007, s.337.
10. GÖNLÜBOL, Mehmet, Uluslararası Politika, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2000, s.89.
11. KARACASULU, Nilüfer, "Dış Politika Nedir?", Türk Dış Politikası 1919-2008, Çev. Haydar Çakmak, Ankara, Platin Yayınları, 2008, s.13.
12. METİN, Meftun, Politik ve Bölgesel Güç: Hazar, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2004, s.143.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches

TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

13. PARLAK, Nurettin, Orta Asya – Kafkasya – Balkan Ülkeleriyle İlişkiler ve Türk Dış Yardımları(1992-2003), Ankara, TİKA Yayınları, 2007, s.99-100.
14. PURTAŞ, Fırat; “Orta Asya’nın Bütünlüğü Sorunsalı ve Orta Asya’da Bölgesel Entegrasyon Girişimleri”, Orta Asya ve Kafkasya’da Güç Politikası, der. M. Turgut Demirtepe, Ankara, USAK Yayınları, 2008
15. ROY, Olivier; Yeni Orta Asya ya da Ulusların İmal Edilişi, Çev. Mehmet Moralı, İstanbul, Metis Yayınları, 2000.
16. SÖNMEZOĞLU, Faruk; “Uluslararası İlişkiler Sözlüğü”, İstanbul, Der Yayınları, 2000.
17. SÜRÜCÜ, Cengiz; “Türkiye-Özbekistan İlişkilerinin Üç Evresi”, Türkiye’nin Avrasya Macerası 1989-2006 (Avrasya Üçlemesi II), der. Mustafa Aydın, Ankara, Nobel Yayın Dağıtım, 2007.
18. TÜYMEBAYEV, Canseyit; “Kazakistan Türkiye İşbirliğinin 20. yılı”, EkoAvrasya Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Sayı 18, Bahar 2012.
19. USUL, Ali Resul, “Türkiye: Yükselen Uluslararası Bir Değer”, Yükselen Değer Türkiye, Haz. MÜSİAD, İstanbul, 2010, s.18.
20. VURUCU, İkbâl; Türk Kimliğinin Yeni Boyutları: Çokluktan Birliğe, Konya, Serhat Kitabevi, 2010.
21. YAVUZ, Celalettin Yavuz, Avrasya’da Türk Jeopolitiği: Türklere Açılan Ufuklar, Ankara, Berikan Yayınevi, 2010.
22. YILMAZ, Muzafer Ercan; “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye-Orta Asya Türk Cumhuriyetleri İlişkileri”, Orta Asya ve Kafkasya: Rekabetten İşbirliğine, der: Tayyar Arı, Bursa, MKM Yayıncılık, Ekim 2010.
23. YTB, “Avrasya Yaz Okulu Başvuruları Başladı”, <https://www.ytb.gov.tr/duyurular/avrasya-yaz-okulu-basvurulari-basladi-2>.
24. YÜCE, Çağrı Kürşat; Kafkasya ve Orta Asya Enerji Kaynakları Üzerinde Mücadele, İstanbul, Ötüken, 2006.
25. YURTNAÇ, Kemal; “50 Yıldır Hasretle Beklenen Teşkilat Kuruldu: Yurtdışı Türkler Başkanlığı”, Haber Ajanda Dergisi, Sayı 54, Ocak-Şubat 2011.



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(79)

Dr. Gülay ÇELİKEL ÇUBUKÇU⁵⁰³; Prof. Dr. Saim Zeki BOSTAN⁵⁰⁴
ÇAYKARA (TRABZON, TÜRKİYE) İLÇESİNDE YETİŞTİRİLEN YEREL ARMUT (*Pyrus spp.*)
GENOTİPLERİNİN SELEKSİYON YOLUYLA ISLAHI: II-AĞAÇ ÖZELLİKLERİ
BREEDING BY SELECTION OF LOCAL PEAR (*Pyrus spp.*) GENOTYPES GROWN IN ÇAYKARA
COUNTY (TRABZON PROVINCE, TURKEY): II-TREE TRAITS

ÖZ

Bu çalışma Çaykara ilçesinin (Trabzon, Türkiye) 25 mahallesinde 2012 ve 2013 yıllarında yürütülmüştür. Araştırmada genotipler ilk yılda belirlenen hasat tarihlerine göre yazlık, güzlük ve kışlık olmak üzere 3 gruba ayrılmıştır. Toplam 34 yerel armut genotipi (18 yazlık, 9 güzlük ve 7 kışlık) tartılı derecelendirme yöntemine göre ümitvar genotipler olarak belirlenmiştir. Araştırmada ağaç özellikleri ve genotiplerin ateş yanıklığına duyarlılığı PCR yöntemi ile araştırılmıştır.

Genotiplerde tomurcuk patlama zamanı, tam çiçeklenme zamanı ve hasat zamanı yazlıklarda, sırasıyla, 18.02-19.03, 30.03-20.04 ve 06.07-18.08 arasında; güzlüklerde 18.02-19.03, 30.03-20.04 ve 06.07-18.08 ve kışlıklarda 20.02-19.04, 25.03-14.05 ve 10.08-27.09 arasında değişmiştir. Bütün genotiplerde periyodisite görülmezken, ümitvar genotiplerde ateş yanıklığı hastalığı, umut verici genotiplerde moleküler olarak ele alınan hassasiyet genlerine rastlanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: *Pyrus communis*, Armut, Mahalli Çeşit, Genotip, Ağaç özellikleri, Ateş yanıklığı.

ABSTRACT

This study was carried out in Çaykara County (Trabzon province, Turkey) and in its 25 districts in 2012 and 2013. In the study genotypes according to the first year harvest dates were divided into 3 groups as summer, autumn and winter seasons. Total 34 local pear genotypes (18 summer, 9 autumn and 7 winter seasons) were determined as promising according to weighted-ranked method. In the research, tree traits and the susceptibility to fire blight of the genotypes were investigated by PCR method.

Bud burst time, full blossoming time and harvest time changed between 18.02-19.03, 30.03-20.04 and 06.07-18.08 in the summer seasons; 18.02-19.03, 30.03-20.04 and 06.07-18.08 in autumn seasons; 20.02-19.04, 25.03-14.05 and 10.08-27.09 in winter seasons, respectively. Alternate bearing is not observed in all genotypes. On the other hand, the fire blight disease was not seen the susceptibility genes that consider as molecular on promising genotypes.

Keywords: *Pyrus communis*, Pear, local variety, Genotype, Tree traits, Fire Blight.

⁵⁰³ Araklı İlçe Tarım ve Orman Müdürlüğü Araklı, Trabzon, Türkiye; E-posta: gulaycelikel@hotmail.com

⁵⁰⁴ Ordu Üniversitesi Ziraat Fakültesi Bahçe Bitkileri Bölümü Altınordu, Ordu/TÜRKİYE; Sorumlu yazar E-posta: szbostan@hotmail.com



GİRİŞ

Türkiye çoğu meyve türlerinde olduğu gibi armudun da anavatan bölgelerinden birisidir. Bu zenginlik hem kendi içinde var olan gen kaynakları hem de dışardan getirilen yeni gen kaynakları ile ortaya çıkmıştır. Bunun yanında her bir meyve türü içinde uzun yıllar boyunca meydana gelen doğal ve melezlemeler ile seleksiyonlar sonucunda da çok sayıda çeşit ve genotip de ortaya çıkmıştır. Zira farklı ekolojik koşullara sahip Anadolu’da her bölgeye uygun mahalli olarak yetiştirilen 600’den fazla mahalli armut çeşidi bulunmaktadır (Özbek 1978, Özbek 1993).

Anadolu’nun doğal durumu, zengin kültür mirası ve tarımın burada başlaması gibi etkenler, bahçe kültürlerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Theophrastus eserinde ‘Pontus’da armut ve elma bol miktarda yetişmekte ve burada olağanüstü değerde çeşit ve formları bulundurmaktadır’ demekle armut yetiştiriciliğinin Anadolu’daki hatta Trabzon’daki eskiliğine ve ileriliğine işaret etmektedir (Özbek, 1978). Bunun dışında çok uzağa gitmeden Osmanlı dönemine baktığımızda bile bahçe bitkileri konusunda bu topraklarda ne denli bir kültür birikiminin olduğu anlaşılmaktadır. 17. yüzyılda Evliya Çelebi yüzlerce meyve çeşidini (Bursa’da 40 çeşit armut, Malatya’da 80 çeşit armut, Bitlis’te 11 çeşit armut, Kütahya’da 24 çeşit armut) kayda almıştır (Kaplan ve Sayal, 2013).

Bütün bölgelerinde armut yetişen Türkiye’de 2016 yılında 472.250 ton armut üretilmiş olup 2.901.691 adet toplam ağaç varlığı ve 178.411 ton üretimi ile Bursa ili ilk sırada, 203.278 adet toplam ağaç sayısı ve 2.910 ton üretimi ile Trabzon ili 35. sırada yer almıştır (Anonim, 2016). Trabzon ili içerisinde Çaykara ilçesi üretim bakımından son sıralarda yer almasına rağmen armut yönünden önemli genetik kaynak zenginliğine sahiptir. Binlerce yıldır bir çok yerel armut çeşidinin yetiştiği Çaykara ilçesi, dağlık ve kayalık bir yapıya sahip olup yetiştiricilik kapama bahçelerden ziyade kendi halinde kültürel uygulamalardan yoksun bir şekilde yapılmaktadır. Yöredeki bu halde uzun yıllardır yetiştiriciliği yapılan fakat günümüzde sayıları farklı nedenlerle giderek azalan, belki de her biri bir çeşit olabilme potansiyeline sahip yerli armut çeşit/genotiplerin tespit edilmesi ve korunması önem arz etmektedir.

Her ne kadar mevcut haliye yerel çeşitlerin ekonomik yönden gerek yöre çiftçisine ve gerekse bölgeye çok bir katkısı olmasa da ıslah çalışmaları açısından paha biçilmez değerdedirler (Bostan ve Şen 1991). Bir çok yerel çeşide sahip bulunan armut türünde de yöresine adapte olmuş ve özellikle de yöre halkı tarafından beğenisi yüksek ve kaliteli çeşitlerin ıslah çalışmaları ile gün yüzüne çıkarılması ve üzerlerinde kapsamlı araştırmaların yapılması meyve yetiştiriciliği ve ıslahı açısından önemlidir.

Türkiye’de geçmişte eskilere dayanan seleksiyon ıslahı çalışmalarının armutta başlangıç tarihinin 1938’li yıllara kadar gittiği (Ülkümen 1938) ve farklı ekolojik bölgelerde günümüze kadar süregeldiği yaovlan bir çok çalışmadan anlaşılmaktadır. Fakat bütün bu yoğun çalışmalara rağmen üzerinde çalışılmaya değer ve henüz farkedilmemiş bir çok değerli gen kaynağının mevcut olduğu da bir gerçektir.

Bu amaçla Çaykara (Trabzon, Türkiye) ilçesinde uzun yıllardır yetiştirilen fakat henüz ekonomik bir değer arz etmeyen, daha ziyade aile tüketiminde değerlendirilen, yerel armut çeşitleri ve genotipleri geniş kapsamlı olarak araştırılmış ve seleksiyon ıslahında dikkate alınan kalite kriterleri yönünden incelenerek, meyve özelliklerine ait ilk bölümü yayınlanmış (Çelikel Çubukçu ve Bostan, 2018) olup çalışmanın bu bölümünde de ağaç özelliklerinin belirlenmesi amaçlanmıştır.

MATERYAL ve METOT

Materyal

Bu çalışma Çaykara ilçesinde (Trabzon, Türkiye) yerel armut çeşitleri ile genotiplerinin en yoğun bulunduğu ve varyasyonun en fazla olduğu 25 mahallesinde yürütülmüştür.

Üzerinde çalışılan materyalin bir kısmı tohumdan çoğalmış ve kendi halinde yetişmekte iken bir kısmı da yöre çiftçisi tarafından seçilerek aşı ile çoğaltılmış durumdadır. Zamanla bu materyal çiftçiler arasında ve ilçenin tamamında yaygınlaşmıştır. Bir kısım materyalin de yöre dışından getirilerek yetiştirildiği belirlenmiştir. Yörede bu çeşitlerle düzenli kapama bahçeler kurulmamış olup bu ağaçlar ya sınır ağacı şeklinde arazinin kenarlarında ya yol kenarlarında ya da fındık bahçeleri içerisinde münferit olarak bulunmakta ve bunlarda budama, gübreleme, hastalık ve zararlılarla mücadele gibi herhangi bir



kültürel ve teknik uygulama yapılmamaktadır (Şekil 1).

Aile ihtiyacını gidermeye ya da hobi amacına yönelik olarak yetiştirilen bu çeşitler yöre insanı tarafından doğrudan sofralık olarak ya da turşusu, sirkesi, kompostosu yapılarak değerlendirilmektedir.

Metot

Çalışmaya öncelikle popülasyonun yoğun olduğu yerlerin belirlenmesiyle başlanılmış ve daha sonra yöre insanı tarafından isimleri bilinen ve sevilerek tüketilen çeşitler araştırılmıştır. Ayrıca bu çeşitler yanında kalite yönünden iyi durumda olan ve isimle olmayan genotipler de belirlenmiştir.

2012 ve 2013 yıllarında meyve kalite kriterleri dikkate alınarak çeşitler ve genotipler önce ön elemeye 169'a, sonra tartılı derecelendirme ile 97'ye ve sonra da iki yıllık ortalama değerlere göre yapılan tartılı derecelendirmeye göre 34'e indirgenmiştir. 34 genotipin 18 tanesi yazlık (15 Ağustos'tan önce hasat edilenler), 9 tanesi güzlük (15 Ağustos-14 Ekim arasında hasat edilenler) ve 7 tanesi de kışlık (14 Ekimden sonra hasat edilenler) olarak belirlenmiştir (Çelikel Çubukçu ve Bostan, 2018).

Belirlenen bu genotiplerin deniz seviyesinden olan yükseklikleri 460 m ile 1180 m arasında değişmektedir.

Yerel armut çeşit ve genotiplerinin fenolojik özellikleri, yaprak özellikleri ve gelişme özelliklerinin belirlenmesinde IBPGR (International Board for Plant Genetic Resources) (Anonim 1983), UPOV (International Union for The Protection of New Varieties of Plants) (Anonim 2010), Güler yüz ve Ülkümen (1977) ve Öztürk ve Demirsoy (2013)'e göre yapılmıştır.

Seçilen 34 adet yerel çeşit ve genotiplerin ateş yanıklığına dayanıklılık durumlarının belirlenmesi için bitkisel materyal olarak yeni oluşmakta olan sürgün ucunda bulunan ve daha açmamış genç yaprak örnekleri kullanılmıştır. DNA izolasyonu için Qiagen DNeasy Plant, 69104 kodlu DNA izolasyon Mini Kiti kullanılmıştır. Ateş yanıklığına hassasiyetin ve dayanıklılığın belirlenmesinde moleküler yöntemle armutta bulunan DIPM gen veya genlerinin çoğaltılması ve baz dizisi analizleri yapılmıştır (Meng ve ark., 2006; Oh ve ark., 2007). Bu amaçla Touchdown PCR çoğaltma işlemi Bio-Rad Gene MCycler™, version 1.5. (Bio-Rad, Hercules, CA, USA)'a göre yapılmıştır. PCR sonrası oluşan DNA fragmentlerinin analizi için % 1'lik agaroz jel kullanılmıştır. Jeldeki PCR fragmentlerinin analizi ise GelDoc 2000 (Biorad, ABD) görüntüleme sistemi kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

BULGULAR ve TARTIŞMA

İki yıllık gözlemlere göre yerel çeşit ve genotiplerde her yıl düzenli ürün alınabildiği ve periyodisitenin görülmediği, bazı yıllar ürün alınamayışının ise o yıl görülen olumsuz iklim koşullarından (don, şiddetli rüzgar vs.) kaynaklandığı belirlenmemiştir.

Yerel çeşit ve genotiplerde iki yıllık değerlendirmelere göre belirlenen ağaç özellikleri Tablo 1, 2 ve 3'te verilmiştir.

Ağaçlarda tomurcuk patlaması, tam çiçeklenme ve hasat tarihleri, sırasıyla, yazlık çeşitlerde 18.02-19.03, 30.03-20.04 ve 06.07-18.08 arasında; güzlük çeşitlerde 18.02-19.03, 30.03-20.04 ve 06.07-18.08 ve kışlık çeşitlerde 20.02-19.04, 25.03-14.05 ve 10.08-27.09 arasında değişmiştir.

Tablo 1. Yerel armut çeşitlerinin/genotiplerinin fenolojik özellikleri

Genotip no	Yerel adı	TPT	İÇT	TÇT	ÇST	MTT	HT	TÇHGS
Yazlık Çeşitler/Genotipler								
ÇA86	-	18.2-9.3	22.3-1.4	3-11.4	12-19.4	21-27.4	14-20.7	104-110
ÇŞ18	-	26.2-8.3	26-30.3	5-8.4	12-16.4	20-24.4	12-18.8	132-135
ÇAt11	-	25.2-9.3	23.3-3.4	4-10.4	13-18.4	21-26.4	11-14.7	92-101
ÇS34	'Alazab'	25.2-8.3	22-30.3	30.3-3.4	8-11.4	15-20.4	18-23.7	110-111



ÇA93	-	4-13.3	5-9.4	13-20.4	21-27.4	27.4-5.5	8-15.7	86-96
ÇY26	-	6-10.3	21.3-1.4	30.3-10.4	7-16.4	15-24.4	16-23.7	104-108
ÇA80	'Lazab'	18.2-10.3	23.3-4.4	2-11.4	10-17.4	18-23.4	15-18.7	104-108
ÇY28	-	12-15.3	30.3-8.4	7-15.4	13-20.4	20-29.4	19-20.7	96-103
ÇS30	-	1-7.03	25-31.3	2-6.4	9-14.4	17-21.4	13-23.7	102-108
ÇAt63	'Yaz armudu'	18.2-7.3	22-30.3	8-13.4	17-25.4	24.4-2.5	10-13.8	119-127
ÇA30	'Vuderab'	23.2-10.3	20.3-3.4	3-10.4	10-18.4	19-25.4	5-8.8	120-124
ÇA27	-	26.2-10.3	23.3-5.4	7-12.4	13-20.4	22-28.4	6-17.7	90-106
ÇAt52	-	10-19.3	25.3-9.4	3-12.4	12-16.4	21.04	1-4.8	114-120
ÇM32	'Kübab'	3-12.3	23.3-8.4	1-19.4	9-27.4	17.4-5.5	22.7-4.8	107-112
ÇM52	-	4-11.3	25.3-2.4	4-10.4	13-17.4	22-28.4	31.7-6.8	118
ÇA71	-	3-11.3	4-9.4	10-18.4	16-25.4	22.4-1.5	23-26.7	96-107
ÇM57	'Eğrisab'	6-16.3	27.3-7.4	5-15.4	14-23.4	24-30.4	25-26.7	102-111
ÇA17	'Portakalab'	28.2-12.3	26.3-5.4	7-12.4	15-16.4	23-24.4	18.7-1.8	97-116
Güzlük Çeşitler/Genotipler								
ÇS26	'İri armut'	28.2-10.3	23.3-3.4	29.3-10.4	6-16.4	13-24.4	14-22.8	134-138
ÇŞ30	-	5-9.3	27-31.3	3-8.4	11-16.4	19-22.4	12-24.9	157-174
ÇŞ28	'Ganavab'	6-12.3	20.3-5.4	27.3-12.4	5-19.04	13-23.4	9-20.8	130-135
ÇK14	'Şöminab'	6-12.3	25.3-5.4	29.3-14.4	8-22.4	17-30.4	22-28.8	136-146
ÇAt31	-	3-14.3	16.3-6.4	25.3-13.4	2-20.4	11-27.4	14-18.8	127-142
ÇÇ37	-	25.2-8.3	26.36-1.4	3-9.04	12-16.4	20-25.4	16-20.8	133-135
ÇAt33	'Kübab'	4-12.3	20.3-4.4	27.3-10.4	10-17.4	18-23.4	10-20.8	132-136
ÇA89	-	20.2-10.3	21.3-4.4	4-11.4	14-17.4	22-23.4	27.9	169-176
ÇUz14	'Koloncidab'	11.3-19.4	12.4-2.5	22.4-14.5	1-25.5	11.5-6.6	5-10.9	118-136
Kışık Çeşitler/Genotipler								
ÇÇ42	-	3-12.3	20.3-2.4	25.3-9.4	30.3-15.4	9-23.4	11-18.10	192-199
ÇAt57	-	11-19.3	25.3-10.4	31.3-15.4	9-21.4	18-30.4	25-26.10	194-208
ÇAt14	'Galandab'	27.2-10.3	26.3-4.4	5-12.4	15-19.4	23-25.4	18-23.10	189-201
ÇAt58	-	10-23.3	2-14.4	8-19.4	13-27.4	20.4-3.5	18-20.10	184-193
ÇAt39	-	6-12.3	25.3-4.4	1-10.4	12-18.4	20-25.4	25-31.10	205-207
ÇAt51	-	12-21.3	24.3-10.4	1-14.4	10-17.4	18-22.4	7-18.11	218-220
ÇA82	'Dalgıranab'	1-9.3	26.3-2.4	4-9.4	13-16.4	21-24.4	15-20.10	189-199

TPT: Tomurcuk patlama tarihi İÇT: İlk çiçeklenme tarihi TÇT: Tam çiçeklenme tarihi

ÇST: Çiçeklenme sonu tarihi MTT: Meyve tutum tarihi HT: Hasat tarihi

ÇHG Tam çiçeklenmeden hasada kadar geçen gün sayısı



Yazlık çeşitlerde ikbaharda en erken uyanma 18 Şubat tarihinde ‘Lazab’ ve ‘Yaz armudu’ çeşitleri ile ÇA86 nolu genotipte, en geç uyanma 12 Mart tarihinde ÇY28 nolu genotipte; en erken hasat 6 Temmuz tarihinde ÇA27 nolu genotipte ve en geç hasat 10 Ağustos tarihinde ‘Yaz armudu’ çeşidinde başlamıştır. Bu grup çeşitlerde vejetasyon periyodu ise 86 gün (ÇA93) ile 135 gün (ÇŞ18) arasında değişmiştir. Güzlük çeşitlerde ikbaharda en erken uyanma 25 Şubat tarihinde ÇÇ37 nolu genotipte, en geç uyanma 11 Mart tarihinde ‘Koloncıdab’ çeşidinde; en erken hasat 9 Ağustos’ta ‘Ganavab’ çeşidinde ve en geç hasat 27 Eylül’de ÇA89 nolu genotipte başlamıştır. Bu grup çeşitlerde vejetasyon periyodu ise 118 gün (‘Koloncıdab’) ile 176 gün (ÇA89) arasında değişmiştir. Kışlık çeşitlerde ikbaharda en erken uyanma 27 Şubat’ta ‘Galandab’ çeşidinde, en geç uyanma 12 Mart’ta ÇAt51 nolu genotipte; en erken hasat 11 Ekim’de ÇÇ42 nolu genotipte ve en geç hasat 7 Kasım’da ÇAt51 nolu genotipte başlamıştır. Bu grup çeşitlerde vejetasyon periyodu ise 184 gün (ÇAt58) ile 220 gün (ÇAt51) arasında değişmiştir (Tablo 1).

Yaprak eni ve boyu ile yaprak sapı uzunluğu ve kalınlığı Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Yerel armut çeşitlerinin/genotiplerinin yaprak özellikleri

Genotip no	Yerel adı	Yaprak eni (cm)	Yaprak boyu (cm)	Yaprak sapı uzunluğu (mm)	Yaprak sapı kalınlığı (mm)
Yazlık Çeşitler/Genotipler					
ÇA86	-	6.29	8.52	53.55	1.13
ÇŞ18	-	5.56	8.89	49.47	0.63
ÇAt11	-	6.37	8.74	44.64	0.93
ÇS34	‘Alazab’	5.38	8.40	54.29	1.13
ÇA93	-	5.86	7.32	38.85	0.62
ÇY26	-	5.58	8.82	56.35	0.80
ÇA80	‘Lazab’	6.24	9.19	56.77	1.15
ÇY28	-	6.11	7.90	46.31	1.02
ÇS30	-	5.30	8.42	38.41	1.06
ÇAt63	‘Yaz armudu’	5.52	7.28	63.35	0.66
ÇA30	‘Vuderab’	7.63	4.77	40.27	0.82
ÇA27	-	5.44	7.67	38.92	0.54
ÇAt52	-	4.69	6.83	40.15	0.79
ÇM32	‘Kübab’	5.63	8.70	52.10	0.93
ÇM52	-	5.80	8.51	49.90	1.02
ÇA71	-	6.51	8.03	48.35	1.07
ÇM57	‘Eğrisab’	5.41	6.77	43.13	0.97
ÇA17	‘Portakalab’	5.25	8.00	36.39	0.84
Güzlük Çeşitler/Genotipler					
ÇS26	‘İri armut’	4.97	6.58	37.44	0.82
ÇŞ30	-	4.02	7.06	32.62	0.75
ÇŞ28	‘Ganavab’	4.18	4.91	40.12	0.91
ÇK14	‘Şöminab’	4.82	5.69	39.31	0.69
ÇAt31	-	4.90	7.16	49.35	0.75
ÇÇ37	-	3.87	5.99	35.98	0.83
ÇAt33	‘Kübab’	4.53	7.43	47.01	0.61
ÇA89	-	3.19	5.29	24.74	0.78
ÇUz14	‘Koloncıdab’	3.49	5.62	27.34	0.68
Kışlık Çeşitler/Genotipler					
ÇÇ42	-	3.55	6.13	31.02	0.68
ÇAt57	-	4.58	7.22	34.91	0.72
ÇAt14	‘Galandab’	4.78	5.57	40.29	0.73
ÇAt58	-	5.45	8.09	43.13	0.78



ÇAt39	-	5.96	6.75	31.45	1.07
ÇAt51	-	4.54	6.02	37.04	0.81
ÇA82	'Dalgıranab'	3.96	5.22	35.11	0.72

Yaprak eni ve yaprak boyu değerleri, sırasıyla, yazlık çeşitlerde 4.69-7.64 cm, 4.77-9.19 cm; gzlk çeşitlerde 3.19-4.97 cm, 4.91-7.43 cm ve kışlık çeşitlerde 3.55-5.96 cm, 5.22-8.09 cm arasında değişmiştir (Tablo 2).

Kültürel ve teknik uygulamalardan tamamıyla yoksun durumda olan ağaçların yaşları bütün çeşit ve genotiplerde 15-105 ve tahmini verimleri 20-120 arasında değişim göstermiştir (Tablo 3).

Tablo 3. Yerel armut çeşitlerinin/genotiplerinin gelişme zellikleri

Genotip no	Yerel adı	TAHMİNİ YAŞI	TAÇ YKSEKLİĞ İ (M)	TAÇ GENİŐLİĐ İ (M)	GÖVDE ÇEVRESİ (CM)	GELİŞME KUVVETİ	Habits	TAHMİNİ VERİMİ (KG/AĞAÇ)
Yazlık eşitler/Genotipler								
ÇA86	-	30	12.0	3.0	111.0	Kuvvetli	Dik	95
Ő18	-	90	13.0	6.5	131.0	Kuvvetli	Yarı dik	100
ÇAt11	-	45	5.0	3.0	48.0	Orta	Yayvan	50
S34	'Alazab'	40	9.5	6.0	92.0	Kuvvetli	Yayvan	90
ÇA93	-	85	10.5	4.5	90.0	Kuvvetli	Yarı dik	80
Y26	-	75	13.0	6.5	110.0	Kuvvetli	Yarı dik	80
ÇA80	'Lazab'	60	13.0	5.0	69.0	Kuvvetli	Dik	75
Y28	-	75	12.0	5.0	72.0	Kuvvetli	Dik	100
S30	-	30	5.0	3.5	68.0	Zayıf	Yayvan	70
ÇAt63	'Yaz armudu'	50	8.5	4.0	68.0	Orta	Yarı dik	70
ÇA30	'Vuderab'	35	10.5	4.0	63.0	Kuvvetli	Yarı dik	60
ÇA27	-	32	10.0	4.5	64.0	Kuvvetli	Dik	50
ÇAt52	-	20	6.5	3.5	53.0	Kuvvetli	Dik	40
M32	'Kbab'	95	8.0	4.0	100.0	Kuvvetli	Yarı dik	80
M52	-	65	15.0	6.0	75.0	Kuvvetli	Yarı dik	100
ÇA71	-	75	15.0	5.0	92.0	Kuvvetli	Dik	120
M57	'Eğrisab'	15	6.5	3.5	39.0	Orta	Yarı dik	25
ÇA17	'Portakalab'	60	9.0	17.0	114	Kuvvetli	Yarı dik	110
Gzlk eşitler/Genotipler								
S26	'İri armut'	105	16.0	5.0	75.0	Kuvvetli	Dik	20
Ő30	-	60	12.5	6.0	92.0	Kuvvetli	Yarı dik	100
Ő28	'Ganavab'	40	8.0	4.0	71.0	Kuvvetli	Dik	70
K14	'Şöminab'	30	13.0	5.0	100.0	Kuvvetli	Dik	90
ÇAt31	-	35	11.5	4.0	75.0	Kuvvetli	Yarı dik	60
37	-	40	8.5	3.0	69.0	Orta	Dik	70



ÇAt33	'Kübab'	70	15.0	4.0	145.0	Kuvvetli	Dik	60
ÇA89	-	45	10.0	7.0	82.0	Kuvvetli	Yayvan	60
ÇUz14	'Koloncıdab'	15	7.5	3.5	50.0	Orta	Dik	50
Kışlık Çeşitler/Genotipler								
ÇÇ42	-	40	11.0	4.0	79.0	Kuvvetli	Dik	70
ÇAt57	-	20	7.0	3.5	55.0	Orta	Yarı dik	40
ÇAt14	'Galandab'	85	12.5	8.0	78.0	Kuvvetli	Yayvan	60
ÇAt58	-	30	11.0	6.0	63.0	Orta	Yarı dik	50
ÇAt39	-	40	10.5	3.5	67.0	Kuvvetli	Yarı dik	50
ÇAt51	-	15	7.0	4.0	39.0	Orta	Yarı dik	30
ÇA82	'Dalğırınab'	55	8.0	3.5	38.0	Orta	Dik	80

Ümitvar yerel çeşit ve genotiplerin ateş yanıklığına dayanıklılık durumlarını belirlemek için, örneklerin *DIPM* geni ve/veya genlerine sahip olup olmadıklarını belirlemek amacıyla 4 ayrı *DIPM* genine ait primerlerle PCR analizi yapılmıştır. PCR analizi sonucunda *DIPM* genlerine ait bant oluşumu görülmediği ve sonuç olarak çeşitlerin hiçbirinin *DIPM* hassaslık genine sahip olmadıkları belirlenmiştir. Bu durum iki şekilde yorumlanmıştır:

- 1) PCR analizi için seçilen genotiplerin hepsi *E. amylovora*'ya karşı hassaslığı sağlayan bir gen veya gen grubuna sahip değildir. Diğer bir ifade ile söz konusu genotipler ateş yanıklığına karşı hassaslık gen veya gen grubuna sahip olmadıkları için hastalığa dayanıklı olma ihtimalleri yüksektir.
- 2) Seçilen genotipler *E. amylovora*'ya karşı hassastır. Ancak genotiplerin hastalığa karşı hassaslığı sağlayan farklı gen veya gen grubuna sahip oldukları için PCR analizinden sonuç alınamamıştır.

Yukarıdaki iki farklı varsayımlardan hangisinin doğru olduğunu anlamak için hastalık etmeni *E. amylovora*'nın söz konusu armut genotiplerinde patojenisite testi yapılması gerekir. Patojenisite testleri sonucunda genotiplerde hastalık belirtisi görülmezse 1. varsayımın doğruluğu, hastalık belirtileri görülürse 2. varsayımın doğruluğu kanıtlanmış olur. Genotiplerin hastalığa dayanıklı olma ihtimalleri göz önüne alındığında daha sonraki çalışmalarda genotipler üzerinde patojenisite çalışması yapılmasının zorunlu olduğu düşünülmektedir.

SONUÇ

Çalışmada ümitvar olarak belirlenen yazlık (18), güzlük (9) ve kışlık (7) olmak üzere toplam 34 yerel armut çeşit ve genotipin ağaç özellikleri ile ateş yanıklığına dayanıklılık durumları araştırılmış olup sonuçta bütün ağaçların periyodisite eğilimi göstermediği, ateş yanıklığına dayanıklılık bakımından ön çalışma sonuçlarına göre ümitvar sonuçların elde edildiği, ağaçların kontrollü koşullarda ve iyi bakım şartları altında yetiştirilmeleri durumunda daha yüksek verimli olabilecekleri kanaatine varılmıştır.

TEŞEKKÜR

Bu çalışma Ordu Üniversitesi Fen bilimleri Enstitüsü Bahçe Bitkileri Anabilim Dalı'nda Gülay ÇELİKEL ÇUBUKÇU tarafından tamamlanan doktora tezinin ikinci bölümü olup Ordu Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından TF-1432 No'lu proje ile desteklenmiştir. Bu desteklerinden dolayı ilgili kurum ve birime teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

1. Anonim (1983). IBPGR. Descriptor list for pear (*Pyrus*)



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

<http://www.ipgri.cgiar.org/system/page.asp?theme=1>

2. Anonim (2010). PEAR (*Pyrus communis* L.). UPOV (International Union for the Protection of New Varieties of Plants), GENEVA 2000.
3. Anonim (2016). TÜİK. <https://biruni.tuik.gov.tr/bitkiselapp/bitkisel.zul>
4. Bostan, S.Z., Şen, S.M. (1991). Van ve Çevresinde Yetiştirilen Mahalli Armut Çeşitlerinin Morfolojik ve Pomolojik Özellikleri Üzerinde Araştırmalar, Y.Y.Ü. Z.F. Dergisi, 1/3 (153-169).
5. Çelikel Çubukçu, G., Bostan, S.Z., 2018. Çaykara İlçesinde Yetiştirilen Yerel Armut (*Pyrus spp.*) Genotiplerinin Seleksiyon Yoluyla Islahı: I-Meyve Özellikleri. Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi, 35 (Ek Sayı): 75-88.
6. Güleriyüz, M., Ülkümen, L. (1977). Erzincan'da yetişen Bazı Önemli Elma ve Armut Çeşitlerinin Pomolojileri ile Döllenme Biyolojileri Üzerinde Araştırmalar. Atatürk Üniversitesi. Zir. Fak. Yayın No: 229, Erzurum.
7. Kaplan, N., Sayal, B. (2013). Bahçe Bitkileri Araştırmalarının Geçmişi, Bugünü ve Geleceği. Bahçe Haber, Cilt:2 sayı:2
8. Meng, X., Bonasera, J.M., Kim, J.F., Nissinen, R.M., Beer, S.V. (2006). Apple Proteins That Interact with DspA/E, a Pathogenicity Effector of *Erwinia amylovora*, The Fire Blight Pathogen. Mol. Plant-Microbe Interact. 19, 53-61.
9. Oh, C.S., Martin, G.B., Beer, S.V. (2000). DspA/E, a Type III Effector of *Erwinia amylovora*, is Required for Early Rapid Growth in *Nicotiana Benthamiana* and Causes NbSGT1-Dependent Cell Death. Molecular Plant Pathology, 8(3):255-265.
10. Özbek, S. (1978). Özel Meyvecilik. Ç.Ü. Z. F. Yayınları, No:128, Adana. 486s
11. Özbek, S. (1993). Genel Meyvecilik. Ç.Ü. Z. F. Yayınları, No:31, Adana. 386s
12. Öztürk, A., Demirsoy, L. (2013). Promising pear genotypes from North Anatolia, Turkey: Preliminary Observations. Journal of the American Pomological Society, 67(4): 217-227.
13. Ülkümen, L. (1938). Malatya'nın Mühim Meyve Çeşitleri Üzerinde Morfolojik, Fizyolojik ve Biyolojik Araştırmalar, Yüksek Ziraat Enstitüsü Çalışmaları, Sayı: 65, Ankara.





<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * *TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches*
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>



Şekil 1. Arazideki armut ağaçlarından bir görünüm



http://www.turansam.org

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KİŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041

(80)

Dr. Öğr. Üyesi Emel İŞTAR IŞIKLI⁵⁰⁵

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNİN KADINA YÖNELİK ŞİDDETE YÖNELİK GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

AN INVESTIGATION OF VIEWS ON VIOLENCE AGAINST WOMEN AMONG UNIVERSITY STUDENTS

ÖZ

Bu çalışmanın amacı üniversite öğrencilerinin kadına yönelik şiddete ilişkin görüşlerinin incelenmesidir. Çalışmanın katılımcıları Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi'nde okuyan 18 (9 kadın ve 9 erkek) üniversite öğrencisidir. Öğrencilerin yaş ortalaması 20,1'dir. Araştırmada yarı yapılandırılmış mülakat tekniği kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi ile kodlanmıştır.

Araştırmada katılımcıların şiddet kavramını tanımlarken en fazla kullanmış oldukları kelimenin “baskı” olduğu ortaya çıkmıştır (9 kişi). Görüşmelerde katılımcıların “baskı” ifadesinden sonra en fazla dayak (2 kişi), stres, sinirlilik, öfke (2 kişi), ezilmek (2 kişi) ve çevreye zarar vermek (2 kişi) ifadelerini kullandıkları görülmüştür. Katılımcıların verdikleri ifadelerde şiddeti uygulayan tarafların kim olduğu tespit edilmiştir. Görüşmelerde kadına şiddet anlatıldığında, en fazla “koca dayacağı” (6 Kişi) ifadesinin kullanıldığı görülmüştür. Kocadan sonra ifadelerde, erkek arkadaşın (4 kişi), ebeveynlerin (2 kişi), dış çevrenin (2 kişi) ve kardeşlerin (1 kişi) şiddetinin söz konusu olduğu tespit edilmiştir. Araştırma kapsamında kadın ve erkek katılımcılara kadına şiddetin önlenmesine yönelik önerileri sorulmuştur. Öneriler içerisinde en fazla belirtilenler, şiddette yönelik caydırıcı hukuki düzenlemelerin yapılması, eğitim verilmesi ve doğru eş seçimi konusunda bilinçlendirilmek olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Şiddet, Kadınlar, Kadına Yönelik Şiddet, Üniversite Öğrencileri.

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate university students' views on violence against women. The participants of the study were 18 university students (9 male and 9 female) students which are studying in Düzce University School of Business Administration. Average age of participants is 20,1. Semi-structured interview technique has been used as the data collection method and content analysis has been employed in the research.

In the research, it was revealed that the most used word for defining the concept of violence by the participants is “pressure” (9 people). In the interviews, it was seen that the participants were used beating (2 people), stress, irritability, anger(2 people), suffer (2 people) or harming the environment (2 people), expressions the most after the “pressure” expression. In the statements that the participants give, who committed violence is determined. According to this, when violence against women is told in the interviews, it was seen that “husband violence” (6 people) expression used the most. It was determined that the expressions after the husband, boy friend (4 people), parents (2 people), external environment (2 people) and sibling (1 person), violence is in mention. In the scope of the research, the suggestions for preventing the violence against women were asked to male and female participants. The most stated suggestions are regulation of dissuasive legal actions against violence, give education and raise awareness on choosing the right partner.

Keywords: Violence, Women, Violence Against Women, University Students.

⁵⁰⁵ Dr. Öğr. Üyesi, Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi, Sigortacılık ve Sosyal Güvenlik Bölümü; Düzce/TÜRKİYE; E-posta: emelistar@duzce.edu.tr



1. GİRİŞ

Şiddet, hayatın her alanında bireyin karşısına çıkabilen bir durumdur. Günümüzde tüm toplumu ilgilendiren bir sorun halini almıştır. Özellikle kadına şiddet meselesi, üzerinde oldukça fazla durulan, bitirilmesi için çalışmalar yapılan ancak bir türlü önlenemeyen bir sorun halini almıştır. Arapçada ‘şedde vurmak’, Latince ‘de ‘violentia / violare’ kelimelerinden türemiş (Yengin, 2010: 57) şiddet kelimesi; bir kişinin üzerinde kaba kuvvet, güç uygulama, sertlik manalarına gelmektedir (Tekeli, 2010: 15). Kadına şiddet ise, 1993 yılında kabul edilen Birleşmiş Milletler Kadınlara Yönelik Şiddetin Ortadan Kaldırılması Bildirgesinde, “İster kamusal ister özel hayatta olsun bu tür eylemlerle tehdit etme, zorlama veya özgürlükten keyfi olarak yoksun bırakma dahil olmak üzere, kadınlara fiziksel, cinsel veya psikolojik zarar veya acı verme sonucu doğuran veya bu sonucu doğurması muhtemel olan, cinsiyete dayalı her türlü şiddet eylemi” olarak tanımlanmıştır.

Kadına yönelik şiddet konusu hemen her dönem toplumun bir sorunu niteliğindedir. Türkiye’de 2014 yılında yapılan “Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması” neticesinde, kadınların yüzde 36’sının hayatlarının bir döneminde eşlerinden veya birlikte yaşadığı erkeklerden şiddet gördüğü tespit edilmiştir. Ayrıca kadınların yüzde 12’sinin cinsel şiddet, yüzde 44’ünün psikolojik şiddet ve yüzde 30’unun ekonomik şiddete maruz kaldığı açıklanmıştır (<https://kadininstatusu.aile.gov.tr/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele.pdf>. Erişim Tarihi: 03.03.2019).

Şiddeti etkileyen çeşitli faktörler bulunmaktadır. Şiddete uğrayan ve uğratan tarafın demografik özellikleri ile şiddete maruz kalma ve uygulama durumları arasında bağlantı söz konusudur. Bayacıoğlu’nun (2016) çalışmasına göre; şiddete uğrayan veya uğratan kişinin yaşının (Yüksel-Kaptanoğlu & Çavlin, 2015; Dönmez, Şimşek & Günay, 2012), eğitim durumunun (Şahin, Yetim & Öyekçin, 2012; Yüksel-Kaptanoğlu & Çavlin, 2015), medeni halinin ve gelir düzeyinin (Jansen vd., 2009; Yüksel-Kaptanoğlu & Çavlin, 2015), evlenme yaşının (Şahin vd., 2012; Yüksel-Kaptanoğlu & Çavlin, 2015), evlilik şeklinin (Altınay & Arat, 2008; Tokuç vd., 2010; Şahin vd., 2012; Öyekçin, Yetim & Şahin, 2012) ve aile içerisindeki bireylerin sayısının (Kocacık vd., 2007; Tokuç vd., 2010) şiddet düzeyi ve/veya türleri ile ilişkisi bulunmaktadır. Şiddeti etkileyen demografik değişkenler dışında başka faktörler de söz konusudur. Bu faktörler, alkol veya madde kullanımı, şiddet uygulayan kişinin kişilik özelliği, çocukluk çağında istismar yaşamışlık hali, toplumun boşanmaya yönelik olumsuz tutumu, namus kültürü, kadına yönelik sosyal destek eksikliği, toplumun düşük statülü olarak algılanması, medyanın şiddeti özendirilen yayınlar yapması ve göç gibi unsurlardır (Boyacıoğlu, 2016).

Akkaş ve Uyanık (2016) kadına yönelik şiddetin dört farklı türü olduğunu ifade etmişlerdir. Bunlar, fiziksel şiddet, sözel veya psikolojik şiddet, ekonomik şiddet ve cinsel şiddettir. Fiziksel şiddet, kadına vurmak, delici aletle yaralamak, tokat atmak, itip-kakmak gibi acı ve zarar verici fiziksel eylemleri içermektedir. Psikolojik şiddet, kadına bağırma, ithamda bulunma, lakap takma, sürekli sura asma ve emirler yağdırma gibi davranışlardır. Ekonomik şiddet, kadının parasını alma, zorla çalıştırma veya çalıştırmaktan alıkoyma eylemlerini içermektedir. Cinsel şiddet ise kadını ilişkiye zorlamak, sözlü tacizde bulunmak, incitmek şeklinde olabilmektedir.

Yazında kadına şiddete yönelik birçok çalışma yapılmıştır. Akkaş ve Uyanık’ın (2016) çalışmasında kadına yönelik şiddet teorik bir şekilde ele alınmış, şiddetin daha çok aile içi şiddet olarak görüldüğü ifade edilmiştir. Harcar ve arkadaşları (2008) makalelerinde, Emniyet Genel Müdürlüğü’nden alınan veriler doğrultusunda kadına şiddet olaylarını incelemiştir. Boyacıoğlu (2016) kadına şiddete yönelik ulusal çalışmaları incelemiş ve çalışmalarda tespit edilen kadınların şiddete maruz kalma oranlarını değerlendirmiştir. Karaca ve arkadaşları (2017) gazetede bulunan kadına şiddet haberlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda şiddet uygulanan kadınların %49,8’inin eşleri tarafından şiddete uğradıkları, %88,5’inin fiziksel şiddete maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, çalışmada 2013-2016 yılları arasında kadınların %62,6’sının şiddet nedeniyle hayatını kaybetmiş olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Aydın ve arkadaşlarının (2016) gazetelerde kadına şiddet haberlerini incelediği çalışmada kadınların %73’ünün yakın partnerleri tarafından saldırıya uğradığı ve bunların %65,5’inin ölümlü, %21’inin ise yaralamayla sonuçlandığı tespit edilmiştir. Medyada kadına şiddet haberlerini inceleyen başka bir çalışmada (Görgün-Baran, Canet & Şahin-Kütük,



2017), incelenen haberlerin yarısından fazlasında “*şiddeti uygulayandan çok, şiddete maruz kalan kadını kurbanlaştırılan*” bir biçimde haber verildiği sonucuna ulaşılmıştır.

Kadına şiddet konusu sadece Türkiye’de değil tüm Dünya’da ele alınmış ortak sorunlardan biridir. Jawarkar ve arkadaşlarının (2016) Hindistan’da kadına yönelik aile içi şiddetle ilgili yaptığı çalışmada, katılımcı evli kadınların %40,25’inin fiziksel, duygusal veya cinsel şiddete hayatlarının bir döneminde maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Çalışmada aile içi şiddetin birincil nedeni finansal sorunlar olarak belirtilirken, ikinci sırada alkol etkisi olduğu sonucuna varılmıştır. Guruge, Roche ve Catallo (2012) Kanada’daki göçmen kadınlara yönelik şiddeti incelemiştir. İlgili araştırmada görüşülen 60 İranlı ve Sri Lankalı göçmen, son 12 ay içinde eşinden en fazla psikolojik taciz gördüğünü belirtmiştir. Katılımcılar, psikolojik tacizin özellikle eşe hakaret, eleştirme ve korkutma yoluyla olduğu, bunun yanı sıra tokatlamak, vurmak, cinsel ilişkiye zorlamak gibi fiziksel ve cinsel taciz yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Goodkind ve arkadaşlarının (2003) aile içi şiddete maruz kalmış A.B.D.’de yaşayan 137 kadın üzerinde yaptığı araştırmasında, kadınların %72’sinin gördüğü şiddet en az bir arkadaşına ve %70’inin en az bir akrabasına söylediği ifade edilmiştir. Şiddet gören kadınların yarısından fazlasının (%56) hem ailesinden hem de arkadaşlarından yardım istediği tespit edilmiştir. Eldoseri ve Sharps (2017) 200 Suudi Arabistanlı kadın üzerinde çalışma yapmışlardır. Kadınların %45,5’i eşinden fiziksel şiddet gördüğünü belirtmiştir. Şiddet nedenleri olarak da, alkol ve madde bağımlılığı, işsizlik, aile içindeki para kontrolü ve diğer erkeklere yönelik saldırganlık tespit edilmiştir.

Son yıllarda Türkiye’de kadına yönelik şiddet önlemeye yönelik olarak kapsamlı çalışmalar söz konusudur. Bu hususta ulusal ve uluslararası düzenlemeler yapılmıştır. Kadına şiddet ortadan kaldırmayı amaçlayan “Kadınlara Yönelik Şiddet ve Ev İçi Şiddetin Önlenmesi ve Bunlarla Mücadeleye İlişkin Avrupa Konseyi Sözleşmesi” 1 Ağustos 2014 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, 6284 Sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanun 20 Mart 2012 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece kadına şiddete karşı tedbirlerin alınması, acil durumlarda kolluğa tedbir kararı verme yetkisinin tanınması, gereken maddi yardımların yapılıp, sağlık giderlerinin karşılanması, Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) kurulması, mağdurlara destek olunup, medyaya şiddetin önlenmesi konusunda sorumluluklar verilmesi hedeflenmiştir. Çocuk ve Kadınlara Yönelik Şiddet Hareketleri ile Töre ve Namus Cinayetlerinin Önlenmesi için Alınacak Tedbirler Konulu 2006/17 Sayılı Başbakanlık Genelgesi ile kadına şiddet konusundaki önerilerin hayata geçirilmesinden sorumlu kuruluşlar belirlenmiştir. 18 Ocak 2013’te yürürlüğe giren 6284 sayılı Ailenin Korunması ve Kadına Karşı Şiddetin Önlenmesine Dair Kanuna İlişkin Uygulama Yönetmeliği ile şiddete yönelik alınacak tedbirler konusunda usul ve esaslar düzenlenmiştir. 2013’te Kadın Konuquevlerinin Açılması ve İşletilmesi Hakkında Yönetmelik ve 2016 yılında da Şiddet Önleme ve İzleme Merkezleri Hakkında Yönetmelik yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, 2007 yılından itibaren Kadına Yönelik Aile İçi Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planları hazırlanmaktadır. Bunlara ek olarak Aile Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı’nın 2012 yılında Jandarma Genel Komutanlığı, 2015 yılında Adalet Bakanlığı, Ankara Barosu Başkanlığı ve Ankara Üniversitesi Rektörlüğü, 2015 yılında Sağlık Bakanlığı, 2013 yılında Milli Savunma Bakanlığı ve yine 2013 yılında Diyanet İşleri Başkanlığı imzaladığı kadına şiddetin önlenmesine yönelik protokoller bulunmaktadır. Türkiye’de kadına şiddetin önlenmesi hususunda ayrıca ulusal ve uluslararası kuruluşlar ile birlikte projeler gerçekleştirilmektedir. Farkındalık çalışmaları ve kampanyalar yapılmaktadır. ALO 183 Sosyal Destek Hattı da şiddet hususunda danışmanlık vermek üzere hizmet vermektedir. <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele.pdf>. Erişim Tarihi: 03.03.2019.

2. YÖNTEM

Araştırma üniversitede okuyan kadın ve erkek öğrencilerin şiddet ve kadına yönelik şiddete dair görüşlerini ele almaya yönelik nitel bir çalışmadır. Katılımcılar, Düzce Üniversitesi İşletme Fakültesi öğrencileri arasından seçilmiştir. Başlangıçta 20 öğrenci görüşmeyi kabul etmiş ancak 9 kadın ve 9 erkek öğrenci olmak üzere toplam 18 kişi ile görüşme tamamlanabilmiştir. Mülakatlar 10-20 dakika arasında sürmüş ve ses kaydına alınmıştır. Çalışma grubundaki öğrencilerin yaşları 19-22 arasında değişmektedir ve ortalaması



yaşları 20,1'dir. Araştırmada erkek öğrenciler E1,E2, E3 şeklinde, kadın öğrenciler ise K1, K2,K3 şeklinde kodlanmıştır.

Araştırmada öğrencilerle yapılan görüşmeler yarı yapılandırılmış görüşme tekniği şeklinde olmuştur. Temelde 3 soru sorulmuş, öğrencilerden daha fazla bilgi alabilmek için yan sorularla araştırma desteklenmiştir. Çalışma kapsamında öğrencilere yöneltilen temel sorular şunlardır:

1. “Şiddet” denildiğinde aklınıza ne gelmektedir?
2. Hiç şiddete uğradınız mı? (Erkeklerle: Hiç etrafınızda şiddete uğrayan kadın oldu mu?)
3. Türkiye’de kadına yönelik şiddetin önlenmesi için sizin önerileriniz nelerdir?

Nitel araştırma olarak tasarlanan çalışmada içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi aşamalı bir süreç halinde uygulanmaktadır. İçerik analizinin ilk aşaması verilerin işlenmesi, kodlanması ve ana konuların bulunmasıdır. Daha sonra elde edilen bulgular tanımlanır ve yorumlanır (Yıldırım & Şimşek, 2006). Analizi gerçekleştirmek için görüşme kayıtları yazıya dökülmüş, daha sonra sorulara verilen benzer ifadeler çözümlenerek gruplandırılmıştır.

3. BULGULAR

“Şiddet” Kavramından Anlaşılan

Yapılan görüşmelerde katılımcılara “şiddet” denildiğinde akıllarına nelerin geldiği, şiddetin tanımını nasıl yapabilecekleri sorulmuştur. Cevaplarda 12 ifade dikkat çekmiştir. Verilen ifadeler ve sayıları Tablo 1’de görülebilmektedir.

Tablo 1. Şiddet Tanımında Kullanılan İfadeler

No	Sıra	Kodlanmış İfade	Cevap Verenler	f
1	1	Baskı	E3, E6, E8, E9, K1, K4, K5, K7, K8	9
2	2	Dayak	K6, K5	2
3	3	Stres, sinirlilik, öfke	E4, E5	2
4	4	Ezilmek	E1, E7	2
5	5	Çevreye zarar vermek	K9, E4	2
6	6	Zorbalık	E3	1
7	7	Kaba Kuvvet	E2	1
8	8	Tehdit	K1	1
9	9	Güç gösterisi	K2	1
10	10	Kavga	K3	1
11	11	Taciz	K5	1
12	12	Kıskançlık	K8	1

Araştırmada katılımcıların şiddet kavramını tanımlarken en fazla kullanmış oldukları kelimenin “baskı” olduğu ortaya çıkmıştır (9 kişi). Hem kadın hem de erkek katılımcılar şiddetin bir tür fiziksel veya psikolojik baskı olduğunda hemfikirdirler. Şiddet tanımında baskı ifadesine yer veren örnek görüşmelerden birkaçı şöyledir:

“Şiddet, bir kişiye bedenen veya psikolojik olarak baskı uygulamaktır (E6).” “Şiddet, en kısa tanımıyla bir baskıdır, yıldırmadır. Sözlü veya fiziksel fark etmez (E9).” “Hakkın olmadığı halde başka bir insana baskı yapma durumudur (K4).” “Genel olarak erkeklerin kadın ve çocuklarına uyguladığı baskıdır (K7).”

Görüşmelerde katılımcıların “baskı” ifadesinden sonra en fazla dayak (2 kişi), stres, sinirlilik, öfke (2 kişi), ezilmek (2 kişi) ve çevreye zarar vermek (2 kişi) ifadesini kullandıkları görülmüştür. Dayak ifadesini sadece kadınlar kullanırken, sinir, stres, öfke gibi kavramların sadece erkekler tarafından kullanılması dikkat çekicidir:



“Şiddet, kişinin darp edilmesi, dayak yemesidir (K6).” “Şiddet denildiğinde aklıma bedensel darbeler, taciz, morluklar, kanlar, gözyaşları geliyor. Sadece bedensel değil ruhsal anlamda da yorulmuş insanlar geliyor. Özellikle kadınlar aciz, çocuk doğuran, ev işi ile uğraşan makinalar olarak görülüp insan yerine konulmuyor (K5)”.

Şiddeti stres ve sinirlilik ile bağdaştıran erkek katılımcıların ifadeleri; “Genel olarak sinirli bir ülkeyiz. Stres ve sinirlilik ise şiddete kapı açıyor (E5)”. “Şiddet, stres, tehdit gibi şeylerden ortaya çıkar (E4).” şeklinde olmuştur. Şiddetin çevreye zarar vermek demek olduğunu belirten ifadeler ise; “Şiddet temas ile zarar vermektir (E4)”, “Şiddet, sadece insana değil canlı bütün varlıklara hayvan veya bir ağaç, bir çiçek olsun her tarafa zarar verir (K9)” olarak belirtilmiştir.

Şiddet tanımını yaparken katılımcıların kullandığı diğer dikkat çekici ifadeler ise şunlardır:

“Şiddet, maddi veya manevi olarak bir birey veya topluma yapılan her türlü baskı veya zorbalıktır (E3)”.

“Kendini ifade edemeyen insanların kaba kuvvetidir (E2)”.

“Genellikle aklıma eşler arası tartışmalardan sonra kadına yönelik tehditler geldi (K1)”.

“Erkeklerin kadınlar üzerinde hâkimiyet kurmaya çalışırken yaptıkları güç gösterileri, kadının üstüne yürümesi, ürkütecek şekilde bağırması şiddettir bence (K2).”

“Şiddet denildiğinde aklıma kavga, gürültü, annemle babamın kavgası, abimin küçükken bana vurması ve bağırması geliyor (K3).”

“Erkeklerin kıskançlıkları, insanı fiziksel şiddetten de fazla yıpratabiliyor. Kıskançlık nedeniyle kadınlar ölüyor, öldürülüyor (K8).”

Şiddete Maruziyet

Araştırma kapsamında kadın katılımcılara “Hiç şiddete uğradınız mı?”, erkek katılımcılara da “Hiç etrafınızda şiddete uğrayan kadın oldu mu?” sorularına yöneltilmiştir. Verilen cevapların dağılımı Tablo 2’de verilmektedir.

Tablo 2: Şiddete Tanık Olma Durumu

Hiç şiddete uğradınız mı?			f
Kadın	Evet	K2, K3, K7, K8, K9	5
	Hayır	K1, K4, K5, K6	4
Hiç etrafınızda şiddete uğrayan kadın oldu mu?			f
Erkek	Evet	E5, E6, E8, E4	4
	Hayır	E1, E2, E3, E7, E9	5

Kadın katılımcıların 5’i psikolojik veya fiziksel şiddete maruz kaldığını belirtirken, 4’ü şimdiye kadar hiçbir şekilde şiddete uğramadığını belirtmişlerdir. Şiddete maruz kalmayan kadınlardan biri (K1) etrafında da kadına şiddet olayına şahit olmadığını belirtmiştir. Ancak katılımcıların 3 kişi (K4, K5, K6) koca şiddetine tanıklık ettiklerini belirtmişlerdir. K6 aynı zamanda erkek arkadaş şiddetine de şahit olduğunu ifade etmiştir. İfadelerde dikkat çeken cümleler şunlar idi:

“Hayır, şiddete uğramadım ama bir arkadaşımın konusunu anlatacağım. Arkadaşımın babası her gün eşini döverdi. Dövmekle kalmaz kırbaçlardı. Bu da yetmezmiş gibi çocuğu yaşında kızlarla sevgili olup eve getirirdi. Hizmeti de eşine yaptırırdı. Bir de bunun üzerine sevgililerinin yanında eşini döverdi. (K4)”

“Teyzem ve çocuklarının şiddet görmesine şahit oldum. Kocasını teyzemi ve çocuklarını dövüyordu. Ayrılmak istedi. Kocasından ayrılırken bile ayrılacağı için dayak yedi. Boşandı, köyüne döndü. Bu sefer boşandığı için teyzem hakkında hem dedikodular yapıldı, ona hor gözle bakıldı. (K5)”

“Şiddete uğramadım ama etrafımda şiddete maruz kalan kadınları gördüm. Hatta birini kocası öldürmüştü bıçaklayarak. Adam kadını şokla sokağa çıkardı. Ambulans geldi ama kadın ölmüştü. Bu hafta bir arkadaşım da şiddete maruz kaldı. Erkek arkadaşıyla evde tartışırken çocuk sinirlenip tokat atmış, boğazlamış ve kapıyı da kilitlemiş. Sonra arkadaşım onu itekleyip evden çıktı, darp raporu alıp şikâyet etti. (K6)”



Kadın katılımcıların 5'i daha önce şiddete maruz kaldığını belirtmiştir. Bu katılımcılar çevreden, kardeşten, ebeveyninden ve erkek arkadaştan şiddet gördüklerini ifade etmişlerdir. Zaman zaman çevresinin tacizi ile karşı karşıya kaldığını belirten katılımcılar (K2, K7) şunları söylemiştir:

“Psikolojik ve sözlü tacize uğradım. Tanımadığım kişilerin telefonla tacizine maruz kaldım. Gerçekten kendini çok kötü hissettiriyor insana. Ağzınıza almayı geçtim, duymaktan bile tiksineceğim kelimeler duymak, bir de şahsıma yönelik olması gerçekten mide bulandırıcıydı. (K2).”

“Ekmek almaya giderken bile göz hapsi ile şiddete uğruyorum. İstedğim kıyafetle gezemiyorum (K7).”

K2 çevre tacizinin dışında, kardeşinden de şiddet gördüğünü ifade etmiştir:

“İki kardeşim var erkek. Bazen büyük kavgalarımız olur. Vurur, kırar. Üstüme yürür bazen de tokat atar. Bana “Sinirimi kontrol edemiyorum, sana daha fazla vurmamak için ortalıktan alıyorum hırsımı” der. Ama o kadar iri bir çocuk ki, yine de o sıra yaşattığı büyük kaos ve korku beni çok etkiliyor (K2).”

Kadın katılımcıların ikisi ebeveynlerinden şiddet gördüklerini belirtmişlerdir:

“Babam bir gece eve geç gelmem yüzünden bana tokat atmıştı (K8).”

“Fiziksel olarak az da olsa aile tarafından şamar yemişimdir. Her ailede olur. Ama en çok savunmasız kalan kadınlar eziliyor. Abimlere kimse bir şey demiyor (K9).”

Bir katılımcı ise erkek arkadaş şiddetine uğradığını belirtmiştir:

“Dershane yıllarımda, erkek arkadaşımın kıskançlık yüzünden tartışmıştık. Bana sert şekilde bağırır ve üstüme yürümüştü. Çok kötü bir olaydı. (K3)”

Erkek katılımcılara “Hiç etrafınızda şiddete uğrayan kadın oldu mu?” sorusu yöneltildiğinde, 9 katılımcıdan 5'i şiddete şahit olmadığını ifade etmiştir. Görüşmelerde dikkat çeken, şiddete şahitlik etmediğini belirten bu katılımcılardan 4'ünün (E2, E3, E7, E9) etraflarında kadına şiddet uygulanmasına izin vermeyeceklerini söylemeleri olmuştur. Bu hususta yalnız bir katılımcının (E3) şiddete gerekçe göstermesi söz konusudur:

“Etrafımda şiddete uğrayan bir kadına rastlamadım. Rastlasam da buna kesinlikle izin vermem. Ama kusura bakmayın. Kadın hak etmiş ise o ayrı. Eşini aldatması mesela. Asla affedilemez... (E3)”

Erkek katılımcılardan 4'ü (E4, E5, E6, E8) etrafında şiddete uğrayan kadın olduğunu belirtmiştir. Bu kadınların 3'ü (E8, E4, E5) koca şiddeti, 1'i (E6) erkek arkadaş şiddetine maruz kalmıştır. Bu konuda erkek katılımcıların ifadeleri şöyledir:

“Yakınlarımda şiddete uğrayan kadın gördüm. Kadın affetti çocukları için. Tabi bu olay polise kadar gitti. Ama adam çocuklarını ağlayarak ve kızgın bakışlarla görünce pişman olmuştu. Bundan sonra bir daha karısına vurmadı. (E4)”

“Teyzemden bahsetmek istiyorum. Eşi tarafından çok şiddet gördü. Kolunda sigaralar söndürüyor, alkol şişesini kafasında kırıyordu. Bu yüzden yarım aklı ile tükenmiş bir kadın olarak kaldı ortada. (E5)”

“Ben çocukken, misafirlikte komşunun biri kadına şiddet uygulamıştı. Sonra polis çağırmışlardı. Polis adamı alıp götürse de, hemen sonra adam serbest kalmıştı. (E8)”

“Önüme bakıp yürümediği için erkek arkadaşı tarafından şiddet gören bir kız görmüştük. Biz polis çağırdık, alıp götürdüler. (E6).”

Tablo 3. Şiddet Uygulayan Taraf

No	Sıra	Kodlanmış İfade	Cevap Verenler	f
	1	Koca	K4, K5, K6, E8, E4, E5	6
	2	Erkek Arkadaş	K3, K6, K8, E6	4
	3	Ebeveyn	K8, K9	2
	4	Çevre	K2, K7	2
	5	Kardeş	K2	1

Katılımcıların verdikleri ifadelerde şiddeti uygulayan tarafların kim olduğu tespit edilmiştir (Bkz. Tablo 3) Buna göre görüşmelerde kadına şiddet anlatıldığında en fazla “koca dayacağı” ifadesinin kullanıldığı



görülmüştür. Kocadan sonra ifadelerde, kadın yönelik, erkek arkadaşın, ebeveynlerin, kardeşlerin ve dış çevrenin şiddetinin söz konusu olduğu tespit edilmiştir.

Şiddetin Önlenmesine Yönelik Öneriler

Araştırma kapsamında kadın ve erkek katılımcılara kadına şiddetin önlenmesine yönelik önerileri sorulmuştur. Öneriler içerisinde en sık kullanılan ifadelerin dağılımı Tablo 4 üzerinde görülebilmektedir.

Tablo 4. Kadına Şiddetin Önlenmesine Dair Önlemlerin Dağılımı

No	Sıra	Kodlanmış İfade	Cevap Verenler	f
1	1	Hukuki Düzenlemeler	E1, E2, E5, E6, E7, E9, K2, K3, K4, K5, K6, K8	12
2	2	Eğitim	E4, E6, E7, E8, K1, K3, K4, K5, K6, K7, K9	11
3	3	Doğru Eş Seçimi	E2, E3	2
4	4	Aile Desteği	K7	1
5	5	Kadın Güvenliği	E2	1
6	6	Toplumsal Duyarlılık	K8	1
7	7	Kadın Dayanışması	K9	1

Araştırmaya katılan 18 öğrenciden 12'si kadına şiddetin önlenmesi için caydırıcı cezaların gelmesi, hatta "kıyas"ın (E1, E7, K2, K3) olması gerektiğini ifade etmiştir. Bu öğrenciler kadına şiddete yönelik hukuki düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesinin caydırıcı olacağına yönelik görüş birliği içerisindedir. Örnek ifadeler şöyledir:

"Kadının gördüğü şiddet yapanın yanına kalmamalı. Kıyas olması gerekli. (E1)."

"Dayak yiyen kadınlar "Ayrılırsam ne yaparım? Ya kocam beni döverse, öldürürse." Diye düşünerek ağzını açmıyor. Şiddete yönelik cezaların artırılması gerekir (E5)."

"Kadına bir şiddette bulunan kişinin de yaptığı şiddetin aynısı görmesini isterim. Eğer yaptığının aynısı ona ceza olarak yapılırsa bir daha şiddet uygulayamaz (E7)."

"Yasal yaptırımlar şiddete engel olamıyor maalesef. Bazen şiddetin önlenebileceğine dair inancımın azaldığı noktalar oluyor. 20 yaşındaki evli arkadaşım kocası ve onun ailesi tarafından gördüğü şiddet yüzünden defalarca polise gitse de pırpışlanıp yeniden eve gönderiliyor. Yasal yaptırımlar artmalı, hatta şiddete uygulayana, uyguladığı şiddetin aynısı yapılmalı (K2)."

"Bu suçu işleyenlere herkesin gözü önünde en ağır ceza verilmeli ki el dahi kaldırmaya korkar olsunlar (K8)."

Görüşmelerde 11 ifadede şiddetin önlenmesi için eğitimler verilmesi gerektiğinde bahsedilmiştir. Dikkat çekenler şunlardır:

"Etraflıca bir bilgilendirme yaparak, sunumlar yaparak bireylerin daha çok bilinçlendirilmesi ve uyarılması gerektiğini düşünüyorum (E6)."

"Kadınlara eğitimler verilebilir. Kendi haklarını bilmelerini sağlayacak programlar düzenlenebilir. Kadına şiddete uğradığı kişiyi şikâyet etmesi gerektiği bilincini vermek gerekir (E8)."

"Bence şiddet konusunda eğitim gerek. Eğitim ailede başlamalı ki, kız ve erkek çocuklarını ayırmassınlar. Daha sonra okullarda eşitliğin olduğunu anlatmak gerekir. Kadınların okuyarak kendini geliştirmelerine ortam sağlamak lazım (K1)."

"Bilinçlendirici konferanslar ve eğitimler ile kadının değeri her yerde anlatılmalı. Kadınlarımızın sessiz kalmaması için hakları öğretilmeli (K5)."

"En önemlisi anne ve babalara çocuklarını yetiştirirken iyi eğitim vermek (K6)."

"İş yerlerinde ve sosyal hayatta kadına yönelik şiddete duyarlılık sağlamak için seminerler düzenlenmeli (K7)."



Kadına yönelik şiddetin önlenmesi için erkek katılımcılar, kadınların evlenmeden önce dikkatli olması gerektiği ve doğru eş seçebilmelerinin önemliliğine vurgu yapmışlardır:

“Dikkatli ve doğru bir eş seçimi yapılmalı. Örneğin; “Hadi âşık oldum, gel evlenelim” gibi olmamalı (E2).”

“Şahsen benim önerim kadınların doğru erkeklerle evlenebilmesidir. Yani, önemli olan bir kadının âşık olduğu erkekle evlenmesi değil, evlendiği kişiye âşık olmasıdır. Bir kadın biraz uyanık olmalıdır. Misal, her cicim, balım diyen erkekle evlenmemeli (E3).”

Bir kadın katılımcı aile desteğinin önemi belirtmiştir:

“Kadına yönelik şiddetin önlenmesi için en büyük faktör aile bence. Eğer aileler kızlarının arkasında durursa ve “Onun evliliği, karışmam” gibi cümleler kullanmak yerine sahip çıkarsa, cinsiyeti erkek değil diye kızlarını ezmezlerse, tüm suçlar kıza yüklenmezse şiddet azalır (K7).”

Bir erkek katılımcı kadınların güvenliği üzerinde durmuş ve bunu “Şiddete maruz kalan kadınların güvenliği artırılmalı (E2)” ifadesi ile dile getirmiştir.

Toplumsal duyarlılığın artırılması, öneriler arasında bulunmuştur:

“Duyarlı olmalıyız. Komşudan dayak ve kavga sesleri duyduğumuzda, sokakta dövülen bir kadın gördüğümüzde duyarsız bir şekilde davranmayarak sesimizi duyurmalı tepkimizi göstermeliyiz ki bunu yapan kişiler şiddet uygulamaya bir daha cesaret edemesin (K8).”

Bir kadın katılımcı ise “Kadın dayanışması olmalı. Kadına şiddete yönelik çalışan dernekler kurulmaya devam etmeli (K9).” diye önerisini belirterek, şiddet konusunda kadınların da birbirlerini destek olması gerekliliğine vurgu yapmıştır.

SONUÇ

Üniversite öğrencileri ile yapılan görüşmeler ile şekillenen bu araştırmada, öğrencilerin kadına şiddete yönelik görüşleri konusunda çeşitli bilgiler alınmıştır. Bulgulara göre, öğrenciler “şiddet” denildiği 9 ifadede “baskı” kelimesini kullanmıştır. Tanımlamalarda şiddetin, sadece fiziksel değil, psikolojik baskı olarak da uygulanabileceği görüşmelerde dile getirilmiştir.

Şiddet tanımlamalarında, kadın ve erkek öğrenciler arasındaki farklılık dikkat çekmiştir. Erkek öğrenciler şiddeti tanımlarken, stres, sinirlilik, öfke, zorbalık, kaba kuvvet, ezilmek ifadelerini kullanmışlardır. Kadın öğrenciler ise, dayak, tehdit, güç gösterisi, kavga, taciz, kıskançlık kelimelerini tercih etmişlerdir. Burada dikkat çeken erkek öğrencilerin sinirlilik ve stres faktörlerinin şiddete bir gerekçe olarak gösterilmesi durumu olmuştur.

Görüşmelerde öğrencilere şiddete maruz kalma ve şiddete şahit olmaları hakkında sorular yöneltilmiştir. Görüşülen 9 kadın öğrenciden 5’i şiddete uğradığını ifade etmiştir. Bu öğrencilerden biri hem kardeşinden dayak yediğini hem de çevrenin kendisine taciz de bulunduğunu belirtirken, başka bir kadın öğrenci hem anne-babası hem de erkek arkadaşı tarafından şiddete maruz kaldığını itiraf etmiştir. Diğer 3 öğrenci ise, erkek arkadaş şiddeti, ebeveyn baskısı ve çevre tacizi ile karşılaştığını belirtmiştir.

Görüşülen 9 kadın öğrenciden 4’ü daha önce şiddete uğramadığını ifade etmiştir. Bu öğrencilerden biri etrafında da kadına şiddetin olmadığını belirtirken, diğer 3 öğrenci etraflarında koca dayacağına maruz kalan kadınların olduğunu açıklamışlardır.

Araştırma kapsamında erkek öğrencilere de etraflarında şiddete uğrayan kadın olup olmadığı sorulmuştur. Görüşülen 9 erkek öğrenciden 5’i şiddete şahit olmadığını belirtmiştir. Burada dikkat çeken, bu öğrencilerden 4’ünün yanlarında kadına şiddet uygulanmasına izin vermeyeceklerini ve müdahalede bulunacaklarını söylemeleri olmuştur. Erkek öğrencilerin 4’ü ise etrafında koca şiddeti (3 kişi) ve erkek arkadaş şiddetine (1 kişi) şahit olduklarını ifade etmişlerdir.

Yapılan görüşmeler sonucunda kadına şiddeti en fazla uygulayan tarafın eş/koca (6 ifade) olduğu ortaya çıkmıştır. Bunu erkek arkadaş (4 ifade), ebeveyn (2 ifade), çevre (2 ifade) ve kardeş (1 ifade) şiddeti takip etmiştir.

Araştırma kapsamında öğrencilere kadına yönelik şiddetin önlenmesine yönelik önerilerinin neler olduğu sorulmuştur. En fazla verilen cevaplar, kadına şiddeti caydıran hukuki düzenlemelerin getirilmesi (12



ifade) ve toplumsal cinsiyet hususunda eğitimler düzenlenmesi (11 ifade) gerektiği şeklinde olmuştur. Eğitim hususunda bazı görüşmeciler, ailelerin kız-erkek çocukları arasında ayrımcılık yapmamaları konusunda bilinçlendirilmeleri gerektiğini belirtirken, bazı katılımcılar kadınların hakları ve şiddet durumunda yapabilecekleri hakkında eğitilmelerine olan ihtiyaç üzerinde durmuşlardır. Görüşmelerde belirtilen diğer öneriler, doğru eş seçiminin yapılması (2 ifade), ailenin her zaman kızlarına destek olması gerektiği (1 ifade), kadınlara yönelik güvenlik önlemlerinin artırılması (1 ifade), toplumsal duyarlılığın artırılmasına yönelik çalışmaların yapılması (1 ifade) ve kadınların sivil toplum kuruluşları kurarak şiddete karşı dayanışma içinde bulunmaları (1 ifade) olmuştur.

Araştırma 19-23 yaş arası bekar erkek ve kadınlarla gerçekleştirilmiştir. Katılımcılar henüz evlenmemiş ve genç oldukları için özellikle evliliğin ve çocuğun getirdiği sorumlulukları henüz taşımamışlardır. Araştırmacılara konu ile ilgili kapsamlı bir çalışma yapabilmeleri için özellikle çocuk sahibi ve boşanmış kadınlar ile mülakat yapmaları önerilebilir. Böylece şiddetin farklı yönleri hakkında dikkat çekici verilere ulaşabileceklerdir. Şiddetin önlenmesine yönelik derinlemesine mülakatların dışında odak grup görüşmelerinin yapılması da önerilebilir. Özellikle şiddete uğramış kadınlarla yapılacak olan odak grup görüşmelerinde bir fikir diğerleri tarafından zenginleştirilmekte ve böylelikle şiddet konusuna geniş bir çerçevede bakma imkanı bulunmaktadır.

Son yıllarda devletin kadına şiddeti önleme hususunda ciddi çalışmaları olmasına rağmen bu sorunun halen önüne geçilmiş değildir. Özellikle kadına şiddete verilen cezaların caydırıcı nitelik taşıması ve buna yönelik hukuki düzenlemelerin yeniden gözden geçirilmesi yerinde olacaktır. Diğer yandan kadınların hakları konusunda bilinçlendirilmesi bunların kadına şiddete yönelik seminer ve toplantılarla desteklenmesi gerekmektedir. Bu konuda medyaya da büyük görev düşmektedir. Özellikle kadını aşağılayan ve şiddete sevk eden yayınların kaldırılması, bunun yerine toplumsal cinsiyet algısını güçlendiren programlara ağırlık verilmesi gerekmektedir. Şiddet durumunda en mağdur kesim kendine ait bir geliri olmayan kadınlardır. Bu kadınlara manevi desteğin verilmesi kadar maddi desteğin de sağlanması şiddetin varlığını olduğu kadar, devamlılığını da önemli ölçüde kesecektir.

KAYNAKÇA

1. Akkaş, İ & Uyanık, Z. (2016). Kadına Yönelik Şiddet. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 6 (1), 32-42.
2. Altınay, A. G. & Arat, Y. (2008). Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet. İstanbul: Punto Yayınları.
3. Aydın, B.N., Yeşil-Kocagazioglu, S., Erel-Arda, Ö. & Gölge, Z.B. (2016). Türk Psikoloji Yazıları, 19 (Özel Sayı), 64-72.
4. Boyacıoğlu, İ. (2016). Dünden Bugüne Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet ve Ulusal Kadın Çalışmaları: Psikolojik Araştırmalara Davet. Türk Psikoloji Yazıları, 19 (Özel Sayı), 126-145.
5. Dönmez, G., Şimşek, H. & Günay, T. (2012). Evli Erkeklerde Eşlerine Yönelik Şiddet ve İlişkili Etmenler. Türkiye Halk Sağlığı Dergisi, 10 (3), 151-159.
6. Eldoseri, H. M. & Sharps, P. (2017). Risk Factors for Spousal Physical Violence Against Women in Saudi Arabia. Journal of Interpersonal Violence. 1-25.
7. Googkind, J.R., Gillum, T.,L., Bybee, D, I. & Sullivan, C.M. (2003). The Impact of Family and Friends’ Reactions on the Well-Being of Women With Abusive Partners. Violence Against Women, Vol. 9 No. 3, 347-373.
8. Görgün-Baran, A., Sarıtaş, C.T. & Şahin-Kütük, B. (2017). Medyada Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin İçerik ve Sunum Açısından Analizi: Beyazgazete.com Örneği. Sosyoloji Konferansları No: 55 (2017-1), 107-132.
9. Guruge, S., Roche, B. & Catallo, C. (2012). Violence against Women: An Exploration of the Physical and Mental Health Trends among Immigrant and Refugee Women in Canada. Nursing Research and Practice. Volume 2012, Article ID 434592, 1-15.



10. Harcar, T., Çakır, Ö., Sürgevil, O. & Budak, G. (2008). Kadına Yönelik Şiddet ve Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddetin Durumu, Toplum ve Demokrasi, 2(4), 51-70.
11. Jansen, H. A. F. M., Yüksel, İ. & Çağatay, P. (2009). Kadına Yönelik Şiddetin Yaygınlığı. Türkiye’de Kadına Yönelik Şiddet. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık, 45-69.
12. Jawarkar, A. K., Shemar, H., Wasnik, V.R.& Manisha, S.C. (2016). Domestic violence against women: a crosssectional study in rural area of Amravati district of Maharashtra, India. International Journal of Research in Medical Sciences, Jul;4(7):2713-2718.
13. Karaca, S., Ünsal-Barlas, G., Öngün, E., Öz, Y.C. & Korkmaz, G. (2017). Gazetelerde Bulunan Kadına Yönelik Şiddet Haberlerinin İncelenmesi. JAREN Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi, 3 (3), 137-144.
14. Kocacık, F., Kutlar, A. & Erselcan, F. (2007). Domestic Violence Against Women: A Field Study in Turkey. The Social Science Journal, 44, 698-720.
15. Öyekçin, D. G., Yetim, D. & Şahin, E. M. (2012). Kadına Yönelik Farklı Eş Şiddeti Tiplerini Etkileyen Psikososyal Faktörler. Türk Psikiyatri Dergisi, 23 (2), 75-81.
16. Şahin, E. M., Yetim, D. & Öyekçin, D. G. (2012). Edirne’de Kadına Yönelik Eş Şiddeti Yaygınlığı ve Kadınların Şiddete Karşı Tutumları. Cumhuriyet Tıp Dergisi, 34, 23-32.
17. Tekeli, A. (2010). Sınıf Öğretmenlerinin Kullandıkları Sınıf Yönetimi Yaklaşımlarıyla Öğrencilerin Sınıfta Gösterdikleri Şiddet (Bullying) Davranışları Arasında İlişki. Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.
18. Tokuç, B., Ekuklu, G. & Avcioglu, S. (2010). Domestic Violence Against Married Women in Edirne. Journal of Interpersonal Violence, 25(5), 832-847.
19. Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
20. Yenğin, D. (2010). Dijital Oyunlarda Şiddet Kavramı: Yeni Şiddet. Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
21. Yüksel-Kaptanoğlu, İ. & Çavlin, A. (2015). Kadına Yönelik Şiddet Yaygınlığı. Türkiye’de Kadına Yönelik Aile İçi Şiddet Araştırması. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, Ankara: Elma Teknik Basım Matbaacılık, 81-122.
22. <https://kadininstatusu.aile.gov.tr/uploads/pages/dagitimda-olan-yayinlar/kadina-yonelik-siddetle-mucadele.pdf>. Erişim Tarihi: 03.03.2019.



<http://www.turansam.org>

TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2019; Ay: Mart; Cilt: 11/KIŞ, Sayı: 41
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed and Refereed Journal; ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2019; Month: March; Volume: 11/WINTER, Issue: 41
DOI: <http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041>

GENEL BİLGİLER

TURAN-SAM Uluslararası Endeksli Dergimizi tarayan dünyaca ünlü endeksler ve veritabanları: ProQuest(ABD), Ulrich's WEB(ABD), Google-Scholar(ABD), ICI-Index Copernicus International(Polonya/AVRUPA BİRLİĞİ), DergiPark-Akademik(Türkiye), DAIJ, OAJI, Global Impact Factor, ResearchBib, SIndex, CiteFactor, JournalInformatics, BASE, PubGet, Index Scholar, Region-Hovedstaden, SOBIAD, AsosIndex, AcarIndex, Araştırmaz, TopluKatalog-Ulakbim-TÜBİTAK, AkademikDizin, Türk Eğitim Endeksi, CEEOL, JournalIndex, DRJI, OpenAire, WorldCat vs. gibi birçok ulusal ve uluslararası 30 küsur yerli ve yabancı endeks tarafından taranmaktadır.

“TURANSAM-TURAN STRATEJİK ARAŞTIRMALAR MERKEZİ DERGİSİ” İÇİN MAKALE ÇAĞRISI

TURAN-SAM Dergimiz için makalelerinizi gönderebilirsiniz.

DERGİ YAZIM KURALLARI

*TURAN-SAM, ULUSLARARASI-BİLİMSEL-MEVSİMLİK DERGİSİ HAKEMLİ bir Dergidir. TURAN-SAM'da yayımlanmak üzere gönderilen makalelerin özgün-orijinal olmasına dikkat edilmelidir. Başka Dergilere Değerlendirilmek, Yayımlanmak üzere gönderilen Makalelerin dergimize gönderilmemesini rica ediyoruz. Lütfen, başka Dergilerde veya Çevrimiçi-Online Şebekelerde veya İnternet üzerinden daha önce yayımlanan Makalelerinizi TURAN-SAM'a göndermeyiniz. Bu durumun ihlalinin tespiti halinde yazara karşı Hukuksal çerçevede Yasal yollara başvurulacaktır;

*Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen TÜRKÇE ÖZ'ü ve ENGLISH-ABSTRACT'ı bulunmalıdır.

*Makaleler 12 punto ile "Times New Roman" ile yazılmalıdır. Alttan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır.

*Makalelerde Yazarların Adı, Soyadı, Babasının adı, Bağlı Bulunduğu(Çalıştığı) Kurum, Telefonu ve Açık Adresi belirtilmelidir.

*Kullanılan dipnotlarda Bilimsel Yazım Kurallarına dikkat edilmeli, APA(American Psychological Association) - <http://www.apastyle.org> standartlarına uyulmalıdır.

*2013 yılı itibariyle; Dergimiz, PRO-QUEST ve ULRICH'S-WEB gibi saygın ve seçkin Uluslararası Endekslerce de Taranıp, Dizinlenmeye başlandığı için, gönderdiğiniz makalelere ayrıca "JEL CODE"-Journal of Economic Literature (JEL) da eklemek zorunlu olmuştur. JEL CODE bilgisi bulunmayan makaleler değerlendirmeye alınmadan reddedilecektir. Bu konuda Bilgi sahibi olmak isteyen yazarlarımız bu siteden ayrıntılı bilgi alabilirler: http://www.aeaweb.org/jel/jel_class_system.php

*Makaleler genel olarak: ÖZ, ABSTRACT, GİRİŞ, Alt Bölümler, SONUÇ ve KAYNAKÇA şeklinde hazırlanmalıdır.

"TURAN-SAM'a yayımlanmak üzere göndermiş olduğunuz makaleleri bilimsel nitelikte hazırlanmasına dikkat etmelisiniz.

Ayrıca Türkçe karakterler kullanmalısınız. Türkçe'de karşılığı bulunan “ğ, ü, ş, ı, ö, ç” harflerinin yerine başka “g, u, s, ı, o, c” harflerini kullanan yazarların makaleleri yayımlanmayacaktır.

Alıntı Makalelerde mutlaka kaynak belirtilmeli, Bilimsel Atıf kurallarına uygun dipnotlar ve KAYNAKÇA verilmelidir.

Yazılan Makalelerin, Akademik Eser Yazım Kurallarına uygun bir şekilde hazırlanması gerekmektedir. Ayrıca TDK-Türk Dil Kurumu'nun imla kılavuzuna uyulması gerekmektedir. Gayri Türkçe dillerde kelimeler kullanmaktan kaçınılmalıdır. Gayri Türkçe dillerden dönme kelimelerin makalelerde kullanıldığının tespiti halinde makaleler yayımlanmayacaktır. Bu kurallara uyularak makale göndermenizi rica ederiz."

Hazırlanan makaleler dergi yazım kurallarına uygun hale getirildikten sonra en geç 13 Haziran, 2019 tarihine kadar emikail@turansam.org adresine word formatında *.doc veya *.docx uzantılı olarak gönderilmelidir.